Platonas
Gorgijas

Iš senosios graikų kalbos vertė,
įvadą ir paaiškinimus parašė
Tatjana Aleknienė

Žara

Klasikinių filosofijos tekstų ir studijų serija
/ Philosophica II

Knygos leidimą finansavo Lietuvos mokslo taryba
(sutarties Nr. MIP-034/2015)

Svarstyta Lietuvos edukologijos universiteto Istorijos fakulteto tarybos posėdyje 2017 m. gruodžio 29 d. (protokolo Nr. 21) ir rekomenduota spausdinti

Recenzavo:
dr. Laisvūnas Šopauskas, VDU
prof. dr. Dalius Jonkus, VDU

Redaktorė Dangirutė Giedraitytė
Serijos dizaineris Tom Mrazauskas

Leidinio bibliografinė informacija pateikiama
Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos
Nacionalinės bibliografijos duomenų banke

ISBN 978-9986-34-335-6

Leidykla „Žara“
Akademijos g. 4-113, 08412 Vilnius
Tel. +370 5 272 9117. El. paštas info@zara.lt

Spausdino AB „Spauda“
Laisvės pr. 60, LT-03153 Vilnius

Turinys

Vienam žmogui paklausus, ko jam mokyti sūnų, Antistenas atsakė: „Jei ketina gyventi su dievais - filosofijos, jei su žmonėmis - retorikos“.

Jonas Stobietis, *Anthologium* II, 31, 76, fr. 173 Decleva

Pratarmė

„Gorgijo“ pabaigoje išpranašavęs būsimą savo teismą ir mirtį, Sokratas pasakoja apie pomirtinį nuogų sielų teismą ir teisingųjų triumfą, skelbia, anot jo, vienintelį pašnekovų kritiką išlaikiusį teiginį („Tiek buvo teiginių, visi paneigti, o šis vienintelis lieka nepajudinamas: kad reikia labiau stengtis nepadaryti neteisybės, nei kad jos nepatirtum, kad visų labiausia vyrui reikia stengtis ne atrodyti geram, bet būti“) ir ragina Kaliklį nebijoti polio tikrovėje visada galimų skriaudėjo veiksmų: „Jei kas norės tave paniekinti kaip beprotį ir įžeisti, leisk jam. [...] Drąsiai iškęsk tą negarbingą smūgį! Juk nieko baisaus tau nenutiks, jei puoselėsi dorybę ir būsi tikrai gražus ir geras“. Kai buvau bebaigianti rašyti „Paaiškinimus“ šiai paskutinei dialogo daliai, Vilniuje vyko įspūdingos vyskupo ir kankinio Teofiliaus Matulionio beatifikacijos mišios. Mišių Evangelijos skaitinys nuskambėjo taip, kad supratau, jog privalau jį paminėti savo komentaruose. Pacituosiu ir dabar: „Taigi nebijokite jų [persekiotojų]. Juk nėra nieko uždengta, kas nebus atidengta, ir nieko paslėpta, kas nepasidarys žinoma. [...] Nebijokite tų, kurie žudo kūną, bet negali užmušti sielos. Verčiau bijokite to, kuris gali pražudyti ir sielą, ir kūną pragare“ (*Mt* 10, 26–28, Č. Kavaliausko vertimas). Skaitant „Gorgiją“ neįmanoma neprisiminti savo tiesą liudijusių krikščionių kankinių. Be abejo, dialogo Sokrato filosofinio kelio apologija gali įkvėpti ir su krikščionių tikėjimu nieko arba mažai ką bendra turintį žmogų – kiekvieną, (dar) nelinkusį bet kokia kaina „polyje turėti didelę galią“, tapatintis su galios pozicija ir pataikauti daugumai, galinčiai tokią galią suteikti.

Pacituosiu ir garsų XX a. pabaigos Platono tyrėją: „Jei Sokratas laikomas šventuoju moralinės filosofijos globėju [...], taip yra ne vien todėl, kad jis reikalauja kritiškai mąstyti apie tai, ką išties verta daryti, ir grindžia tokius apmąstymus rūpestingai sudėliotais įrodymais. [...] Jis taip pat parodo besąlygišką ištikimybę proto nurodymams ramiai pasitikdamas mirtį, sutinkančią su principais, kurių laikydamasis jis gyveno“ (Ch. Kahn, Plato and the Socratic Dialogue, 1996, p. 126).

Platonikų mokyklose „Gorgijas“ buvo skaitomas kaip įvadinis „etinis“ dialogas. Jis neabejotinai tinka tokiam – protreptiniam – vaidmeniui. Baigiamojoje dialogo Sokrato kalboje sunku neišgirsti Kalikliui ir visiems pokalbio klausytojams bei skaitytojams skirto raginimo jungtis prie Platono Akademijos ir mokytis gyventi pagal dialogo Sokrato nusakytą programą.

Platono „Gorgijas“ – antras filosofinės klasikos serijos *Philosophica* leidinys. Dėkoju visiems, dalyvavusiems „Gorgijo“ skaitymo seminare, ypač ištikimiausioms jo dalyvėms Daliai Andziulytei ir Virginijai Dičiūtei, projektą finansavusiai Lietuvos mokslo tarybai, Lietuvos edukologijos universiteto kolegoms, o labiausiai – vyrui ir vaikams, kantriai laukusiems „kai baigsiu ‚Gorgiją‘...“ Parengtą tekstą skiriu Benediktui ir visiems poli(ti)nės veiklos planų turintiems jaunuoliams bei jaunuolėms.

2017 m. birželio 25 d.
Palaimintojo Teofiliaus, vyskupo ir kankinio
beatifikacijos šventės dieną

Tatjana Aleknienė

ĮVADAS

Dialogo veikėjai

„Gorgijas“ – tiesioginis, draminis dialogas. Jo turinys yra ne perpasakotas Sokrato, o „suvaidintas“ penkių personažų. Gorgijo meno prigimtį ištirti užsimojusį Sokratą palydi ir pokalbyje trumpai dalyvauja jo bičiulis bei sekėjas Chairefontas. Retorių stovyklą gina pats Gorgijas, jo jaunesnis mokinys Polas ir dar vienas Gorgijo gerbėjas, atėnietis Kaliklis. Nebyli klausytojų auditorija (458 c sužinome apie jos keliamą pritarimo triukšmą) taip pat yra svarbus pavaizduoto pokalbio aplinkos elementas: klausytojų ir mokinių palankumas lėmė tiek finansinę istorinio Gorgijo sėkmę, tiek visuomeninį jo prestižą (plg. 455 c–d). Pasirodyti auditorijai ir padaryti jai įspūdį yra visos Gorgijo veiklos tikslas. Dialogo pradžioje išgirstame, kad ką tik pasibaigė vienas puikus jo pasirodymas. Susitikimas su pasirodymą praleidusiu Sokratu ir dalyvavimas priekabiame jo tyrime ieškant kuo tikslesnio „retorikos“ apibrėžimo žvaigždės dienos programoje nebuvo numatytas. Skaitydami Platono kūrinį tampame kitokio – ne monologinio, bet dialoginio ir dialektinio vaidinimo stebėtojais.

E. R. Doddso nuomone, perpasakoto dialogo formos Platonas „Gorgijuje“ nesirenka galbūt „todėl, kad aprašyti ἐπίδειξις [Gorgijo koncertinio pasirodymo] auditoriją jam rūpėjo kur kas mažiau, nei pateikti sofistų susirinkimo [‚Protagore‘], Agatono vakarėlio [‚Puotoje‘], paskutinės Sokrato gyvenimo dienos [‚Faidone‘] arba tokių smagių palestros gyvenimo epizodų, kokių randame ‚Charmide‘, ‚Liside‘ ir ‚Eutideme‘, paveikslą“[1]. Nemažiau pagrįsta būtų spėti, kad tiesioginio dialogo forma

1 Dodds (1959), p. 6.

„Gorgijui" labiau tiko todėl, kad Platonas norėjo surengti tiesioginį retorių ir filosofo *agoną* – tiek dialogo minimos, tiek Platono skaitytojų auditorijos akivaizdoje.

Gorgijas

Sokrato noras pasikalbėti (*dialekhthēnai*) su Gorgiju ir sužinoti, „kokia yra šio vyro meno galia, ką jis žada ir ko moko" (447 c1–3), duoda pradžią visam *dialogo* veiksmui. Po trumpo įvadinio epizodo (Polas mėgina atsakinėti Chairefontui) Gorgijas tampa pirmuoju iš trijų pagrindinių Sokrato pašnekovų (449 c9–461 b2). Gorgijas – ne tik istorinis personažas, bet ir tikra V a. graikų intelektualinio ir visuomeninio gyvenimo pažiba. Iš Leontinų miesto Sicilijoje kilęs Gorgijas (apie 480 – apie 380) visuose graikų kraštuose buvo žinomas kaip nuostabus kalbėtojas ir iškalbos mokytojas. Pasak Flavijaus Filostrato (II–III a. po Kr.), Tesalijoje, kur Gorgijas išgarsėjo anksčiau nei Atėnuose, „kalbėti gorgijiškai" (*gorgiazein*) netgi tapo „viešo kalbėjimo" (*rhēthoreuein*) sinonimu[2]. Anot to paties autoriaus, Gorgijas savo menui ir kolegoms pasitarnavęs panašiai kaip Aischilas tragikams: kaip pastarasis davęs pradžią daugeliui naudingų scenos naujovių, taip ir Gorgijas sofistų sąjūdyje tapo „veržlumo, paradoksų, ‚kvapo' (*pneuma*), didingos kalbėsenos apie didžius dalykus, ‚atotrūkių' ir ‚priepuolių'" pradininku. Visa tai Gorgijo kalbą darę malonesnę ir didingesnę, o dėl didesnio puošnumo ir iškilmingumo jis dar naudodavęs poetinius žodžius[3]. Šios ir panašios Gorgijo vardą retorikos teorijoje pelniusios kalbos „figūros"[4] suteikdavo jo

---

2 Filostratas, *Ep.* 73 = 82 (Gorgijas) A (liudijimai) 35 DK.

3 *Vitae sophistarum* I, 9, 1–2 = A 1 DK. Sudos žodyne (s. v. = A 2 DK) pateikiamas kitoks šiandien vargiai identifikuojamų techninių gudrybių sąrašas.

4 *Skhēmata Gorgieia*, Dionisijas Halikarnasietis, *De Demosthenis dictione* 5, 30. Plg. Ksenofontas, „Puota" II, 26 (= C 2 DK).

deklamacijoms ypatingą, amžininkus žavėjusį pompastiškai pakylėtą skambesį. Anot I a. prieš Kr. istoriko Diodoro Siciliečio, į Atėnus Leontinų miesto pasiuntinybės priešakyje derėtis dėl karo sąjungos prieš sirakūziečius atvykęs Gorgijas[5] neįprasta savo kalbėsena pribloškė ir pakerėjo sumanius ir žodžiui neabejingus (*philologous*) atėniečius. Įsivaizduoti, kaip skambėjo Gorgijo deklamacijos, leidžia dvi išlikusios jo parodomosios kalbos: „Helenės pagyrimas"[6], „Palamedo apologija" ir (veikiausiai taip pat literatūrinės) laidotuvių kalbos fragmentas.

Antikos retorikos istorijoje minimi ir vyresniosios kartos siciliečių - sirakūziečių Korako ir Teisijo - „retorių" ir retorikos „mokymo priemonių" (*Tekhnē*) autorių vardai[7]. Vis dėlto būtent Gorgijas jau brandaus amžiaus būdamas su siciliečių retorių „mokyklos" menu supažindino atėniečius[8]. Siciliečių „Menas" (arba „Mokslas", *Tekhnē*) veikiausiai buvęs ne teorinio, bet praktinio ir iliustracinio pobūdžio - sudarytas iš deklamacinių prakalbų pavyzdžių[9]. Aristotelis tokį „mokslą" smagiai pašiepia: eristinėmis (nugalėti ginče skirtomis) kalbomis besiverčiančių mokytojų mokymas panašus į Gorgijo veiklą; „vieni duodavo išmokti retorines kalbas, kiti klausimų rinkinius, laikydami tai įprasčiausiais savo kalbų pavidalais. Todėl jų mokinių mokymasis buvo greitas, tačiau nemoksliškas [nesuteikiantis paties ‚meno', *a-tekhnos*]. Mat jie manėsi mokantys pateikdami ne meną, bet meno padarinius. Panašiai būtų, jei žadėdamas suteikti kojoms nevargti leisiantį žinojimą (*epistemēn*), žmogus, užuot mokęs batsiuvystės arba kaip

5 Šis įvykis datuojamas 427 m.

6 Lietuviškas vertimas (Gorgijas, 2001) *in* T. Alekniene (2001).

7 Plg. Aristotelis, „Retorika". 1402 a17 ir Platonas, „Faidras" 267 a *sq.*

8 Pausanijo (II a. po Kr.) liudijimu (VI, 17, 8), į Atėnus Gorgijas atvyko kartu su Teisiju. Plg. Lesky (1971[3]), p. 399.

9 Plg. Lesky, *ibid.*, p. 400.

pasirūpinti tinkamų priemonių, duotų daugybę visokeriopo apavo"[10].

Ne tik Aristotelis gretina Gorgijo mokslą su eristine ir sofistine veikla. Minėtasis „antrosios sofistikos" sąjūdžio metraštininkas Flavijus Filostratas Gorgiją pavadina sofistų meno (*tekhnē*) tėvu[11]. Gorgijo veikla neabejotinai turėjo sofistų amatui būdingų bruožų: jis taip pat keliavo po skirtingus Graikijos polius, savo iškalbą rodė tiek piliečių susirinkimuose, tiek privačiam polio elito ratui, mokė pateikdamas pavyzdines kalbas ir už tokį mokslą ėmė atlygį[12]. Sofistams Gorgiją priskiria ir daugelis XX a. filosofijos istorikų.

Kitos nuomonės šalininkas, E. R. Doddsas[13], siekė parodyti, kad Platono dialoguose Gorgijas – ne sofistas, o „baisus", tai yra labai stiprus (*deinos*) kalbovas (plg. „Puota" 198 c), gebėjęs „žodžio galia" pakeisti dalyko vaizdą („Faidras" 267 a) ir kitus gebantis padaryti tokiais „baisiais kalbovais" („Menonas" 95 c). Pasak Platono „Menone" pavaizduoto Gorgijo mokinio tesaliečio Menono, Gorgijas ne tik niekuomet nežada pamokyti dorybės, bet ir juokiasi iš visų, kurie skelbia tokius pažadus, pats manydamas, kad reikia daryti žmones „baisiais kalbovais" (*legein deinous*) („Menonas" 95 c). „Gorgijo" personažas save

---

10 *Sophistici elenchi* 183 b36 *sqq*.

11 Plg. Filostratas, *Vitae sophistarum* I, 9, 1.

12 Plg. „Hipijas I" 282 b–c. Šiame tekste Gorgijas ne tik gretinamas su sofistu Prodiku, bet ir pavadintas „sofistu iš Leontinų". Gorgijas garsėjo milžiniškais šimto minų honorarais. Plg. A 2, 4 DK. Anot Sudos žodyno (s. v. Γοργίας), tokį atlygį mokėjęs *kiekvienas* mokinys. „Apologijoje" 19 e–20 a Sokratas mini Gorgiją šalia sofistų – kėjiečio Prodiko ir elidiečio Hipijo: šie vyrai galį ateiti į kiekvieną miestą ir įtikinti jaunimą siekti su jais bendrauti už pinigus, palikus savų piliečių draugiją, kuri jiems nieko nekainuojanti.

13 Doddsas seka H. Raederio (1905) pėdomis. Su Raederiu ir Doddsu argumentuotai polemizuoja E. L. Harrison (1964).

taip pat vadina „retorikos" meno žinovu ir „geru retoriumi", kuris ir kitus tokiais geba padaryti (449 a), o sofistus Gorgijo gerbėjas Kaliklis nedvejodamas vadina „nieko vertais žmonėmis" (520 a1)[14]. Tad gali pasirodyti, kad, kitaip nei sofistai, jis nesiskelbė esąs „dorybės, *aretē*, mokytojas" – taip savo tapatybę aiškina „sofistikos" patriarchas Protagoras. Kita vertus, prisiminus, kad sofistai „dorybe" vadino ne moralinį piliečių tobulumą (apie kurį kalbama Platono „Menone"), o gera iškalba paremtą politinį „iškilumą"[15], Gorgijo atsiribojimas nuo sofistų pažado teikti dorybę neatrodo neabejotinas, nes Gorgijas tikrai neatsisako savo veiklos sieti su tokiu „tobulumu"[16]. Iškalbos ugdymas sudarė tiek sofistų, tiek Gorgijo veiklos pamatą[17], tačiau sofistai paprastai siūlė platesnį mokslų rinkinį[18]. Pakanka prisiminti Aristofano „Debesyse" pavaizduotos „mąstyklos" programą.

Kad „retoriką" nėra lengva atskirti nuo „sofistikos", pastebi ir „Gorgijo" Sokratas: jas lengva supainioti, mat jų „sritis ta pati, ir klausimai tie patys" (įstatymai ir teisingumo klausimai, 465 c)[19]. Gali būti, jog tai, kad Gorgiją „retorių" nėra lengva atskirti nuo sofistais laikytų ir tebelaikomų

---

14 Sokratas aiškina, kad Kaliklis be reikalo „retoriką" laiko labai gražia, o „sofistiką" niekina (520 b).

15 Plg. „Protagoras" 319 b *sqq*.

16 Plg. Harrison (1964), p. 188 *sq*.

17 Plg. Harrison, *ibid.*, p. 190 *sq* ir „Protagoras" 312 d, kur, klausdamas apie sofistų išmanymo sritį, Sokratas gauna atsakymą, kad sofistai moka padaryti žmogų „baisiai gabiu kalbovu" (ποιῆσαι δεινὸν λέγειν).

18 Plg. „Protagoras" 318 d–e. Protagoras taip pat atsiribuoja nuo kitų „enciklopedinių" mokslų ir žada tik išmokyti būti geru piliečiu (318 e–319 a).

19 Taip pat plg. 520 a: „[S.] Palaimingasis mano, sofistas ir retorius yra tas pat. Arba labai artimi, beveik tas pat". Apie „Gorgijo" Sokrato pozicijos nenuoseklumą žr. Harrison (1964), p. 187 *sq* ir tolesnį šio įvado sk. „‚Retorikos' atradimas?".

personažų, atspindi svarbų, su viso dialogo užmoju susijusį dalyką. Tikėtina, kad „retorikos" kaip specifinės, su įtaigiu kalbėjimu („įkalbinėjimu") susijusių veiklų atmainos išskyrimas yra paties Platono „Gorgijuje" atliekamas veiksmas. Kitaip tariant, priversdamas Gorgiją ir jo sekėjus ieškoti jų veiklos apibrėžimo, dialogo Sokratas tą apibrėžimą kuria ir brėžia nuo kitų polinių veiklų „retoriką" skiriančią ribą[20].

Nei „Gorgijuje", nei kitur Platono dialoguose nerasime užuominų apie Gorgijo „agnosticizmą", tačiau, remiantis „Helenės pagyrimo" tekstu, galima manyti, kad galingo kalbovo pasitikėjimas savo įtaigos galia plaukia iš jo įsitikinimo, kad tiesos niekas nežino: „Kiek jau kartų kokiai žmonių daugybei ir kokią dalykų gausybę įteigė ir tebeįteigia melagingo žodžio kūrėjai! Jei visi ir apie viską, kas praėjo, turėtų atmintį, kas yra – ⟨supratimą⟩, kas bus – įžvalgumą, nebe toks ir nebe tas būtų žodis, kaip dabar, kai nei praeitį lengvai mena, nei dabartį mato, nei ateitį spėja, tad dažniausiai ir daugiausiai sielos patarėja pasitelkia nuomonę. O nuomonė, dalykas netikras ir netvirtas, netikrai ir netvirtai laimei atiduoda ja besikliaujančiuosius"[21]. Kelių autorių Gorgijui priskiriamas kvazifilosofinis svarstymas „Apie nebūtį arba apie prigimtį" perteikia dar stipresnį agnosticizmą, netgi nihilizmą: nieko nėra; jei ir yra, tai žmogui nesuvokiama; jei ir suvokiama, tai neįmanoma to kitam pranešti ir paaiškinti[22].

„Gorgijo" Sokratui didžiausią susirūpinimą kelia minėtasis Gorgijo atsiribojimas nuo tikro moralinio iškilumo ugdymo, kaip jį įsivaizduoja pats dialogo protagonistas, dalykų. Mat neketindamas nei aiškintis, nei aiškinti, kas yra teisingumas,

---

20 Daugiau apie tai žr. toliau, sk. „‚Retorikos' atradimas?"

21 „Helenės pagyrimas" 11.

22 Fr. 1–3 DK. Retorius Isokratas („Helenės pagyrimas" 3) nepralenkiama pavadina Gorgijo drąsą – jis išdrįsęs tarti, kad nieko nėra („nėra jokios esybės", *ouden tōn ontōn estin*).

Gorgijas žada išmokyti teisingumo klausimais *įtikinti* teisme arba susirinkime susibūrusius piliečius (plg. 452 e–453 a, 454 b, 455 a).

E. R. Doddsas pastebi, kad Platonas Gorgiją dialoguose mini ir vaizduoja pagarbiai, jo iškalbos meno tiesiogiai nepašiepia, o pasitenkina imitatorių stiliaus parodijomis (Agatono kalba „Puotoje" 194 e–197 e ir Polo tirada „Gorgijuje" 448 c). Dialogo Gorgijas labai pasitiki savimi[23], tačiau elgiasi išties garbingai. Kitaip nei karštieji jo gerbėjai Polas ir Kaliklis, jis moka pralaimėti (pasak E. R. Doddso, *a good loser*)[24]. Sokratui parodžius jo teiginių prieštaringumą (vidinį „disonansą", 461 a), Gorgijas nesipiktina, nesiliauja domėtis diskusijos tęsiniu ir ne sykį gelbsti trūkinėjantį pokalbį (463 d–e *sqq*, 497 b, 506 a–b). Sokratas sako Polui nežinąs, ar Gorgijo puoselėjama retorika yra ta pati „negraži retorika", kurią jis vadina pataikavimu (462 e–463 a). Gali būti, kad tam tikrą (meta)retoriką dialoge išties norima pavaizduoti tarpininke tarp pataikaujančios politinės iškalbos ir skausmingai gydančios filosofijos. Kitaip tariant, „geroji" retorika neturėtų būti tiesiogiai tapatinama su skausmingomis

---

23 E. R. Doddsas (1959, p. 9) kalba apie Gorgijo „pompastiškumą" ir „naivų tuščiagarbiškumą". J. Beversluisas (2000, p. 293 *sq*) ragina į retorikos grando laikyseną dialoge žvelgti palankiau: „Vargu ar Gorgijas yra kuklus žmogus, tačiau jo teiginiai neturi būti laikomi arogantiškais. Kad ir kaip tuščiai ir pagyrūniškai jie galėtų skambėti iš Iono arba Hipijo lūpų, tariami vyresnio ir brandesnio Gorgijo jie veikiau primena didelį pasitikėjimą savimi, o tai gerokai ne tas pat kaip arogancija. Jei Gorgijas turi didelį *ego*, jis taip pat turi didelę šlovę. Kad jo, regis, per stiprūs teiginiai apie save nėra tuščios pagyros, rodo tai, kad jis gali nurodyti ilgą seką išpirktų savo pasirodymų ir entuziastingus nesuskaičiuojamų, jo pasirodymų priblokštų ir apžavėtų klausytojų liudijimus".

24 Dodds (1959), p. 9.

medicininėmis procedūromis. Gebėjimas paveikti ir įkalbėti pacientą jai praverstų ne mažiau nei tikram gydytojui[25].

Anot Antikos šaltinių, sėkmingai retorika besivertęs Gorgijas žvalus ir sveikas nugyveno gerus šimtą metų[26], tad galėjo ir sulaukti jo vardu pavadinto dialogo pasirodymo. Antikos biografai (jų informacija nelaikytina istoriškai patikimu šaltiniu) praneša, kad, perskaitęs Platono kūrinį, Gorgijas tarė: „Platonas puikiai moka pašiepti"[27] ir aiškino, jog nieko panašaus nėra nei sakęs, nei girdėjęs[28].

Polas

Polas – antrasis Sokrato pašnekovas dialoge (461 b3–481 b). Apie istorinį Polą žinoma nedaug. Anot Platonui priskiriamo dialogo „Teagas", jis taip pat buvęs sicilietis, iš Akraganto („Teagas" 127 e). „Teage" akragantietis Polas minimas greta kėjiečio Prodiko ir leontiniečio Gorgijo, kaip vienas iš brangiai mokamų keliaujančių mokytojų[29]. Polas – jauniausias „Gorgijo" pokalbio dalyvis, Sokratas apie jį kalba kaip apie jaunosios kartos atstovą, tinkamą būti jo arba Gorgijo sūnumi (461 c–d). Kita vertus, jis jau yra parašęs teorinį veikalą, kurį Sokratas sakosi neseniai skaitęs (462 b). Tame veikale Polas turėjo teigti, kad meną (*tekhnē*) sukuria įgudimas (*empeiria*) (462 c). „Gorgijo" pradžioje, atsakydamas į Chairefonto klausimą apie Gorgijo meną, Polas kalba panašiai: „Daugybę menų turi žmonės,

25 Plg. 456 b, Fussi (2000), p. 54 *sq* ir paaišk. *ad* 462 b1–465 e1: Retorika – ne menas (*tekhnē*), bet įgudimas (*empeiria*), *in fine*.

26 Filostrato žiniomis (*Vitae sophistarum* I, 1, 6), Gorgijas nugyveno 108 metus, dėl saikingo gyvenimo išlikęs stiprus ir žvalus.

27 ἰαμβίζειν, „kurti jambines invektyvas".

28 Atėnajas, *Deipnosophistae* XI, 505 d–e. Apie parodinę „Gorgijo" intenciją žr. Levett (2005).

29 „Teago" 127 e–128 a tekstas beveik pažodžiui pakartoja „Apologiją" 19 e–20 a; Polas užima „Apologijoje" minimo elidiečio Hipijo vietą.

įgudimu per įgudimą atrastų. Mat įgudimas daro taip, kad mūsų amžiaus kelią kreipia meniškumas, neįgudimas – kad atsitiktinumas" (448 c). Aristotelio pritariamai cituojamas Polo teiginys[30] veikiausiai paimtas iš Platono „Gorgijo" ir vargu ar laikytinas nepriklausomu liudijimu apie istorinio Polo žodžius. „Faidre" pateikdamas kritinę retorikos istorijos apžvalgą Sokratas ragina prisiminti Polo „mūziškąsias kalbų šventoves" (*mousaia logōn*)[31]: „dvigubinimą", „ištaringumą", „vaizdingumą"[32] ir „tuos vardus, kuriuos jam – dailiai kalbai (*euepeia*) kurti – padovanojo Likimnijas" (267 b–c). „Gorgijuje" pateiktas trumpas Polo iškalbos fragmentas (vargu ar Platonas čia pažodžiui cituoja Polo kūrinį) leidžia patirti minėtą jo kalbos dailumą. Akivaizdu, kad Polas mielai parodytų daugiau savo puikiosios iškalbos pavyzdžių. Sokratui tenka pakartotinai prašyti jo apsiriboti trumpomis ir konkrečiomis replikomis (448 d, 448 e–449 a, 461 d–462 a).

„Gorgijo" Polas veržlus, karštas, net šiurkštus (plg. 448 b1, 461 c1–4, d8, 467 b1). Graikų kalba „Polas" (Πῶλος) reiškia „kumeliukas", ir Sokratas nepraleidžia progos žaismingai pastebėti, kad toks ir yra jo būdas (463 e). „Kumeliuko" bendravimo stilius nė iš tolo neprilygsta geroms Gorgijo manieroms. Sokratas su juo taip pat kalba toli gražu ne taip mandagiai, kaip su garbingu retoriumi: ne tik šiurkštokai komentuoja jo žodžius (466 a6–8), bet ir skelbia menkinamuosius retorikos apibūdinimus, kurių, kaip jis pats sako, nesiryžtų tiesiai taikyti Gorgijo menui (462 e6 *sqq*).

---

30 „Metafizika" 981 a3–5: „Įgudimas, kaip sako Polas, sukuria meną (*tekhnēn*), neįgudimas – atsitiktinumą (*tykhēn*)".

31 Gali būti, kad toks buvo Polo parašyto kūrinio pavadinimas. Nežinia, ar tai būtų ta pati jo *Tekhnē*, ar koks kitas veikalas. Tas pats pasakytina apie Sudos žodyne pateiktą informaciją apie Polui priklausantį veikalą περὶ λέξεων. Anot žodyno, jam priskiriami ir keli veikalai mitologijos klausimais.

32 Šias sąvokas, matyt, vartojo pats Polas.

Kaliklis

Kaliklis yra ryškiausias iš Sokrato pašnekovų, retorių stovyklos gynėjų. Pokalbis su juo yra ilgiausias (481 b6–522 e) ir sudaro svarstymo apie retorikos paskirtį ir naudą kulminaciją. Kaliklio partija dialoge yra tokia stipri, kad Antikos laikais jis galbūt buvo žinomas kaip veikalas „Prieš Kaliklį“[33]. Vargu ar Platonas galėjo tikėtis tokio poveikio, tačiau jo Kaliklio mintys apie geresniųjų ir stipresniųjų moralę sužavėjo Fr. Nietzsche ir šio filosofo talento dėka netikėtai atgimė XX a. Būtent iš Kaliklio kalbos apie silpnųjų visuomenės įstatymais tramdomus liūtų jauniklius (483 e–484 a) Nietzsche pasiskolino savo garsųjį „šviesiaplaukės bestijos“ (*die blonde Bestie*) vaizdinį[34].

Dialogo Kaliklis yra turtingas ir įtakingas atėnietis, Atėnuose viešinčio Gorgijo šeimininkas (447 b7–8). Iš pokalbio pradžios matyti, kad jis taip pat gerai pažįsta Sokratą ir Chairefontą. Sužinome ir tai, kad Kaliklio demas – Acharnės (495 d3), kad jis myli Pirilampo sūnų Demą (481 d–e) ir priklausė keturių jaunystėje filosofija besidomėjusių atėniečių rateliui (487 c). Tiek Demas, kuris buvo Platono giminaitis[35], tiek 487 c išvardyti Kaliklio bičiuliai žinomi ir iš kitų Antikos laikų šaltinių.

Kitaip nei pirmieji du Sokrato pašnekovai, Kaliklis nėra nei retorikos mokslo teoretikas, nei šio dalyko mokytojas. Jis retorikos meną gerbia kaip galingą politinio veikimo įrankį. Dialogo Gorgijas kalbėjo apie jo meno teikiamą galią, Polas atvirai žavėjosi sėkmingais, nors ir be galo neteisingais politiniais personažais, o Kaliklis yra (pradedantysis) retorikos produkto vartotojas. Sokratas jį mini šalia Alkibiado, vieno iš garsiausių V a. Atėnų politikų, abiem pranašaudamas liūdną

33 *Ibid.*, p. 15.

34 Plg. „Apie moralės genealogiją“ I, 11 ir Dodds (1959), p. 309.

35 Žr. Nails (2002), p. 244: Platono motina Periktionė buvo Demo pusseserė.

politinės karjeros baigtį: taip atsitiksią tuomet, kai sunoks pražūtingos senosios kartos politikų veiklos vaisiai (519 a–b). Kaliklis šlovina stiprios prigimties žmogų, nevaržomą silpnųjų minios pramanytų įstatymų ir turintį galios tenkinti visus gausius savo norus. Regis, Sokratas nuoširdžiai gėrisi ir džiaugiasi šio pašnekovo atvirumu (486 d *sqq*) – pats jis irgi nekenčia apsimestinės prisitaikėliškos moralės. Be to, Kaliklis nenuvertina filosofijos ir ankstyvojoje jaunystėje pats skyrė jai pakankamai laiko. Tačiau, jo teigimu, brandžiam piliečiui vien filosofijos tikrai nepakanka, ir Kaliklis, regis, taip pat nuoširdžiai perspėja Sokratą dėl jam, jeigu neišsižadės filosofijos, gresiančio pavojaus (484 c–486 c).

Kituose literatūriniuose Antikos šaltiniuose beveik neliko istorinio Kaliklio pėdsakų. Gali būti, kad retoriaus Andokido kalboje „Apie slėpinius“ (127) minimas atėnietis Kalidas, išdrįsęs pasipriešinti garsaus Kalijo veiksmams, yra iškreiptai perteiktas „Kaliklis“[36]. Aristotelis kalba apie Kaliklio „Gorgijuje“ (483 a) minimą argumentavimo būdą: Kaliklis kaltina Sokratą, kad jis suktai vartoja sąvokas, pagal reikalą taikydamas skirtingas jų reikšmes: „pagal prigimtį“ arba „pagal įstatymą“. Pasak Aristotelio, tą patį būdą („tropą“) nurodo visi senieji (suprask: vyresniosios kartos retoriai)[37]. Remdamasis šiuo tekstu, J. Dalfenas daro išvadą, kad Aristotelis laikė Kaliklį istoriniu asmeniu[38], tačiau vargu ar Aristotelio žodžiai tam teikia pakankamo pagrindo.

Dėl šaltinių liudijimų stokos kai kurie mokslininkai laikė Kaliklį literatūrine Platono fikcija: jis įkūnija tam tikrą kelią, kuriuo, jei nebūtų sutikęs Sokrato, galėjo pasukti

36 Žr. *ibid.*, p. 68 (s. v. *Callias* III, iš Alopekės demo) ir p. 78 (s. v. *Callicles*). Mažiau tikėtina, kad Kaliklis turimas omenyje Lisijo kalboje (*Or.* XXX, 14, 6), kur kalbama apie „Kaliadą“.

37 *Sophistici elenchi* 173 a7 *sqq*.

38 Dalfen (2004), p. 132.

pats Platonas (*an unrealized Plato*)[39]. Todėl Platono Kaliklis ir atrodo gerokai artimesnis dialogo Sokratui nei kiti pašnekovai: galima įsivaizduoti, kad dialogo autorius čia Sokrato lūpomis kalba apie savo paties vos nepasirinktą politinio gyvenimo kelią. Kitų Kaliklį fikcija laikyti linkusių tyrėjų manymu, „Gorgijo" Kaliklis įkūnija viską, ko Platonas nekentė politiniame Atėnų gyvenime[40]. Gali būti, kad emocionalesniame Platono santykyje su Kaliklio personažu susipina abu minėti jausmai. Kad tai suprastume, nebūtina spėti, kad Kaliklio personažas – pramanytas. Mūšį su Kalikliu pranašauja jau pirmieji (būtent šio personažo ištariami) dialogo žodžiai[41], nors šio lemiamo veikalo įvykio dar reikės gerokai palaukti (34 *Stephanus* puslapius, skirtus Sokrato pokalbiui su Gorgiju ir Polu)[42]. Dialogo Kaliklis – tarytum kartus retorikos branduolys, Gorgijas – patraukli ir respektabili jos išorė. Norėdamas parodyti, kuo negeras šios išorės žavėsys, Sokratas turėjo išlukštenti branduolį ir rimčiau jį ištirti[43].

---

39 Plg. Dodds (1959), p. 14.

40 Plg. W. K. C. Guthrie (1975), IV, p. 296: „Kalikliu Platonas pavaizdavo viską, ko jis nekentė politiniame Atėnų gyvenime, atvirą žmogžudišką Kritijo ir jo bendrininkų valdžios troškimą (kuris, kaip jis mato, persmelkia visą Atėnų laikyseną nuo to laiko, kai jie tapo vadovaujančia Graikijos valstybe), ir parodė tai [*the reasons*], dėl ko atkurtoji demokratija nužudė Sokratą".

41 Plg. paaišk. *ad* 447 a1–2 („Kare ir mūšyje šitaip, Sokratai, sako, reikia dalyvauti") ir Doyle (2006).

42 Doyle (2006), p. 600.

43 Parafrazuoju J. Doyle'io (2006, p. 600) cituojamus jo straipsnio anoniminio recenzento žodžius: „Tai leidžia suprasti, kodėl dialogas nėra pavadintas *Kaliklis*, kaip būtų galima tikėtis: taikus ir, regis, garbingas žavėjimasis retorika, kurį įkūnija Gorgijas, yra kur kas įprastesnis nei gilesnė, agresyvi ir sukrečianti Kaliklio laikysena, bet šios kietesnės laikysenos kritika būtina norint parodyti, kuo negeras yra anas žavėjimasis".

XIX a. tyrėjai, netikėdami, kad toks ryškus personažas galėjo likti nežinomas iš kitų Antikos šaltinių, siūlė manyti, kad Platonas Kaliklio vardu dialoge pavaizdavo vieną ar kitą žinomą V a. politiką: Chariklį, Kritiją arba tą patį Alkibiadą[44]. Tačiau Platonas, regis, niekada savo dialoguose nesuteikia pramanyto vardo žinomam asmeniui. E. R. Doddsas ganėtinai įtikinamai siūlė manyti, kad apie Kaliklį beveik nieko nežinome todėl, kad, vos pradėjęs savo viešąją veiklą (plg. 515 a), toks ambicingas ir drąsus asmuo lengvai galėjo tapti dramatiškų Peloponeso karo pabaigos arba su trisdešimties tironija susijusių 404–403 m. įvykių auka. Gali būti, kad įspėdamas Kaliklį dėl jam gręsiančio pavojaus (519 a) Sokratas pranašauja *ex evento*[45].

Nors Platonas nemini Kaliklio patronimo, J. Dalfenas gana išradingai mėgina rasti jam tinkamą tėvą[46]. Šio tyrėjo manymu, tai galėtų būti vienas iš kelių žinomų atėniečių Kalijų, būtent tas, kuris, anot „Alkibiado I“ 119 a, tapo išmintingas ir įtakingas, sumokėjęs filosofui Zenonui už mokslą šimtą minų. Su šiuo Kalijo – Kaliado sūnaus – vardu siejami keli politiniai atėniečių susirinkimo nutarimai, taip pat du 433–432 m. dekretai dėl sąjungos su Regiju ir su Leontinais[47]. Tokio tėvo sūnus galėjo turėti pagrįstų politinių ambicijų. Kalijas žuvo Peloponeso karo metu Potidajos mūšyje 432 m. Jei „Gorgijo“ Kaliklis buvo jo sūnus, lengva suprasti, kodėl į Atėnus atvykęs Gorgijas apsistoja jo iš tėvo paveldėtuose namuose. Tėvo filosofiniai polinkiai paaiškintų ir sūnaus

44 Daugiau žr. Dodds (1959), p. 12.

45 Dodds (1959), p. 13: „Spėju, [...] kad Kaliklis mirė perdėm jaunas, kad galėtų būti prisimintas – jei Platonas nebūtų jo paminėjęs“.

46 Dalfen (2004), p. 133 *sq*.

47 Nails (2002), p. 74.

dėmesį filosofijai[48]. Regis, labiausiai J. Dalfeno sukurtoje hipotezėje Kaliklį su spėjamu jo tėvu Kaliju sieja nemažiau hipotetinis brolis Protarchas. Mat tokiu vardu Platono „Filebe" pavaizduotas personažas turi tėvą vardu Kalijas[49] ir pagarbiai mini daug sykių iš Gorgijo girdėtus žodžius apie retorikos įtaigos galią ir šio meno pranašumą[50]. Be žavėjimosi Gorgiju, Protarchą su Kalikliu sieja hedonistinės pažiūros[51]. Jei juodu buvo broliai, reikėtų pripažinti, kad jų būdai stebėtinai skirtingi, net jei ir laikytume Protarchą jaunesniuoju: Protarchas yra atsargus, pagarbus ir įdėmus Sokrato pašnekovas, Kaliklis su juo kalbasi kaip gerokai labiau patyręs viešojo gyvenimo dalyvis su nesusipratusiu naivuoliu. Tiesa ir tai, kad „Gorgijas" veikiausiai yra vienas iš ankstyvesnių Platono dialogų, o „Filebas" - kone vėlyviausias, tad gerokai pakisti galėjo ir paties Platono temperamentas.

Chairefontas

Be „Gorgijo", Chairefontas dalyvauja ir Platono „Charmido" įžangos scenoje: jis džiaugsmingai sutinka gyvą ir sveiką iš Potidajos mūšio (432 m. prieš Kr.) sugrįžusį Sokratą ir kviečia jį prisijungti prie palestroje susirinkusių vyrų būrio. „Apologijos" Sokratas sako, kad Chairefontas – jo jaunystės bičiulis, kartu su demokratais pabėgęs iš Atėnų 404 m., trisdešimties

48 Kitas garsus ir Platono dialoguose ne sykį minimas atėnietis Kalijas labai domėjosi sofistų mokslais; jo namuose vyksta „Protagoro" veiksmas. Žr. Nails (2002), *s. v. Callias III*.

49 Žr. Alekniene (Platonas, 2016), p. 18 *sq*.

50 „Filebas" 58 a-b: „Aš, Sokratai, daug sykių esu girdėjęs Gorgiją sakant, kad visus menus toli pranoksta įtaigos menas: jo vergais visi tampa ne per prievartą, bet savo noru, ir tai esąs už visus kitus nelygstamai geresnis menas". „Gorgijuje" 452 e panašiai kalba pats Gorgijas.

51 Abiejuose dialoguose, nagrinėdamas poreikio tenkinimo malonumą, Sokratas siūlo pagalvoti apie kasymąsi. Plg. „Gorgijas" 494 c, „Filebas" 46 a.

tironų valdymo laikais, ir kartu su jais sugrįžęs 403 m., tironų valdžią nuvertus („Apologija“ 20 e–21 a). „Apologijos“ veiksmo metu Chairefontas jau yra miręs[52], tačiau Sokratas neabejoja, kad jo auditorija puikiai jį atsimena (*ibid.*). Pasak Sokrato, jo bičiulis buvo labai „smarkaus“ (*sphodros*) ir ryžtingo būdo („Apologija“ 21 a), gal net kiek „pašėlęs“ (*manikos*, „Charmidas“ 153 b2). Būtent šis smarkus vyras nukeliavęs į Delfus paklausė orakulo, ar kas nors yra išmintingesnis už Sokratą, ir gavo Pitijos atsakymą, kad išmintingesnio nėra („Apologija“ 21 a). Šis orakulo atsakymas, anot „Apologijos“ Sokrato, privertė jį imtis bendrapiliečių išminties tikrinimo veiklos, kuria jis sukėlė didelį atėniečių priešiškumą („Apologija“ 21 b–23 a), ir turėjo atsidurti teisme[53].

Kitas Sokrato mokinys, Ksenofontas, Chairefontą mini šalia Kritono, Hermogeno, Simijo, Kebeto, Faidondo ir „kitų žmonių“, kurie su Sokratu bendravo (ir buvo jo mokiniai, *synēsan*) ne todėl, kad siekė tapti susirinkimo arba teismo kalbovais (kaip Kritijas ir Alkibiadas), bet norėdami „tapti puikiais [žmonėmis] (*kaloi te kagathoi*) ir gebėti gražiai tvarkytis savo namuose, su tarnais, šeimyna, draugais ir šalyje – su kitais piliečiais“ („Atsiminimai apie Sokratą“ I, 2, 48). Ksenofontas pasakoja ir apie Chairefonto ir jo jaunesniojo brolio Chairekrato konfliktą (*ibid.* II, 3, 1, 1). Kalbėdamasis su Chairekratu ir aiškindamas jam draugystės tarp brolių vertę, Sokratas sako, kad Chairefontas yra ambicingas ir kilnus (arba „atviras“, *eleutherios*) žmogus (II, 3, 2, 16).

---

52 Chairefontas veikiausiai buvo kiek jaunesnis už Sokratą ir mirė sulaukęs kokių septyniasdešimties, tikėtina, kad nuo senatvės ligos, o ne kovodamas už demokratų reikalą. Plg. Nails (2002), p. 86.

53 Chairefontui didelio žmonių būrio akivaizdoje paskelbtas Delfų orakulo atsakymas minimas ir Ksenofonto „Apologijoje“ 14. Anot šio teksto, orakulas yra atsakęs, kad „joks žmogus nėra turto atžvilgiu laisvesnis, teisingesnis ir santūresnis už Sokratą“.

Chairefontą labai mėgo pašiepti komedijų rašytojai, iš kurių sužinome, kad jis buvo aukštas, labai liesas ir blyškios odos. Aristofano „Paukščiuose“ jis minimas pravarde „Šikšnosparnis“ (eil. 1296, 1564)[54]. Komedijos scholijuose nurodoma, kad jis ir kitų taip buvo vadinamas. Matyt, išvaizda (kažin koks komiškas, dėl asketinio gyvenimo leisgyvis Sokrato „mąstyklos“ padaras), kartu su ištikimybe mokytojui, darė šį filosofo gerbėją labai patogiu komiško sąmojo taikiniu[55]. Aristofano „Paukščiuose“ Chairefontas minimas kaip asketinio Sokrato gyvenimo mėgdžiotojas. Tokie atėniečiai buvo „lakonomanai [spartietiškos gyvensenos gerbėjai], auginosi plaukus, badavo, vaikščiojo purvini, sokratavo [t. y. mėgdžiojo Sokratą] ir nešiojosi lazdą“[56]. Gali būti, kad sfetiečiu (priklausančiu Sfeto demui, ὁ Σφήτιος) Chairefontas imtas vadinti tik dėl to, kad taip jis pavadintas Aristofano „Debesyse“ 156, kur apibūdinimas Σφήτιος galbūt pavartotas dėl sąskambio su σφήξ („vapsva“), norint sukurti entomologiniam komedijos scenos kontekstui (kalbama apie blusą ir uodą) tinkamą žodžių žaismą[57].

---

54 Ἡ νυκτερίς. Anot D. Nails (2002, p. 87), gali būti, kad komedijoje, kur žaidžiama paukščių vardais, žodis νυκτερίς („šikšnosparnis“) pavartotas vietoj νυκτικόραξ, „naktinis paukštis“ (lėlinių šeimos, lot. *Caprimulgidae*; šios šeimos paukščiai aktyvūs tamsiu paros metu), nes šis žodis poetams netiko dėl metro.

55 Plg. Aristofanas, „Vapsvos“ 1413 *sq*, „Debesys“ 102 *sqq*, 144 *sqq*, 500 *sqq*, 831, 1465, „Paukščiai“ 1296, 1553 *sqq*; Nails (2002), p. 86: „Chairefontas du dešimtmečius buvo mėgstamiausiu komedijų personažu“. Chairefontą išjuokė ir kiti komediografai – Kratinas „Panoptuose“, Eupolidas „Pataikūnuose“.

56 Aristofanas, „Paukščiai“ 1280–1283. Kai „lakonomaniją“ pakeitė „paukščiomanija“, visi puolė mėgdžioti paukščius (*ibid.* 1284 *sqq*); tuomet Chairefontas virto „niuktiride“ („šikšnosparniu“ arba „lėliu“).

57 Žr. Nails (2002), p. 87.

„Gorgijo" pradžioje paaiškėja, kad būtent dėl Chairefonto kaltės jiedu su Sokratu pavėlavo į Gorgijo pasirodymą. Kita vertus, Sokratas tuo turėjo tik pasidžiaugti, nes nenorėjo klausytis Gorgijo, bet ketino su juo *pasikalbėti* (447 a–c). Chairefontas Sokrato nurodymu pradeda klausinėti – ne patį Gorgiją, bet veržlųjį jo asistentą Polą, kas yra Gorgijas, tai yra kokio meno žinovas jis esąs[58]. Kitaip nei Gorgijo šalininkų, Polo ir Kaliklio, Sokrato palydovo Chairefonto vaidmuo dialoge yra ganėtinai kuklus. Liovęsis klausinėti Polą (Chairefontas savo darbą atliko tinkamai, tačiau Polas pasirodė nemokąs dalyvauti pokalbyje), vėliau jis į pokalbį įsitraukia tik vieną kartą, nenorėdamas leisti Gorgijui jo nutraukti: tiek kiti klausytojai, tiek jis pats nori girdėti visas Sokrato ir Gorgijo kalbas. Apie save jis ta proga pasako: „Aš tikrai neįsivaizduoju reikalo, dėl kurio praleidęs tokius svarstymus, kai svarsto tokie žmonės, dirbčiau kokį naudingesnį darbą" (458 c). Vėliau, Kalikliui jo klausiant, ar Sokratas kalba rimtai, Chairefontas siūlo klausti paties Sokrato[59].

Ar trumputis Chairefonto vaidmuo turi kokią nors ryškesnę prasmę? VI a. po Kr. „Gorgijo" komentuotojas platonikas Olimpiodoras aiškina, kad atėniečių ir paties Gorgijo sielos gelbėjimu susirūpinęs Sokratas kalbėtis su Gorgiju pasiima savo mokinį Chairefontą, norėdamas parodyti, kaip tampama žinovais ir išmokstama dalyvauti pokalbyje (*dialegontai*)[60]. XX a. T. Irwinas svarsto panašiai, tik priešpriešina ne mokinių, bet mokytojų gebėjimus. Anot jo, Chairefonto vaidmuo dialoge todėl yra gerokai kuklesnis nei Gorgijo mokinio Polo,

58 Žr. paaišk. *ad* 447 d2.

59 481 b. Galima pastebėti, kad Chairefontas elgiasi priešingai nei už savo mokytoją atsakyti besiveržiantis Polas (448 b6 *sqq*, 461 b3 *sqq*).

60 *In Gorg., intr.*, p. 3, 19–21. Taip pat žr. paaišk. *ad* 447 a1–449 c8 („Įžanga").

kad Sokratas save ir savo amatą gina geriau, nei Gorgijas savąjį, tad jam ir nereikia kitų pagalbos[61]. Iš tiesų akivaizdu, kad Sokratas puikiai susitvarkytų be pagalbininkų ir kad Chairefontą veikiau galima laikyti Sokrato mokymui jautrios (labai negausios) atėniečių bendruomenės atstovu[62], o ne padėjėju.

Galima manyti, kad supratingo mokinio vaidmuo būtent Chairefontui patikėtas neatsitiktinai. „Apologijoje" šis, jau miręs bičiulis minimas kaip asmuo, suvaidinęs lemiamą vaidmenį Sokratui renkantis į atėniečių teismą jį atvedusį kelią. Gorgijo meno aptarimu prasidėjusiame dialoge ryškiai iškils klausimai apie Sokrato laukiantį likimą (teismą, kuriame jam nepavyks apsiginti, ir galimą mirtį[63]) ir jo užsispyrimo laikytis pasirinkto gyvenimo motyvus[64]. Tad Chairefonto figūra yra tarytum ženklas, įspėjantis, kad pokalbis gali virsti Sokrato pasirinkto gyvenimo *apologija*. Išties, formaliai būtent Chairefontas atsakingas už tai, kad prie Kaliklio namo ateita ne laiku, tai yra kaip tik pokalbiui, ne klausymuisi, tinkamu metu ir kad Sokratas gali leistis į svarstymus apie esminį savo – filosofinio, ne retorinio – gyvenimo pranašumą[65].

Sokratas

Pagaliau – pats Sokratas. „Gorgijo" Sokratas – vienas iš įtaigiausių Platono mokytojo portretų ir kartu su „Apologija"

61 Irwin (1979), p. 110.

62 Plg. Canto (1993), p. 46.

63 Plg. 486 a–c, 521 b–522 c. „Gorgijo" pabaigoje Sokratas kalba vienas (kaip „Apologijoje") ir kalba apie tikrąjį teismą.

64 Plg. 522 c4 *sqq*.

65 Daugiau apie galimybę Chairefonto vaidmenį „Gorgijo" pradžioje sieti su apologine dialogo gija žr. *Paaiškinimuose*, *ad* 447 a7–8 ir 447 b1. Galbūt ir „Charmido" pradžios Chairefonto džiūgavimas dėl išsaugotos Sokrato gyvybės gali būti siejamas su „Apologijoje" ir „Gorgijuje" iškylančia Sokratui gresiančios mirties tema.

iškalbingiausias Sokrato santykio su poli(ti)ne Atėnų tikrove liudijimas. Sokratas drąsiai puola populiariausius atėniečių politikus ir, jo įsitikinimu, piliečių sielas žalojantį jų politinio veikimo būdą. Pats jis tokioje, retorinėje, veikloje ir tokioje tikrovėje sau vietos neranda[66].

Dialogo pradžioje Sokratas pasirodo kaip sėkmingas elenktikas[67]. Jis kryptingai klausinėja pašnekovą, kad, remdamasis gautais atsakymais, galėtų parodyti bendriausias jo pozicijos prielaidas ir šių prielaidų nesuderinamumą. Rezultatas yra tas, kad savimi ir savo veikla patenkintas ir, regis, viską apie ją žinojęs pašnekovas lieka sutrikęs – tokia yra Sokrato ir Gorgijo pokalbio pabaiga. Jei „Gorgijas" pasibaigtų šioje vietoje, jis primintų tokius „aporetinius" Platono dialogus, kaip „Charmidas", „Eutifronas", abu „Hipijai", „Lachetas" arba „Lisidas"[68]. Pats Sokratas, kalbėdamasis su Gorgijumi, taip pat ne sykį pabrėžia, kad ir jis dar neturi atsakymų į keliamus klausimus, bet kartu su pašnekovu jų ieško[69]. Tačiau tęsdamas pokalbį Sokratas, nors ir primindamas apie

66 473 e–474 b, 521 d–e.

67 457 e–458 b Sokratas paaiškina, kad nori kalbėtis elenktiškai – kritikuodamas (gr. *elegkhein*, kritiškai „paneiginėti", „kritikuoti"), gautus pašnekovų atsakymus.

68 E.R.Doddsas (1959, p.16, n.1) mini H.Gausso nuomonę (*Handkommentar zu den Dialogen Platos*, II, I, 1956, p.40 *sq*, 99), kad ši „Gorgijo" dalis galėjo būti sumanyta ir parašyta anksčiau nei veikalo tęsinys. Pats Doddsas šį siūlymą laiko vertu dėmesio (*tempting*), tačiau mano, kad, jei „‚Gorgijuje' Platonas pirmą kartą skelbia asmeninį Platono požiūrį į etiką ir politiką, kuris vėliau plėtojamas ‚Valstybėje', tikėtina, kad jis pasirūpino padėti aiškiai sokratiškus šio platoniško ‚antstato' pamatus".

69 453 b5–c4, 454 b8–c5, 455 b1–2. Sokratas nori būti ne kerinčių kalbų kūrėju, bet jų tikrintoju ir kritiku, ieškodamas kritiką atlaikančio sveiko ir tikro teiginių grūdo. Plg. Meyer (2011), p. 215.

savo, ieškotojo, būseną[70], jau daug ką skelbia kaip savo žodžių tiesa įsitikinęs reikalo žinovas ir kartu kaip drąsus Atėnų poli(ti)nio gyvenimo kritikas. Sokrato tvirtumas ir griežtumas sustiprėja suglumusio Gorgijo vietą užėmus veržliam retoriui Polui ir – dar labiau – pašnekovo vaidmenį perėmus ryžtingai nusiteikusiam jaunam politikui Kalikliui. Pradėdamas trečiąją, atviriausią, pokalbio dalį, Sokratas pareiškia, kad, skelbdamas pašnekovus stulbinančius savo teiginius, jis tiesiog kartoja savo numylėtinės – filosofijos kalbas. G. Klosko žodžiais, „‚Gorgijo' Sokratas dialogo bėgyje iš ankstyvųjų dialogų elenktiko Sokrato virsta figūra, kurioje galima atpažinti ‚Valstybės' ir kitų viduriniųjų dialogų Sokratą, su aistringu įsitikinimu dėstantį pozityvų mokslą ir mito sąvokomis kalbantį apie tokius žmogiškosios egzistencijos dalykus, apie kuriuos mes turbūt negalime žinoti“[71].

Taikus kalbėjimasis apie retorikos prigimtį ir šio meno apibrėžimo paieškos (pokalbis su Gorgiju) virsta rūsčiu retorikos pasmerkimu ir alternatyvaus – filosofinio gyvenimo apologija (Sokrato pokalbis su Polu ir Kalikliu). Nesvarbu, kad tai Sokrato amžiaus Atėnuose gali nuvesti į teismą ir baigtis filosofo mirtimi[72]. Tas teismas, kaip teigiama baigiamojoje „Gorgijo“ Sokrato kalboje, nėra paskutinis. Paskutinysis, tikrasis, atskleis tikrąją vienaip ar kitaip gyvenimą nugyvenusio piliečio sielos būseną, nes retorika besidangstęs žmogus turės nusivilkti visus apsimestinius, siekiant prisitaikyti vilkėtus apdangalus ir tikriems teisėjams parodyti savo neteisybės iškraipytą sielą[73].

---

70 506 a: „Juk aš visa tai kalbu ne todėl, kad jau gerai žinočiau, bet tiriu kartu su jumis! Tad jei pamatysiu, kad nesutinkantis su manimi sako kažką prasminga, pats pirmas jam pritarsiu“.

71 1983, p. 580.

72 486 a–c, 521 c–d.

73 522 c–527 e.

Akivaizdu, kad „Gorgijuje" daugeliu atžvilgių grįžtama prie „Apologijos". Tačiau šįsyk Sokratui netenka paisyti klepsidros vandens seikėjamo laiko[74], be to, jis gali tiesiogiai susirungti su atėniečių teisėjus išugdžiusiais *retoriais* – viešaisiais kalbėtojais, o ne su jų išugdyta patiklia atėniečių minia. Pastaroji vargu ar yra atsakinga už savo auklėjimą, be to, nėra jokios galimybės ilgiau ir išsamiau ką nors rimtesnio su ja aptarinėti[75]. Taigi „Gorgijuje" Platonas suteikia savo Sokratui, nebevaržomam istorinio atėniečių teismo sąlygų, galimybę dar kartą paaiškinti savo gyvenimo pasirinkimo motyvus ir regimo (istorinio) pralaimėjimo teisme prasmę.

Akistatos su retoriais situacija leidžia įtaigiai pabrėžti sokratiško dialektinio kalbėjimo reikšmę ir reikmę. Šis dialektinis Sokrato kalbėjimo(si) būdas – monologinio parodomojo (epideiktinio) retorių kalbėjimo priešprieša. „Apologijoje" Sokratas nuo pat pradžios paaiškina teisėjams, kad neturi retorinio kalbėjimo teisme įgūdžių[76], tačiau yra priverstas taikytis prie kalbėjimo teisme taisyklių. Taikosi nelabai sėkmingai, nes neišmoko būti prisitaikėliu, ir – daugumos atėniečių akimis žiūrint – pralaimi. „Gorgijo" Sokratą apie tokios jo teismo baigties grėsmę įspėja Kaliklis (486 a–c, 521 b–c). Sokratas ją taip pat nujaučia, bet tai jo nebaugina (521 c–522 c). „Gorgijuje" pats Sokratas pareikalauja, kad retoriai paisytų jo kalbėjimo taisyklių ir vengtų „makrologijos" – ilgo monologinio kalbėjimo[77]. Be to, jie neturi elgtis taip, kaip įprasta Atėnų teismuose, kuomet daugumos liudijimai, tegu ir melagingi, lemia teisėjų nuosprendį. Sokrato svarstymų

74 Plg. 513 c–d: „Jei ne sykį geriau tuos pačius dalykus aptarsime, patikėsi".

75 Plg. „Apologija" 18 e–19 a.

76 „Apologija" 17 b–18 a.

77 447 b–c, 448 d–e, 449 b–c, 471 d.

teisme bylos baigtį lemia dviejų pokalbio dalyvių sutarimas ir pritarimas tiesos (o ne neišmanėlių minios) akivaizdoje padarytai išvadai[78].

Makrologiją sau kartais gali leisti pats Sokratas – tuomet, kai pašnekovas, nors ir raginamas ir padedamas, vis dėlto neįstengia bendrauti dialektiškai[79], arba tuomet, kai Sokratas pradeda *skelbti analizuoti nebetinkamas, jo teigimu*, esmines sielos gyvenimo tiesas (522 e–527 e). Kita vertus, net ir sakydamas ilgą kalbą (*makrologōn*), „Gorgijo" Sokratas elgiasi kaip dialektikas – taiko tą dalyko skaidymo į pavidalus (*diairesis*) metodą, kuris gausiai naudojamas „Sofiste" ir „Politike", o teoriškai aptariamas „Faidre" ir „Filebe"[80].

Bendraujant pagal dialektinio Sokrato kalbėjimo taisykles, retoriams atsitinka tai, apie ką kalba „Teaiteto" Sokratas: atitrauktas nuo konkrečių bylų aptarimo ir pakeltas į jam neįprastas filosofinių svarstymų aukštumas (kuomet svarstoma ne apie konkretaus karaliaus ar žmogaus teisumą ar laimę, bet apie karališkąją valdžią, teisingumą ir žmogaus laimę apskritai), teisminės iškalbos specialistas nerimauja, sutrinka ir pradeda mikčioti[81]. Gal ir ne visi skaitytojai liko vienodai įtikinti Sokrato aiškinimų apie tikrąjį sielos likimą, tačiau Platonas, dialogo pabaigoje nebesuteikdamas žodžio retorių stovyklos atstovams, regis, norėjo, kad įsivaizduotume juos netekus žado ir išsižiojus, Sokratui pergalingai skelbiant baigiamuosius savo filosofijai ištikimo gyvenimo *apologijos* žodžius. Dialogo Sokratas panašiai nusako sielos teisingumu nepasirūpinusio retoriaus būseną pomirtinio teismo akimirką: „Kai atkeliausi pas teisėją, Aiginos sūnų,

---

78 471 e–472 c, 473 e–474 b, 475 e–476 a, 481 d–482 b.

79 465 e–466 a1, 519 d–e.

80 464 b2–465 e1.

81 „Teaitetas" 175 b–d. Plg. „Gorgijas" 484 d–e.

ir tas ves tave suėmęs, tuomet tu ten išsižiosi ir apsvaigsi ne prasčiau nei aš čia. Gal nuo ko nors ir į žiaunas negarbingai galėsi gauti, ir kitokių įžeidimų patirti“ (526 e–527 a).

Draminio veiksmo vieta ir data

„Gorgijo" pokalbio dalyviai nepasako, kur vyksta jų pokalbis. Vieni tyrėjai manė, kad negalime nuspręsti, kur jie kalbasi, kiti – kad pašnekovai turėjo susitikti gimnazijuje arba palestroje. Vis dėlto, daugumos komentuotojų nuomone, dialogo tekste pakanka nuorodų, leidžiančių suprasti, kad pokalbio vieta – jaunojo politiko Kaliklio namai. Daryti tokią išvadą padeda „Gorgijo" palyginimas su kitų Platono dialogų *mise-en-scène*'omis. Mat Sokrato pokalbiai su svetimšaliais sofistais (Gorgijo veikla jiems gana artima) Platono dialoguose įprastai vyksta turtingų atėniečių namuose, kur apsistoja iš svetur atvykę madingi išminties mokytojai[82]. Perpasakotame dialoge „Protagoras" Sokratas pats išsamiai nupasakoja atvykimo į sofistų būrį priglaudusio Kalijo namus sceną. „Hipijo II" pokalbis vyksta Apemanto sūnaus Eudiko namuose, pasibaigus Hipijo pasirodymui. Apie tai sužinome iš pirmosios Eudiko replikos: pasirodymas baigėsi, klausytojai išsiskirstė, liko trys didžiausi „intelektualai": pats Eudikas, Hipijas ir Sokratas. Kaip šeimininkas Eudikas gali tikėtis, kad Hipijas „nepasibrangins" atsakyti į Sokrato klausimus (363 c). Šeimininko padėtis praverčia ir vėliau, kuomet Sokratui tenka priminti, kad Eudikas buvo šio pokalbio iniciatorius ir turėtų prašyti Hipijo nesitraukti (373 a). „Menono" (kaip ir „Hipijas I" draminio dialogo) skaitytojai tik paskutinėje dialogo dalyje išgirsta, kad pokalbio klausosi ir Anitas, kurį Sokratas dabar pristato kaip turtingo ir išmintingo Antemijo sūnų, ir

82 Išimtis – „Eutidemas" ir „Hipijas I". Pirmas dialogas vyksta Likėjo gimnazijuje, antras – Sokratui sutikus elidietį Hipiją Atėnų gatvėje.

kad Gorgijo mokinys Menonas yra jo svečias (89 e *sqq*). Vadinasi, ir „Menone" pavaizduoto pokalbio vieta – turtingo atėniečio namai. „Valstybės" I knygoje pasakotojas Sokratas nupasakoja, kaip atvykstama į Kefalo ir jo sūnaus Polemarcho namus (328 b). Tarp svečių yra ir sofistas Trasimachas, kuris pas Kefalą veikiausiai atsidūrė, kaip ir Sokratas, Pirėjuje vykusios šventės proga.

„Gorgijas" yra tiesioginis dialogas, todėl apie pokalbio vietą klausytojai spręsti gali tik iš pašnekovų replikų. Iš pirmų žodžių aiškėja, kad Sokratas su Chairefontu pavėlavo į kažkokį gražų įvykį. Tuoj pat sužinome, kad ta graži šventė – Gorgijo pasirodymas (*epideixis*), kad Sokratas su palydovu dialogo vietoje atsidūrė neatsitiktinai (jis teisinasi, kad *vėlavo* dėl aikštėje užtrukti privertusio Chairefonto) ir kad jis nori bendrauti su Gorgiju. Kaliklis siūlo, kai panorės, ateiti pas jį į namus („mat Gorgijas pas mane yra apsistojęs, jis ir surengs jums pasirodymą"). Apie tai, kaip Sokratas ir Chairefontas atsiduria Kaliklio namuose, nieko nėra pasakyta. Matyt, turime įsivaizduoti, kad tai įvyksta, kol Sokratas aiškina, kad nori *kalbėtis* su Gorgiju, o ne klausytis jo pasirodymo (447 b9–447 c4), o klausinėti retorius Sokratas su Chairefontu pradeda jau įėję pas Kaliklį (447 c5 *sqq*). Galbūt Kaliklis Sokratą su Chairefontu sutinka lauke eidamas lydėti pasibaigusio pasirodymo klausytojų, tačiau, kitaip nei „Menone", dialogo protagonistai nelieka vieni – pokalbio klausosi vis dar gausus Gorgijo gerbėjų būrys[83]. Tai, kad vaizduojamas pokalbis veikiausiai vyksta Kaliklio namuose, galbūt nurodo, kad tikroji visagalės retorikos šeimininkė yra politika. Tą pačią mintį galima išgirsti ir Kaliklio žodžiuose,

83 Daugiau apie draminio veiksmo vietą žr. Paaiškinimus, *ad* 447 b7–8 („Gorgijas pas mane yra apsistojęs") ir *ad* 447 c7 („liepė esantiems patalpoje").

kuomet jis žada, kad Gorgijas surengs svečiams pasirodymą pageidaujamu metu.

Vidinės dialogo nuorodos į vaizduojamo pokalbio laiką, viena vertus, yra gerokai gausesnės, kita vertus, – kur kas prieštaringesnės ir akivaizdžiai nesuderinamos. Tai pastebėjo ir Antikos laikų Platono skaitytojai[84]. Viena vertus, anot 503 c, Periklis yra „neseniai miręs“, vadinasi, pokalbis turėtų vykti ne vėliau kaip keleri metai po 429 m. Tai sutaptų su kitų šaltinių paliudyta Gorgijo vizito į Atėnus data – 427 metais. Antikos autoriaus liudijimu, tais metais Gorgijas pirmą kartą atvyko į Atėnus Leontinų pasiuntinybės priešakyje derėtis dėl sąjungos prieš leontiniečius spaudžiančius sirakūziečius[85]. Anot Olimpiodoro, „Gorgijo“ pokalbis vyko būtent šio pasiuntinių vizito metu[86]. Nors nėra liudijimų apie kitus Gorgijo vizitus, gali būti, kad jis Atėnuose lankėsi ir vėliau. Vis dėlto 427-ieji puikiai dera prie „nesenos“ Periklio mirties datos. Su ja, regis, būtų galima suderinti ir Sokrato žodžius apie Kaliklio mylimąjį – Pirilampo sūnų Demą (481 d). Sprendžiant iš Aristofano „Vapsvų“ 98, Demas kaip svajonių gražuolis garsėjo apie 422-uosius.

Kita istorinė dialogo nuoroda nukelia veiksmą į maždaug 413-uosius, mat apie Archelajo valdymo pradžią Makedonijoje kalbama kaip apie „vakar dienos“ įvykį (470 d *sqq*), o Archelajas valdžią paėmė ne anksčiau kaip 414 m. 413 m. Demas būtų buvęs per senas vyresnio vyro „mylimojo“ (*ta paidika*) vaidmeniui. Juolab apie 450 m. gimęs Alkibiadas, kurį, kalbėdamas apie judviejų su Kalikliu bendrą patirtį, Sokratas (481 d *sqq*) vadina savo *paidika*. 420 metais Alkibiadas jau

84 Plg. Atėnajas, *Deipnosophistae* v, 217 c *sqq*.

85 Diodoras Sicilietis, *Bibl. hist.* XII, 53. Plg. Tukididas, „Peloponeso karo istorija“ III, 86, 3.

86 Olimpiodoras, *In Gorg.*, *intr.*, p. 3, 1–4.

buvo strategas. Be to, 519 a Sokratas pranašauja jam liūdną politinės karjeros baigtį. Po 415 metų įvykių Alkibiado politinė karjera jau buvo smarkiai sujaukta, tad Sokrato įspėjimas prasmės galėtų turėti tik jeigu pokalbis vyko anksčiau.

Kalbėdamasis su Polu (473 e *sq*), Sokratas pasakoja, kad „pernai" jam tekę būti pritanu (taip vadinti budintys Tarybos nariai) ir rengti susirinkime balsavimą (jis „susimovė"). Tikėtina, kad šie žodžiai nurodo 406 / 405 metų įvykius, kuomet buvo teisiami mūšį prieš spartiečius Egėjo jūroje prie Arginūsų salų laimėję, tačiau žuvusių atėniečių kūnus audringoje jūroje palikę strategai. Tiek Platonas, tiek Ksenofontas šį įvykį mini kaip vienintelį kartą, kuomet Sokratas yra ėjęs politines (Tarybos nario) pareigas demokratinėje atėniečių bendrijoje[87]. Peloponeso karo pabaigoje turėjo būti parašyta ir Euripido tragedija „Antiopė", kurią cituoja Kaliklis (484 e *sqq*).

Suderinti visų šių nuorodų neįmanoma. Tai nesunkiai galėjo pastebėti ir atidesni Antikos laikų skaitytojai, juolab Platono amžininkai. Bent jau vėlesniais amžiais tikrai būta reiklesnių kritikų. Antai III a. po Kr. eruditas Atėnajas pateikia Herodiko Babiloniečio (II a. prieš Kr.) pastabas apie istoriškai nesuderinamas chronologines Platono (ir Ksenofonto) tekstų nuorodas. „Gorgijui" kliūva dar labiau nei „Puotai" ir „Protagorui", mat šiame dialoge Platonas į viena suplakė skirtingų metų įvykių datas: Periklio mirties, Archelajo iškilimo ir Arginūsų bylos[88]. Atėnajo nuomone, tokie dalykai parodo, kad filosofai „viską meluoja ir nepastebi, kad daug kur netinkamai nurodo laiką"[89].

87 Platonas, „Apologija" 32 a–c, Ksenofontas, „Atsiminimai apie Sokratą" I, 1, 17.

88 *Deipnosophistae* V, 217 c *sqq*.

89 *Ibid*. V, 216 c. Pažodžiui „rašo parachroniškai" (παρὰ τοὺς χρόνους), t. y. „anachroniškai".

Vargu ar galima patikėti, kad pats Platonas savo anachronizmų nematė. Kur kas labiau tikėtina, kad jis, neturėdamas *tikslo rašyti istorinį veikalą, sąmoningai jų nevengė*. Pasak E. R. Doddso, „jei Platonas kada nors savęs klausė (galima tuo abejoti)", kelintais metais vyksta „Gorgijuje" vaizduojamas pokalbis, „jo atsakymas turėjo būti – jokiu konkrečiu laiku"[90]. Sokrato Atėnų politikai ir politikams skirta kritika bei įspėjimai jauniesiems viešojo gyvenimo veikėjams verčia manyti, kad pokalbis vyksta prieš didžiąsias Atėnų miestą po 415 m. žygio į Siciliją ištikusias nelaimes, kurių sūkurys atneš 404 m. trisdešimties tironiją, galiausiai atves prie Sokrato teismo proceso ir jo mirties. Kiekvienas iš minėtųjų įvykių ir personažų – istoriškai tikras ir identifikuojamas, tačiau autorius akivaizdžiai nekėlė sau tikslo sudėti jų į tiksliai datuojamų metų rėmus, veikiau norėjo nužymėti tam tikrą simbolinės svarbos personažų ir įvykių konsteliaciją: Periklis – demokratinės retorinės kultūros Atėnuose simbolis, jo mirtis žymi pražūtingų šios kultūros padarinių laikų pradžią; Archelajas įkūnija retorių šlovinamos valdžios (bet kokia kaina) idealą; primintas Sokrato politinės veiklos epizodas[91] nuostabiai atskleidžia jo neretorinį ir neprisitaikėlišką pasirinkimą politinėje Atėnų tikrovėje. Gražuolis Demas dialogui nepaprastai tiko dėl vardo, leidžiančio taikliai pašiepti retorių meilę Atėnų liaudžiai (demui). Euripido „Antiopė" Platono laikais turėjo tapti pavyzdiniu tekstu apie praktinio ir kontempliatyvaus gyvenimo priešpriešą, tad tragedijos parašymo data vargiai kam nors rūpėjo[92].

---

90 Dodds (1959), p. 17.

91 Jei „Gorgijuje" 473 e kalbama apie tą patį įvykį, kaip „Apologijoje" 32 b, tarp dviejų versijų esama pastebimo skirtumo. Žr. Paaiškinimus, *ad loc.*

92 Panašiai svarsto M. Canto (1993), p. 52–54.

Galima pastebėti dar vieną dalyką. Jei manysime, kad kalbamasi apie 427-uosius, vadinasi, Sokratui tuomet būtų buvę kiek per keturiasdešimt, tad jo pašnekovas Kaliklis dar galėjo tikėtis įkalbėti jį pakeisti gyvenimo kryptį. Panašaus amžiaus, anot „Septintojo laiško“, buvo pats Platonas (324 a: „bemaž keturiasdešimties“), kai atvyko į Sirakūzus nusprendęs imtis ne viešos politinės veiklos, bet filosofijos[93]. Tačiau 413 m. arba dar vėliau kalbinti Sokratą ir aiškinti, kad filosofija netinka brandaus amžiaus vyrui, būtų per vėlu. Tad, žvelgiant į šią esminę dialogo temą – gyvenimo kelio pasirinkimas, 427-ieji – vienintelė paliudyta Gorgijo vizito į Atėnus data turėjo tikti labiau, o kitos chronologinės nuorodos, matyt, radosi dėl kitų, ne tokių esminių motyvų[94].

93 Daugiau apie „Septintojo laiško“ ir „Gorgijo“ santykį žr. toliau, sk. „‚Gorgijo‘ data ir vieta Platono kūryboje“.

94 Daugiau apie Archelajo paminėjimą žr. sk. „‚Gorgijo‘ parašymo data ir vieta Platono kūryboje“.

„Gorgijo" parašymo data ir vieta Platono kūryboje

Aiškios ir patikimos Platono veikalų chronologijos nėra, tačiau tiek „Gorgijo" turinys, tiek jo lyginimas su kitais Platono kūriniais leidžia manyti, kad šį dialogą Platonas veikiausiai parašė grįžęs iš savo pirmos kelionės į Siciliją pas Sirakūzų tironą Dionisiją ir Atėnuose 387-aisiais įkūręs savo mokyklą – Akademiją[95]. Gali būti, kad „Gorgijuje" pažerta atvira kritika Atėnų politikos lyderiams, retorika grįstos politikos santykio su teisingumu analizė ir žodžiai apie geros, filosofinės politikos galimybę atspindi tą intelektualinę Platono nuotaiką, apie kurią atviraujama „Septintajame laiške". Laiško autorius, veikiausiai pats Platonas, prisipažįsta, kad tiek giminystės ryšiai, tiek asmeniniai polinkiai jį jauną stumte stūmė imtis politinės veiklos. Atsisakyti šio kelio ir skirti gyvenimą filosofijai jį privertę trisdešimties tironijos laikotarpio patirtis, o vėliau – neteisingai apkaltinto Sokrato likimas[96]. Matydamas, kad deramai veikti politikoje vienam, be patikimų bendražygių, jam nepavyks, o rasti tokių nelengva, ypač pakrikusių įstatymų ir papročių atėniečių visuomenėje, laiško autorius nusprendė laukti kitų, politinei veiklai tinkamų laikų, tačiau nesiliovė mąstyti, kaip būtų galima pagerinti esamą padėtį[97]. Galiausiai jis suprato, kad „visi dabartiniai poliai yra blogai tvarkomi,

95 Tokios nuomonės laikosi tiek klasikinį XX a. „Gorgijo" leidimą ir komentarus parengęs E. R. Doddsas (1959, p. 24–30), tiek naujausio, išsamiai komentuoto dialogo vertimo vokiečių kalba leidžiamoje serijoje *Platon, Werke. Übersetzung und Kommentar* autorius J. Dalfenas (2004, p. 114–118).

96 „Septintasis laiškas" 324 b–325 d.

97 *Ibid.* 325 d–326 a.

o jų įstatymų būklė vargiai pagydoma, nebent laimingas likimas suteiktų kokią stebuklingą priemonę“. Todėl jis turėjęs pripažinti, kad tik tinkama filosofija leidžia „įžvelgti, kas yra teisinga tiek polio, tiek visuose paskirų žmonių gyvenimo reikaluose; todėl žmonių giminė neatsikratys blogio, kol valdyti nepradės tinkamai ir tikrai filosofuojančių žmonių giminė arba polių valdovai dieviškosios lemties galia nesiims tikros filosofijos“[98]. Taip mąstydamas Platonas 388 metais pirmą kartą atvyko į Siciliją[99].

„Gorgijuje“ Platonas Sokrato lūpomis kaltina Atėnų politinius lyderius dėl nesveikos piliečių sielų būsenos ir polio gyvenime susidariusių pūlinių[100]. Tokiai piliečių norų tenkinimo politikai Sokratas priešpriešina „tikrąjį politikos meną“, kuriuo Atėnuose verčiasi kone jis vienas. Mat, sakydamas savo kalbas, nesiekia pamaloninti, bet žiūri, „kas geriausia, o ne kas maloniausia“[101]. Baigdamas „Gorgijo“ pokalbį, Sokratas ragina pradedantį politiką Kaliklį neskubėti žengti į politiką, bet, einant jo kalbos nurodytu keliu, pirma išsiugdyti teisingumą ir kitas sielos dorybes[102]. Tokie teiginiai ir mintys gana tiksliai atspindi „Septintajame laiške“ dėstomus apmąstymus ir veikimo programą – ugdyti tìkrai, sielos teisingumo vertybėmis grįstai politikai tinkamus žmones[103]. Gali būti, kad

98 *Ibid.* 326 a–b.

99 *Ibid.* 326 b5 *sq.*

100 503 b *sq*, 515 b6 *sqq*, 517 b–519 b.

101 521 d *sq*.

102 527 d–e.

103 E. R. Doddsas (1959, p. 25 *sq*, n. 4) spėja, kad rašydamas „Septintąjį laišką“ Platonas dar sykį skaitė savo „Gorgiją“. Net jei ir atsisakytume „Septintojo laiško“ autoriumi laikyti patį Platoną, turėtume pripažinti, kad Akademijos įkūrėją gerai pažinojęs žmogus jo intelektualinę biografiją nusakė tokiu būdu, kad turime ryškių nuorodų, leidžiančių joje rasti „Gorgijo“ vietą.

„Gorgijuje“ 484 e2 Kaliklio žodžiais apie „jūsų svarstymus ir kalbas“ (τὰς ὑμετέρας διατριβὰς ... καὶ τοὺς λόγους) užsimenama apie jau veikiančią Platono filosofijos mokyklą[104].

Atvira ir konkreti Atėnų politikų kritika Platono veikaluose yra labai reta. Be „Gorgijo“, jos rasime tik vėlyvuosiuose „Įstatymuose“ (698 a–701 b) ir tame pačiame „Septintajame laiške“[105]. Į Platono kūrybą žvelgiant diachroniškai, galima manyti, kad iki „Gorgijo“ teisingai ir neteisingai tvarkomos visuomenės klausimas jo veikaluose dar neiškyla, o vėliau tampa labai svarbus, tačiau svarstomas abstrakčiu pavidalu, vengiant konkrečių istorinių nuorodų. E. R. Doddsas teigia: „Kai ‚Gorgijo‘ kaltinimai kartojami ‚Valstybėje‘ 426 b–c, jie taikomi bendrai – ‚blogai tvarkomoms valstybėms‘, nors neabejotinai tikimasi, kad skaitytojas galvos apie Atėnus. Kartoti tiesioginę ir išsamią kritiką, Platono manymu, buvo nebūtina, o gal ir nenaudinga [*inexpedient*]“[106]. Netiesioginę Atėnų politikos kritiką galima įžvelgti „Meneksene“. Šis veikalas atliepia „Gorgijuje“ plėtotą politinės retorikos temą ir galėtų būti laikomas praktine pataikūniškos retorikos stiliaus iliustracija[107]. Jei „Meneksenas“ Platono buvo sumanytas kaip

---

104 Plg. Dodds (1959), p. 24, n. 3. Žodis διατριβή („trynimasis“, „laiko leidimas“) taip pat nusako „studijas“ bei „mokslus“ ir vartotas kalbant apie filosofų mokyklas. Plg. LSJ, s. v.

105 „Alkibiadą I“ 118 b–120 c E. R. Doddsas siūlo laikyti „Gorgijo“ ir „Menono“ tekstais besiremiančia imitacija.

106 Dodds (1959), p. 32.

107 Kūrinio pradžioje Meneksenui skirti Sokrato žodžiai primena Kaliklio raginimą Sokratui. Sužinojęs, kad jaunuolis eina iš Tarybos rūmų (buleutėrijo), Sokratas klausia: „O kokių tokių reikalų turi Taryboje? Matyt, manai, kad jau baigei mokslus ir filosofiją, kad tau jų pakanka, ir galvoji imtis rimtesnių dalykų (ἐπὶ τὰ μείζω)?“ (234 a). Plg. „Gorgijas“ 484 c: „Tu ir pats tai suprasi, jei pagaliau mesi filosofiją ir imsiesi rimtesnių dalykų (ἐπὶ τὰ μείζω ἔλθῃς)“.

savotiškas iliustracinis „Gorgijo" priedas, šiame kūrinyje esanti nuoroda į 386 metų „Karaliaus", arba „Antalkido taikos" įvykį, leistų tai laikyti papildoma užuomina apie „Gorgijo" parašymo laiką[108].

Dialoge galima įžvelgti įvairių nuorodų į autoriaus turimą patirtį Sicilijoje ir pietų Italijoje. Galbūt su ja reikia sieti žodžius apie „kūną sielos kapą" ir siūlomą jų interpretaciją, kurios autorius, anot Sokrato, yra „vienas gudročius, veikiausiai sicilietis arba italas" (493 a *sqq*). Su pietų Italijoje gyvavusio pitagorininkų sąjūdžio mintimis siejami ir Sokrato žodžiai apie universalią (*kosminę*) „bendrystės, draugystės, tvarkos, savitvardos ir teisingumo" reikšmę ir „geometrinės lygybės" galią (507 e–508 a)[109]. Sokratas mini „veikalą apie Sicilijos valgius parašiusį Mitaiką" (518 b). Pagaliau, skaudi Platono patirtis Sirakūzų tirono Dionisijo dvare galėjo jį paskatinti „Gorgijuje" imtis tironų valdžios ir tirono Archelajo istorijos aptarimo. Polas ja žavisi, Sokratas baisisi ir teigia, kad neteisingų tironų gyvenimas – pats nelaimingiausias (466 b *sqq*, 470 d *sqq*, 525 c–d), o Kalikliui paaiškina, kad būti tirono draugu gali tik to paties kaip jis būdo žmogus (510 b–d)[110]. Kaip žinia, pačiam Platonui tapti Dionisijo Vyresniojo (o vėliau ir jo sūnaus Dionisijo Jaunesniojo) draugu nepavyko[111].

Akivaizdu, kad „Gorgijuje" ryški tinkamo gyvenimo pasirinkimo tema atspindi ne vien autoriaus siekį apginti

108 Dodds (1959), p. 24.

109 Plg. Dalfen (2004), p. 115 *sq*.

110 Plg. *ibid.*, p. 116.

111 Kiti tyrėjai mano, kad visas minėtas žinias Platonas galėjo turėti dar prieš keliaudamas į Siciliją ir kad jos galėjo būti veikiau akstinu ten nukeliauti nei kelionės rezultatu. Plg. Morrison (1958), Kahn (1988), p. 86.

ir pateisinti Sokrato gyvenimo būdą. Platonas čia pateikia ir savo gyvenimo pasirinkimo apologiją[112]. Ko gero, būtent todėl pagrindinių dialogo antagonistų – Sokrato ir Kaliklio – kalbos dažnai skamba labai asmeniškai[113]. Ne kartą kalbėta, kad „Gorgijo" Kaliklis – tarytum Platono *alter ego*[114]. Autoriaus mąstyme ir sieloje, prieš jam apsisprendžiant nežengti į politinio veikimo areną, vykusios vidinės kovos atgarsius galime išgirsti tada, kai Sokratas karčiai pripažįsta, kad liudyti prieš jį už populiariąją Polo nuomonę į teismą suplūstų garbingiausios Atėnų giminės[115], kai Kaliklis aiškina Sokratui, kad laiku nepalikęs filosofijos žmogus niekada netaps tikru vyru, bus pasmerktas „visą likusį gyvenimą lindėti kampe ir šnibždėtis su trimis keturiais jaunikaičiais ir niekad neištarti laisvo, didingo ir stipraus žodžio"[116] arba kai Sokratas ragina Kaliklį rinktis kitokį, nei jo ligi šiol puoselėtas, gyvenimo būdą ir kelią[117].

Jau dialogo apimtis rodo, kad Platonas jį veikiausiai parašė ne pačioje savo rašymo kelio pradžioje. „Gorgijas" yra vienas

---

112 E.R. Doddsas nurodo, kad pirmas „Gorgiją" „Platono Apologija" pavadino Fr. Schleiermacheris šio dialogo vertimo pratarmėje (3 leid., p. 15 *sq*). W.K.C. Guthrie (1975, IV, p. 296) neabejoja, kad dialogas „atspindi asmeninę krizę – pusamžis Platonas klausia savęs: kaip aš turėčiau gyventi?" Pasak Ch. Kahno (1996, p. 125), „‚Gorgijo' galia didele dalimi plaukia iš to, kad Sokratas šiame dialoge perteikia ne tik istorinę asmenybę, bet ir filosofinius Platono apmąstymus apie Sokrato gyvenimo ir mirties prasmę".

113 Pasak U. von Wilamowitzo-Moellendorffo (1920^2, I, p. 236), aistringas veikalo tonas neleidžia jo skaityti „šalta širdimi" (*mit kaltem Herzen*).

114 Plg. Dodds (1959), p. 14.

115 472 b–c.

116 485 d–e.

117 527 d–e. Plg. Dodds (1959), p. 31.

iš ilgiausių Platono kūrinių (aštuoniasdešimt *Stephanus* leidimo puslapių), trečias po ilgųjų „Valstybės“ ir „Įstatymų“. Vargu ar Platonas būtų pradėjęs mokytis rašyti nuo „didžiojo puodo“[118]. Kai kurie turinio elementai „Gorgiją“ arčiau sieja su tokiais brandžiais Platono kūriniais, kaip „Faidonas“ ir „Menonas“. Pastarajame užsimenama apie didžiuosius v a. Atėnų politikus, svarstomas retorikos menas, ne sykį minimas Gorgijas, kuris yra ir Menono mokytojas. Su „Faidonu“ „Gorgiją“ ypatingu ryšiu sieja Sokrato likimo tema[119]. „Gorgijuje“ Sokratas tikina Kaliklį, kad, gyvenime nepadaręs jokių neteisybių, jis nebijos mirties ir ramiai galės ją sutikti (522 d–e). Atrodo, kad „Faidono“ pasakojimu apie paskutinę Sokrato dieną kalėjime pildomas šis pažadas. Pažadėjęs ramiai sutikti mirtį, „Gorgijuje“ Sokratas teigia, kad mirties bijoti turėtų tik neteisingas žmogus, ir pasakoja tai parodantį mitą apie pomirtinį sielos gyvenimą (522 e *sqq*). „Faidono“ Sokratas kalbasi su artimais draugais, tad jam netenka įrodinėti, kad gyvenime reikia puoselėti teisingumą. Kita vertus, draugams neramu dėl sielos ateities, tad ir šįkart Sokratas savo aiškinimus baigia pasakodamas apie tai, kas nutinka mirusių žmonių sieloms, priklausomai nuo teisingų arba neteisingų nugyvento gyvenimo darbų (113 e *sqq*).

Žvelgiant į kitų kertinių Platono veikalų temų (dorybės, ypač teisingumo, prigimtis ir galimybė dorybės išmokyti ir išmokti; hedonizmo kritika) plėtotę Platono dialoguose, „Gorgijas“ atrodo užimantis vietą tarp ankstyvųjų šių klausimų apybraižų „Protagore“ ir išsamesnių jų tyrimų „Valstybėje“ arba „Filebe“. Tikrojo retorikos meno tema veda

118 514 e Sokratas ragina Kaliklį taip nedaryti, t. y. pradėti nuo mažesnių darbų.

119 Apie „Gorgijo“ santykį su „Apologija“ žr. anksčiau, sk. „Dialogo veikėjai“ („Chairefontas“ ir „Sokratas“).

į „Faidrą“, o teisingumo reikšmės ir filosofui saugios polio aplinkos kūrimo – į „Valstybę“.

Apologetiniai „Gorgijo“ motyvai verčia jį sieti su retoriaus Polikrato parašytu „Sokrato kaltinimu“. Šis veikalas neišliko, tačiau į jį atsako Ksenofontas „Atsiminimuose apie Sokratą“ (I, 1–2) ir, gerokai vėliau, IV a. po Kr., retorius Libanijus („Sokrato apologija“). Polikrato veikalas turėjo būti parašytas po 394-ųjų, nes jame minimas nuo Atėnų iki Pirėjo ėjusių „Ilgųjų sienų“ atstatymas (394 m.). Kai kurių tyrėjų manymu, „Gorgijuje“ Platonas, atsakydamas į Polikrato kaltinimus, daugelį jų perkėlė retoriams Polui ir Kalikliui: jie, o ne Sokratas, žavisi tironais, niekina liaudį, lygybės principą ir įstatymus[120]. Vis dėlto ne visi tyrėjai pritaria tokiai prielaidai. Antai, pasak E. R. Doddso, sunku nepagalvoti, jog „Gorgijo“ Sokrato portretas nebūtų buvęs pats geriausias būdas atsakyti kaltintojui, teigusiam, kad jis – *misodēmos* („nekenčia liaudies“), o vadindamas Alkibiadą savo „bičiuliu“ (481 d, 519 a), Sokratas vargu ar veiksmingai gynėsi nuo kaltinimo, kad Alkibiadas buvęs jo mokinys[121].

Tyrėjai įžvelgia dar vieną poleminį ir apologetinį „Gorgijo“ vektorių: pirmiau, nei Platonas apsisprendė pats ugdyti tikrus politikus savo filosofinėje mokykloje, panašios veiklos ėmėsi dešimčia metų už jį vyresnis Isokratas (436–338). Isokratas savo mokyklą atidarė veikiausiai dar prieš Platonui pirmą kartą vykstant į Sirakūzus, apie 388-uosius[122]. Mokykloje teikiamą lavinimą jos steigėjas vadino „filosofija“. Ši „filosofija“ turėjo suteikti mokiniams praktinės išminties ir gebėjimą

---

120 Dalfen (2004), p. 115.

121 Dodds (1959), p. 28 *sq*.

122 Pasak M. F. Meyerio (2011, p. 211), Isokrato mokyklos atidarymo metu, apie 392, Platonas neturi nė 35 ir dar toli gražu nėra garsus autorius, kokiu netrukus turės tapti.

garbingai ir veiksmingai dalyvauti viešame polio gyvenime[123]. Pagrindiniu tokios ugdybos įrankiu Isokratas laikė iškalbos meną, manydamas, kad, mokantis gražiai kalbėti, išmokstama ir tinkamai mąstyti bei veikti. Isokrato mokykla klestėjo. Tarp mokinių buvo būsimų istorikų (Teopompas, Eforas), ryškesnių retorių ir politikų (Timotėjas, Ifikratas, Hipereidas, Isajas, Likurgas). Ciceronas Isokrato mokyklą palygino su „herojų prikimštu Trojos arkliu"[124]. Isokrato mokinys buvo ir vėliau Platono Akademiją pasirinkęs Aristotelis.

Naujos mokyklos steigėjas smerkė mokytojus, suteikiančius tuščią erudiciją ir praktiškai nenaudingų žinių, teigdamas, kad geram piliečiui „daug svarbiau yra neblogai išmanyti (*doxazein*) naudingus dalykus nei tiksliai žinoti (*epistasthai*) tai, kas nėra naudinga, ir kad būti truputį pranašesniam svarbiuose dalykuose yra daug daugiau nei labai išsiskirti gyvenimui nenaudinguose mažmožiuose"[125]. Nepraktiškumu ir nenaudingumu Isokratas kaltino ne vien tuščius paradoksus rezgančius sofistus ir eristus, bet ir Sokrato mokinius (jų šūkis – „sielos ugdymas", *psykhēs epimeleia*[126]). Tai jie be reikalo nuvertiną tinkamą „nuomonę" (*doxa*), iškelią tikslų

123 Apie praktinę Isokrato filosofijos pakraipą ir filosofijos bei sofistikos sąvokomis suteiktas (neplatonines) reikšmes plg. Morrison (1958), p. 217 *sq*.

124 Ciceronas, *De oratore* II, 94: *cuius e ludo tamquam ex equo Troiano meri principes exierunt*.

125 Isokratas, *Helenae encomium* 5. Žodžiai apie gyvenimui naudingus „didelius dalykus" ir nenaudingus mažmožius primena Sokratui skirtus Kaliklio pamokymus apie naudingus gyvenimo darbus. Plg. 485 d–486 d, 497 b–c.

126 *In sophistas* 8. Šis tekstas rodo, kad Isokratas smerkia ne „rūpinimosi siela" idealą, bet netinkamai pasirinktą rūpinimosi būdą – neįmanomą „žinojimą" vietoj tinkamos nuomonės. Plg. Meyer (2011), p. 212.

„žinojimą" (*epistēmē*)[127] ir maną, kad „drąsa, išmintis ir teisingumas yra tas pat ir kad nė vieno iš šių dalykų neturime įgimto, bet kad esama vieno visų jų žinojimo"[128]. Tikėtina, kad tokia kritika taikyta į Platono „Lachetą" ir „Protagorą".

Akivaizdu, kad pats neseniai savo mokyklą atidaręs Platonas politinės retorikos kritikai ir gyvenimo kelio pasirinkimo klausimui skirtame veikale negalėjo neatsiliepti į ryškaus kolegos ir konkurento mintis ir mokyklinę programą. Regis, nebūtų klaida už Gorgijo ir jo retorikos „nugaros" matyti ir šio Platono amžininko asmenį ir jo mokslus[129]. J. Dalfenas atkreipia dėmesį į tai, kad tarp kelių Kaliklio jaunystės būrelio draugų Sokratas mini dviejų būsimų Isokrato mokinių tėvus – Teisandrą ir Androną (487 c). Teisandro sūnus Kefisodoras vėliau (jau pasirodžius „Gorgijui") gynė savo mokytoją nuo Aristotelio kritikos. Tuomet kliuvo ir Platonui. Kitas Isokrato mokinys, Androno sūnus Androtionas, parašęs Atikos istoriją, buvo gana populiarus retorius ir politikas. Politinės veiklos jis ėmėsi apie 387-uosius, tad „Gorgijo" rašymo metu, kaip ir dialogo Kaliklis, turėjo rengtis žengti į politinio veikimo sceną[130].

Isokratas dažnai vadinamas Gorgijo mokiniu. Ši nuomonė visų pirma remiasi romėnų laikų autorių teiginiu, esą Isokratas „klausėsi" Gorgijo[131]. Tokių liudijimų tikrai nepakanka,

---

127 Plg. *Helenae encomium* 5 ir *In sophistas* 8.

128 *Helenae encomium* 1.

129 Apie Isokrato mokyklą ir jos atidarymo proga Isokrato parašytą programinį veikalą „Prieš sofistus", kaip apie svarbiausią Platoną retorių meną tirti paskatinusį veiksnį, svarsto M. F. Meyeris (2011), p. 211–213. Plg. Dalfen (2004), p. 117.

130 Žr. Dalfen, *ibid.*

131 Ciceronas, *Orator* 176, Kvintilianas, *Institutio oratoria* III, 1, 13, Dionisijas Halikarnasietis, *Isocrates* 1, Ps. Plutarchas, *Vitae decem oratorum* 836 f.

kad būtų galima pagrįstai kalbėti apie apibrėžtesnį mokytojo ir mokinio santykį. Viena vertus, „klausėsi“ (ar „buvo klausytojas“) gali reikšti „skaitė“, kita vertus, po keturių šimtų metų rašę autoriai lengvai ir noriai kūrė įpėdinystės ir mokinystės schemas (genealogijas)[132]. Gorgijo vardas Isokrato veikaluose yra minimas tris kartus. Autorius kiekvieną kartą turi ką prikišti senosios kartos sofistui[133]. Vis dėlto, nors ir neturime pakankamo pagrindo laikyti Isokrato tiesioginiu Gorgijo mokiniu, garsiausio IV a. iškalbos mokytojo ir teismo kalbų autoriaus vieta intelektualiniame Atėnų gyvenimo žemėlapyje neabejotinai yra gerokai arčiau Gorgijo nei, įkandin Sokrato, tikinimo be tiesos grožiu suabejojusio Platono pozicija.

132 Žr. Too (1996), p. 235–239.

133 Too (1996), p. 238.

Dialogo pavadinimas ir pagrindiniai klausimai

Mūsų laikus pasiekusiuose Viduramžių rankraščiuose ir Diogeno Laertijo Platono veikalų tetralogijų kataloge[134] „Gorgijas" pateikiamas kaip trečiasis šeštojo ketverto dialogas paantrašte „Apie retoriką". Pirmieji Platono dialogų pavadinimai dažnai nusako vieną iš pokalbio dalyvių (taip pavadinti dvidešimt septyni iš trisdešimt šešių jo veikalų), antrieji – pagrindinę veikalo temą. Pagrindiniai pavadinimai žinomi nuo IV a. prieš Kr. Tikėtina, kad juos savo kūriniams suteikė pats Platonas[135]; „Gorgiją" šiuo pavadinimu cituoja Aristotelis (*Sophistici elenchi* 173 a)[136]. Kai kurių dialogų paantraštės paliudytos nuo III a. prieš Kr., tačiau visiems dialogams jas veikiausiai suteikė tetraloginio skirstymo autorius. Diogenas dialogų suskirstymą tetralogijomis sieja su Trasilo (mirė 36 m. po Kr.) leidimu[137], tačiau, kai kurių tyrėjų manymu, jo būta jau I a. prieš Kr. viduryje[138].

Pagrindinis dialogo pavadinimas Antikos laikais, regis, niekam nekliuvo, tačiau paantraštę vėlyvieji platonikai siejo su dialogo *skopos* („taikinio", „tikslo", t. y. pagrindinės temos) apibrėžimu ir kritikavo kaip pernelyg siaurą ir netaiklų. VI a. „Gorgiją" komentavęs Olimpiodoras (apie 500–apie 570) smerkia tuos, kurie „teigia, kad dialogo tikslas (*skopos*) – aptarti

---

134 Diogenas Laertijas, *Vitae philosophorum* III, 59.

135 Plg. Erler (2007), p. 19.

136 Be „Gorgijo" Aristotelis cituoja dar septynių Platono dialogų pavadinimus pateikdamas juos taip, kaip jie žinomi vėlesnėje tradicijoje.

137 Diogenas Laertijas, *Vitae philosophorum* III, 56.

138 Žr. Erler (2007), p. 13.

(*dialekhthēnai*) retoriką, ir pavadina jį (*epigraphousi*) ,Gorgijas, arba Apie retoriką'. Blogai. Mat jie apibūdina visumą pagal dalį. Kadangi su Gorgiju kalbėtasi apie retoriką, pagal tai jie ir parūpina ,tikslą', nors tokių kalbų nėra daug"[139].

Dėl tos pačios priežasties – už tai, kad, nusakant *skopos*, žiūrima tik kurios nors pokalbio dalies, Olimpiodoras peikia ir kitus dalinius dialogo „tikslo" apibrėžimus: „Kiti teigia, kad kalbamasi apie teisingumą ir neteisybę: kad teisingieji yra laimingi, o neteisingi – nelaimingi vargšai, ir juo labiau žmogus neteisingas, juo vargingesnis; jei neteisybę savyje turi ilgai – vargsta dar labiau, o visų vargingiausias būtų tuomet, jei būtų nemirtingas. Šitie tikslą taip pat parenka pagal dalį – pagal svarstymus su Polu. Dar kiti sako, kad tikslas – kalbėtis apie Amatininką [,Demiurgą']. Ir jie tikslą supranta pagal dalį, nes mite Sokratas, kaip galime suprasti, užsimena apie Amatininką. Tai irgi keista ir toli nuo dalyko"[140]. Panašiai tikslą siaurinančius interpretuotojus smerkia anoniminio „Platono filosofijos įvado" autorius[141]. Pateikdamas klaidingos dialogų *skopos* apibrėžimo strategijos („pagal dalį") pavyzdžius, „Įvado" autorius mini „teigiančius, kad ,Gorgijuje' Platono tikslas – aptarti, kas geriau: elgtis neteisingai (*adikein*) ar pačiam patirti neteisybę (*adikeisthai*)"[142].

Suminėjęs kolegų siūlytus netikusius apibrėžimus, Olimpiodoras atskleidžia savo nuomonę: „Mes teigiame, kad dialogo tikslas – aptarti etinius pradus, vedančius mus prie politinio gyvenimo sėkmės (*epi tēn politikēn eudaimonian*)"[143]. Panaši nuomonė kaip tinkama nurodoma ir anoniminiame

139 *In Gorg.*, *intr.*, p. 4, 2–7.

140 *Ibid.*, p. 4, 7–17.

141 Šis veikalas galbūt perteikia VI a. antroje pusėje Aleksandrijoje dėsčiusio Olimpiodoro mokinio paskaitų turinį.

142 *Prolegomena* 22, 8–10.

143 *In Gorg.*, *intr.*, p. 4, 17–20.

„Įvade“: „Visame dialoge [Platonas] kalba apie etinius sėkmės (*eudaimonia*) pradus“[144]. Kita vertus, tas pats autorius vėliau sutinka, kad „Gorgijo“ tikslas – pamokyti apie gerą ir tikrą retoriką, kurią apibrėžus, *eo ipso* pasmerkiama blogoji, atstovaujama Gorgijo ir Polo[145].

Naujųjų laikų tyrėjams minėtų pagrindinių dialogo klausimų – retorikos ir etikos – ryšys taip pat neatrodė visai sklandus ir aiškus[146]. Nors daugelis sutaria, kad pagrindinis „Gorgijo“ klausimas – etiniai politinio veikimo pamatai[147], kalbėta ir apie dvi atskirai parašytas kūrinio dalis, išleistas prieš ir po Platono kelionės į Siciliją[148]. Kiti, sekdami E. R. Doddso nurodyta kryptimi, stengiasi perprasti „Gorgijui“ būdingą retorikos ir etikos bei politikos temų derinį[149]. Akivaizdu, kad klausinėjimas apie Gorgijo praktikuojamo meno prigimtį, kuriuo prasideda pokalbis, virsta klausimu, kokį gyvenimo būdą dera rinktis: ar bet kuria kaina siekti turėti kuo daugiau valdžios ir tenkinti didelius savo poreikius, kaip ragina Polas ir Kaliklis, ar kartu su Sokratu tikėti, kad svarbiausia nesielgti neteisingai ir sutarti su tiesa, nesvarbu, kad dauguma ne tik nesupras, bet dar pasmerks ir nubaus. Sokratas ne sykį primena, kad

---

144 *Proleg.* 22, 11 *sq.*

145 *Proleg.* 22, 39–52.

146 Plg. Erler (2007, p. 135) apžvalgą.

147 Plg. Dodds (1959), p. 1, Taylor (1937[4]), p. 106: „Tikroji [‚Gorgijo‘] tema yra ne retorikos vertė, bet gyvenimas ir tinkamo gyvenimo būdo klausimas, lygiai taip pat, kaip tikroji ‚Valstybės‘ tema – ne konkuruojančių politinių ir ekonominių sistemų privalumai ir trūkumai, bet ‚teisingumas, santūrumas ir būsimasis teismas‘“. U. von Wilamowitz-Moellendorfas (1920[2], I, p. 234) pakartoja neoplatonikų priekaištą teigdamas, kad „paantraštė ‚Apie retoriką‘ tinka tik pirmai, mažesnei veikalo daliai. Tačiau apie visumą spręsti ir ją suprasti reikia pagal visumą“.

148 Plg. Tarrant (1982).

149 Dodds (1959), p. 2 *sq.*

svarstomas ne koks menkniekis, bet viso gyvenimo pasirinkimo reikalas: „Ir dėl Draugystės dievo, Kalikli, pats nemanyk, kad reikia su manimi žaisti, neatsakyk bet kaip, kitaip nei manai, ir iš manęs jokio žodžio nepriimk manydamas, kad man terūpi žaidimas. Matai juk, apie ką tos mūsų kalbos. Koks kitas dalykas nors kiek proto turinčiam žmogui galėtų rūpėti labiau nei šis - kaip reikia gyventi? Ar taip, kaip tu mane ragini, dirbant vyro darbus, kalbant liaudžiai, atsidėjus retorikai ir taip tvarkant polio reikalus (*politeuomenon*), kaip jūs juos dabar tvarkote (*politeuesthe*), ar tokį gyvenimą, kuris yra skirtas filosofijai, ir kuo šis skiriasi nuo ano“[150].

Galima manyti, kad pirmą kartą mintis apie egzistencinę pokalbio svarbą dialoge nusakoma pokalbio nenutraukti raginančio Chairefonto žodžiais: „Aš tikrai neįsivaizduoju tokio reikalo, dėl kurio praleidęs tokius svarstymus (*toioutōn logōn*), kai svarsto tokie žmonės, dirbčiau kokį naudingesnį darbą“ (458 c5-7). Veikiausiai neatsitiktinai Chairefontas taip prabyla po to, kai Gorgijas ėmė kalbėti apie retoriaus (ne)atsakomybę už neteisingus mokinių veiksmus, o Sokratas ruošiasi skelbti išvadas apie retoriaus santykio su teisingumu nenuoseklumą. Gorgijo vietą užėmus Polui, ima vis labiau ryškėti Sokrato atstovaujama alternatyva polyje klestinčiai retorinei kultūrai. Žodžiais apie išganingą alternatyvą retoriniam gyvenimui dialogas ir baigiamas: papasakojęs, kas laukia sielų

150 500 b5-c8. Taip pat 472 c: „Juk šių svarstymų esmė - suprantame mes ar nesuprantame, kuris žmogus yra laimingas, o kuris - ne“; 487 e7 *sqq*: „koks turi būti žmogus, ko turi imtis ir kaip toli tuo keliu eiti, jaunas ar vyresnis būdamas“; 492 d3-5: „Esi atviras - tu dabar aiškiai sakai tai, ką kiti galvoja, tačiau nedrįsta pasakyti. Nieku gyvu neturėčiau tavęs paleisti, idant taptų tikrai aišku, kaip reikia gyventi“; 505 e4-6: „mano galva, visi turėsime veržtis sužinoti apie svarstomus dalykus, kas čia tiesa, o kas - melas. Juk jei paaiškėtų, tai būtų visų bendras gėris“; 527 e.

pomirtiniame teisme, Sokratas dar sykį paragina Kaliklį gyvenime labiausiai rūpintis, kad nepadarytų ko nors neteisinga, ir eiti paskui jo pasakojimą, kuris parodė, „kad šis gyvenimo būdas yra geriausias – gyventi ir mirti puoselėjant teisingumą ir visas kitas dorybes". „Sekime paskui jį ir kitus raginkime. Ne paskui tą, kuriuo tu tiki ir mane ragini sekti. Juk jis nieko vertas, Kalikli"[151]. Kad Sokrato teiginiai aukštyn kojomis verčia įprastas gyvenimo sampratas ir orientyrus, supranta ir Kaliklis: „Dėl dievų, tikrai noriu paklausti. Sakyk man, Sokratai, ką mums manyti: ar tu rimtai kalbi, ar juokauji? Juk jei kalbi rimtai ir jei tavo žodžiai – tiesa, tai reiškia, kad visas mūsų, žmonių, gyvenimas verčiamas aukštyn kojomis – panašu, kad mes viską darome priešingai nei derėtų"[152]?

Aiškinantis, kokia yra Gorgijo meno prigimtis, „Gorgijuje" greitai prieinama prie retorikos santykio su teisingumu, taigi ir etinių jo veiklos pamatų bei padarinių klausimo. Tiesą sakant, tai, kad retorikos aptarimas virsta etinio pasirinkimo klausimu, visai neturėtų stebinti. Kuo kitu, jei ne santykiu su tiesa ir teisingumu, Platono Sokratą galėjo sudominti pašnekovo veikla? Dialogas galėjo pasibaigti atskleidus Gorgijo pozicijos nenuoseklumą. Vis dėlto „Gorgijuje" ne tik siūloma nepasitikėti retorika, bet parodoma, kuo, Platono nuomone, tikėti galima ir verta. Krikščioniškoje aplinkoje rašantis Olimpiodoras Sokrato misiją nusako kaip klaidinamų bendrapiliečių ir paties Gorgijo „sielų išganymo" veiksmą[153].

Retorika

Ko gero problemų dėl retorikos, kaip pagrindinės dialogo temos, atsirado tuomet, kai aiškintojai pamiršo, ką „retorika" turėjo reikšti v ir iv a. prieš Kr. Atėnuose. Žodis „retorius"

151 527 e.

152 481 b10–c4.

153 *In Gorg.*, *intr.*, p. 3, 12–15.

(ῥήτωρ) graikų kalboje paliudytas nuo v a. vidurio. Tiek v, tiek IV a. juo nusakomi ne iškalbos meno žinovai, bet piliečių susirinkimuose ir teismuose kalbas sakantys politiniai lyderiai ir teismo iškalbos ekspertai[154]. Ir vienų, ir kitų veikla Atėnuose gerokai labiau nei šių laikų demokratinėse visuomenėse tiesiogiai lėmė žmonių likimus, nes nuo gebėjimo įtikinti bendrapiliečius dažnai priklausė, ar pavyks išsaugoti ne tik savo turtus, bet ir gyvybę[155]. E. R. Doddsas taikliai pastebi, kad retorikos ir teisingumo temos dialoge yra „kur kas artimiau susijusios, nei spontaniškai galėtų pamanyti skaitytojas anglas ar kad ir romėnas. Vidutiniam šiuolaikiniam anglui ‚retorika' reiškia neskoningai emocingą ir manieringą kalbėseną; imperijos laikų romėnui ji reiškė tradicinę lavinimo šaką; Sokrato amžininkams – praktinį meną, leidžiantį gyvu žodžiu daryti poveikį žmonių valiai"[156]. Taip apie savo meną kalba ir Sokrato klausinėjamas Gorgijas. Šiandien tokia retorika dažnai vadinama „politine retorika", „propaganda" arba „demagogija". Nors pasitaiko šio veikimo būdo kritikų, jis yra labai veiksmingas ir dažniausiai garantuoja visuomeninę sėkmę (*eudaimonia*).

Pasirengimas poli(ti)niam gyvenimui

Gorgijas savo „retoriką" supranta taip pat, kaip vėliau, Platono laikais, ją supranta Isokratas – kaip bendrąją pasirengimo visuomeniniam gyvenimui programą[157]. Platonas

154 Iškalbos mokytojus „retoriais" vadinti imta tik helenizmo laikais. Plg. Martin (1974), p. 2, Schiappa (1991), p. 41. Sokrato „Apologijoje" „retoriais" vadinami viešas kalbas sakantys veikėjai – 17 b, 18 a, 24 a: anot Sokrato, Likonas jį kaltinęs retorių vardu.

155 Plg. 486 a–c.

156 Dodds (1959), p. 3 *sq*.

157 Plg. Morrison (1958), p. 216–218 ir ankstesnį sk. „‚Gorgijo' parašymo data ir vieta Platono kūryboje".

„Gorgijo“ Sokrato figūra siūlo šią sėkmės programą vertinti sielai teikiamo gėrio matu ir paskelbia beverte. Kartu tikimasi, kad pokalbio skaitytojai ir klausytojai nuo šiol tvirtai žinos, koks lavinimas yra naudingas ne vien šiam, bet visam žmogaus sielos gyvenimui. Dėl aistringų svarstymų apie moralinius politinio veikimo pagrindus „Gorgijas“ ir šiandien tebegali būti laikomas „moderniausiu“ Platono veikalu[158]. Netikėtai šiuolaikiškai skamba ir studijų programos vertinimo tema[159]. Tiesa, šiandienos mokslų ekspertai neabejotinai geriau įvertintų Gorgijo mokyklą (platus viešinimas, didelė paklausa ir praktinis pritaikomumas, gebėjimas pritraukti finansinių išteklių ir pan.), nei Sokrato (ne itin paklausi, praktiškai vargiai pritaikoma, menkai grįsta praktiniais visuomenės poreikiais, neskatina verslumo ir t. t.).

Panašios nuotaikos buvo būdingos ir Sokrato bei Platono amžininkų visuomenėje. Retoriai nematė reikalo ieškoti ir dėstyti specialaus ir etiškai fundamentalaus žinojimo apie politinio veikimo pagrindus. Priešingai, tam tikras bendras šios srities klausimų neaiškumas kūrė palankią terpę jų sėkmingai veiklai: „Viena vertus, žmonės yra linkę manyti, kad politinė išmintis nėra koks nors specialus menas ir kad reikiamų žinių turi kiekvienas. Kita vertus, sofistai ir retoriai, regis, turi tam tikrą pranašumą (žr. 459 e). Gorgijas naudojasi šiuo neaiškumu, kurį pagrįstai nurodo Sokratas“[160].

Gyvensena ir kalbėsena

Retorine kultūra grįstam gyvenimo keliui priešpriešindamas savo – filosofinį dialektinį, Sokratas nuo pat veikalo pradžios

158 Plg. Dodds (1959), p. 387.

159 Plg. Paaiškinimus, *ad* 447 c1–3 („kokia yra šio vyro meno galia, ką jis žada ir ko moko“).

160 Irwin (1979), p. 118.

supriešina ir du kalbėjimo būdus. Pirmasis jo laimėjimas – tai, kad pavyksta priversti retorius atsisakyti parodomojo (epideiktinio) kalbėjimo ir įtraukti juos į dialogo terpę. Netrukus paaiškėja, kad „kalbėjimasis" su Sokratu numato ir kritinę teiginių analizę – vadinamąjį „elenchą" (457 c–458 b). Kalbėjimo būdų priešpriešа virsta dviejų būdų paneigti oponento teiginius, dviejų elenchų priešpriešа. Sokratas negaili metodinių pastabų parodydamas, kaip taikomas kritinis metodas ir kuo jis skiriasi nuo retorinio įtikinimo: Sokratas ieško esminio sutarimo kad ir su vieninteliu pašnekovu, o jo kritikos tikslas – padėti atsikratyti klaidingos nuomonės; retoriai siekia padaryti įspūdį didelei miniai, efektingai pateikdami lengvai suprantamus ir įprastus teiginius (471 d–472 c *sqq*, 473 d–474 b, 475 e–476 a).

Apologija

Kalbant apie apologetines dialogo gijas svarbu pabrėžti, kad Sokrato apologija yra neabejotinai gilesnė, išties pamatinė dialogo užduotis. Jei Sokratas pralaimėjo, jei jo gyvenimas buvo nesėkmingas, o jo pabaiga tiesiog gėdinga (kaip įspėja Kaliklis), tuomet ir Platonui nėra jokios prasmės daryti Sokratą pagrindiniu savo herojumi ir rinktis nestandartinį polinio gyvenimo būdą. Kitaip nei Ksenofonto „Sokrato apologijoje" arba Libanijaus deklamacijoje, Platono dialoge ne ginčijami atskiri kaltinimo elementai (esą jis negerbęs polio dievų, gadinęs jaunimą, netinkamai aiškinęs poetinių kūrinių citatas, ugdęs tironus[161]), o ginama pati pilietinė Sokrato pozicija, jo politiškumo ir pilietiškumo samprata, esmingai besiskirianti nuo atėniečių daugumos ir jų polio lyderių. Libanijus savo deklamacijos pradžioje žada pasistengsiąs Sokratą nuo Anito (Polikrato kaukė) apginti

161 Galimos sąsajos su tokiais kaltinimais aptariamos „Paaiškinimuose".

atėniečiams tinkamesniu ir juos paveikti galinčiu būdu. Pasak jo, jei „Sokratas būtų turėjęs teismo kalbų patirties ir tinkamai pakovojęs su jų [kaltintojų] parengtomis pajėgomis, galbūt pakankamai jo pamokyti apie sprendžiamus dalykus" atėniečiai būtų galėję teisingai atiduoti savo balsą. Mat Sokratas ir šį kartą su atėniečiais „pasikalbėjo (διείλεκται) kaip prie amatininkų krautuvėlių, kad ir nepadėjęs savo reikalui, tai bent jau paneigęs vieną iš kaltinimų, esą jis ‚baisus kalbovas'". Libanijus mano galįs jam padėti: „Gal ir neprilygsime Anito kalbai, bet galbūt pasakysime tai, kas jums bus naudinga ir labiau tikra" („Sokrato apologija" 1, 5). Platono „Gorgijo" strategija iš esmės skirtinga: nė nemėginama bendrauti pagal retorinės iškalbos taisykles, bet teigiamas Sokrato kalbėsenos (ir nuo jos neatskiriamos gyvensenos) pranašumas.

Neatsitiktinai pokalbio su paskutiniuoju Sokrato pašnekovu Kalikliu pabaigoje visos glaustai primintos pagrindinės dialogo temos ryškiai susitelkia ties Sokrato poliniu gyvenimu ir jo teismo byla[162]. Kai kurie XX a. pabaigos – XXI a. pradžios tyrėjai[163] mano, kad „Gorgijuje" Platonas visų pirma siekia skaitytojams parodyti, kad Sokrato elenktinis metodas ir visa jo racionalistinė moralės teorija yra neveiksmingi (argumentai nepakankamai pagrįsti ir neįtikina nė vieno iš trijų pašnekovų) ir kreipia mintis prie naujos, paties Platono brandinamos nuoseklaus ir kompleksinio sielų ugdymo koncepcijos, kurią išplėtos „Valstybės" Sokratas. Tiesa, kad daugelis „Gorgijuje" paskelbtų teiginių ir paliestų klausimų daug tvirčiau pagrindžiami „Valstybėje". Pagrindinėje šio Platono pedagogikos *opus magnum* dalyje Sokratas kalbasi

---

162 Žr. „Paaiškinimai", *ad* 521 a2–522 e4 („Sokrato negąsdina tai, kad atsidūręs teisme jis negalės apsiginti ir turės mirti").

163 Apie tai svarsto G. Klosko (1983), J. M. Cooperis (1999), J. Beversluisas (2000).

su savo bendraminčiais ir dėsto reformuotos polio tikrovės viziją. Kai kuriuos šios vizijos bruožus jau galima įžvelgti „Gorgijo“ Sokrato kalbose. Tačiau teigti, kad svarbiausia „Gorgijo“ užduotis – parodyti Sokrato polinės veiklos *neveiksmingumą*, reiškia nepaisyti ryškiai nusakytų esminių teminių veikalo gijų: pagrindinio Sokrato varžovo Kaliklio aiškiai pranašaujamo dramatiško Sokrato likimo ir ryžtingos Sokrato gynybos. Jei „Gorgijo“ Sokratas savo pašnekovus būtų įtikinęs, kad ne jų, bet jo gyvenimas yra sektinas pavyzdys, negalėtume suprasti, kodėl dramatinės Kaliklio pranašystės išsipildė istoriniame Sokrato teisme. Dialogo pabaigoje kviesdamas sekti Sokrato nurodytu keliu, Platonas kviečia jaunimą burtis į savo Akademiją ir kartu modeliuoti naują polinę tikrovę, kurioje – bet ne toje, kur valdo Kalikliai ir vyko istorinis Sokrato teismas – filosofas nei bus nužudytas, nei privalės supanašėti su nemąstančiu demu[164]. Sokrato taikoma auklėjimo strategija Platono bus giliai permąstyta ir peržiūrėta, bet „Gorgijuje“ jam neabejotinai svarbu tvirtai teigti, kad išsiugdyti ir išsaugoti teisingą sielos būseną yra daug svarbiau nei bet kuria kaina turėti ilgą ir, polio daugumos vertinimu, sėkmingą (prisitaikėlio) gyvenimą.

---

164 Plg. 512 e–513 c.

Veikalo struktūra ir pagrindinių temų plėtotė

„Gorgiją“ sudaro trys pagrindinės veiksmo dalys: Sokrato pokalbiai su Gorgiju (449 a–461 a), Polu (461 b–481 b) ir Kalikliu (481 b–522 e). Dialogas turi „Įžangą“ (447 a–448 e) ir epilogą (523 a–527 e), kuriame Sokratas dėsto mitą apie pomirtinį sielų teismą ir baigia protreptiku, ragindamas pašnekovą rinktis jo nusakytą, ir čia, ir ten pranašesnį gyvenimo kelią. Pokalbis, kuris prasidėjo kaip neįpareigojantis priedas prie puikaus Gorgijo pasirodymo, vis labiau aštrėja ir baigiasi įtaigiu Sokrato monologu, į kurį retoriai nieko nebeatsako. Pirmajame veiksme patyręs fiasko, Gorgijas nepasitraukia nuo pokalbio scenos, bet veikia kaip neoficialus pokalbio moderuotojas[165]. Kritinius atskirų sąvokų ir teiginių nagrinėjimus ne sykį nutraukia gyvos „metodinės pertraukos“, nuspalvina ryškūs protagonistų monologai (antai Kaliklis, 482 c–486 d, Sokratas, 511 c–513 b), smagiai papasakotos istorijos (Archelajas, 471 a–d, vandens sėmėjai ir rėtis, 493 a–c, kuklus ir nepretenzingas gyvybių gelbėtojas laivo vairininkas, 511 c–512 b, ir pan.). Ilgesnės Sokrato ir Kaliklio kalbos parašytos puikiai. Ne veltui Cicerono veikale „Apie oratorių“ (I, 47) kalbantis oratorius Lucijus Licinijus Krasas prisipažįsta, kad labiausiai „Gorgijas“ jį sužavėjo tuo, jog „išjuokdamas retorius Platonas pats atrodo esąs puikiausias retorius (*orator summus*)“.

Kai kurie tyrėjai gyrė „Gorgiją“ už meistrišką trijų dalių kompoziciją, lygino su tragedijų trilogijomis ir skelbė

165 Plg. 463 d, 497 b, 506 a ir Dodds (1959), p. 5.

literatūrinio Platono meistriškumo viršūne[166]. Bet būta ir kritikų: „‚Gorgijas' sudaro ryškų kontrastą didiesiems jo dialogams – trys kritinės analizės dalys čia atskiriamos kaip graikų arba prancūzų dramos scenos, argumento gynimą atiduodant naujam personažui. Kai Platono dramaturgo genijus siekia aukščiausiųjų viršūnių, jis savo siužeto gijas supina subtiliau"[167]. Ši kritika neatrodo pagrįsta. „Gorgijo" veiksmas plėtojamas labai nenuobodžiai, tolygus įtampos augimas jaudina ir įtraukia, pagrindinių temų supynimas neatrodo nenatūralus, nors ir stebina netikėtais dramatiniais svarstymo posūkiais ir stipriomis išvadomis.

P. Friedländeris nurodė, kad „Gorgijo" struktūra primena pirmąją „Valstybės" knygą, kurioje Sokratas panašius klausimus iš eilės aptaria su trimis pašnekovais: Kefalu, Polemarchu ir Trasimachu[168]. Abiem atvejais, keičiant pašnekovus, tie patys klausimai svarstomi vis plačiau ir giliau – nuo akivaizdaus dalyko paviršiaus einama prie vidinių etinių prielaidų ir išvadų. H. Gaussas tris „Gorgijo" veiksmus palygino su didėjančio spindulio koncentriniais apskritimais[169]. E. R. Doddsas kalba apie dialogo judėjimą spirale: „trys pašnekovai vaizduoja ne tris skirtingas su Sokratu susiduriančias jėgas, bet tris tos pačios jėgos plėtros tarpsnius: Polas yra dvasinis Gorgijo įpėdinis, Kaliklis – dvasinis Polo įpėdinis. Abu pašnekovai svarstymą perima ten, kur palūžo jų pirmtakas, veda jį gilyn ir rodo, kad jis turi bendresnę reikšmę. Todėl trys veikalo ‚aktai' yra ne tik skirtingos apimties, bet ir

166 Pasak Ch. Kahno (1996, p. 125), „Niekur kitur filosofinis ir draminis Platono meno dėmenys nėra susilieję taip įspūdingai kaip šioje Sokrato akistatoje su trimis vienas kitą keičiančiais pašnekovais".

167 Taylor (1937^4), p. 106 *sq*, n. 3.

168 Friedländer (1964^3), p. 227.

169 Gauss (1956), II, i, p. 27 *apud* Dodds (1959), p. 5.

nevienodai svarbūs“[170]. Galima pridurti, kad tai, jog retorių stovyklai atstovauja trys personažai, o filosofinio gyvenimo pasirinkimą Sokratas gina vienas, perteikia atėniečių visuomenėje esamą retorinės ir filosofinės laikysenos santykį: retoriai ir jų gerbėjai čia sudaro daugumą. „Trys“ yra simbolinė šios daugybės išraiška – retorikos gerbėjų yra ne triskart daugiau, bet daug daugiau nei Sokrato sekėjų (plg. 472 a–b). Juo vertesnė atrodo pergalė, kurią, baigdamas pokalbį, sau priskiria Sokratas: net trys išmintingiausi helėnai (Kaliklis, Polas ir Gorgijas) negeba įrodyti, kad žmogui verta rinktis kitokį gyvenimą, nei tą, filosofo, kuris ir po mirties leis gyventi laimingai (arba „sėkmingai“, 527 a–b).

Dialoge įtemptai plėtojamos retorikos prigimties ir naudos, poli(ti)nės galios, gyvenimo sėkmės (ir „laimės“, *eudaimonia*) bei teisingumo sampratos. Vykstant pokalbiui, vis labiau ryškėja priešingų stovyklų ginami šių sampratų paveikslai. Anot retorių, jų menas yra galingas įrankis, leidžiantis visuomenėje spręsti visus teisingumo klausimus ir pasiekti didžiausios poli(ti)nio gyvenimo sėkmės. Sokratas vis ryžtingiau teigia, kad toks įrankis sielai yra pražūtingas ir padaro žmogų ne laimingą ir sėkmingą, bet juo didesnį nelaimėlį ir nevykėlį, *juo sėkmingiau retorika padeda dengti gyvenimo neteisybes.*

Pokalbis su Gorgiju baigiasi tuo, kad Sokratas atkreipia dėmesį į retorikos, kaip ją supranta Gorgijas, santykio su teisingumu prieštaringumą. Kalbėdamasis su Polu, Sokratas retoriką nuvertina drąsiau: tai apskritai yra ne menas, o įgudimas pataikauti ir teikti ne naudą, o malonumą. Negana to, retoriai polyje neturi jokios galios (nors daro ką sumano), nes nežino, kas yra jų gėris, o iš tiesų norėti žmonės gali tik gėrio. Gorgijo ir Polo šlovinama retorika yra kenksminga, nes padeda išvengti teisingumo, todėl neleidžia išvaduoti sielos

---

170 Dodds (1959), p. 5.

iš didžiausio blogio (vidinės neteisybės). Kaliklis retorikos galią mėgina reabilituoti paskelbdamas, kad stiprūs žmonės gyvena ne pagal silpnųjų visuomenės konvencijas, bet pagal natūralią stipriojo galios teisę. Pagal šią teisę, skriausti silpnuosius (*adikein*) ir tenkinti didelius savo poreikius nėra nei bjauru, nei gėdinga (*aiskhron*).

Pokalbio žingsnius žymi pašnekovų gėdos jausmo, t. y. jų turimos drąsos nepaisyti viešumos papročių, ribos. Tiek Polas, tiek Kaliklis ankstesnio pašnekovo nesėkmę aiškina jį apėmusiu gėdos jausmu (461 b–c, 482 c–e). Pasak jų, gėda turėtų būti pačiam Sokratui, kuris pokalbį kreipia taip, kad pašnekovas patektų akistaton su visuomenės normomis, kurių nepripažinti, juolab jaunų klausytojų būrio akivaizdoje, pašnekovai nesiryžta (plg. 461 d, 482 d–483 a, 489 b7–c7). Kaliklis nusiteikęs drąsiausiai, nors ir jį Sokratui tenka raginti, kad laikytųsi ir nesidrovėtų (494 c–d). Vis dėlto net Kaliklio begėdiškumas susvyruoja, kai Sokratas ima klausinėti apie visuotinai gėdingais laikomus paleistuvavimo malonumus (494 d *sqq*). Begėdyste ir vėl kaltinamas Sokratas (494 e: „Ar ne gėda, Sokratai, kreipti kalbas prie tokių dalykų!“). Siekdamas įveikti Kaliklio poziciją, Sokratas leidžiasi į ilgą malonumo santykio su gėriu analizę (495 c–500 a). Pašnekovui sutikus, kad malonumas ir gėris – ne tas pat, Sokratas gali grįžti prie ankstesnių savo teiginių apie malonumus teikiančios prisitaikėlės retorikos menkavertiškumą (500 a *sqq*).

Paaiškėja, kad Sokratas išties yra pats begėdiškiausias dialogo dalyvis. Jam vieninteliam tikrai nerūpi daugumos nuomonė, nėra gėda visam gyvenimui likti prie filosofijos ir negebėti elgtis pagal bendrapiliečių visuomenėje galiojančias taisykles (461 c, 485 a–486 c, 508 c–509 c, 522 b–e). Mat jis savo veiksmus matuoja ne amžininkų „gėdos kultūros“ matais (visos kultūros yra daugiau ar mažiau *shame-cultures*), o tiesos, kuria tiki (tegu tik jis vienas) standartais. Jam nesvarbu,

kaip dalykas atrodo, svarbu, koks jis yra iš tiesų – „viduje" ir „savaime". Kalbant apie žmogaus sielą, svarbiausia, kad ji būtų darni ir teisinga. Retorika yra didžiausias šio tikrojo sielos gėrio priešas, nes ji dengia neteisybę. Paskutine savo kalba apie tikrąjį sielų teismą Sokratas vaizdžiai supriešina retorinės drovos bei dangstymosi ir filosofijos puoselėjamo begėdiško dalykų apnuoginimo (demaskavimo) strategijas. Retorika naudinga galėtų būti tuomet, jei būtų taikoma priešingai nei daryta iki šiol, t. y. padėtų draugams ir artimiesiems kuo greičiau atskleisti tikrąją padėtį ir sulaukti pelnytos bausmės (480 a–d).

Kita vertus, droviai visuomenės konvencijų paisantys retoriai iš tiesų jų negerbia. Jų manymu, teiginiai, kad retorius turi pamokyti mokinį apie teisingumą, ir kad elgtis neteisingai yra labiau gėdinga nei būti neteisybės auka, tėra formalios kliūtys, neleidusios jiems atsispirti Sokrato kritikai. Čia jau pačiam Sokratui tenka ginti etines konvencijas ir įrodyti, kad daryti neteisybę išties yra gėdingiau ir kad retorius privalo išmanyti, kas yra teisinga (508 b–c). Tad gėdos ir begėdiškumo sąvokos dialoge patiria Platono dialoguose įprastą inversiją (apsiverčia aukštyn kojomis): tai, ką retoriai laikė išoriniu ir formaliu dalyku, anot Sokrato, atitinka gilesnę dalykų prigimtį ir reikalauja tikros pagarbos[171].

---

171 R. Jenksas (2012), analizuodamas gėdos motyvą „Gorgijuje", skiria vidinės ir išorinės gėdos jausmą ir pastebi, kad vidinės gėdos jausmas (suvokiant, kad tavo įsitikinimai verčia daryti tau pačiam, nepriklausomai nuo visuomenės nuomonės, atgrasias išvadas), kurį Sokratas ne kartą priverčia patirti Kaliklį (plg. 489 b–c, 494 e), gali būti ženklas, kad jo įsitikinimai yra klaidingi. Vidinė gėda gali veikti kaip Sokrato *daimonion*: „Vidinė gėda rodo, kad verta susimąstyti. Jei sąžiningas, mąstantis asmuo patiria (tikrą) vidinę gėdą suvokdamas, kad jo įsitikinimai veda prie jam atgrasių dalykų, tuomet gėdos fenomenas turi aletinės [*alethic*, ‚episteminės'] prasmės ir yra dialektiškai reikšmingas" (p. 384).

Didžiųjų temų plėtotę lydi ir remia daugelio atskirų klausimų analizė: meno apibrėžimas, meno ir dorybės, meno ir įgudimo, žinojimo ir tikėjimo, gėrio, grožio ir naudos santykis, bjaurumo (gėdingumo) blogio analizė, malonumo santykis su gėriu ir t. t. Toli gražu ne visos kritinės Sokrato analizės skaitytojams (juolab tyrėjams) atrodo pakankamai pagrįstos, tačiau dažniausiai jos taikliai nurodo problemines oponento pozicijos vietas, tirtinas sąvokas, o kartais pasiūlo gana įtikinamų klausimo sprendimo būdų.

„Retorikos“ atradimas?

Nors nesutariama, kuo – retoriumi ar sofistu – derėtų laikyti Gorgiją[172], atrodo gana akivaizdu, kad iš visos margos sofistų draugijos Gorgiją išskiria tai, kad jis savo veiklą ir mokslą skyrė įtaigios iškalbos puoselėjimui, o kitais, sofistų paprastai dėstomais mokslais (matematika, visuomeninės dorovės dalykai) nesirūpino. Joks kitas „sofistas“ neprilygo Gorgijo kalbėtojo šlovei, todėl jis labiau nei koks kitas Sokrato amžininkas galėjo būti laikomas tos polinio kalbėjimo rūšies, prieš kurią sukyla jau „Apologijos“ Sokratas, patriarchu. Atėnų teisme gintis priverstas Sokratas savo kalbą pradeda stebėdamasis kaltintojų pasakytos kalbos įtaigumu ir paliudydamas tos įtaigos paveikumą („Pats vos nepamiršau, kas esąs“)[173]. Kita vertus, Sokrato teigimu, kaltintojai nepasakė jokios tiesos, o pats jis ruošiasi elgtis priešingai: nesigriebs jokių kalbos grožybių, bet sakys paprastą ir neišdailintą tiesą. Būtent tokia, pasak Sokrato, ir yra „retoriaus“ *aretē* – „dorybė“. Kitaip tariant, tai (sakyti tiesą) yra būdinga „doram retoriui“[174]. Platono „Apologijos“ Sokratas, viena vertus, priešpriešina išdailintos kalbos įtaigą (kaip įprastą amžininkų viešųjų kalbėtojų įrankį) ir savo „pliką“ tiesą, kurią mėgina dėstyti teisėjams. Kita vertus, savo paties teigimu, jis kalba kaip „doras“ (geras) retorius. Tad retorius Sokratas čia gina Sokratą filosofą[175] – „Apologijoje“ retorius Sokratas kalba apie

172 Žr. ankstesnį sk. „Dialogo veikėjai“ („Gorgijas“).

173 „Apologija“ 17 a.

174 *Ibid.* 18 a.

175 Plg. Meyer, p. 215.

save filosofą ir gina savo filosofinį gyvenimą, kurio tikslas ne rėžti įtaigias kalbas, bet kalbantis tikrinti žmonių kalbas ir žiūrėti, ar jose esama kritiką atlaikančios tiesos ir žinojimo[176].

„Apologijos“ įžangoje Sokratas nusako, ką laiko pagrindiniu įprasto kalbėjimo teisme bruožu (kalbos dailumu sukuriama įtaiga) ir koks turėtų būti doras retorius (retoriaus „dorybė“). Galima manyti, kad, „Apologijoje“ nubrėžęs pagrindinius priešpriešos tarp filosofinio (tai ir būtų „dora retorika“) ir retorinio kalbėjimo kontūrus, „Gorgijuje“ Platonas imasi išsamesnio ir nuodugnesnio skirtingų kalbėjimo ir viešojo veikimo būdų tyrimo, o rimčiau šią priešpriešą tirti jį turėjo pastūmėti tas pats apologetinis motyvas (savo ir savo mokytojo gyvenimo pasirinkimo gynyba) ir intelektualiajame Atėnų gyvenime stiprėjančios Isokrato įkurtos mokyklos populiarumas[177]. Isokratas žadėjo ugdyti gerus kalbėtojus, tačiau nepasirūpino apibrėžti, kas yra retorius, tad negebėjo atskirti retorių nuo filosofų[178].

XX a. pabaigos tyrėjai įžvelgė dar vieną, ankstesnes „Gorgijo“ interpretacijas permąstyti verčiantį dalyką. Viena vertus, pastebėta, kad žodis „retorika“ (*rhētorikē*), pirmą kartą sutinkamas tik šiame Platono kūrinyje, kuriame jis pavartotas 87 kartus[179]. Kita vertus, tikėtina, kad tai yra daugiau nei atsitiktinis tekstų išlikimo istorijos reiškinys. Prisiminus dialogo pradžioje Sokrato keliamus klausimus (pradedant

176 Plg. *ibid.*

177 M. F. Meyerio (2011) nuomone, Isokrato veikla ir sokratiškai filosofijos krypčiai mesta kritika buvo pagrindinis veiksnys, pastūmėjęs Platoną tirti retorių meno prigimtį. Plg. ankstesnį sk. „‚Gorgijo‘ parašymo data ir vieta Platono kūryboje“.

178 Plg. Meyer (2011), p. 215.

179 Plg. Martin (1974), p. 2, Schiappa (1991), p. 40–49, 207–213. Kituose Platono veikaluose žodis *rhētorikē* vartojamas kur kas rečiau, daugiausia „Faidre“ – 13 kartų.

klausimu „*Kas* yra Gorgijas?“) ir tai, kaip nuosekliai ir kruopščiai Sokratas veda pašnekovą prie aiškesnio „retorikos“ apibrėžimo, o paskui mėgina suteikti šiai veiklai vietą diairetinėje tikrų ir pseudomenų sistemoje (464 b–465 d), galima patikėti, kad Platonas čia ne tik tiria nereflektyviai vartotą sąvoką (tai įprasta dialogų procedūra), bet savo aiškinimais ir siūlomais apibrėžimais ją *kuria*. Atrodo, kad dialogo Sokratas ne tik pastebi, kad žmonės dažnai negeba atskirti „sofistikos“ nuo „retorikos“[180], bet ir labai pasistengia sukurti geriau atpažįstamą „retorikos“ paveikslą. Galima manyti, kad sofistiką Platonas sieja su bendresniais polio įstatymų klausimais (įstatymų aptarimas, priėmimas), o retoriką – su praktiniu įstatymų taikymu polio gyvenime[181].

Kaip parodo E. Schiappa, tai, ką vėliau imta vadinti retorika, iki IV a. prieš Kr. įprastai nusakoma žodžiais *logos* ir *legein*. „Abi sąvokos apima kur kas platesnę reikšmę nei terminas *rhētorikē*, tad *rhētorikē* pasirodymas liudija gerokai didesnį specifiškumo ir koncepcinio aiškumo, kalbant apie žodžio menus, lygį. Iki tol tiek sofistai, tiek filosofai pretendavo į *logos* sritį“[182]. Žodžio *rhētorikē*, nei bendresne, nei specialiąja prasme, nėra tuose ankstesniuose už „Gorgiją“ tekstuose, kuriuose būtų galima tikėtis jį rasti, jei toks žodis

180 465 c: „Taigi, kaip sakiau, esama tokio sofistikos ir retorikos prigimties skirtumo, tačiau jos yra šalia, todėl nebeatskirsi, kur sofistas, o kur retorius – sritis ta pati ir klausimai tie patys. Todėl nei jie patys žino ką su savimi daryti, nei kiti žmonės – su jais“.

181 465 c: „Koks yra kosmetikos ir kūno lavinimo santykis, toks kulinarijos ir medicinos. Arba veikiau šitaip: koks kosmetikos ir kūno lavinimo, toks sofistikos ir įstatymų kūrimo, ir koks kulinarijos bei medicinos, toks retorikos ir teisingumo“ ir 520 b: „O iš tiesų sofistika yra tiek gražesnė už retoriką, kiek įstatymų kūrimo menas gražesnis už teisėjo meną, o mankšta už gydymą“.

182 Schiappa (1991), p. 41.

ir jo nusakoma sąvoka būtų gyvavę iki Platono dialogo pasirodymo. Apie *rhētorikē* neužsimena nei sofistinio mokslo naujienas sekęs Euripidas, nei sofistų žodinės ekvilibristikos menus mielai pašiepiantis Aristofanas. Šio žodžio nerasime ir jokiame žinomame sofistų kūrinių fragmente. Apie „retoriką“ nekalba ir Platono dialogo Protagoras. Visiems pakanka žodžių *logos*, *legein* („kalba“, „kalbėti“); pabrėžiama kalbų įtaiga (*peithō*)[183]. Minėtas tyrėjas atkreipia dėmesį į tai, kad žodis *rhētorikē* ne tik nėra pavartotas žinomuose V a. tekstuose, bet ir IV a. lieka stebėtinai retas. Be paties Platono (daugiausia „Gorgijuje“), apie *rhētorikē* IV a. noriai kalba tik Aristotelis. Isokratas veikale „Prieš sofistus“ (apie 392 m.) pirmą kartą pavartoja žodį ῥητορεία, „oratorystė“ (*In soph.* 21). Išliko tik veikalo pradžia, tačiau ir kitur Isokrato tekstuose ῥητορεία minima vos du kartus (*Philippus*, 26, *Panathenaicus* 2). *Rhētoreia* Isokratas negiria. Minėtame tekste „Prieš sofistus“ jis sako, kad jo filosofijos nurodymams paklūstantys žmonės veikiau įgytų padorumo, o ne oratorystės (*rhētoreia*) gebėjimų.

Įprastai savo mokymą Isokratas sieja su *logos*, *legein* ir nusako kaip *logōn paideia* („kalbų ugdymas“ arba „ugdymas kalbomis“), o „Antidosyje“ („Mainai“), nužvelgdamas viso savo gyvenimo veiklą, ją pavadina filosofija. Akivaizdu, kad „retorikos“ (šio žodžio jis apskritai nevartoja) Isokratas nelaiko specifiniu savo profesinės veiklos pavadinimu[184]. Kita vertus, Platonas nebejotinai galėjo siekti atskirti savo „kalbų ugdymą“ nuo to, kuriam, jo manymu, tiktų kitas žodis – antai, „retorika“. Jei, kaip minėta, daiktavardis ῥητορεία pirmą kartą buvo pavartotas Isokrato veikale „Prieš sofistus“, IV a.

183 Schiappa (1991), p. 41–43.

184 *Ibid.*, p. 43.

pradžios skaitytojai „Gorgijo“ *rhētorikē* galėjo atpažinti nuorodą į Isokrato kūrinį ir jo mokyklos veiklą[185].

Susitelkti ties „retorika“ Platoną galėjo paskatinti ir tai, kad gebėjimas įtaigiai kalbėti teisme ir susirinkime laikytas pačia vertingiausia sofistų mokymo dalimi. Platonas išskiria šią, daugumos nuomone, svarbiausią kalbų mokslo dalį ir siekia parodyti, kad be tikro sielos teisingumo tokia įtaiga yra pražūtinga[186]. Kita vertus, gebėjimo sėkmingai apsiginti teisme („padėti sau“) tema dialoge akivaizdžiai siejama su Sokrato byla ir Sokrato gyvenimo kelio sėkmės klausimu.

E. Schiappa primena, kad Platonas buvo didelis žodžių su priesaga *-ikē*, turinčių nusakyti vieną ar kitą *tekhnē*, kūrimo meistras ir kad jam priklauso keletas žinomų kalbinių menų pavadinimų: *eristikē, dialektikē, antilogikē*, „tad būtų tiesiog nuostabu, jei žodis *rhētorikē* nebūtų sukurtas Platono“[187]. Tokiai prielaidai, regis, prieštarauja tai, kad 448 d9, kur „retorikos“ vardas dialoge ištariamas pirmą kartą, Sokratas pastebi, kad Gorgijo mokinys Polas „mokėsi *vadinamosios* retorikos“[188]. Išeina, kad apie „retoriką“ kalbėta ne tik Platono „Gorgijuje“, ir ši sąvoka neatsiranda iš nieko[189]. Vis dėlto jokių kitur paliudytų „retorikos“ minėjimo pavyzdžių nesama, ir galima manyti, kad tik Platono dialoge retorikos reiškinys gauna tvirtai su tam tikra viešojo kalbėjimo rūšimi siejamą vardą, tampa *terminus technicus*. Iki tol iškalbos

---

185 *Ibid.*, p. 45.

186 Schiappa (1991), p. 45 *sq*.

187 *Ibid.*, p. 44.

188 Plg. Schiappa (1990), p. 468 *sq*, (1991), p. 48, Meyer (2011), p. 217.

189 E. Schiappa mėgina įrodyti, kad 448 d9 τὴν καλουμένην ῥητορικήν galima suprasti taip: mokėsi dalyko, „kurį būtų galima pavadinti retorika“, ne „vadinamosios retorikos“, tačiau jo argumentai neįtikina. Nėra nė vieno aiškesnio atvejo, kur dalyvis καλούμενος („vadinamas“) Platono būtų pavartotas tokia reikšme.

mokytojai gyrėsi gebėjimu ugdyti puikius (*agathoi*) ir labai gabius (*deinoi*) kalbovus, bet, regis, nebuvo savo mokslui suteikę nei aiškios tapatybės, nei pavadinimo. Pats Platonas nei „Apologijoje“, nei „Protagore“ „retorikos“ dar nemini. Pastarajame dialoge Sokratas supriešina vadinamąjį dialektinį bendravimą (τὸ συνεῖναί τε ἀλλήλοις διαλεγομένους) ir „kalbėjimą liaudžiai (*demui*)“ (τὸ δημηγορεῖν). Tikėtina, kad žodžiais „vadinamoji retorika“ Platono Sokratas parodo, kad ketina imtis ir paties dalyko *vardo* klausimo. Galbūt tas vardas jo kažkur jau buvo girdėtas (galbūt omenyje turima Isokrato *rhētoreia*), tačiau tai, kad pirmas jį ištaria Sokratas, o ne retorių stovyklos atstovai, ko gero, nėra atsitiktinumas. Polas neatsako, kaip dera vadinti Gorgijo meną, o pats Gorgijas, kad jo menas – retorika, pasako tik po to, kai Polo išeitą mokslą taip pavadina Sokratas (448 d), ir tuomet, kai Sokratas savo klausimais jį verčia savo vardą (retorius) kildinti iš veiklos pavadinimo: [S.]: „Kuo tave reikia vadinti, kaip kokio mokslo žinovą?“ [Gorg.]: „Retorikos, Sokratai“. Regis, dialogo pradžia išties siekiama parodyti, kad retorių stovykloje ne tik stokojama aiškesnio retorikos prigimties suvokimo, bet ir vadinti savo veiklą vienu apibrėžtu vardu jie dar nėra pratę.

„Gorgijo“ pradžia daugeliu atžvilgių primena „Protagoro“ įžangą, kurioje Sokratas jauno bičiulio Hipokrato klausinėja, ar šis žinąs, kas yra sofistas, kuriuo tas veržiasi tapti. Vis dėlto atrodo, kad šio dialogo svarstymai tvirčiau remiasi gerai žinoma sofisto sąvoka, nors Platono Sokratas yra nusiteikęs priekabiai aiškintis jos turinį. Sofistikos vardą dialoge prisistatydamas išdidžiai ištaria pats Protagoras: „Aš sakau, kad sofistikos [menas] yra senas“, nors daugelis sofistų jį dangstę kitų veiklų vardais („Protagoras“ 316 d). Daugiau sofistikos sąvoka šiame Platono kūrinyje nėra pavartota. Sofistika septynis kartus minima vėlesniame dialoge „Sofistas“ ir tris kartus „Gorgijuje“, šalia tiriamo retorikos reiškinio; „Faidre“,

„Teaitete“ ir „Eutideme“ – tik kartą. Gali būti, kad rimtesnio sąvokų apibrėžimo Platonas ėmėsi būtent „Gorgijuje“ ir pradėjo nuo retorikos, kuri tuo metu buvo labai įtakinga, tačiau stokojo ne tik aiškesnės savo veikimo pagrindų refleksijos, bet ir paties vardo apibrėžtumo.

Po visų parengiamųjų klausimų paklaustas, kaip kokio meno atstovą ir kuo jį reikia vadinti, Gorgijas atsako: „Retorikos“ (t. y. meno atstovu). Tuomet Sokratas pats daro išvadą: „Vadinasi, tave reikia vadinti retoriumi?“ Matyti, kad vadintis retoriumi (kalbėtoju teisme ir susirinkime) Gorgijui nelabai patinka. Jis patikslina: „*Geru* retoriumi, jei nori mane vadinti tuo, kuo, kaip sako Homeras, ‚didžiuojuosi esąs‘“ (449 a). Sakydamas, kad jis esąs „geras retorius“, Gorgijas galbūt nori atsiriboti nuo retoriaus (susirinkime ir teisme kalbomis manipuliuojančio veikėjo) vardą lydinčios blogos šlovės (plg. 457 b–c). Kita vertus, jo žodžiai gali priminti „Apologijos“ Sokrato teiginį, kad retoriaus „dorybė“ – sakyti tiesą („Apologija“ 18 a), vadinasi, toks ir turėtų būti *geras* („doras“) retorius[190]. Pokalbio tęsinys parodys, kad Gorgijui ir jo mokiniams rūpi ne tiesa, bet galia.

Galima suprasti, kad, ketindamas ištirti tą populiarų politinio kalbėjimo pavidalą, kurio atsisakė imtis jo mokytojas Sokratas, Platonas pasirinko tiriamą reiškinį sutelkti ties populiariausio iškalbos mokytojo Gorgijo figūra, o vaizduojamas kaip Sokrato aptariamos „retorikos“ patriarchas pats Gorgijas įgijo apibrėžtesnę tapatybę nei apie ją leistų spręsti kiti mūsų turimi Antikos šaltiniai.

---

190 Plg. šio skyriaus pirmąją pastraipą.

„Gorgijo“ skaitytojai Antikoje

Vėlyvosios Antikos laikais „Gorgijas“ buvo vienas iš dvylikos Platono dialogų, kuriuos buvo rekomenduojama skaityti ir nagrinėti platonikų mokyklose (*prattomenoi*). Dialogus reikėjo skaityti tokia tvarka, kad studijuojančio siela kiltų dorybių laiptais – nuo etinių iki teorinių. Pirmasis skaitytas „Alkibiadas 1“, tinkamu įvadu į filosofiją laikytas dėl jame plėtojamos „savęs pažinimo“ temos: „Prieš pažįstant išorės dalykus, dera pažinti save“[191]. Po „Alkibiado“ ir prieš „Faidoną“ imtasi „Gorgijo“, „nes tai politinis dialogas“[192]. Dvylikos nagrinėtinų dialogų kanoną sudarė Jamblichas (apie 240/245 – apie 320/325), tačiau panašių katalogų turėjo būti ir anksčiau[193]. Nors Romos imperijos laikais platonikai gyveno gerokai kitokioje visuomenėje nei V a. prieš Kr. atėniečiai, tai, kad jų mokyklose „Gorgijas“ skaitytas kaip vienas iš įvadinių filosofijos mokslo dialogų, savotiškai kanonizavo jo, kaip steigiamojo Platono mokyklos manifesto, statusą[194]. Iš tiesų pamatinė apologetinė dialogo tema – Sokrato gyvenimas buvo sėkmingas, filosofo kelias – geriausia, ką žmogus gali pasirinkti, – darė jį puikiu protreptiniu tekstu, verčiančiu rinktis būtent Platono mokslą.

Iš Cicerono veikalo „Apie oratorių“ 1, 47 žinome, kad 116 m. prieš Kr. jo mokytojas Lucijus Licinijus Krasas Atėnuose

191 *Prolegomena* 26, 24 *sq.*

192 *Ibid.* 26, 32 *sq.*

193 Plg. Dodds (1959), p. 58, n. 4.

194 Plg. ankstesnį sk. „„Gorgijo‘ parašymo data ir vieta Platono kūryboje“.

skaitė „Gorgiją“ su Akademijos vadovu Charmadu, o II a. po Kr. „Gorgiju“ labai domėjosi ir jį komentavo taip pat Atėnuose dėstęs platonikas Tauras, kurio mokinys buvo Aulas Gelijus[195]. Porfirijus „Plotino gyvenime“ cituoja platoniko Longino veikalą, kuriame minimas III a. po Kr. Akademijos vadovo Eubulo rašinys pavadinimu „Apie ‚Filebą‘, ‚Gorgiją‘ ir Aristotelio prieštaravimus Platono ‚Valstybei‘“[196]. Tikėtina, kad komentarus „Gorgijui“ rašė Jamblichas ir Plutarchas Atėnietis (apie 350 – apie 432 m.)[197]. Proklo (V a.) komentaras neišliko, tačiau turime VI a. aleksandriečio platoniko Olimpiodoro penkiasdešimties „Gorgijui“ skirtų paskaitų kurso užrašus[198]. Šie užrašai išliko viename rankraštyje (apie 900 m.), kartu su „Alkibiadui I“ ir „Faidonui“ skirtomis Olimpiodoro paskaitomis. Paskaitas užrašė Olimpiodoro klausytojas (ἀπὸ φωνῆς). Istoriškai ir filologiškai „Gorgiją“ tyrinėjantiems mokslininkams šios paskaitos vargu ar įdomios. Jos išties „daugiau pasako apie kultūrinę aplinką ir mokymo metodus šeštojo amžiaus Aleksandrijoje nei apie Platoną“[199]. Vis dėlto, neieškant istorinio korektiškumo, neoplatoniko aiškinimuose galima aptikti įvairių išradingų įžvalgų ir graikų kultūros kontekstui (kad ir vėlyvosios Antikos) priklausančių interpretacijų, o Olimpiodoro cituojamos dialogo teksto vietos („lemos“) yra vertingas šaltinis sprendžiant apie Platono teksto būklę vėlyvosios Antikos amžiais[200]. Gali būti, kad neišlikę Proklo komentarai yra

195 Plg. *Noctes Atticae* VII, 14, 5–9.
196 Longinas *in* Porfirijus, *Vita Plotini* 20, 41.
197 Erler (2007), p. 138.
198 Olimpiodoro mokytojas Amonijus taip pat nagrinėjo „Gorgiją“. Plg. Dodds (1959), p. 58.
199 Dodds (1959), p. 59.
200 Žr. *ibid.*

rankraštyje B (*Bodleianus Clarkianus* 39, 869 m.) erudito, būsimojo Cezarėjos arkivyskupo Areto surašytų scholijų šaltinis, o vadinamieji „senieji scholijai“ (*scholia vetera*) dažnai perteikia Olimpiodoro aiškinimus[201].

Romos imperijos laikais „Gorgiją“ daug skaitė retoriai. Cicerono veikale „Apie oratorių“ apie šio dialogo studijas pasakoja Lucijus Licinijus Krasas. Pats Ciceronas „Gorgiją“ irgi mini ir cituoja. Kvintilianas (I a. po Kr.) paniekinamai atsiliepia apie tokius retorikos vertintojus, kurie nuomonę susidaro pagal ne itin vykusiai parinktas „Gorgijo“ ištraukas, todėl klysta dėl tikrojo Platono požiūrio į retorikos meną[202]. Pats Kvintilianas dialogą skaitęs visą ir mokąs jį interpretuoti kaip draminį veikalą, kuriame kalbos turį skirtingą paskirtį priklausomai nuo pokalbio aplinkybių ir Sokrato pašnekovo būdo. „Antrosios sofistikos“ sąjūdžio žvaigždė Elijus Aristidas (II a. po Kr.) „Gorgiją“ skaitė nemažiau įdėmiai, tačiau, kitaip nei Kvintilianas, buvo įsitikinęs, kad Platonas šiame veikale be reikalo nuvertino retoriką ir nepelnytai puolė didžiuosius V a. Atėnų politikus. Savo polemiką jis išdėstė dviejuose „prieš Platoną“ nukreiptuose veikaluose: „Apie retoriką“ ir „Apie keturis vyrus“.

Galima manyti, kad etiniu politiniu Platono dialogu domėjosi ne vien filosofijos ir retorikos profesionalai ar dideli eruditai[203]. Dialogo raginimą rinktis filosofijos kelią, regis, galėjo išgirsti ir intelektualiai veiklai iki tol tolimi žmonės. Bent jau tokį vaizdą sukuria Antikos laikais gyvavęs pasakojimas apie vieną Korinto ūkininką: perskaitęs Platono „Gorgiją“, jis „tuoj

---

201 Kitas *scholia vetera* šaltinis galėjo būti Plutarcho Atėniečio arba Proklo komentarai. Plg. Dodds (1959), p. 61 *sq*.

202 Kvintilianas, *Institutio oratoria* II, 15, 24 *sqq*.

203 Tarp dialogo skaitytojų dar galima paminėti stoiką Epiktetą (apie 55–135 m.) ir filologą eruditą Aulą Gelijų (II a. po Kr.).

pat paliko savo laukus bei vynuogynus ir, patikėjęs savo sielą Platonui, sėjo ir auginosi jo [sėklas]. Aristotelis jį pagerbė dialogu ‚Korintietis‘“[204]. Šį anekdotą[205] IV a. po Kr. pasakoja retorius, filosofas ir valstybės veikėjas Temistijus (apie 317 – apie 388). Kitas Temistijaus pateikiamas protreptinių Platono dialogų poveikio pavyzdys – Stojos įkūrėjo Zenono atsivertimo istorija. Anot Temistijaus, Zenoną iš „Finikijos į Margąją [Stoją] atvedė ‚Sokrato Apologija‘“[206]. Nors iš kitų šaltinių apie šią, Temistijaus žodžiais, „labai garsią“ istoriją nieko nežinome, Diogenas Laertijas pasakoja, kad buvusį purpuro žaliavos pardavėją Zenoną į filosofijos kelią nukreipė Ksenofonto „Atsiminimai apie Sokratą“: iš prekeivio knygomis išgirdęs šio teksto II knygos ištrauką, Zenonas jo paklausė, kur galėtų rasti tokių žmonių[207]. A. S. Riginos nuomone[208], Temistijaus ir Diogeno perteiktose Zenono atsivertimo versijose galima įžvelgti sokratikų Platono ir Ksenofonto konkurencijos atgarsių. Kad ir kaip būtų, abu minėtieji anekdotai rodo, kad Sokrato filosofijos kelio apologiją skelbiantys Platono tekstai („Sokrato Apologija“ ir „Gorgijas“) laikyti išties gebančiais apversti žmonių gyvenimus.

---

204 Temistijus, *Or.* XXIII, 295 c–d.

205 Plg. Riginos (1976), p. 184 *sq*, *anecd.* 135.

206 Temistijus, *Or.* XXIII, 295 d.

207 Diogenas Laertijas, *Vitae philosophorum* VII, 2.

208 Riginos (1976), p. 185, *anecd.* 136.

Graikiško teksto redakcija ir vertimas

Graikiškas „Gorgijo“ tekstas paimtas iš E. R. Doddso parengto naujo dialogo leidimo (Plato, *Gorgias*. A Revised Text with Introduction and Commentary by E. R. Dodds, Oxford, Clarendon Press 1959). Doddsas teigia, kad jo tekstas negali būti laikomas tobulu ir galutiniu graikiško teksto variantu, nes dauguma Viduramžių rankraščių, kuriuose surašytas „Gorgijas“ (tokių žinoma per 60), lieka tinkamai neperskaityti. Kadangi daugelis tekstologinių problemų gali būti sprendžiamos tik viso Platono veikalų korpuso mastu, tobulesnio teksto, pasak Doddso, reikia laukti iš būsimojo Oxfordo universiteto rengiamos serijos *Platonis opera omnia* leidėjų[209]. Kol naujas III šios serijos tomas, į kurį dedamos V, VI („Eutidemas“, „Protagoras“, „Gorgijas“ ir „Menonas“) ir VII tetralogijos nėra išleistas, Doddso „Gorgijo“ tekstas lieka patikimiausias. Leidėjas patikrino keturis pagrindinius rankraščius: B (*cod. Bodleianus Clarkianus* 39; 869 m.), T (*cod. Venetus appendix classicus* 4, 1; XI a. pab. – XII a. pr.), W (*Vindobonensis supplementum philosophicum Gr.* 7; XI arba XII a.) ir F (*Vindobonensis supplementum philosophicum Gr.* 39, XIV a.). B, T ir W priskiriami vienai rankraščių „šeimai“ (kai kurių tyrėjų nuomone, jie nurašyti nuo to paties uncialinio archetipo), o F yra vienintelis kitos tradicijos atstovas, kurios variantus patvirtina ir rasti II a. po Kr. papirusai. Ankstesni leidėjai, taip pat pirmąjį leidimą *Platonis opera omnia* Oxfordo serijoje (*Scriptorum classicorum bibliotheca Oxoniensis*) perengęs J. Burnetas (*Platonis Opera* recognovit brevique adnotatione critica

209 Dodds (1959), p. 35.

instruxit J. Burnet. v. I–V, Oxonii, e typographeo Clarendoniano 1900–1902), žinojo tik kai kurias W vietas, o vertingasis F nebuvo tinkamai perskaitytas ir panaudotas[210].

E. R. Doddsas ne tik kruopščiau nei ankstesni leidėjai perskaitė pagrindinius rankraščius, bet pasiūlė daug įžvalgių teksto taisymų. Vis dėlto ne su visais iš jų dera sutikti. Graikiško teksto išnašose pažymėjau visas vietas (tokių yra 26), kur pasirinkau laikytis J. Burneto leidimo arba kitų leidėjų siūlytų variantų. Be to, pasiūliau keletą savo taisymų (453 b8, c3, 477 d6–e6, 505 e2).

Kai kurie „Gorgijo" personažų dialogai Stefanijaus leidime pateikiami ištisiniu tekstu (449 d–450 b, 453 e–454 a, 454 c–455 a, 458 e–459 c ir t.t.), neatskiriant replikų pastraipomis. Šiame leidime replikos atskiriamos siekiant originalo ir vertimo tekstą pateikti lygiagrečiai ir abiems suteikti daugiau aiškumo.

Versdama graikišką tekstą, siekiau ne tik kiek įmanoma tiksliai ir nuosekliai perteikti vartojamas sąvokas ir pašnekovų teiginių prasmę bei struktūrą, bet ir dialoge ryškiai nusakytas jų nuotaikas bei intonaciją. Siūlomas vertimas, kaip visada, yra mažiau ar daugiau vykęs kompromisas tarp tikslumo, nuoseklumo ir sklandumo bei natūralumo.

---

210 Žr. Dodds (1959), p. 42 *sq*.

Dialogo planas

447 a1–449 c8: Įžanga

447 a1–b8: Sokratas ir Chairefontas pavėluoja į Gorgijo pasirodymą.
447 b9–448 a5: Sokratas nori sužinoti, koks yra Gorgijo menas.
448 a5–c9: Chairefontas klausinėja Polą, kas yra Gorgijas.
448 d1–e5: Sokratas kritikuoja Polo atsakymus ir pradeda klausinėti patį Gorgiją.
448 e6–449 b3: Gorgijas paaiškina esąs retorius ir gebąs kitus tokiais padaryti.
449 b4–c8: Sutariama dėl bendravimo formos: pokalbis, ne parodomosios kalbos, „brachilogija" vietoj „makrologijos".

449 c9–461 b2: Sokratas ir Gorgijas

449 c9–451 d8: Retorika ir kalbos.
449 c9–e1: Retorikos meno dalykas – kalbos?
449 e1–450 b5: Retorika – *vienas iš* menų, mokančių nusimanyti (*phronein*) ir kalbėti apie dalyką.
450 b6–451 a2: Retorika – vienas iš menų, „veikiančių kalbomis".
451 a3–d8: Retorikos kalbų objektas – „didžiausi ir puikiausi iš žmogiškųjų dalykų".

451 d9–455 a7: Retorika ir įtaigumas (įtikimumas, *peithō*).

451 d9–452 d4: Kitų menų atstovai taip pat sakosi esantys didžiausių gėrybių kūrėjai. Kokį didžiausią gėrį kuria Gorgijas?
452 d5–453 a7: Retorika – įsitikinimo kūrėja.

453 a8–c4: Intermedija: dialogo reikmė.

453 c4–454 a5: Kiti menai taip pat yra įsitikinimo kūrėjai.
454 a6–b7: Retorika teismuose ir kitur miniai sukuria įsitikinimą apie tai, kas yra teisinga ir kas neteisinga.

454 b8–c6: Dialogo reik(š)mės priminimas.

454 c7–455 a7: Retorikos teismuose ir kitur minioje sukuriamas įsitikinimas apie tai, kas teisinga ir kas neteisinga, suteikia ne žinojimą, bet tikėjimą.

455 a8–457 c3: Retorikos galia ir nauda.

455 a8–d5: Sokratas teiraujasi, kokiais klausimais poliui gali patarinėti retoriai.
455 d6–457 c3: Gorgijas apie retorikos galią, tinkamą ir netinkamą (neteisingą) jos taikymą.

457 c4–458 e2: Intermedija: ar Gorgijas sutinka dalyvauti kritinėje savo teiginių analizėje?

458 e3–461 b2: Retorika ir teisingumo išmanymas.

458 e3–459 c5: Neišmanydamas svarstomo dalyko, retorius neišmanėlių būriui geba pasirodyti įtaigesnis už amato žinovą.
459 c6–460 c6: Retorikos žinovas privalės išmanyti, kas yra teisinga ir kas ne, todėl negalės būti neteisingas.

460 c7–461 b2: Sokratas nurodo Gorgijo teiginių prieštaringumą: retorius ir gali, ir negali būti neteisingas.

461 b3–481 b5: Sokratas ir Polas

461 b3–462 a10: Polas kritikuoja Sokrato strategiją. Sokratas siūlo jam taisyti ankstesnio svarstymo klaidas (netinkamus žingsnius).

462 b1–465 e1: Retorika – ne menas (*tekhnē*), o įgudimas (*empeiria*).

462 b1–c7: Retorika – įgudimas (*empeiria*) teikti malonumą.

462 c8–463 b6: Retorika – pataikavimo (įgudimo pataikauti) dalis. Kitos tokios veiklos dalys yra kulinarija, kosmetika ir sofistika.

463 b7–e2: Polas veržiasi išgirsti, ar, Sokrato manymu, retorika – gražus dalykas. Į pokalbį vėl įsitraukia Gorgijas.

463 e3–465 e1: Retorika – kulinarijos atitikmuo sielos gyvenime.

465 e1–466 a3: Sokratas aiškina, kodėl pasakė ilgą kalbą (leidosi į *makrologiją*).

466 a4–468 e5: Retorių galios klausimas.

466 a4–467 c4: Sokratas teigia, kad retoriai poliuose neturi jokios galios, nes nedaro ko nori, nors daro ką sumano.

467 c5–468 b4: Žmonės viską daro norėdami gėrio.

468 b4–468 e5: Darydami *ką sumano* retoriai ir tironai nebūtinai siekia gėrio, vadinasi, nedaro *ko nori*.

468 e6–469 b9: Neteisingas žmogus nelaimingas; didžiausia blogybė – elgtis neteisingai.

469 b10–479 e9: *Daryti neteisybę (adikein) yra blogiau nei ją patirti (adikeisthai),* o negauti bausmės – didesnis blogis nei bausmę patirti.

469 b10–470 c8: Sokratas veikiau rinktųsi patirti neteisybę nei ją daryti. Jis nesutiktų būti tironas.
470 c9–471 d2: Makedonų valdovo Archelajo pavyzdys.

471 d3–472 d1: Intermedija: retorių ir Sokrato taikomi priešininkų teiginių paneigimo (*elencho*) būdai.

472 d1–473 e3: Neteisingas žmogus bus mažiau nelaimingas, jei gaus bausmę.

473 e4–474 b2: Intermedija: politinis balsavimas ir Sokrato argumentavimo būdas.

474 b2–476 a2: Daryti neteisybę yra bjauriau nei ją patirti; jei bjauriau („gėdingiau“, *aiskhion*), tad ir blogiau; kas bjauru („gėdinga“, *aiskhron*), tas bloga (*kakon*).

476 a3–479 e9: Negauti bausmės yra didesnis blogis nei bausmę patirti.

476 a3–477 a4: Baudžiamas žmogus patiria tai, kas yra teisinga, gražu ir gera.
477 a5–e6: Baudžiamasis atsikrato sielos blogio. Sielos blogis – pats didžiausias.
477 e7–478 c3: Teisingumas – gražiausias iš blogio vaduojantis menas.
478 c3–479 e9: Teisingumo išvengęs neteisingas žmogus yra pats nelaimingiausias.

480 a1–481 b5: Retorikos naudos klausimas.

481 b6–522 e8: Sokratas ir Kaliklis

481 b6–482 c3: Sokratas nejuokavo. Jis aiškina, kad pašnekovų laikyseną lemia jų aistros objektas: Kaliklis myli (D)demą, o jis – filosofiją.

482 c4–486 d1: Kaliklio kalba.

482 c4–483 a7: Kaliklis kritikuoja Sokrato argumentavimo būdą ir aiškina, kodėl jam pavyko įveikti Polą.
483 a7–484 c3: Prigimtinis teisingumas ir konvencinė teisingumo samprata („pagal įstatymą").
484 c4–485 e2: Filosofijos vieta gyvenime.
485 e2–486 d1: Draugiškas patarimas Sokratui.

486 d2–488 b1: Kaliklis – tinkamas „bandymo akmuo". Sokratas galės pasitikrinti, ar teisingai gyvena.

488 b2–491 d3: Kaliklio teiginių (483 a *sqq*) analizė. Kas yra „geresnieji" ir „stipresnieji"?

488 b2–d4: Kas yra Kaliklio „geresnieji" ir „stipresnieji"?
488 d5–489 b6: Jei „geresnysis" yra tas pat, kas „stipresnysis", daugumos įstatymai yra prigimties (kaip ją nusakė Kaliklis) įstatymai.
489 b7–e5: „Galingesnis" reiškia „geresnis" ir „vertesnis".
489 e6–490 c7: „Geresnis" reiškia „protingesnis"?
490 c8–e11: Kokių dalykų geresnieji turi turėti daugiau?
491 a1–d3: „Geresnieji" ir „galingesnieji" yra polio reikalus išmanantys drąsūs žmonės.

491 d4–500 a4: Didelių norų pildymas – laimingas gyvenimas?

491 d4–492 c8: Valdžios sau ir norų tramdymo klausimas.
492 d1–493 d4: Euripido eilučių ir Danaïdžių mito egzegezė.
493 d5–494 b7: Sveikų ir kiaurų indų vaizdinys (*eikōn*).
494 b7–500 a4: Ar malonumas tapatus gėriui?

494 b7–c1: Alkio ir troškulio malšinimo atvejis.
494 c2–e6: Kaliklis kalba apie *visų* norų pildymą. Kasymosi malonumai. Kaliklio drąsos išbandymas.

494 e7–495 c2: Intermedija: ar visi malonumai yra geri ir teikia laimę? Pašnekovai turi sakyti tai, ką galvoja.

495 c3–e2: Žinojimas, drąsa, malonumas ir gėris.
495 e2–497 a5: Malonumas nėra tapatus gėriui. *Pirmasis įrodymas.* Malonumas ir kentėjimas nėra gėris ir blogis, nes jie patiriami tuo pačiu metu ir toje pačioje vietoje.

497 a6–c4: Intermedija: Kaliklis skundžiasi Sokrato klausinėjimo stiliumi („smulkmenos“, „mažmožiai“). Gorgijas ragina leisti Sokratui pabaigti paneigimą (elenchą).

497 c5–d8: Malonumas nėra tapatus gėriui. *Pirmojo įrodymo tęsinys.* Malonumas ir vargas baigiasi vienu metu, todėl negali būti, kad jie – gėris ir blogis.
497 d8–499 b3: Malonumas nėra tapatus gėriui. *Antrasis įrodymas.* Blogi (neprotingi ir bailūs) žmonės džiaugiasi taip pat, gal net daugiau nei geri (protingi

ir drąsūs), vadinasi (jei malonumas tapatus gėriui), turėtų būti geresni už geruosius.

499 b4–c6: Kaliklis nemano, kad visi malonumai yra vienodi – esama geresnių ir blogesnių malonumų. Sokratas jaučiasi apgautas.

499 c6–500 a4: Geri malonumai naudingi, blogi kenksmingi; viskas, taip pat ir tai, kas malonu, daroma dėl to, kas gera, o ne gera – dėl to, kas malonu.

500 a4–501 c8: Meno (*tekhnē*) ir įgudimo (*empeiria*) pataikauti skirtumo priminimas (plg. 462 b–466 a).

500 a4–b5: Sokratas primena ankstesnį aiškinimą apie (1) vien malonumo siekiančias ir (2) žinojimu apie gera ir bloga grįstas veiklas.

500 b5–d5: Intermedija: svarstomas rimčiausias dalykas – kokį gyvenimą verta rinktis: polio retorių ar Sokrato filosofijos?

500 d6–501 c8: Su siela taip pat yra susijusios arba pataikūniškos, arba *techninės* (menai) veiklos.

501 d1–503 a9: Pataikūniškos kūrėjų ir retorių veiklos.

501 d1–502 c4: Miniai pataikaujančios muzikinės veiklos.

502 c5–d9: Pataikūniška poetų retorika.

502 d10–503 a9: Dalis polio liaudžiai skirtos retorikos pataikūniška.

503 b1–505 b12: Naudingas retoriaus veikimas suteikia sielai tvarką.

503 b1–d4: Ar esama liaudžiai nepataikaujančios retorikos?
503 d5–504 d4: Meno (amatininkų) tikslas – suteikti dirbiniui tam tikrą tvarką ir darną. Kūno tvarkos vardas – „sveikatingumas“, sielos – „įstatymiškumas“.
504 d5–e5: Geras retorius turi siekti, kad piliečių sielose atsirastų teisingumas ir santūrumas.
504 e6–505 b12: Tenkinti prastos būsenos kūno ar sielos troškimus nenaudinga. Bausmė („tramdymas“) geriau nei netramdomas pasileidimas.

505 c1–506 c4: Intermedija: Sokratui teks vienam tęsti savo svarstymą.

506 c5–509 c4: Sokratas kalba vienas.

506 c5–507 a7: Tvarkinga ir santūri siela gera, netramdoma bloga.
507 a7–e3: Santūrus žmogus turi visas dorybes ir yra laimingas, netramdomas – nelaimingas.
507 e3–508 a8: Kosminis tvarkos ir santūrumo vaidmuo.
508 a8–c3: Pripažinus teisingumo ir santūrumo svarbą, paaiškėja, kad Sokratas teisingai buvo nurodęs Polo ir Gorgijo klaidas.
508 c4–509 c4: Išties juokinga yra negebėti sau suteikti tikros pagalbos – atsikratyti savo neteisybės.

509 c5–511 a3: Kaliklis vėl įsitraukia į pokalbį. Kas padeda nepatirti neteisybės ir nesielgti neteisingai: noras ar galia ir tam tikras menas?
511 a4–513 c3: Gyvybės išsaugojimas nėra didžiausias gėris.
513 c4–e4: Du dalyko puoselėjimo būdai (priminimas).

513 e5–515 b4: Būsimojo politiko patirtis: ar jau esame ką nors padarę geresnį?
515 b5–517 c4: Ar Periklis, Kimonas, Miltiadas ir Temistoklis išties buvo geri politikai?
517 c4–519 b2: Kaliklis vis dar nesupranta pataikavimo ir tikro politiko meno skirtumo. Sokratas įspėja jo kartos politikus.
519 b3–521 a1: Dorybės ugdytojai negali skųstis, kad jų auklėtiniai su jais elgiasi neteisingai.
521 a2–522 e4: Sokrato negąsdina tai, kad, atsidūręs teisme, jis negalės apsiginti ir turės mirti.

522e5–527 e7: Sokratas

522 e5–526 d2: Sokrato pasakojimas apie pomirtinį teismą.

522 e5–523 a3: Įžanga.
523 a3–524 a7: Pomirtinio teismo „reforma“: turi būti teisiamos „nuogos“ sielos.
524 a8–d7: Siela saugo visas gyvenimo patirties žymes.
524 d7–526 d2: Teisėjo darbas ir skiriamos bausmės. Galingų valdovų ir filosofų likimas.

526 d3–527 e7: Baigiamieji Sokrato įspėjimai ir raginimai Kalikliui.

ΓΟΡΓΙΑΣ / GORGIJAS

447 a1 {ΚΑΛ.} Πολέμου καὶ μάχης φασὶ χρῆναι, ὦ Σώκρατες,
οὕτω μεταλαγχάνειν.
{ΣΩ.} Ἀλλ' ἦ, τὸ λεγόμενον, κατόπιν ἑορτῆς ἥκομεν καὶ
ὑστεροῦμεν;
447 a5 {ΚΑΛ.} Καὶ μάλα γε ἀστείας ἑορτῆς· πολλὰ γὰρ καὶ καλὰ
Γοργίας ἡμῖν ὀλίγον πρότερον ἐπεδείξατο.
{ΣΩ.} Τούτων μέντοι, ὦ Καλλίκλεις, αἴτιος Χαιρεφῶν ὅδε,
ἐν ἀγορᾷ ἀναγκάσας ἡμᾶς διατρῖψαι.
447 b1 {ΧΑΙ.} Οὐδὲν πρᾶγμα, ὦ Σώκρατες· ἐγὼ γὰρ καὶ ἰάσομαι.
φίλος γάρ μοι Γοργίας, ὥστ' ἐπιδείξεται ἡμῖν, εἰ μὲν δοκεῖ,
νῦν, ἐὰν δὲ βούλῃ, εἰς αὖθις.
{ΚΑΛ.} Τί δέ, ὦ Χαιρεφῶν; ἐπιθυμεῖ Σωκράτης ἀκοῦσαι
447 b5 Γοργίου;
{ΧΑΙ.} Ἐπ' αὐτό γέ τοι τοῦτο πάρεσμεν.
{ΚΑΛ.} Οὐκοῦν ὅταν βούλησθε παρ' ἐμὲ ἥκειν οἴκαδε· παρ'
ἐμοὶ γὰρ Γοργίας καταλύει καὶ ἐπιδείξεται ὑμῖν.
{ΣΩ.} Εὖ λέγεις, ὦ Καλλίκλεις. ἀλλ' ἆρα ἐθελήσειεν ἂν
447 c1 ἡμῖν διαλεχθῆναι; βούλομαι γὰρ πυθέσθαι παρ' αὐτοῦ τίς ἡ
δύναμις τῆς τέχνης τοῦ ἀνδρός, καὶ τί ἐστιν ὃ ἐπαγγέλλεταί
τε καὶ διδάσκει· τὴν δὲ ἄλλην ἐπίδειξιν εἰς αὖθις, ὥσπερ σὺ
λέγεις, ποιησάσθω.
447 c5 {ΚΑΛ.} Οὐδὲν οἷον τὸ αὐτὸν ἐρωτᾶν, ὦ Σώκρατες. καὶ γὰρ
αὐτῷ ἓν τοῦτ' ἦν τῆς ἐπιδείξεως· ἐκέλευε γοῦν νυνδὴ ἐρωτᾶν
ὅτι τις βούλοιτο τῶν ἔνδον ὄντων, καὶ πρὸς ἅπαντα ἔφη
ἀποκρινεῖσθαι.
{ΣΩ.} Ἦ καλῶς λέγεις. ὦ Χαιρεφῶν, ἐροῦ αὐτόν.
447 c10 {ΧΑΙ.} Τί ἔρωμαι;
447 d1 {ΣΩ.} Ὅστις ἐστίν.

Kaliklis. Kare ir mūšyje šitaip, Sokratai, sako, reikia daly- 447 a1
vauti.
Sokratas. Negi, kaip sakoma, atėjome po šventės? Pavė-
lavome?
Kaliklis. Ir po kokios žavios šventės! Gorgijas ką tik surengė 447 a5
mums pasirodymą – daugybė gražių dalykų!
Sokratas. Bet kaltas dėl to, Kalikli, Chairefontas – privertė
užtrukti aikštėje.
Chairefontas. Niekis, Sokratai. Aš viską ir pagydysiu. Gor- 447 b1
gijas juk mano draugas, taigi surengs mums pasirodymą: jei
tinka – dabar arba vėliau, jei nori.
Kaliklis. Ką tu sakai, Chairefontai! Sokratas pageidauja
pasiklausyti Gorgijo? 447 b5
Chairefontas. Tam čia ir esame.
Kaliklis. Vadinasi, kai tik panorėsite ateiti pas mane
į namus – mat Gorgijas pas mane yra apsistojęs, – jis ir
surengs jums pasirodymą.
Sokratas. Puiku, Kalikli. Bet ar jis sutiktų su mumis pasi- 447 c1
kalbėti? Norėčiau iš jo išgirsti, kokia yra šio vyro meno galia,
ką jis žada ir ko moko. O visą tą „pasirodymą“ lai surengia,
kaip pats sakai, kokį kitą kartą.
Kaliklis. Geriausia jo paties paklausti, Sokratai. Juk tai ir 447 c5
buvo vienas iš jo dabartinio pasirodymo dalykų: liepė esan-
tiems patalpoje klausti, kas ko nori, ir sakė atsakysiąs į visus
klausimus.
Sokratas. Tiesiog nuostabu! Chairefontai, paklausk jo.
Chairefontas. Ko turėčiau klausti? 447 c10
Sokratas. Kas jis yra? 447 d1

{ΧΑΙ.} Πῶς λέγεις;

{ΣΩ.} Ὥσπερ ἂν εἰ ἐτύγχανεν ὢν ὑποδημάτων δημιουργός,
ἀπεκρίνατο ἂν δήπου σοι ὅτι σκυτοτόμος· ἢ οὐ μανθάνεις ὡς
447 d5 λέγω;

{ΧΑΙ.} Μανθάνω καὶ ἐρήσομαι. Εἰπέ μοι, ὦ Γοργία,
ἀληθῆ λέγει Καλλικλῆς ὅδε ὅτι ἐπαγγέλλῃ ἀποκρίνεσθαι ὅτι
ἄν τίς σε ἐρωτᾷ;

448 a1 {ΓΟΡ.} Ἀληθῆ, ὦ Χαιρεφῶν· καὶ γὰρ νυνδὴ αὐτὰ ταῦτα
ἐπηγγελλόμην, καὶ λέγω ὅτι οὐδείς μέ πω ἠρώτηκε καινὸν
οὐδὲν πολλῶν ἐτῶν.

{ΧΑΙ.} Ἦ που ἄρα ῥᾳδίως ἀποκρινῇ, ὦ Γοργία.

448 a5 {ΓΟΡ.} Πάρεστι τούτου πεῖραν, ὦ Χαιρεφῶν, λαβεῖν.

{ΠΩΛ.} Νὴ Δία· ἂν δέ γε βούλῃ, ὦ Χαιρεφῶν, ἐμοῦ.
Γοργίας μὲν γὰρ καὶ ἀπειρηκέναι μοι δοκεῖ· πολλὰ γὰρ ἄρτι
διεξελήλυθεν.

{ΧΑΙ.} Τί δέ, ὦ Πῶλε; οἴει σὺ κάλλιον ἂν Γοργίου
448 a10 ἀποκρίνασθαι;

448 b1 {ΠΩΛ.} Τί δὲ τοῦτο, ἐὰν σοί γε ἱκανῶς;

{ΧΑΙ.} Οὐδέν· ἀλλ᾽ ἐπειδὴ σὺ βούλει, ἀποκρίνου.

{ΠΩΛ.} Ἐρώτα.

{ΧΑΙ.} Ἐρωτῶ δή. εἰ ἐτύγχανε Γοργίας ἐπιστήμων ὢν
448 b5 τῆς τέχνης ἧσπερ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Ἡρόδικος, τί ἂν αὐτὸν
ὠνομάζομεν δικαίως; οὐχ ὅπερ ἐκεῖνον;

{ΠΩΛ.} Πάνυ γε.

{ΧΑΙ.} Ἰατρὸν ἄρα φάσκοντες αὐτὸν εἶναι καλῶς ἂν
ἐλέγομεν.

448 b10 {ΠΩΛ.} Ναί.

{ΧΑΙ.} Εἰ δέ γε ἧσπερ Ἀριστοφῶν ὁ Ἀγλαοφῶντος ἢ ὁ
ἀδελφὸς αὐτοῦ ἔμπειρος ἦν τέχνης, τίνα ἂν αὐτὸν ὀρθῶς
ἐκαλοῦμεν;

448 c1 {ΠΩΛ.} Δῆλον ὅτι ζωγράφον.

{ΧΑΙ.} Νῦν δ᾽ ἐπειδὴ τίνος τέχνης ἐπιστήμων ἐστίν, τίνα
ἂν καλοῦντες αὐτὸν ὀρθῶς καλοῖμεν;

Chairefontas. Ką turi galvoje?

Sokratas. Tarkim – jei jis būtų apavo gamintojas, tur-
būt atsakytų tau esąs batsiuvys. Ar nesupranti, ką turiu 447 d5
galvoje?

Chairefontas. Suprantu. Paklausiu. Sakyk man, Gorgijau,
ar tiesą sako Kaliklis: žadi atsakyti, kad ir ko tavęs klaustų?

Gorgijas. Tiesą, Chairefontai. Būtent tai ką tik žadėjau. 448 a1
Ir turiu pasakyti, kad jau daugelį metų niekas nieko ypatinga
manęs nėra paklausęs.

Chairefontas. Na taip. Vadinasi, lengvai atsakysi, Gorgijau.

Gorgijas. Gali išmėginti, Chairefontai. 448 a5

Polas. Dėl Dzeuso, Chairefontai, gal mane norėtum išmė-
ginti? Gorgijas, man regis, pavargęs. Ką tik aptarė daugybę
dalykų.

Chairefontas. Ką, Polai? Manai, atsakytum geriau už 448 a10
Gorgiją?

Polas. Ir kas gi tokio, jei tau pakaks. 448 b1

Chairefontas. Nieko. Jei nori, atsakyk.

Polas. Klausk.

Chairefontas. Klausiu: jei Gorgijas būtų to paties meno
žinovas, kaip jo brolis Herodikas, kuo teisinga būtų jį vadinti? 448 b5
Ar ne taip pat, kaip brolį?

Polas. Žinoma.

Chairefontas. Vadinasi, gerai pasakytume teigdami jį esant
gydytoją?

Polas. Taip. 448 b10

Chairefontas. Na, o jei būtų įgudęs tame pačiame mene,
kaip Aglaofonto sūnus Aristofontas arba jo brolis? Kuo tei-
singa būtų jį vadinti?

Polas. Aišku, kad dailininku. 448 c1

Chairefontas. O dabar: kaip kokio meno žinovą, kuo tei-
singa būtų jį vadinti?

Polas. Chairefontai, daugybę menų turi žmonės, įgudimu 448 c5

{ΠΩΛ.} Ὦ Χαιρεφῶν, πολλαὶ τέχναι ἐν ἀνθρώποις εἰσὶν
448 c5 ἐκ τῶν ἐμπειριῶν ἐμπείρως ηὑρημέναι· ἐμπειρία μὲν γὰρ ποιεῖ τὸν αἰῶνα ἡμῶν πορεύεσθαι κατὰ τέχνην, ἀπειρία δὲ κατὰ τύχην. ἑκάστων δὲ τούτων μεταλαμβάνουσιν ἄλλοι ἄλλων ἄλλως, τῶν δὲ ἀρίστων οἱ ἄριστοι· ὧν καὶ Γοργίας ἐστὶν ὅδε, καὶ μετέχει τῆς καλλίστης τῶν τεχνῶν.

448 d1 {ΣΩ.} Καλῶς γε, ὦ Γοργία, φαίνεται Πῶλος παρεσκευάσθαι εἰς λόγους· ἀλλὰ γὰρ ὃ ὑπέσχετο Χαιρεφῶντι οὐ ποιεῖ.

{ΓΟΡ.} Τί μάλιστα, ὦ Σώκρατες;

448 d5 {ΣΩ.} Τὸ ἐρωτώμενον οὐ πάνυ μοι φαίνεται ἀποκρίνεσθαι.

{ΓΟΡ.} Ἀλλὰ σύ, εἰ βούλει, ἐροῦ αὐτόν.

{ΣΩ.} Οὔκ, εἰ αὐτῷ γε σοὶ βουλομένῳ ἐστὶν ἀποκρίνεσθαι, ἀλλὰ πολὺ ἂν ἥδιον σέ. δῆλος γάρ μοι Πῶλος καὶ ἐξ ὧν εἴρηκεν ὅτι τὴν καλουμένην ῥητορικὴν μᾶλλον μεμελέτηκεν
448 d10 ἢ διαλέγεσθαι.

448 e1 {ΠΩΛ.} Τί δή, ὦ Σώκρατες;

{ΣΩ.} Ὅτι, ὦ Πῶλε, ἐρομένου Χαιρεφῶντος τίνος Γοργίας ἐπιστήμων τέχνης, ἐγκωμιάζεις μὲν αὐτοῦ τὴν τέχνην ὥσπερ τινὸς ψέγοντος, ἥτις δέ ἐστιν οὐκ ἀπεκρίνω.

448 e5 {ΠΩΛ.} Οὐ γὰρ ἀπεκρινάμην ὅτι εἴη ἡ καλλίστη;

{ΣΩ.} Καὶ μάλα. ἀλλ᾽ οὐδεὶς ἠρώτα ποία τις ἡ Γοργίου τέχνη, ἀλλὰ τίς, καὶ ὅντινα δέοι καλεῖν τὸν Γοργίαν· ὥσπερ τὰ ἔμπροσθέν σοι ὑπετείνατο Χαιρεφῶν καὶ αὐτῷ καλῶς
449 a1 καὶ διὰ βραχέων ἀπεκρίνω, καὶ νῦν οὕτως εἰπὲ τίς ἡ τέχνη καὶ τίνα Γοργίαν καλεῖν χρὴ ἡμᾶς. μᾶλλον δέ, ὦ Γοργία, αὐτὸς ἡμῖν εἰπὲ τίνα σε χρὴ καλεῖν ὡς τίνος ἐπιστήμονα τέχνης.

449 a5 {ΓΟΡ.} Τῆς ῥητορικῆς, ὦ Σώκρατες.

{ΣΩ.} Ῥήτορα ἄρα χρή σε καλεῖν;

{ΓΟΡ.} Ἀγαθόν γε, ὦ Σώκρατες, εἰ δὴ ὅ γε εὔχομαι εἶναι, ὡς ἔφη Ὅμηρος, βούλει με καλεῖν.

{ΣΩ.} Ἀλλὰ βούλομαι.

per įgudimą atrastų. Mat įgudimas daro taip, kad mūsų amžiaus kelią kreipia meniškumas, neįgudimas – kad atsitiktinumas. Skirtingi žmonės imasi menų skirtingų, pačių geriausių – geriausieji, tarp jų ir šis Gorgijas; jo menas pats gražiausias.

Sokratas. Gorgijau, atrodo, kad Polas išties puikiai 448 d1
pasirengęs sakyti kalbas. Bet jis nedaro to, ką pažadėjo Chairefontui.

Gorgijas. Ką būtent, Sokratai?

Sokratas. Man regis, jis nelabai atsako į klausimą. 448 d5

Gorgijas. Jei nori, pats jo paklausk.

Sokratas. Ne. Jeigu sutinki atsakinėti, daug mieliau klausinėčiau tavęs. Aiškiai matau, kad Polas – štai, kaip jis kalba – daugiau mokėsi vadinamosios retorikos nei
kalbėtis. 448 d10

Polas. Kodėl gi, Sokratai? 448 e1

Sokratas. Todėl, Polai, kad, Chairefontui paklausus, kokio meno žinovas esąs Gorgijas, tu pradedi šlovinti jo meną, tarsi kas nors jį peiktų, o kas tai yra – neatsakai.

Polas. Argi neatsakiau, kad tai – gražiausias menas? 448 e5

Sokratas. Dar ir kaip. Bet niekas neprašo atsakyti, *koks* yra Gorgijo menas. Klausiama, *kas* tai yra, ir kuo dera vadinti Gorgiją. Kai prieš tai Chairefontas tavęs klausinėjo, gra-
žiai ir trumpai jam atsakei. Ir dabar taip pat sakyk, kas yra 449 a1
tas menas, ir kuo turime vadinti Gorgiją. Bet geriau, Gorgijau, pats mums pasakyk, kuo tave reikia vadinti, kaip kokio mokslo žinovą?

Gorgijas. Retorikos, Sokratai. 449 a5

Sokratas. Vadinasi, tave reikia vadinti retoriumi?

Gorgijas. Geru retoriumi, Sokratai, jei nori mane vadinti tuo, kuo, kaip sako Homeras, „didžiuojuosi esąs“.

Sokratas. Noriu, noriu.

449 a10 {ΓΟΡ.} Κάλει δή.
449 b1 {ΣΩ.} Οὐκοῦν καὶ ἄλλους σε φῶμεν δυνατὸν εἶναι ποιεῖν;
{ΓΟΡ.} Ἐπαγγέλλομαί γε δὴ ταῦτα οὐ μόνον ἐνθάδε ἀλλὰ
καὶ ἄλλοθι.
{ΣΩ.} Ἆρ᾽ οὖν ἐθελήσαις ἄν, ὦ Γοργία, ὥσπερ νῦν δια-
449 b5 λεγόμεθα, διατελέσαι τὸ μὲν ἐρωτῶν, τὸ δ᾽ ἀποκρινόμενος,
τὸ δὲ μῆκος τῶν λόγων τοῦτο, οἷον καὶ Πῶλος ἤρξατο,
εἰς αὖθις ἀποθέσθαι; ἀλλ᾽ ὅπερ ὑπισχνῇ, μὴ ψεύσῃ, ἀλλὰ
ἐθέλησον κατὰ βραχὺ τὸ ἐρωτώμενον ἀποκρίνεσθαι.
{ΓΟΡ.} Εἰσὶ μέν, ὦ Σώκρατες, ἔνιαι τῶν ἀποκρίσεων
449 b10 ἀναγκαῖαι διὰ μακρῶν τοὺς λόγους ποιεῖσθαι· οὐ μὴν ἀλλὰ
449 c1 πειράσομαί γε ὡς διὰ βραχυτάτων. καὶ γὰρ αὖ καὶ τοῦτο
ἕν ἐστιν ὧν φημι, μηδένα ἂν ἐν βραχυτέροις ἐμοῦ τὰ αὐτὰ
εἰπεῖν.
{ΣΩ.} Τούτου μὴν δεῖ, ὦ Γοργία· καί μοι ἐπίδειξιν αὐτοῦ
449 c5 τούτου ποίησαι, τῆς βραχυλογίας, μακρολογίας δὲ εἰς
αὖθις.
{ΓΟΡ.} Ἀλλὰ ποιήσω, καὶ οὐδενὸς φήσεις βραχυλογωτέρου
ἀκοῦσαι.
{ΣΩ.} Φέρε δή· ῥητορικῆς γὰρ φῂς ἐπιστήμων τέχνης
449 d1 εἶναι καὶ ποιῆσαι ἂν καὶ ἄλλον ῥήτορα· ἡ ῥητορικὴ περὶ τί
τῶν ὄντων τυγχάνει οὖσα; ὥσπερ ἡ ὑφαντικὴ περὶ τὴν τῶν
ἱματίων ἐργασίαν· ἦ γάρ;
{ΓΟΡ.} Ναί.
{ΣΩ.} Οὐκοῦν καὶ ἡ μουσικὴ περὶ τὴν τῶν μελῶν ποίησιν;
{ΓΟΡ.} Ναί.
449 d5 {ΣΩ.} Νὴ τὴν Ἥραν, ὦ Γοργία, ἄγαμαί γε τὰς ἀποκρίσεις,
ὅτι ἀποκρίνῃ ὡς οἷόν τε διὰ βραχυτάτων.
{ΓΟΡ.} Πάνυ γὰρ οἶμαι, ὦ Σώκρατες, ἐπιεικῶς τοῦτο ποιεῖν.
{ΣΩ.} Εὖ λέγεις. ἴθι δή μοι ἀπόκριναι οὕτως καὶ περὶ
τῆς ῥητορικῆς, περὶ τί τῶν ὄντων ἐστὶν ἐπιστήμη;
449 e1 {ΓΟΡ.} Περὶ λόγους.
{ΣΩ.} Ποίους τούτους, ὦ Γοργία; ἆρα οἳ δηλοῦσι τοὺς κάμνο-
ντας, ὡς ἂν διαιτώμενοι ὑγιαίνοιεν;

Gorgijas. Tuomet vadink. 449 a10
Sokratas. Vadinasi, galime sakyti, kad ir kitus gebi pada- 449 b1
ryti retoriais?
Gorgijas. Būtent tai aš ir žadu – ne vien čia, bet ir kitur.
Sokratas. Gorgijau, tad gal sutiktum tęsti taip, kaip
dabar kalbamės – vienas klausia, kitas atsako... O tą kalbų 449 b5
ilgumą, kaip dabar pradėjo Polas, palikime kitam kartui?
Tik neapgauk. Kaip pasižadi, taip ir teikis į klausimus atsa-
kyti trumpai.
Gorgijas. Sokratai, kai kurie atsakymai verčia pateikti ilgas 449 b10
kalbas. Vis dėlto tikrai pamėginsiu kalbėti kuo trumpiau. 449 c1
Beje, tai dar vienas mano skelbiamas dalykas – niekas to
paties negalėtų pasakyti trumpiau nei aš.
Sokratas. Būtent šį dalyką, Gorgijau, man ir turi parodyti –
brachilogiją, o makrologiją – kitą kartą. 449 c5
Gorgijas. Parodysiu. Ir turėsi pripažinti: nieko nesi girdė-
jęs trumpiau kalbant.
Sokratas. Nagi, sakai esąs retorikos meno žinovas ir kitą 449 d1
galėtum padaryti retoriumi. O kuris iš esamų dalykų rūpi
retorikai? Tarkim, audimo dalykas – drabužių gamyba. Juk
taip?
Gorgijas. Taip.
Sokratas. O muzikos – melodijų kūryba.
Gorgijas. Taip.
Sokratas. Dėl Heros, Gorgijau, žaviuosi tavo atsakymais – 449 d5
nė neįmanoma trumpiau atsakyti.
Gorgijas. Taip, Sokratai. Manau, labai tinkamai tai darau.
Sokratas. Gerai sakai. Imk ir apie retoriką man taip pat
pasakyk: koks yra šio mokslo dalykas?
Gorgijas. Kalbos. 449 e1
Sokratas. Kokios kalbos, Gorgijau? Ar tos, kurios nurodo
ligoniams, kaip gyvendami jie būtų sveiki?

{ΓΟΡ.} Οὔ.

{ΣΩ.} Οὐκ ἄρα περὶ πάντας γε τοὺς λόγους ἡ ῥητορική ἐστιν.

{ΓΟΡ.} Οὐ δῆτα.

449 e5 {ΣΩ.} Ἀλλὰ μὴν λέγειν γε ποιεῖ δυνατούς.

{ΓΟΡ.} Ναί.

{ΣΩ.} Οὐκοῦν περὶ ὧνπερ λέγειν, καὶ φρονεῖν;

{ΓΟΡ.} Πῶς γὰρ οὔ;

450 a1 {ΣΩ.} Ἆρ᾽ οὖν, ἣν νυνδὴ ἐλέγομεν, ἡ ἰατρικὴ περὶ τῶν
καμνόντων ποιεῖ δυνατοὺς εἶναι φρονεῖν καὶ λέγειν;

{ΓΟΡ.} Ἀνάγκη.

{ΣΩ.} Καὶ ἡ ἰατρικὴ ἄρα, ὡς ἔοικεν, περὶ λόγους ἐστίν.

{ΓΟΡ.} Ναί.

{ΣΩ.} Τούς γε περὶ τὰ νοσήματα;

450 a5 {ΓΟΡ.} Μάλιστα.

{ΣΩ.} Οὐκοῦν καὶ ἡ γυμναστικὴ περὶ λόγους ἐστὶν τοὺς περὶ εὐεξίαν τε τῶν σωμάτων καὶ καχεξίαν;

{ΓΟΡ.} Πάνυ γε.

{ΣΩ.} Καὶ μὴν καὶ αἱ ἄλλαι τέχναι, ὦ Γοργία, οὕτως
450 b1 ἔχουσιν· ἑκάστη αὐτῶν περὶ λόγους ἐστὶν τούτους, οἳ τυγ-
χάνουσιν ὄντες περὶ τὸ πρᾶγμα οὗ ἑκάστη ἐστὶν ἡ τέχνη.

{ΓΟΡ.} Φαίνεται.

{ΣΩ.} Τί οὖν δή ποτε τὰς ἄλλας τέχνας οὐ ῥητορικὰς καλεῖς,
450 b5 οὔσας περὶ λόγους, εἴπερ ταύτην ῥητορικὴν καλεῖς, ἣ ἂν ᾖ
περὶ λόγους;

{ΓΟΡ.} Ὅτι, ὦ Σώκρατες, τῶν μὲν ἄλλων τεχνῶν περὶ
χειρουργίας τε καὶ τοιαύτας πράξεις ὡς ἔπος εἰπεῖν πᾶσά
ἐστιν ἡ ἐπιστήμη, τῆς δὲ ῥητορικῆς οὐδέν ἐστιν τοιοῦτον
450 b10 χειρούργημα, ἀλλὰ πᾶσα ἡ πρᾶξις καὶ ἡ κύρωσις διὰ λόγων
450 c1 ἐστίν. διὰ ταῦτ᾽ ἐγὼ τὴν ῥητορικὴν τέχνην ἀξιῶ εἶναι περὶ
λόγους, ὀρθῶς λέγων, ὡς ἐγώ φημι.

{ΣΩ.} Ἆρ᾽ οὖν μανθάνω οἵαν αὐτὴν βούλει καλεῖν; τάχα
δὲ εἴσομαι σαφέστερον. ἀλλ᾽ ἀπόκριναι· εἰσὶν ἡμῖν τέχναι.
450 c5 ἦ γάρ;

Gorgijas. Ne.

Sokratas. Vadinasi, retorikos dalykas nėra visos kalbos.

Gorgijas. Tikrai ne.

Sokratas. Bet ji daro žmones gebančius kalbėti? 449 e5

Gorgijas. Taip.

Sokratas. Tad ir nusimanyti apie tai, apie ką kalbama?

Gorgijas. Kaip gi ne.

Sokratas. Ką tik minėtas gydymo menas taip pat daro žmo- 450 a1
nes gebančius nusimanyti ir kalbėti apie ligonius?

Gorgijas. Būtinai.

Sokratas. Tad, regis, ir medicinos dalykas yra kalbos.

Gorgijas. Taip.

Sokratas. Kalbos apie ligas?

Gorgijas. Būtent. 450 a5

Sokratas. Ir kūno lavinimo dalykas – kalbos. Kalbos apie gerą ir prastą kūno būseną?

Gorgijas. Žinoma.

Sokratas. Kad ir visi kiti menai – taip pat: kiekvienam 450 b1
rūpi kalbos, susijusios su tuo dalyku, kuriam skirtas šis menas.

Gorgijas. Regis.

Sokratas. Kodėl tad nevadini retorika visų kitų menų,
kurių dalykas yra kalbos, jei retorika vadini tokį meną, kurio 450 b5
dalykas yra kalbos?

Gorgijas. Todėl, Sokratai, kad kitų menų, galima sakyti,
visas mokslas yra apie rankų darbą ir panašią veiklą, o reto-
rika neturi jokios tokios rankdarbystės, bet visas jos darbas 450 b10
ir visas veiksmingumas eina per kalbas. Todėl aš ir manau, 450 c1
kad retorikos dalykas yra kalbos, ir teigiu, kad teisinga yra
taip sakyti.

Sokratas. Kažin, ar suprantu, ką tu nori vadinti retorika.
Turbūt galėsiu sužinoti aiškiau – atsakyk: turime menus.
Juk taip? 450 c5

{ΓΟΡ.} Ναί.

{ΣΩ.} Πασῶν δὴ οἶμαι τῶν τεχνῶν τῶν μὲν ἐργασία τὸ πολύ ἐστιν καὶ λόγου βραχέος δέονται, ἔνιαι δὲ οὐδενὸς ἀλλὰ τὸ τῆς τέχνης περαίνοιτο ἂν καὶ διὰ σιγῆς, οἷον
450 c10 γραφικὴ καὶ ἀνδριαντοποιία καὶ ἄλλαι πολλαί. τὰς τοι-
450 d1 αύτας μοι δοκεῖς λέγειν, περὶ ἃς οὐ φῂς τὴν ῥητορικὴν εἶναι· ἢ οὔ;

{ΓΟΡ.} Πάνυ μὲν οὖν καλῶς ὑπολαμβάνεις, ὦ Σώκρατες.

{ΣΩ.} Ἕτεραι δέ γέ εἰσι τῶν τεχνῶν αἳ διὰ λόγου πᾶν
450 d5 περαίνουσι, καὶ ἔργου ὡς ἔπος εἰπεῖν ἢ οὐδενὸς προσδέονται ἢ βραχέος πάνυ, οἷον ἡ ἀριθμητικὴ καὶ λογιστικὴ καὶ γεωμετρικὴ καὶ πεττευτική γε καὶ ἄλλαι πολλαὶ τέχναι, ὧν ἔνιαι σχεδόν τι ἴσους τοὺς λόγους ἔχουσι ταῖς πράξεσιν, αἱ δὲ πολλαὶ πλείους, καὶ τὸ παράπαν πᾶσα ἡ πρᾶξις καὶ τὸ
450 e1 κῦρος αὐταῖς διὰ λόγων ἐστίν. τῶν τοιούτων τινά μοι δοκεῖς λέγειν τὴν ῥητορικήν.

{ΓΟΡ.} Ἀληθῆ λέγεις.

{ΣΩ.} Ἀλλ᾽ οὔ τι τούτων γε οὐδεμίαν οἶμαί σε βούλεσθαι
450 e5 ῥητορικὴν καλεῖν, οὐχ ὅτι τῷ ῥήματι οὕτως εἶπες, ὅτι ἡ διὰ λόγου τὸ κῦρος ἔχουσα ῥητορική ἐστιν, καὶ ὑπολάβοι ἄν τις, εἰ βούλοιτο δυσχεραίνειν ἐν τοῖς λόγοις, «Τὴν ἀριθμητικὴν ἄρα ῥητορικήν, ὦ Γοργία, λέγεις»; ἀλλ᾽ οὐκ οἶμαί σε οὔτε τὴν ἀριθμητικὴν οὔτε τὴν γεωμετρίαν ῥητορικὴν λέγειν.

451 a1 {ΓΟΡ.} Ὀρθῶς γὰρ οἴει, ὦ Σώκρατες, καὶ δικαίως ὑπολαμβάνεις.

{ΣΩ.} Ἴθι νυν καὶ σὺ τὴν ἀπόκρισιν ἣν ἠρόμην διαπέρανον. ἐπεὶ γὰρ ῥητορικὴ τυγχάνει μὲν οὖσα τούτων τις τῶν τεχνῶν
451 a5 τῶν τὸ πολὺ λόγῳ χρωμένων, τυγχάνουσιν δὲ καὶ ἄλλαι τοιαῦται οὖσαι, πειρῶ εἰπεῖν ἡ περὶ τί ἐν λόγοις τὸ κῦρος ἔχουσα ῥητορική ἐστιν. ὥσπερ ἂν εἴ τίς με ἔροιτο ὧν νυνδὴ ἔλεγον περὶ ἡστινοσοῦν τῶν τεχνῶν· « Ὦ Σώκρατες, τίς
451 b1 ἐστιν ἡ ἀριθμητικὴ τέχνη»; εἴποιμ᾽ ἂν αὐτῷ, ὥσπερ σὺ ἄρτι, ὅτι τῶν διὰ λόγου τις τὸ κῦρος ἐχουσῶν. καὶ εἴ με ἐπανέ-

Gorgijas. Taip.

Sokratas. Imkime juos visus. Manau, kad vieni menai daugiausia susiję su darbu ir nereikalauja daug kalbos. Kai kuriems jos visai nereikia – jie savo meną galėtų daryti
ir tyloje, antai tapyba arba skulptūra ir daugelis kitų. Man 450 c10
regis, šitokius turi omenyje, kai sakai, kad retorika su jais 450 d1
nėra susijusi. Ar ne?

Gorgijas. Išties puikiai supranti, Sokratai.

Sokratas. Bet esama ir kitokių menų, tokių, kurie viską
daro per kalbą ir, galima sakyti, visai nereikalauja darbo, 450 d5
nebent labai mažai. Antai aritmetika ir skaičiavimas, geometrija, kad ir šaškės, ir daugybė kitų menų. Kai kurie iš jų turi bemaž tiek pat kalbų, kiek veiksmų, o daugelis –
daugiau kalbų, ir apskritai visas jų darbas ir veiksmingu- 450 e1
mas eina per kalbas. Man regis, tu retorika vadini kažkurį iš tokių menų.

Gorgijas. Teisingai sakai.

Sokratas. Bet manau, kad nė vieno iš tų menų nenorėtum
vadinti retorika, nors, anot tavo teiginio, „retorika yra per 450 e5
kalbą veikiantis menas“, tad kas nors, užsimanęs prikibti prie žodžių, galėtų atkirsti: „Vadinasi, Gorgijau, retorika vadini aritmetiką“? Bet nemanau, kad tu retorika vadini aritmetiką arba geometriją.

Gorgijas. Teisingai manai, Sokratai, ir teisingai su- 451 a1
pranti.

Sokratas. Taigi dabar tu pabaik atsakymą, kurio klau-
siau. Retorika priklauso prie menų, kurie daugiausia 451 a5
naudojasi kalba, bet esama ir kitų tokių menų, todėl pamėgink pasakyti, per kokiam dalykui skirtas kalbas veiksmingas menas yra retorika? Tarkim, jei kas manęs paklaustų apie kurį nors iš dabar minėtų menų: „Sokra-
tai, kas yra aritmetika?“, atsakyčiau, kaip tu dabar, kad tai 451 b1
esąs vienas iš per kalbą veikiančių menų. Jei dar paklaustų:

ροιτο· «Τῶν περὶ τί»; εἴποιμ᾽ ἂν ὅτι τῶν περὶ τὸ ἄρτιόν τε
καὶ περιττὸν [γνῶσις], ὅσα ἂν ἑκάτερα τυγχάνῃ ὄντα. εἰ δ᾽
451 b5 αὖ ἔροιτο· «Τὴν δὲ λογιστικὴν τίνα καλεῖς τέχνην»; εἴποιμ᾽
ἂν ὅτι καὶ αὕτη ἐστὶν τῶν λόγῳ τὸ πᾶν κυρουμένων· καὶ εἰ
ἐπανέροιτο· «Ἡ περὶ τί»; εἴποιμ᾽ ἂν ὥσπερ οἱ ἐν τῷ δήμῳ
451 c1 συγγραφόμενοι, ὅτι τὰ μὲν ἄλλα καθάπερ ἡ ἀριθμητικὴ ἡ
λογιστικὴ ἔχει – περὶ τὸ αὐτὸ γάρ ἐστιν, τό τε ἄρτιον καὶ
τὸ περιττόν – διαφέρει δὲ τοσοῦτον, ὅτι καὶ πρὸς αὑτὰ καὶ
πρὸς ἄλληλα πῶς ἔχει πλήθους ἐπισκοπεῖ τὸ περιττὸν καὶ
451 c5 τὸ ἄρτιον ἡ λογιστική. καὶ εἴ τις τὴν ἀστρονομίαν ἀνέ-
ροιτο, ἐμοῦ λέγοντος ὅτι καὶ αὕτη λόγῳ κυροῦται τὰ πάντα,
«Οἱ δὲ λόγοι οἱ τῆς ἀστρονομίας,» εἰ φαίη, «περὶ τί εἰσιν,
ὦ Σώκρατες»; εἴποιμ᾽ ἂν ὅτι περὶ τὴν τῶν ἄστρων φορὰν
καὶ ἡλίου καὶ σελήνης, πῶς πρὸς ἄλληλα τάχους ἔχει.
451 c10 {ΓΟΡ.} Ὀρθῶς γε λέγων σύ, ὦ Σώκρατες.
451 d1 {ΣΩ.} Ἴθι δὴ καὶ σύ, ὦ Γοργία. τυγχάνει μὲν γὰρ δὴ ἡ
ῥητορικὴ οὖσα τῶν λόγῳ τὰ πάντα διαπραττομένων τε καὶ
κυρουμένων [τινῶν]· ἦ γάρ;
{ΓΟΡ.} Ἔστι ταῦτα.
451 d5 {ΣΩ.} Λέγε δὴ τῶν περὶ τί; ⟨τί⟩ ἐστι τοῦτο τῶν ὄντων,
περὶ ὃ οὗτοι οἱ λόγοι εἰσὶν οἷς ἡ ῥητορικὴ χρῆται;
{ΓΟΡ.} Τὰ μέγιστα τῶν ἀνθρωπείων πραγμάτων, ὦ Σώ-
κρατες, καὶ ἄριστα.
{ΣΩ.} Ἀλλ᾽, ὦ Γοργία, ἀμφισβητήσιμον καὶ τοῦτο λέγεις
451 e1 καὶ οὐδέν πω σαφές. οἴομαι γάρ σε ἀκηκοέναι ἐν τοῖς
συμποσίοις ᾀδόντων ἀνθρώπων τοῦτο τὸ σκολιόν, ἐν ᾧ κατ-
αριθμοῦνται ᾄδοντες ὅτι ⟨ὑγιαίνειν μὲν ἄριστόν⟩ ἐστιν,
τὸ δὲ ⟨δεύτερον καλὸν γενέσθαι, τρίτον δέ⟩, ὥς φησιν
451 e5 ὁ ποιητὴς τοῦ σκολιοῦ, ⟨τὸ πλουτεῖν ἀδόλως⟩.
{ΓΟΡ.} Ἀκήκοα γάρ· ἀλλὰ πρὸς τί τοῦτο λέγεις;
452 a1 {ΣΩ.} Ὅτι εἴ σοι αὐτίκα παρασταῖεν οἱ δημιουργοὶ τού-
των ὧν ἐπῄνεσεν ὁ τὸ σκολιὸν ποιήσας, ἰατρός τε καὶ
παιδοτρίβης καὶ χρηματιστής, καὶ εἴποι πρῶτον μὲν ὁ ἰατρὸς

„Iš tų, kuriems rūpi *kas?*“, atsakyčiau, kad iš tų, kuriems rūpi
lyginiai ir nelyginiai skaičiai, kad ir koks būtų vienų ir kitų
kiekis. Jei paklaustų: „O kokį meną vadini skaičiavimu“ – 451 b5
sakyčiau, kad ir šis yra vienas iš visą savo veiksmingumą
per kalbą atskleidžiančių menų. Jei dar klaustų: „O kas jam
rūpi?“, atsakyčiau, kaip susirinkimo raštininkai, kad visa kita 451 c1
skaičiavimas turi taip pat kaip aritmetika (mat abiem rūpi
tas pat – lyginiai ir nelyginiai skaičiai), o skiriasi tik tai, kad
skaičiavimas tiria nelyginių ir lyginių skaičių kiekių santy-
kius, tiek kiekvienų iš jų viduje, tiek tarpusavyje. Jeigu kas 451 c5
nors taip pat klaustų apie astronomiją ir, man teigiant, kad
ir ji viską vykdo kalba, sakytų: „O kam skirtos astronomijos
kalbos, Sokratai?“ – atsakyčiau, kad žvaigždžių, Saulės ir
Mėnulio judėjimui ir jų greičių santykiui.
Gorgijas. Teisingai pasakytum, Sokratai. 451 c10
Sokratas. O dabar tu, Gorgijau. „Retorika yra vienas iš 451 d1
menų, kurie viską nuveikia ir įvykdo kalba“. Juk taip?
Gorgijas. Taip ir yra.
Sokratas. Tuomet sakyk: „Vienas iš menų“ apie ką? Kas 451 d5
yra tas dalykas, kuriam skirtos tos kalbos, kuriomis naudo-
jasi retorika?
Gorgijas. Patys didžiausi iš žmogiškųjų dalykų, Sokratai,
ir patys puikiausi.
Sokratas. Bet, Gorgijau, tai ir vėl abejotinas teiginys, ir vis 451 e1
dar neaiškus. Manau, esi girdėjęs per puotas žmones dainuo-
jant tokią dainą, kur vardijama, kad sveikata yra geriausia,
antra – grožis, na, o trečia, kaip sako šio skolijo kūrėjas, tur- 451 e5
tas be klastybės.
Gorgijas. Esu girdėjęs. Bet kodėl apie tai kalbi?
Sokratas. Todėl, kad galėtų čia pat prisistatyti skolijo 452 a1
kūrėjo pagirtų gėrybių gamintojai: gydytojas, mankš-
tos mokytojas ir verslininkas. Pirmas prabiltų gydytojas:

ὅτι «Ὦ Σώκρατες, ἐξαπατᾷ σε Γοργίας· οὐ γάρ ἐστιν ἡ
452 a5 τούτου τέχνη περὶ τὸ μέγιστον ἀγαθὸν τοῖς ἀνθρώποις, ἀλλ᾽
ἡ ἐμή» – εἰ οὖν αὐτὸν ἐγὼ ἐροίμην· Σὺ δὲ τίς ὢν ταῦτα
λέγεις; εἴποι ἂν ἴσως ὅτι ἰατρός. Τί οὖν λέγεις; ἦ τὸ τῆς
σῆς τέχνης ἔργον μέγιστόν ἐστιν ἀγαθόν; «Πῶς γὰρ οὔ,»
φαίη ἂν ἴσως, «ὦ Σώκρατες, ὑγίεια[1]; τί δ᾽ ἐστὶν μεῖζον ἀγαθὸν
452 b1 ἀνθρώποις ὑγιείας»; εἰ δ᾽ αὖ μετὰ τοῦτον ὁ παιδοτρίβης εἴποι
ὅτι «Θαυμάζοιμί τἄν, ὦ Σώκρατες, καὶ αὐτὸς εἴ σοι ἔχοι
Γοργίας μεῖζον ἀγαθὸν ἐπιδεῖξαι τῆς αὑτοῦ τέχνης ἢ ἐγὼ
τῆς ἐμῆς·» εἴποιμ᾽ ἂν αὖ καὶ πρὸς τοῦτον· Σὺ δὲ δὴ τίς εἶ,
452 b5 ὦ ἄνθρωπε, καὶ τί τὸ σὸν ἔργον; «Παιδοτρίβης», φαίη ἄν,
«τὸ δὲ ἔργον μού ἐστιν καλούς τε καὶ ἰσχυροὺς ποιεῖν τοὺς
ἀνθρώπους τὰ σώματα». μετὰ δὲ τὸν παιδοτρίβην εἴποι
ἂν ὁ χρηματιστής, ὡς ἐγᾦμαι πάνυ καταφρονῶν ἁπάντων·
452 c1 «Σκόπει δῆτα, ὦ Σώκρατες, ἐάν σοι πλούτου φανῇ τι μεῖζον
ἀγαθὸν ὂν ἢ παρὰ Γοργίᾳ ἢ παρ᾽ ἄλλῳ ὁτῳοῦν». φαῖμεν ἂν
οὖν πρὸς αὐτόν· Τί δὲ δή; ἦ σὺ τούτου δημιουργός; Φαίη
ἄν. Τίς ὤν; «Χρηματιστής». Τί οὖν; κρίνεις σὺ μέγιστον
452 c5 ἀνθρώποις ἀγαθὸν εἶναι πλοῦτον; φήσομεν. «Πῶς γὰρ οὔκ»;
ἐρεῖ. Καὶ μὴν ἀμφισβητεῖ γε Γοργίας ὅδε τὴν παρ᾽ αὑτῷ
τέχνην μείζονος ἀγαθοῦ αἰτίαν εἶναι ἢ τὴν σήν, φαῖμεν ἂν
ἡμεῖς. δῆλον οὖν ὅτι τὸ μετὰ τοῦτο ἔροιτ᾽ ἄν· «Καὶ τί ἐστιν
452 d1 τοῦτο τὸ ἀγαθόν; ἀποκρινάσθω Γοργίας». ἴθι οὖν νομίσας,
ὦ Γοργία, ἐρωτᾶσθαι καὶ ὑπ᾽ ἐκείνων καὶ ὑπ᾽ ἐμοῦ, ἀπόκριναι τί ἐστιν τοῦτο ὃ φῂς σὺ μέγιστον ἀγαθὸν εἶναι τοῖς
ἀνθρώποις καὶ σὲ δημιουργὸν εἶναι αὐτοῦ.

452 d5 {ΓΟΡ.} Ὅπερ ἐστίν, ὦ Σώκρατες, τῇ ἀληθείᾳ μέγιστον
ἀγαθὸν καὶ αἴτιον ἅμα μὲν ἐλευθερίας αὐτοῖς τοῖς ἀνθρώποις, ἅμα δὲ τοῦ ἄλλων ἄρχειν ἐν τῇ αὑτοῦ πόλει
ἑκάστῳ.

{ΣΩ.} Τί οὖν δὴ τοῦτο λέγεις;

1 ⟨ἧς γ᾽⟩ ὑγίεια coniecit Vahlen, ed. Dodds.

„Sokratai, Gorgijas tave klaidina! Ne jo menas skirtas
didžiausiam žmonių gėriui, o manasis!“ O jei aš jo paklaus- 452 a5
čiau: „O kas tu toks, kad taip kalbi?“, turbūt atsakytų esąs
gydytojas. „Tai ką? Sakai, tavo meno dirbinys – didžiausias
gėris?“ „Argi“, – ko gero, atsakytų, – „ne sveikata, Sokra-
tai? Koks gėris žmonėms yra didesnis už sveikatą?“ Po jo 452 b1
kalbėtų mankštos mokytojas: „Aš taip pat nustebčiau, jei
Gorgijas gebėtų tau parodyti didesnę savo meno gėrybę
nei aš – manojo“. Ir jam pasakyčiau: „O kas tu toks, žmogau, 452 b5
ir koks tavas darbas?“ „Mankštos mokytojas“, – sakytų, –
„o mano darbas – padaryti, kad žmonių kūnai būtų gražūs
ir stiprūs“. Po mankštos mokytojo prabiltų verslininkas,
spėju, labai visus kitus niekindamas: „Žiūrėk, Sokratai, 452 c1
ar rasi Gorgiją ar ką nori kitą turint kokį už turtą didesnį
gėrį!“ Mes jam pasakytume: „O ką? Esi šio dalyko kūrėjas?“
„Taip“, sakytų jis. „O kas tu toks?“ „Verslininkas“. „Tai ką“, –
sakysime, – „Manai, kad didžiausias žmonių gėris yra tur- 452 c5
tas?“ Sakys: „Kaip gi ne?“ „O štai mūsų Gorgijas prieštarauja,
girdi, jo menas yra didesnio gėrio priežastis nei tavasis“, –
pasakytume mes. Aišku, kad jis tuomet sakytų: „O kas yra
tas jo gėris? Tegu Gorgijas atsako!“ 452 d1

Imk tad, Gorgijau, manyk, kad ir anie, ir aš tavęs klausiame, ir atsakyk, kas yra tai, ką tu vadini didžiausiu žmonių gėriu, kurio kūrėjas sakaisi esąs?

Gorgijas. Tai, kas išties yra didžiausias gėris ir priežas- 452 d5
tis – ir pačių žmonių laisvės, ir kiekvieno kitiems savo polyje turimos valdžios.

Sokratas. Ką turi omenyje?

452 e1 {ΓΟΡ.} Τὸ πείθειν ἔγωγ' οἷόν τ' εἶναι τοῖς λόγοις καὶ
ἐν δικαστηρίῳ δικαστὰς καὶ ἐν βουλευτηρίῳ βουλευτὰς καὶ
ἐν ἐκκλησίᾳ ἐκκλησιαστὰς καὶ ἐν ἄλλῳ συλλόγῳ παντί,
ὅστις ἂν πολιτικὸς σύλλογος γίγνηται. καίτοι ἐν ταύτῃ
452 e5 τῇ δυνάμει δοῦλον μὲν ἕξεις τὸν ἰατρόν, δοῦλον δὲ τὸν
παιδοτρίβην· ὁ δὲ χρηματιστὴς οὗτος ἄλλῳ ἀναφανήσεται
χρηματιζόμενος καὶ οὐχ αὑτῷ, ἀλλὰ σοὶ τῷ δυναμένῳ λέγειν
καὶ πείθειν τὰ πλήθη.

{ΣΩ.} Νῦν μοι δοκεῖς δηλῶσαι, ὦ Γοργία, ἐγγύτατα τὴν
453 a1 ῥητορικὴν ἥντινα τέχνην ἡγῇ εἶναι, καὶ εἴ τι ἐγὼ συνίημι,
λέγεις ὅτι πειθοῦς δημιουργός ἐστιν ἡ ῥητορική, καὶ ἡ πρα-
γματεία αὐτῆς ἅπασα καὶ τὸ κεφάλαιον εἰς τοῦτο τελευτᾷ·
ἢ ἔχεις τι λέγειν ἐπὶ πλέον τὴν ῥητορικὴν δύνασθαι ἢ πειθὼ
453 a5 τοῖς ἀκούουσιν ἐν τῇ ψυχῇ ποιεῖν;

{ΓΟΡ.} Οὐδαμῶς, ὦ Σώκρατες, ἀλλά μοι δοκεῖς ἱκανῶς
ὁρίζεσθαι· ἔστιν γὰρ τοῦτο τὸ κεφάλαιον αὐτῆς.

{ΣΩ.} Ἄκουσον δή, ὦ Γοργία. ἐγὼ γὰρ εὖ ἴσθ' ὅτι, ὡς
453 b1 ἐμαυτὸν πείθω, εἴπερ τις ἄλλος ἄλλῳ διαλέγεται βουλό-
μενος εἰδέναι αὐτὸ τοῦτο περὶ ὅτου ὁ λόγος ἐστίν, καὶ ἐμὲ
εἶναι τούτων ἕνα· ἀξιῶ δὲ καὶ σέ.

{ΓΟΡ.} Τί οὖν δή, ὦ Σώκρατες;

453 b5 {ΣΩ.} Ἐγὼ ἐρῶ νῦν. ἐγὼ τὴν ἀπὸ τῆς ῥητορικῆς πειθώ,
ἥτις ποτ' ἐστὶν ἣν σὺ λέγεις καὶ περὶ ὧντινων πραγμάτων
ἐστὶν πειθώ, σαφῶς μὲν εὖ ἴσθ' ὅτι οὐκ οἶδα, οὐ μὴν ἀλλ'
ὑποπτεύω γε ἣν [οἶμαί][2] σε λέγειν καὶ περὶ ὧν· οὐδὲν μέντοι
ἧττον ἐρήσομαί σε τίνα ποτὲ λέγεις τὴν πειθὼ τὴν ἀπὸ τῆς
453 c1 ῥητορικῆς καὶ περὶ τίνων αὐτὴν εἶναι. τοῦ ἕνεκα δὴ αὐτὸς
ὑποπτεύων σὲ ἐρήσομαι, ἀλλ' οὐκ αὐτὸς λέγω; οὐ σοῦ
ἕνεκα ἀλλὰ τοῦ λόγου, ἵνα οὕτω προϊὼν[3] ὡς μάλιστ' ἂν ἡμῖν
καταφανὲς ποιοῖ περὶ ὅτου λέγεται. σκόπει γὰρ εἴ σοι

2 seclusi.

3 προϊὼν scripsi : προΐῃ mss et editores.

Gorgijas. Gebėjimą kalbomis įtikinti – teisme teisėjus, 452 e1
taryboje tarėjus, susirinkime susirinkusiuosius, taip pat
kiekviename susibūrime, kad ir koks būtų piliečių sambū-
ris. Apsiginklavęs tokia galia, vergais paversi ir gydytoją, ir 452 e5
mankštos mokytoją, o tavąjį verslininką pamatysime pini-
gus kraunant ne sau, o kitam – tau, turinčiam galią kalbėti
ir įtikinti minią.

Sokratas. Gorgijau, man regis, dabar jau beveik aiškiai
parodei, kokiu menu laikai retoriką. Jei aš ką nors suprantu, 453 a1
sakai, kad retorika yra įsitikinimo kūrėja – į šį tikslą veda jos
esmė ir visas veikimas. O gal pasakytum, ką dar gali retorika,
be to, kad sukuria klausytojų sielose įsitikinimą? 453 a5

Gorgijas. Nieko kita, Sokratai. Man regis, pakankamai api-
brėžei – tai ir yra jos esmė.

Sokratas. Klausyk, Gorgijau. Žinok, kad aš (tuo esu įsiti- 453 b1
kinęs), – jei yra žmonių, kurie kalbėdamiesi su kitais nori
pažinti patį dalyką, apie kurį kalbamasi, – tai aš tikrai esu
vienas iš jų. Ir tave manau tokį esant.

Gorgijas. Ir kas iš to, Sokratai?

Sokratas. Tuoj pasakysiu. Būk tikras, aiškiai nežinau, kas 453 b5
yra tas „įsitikinimas“, apie kurį kalbi ir su kokiais dalykais jis
susijęs, tačiau spėju, apie kokį įsitikinimą kalbi ir dėl kokių
dalykų. Ir vis dėlto paklausiu tavęs, kokį retorikos kuriamą 453 c1
įsitikinimą tu turi omenyje ir su kokiais dalykais jis yra susi-
jęs. Kodėl tavęs klausiu, jei pats spėju? Ko pats nepasakau?
Ne dėl tavęs tai darau, dėl svarstymo, kad šitaip eidamas prie-
kin kuo aiškiau parodytų mums tai, kas svarstoma.

453 c5 δοκῶ δικαίως ἀνερωτᾶν σε· ὥσπερ ἂν εἰ ἐτύγχανόν σε
ἐρωτῶν τίς ἐστιν τῶν ζωγράφων Ζεῦξις, εἴ μοι εἶπες ὅτι
ὁ τὰ ζῷα γράφων, ἆρ' οὐκ ἂν δικαίως σε ἠρόμην ὁ τὰ ποῖα
τῶν ζῴων γράφων καὶ ποῦ;

{ΓΟΡ.} Πάνυ γε.

453 d1 {ΣΩ.} Ἆρα διὰ τοῦτο, ὅτι καὶ ἄλλοι εἰσὶ ζωγράφοι γρά-
φοντες ἄλλα πολλὰ ζῷα;

{ΓΟΡ.} Ναί.

{ΣΩ.} Εἰ δέ γε μηδεὶς ἄλλος ἢ Ζεῦξις ἔγραφε, καλῶς ἄν
453 d5 σοι ἀπεκέκριτο;

{ΓΟΡ.} Πῶς γὰρ οὔ;

{ΣΩ.} Ἴθι δὴ καὶ περὶ τῆς ῥητορικῆς εἰπέ· πότερόν σοι
δοκεῖ πειθὼ ποιεῖν ἡ ῥητορικὴ μόνη ἢ καὶ ἄλλαι τέχναι;
λέγω δὲ τὸ τοιόνδε· ὅστις διδάσκει ὁτιοῦν πρᾶγμα, πότερον
453 d10 ὃ διδάσκει πείθει ἢ οὔ;

{ΓΟΡ.} Οὐ δῆτα, ὦ Σώκρατες, ἀλλὰ πάντων μάλιστα πείθει.

453 e1 {ΣΩ.} Πάλιν δὴ ἐπὶ τῶν αὐτῶν τεχνῶν λέγωμεν ὧνπερ
νυνδή· ἡ ἀριθμητικὴ οὐ διδάσκει ἡμᾶς ὅσα ἐστὶν τὰ τοῦ
ἀριθμοῦ, καὶ ὁ ἀριθμητικὸς ἄνθρωπος;

{ΓΟΡ.} Πάνυ γε.

{ΣΩ.} Οὐκοῦν καὶ πείθει;

{ΓΟΡ.} Ναί.

453 e5 {ΣΩ.} Πειθοῦς ἄρα δημιουργός ἐστιν καὶ ἡ ἀριθμητική;

{ΓΟΡ.} Φαίνεται.

{ΣΩ.} Οὐκοῦν ἐάν τις ἐρωτᾷ ἡμᾶς ποίας πειθοῦς καὶ περὶ τί,
ἀποκρινούμεθά που αὐτῷ ὅτι τῆς διδασκαλικῆς τῆς περὶ τὸ
454 a1 ἄρτιόν τε καὶ τὸ περιττὸν ὅσον ἐστίν· καὶ τὰς ἄλλας ἃς
νυνδὴ ἐλέγομεν τέχνας ἁπάσας ἕξομεν ἀποδεῖξαι πειθοῦς
δημιουργοὺς οὔσας καὶ ἧστινος καὶ περὶ ὅτι· ἢ οὔ;

{ ΓΟΡ.} Ναί.

{ΣΩ.} Οὐκ ἄρα ῥητορικὴ μόνη πειθοῦς ἐστιν
454 a5 δημιουργός.

Žiūrėk, kaip tau atrodo, ar esu teisus, kad dar noriu tavęs 453 c5
klausti: tarkim, jei sutikęs tave paklausčiau, kuris dailinin-
kas yra Dzeuksidas, o tu man atsakytum, kad tas, kuris pie-
šia gyvas būtybes, ar nebūčiau teisus, jei dar paklausčiau,
kokias gyvas būtybes jis piešia ir kur?

Gorgijas. Žinoma.

Sokratas. Ar ne todėl, kad esama daug kitų dailininkų, 453 d1
kurie piešia daug kitokių gyvų būtybių?

Gorgijas. Taip.

Sokratas. O jei nebūtų kitų tokių dailininkų, vien Dzeuk-
sidas, tavo atsakymas būtų geras?

Gorgijas. Kaipgi ne.

Sokratas. Tad ir apie retoriką pasakyk: kaip tau atrodo,
ar įsitikinimą sukuria vien retorika, ar ir kiti menai? Štai
ką turiu galvoje: kas moko kokio nors dalyko, ar įtikina tuo, 453 d10
ko moko, ar ne?

Gorgijas. Tikrai taip, Sokratai. Visų pirma įtikina.

Sokratas. Tuomet imkime tuos pačius menus, apie kuriuos 453 e1
ką tik kalbėjome. Ar aritmetika ir aritmetikas nemoko mūsų
visko, kas susiję su skaičiais?

Gorgijas. Žinoma.

Sokratas. Tad ir įtikina?

Gorgijas. Taip.

Sokratas. Vadinasi, aritmetika taip pat yra įsitikinimo kūrėja? 453 e5

Gorgijas. Regis.

Sokratas. Tad jei kas mūsų paklaus, kokio įsitikinimo ir
apie ką, ko gero, atsakysime, kad įsitikinimo, plaukiančio iš
mokslo apie viską, kas yra susiję su lyginiais ir nelyginiais 454 a1
skaičiais. Ir apie visus kitus dabar minėtus menus galėsime
pasakyti, kad jie yra įsitikinimo kūrėjai, taip pat – kokio įsi-
tikinimo ir dėl kokio dalyko. Ar ne taip?

Gorgijas. Taip.

Sokratas. Vadinasi, retorika nėra vienintelė įsitikinimo
kūrėja. 454 a5

{ΓΟΡ.} Ἀληθῆ λέγεις.

{ΣΩ.} Ἐπειδὴ τοίνυν οὐ μόνη ἀπεργάζεται τοῦτο τὸ ἔργον, ἀλλὰ καὶ ἄλλαι, δικαίως ὥσπερ περὶ τοῦ ζωγράφου μετὰ τοῦτο ἐπανεροίμεθ᾽ ἂν τὸν λέγοντα· Ποίας δὴ πειθοῦς καὶ τῆς περὶ τί πειθοῦς ἡ ῥητορική ἐστιν τέχνη; ἢ οὐ δοκεῖ σοι
454 b1 δίκαιον εἶναι ἐπανερέσθαι;

{ΓΟΡ.} Ἔμοιγε.

{ΣΩ.} Ἀπόκριναι δή, ὦ Γοργία, ἐπειδή γε καὶ σοὶ δοκεῖ οὕτως.

454 b5 {ΓΟΡ.} Ταύτης τοίνυν τῆς πειθοῦς λέγω, ὦ Σώκρατες, τῆς ἐν τοῖς δικαστηρίοις καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις ὄχλοις, ὥσπερ καὶ ἄρτι ἔλεγον, καὶ περὶ τούτων ἅ ἐστι δίκαιά τε καὶ ἄδικα.

{ΣΩ.} Καὶ ἐγώ τοι ὑπώπτευον ταύτην σε λέγειν τὴν πειθὼ
καὶ περὶ τούτων, ὦ Γοργία· ἀλλ᾽ ἵνα μὴ θαυμάζῃς ἐὰν καὶ
454 b10 ὀλίγον ὕστερον τοιοῦτόν τί σε ἕτερον ἀνέρωμαι, ὃ δοκεῖ μὲν δῆλον
454 c1 εἶναι, ἐγὼ δ᾽ ἐπανερωτῶ – ὅπερ γὰρ λέγω, τοῦ ἑξῆς ἕνεκα
περαίνεσθαι τὸν λόγον ἐρωτῶ, οὐ σοῦ ἕνεκα ἀλλ᾽ ἵνα μὴ
ἐθιζώμεθα ὑπονοοῦντες προαρπάζειν ἀλλήλων τὰ λεγόμενα,
ἀλλὰ σὺ τὰ σαυτοῦ κατὰ τὴν ὑπόθεσιν ὅπως ἂν βούλῃ
454 c5 περαίνῃς.

{ΓΟΡ.} Καὶ ὀρθῶς γέ μοι δοκεῖς ποιεῖν, ὦ Σώκρατες.

{ΣΩ.} Ἴθι δὴ καὶ τόδε ἐπισκεψώμεθα. καλεῖς τι μεμαθηκέναι;

{ΓΟΡ.} Καλῶ.

{ΣΩ.} Τί δέ; πεπιστευκέναι;

454 d1 {ΓΟΡ.} Ἔγωγε.

{ΣΩ.} Πότερον οὖν ταὐτὸν δοκεῖ σοι εἶναι μεμαθηκέναι καὶ πεπιστευκέναι, καὶ μάθησις καὶ πίστις, ἢ ἄλλο τι;

{ΓΟΡ.} Οἶομαι μὲν ἔγωγε, ὦ Σώκρατες, ἄλλο.

{ΣΩ.} Καλῶς γὰρ οἴει· γνώσῃ δὲ ἐνθένδε. εἰ γάρ τίς σε ἔροιτο·
454 d5 «Ἆρ᾽ ἔστιν τις, ὦ Γοργία, πίστις ψευδὴς καὶ ἀληθής»;
φαίης ἄν, ὡς ἐγὼ οἶμαι.

{ΓΟΡ.} Ναί.

Gorgijas. Teisingai sakai.

Sokratas. O kadangi ne ji viena padirba tokį dirbinį, bet ir
kiti menai tai daro, tuomet teisėtai, kaip ir apie dailininką,
galėtume mūsų pašnekovui užduoti dar vieną klausimą: „Tai
kokio įsitikinimo menas yra retorika, ir su kuo susijusio įsi-
tikinimo?“ Ar tau neatrodo, kad teisinga būtų šito paklausti? 454 b1

Gorgijas. Būtų teisinga.

Sokratas. Tuomet atsakyk, Gorgijau, jei ir tau taip atrodo.

Gorgijas. Tai ir sakau: tokio įsitikinimo, Sokratai, kokio 454 b5
būna teismuose ir kitur minioje, kaip ką tik jau sakiau, ir
dėl to, kas yra teisinga ir neteisinga.

Sokratas. Taigi, aš ir spėjau, Gorgijau, kad turi galvoje tokį
įsitikinimą ir dėl tokių dalykų! Bet nesistebėk, jei netrukus 454 b10
ir vėl klausiu tavęs ko nors, kas, regis, akivaizdu, o aš vis 454 c1
klausinėju. Mat, kaip sakiau, klausiu tam, kad svarstymas
būtų dėstomas nuosekliai, ir ne dėl tavęs, bet kad neįpras-
tume ką nors nuspėdami plėšti vienas iš kito dar nepasa-
kytų dalykų ir tu galėtum dėstyti savo teiginius taip, kaip
nori ir esi sumanęs. 454 c5

Gorgijas. Ir teisingai, man regis, darai, Sokratai.

Sokratas. Tuomet eikš, štai ką dar panagrinėkime. Ar yra toks dalykas, kurį tu vadini „žinoti“?

Gorgijas. Yra.

Sokratas. Ir dar – „tikėti“?

Gorgijas. Taip. 454 d1

Sokratas. Kaip tau atrodo: „žinoti“ ir „tikėti“, „žinojimas“ ir „tikėjimas“ yra tas pats, ar skirtingi dalykai?

Gorgijas. Aš manau, kad skirtingi, Sokratai.

Sokratas. Ir teisingai manai. Štai iš ko galėsi spręsti – jei
kas tavęs paklaustų: „Gorgijau, ar esama teisingo ir netei- 454 d5
singo tikėjimo?“ Manau, kad sutiktum.

Gorgijas. Taip.

Sokratas. Na, o ar žinojimas būna teisingas ir neteisingas?

{ΣΩ.} Τί δέ; ἐπιστήμη ἐστὶν ψευδὴς καὶ ἀληθής;

{ΓΟΡ.} Οὐδαμῶς.

{ΣΩ.} Δῆλον ἄρα ὅτι οὐ ταὐτόν ἐστιν.

{ΓΟΡ.} Ἀληθῆ λέγεις.

454 e1 {ΣΩ.} Ἀλλὰ μὴν οἵ τέ [γε] μεμαθηκότες πεπεισμένοι εἰσὶν καὶ οἱ πεπιστευκότες.

{ΓΟΡ.} Ἔστι ταῦτα.

{ΣΩ.} Βούλει οὖν δύο εἴδη θῶμεν πειθοῦς, τὸ μὲν πίστιν παρεχόμενον ἄνευ τοῦ εἰδέναι, τὸ δ' ἐπιστήμην;

454 e5 {ΓΟΡ.} Πάνυ γε.

{ΣΩ.} Ποτέραν οὖν ἡ ῥητορικὴ πειθὼ ποιεῖ ἐν δικαστηρίοις τε καὶ τοῖς ἄλλοις ὄχλοις περὶ τῶν δικαίων τε καὶ ἀδίκων; ἐξ ἧς πιστεύειν γίγνεται ἄνευ τοῦ εἰδέναι ἢ ἐξ ἧς τὸ εἰδέναι;

{ΓΟΡ.} Δῆλον δήπου, ὦ Σώκρατες, ὅτι ἐξ ἧς τὸ πιστεύειν.

455 a1 {ΣΩ.} Ἡ ῥητορικὴ ἄρα, ὡς ἔοικεν, πειθοῦς δημιουργός ἐστιν πιστευτικῆς ἀλλ' οὐ διδασκαλικῆς περὶ τὸ δίκαιόν τε καὶ ἄδικον.

{ΓΟΡ.} Ναί.

{ΣΩ.} Οὐδ' ἄρα διδασκαλικὸς ὁ ῥήτωρ ἐστὶν δικαστηρίων τε καὶ τῶν ἄλλων ὄχλων δικαίων τε πέρι καὶ ἀδίκων, ἀλλὰ
455 a5 πειστικὸς μόνον· οὐ γὰρ δήπου ὄχλον γ' ἂν δύναιτο τοσοῦτον ἐν ὀλίγῳ χρόνῳ διδάξαι οὕτω μεγάλα πράγματα.

{ΓΟΡ.} Οὐ δῆτα.

{ΣΩ.} Φέρε δή, ἴδωμεν τί ποτε καὶ λέγομεν περὶ τῆς
455 b1 ῥητορικῆς· ἐγὼ μὲν γάρ τοι οὐδ' αὐτός πω δύναμαι κατανοῆσαι ὅτι λέγω. ὅταν περὶ ἰατρῶν αἱρέσεως ᾖ τῇ πόλει σύλλογος ἢ περὶ ναυπηγῶν ἢ περὶ ἄλλου τινὸς δημιουργικοῦ ἔθνους, ἄλλο τι ἢ τότε ὁ ῥητορικὸς οὐ συμβουλεύσει; δῆλον
455 b5 γὰρ ὅτι ἐν ἑκάστῃ αἱρέσει τὸν τεχνικώτατον δεῖ αἱρεῖσθαι. οὐδ' ὅταν τειχῶν περὶ οἰκοδομήσεως ἢ λιμένων κατασκευῆς ἢ νεωρίων, ἀλλ' οἱ ἀρχιτέκτονες· οὐδ' αὖ ὅταν στρατηγῶν αἱρέσεως πέρι ἢ τάξεώς τινος πρὸς πολεμίους ἢ χωρίων

Gorgijas. Nieku gyvu!

Sokratas. Tuomet akivaizdu, kad tai nėra tas pat.

Gorgijas. Teisingai sakai.

Sokratas. Kita vertus, tiek sužinojęs, tiek įtikėjęs žmogus 454 e1
yra įsitikinęs.

Gorgijas. Yra.

Sokratas. Tad, jei sutinki, imkime dvi įtikinimo rūšis: viena suteikia tikėjimą be žinojimo, kita – žinojimą?

Gorgijas. Aišku. 454 e5

Sokratas. Tad kokį įsitikinimą dėl teisingų ir neteisingų dalykų retorika sukuria teismuose ir kitur žmonių miniose? Tą, iš kurio atsiranda tikėjimas be žinojimo, ar iš kurio – žinojimas?

Gorgijas. Ko gero, akivaizdu: tą, iš kurio tikėjimas.

Sokratas. Tad panašu, kad tas įsitikinimas dėl teisingų ir 455 a1
neteisingų dalykų, kurį sukuria retorika, yra tikėjimo, ne mokslo dalykas.

Gorgijas. Taip.

Sokratas. Vadinasi, retorius nėra „teismų ir kitų minių“ mokytojas, pamokąs „apie teisingus ir neteisingus dalykus“, o tik tikintojas. Juk turbūt ir negebėtų per trumpą laiką tokią 455 a5
minią išmokyti tokių didelių dalykų.

Gorgijas. Tikrai ne.

Sokratas. Taigi pažiūrėkime, ką mes vis dėlto sakome apie retoriką. Prisipažįstu, aš ir pats dar negaliu suvokti, ką apie 455 b1
ją turėčiau sakyti. Kai polyje vyks susirinkimas, renkant gydytojus arba laivų statytojus ir apskritai kokius nors amatininkų giminės atstovus, retorius nebus patarėjas. Ar ne? Juk akivaizdu, kad renkantis visada reikia rinktis geriau- 455 b5
sią amato žinovą. Ir dėl sienų statybų, uostų ar laivų statyklų įrengimo patarinės ne retorius, o architektas. Taip pat ir tuomet, kai bus tariamasi dėl strategų rinkimo, pajėgų išdėstymo mūšiui ar žemių paėmimo, patarinės ne retoriai, 455 c1

καταλήψεως συμβουλὴ ᾖ, ἀλλ᾽ οἱ στρατηγικοὶ τότε συμβουλεύσουσιν, οἱ ῥητορικοὶ δὲ οὔ· ἢ πῶς λέγεις, ὦ Γοργία, τὰ τοιαῦτα; ἐπειδὴ γὰρ αὐτός τε φῂς ῥήτωρ εἶναι καὶ ἄλλους ποιεῖν ῥητορικούς, εὖ ἔχει τὰ τῆς σῆς τέχνης παρὰ σοῦ πυνθάνεσθαι. καὶ ἐμὲ νῦν νόμισον καὶ τὸ σὸν σπεύδειν· ἴσως γὰρ καὶ τυγχάνει τις τῶν ἔνδον ὄντων μαθητής σου βουλόμενος γενέσθαι, ὡς ἐγώ τινας, σχεδὸν καὶ συχνούς αἰσθάνομαι, οἳ ἴσως αἰσχύνοιντ᾽ ἄν σε ἀνερέσθαι. ὑπ᾽ ἐμοῦ οὖν ἀνερωτώμενος νόμισον καὶ ὑπ᾽ ἐκείνων ἀνερωτᾶσθαι· «Τί ἡμῖν, ὦ Γοργία, ἔσται, ἐάν σοι συνῶμεν; περὶ τίνων τῇ πόλει συμβουλεύειν οἷοί τε ἐσόμεθα; πότερον περὶ δικαίου μόνον καὶ ἀδίκου ἢ καὶ περὶ ὧν νυνδὴ Σωκράτης ἔλεγεν;» πειρῶ οὖν αὐτοῖς ἀποκρίνεσθαι.

{ΓΟΡ.} Ἀλλ᾽ ἐγώ σοι πειράσομαι, ὦ Σώκρατες, σαφῶς ἀποκαλύψαι τὴν τῆς ῥητορικῆς δύναμιν ἅπασαν· αὐτὸς γὰρ καλῶς ὑφηγήσω. οἶσθα γὰρ δήπου ὅτι τὰ νεώρια ταῦτα καὶ τὰ τείχη τὰ Ἀθηναίων καὶ ἡ τῶν λιμένων κατασκευὴ ἐκ τῆς Θεμιστοκλέους συμβουλῆς γέγονεν, τὰ δ᾽ ἐκ τῆς Περικλέους ἀλλ᾽ οὐκ ἐκ τῶν δημιουργῶν.

{ΣΩ.} Λέγεται ταῦτα, ὦ Γοργία, περὶ Θεμιστοκλέους· Περικλέους δὲ καὶ αὐτὸς ἤκουον ὅτε συνεβούλευεν ἡμῖν περὶ τοῦ διὰ μέσου τείχους.

{ΓΟΡ.} Καὶ ὅταν γέ τις αἵρεσις ᾖ ὧν νυνδὴ σὺ ἔλεγες, ὦ Σώκρατες, ὁρᾷς ὅτι οἱ ῥήτορές εἰσιν οἱ συμβουλεύοντες καὶ οἱ νικῶντες τὰς γνώμας περὶ τούτων.

{ΣΩ.} Ταῦτα καὶ θαυμάζων, ὦ Γοργία, πάλαι ἐρωτῶ τίς ποτε ἡ δύναμίς ἐστιν τῆς ῥητορικῆς. δαιμονία γάρ τις ἔμοιγε καταφαίνεται τὸ μέγεθος οὕτω σκοποῦντι.

{ΓΟΡ.} Εἰ πάντα γε εἰδείης, ὦ Σώκρατες, ὅτι ὡς ἔπος εἰπεῖν ἁπάσας τὰς δυνάμεις συλλαβοῦσα ὑφ᾽ αὑτῇ ἔχει. μέγα δέ σοι τεκμήριον ἐρῶ· πολλάκις γὰρ ἤδη ἔγωγε μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ καὶ μετὰ τῶν ἄλλων ἰατρῶν εἰσελθὼν παρά τινα τῶν καμνόντων οὐχὶ ἐθέλοντα ἢ φάρμακον πιεῖν ἢ τεμεῖν ἢ καῦσαι παρασχεῖν τῷ ἰατρῷ, οὐ δυναμένου τοῦ

bet karybos žinovai. Ką tu, Gorgijau, apie visa tai pasakysi? Teigi pats esąs retorius ir kitus darąs retorikos mokovais, todėl tavęs ir tinka klausti apie tavo meno dalykus.

Įsivaizduok, kad aš dabar stengiuosi ir dėl tavo reikalo – gal kas nors iš šioje patalpoje esančiųjų nori tapti tavo mokiniu. Matau tokių, gal ir nemažai. Jie veikiausiai drovisi tavęs paklausti, tad kai aš tave klausinėju, manyk, kad ir jie tavęs klausia: „Kas mums iš to bus, Gorgijau, jei leisime laiką su tavimi? Kokiais klausimais gebėsime patarinėti poliui? Vien dėl to, kas yra teisinga ir kas neteisinga? Ar ir dėl Sokrato dabar paminėtų dalykų“. Taigi, pamėgink jiems atsakyti.

Gorgijas. Žinoma, pamėginsiu tau, Sokratai, aiškiai atverti visą retorikos galią – pats puikiai parodei kelią. Reikia manyti, žinai, kad šios laivų statyklos, atėniečių sienos ir įrengti uostai atsirado Temistoklio patarimu, o kita – Periklio dėka, bet ne dėl amatų žinovų.

Sokratas. Apie Temistoklį taip kalbama, Gorgijau. O Periklį patį esu girdėjęs patarinėjant mums dėl vidurinosios sienos.

Gorgijas. Ir vykstant rinkimams, apie kuriuos kalbi, Sokratai, pats matai, kad patarinėja retoriai ir kad jų nuomonės čia laimi.

Sokratas. Tatai mane ir stebina, Gorgijau. Todėl dabar ir klausiu, kokia yra toji retorikos galia? Mat šitaip žiūrint, ji man atrodo kažin kaip antžmogiškai didelė.

Gorgijas. O, kad viską žinotum, Sokratai! Ji, galima sakyti, visas galias savyje turi suėmusi! Pateiksiu tau rimtą įrodymą. Daug sykių su broliu ar kitais gydytojais esu ėjęs pas ligonius, nenorėjusius arba gerti vaistų, arba leisti gydytojams juos pjauti ar deginti. Gydytojui nesugebant ligonio įtikinti, aš tai padarydavau ne kokiu

456 b5 ἰατροῦ πεῖσαι, ἐγὼ ἔπεισα, οὐκ ἄλλῃ τέχνῃ ἢ τῇ ῥητορικῇ.
φημὶ δὲ καὶ εἰς πόλιν ὅποι βούλει ἐλθόντα ῥητορικὸν ἄνδρα
καὶ ἰατρόν, εἰ δέοι λόγῳ διαγωνίζεσθαι ἐν ἐκκλησίᾳ ἢ ἐν
ἄλλῳ τινὶ συλλόγῳ ὁπότερον δεῖ αἱρεθῆναι ἰατρόν, οὐδαμοῦ
456 c1 ἂν φανῆναι τὸν ἰατρόν, ἀλλ᾽ αἱρεθῆναι ἂν τὸν εἰπεῖν δυνα-
τόν, εἰ βούλοιτο. καὶ εἰ πρὸς ἄλλον γε δημιουργὸν ὀν-
τιναοῦν ἀγωνίζοιτο, πείσειεν ἂν αὐτὸν ἑλέσθαι ὁ ῥητορικὸς
μᾶλλον ἢ ἄλλος ὁστισοῦν· οὐ γὰρ ἔστιν περὶ ὅτου οὐκ ἂν
456 c5 πιθανώτερον εἴποι ὁ ῥητορικὸς ἢ ἄλλος ὁστισοῦν τῶν δη-
μιουργῶν ἐν πλήθει. ἡ μὲν οὖν δύναμις τοσαύτη ἐστὶν
καὶ τοιαύτη τῆς τέχνης· δεῖ μέντοι, ὦ Σώκρατες, τῇ
ῥητορικῇ χρῆσθαι ὥσπερ τῇ ἄλλῃ πάσῃ ἀγωνίᾳ. καὶ γὰρ
456 d1 τῇ ἄλλῃ ἀγωνίᾳ οὐ τούτου ἕνεκα δεῖ πρὸς ἅπαντας χρῆσθαι
ἀνθρώπους, ὅτι ἔμαθεν πυκτεύειν τε καὶ παγκρατιάζειν καὶ
ἐν ὅπλοις μάχεσθαι, ὥστε κρείττων εἶναι καὶ φίλων καὶ
ἐχθρῶν, οὐ τούτου ἕνεκα τοὺς φίλους δεῖ τύπτειν οὐδὲ
456 d5 κεντεῖν τε καὶ ἀποκτεινύναι. οὐδέ γε μὰ Δία ἐάν τις εἰς
παλαίστραν φοιτήσας εὖ ἔχων τὸ σῶμα καὶ πυκτικὸς γενό-
μενος, ἔπειτα τὸν πατέρα τύπτῃ καὶ τὴν μητέρα ἢ ἄλλον
τινὰ τῶν οἰκείων ἢ τῶν φίλων, οὐ τούτου ἕνεκα δεῖ τοὺς
456 e1 παιδοτρίβας καὶ τοὺς ἐν τοῖς ὅπλοις διδάσκοντας μάχεσθαι
μισεῖν τε καὶ ἐκβάλλειν ἐκ τῶν πόλεων. ἐκεῖνοι μὲν γὰρ
παρέδοσαν ἐπὶ τῷ δικαίως χρῆσθαι τούτοις πρὸς τοὺς πολε-
μίους καὶ τοὺς ἀδικοῦντας, ἀμυνομένους, μὴ ὑπάρχοντας·
457 a1 οἱ δὲ μεταστρέψαντες χρῶνται τῇ ἰσχύϊ καὶ τῇ τέχνῃ οὐκ
ὀρθῶς. οὔκουν οἱ διδάξαντες πονηροί, οὐδὲ ἡ τέχνη οὔτε
αἰτία οὔτε πονηρὰ τούτου ἕνεκά ἐστιν, ἀλλ᾽ οἱ μὴ χρώμενοι
οἶμαι ὀρθῶς. ὁ αὐτὸς δὴ λόγος καὶ περὶ τῆς ῥητορικῆς.
457 a5 δυνατὸς μὲν γὰρ πρὸς ἅπαντάς ἐστιν ὁ ῥήτωρ καὶ περὶ
παντὸς λέγειν, ὥστε πιθανώτερος εἶναι ἐν τοῖς πλήθεσιν
457 b1 ἔμβραχυ περὶ ὅτου ἂν βούληται· ἀλλ᾽ οὐδέν τι μᾶλλον
τούτου ἕνεκα δεῖ οὔτε τοὺς ἰατροὺς τὴν δόξαν ἀφαιρεῖσθαι –
ὅτι δύναιτο ἂν τοῦτο ποιῆσαι – οὔτε τοὺς ἄλλους δημιουρ-
γούς, ἀλλὰ δικαίως καὶ τῇ ῥητορικῇ χρῆσθαι, ὥσπερ καὶ τῇ

nors kitu menu, bet retorika. O jeigu retoriką išmanan-
tis žmogus ir gydytojas panašiai ateitų į kokį nori polį ir
turėtų susirinkime ar kitokiame sambūryje varžytis, katrą
verta rinkti gydytoju, sakau, kad gydytojas nieko nelai- 456 c1
mėtų, o išrinktas, jei panorėtų, būtų tas, kuris geba kalbėti.
Taip pat, varžydamasis su bet kokio kito amato žmogumi,
retorius veikiau nei kas kitas įtikintų, kad rinkti reikia jį.
Mat nėra tokio dalyko, apie kurį kalbėdamas miniai reto- 456 c5
rikos mokovas nusileistų kokio nors kito amato žmogui.
Štai kokia ypatinga ir didinga, Sokratai, yra šio meno galia.

Kita vertus, retorika, Sokratai, reikia naudotis taip pat,
kaip ir visais kitais kovos menais. Juk ir kitų menų nerei- 456 d1
kia griebtis prieš visus žmones. Jei išmokai kumštynių ir
pankratijo arba kovoti ginklais ir gali įveikti tiek drau-
gus, tiek priešus, nereiškia, kad dėl to turi mušti, durti ir 456 d5
žudyti draugus. Taip pat, prisiekiu Dzeusu, jei kas lankęs
palestrą ir pasidaręs stiprus ir geras kumštininkas ims
mušti tėvą, motiną ar kitą namiškį, nėra reikalo dėl to
nekęsti mankštos ir kovos ginklais mokytojų ir varyti jų 456 e1
iš polio. Jie tuos menus perdavė teisingai naudoti – kovoti
su priešais ir nusikaltėliais, gintis, o ne patiems pradėti,
o mokiniai savo menu ir stiprybe naudojasi iškreiptai, 457 a1
neteisingai. Taigi ne mokytojai yra bjaurūs, ir ne menas
dėl to yra kaltas ir netikęs, o, manau, tie, kas neteisin-
gai jį naudoja.

Tas pat pasakytina apie retoriką. Retorius geba kal- 457 a5
bėti visiems ir apie viską, todėl minioje bus įtikimes-
nis, kad ir apie ką, trumpai tariant, norės kalbėti. Bet tai 457 b1
visai nereiškia, jog dėl to, kad gali tai padaryti, jis turės
atimti iš gydytojų ar iš kitų amatų atstovų jų šlovę. Prie-
šingai, dėl to retorika reikia naudotis teisingai, kaip ir
kovos menais. Mano galva, jei kas, tapęs retorikos mokovu, 457 b5

457 b5 ἀγωνίᾳ. ἐὰν δὲ οἶμαι ῥητορικὸς γενόμενός τις κᾆτα ταύτῃ
τῇ δυνάμει καὶ τῇ τέχνῃ ἀδικῇ, οὐ τὸν διδάξαντα δεῖ μισεῖν
τε καὶ ἐκβάλλειν ἐκ τῶν πόλεων. ἐκεῖνος μὲν γὰρ ἐπὶ
457 c1 δικαίᾳ χρείᾳ παρέδωκεν, ὁ δ' ἐναντίως χρῆται. τὸν οὖν
οὐκ ὀρθῶς χρώμενον μισεῖν δίκαιον καὶ ἐκβάλλειν καὶ
ἀποκτεινύναι ἀλλ' οὐ τὸν διδάξαντα.

{ΣΩ.} Οἶμαι, ὦ Γοργία, καὶ σὲ ἔμπειρον εἶναι πολλῶν
457 c5 λόγων καὶ καθεωρακέναι ἐν αὐτοῖς τὸ τοιόνδε, ὅτι οὐ ῥᾳδίως
δύνανται περὶ ὧν ἂν ἐπιχειρήσωσιν διαλέγεσθαι διορισά-
μενοι πρὸς ἀλλήλους καὶ μαθόντες καὶ διδάξαντες ἑαυτούς,
457 d1 οὕτω διαλύεσθαι τὰς συνουσίας, ἀλλ' ἐὰν περί του ἀμφι-
σβητήσωσιν καὶ μὴ φῇ ὁ ἕτερος τὸν ἕτερον ὀρθῶς λέγειν ἢ
μὴ σαφῶς, χαλεπαίνουσί τε καὶ κατὰ φθόνον οἴονται τὸν
ἑαυτῶν λέγειν, φιλονικοῦντας ἀλλ' οὐ ζητοῦντας τὸ προκεί-
457 d5 μενον ἐν τῷ λόγῳ· καὶ ἔνιοί γε τελευτῶντες αἴσχιστα
ἀπαλλάττονται, λοιδορηθέντες τε καὶ εἰπόντες καὶ ἀκού-
σαντες τοιαῦτα [περὶ σφῶν αὐτῶν] οἷα καὶ τοὺς παρόντας
ἄχθεσθαι ὑπὲρ σφῶν αὐτῶν, ὅτι τοιούτων ἀνθρώπων ἠξίωσαν
457 e1 ἀκροαταὶ γενέσθαι. τοῦ δὴ ἕνεκα λέγω ταῦτα; ὅτι νῦν
ἐμοὶ δοκεῖς σὺ οὐ πάνυ ἀκόλουθα λέγειν οὐδὲ σύμφωνα οἷς
τὸ πρῶτον ἔλεγες περὶ τῆς ῥητορικῆς· φοβοῦμαι οὖν διε-
λέγχειν σε, μή με ὑπολάβῃς οὐ πρὸς τὸ πρᾶγμα φιλονι-
457 e5 κοῦντα λέγειν τοῦ καταφανὲς γενέσθαι, ἀλλὰ πρὸς σέ.
458 a1 ἐγὼ οὖν, εἰ μὲν καὶ σὺ εἶ τῶν ἀνθρώπων ὧνπερ καὶ ἐγώ,
ἡδέως ἄν σε διερωτῴην· εἰ δὲ μή, ἐῴην ἄν. ἐγὼ δὲ τίνων
εἰμί; τῶν ἡδέως μὲν ἂν ἐλεγχθέντων εἴ τι μὴ ἀληθὲς
λέγω, ἡδέως δ' ἂν ἐλεγξάντων εἴ τίς τι μὴ ἀληθὲς λέγοι,
458 a5 οὐκ ἀηδέστερον μεντἂν ἐλεγχθέντων ἢ ἐλεγξάντων· μεῖζον
γὰρ αὐτὸ ἀγαθὸν ἡγοῦμαι, ὅσῳπερ μεῖζον ἀγαθόν ἐστιν
αὐτὸν ἀπαλλαγῆναι κακοῦ τοῦ μεγίστου ἢ ἄλλον ἀπαλλάξαι.
οὐδὲν γὰρ οἶμαι τοσοῦτον κακὸν εἶναι ἀνθρώπῳ, ὅσον δόξα
458 b1 ψευδὴς περὶ ὧν τυγχάνει νῦν ἡμῖν ὁ λόγος ὤν. εἰ μὲν οὖν
καὶ σὺ φῂς τοιοῦτος εἶναι, διαλεγώμεθα· εἰ δὲ καὶ δοκεῖ
χρῆναι ἐᾶν, ἐῶμεν ἤδη χαίρειν καὶ διαλύωμεν τὸν λόγον.

šio meno galią naudoja nusikalstamai, nekęsti ir iš polio
varyti reikia ne mokytoją – jis meną perdavė teisėtai nau- 457 c1
doti, o anas jį naudoja visaip kitaip. Tad nekęsti, išvaryti ir
nužudyti teisinga tą, kuris netinkamai naudoja meną, bet
ne mokytoją.

Sokratas. Gorgijau, manau, pats turi didelę svarstymo
patirtį ir esi pastebėjęs štai tokį dalyką: sunkiai pavyksta, kad, 457 c5
pradėję ką nors aptarinėti, pašnekovai susitikimą pabaigtų
viską tarpusavyje apibrėžę ir vienas iš kito pasimokę. Kad ne. 457 d1
Jei dėl ko nors nesutaria, ir vienas teigia, jog kitas kalba netei-
singai ar neaiškiai, šis pyksta ir įsivaizduoja, kad anas šitaip
kalba vien todėl, kad jam pavydi, ir siekia laimėti, o ne ištirti
svarstomą dalyką. Kai kurie galiausiai net labai bjauriai išsi- 457 d5
skiria išsikeikę ir vienas kitam prikalbėję tokių dalykų, kad net
klausytojams pasidaro nejauku – kaip galėjo ateiti klausytis
tokių žmonių. Kodėl aš tau tai sakau? Todėl, kad man atrodo, 457 e1
jog dabartinės tavo kalbos apie retoriką nelabai sklandžiai dera
prie to, ką anksčiau apie ją esi kalbėjęs. Tad aš dabar bijau pra-
dėti tave kritikuoti, idant nepamanytum, jog taip varžausi ne
dėl dalyko, kad jis būtų kuo aiškiausias, bet norėdamas prieš 457 e5
tave laimėti. Žodžiu, jei esi vienas iš tokių žmonių kaip aš, mie- 458 a1
lai tave išklausinėčiau, o jei ne, palikčiau ramybėje. O koks aš
žmogus? Vienas iš tų, kurie mielai išgirstų kritiką, jei patys
sakytų ką nors neteisinga, ir mielai kritikuotų, jei kas kitas ką
neteisingai kalbėtų. Patirti kritiką tokiems nemažiau malonu 458 a5
nei kritikuoti kitus. Mat tai aš laikau didesniu gėriu – tiek, kiek
pačiam atsikratyti didžiausios blogybės yra didesnis gėris nei
kitą iš jos išvaduoti. Juk, mano galva, joks blogis žmogui nėra
didesnis už klaidingą nuomonę apie dalykus, kuriuos mudu 458 b1
dabar svarstome. Tad jei sakysi, kad ir pats esi toks žmogus,
kalbėkimės, o jei manai, kad verta reikalą palikti, palikime
visa tai ir pokalbį baikime.

{ΓΟΡ.} Ἀλλὰ φημὶ μὲν ἔγωγε, ὦ Σώκρατες, καὶ αὐτὸς τοιοῦ-
458 b5 τος εἶναι οἷον σὺ ὑφηγῇ· ἴσως μέντοι χρῆν ἐννοεῖν καὶ τὸ
τῶν παρόντων. πάλαι γάρ τοι, πρὶν καὶ ὑμᾶς ἐλθεῖν, ἐγὼ
τοῖς παροῦσι πολλὰ ἐπεδειξάμην, καὶ νῦν ἴσως πόρρω ἀπο-
458 c1 τενοῦμεν, ἢν διαλεγώμεθα. σκοπεῖν οὖν χρὴ καὶ τὸ τούτων,
μή τινας αὐτῶν κατέχομεν βουλομένους τι καὶ ἄλλο πράττειν.

{ΧΑΙ.} Τοῦ μὲν θορύβου, ὦ Γοργία τε καὶ Σώκρατες,
αὐτοὶ ἀκούετε τούτων τῶν ἀνδρῶν βουλομένων ἀκούειν ἐάν
458 c5 τι λέγητε· ἐμοὶ δ᾽ οὖν καὶ αὐτῷ μὴ γένοιτο τοσαύτη ἀσχολία,
ὥστε τοιούτων λόγων καὶ οὕτω λεγομένων ἀφεμένῳ προὐρ-
γιαίτερόν τι γενέσθαι ἄλλο πράττειν.

458 d1 {ΚΑΛ.} Νὴ τοὺς θεούς, ὦ Χαιρεφῶν, καὶ μὲν δὴ καὶ αὐτὸς
πολλοῖς ἤδη λόγοις παραγενόμενος οὐκ οἶδ᾽ εἰ πώποτε ἥσθην
οὕτως ὥσπερ νυνί· ὥστ᾽ ἔμοιγε, κἂν τὴν ἡμέραν ὅλην
ἐθέλητε διαλέγεσθαι, χαριεῖσθε.

458 d5 {ΣΩ.} Ἀλλὰ μήν, ὦ Καλλίκλεις, τό γ᾽ ἐμὸν οὐδὲν κωλύει,
εἴπερ ἐθέλει Γοργίας.

{ΓΟΡ.} Αἰσχρὸν δὴ τὸ λοιπόν, ὦ Σώκρατες, γίγνεται ἐμέ
γε μὴ ἐθέλειν, αὐτὸν ἐπαγγειλάμενον ἐρωτᾶν ὅτι τις βού-
458 e1 λεται. ἀλλ᾽ εἰ δοκεῖ τουτοισί, διαλέγου τε καὶ ἐρώτα ὅτι
βούλει.

{ΣΩ.} Ἄκουε δή, ὦ Γοργία, ἃ θαυμάζω ἐν τοῖς λεγομένοις
ὑπὸ σοῦ· ἴσως γάρ τοι σοῦ ὀρθῶς λέγοντος ἐγὼ οὐκ ὀρθῶς
458 e5 ὑπολαμβάνω. ῥητορικὸν φῂς ποιεῖν οἷός τ᾽ εἶναι, ἐάν τις
βούληται παρὰ σοῦ μανθάνειν;

{ΓΟΡ.} Ναί.

{ΣΩ.} Οὐκοῦν περὶ πάντων ὥστ᾽ ἐν ὄχλῳ πιθανὸν εἶναι, οὐ
459 a1 διδάσκοντα ἀλλὰ πείθοντα;

{ΓΟΡ.} Πάνυ μὲν οὖν.

{ΣΩ.} Ἔλεγές τοι νυνδὴ ὅτι καὶ περὶ τοῦ ὑγιεινοῦ τοῦ ἰατροῦ
πιθανώτερος ἔσται ὁ ῥήτωρ.

{ΓΟΡ.} Καὶ γὰρ ἔλεγον, ἔν γε ὄχλῳ.

{ΣΩ.} Οὐκοῦν τὸ ἐν ὄχλῳ τοῦτό ἐστιν, ἐν τοῖς μὴ εἰδόσιν; οὐ
459 a5 γὰρ δήπου ἔν γε τοῖς εἰδόσι τοῦ ἰατροῦ πιθανώτερος ἔσται.

Gorgijas. Ne, ne, Sokratai. Sakysiu, kad ir pats esu toks žmo-
gus, kokį dabar nusakei. Bet, ko gero, ir apie klausytojus rei- 458 b5
kėtų pagalvoti. Juk dar prieš jums ateinant, aš surengiau jiems
ilgą pasirodymą, o jei dabar imsime kalbėtis, veikiausiai labai 458 c1
išsiplėsime. Taigi, reikia ir į juos atsižvelgti – gal kas ką kita
norėtų veikti, o mes sulaikome.

Chairefontas. Patys girdite triukšmą, Gorgijau ir Sokratai:
vyrai nori girdėti visas jūsų kalbas. Aš tikrai neįsivaizduoju 458 c5
reikalo, dėl kurio praleidęs tokius svarstymus, kai svarsto tokie
žmonės, dirbčiau kokį naudingesnį darbą.

Kaliklis. Dėl dievų, Chairefontai, ir pats esu girdėjęs daug 458 d1
svarstymų, bet nežinau, ar kada teko patirti didesnį malo-
numą nei dabar. Tad kad ir visą dieną nutartumėte svarstyti,
aš tik džiaugsiuosi.

Sokratas. Aš tikrai nieko prieš, Kalikli, jei tik Gorgijas 458 d5
sutinka.

Gorgijas. Galų gale, Sokratai, būtų tiesiog gėdinga, jei nesu-
tikčiau. Pats pasiūliau klausti, kas ko nori. Tad jei ir klausytojai 458 e1
pageidauja, pradėk svarstyti ir klausk, ko nori.

Sokratas. Tuomet klausyk, Gorgijau. Kai kas tavo žodžiuose
mane glumina – gali būti, kad tu teisingai kalbi, tik aš netei-
singai suprantu... Sakai, jei kas panoro pas tave mokytis, gali 458 e5
padaryti jį retorikos žinovu?

Gorgijas. Taip.

Sokratas. Tokiu, kuris apie viską gebėtų ne pamokyti, bet
įtikinti, idant būtų įtaigus minioje? 459 a1

Gorgijas. Žinoma.

Sokratas. Sakei, kad net svarstant apie tai, kas sveika, reto-
rius bus įtaigesnis už gydytoją?

Gorgijas. Išties sakiau, bent jau minioje.

Sokratas. O „minioje“ reiškia „tarp nežinovų“? Juk
tarp žinovų turbūt nebus įtaigesnis už gydytoją? 459 a5

{ΓΟΡ.} Ἀληθῆ λέγεις.

{ΣΩ.} Οὐκοῦν εἴπερ τοῦ ἰατροῦ πιθανώτερος
ἔσται, τοῦ εἰδότος πιθανώτερος γίγνεται;

459 b1 {ΓΟΡ.} Πάνυ γε.

{ΣΩ.} Οὐκ ἰατρός γε ὤν· ἦ γάρ;

{ΓΟΡ.} Ναί.

{ΣΩ.} Ὁ δὲ μὴ ἰατρός γε δήπου ἀνεπιστήμων ὧν ὁ ἰατρὸς
ἐπιστήμων.

{ΓΟΡ.} Δῆλον ὅτι.

{ΣΩ.} Ὁ οὐκ εἰδὼς ἄρα τοῦ εἰδότος ἐν οὐκ εἰδόσι πιθανώ-
459 b5 τερος ἔσται, ὅταν ὁ ῥήτωρ τοῦ ἰατροῦ πιθανώτερος ᾖ. τοῦτο
συμβαίνει ἢ ἄλλο τι;

{ΓΟΡ.} Τοῦτο ἐνταῦθά γε συμβαίνει.

{ΣΩ.} Οὐκοῦν καὶ περὶ τὰς ἄλλας ἁπάσας τέχνας ὡσαύτως
ἔχει ὁ ῥήτωρ καὶ ἡ ῥητορική· αὐτὰ μὲν τὰ πράγματα οὐδὲν δεῖ
459 c1 αὐτὴν εἰδέναι ὅπως ἔχει, μηχανὴν δέ τινα πειθοῦς ηὑρηκέναι
ὥστε φαίνεσθαι τοῖς οὐκ εἰδόσι μᾶλλον εἰδέναι τῶν εἰδότων.

{ΓΟΡ.} Οὔκουν πολλὴ ῥᾳστώνη, ὦ Σώκρατες, γίγνεται,
μὴ μαθόντα τὰς ἄλλας τέχνας ἀλλὰ μίαν ταύτην, μηδὲν
459 c5 ἐλαττοῦσθαι τῶν δημιουργῶν;

{ΣΩ.} Εἰ μὲν ἐλαττοῦται ἢ μὴ ἐλαττοῦται ὁ ῥήτωρ τῶν
ἄλλων διὰ τὸ οὕτως ἔχειν, αὐτίκα ἐπισκεψόμεθα, ἐάν τι
ἡμῖν πρὸς λόγου ᾖ· νῦν δὲ τόδε πρότερον σκεψώμεθα, ἆρα
459 d1 τυγχάνει περὶ τὸ δίκαιον καὶ τὸ ἄδικον καὶ τὸ αἰσχρὸν καὶ
τὸ καλὸν καὶ ἀγαθὸν καὶ κακὸν οὕτως ἔχων ὁ ῥητορικὸς
ὡς περὶ τὸ ὑγιεινὸν καὶ περὶ τὰ ἄλλα ὧν αἱ ἄλλαι τέχναι,
αὐτὰ μὲν οὐκ εἰδώς, τί ἀγαθὸν ἢ τί κακόν ἐστιν ἢ τί καλὸν
459 d5 ἢ τί αἰσχρὸν ἢ δίκαιον ἢ ἄδικον, πειθὼ δὲ περὶ αὐτῶν με-
μηχανημένος ὥστε δοκεῖν εἰδέναι οὐκ εἰδὼς ἐν οὐκ εἰδόσιν
459 e1 μᾶλλον τοῦ εἰδότος; ἢ ἀνάγκη εἰδέναι, καὶ δεῖ προεπιστά-
μενον ταῦτα ἀφικέσθαι παρὰ σὲ τὸν μέλλοντα μαθήσεσθαι
τὴν ῥητορικήν; εἰ δὲ μή, σὺ ὁ τῆς ῥητορικῆς διδάσκαλος τού-
των μὲν οὐδὲν διδάξεις τὸν ἀφικνούμενον – οὐ γὰρ σὸν ἔργον
459 e5 – ποιήσεις δ᾽ ἐν τοῖς πολλοῖς δοκεῖν εἰδέναι αὐτὸν τὰ τοιαῦτα

Gorgijas. Tiesą sakai.

Sokratas. O jei bus įtaigesnis už gydytoją, bus įtaigesnis už
žinovą?

Gorgijas. Be abejo. 459 b1

Sokratas. Nebūdamas gydytojas? Juk taip?

Gorgijas. Taip.

Sokratas. O nebūdamas gydytojas neišmanys dalykų,
kuriuos išmano gydytojas?

Gorgijas. Aišku.

Sokratas. Vadinasi, kuomet retorius bus įtaigesnis už gydy- 459 b5
toją, nežinovas nežinovų būryje bus įtaigesnis už žinovą. Taip
išeina ar kaip kitaip?

Gorgijas. Taip, bent šiuo atveju, išeina.

Sokratas. Ir su visais kitais menais retoriui ir retorikai bus
tas pat. Pačių dalykų, kokie jie yra, žinoti jai visai nereikia – ji
rado tokią įtikinimo priemonę, kad nežinovų būryje pasirody- 459 c1
tum žinąs daugiau už žinovus.

Gorgijas. Argi ne didžiulis patogumas, Sokratai? Neišma-
nai jokių kitų menų, tik šį vieną, ir niekuo nenusileidi amato 459 c5
žinovams.

Sokratas. Ar retorius dėl to kitiems nusileidžia, ar nenu-
sileidžia, netrukus pasiaiškinsime, jei tai bus susiję su mūsų
svarstymu. O dabar pirmiau pasižiūrėkime, ar retorikos 459 d1
mokovo santykis su tuo, kas teisinga ir neteisinga, bjauru,
gražu, gera ir bloga, yra toks pats, kaip su tuo, kas sveika:
neišmanydamas pačių dalykų – kas yra gera ir kas bloga, kas
gražu ir kas bjauru, kas teisinga ir kas neteisinga, jis yra apsi- 459 d5
rūpinęs tokia įtaigumo priemone, kad nežinovų būryje atro-
dys žinąs daugiau už žinovą? Ar būtina išmanyti, ir kas ketina 459 e1
mokytis retorikos, prieš ateidamas pas tave jau turi išmanyti
šiuos dalykus? Kitaip, jam atėjus, tu kaip retorikos mokyto-
jas jo nemokysi jokių tokių dalykų (tai juk ne tavo darbas),
bet padarysi, kad gausiame sambūryje jų neišmanydamas jis 459 e5

οὐκ εἰδότα καὶ δοκεῖν ἀγαθὸν εἶναι οὐκ ὄντα; ἢ τὸ παράπαν οὐχ οἷός τε ἔσῃ αὐτὸν διδάξαι τὴν ῥητορικήν, ἐὰν μὴ προειδῇ περὶ τούτων τὴν ἀλήθειαν; ἢ πῶς τὰ τοιαῦτα ἔχει, ὦ Γοργία;
460 a1 καὶ πρὸς Διός, ὥσπερ ἄρτι εἶπες, ἀποκαλύψας τῆς ῥητορικῆς εἰπὲ τίς ποθ' ἡ δύναμίς ἐστιν.

{ΓΟΡ.} Ἀλλ' ἐγὼ μὲν οἶμαι, ὦ Σώκρατες, ἐὰν τύχῃ μὴ εἰδώς, καὶ ταῦτα παρ' ἐμοῦ μαθήσεται.

460 a5 {ΣΩ.} Ἔχε δή· καλῶς γὰρ λέγεις. ἐάνπερ ῥητορικὸν σύ τινα ποιήσῃς, ἀνάγκη αὐτὸν εἰδέναι τὰ δίκαια καὶ τὰ ἄδικα ἤτοι πρότερόν γε ἢ ὕστερον μαθόντα παρὰ σοῦ.

460 b1 { ΓΟΡ.} Πάνυ γε.

{ΣΩ.} Τί οὖν; ὁ τὰ τεκτονικὰ μεμαθηκὼς τεκτονικός, ἢ οὔ;

{ΓΟΡ.} Ναί.

{ΣΩ.} Οὐκοῦν καὶ ὁ τὰ μουσικὰ μουσικός;

{ΓΟΡ.} Ναί.

{ΣΩ.} Καὶ ὁ τὰ ἰατρικὰ ἰατρικός; καὶ τἆλλα οὕτω κατὰ τὸν
460 b5 αὐτὸν λόγον, ὁ μεμαθηκὼς ἕκαστα τοιοῦτός ἐστιν οἷον ἡ ἐπιστήμη ἕκαστον ἀπεργάζεται;

{ ΓΟΡ.} Πάνυ γε.

{ΣΩ.} Οὐκοῦν κατὰ τοῦτον τὸν λόγον καὶ ὁ τὰ δίκαια μεμαθηκὼς δίκαιος;

{ΓΟΡ.} Πάντως δήπου.

{ ΣΩ.} Ὁ δὲ δίκαιος δίκαιά που πράττει.

{ΓΟΡ.} Ναί.

460 c1 { ΣΩ.} Οὐκοῦν ἀνάγκη τὸν ῥητορικὸν δίκαιον εἶναι, τὸν δὲ δίκαιον βούλεσθαι δίκαια πράττειν;

{ΓΟΡ.} Φαίνεταί γε.

[{ ΣΩ.} Οὐδέποτε ἄρα βουλήσεται ὅ γε δίκαιος ἀδικεῖν.

{ ΓΟΡ.} Ἀνάγκη.

{ΣΩ.} Τὸν δὲ ῥητορικὸν ἀνάγκη ἐκ τοῦ λόγου
460 c5 δίκαιον εἶναι.

{ΓΟΡ.} Ναί.]

atrodytų išmanąs ir kad atrodytų geras toks nebūdamas? Ar tu išvis negalėsi jo mokyti retorikos, jei prieš tai nebus išmokęs šių dalykų tiesos? Ar kaip čia yra, Gorgijau? Ir dėl Dzeuso, 460 a1
kaip ką tik sakei, atverk retorikos galią – pasakyk, kas tai yra?

Gorgijas. Manau, Sokratai, jei kartais kas ateis nežinodamas, ir šių dalykų galės iš manęs išmokti.

Sokratas. Sustok! Gerai sakai! Jei tu ką nors padarai retorikos 460 a5
žinovu, jis būtinai turės išmanyti, kas yra teisinga ir kas neteisinga – ar iš anksčiau tai žinodamas, ar vėliau iš tavęs išmokęs.

Gorgijas. Žinoma. 460 b1

Sokratas. Gerai. Išmokęs dailidės amato dalykų žmogus yra dailidė? Ar ne?

Gorgijas. Taip.

Sokratas. Muzikos – muzikas?

Gorgijas. Taip.

Sokratas. O gydymo – gydytojas? Ir visi kiti pagal tą pačią
taisyklę: kas ko išmoksta, yra toks, kokiu padaro dalyko 460 b5
mokslas?

Gorgijas. Žinoma.

Sokratas. Tad pagal tą pačią taisyklę ir išmokęs to, kas teisinga, yra teisingas žmogus?

Gorgijas. Visiškai taip.

Sokratas. O kas teisingas, turbūt elgiasi teisingai?

Gorgijas. Taip.

Sokratas. Retorikos žinovas negali nebūti teisingas, o teisin- 460 c1
gas žmogus – nenorėti elgtis teisingai?

Gorgijas. Regis, taip.

[*Sokratas.* Taigi, teisingas žmogus niekada nenorės elgtis neteisingai?

Gorgijas. Neišvengiama.

Sokratas. O iš mūsų svarstymo išeina, kad retorikos žinovas
neišvengiamai bus teisingas. 460 c5

Gorgijas. Taip.]

{ΣΩ.} Οὐδέποτε ἄρα βουλήσεται ὁ ῥητορικὸς ἀδικεῖν.

{ΓΟΡ.} Οὐ φαίνεταί γε.

{ΣΩ.} Μέμνησαι οὖν λέγων ὀλίγῳ πρότερον ὅτι οὐ δεῖ τοῖς
460 d1 παιδοτρίβαις ἐγκαλεῖν οὐδ᾽ ἐκβάλλειν ἐκ τῶν πόλεων, ἐὰν ὁ
πύκτης τῇ πυκτικῇ χρῆταί τε καὶ ἀδικῇ, ὡσαύτως δὲ
[οὕτως][4] καὶ ἐὰν ὁ ῥήτωρ τῇ ῥητορικῇ ἀδίκως χρῆται,
μὴ τῷ διδάξαντι ἐγκαλεῖν μηδ᾽ ἐξελαύνειν ἐκ τῆς
460 d5 πόλεως, ἀλλὰ τῷ ἀδικοῦντι καὶ οὐκ ὀρθῶς χρωμένῳ τῇ
ῥητορικῇ; ἐρρήθη ταῦτα ἢ οὔ;

{ΓΟΡ.} Ἐρρήθη.

460 e1 {ΣΩ.} Νῦν δέ γε ὁ αὐτὸς οὗτος φαίνεται, ὁ ῥητορικός, οὐκ
ἄν ποτε ἀδικήσας. ἢ οὔ;

{ΓΟΡ.} Φαίνεται.

{ΣΩ.} Καὶ ἐν τοῖς πρώτοις γε, ὦ Γοργία, λόγοις ἐλέγετο ὅτι
ἡ ῥητορικὴ περὶ λόγους εἴη οὐ τοὺς τοῦ ἀρτίου καὶ περιττοῦ,
460 e5 ἀλλὰ τοὺς τοῦ δικαίου καὶ ἀδίκου· ἦ γάρ;

{ΓΟΡ.} Ναί.

{ΣΩ.} Ἐγὼ τοίνυν σου τότε ταῦτα λέγοντος ὑπέλαβον ὡς
οὐδέποτ᾽ ἂν εἴη ἡ ῥητορικὴ ἄδικον πρᾶγμα, ὅ γ᾽ ἀεὶ περὶ δικαιο-
σύνης τοὺς λόγους ποιεῖται· ἐπειδὴ δὲ ὀλίγον ὕστερον ἔλεγες ὅτι
461 a1 ὁ ῥήτωρ τῇ ῥητορικῇ κἂν ἀδίκως χρῷτο, οὕτω θαυμάσας καὶ ἡγη-
σάμενος οὐ συνᾴδειν τὰ λεγόμενα ἐκείνους εἶπον τοὺς λόγους,
ὅτι εἰ μὲν κέρδος ἡγοῖο εἶναι τὸ ἐλέγχεσθαι ὥσπερ ἐγώ,
ἄξιον εἴη διαλέγεσθαι, εἰ δὲ μή, ἐᾶν χαίρειν. ὕστερον δὲ ἡμῶν
461 a5 ἐπισκοπουμένων ὁρᾷς δὴ καὶ αὐτὸς ὅτι πάλιν αὖ ὁμολογεῖται
τὸν ῥητορικὸν ἀδύνατον εἶναι ἀδίκως χρῆσθαι τῇ ῥητορικῇ
καὶ ἐθέλειν ἀδικεῖν. ταῦτα οὖν ὅπῃ ποτὲ ἔχει, μὰ τὸν
461 b1 κύνα, ὦ Γοργία, οὐκ ὀλίγης συνουσίας ἐστὶν ὥστε ἱκανῶς
διασκέψασθαι.

{ΠΩΛ.} Τί δέ, ὦ Σώκρατες; οὕτω καὶ σὺ περὶ τῆς
ῥητορικῆς δοξάζεις ὥσπερ νῦν λέγεις; ἢ οἴει – ὅτι Γοργίας
461 b5 ᾐσχύνθη σοι μὴ προσομολογῆσαι τὸν ῥητορικὸν ἄνδρα μὴ

4 secludere proposuit Cobet.

Sokratas. Vadinasi, retorikos žinovas niekada nenorės elgtis neteisingai?

Gorgijas. Taip atrodo.

Sokratas. O atsimeni, anksčiau sakei, kad nereikia kaltinti
mankštos mokytojo ir jo varyti iš polio, jei kumštininkas netei- 460 d1
singai naudoja kumščiavimosi meną ir elgiasi neteisingai, ir
kad, kai retorius neteisingai naudoja retorikos meną, taip pat
ne mokytoją reikia kaltinti ir varyti iš polio, bet tą, kuris elgiasi 460 d5
neteisingai ir neteisingai naudoja retorikos meną. Buvo taip
pasakyta ar nebuvo?

Gorgijas. Buvo.

Sokratas. O štai dabar matome, kad tas pats mūsų retorikos 460 e1
žinovas niekada negalėtų elgtis neteisingai. Ar ne?

Gorgijas. Regis.

Sokratas. O pačioje pradžioje kalbėdami sakėme, kad retori-
kos dalykas yra kalbos – ne apie lyginius ir nelyginius skaičius,
bet apie tai, kas teisinga ir kas neteisinga. Juk taip? 460 e5

Gorgijas. Taip.

Sokratas. Tai tau taip kalbant, aš supratau, kad retorika nie-
kada negalėtų būti neteisingas reikalas, jei visos jos kuriamos
kalbos skirtos teisingumui. O kai netrukus pasakei, kad reto-
rius retorika gali naudotis ir neteisingai, nustebau ir pama- 461 a1
niau, jog tavo teiginiai tarpusavy nedera. Tad ir pasakiau anuos
žodžius: jei, kaip ir aš, manai, kad dėl kritikos tik laimi, verta
kalbėtis toliau, o jei ne – atsisveikinkime. Toliau mudviem 461 a5
reikalą svarstant, pats matai, kad ir vėl sutariame – negali
būti, kad retorius retoriką naudotų neteisingai ir kad norėtų
neteisingai elgtis. Dėl šuns, Gorgijau, nemenko mums prireiks 461 b1
pokalbio, kol tinkamai visa tai ištirsime!

Polas. Ką, Sokratai? O pats apie retoriką esi tos pačios nuo-
monės, kokią dabar dėstai? Ar tu manai... Jei Gorgijui buvo
gėda nesutikti su tavimi, kad retorikos žinovas taip pat žino, 461 b5

οὐχὶ καὶ τὰ δίκαια εἰδέναι καὶ τὰ καλὰ καὶ τὰ ἀγαθά, καὶ
ἐὰν μὴ ἔλθῃ ταῦτα εἰδὼς παδ' αὐτόν, αὐτὸς διδάξειν, ἔπειτα
ἐκ ταύτης ἴσως τῆς ὁμολογίας ἐναντίον τι συνέβη ἐν τοῖς
461 c1 λόγοις, τοῦτο ⟨ὃ⟩ δὴ ἀγαπᾷς, αὐτὸς ἀγαγὼν ἐπὶ τοιαῦτα
ἐρωτήματα – ἐπεὶ τίνα οἴει ἀπαρνήσεσθαι μὴ οὐχὶ καὶ αὐτὸν
ἐπίστασθαι τὰ δίκαια καὶ ἄλλους διδάξειν; – ἀλλ' εἰς τὰ
τοιαῦτα ἄγειν πολλὴ ἀγροικία ἐστὶν τοὺς λόγους.

461 c5 {ΣΩ.} Ὦ κάλλιστε Πῶλε, ἀλλά τοι ἐξεπίτηδες κτώμεθα
ἑταίρους καὶ ὑεῖς, ἵνα ἐπειδὰν αὐτοὶ πρεσβύτεροι γενόμενοι
σφαλλώμεθα, παρόντες ὑμεῖς οἱ νεώτεροι ἐπανορθοῖτε ἡμῶν
τὸν βίον καὶ ἐν ἔργοις καὶ ἐν λόγοις. καὶ νῦν εἴ τι ἐγὼ καὶ
461 d1 Γοργίας ἐν τοῖς λόγοις σφαλλόμεθα, σὺ παρὼν ἐπανόρθου –
δίκαιος δ' εἶ – καὶ ἐγὼ[5] ἐθέλω τῶν ὡμολογημένων εἴ τί σοι
δοκεῖ μὴ καλῶς ὡμολογῆσθαι, ἀναθέσθαι ὅτι ἂν σὺ βούλῃ,
ἐάν μοι ἓν μόνον φυλάττῃς.

461 d5 {ΠΩΛ.} Τί τοῦτο λέγεις;

{ΣΩ.} Τὴν μακρολογίαν, ὦ Πῶλε, ἣν καθέρξῃς, ᾗ τὸ πρῶτον
ἐπεχείρησας χρῆσθαι.

{ΠΩΛ.} Τί δέ; οὐκ ἐξέσται μοι λέγειν ὁπόσα ἂν βού-
λωμαι;

461 e1 {ΣΩ.} Δεινὰ μεντἂν πάθοις, ὦ βέλτιστε, εἰ Ἀθήναζε
ἀφικόμενος, οὗ τῆς Ἑλλάδος πλείστη ἐστὶν ἐξουσία τοῦ
λέγειν, ἔπειτα σὺ ἐνταῦθα τούτου μόνος ἀτυχήσαις. ἀλλ'
ἀντίθες τοι· σοῦ μακρὰ λέγοντος καὶ μὴ ἐθέλοντος τὸ ἐρωτώ-
461 e5 μενον ἀποκρίνεσθαι, οὐ δεινὰ ἂν αὖ ἐγὼ πάθοιμι, εἰ μὴ ἐξέσται
462 a1 μοι ἀπιέναι καὶ μὴ ἀκούειν σου; ἀλλ' εἴ τι κήδῃ τοῦ λόγου
τοῦ εἰρημένου καὶ ἐπανορθώσασθαι αὐτὸν βούλει, ὥσπερ
νυνδὴ ἔλεγον, ἀναθέμενος ὅτι σοι δοκεῖ, ἐν τῷ μέρει ἐρωτῶν
τε καὶ ἐρωτώμενος, ὥσπερ ἐγώ τε καὶ Γοργίας, ἔλεγχέ τε
462 a5 καὶ ἐλέγχου. φῂς γὰρ δήπου καὶ σὺ ἐπίστασθαι ἅπερ
Γοργίας· ἢ οὔ;

5 ἐγὼ ἐθέλω BTW, Burnet: ἐγώ σοι F, Dodds.

kas yra teisinga, gražu ir gera, ir jei kas pas jį ateitų šito
nežinodamas, jis pamokys, o paskui dėl šito sutikimo aiš-
kinimuose gal ir kilo koks prieštaravimas, – dėl to esi toks 461 c1
patenkintas, pats įvėlęs į šitokius klausimus! Kas gi, tavo
manymu, neigs, kad ir pats išmano, kas teisinga, ir kitą gali
pamokyti? Vis dėlto, kad šitaip kreiptum svarstymą, reikia
būti visai laukiniam!

Sokratas. Puikusis Polai, bet tam ir apsirūpiname sūnumis 461 c5
ir bičiuliais, idant, kai mes, sulaukę senatvės, suklystame, šalia
esantys jūs, jaunimas, pataisytumėte mūsų gyvenimą – tiek
darbų, tiek kalbų klaidas. Tad jei mudu su Gorgiju savo kal- 461 d1
bose kur nors klystame, tu, būdamas šalia, pataisyk – juk tai
tavo priedermė. Esu pasirengęs atsiimti bet kurį ėjimą, jei tau
atrodo, kad dėl kurio nors iš sutartų dalykų netinkamai buvo
sutarta, jei tik pažadėsi man žiūrėti vieno dalyko.

Polas. Apie ką kalbi? 461 d5

Sokratas. Apie makrologiją, Polai, kurios mėginai griebtis
pokalbio pradžioje. Tramdyk ją.

Polas. O ką? Neturiu teisės kalbėti kiek noriu?

Sokratas. Gerasis mano, patirtum baisų dalyką, jei atvy- 461 e1
kęs į Atėnus – niekur kitur Graikijoje negalima taip laisvai
kalbėti! – vienintelis būtum tokios galimybės negavęs. „Bet
žvelk kitaip“: jei sakysi ilgas kalbas ir nenorėsi atsakyti į klau- 461 e5
simą, ar ir man nebus baisus dalykas, jei neturėsiu teisės pasi- 462 a1
traukti ir tavęs nebeklausyti? Tad jei tau kiek nors rūpi mūsų
svarstymas ir nori jį pataisyti, kaip sakiau, atsiimk tai, kas,
tavo manymu, netinka, tavo eilei atėjus, klausk, leiskis klau-
siamas, paneik mano teiginius ir leisk paneigti tavuosius, kaip
mudu su Gorgiju darėme. Juk, regis, sakai, kad moki tą patį, ką 462 a5
ir Gorgijas. Ar ne?

{ΠΩΛ.} Ἔγωγε.

{ΣΩ.} Οὐκοῦν καὶ σὺ κελεύεις σαυτὸν ἐρωτᾶν ἑκάστοτε ὅτι
ἄν τις βούληται, ὡς ἐπιστάμενος ἀποκρίνεσθαι;

462 a10 {ΠΩΛ.} Πάνυ μὲν οὖν.

462 b1 {ΣΩ.} Καὶ νῦν δὴ τούτων ὁπότερον βούλει ποίει, ἐρώτα ἢ
ἀποκρίνου.

{ΠΩΛ.} Ἀλλὰ ποιήσω ταῦτα. καί μοι ἀπόκριναι, ὦ Σώ-
κρατες· ἐπειδὴ Γοργίας ἀπορεῖν σοι δοκεῖ περὶ τῆς ῥητορικῆς,
462 b5 σὺ αὐτὴν τίνα φῂς εἶναι;

{ΣΩ.} Ἆρα ἐρωτᾷς ἥντινα τέχνην φημὶ εἶναι;

{ΠΩΛ.} Ἔγωγε.

{ΣΩ.} Οὐδεμία ἔμοιγε δοκεῖ, ὦ Πῶλε, ὥς γε πρὸς σὲ
τἀληθῆ εἰρῆσθαι.

462 b10 {ΠΩΛ.} Ἀλλὰ τί σοι δοκεῖ ἡ ῥητορικὴ εἶναι;

{ΣΩ.} Πρᾶγμα ὃ φῂς σὺ ποιῆσαι τέχνην ἐν τῷ συγγράμματι
462 c1 ὃ ἐγὼ ἔναγχος ἀνέγνων.

{ΠΩΛ.} Τί τοῦτο λέγεις;

{ΣΩ.} Ἐμπειρίαν ἔγωγέ τινα.

{ΠΩΛ.} Ἐμπειρία ἄρα σοι δοκεῖ ἡ ῥητορικὴ εἶναι;

462 c5 {ΣΩ.} Ἔμοιγε, εἰ μή τι σὺ ἄλλο λέγεις.

{ΠΩΛ.} Τίνος ἐμπειρία;

{ΣΩ.} Χάριτός τινος καὶ ἡδονῆς ἀπεργασίας.

{ΠΩΛ.} Οὔκουν καλόν σοι δοκεῖ ἡ ῥητορικὴ εἶναι, χαρί-
ζεσθαι οἷόν τε εἶναι ἀνθρώποις;

462 c10 {ΣΩ.} Τί δέ, ὦ Πῶλε; ἤδη πέπυσαι παρ' ἐμοῦ ὅτι φημὶ
462 d1 αὐτὴν εἶναι, ὥστε τὸ μετὰ τοῦτο ἐρωτᾷς εἰ οὐ καλή μοι
δοκεῖ εἶναι;

{ΠΩΛ.} Οὐ γὰρ πέπυσμαι ὅτι ἐμπειρίαν τινὰ αὐτὴν φῂς
εἶναι;

462 d5 {ΣΩ.} Βούλει οὖν, ἐπειδὴ τιμᾷς τὸ χαρίζεσθαι, σμικρόν τί
μοι χαρίσασθαι;

{ΠΩΛ.} Ἔγωγε.

{ΣΩ.} Ἐροῦ νῦν με, ὀψοποιία ἥτις μοι δοκεῖ τέχνη εἶναι.

Polas. Sakau.

Sokratas. Tad tu irgi liepi klausti ko kas nori – juk visada
moki atsakyti?

Polas. Taip, žinoma. 462 a10

Sokratas. Tai dabar imk ir daryk katrą nori dalyką – klau- 462 b1
sinėk arba atsakinėk.

Polas. Kodėl gi ne. Darysiu. Atsakyk man, Sokratai, nes, tavo
manymu, Gorgijui keblu atsakyti apie retoriką: kas ji, pasak 462 b5
tavęs?

Sokratas. Klausi, koks tai menas?

Polas. Taip.

Sokratas. Mano galva, joks, Polai, – kad pasakyčiau tau
tiesą.

Polas. O kas, tavo manymu, yra retorika? 462 b10

Sokratas. Toks daiktas, kuris, kaip sakai mano neseniai skai-
tytame tavo rašinyje, padaro meną. 462 c1

Polas. Apie ką kalbi?

Sokratas. Apie tam tikrą įgudimą.

Polas. Tad tau atrodo, kad retorika yra įgudimas?

Sokratas. Man taip, nebent tu kitaip pasakysi. 462 c5

Polas. „Įgudimas" daryti ką?

Sokratas. Kurti tam tikrą pasitenkinimą ir malonumą.

Polas. Ar tau neatrodo, kad retorika yra gražus dalykas, jei
ji geba pamaloninti žmones?

Sokratas. O ką, Polai? Jau išsiaiškinai, kuo aš ją laikau, kad 462 c10
klausi, ar ji man neatrodo graži? 462 d1

Polas. Argi neišsiaiškinau, kad laikai ją tam tikru
įgudimu?

Sokratas. Na, jeigu labai vertini malonumą, gal ir man 462 d5
galėtum šiokį tokį suteikti?

Polas. Galiu.

Sokratas. Taigi paklausk manęs, koks menas, mano
manymu, esanti kulinarija?

{ΠΩΛ.} Ἐρωτῶ δή, τίς τέχνη ὀψοποιία;
462 d10 {ΣΩ.} Οὐδεμία, ὦ Πῶλε. Ἀλλὰ τί; φάθι.
{ΠΩΛ.} Φημὶ δή.
{ΣΩ.} Ἐμπειρία τις. Τίνος; φάθι.
{ΠΩΛ.} Φημὶ δή.
462 e1 {ΣΩ.} Χάριτος καὶ ἡδονῆς ἀπεργασίας, ὦ Πῶλε.
{ΠΩΛ.} Ταὐτὸν ἄρ' ἐστὶν ὀψοποιία καὶ ῥητορική;
{ΣΩ.} Οὐδαμῶς γε, ἀλλὰ τῆς αὐτῆς μὲν ἐπιτηδεύσεως
μόριον.
462 e5 {ΠΩΛ.} Τίνος λέγεις ταύτης;
{ΣΩ.} Μὴ ἀγροικότερον ᾖ τὸ ἀληθὲς εἰπεῖν· ὀκνῶ γὰρ
Γοργίου ἕνεκα λέγειν, μὴ οἴηταί με διακωμῳδεῖν τὸ ἑαυτοῦ
ἐπιτήδευμα. ἐγὼ δέ, εἰ μὲν τοῦτό ἐστιν ἡ ῥητορικὴ ἣν Γοργίας
463 a1 ἐπιτηδεύει, οὐκ οἶδα – καὶ γὰρ ἄρτι ἐκ τοῦ λόγου οὐδὲν ἡμῖν
καταφανὲς ἐγένετο τί ποτε οὗτος ἡγεῖται – ὃ δ' ἐγὼ καλῶ
τὴν ῥητορικήν, πράγματός τινός ἐστι μόριον οὐδενὸς τῶν
καλῶν.
463 a5 {ΓΟΡ.} Τίνος, ὦ Σώκρατες; εἰπέ, μηδὲν ἐμὲ αἰσχυνθείς.
{ΣΩ.} Δοκεῖ τοίνυν μοι, ὦ Γοργία, εἶναί τι ἐπιτήδευμα
τεχνικὸν μὲν οὔ, ψυχῆς δὲ στοχαστικῆς καὶ ἀνδρείας καὶ
φύσει δεινῆς προσομιλεῖν τοῖς ἀνθρώποις· καλῶ δὲ αὐτοῦ
463 b1 ἐγὼ τὸ κεφάλαιον κολακείαν. ταύτης μοι δοκεῖ τῆς ἐπι-
τηδεύσεως πολλὰ μὲν καὶ ἄλλα μόρια εἶναι, ἓν δὲ καὶ ἡ
ὀψοποιική· ὃ δοκεῖ μὲν εἶναι τέχνη, ὡς δὲ ὁ ἐμὸς λόγος, οὐκ
ἔστιν τέχνη ἀλλ' ἐμπειρία καὶ τριβή. ταύτης μόριον καὶ
463 b5 τὴν ῥητορικὴν ἐγὼ καλῶ καὶ τήν γε κομμωτικὴν καὶ τὴν
σοφιστικήν, τέτταρα ταῦτα μόρια ἐπὶ τέτταρσιν πράγμασιν.
εἰ οὖν βούλεται Πῶλος πυνθάνεσθαι, πυνθανέσθω· οὐ γάρ
463 c1 πω πέπυσται ὁποῖόν φημι ἐγὼ τῆς κολακείας μόριον εἶναι
τὴν ῥητορικήν, ἀλλ' αὐτὸν λέληθα οὔπω ἀποκεκριμένος, ὁ δὲ
ἐπανερωτᾷ εἰ οὐ καλὸν ἡγοῦμαι εἶναι. ἐγὼ δὲ αὐτῷ οὐκ
ἀποκρινοῦμαι πρότερον εἴτε καλὸν εἴτε αἰσχρὸν ἡγοῦμαι
463 c5 εἶναι τὴν ῥητορικὴν πρὶν ἂν πρῶτον ἀποκρίνωμαι ὅτι ἐστίν.

Polas. Klausiu: koks menas yra kulinarija?
Sokratas. Joks, Polai. Sakyk: „O kas tai?“ 462 d10
Polas. Sakau.
Sokratas. Tam tikras įgudimas. Sakyk: „Kam?“
Polas. Sakau.
Sokratas. Teikti pasitenkinimą ir malonumą, Polai. 462 e1
Polas. Vadinasi, kulinarija ir retorika yra tas pat?
Sokratas. Tikrai ne, tačiau tai yra to paties veikimo
dalys.
Polas. Kokį veikimą turi omenyje? 462 e5
Sokratas. Bijau, kad tiesa skambės pernelyg nemanda-
giai. Nesiryžtu jos pasakyti dėl Gorgijo – kad jis nepama-
nytų, jog noriu išjuokti jo darbą. Nė nežinau, ar tai yra ta
pati retorika, kuria verčiasi Gorgijas. Mat ir iš dabartinio 463 a1
mūsų svarstymo vis dar nepaaiškėjo, kuo jis ją laiko. Tai,
ką aš vadinu retorika, yra dalis tokio dalyko, kurio prie
gražiųjų nepriskirčiau.
Gorgijas. Kokio, Sokratai? Sakyk. Manęs nesidrovėk. 463 a5
Sokratas. Gerai, Gorgijau. Mano galva, tai yra veiki-
mas, kylantis ne iš meno, bet iš taiklios, drąsios ir bai-
saus įgimto gabumo prieiti prie žmonių turinčios sielos.
O vadinu aš jį, jo esmę, pataikavimu. Man regis, esama 463 b1
daug kitų šios veiklos dalių, viena iš jų – kulinarija. Atrodo,
kad tai yra menas, bet, mano supratimu, tai ne menas,
o įgudimas ir patyrimas. Jo dalimi aš vadinu ir retoriką, 463 b5
taip pat kosmetiką ir sofistiką – šios keturios dalys skir-
tos keturiems dalykams.
Tad jei Polas nori aiškintis, lai aiškinasi. Juk jis dar neiš- 463 c1
siaiškino, kokia pataikavimo dalimi aš vadinu retoriką. Nė
nepastebėjęs, kad dar nesu atsakęs, jis jau klausinėja, ar
nelaikau jos gražiu dalyku. Bet aš neketinu jam atsakyti,
ar gražiu, ar negražiu dalyku laikau retoriką, kol neatsa- 463 c5
kysiu, kas tai yra. Juk tai būtų neteisinga, Polai. Tad jei

οὐ γὰρ δίκαιον, ὦ Πῶλε· ἀλλ' εἴπερ βούλει πυθέσθαι, ἐρώτα
ὁποῖον μόριον τῆς κολακείας φημὶ εἶναι τὴν ῥητορικήν.

{ΠΩΛ.} Ἐρωτῶ δή, καὶ ἀπόκριναι ὁποῖον μόριον.

463 d1 {ΣΩ.} Ἆρ' οὖν ἂν μάθοις ἀποκριναμένου; ἔστιν γὰρ ἡ
ῥητορικὴ κατὰ τὸν ἐμὸν λόγον πολιτικῆς μορίου εἴδωλον.

{ΠΩΛ.} Τί οὖν; καλὸν ἢ αἰσχρὸν λέγεις αὐτὴν εἶναι;

{ΣΩ.} Αἰσχρὸν ἔγωγε – τὰ γὰρ κακὰ αἰσχρὰ καλῶ – ἐπειδὴ
463 d5 δεῖ σοι ἀποκρίνασθαι ὡς ἤδη εἰδότι ἃ ἐγὼ λέγω.

{ΓΟΡ.} Μὰ τὸν Δία, ὦ Σώκρατες, ἀλλ' ἐγὼ οὐδὲ αὐτὸς
συνίημι ὅτι λέγεις.

463 e1 {ΣΩ.} Εἰκότως γε, ὦ Γοργία· οὐδὲν γάρ πω σαφὲς λέγω,
Πῶλος δὲ ὅδε νέος ἐστὶ καὶ ὀξύς.

{ΓΟΡ.} Ἀλλὰ τοῦτον μὲν ἔα, ἐμοὶ δ' εἰπὲ πῶς λέγεις
πολιτικῆς μορίου εἴδωλον εἶναι τὴν ῥητορικήν.

463 e5 {ΣΩ.} Ἀλλ' ἐγὼ πειράσομαι φράσαι ὅ γέ μοι φαίνεται
εἶναι ἡ ῥητορική· εἰ δὲ μὴ τυγχάνει ὂν τοῦτο, Πῶλος ὅδε
464 a1 ἐλέγξει. σῶμά που καλεῖς τι καὶ ψυχήν;

{ΓΟΡ.} Πῶς γὰρ οὔ;

{ΣΩ.} Οὐκοῦν καὶ τούτων οἴει τινὰ εἶναι ἑκατέρου εὐεξίαν;

{ΓΟΡ.} Ἔγωγε.

{ΣΩ.} Τί δέ; δοκοῦσαν μὲν εὐεξίαν, οὖσαν δ' οὔ; οἷον τοι-
464 a5 όνδε λέγω· πολλοὶ δοκοῦσιν εὖ ἔχειν τὰ σώματα, οὓς οὐκ ἂν
ῥᾳδίως αἴσθοιτό τις ὅτι οὐκ εὖ ἔχουσιν, ἀλλ' ἢ ἰατρός τε καὶ
τῶν γυμναστικῶν τις.

{ΓΟΡ.} Ἀληθῆ λέγεις.

{ΣΩ.} Τὸ τοιοῦτον λέγω καὶ ἐν σώματι εἶναι καὶ ἐν
ψυχῇ, ὃ ποιεῖ μὲν δοκεῖν εὖ ἔχειν τὸ σῶμα καὶ τὴν ψυχήν,
464 b1 ἔχει δὲ οὐδὲν μᾶλλον.

{ΓΟΡ.} Ἔστι ταῦτα.

{ΣΩ.} Φέρε δή σοι, ἐὰν δύνωμαι, σαφέστερον ἐπιδείξω ὃ
λέγω. δυοῖν ὄντοιν τοῖν πραγμάτοιν δύο λέγω τέχνας· τὴν
μὲν ἐπὶ τῇ ψυχῇ πολιτικὴν καλῶ, τὴν δὲ ἐπὶ σώματι μίαν

nori išsiaiškinti, klausk, kokia pataikavimo dalimi aš lai-
kau retoriką.

Polas. Taigi klausiu. Atsakyk – kokia dalimi?

Sokratas. Tik ar suprasi mano atsakymą... Matai, mano 463 d1
supratimu, retorika yra politikos dalies pamėklė.

Polas. Taigi, ar gražiu, ar negražiu dalyku ją laikai?

Sokratas. Aš – negražiu, mat blogus dalykus vadinu negražiais.
Jei jau tenka tau atsakyti, tarytum supratusiam, apie ką kalbu. 463 d5

Gorgijas. Dėl Dzeuso, Sokratai! Aš ir pats dar nesuprantu,
apie ką kalbi.

Sokratas. Nieko nuostabaus, Gorgijau. Išties nieko aiškaus 463 e1
dar nesu pasakęs. Tik kad šis Polas yra labai jaunas ir smarkus.

Gorgijas. Tai palik jį. O man pasakyk – ką turi galvoje?
Kokia prasme retorika yra „politikos dalies pamėklė“?

Sokratas. Gerai, pamėginsiu tau paaiškinti, koks dalykas, 463 e5
kaip man atrodo, yra retorika. Jeigu ji nėra toks dalykas, tai mūsų
Polas galės paneigti. Kažką vadini „kūnu“, ir kažką – „siela“? 464 a1

Gorgijas. Kaipgi ne.

Sokratas. Ir manai, kad esama tam tikros sveikos vieno
ir kito būsenos?

Gorgijas. Manau.

Sokratas. Gerai. O ar gali būti, kad sveika būsena tėra regi-
mybė, ne tikrovė? Na, tarkime: daugelis žmonių atrodo esan-
tys sveikos kūno būsenos, ir tikrai nelengva pastebėti, kad 464 a5
jie nėra sveiki, nebent būtum gydytojas ar koks kūno lavi-
nimo mokytojas.

Gorgijas. Tiesą sakai.

Sokratas. Taigi, sakau, kad ir kūne, ir sieloje yra toks daly-
kas, dėl kurio kūnas ir siela atrodo esantys geros būsenos, bet
sveiki anaiptol nepasidaro. 464 b1

Gorgijas. Būna taip.

Sokratas. Nagi, kiek gebėsiu, pamėginsiu tau aiškiau paro-
dyti, apie ką kalbu. Sakau, kad esant dviem dalykams esama
ir dviejų menų. Tą, kuris skirtas sielai, aš vadinu politika,

464 b5 μὲν οὕτως ὀνομάσαι οὐκ ἔχω σοι, μιᾶς δὲ οὔσης τῆς τοῦ σώματος θεραπείας δύο μόρια λέγω, τὴν μὲν γυμναστικήν, τὴν δὲ ἰατρικήν· τῆς δὲ πολιτικῆς ἀντὶ μὲν τῆς γυμναστικῆς τὴν νομοθετικήν, ἀντίστροφον δὲ τῇ ἰατρικῇ τὴν δικαιοσύνην.
464 c1 ἐπικοινωνοῦσι μὲν δὴ ἀλλήλαις, ἅτε περὶ τὸ αὐτὸ οὖσαι, ἑκάτεραι τούτων, ἥ τε ἰατρικὴ τῇ γυμναστικῇ καὶ ἡ δικαιοσύνη τῇ νομοθετικῇ· ὅμως δὲ διαφέρουσίν τι ἀλλήλων. τεττάρων δὴ τούτων οὐσῶν, καὶ ἀεὶ πρὸς τὸ βέλτιστον θεραπευουσῶν
464 c5 τῶν μὲν τὸ σῶμα, τῶν δὲ τὴν ψυχήν, ἡ κολακευτικὴ αἰσθομένη – οὐ γνοῦσα λέγω ἀλλὰ στοχασαμένη – τέτραχα ἑαυτὴν διανείμασα, ὑποδῦσα ὑπὸ ἕκαστον τῶν μορίων, προσποιεῖται
464 d1 εἶναι τοῦτο ὅπερ ὑπέδυ, καὶ τοῦ μὲν βελτίστου οὐδὲν φροντίζει, τῷ δὲ ἀεὶ ἡδίστῳ θηρεύεται τὴν ἄνοιαν καὶ ἐξαπατᾷ, ὥστε δοκεῖν πλείστου ἀξία εἶναι. ὑπὸ μὲν οὖν τὴν ἰατρικὴν ἡ ὀψοποιικὴ ὑποδέδυκεν, καὶ προσποιεῖται τὰ βέλτιστα σιτία
464 d5 τῷ σώματι εἰδέναι, ὥστ᾽ εἰ δέοι ἐν παισὶ διαγωνίζεσθαι ὀψοποιόν τε καὶ ἰατρόν, ἢ ἐν ἀνδράσιν οὕτως ἀνοήτοις ὥσπερ οἱ παῖδες, πότερος ἐπαΐει περὶ τῶν χρηστῶν σιτίων καὶ
464 e1 πονηρῶν, ὁ ἰατρὸς ἢ ὁ ὀψοποιός, λιμῷ ἂν ἀποθανεῖν τὸν ἰατρόν. κολακείαν μὲν οὖν αὐτὸ καλῶ, καὶ αἰσχρόν φημι
465 a1 εἶναι τὸ τοιοῦτον, ὦ Πῶλε – τοῦτο γὰρ πρὸς σὲ λέγω – ὅτι τοῦ ἡδέος στοχάζεται ἄνευ τοῦ βελτίστου· τέχνην δὲ αὐτὴν οὔ φημι εἶναι ἀλλ᾽ ἐμπειρίαν, ὅτι οὐκ ἔχει λόγον οὐδένα ᾧ προσφέρει ἃ προσφέρει[6] ὁποῖ᾽ ἄττα τὴν φύσιν ἐστίν, ὥστε
465 a5 τὴν αἰτίαν ἑκάστου μὴ ἔχειν εἰπεῖν. ἐγὼ δὲ τέχνην οὐ καλῶ ὃ ἂν ᾖ ἄλογον πρᾶγμα· τούτων δὲ πέρι εἰ ἀμφισβητεῖς, ἐθέλω ὑποσχεῖν λόγον.

465 b1 Τῇ μὲν οὖν ἰατρικῇ, ὥσπερ λέγω, ἡ ὀψοποιικὴ κολακεία ὑπόκειται· τῇ δὲ γυμναστικῇ κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον τοῦτον ἡ κομμωτική, κακοῦργός τε[7] καὶ ἀπατηλὴ καὶ ἀγεννὴς καὶ

6 ᾧ προσφέρει ἃ προσφέρει Burnet : ᾧ προσφέρει ⟨ἥ⟩ ἃ προσφέρει Dodds addidit.

7 κακοῦργός τε Burnet : ⟨ᾗ⟩ κακοῦργός τε Dodds addidit.

o skirtojo kūnui negalėčiau tiesiog pavadinti vienu vardu, bet 464 b5
sakau, kad yra dvi vienos kūno priežiūros dalys – kūno lavinimas ir medicina. Politikoje kūno lavinimo vietoje yra įstatymų kūrimas, o medicinos atitikmuo – teisingumas. Kiekvienos 464 c1
poros nariai – medicina su kūno lavinimu ir teisingumas su įstatymų kūrimu – turi tam tikro bendrumo, nes abu taikomi tam pačiam dalykui, tačiau turi ir šį tą skirtinga.

Esant keturiems tokiems menams, kurie visada dėl kuo didesnio gėrio rūpinasi vieni kūnu, kiti – siela, pataikavimas 464 c5
tai pastebėjo (nesakau, kad supratęs, bet pataikęs), pats pasidalijo į keturias dalis ir, užsidėjęs kiekvienos menų dalies kaukę, vaidina esąs tai, kieno kaukę yra užsidėjęs. Didesnis 464 d1
gėris jam nė kiek nerūpi. Pasimovęs didžiausio dabarties akimirkos malonumo masalą, jis medžioja ir mulkina kvailybę, tad ima atrodyti, kad jis esąs nepaprastai vertingas. Šitaip medicinos kaukę užsidėjusi kulinarija vaidina žinanti, koks maistas kūnui yra geriausias, tad jei kulinarui ir gydytojui 464 d5
tektų vaikų arba proto ne daugiau už vaiką turinčių vyrų akivaizdoje varžytis dėl to, katras iš jų nusimano apie tai, koks maistas yra naudingas ir koks žalingas, gydytojas būtų 464 e1
pasmerktas mirti iš bado. Vadinu tai pataikavimu ir tvirtinu, kad tai yra negražus dalykas, Polai (tai sakau būtent 465 a1
tau), nes jis taikosi į malonumą nežiūrėdamas kuo didesnio gėrio. Ir tai yra ne menas, o įgudimas. Tai tvirtinu todėl, kad kulinarija negali pateikti jokio paaiškinimo apie paskiriamų dalykų prigimtį, kurio pagrindu ji juos skiria, tad ir negeba nurodyti savo paskyrimų priežasties. Aš tokio, paaiškinimo 465 a5
neturinčio, dalyko negaliu vadinti menu. Jei nesutinki su tuo, ką pasakiau, esu pasirengęs pateikti paaiškinimų.

Taigi, kaip sakiau, kulinarija yra medicinos kaukę užsi- 465 b1
dėjęs pataikūniškumas. Kosmetika tuo pačiu būdu dedasi kūno lavinimu. Ši piktadarė apgavikė ir vulgari vergė prideda

ἀνελεύθερος, σχήμασιν καὶ χρώμασιν καὶ λειότητι καὶ ἐσθῆσιν
465 b5 ἀπατῶσα, ὥστε ποιεῖν ἀλλότριον κάλλος ἐφελκομένους τοῦ
οἰκείου τοῦ διὰ τῆς γυμναστικῆς ἀμελεῖν. ἵν' οὖν μὴ
μακρολογῶ, ἐθέλω σοι εἰπεῖν ὥσπερ οἱ γεωμέτραι – ἤδη γὰρ
465 c1 ἂν ἴσως ἀκολουθήσαις – ὅτι ὃ κομμωτικὴ πρὸς γυμναστικήν,
τοῦτο ὀψοποιικὴ πρὸς ἰατρικήν· μᾶλλον δὲ ὧδε, ὅτι ὃ κομ-
μωτικὴ πρὸς γυμναστικήν, τοῦτο σοφιστικὴ πρὸς νομοθετικήν,
καὶ ὅτι ὃ ὀψοποιικὴ πρὸς ἰατρικήν, τοῦτο ῥητορικὴ πρὸς
465 c5 δικαιοσύνην. ὅπερ μέντοι λέγω, διέστηκε μὲν οὕτω φύσει, ἅτε
δ' ἐγγὺς ὄντων φύρονται ἐν τῷ αὐτῷ καὶ περὶ ταὐτὰ σοφισταὶ
καὶ ῥήτορες, καὶ οὐκ ἔχουσιν ὅτι χρήσονται οὔτε αὐτοὶ ἑαυτοῖς
οὔτε οἱ ἄλλοι ἄνθρωποι τούτοις. καὶ γὰρ ἄν, εἰ μὴ ἡ ψυχὴ
465 d1 τῷ σώματι ἐπεστάτει, ἀλλ' αὐτὸ αὑτῷ, καὶ μὴ ὑπὸ ταύτης
κατεθεωρεῖτο καὶ διεκρίνετο ἥ τε ὀψοποιικὴ καὶ ἡ ἰατρική,
ἀλλ' αὐτὸ τὸ σῶμα ἔκρινε σταθμώμενον ταῖς χάρισι ταῖς πρὸς
αὑτό, τὸ τοῦ Ἀναξαγόρου ἂν πολὺ ἦν, ὦ φίλε Πῶλε – σὺ γὰρ
465 d5 τούτων ἔμπειρος – ὁμοῦ ἂν πάντα χρήματα ἐφύρετο ἐν τῷ
αὐτῷ, ἀκρίτων ὄντων τῶν τε ἰατρικῶν καὶ ὑγιεινῶν καὶ
ὀψοποιικῶν.

Ὃ μὲν οὖν ἐγώ φημι τὴν ῥητορικὴν εἶναι, ἀκήκοας· ἀντί-
465 e1 στροφον ὀψοποιίας ἐν ψυχῇ, ὡς ἐκεῖνο ἐν σώματι. ἴσως
μὲν οὖν ἄτοπον πεποίηκα, ὅτι σε οὐκ ἐῶν μακροὺς λόγους
λέγειν αὐτὸς συχνὸν λόγον ἀποτέτακα. ἄξιον μὲν οὖνς
ἐμοὶ συγγνώμην ἔχειν ἐστίν· λέγοντος γάρ μου βραχέα οὐκ
465 e5 ἐμάνθανες, οὐδὲ χρῆσθαι τῇ ἀποκρίσει ἥν σοι ἀπεκρινάμην
οὐδὲν οἷός τ' ἦσθα, ἀλλ' ἐδέου διηγήσεως. ἐὰν μὲν οὖν καὶ
466 a1 ἐγὼ σοῦ ἀποκρινομένου μὴ ἔχω ὅτι χρήσωμαι, ἀπότεινε
καὶ σὺ λόγον, ἐὰν δὲ ἔχω, ἔα με χρῆσθαι· δίκαιον γάρ. καὶ
νῦν ταύτῃ τῇ ἀποκρίσει εἴ τι ἔχεις χρῆσθαι, χρῶ.

{ΠΩΛ.} Τί οὖν φῄς; κολακεία δοκεῖ σοι εἶναι ἡ
466 a5 ῥητορική;

{ΣΩ.} Κολακείας μὲν οὖν ἔγωγε εἶπον μόριον. ἀλλ' οὐ μνημονεύεις τηλικοῦτος ὤν, ὦ Πῶλε; τί τάχα δράσεις;

išorės priedų, padažo, paskuta, aprengia ir taip apmul-
kindama verčia ne savo grožį užsivilkusius žmones nebe- 465 b5
sirūpinti savu, kuris ateina per kūno lavinimą. Taigi, kad
nesileisčiau į makrologiją, pasakysiu tau geometrų kalba –
veikiausiai jau galėsi sekti: koks yra kosmetikos ir kūno lavi- 465 c1
nimo santykis, toks kulinarijos ir medicinos. Arba veikiau
šitaip: koks kosmetikos ir kūno lavinimo, toks sofistikos ir
įstatymų kūrimo, ir koks kulinarijos bei medicinos, toks
retorikos ir teisingumo. Taigi, kaip sakiau, esama tokio sofis- 465 c5
tikos ir retorikos prigimties skirtumo, tačiau jos yra šalia,
todėl nebeatskirsi, kur sofistas, o kur retorius: sritis ta pati
ir klausimai tie patys. Todėl nei jie patys žino ką su savimi
daryti, nei kiti žmonės – su jais. Išties, jei kūną prižiūrėtų
ne siela, bet jis pats savęs žiūrėtų, ir kulinarija bei medicina 465 d1
nebūtų perprastos ir atskirtos sielos, o kūnas pats juos ver-
tintų matuodamas savo malonumų matu, išeitų labai anak-
sagoriškai, mielasis Polai, – čia tu esi įgudęs: „visi daiktai 465 d5
kartu“ sumištų toje pačioje vietoje, ir nebeatskirtum, kur
medicinos ir sveikatos, o kur kulinarijos dalykai.

Taigi, girdėjai, kas, pasak manęs, yra retorika – kulinarijos
atitikmuo: kas kūnui kulinarija, tas sielai retorika. 465 e1

Ko gero, keistai pasielgiau: tau neleidau sakyti ilgų kalbų,
o pats savo kalbą šitaip ištęsiau. Vis dėlto verta man už tai
atleisti. Mat kai kalbėjau trumpai, tu nesuprasdavai ir visai 465 e5
negebėdavai pasinaudoti mano duotais atsakymais, ir tau dar
reikėjo paaiškinimo. Tad jeigu, tau atsakinėjant, aš taip pat 466 a1
negebėsiu pasinaudoti tavo atsakymu, tu irgi gali ištęsti kalbą,
o jei gebėsiu – leisk man pasinaudoti. Taip būtų teisinga. Štai
ir dabar – jei gali pasinaudoti šiuo mano atsakymu, pirmyn.

Polas. Tai koks tavo žodis? Tau atrodo, kad retorika yra
pataikavimas? 466 a5

Sokratas. Sakiau: pataikavimo dalis. Negebi įsiminti, Polai? O dar toks jaunas. Ką toliau darysi?

{ΠΩΛ.} Ἆρ᾽ οὖν δοκοῦσί σοι ὡς κόλακες ἐν ταῖς πόλεσι
466 a10 φαῦλοι νομίζεσθαι οἱ ἀγαθοὶ ῥήτορες;
466 b1 {ΣΩ.} Ἐρώτημα τοῦτ᾽ ἐρωτᾷς ἢ λόγου τινὸς ἀρχὴν λέγεις;

{ΠΩΛ.} Ἐρωτῶ ἔγωγε.

{ΣΩ.} Οὐδὲ νομίζεσθαι ἔμοιγε δοκοῦσιν.

{ΠΩΛ.} Πῶς οὐ νομίζεσθαι; οὐ μέγιστον δύνανται ἐν ταῖς
466 b5 πόλεσιν;

{ΣΩ.} Οὔκ, εἰ τὸ δύνασθαί γε λέγεις ἀγαθόν τι εἶναι τῷ δυναμένῳ.

{ΠΩΛ.} Ἀλλὰ μὲν δὴ λέγω γε.

{ΣΩ.} Ἐλάχιστον τοίνυν μοι δοκοῦσι τῶν ἐν τῇ πόλει
466 b10 δύνασθαι οἱ ῥήτορες.

{ΠΩΛ.} Τί δέ; οὐχ, ὥσπερ οἱ τύραννοι, ἀποκτεινύασίν τε
466 c1 ὃν ἂν βούλωνται, καὶ ἀφαιροῦνται χρήματα καὶ ἐκβάλλουσιν
ἐκ τῶν πόλεων ὃν ἂν δοκῇ αὐτοῖς;

{ΣΩ.} Νὴ τὸν κύνα, ἀμφιγνοῶ μέντοι, ὦ Πῶλε, ἐφ᾽ ἑκάστου ὧν λέγεις πότερον αὐτὸς ταῦτα λέγεις καὶ γνώμην σαυτοῦ
466 c5 ἀποφαίνῃ, ἢ ἐμὲ ἐρωτᾷς.

{ΠΩΛ.} Ἀλλ᾽ ἔγωγε σὲ ἐρωτῶ.

{ΣΩ.} Εἶεν, ὦ φίλε· ἔπειτα δύο ἅμα με ἐρωτᾷς;

{ΠΩΛ.} Πῶς δύο;

{ΣΩ.} Οὐκ ἄρτι οὕτω πως ἔλεγες· «Ἦ οὐχὶ ἀποκτεινύασιν
466 d1 οἱ ῥήτορες οὓς ἂν βούλωνται, ὥσπερ οἱ τύραννοι, καὶ χρήματα
ἀφαιροῦνται καὶ ἐξελαύνουσιν ἐκ τῶν πόλεων ὃν ἂν δοκῇ αὐτοῖς;»

{ΠΩΛ.} Ἔγωγε.

466 d5 {ΣΩ.} Λέγω τοίνυν σοι ὅτι δύο ταῦτ᾽ ἐστιν τὰ ἐρωτήματα,
καὶ ἀποκρινοῦμαί γέ σοι πρὸς ἀμφότερα. φημὶ γάρ, ὦ Πῶλε, ἐγὼ καὶ τοὺς ῥήτορας καὶ τοὺς τυράννους δύνασθαι μὲν ἐν ταῖς πόλεσιν σμικρότατον, ὥσπερ νυνδὴ ἔλεγον· οὐδὲν
466 e1 γὰρ ποιεῖν ὧν βούλονται ὡς ἔπος εἰπεῖν, ποιεῖν μέντοι ὅτι
ἂν αὐτοῖς δόξῃ βέλτιστον εἶναι.

{ΠΩΛ.} Οὐκοῦν τοῦτο ἔστιν τὸ μέγα δύνασθαι;

{ΣΩ.} Οὔχ, ὥς γέ φησιν Πῶλος.

Polas. Tai tau atrodo, kad gerieji retoriai poliuose menkai
gerbiami, nes yra pataikūnai?! 466 a10

Sokratas. Ar tu čia klausi, ar pradedi naują kalbą? 466 b1

Polas. Aš klausiu.

Sokratas. Man regis, jie apskritai nėra gerbiami.

Polas. Kaip nėra gerbiami? Argi jie poliuose neturi didžiau-
sios galios? 466 b5

Sokratas. Ne, jei tu sakysi, kad galios turėjimas ją turinčiajam yra kažkoks gėris.

Polas. Be abejo, sakysiu.

Sokratas. Tuomet, mano galva, retorių galia polyje – pati 466 b10
menkiausia.

Polas. Kaipgi?! Argi jie, tarsi tironai, negali nužudyti ką tik
nori, atimti turtus ir išvaryti iš polio ką sumano? 466 c1

Sokratas. Dėl šuns, Polai. Kiekvienas tavo teiginys verčia mane dvejoti, ar čia tu pats kalbi ir pasakai savo nuomonę,
ar manęs klausi? 466 c5

Polas. Aš klausiu tavęs.

Sokratas. Gerai, bičiuli. Mat čia yra iškart du klausimai.

Polas. Kaip du?

Sokratas. Argi ką tik nesakai maždaug taip: „Ar retoriai
negali nužudyti ką tik nori, atimti turtus ir išvaryti iš polio 466 d1
ką sumano“?

Polas. Sakiau.

Sokratas. Tad aš tau sakau, kad čia yra du klausimai. Į abu 466 d5
ir atsakysiu. Mano nuomone, Polai, tiek retoriai, tiek tironai poliuose, kaip ką tik sakiau, turi pačią menkiausią galią.
Mat jie, galima sakyti, nieko nedaro taip, kaip nori, o daro 466 e1
tai, kas jų manymu yra geriausia.

Polas. Argi tai nereiškia „turėti didžiausią galią“?

Sokratas. Ne, bent jau anot Polo.

466 e5 {ΠΩΛ.} Ἐγὼ οὔ φημι; φημὶ μὲν οὖν ἔγωγε.

{ΣΩ.} Μὰ τὸν – οὐ σύ γε, ἐπεὶ τὸ μέγα δύνασθαι ἔφης ἀγαθὸν εἶναι τῷ δυναμένῳ.

{ΠΩΛ.} Φημὶ γὰρ οὖν.

{ΣΩ.} Ἀγαθὸν οὖν οἴει εἶναι, ἐάν τις ποιῇ ταῦτα ἃ ἂν
466 e10 δοκῇ αὐτῷ βέλτιστα εἶναι, νοῦν μὴ ἔχων; καὶ τοῦτο καλεῖς σὺ μέγα δύνασθαι;

{ΠΩΛ.} Οὐκ ἔγωγε.

{ΣΩ.} Οὐκοῦν ἀποδείξεις τοὺς ῥήτορας νοῦν ἔχοντας καὶ
467 a1 τέχνην τὴν ῥητορικὴν ἀλλὰ μὴ κολακείαν, ἐμὲ ἐξελέγξας; εἰ δέ με ἐάσεις ἀνέλεγκτον, οἱ ῥήτορες οἱ ποιοῦντες ἐν ταῖς πόλεσιν ἃ δοκεῖ αὐτοῖς καὶ οἱ τύραννοι οὐδὲν ἀγαθὸν τοῦτο κεκτήσονται. ἡ δὲ δύναμίς ἐστιν, ὡς σὺ φῄς, ἀγαθόν, τὸ
467 a5 δὲ ποιεῖν ἄνευ νοῦ ἃ δοκεῖ καὶ σὺ ὁμολογεῖς κακὸν εἶναι· ἢ οὔ;

{ΠΩΛ.} Ἔγωγε.

{ΣΩ.} Πῶς ἂν οὖν οἱ ῥήτορες μέγα δύναιντο ἢ οἱ τύραννοι ἐν ταῖς πόλεσιν, ἐὰν μὴ Σωκράτης ἐξελεγχθῇ ὑπὸ Πώλου ὅτι
467 a10 ποιοῦσιν ἃ βούλονται;

467 b1 {ΠΩΛ.} Οὗτος ἀνήρ –

{ΣΩ.} Οὔ φημι ποιεῖν αὐτοὺς ἃ βούλονται· ἀλλά μ᾽ ἔλεγχε.

{ΠΩΛ.} Οὐκ ἄρτι ὡμολόγεις ποιεῖν ἃ δοκεῖ αὐτοῖς βέλτιστα εἶναι, [τούτου πρόσθεν];

467 b5 {ΣΩ.} Καὶ γὰρ νῦν ὁμολογῶ.

{ΠΩΛ.} Οὐκ οὖν ποιοῦσιν ἃ βούλονται;

{ΣΩ.} Οὔ φημι.

{ΠΩΛ.} Ποιοῦντες ἃ δοκεῖ αὐτοῖς;

{ΣΩ.} Φημί.

467 b10 {ΠΩΛ.} Σχέτλιά γε λέγεις καὶ ὑπερφυῆ, ὦ Σώκρατες.

{ΣΩ.} Μὴ κακηγόρει, ὦ λῷστε Πῶλε, ἵνα προσείπω σε
467 c1 κατὰ σέ· ἀλλ᾽ εἰ μὲν ἔχεις ἐμὲ ἐρωτᾶν, ἐπίδειξον ὅτι ψεύδομαι, εἰ δὲ μή, αὐτὸς ἀποκρίνου.

Polas. Ar aš taip nesakiau? Sakiau priešingai. 466 e5

Sokratas. Dėl!.. Kad ne. Sakei, kad turėti didžiausią galią ją turinčiajam yra gėris.

Polas. Taip ir sakau.

Sokratas. Tad tu manai, kad tai yra gėris, kai kas nors daro
tai, kas, jo manymu, yra geriausia, neturėdamas supratimo? 466 e10
Tai vadini didelės galios turėjimu?

Polas. Ne, nevadinu.

Sokratas. Tuomet įrodysi, kad retoriai turi supratimą ir reto-
rika yra menas, o ne pataikavimas, paneigdamas mano žodžius? 467 a1
O jei paliksi mano žodžius nepaneigtus, nei retoriai, poliuose darydami ką sumano, nei tironai dėl to neturės jokio gėrio. Galia, pasak tavęs, yra gėris, o daryti ką sumanai, neturint supratimo,
kaip pats pripažįsti, yra blogis. Ar ne taip? 467 a5

Polas. Taip.

Sokratas. Kaipgi retoriai arba tironai poliuose galės turėti didelę galią, jei Sokrato žodžiai nebus paneigti Polo, ir nebus
įrodyta, kad jie daro tai, ką nori. 467 a10

Polas. Šis žmogus... 467 b1

Sokratas. Aš atsisakau pripažinti, kad jie daro ką nori. Imk ir paneik!

Polas. Argi ką tik nepripažinai, kad jie daro tai, kas, jų manymu, yra geriausia?

Sokratas. Ir dabar tai pripažįstu. 467 b5

Polas. Vadinasi, daro tai, ką nori?

Sokratas. Ne.

Polas. Nors daro tai, ką sumano?

Sokratas. Taip.

Polas. Sokratai, tai, ką kalbi, yra stačiai pasibjaurėtina! 467 b10
Neįmanoma!

Sokratas. Nelygstamasis Polai, – jei leisi į tave kreiptis tavo
stiliumi – nesikeik. Jei sugebi pateikti man klausimų, įrodyk, 467 c1
kad kalbu netiesą, o jei nesugebi – pats atsakinėk.

{ΠΩΛ.} Ἀλλ᾽ ἐθέλω ἀποκρίνεσθαι, ἵνα καὶ εἰδῶ ὅτι
λέγεις.
467 c5 {ΣΩ.} Πότερον οὖν σοι δοκοῦσιν οἱ ἄνθρωποι τοῦτο βού-
λεσθαι ὃ ἂν πράττωσιν ἑκάστοτε, ἢ ἐκεῖνο οὗ ἕνεκα πράτ-
τουσιν τοῦθ᾽ ὃ πράττουσιν; οἷον οἱ τὰ φάρμακα πίνοντες
παρὰ τῶν ἰατρῶν πότερόν σοι δοκοῦσιν τοῦτο βούλεσθαι
ὅπερ ποιοῦσιν, πίνειν τὸ φάρμακον καὶ ἀλγεῖν, ἢ ἐκεῖνο,
467 c10 τὸ ὑγιαίνειν, οὗ ἕνεκα πίνουσιν;
467 d1 {ΠΩΛ.} Δῆλον ὅτι τὸ ὑγιαίνειν.
{ΣΩ.} Οὐκοῦν καὶ οἱ πλέοντές τε καὶ τὸν ἄλλον
χρηματισμὸν χρηματιζόμενοι οὐ τοῦτό ἐστιν ὃ βούλονται, ὃ
ποιοῦσιν ἑκάστοτε (τίς γὰρ βούλεται πλεῖν τε καὶ κινδυ-
νεύειν καὶ πράγματ᾽ ἔχειν;) ἀλλ᾽ ἐκεῖνο οἶμαι οὗ ἕνεκα
467 d5 πλέουσιν, πλουτεῖν· πλούτου γὰρ ἕνεκα πλέουσιν.
{ΠΩΛ.} Πάνυ γε.
{ΣΩ.} Ἄλλο τι οὖν οὕτω καὶ περὶ πάντων; ἐάν τίς
τι πράττῃ ἕνεκά του, οὐ τοῦτο βούλεται ὃ πράττει, ἀλλ᾽ ἐκεῖνο
467 e1 οὗ ἕνεκα πράττει;
{ΠΩΛ.} Ναί.
{ΣΩ.} Ἆρ᾽ οὖν ἔστιν τι τῶν ὄντων ὃ οὐχὶ ἤτοι ἀγαθόν γ᾽ ἐστὶν
ἢ κακὸν ἢ μεταξὺ τούτων, οὔτε ἀγαθὸν οὔτε κακόν;
{ΠΩΛ.} Πολλὴ ἀνάγκη, ὦ Σώκρατες.
{ΣΩ.} Οὐκοῦν λέγεις εἶναι ἀγαθὸν μὲν σοφίαν τε καὶ
467 e5 ὑγίειαν καὶ πλοῦτον καὶ τἆλλα τὰ τοιαῦτα, κακὰ δὲ τἀναντία
τούτων;
{ΠΩΛ.} Ἔγωγε.
{ΣΩ.} Τὰ δὲ μήτε ἀγαθὰ μήτε κακὰ ἆρα τοιάδε λέγεις, ἃ
468 a1 ἐνίοτε μὲν μετέχει τοῦ ἀγαθοῦ, ἐνίοτε δὲ τοῦ κακοῦ, ἐνίοτε δὲ
οὐδετέρου, οἷον καθῆσθαι καὶ βαδίζειν καὶ τρέχειν καὶ πλεῖν,
καὶ οἷον αὖ λίθους καὶ ξύλα καὶ τἆλλα τὰ τοιαῦτα; οὐ ταῦτα
λέγεις; ἢ ἄλλ᾽ ἄττα καλεῖς τὰ μήτε ἀγαθὰ μήτε κακά;
{ΠΩΛ.} Οὔκ, ἀλλὰ ταῦτα.
468 a5 {ΣΩ.} Πότερον οὖν τὰ μεταξὺ ταῦτα ἕνεκεν τῶν ἀγαθῶν πράτ-
τουσιν ὅταν πράττωσιν, ἢ τἀγαθὰ τῶν μεταξύ;

Polas. Verčiau atsakinėsiu, kad pagaliau sužinočiau, apie
ką tu kalbi.
Sokratas. Ar, tavo manymu, žmonės visada nori to, ką 467 c5
daro? O gal to, dėl ko daro tai, ką jie tuomet daro? Tarkime,
žmonės, geriantys gydytojų skirtus vaistus: ar, tavo manymu,
jie nori būtent to, ką daro – gerti vaistus ir sirgti? Ar kito
dalyko – būti sveiki, dėl ko ir geria? 467 c10
Polas. Aišku, kad nori būti sveiki. 467 d1
Sokratas. O kurie leidžiasi plaukti ar kitaip verslauja?
Jie taip pat nori ne to, ką kiekvienas daro: kas gi nori
plaukti, atsidurti pavojuje ir turėti rūpesčių, – bet, man-
ding, to, dėl ko plaukia – nori būti turtingais. Juk plau- 467 d5
kia dėl turto?
Polas. Žinoma.
Sokratas. Ir su visais kitais dalykais ne kitaip? Kai žmo-
gus ką nors daro dėl ko nors, jis nori ne to, ką daro, bet to,
dėl ko jis tai daro? 467 e1
Polas. Taip.
Sokratas. Na, ar rastume tokį dalyką, kuris nebūtų nei
geras, nei blogas, nei tarp šių dviejų – nei geras, nei blogas?
Polas. Išties, būtinai turi būti taip, kaip sakai.
Sokratas. Sakai, kad gera – tai išmintis, sveikata, turtas ir
kiti tokie dalykai, o bloga – šių dalykų priešingybės? 467 e5
Polas. Taip.
Sokratas. O nei gerais, nei blogais vadini dalykus, kurie gali
turėti kažką gera arba kažką bloga, arba – nei gera, nei bloga, 468 a1
antai, sėdėti, eiti, bėgti, plaukti... Arba tokius kaip akmenys,
mediena ir kiti tokie daiktai. Ar ne tokius? Gal kokius kitus
vadini nei gerais, nei blogais?
Polas. Ne, šitokius.
Sokratas. Tad veikdami žmonės šiuos tarp gera ir bloga 468 a5
esančius dalykus daro dėl gerų? Ar gerus dėl tų, kurie yra
tarp gera ir bloga?

468 b1 {ΠΩΛ.} Τὰ μεταξὺ δήπου τῶν ἀγαθῶν.
{ΣΩ.} Τὸ ἀγαθὸν ἄρα διώκοντες καὶ βαδίζομεν ὅταν βαδί-
ζωμεν, οἰόμενοι βέλτιον εἶναι, καὶ τὸ ἐναντίον ἕσταμεν ὅταν
ἑστῶμεν, τοῦ αὐτοῦ ἕνεκα, τοῦ ἀγαθοῦ· ἢ οὔ;
{ΠΩΛ.} Ναί.
468 b5 {ΣΩ.} Οὐκοῦν καὶ ἀποκτείνυμεν, εἴ τιν᾽ ἀποκτείνυμεν, καὶ
ἐκβάλλομεν καὶ ἀφαιρούμεθα χρήματα, οἰόμενοι ἄμεινον εἶναι
ἡμῖν ταῦτα ποιεῖν ἢ μή;
{ΠΩΛ.} Πάνυ γε.
{ΣΩ.} Ἕνεκ᾽ ἄρα τοῦ ἀγαθοῦ ἅπαντα ταῦτα ποιοῦσιν οἱ
ποιοῦντες.
{ΠΩΛ.} Φημί.
{ΣΩ.} Οὐκοῦν ὡμολογήσαμεν, ἃ ἕνεκά του ποιοῦμεν, μὴ
468 c1 ἐκεῖνα βούλεσθαι, ἀλλ᾽ ἐκεῖνο οὗ ἕνεκα ταῦτα ποιοῦμεν;
{ΠΩΛ.} Μάλιστα.
{ΣΩ.} Οὐκ ἄρα σφάττειν βουλόμεθα οὐδ᾽ ἐκβάλλειν ἐκ τῶν
πόλεων οὐδὲ χρήματα ἀφαιρεῖσθαι ἁπλῶς οὕτως, ἀλλ᾽ ἐὰν
μὲν ὠφέλιμα ᾖ ταῦτα, βουλόμεθα πράττειν αὐτά, βλαβερὰ
468 c5 δὲ ὄντα οὐ βουλόμεθα. τὰ γὰρ ἀγαθὰ βουλόμεθα, ὡς φῂς
σύ, τὰ δὲ μήτε ἀγαθὰ μήτε κακὰ οὐ βουλόμεθα, οὐδὲ τὰ
κακά. ἦ γάρ; ἀληθῆ σοι δοκῶ λέγειν, ὦ Πῶλε, ἢ οὔ; τί
οὐκ ἀποκρίνῃ;
{ΠΩΛ.} Ἀληθῆ.
468 d1 {ΣΩ.} Οὐκοῦν εἴπερ ταῦτα ὁμολογοῦμεν, εἴ τις ἀποκτείνει
τινὰ ἢ ἐκβάλλει ἐκ πόλεως ἢ ἀφαιρεῖται χρήματα, εἴτε
τύραννος ὢν εἴτε ῥήτωρ, οἰόμενος ἄμεινον εἶναι αὐτῷ, τυγχά-
νει δὲ ὂν κάκιον, οὗτος δήπου ποιεῖ ἃ δοκεῖ αὐτῷ· ἦ γάρ;
468 d5 {ΠΩΛ.} Ναί.
{ΣΩ.} Ἆρ᾽ οὖν καὶ ἃ βούλεται, εἴπερ τυγχάνει ταῦτα κακὰ
ὄντα; τί οὐκ ἀποκρίνῃ;
{ΠΩΛ.} Ἀλλ᾽ οὔ μοι δοκεῖ ποιεῖν ἃ βούλεται.
468 e1 {ΣΩ.} Ἔστιν οὖν ὅπως ὁ τοιοῦτος μέγα δύναται ἐν τῇ πόλει
ταύτῃ, εἴπερ ἐστὶ τὸ μέγα δύνασθαι ἀγαθόν τι κατὰ τὴν σὴν
ὁμολογίαν;

Polas. Reikia manyti, tuos, kurie yra tarp gera ir bloga, 468 b1
dėl gerų.
Sokratas. Taigi mes siekiame gėrio: jei einame, darome tai
manydami, kad tai mums yra geriau, o jei, priešingai, stovime,
stovime dėl to paties dalyko – dėl gėrio. Ar ne?
Polas. Taip.
Sokratas. Tad ir žudydami, jei ką nužudome, išvarydami 468 b5
žmogų ir atimdami turtus manome, kad tai daryti mums yra
geriau nei nedaryti?
Polas. Žinoma.
Sokratas. Vadinasi, visus tokius dalykus darantys žmonės
juos daro dėl gėrio.
Polas. Sutinku.
Sokratas. O mes esame sutarę, kad ką nors darydami dėl ko
nors, norime ne šių daromų dalykų, bet to, dėl kurio juos darome? 468 c1
Polas. Būtent taip.
Sokratas. Vadinasi, mes ne šiaip norime ką nors užmušti,
išvaryti iš polio arba atimti turtus, bet, jei tai yra naudinga,
norime tai daryti, o jei žalinga – nenorime. Mat, kaip tu sakai, 468 c5
mes norime to, kas gera, o kas nei gera, nei bloga – to neno-
rime. Ir to, kas bloga – taip pat. Juk taip? Ar tau atrodo, kad
teisingai kalbu, Polai? Ar ne? Ko neatsakai?
Polas. Teisingai.
Sokratas. Jei dėl šito sutariame, tuomet, kai žmogus ką 468 d1
nors nužudo, išvaro iš polio arba atima turtus, ar jis būtų
tironas, ar retorius, manydamas, kad tai jam yra geriau, o iš
tiesų tai yra blogiau, jis turbūt daro ką sumano? Juk taip?
Polas. Taip. 468 d5
Sokratas. Bet ar tai, ko nori, jei pasirodo, kad tai bloga?
Ko neatsakai?
Polas. Ne, man neatrodo, kad jis daro tai, ko nori.
Sokratas. Tad ar gali būti, kad toks žmogus tame polyje 468 e1
turėtų didelę galią, jei turėti didelę galią, kaip tu sutikai, yra
kažkoks gėris?

{ΠΩΛ.} Οὐκ ἔστιν.
{ΣΩ.} Ἀληθῆ ἄρα ἐγὼ ἔλεγον, λέγων ὅτι ἔστιν ἄν-
θρωπον ποιοῦντα ἐν πόλει ἃ δοκεῖ αὐτῷ μὴ μέγα δύνασθαι
468 e5 μηδὲ ποιεῖν ἃ βούλεται.
{ΠΩΛ.} Ὡς δὴ σύ, ὦ Σώκρατες, οὐκ ἂν δέξαιο ἐξεῖναί
σοι ποιεῖν ὅτι δοκεῖ σοι ἐν τῇ πόλει μᾶλλον ἢ μή, οὐδὲ
ζηλοῖς ὅταν ἴδῃς τινὰ ἢ ἀποκτείναντα ὃν ἔδοξεν αὐτῷ ἢ
ἀφελόμενον χρήματα ἢ δήσαντα.
468 e10 {ΣΩ.} Δικαίως λέγεις ἢ ἀδίκως;
469 a1 {ΠΩΛ.} Ὁπότερ' ἂν ποιῇ, οὐκ ἀμφοτέρως ζηλωτόν ἐστιν;
{ΣΩ.} Εὐφήμει, ὦ Πῶλε.
{ΠΩΛ.} Τί δή;
{ΣΩ.} Ὅτι οὐ χρὴ οὔτε τοὺς ἀζηλώτους ζηλοῦν οὔτε τοὺς
469 a5 ἀθλίους, ἀλλ' ἐλεεῖν.
{ΠΩΛ.} Τί δέ; οὕτω σοι δοκεῖ ἔχειν περὶ ὧν ἐγὼ λέγω
τῶν ἀνθρώπων;
{ΣΩ.} Πῶς γὰρ οὔ;
{ΠΩΛ.} Ὅστις οὖν ἀποκτείνυσιν ὃν ἂν δόξῃ αὐτῷ, δικαίως
469 a10 ἀποκτεινύς, ἄθλιος δοκεῖ σοι εἶναι καὶ ἐλεεινός;
{ΣΩ.} Οὐκ ἔμοιγε, οὐδὲ μέντοι ζηλωτός.
{ΠΩΛ.} Οὐκ ἄρτι ἄθλιον ἔφησθα εἶναι;
469 b1 {ΣΩ.} Τὸν ἀδίκως γε, ὦ ἑταῖρε, ἀποκτείναντα, καὶ ἐλεεινόν
γε πρός· τὸν δὲ δικαίως ἀζήλωτον.
{ΠΩΛ.} Ἦ που ὅ γε ἀποθνῄσκων ἀδίκως ἐλεεινός τε καὶ
ἄθλιός ἐστιν.
469 b5 {ΣΩ.} Ἧττον ἢ ὁ ἀποκτεινύς, ὦ Πῶλε, καὶ ἧττον ἢ ὁ
δικαίως ἀποθνῄσκων.
{ΠΩΛ.} Πῶς δῆτα, ὦ Σώκρατες;
{ΣΩ.} Οὕτως, ὡς μέγιστον τῶν κακῶν τυγχάνει ὂν τὸ
ἀδικεῖν.
469 b10 {ΠΩΛ.} Ἦ γὰρ τοῦτο μέγιστον; οὐ τὸ ἀδικεῖσθαι μεῖζον;
{ΣΩ.} Ἥκιστά γε.
{ΠΩΛ.} Σὺ ἄρα βούλοιο ἂν ἀδικεῖσθαι μᾶλλον ἢ ἀδικεῖν;

Polas. Negali būti.
Sokratas. Vadinasi, aš buvau teisus, sakydamas, jog gali
būti, kad žmogus, kuris polyje daro ką sumano, neturi dide-
lės galios ir nedaro ko nori. 468 e5
Polas. Tarsi pats, Sokratai, nenorėtum, kad tau būtų leista
polyje daryti ką sumanai, veikiau nei nebūtų leista? Ar neima
pavydas matant, kaip kas nors nužudo ką sumano, atima
pinigus arba suriša?
Sokratas. Apie teisingus veiksmus kalbi, ar apie 468 e10
neteisingus?
Polas. Kad ir kokie jie būtų. Ar tai vis vien nėra pavydėtina? 469 a1
Sokratas. Atsargiau kalbėk, Polai.
Polas. Ko gi?
Sokratas. Kad nereikia pavydėti nei žmonėms, kuriems
nėra ko pavydėti, nei nelaimėliams. Jų reikia gailėti. 469 a5
Polas. O ką? Tau atrodo, kad tokie yra žmonės, apie kuriuos
kalbu?
Sokratas. Kaipgi ne.
Polas. Vadinasi, žmogus, nužudęs ką sumanė, ir tai pada-
ręs teisingai, tau atrodo nelaimingas ir vertas gailesčio? 469 a10
Sokratas. Ne, tačiau tikrai nevertas pavydo.
Polas. Ar ką tik nesi pasakęs, kad jis – nelaimingas?
Sokratas. Tik tuomet, bičiuli, jei nužudė neteisingai. Be to, 469 b1
ir vertas gailesčio. O jei teisingai – nevertas pavydo.
Polas. Tai gal neteisingai nužudomas žmogus yra vertas
gailesčio ir nelaimingas?
Sokratas. Mažiau nei tas, kuris nužudo, Polai, ir mažiau 469 b5
nei tas, kuris nužudomas teisingai.
Polas. Kaipgi taip, Sokratai?
Sokratas. Todėl, kad didžiausia blogybė – elgtis neteisingai.
Polas. Išties didžiausia? Ar patirti neteisybę ne didesnė? 469 b10
Sokratas. Anaiptol.
Polas. Vadinasi, veikiau norėtum patirti neteisybę nei elg-
tis neteisingai?

469 c1 {ΣΩ.} Βουλοίμην μὲν ἂν ἔγωγε οὐδέτερα· εἰ δ' ἀναγκαῖον εἴη ἀδικεῖν ἢ ἀδικεῖσθαι, ἑλοίμην ἂν μᾶλλον ἀδικεῖσθαι ἢ ἀδικεῖν.

{ΠΩΛ.} Σὺ ἄρα τυραννεῖν οὐκ ἂν δέξαιο;

{ΣΩ.} Οὔκ, εἰ τὸ τυραννεῖν γε λέγεις ὅπερ ἐγώ.

469 c5 {ΠΩΛ.} Ἀλλ' ἔγωγε τοῦτο λέγω ὅπερ ἄρτι, ἐξεῖναι ἐν τῇ πόλει, ὃ ἂν δοκῇ αὐτῷ, ποιεῖν τοῦτο, καὶ ἀποκτεινύντι καὶ ἐκβάλλοντι καὶ πάντα πράττοντι κατὰ τὴν αὐτοῦ δόξαν.

{ΣΩ.} Ὦ μακάριε, ἐμοῦ δὴ λέγοντος [τῷ λόγῳ] ἐπιλαβοῦ.
469 d1 εἰ γὰρ ἐγὼ ἐν ἀγορᾷ πληθούσῃ λαβὼν ὑπὸ μάλης ἐγχειρίδιον λέγοιμι πρὸς σὲ ὅτι « Ὦ Πῶλε, ἐμοὶ δύναμίς τις καὶ τυραννὶς θαυμασία ἄρτι προσγέγονεν· ἐάν γε ἄρα ἐμοὶ δόξῃ τινὰ τουτωνὶ τῶν ἀνθρώπων ὧν σὺ ὁρᾷς αὐτίκα μάλα
469 d5 δεῖν τεθνάναι, τεθνήξει οὗτος ὃν ἂν δόξῃ· κἄν τινα δόξῃ μοι τῆς κεφαλῆς αὐτῶν κατεαγέναι δεῖν, κατεαγὼς ἔσται αὐτίκα μάλα, κἂν θοἰμάτιον διεσχίσθαι, διεσχισμένον ἔσται – οὕτω
469 e1 μέγα ἐγὼ δύναμαι ἐν τῇδε τῇ πόλει,» εἰ οὖν ἀπιστοῦντί σοι δείξαιμι τὸ ἐγχειρίδιον, ἴσως ἂν εἴποις ἰδὼν ὅτι « Ὦ Σώκρατες, οὕτω μὲν πάντες ἂν μέγα δύναιντο, ἐπεὶ κἂν ἐμπρησθείη οἰκία τούτῳ τῷ τρόπῳ ἥντινά σοι δοκοῖ, καὶ τά γε
469 e5 Ἀθηναίων νεώρια καὶ τριήρεις καὶ τὰ πλοῖα πάντα καὶ τὰ δημόσια καὶ τὰ ἴδια·» ἀλλ' οὐκ ἄρα τοῦτ' ἔστιν τὸ μέγα δύνασθαι, τὸ ποιεῖν ἃ δοκεῖ αὐτῷ· ἢ δοκεῖ σοι;

{ΠΩΛ.} Οὐ δῆτα οὕτω γε.

470 a1 {ΣΩ.} Ἔχεις οὖν εἰπεῖν δι' ὅτι μέμφῃ τὴν τοιαύτην δύναμιν;

{ΠΩΛ.} Ἔγωγε.

{ΣΩ.} Τί δή; λέγε.

470 a5 {ΠΩΛ.} Ὅτι ἀναγκαῖον τὸν οὕτω πράττοντα ζημιοῦσθαί ἐστιν.

{ΣΩ.} Τὸ δὲ ζημιοῦσθαι οὐ κακόν;

{ΠΩΛ.} Πάνυ γε.

{ΣΩ.} Οὐκοῦν, ὦ θαυμάσιε, [τὸ μέγα δύνασθαι] πάλιν αὖ
470 a10 σοι φαίνεται, ἐὰν μὲν πράττοντι ἃ δοκεῖ ἕπηται τὸ ὠφελί-

Sokratas. Nenorėčiau nei vieno, nei kito, bet jei būtinai 469 c1
reikėtų neteisybę patirti arba padaryti, veikiau pasirinkčiau ją patirti nei daryti.

Polas. Vadinasi, nesutiktum būti tironu?

Sokratas. Nesutikčiau, jei tironiška valdžia tu vadini tą patį, ką ir aš.

Polas. Aš taip vadinu tai, apie ką dabar kalbėjau – tai laisvė 469 c5
polyje daryti ką sumanai: žudyti, išvaryti ir visa kita, savo nuožiūra.

Sokratas. O, laimingasis! Aš pasakysiu, o tu pulk. Jei aš
žmonių pilnos aikštės viduryje ištraukčiau iš po pažasties 469 d1
durklą ir sakyčiau tau: „Klausyk, Polai! Ką tik įgijau įstabią galią ir tironišką valdžią. Žiūrėk, jei sumanysiu, kad kuris nors iš šių žmonių, kuriuos dabar matai, tuoj pat turi mirti,
tas ir numirs, kaip aš sumanysiu. Sumanysiu, kad kuriam 469 d5
nors iš jų turi būti sutraiškyta galva – galva čia pat bus sutraiškyta! Sumanysiu, kad apsiaustas turi būti suplėšy-
tas – ir bus suplėšytas. Toks šiame polyje esu galingas! Ir jei 469 e1
tau netikint aš parodyčiau durklą, tu, ko gero, į tai atsakytum: „Klausyk, Sokratai! Šitaip kiekvienas gali būti galingas. Juk
panašiai gali sudeginti kokį sumanai namą, net ir atėniečių 469 e5
laivų statyklas, trieras ir apskritai visus laivus – tiek polio, tiek privačių asmenų“. Vadinasi, ne tai yra „turėti didelę galią“ – daryti ką sumanai? Ar manai, kad tai?

Polas. Žinoma, ne tai, jei šitaip daroma.

Sokratas. Gali pasakyti, kuo tau nepatinka tokia galia? 470 a1

Polas. Galiu.

Sokratas. Nagi sakyk!

Polas. Šitokį veikėją būtinai nubaus. 470 a5

Sokratas. O patirti bausmę – ar ne blogis?

Polas. Žinoma.

Sokratas. Vadinasi, įstabusis mano, ir vėl manai, kad, jei
veikiant ką sumanai prisideda veikimo naudingumas, tai yra 470 a10

μως πράττειν, ἀγαθόν τε εἶναι, καὶ τοῦτο, ὡς ἔοικεν, ἐστὶν
τὸ μέγα δύνασθαι· εἰ δὲ μή, κακὸν καὶ σμικρὸν δύνασθαι.
470 b1 σκεψώμεθα δὲ καὶ τόδε· ἄλλο τι ὁμολογοῦμεν ἐνίοτε μὲν
ἄμεινον εἶναι ταῦτα ποιεῖν ἃ νυνδὴ ἐλέγομεν, ἀποκτεινύναι τε
καὶ ἐξελαύνειν ἀνθρώπους καὶ ἀφαιρεῖσθαι χρήματα, ἐνίοτε
δὲ οὔ;
470 b5 {ΠΩΛ.} Πάνυ γε.
{ΣΩ.} Τοῦτο μὲν δή, ὡς ἔοικε, καὶ παρὰ σοῦ καὶ παρ'
ἐμοῦ ὁμολογεῖται.
{ΠΩΛ.} Ναί.
{ΣΩ.} Πότε οὖν σὺ φῂς ἄμεινον εἶναι ταῦτα ποιεῖν; εἰπὲ
470 b10 τίνα ὅρον ὁρίζῃ.
{ΠΩΛ.} Σὺ μὲν οὖν, ὦ Σώκρατες, ἀπόκριναι [ταὐτὸ] τοῦτο.
470 c1 {ΣΩ.} Ἐγὼ μὲν τοίνυν φημί, ὦ Πῶλε, εἴ σοι παρ' ἐμοῦ
ἥδιόν ἐστιν ἀκούειν, ὅταν μὲν δικαίως τις ταῦτα ποιῇ,
ἄμεινον εἶναι, ὅταν δὲ ἀδίκως, κάκιον.
{ΠΩΛ.} Χαλεπόν γέ σε ἐλέγξαι, ὦ Σώκρατες· ἀλλ' οὐχὶ
470 c5 κἂν παῖς σε ἐλέγξειεν ὅτι οὐκ ἀληθῆ λέγεις;
{ΣΩ.} Πολλὴν ἄρα ἐγὼ τῷ παιδὶ χάριν ἕξω, ἴσην δὲ καὶ
σοί, ἐάν με ἐλέγξῃς καὶ ἀπαλλάξῃς φλυαρίας. ἀλλὰ μὴ
κάμῃς φίλον ἄνδρα εὐεργετῶν, ἀλλ' ἔλεγχε.
{ΠΩΛ.} Ἀλλὰ μήν, ὦ Σώκρατες, οὐδέν γέ σε δεῖ παλαιοῖς
470 d1 πράγμασιν ἐλέγχειν· τὰ γὰρ χθὲς καὶ πρώην γεγονότα ταῦτα
ἱκανά σε ἐξελέγξαι ἐστὶν καὶ ἀποδεῖξαι ὡς πολλοὶ ἀδικοῦντες
ἄνθρωποι εὐδαίμονές εἰσιν.
{ΣΩ.} Τὰ ποῖα ταῦτα;
470 d5 {ΠΩΛ.} Ἀρχέλαον δήπου τοῦτον τὸν Περδίκκου ὁρᾷς
ἄρχοντα Μακεδονίας;
{ΣΩ.} Εἰ δὲ μή, ἀλλ' ἀκούω γε.
{ΠΩΛ.} Εὐδαίμων οὖν σοι δοκεῖ εἶναι ἢ ἄθλιος;
{ΣΩ.} Οὐκ οἶδα, ὦ Πῶλε· οὐ γάρ πω συγγέγονα τῷ ἀνδρί.
470 e1 {ΠΩΛ.} Τί δέ; συγγενόμενος ἂν γνοίης, ἄλλως δὲ αὐτόθεν
οὐ γιγνώσκεις ὅτι εὐδαιμονεῖ;

gėris, ir toks veikimas, matyt, ir reiškia „turėti didelę galią",
o jei neprisideda, tai yra blogis ir menka galia. Aptarkime
dar kai ką: ar mudu sutiksime, jog kartais geriau yra daryti 470 b1
tai, ką dabar minėjome – žudyti, išvaryti žmones, atimti jų
turtus, o kitąsyk – ne?
Polas. Žinoma. 470 b5
Sokratas. Tad šį dalyką, regis, abudu pripažįstame?
Polas. Taip.
Sokratas. O kada, anot tavęs, geriau tai padaryti? Kokią,
sakyk, čia brėži ribą? 470 b10
Polas. Pats ir atsakyk į šį klausimą, Sokratai!
Sokratas. Atsakau, Polai, jei tau labiau patinka atsakymą 470 c1
išgirsti iš manęs. Jei anie veiksmai padaromi teisingai, geriau
yra juos daryti, o jei neteisingai – blogiau.
Polas. Tikrai sunku paneigti tavo žodžius, Sokratai! Nejau
nesupranti, kad net vaikas galėtų tai padaryti ir parodyti, 470 c5
kad kalbi neteisingai?
Sokratas. Būsiu labai dėkingas tam vaikui, lygiai ir tau, jei
paneigsi mano žodžius ir padėsi atsikratyti paikybės. Tad
negailėki jėgų darydamas gera draugui vyrui. Paneik mano
žodžius!
Polas. Sokratai, tavo žodžiams paneigti nereikia dairytis
senų dalykų. Ir vakarykščiai įvykiai pakankamai gerai įrodo, 470 d1
kad daugybė neteisingai besielgiančių žmonių yra laimingi.
Sokratas. Kokie įvykiai?
Polas. Ogi toks Archelajas, Perdiko sūnus, Makedonijos 470 d5
valdovas – turbūt matai?
Sokratas. Gal ir nematau, bet girdėti tikrai tenka.
Polas. Taigi, ar laimingas jis, tavo manymu, ar nelaimingas?
Sokratas. Nežinau, Polai, dar nėra tekę susitikti su šiuo
vyru.
Polas. Na ir kas? Atseit, susitikęs sužinotum, o kitaip, tie- 470 e1
siog čia pat, nežinai, kad jis laimingas?

{ΣΩ.} Μὰ Δί' οὐ δῆτα.
{ΠΩΛ.} Δῆλον δή, ὦ Σώκρατες, ὅτι οὐδὲ τὸν μέγαν βασιλέα
470 e5 γιγνώσκειν φήσεις εὐδαίμονα ὄντα.
{ΣΩ.} Καὶ ἀληθῆ γε ἐρῶ· οὐ γὰρ οἶδα παιδείας ὅπως ἔχει
καὶ δικαιοσύνης.
{ΠΩΛ.} Τί δέ; ἐν τούτῳ ἡ πᾶσα εὐδαιμονία ἐστίν;
{ΣΩ.} Ὥς γε ἐγὼ λέγω, ὦ Πῶλε· τὸν μὲν γὰρ καλὸν καὶ
470 e10 ἀγαθὸν ἄνδρα καὶ γυναῖκα εὐδαίμονα εἶναί φημι, τὸν δὲ
ἄδικον καὶ πονηρὸν ἄθλιον.
471 a1 {ΠΩΛ.} Ἄθλιος ἄρα οὗτός ἐστιν ὁ Ἀρχέλαος κατὰ τὸν
σὸν λόγον;
{ΣΩ.} Εἴπερ γε, ὦ φίλε, ἄδικος.
{ΠΩΛ.} Ἀλλὰ μὲν δὴ πῶς οὐκ ἄδικος; ᾧ γε προσῆκε μὲν
471 a5 τῆς ἀρχῆς οὐδὲν ἣν νῦν ἔχει, ὄντι ἐκ γυναικὸς ἣ ἦν δούλη
Ἀλκέτου τοῦ Περδίκκου ἀδελφοῦ, καὶ κατὰ μὲν τὸ δίκαιον
δοῦλος ἦν Ἀλκέτου, καὶ εἰ ἐβούλετο τὰ δίκαια ποιεῖν, ἐδού-
λευεν ἂν Ἀλκέτῃ καὶ ἦν εὐδαίμων κατὰ τὸν σὸν λόγον.
νῦν δὲ θαυμασίως ὡς ἄθλιος γέγονεν, ἐπεὶ τὰ μέγιστα ἠδί-
471 b1 κηκεν· ὅς γε πρῶτον μὲν τοῦτον αὐτὸν τὸν δεσπότην καὶ
θεῖον μεταπεμψάμενος ὡς ἀποδώσων τὴν ἀρχὴν ἣν Περδίκκας
αὐτὸν ἀφείλετο, ξενίσας καὶ καταμεθύσας αὐτόν τε καὶ τὸν
ὑὸν αὐτοῦ Ἀλέξανδρον, ἀνεψιὸν αὑτοῦ, σχεδὸν ἡλικιώτην,
471 b5 ἐμβαλὼν εἰς ἅμαξαν, νύκτωρ ἐξαγαγὼν ἀπέσφαξέν τε καὶ
ἠφάνισεν ἀμφοτέρους. καὶ ταῦτα ἀδικήσας ἔλαθεν ἑαυτὸν
ἀθλιώτατος γενόμενος καὶ οὐ μετεμέλησεν αὐτῷ, ἀλλ' ὀλίγον
471 c1 ὕστερον τὸν ἀδελφόν, τὸν γνήσιον [τον] Περδίκκου ὑόν, παῖδα
ὡς ἑπτέτη, οὗ ἡ ἀρχὴ ἐγίγνετο κατὰ τὸ δίκαιον, οὐκ ἐβου-
λήθη εὐδαίμων γενέσθαι δικαίως ἐκθρέψας καὶ ἀποδοὺς τὴν
ἀρχὴν ἐκείνῳ, ἀλλ' εἰς φρέαρ ἐμβαλὼν καὶ ἀποπνίξας πρὸς
471 c5 τὴν μητέρα αὐτοῦ Κλεοπάτραν χῆνα ἔφη διώκοντα ἐμπεσεῖν
καὶ ἀποθανεῖν. τοιγάρτοι νῦν, ἅτε μέγιστα ἠδικηκὼς τῶν
ἐν Μακεδονίᾳ, ἀθλιώτατός ἐστιν πάντων Μακεδόνων, ἀλλ'
οὐκ εὐδαιμονέστατος, καὶ ἴσως ἔστιν ὅστις Ἀθηναίων ἀπὸ σοῦ

Sokratas. Dievaži, tikrai ne.
Polas. Aišku, kad ir apie Didįjį karalių tu, Sokratai, pasa-
kysi nežinąs, ar jis laimingas? 470 e5
Sokratas. Ir teisingai pasakysiu. Mat nežinau, koks jo
išprusimas ir teisingumas.
Polas. Na ir kas? Čia ir yra visa laimė?
Sokratas. Mano galva, taip. Aš sakau, kad gražus ir geras
žmogus, vyras ar moteris, yra laimingas, o neteisingas ir 470 e10
nedoras – nelaimingas.
Polas. Vadinasi, anot tokio tavo teiginio, išeina, kad Arche- 471 a1
lajas, apie kurį kalbame, yra nelaimingas?
Sokratas. Tik tuo atveju, bičiuli, jei jis yra neteisingas.
Polas. Kaipgi jis nebus neteisingas! Šiam žmogui nė kiek
nepriklausė valdžia, kurią jis dabar turi: juk moteris, kuri 471 a5
jį pagimdė, buvo Perdiko brolio Alketo vergė! Tad teisėtai
jis turėjo būti Alketo vergas ir, jei būtų pasirinkęs elgtis tei-
singai, turėjo likti Alketo vergu ir, anot tavo teiginio, būtų
buvęs laimingas! O dabar jis tapo neįtikėtinai nelaimingas,
mat pridarė didžiausių neteisybių: pirma pasikvietė pas save 471 b1
Alketą, savo valdovą ir dėdę, neva ketindamas grąžinti jam
valdžią, kurią iš jo atėmė Perdikas. Kaip svečius priėmęs
Alketą ir jo sūnų Aleksandrą, savo pusbrolį, beveik vien-
metį, jis juos girdyte prigirdė, įmetė į vežimą, naktį išvežė 471 b5
lauk ir papjovė, paslėpęs judviejų pėdsakus... Pridaręs tokių
neteisybių, nė nenutuokė tapęs be galo nelaimingas, nei gai-
lėjosi, bet neilgai trukus savo brolį, tikrąjį Perdiko sūnų, sep- 471 c1
tynmetį vaiką, kuriam teisėtai turėjo priklausyti valdžia...
Mat nepanoro tapti laimingas, teisingai šį vaiką išauginęs
ir perdavęs jam valdžią. Jis jį įmetė į šulinį ir paskandino,
o vaiko motinai Kleopatrai pasakė, kad tas vijosi žąsį, įkrito 471 c5
į šulinį ir žuvo. Vadinasi dabar, neteisybių mastu pralenkęs
visus makedonus, Archelajas iš jų visų yra pats nelaimin-
giausias, o ne pats laimingiausias! Tad ko gero atsiras tokių

471 d1 ἀρξάμενος δέξαιτ' ἂν ἄλλος ὁστισοῦν Μακεδόνων γενέσθαι
μᾶλλον ἢ Ἀρχέλαος.
{ΣΩ.} Καὶ κατ' ἀρχὰς τῶν λόγων, ὦ Πῶλε, ἔγωγέ σε
ἐπῄνεσα ὅτι μοι δοκεῖς εὖ πρὸς τὴν ῥητορικὴν πεπαιδεῦσθαι,
471 d5 τοῦ δὲ διαλέγεσθαι ἠμεληκέναι· καὶ νῦν ἄλλο τι οὗτός ἐστιν
ὁ λόγος, ᾧ με καὶ ἂν παῖς ἐξελέγξειε, καὶ ἐγὼ ὑπὸ σοῦ νῦν,
ὡς σὺ οἴει, ἐξελήλεγμαι τούτῳ τῷ λόγῳ, φάσκων τὸν ἀδι-
κοῦντα οὐκ εὐδαίμονα εἶναι; πόθεν, ὠγαθέ; καὶ μὴν οὐδέν γέ
σοι τούτων ὁμολογῶ ὧν σὺ φῄς.
471 e1 {ΠΩΛ.} Οὐ γὰρ ἐθέλεις, ἐπεὶ δοκεῖ γέ σοι ὡς ἐγὼ λέγω.
{ΣΩ.} Ὦ μακάριε, ῥητορικῶς γάρ με ἐπιχειρεῖς ἐλέγχειν,
ὥσπερ οἱ ἐν τοῖς δικαστηρίοις ἡγούμενοι ἐλέγχειν. καὶ γὰρ
ἐκεῖ οἱ ἕτεροι τοὺς ἑτέρους δοκοῦσιν ἐλέγχειν, ἐπειδὰν τῶν
471 e5 λόγων ὧν ἂν λέγωσι μάρτυρας πολλοὺς παρέχωνται καὶ
εὐδοκίμους, ὁ δὲ τἀναντία λέγων ἕνα τινὰ παρέχηται ἢ
μηδένα. οὗτος δὲ ὁ ἔλεγχος οὐδενὸς ἄξιός ἐστιν πρὸς τὴν
472 a1 ἀλήθειαν· ἐνίοτε γὰρ ἂν καὶ καταψευδομαρτυρηθείη τις ὑπὸ
πολλῶν καὶ δοκούντων εἶναί τι. καὶ νῦν περὶ ὧν σὺ λέγεις
ὀλίγου σοι πάντες συμφήσουσιν ταὐτὰ Ἀθηναῖοι καὶ οἱ ξένοι,
ἐὰν βούλῃ κατ' ἐμοῦ μάρτυρας παρασχέσθαι ὡς οὐκ ἀληθῆ
472 a5 λέγω· μαρτυρήσουσί σοι, ἐὰν μὲν βούλῃ, Νικίας ὁ Νικη-
ράτου καὶ οἱ ἀδελφοὶ μετ' αὐτοῦ, ὧν οἱ τρίποδες οἱ ἐφεξῆς
ἑστῶτές εἰσιν ἐν τῷ Διονυσίῳ, ἐὰν δὲ βούλῃ, Ἀριστοκράτης
472 b1 ὁ Σκελλίου, οὗ αὖ ἐστιν ἐν Πυθίου τοῦτο τὸ καλὸν ἀνάθημα,
ἐὰν δὲ βούλῃ, ἡ Περικλέους ὅλη οἰκία ἢ ἄλλη συγγένεια
ἥντινα ἂν βούλῃ τῶν ἐνθάδε ἐκλέξασθαι. ἀλλ' ἐγώ σοι εἷς
ὢν οὐχ ὁμολογῶ· οὐ γάρ με σὺ ἀναγκάζεις, ἀλλὰ ψευδο-
472 b5 μάρτυρας πολλοὺς κατ' ἐμοῦ παρασχόμενος ἐπιχειρεῖς ἐκβάλ-
λειν με ἐκ τῆς οὐσίας καὶ τοῦ ἀληθοῦς. ἐγὼ δὲ ἂν μὴ σὲ
αὐτὸν ἕνα ὄντα μάρτυρα παράσχωμαι ὁμολογοῦντα περὶ ὧν
λέγω, οὐδὲν οἶμαι ἄξιον λόγου μοι πεπεράνθαι περὶ ὧν ἂν
472 c1 ἡμῖν ὁ λόγος ᾖ· οἶμαι δὲ οὐδὲ σοί, ἐὰν μὴ ἐγώ σοι μαρτυρῶ εἷς
ὢν μόνος, τοὺς δ' ἄλλους πάντας τούτους χαίρειν ἐᾷς. ἔστιν
μὲν οὖν οὗτός τις τρόπος ἐλέγχου, ὡς σύ τε οἴει καὶ ἄλλοι

atėniečių, pradedant tavimi, kurie veikiau sutiktų būti bet 471 d1
kuriuo makedonu, tik ne Archelaju!
Sokratas. Jau pokalbio pradžioje pagyriau tave, Polai: mano
nuomone, retorikos esi gerai išmokytas, bet svarstymo meną 471 d5
apleidai. Štai ir dabar: ar tai ir bus tavo žadėta kalba, kuria ir
vaikas mane sutriuškintų? Manai, kad šia savo kalba panei-
gei mano teiginį, jog neteisingai besielgiantis žmogus nėra
laimingas? Kuo gi, mielasis? Juk aš nepritariu niekam iš to,
ką tu sakai.
Polas. Tik todėl, kad nenori. Nes šiaip esi tos pačios nuo- 471 e1
monės, kaip ir aš.
Sokratas. Laimingasis mano, bandai mano teiginį paneigti
retoriškai, kaip žmonės daro teismuose, įsivaizduodami, kad
tai yra paneigimas. Jie mano, kad paneigia varžovų teiginius,
jei savo žodžiams paliudyti atsiveda daug garbingų liudininkų, 471 e5
o priešininkas – kokį vieną ar išvis jokio. Bet tiesos požiū-
riu toks paneigimas nieko vertas. Juk gali atsitikti, kad žmo- 472 a1
gus bus nuteistas pasikliovus melagingais daugybės atseit
garbingų liudytojų parodymais. Kad ir dabar, jei sumanysi
pakviesti liudytojų, esą aš kalbu netiesą, tavo žodžiams pri-
tars bemaž visi atėniečiai ir svetimšaliai. Jei panorėsi, liudys 472 a5
Nikerato sūnus Nikijas ir jo broliai – jų trikojų eilė puošia Dio-
niso šventovę. Panorėsi, eis ir Skelijo sūnus Aristokratas – jo
garsi dovana puikuojasi Pitiečio šventovėje, eis ir visa Perik- 472 b1
lio šeima ir bet kuri kita čionykštė giminė, kurią sumanysi
pasirinkti. Bet štai aš vienas tau nepritarsiu. Tu nepajėgi pri-
versti manęs sutikti, bet pateikdamas daugybę melagingų liu- 472 b5
dininkų gviešiesi išvaryti mane iš mano valdų – tiesos. O aš, jei
nepateiksiu vienintelio liudininko – tavęs paties, pritariančio
mano žodžiams, nemanysiu, kad pasiekiau ką nors svarbes-
nio dalykuose, apie kuriuos kalbame. Manau, tu taip pat nieko 472 c1
nelaimi, jeigu aš vienintelis nesu tavo liudininkas, o visus kitus
gali iš čia paleisti. Tau ir daugeliui kitų žmonių atrodo, kad

πολλοί· ἔστιν δὲ καὶ ἄλλος, ὃν ἐγὼ αὖ οἶμαι. παραβα-
472 c5 λόντες οὖν παρ' ἀλλήλους σκεψώμεθα εἴ τι διοίσουσιν ἀλλή-
λων. καὶ γὰρ καὶ τυγχάνει περὶ ὧν ἀμφισβητοῦμεν οὐ πάνυ
σμικρὰ ὄντα, ἀλλὰ σχεδόν τι ταῦτα περὶ ὧν εἰδέναι τε
κάλλιστον μὴ εἰδέναι τε αἴσχιστον· τὸ γὰρ κεφάλαιον αὐτῶν
ἐστιν ἢ γιγνώσκειν ἢ ἀγνοεῖν ὅστις τε εὐδαίμων ἐστὶν καὶ
472 d1 ὅστις μή. αὐτίκα πρῶτον, περὶ οὗ νῦν ὁ λόγος ἐστίν, σὺ
ἡγῇ οἷόν τε εἶναι μακάριον ἄνδρα ἀδικοῦντά τε καὶ ἄδικον
ὄντα, εἴπερ Ἀρχέλαον ἄδικον μὲν ἡγῇ εἶναι, εὐδαίμονα δέ.
ἄλλο τι ὡς οὕτω σου νομίζοντος διανοώμεθα;

472 d5 {ΠΩΛ.} Πάνυ γε.

{ΣΩ.} Ἐγὼ δέ φημι ἀδύνατον. ἓν μὲν τουτὶ ἀμφισβη-
τοῦμεν. εἶεν· ἀδικῶν δὲ δὴ εὐδαίμων ἔσται ἆρ', ἂν τυγχάνῃ
δίκης τε καὶ τιμωρίας;

{ΠΩΛ.} Ἥκιστά γε, ἐπεὶ οὕτω γ' ἂν ἀθλιώτατος εἴη.

472 e1 {ΣΩ.} Ἀλλ' ἐὰν ἄρα μὴ τυγχάνῃ δίκης ὁ ἀδικῶν, κατὰ τὸν
σὸν λόγον εὐδαίμων ἔσται;

{ΠΩΛ.} Φημί.

{ΣΩ.} Κατὰ δέ γε τὴν ἐμὴν δόξαν, ὦ Πῶλε, ὁ ἀδικῶν τε
472 e5 καὶ ὁ ἄδικος πάντως μὲν ἄθλιος, ἀθλιώτερος μέντοι ἐὰν μὴ
διδῷ δίκην μηδὲ τυγχάνῃ τιμωρίας ἀδικῶν, ἧττον δὲ ἄθλιος
ἐὰν διδῷ δίκην καὶ τυγχάνῃ δίκης ὑπὸ θεῶν τε καὶ ἀνθρώπων.

473 a1 {ΠΩΛ.} Ἄτοπά γε, ὦ Σώκρατες, ἐπιχειρεῖς λέγειν.

{ΣΩ.} Πειράσομαι δέ γε καὶ σὲ ποιῆσαι, ὦ ἑταῖρε, ταὐτὰ
ἐμοὶ λέγειν· φίλον γάρ σε ἡγοῦμαι. νῦν μὲν οὖν ἃ διαφε-
ρόμεθα ταῦτ' ἐστιν· σκόπει δὲ καὶ σύ. εἶπον ἐγώ που ἐν
473 a5 τοῖς ἔμπροσθεν τὸ ἀδικεῖν τοῦ ἀδικεῖσθαι κάκιον εἶναι.

{ΠΩΛ.} Πάνυ γε.

{ΣΩ.} Σὺ δὲ τὸ ἀδικεῖσθαι.

{ΠΩΛ.} Ναί.

{ΣΩ.} Καὶ τοὺς ἀδικοῦντας ἀθλίους ἔφην εἶναι ἐγώ, καὶ
473 a10 ἐξηλέγχθην ὑπὸ σοῦ.

tinkamas paneigimo būdas yra toks, o man – kad kitoks. Tad
dėkime juodu vienas šalia kito ir žiūrėkime, ar esama kokio 472 c5
skirtumo. Tai, dėl ko dabar nesutariame, yra ne kokie menk-
niekiai, bet tai, ką žinoti, ko gero, yra visų gražiausia, o neži-
noti – bjauriausia. Juk šių svarstymų esmė – suprantame mes
ar nesuprantame, kuris žmogus yra laimingas, o kuris – ne.

Taigi, pradėkime nuo to, apie ką dabar kalbame: anot tavęs, 472 d1
neteisingai besielgiantis neteisingas žmogus gali būti lai-
mingas, nes, tavo nuomone, Archelajas yra neteisingas, bet
laimingas. Ar taip reikia suprasti tavo mintį?

Polas. Būtent. 472 d5

Sokratas. O aš tvirtinu, kad tai neįmanoma. Taigi, tai yra
vienas dalykas, dėl kurio nesutariame. Ką gi. O ar neteisin-
gai besielgiantis žmogus bus laimingas, jei sulauks bausmės?

Polas. Tikrai ne. Tuomet jis būtų baisiausiai nelaimingas!

Sokratas. O negavęs bausmės, anot tavo teiginio, bus lai- 472 e1
mingas?

Polas. Taip.

Sokratas. O mano manymu, Polai, neteisingas ir neteisin-
gai besielgiantis žmogus visuomet yra nelaimingas, tačiau 472 e5
labiau nelaimingas jis bus tuomet, jei už savo neteisybę neat-
siteis ir negaus bausmės, o jei atsilygins ir iš dievų bei žmonių
gaus teisingą bausmę – bus mažiau nelaimingas.

Polas. Keistus dalykus mėgini teigti, Sokratai! 473 a1

Sokratas. Vis dėlto, bičiuli, pasistengsiu padaryti taip, kad ir
pats imtum kalbėti tą patį. Mat laikau tave savo draugu. O kol
kas štai dėl ko mudu nesutariame – pats pasižiūrėk: regis, anks-
čiau esu sakęs, kad daryti neteisybę yra blogiau nei ją patirti? 473 a5

Polas. Būtent taip.

Sokratas. O tu, kad blogiau yra neteisybę patirti.

Polas. Taip.

Sokratas. Ir dar sakiau, kad neteisybę darantys žmonės
yra nelaimingi, o tu paneigei mano teiginį. 473 a10

{ΠΩΛ.} Ναὶ μὰ Δία.
473 b1 {ΣΩ.} Ὡς σύ γε οἴει, ὦ Πῶλε.
{ΠΩΛ.} Ἀληθῆ γε οἰόμενος.
{ΣΩ.} Ἴσως. σὺ δέ γε εὐδαίμονας αὖ τοὺς ἀδικοῦντας, ἐὰν
μὴ διδῶσι δίκην.
473 b5 {ΠΩΛ.} Πάνυ μὲν οὖν.
{ΣΩ.} Ἐγὼ δέ γε αὐτοὺς ἀθλιωτάτους φημί, τοὺς δὲ
διδόντας δίκην ἧττον. βούλει καὶ τοῦτο ἐλέγχειν;
{ΠΩΛ.} Ἀλλ' ἔτι τοῦτ' ἐκείνου χαλεπώτερόν ἐστιν, ὦ
Σώκρατες, ἐξελέγξαι.
473 b10 {ΣΩ.} Οὐ δῆτα, ὦ Πῶλε, ἀλλ' ἀδύνατον· τὸ γὰρ ἀληθὲς
οὐδέποτε ἐλέγχεται.
{ΠΩΛ.} Πῶς λέγεις; ἐὰν ἀδικῶν ἄνθρωπος ληφθῇ τυραν-
473 c1 νίδι ἐπιβουλεύων, καὶ ληφθεὶς στρεβλῶται καὶ ἐκτέμνηται
καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐκκάηται, καὶ ἄλλας πολλὰς καὶ μεγάλας
καὶ παντοδαπὰς λώβας αὐτός τε λωβηθεὶς καὶ τοὺς αὑτοῦ
ἐπιδὼν παῖδάς τε καὶ γυναῖκα τὸ ἔσχατον ἀνασταυρωθῇ ἢ
473 c5 καταπιττωθῇ, οὗτος εὐδαιμονέστερος ἔσται ἢ ἐὰν διαφυγὼν
τύραννος καταστῇ καὶ ἄρχων ἐν τῇ πόλει διαβιῷ ποιῶν ὅτι
ἂν βούληται, ζηλωτὸς ὢν καὶ εὐδαιμονιζόμενος ὑπὸ τῶν
473 d1 πολιτῶν καὶ τῶν ἄλλων ξένων; ταῦτα λέγεις ἀδύνατον εἶναι
ἐξελέγχειν;
{ΣΩ.} Μορμολύττῃ αὖ, ὦ γενναῖε Πῶλε, καὶ οὐκ ἐλέγχεις·
ἄρτι δὲ ἐμαρτύρου. ὅμως δὲ ὑπόμνησόν με σμικρόν. ἐὰν
473 d5 ἀδίκως ἐπιβουλεύων τυραννίδι, εἶπες;
{ΠΩΛ.} Ἔγωγε.
{ΣΩ.} Εὐδαιμονέστερος μὲν τοίνυν οὐδέποτε ἔσται οὐδέ-
τερος αὐτῶν, οὔτε ὁ κατειργασμένος τὴν τυραννίδα ἀδίκως
οὔτε ὁ διδοὺς δίκην – δυοῖν γὰρ ἀθλίοιν εὐδαιμονέστερος μὲν
473 e1 οὐκ ἂν εἴη – ἀθλιώτερος μέντοι ὁ διαφεύγων καὶ τυραννεύσας.
τί τοῦτο, ὦ Πῶλε; γελᾷς; ἄλλο αὖ τοῦτο εἶδος ἐλέγχου
ἐστίν, ἐπειδάν τίς τι εἴπῃ, καταγελᾶν, ἐλέγχειν δὲ μή;

Polas. Prisiekiu Dzeusu, taip!
Sokratas. Bent taip tau atrodo, Polai. 473 b1
Polas. Ir teisingai atrodo.
Sokratas. Gal. Sakei, kad neteisybę darantys žmonės lai-
mingi, jei neatsako pagal teisybę?
Polas. Žinoma. 473 b5
Sokratas. Bet aš tvirtinu, kad jie yra patys nelaimingiausi,
o atsakę pagal teisybę – mažiau. Ir šį teiginį nori paneigti?
Polas. Na jau taip. Paneigti tokį teiginį dar sunkiau nei
aną, Sokratai!
Sokratas. Kad ne, Polai. Ne sunkiau, bet neįmanoma. Mat 473 b10
tiesa nepaneigiama.
Polas. Ką nori pasakyti? Jei neteisingai besielgiantis žmo-
gus būtų sučiuptas besikėsinantis tapti tironu, o sučiupus 473 c1
jam laužytų kaulus, iškastruotų, išdegintų akis ir visaip
kitaip smarkiai suluošintų jį patį ir, jam matant, jo žmoną
bei vaikus, o galiausiai nukryžiuotų ar suteptą derva sude-
gintų, – tai jis bus laimingesnis nei būtų tuomet, jei, išvengęs 473 c5
bausmės, taptų tironu ir gyvenimą nugyventų polyje daryda-
mas ką užsimano ir keldamas jo sėkme besižavinčių piliečių
ir svetimšalių pavydą? Šito, anot tavęs, neįmanoma paneigti? 473 d1
Sokratas. Dabar, užuot pateikęs paneigimą, gąsdini mane
baubais, kilnusis Polai. O prieš tai šaukeisi liudininkų. Bet
primink man vieną dalyką. Sakei: „Jei neteisėtai užsimos 473 d5
tapti tironu"?
Polas. Sakiau.
Sokratas. Tuomet nė vienas iš jų tikrai nebus laiminges-
nis – nei tas, kuris neteisėtai pasiekė tironijos, nei tas, kuris
už tai buvo nubaustas. Juk tarp dviejų nelaimėlių laiminges-
nio nerasi. Vis dėlto labiau nelaimingas bus tas, kuris išvengė 473 e1
bausmės ir valdė kaip tironas. Kas yra, Polai? Juokiesi? Ar tai
dar vienas paneigimo būdas – kam nors iškėlus kokį teiginį,
išjuokti, užuot pateikus paneigimą?

{ΠΩΛ.} Οὐκ οἴει ἐξεληλέγχθαι, ὦ Σώκρατες, ὅταν τοιαῦτα
473 e5 λέγῃς ἃ οὐδεὶς ἂν φήσειεν ἀνθρώπων; ἐπεὶ ἐροῦ τινα τουτωνί.

{ΣΩ.} Ὦ Πῶλε, οὐκ εἰμὶ τῶν πολιτικῶν, καὶ πέρυσι βου-
λεύειν λαχών, ἐπειδὴ ἡ φυλὴ ἐπρυτάνευε καὶ ἔδει με ἐπι-
474 a1 ψηφίζειν, γέλωτα παρεῖχον καὶ οὐκ ἠπιστάμην ἐπιψηφίζειν.
μὴ οὖν μηδὲ νῦν με κέλευε ἐπιψηφίζειν τοὺς παρόντας, ἀλλ'
εἰ μὴ ἔχεις τούτων βελτίω ἔλεγχον, ὅπερ νυνδὴ ἐγὼ ἔλεγον,
ἐμοὶ ἐν τῷ μέρει παράδος, καὶ πείρασαι τοῦ ἐλέγχου οἷον ἐγὼ
474 a5 οἶμαι δεῖν εἶναι. ἐγὼ γὰρ ὧν ἂν λέγω ἕνα μὲν παρασχέσθαι
μάρτυρα ἐπίσταμαι, αὐτὸν πρὸς ὃν ἄν μοι ὁ λόγος ᾖ, τοὺς δὲ
πολλοὺς ἐῶ χαίρειν, καὶ ἕνα ἐπιψηφίζειν ἐπίσταμαι, τοῖς δὲ
474 b1 πολλοῖς οὐδὲ διαλέγομαι. ὅρα οὖν εἰ ἐθελήσεις ἐν τῷ μέρει
διδόναι ἔλεγχον ἀποκρινόμενος τὰ ἐρωτώμενα. ἐγὼ γὰρ δὴ
οἶμαι καὶ ἐμὲ καὶ σὲ καὶ τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους τὸ ἀδικεῖν
τοῦ ἀδικεῖσθαι κάκιον ἡγεῖσθαι καὶ τὸ μὴ διδόναι δίκην τοῦ
474 b5 διδόναι.

{ΠΩΛ.} Ἐγὼ δέ γε οὔτ' ἐμὲ οὔτ' ἄλλον ἀνθρώπων οὐδένα.
ἐπεὶ σὺ δέξαι' ἂν μᾶλλον ἀδικεῖσθαι ἢ ἀδικεῖν;

{ΣΩ.} Καὶ σύ γ' ἂν καὶ οἱ ἄλλοι πάντες.

{ΠΩΛ.} Πολλοῦ γε δεῖ, ἀλλ' οὔτ' ἐγὼ οὔτε σὺ οὔτ' ἄλλος
474 b10 οὐδείς.

474 c1 {ΣΩ.} Οὔκουν ἀποκρινῇ;

{ΠΩΛ.} Πάνυ μὲν οὖν· καὶ γὰρ ἐπιθυμῶ εἰδέναι ὅτι ποτ'
ἐρεῖς.

{ΣΩ.} Λέγε δή μοι, ἵν' εἰδῇς, ὥσπερ ἂν εἰ ἐξ ἀρχῆς σε
474 c5 ἠρώτων· πότερον δοκεῖ σοι, ὦ Πῶλε, κάκιον εἶναι, τὸ
ἀδικεῖν ἢ τὸ ἀδικεῖσθαι;

{ΠΩΛ.} Τὸ ἀδικεῖσθαι ἔμοιγε.

{ ΣΩ.} Τί δὲ δή; αἴσχιον πότερον τὸ ἀδικεῖν ἢ τὸ ἀδικεῖσθαι;
ἀποκρίνου.

{ΠΩΛ.} Τὸ ἀδικεῖν.

{ΣΩ.} Οὐκοῦν καὶ κάκιον, εἴπερ αἴσχιον.

{ΠΩΛ.} Ἥκιστά γε.

Polas. Nemanai, kad tavo teiginys jau yra paneigtas,
kai kalbi dalykus, kuriems joks žmogus nepritartų? Nagi, 473 e5
paklausk bet kurio iš čia esančiųjų!

Sokratas. Polai, nepriklausau politikams, o kai pernai man
iškrito būti Tarybos nariu ir mūsų filės pirmininkavimo metu
turėjau surengti balsavimą, sukėliau juoką, nes nemokėjau to 474 a1
padaryti. Tad dabar neversk manęs rengti klausytojų balsa-
vimo, bet, jei neturi už šiuos geresnio būdo paneigti teiginius,
tuomet, kaip sakiau, užleisk vietą man – galėsi patirti, kokį
paneigimą aš laikau tinkamu. Mat aš moku pateikti tik vieną 474 a5
savo žodžių liudininką – tą patį, su kuriuo kalbuosi; visais
kitais nesirūpinu. Ir vienam tegebu surengti balsavimą, o su
minia nė nemėginu kalbėtis. Tad tu žiūrėk, ar norėsi panei- 474 b1
gimą perleisti man, o pats atsakinėti į klausimus?

Mano nuomone, ir aš, ir tu, ir visi kiti žmonės mano, kad
daryti neteisybę yra didesnis blogis nei ją patirti, o likti nenu-
baustam blogiau nei bausmę gauti. 474 b5

Polas. O mano nuomone, nemanome – nei aš, nei tu, nei
joks kitas žmogus. Sakyk, ar pats veikiau sutiktum patirti
neteisybę nei ją daryti?

Sokratas. Ir tu sutiktum, ir visi kiti.

Polas. Toli gražu! Nei aš, nei tu, nei kas kitas! 474 b10

Sokratas. Tai atsakinėsi? 474 c1

Polas. Žinoma. Juk noriu sužinoti, ką pasakysi.

Sokratas. Tad ir sakyk man, jei nori sužinoti, – kaip iš pat
pradžių tavęs klausiau: kaip tau atrodo, Polai, ar daryti netei- 474 c5
sybę yra blogiau, ar ją patirti?

Polas. Patirti. Mano nuomone.

Sokratas. Na, gerai. O kas bjauriau? Ar daryti neteisybę,
ar patirti? Atsakyk.

Polas. Daryti.

Sokratas. O jei bjauriau, vadinasi ir blogiau.

Polas. Anaiptol!

474 d1 {ΣΩ.} Μανθάνω· οὐ ταὐτὸν ἡγῇ σύ, ὡς ἔοικας, καλόν τε καὶ ἀγαθὸν καὶ κακὸν καὶ αἰσχρόν.

{ΠΩΛ.} Οὐ δῆτα.

{ΣΩ.} Τί δὲ τόδε; τὰ καλὰ πάντα, οἷον καὶ σώματα καὶ χρώματα καὶ σχήματα καὶ φωνὰς καὶ ἐπιτηδεύματα, εἰς
474 d5 οὐδὲν ἀποβλέπων καλεῖς ἑκάστοτε καλά; οἷον πρῶτον τὰ σώματα τὰ καλὰ οὐχὶ ἤτοι κατὰ τὴν χρείαν λέγεις καλὰ εἶναι, πρὸς ὃ ἂν ἕκαστον χρήσιμον ᾖ, πρὸς τοῦτο, ἢ κατὰ ἡδονήν τινα, ἐὰν ἐν τῷ θεωρεῖσθαι χαίρειν ποιῇ τοὺς θεωροῦντας; ἔχεις τι ἐκτὸς τούτων λέγειν περὶ σώματος κάλ-
474 e1 λους;

{ΠΩΛ.} Οὐκ ἔχω.

{ΣΩ.} Οὐκοῦν καὶ τἆλλα πάντα οὕτω καὶ σχήματα καὶ χρώματα ἢ διὰ ἡδονήν τινα ἢ διὰ ὠφελίαν ἢ δι᾽ ἀμφότερα καλὰ προσαγορεύεις;

{ΠΩΛ.} Ἔγωγε.

{ΣΩ.} Οὐ καὶ τὰς φωνὰς καὶ τὰ κατὰ τὴν μουσικὴν
474 e5 πάντα ὡσαύτως;

{ΠΩΛ.} Ναί.

{ΣΩ.} Καὶ μὴν τά γε κατὰ τοὺς νόμους καὶ τὰ ἐπιτηδεύματα οὐ δήπου ἐκτὸς τούτων ἐστίν, τὰ καλά, τοῦ ἢ ὠφέλιμα εἶναι ἢ ἡδέα ἢ ἀμφότερα.

475 a1 {ΠΩΛ.} Οὐκ ἔμοιγε δοκεῖ.

{ΣΩ.} Οὐκοῦν καὶ τὸ τῶν μαθημάτων κάλλος ὡσαύτως;

{ΠΩΛ.} Πάνυ γε· καὶ καλῶς γε νῦν ὁρίζῃ, ὦ Σώκρατες, ἡδονῇ τε καὶ ἀγαθῷ ὁριζόμενος τὸ καλόν.

475 a5 {ΣΩ.} Οὐκοῦν τὸ αἰσχρὸν τῷ ἐναντίῳ, λύπῃ τε καὶ κακῷ;

{ΠΩΛ.} Ἀνάγκη.

{ΣΩ.} Ὅταν ἄρα δυοῖν καλοῖν θάτερον κάλλιον ᾖ, ἢ τῷ ἑτέρῳ τούτοιν ἢ ἀμφοτέροις ὑπερβάλλον κάλλιόν ἐστιν, ἤτοι ἡδονῇ ἢ ὠφελίᾳ ἢ ἀμφοτέροις.

{ΠΩΛ.} Πάνυ γε.

475 b1 {ΣΩ.} Καὶ ὅταν δὲ δὴ δυοῖν αἰσχροῖν τὸ ἕτερον αἴσχιον ᾖ, ἤτοι λύπῃ ἢ κακῷ ὑπερβάλλον αἴσχιον ἔσται· ἢ οὐκ ἀνάγκη;

Sokratas. Suprantu. Tu, regis, nemanai, kad gražu ir gera 474 d1
yra tas pat, o bloga – tas pat, kaip negražu.

Polas. Tikrai ne.

Sokratas. O ką apie štai ką pasakysi? Kai kokį gražų daiktą, antai kūną, spalvą, formą, garsą ar gyvenseną vadini gražiu,
į nieką nežiūri? Pradėkime nuo kūno: gražų kūną gražiu 474 d5
vadini arba dėl naudos, jei jis yra naudingas tam, kam yra skirtas, arba dėl tam tikro malonumo, jei jo vaizdas stebėtojui teikia malonumą? Gali pasakyti, kas dar, be šių dalykų,
sudaro kūno grožį? 474 e1

Polas. Negaliu.

Sokratas. Ir visa kita – formas ir spalvas gražiais vadini arba dėl tam tikro malonumo, arba dėl naudos, arba dėl abiejų šių dalykų?

Polas. Dėl to.

Sokratas. Ir garsus bei visus muzikos dalykus – taip pat? 474 e5

Polas. Taip.

Sokratas. Ir tai, kas susiję su įstatymais ir gyvensena, turbūt, irgi negali būti gražu, jei nebus arba naudinga, arba malonu, arba ir viena, ir kita?

Polas. Manding, negali. 475 a1

Sokratas. Dėl žinių grožio – tas pat?

Polas. Aišku. Sokratai, dabar tikrai gražiai apibrėži, kas yra gražu: malonumu ir gerumu.

Sokratas. O negražu – priešybėmis: skausmu ir blogiu? 475 a5

Polas. Neišvengiama.

Sokratas. Vadinasi, jei vienas iš dviejų gražių dalykų yra gražesnis už kitą, gražesnysis kitą pranoksta vienu katruo arba abiem atžvilgiais – arba malonumu, arba nauda, arba vienu ir kitu?

Polas. Žinoma.

Sokratas. O jei vienas iš negražių dalykų yra bjauresnis 475 b1
nei kitas, jis turi išsiskirti arba skausmu, arba blogiu? Juk būtinai taip turi būti. Ar ne?

{ΠΩΛ.} Ναί.

{ΣΩ.} Φέρε δή, πῶς ἐλέγετο νυνδὴ περὶ τοῦ ἀδικεῖν καὶ ἀδικεῖσθαι; οὐκ ἔλεγες τὸ μὲν ἀδικεῖσθαι κάκιον εἶναι, τὸ
475 b5 δὲ ἀδικεῖν αἴσχιον;

{ΠΩΛ.} Ἔλεγον.

{ΣΩ.} Οὐκοῦν εἴπερ αἴσχιον τὸ ἀδικεῖν τοῦ ἀδικεῖσθαι, ἤτοι λυπηρότερόν ἐστιν καὶ λύπῃ ὑπερβάλλον αἴσχιον ἂν εἴη ἢ κακῷ ἢ ἀμφοτέροις; οὐ καὶ τοῦτο ἀνάγκη;

{ΠΩΛ.} Πῶς γὰρ οὔ;

475 c1 {ΣΩ.} Πρῶτον μὲν δὴ σκεψώμεθα, ἆρα λύπῃ ὑπερβάλλει τὸ ἀδικεῖν τοῦ ἀδικεῖσθαι, καὶ ἀλγοῦσι μᾶλλον οἱ ἀδικοῦντες ἢ οἱ ἀδικούμενοι;

{ΠΩΛ.} Οὐδαμῶς, ὦ Σώκρατες, τοῦτό γε.

{ΣΩ.} Οὐκ ἄρα λύπῃ γε ὑπερέχει.

{ΠΩΛ.} Οὐ δῆτα.

475 c5 {ΣΩ.} Οὐκοῦν εἰ μὴ λύπῃ, ἀμφοτέροις μὲν οὐκ ἂν ἔτι ὑπερβάλλοι.

{ΠΩΛ.} Οὐ φαίνεται.

{ΣΩ.} Οὐκοῦν τῷ ἑτέρῳ λείπεται.

{ΠΩΛ.} Ναί.

{ΣΩ.} Τῷ κακῷ.

{ΠΩΛ.} Ἔοικεν.

{ΣΩ.} Οὐκοῦν κακῷ ὑπερβάλλον τὸ ἀδικεῖν κάκιον ἂν εἴη τοῦ ἀδικεῖσθαι.

{ΠΩΛ.} Δῆλον δὴ ὅτι.

475 d1 {ΣΩ.} Ἄλλο τι οὖν ὑπὸ μὲν τῶν πολλῶν ἀνθρώπων καὶ ὑπὸ σοῦ ὡμολογεῖτο ἡμῖν ἐν τῷ ἔμπροσθεν χρόνῳ αἴσχιον εἶναι τὸ ἀδικεῖν τοῦ ἀδικεῖσθαι;

{ΠΩΛ.} Ναί.

{ΣΩ.} Νῦν δέ γε κάκιον ἐφάνη.

{ΠΩΛ.} Ἔοικε.

475 d5 {ΣΩ.} Δέξαιο ἂν οὖν σὺ μᾶλλον τὸ κάκιον καὶ τὸ αἴσχιον ἀντὶ τοῦ ἧττον; μὴ ὄκνει ἀποκρίνασθαι, ὦ Πῶλε· οὐδὲν γὰρ βλαβήσῃ·

Polas. Taip.

Sokratas. O kas ką tik buvo sakyta apie neteisybės darymą ir patyrimą? Ar nesakei, kad patirti neteisybę yra blogiau,
o neteisingai elgtis – bjauriau? 475 b5

Polas. Sakiau.

Sokratas. Tad jei daryti neteisybę yra bjauriau nei patirti, tuomet arba šis dalykas yra skausmingesnis, ir negražesnis bus todėl, kad kitą pranoksta skausmu, arba turės jį pranokti blogiu, arba abiem atžvilgiais? Tai irgi neišvengiama?

Polas. Kaipgi ne.

Sokratas. Pirma tad pažiūrėkime, ar neteisybės dary- 475 c1
mas neteisybės patyrimą pranoksta skausmu? Ar neteisybę darantys žmonės kenčia labiau nei tie, kurie ją patiria?

Polas. Ne, Sokratai. Skirtumas tikrai ne čia.

Sokratas. Vadinasi, skausmu neteisybės darymas neteisybės patyrimo nelenkia?

Polas. Tikrai ne.

Sokratas. O jei nepranoksta skausmu, vadinasi, nepranoks 475 c5
ir abiem atžvilgiais?

Polas. Regis, ne.

Sokratas. Tad lieka kitas atvejis.

Polas. Taip.

Sokratas. Blogis?

Polas. Panašu.

Sokratas. O blogiu neteisybės patirtį lenkiantis neteisybės darymas turėtų būti blogesnis už neteisybės patyrimą.

Polas. Akivaizdu.

Sokratas. O anksčiau mudu, kartu su žmonių dauguma, suta- 475 d1
rėme, kad daryti neteisybę yra bjauriau nei ją patirti. Ar ne taip?

Polas. Taip.

Sokratas. O štai dabar pasirodė, kad tai blogesnis dalykas?

Polas. Regis.

Sokratas. Tad ar tu sutiktum rinktis veikiau blogesnį ir 475 d5
negražesnį dalyką nei mažiau blogą ir bjaurų? Nedvejok,

ἀλλὰ γενναίως τῷ λόγῳ ὥσπερ ἰατρῷ παρέχων ἀποκρίνου, καὶ ἢ
475 e1 φάθι ἢ μὴ ἃ ἐρωτῶ.

{ΠΩΛ.} Ἀλλ᾽ οὐκ ἂν δεξαίμην, ὦ Σώκρατες.

{ΣΩ.} Ἄλλος δέ τις ἀνθρώπων;

{ΠΩΛ.} Οὔ μοι δοκεῖ κατά γε τοῦτον τὸν λόγον.

{ΣΩ.} Ἀληθῆ ἄρα ἐγὼ ἔλεγον, ὅτι οὔτ᾽ ἂν ἐγὼ οὔτ᾽ ἂν σὺ
475 e5 οὔτ᾽ ἄλλος οὐδεὶς ἀνθρώπων δέξαιτ᾽ ἂν μᾶλλον ἀδικεῖν ἢ ἀδι-
κεῖσθαι· κάκιον γὰρ τυγχάνει ὄν.

{ΠΩΛ.} Φαίνεται.

{ΣΩ.} Ὁρᾷς οὖν, ὦ Πῶλε, ὁ ἔλεγχος παρὰ τὸν ἔλεγχον
παραβαλλόμενος ὅτι οὐδὲν ἔοικεν, ἀλλὰ σοὶ μὲν οἱ ἄλλοι
πάντες ὁμολογοῦσιν πλὴν ἐμοῦ, ἐμοὶ δὲ σὺ ἐξαρκεῖς εἷς ὢν
476 a1 μόνος καὶ ὁμολογῶν καὶ μαρτυρῶν, καὶ ἐγὼ σὲ μόνον ἐπιψη-
φίζων τοὺς ἄλλους ἐῶ χαίρειν. καὶ τοῦτο μὲν ἡμῖν οὕτως
ἐχέτω· μετὰ τοῦτο δὲ περὶ οὗ τὸ δεύτερον ἠμφεσβητήσαμεν
σκεψώμεθα, τὸ ἀδικοῦντα διδόναι δίκην ἆρα μέγιστον τῶν
476 a5 κακῶν ἐστιν, ὡς σὺ ᾤου, ἢ μεῖζον τὸ μὴ διδόναι, ὡς αὖ
ἐγὼ ᾤμην.

Σκοπώμεθα δὲ τῇδε· τὸ διδόναι δίκην καὶ τὸ κολάζεσθαι
δικαίως ἀδικοῦντα ἆρα τὸ αὐτὸ καλεῖς;

{ΠΩΛ.} Ἔγωγε.

476 b1 {ΣΩ.} Ἔχεις οὖν λέγειν ὡς οὐχὶ τά γε δίκαια πάντα καλά
ἐστιν, καθ᾽ ὅσον δίκαια; καὶ διασκεψάμενος εἰπέ.

{ΠΩΛ.} Ἀλλά μοι δοκεῖ, ὦ Σώκρατες.

{ΣΩ.} Σκόπει δὴ καὶ τόδε· ἆρα εἴ τίς τι ποιεῖ, ἀνάγκη τι εἶναι
476 b5 καὶ πάσχον ὑπὸ τούτου τοῦ ποιοῦντος;

{ΠΩΛ.} Ἔμοιγε δοκεῖ.

{ΣΩ.} Ἆρα τοῦτο πάσχον ὃ τὸ ποιοῦν ποιεῖ, καὶ τοιοῦτον
οἷον ποιεῖ τὸ ποιοῦν; λέγω δὲ τὸ τοιόνδε· εἴ τις τύπτει, ἀνά-
γκη τι τύπτεσθαι;

{ΠΩΛ.} Ἀνάγκη.

476 c1 {ΣΩ.} Καὶ εἰ σφόδρα τύπτει ἢ ταχὺ ὁ τύπτων, οὕτω καὶ τὸ
τυπτόμενον τύπτεσθαι;

atsakyk, Polai. Tau tai tikrai nepakenks. Drąsiai atsiduok
mūsų svarstymui tarytum į gydytojo rankas ir atsakyk į mano
klausimą: taip ar ne? 475 e1

Polas. Kad ne, nesutikčiau, Sokratai.

Sokratas. O kitas žmogus?

Polas. Man regis, ne. Bent šitaip svarstant.

Sokratas. Vadinasi, teisingai sakiau, kad nei aš, nei tu, nei
joks kitas žmogus nesirinktų veikiau daryti neteisybę nei ją 475 e5
patirti, mat tai yra didesnis blogis.

Polas. Regis.

Sokratas. Matai, Polai, palyginus vieną paneigimą su kitu,
jie visai nepanašūs. Tau pritaria visi kiti, išskyrus mane,
o man pakanka tavęs vieno – tavo pritarimo ir tavo liudijimo. 476 a1
Tau vienam, kitais nesirūpindamas, ir rengiu balsavimą.

Laikykime tad, kad čia yra taip. Toliau pasiaiškinkime dėl
antrojo mūsų nesutarimo: ar didžiausia blogybė yra atsakyti
už daromą neteisybę, kaip teigei tu, ar didesnis blogis – neat- 476 a5
sakyti pagal teisybę, kaip sakiau aš? Aiškinkimės štai kaip:
ar, tavo manymu, „atsakyti pagal teisybę“ ir „būti teisingai
nubaustam“, kai elgiesi neteisingai, yra tas pat?

Polas. Taip.

Sokratas. Ar galėtum teigti, kad ne viskas, kas yra teisinga, 476 b1
kiek tai yra teisinga, yra gražu? Gerai pasvarstyk prieš atsa-
kydamas.

Polas. Kad ne. Man regis, taip ir yra, Sokratai.

Sokratas. Pažiūrėk dar į štai ką. Jei kažkas kažką veikia,
būtinai turi būti ir kažkas, kas patiria tą veikimą? 476 b5

Polas. Man regis, taip.

Sokratas. Ar patiria tai, ką veikia veikiantysis, ir taip, kaip
anas veikia? Antai jei kas muša, būtinai kas nors yra mušamas?

Polas. Būtinai.

Sokratas. Ir jei mušantysis muša smarkiai arba greitai, 476 c1
mušamasis taip ir mušamas?

{ΠΩΛ.} Ναί.

{ΣΩ.} Τοιοῦτον ἄρα πάθος τῷ τυπτομένῳ ἐστὶν οἷον ἂν τὸ τύπτον ποιῇ;

{ΠΩΛ.} Πάνυ γε.

{ΣΩ.} Οὐκοῦν καὶ εἰ κάει τις, ἀνάγκη τι κάεσθαι;

{ΠΩΛ.} Πῶς γὰρ οὔ;

476 c5 {ΣΩ.} Καὶ εἰ σφόδρα γε κάει ἢ ἀλγεινῶς, οὕτω κάεσθαι τὸ καόμενον ὡς ἂν τὸ κᾶον κάῃ;

{ΠΩΛ.} Πάνυ γε.

{ΣΩ.} Οὐκοῦν καὶ εἰ τέμνει τις, ὁ αὐτὸς λόγος; τέμνεται γάρ τι.

{ΠΩΛ.} Ναί.

{ΣΩ.} Καὶ εἰ μέγα γε ἢ βαθὺ τὸ τμῆμα ἢ ἀλγεινόν, τοιοῦ-
476 d1 τον τμῆμα τέμνεται τὸ τεμνόμενον οἷον τὸ τέμνον τέμνει;

{ΠΩΛ.} Φαίνεται.

{ΣΩ.} Συλλήβδην δὴ ὅρα εἰ ὁμολογεῖς, ὃ ἄρτι ἔλεγον, περὶ πάντων, οἷον ἂν ποιῇ τὸ ποιοῦν, τοιοῦτον τὸ πάσχον πάσχειν.

{ΠΩΛ.} Ἀλλ᾽ ὁμολογῶ.

476 d5 {ΣΩ.} Τούτων δὴ ὁμολογουμένων, τὸ δίκην διδόναι πότερον πάσχειν τί ἐστιν ἢ ποιεῖν;

{ΠΩΛ.} Ἀνάγκη[8], ὦ Σώκρατες, πάσχειν.

{ΣΩ.} Οὐκοῦν ὑπό τινος ποιοῦντος;

{ΠΩΛ.} Πῶς γὰρ οὔ; ὑπό γε τοῦ κολάζοντος.

476 e1 {ΣΩ.} Ὁ δὲ ὀρθῶς κολάζων δικαίως κολάζει;

{ΠΩΛ.} Ναί.

{ΣΩ.} Δίκαια ποιῶν ἢ οὔ;

{ΠΩΛ.} Δίκαια.

{ΣΩ.} Οὐκοῦν ὁ κολαζόμενος δίκην διδοὺς δίκαια πάσχει;

{ΠΩΛ.} Φαίνεται.

{ΣΩ.} Τὰ δὲ δίκαιά που καλὰ ὡμολόγηται;

{ΠΩΛ.} Πάνυ γε.

---

8 Ἀνάγκη mss, Burnet : Ἀνάγκῃ Dodds.

Polas. Taip.

Sokratas. Vadinasi, mušamasis turi tokį potyrį, kokį kuria veikiantysis?

Polas. Žinoma.

Sokratas. Jei kas degina, kažkas būtinai yra deginamas?

Polas. Kaipgi ne.

Sokratas. O jei degina smarkiai arba skaudžiai, deginama- 476 c5
sis yra deginamas taip pat, kaip degina deginantysis?

Polas. Žinoma.

Sokratas. Ir jei kas pjauna, tinka tas pats svarstymas? Kažkas yra pjaunamas?

Polas. Taip.

Sokratas. Jei pjūvis gilus arba skausmingas,pjaunamasis
patiria tokį pjūvį, kokį įpjauna pjaunantysis? 476 d1

Polas. Regis.

Sokratas. Žodžiu, žiūrėk, ar sutinki: kaip dabar sakiau, visais atvejais – kaip veikia veikiantysis, taip patiria patiriantysis.

Polas. Kaipgi ne, sutinku.

Sokratas. O jei dėl šito sutinkame, sakyk, ar „atsakyti pagal 476 d5
teisybę“ reiškia ką nors patirti, ar veikti?

Polas. Patirti, Sokratai. Būtinai.

Sokratas. Patirti iš ko nors?

Polas. Kaipgi ne. Iš baudžiančiojo.

Sokratas. O kas baudžia tinkamai, baudžia teisingai? 476 e1

Polas. Taip.

Sokratas. Darydamas tai, kas teisinga. Ar ne?

Polas. Kas teisinga.

Sokratas. Tad atsakydamas pagal teisybę baudžiamasis patiria tai, kas teisinga?

Polas. Regis.

Sokratas. O kas teisinga, lyg ir sutarėme, – gražu?

Polas. Aišku.

476 e5 {ΣΩ.} Τούτων ἄρα ὁ μὲν ποιεῖ καλά, ὁ δὲ πάσχει, ὁ κολαζόμενος.

{ΠΩΛ.} Ναί.

477 a1 {ΣΩ.} Οὐκοῦν εἴπερ καλά, ἀγαθά; ἢ γὰρ ἡδέα ἢ ὠφέλιμα.

{ΠΩΛ.} Ἀνάγκη.

{ΣΩ.} Ἀγαθὰ ἄρα πάσχει ὁ δίκην διδούς;

{ΠΩΛ.} Ἔοικεν.

{ΣΩ.} Ὠφελεῖται ἄρα;

{ΠΩΛ.} Ναί.

477 a5 {ΣΩ.} Ἆρα ἥνπερ ἐγὼ ὑπολαμβάνω τὴν ὠφελίαν; βελτίων τὴν ψυχὴν γίγνεται, εἴπερ δικαίως κολάζεται;

{ΠΩΛ.} Εἰκός γε.

{ΣΩ.} Κακίας ἄρα ψυχῆς ἀπαλλάττεται ὁ δίκην διδούς;

{ΠΩΛ.} Ναί.

477 b1 {ΣΩ.} Ἆρα οὖν τοῦ μεγίστου ἀπαλλάττεται κακοῦ; ὧδε δὲ σκόπει· ἐν χρημάτων κατασκευῇ ἀνθρώπου κακίαν ἄλλην τινὰ ἐνορᾷς ἢ πενίαν;

{ΠΩΛ.} Οὔκ, ἀλλὰ πενίαν.

{ΣΩ.} Τί δ᾽ ἐν σώματος κατασκευῇ; κακίαν ἂν φήσαις ἀσθέ-
477 b5 νειαν εἶναι καὶ νόσον καὶ αἶσχος καὶ τὰ τοιαῦτα;

{ΠΩΛ.} Ἔγωγε.

{ΣΩ.} Οὐκοῦν καὶ ἐν ψυχῇ πονηρίαν ἡγῇ τινα εἶναι;

{ΠΩΛ.} Πῶς γὰρ οὔ;

{ΣΩ.} Ταύτην οὖν οὐκ ἀδικίαν καλεῖς καὶ ἀμαθίαν καὶ δειλίαν καὶ τὰ τοιαῦτα;

{ΠΩΛ.} Πάνυ μὲν οὖν.

477 c1 {ΣΩ.} Οὐκοῦν χρημάτων καὶ σώματος καὶ ψυχῆς, τριῶν ὄντων, τριττὰς εἴρηκας πονηρίας, πενίαν, νόσον, ἀδικίαν;

{ΠΩΛ.} Ναί.

{ΣΩ.} Τίς οὖν τούτων τῶν πονηριῶν αἰσχίστη; οὐχ ἡ ἀδικία καὶ συλλήβδην ἡ τῆς ψυχῆς πονηρία;

Sokratas. Tad čia vienas daro kas gražu, o kitas, baudžiamasis, patiria. 476 e5

Polas. Taip.

Sokratas. O kas gražu, – gera? Juk tai yra arba malonu, arba naudinga? 477 a1

Polas. Kitaip negali būti.

Sokratas. Vadinasi, atsakydamas pagal teisybę, žmogus patiria tai, kas gera?

Polas. Panašu.

Sokratas. Tad gauna naudos?

Polas. Taip.

Sokratas. Tokios naudos, kaip aš ją suprantu? Ar jis pasidaro geresnis savo siela, jei yra teisingai baudžiamas? 477 a5

Polas. Na, taip. Panašu.

Sokratas. Tad atsakydamas pagal teisybę, žmogus atsikrato sielos blogio?

Polas. Taip.

Sokratas. Vadinasi, atsikrato didžiausios blogybės? Žiūrėk štai kaip: ar turto reikaluose matai kokią kitą blogybę, išskyrus skurdą? 477 b1

Polas. Kad ne. Tik skurdą.

Sokratas. O kūno reikaluose? Blogiu pavadintum silpnumą,
ligą, bjaurumą ir kitus tokius dalykus? 477 b5

Polas. Taip.

Sokratas. Sieloje, tavo manymu, irgi esama tam tikro ydingumo?

Polas. Kaipgi ne.

Sokratas. Taip vadini neteisybę, neišmanymą, bailumą ir kitus tokius dalykus?

Polas. Žinoma.

Sokratas. Taigi įvardijai tris šių trijų dalykų – turto, kūno ir sielos ydingumus: skurdą, ligą, neteisybę? 477 c1

Polas. Taip.

Sokratas. O kuris iš šių ydingumų bjauriausias? Ar ne neteisybė ir apskritai visas sielos ydingumas?

{ΠΩΛ.} Πολύ γε.

477 c5 {ΣΩ.} Εἰ δὴ αἰσχίστη, καὶ κακίστη;

{ΠΩΛ.} Πῶς, ὦ Σώκρατες, λέγεις;

{ΣΩ.} Ὡδί· ἀεὶ τὸ αἴσχιστον ἤτοι λύπην μεγίστην παρέχον ἢ βλάβην ἢ ἀμφότερα αἴσχιστόν ἐστιν ἐκ τῶν ὡμολογημένων ἐν τῷ ἔμπροσθεν.

{ΠΩΛ.} Μάλιστα.

{ΣΩ.} Αἴσχιστον δὲ ἀδικία καὶ σύμπασα ψυχῆς πονηρία νυνδὴ
477 d1 ὡμολόγηται ἡμῖν;

{ΠΩΛ.} Ὡμολόγηται γάρ.

{ΣΩ.} Οὐκοῦν ἢ ἀνιαρότατόν ἐστι καὶ ἀνίᾳ ὑπερβάλλον αἴσχιστον τούτων ἐστὶν ἢ βλάβῃ ἢ ἀμφότερα;

{ΠΩΛ.} Ἀνάγκη.

{ΣΩ.} Ἆρ' οὖν ἀλγεινότερόν ἐστιν τοῦ πένεσθαι καὶ κάμνειν
477 d5 τὸ ἄδικον εἶναι καὶ ἀκόλαστον καὶ δειλὸν καὶ ἀμαθῆ;

{ΠΩΛ.} Οὐκ ἔμοιγε δοκεῖ, ὦ Σώκρατες[9].

{ΣΩ.} Ὑπερφυεῖ τινι ἄρα ὡς μεγάλῃ βλάβῃ καὶ κακῷ θαυ-
477 e1 μασίῳ ὑπερβάλλουσα τἆλλα ἡ τῆς ψυχῆς πονηρία αἴσχιστόν ἐστι πάντων, ἐπειδὴ οὐκ ἀλγηδόνι γε, ὡς ὁ σὸς λόγος.

{ΠΩΛ.} Φαίνεται.

{ΣΩ.} Ἀλλὰ μήν που τό γε μεγίστῃ βλάβῃ ὑπερβάλλον μέγιστον ἂν κακὸν εἴη τῶν ὄντων.

{ΠΩΛ.} Ναί.

477 e5 {ΣΩ.} Ἡ ἀδικία ἄρα καὶ ἡ ἀκολασία καὶ ἡ ἄλλη ψυχῆς πονηρία μέγιστον τῶν ὄντων κακόν ἐστιν;

{ΠΩΛ.} Φαίνεται ἀπὸ τούτων γε[10].

{ΣΩ.} Τίς οὖν τέχνη πενίας ἀπαλλάττει; οὐ χρηματιστική;

{ΠΩΛ.} Ναί.

---

9 Verba ἀπὸ τούτων γε post ὦ Σώκρατες ad 477 e6 transposui. Th. Gomperz post Φαίνεται in 477 e1 transponere proposuit.

10 ἀπὸ τούτων γε hinc a 477 d6 transposui.

Polas. Šis pats bjauriausias.

Sokratas. O jei bjauriausias, tuomet ir blogiausias? 477 c5

Polas. Kodėl taip sakai, Sokratai?

Sokratas. Štai kodėl. Tai, kas bjauriausia, kelia didžiausią skausmą, žalą arba vieną ir kitą. Todėl ir yra bjauriausia. Anksčiau buvome dėl to sutarę.

Polas. Tikrai.

Sokratas. O dabar sutarėme, kad neteisybė ir visas sielos
ydingumas yra bjauriausia? 477 d1

Polas. Sutarėme.

Sokratas. Bjauriausia arba todėl, kad skaudžiausia ir visa pranoksta skausmingumu, arba dėl didžiausios žalos, arba – dėl vieno ir kito?

Polas. Būtinai.

Sokratas. Ar būti neteisingam, netramdomam, bailiam ir
neišmanėliui yra skausmingiau nei skursti ir sirgti? 477 d5

Polas. Man regis, ne.

Sokratas. Vadinasi, sielos ydingumas iš visų kitų bjauriau-
sias yra todėl, kad visa lenkia nežmoniškai dideliu žalingumu 477 e1
ir neįtikėtinu blogumu? Juk skausmingumu, kaip sakai, jis neišsiskiria?

Polas. Atrodo.

Sokratas. O kas visa pranoksta didžiausiu žalingumu, turbūt yra didžiausia iš visų blogybių?

Polas. Taip.

Sokratas. Vadinasi, neteisybė, netramdomumas ir visas 477 e5
sielos ydingumas yra didžiausias esamas blogis?

Polas. Atrodo. Bent iš to, kas pasakyta.

Sokratas. O koks menas vaduoja iš skurdo? Ar ne pelnymosi?

Polas. Taip.

{ΣΩ.} Τίς δὲ νόσου; οὐκ ἰατρική;

478 a1 {ΠΩΛ.} Ἀνάγκη.

{ΣΩ.} Τίς δὲ πονηρίας καὶ ἀδικίας; εἰ μὴ οὕτως εὐπορεῖς, ὧδε σκόπει· ποῖ ἄγομεν καὶ παρὰ τίνας τοὺς κάμνοντας τὰ σώματα;

{ΠΩΛ.} Παρὰ τοὺς ἰατρούς, ὦ Σώκρατες.

478 a5 {ΣΩ.} Ποῖ δὲ τοὺς ἀδικοῦντας καὶ τοὺς ἀκολασταίνοντας;

{ΠΩΛ.} Παρὰ τοὺς δικαστὰς λέγεις;

{ΣΩ.} Οὐκοῦν δίκην δώσοντας;

{ΠΩΛ.} Φημί.

{ΣΩ.} Ἆρ' οὖν οὐ δικαιοσύνῃ τινὶ χρώμενοι κολάζουσιν οἱ ὀρθῶς κολάζοντες;

{ΠΩΛ.} Δῆλον δή.

478 b1 {ΣΩ.} Χρηματιστικὴ μὲν ἄρα πενίας ἀπαλλάττει, ἰατρικὴ δὲ νόσου, δίκη δὲ ἀκολασίας καὶ ἀδικίας.

{ΠΩΛ.} Φαίνεται.

{ΣΩ.} Τί οὖν τούτων κάλλιστόν ἐστιν [ὧν λέγεις];

{ΠΩΛ.} Τίνων λέγεις;

{ΣΩ.} Χρηματιστικῆς, ἰατρικῆς, δίκης.

478 b5 {ΠΩΛ.} Πολὺ διαφέρει, ὦ Σώκρατες, ἡ δίκη.

{ΣΩ.} Οὐκοῦν αὖ ἤτοι ἡδονὴν πλείστην ποιεῖ ἢ ὠφελίαν ἢ ἀμφότερα, εἴπερ κάλλιστόν ἐστιν;

{ΠΩΛ.} Ναί.

{ΣΩ.} Ἆρ' οὖν τὸ ἰατρεύεσθαι ἡδύ ἐστιν, καὶ χαίρουσιν οἱ ἰατρευόμενοι;

{ΠΩΛ.} Οὐκ ἔμοιγε δοκεῖ.

{ΣΩ.} Ἀλλ' ὠφέλιμόν γε. ἦ γάρ;

478 c1 {ΠΩΛ.} Ναί.

{ΣΩ.} Μεγάλου γὰρ κακοῦ ἀπαλλάττεται, ὥστε λυσιτελεῖ ὑπομεῖναι τὴν ἀλγηδόνα καὶ ὑγιῆ εἶναι.

{ΠΩΛ.} Πῶς γὰρ οὔ;

{ΣΩ.} Ἆρ' οὖν οὕτως ἂν περὶ σῶμα εὐδαιμονέστατος ἄνθρωπος εἴη, ἰατρευόμενος, ἢ μηδὲ κάμνων τὴν ἀρχήν;

478 c5 {ΠΩΛ.} Δῆλον ὅτι μηδὲ κάμνων.

Sokratas. O iš ligos? Ar ne medicina?

Polas. Neišvengiamai. 478 a1

Sokratas. O koks padeda atsikratyti ydingumo ir neteisybės? Jei keblu iškart atsakyti, pažvelk štai taip: kur ir pas ką vedame kūno negalią turinčius žmones?

Polas. Pas gydytojus, Sokratai.

Sokratas. O kur neteisingus ir netramdomus? 478 a5

Polas. Nori pasakyti, kad pas teisėjus?

Sokratas. Idant atsakytų pagal teisybę?

Polas. Sutinku.

Sokratas. O tie, kurie baudžia tinkamai, baudžia taikydami teisingumą?

Polas. Taip. Akivaizdu.

Sokratas. Taigi, pelnymosi menas išvaduoja iš skurdo, medicina – iš ligos, o teisingumas – iš netramdomo neteisingumo. 478 b1

Polas. Regis.

Sokratas. Tai kuris iš šių dalykų yra gražiausias?

Polas. Kokių dalykų?

Sokratas. Pelnymosi, medicinos, teisingumo.

Polas. Teisingumas gerokai lenkia kitus, Sokratai. 478 b5

Sokratas. Vadinasi, jis teikia arba didžiausią malonumą, arba naudą, arba viena ir kita? Jei yra gražiausias.

Polas. Taip.

Sokratas. Ar gydytis yra smagu ir besigydantys žmonės džiaugiasi?

Polas. Ne, nemanau.

Sokratas. Tačiau tai naudinga. Juk taip?

Polas. Taip. 478 c1

Sokratas. Mat tuomet atsikratoma tokio didelio blogio, kad apsimoka ištverti skausmą ir būti sveikam.

Polas. Kaipgi ne.

Sokratas. Toks žmogus ir bus laimingiausias savo kūnu? Kuris gydomas? Ar tas, kuris išvis nesirgo?

Polas. Aišku, kuris nesirgo. 478 c5

{ΣΩ.} Οὐ γὰρ τοῦτ' ἦν εὐδαιμονία, ὡς ἔοικε, κακοῦ ἀπαλλαγή, ἀλλὰ τὴν ἀρχὴν μηδὲ κτῆσις.

{ΠΩΛ.} Ἔστι ταῦτα.

478 d1 {ΣΩ.} Τί δέ; ἀθλιώτερος πότερος δυοῖν ἐχόντοιν κακὸν εἴτ' ἐν σώματι εἴτ' ἐν ψυχῇ, ὁ ἰατρευόμενος καὶ ἀπαλλαττόμενος τοῦ κακοῦ, ἢ ὁ μὴ ἰατρευόμενος, ἔχων δέ;

{ΠΩΛ.} Φαίνεταί μοι ὁ μὴ ἰατρευόμενος.

478 d5 {ΣΩ.} Οὐκοῦν τὸ δίκην διδόναι μεγίστου κακοῦ ἀπαλλαγὴ ἦν, πονηρίας;

{ΠΩΛ.} Ἦν γάρ.

{ΣΩ.} Σωφρονίζει γάρ που καὶ δικαιοτέρους ποιεῖ καὶ ἰατρικὴ γίγνεται πονηρίας ἡ δίκη.

{ΠΩΛ.} Ναί.

{ΣΩ.} Εὐδαιμονέστατος μὲν ἄρα ὁ μὴ ἔχων κακίαν ἐν ψυχῇ,
478 e1 ἐπειδὴ τοῦτο μέγιστον τῶν κακῶν ἐφάνη.

{ΠΩΛ.} Δῆλον δή.

{ΣΩ.} Δεύτερος δέ που ὁ ἀπαλλαττόμενος.

{ΠΩΛ.} Ἔοικεν.

{ΣΩ.} Οὗτος δ' ἦν ὁ νουθετούμενός τε καὶ ἐπιπληττόμενος καὶ δίκην διδούς.

{ΠΩΛ.} Ναί.

478 e5 {ΣΩ.} Κάκιστα ἄρα ζῇ ὁ ἔχων ἀδικίαν[11] καὶ μὴ ἀπαλλαττόμενος.

{ΠΩΛ.} Φαίνεται.

{ΣΩ.} Οὐκοῦν οὗτος τυγχάνει ὢν ὃς ἂν τὰ μέγιστα ἀδικῶν καὶ χρώμενος μεγίστῃ ἀδικίᾳ διαπράξηται ὥστε μήτε νου-
479 a1 θετεῖσθαι μήτε κολάζεσθαι μήτε δίκην διδόναι, ὥσπερ σὺ φῂς Ἀρχέλαον παρεσκευάσθαι καὶ τοὺς ἄλλους τυράννους καὶ ῥήτορας καὶ δυνάστας;

{ΠΩΛ.} Ἔοικε.

479 a5 {ΣΩ.} Σχεδὸν γάρ που οὗτοι, ὦ ἄριστε, τὸ αὐτὸ διαπεπραγμένοι εἰσὶν ὥσπερ ἂν εἴ τις τοῖς μεγίστοις νοσήμασιν

11 [ἀδικίαν] Dodds, Burnet.

Sokratas. Nes ne tai, regis, yra laimė – atsikratyti blogio, bet apskritai jo neturėti.

Polas. Taip ir yra.

Sokratas. Gerai. O iš dviejų žmonių, turinčių blogį, kūne 478 d1
arba sieloje, katras labiau nelaimingas: tas, kuris yra gydomas ir vaduojamas iš blogio, ar kuris negydomas, nors ir turi blogį?

Polas. Man regis, kuris negydomas.

Sokratas. Sakėme, kad atsakyti pagal teisybę reiškia atsi- 478 d5
kratyti didžiausio blogio – ydingumo?

Polas. Sakėme.

Sokratas. Juk teisingumas, ko gero, žmogų daro santūresnį, teisingesnį ir tampa sielos medicina?

Polas. Taip.

Sokratas. Taigi, laimingiausias yra sieloje blogio neturintis žmogus, nes paaiškėjo, jog tai – pati didžiausia blogybė. 478 e1

Polas. Tai akivaizdu.

Sokratas. O antras turbūt tas, kuris vaduojamas iš to blogio.

Polas. Panašu.

Sokratas. Tai tas žmogus, kurį auklėja, peikia ir priverčia atsakyti pagal teisybę?

Polas. Taip.

Sokratas. Taigi, blogiausiai gyvena neteisybę turintys ir 478 e5
iš jos nevaduojami žmonės?

Polas. Regis.

Sokratas. O tai ir būtų toks žmogus, kuris, darydamas didžiausias neteisybes ir elgdamasis baisiai neteisingai, sugeba išvengti auklėjimo, bausmės ir neatsako pagal tei- 479 a1
sybę, kaip, pasak tavęs, įsigudrino Archelajas ir kiti tironai, retoriai bei valdovai?

Polas. Panašu.

Sokratas. Juk, gerasis mano, tai, ką sugeba šitokie žmonės, 479 a5
yra bene tas pat, ko pasiektų sunkiausių ligų spaudžiamas

συνισχόμενος διαπράξαιτο μὴ διδόναι δίκην τῶν περὶ τὸ
σῶμα ἁμαρτημάτων τοῖς ἰατροῖς μηδὲ ἰατρεύεσθαι, φοβού-
μενος ὡσπερανεὶ παῖς τὸ κάεσθαι καὶ τὸ τέμνεσθαι, ὅτι
479 b1 ἀλγεινόν. ἢ οὐ δοκεῖ καὶ σοὶ οὕτω;
{ΠΩΛ.} Ἔμοιγε.
{ΣΩ.} Ἀγνοῶν γε, ὡς ἔοικεν, οἷόν ἐστιν ἡ ὑγίεια καὶ
ἀρετὴ σώματος. κινδυνεύουσι γὰρ ἐκ τῶν νῦν ἡμῖν ὡμο-
479 b5 λογημένων τοιοῦτόν τι ποιεῖν καὶ οἱ τὴν δίκην φεύγοντες,
ὦ Πῶλε, τὸ ἀλγεινὸν αὐτοῦ καθορᾶν, πρὸς δὲ τὸ ὠφέλιμον
τυφλῶς ἔχειν καὶ ἀγνοεῖν ὅσῳ ἀθλιώτερόν ἐστι μὴ ὑγιοῦς
σώματος μὴ ὑγιεῖ ψυχῇ συνοικεῖν, ἀλλὰ σαθρᾷ καὶ ἀδίκῳ
479 c1 καὶ ἀνοσίῳ, ὅθεν καὶ πᾶν ποιοῦσιν ὥστε δίκην μὴ διδόναι
μηδ᾽ ἀπαλλάττεσθαι τοῦ μεγίστου κακοῦ, καὶ χρήματα παρα-
σκευαζόμενοι καὶ φίλους καὶ ὅπως ἂν ὦσιν ὡς πιθανώτατοι
λέγειν· εἰ δὲ ἡμεῖς ἀληθῆ ὡμολογήκαμεν, ὦ Πῶλε, ἆρ᾽
479 c5 αἰσθάνῃ τὰ συμβαίνοντα ἐκ τοῦ λόγου; ἢ βούλει συλλο-
γισώμεθα αὐτά;
{ΠΩΛ.} Εἰ σοί γε [ἄλλως][12] δοκεῖ.
{ΣΩ.} Ἆρ᾽ οὖν συμβαίνει μέγιστον κακὸν ἡ ἀδικία καὶ τὸ
479 d1 ἀδικεῖν;
{ΠΩΛ.} Φαίνεταί γε.
{ΣΩ.} Καὶ μὴν ἀπαλλαγή γε ἐφάνη τούτου τοῦ κακοῦ τὸ
δίκην διδόναι;
{ΠΩΛ.} Κινδυνεύει.
{ΣΩ.} Τὸ δέ γε μὴ διδόναι ἐμμονὴ τοῦ κακοῦ;
{ΠΩΛ.} Ναί.
{ΣΩ.} Δεύτερον ἄρα ἐστὶν τῶν κακῶν μεγέθει
479 d5 τὸ ἀδικεῖν· τὸ δὲ ἀδικοῦντα μὴ διδόναι δίκην πάντων μέγι-
στόν τε καὶ πρῶτον κακῶν πέφυκεν.
{ΠΩΛ.} Ἔοικεν.
{ΣΩ.} Ἆρ᾽ οὖν οὐ περὶ τούτου, ὦ φίλε, ἠμφεσβητήσαμεν,
σὺ μὲν τὸν Ἀρχέλαον εὐδαιμονίζων τὸν τὰ μέγιστα ἀδι-

12 [ἄλλως] delevit Schanz, Burnet : σοί γε ἄλλως mss, Dodds.

žmogus, įsigudrinęs neatsakyti gydytojams už kūno pakly-
dimus ir išvengti gydymo, tarytum vaikas, bijantis pridegi-
nimų ir įpjovimų – juk skaudės! Ar pačiam taip neatrodo? 479 b1
Polas. Atrodo.
Sokratas. Panašu, toks nežino, koks dalykas yra sveikata
ir kūno dora. Bijau, Polai, kad iš to, dėl ko dabar sutarėme,
išties plaukia, kad tą patį daro ir teisingumo vengiantys 479 b5
žmonės: skausmingumą jie regi kiaurai, o naudos lyg akli
nemato ir nenutuokia, kiek didesnė nelaimė yra gyventi
ne su nesveiku kūnu, bet su nesveika, netikusia, netei-
singa ir šventvage siela. Todėl daro viską, kad tik nerei- 479 c1
kėtų atsakyti pagal teisybę ir atsikratyti didžiausio blogio:
ir pinigais apsirūpina, ir draugais, ir pačia įtaigiausia
iškalba... O jei mes teisingai dėl visko sutarėme, Polai, ar 479 c5
nujauti, kas iš šio mūsų svarstymo plaukia? Ar nori, kad
apibendrintumėme?
Polas. Jei manai, kad reikia.
Sokratas. Išeina, kad neteisybė ir neteisingas veikimas –
didžiausias blogis? 479 d1
Polas. Bent taip atrodo.
Sokratas. Taip pat pasirodė, kad atsakyti pagal teisybę
reiškia atsikratyti tos blogybės?
Polas. Ko gero.
Sokratas. O neatsakyti – blogį pasilikti?
Polas. Taip.
Sokratas. Vadinasi, daryti neteisybę yra antras pagal
dydį blogis, o pats didžiausias ir pirmiausias – neatsakyti 479 d5
už daromą neteisybę.
Polas. Panašu.
Sokratas. Ar ne dėl to mudu ir susiginčijome, bičiuli? Tu
aukštinai Archelajo laimę – mat, darydamas didžiausias

479 e1 κοῦντα δίκην οὐδεμίαν διδόντα, ἐγὼ δὲ τοὐναντίον οἰόμενος,
εἴτε Ἀρχέλαος εἴτ' ἄλλος ἀνθρώπων ὁστισοῦν μὴ δίδωσι
δίκην ἀδικῶν, τούτῳ προσήκειν ἀθλίῳ εἶναι διαφερόντως
τῶν ἄλλων ἀνθρώπων, καὶ ἀεὶ τὸν ἀδικοῦντα τοῦ ἀδικου-
479 e5 μένου ἀθλιώτερον εἶναι καὶ τὸν μὴ διδόντα δίκην τοῦ
διδόντος; οὐ ταῦτ' ἦν τὰ ὑπ' ἐμοῦ λεγόμενα;

{ΠΩΛ.} Ναί.

{ΣΩ.} Οὐκοῦν ἀποδέδεικται ὅτι ἀληθῆ ἐλέγετο;

{ΠΩΛ.} Φαίνεται.

480 a1 {ΣΩ.} Εἶεν· εἰ οὖν δὴ ταῦτα ἀληθῆ, ὦ Πῶλε, τίς ἡ
μεγάλη χρεία ἐστὶν τῆς ῥητορικῆς; δεῖ μὲν γὰρ δὴ ἐκ τῶν
νῦν ὡμολογημένων αὐτὸν ἑαυτὸν μάλιστα φυλάττειν ὅπως
μὴ ἀδικήσει, ὡς ἱκανὸν κακὸν ἕξοντα. οὐ γάρ;

480 a5 {ΠΩΛ.} Πάνυ γε.

{ΣΩ.} Ἐὰν δέ γε ἀδικήσῃ ἢ αὐτὸς ἢ ἄλλος τις ὧν ἂν
κήδηται, αὐτὸν ἑκόντα ἰέναι ἐκεῖσε ὅπου ὡς τάχιστα
δώσει δίκην, παρὰ τὸν δικαστὴν ὥσπερ παρὰ τὸν ἰατρόν,
480 b1 σπεύδοντα ὅπως μὴ ἐγχρονισθὲν τὸ νόσημα τῆς ἀδικίας
ὕπουλον τὴν ψυχὴν ποιήσει καὶ ἀνίατον· ἢ πῶς λέγο-
μεν, ὦ Πῶλε, εἴπερ τὰ πρότερον μένει ἡμῖν ὁμολογήματα;
οὐκ ἀνάγκη ταῦτα ἐκείνοις οὕτω μὲν συμφωνεῖν, ἄλλως
480 b5 δὲ μή;

{ΠΩΛ.} Τί γὰρ δὴ φῶμεν, ὦ Σώκρατες;

{ΣΩ.} Ἐπὶ μὲν ἄρα τὸ ἀπολογεῖσθαι ὑπὲρ τῆς ἀδικίας
τῆς αὑτοῦ ἢ γονέων ἢ ἑταίρων ἢ παίδων ἢ πατρίδος ἀδικούσης
οὐ χρήσιμος οὐδὲν ἡ ῥητορικὴ ἡμῖν, ὦ Πῶλε, εἰ μὴ εἴ τις
480 c1 ὑπολάβοι ἐπὶ τοὐναντίον – κατηγορεῖν δεῖν μάλιστα μὲν
ἑαυτοῦ, ἔπειτα δὲ καὶ τῶν οἰκείων καὶ τῶν ἄλλων ὃς ἂν
ἀεὶ τῶν φίλων τυγχάνῃ ἀδικῶν, καὶ μὴ ἀποκρύπτεσθαι ἀλλ'
εἰς τὸ φανερὸν ἄγειν τὸ ἀδίκημα, ἵνα δῷ δίκην καὶ ὑγιὴς
480 c5 γένηται, ἀναγκάζειν τε αὑτὸν καὶ τοὺς ἄλλους μὴ ἀποδειλιᾶν
ἀλλὰ παρέχειν μύσαντα εὖ καὶ ἀνδρείως ὥσπερ τέμνειν
καὶ κάειν ἰατρῷ, τὸ ἀγαθὸν καὶ καλὸν διώκοντα, μὴ ὑπολογι-
ζόμενον τὸ ἀλγεινόν, ἐὰν μέν γε πληγῶν ἄξια ἠδικηκὼς

neteisybes, jis už nieką neatsako. Aš, priešingai, maniau, kad, 479 e1
jei Archelajas ar kas nors kitas neatsako už daromą neteisybę,
tokiam ir priklauso būti nelaimingam kur kas labiau, nei bet
kuriam kitam žmogui, ir kad neteisybę darantis žmogus yra
nelaimingesnis už tą, kuris ją patiria, o tas, kuris neatsako už 479 e5
neteisybę, – už atsakantį. Ar ne taip esu kalbėjęs?

Polas. Taip.

Sokratas. Ar nėra įrodyta, kad kalbėjau teisingai?

Polas. Regis.

Sokratas. Na, gerai. O jei tai tiesa, Polai, dėl ko mums labai 480 a1
reikėtų retorikos? Juk iš to, dėl ko dabar sutarėme, plaukia,
kad žmogus labiausiai turi saugotis daryti neteisybę, nes
tuomet blogio jam tikrai netruks. Ar ne?

Polas. Žinoma. 480 a5

Sokratas. O jei padarys – ar pats, ar kas nors iš jam rūpimų
žmonių, turi keliauti ten, kur kuo greičiau galės atlikti
bausmę: pas teisėją kaip pas gydytoją. Ir paskubėti, idant 480 b1
įsisenėjusi neteisybės negalia nevirstų nebepagydomu sielos
pūliniu. Ar kaip sakome, Polai? Jei ankstesni mūsų sutarimai
tebegalioja, tik tokie mūsų teiginiai su jais dera, kiti – ne. Ar
tai nėra neišvengiama? 480 b5

Polas. Išties, Sokratai. Ką gi dar galėtume pasakyti.

Sokratas. Vadinasi, tokiam reikalui kaip teisinimasis dėl
neteisybės – savo, giminaičių, draugų, vaikų ar neteisin-
gai besielgiančios tėvynės – retorikos mums visai nerei-
kia, Polai. Nebent įsivaizduotum, kad ji pravers priešingam 480 c1
tikslui – kaltinti, pirmiausia save, taip pat ir namiškius bei
visus kitus, jei kas iš brangių žmonių padarytų neteisybę.
Neslėpti jos, bet traukti švieson, idant žmogus sulauktų
bausmės ir pasveiktų; versti save ir kitus nesibaiminti, bet 480 c5
užsimerkus ramiai ir drąsiai atsiduoti tarytum gydytojui
į rankas – tegu pjauna ir degina; siekti to, kas gražu ir gera,
nekreipiant dėmesio į skausmą. Padarei neteisybę, vertą

480 d1 ᾖ, τύπτειν παρέχοντα, ἐὰν δὲ δεσμοῦ, δεῖν, ἐὰν δὲ ζημίας,
ἀποτίνοντα, ἐὰν δὲ φυγῆς, φεύγοντα, ἐὰν δὲ θανάτου, ἀπο-
θνῄσκοντα, αὐτὸν πρῶτον ὄντα κατήγορον καὶ αὑτοῦ καὶ
τῶν ἄλλων οἰκείων καὶ ἐπὶ τοῦτο χρώμενον τῇ ῥητορικῇ,
480 d5 ὅπως ἂν καταδήλων τῶν ἀδικημάτων γιγνομένων ἀπαλλάτ-
τωνται τοῦ μεγίστου κακοῦ, ἀδικίας. φῶμεν οὕτως ἢ μὴ
φῶμεν, ὦ Πῶλε;
480 e1 {ΠΩΛ.} Ἄτοπα μέν, ὦ Σώκρατες, ἔμοιγε δοκεῖ, τοῖς μέντοι
ἔμπροσθεν ἴσως σοι ὁμολογεῖται.
{ΣΩ.} Οὐκοῦν ἢ κἀκεῖνα λυτέον ἢ τάδε ἀνάγκη συμβαίνειν;
{ΠΩΛ.} Ναί, τοῦτό γε οὕτως ἔχει.
480 e5 {ΣΩ.} Τοὐναντίον δέ γε αὖ μεταβαλόντα, εἰ ἄρα δεῖ τινα
κακῶς ποιεῖν, εἴτ᾽ ἐχθρὸν εἴτε ὁντινοῦν, ἐὰν μόνον μὴ αὐτὸς
ἀδικῆται ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ – τοῦτο μὲν γὰρ εὐλαβητέον – ἐὰν
δὲ ἄλλον ἀδικῇ ὁ ἐχθρός, παντὶ τρόπῳ παρασκευαστέον, καὶ
481 a1 πράττοντα καὶ λέγοντα, ὅπως μὴ δῷ δίκην μηδὲ ἔλθῃ παρὰ
τὸν δικαστήν· ἐὰν δὲ ἔλθῃ, μηχανητέον ὅπως ἂν διαφύγῃ
καὶ μὴ δῷ δίκην ὁ ἐχθρός, ἀλλ᾽ ἐάντε χρυσίον ⟨ᾖ⟩ ἡρπακὼς
πολύ, μὴ ἀποδιδῷ τοῦτο ἀλλ᾽ ἔχων ἀναλίσκῃ καὶ εἰς ἑαυτὸν
481 a5 καὶ εἰς τοὺς ἑαυτοῦ ἀδίκως καὶ ἀθέως, ἐάντε αὖ θανάτου
ἄξια ἠδικηκὼς ᾖ, ὅπως μὴ ἀποθανεῖται, μάλιστα μὲν μηδέ-
ποτε, ἀλλ᾽ ἀθάνατος ἔσται πονηρὸς ὤν, εἰ δὲ μή, ὅπως ὡς
481 b1 πλεῖστον χρόνον βιώσεται τοιοῦτος ὤν. ἐπὶ τὰ τοιαῦτα
ἔμοιγε δοκεῖ, ὦ Πῶλε, ἡ ῥητορικὴ χρήσιμος εἶναι, ἐπεὶ τῷ
γε μὴ μέλλοντι ἀδικεῖν οὐ μεγάλη τίς μοι δοκεῖ ἡ χρεία
αὐτῆς εἶναι, εἰ δὴ καὶ ἔστιν τις χρεία, ὡς ἔν γε τοῖς
481 b5 πρόσθεν οὐδαμῇ ἐφάνη οὖσα.
{ΚΑΛ.} Εἰπέ μοι, ὦ Χαιρεφῶν, σπουδάζει ταῦτα Σωκράτης
ἢ παίζει;
{ΧΑΙ.} Ἐμοὶ μὲν δοκεῖ, ὦ Καλλίκλεις, ὑπερφυῶς σπου-
δάζειν· οὐδὲν μέντοι οἷον τὸ αὐτὸν ἐρωτᾶν.
481 b10 {ΚΑΛ.} Νὴ τοὺς θεοὺς ἀλλ᾽ ἐπιθυμῶ. εἰπέ μοι, ὦ Σώ-
481 c1 κρατες, πότερόν σε θῶμεν νυνὶ σπουδάζοντα ἢ παίζοντα; εἰ

plakimo bausmės – tegu tave išplaka, nusipelnei pančių – 480 d1
lai supančioja, pelnei baudą – sumokėk, tremtį – iškeliauk,
mirtį – leiskis nužudomas, pats pirmas tapdamas kaltin-
toju – savęs paties ir visų artimųjų. Štai kur pravers retorika –
idant, išaiškėjus visiems nusižengimams, pavyktų atsikratyti 480 d5
didžiausios blogybės – neteisybės. Sutiksime, kad taip yra,
Polai, ar nesutiksime?
Polas. Mano galva, tai gerokai keista, Sokratai, bet gal ir 480 e1
dera prie ankstesnių teiginių.
Sokratas. Taigi, arba ir anuos teiginius reikės atšaukti,
arba pripažinti, kad šitie iš jų neišvengiamai plaukia?
Polas. Na, taip ir yra, bent šiuo atveju.
Sokratas. Pažvelkime į reikalą iš kitos pusės: jeigu išties 480 e5
gali prireikti kam nors pakenkti – priešui ar šiaip kam nors.
Žinoma, tuomet, jei pats nesi to priešo neteisybės auka; čia rei-
kia atsargumo! Bet jei tas priešas nuskriaudė ką nors kitą, rei-
kia visais įmanomais veiksmais ir žodžiais siekti, kad jis liktų 481 a1
nenubaustas ir nenueitų pas teisėją. O jei jau nueitų, pasirū-
pinti, kad priešas išsisuktų ir liktų nenubaustas: jei bus pri-
sigrobęs daugybę aukso, kad jo negrąžintų, bet išeikvotų sau
ir saviškiams, kaip neteisingas bedievis. Jei savo neteisybėmis 481 a5
bus pelnęs mirtį – kad nemirtų, geriausia niekados, ir kad toks
nedorėlis būtų nemirtingas, o jei tai neįmanoma – kad gyventų 481 b1
kuo ilgiau likdamas toks neteisingas. Štai tokiems dalykams,
Polai, mano galva, naudinga retorika, nes žmogui, kuris neke-
tina daryti neteisybių, iš jos ne kažin kokia nauda, jei išvis
kokios nors esama. Juk dabar pamatėme, kad ji nieko nelaimi. 481 b5
Kaliklis. Sakyk man, Chairefontai: Sokratas čia rimtai, ar
juokauja?
Chairefontas. Man regis, Kalikli, nepaprastai rimtai. Bet
geriausia jo paties paklausti.
Kaliklis. Dėl dievų, tikrai noriu paklausti. Sakyk man, 481 b10
Sokratai, ką mums manyti: ar tu rimtai kalbi, ar juokauji? 481 c1

μὲν γὰρ σπουδάζεις τε καὶ τυγχάνει ταῦτα ἀληθῆ ὄντα ἃ λέγεις, ἄλλο τι ἢ ἡμῶν ὁ βίος ἀνατετραμμένος ἂν εἴη τῶν ἀν-
θρώπων καὶ πάντα τὰ ἐναντία πράττομεν, ὡς ἔοικεν, ἢ ἃ δεῖ;
481 c5 {ΣΩ.} Ὦ Καλλίκλεις, εἰ μή τι ἦν τοῖς ἀνθρώποις πάθος,
τοῖς μὲν ἄλλο τι, τοῖς δὲ ἄλλο τι [ἢ] τὸ αὐτό, ἀλλά τις ἡμῶν ἴδιόν τι ἔπασχεν πάθος ἢ οἱ ἄλλοι, οὐκ ἂν ἦν ῥᾴδιον
481 d1 ἐνδείξασθαι τῷ ἑτέρῳ τὸ ἑαυτοῦ πάθημα. λέγω δ᾽ ἐννοήσας ὅτι ἐγώ τε καὶ σὺ νῦν τυγχάνομεν ταὐτόν τι πεπονθότες, ἐρῶντε δύο ὄντε δυοῖν ἑκάτερος, ἐγὼ μὲν Ἀλκιβιάδου τε τοῦ Κλεινίου καὶ φιλοσοφίας, σὺ δὲ δυοῖν, τοῦ τε Ἀθη-
481 d5 ναίων δήμου καὶ τοῦ Πυριλάμπους. αἰσθάνομαι οὖν σου ἑκάστοτε, καίπερ ὄντος δεινοῦ, ὅτι ἂν φῇ σου τὰ παιδικὰ καὶ ὅπως ἂν φῇ ἔχειν, οὐ δυναμένου ἀντιλέγειν, ἀλλ᾽ ἄνω
481 e1 καὶ κάτω μεταβαλλομένου· ἔν τε τῇ ἐκκλησίᾳ, ἐάν τι σοῦ λέγοντος ὁ δῆμος ὁ Ἀθηναίων μὴ φῇ οὕτως ἔχειν, μεταβαλλόμενος λέγεις ἃ ἐκεῖνος βούλεται, καὶ πρὸς τὸν Πυριλάμπους νεανίαν τὸν καλὸν τοῦτον τοιαῦτα ἕτερα πέπονθας.
481 e5 τοῖς γὰρ τῶν παιδικῶν βουλεύμασίν τε καὶ λόγοις οὐχ οἷός τ᾽ εἶ ἐναντιοῦσθαι, ὥστε, εἴ τίς σου λέγοντος ἑκάστοτε ἃ διὰ τούτους λέγεις θαυμάζοι ὡς ἄτοπά ἐστιν, ἴσως εἴποις ἂν αὐτῷ, εἰ βούλοιο τἀληθῆ λέγειν, ὅτι εἰ μή τις παύσει τὰ
482 a1 σὰ παιδικὰ τούτων τῶν λόγων, οὐδὲ σὺ παύσῃ ποτὲ ταῦτα λέγων. νόμιζε τοίνυν καὶ παρ᾽ ἐμοῦ χρῆναι ἕτερα τοιαῦτα ἀκούειν, καὶ μὴ θαύμαζε ὅτι ἐγὼ ταῦτα λέγω, ἀλλὰ τὴν φιλοσοφίαν, τὰ ἐμὰ παιδικά, παῦσον ταῦτα λέγουσαν.
482 a5 λέγει γάρ, ὦ φίλε ἑταῖρε, ἀεὶ ἃ νῦν ἐμοῦ ἀκούεις, καί μοί ἐστιν τῶν ἑτέρων παιδικῶν πολὺ ἧττον ἔμπληκτος· ὁ μὲν γὰρ Κλεινίειος οὗτος ἄλλοτε ἄλλων ἐστὶ λόγων, ἡ δὲ φιλοσοφία ἀεὶ
482 b1 τῶν αὐτῶν, λέγει δὲ ἃ σὺ νῦν θαυμάζεις, παρῆσθα δὲ καὶ αὐτὸς λεγομένοις. ἢ οὖν ἐκείνην ἐξέλεγξον, ὅπερ ἄρτι ἔλεγον, ὡς οὐ τὸ ἀδικεῖν ἐστιν καὶ ἀδικοῦντα δίκην μὴ διδόναι ἁπάντων ἔσχατον κακῶν· ἢ εἰ τοῦτο ἐάσεις ἀνέλεγκτον,
482 b5 μὰ τὸν κύνα τὸν Αἰγυπτίων θεόν, οὔ σοι ὁμολογήσει Καλλικλῆς, ὦ Καλλίκλεις, ἀλλὰ διαφωνήσει ἐν ἅπαντι τῷ βίῳ.

Juk jei kalbi rimtai ir jei tavo žodžiai tiesa, tai reiškia, kad visas mūsų, žmonių, gyvenimas verčiamas aukštyn kojomis – panašu, kad mes viską darome priešingai nei derėtų. Ar taip?

Sokratas. Kalikli, jei žmonės neturėtų vienų ar kitų ben- 481 c5
drų patirčių, bet kiekvienas iš mūsų turėtų savą, skirtingą nuo kitų patirtį, nelengva būtų kitam atskleisti, ką patiri. 481 d1
Sakau tai, nes pamaniau, kad mudu turime tam tikrą bendrą patirtį – abu esame įsimylėję ir kiekvienas turime dvi meiles: aš – Kleinijo sūnų Alkibiadą ir filosofiją, tu – atėniečių demą ir to paties vardo Pirilampo sūnų. Pastebiu, 481 d5
kad, jei tavo mylimasis ką nors teigia, tu, nors esi baisiai gabus, negebi jam paprieštarauti ir kaskart suki, kur jam 481 e1
patinka: susirinkime, jei atėniečių demas nepritaria tavo žodžiams, teigdamas, kad taip nėra, apsisukęs kalbi kaip jis nori. Ir su jaunuoju gražuoliu Pirilampu tau tas pat nutinka. Mat nesugebi pasipriešinti mylimojo teiginiams ir spren- 481 e5
dimams. Tad jei kas imtų stebėtis dalykais, kuriuos kalbi dėl savo meilių – kokios tai esą keistenybės, tu, jei būtum nusiteikęs sakyti tiesą, jam turbūt atsakytum, kad tol, kol kas nors neprivers tavo numylėtinių baigti tokias kalbas, 482 a1
tol ir tu nesiliausi taip kalbėjęs. Įsivaizduok, kad ir iš manęs tau tektų išgirsti tą patį, ir nesistebėk mano žodžiais, bet priversk mano meilę, filosofiją nutraukti tokias kalbas. Mat filosofija, mielas bičiuli, nuolat sako tai, ką dabar iš manęs 482 a5
girdi. Ji kur kas mažiau permaininga nei kitas mano mylimasis – Kleinijo sūnaus kalbos vis kitokios, bet filosofijos – tos pačios. Sako ji tai, kas tave dabar taip stebina – pats čia 482 b1
buvai ir viską girdėjai. Tad arba paneik jos teiginį, kad, kaip dabar sakiau, daryti neteisybę ir negauti už tai bausmės yra pati didžiausia blogybė, arba, jei paliksi teiginį nepaneigtą, prisiekiu šunimi, egiptiečių dievybe, – Kaliklis su 482 b5
tavimi, Kalikli, nesutiks ir visą gyvenimą negalės su tavimi

καίτοι ἔγωγε οἶμαι, ὦ βέλτιστε, καὶ τὴν λύραν μοι κρεῖττον
εἶναι ἀνάρμοστόν τε[13] καὶ διαφωνεῖν, καὶ χορὸν ᾧ χορηγοίην,
482 c1 καὶ πλείστους ἀνθρώπους μὴ ὁμολογεῖν μοι ἀλλ' ἐναντία
λέγειν μᾶλλον ἢ ἕνα ὄντα ἐμὲ ἐμαυτῷ ἀσύμφωνον εἶναι
καὶ ἐναντία λέγειν.

{ΚΑΛ.} Ὦ Σώκρατες, δοκεῖς νεανιεύεσθαι ἐν τοῖς λόγοις
482 c5 ὡς ἀληθῶς δημηγόρος ὤν· καὶ νῦν ταῦτα δημηγορεῖς ταὐτὸν
παθόντος Πώλου πάθος ὅπερ Γοργίου κατηγόρει πρὸς σὲ
παθεῖν. ἔφη γάρ που Γοργίαν ἐρωτώμενον ὑπὸ σοῦ, ἐὰν
ἀφίκηται παρ' αὐτὸν μὴ ἐπιστάμενος τὰ δίκαια ὁ τὴν ῥητο-
482 d1 ρικὴν βουλόμενος μαθεῖν, εἰ διδάξοι αὐτὸν ὁ Γοργίας,
αἰσχυνθῆναι αὐτὸν καὶ φάναι διδάξειν διὰ τὸ ἔθος τῶν ἀν-
θρώπων, ὅτι ἀγανακτοῖεν ἂν εἴ τις μὴ φαίη – διὰ δὴ ταύτην
τὴν ὁμολογίαν ἀναγκασθῆναι ἐναντία αὐτὸν αὑτῷ εἰπεῖν,
482 d5 σὲ δὲ αὐτὸ τοῦτο ἀγαπᾶν – καί σου κατεγέλα, ὥς γέ μοι
δοκεῖν ὀρθῶς, τότε· νῦν δὲ πάλιν αὐτὸς ταὐτὸν τοῦτο ἔπαθεν.
καὶ ἔγωγε κατ' αὐτὸ τοῦτο οὐκ ἄγαμαι Πῶλον, ὅτι σοι
συνεχώρησεν τὸ ἀδικεῖν αἴσχιον εἶναι τοῦ ἀδικεῖσθαι· ἐκ
482 e1 ταύτης γὰρ αὖ τῆς ὁμολογίας αὐτὸς ὑπὸ σοῦ συμποδισθεὶς
ἐν τοῖς λόγοις ἐπεστομίσθη, αἰσχυνθεὶς ἃ ἐνόει εἰπεῖν. σὺ
γὰρ τῷ ὄντι, ὦ Σώκρατες, εἰς τοιαῦτα ἄγεις φορτικὰ καὶ
δημηγορικά, φάσκων τὴν ἀλήθειαν διώκειν, ἃ φύσει μὲν
482 e5 οὐκ ἔστιν καλά, νόμῳ δέ. ὡς τὰ πολλὰ δὲ ταῦτα ἐναντί'
ἀλλήλοις ἐστίν, ἥ τε φύσις καὶ ὁ νόμος· ἐὰν οὖν τις αἰσχύ-
483 a1 νηται καὶ μὴ τολμᾷ λέγειν ἅπερ νοεῖ, ἀναγκάζεται ἐναντία
λέγειν. ὃ δὴ καὶ σὺ τοῦτο τὸ σοφὸν κατανενοηκὼς κακουρ-
γεῖς ἐν τοῖς λόγοις, ἐὰν μέν τις κατὰ νόμον λέγῃ, κατὰ
φύσιν ὑπερωτῶν, ἐὰν δὲ τὰ τῆς φύσεως, τὰ τοῦ νόμου.
483 a5 ὥσπερ αὐτίκα ἐν τούτοις, τῷ ἀδικεῖν τε καὶ τῷ ἀδικεῖσθαι,
Πώλου τὸ κατὰ νόμον αἴσχιον λέγοντος, σὺ τὸν λόγον
ἐδιώκαθες κατὰ φύσιν. φύσει μὲν γὰρ πᾶν αἴσχιόν ἐστιν
ὅπερ καὶ κάκιον, τὸ ἀδικεῖσθαι[14], νόμῳ δὲ τὸ ἀδικεῖν. οὐδὲ

13 ἀνάρμοστόν τε mss, Burnet : ἀναρμοστεῖν τε van Heusde, Dodds.
14 ⟨οἷον⟩ τὸ ἀδικεῖσθαι add. Bipont, Dodds.

sutarti. O mano galva, puikusis, geriau nedarniai groti
nesuderinta lyra arba turėti nedarnų chorą, tegu dauguma
žmonių man nepritaria ir prieštarauja, nei aš vienas pats 482 c1
su savimi nesutarsiu ir sau prieštarausiu.

Kaliklis. Žiūriu, smarkauji, Sokratai. Kalbi, lyg išties 482 c5
būtum susirinkime. Polas dabar patyrė tą patį dalyką,
dėl kurio smerkė Gorgiją – kad leido tau tai padaryti,
todėl dabar ir rėži mums tokią kalbą. Juk Polas sakė,
kad, tau paklausus: jei norintis išmokti retorikos žmo-
gus pas jį ateitų neišmanydamas, kas yra teisinga, ar jį 482 d1
šito pamokytų, – Gorgijas pasijuto nepatogiai ir pasakė,
kad pamokytų. Jis taip pasakė dėl to, kad toks yra žmonių
paprotys – jie pasipiktintų, jei jis nebūtų pritaręs. Dėl šio
pritarimo jis ir buvo priverstas pats sau prieštarauti, o tau
tokie dalykai patinka. Polas tuomet tave pašiepė, manding, 482 d5
teisingai. O dabar jam pačiam tas pat nutiko. Čia aš Polu
nesižaviu – kad sutiko su tavimi, esą daryti neteisybę yra
bjauriau nei ją patirti. Dėl šito sutikimo ir nebeleidai jam 482 e1
aiškintis – supančiojai ir pažabojai. Mat jis gėdijosi pasa-
kyti, ką mano. O tu, Sokratai, išties viską kreipi į tokią
nuobodžią demagogiją (sakaisi ieškąs tiesos!) – į tai, kas
gražu ne pagal prigimtį, o pagal įstatymą. Dažniausiai 482 e5
jiedu vienas kitam priešingi – prigimtis ir įstatymas, todėl
jei žmogus gėdijasi ir nedrįsta pasakyti, ką galvoja, neiš- 483 a1
vengiamai pradeda pats sau prieštarauti. Perpratai šią
gudrybę ir ja piktnaudžiauji pokalbiuose: jei kas kalba
turėdamas omenyje įstatymą, pakiši klausimą apie pri-
gimtį, o jei kalba apie prigimtį – kreipi į įstatymus. Kad ir
dabar, judviem kalbant apie neteisybę darančiuosius ir ją 483 a5
patiriančiuosius, Polas turėjo omenyje: „bjauriau" pagal
įstatymą, o tu tęsei svarstymą apie prigimtį.

Pagal prigimtį gėdingiau visada yra tai, kas blogiau –
patirti neteisybę, o pagal įstatymą – ją daryti. Juk tokia

483 b1 γὰρ ἀνδρὸς τοῦτό γ' ἐστὶν τὸ πάθημα, τὸ ἀδικεῖσθαι, ἀλλ'
ἀνδραπόδου τινὸς ᾧ κρεῖττόν ἐστιν τεθνάναι ἢ ζῆν, ὅστις
ἀδικούμενος καὶ προπηλακιζόμενος μὴ οἷός τέ ἐστιν αὐτὸς
αὑτῷ βοηθεῖν μηδὲ ἄλλῳ οὗ ἂν κήδηται. ἀλλ' οἶμαι οἱ
483 b5 τιθέμενοι τοὺς νόμους οἱ ἀσθενεῖς ἄνθρωποί εἰσιν καὶ οἱ
πολλοί. πρὸς αὑτοὺς οὖν καὶ τὸ αὑτοῖς συμφέρον τούς τε
νόμους τίθενται καὶ τοὺς ἐπαίνους ἐπαινοῦσιν καὶ τοὺς
483 c1 ψόγους ψέγουσιν· ἐκφοβοῦντες τοὺς ἐρρωμενεστέρους τῶν
ἀνθρώπων καὶ δυνατοὺς ὄντας πλέον ἔχειν, ἵνα μὴ αὐτῶν
πλέον ἔχωσιν, λέγουσιν ὡς αἰσχρὸν καὶ ἄδικον τὸ πλεον-
εκτεῖν, καὶ τοῦτό ἐστιν τὸ ἀδικεῖν, τὸ πλέον τῶν ἄλλων
483 c5 ζητεῖν ἔχειν· ἀγαπῶσι γὰρ οἶμαι αὐτοὶ ἂν τὸ ἴσον ἔχωσιν
φαυλότεροι ὄντες. διὰ ταῦτα δὴ νόμῳ μὲν τοῦτο ἄδικον καὶ
αἰσχρὸν λέγεται, τὸ πλέον ζητεῖν ἔχειν τῶν πολλῶν, καὶ
ἀδικεῖν αὐτὸ καλοῦσιν· ἡ δέ γε οἶμαι φύσις αὐτὴ ἀποφαίνει
483 d1 αὐτὸ ὅτι δίκαιόν ἐστιν, τὸν ἀμείνω τοῦ χείρονος πλέον
ἔχειν καὶ τὸν δυνατώτερον τοῦ ἀδυνατωτέρου. δηλοῖ δὲ
ταῦτα πολλαχοῦ ὅτι οὕτως ἔχει, καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις ζῴοις
καὶ τῶν ἀνθρώπων ἐν ὅλαις ταῖς πόλεσι καὶ τοῖς γένεσιν,
483 d5 ὅτι οὕτω τὸ δίκαιον κέκριται, τὸν κρείττω τοῦ ἥττονος ἄρχειν
καὶ πλέον ἔχειν. ἐπεὶ ποίῳ δικαίῳ χρώμενος Ξέρξης ἐπὶ
τὴν Ἑλλάδα ἐστράτευσεν ἢ ὁ πατὴρ αὐτοῦ ἐπὶ Σκύθας; ἢ
483 e1 ἄλλα μυρία ἄν τις ἔχοι τοιαῦτα λέγειν. ἀλλ' οἶμαι οὗτοι
κατὰ φύσιν τὴν τοῦ δικαίου ταῦτα πράττουσιν, καὶ ναὶ μὰ
Δία κατὰ νόμον γε τὸν τῆς φύσεως, οὐ μέντοι ἴσως κατὰ
τοῦτον ὃν ἡμεῖς τιθέμεθα· πλάττοντες τοὺς βελτίστους καὶ
483 e5 ἐρρωμενεστάτους ἡμῶν αὐτῶν, ἐκ νέων λαμβάνοντες ὥσπερ
λέοντας, κατεπᾴδοντές τε καὶ γοητεύοντες καταδουλούμεθα
484 a1 λέγοντες ὡς τὸ ἴσον χρὴ ἔχειν καὶ τοῦτό ἐστιν τὸ καλὸν
καὶ τὸ δίκαιον. ἐὰν δέ γε οἶμαι φύσιν ἱκανὴν γένηται
ἔχων ἀνήρ, πάντα ταῦτα ἀποσεισάμενος καὶ διαρρήξας καὶ
διαφυγών, καταπατήσας τὰ ἡμέτερα γράμματα καὶ μαγγα-
484 a5 νεύματα καὶ ἐπῳδὰς καὶ νόμους τοὺς παρὰ φύσιν ἅπαντας,
ἐπαναστὰς ἀνεφάνη δεσπότης ἡμέτερος ὁ δοῦλος, καὶ ἐνταῦθα

patirtis – būti skriaudžiamam, netinka vyrui, veikiau ver- 483 b1
gui. Tokiam geriau mirti nei gyventi, jei patirdamas netei-
sybę ir žeminamas negeba apginti nei pats savęs, nei kito,
jam rūpimo žmogaus. Tiesiog įstatymus kuria silpni žmo- 483 b5
nės, žmonių dauguma, taip aš manau. Sau ir savo naudai jie
ir kuria tuos įstatymus, dalija pagyrimus ir skirsto papei- 483 c1
kimus. Jie nori išgąsdinti stipresnius žmones, galinčius
turėti daugiau už juos. Kad anie negautų už juos daugiau,
jie skelbia, esą turėti daugiau gėdinga ir neteisinga, kad tai
ir yra neteisybė – siekti turėti daugiau nei visi kiti. Patys
jie, manau, yra patenkinti galėdami turėti po lygiai, nors 483 c5
yra menkesni.

Štai kodėl pagal įstatymą sakoma, kad turėti daugiau nei
žmonių dauguma yra „bjauru" ir „neteisinga"; jie tai vadina
„daryti neteisybę". Bet, mano galva, pati prigimtis aiškiai
rodo: teisinga, kai geresnis turi daugiau už prastesnį, galin- 483 d1
gesnis – už silpnesnį! Daug kur matyti, kad taip yra – ir tarp
kitų gyvūnų, ir tarp žmonių. Ištisuose poliuose ir gentyse
taip ir nuspręsta, kas yra teisinga: teisinga, kad stipresnis 483 d5
valdo silpnesnį ir turi daugiau už jį. O kokia kita teisybe rem-
damasis Kserksas surengė žygį prieš Graikiją arba jo tėvas –
prieš skitus? Būtų galima pateikti tūkstantį tokių pavyzdžių. 483 e1
Aš manau, kad tokie žmonės veikia pagal teisybės prigimtį
ir – dėl Dzeuso! – pagal įstatymą, prigimties įstatymą, bet
tikriausiai ne pagal tą įstatymą, kurį mes kuriame ir pagal
kurį nulipdome pačius geriausius tarp mūsų, pačius stipriau- 483 e5
sius. Imame juos nuo pat mažens lyg liūtus, užburiame, užke-
rime, kol paverčiame vergais teigdami, kad turėti reikia po 484 a1
lygiai ir kad tai yra gražu ir teisinga.

Aš manau, kai tik atsiranda pakankamai galingos pri-
gimties žmogus, visa tai nusipurto, suplėšo ir pasprunka,
sutrypęs mūsų raštus, kerus, užkalbėjimus ir visus pri- 484 a5
gimčiai priešingus įstatymus. Atsitiesęs šis mūsų vergas

484 b1 ἐξέλαμψεν τὸ τῆς φύσεως δίκαιον. δοκεῖ δέ μοι καὶ Πίν-
δαρος ἅπερ ἐγὼ λέγω ἐνδείκνυσθαι ἐν τῷ ᾄσματι ἐν ᾧ λέγει
ὅτι –

νόμος ὁ πάντων βασιλεὺς
484 b5 θνατῶν τε καὶ ἀθανάτων·

οὗτος δὲ δή, φησίν, –

ἄγει δικαιῶν τὸ βιαιότατον
ὑπερτάτᾳ χειρί· τεκμαίρομαι
ἔργοισιν Ἡρακλέος, ἐπεὶ – ἀπριάτας –

484 b10 λέγει οὕτω πως – τὸ γὰρ ᾆσμα οὐκ ἐπίσταμαι – λέγει δ' ὅτι
οὔτε πριάμενος οὔτε δόντος τοῦ Γηρυόνου ἠλάσατο τὰς βοῦς,
484 c1 ὡς τούτου ὄντος τοῦ δικαίου φύσει, καὶ βοῦς καὶ τἆλλα κτή-
ματα εἶναι πάντα τοῦ βελτίονός τε καὶ κρείττονος τὰ τῶν
χειρόνων τε καὶ ἡττόνων.

Τὸ μὲν οὖν ἀληθὲς οὕτως ἔχει, γνώσῃ δέ, ἂν ἐπὶ τὰ
484 c5 μείζω ἔλθῃς ἐάσας ἤδη φιλοσοφίαν. φιλοσοφία γάρ τοί
ἐστιν, ὦ Σώκρατες, χαρίεν, ἄν τις αὐτοῦ μετρίως ἅψηται ἐν
τῇ ἡλικίᾳ· ἐὰν δὲ περαιτέρω τοῦ δέοντος ἐνδιατρίψῃ, δια-
φθορὰ τῶν ἀνθρώπων. ἐὰν γὰρ καὶ πάνυ εὐφυὴς ᾖ καὶ
πόρρω τῆς ἡλικίας φιλοσοφῇ, ἀνάγκη πάντων ἄπειρον γεγο-
484 d1 νέναι ἐστὶν ὧν χρὴ ἔμπειρον εἶναι τὸν μέλλοντα καλὸν
κἀγαθὸν καὶ εὐδόκιμον ἔσεσθαι ἄνδρα. καὶ γὰρ τῶν νόμων
ἄπειροι γίγνονται τῶν κατὰ τὴν πόλιν, καὶ τῶν λόγων οἷς
δεῖ χρώμενον ὁμιλεῖν ἐν τοῖς συμβολαίοις τοῖς ἀνθρώποις
484 d5 καὶ ἰδίᾳ καὶ δημοσίᾳ, καὶ τῶν ἡδονῶν τε καὶ ἐπιθυμιῶν τῶν
ἀνθρωπείων, καὶ συλλήβδην τῶν ἠθῶν παντάπασιν ἄπειροι
γίγνονται. ἐπειδὰν οὖν ἔλθωσιν εἴς τινα ἰδίαν ἢ πολιτικὴν
484 e1 πρᾶξιν, καταγέλαστοι γίγνονται, ὥσπερ γε οἶμαι οἱ πολιτι-
κοί, ἐπειδὰν αὖ εἰς τὰς ὑμετέρας διατριβὰς ἔλθωσιν καὶ τοὺς
λόγους, καταγέλαστοί εἰσιν. συμβαίνει γὰρ τὸ τοῦ Εὐριπί-
δου· λαμπρός τέ ἐστιν ἕκαστος ἐν τούτῳ, καὶ ἐπὶ τοῦτ'
484 e5 ἐπείγεται,

pasirodo esąs valdovas – čia ir suspindi prigimties teisin- 484 b1
gumas! Man regis, tą patį, ką aš sakau, liudija Pindaras
giesmėje, kur sako:

„Įstatymas visų karalius,
mariųjų ir nemariųjų“. 484 b5

Tai jis, poeto žodžiais tariant,

„aukščiausiąja ranka veda teisindamas didžiausią smurtą,
paliudys tai Heraklio darbai,
juk... nenupirkęs...“

Taip maždaug jis sako. Tų eilių mintinai nemoku, bet jis 484 b10
sako, kad Heraklis nei nusipirko karves, nei dovanai jas
gavo iš Geriono, ir vis dėlto jas nuvarė, nes toks yra pri-
gimties teisingumas: karvės ir apskritai visas menkes- 484 c1
nių ir silpnesnių žmonių turtas priklauso geresniajam ir
stipresniajam.

Tokia tad yra tiesa. Tu ir pats tai suprasi, jei pagaliau
mesi filosofiją ir imsiesi rimtesnių dalykų. Mat filosofija, 484 c5
Sokratai, smagus dalykas, jei įsitrauki į ją saikingai ir
būdamas tinkamo amžiaus, bet kai sugaišti daugiau nei
dera, tai tikra žmogaus pragaištis. Juk net ir būdamas labai
geros prigimties, jei nepaliksi filosofijos įžengęs į bran-
desnį amžių, neišvengiamai liksi nepatyręs visur, kur pri-
valai būti patyręs, jei ketini tapti gražiu, geru ir gerbiamu 484 d1
vyru. Mat tokie žmonės nebeišmano nei polyje galiojančių
įstatymų, nei kalbų, kurias tinka sakyti sudarant privačius
ar visuomeninius sandėrius, nei malonumų, nei žmogiškų 484 d5
aistrų... Apskritai ničnieko jie nebeišmano apie papro-
čius! Todėl, jei imasi kokios privačios ar politinės veiklos,
darosi stačiai juokingi, manding, taip pat, kaip juokingi 484 e1
yra politikai, įsivėlę į jūsų draugijos kalbas. Juk, kaip
sako Euripidas, ten „kiekvienas spindi“ ir „ten veržiasi“, 484 e5

νέμων τὸ πλεῖστον ἡμέρας τούτῳ μέρος,
ἵν' αὐτὸς αὑτοῦ τυγχάνει βέλτιστος ὤν·

485 a1 ὅπου δ' ἂν φαῦλος ᾖ, ἐντεῦθεν φεύγει καὶ λοιδορεῖ τοῦτο,
τὸ δ' ἕτερον ἐπαινεῖ, εὐνοίᾳ τῇ ἑαυτοῦ, ἡγούμενος οὕτως
αὐτὸς ἑαυτὸν ἐπαινεῖν. ἀλλ' οἶμαι τὸ ὀρθότατόν ἐστιν
ἀμφοτέρων μετασχεῖν. φιλοσοφίας μὲν ὅσον παιδείας χάριν
καλὸν μετέχειν, καὶ οὐκ αἰσχρὸν μειρακίῳ ὄντι φιλοσοφεῖν·
485 a5 ἐπειδὰν δὲ ἤδη πρεσβύτερος ὢν ἄνθρωπος ἔτι φιλοσοφῇ,
καταγέλαστον, ὦ Σώκρατες, τὸ χρῆμα γίγνεται, καὶ ἔγωγε
ὁμοιότατον πάσχω πρὸς τοὺς φιλοσοφοῦντας ὥσπερ πρὸς
485 b1 τοὺς ψελλιζομένους καὶ παίζοντας. ὅταν μὲν γὰρ παιδίον
ἴδω, ᾧ ἔτι προσήκει διαλέγεσθαι οὕτω, ψελλιζόμενον καὶ
παῖζον, χαίρω τε καὶ χαρίεν μοι φαίνεται καὶ ἐλευθέριον καὶ
πρέπον τῇ τοῦ παιδίου ἡλικίᾳ, ὅταν δὲ σαφῶς διαλεγομένου
485 b5 παιδαρίου ἀκούσω, πικρόν τί μοι δοκεῖ χρῆμα εἶναι καὶ ἀνιᾷ
μου τὰ ὦτα καί μοι δοκεῖ δουλοπρεπές τι εἶναι· ὅταν δὲ
485 c1 ἀνδρὸς ἀκούσῃ τις ψελλιζομένου ἢ παίζοντα ὁρᾷ, καταγέ-
λαστον φαίνεται καὶ ἄνανδρον καὶ πληγῶν ἄξιον. ταὐτὸν
οὖν ἔγωγε τοῦτο πάσχω καὶ πρὸς τοὺς φιλοσοφοῦντας. παρὰ
νέῳ μὲν γὰρ μειρακίῳ ὁρῶν φιλοσοφίαν ἄγαμαι, καὶ πρέπειν
485 c5 μοι δοκεῖ, καὶ ἡγοῦμαι ἐλεύθερόν τινα εἶναι τοῦτον τὸν
ἄνθρωπον, τὸν δὲ μὴ φιλοσοφοῦντα ἀνελεύθερον καὶ οὐδέ-
ποτε οὐδενὸς ἀξιώσοντα ἑαυτὸν οὔτε καλοῦ οὔτε γενναίου
485 d1 πράγματος· ὅταν δὲ δὴ πρεσβύτερον ἴδω ἔτι φιλοσοφοῦντα
καὶ μὴ ἀπαλλαττόμενον, πληγῶν μοι δοκεῖ ἤδη δεῖσθαι,
ὦ Σώκρατες, οὗτος ὁ ἀνήρ. ὃ γὰρ νυνδὴ ἔλεγον, ὑπάρχει
τούτῳ τῷ ἀνθρώπῳ, κἂν πάνυ εὐφυὴς ᾖ, ἀνάνδρῳ γενέσθαι
485 d5 φεύγοντι τὰ μέσα τῆς πόλεως καὶ τὰς ἀγοράς, ἐν αἷς ἔφη ὁ
ποιητὴς τοὺς ἄνδρας *ἀριπρεπεῖς* γίγνεσθαι, καταδεδυκότι δὲ
τὸν λοιπὸν βίον βιῶναι μετὰ μειρακίων ἐν γωνίᾳ τριῶν ἢ
485 e1 τεττάρων ψιθυρίζοντα, ἐλεύθερον δὲ καὶ μέγα καὶ ἱκανὸν
μηδέποτε φθέγξασθαι.

„didesnę laiko dalį tam ir skirdamas,
kur pats yra toks geras, koks tik gali būti“,

o kur yra prastas, iš ten bėga ir tą dalyką peikia, o kitą 485 a1
giria – iš palankumo sau, manydamas, kad šitaip pats save
pagiria.

Vis dėlto, manau, labiausia tinka pasiimti abiejų
dalykų. Prasidėti su filosofija dėl išsilavinimo gražu, 485 a5
o jaunuoliui visai ne gėda filosofuoti. Bet jei vyres-
nio amžiaus sulaukęs žmogus vis dar filosofuoja, tatai,
Sokratai, darosi stačiai juokinga, tad man filosofai kelia 485 b1
bemaž tokį pat įspūdį, kaip švebeldžiuojantys ir kvailio-
jantys žmonės. Jei matau švebeldžiuojant ir kvailiojant
vaiką, kuriam dar tinka taip kalbėti, džiaugiuosi – man
atrodo, kad tai mielas, laisvam tokio amžiaus vaikui deran- 485 b5
tis dalykas, o kai išgirstu aiškiai kalbantį vaikiuką, darosi
liūdna, klausytis nesmagu – atrodo, kad tai pritinka ver-
gui. Na, o išgirdus švebeldžiuojant ar kvailiojant vyrą, tas 485 c1
atrodo baisiai juokingas, nevyriškas ir vertas rykštės. Tai
filosofai man daro tokį pat įspūdį. Kai matau filosofijai
atsidėjusį jauną vaikiną, džiaugiuosi. Man regis, jam tas
tinka. Galvoju, kad tai bus koks laisvas žmogus, o kas nefi- 485 c5
losofuoja – tas nelaisvas ir niekad nesiims jokio kilnaus
ir tauraus darbo. Tačiau, išvydęs vyresnį žmogų, kuris 485 d1
tebefilosofuoja ir vis neatsikrato šio dalyko, manau, kad
tokiam vyrui, Sokratai, jau reikia rykštės. Juk, kaip sakiau,
tokiam žmogui, kad ir kokios geros būtų prigimties, neteks
tapti tikru vyru, nes vengia polio aikštės ir turgaus susibū- 485 d5
rimų, kur, pasak poeto, „vyrai ima spindėti“. Tokiam lemta
visą likusį gyvenimą lindėti kampe ir šnibždėtis su trimis
keturiais jaunikaičiais ir niekad neištarti laisvo, didingo 485 e1
ir stipraus žodžio.

Ἐγὼ δέ, ὦ Σώκρατες, πρὸς σὲ ἐπιεικῶς ἔχω φιλικῶς·
κινδυνεύω οὖν πεπονθέναι νῦν ὅπερ ὁ Ζῆθος πρὸς τὸν Ἀμφίονα ὁ
485 e5 Εὐριπίδου, οὗπερ ἐμνήσθην. καὶ γὰρ ἐμοὶ τοιαῦτ' ἄττα ἐπέρχεται
πρὸς σὲ λέγειν, οἷάπερ ἐκεῖνος πρὸς τὸν ἀδελφόν, ὅτι «Ἀμελεῖς,
ὦ Σώκρατες, ὧν δεῖ σε ἐπιμελεῖσθαι, καὶ *φύσιν ψυχῆς ὧδε γεν-
ναίαν* ⟨*λαχὼν*⟩ *μειρακιώδει τινὶ διαπρέπεις μορφώματι,*
486 a1 *καὶ οὔτ' ἂν δίκης βουλαῖσι προσθεῖ' ἂν ὀρθῶς λόγον, οὔτ'
εἰκὸς ἂν καὶ πιθανὸν ἂν λάκοις, οὔθ' ὑπὲρ ἄλλου νεανικὸν
βούλευμα βουλεύσαιο.*» καίτοι, ὦ φίλε Σώκρατες – καί μοι
486 a5 μηδὲν ἀχθεσθῇς· εὐνοίᾳ γὰρ ἐρῶ τῇ σῇ – οὐκ αἰσχρὸν δοκεῖ σοι
εἶναι οὕτως ἔχειν ὡς ἐγὼ σὲ οἶμαι ἔχειν καὶ τοὺς ἄλλους τοὺς
πόρρω ἀεὶ φιλοσοφίας ἐλαύνοντας; νῦν γὰρ εἴ τις σοῦ λαβόμενος
ἢ ἄλλου ὁτουοῦν τῶν τοιούτων εἰς τὸ δεσμωτήριον ἀπάγοι,
φάσκων ἀδικεῖν μηδὲν ἀδικοῦντα, οἶσθ' ὅτι οὐκ ἂν ἔχοις ὅτι
486 b1 χρήσαιο σαυτῷ, ἀλλ' ἰλιγγιῴης ἂν καὶ χασμῷο οὐκ ἔχων ὅτι
εἴποις, καὶ εἰς τὸ δικαστήριον ἀναβάς, κατηγόρου τυχὼν πάνυ
φαύλου καὶ μοχθηροῦ, ἀποθάνοις ἄν, εἰ βούλοιτο θανάτου
σοι τιμᾶσθαι. καίτοι πῶς *σοφὸν τοῦτό ἐστιν*, ὦ Σώκρατες,
486 b5 *ἥτις εὐφυῆ λαβοῦσα τέχνη φῶτα ἔθηκε χείρονα*,
μήτε αὐτὸν αὑτῷ δυνάμενον βοηθεῖν μηδ' ἐκσῶσαι ἐκ τῶν
μεγίστων κινδύνων μήτε ἑαυτὸν μήτε ἄλλον μηδένα, ὑπὸ δὲ
486 c1 τῶν ἐχθρῶν περισυλᾶσθαι πᾶσαν τὴν οὐσίαν, ἀτεχνῶς δὲ
ἄτιμον ζῆν ἐν τῇ πόλει; τὸν δὲ τοιοῦτον, εἴ τι καὶ ἀγροικό-
τερον εἰρῆσθαι, ἔξεστιν ἐπὶ κόρρης τύπτοντα μὴ διδόναι δίκην.
ἀλλ' ὠγαθέ, ἐμοὶ πείθου, *παῦσαι* δὲ ἐλέγχων, *πραγ-*
486 c5 *μάτων* δ' *εὐμουσίαν ἄσκει*, καὶ *ἄσκει ὁπόθεν δόξεις*
φρονεῖν, ἄλλοις τὰ κομψὰ ταῦτα ἀφείς, εἴτε ληρήματα
χρὴ φάναι εἶναι εἴτε φλυαρίας, *ἐξ ὧν κενοῖσιν ἐγκατοι-
κήσεις δόμοις*· ζηλῶν οὐκ ἐλέγχοντας ἄνδρας τὰ μικρὰ
486 d1 ταῦτα, ἀλλ' οἷς ἔστιν καὶ βίος καὶ δόξα καὶ ἄλλα πολλὰ ἀγαθά.
{ΣΩ.} Εἰ χρυσῆν ἔχων ἐτύγχανον τὴν ψυχήν, ὦ Καλλί-
κλεις, οὐκ ἂν οἴει με ἄσμενον εὑρεῖν τούτων τινὰ τῶν λίθων
ᾗ βασανίζουσιν τὸν χρυσόν, τὴν ἀρίστην, πρὸς ἥντινα ἔμελ-
486 d5 λον προσαγαγὼν αὐτήν, εἴ μοι ὁμολογήσειεν ἐκείνη καλῶς

Aš tau, Sokratai, esu gana draugiškas. Bijau, kad jaučiu
tau tą patį, kaip mano minėtasis Euripido Dzetas Amfio-
nui, ir knieti tau, Sokratai, pasakyti panašiai kaip tas Dze- 485 e5
tas broliui: „Apleidai tai, Sokratai, kuo turėjai rūpintis, ir
tokią kilnią gavęs sielos prigimtį, spindi kažin kokia jauni-
kaičio išore! Nei teismo bylą svarstant ką sakysi tinkama, 486 a1
nei žodį tarsi taiklų ir su įtaiga, nei ką patarsi drąsiai kito
reikalu..."
Vis dėlto, mielasis mano Sokratai, – tik nepyk, nes pasa- 486 a5
kysiu norėdamas tau gera: ar tau neatrodo, kad gėdinga
būti tokiam, koks, mano galva, esi tu ir visi kiti, kurie vis
nesiliauja gilinęsi į filosofiją? Juk jei kas nors tave ar kitą
tokį suimtų ir nuvestų kalėjiman teigdamas, kad nusikaltai,
nors ir nebūtum padaręs jokios neteisybės... Supranti, kad
nė netuoktum, kaip elgtis. Tik galva apsisuktų, ir išsižio- 486 b1
tum netekęs žado. Stojęs prieš teismą ir gavęs kokį nevy-
kusį ir niekingą kaltintoją, turėtum mirti, jei anas norėtų,
kad būtum nubaustas mirtimi. Vis dėlto, Sokratai, „kokia
tai išmintis, kai menas taurų vyrą menku padaro", ir šis 486 b5
nebegeba pats sau padėti ir iš baisiausių pavojų ištraukti
nei savęs paties, nei kokio kito žmogaus, kai priešai gali
išgrobstyti visą jo turtą, ir gyvens jis polyje tiesiog begar- 486 c1
bis? Tokiam, gal ir stačiokiškai pasakysiu, galima nebau-
džiamai duoti į žiaunas.
Taigi, gerasis, baik paneigimus, gyvenimo darbų muzi-
kalumą puoselėk, ugdykis tai, dėl ko protingas pasirodysi, 486 c5
kitiems paliki šiuos gudrius, – derėtų sakyti, – kliedesius ar
pliurpalus, – dėl jų gyventi gausi tuščius namus; sek ne tokius
mažmožius paneiginėjančiais vyrais, o tais, kurie turi turto, 486 d1
šlovės ir aibę kitų gėrybių!
Sokratas. Jei mano siela būtų auksinė, Kalikli, ar nemanai,
kad turėčiau džiaugtis radęs vieną iš tų akmenų, kuriais
tikrina auksą? Prie šio puikiojo akmens galėčiau pridėti 486 d5

τεθεραπεῦσθαι τὴν ψυχήν, εὖ εἴσεσθαι ὅτι ἱκανῶς ἔχω καὶ οὐδέν [μ'] ἔτι δεῖ ἄλλης βασάνου;

486 e1 {ΚΑΛ.} Πρὸς τί δὴ τοῦτο ἐρωτᾷς, ὦ Σώκρατες;

{ΣΩ.} Ἐγώ σοι ἐρῶ νῦν· οἶμαι ἐγὼ σοὶ ἐντετυχηκὼς τοιούτῳ ἑρμαίῳ ἐντετυχηκέναι.

{ΚΑΛ.} Τί δή;

486 e5 {ΣΩ.} Εὖ οἶδ' ὅτι, ἄν μοι σὺ ὁμολογήσῃς περὶ ὧν ἡ ἐμὴ ψυχὴ δοξάζει, ταῦτ' ἤδη ἐστὶν αὐτὰ τἀληθῆ. ἐννοῶ γὰρ
487 a1 ὅτι τὸν μέλλοντα βασανιεῖν ἱκανῶς ψυχῆς πέρι ὀρθῶς τε ζώσης καὶ μὴ τρία ἄρα δεῖ ἔχειν ἃ σὺ πάντα ἔχεις, ἐπιστήμην τε καὶ εὔνοιαν καὶ παρρησίαν. ἐγὼ γὰρ πολλοῖς ἐντυγχάνω οἳ ἐμὲ οὐχ οἷοί τέ εἰσιν βασανίζειν διὰ τὸ μὴ σοφοὶ
487 a5 εἶναι ὥσπερ σύ· ἕτεροι δὲ σοφοὶ μέν εἰσιν, οὐκ ἐθέλουσιν δέ μοι λέγειν τὴν ἀλήθειαν διὰ τὸ μὴ κήδεσθαί μου ὥσπερ σύ· τὼ δὲ ξένω τώδε, Γοργίας τε καὶ Πῶλος, σοφὼ μὲν καὶ
487 b1 φίλω ἐστὸν ἐμώ, ἐνδεεστέρω δὲ παρρησίας καὶ αἰσχυντηλοτέρω μᾶλλον τοῦ δέοντος· πῶς γὰρ οὔ; ὥ γε εἰς τοσοῦτον αἰσχύνης ἐληλύθατον, ὥστε διὰ τὸ αἰσχύνεσθαι τολμᾷ ἑκάτερος αὐτῶν αὐτὸς αὑτῷ ἐναντία λέγειν ἐναντίον πολλῶν
487 b5 ἀνθρώπων, καὶ ταῦτα περὶ τῶν μεγίστων. σὺ δὲ ταῦτα πάντα ἔχεις ἃ οἱ ἄλλοι οὐκ ἔχουσιν· πεπαίδευσαί τε γὰρ ἱκανῶς, ὡς πολλοὶ ἂν φήσαιεν Ἀθηναίων, καὶ ἐμοὶ εἶ εὔνους.
487 c1 τίνι τεκμηρίῳ χρῶμαι; ἐγώ σοι ἐρῶ. οἶδα ὑμᾶς ἐγώ, ὦ Καλλίκλεις, τέτταρας ὄντας κοινωνοὺς γεγονότας σοφίας, σέ τε καὶ Τείσανδρον τὸν Ἀφιδναῖον καὶ Ἄνδρωνα τὸν Ἀνδροτίωνος καὶ Ναυσικύδην τὸν Χολαργέα· καί ποτε ὑμῶν ἐγὼ
487 c5 ἐπήκουσα βουλευομένων μέχρι ὅποι τὴν σοφίαν ἀσκητέον εἴη, καὶ οἶδα ὅτι ἐνίκα ἐν ὑμῖν τοιάδε τις δόξα, μὴ προθυμεῖσθαι εἰς τὴν ἀκρίβειαν φιλοσοφεῖν, ἀλλὰ εὐλαβεῖσθαι
487 d1 παρεκελεύεσθε ἀλλήλοις ὅπως μὴ πέρα τοῦ δέοντος σοφώτεροι γενόμενοι λήσετε διαφθαρέντες. ἐπειδὴ οὖν σου ἀκούω ταὐτὰ ἐμοὶ συμβουλεύοντος ἅπερ τοῖς σεαυτοῦ ἑταιροτάτοις, ἱκανόν μοι τεκμήριόν ἐστιν ὅτι ὡς ἀληθῶς μοι εὔνους εἶ.
487 d5 καὶ μὴν ὅτι γε οἷος παρρησιάζεσθαι καὶ μὴ αἰσχύνεσθαι,

savo sielą, ir, jei jis patvirtintų, kad mano siela gerai prižiūrėta, būčiau tikras, kad šito gana ir man nebereikia kito tikrinimo.

Kaliklis. Kodėl šito klausi, Sokratai? 486 e1

Sokratas. Pasakysiu. Man regis, sutikęs tave kaip tik ir būsiu aptikęs tokį laimikį!

Kaliklis. Kodėl gi?

Sokratas. Esu tikras: jei tu pritarsi mano sielos požiūriui 486 e5
į šiuos dalykus, vadinasi jis yra teisingas. Mat, mano galva,
norint tinkamai patikrinti sielą, ar ji teisingai gyvena, ar 487 a1
ne, reikia trijų dalykų: žinojimo, palankumo ir atvirumo. Tu visa tai turi. Sutinku daugybę žmonių, kurie negeba manęs patikrinti, nes nėra tokie protingi kaip tu. Kiti yra
protingi, tačiau nenori sakyti man tiesos, nes nesirūpina 487 a5
manimi taip, kaip tu. O šiedu svečiai – Gorgijas ir Polas – jie
ir protingi, ir man draugiški, tačiau stokoja atvirumo ir yra 487 b1
drovesni nei derėtų. Kurgi ne! Abu yra tokie drovūs, kad iš gėdos ir vienas, ir kitas nepabijojo patys sau prieštarauti daugelio žmonių akivaizdoje. Ir dar pačiais svarbiausiais
klausimais! O tu turi visa, ko neturi kiti. Daugelis atėnie- 487 b5
čių pritartų, kad turi tinkamą išsilavinimą. Ir man linki
gera. Kokį tam turiu įrodymą? Pasakysiu. Žinau, kad jūs 487 c1
keturiese buvote susivieniję puoselėti išmintį: tu, Teisandras Afidnietis, Androtiono sūnus Andronas ir Nausikidas
Cholargietis. Sykį nugirdau, kaip tarėtės, kiek verta gilintis 487 c5
į išmintį. Žinau, kad tuomet nugalėjo tokia nuomonė, kad, maždaug, nereikia veržtis filosofiją pažinti iki smulkmenų.
Priešingai, raginote vieni kitus saugotis, kad nepastebi- 487 d1
mai nesugestumėte pasidarę išmintingesni nei dera. Tad kai girdžiu, kad duodi man tuos pačius patarimus kaip didžiausiems savo bičiuliams, laikau tai pakankamu įro-
dymu, kad tikrai linki man gera. O kad gebi kalbėti atvirai 487 d5

αὐτός τε φῂς καὶ ὁ λόγος ὃν ὀλίγον πρότερον ἔλεγες ὁμολογεῖ σοι. ἔχει δὴ οὑτωσὶ δῆλον ὅτι τούτων πέρι νυνί· ἐάν τι σὺ ἐν τοῖς λόγοις ὁμολογήσῃς μοι, βεβασανισμένον τοῦτ᾽ ἤδη ἔσται ἱκανῶς ὑπ᾽ ἐμοῦ τε καὶ σοῦ, καὶ οὐκέτι αὐτὸ δεήσει ἐπ᾽ ἄλλην βάσανον ἀναφέρειν. οὐ γὰρ ἄν ποτε αὐτὸ συνεχώρησας σὺ οὔτε σοφίας ἐνδείᾳ οὔτ᾽ αἰσχύνης περιουσίᾳ, οὐδ᾽ αὖ ἀπατῶν ἐμὲ συγχωρήσαις ἄν· φίλος γάρ μοι εἶ, ὡς καὶ αὐτὸς φῄς. τῷ ὄντι οὖν ἡ ἐμὴ καὶ ἡ σὴ ὁμολογία τέλος ἤδη ἕξει τῆς ἀληθείας. πάντων δὲ καλλίστη ἐστὶν ἡ σκέψις, ὦ Καλλίκλεις, περὶ τούτων ὧν σὺ δή μοι ἐπετίμησας, ποῖόν τινα χρὴ εἶναι τὸν ἄνδρα καὶ τί ἐπιτηδεύειν καὶ μέχρι τοῦ, καὶ πρεσβύτερον καὶ νεώτερον ὄντα. ἐγὼ γὰρ εἴ τι μὴ ὀρθῶς πράττω κατὰ τὸν βίον τὸν ἐμαυτοῦ, εὖ ἴσθι τοῦτο ὅτι οὐχ ἑκὼν ἐξαμαρτάνω ἀλλ᾽ ἀμαθίᾳ τῇ ἐμῇ· σὺ οὖν, ὥσπερ ἤρξω νουθετεῖν με, μὴ ἀποστῇς, ἀλλ᾽ ἱκανῶς μοι ἔνδειξαι τί ἔστιν τοῦτο ὃ ἐπιτηδευτέον μοι, καὶ τίνα τρόπον κτησαίμην ἂν αὐτό, καὶ ἐάν με λάβῃς νῦν μέν σοι ὁμολογήσαντα, ἐν δὲ τῷ ὑστέρῳ χρόνῳ μὴ ταὐτὰ πράττοντα ἅπερ ὡμολόγησα, πάνυ με ἡγοῦ βλᾶκα εἶναι καὶ μηκέτι ποτέ με νουθετήσῃς ὕστερον, ὡς μηδενὸς ἄξιον ὄντα. ἐξ ἀρχῆς δέ μοι ἐπανάλαβε πῶς φῂς τὸ δίκαιον ἔχειν καὶ σὺ καὶ Πίνδαρος τὸ κατὰ φύσιν; ἄγειν βίᾳ τὸν κρείττω τὰ τῶν ἡττόνων καὶ ἄρχειν τὸν βελτίω τῶν χειρόνων καὶ πλέον ἔχειν τὸν ἀμείνω τοῦ φαυλοτέρου; μή τι ἄλλο λέγεις τὸ δίκαιον εἶναι, ἢ ὀρθῶς μέμνημαι;

{ΚΑΛ.} Ἀλλὰ ταῦτα ἔλεγον καὶ τότε καὶ νῦν λέγω.

{ΣΩ.} Πότερον δὲ τὸν αὐτὸν βελτίω καλεῖς σὺ καὶ κρείττω; οὐδὲ γάρ τοι τότε οἷός τ᾽ ἦ μαθεῖν σου τί ποτε λέγοις. πότερον τοὺς ἰσχυροτέρους κρείττους καλεῖς καὶ δεῖ ἀκροᾶσθαι τοῦ ἰσχυροτέρου τοὺς ἀσθενεστέρους, οἷόν μοι δοκεῖς καὶ τότε ἐνδείκνυσθαι, ὡς αἱ μεγάλαι πόλεις ἐπὶ τὰς σμικρὰς κατὰ τὸ φύσει δίκαιον ἔρχονται, ὅτι κρείττους εἰσὶν καὶ ἰσχυρότεραι, ὡς τὸ κρεῖττον καὶ τὸ ἰσχυρότερον καὶ βέλτιον

ir nesidrovėdamas, ir pats sakai, ir tavo ką tik pasakyta kalba su tavimi sutaria.

Tad aiškiai štai ką dabar turime: jei svarstant tu dėl ko nors su manimi sutiksi, tas dalykas jau bus pakankamai patikrintas – tiek tavo, tiek mano, tad jam nebereikės jokio kito bandymo akmens. Juk negalėtų būti, kad tu su kuo nors sutiktum dėl išminties stokos arba drovumo pertekliaus. Negalėtų taip nutikti ir dėl to, kad norėtum mane apgauti. Juk esi man draugiškas – pats taip sakai. Tad jei mudu sutarsime, tikrai būsime priėję tiesą. O juk svarstyti tuos dalykus, dėl kurių tu man priekaištavai, yra gražiausias klausimas: koks turi būti žmogus, ko turi imtis ir kaip toli eiti, vyresnis ar jaunesnis būdamas. Mat jei mano gyvenimas kuo nors neteisingas, žinok, kad klystu ne tyčia, bet dėl savo neišmanymo. Tad tu dabar, kad jau pradėjai mane mokyti, nesitrauk ir kaip reikia parodyk man, kas yra tas dalykas, kurio turėčiau imtis ir kaip galėčiau jo pasiekti. Ir jei pričiupsi mane, kad dabar su tavimi sutikau, o vėliau nedarysiu to, dėl ko buvau sutikęs, laikyk mane visišku kvaiša ir daugiau niekada manęs nebemokyk, nes būsiu nieko vertas padaras.

O dabar primink man nuo pradžių – ką judu su Pindaru turite galvoje kalbėdami apie teisybę „pagal prigimtį“? Kad galingesnis jėga atima tai, kas priklauso silpnesniajam, geresnis valdo prastesnius ir vertesnis turi daugiau už menkesnį? Būtent tai tu vadini teisybe? Ar gerai atsimenu?

Kaliklis. Būtent taip tada sakiau ir dabar sakau.

Sokratas. Ar geresniu ir galingesniu vadini tą patį žmogų? Aš mat tada taip ir neįstengiau suprasti, ką turi galvoje: ar galingesniais vadini stipresniuosius ir nori pasakyti, kad silpnesnieji turi klausyti stipresniojo? Atrodo, tai norėjai pasakyti teigdamas, esą dideli poliai mažuosius puola pagal prigimties teisę, nes jie yra galingesni ir stipresni, tarsi galingesnis, stipresnis ir

ταὐτὸν ὄν, ἢ ἔστι βελτίω μὲν εἶναι, ἥττω δὲ καὶ ἀσθενέ-
στερον, καὶ κρείττω μὲν εἶναι, μοχθηρότερον δέ· ἢ ὁ αὐτὸς
488 d1 ὅρος ἐστὶν τοῦ βελτίονος καὶ τοῦ κρείττονος; τοῦτό μοι
αὐτὸ σαφῶς διόρισον, ταὐτὸν ἢ ἕτερόν ἐστιν τὸ κρεῖττον καὶ
τὸ βέλτιον καὶ τὸ ἰσχυρότερον;

{ΚΑΛ.} Ἀλλ᾽ ἐγώ σοι σαφῶς λέγω, ὅτι ταὐτόν ἐστιν.

488 d5 {ΣΩ.} Οὐκοῦν οἱ πολλοὶ τοῦ ἑνὸς κρείττους εἰσὶν κατὰ
φύσιν; οἳ δὴ καὶ τοὺς νόμους τίθενται ἐπὶ τῷ ἑνί, ὥσπερ
καὶ σὺ ἄρτι ἔλεγες.

{ΚΑΛ.} Πῶς γὰρ οὔ;

{ΣΩ.} Τὰ τῶν πολλῶν ἄρα νόμιμα τὰ τῶν κρειττόνων
488 d10 ἐστίν.

{ΚΑΛ.} Πάνυ γε.

488 e1 {ΣΩ.} Οὐκοῦν τὰ τῶν βελτιόνων; οἱ γὰρ κρείττους βελ-
τίους που κατὰ τὸν σὸν λόγον.

{ΚΑΛ.} Ναί.

{ΣΩ.} Οὐκοῦν τὰ τούτων νόμιμα κατὰ φύσιν καλά, κρειτ-
488 e5 τόνων γε ὄντων;

{ΚΑΛ.} Φημί.

{ΣΩ.} Ἆρ᾽ οὖν οἱ πολλοὶ νομίζουσιν οὕτως, ὡς ἄρτι αὖ σὺ
ἔλεγες, δίκαιον εἶναι τὸ ἴσον ἔχειν καὶ αἴσχιον τὸ ἀδικεῖν
489 a1 τοῦ ἀδικεῖσθαι; ἔστιν ταῦτα ἢ οὔ; καὶ ὅπως μὴ ἁλώσῃ
ἐνταῦθα σὺ αὖ αἰσχυνόμενος. νομίζουσιν, ἢ οὔ, οἱ πολλοὶ
τὸ ἴσον ἔχειν ἀλλ᾽ οὐ τὸ πλέον δίκαιον εἶναι, καὶ αἴσχιον
τὸ ἀδικεῖν τοῦ ἀδικεῖσθαι; μὴ φθόνει μοι ἀποκρίνασθαι
489 a5 τοῦτο, Καλλίκλεις, ἵν᾽, ἐάν μοι ὁμολογήσῃς, βεβαιώσωμαι
ἤδη παρὰ σοῦ, ἅτε ἱκανοῦ ἀνδρὸς διαγνῶναι ὡμολογηκότος.

{ΚΑΛ.} Ἀλλ᾽ οἵ γε πολλοὶ νομίζουσιν οὕτως.

{ΣΩ.} Οὐ νόμῳ ἄρα μόνον ἐστὶν αἴσχιον τὸ ἀδικεῖν τοῦ
489 b1 ἀδικεῖσθαι, οὐδὲ δίκαιον τὸ ἴσον ἔχειν, ἀλλὰ καὶ φύσει·
ὥστε κινδυνεύεις οὐκ ἀληθῆ λέγειν ἐν τοῖς πρόσθεν οὐδὲ
ὀρθῶς ἐμοῦ κατηγορεῖν λέγων ὅτι ἐναντίον ἐστὶν ὁ νόμος
καὶ ἡ φύσις, ἃ δὴ καὶ ἐγὼ γνοὺς κακουργῶ ἐν τοῖς λόγοις,

geresnis būtų vienas ir tas pat? O gal galima būti geresniam, bet
silpnesniam ir turėti mažiau jėgos, arba būti galingesniam, bet
blogesniam? Ar geresniam ir galingesniam tinka tas pats api- 488 d1
brėžimas? Aiškiai apibrėžk man šį dalyką: galingesnis, geresnis
ir stipresnis – tai tas pat ar ne tas pat?

Kaliklis. Tai aš tau aiškiai ir sakau: tas pat.

Sokratas. O pagal prigimtį dauguma yra galingesnė už 488 d5
vieną žmogų? Ta dauguma, kuri ir sukuria įstatymus vie-
nam žmogui, kaip pats ką tik sakei?

Kaliklis. Kaipgi ne.

Sokratas. Vadinasi, daugumos įstatymai – tai galinges-
niųjų įstatymai? 488 d10

Kaliklis. Žinoma.

Sokratas. Tad ir geresniųjų? Juk, anot tavo teiginio, galin- 488 e1
gesni yra daug geresni.

Kaliklis. Taip.

Sokratas. Vadinasi, šios daugumos įstatymai pagal pri-
gimtį yra gražūs? Juk tai – galingesniųjų įstatymai. 488 e5

Kaliklis. Sutinku.

Sokratas. Ar dauguma, kaip vėlgi pats ką tik sakei, mano,
kad teisinga yra turėti po lygiai ir kad daryti neteisybę bjau-
riau nei ją patirti? Taip ar ne? Tik žiūrėk, pats dabar nepa- 489 a1
kliūk į drovos spąstus! Dauguma žmonių mano, kad teisinga
yra turėti po lygiai, o ne daugiau, ir kad labiau gėdinga daryti
neteisybes nei patirti. Mano ar nemano? Nepašykštėk atsa-
kymo, Kalikli! Juk, tau pritarus, būsiu visiškai tikras, pasiti- 489 a5
kėdamas dalykus skirti gebančio vyro pritarimu.

Kaliklis. Na, taip. Daugumos žmonių nuomonė tokia.

Sokratas. Vadinasi, ne vien pagal įstatymą daryti neteisybę
yra gėdingiau nei ją patirti, ir tai, kad teisinga yra turėti po 489 b1
lygiai – ne vien pagal įstatymą, bet ir pagal prigimtį? Tad bijau,
kad būsi neteisingai anksčiau kalbėjęs ir be reikalo mane
puolęs teigdamas, kad įstatymas ir prigimtis yra priešingi

489 b5 ἐὰν μέν τις κατὰ φύσιν λέγῃ, ἐπὶ τὸν νόμον ἄγων, ἐὰν δέ
τις κατὰ νόμον, ἐπὶ τὴν φύσιν.
{ΚΑΛ.} Οὑτοσὶ ἀνὴρ οὐ παύσεται φλυαρῶν. εἰπέ μοι, ὦ
Σώκρατες, οὐκ αἰσχύνῃ τηλικοῦτος ὢν ὀνόματα θηρεύων, καὶ
489 c1 ἐάν τις ῥήματι ἁμάρτῃ, ἕρμαιον τοῦτο ποιούμενος; ἐμὲ γὰρ
οἴει ἄλλο τι λέγειν τὸ κρείττους εἶναι ἢ τὸ βελτίους; οὐ
πάλαι σοι λέγω ὅτι ταὐτόν φημι εἶναι τὸ βέλτιον καὶ τὸ
κρεῖττον; ἢ οἴει με λέγειν, ἐὰν συρφετὸς συλλεγῇ δούλων
489 c5 καὶ παντοδαπῶν ἀνθρώπων μηδενὸς ἀξίων πλὴν ἴσως τῷ
σώματι ἰσχυρίσασθαι, καὶ οὗτοι φῶσιν, αὐτὰ[15] ταῦτα εἶναι
νόμιμα;
{ΣΩ.} Εἶεν, ὦ σοφώτατε Καλλίκλεις· οὕτω λέγεις;
{ΚΑΛ.} Πάνυ μὲν οὖν.
489 d1 {ΣΩ.} Ἀλλ' ἐγὼ μέν, ὦ δαιμόνιε, καὶ αὐτὸς πάλαι τοπάζω
τοιοῦτόν τί σε λέγειν τὸ κρεῖττον, καὶ ἀνερωτῶ γλιχόμενος
σαφῶς εἰδέναι ὅτι λέγεις. οὐ γὰρ δήπου σύ γε τοὺς δύο
βελτίους ἡγῇ τοῦ ἑνός, οὐδὲ τοὺς σοὺς δούλους βελτίους
489 d5 σοῦ, ὅτι ἰσχυρότεροί εἰσιν ἢ σύ. ἀλλὰ πάλιν ἐξ ἀρχῆς εἰπὲ
τί ποτε λέγεις τοὺς βελτίους, ἐπειδὴ οὐ τοὺς ἰσχυροτέρους;
καί, ὦ θαυμάσιε, πρᾳότερόν με προδίδασκε, ἵνα μὴ ἀποφοιτήσω
παρὰ σοῦ.
489 e1 {ΚΑΛ.} Εἰρωνεύῃ, ὦ Σώκρατες.
{ΣΩ.} Μὰ τὸν Ζῆθον, ὦ Καλλίκλεις, ᾧ σὺ χρώμενος πολλὰ
νυνδὴ εἰρωνεύου πρός με· ἀλλ' ἴθι εἰπέ, τίνας λέγεις τοὺς
βελτίους εἶναι;
489 e5 {ΚΑΛ.} Τοὺς ἀμείνους ἔγωγε.
{ΣΩ.} Ὁρᾷς ἄρα ὅτι σὺ αὐτὸς ὀνόματα λέγεις, δηλοῖς δὲ
οὐδέν; οὐκ ἐρεῖς, τοὺς βελτίους καὶ κρείττους πότερον τοὺς
φρονιμωτέρους λέγεις ἢ ἄλλους τινάς;
{ΚΑΛ.} Ἀλλὰ ναὶ μὰ Δία τούτους λέγω, καὶ σφόδρα γε.
490 a1 {ΣΩ.} Πολλάκις ἄρα εἷς φρονῶν μυρίων μὴ φρονούντων

15 αὐτὰ mss, Burnet : ἄττα Heindorf, Dodds.

dalykai, o aš, neva, esu tai perpratęs ir tuo piktnaudžiauju
svarstymuose, – jei kas man dalykus aiškina pagal prigimtį, 489 b5
kreipiu prie įstatymo, o kai pagal įstatymą – prie prigimties.
Kaliklis. Na, šitas vyras niekad nesiliaus kalbėjęs nesą-
mones! Sakyk man, Sokratai, ar ne gėda tau, sulaukus tokio
amžiaus, kibti prie žodžių ir, jei kas suklysta ties kuriuo nors 489 c1
žodžiu, laikyti tai laimikiu? Ar tu manai, kad galingesniais
aš vadinu ne geresniuosius? Seniai juk aiškinau tau, kad,
anot manęs, geresnis ir galingesnis yra tas pat. Gal tu įsi-
vaizduoji, kad, mano manymu, jei susimeta krūva vergų ir 489 c5
visokių žmogystų, niekam tikusių, nebent stipresnių kūno
jėga, ir ką nors paskelbia, tai ir yra įstatymai?
Sokratas. Puiku, išmintingiausiasis Kalikli! Vadinasi,
šitaip reikia tave suprasti?
Kaliklis. Būtent taip.
Sokratas. Tiesą sakant, nepaprastasis tu mano, aš ir pats 489 d1
seniai jau įtariu, jog kažką panašaus turi galvoje kalbėdamas
apie „galingesnį". Paklausiau tiesiog siekdamas gerai išsiaiš-
kinti, ką tu nori pasakyti. Suprantama, tu nemanai, kad du
žmonės yra geresni už vieną arba kad tavo vergai geresni už 489 d5
tave patį vien todėl, kad jie yra stipresni nei tu. Bet pradėkime
dar sykį: pasakyk man, ką tu vis dėlto vadini geresniais, jei
ne stipresniuosius? Tik, nuostabusis, švelniau mokyk savo
mokinį, kad nenustočiau lankyti tavo pamokų.
Kaliklis. Apsimeti, Sokratai? 489 e1
Sokratas. Prisiekiu Dzetu, kuriuo prisidengęs tu, Kalikli,
su manimi kalbėdamasis ką tik nemažai apsimetinėjai. Nagi,
sakyk, ką vadini geresniaisiais?
Kaliklis. Geresniaisiais aš vadinu vertesnius žmones. 489 e5
Sokratas. Matai! Pats tik tari žodžius, bet nieko nepaaiš-
kini! Gal pasakysi: „geresniais" ir „galingesniais" vadini pro-
tingesnius žmones ar kokius kitokius?
Kaliklis. Dėl Dzeuso, taip! Būtent juos.
Sokratas. Vadinasi, anot tavo teiginio, vienas protingas 490 a1

κρείττων ἐστὶν κατὰ τὸν σὸν λόγον, καὶ τοῦτον ἄρχειν δεῖ,
τοὺς δ' ἄρχεσθαι, καὶ πλέον ἔχειν τὸν ἄρχοντα τῶν ἀρχο-
μένων· τοῦτο γάρ μοι δοκεῖς βούλεσθαι λέγειν – καὶ οὐ
490 a5 ῥήματι θηρεύω – εἰ ὁ εἷς τῶν μυρίων κρείττων.
{ΚΑΛ.} Ἀλλὰ ταῦτ' ἔστιν ἃ λέγω. τοῦτο γὰρ οἶμαι ἐγὼ
τὸ δίκαιον εἶναι φύσει, τὸ βελτίω ὄντα καὶ φρονιμώτερον
καὶ ἄρχειν καὶ πλέον ἔχειν τῶν φαυλοτέρων.
490 b1 {ΣΩ.} Ἔχε δὴ αὐτοῦ. τί ποτε αὖ νῦν λέγεις; ἐὰν ἐν
τῷ αὐτῷ ὦμεν, ὥσπερ νῦν, πολλοὶ ἁθρόοι, καὶ ἡμῖν ᾖ
ἐν κοινῷ πολλὰ σιτία καὶ ποτά, ὦμεν δὲ παντοδαποί, οἱ
μὲν ἰσχυροί, οἱ δ' ἀσθενεῖς, εἷς δὲ ἡμῶν ᾖ φρονιμώτερος
490 b5 περὶ ταῦτα, ἰατρὸς ὤν, ᾖ δέ, οἷον εἰκός, τῶν μὲν ἰσχυρότερος,
τῶν δὲ ἀσθενέστερος, ἄλλο τι ἢ οὗτος, φρονιμώτερος ἡμῶν
ὤν, βελτίων καὶ κρείττων ἔσται εἰς ταῦτα;
{ΚΑΛ.} Πάνυ γε.
490 c1 {ΣΩ.} Ἦ οὖν τούτων τῶν σιτίων πλέον ἡμῶν ἑκτέον αὐτῷ,
ὅτι βελτίων ἐστίν, ἢ τῷ μὲν ἄρχειν πάντα ἐκεῖνον δεῖ νέμειν,
[ἐν] τῷ δὲ ἀναλίσκειν τε αὐτὰ καὶ καταχρῆσθαι εἰς τὸ ἑαυτοῦ
σῶμα οὐ πλεονεκτητέον, εἰ μὴ μέλλει ζημιοῦσθαι, ἀλλὰ τῶν
490 c5 μὲν πλέον, τῶν δ' ἔλαττον ἑκτέον· ἐὰν δὲ τύχῃ πάντων
ἀσθενέστατος ὤν, πάντων ἐλάχιστον τῷ βελτίστῳ, ὦ Καλ-
λίκλεις; οὐχ οὕτως, ὠγαθέ;
{ΚΑΛ.} [Περὶ] Σιτία λέγεις καὶ ποτὰ καὶ ἰατροὺς καὶ φλυα-
490 d1 ρίας· ἐγὼ δὲ οὐ ταῦτα λέγω.
{ΣΩ.} Πότερον οὐ τὸν φρονιμώτερον βελτίω λέγεις; φάθι
ἢ μή.
{ΚΑΛ.} Ἔγωγε.
490 d5 {ΣΩ.} Ἀλλ' οὐ τὸν βελτίω πλέον δεῖν ἔχειν;
{ΚΑΛ.} Οὐ σιτίων γε οὐδὲ ποτῶν.
{ΣΩ.} Μανθάνω, ἀλλ' ἴσως ἱματίων, καὶ δεῖ τὸν ὑφαντι-
κώτατον μέγιστον ἱμάτιον ἔχειν καὶ πλεῖστα καὶ κάλλιστα
ἀμπεχόμενον περιιέναι;
490 d10 {ΚΑΛ.} Ποίων ἱματίων;

žmogus dažnai būna galingesnis už tūkstantį neprotingų,
jam ir priklauso valdyti, o kitiems – paklusti, ir valdančia-
jam priklauso turėti daugiau už valdinius. Man regis, – tik
nemanyk, kad noriu prigauti tavo teiginį, – tu tai turi galvoje,
kai sakai, kad vienas yra stipresnis už tūkstantį. 490 a5
Kaliklis. Būtent tai aš ir sakau. Mano manymu, pagal pri-
gimtį teisinga tai, kad tas, kuris yra geresnis ir protingesnis,
valdo menkesnius ir turi daugiau nei jie.
Sokratas. Sustok čia! Ką būtent šįkart nori pasakyti? Jei, 490 b1
kaip dabar, būtume gausiai susirinkę ir turėtume daug ben-
dro maisto ir gėrimų, būtume įvairūs žmonės – vieni stiprūs,
kiti silpni, o vienas iš mūsų geriau šiuos dalykus išmanytų,
būdamas gydytojas. Kita vertus, savaime suprantama, už kai 490 b5
kuriuos iš mūsų jis būtų stipresnis, o už kitus – silpnesnis.
Tad šis žmogus, būdamas už mus visus protingesnis, čia bus
geresnis ir galingesnis nei kiti? Ar ne?
Kaliklis. Žinoma.
Sokratas. Vadinasi, jis turės paimti didesnę to bendro 490 c1
maisto dalį – juk jis geresnis? Ar, paėmęs valdžią, jis turės
viską paskirstyti, o imdamas dalį savo kūno naudai negriebs
per daug, jei nenori, kad tas jam atkeršytų, bet paims už vie-
nus daugiau, o už kitus – mažiau? O jei atsitiktų taip, kad jis 490 c5
būtų pats silpniausias, jis, Kalikli, kad ir geriausias, turėtų
paimti mažiausiai? Ar taip, gerasis?
Kaliklis. Kalbi apie valgius, gėrimus, gydytojus ir kitokias
nesąmones! Bet aš ne apie tai kalbu! 490 d1
Sokratas. Ar tu nevadini protingesnio geresniu? Taip ar ne?
Kaliklis. Taip.
Sokratas. Bet ar geresniajam nepriklauso turėti daugiau? 490 d5
Kaliklis. Tik jau ne valgių ar gėrimų.
Sokratas. Supratau. Tai gal apsiaustų? Tuomet geriausias
audėjas turės didžiausią apsiaustą ir vaikštinės vilkėdamas
daugybe puikiausių apdarų.
Kaliklis. Kokių apsiaustų?! 490 d10

{ΣΩ.} Ἀλλ᾽ εἰς ὑποδήματα δῆλον ὅτι δεῖ πλεονεκτεῖν τὸν
490 e1 φρονιμώτατον εἰς ταῦτα καὶ βέλτιστον. τὸν σκυτοτόμον
ἴσως μέγιστα δεῖ ὑποδήματα καὶ πλεῖστα ὑποδεδεμένον
περιπατεῖν.

{ΚΑΛ.} Ποῖα ὑποδήματα; φλυαρεῖς ἔχων.

490 e5 {ΣΩ.} Ἀλλ᾽ εἰ μὴ τὰ τοιαῦτα λέγεις, ἴσως τὰ τοιάδε· οἷον
γεωργικὸν ἄνδρα περὶ γῆν φρόνιμόν τε καὶ καλὸν καὶ ἀγαθόν,
τοῦτον δὴ ἴσως δεῖ πλεονεκτεῖν τῶν σπερμάτων καὶ ὡς
πλείστῳ σπέρματι χρῆσθαι εἰς τὴν αὑτοῦ γῆν.

{ΚΑΛ.} Ὡς ἀεὶ ταὐτὰ λέγεις, ὦ Σώκρατες.

490 e10 {ΣΩ.} Οὐ μόνον γε, ὦ Καλλίκλεις, ἀλλὰ καὶ περὶ τῶν
αὐτῶν.

491 a1 {ΚΑΛ.} Νὴ τοὺς θεούς, ἀτεχνῶς γε ἀεὶ σκυτέας τε καὶ
κναφέας καὶ μαγείρους λέγων καὶ ἰατροὺς οὐδὲν παύῃ, ὡς
περὶ τούτων ἡμῖν ὄντα τὸν λόγον.

{ΣΩ.} Οὐκοῦν σὺ ἐρεῖς περὶ τίνων; ⟨τίνων⟩ ὁ κρείττων τε καὶ
491 a5 φρονιμώτερος πλέον ἔχων δικαίως πλεονεκτεῖ; ἢ οὔτε ἐμοῦ
ὑποβάλλοντος ἀνέξῃ οὔτ᾽ αὐτὸς ἐρεῖς;

{ΚΑΛ.} Ἀλλ᾽ ἔγωγε καὶ πάλαι λέγω. πρῶτον μὲν τοὺς
κρείττους οἵ εἰσιν οὐ σκυτοτόμους λέγω οὐδὲ μαγείρους, ἀλλ᾽
491 b1 οἳ ἂν εἰς τὰ τῆς πόλεως πράγματα φρόνιμοι ὦσιν, ὅντινα ἂν
τρόπον εὖ οἰκοῖτο, καὶ μὴ μόνον φρόνιμοι, ἀλλὰ καὶ ἀνδρεῖοι,
ἱκανοὶ ὄντες ἃ ἂν νοήσωσιν ἐπιτελεῖν, καὶ μὴ ἀποκάμνωσι
διὰ μαλακίαν τῆς ψυχῆς.

491 b5 {ΣΩ.} Ὁρᾷς, ὦ βέλτιστε Καλλίκλεις, ὡς οὐ ταὐτὰ σύ τ᾽
ἐμοῦ κατηγορεῖς καὶ ἐγὼ σοῦ; σὺ μὲν γὰρ ἐμὲ φῂς ἀεὶ
ταὐτὰ λέγειν, καὶ μέμφῃ μοι· ἐγὼ δὲ σοῦ τοὐναντίον, ὅτι
οὐδέποτε ταὐτὰ λέγεις περὶ τῶν αὐτῶν, ἀλλὰ τοτὲ μὲν τοὺς
491 c1 βελτίους τε καὶ κρείττους τοὺς ἰσχυροτέρους ὡρίζου, αὖθις
δὲ τοὺς φρονιμωτέρους, νῦν δ᾽ αὖ ἕτερόν τι ἥκεις ἔχων·
ἀνδρειότεροί τινες ὑπὸ σοῦ λέγονται οἱ κρείττους καὶ οἱ
βελτίους. ἀλλ᾽, ὠγαθέ, εἰπὼν ἀπαλλάγηθι τίνας ποτὲ λέγεις
491 c5 τοὺς βελτίους τε καὶ κρείττους καὶ εἰς ὅτι.

Sokratas. Bet juk aišku, kad apavo daugiau turėti priklauso
tam, kas yra protingiausias batsiuvystės dalykuose ir geriau- 490 e1
sias. Ko gero, batsiuviui tiktų vaikščioti apsiavus daugybe
didžiausių sandalų.

Kaliklis. Kokių dar sandalų? Nesiliauji tauškęs niekus.

Sokratas. Na, jei ne tai turi mintyje, tai gal štai ką: tarkim, 490 e5
žemės reikalus išmanančiam gražiam ir geram žemdirbiui
priklausytų turėti daugiau sėklų ir kuo gausiau užsėti savo
lauką.

Kaliklis. Kad tu amžinai kalbi tą patį, Sokratai!

Sokratas. Ne tik tą patį, Kalikli, bet ir apie tuos pačius 490 e10
dalykus.

Kaliklis. Dėl dievų! Niekaip nesiliauji kalbėjęs apie viso- 491 a1
kius odininkus, vėlėjus, virėjus ir gydytojus, tarsi apie tokius
dalykus mes dabar kalbame.

Sokratas. Tai gal tu pasakysi, apie kokius? Kokių dalykų
daugiau turėdamas galingesnis ir protingesnis žmogus tei- 491 a5
singai jų turi daugiau už kitus? Ar tu nei mano siūlymams
pritarsi, nei pats pasakysi?

Kaliklis. Bet seniai jau sakau. Pirmiausia „galingesnieji“,
apie kuriuos kalbu, nėra nei batsiuviai, nei virėjai. Tai žmo- 491 b1
nės, išmanantys polio reikalus – kaip juos tvarkyti būtų
geriausia. Ir ne tik išmanantys, bet dar ir vyriški – kad pajėgtų
įvykdyti ką sumano ir nesitrauktų dėl silpnadvasiškumo.

Sokratas. Matai, šaunusis Kalikli, kokiais skirtingais daly-
kais mudu vienas kitą kaltiname. Tu teigi, kad aš nuolatos 491 b5
sakau tą patį, ir už tai mane peiki. O aš, priešingai, kaltinu
tave tuo, kad nuolat skirtingai kalbi apie tuos pačius dalykus.
Vieną kartą, apibrėždamas „geresniuosius“ ir „galingesniuo- 491 c1
sius“, jais vadinai stipresniuosius, kitą sykį – protinguo-
sius, o štai dabar pristatai dar vieną naujieną: „geresnieji“
ir „galingesnieji“, pasak tavęs, yra kažin kokie „vyriškesni“
žmonės. Bet, gerasis mano, baik visa tai ir sakyk, ką vis dėlto
vadini geresniais ir galingesniais, ir kokiuose dalykuose. 491 c5

{ΚΑΛ.} Ἀλλ’ εἴρηκά γε ἔγωγε τοὺς φρονίμους εἰς
τὰ τῆς πόλεως πράγματα καὶ ἀνδρείους. τούτους γὰρ
491 d1 προσήκει τῶν πόλεων ἄρχειν, καὶ τὸ δίκαιον τοῦτ’
ἐστίν, πλέον ἔχειν τούτους τῶν ἄλλων, τοὺς ἄρχοντας τῶν
ἀρχομένων.

{ΣΩ.} Τί δέ αὑτῶν, ὦ ἑταῖρε;

491 d5 {ΚΑΛ.}Τιὴ τί;

{ΣΩ.} Ἄρχοντας ἢ ἀρχομένους;

{ΚΑΛ.} Πῶς λέγεις;

{ΣΩ.} Ἕνα ἕκαστον λέγω αὐτὸν ἑαυτοῦ ἄρχοντα· ἢ τοῦτο
μὲν οὐδὲν δεῖ, αὐτὸν ἑαυτοῦ ἄρχειν, τῶν δὲ ἄλλων;

491 d10 {ΚΑΛ.} Πῶς ἑαυτοῦ ἄρχοντα λέγεις;

{ΣΩ.} Οὐδὲν ποικίλον ἀλλ’ ὥσπερ οἱ πολλοί, σώφρονα
ὄντα καὶ ἐγκρατῆ αὐτὸν ἑαυτοῦ, τῶν ἡδονῶν καὶ ἐπιθυμιῶν
491 e1 ἄρχοντα τῶν ἐν ἑαυτῷ.

{ΚΑΛ.} Ὡς ἡδὺς εἶ· τοὺς ἠλιθίους λέγεις τοὺς σώφρονας.

{ΣΩ.} Πῶς γὰρ [οὔ]; οὐδεὶς ὅστις οὐκ ἂν γνοίη ὅτι οὐ τοῦτο
λέγω.

491 e5 {ΚΑΛ.} Πάνυ γε σφόδρα, ὦ Σώκρατες. ἐπεὶ πῶς ἂν
εὐδαίμων γένοιτο ἄνθρωπος δουλεύων ὁτῳοῦν; ἀλλὰ τοῦτ’
ἐστὶν τὸ κατὰ φύσιν καλὸν καὶ δίκαιον, ὃ ἐγώ σοι νῦν παρ-
ρησιαζόμενος λέγω, ὅτι δεῖ τὸν ὀρθῶς βιωσόμενον τὰς μὲν
ἐπιθυμίας τὰς ἑαυτοῦ ἐᾶν ὡς μεγίστας εἶναι καὶ μὴ κολάζειν,
492 a1 ταύταις δὲ ὡς μεγίσταις οὔσαις ἱκανὸν εἶναι ὑπηρετεῖν δι’
ἀνδρείαν καὶ φρόνησιν, καὶ ἀποπιμπλάναι ὧν ἂν ἀεὶ ἡ ἐπι-
θυμία γίγνηται. ἀλλὰ τοῦτ’ οἶμαι τοῖς πολλοῖς οὐ δυνατόν·
ὅθεν ψέγουσιν τοὺς τοιούτους δι’ αἰσχύνην, ἀποκρυπτόμενοι
492 a5 τὴν αὑτῶν ἀδυναμίαν, καὶ αἰσχρὸν δή φασιν εἶναι τὴν ἀκο-
λασίαν, ὅπερ ἐν τοῖς πρόσθεν ἐγὼ ἔλεγον, δουλούμενοι τοὺς
βελτίους τὴν φύσιν ἀνθρώπους, καὶ αὐτοὶ οὐ δυνάμενοι
ἐκπορίζεσθαι ταῖς ἡδοναῖς πλήρωσιν ἐπαινοῦσιν τὴν σωφρο-
492 b1 σύνην καὶ τὴν δικαιοσύνην διὰ τὴν αὑτῶν ἀνανδρίαν. ἐπεὶ
ὅσοις ἐξ ἀρχῆς ὑπῆρξεν ἢ βασιλέων ὑέσιν εἶναι ἢ αὐτοὺς τῇ
φύσει ἱκανοὺς ἐκπορίσασθαι ἀρχήν τινα ἢ τυραννίδα ἢ δυνα-

Kaliklis. Bet aš jau sakiau: išmanančius polio reikalus
ir vyriškus. Jiems priklauso valdyti polį, ir tai yra teisinga, 491 d1
jeigu jie turi daugiau nei visi kiti – valdantieji daugiau nei
valdiniai.

Sokratas. Gerai. O kaip dėl jų pačių, bičiuli?

Kaliklis. Kas „kaip“? 491 d5

Sokratas. Valdo jie ar yra valdomi?

Kaliklis. Apie ką tu kalbi?

Sokratas. Kalbu apie vieno atskiro žmogaus valdžią sau
pačiam. Ar šito – valdyti save – visai nereikia, pakanka val-
dyti kitus?

Kaliklis. Ką turi galvoje sakydamas „valdžia sau pačiam“? 491 d10

Sokratas. Nieko įmantraus. Tą patį, kaip ir dauguma žmo-
nių: būti santūriam, tvardytis, valdyti savyje esančius geis- 491 e1
mus ir norus.

Kaliklis. Koks tu mielas! Kvailius vadini santūriais.

Sokratas. Kaip tai? Juk bet kam aišku, kad aš ne tai turiu
galvoje.

Kaliklis. Kurgi ne, Sokratai! Kaip žmogus galėtų būti lai- 491 e5
mingas kam nors vergaudamas? Ne, iš prigimties gražu ir
teisinga yra tai, ką aš tau dabar atvirai pasakysiu. Jei nori
gyventi tinkamai, turi leisti savo norams kuo labiau augti
ir jų netramdyti; kita vertus, įstengti tokiems didžiau-
siems norams patarnauti savo drąsa ir protu, pripildyti, 492 a1
ko tik geidžia. Dauguma žmonių šito, man regis, neįsten-
gia, todėl ir smerkia tokius žmones – iš gėdos, dangsty-
dami savo bejėgiškumą, ir teigia, esą nesivaldymas yra 492 a5
gėdingas dalykas, kaip jau sakiau, versdami vergais geres-
nės prigimties žmones. Patys neįstengdami parūpinti to,
kas pripildytų norus, jie liaupsina santūrumą ir teisin- 492 b1
gumą. Tik dėl savo nevyriškumo. Juk kam nuo pradžios
pasisekė arba gimti karalių vaikais, arba patiems įgimtais

στείαν, ⟨τί ἂν⟩ τῇ ἀληθείᾳ αἴσχιον καὶ κάκιον εἴη σωφρο-
492 b5 σύνης καὶ δικαιοσύνης τούτοις τοῖς ἀνθρώποις, οἷς ἐξὸν ἀπολαύειν τῶν ἀγαθῶν καὶ μηδενὸς ἐμποδὼν ὄντος, αὐτοὶ ἑαυτοῖς δεσπότην ἐπαγάγοιντο τὸν τῶν πολλῶν ἀνθρώπων νόμον τε καὶ λόγον καὶ ψόγον; ἢ πῶς οὐκ ἂν ἄθλιοι γεγονότες
492 c1 εἴησαν ὑπὸ τοῦ καλοῦ τούτου, τῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς σωφροσύνης, μηδὲν πλέον νέμοντες τοῖς φίλοις τοῖς αὑτῶν ἢ τοῖς ἐχθροῖς, καὶ ταῦτα ἄρχοντες ἐν τῇ ἑαυτῶν πόλει; ἀλλὰ τῇ ἀληθείᾳ, ὦ Σώκρατες, ἣν φῂς σὺ διώκειν, ὧδ' ἔχει· τρυφὴ καὶ ἀκο-
492 c5 λασία καὶ ἐλευθερία, ἐὰν ἐπικουρίαν ἔχῃ, τοῦτ' ἐστὶν ἀρετή τε καὶ εὐδαιμονία, τὰ δὲ ἄλλα ταῦτ' ἐστίν, τὰ καλλωπίσματα, τὰ παρὰ φύσιν συνθήματα ἀνθρώπων, φλυαρία καὶ οὐδενὸς ἄξια.

492 d1 {ΣΩ.} Οὐκ ἀγεννῶς γε, ὦ Καλλίκλεις, ἐπεξέρχῃ τῷ λόγῳ παρρησιαζόμενος· σαφῶς γὰρ σὺ νῦν λέγεις ἃ οἱ ἄλλοι διανοοῦνται μέν, λέγειν δὲ οὐκ ἐθέλουσιν. δέομαι οὖν ἐγώ σου μηδενὶ τρόπῳ ἀνεῖναι, ἵνα τῷ ὄντι κατάδηλον γένηται
492 d5 πῶς βιωτέον. καί μοι λέγε· τὰς μὲν ἐπιθυμίας φῂς οὐ κολαστέον, εἰ μέλλει τις οἷον δεῖ εἶναι, ἐῶντα δὲ αὐτὰς ὡς μεγίστας πλήρωσιν αὐταῖς ἁμόθεν γέ ποθεν ἑτοιμάζειν, καὶ
492 e1 τοῦτο εἶναι τὴν ἀρετήν;

{ΚΑΛ.} Φημὶ ταῦτα ἐγώ.

{ΣΩ.} Οὐκ ἄρα ὀρθῶς λέγονται οἱ μηδενὸς δεόμενοι εὐδαίμονες εἶναι;

492 e5 {ΚΑΛ.} Οἱ λίθοι γὰρ ἂν οὕτω γε καὶ οἱ νεκροὶ εὐδαιμονέστατοι εἶεν.

{ΣΩ.} Ἀλλὰ μὲν δὴ καὶ ὧν γε σὺ λέγεις δεινὸς ὁ βίος. οὐ γάρ τοι θαυμάζοιμ' ἂν εἰ Εὐριπίδης ἀληθῆ ἐν τοῖσδε λέγει, λέγων –

492 e10 τίς δ' οἶδεν, εἰ τὸ ζῆν μέν ἐστι κατθανεῖν,
τὸ κατθανεῖν δὲ ζῆν;

493 a1 καὶ ἡμεῖς τῷ ὄντι ἴσως τέθναμεν· ἤδη γάρ του ἔγωγε καὶ ἤκουσα τῶν σοφῶν ὡς νῦν ἡμεῖς τέθναμεν καὶ τὸ μὲν σῶμά ἐστιν ἡμῖν σῆμα, τῆς δὲ ψυχῆς τοῦτο ἐν ᾧ ἐπι-

gabumais pasiekti valdžios – tironiškos arba savo grupelės, kas tokiems žmonėms išties gali būti gėdingiau ir blogiau už santūrumą ir teisingumą? Galėdami mėgautis 492 b5
visomis gėrybėmis ir neturėdami jokių kliūčių, jie patys sau pasiskirtų valdovą – daugumos žmonių įstatymus, kalbas ir priekaištus! Ir kaip jie galėtų netapti nelaimingi dėl šio „puikaus dalyko“ – teisingumo ir santūrumo, jei savo 492 c1
draugams negalėtų skirti daugiau nei priešams! Kad ir būdami savo polio valdovai! Ne, Sokratai, iš tiesų (sakai, kad ieškai tiesos) yra štai kaip: prabanga ir nevaržoma laisvė, jei turi paramą, ir yra dorybė bei laimė, o visa kita 492 c5
tėra blizgalai, prigimčiai prieštaraujantys žmonių sandėriai, nesąmonė ir nieko verta!

Sokratas. Ganėtinai garbingai dėstai savo teiginį, Kalikli. 492 d1
Esi atviras – tu dabar aiškiai sakai tai, ką kiti galvoja, tačiau nenori pasakyti. Nieku gyvu neturėčiau tavęs paleisti, idant taptų tikrai aišku, kaip reikia gyventi. Taigi, sakyk man: teigi, 492 d5
kad, jei ketini tapti toks, kokiam dera būti, nereikia tramdyti norų, reikia leisti jiems kuo labiau augti ir vienaip ar kitaip pasistengti juos pripildyti, ir kad tai yra dorybė? 492 e1

Kaliklis. Taip aš teigiu.

Sokratas. Vadinasi, neteisingai sakoma, kad nieko nestokojantys žmonės yra laimingi?

Kaliklis. Mat tuomet patys laimingiausi būtų akmenys 492 e5
ir lavonai.

Sokratas. Bet juk ir tų tavo žmonių gyvenimas yra baisus. Tikrai nenustebčiau, jei teisingi būtų šie Euripido žodžiai:

„Kas žino, ar gyvenimas nėra mirtis, 492 e10
mirtis – gyvenimas...“

Ko gero, mes tikrai esame mirę. Išties, esu girdėjęs iš vieno 493 a1
išminčiaus, kad dabar mes esame mirę, ir mūsų kūnas yra mūsų kapas, o ta mūsų sielos dalis, kurioje yra geismai,

θυμίαι εἰσὶ τυγχάνει ὂν οἷον ἀναπείθεσθαι καὶ μεταπίπτειν
493 a5 ἄνω κάτω, καὶ τοῦτο ἄρα τις μυθολογῶν κομψὸς ἀνήρ, ἴσως Σικελός τις ἢ Ἰταλικός, παράγων τῷ ὀνόματι διὰ τὸ πιθανόν τε καὶ πειστικὸν ὠνόμασε πίθον, τοὺς δὲ ἀνοήτους ἀμυήτους,
493 b1 τῶν δ' ἀνοήτων τοῦτο τῆς ψυχῆς οὗ αἱ ἐπιθυμίαι εἰσί[16], τὸ ἀκόλαστον αὐτοῦ καὶ οὐ στεγανόν, ὡς τετρημένος εἴη πίθος, διὰ τὴν ἀπληστίαν ἀπεικάσας. τοὐναντίον δὴ οὗτος σοί, ὦ Καλλίκλεις, ἐνδείκνυται ὡς τῶν ἐν Ἅιδου – τὸ ἀιδὲς
493 b5 δὴ λέγων – οὗτοι ἀθλιώτατοι ἂν εἶεν, οἱ ἀμύητοι, καὶ φοροῖεν εἰς τὸν τετρημένον πίθον ὕδωρ ἑτέρῳ τοιούτῳ τετρημένῳ κοσκίνῳ. τὸ δὲ κόσκινον ἄρα λέγει, ὡς ἔφη ὁ πρὸς ἐμὲ
493 c1 λέγων, τὴν ψυχὴν εἶναι· τὴν δὲ ψυχὴν κοσκίνῳ ἀπῄκασεν τὴν τῶν ἀνοήτων ὡς τετρημένην, ἅτε οὐ δυναμένην στέγειν δι' ἀπιστίαν τε καὶ λήθην. ταῦτ' ἐπιεικῶς μέν ἐστιν ὑπό τι ἄτοπα, δηλοῖ μὴν ὃ ἐγὼ βούλομαί σοι ἐνδειξάμενος, ἐάν
493 c5 πως οἷός τε ὦ, πεῖσαι μεταθέσθαι, ἀντὶ τοῦ ἀπλήστως καὶ ἀκολάστως ἔχοντος βίου τὸν κοσμίως καὶ τοῖς ἀεὶ παροῦσιν ἱκανῶς καὶ ἐξαρκούντως ἔχοντα βίον ἑλέσθαι. ἀλλὰ πότε-
493 d1 ρον πείθω τί σε καὶ μετατίθεσαι εὐδαιμονεστέρους εἶναι τοὺς κοσμίους τῶν ἀκολάστων, ἢ οὐδ' ἂν ἄλλα πολλὰ τοιαῦτα μυθολογῶ, οὐδέν τι μᾶλλον μεταθήσῃ;

{ΚΑΛ.} Τοῦτ' ἀληθέστερον εἴρηκας, ὦ Σώκρατες.

493 d5 {ΣΩ.} Φέρε δή, ἄλλην σοι εἰκόνα λέγω ἐκ τοῦ αὐτοῦ γυμνασίου τῇ νῦν. σκόπει γὰρ εἰ τοιόνδε λέγεις περὶ τοῦ βίου ἑκατέρου, τοῦ τε σώφρονος καὶ τοῦ ἀκολάστου, οἷον εἰ δυοῖν ἀνδροῖν ἑκατέρῳ πίθοι πολλοὶ εἶεν καὶ τῷ μὲν
493 e1 ἑτέρῳ ὑγιεῖς καὶ πλήρεις, ὁ μὲν οἴνου, ὁ δὲ μέλιτος, ὁ δὲ γάλακτος, καὶ ἄλλοι πολλοὶ πολλῶν, νάματα δὲ σπάνια καὶ χαλεπὰ ἑκάστου τούτων εἴη καὶ μετὰ πολλῶν πόνων καὶ χαλεπῶν ἐκποριζόμενα· ὁ μὲν οὖν ἕτερος πληρωσάμενος
493 e5 μήτ' ἐποχετεύοι μήτε τι φροντίζοι, ἀλλ' ἕνεκα τούτων ἡσυχίαν ἔχοι· τῷ δ' ἑτέρῳ τὰ μὲν νάματα, ὥσπερ καὶ

16 Post εἰσί, ⟨συνεὶς⟩ addidit Dodds.

leidžiasi įtikinama ir suka ten, kur pakreipsi. Tad štai 493 a5
vienas gudročius, veikiausiai sicilietis ar italas, kalbėdamas mitų kalba ir žaisdamas žodžiais, šią dalį dėl to, kad pa-si-duoda patikinimui [*pithanon*] ir įtikinimui [*peistikon*], pavadino puodu [*pithos*], neturinčius smegenų [*anoētous*] – negavusiais slėpinių [*amyetous*], o tą bepro- 493 b1
čių sielos dalį, kuriai priklauso geismai, – jos palaidumą ir pralaidumą dėl besotystės palygino su kiauru ąsočiu. Taigi, šis žmogus, priešingai nei tu, Kalikli, parodo, kad patys nelaimingiausi Hade (jis kalba apie neregimybę) 493 b5
yra anie neįšventinti žmonės, kurie kiauru rėčiu nešioja vandenį į tokį pat kiaurą ąsotį. O „rėčiu“, kaip sakė man pasakojęs žmogus, jis vadina sielą, rėtį palygindamas su 493 c1
bepročio siela, kuri esanti „kiaura“, nes dėl nepatikimumo ir užmaršumo nieko negeba sulaikyti.

Visa tai skamba gana keistai, tačiau rodo tai, ką ir aš norėčiau tau pasakyti, idant, kiek sugebu įtikinčiau tave per- 493 c5
sigalvoti ir vietoj nepasotinamo ir netramdomo gyvenimo rinktis tvarkingą, kuriam visuomet pakanka ir užtenka esamų dalykų. Na, ar jau pavyksta tave įtikinti? Jau per- 493 d1
sigalvojai? Tvarkingi žmonės yra laimingesni už nesutramdomus? Ar vis vien nepersigalvosi, kad ir kiek tokių mitų dar sekčiau?

Kaliklis. Šitai arčiau tiesos, Sokratai.

Sokratas. Ką gi. Pateiksiu tau dar vieną tos pačios mokyk- 493 d5
los vaizdą. Žiūrėk, ar kažką panašaus turi omenyje kalbėdamas apie šiuodu gyvenimu – santūrų ir netramdomą. Tarkime, du vyrai savyje turi po daug ąsočių. Vienas – sveikų 493 e1
ir pilnų: vyno, medaus, pieno ir daugybę kitų, sklidinų kitų gėrybių. O visų jų šaltiniai – negausūs, reti ir tik gausiais bei sunkiais vargais gali jų pasiekti. Taigi vienas iš tų dviejų vyrų visko prisipildęs, nieko nebegauna ir niekuo nebesirūpina. 493 e5
Jam visai ramu. O kitas taip pat turi šaltinių – pasiekiamų,

ἐκείνῳ, δυνατὰ μὲν πορίζεσθαι, χαλεπὰ δέ, τὰ δ' ἀγγεῖα
τετρημένα καὶ σαθρά, ἀναγκάζοιτο δ' ἀεὶ καὶ νύκτα καὶ
494 a1 ἡμέραν πιμπλάναι αὐτά, ἢ τὰς ἐσχάτας λυποῖτο λύπας·
ἆρα τοιούτου ἑκατέρου ὄντος τοῦ βίου, λέγεις τὸν τοῦ ἀκο-
λάστου εὐδαιμονέστερον εἶναι ἢ τὸν τοῦ κοσμίου; πείθω
τί σε ταῦτα λέγων συγχωρῆσαι τὸν κόσμιον βίον τοῦ
494 a5 ἀκολάστου ἀμείνω εἶναι, ἢ οὐ πείθω;
{ΚΑΛ.} Οὐ πείθεις, ὦ Σώκρατες. τῷ μὲν γὰρ πληρω-
σαμένῳ ἐκείνῳ οὐκέτ' ἔστιν ἡδονὴ οὐδεμία, ἀλλὰ τοῦτ'
ἔστιν, ὃ νυνδὴ ἐγὼ ἔλεγον, τὸ ὥσπερ λίθον ζῆν, ἐπειδὰν
494 b1 πληρωθῇ, μήτε χαίροντα ἔτι μήτε λυπούμενον. ἀλλ' ἐν
τούτῳ ἐστὶν τὸ ἡδέως ζῆν, ἐν τῷ ὡς πλεῖστον ἐπιρρεῖν.
{ΣΩ.} Οὐκοῦν ἀνάγκη γ', ἂν πολὺ ἐπιρρέῃ, πολὺ καὶ τὸ
ἀπιὸν εἶναι, καὶ μεγάλ' ἄττα τὰ τρήματα εἶναι ταῖς ἐκροαῖς;
494 b5 {ΚΑΛ.} Πάνυ μὲν οὖν.
{ΣΩ.} Χαραδριοῦ τινα αὖ σὺ βίον λέγεις, ἀλλ' οὐ νεκροῦ
οὐδὲ λίθου. καί μοι λέγε· τὸ τοιόνδε λέγεις οἷον πεινῆν
καὶ πεινῶντα ἐσθίειν;
{ΚΑΛ.} Ἔγωγε.
494 c1 {ΣΩ.} Καὶ διψῆν γε καὶ διψῶντα πίνειν;
{ΚΑΛ.} Λέγω, καὶ τὰς ἄλλας ἐπιθυμίας ἁπάσας ἔχοντα
καὶ δυνάμενον πληροῦν χαίροντα εὐδαιμόνως ζῆν.
{ΣΩ.} Εὖγε, ὦ βέλτιστε· διατέλει γὰρ ὥσπερ ἤρξω, καὶ
494 c5 ὅπως μὴ ἀπαισχυνῇ. δεῖ δέ, ὡς ἔοικε, μηδ' ἐμὲ ἀπαι-
σχυνθῆναι. καὶ πρῶτον μὲν εἰπὲ εἰ καὶ ψωρῶντα καὶ
κνησιῶντα, ἀφθόνως ἔχοντα τοῦ κνῆσθαι, κνώμενον δια-
τελοῦντα τὸν βίον εὐδαιμόνως ἔστι ζῆν.
494 d1 {ΚΑΛ.} Ὡς ἄτοπος εἶ, ὦ Σώκρατες, καὶ ἀτεχνῶς δημηγόρος.
{ΣΩ.} Τοιγάρτοι, ὦ Καλλίκλεις, Πῶλον μὲν καὶ Γορ-
γίαν καὶ ἐξέπληξα καὶ αἰσχύνεσθαι ἐποίησα, σὺ δὲ οὐ μὴ
ἐκπλαγῇς οὐδὲ μὴ αἰσχυνθῇς· ἀνδρεῖος γὰρ εἶ. ἀλλ' ἀπο-
494 d5 κρίνου μόνον.
{ΚΑΛ.} Φημὶ τοίνυν καὶ τὸν κνώμενον ἡδέως ἂν βιῶναι.

bet sunkiai, tačiau jo indai – nesveiki ir kiauri, tad jam tenka
nuolat, dieną naktį juos pildyti, antraip kenčia baisiausias 494 a1
kančias. Tokių tad esama dviejų gyvenimų. Ir tu sakai, kad
netramdomo žmogaus gyvenimas yra laimingesnis nei to,
kuris gyvena tvarkingai? Ar pavyksta man tave tokiomis
kalbomis įtikinti? Sutinki, kad tvarkingas gyvenimas yra
geresnis nei netramdomas? Ar neįtikinau? 494 a5
Kaliklis. Neįtikinai, Sokratai. Juk anam tavo prisipildžiu-
siam žmogui nebėra jokio malonumo! Ne, kaip sakiau, tai
reiškia gyventi it akmuo – kai prisipildai ir nebeturi nei 494 b1
džiaugsmo, nei skausmo. Bet juk čia ir yra visas gyvenimo
malonumas – kad kuo daugiau įtekėtų!
Sokratas. Bet jei daug įteka, tuomet ir išeiti būtinai turi
daug, ir skylės tiems ištekėjimams turi būti didžiulės?
Kaliklis. Žinoma. 494 b5
Sokratas. Na, tai tu išties kalbi ne apie lavoną ir ne apie
akmenį. Tai bus kažkoks paukštis storkulnis. Dar pasa-
kyk man: kalbi apie tokius dalykus kaip alkis ir valgymas
išalkus?
Kaliklis. Taip.
Sokratas. Taip pat apie troškulį, ir kai geriama ištroškus? 494 c1
Kaliklis. Taip, ir apie visus kitus norus turintį, juos pildyti
gebantį, tuo besidžiaugiantį ir laimingai gyvenantį žmogų.
Sokratas. Tiesiog puiku, gerasis mano! Tęsk kaip pradė-
jęs, tik neimk gėdytis. Panašu, kad ir man reikės nesigėdyti. 494 c5
Visų pirma sakyk: kai niežti, knieti pasikasyti ir gauni kasy-
tis kiek nori, tuomet, jei visą gyvenimą galėsi kasytis, tai irgi
bus laimingas gyvenimas?
Kaliklis. Kokia nesąmonė, Sokratai! Esi tikras demagogas! 494 d1
Sokratas. Taigi ir išmušiau iš vėžių Polą ir Gorgiją ir pri-
verčiau juos susigėsti. Bet tu žiūrėk, nesileisk išmušamas iš
kelio ir sugėdinamas. Juk esi drąsus vyras. Tiesiog atsakyk. 494 d5
Kaliklis. Tad ir atsakau: besikasydamas žmogus gyventų
maloniai.

{ΣΩ.} Οὐκοῦν εἴπερ ἡδέως, καὶ εὐδαιμόνως;

{ΚΑΛ.} Πάνυ γε.

494 e1 {ΣΩ.} Πότερον εἰ τὴν κεφαλὴν μόνον κνησιῷ – ἢ ἔτι τί σε ἐρωτῶ; ὅρα, ὦ Καλλίκλεις, τί ἀποκρινῇ, ἐάν τίς σε τὰ ἐχόμενα τούτοις ἐφεξῆς ἅπαντα ἐρωτᾷ. καὶ ⟨τὸ⟩ τούτων τοιούτων ὄντων κεφάλαιον, ὁ τῶν κιναίδων βίος, οὗτος οὐ
494 e5 δεινὸς καὶ αἰσχρὸς καὶ ἄθλιος; ἢ τούτους τολμήσεις λέγειν εὐδαίμονας εἶναι, ἐὰν ἀφθόνως ἔχωσιν ὧν δέονται;

{ΚΑΛ.} Οὐκ αἰσχύνῃ εἰς τοιαῦτα ἄγων, ὦ Σώκρατες, τοὺς λόγους;

{ΣΩ.} Ἦ γὰρ ἐγὼ ἄγω ἐνταῦθα, ὦ γενναῖε, ἢ ἐκεῖνος,
494 e10 ὃς ἂν φῇ ἀνέδην οὕτω τοὺς χαίροντας, ὅπως ἂν χαίρωσιν,
495 a1 εὐδαίμονας εἶναι, καὶ μὴ διορίζηται τῶν ἡδονῶν ὁποῖαι ἀγαθαὶ καὶ κακαί; ἀλλ᾽ ἔτι καὶ νῦν λέγε πότερον φῂς εἶναι τὸ αὐτὸ ἡδὺ καὶ ἀγαθόν, ἢ εἶναί τι τῶν ἡδέων ὃ οὐκ ἔστιν ἀγαθόν;

495 a5 {ΚΑΛ.} Ἵνα δή μοι μὴ ἀνομολογούμενος ᾖ ὁ λόγος, ἐὰν ἕτερον φήσω εἶναι, τὸ αὐτό φημι εἶναι.

{ΣΩ.} Διαφθείρεις, ὦ Καλλίκλεις, τοὺς πρώτους λόγους, καὶ οὐκ ἂν ἔτι μετ᾽ ἐμοῦ ἱκανῶς τὰ ὄντα ἐξετάζοις, εἴπερ παρὰ τὰ δοκοῦντα σαυτῷ ἐρεῖς.

495 b1 {ΚΑΛ.} Καὶ γὰρ σύ, ὦ Σώκρατες.

{ΣΩ.} Οὐ τοίνυν ὀρθῶς ποιῶ οὔτ᾽ ἐγώ, εἴπερ ποιῶ τοῦτο, οὔτε σύ. ἀλλ᾽, ὦ μακάριε, ἄθρει μὴ οὐ τοῦτο ᾖ τὸ ἀγαθόν, τὸ πάντως χαίρειν· ταῦτά τε γὰρ τὰ νυνδὴ αἰνιχθέντα
495 b5 πολλὰ καὶ αἰσχρὰ φαίνεται συμβαίνοντα, εἰ τοῦτο οὕτως ἔχει, καὶ ἄλλα πολλά.

{ΚΑΛ.} Ὡς σύ γε οἴει, ὦ Σώκρατες.

{ΣΩ.} Σὺ δὲ τῷ ὄντι, ὦ Καλλίκλεις, ταῦτα ἰσχυρίζῃ;

{ΚΑΛ.} Ἔγωγε.

495 c1 {ΣΩ.} Ἐπιχειρῶμεν ἄρα τῷ λόγῳ ὡς σοῦ σπουδάζοντος;

{ΚΑΛ.} Πάνυ γε σφόδρα.

{ΣΩ.} Ἴθι δή μοι, ἐπειδὴ οὕτω δοκεῖ, διελοῦ τάδε· ἐπιστήμην που καλεῖς τι;

Sokratas. O jei maloniai, tad ir laimingai?

Kaliklis. Žinoma.

Sokratas. Ar tik tuomet, kai kasaisi galvą? Ar ir... apie ką 494 e1
dar tavęs paklausus? Žiūrėk, Kalikli, ką atsakysi, jei kas nors tavęs toliau taip pat apie viską iš eilės klausinėtų? O visų
tokių dalykų viršūnė – kinaido gyvenimas. Ar jis nėra baisus, 494 e5
gėdingas ir nelaimingas? Ar drįsi teigti, kad tokie žmonės yra laimingi, jei sočiai gauna to, ko jiems reikia?

Kaliklis. Ar ne gėda, Sokratai, kreipti kalbas prie tokių dalykų!

Sokratas. Na, taip. Tai aš jas ten kreipiu, prakilnusis mano.
O gal tas, kuris stačiai teigia, kad besidžiaugiantys žmonės, 494 e10
kad ir kuo jie džiaugtųsi, yra laimingi, neskirdamas, kurie 495 a1
malonumai yra geri, o kurie blogi? Vis dėlto nors dabar man pasakyk: ar, anot tavęs, malonu ir gera yra tas pat, ar tarp maloniųjų yra koks nors dalykas, kuris nėra geras?

Kaliklis. Idant mano teiginyje neatsirastų prieštaravimo 495 a5
pasakius, kad malonu ir gera – skirtingi dalykai, sakau, jog tai yra tas pat.

Sokratas. Kalikli, gadini ankstesnius mūsų svarstymus. Nebegalėsime kartu tinkamai ištirti dalykų, jei sakysi kitaip, nei galvoji.

Kaliklis. Kad ir tu pats, Sokratai. 495 b1

Sokratas. Vadinasi, neteisingai mudu darome – ir aš, jei išties taip darau, ir tu. Ir vis dėlto, laimingasis mano, žiūrėk: gal ne tai yra gėris – džiaugtis, kad ir kas tai būtų. Juk
akivaizdu, kad tuomet gauname aibę bjaurių dalykų, apie 495 b5
kuriuos dabar buvo užsiminta, ir dar daugybę kitokių.

Kaliklis. Tai tau taip atrodo, Sokratai.

Sokratas. O tu, Kalikli, išties palaikai savo teiginį?

Kaliklis. Išties.

Sokratas. Tuomet pasvarstykime, jei esi rimtai nusiteikęs. 495 c1

Kaliklis. Dar ir kaip.

Sokratas. Ką gi. Jei taip, atskirk man šiuos dalykus: ar yra toks dalykas, kurį vadini žinojimu?

{ΚΑΛ.} Ἔγωγε.

495 c5 {ΣΩ.} Οὐ καὶ ἀνδρείαν νυνδὴ ἔλεγές τινα εἶναι μετὰ ἐπιστήμης;

{ΚΑΛ.} Ἔλεγον γάρ.

{ΣΩ.} Ἄλλο τι οὖν ὡς ἕτερον τὴν ἀνδρείαν τῆς ἐπιστήμης δύο ταῦτα ἔλεγες;

{ΚΑΛ.} Σφόδρα γε.

{ΣΩ.} Τί δέ; ἡδονὴν καὶ ἐπιστήμην ταὐτὸν ἢ ἕτερον;

495 d1 {ΚΑΛ.} Ἕτερον δήπου, ὦ σοφώτατε σύ.

{ΣΩ.} Ἦ καὶ ἀνδρείαν ἑτέραν ἡδονῆς;

{ΚΑΛ.} Πῶς γὰρ οὔ;

{ΣΩ.} Φέρε δὴ ὅπως μεμνησόμεθα ταῦτα, ὅτι Καλλικλῆς ἔφη Ἀχαρνεὺς ἡδὺ μὲν καὶ ἀγαθὸν ταὐτὸν εἶναι, ἐπιστήμην
495 d5 δὲ καὶ ἀνδρείαν καὶ ἀλλήλων καὶ τοῦ ἀγαθοῦ ἕτερον.

{ΚΑΛ.} Σωκράτης δέ γε ἡμῖν ὁ Ἀλωπεκῆθεν οὐχ ὁμολογεῖ ταῦτα. ἢ ὁμολογεῖ;

495 e1 {ΣΩ.} Οὐχ ὁμολογεῖ· οἶμαι δέ γε οὐδὲ Καλλικλῆς, ὅταν αὐτὸς αὑτὸν θεάσηται ὀρθῶς. εἰπὲ γάρ μοι, τοὺς εὖ πράττοντας τοῖς κακῶς πράττουσιν οὐ τοὐναντίον ἡγῇ πάθος πεπονθέναι;

495 e5 {ΚΑΛ.} Ἔγωγε.

{ΣΩ.} Ἆρ᾽ οὖν, εἴπερ ἐναντία ἐστὶν ταῦτα ἀλλήλοις, ἀνάγκη περὶ αὐτῶν ἔχειν ὥσπερ περὶ ὑγιείας ἔχει καὶ νόσου; οὐ γὰρ ἅμα δήπου ὑγιαίνει τε καὶ νοσεῖ ὁ ἄνθρωπος, οὐδὲ ἅμα ἀπαλλάττεται ὑγιείας τε καὶ νόσου.

495 e10 {ΚΑΛ.} Πῶς λέγεις;

{ΣΩ.} Οἷον περὶ ὅτου βούλει τοῦ σώματος ἀπολαβὼν
496 a1 σκόπει. νοσεῖ που ἄνθρωπος ὀφθαλμούς, ᾧ ὄνομα ὀφθαλμία;

{ΚΑΛ.} Πῶς γὰρ οὔ;

{ΣΩ.} Οὐ δήπου καὶ ὑγιαίνει γε ἅμα τοὺς αὐτούς;

{ΚΑΛ.} Οὐδ᾽ ὁπωστιοῦν.

Kaliklis. Taip.

Sokratas. O ar ką tik neminėjai ir tam tikros, žinojimo 495 c5
lydimos drąsos?

Kaliklis. Minėjau.

Sokratas. Tad apie drąsą ir žinojimą dabar kalbėjai kaip apie du skirtingus dalykus. Ar ne taip?

Kaliklis. Būtent taip.

Sokratas. Gerai. O malonumas ir žinojimas yra tas pat, ar tai skirtingi dalykai?

Kaliklis. Aišku, kad skirtingi, gudročiau tu! 495 d1

Sokratas. Drąsa ir malonumas taip pat skirtingi?

Kaliklis. Kaipgi ne.

Sokratas. Ką gi. Įsiminkime tai: Kaliklis Acharnietis teigia, kad malonu ir gera yra tas pat, o žinojimas ir drąsa skiriasi –
ir tarpusavyje, ir nuo gėrio. 495 d5

Kaliklis. O mūsų Sokratas Alopekietis su tuo nesutinka? Ar sutinka?

Sokratas. Nesutinka. Manau, kad ir Kaliklis nesutiks, jei 495 e1
sugebės teisingai į save pažvelgti.

Nagi, sakyk man: ar nemanai, kad žmonių, kuriems sekasi gerai, ir tų, kuriems sekasi prastai, būsena yra priešinga?

Kaliklis. Manau. 495 e5

Sokratas. O jei šios dvi būsenos viena kitai yra priešingos, tuomet čia būtinai turi būti taip pat, kaip su sveikata ir liga? Nebūna juk taip, kad žmogus vienu metu ir sveikas, ir serga, arba kartu netenka ir ligos, ir sveikatos?

Kaliklis. Ką tu nori pasakyti? 495 e10

Sokratas. Imkime kokią nori kūno dalį ir pažiūrėkime. Tar-
kime, žmogus serga akių liga, vadinamąja oftalmija. 496 a1

Kaliklis. Kodėl gi ne.

Sokratas. Reikia manyti, kad jis tuo pat metu negali pasigirti tų pačių akių sveikata?

Kaliklis. Niekaip negali.

{ΣΩ.} Τί δὲ ὅταν τῆς ὀφθαλμίας ἀπαλλάττηται; ἆρα τότε
496 a5 καὶ τῆς ὑγιείας ἀπαλλάττεται τῶν ὀφθαλμῶν καὶ τελευτῶν ἅμα ἀμφοτέρων ἀπήλλακται;

{ΚΑΛ.} Ἥκιστά γε.

496 b1 {ΣΩ.} Θαυμάσιον γὰρ οἶμαι καὶ ἄλογον γίγνεται· ἢ γάρ;

{ΚΑΛ.} Σφόδρα γε.

{ΣΩ.} Ἀλλ' ἐν μέρει οἶμαι ἑκάτερον καὶ λαμβάνει καὶ ἀπόλλυσι;

{ΚΑΛ.} Φημί.

{ΣΩ.} Οὐκοῦν καὶ ἰσχὺν καὶ ἀσθένειαν ὡσαύτως;

{ΚΑΛ.} Ναί.

{ΣΩ.} Καὶ τάχος καὶ βραδυτῆτα;

496 b5 {ΚΑΛ.} Πάνυ γε.

{ΣΩ.} Ἦ καὶ τἀγαθὰ καὶ τὴν εὐδαιμονίαν καὶ τἀναντία τούτων, κακά τε καὶ ἀθλιότητα, ἐν μέρει λαμβάνει καὶ ἐν μέρει ἀπαλλάττεται ἑκατέρου;

{ΚΑΛ.} Πάντως δήπου.

496 c1 {ΣΩ.} Ἐὰν εὕρωμεν ἄρα ἅττα ὧν ἅμα τε ἀπαλλάττεται ἄνθρωπος καὶ ἅμα ἔχει, δῆλον ὅτι ταῦτά γε οὐκ ἂν εἴη τό τε ἀγαθὸν καὶ τὸ κακόν. ὁμολογοῦμεν ταῦτα; καὶ εὖ μάλα σκεψάμενος ἀποκρίνου.

496 c5 {ΚΑΛ.} Ἀλλ' ὑπερφυῶς ὡς ὁμολογῶ.

{ΣΩ.} Ἴθι δὴ ἐπὶ τὰ ἔμπροσθεν ὡμολογημένα. τὸ πεινῆν ἔλεγες πότερον ἡδὺ ἢ ἀνιαρὸν εἶναι; αὐτὸ λέγω τὸ πεινῆν.

{ΚΑΛ.} Ἀνιαρὸν ἔγωγε· τὸ μέντοι πεινῶντα ἐσθίειν ἡδὺ λέγω.

496 d1 {ΣΩ.} [Καὶ ἐγώ.][17] Μανθάνω· ἀλλ' οὖν τό γε πεινῆν αὐτὸ ἀνιαρόν. ἢ οὐχί;

{ΚΑΛ.} Φημί.

{ΣΩ.} Οὐκοῦν καὶ τὸ διψῆν;

{ΚΑΛ.} Σφόδρα γε.

17 seclusit Ast.

Sokratas. O kai atsikratys tos oftalmijos? Ar tuomet atsi- 496 a5
kratys ir akių sveikatos, tad galiausiai bus atsikratęs abiejų dalykų?

Kaliklis. Anaiptol!

Sokratas. Išties, įstabus ir, manding, neprotingas išeina 496 b1
dalykas. Juk taip?

Kaliklis. Tai jau tikrai.

Sokratas. Manau, kad šiuodu dalyku žmogus gauna ir praranda vieną po kito?

Kaliklis. Sutinku.

Sokratas. Jėgą ir silpnumą – taip pat?

Kaliklis. Taip.

Sokratas. Ir greitumą bei lėtumą?

Kaliklis. Žinoma. 496 b5

Sokratas. Taip pat ir gerus dalykus bei laimę ir jų priešybes – blogybes ir nelaimę žmogus gauna vieną po kitos ir atsikrato jų vienos po kitos?

Kaliklis. Ko gero, būtent taip.

Sokratas. Tad jei rastume tokius dalykus, kurių žmogus 496 c1
atsikrato vienu metu ir vienu metu turi, aišku, kad tai nebūtų gėris ir blogis. Ar pritariame tam? Tik labai gerai pamąstyk prieš atsakydamas.

Kaliklis. Kad tiesiog nė neįmanoma būtų labiau pritarti. 496 c5

Sokratas. Tuomet grįžkime prie ankstesnių mūsų susitarimų. Ar, kalbėdamas apie alkį, jį laikai maloniu ar varginančiu dalyku? Kalbu apie patį alkį.

Kaliklis. Varginančiu. Tačiau valgyti alkstant, mano galva, malonu.

Sokratas. Suprantu. Taigi, pats savaime alkis vargina. 496 d1
Ar ne?

Kaliklis. Sutinku.

Sokratas. Ir troškulys taip pat?

Kaliklis. Dar ir kaip!

{ΣΩ.} Πότερον οὖν ἔτι πλείω ἐρωτῶ, ἢ ὁμολογεῖς ἅπασαν ἔνδειαν καὶ ἐπιθυμίαν ἀνιαρὸν εἶναι;

496 d5 {ΚΑΛ.} Ὁμολογῶ, ἀλλὰ μὴ ἐρώτα.

{ΣΩ.} Εἶεν· διψῶντα δὲ δὴ πίνειν ἄλλο τι ἢ ἡδὺ φῂς εἶναι;

{ΚΑΛ.} Ἔγωγε.

{ΣΩ.} Οὐκοῦν τούτου οὗ λέγεις τὸ μὲν διψῶντα λυπούμε-
496 e1 νον δήπου ἐστίν;

{ΚΑΛ.} Ναί.

{ΣΩ.} Τὸ δὲ πίνειν πλήρωσίς τε τῆς ἐνδείας καὶ ἡδονή;

{ΚΑΛ.} Ναί.

{ΣΩ.} Οὐκοῦν κατὰ τὸ πίνειν χαίρειν λέγεις;

{ΚΑΛ.} Μάλιστα.

{ΣΩ.} Διψῶντά γε.

{ΚΑΛ.} Φημί.

{ΣΩ.} Λυπούμενον;

{ΚΑΛ.} Ναί.

496 e5 {ΣΩ.} Αἰσθάνῃ οὖν τὸ συμβαῖνον, ὅτι λυπούμενον χαίρειν λέγεις ἅμα, ὅταν διψῶντα πίνειν λέγῃς; ἢ οὐχ ἅμα τοῦτο γίγνεται κατὰ τὸν αὐτὸν τόπον καὶ χρόνον[18] εἴτε ψυχῆς εἴτε σώματος βούλει; οὐδὲν γὰρ οἶμαι διαφέρει. ἔστι ταῦτα ἢ οὔ;

{ΚΑΛ.} Ἔστιν.

497 a1 {ΣΩ.} Ἀλλὰ μὴν εὖ γε πράττοντα κακῶς πράττειν ἅμα ἀδύνατον φῂς εἶναι.

{ΚΑΛ.} Φημὶ γάρ.

{ΣΩ.} Ἀνιώμενον δέ γε χαίρειν δυνατὸν ὡμολόγηκας.

{ΚΑΛ.} Φαίνεται.

{ΣΩ.} Οὐκ ἄρα τὸ χαίρειν ἐστὶν εὖ πράττειν οὐδὲ τὸ ἀνιᾶ-
497 a5 σθαι κακῶς, ὥστε ἕτερον γίγνεται τὸ ἡδὺ τοῦ ἀγαθοῦ.

{ΚΑΛ.} Οὐκ οἶδ᾽ ἅττα σοφίζῃ, ὦ Σώκρατες.

{ΣΩ.} Οἶσθα, ἀλλὰ ἀκκίζῃ, ὦ Καλλίκλεις· καὶ πρόιθί γε
497 b1 ἔτι εἰς τὸ ἔμπροσθεν, ἵνα εἰδῇς ὡς σοφὸς ὢν με νουθετεῖς. οὐχ

18 [καὶ χρόνον] seclusit Dodds.

Sokratas. Ar man dar daugiau tavęs klausinėti, ar sutinki, kad stoka ir troškimas visada yra varginantis dalykas?

Kaliklis. Sutinku. Nebeklausinėk. 496 d5

Sokratas. O gerti jaučiant troškulį, pasak tavęs, yra malonu. Ar ne taip?

Kaliklis. Taip.

Sokratas. Tad tavo teiginyje „trokštant“ turbūt reiškia
„patiriant nemalonumą“? 496 e1

Kaliklis. Taip.

Sokratas. O „gerti“ – stokos pildymą ir malonumą?

Kaliklis. Taip.

Sokratas. Tad džiaugsmas, pasak tavęs, yra gėrime?

Kaliklis. Būtent taip.

Sokratas. Bet kuomet trokštama.

Kaliklis. Taip.

Sokratas. Patiriant nemalonumą?

Kaliklis. Taip.

Sokratas. Jauti, kas išeina? Sakydamas, kad trokštantysis 496 e5
geria, teigi, kad patiriantis nemalonumą džiaugiasi. Ar tai nevyksta kartu – toj pačioj vietoj ir tuo pačiu laiku? Sieloje ar kūne, – kaip nori. Manau, čia nėra jokio skirtumo. Yra taip ar nėra?

Kaliklis. Yra.

Sokratas. Tačiau sakai, negali būti, kad, jei sekasi gerai,
tuo pat metu sektųsi prastai. 497 a1

Kaliklis. Sakau.

Sokratas. Bet sutikai, kad varginamas žmogus gali džiaugtis.

Kaliklis. Regis.

Sokratas. Vadinasi, džiaugsmas nereiškia, kad sekasi gerai,
o vargas – kad blogai. Tad malonumas ir gėris nėra tas pat. 497 a5

Kaliklis. Nežinau, ką čia gudrauji, Sokratai.

Sokratas. Žinai, bet apsimeti kvaiša, Kalikli. Dar paėjėki
priekin, kad pamatytum, koks gudrus man esi mokytojas. 497 b1

ἅμα διψῶν τε ἕκαστος ἡμῶν πέπαυται καὶ ἅμα ἡδόμενος διὰ τοῦ πίνειν;

{ΚΑΛ.} Οὐκ οἶδα ὅτι ἔχων ληρεῖς[19].

{ΓΟΡ.} Μηδαμῶς, ὦ Καλλίκλεις, ἀλλ' ἀποκρίνου καὶ ἡμῶν
497 b5 ἕνεκα, ἵνα περανθῶσιν οἱ λόγοι.

{ΚΑΛ.} Ἀλλ' ἀεὶ τοιοῦτός ἐστιν Σωκράτης, ὦ Γοργία· σμικρὰ καὶ ὀλίγου ἄξια ἀνερωτᾷ καὶ ἐξελέγχει.

{ΓΟΡ.} Ἀλλὰ τί σοὶ διαφέρει; πάντως οὐ σὴ αὕτη ἡ τιμή, ὦ Καλλίκλεις· ἀλλ' ὑπόσχες Σωκράτει ἐξελέγξαι ὅπως ἂν
497 b10 βούληται.

497 c1 {ΚΑΛ.} Ἐρώτα δὴ σὺ τὰ σμικρά τε καὶ στενὰ ταῦτα, ἐπείπερ Γοργίᾳ δοκεῖ οὕτως.

{ΣΩ.} Εὐδαίμων εἶ, ὦ Καλλίκλεις, ὅτι τὰ μεγάλα μεμύησαι πρὶν τὰ σμικρά· ἐγὼ δ' οὐκ ᾤμην θεμιτὸν εἶναι.
497 c5 ὅθεν οὖν ἀπέλιπες ἀποκρίνου, εἰ οὐχ ἅμα παύεται διψῶν ἕκαστος ἡμῶν καὶ ἡδόμενος.

{ΚΑΛ.} Φημί.

{ΣΩ.} *Οὐκοῦν καὶ πεινῶν καὶ τῶν ἄλλων ἐπιθυμιῶν καὶ* ἡδονῶν ἅμα παύεται;

{ΚΑΛ.} Ἔστι ταῦτα.

497 d1 {ΣΩ.} Οὐκοῦν καὶ τῶν λυπῶν καὶ τῶν ἡδονῶν ἅμα παύεται;

{ΚΑΛ.} Ναί.

{ΣΩ.} Ἀλλὰ μὴν τῶν ἀγαθῶν γε καὶ κακῶν οὐχ ἅμα παύεται, ὡς σὺ ὡμολόγεις· νῦν δὲ οὐχ ὁμολογεῖς;

{ΚΑΛ.} Ἔγωγε· τί οὖν δή;

497 d5 {ΣΩ.} *Ὅτι οὐ τὰ αὐτὰ γίγνεται, ὦ φίλε, τἀγαθὰ* τοῖς ἡδέσιν οὐδὲ τὰ κακὰ τοῖς ἀνιαροῖς. τῶν μὲν γὰρ ἅμα παύεται, τῶν δὲ οὔ, ὡς ἑτέρων ὄντων· πῶς οὖν ταὐτὰ ἂν εἴη τὰ ἡδέα τοῖς ἀγαθοῖς ἢ τὰ ἀνιαρὰ τοῖς κακοῖς; ἐὰν δὲ βούλῃ, καὶ τῇδε ἐπίσκεψαι· οἶμαι γάρ σοι οὐδὲ ταύτῃ

19 ὅτι ἔχων ληρεῖς hic a 497 a6 transposuit Heindorf, Callicli post Socratis verba ad 497 a8 πρόιθί γε ἔτι εἰς τὸ ἔμπροσθεν attribuit Badham, accepit Dodds, delevit Burnet.

Ar mūsų malonumas geriant visuomet nesibaigia kartu su mūsų troškuliu?

Kaliklis. Nežinau, kokie tai vėl kliedesiai!

Gorgijas. Ne, ne, Kalikli! Atsakyk ir dėl mūsų, idant svars-
tymas būtų baigtas. 497 b5

Kaliklis. Bet, Gorgijau, Sokratas amžinai toks – klausinėja visokių smulkmenų, menkniekių ir paneiginėja!

Gorgijas. O koks tau skirtumas? Kad ir kaip būtų, tai ne tavo bėda, Kalikli. Tiesiog leisk Sokratui baigti savo panei-
gimą, kaip jis nori. 497 b10

Kaliklis. Na, klausinėk tų savo smulkmenų, savo mažmo- 497 c1
žių, jei Gorgijas taip mano.

Sokratas. Laimingas tu, Kalikli, jei į didžiuosius slėpinius esi įšventintas prieš mažuosius. O aš nemaniau, kad leistina taip daryti...

Taigi, grįžkime ten, iš kur pasitraukei. Atsakyk: ar mūsų 497 c5
troškulys ir malonumas visuomet nesibaigia tuo pačiu metu?

Kaliklis. Baigiasi.

Sokratas. Ir alkis bei kiti norai taip pat baigiasi kartu su malonumais?

Kaliklis. Taip ir yra.

Sokratas. Taigi, kartu baigiasi ir kančios, ir malonumai? 497 d1

Kaliklis. Taip.

Sokratas. Bet juk gera ir bloga negali baigtis kartu, kaip tu sutikai. Ar dabar jau nebesutinki?

Kaliklis. Sutinku. Ir kas iš to?

Sokratas. Tas, kad išeina, jog gėris nėra tas pat, kas malo- 497 d5
numas, o blogis – ne tas pat, kas vargas. Mat vieni baigiasi tuo pačiu metu, o kiti – ne, nes yra skirtingi. Ir kaip tuomet malonūs dalykai galėtų būti tapatūs geriems, o varginantys blogiems?

497 e1 ὁμολογεῖσθαι. ἄθρει δέ· τοὺς ἀγαθοὺς οὐχὶ ἀγαθῶν παρουσίᾳ ἀγαθοὺς καλεῖς, ὥσπερ [τοὺς] καλοὺς οἷς ἂν κάλλος παρῇ;

{ΚΑΛ.} Ἔγωγε.

{ΣΩ.} Τί δέ; ἀγαθοὺς ἄνδρας καλεῖς ἄφρονας καὶ δειλούς;
497 e5 οὐ γὰρ ἄρτι γε, ἀλλὰ τοὺς ἀνδρείους καὶ φρονίμους ἔλεγες· ἢ οὐ τούτους ἀγαθοὺς καλεῖς;

{ΚΑΛ.} Πάνυ μὲν οὖν.

{ΣΩ.} Τί δέ; παῖδα ἀνόητον χαίροντα ἤδη εἶδες;

{ΚΑΛ.} Ἔγωγε.

{ΣΩ.} Ἄνδρα δὲ οὔπω εἶδες ἀνόητον χαίροντα;

{ΚΑΛ.} Οἶμαι ἔγωγε· ἀλλὰ τί τοῦτο;

498 a1 {ΣΩ.} Οὐδέν· ἀλλ' ἀποκρίνου.

{ΚΑΛ.} Εἶδον.

{ΣΩ.} Τί δέ; νοῦν ἔχοντα λυπούμενον καὶ χαίροντα;

{ΚΑΛ.} Φημί.

{ΣΩ.} Πότεροι δὲ μᾶλλον χαίρουσι καὶ λυποῦνται, οἱ φρόνιμοι ἢ οἱ ἄφρονες;

498 a5 {ΚΑΛ.} Οἶμαι ἔγωγε οὐ πολύ τι διαφέρειν.

{ΣΩ.} Ἀλλ' ἀρκεῖ καὶ τοῦτο. ἐν πολέμῳ δὲ ἤδη εἶδες ἄνδρα δειλόν;

{ΚΑΛ.} Πῶς γὰρ οὔ;

{ΣΩ.} Τί οὖν; ἀπιόντων τῶν πολεμίων πότεροί σοι ἐδόκουν μᾶλλον χαίρειν, οἱ δειλοὶ ἢ οἱ ἀνδρεῖοι;

498 b1 {ΚΑΛ.} Ἀμφότεροι ἔμοιγε ⟨χαίρειν, ἰσὼς δ' ἐκεῖνοί γε⟩ μᾶλλον· εἰ δὲ μή, παραπλησίως γε.

{ΣΩ.} Οὐδὲν διαφέρει. χαίρουσιν δ' οὖν καὶ οἱ δειλοί;

{ΚΑΛ.} Σφόδρα γε.

{ΣΩ.} Καὶ οἱ ἄφρονες, ὡς ἔοικεν.

{ΚΑΛ.} Ναί.

{ΣΩ.} Προσιόντων δὲ οἱ δειλοὶ μόνοι λυποῦνται ἢ καὶ οἱ ἀνδρεῖοι;

Jei nori, štai kaip dar galì pažvelgti. Manding, ir tuomet
tau nebus pritarta. Žiūrėk: ar gerus žmones gerais vadini ne 497 e1
dėl juose esančių gerų dalykų? O gražiais – tuos, kuriuose esama grožio?

Kaliklis. Taip.

Sokratas. O ar gerais vyrais vadini bailius ir bepročius?
Bent visai neseniai taip vadinai ne juos, o drąsius ir protin- 497 e5
gus. Ar ne šitokius vadini gerais?

Kaliklis. Žinoma.

Sokratas. Ką gi. O ar esi matęs besidžiaugiant proto neturintį vaiką?

Kaliklis. Esu.

Sokratas. O kad džiaugiasi proto neturintis vyras – dar nesi matęs?

Kaliklis. Manau, kad esu. Bet kas iš to?

Sokratas. Nieko. Tiesiog atsakyk. 498 a1

Kaliklis. Esu matęs.

Sokratas. Ką gi. O kad turintis protą liūdi ir džiaugiasi?

Kaliklis. Taip.

Sokratas. O katrie labiau džiaugiasi ir liūdi – protingieji ar bepročiai?

Kaliklis. Man regis, nėra didelio skirtumo. 498 a5

Sokratas. Gerai. Šito pakaks. O ar esi kare matęs bailų vyrą?

Kaliklis. Kaipgi ne.

Sokratas. Ir ką? Katrie, kaip tau pasirodė, labiau džiaugėsi priešų atsitraukimu: bailūs ar drąsūs?

Kaliklis. Man regis, abeji džiaugiasi. Bet gal anie labiau. 498 b1
Arba panašiai.

Sokratas. Jokio skirtumo. Žodžiu, ir bailiai džiaugiasi?

Kaliklis. Dar ir kaip!

Sokratas. Panašu, kad ir bepročiai.

Kaliklis. Taip.

Sokratas. O ar, priešams artėjant, liūdi vien bailiai? Ar ir narsuoliai?

498 b5 {ΚΑΛ.} Ἀμφότεροι.

{ΣΩ.} Ἆρα ὁμοίως;

{ΚΑΛ.} Μᾶλλον ἴσως οἱ δειλοί.

{ΣΩ.} Ἀπιόντων δ' οὐ μᾶλλον χαίρουσιν;

{ΚΑΛ.} Ἴσως.

{ΣΩ.} Οὐκοῦν λυποῦνται μὲν καὶ χαίρουσιν καὶ οἱ ἄφρονες καὶ οἱ φρόνιμοι καὶ οἱ δειλοὶ καὶ οἱ ἀνδρεῖοι παρα-
498 c1 πλησίως, ὡς σὺ φῄς, μᾶλλον δὲ οἱ δειλοὶ τῶν ἀνδρείων;

{ΚΑΛ.} Φημί.

{ΣΩ.} Ἀλλὰ μὴν οἵ γε φρόνιμοι καὶ οἱ ἀνδρεῖοι ἀγαθοί, οἱ δὲ δειλοὶ καὶ ἄφρονες κακοί;

{ΚΑΛ.} Ναί.

{ΣΩ.} Παραπλησίως ἄρα χαίρουσιν καὶ λυποῦνται οἱ
498 c5 ἀγαθοὶ καὶ οἱ κακοί;

{ΚΑΛ.} Φημί.

{ΣΩ.} Ἆρ' οὖν παραπλησίως εἰσὶν ἀγαθοὶ καὶ κακοὶ οἱ ἀγαθοί τε καὶ οἱ κακοί; ἢ καὶ ἔτι μᾶλλον ἀγαθοὶ [οἱ ἀγαθοὶ καὶ οἱ κακοί] εἰσιν οἱ κακοί;

498 d1 {ΚΑΛ.} Ἀλλὰ μὰ Δί' οὐκ οἶδ' ὅτι λέγεις.

{ΣΩ.} Οὐκ οἶσθ' ὅτι τοὺς ἀγαθοὺς ἀγαθῶν φῂς παρουσίᾳ εἶναι ἀγαθούς, καὶ κακοὺς δὲ κακῶν; τὰ δὲ ἀγαθὰ εἶναι τὰς ἡδονάς, κακὰ δὲ τὰς ἀνίας;

{ΚΑΛ.} Ἔγωγε.

498 d5 {ΣΩ.} Οὐκοῦν τοῖς χαίρουσιν πάρεστιν τἀγαθά, αἱ ἡδοναί, εἴπερ χαίρουσιν;

{ΚΑΛ.} Πῶς γὰρ οὔ;

{ΣΩ.} Οὐκοῦν ἀγαθῶν παρόντων ἀγαθοί εἰσιν οἱ χαίροντες;

{ΚΑΛ.} Ναί.

{ΣΩ.} Τί δέ; τοῖς ἀνιωμένοις οὐ πάρεστιν τὰ κακά, αἱ λῦπαι;

{ΚΑΛ.} Πάρεστιν.

498 e1 {ΣΩ.} Κακῶν δέ γε παρουσίᾳ φῂς σὺ εἶναι κακοὺς τοὺς κακούς· ἢ οὐκέτι φῄς;

{ΚΑΛ.} Ἔγωγε.

Kaliklis. Abeji. 498 b5

Sokratas. Vienodai?

Kaliklis. Turbūt bailiai labiau.

Sokratas. O priešams traukiantis jie labiau džiaugiasi?

Kaliklis. Ko gero.

Sokratas. Tad bepročiai, protingieji, bailiai ir narsuoliai
liūdi ir džiaugiasi panašiai, bet bailiai labiau už narsuolius. 498 c1
Taip sakai?

Kaliklis. Sakau.

Sokratas. O juk protingi ir drąsūs žmonės – geri, o bailūs ir bepročiai – blogi?

Kaliklis. Taip.

Sokratas. Vadinasi, gerieji ir blogieji liūdi ir džiaugiasi 498 c5
panašiai?

Kaliklis. Sutinku.

Sokratas. Taigi, gerieji ir blogieji yra panašiai geri ir blogi? O gal blogieji yra dar geresni?

Kaliklis. Prisiekiu Dzeusu, nesuprantu, ką šneki! 498 d1

Sokratas. Nesupranti, kad geri žmonės, pasak tavęs, geri yra dėl juose esančių gerų dalykų, o blogi – dėl blogų? Ir kad malonumas – gėris, o vargas – blogis?

Kaliklis. Suprantu.

Sokratas. Tad besidžiaugiančiuose žmonėse, jei jie džiau- 498 d5
giasi, esama gerų dalykų – malonumų?

Kaliklis. Kaipgi ne.

Sokratas. Ir dėl juose esančių gerų dalykų besidžiaugiantys žmonės yra geri?

Kaliklis. Taip.

Sokratas. Na, o tuose, kurie vargsta, ar nėra blogų dalykų – kančių?

Kaliklis. Yra.

Sokratas. O tu sakai, kad blogi žmonės blogi dėl juose esan- 498 e1
čių blogų dalykų? Ar nebesakai?

Kaliklis. Sakau.

{ΣΩ.} Ἀγαθοὶ ἄρα οἳ ἂν χαίρωσι, κακοὶ δὲ οἳ ἂν ἀνιῶνται;

{ΚΑΛ.} Πάνυ γε.

{ΣΩ.} Οἳ μέν γε μᾶλλον μᾶλλον, οἳ δ᾽ ἧττον ἧττον, οἳ δὲ
498 e5 παραπλησίως παραπλησίως;

{ΚΑΛ.} Ναί.

{ΣΩ.} Οὐκοῦν φῂς παραπλησίως χαίρειν καὶ λυπεῖσθαι τοὺς φρονίμους καὶ τοὺς ἄφρονας καὶ τοὺς δειλοὺς καὶ τοὺς ἀνδρείους, ἢ καὶ μᾶλλον ἔτι τοὺς δειλούς;

{ΚΑΛ.} Ἔγωγε.

498 e10 {ΣΩ.} Συλλόγισαι δὴ κοινῇ μετ᾽ ἐμοῦ τί ἡμῖν συμβαίνει
ἐκ τῶν ὡμολογημένων· καὶ δὶς γάρ τοι καὶ τρίς φασιν καλὸν
499 a1 εἶναι τὰ καλὰ λέγειν τε καὶ ἐπισκοπεῖσθαι. ἀγαθὸν μὲν
εἶναι τὸν φρόνιμον καὶ ἀνδρεῖόν φαμεν. ἢ γάρ;

{ΚΑΛ.} Ναί.

{ΣΩ.} Κακὸν δὲ τὸν ἄφρονα καὶ δειλόν;

{ΚΑΛ.} Πάνυ γε.

{ΣΩ.} Ἀγαθὸν δὲ αὖ τὸν χαίροντα;

{ΚΑΛ.} Ναί.

499 a5 {ΣΩ.} Κακὸν δὲ τὸν ἀνιώμενον;

{ΚΑΛ.} Ἀνάγκη.

{ΣΩ.} Ἀνιᾶσθαι δὲ καὶ χαίρειν τὸν ἀγαθὸν καὶ κακὸν ὁμοίως, ἴσως δὲ καὶ μᾶλλον τὸν κακόν;

{ΚΑΛ.} Ναί.

{ΣΩ.} Οὐκοῦν ὁμοίως γίγνεται κακὸς καὶ ἀγαθὸς τῷ ἀγαθῷ
499 b1 ἢ καὶ μᾶλλον ἀγαθὸς ὁ κακός; οὐ ταῦτα συμβαίνει καὶ τὰ πρό-
τερα ἐκεῖνα, ἐάν τις ταὐτὰ φῇ ἡδέα τε καὶ ἀγαθὰ εἶναι; οὐ
ταῦτα ἀνάγκη, ὦ Καλλίκλεις;

{ΚΑΛ.} Πάλαι τοί σου ἀκροῶμαι, ὦ Σώκρατες, καθομο-
499 b5 λογῶν, ἐνθυμούμενος ὅτι, κἂν παίζων τίς σοι ἐνδῷ ὁτιοῦν,
τούτου ἄσμενος ἔχῃ ὥσπερ τὰ μειράκια. ὡς δὴ σὺ οἴει
ἐμὲ ἢ καὶ ἄλλον ὁντινοῦν ἀνθρώπων οὐχ ἡγεῖσθαι τὰς μὲν
βελτίους ἡδονάς, τὰς δὲ χείρους.

{ΣΩ.} Ἰοὺ ἰού, ὦ Καλλίκλεις, ὡς πανοῦργος εἶ καί μοι
499 c1 ὥσπερ παιδὶ χρῇ, τοτὲ μὲν τὰ αὐτὰ φάσκων οὕτως ἔχειν,

Sokratas. Vadinasi, žmonės, kurie džiaugiasi, yra geri, o kurie vargsta – blogi.

Kaliklis. Žinoma.

Sokratas. Kurie labiau – labiau, kurie mažiau – mažiau,
o kurie panašiai – panašiai. 498 e5

Kaliklis. Taip.

Sokratas. Ir sakai, kad protingi, bepročiai, bailūs ir drąsus džiaugiasi ir liūdi panašiai, bailieji gal net labiau.

Kaliklis. Sakau.

Sokratas. Tad kartu su manimi daryk išvadą – kas mudviem 498 e10
plaukia iš to, dėl ko sutarėme. Sako, ir du, ir tris kartus gražu
minėti, kas gražu, ir tai nagrinėti. Teigiame, kad protingas 499 a1
ir drąsus žmogus yra geras. Juk taip?

Kaliklis. Taip.

Sokratas. O beprotis ir bailus – blogas?

Kaliklis. Žinoma.

Sokratas. Kita vertus, kad besidžiaugiantis žmogus – geras?

Kaliklis. Taip.

Sokratas. O vargstantis – blogas? 499 a5

Kaliklis. Neišvengiamai.

Sokratas. O vargsta ir džiaugiasi blogas ir geras žmogus panašiai. Ko gero, blogas net labiau?

Kaliklis. Taip.

Sokratas. Tad išeina, kad blogas žmogus blogu ar geru
tampa panašiai kaip ir geras. Gal jis net geresnis! Ar ne tokie 499 b1
ir anksčiau minėti dalykai išeina tarus, kad malonu ir gera
yra tas pat? Ar tai nėra neišvengiama, Kalikli?

Kaliklis. Vis klausausi tavęs, Sokratai, pritardamas. Gal-
voju, kad ir tuomet, kai kas dėl juoko padaro tau kokią nuo- 499 b5
laidą, įsitveri į ją kaip koks vaikiščias. Tad, tavo nuomone,
aš ar koks kitas žmogus nemano, kad vieni malonumai yra
geresni, kiti – prastesni?

Sokratas. Vajė, Kalikli, koks esi apgavikas! Elgiesi su
manimi lyg su vaiku: apie tuos pačius dalykus vienąsyk kalbi 499 c1

τοτὲ δὲ ἑτέρως, ἐξαπατῶν με. καίτοι οὐκ ᾤμην γε κατ' ἀρχὰς ὑπὸ σοῦ ἑκόντος εἶναι ἐξαπατηθήσεσθαι, ὡς ὄντος φίλου· νῦν δὲ ἐψεύσθην, καὶ ὡς ἔοικεν ἀνάγκη μοι κατὰ τὸν
499 c5 παλαιὸν λόγον τὸ παρὸν εὖ ποιεῖν καὶ τοῦτο δέχεσθαι τὸ διδόμενον παρὰ σοῦ. ἔστιν δὲ δή, ὡς ἔοικεν, ὃ νῦν λέγεις, ὅτι ἡδοναί τινές εἰσιν αἱ μὲν ἀγαθαί, αἱ δὲ κακαί· ἢ γάρ;

499 d1 {ΚΑΛ.} Ναί.

{ΣΩ.} Ἆρ' οὖν ἀγαθαὶ μὲν αἱ ὠφέλιμοι, κακαὶ δὲ αἱ βλαβεραί;

{ΚΑΛ.} Πάνυ γε.

{ΣΩ.} Ὠφέλιμοι δέ γε αἱ ἀγαθόν τι ποιοῦσαι, κακαὶ δὲ αἱ κακόν τι;

{ΚΑΛ.} Φημί.

{ΣΩ.} Ἆρ' οὖν τὰς τοιάσδε λέγεις, οἷον κατὰ τὸ σῶμα ἃς
499 d5 νυνδὴ ἐλέγομεν ἐν τῷ ἐσθίειν καὶ πίνειν ἡδονάς, [εἰ] ἆρα τούτων αἱ μὲν ὑγίειαν ποιοῦσαι ἐν τῷ σώματι, ἢ ἰσχὺν ἢ ἄλλην τινὰ ἀρετὴν τοῦ σώματος, αὗται μὲν ἀγαθαί, αἱ δὲ
499 e1 τἀναντία τούτων κακαί;

{ΚΑΛ.} Πάνυ γε.

{ΣΩ.} Οὐκοῦν καὶ λῦπαι ὡσαύτως αἱ μὲν χρησταί εἰσιν, αἱ δὲ πονηραί;

{ΚΑΛ.} Πῶς γὰρ οὔ;

{ΣΩ.} Οὐκοῦν τὰς μὲν χρηστὰς καὶ ἡδονὰς καὶ λύπας καὶ αἱρετέον ἐστὶν καὶ πρακτέον;

499 e5 {ΚΑΛ.} Πάνυ γε.

{ΣΩ.} Τὰς δὲ πονηρὰς οὔ;

{ΚΑΛ.} Δῆλον δή.

{ΣΩ.} Ἕνεκα γάρ που τῶν ἀγαθῶν ἅπαντα ἡμῖν ἔδοξεν πρακτέον εἶναι, εἰ μνημονεύεις, ἐμοί τε καὶ Πώλῳ. ἆρα καὶ σοὶ συνδοκεῖ οὕτω, τέλος εἶναι ἁπασῶν τῶν πράξεων τὸ ἀγαθόν, καὶ ἐκείνου ἕνεκα δεῖν πάντα τἆλλα πράττεσθαι
500 a1 ἀλλ' οὐκ ἐκεῖνο τῶν ἄλλων; σύμψηφος ἡμῖν εἶ καὶ σὺ ἐκ τρίτων;

{ΚΑΛ.} Ἔγωγε.

vienaip, kitą – kitaip. Apgaudinėji mane. Tikrai nemaniau, bent iš pradžių, kad *sieksi* mane apgauti. Juk esi draugas. Ir štai likau apmautas. Matyt, pagal seną patarlę, teks man 499 c5
verstis su tuo, kas yra, ir imti ką duodi.

Taigi, dabar, regis, teigi, kad vieni malonumai yra geri, kiti – blogi. Juk taip?

Kaliklis. Taip. 499 d1

Sokratas. Naudingieji yra geri, o kenksmingieji blogi?

Kaliklis. Žinoma.

Sokratas. Naudingi yra tie, kurie sukuria ką nors gera, o blogieji – ką nors bloga?

Kaliklis. Taip.

Sokratas. Kaip mudviejų dabar minėti kūno malonumai
valgant ir geriant: tie iš jų, kurie kūne sukuria sveikatą, stip- 499 d5
rybę ar kokią kitą kūno dorybę, yra geri, o kurie veikia prie- 499 e1
šingai – blogi. Tokius „gerus" ir „blogus" malonumus turi omenyje?

Kaliklis. Žinoma.

Sokratas. Ir kančios taip pat: vienos naudingos, kitos netikusios?

Kaliklis. Kaipgi ne.

Sokratas. Tad rinktis ir siekti reikia naudingų malonumų ir kančių?

Kaliklis. Žinoma. 499 e5

Sokratas. O netikusių – ne?

Kaliklis. Nagi, aišku!

Sokratas. Išties. Juk viską turime daryti dėl to, kas gera. Šitaip, jei atsimeni, mudu su Polu buvome nusprendę. Ir tu esi tos pačios nuomonės? Manai, kad gėris yra visų veiksmų
tikslas, ir viską reikia daryti dėl jo, ne jį – dėl kitų dalykų? 500 a1
Dediesi prie mūsų? Turime trečią balsą?

Kaliklis. Taip.

{ΣΩ.} Τῶν ἀγαθῶν ἄρα ἕνεκα δεῖ καὶ τἆλλα καὶ τὰ ἡδέα πράττειν, ἀλλ᾽ οὐ τἀγαθὰ τῶν ἡδέων.

{ΚΑΛ.} Πάνυ γε.

500 a5 {ΣΩ.} Ἆρ᾽ οὖν παντὸς ἀνδρός ἐστιν ἐκλέξασθαι ποῖα ἀγαθὰ
τῶν ἡδέων ἐστὶν καὶ ὁποῖα κακά, ἢ τεχνικοῦ δεῖ εἰς ἕκαστον;

{ΚΑΛ.} Τεχνικοῦ.

{ΣΩ.} Ἀναμνησθῶμεν δὴ ὧν αὖ ἐγὼ πρὸς Πῶλον καὶ
Γοργίαν ἐτύγχανον λέγων. ἔλεγον γάρ, εἰ μνημονεύεις,
500 b1 ὅτι εἶεν παρασκευαὶ αἱ μὲν μέχρι ἡδονῆς, αὐτὸ τοῦτο μόνον
παρασκευάζουσαι, ἀγνοοῦσαι δὲ τὸ βέλτιον καὶ τὸ χεῖρον, αἱ
δὲ γιγνώσκουσαι ὅτι τε ἀγαθὸν καὶ ὅτι κακόν· καὶ ἐτίθην
τῶν μὲν περὶ τὰς ἡδονὰς τὴν μαγειρικὴν ἐμπειρίαν ἀλλὰ οὐ
500 b5 τέχνην, τῶν δὲ περὶ τὸ ἀγαθὸν τὴν ἰατρικὴν τέχνην. καὶ
πρὸς Φιλίου, ὦ Καλλίκλεις, μήτε αὐτὸς οἴου δεῖν πρὸς ἐμὲ
παίζειν μηδ᾽ ὅτι ἂν τύχῃς παρὰ τὰ δοκοῦντα ἀποκρίνου, μήτ᾽
500 c1 αὖ τὰ παρ᾽ ἐμοῦ οὕτως ἀποδέχου ὡς παίζοντος· ὁρᾷς γὰρ ὅτι
περὶ τούτου ἡμῖν εἰσιν οἱ λόγοι, οὗ τί ἂν μᾶλλον σπουδάσειέ
τις καὶ σμικρὸν νοῦν ἔχων ἄνθρωπος, [ἢ τοῦτο][20] ὅντινα χρὴ
τρόπον ζῆν, πότερον ἐπὶ ὃν σὺ παρακαλεῖς ἐμέ, τὰ τοῦ
500 c5 ἀνδρὸς δὴ ταῦτα πράττοντα, λέγοντά τε ἐν τῷ δήμῳ καὶ
ῥητορικὴν ἀσκοῦντα καὶ πολιτευόμενον τοῦτον τὸν τρόπον
ὃν ὑμεῖς νῦν πολιτεύεσθε, ἢ [ἐπὶ] τόνδε τὸν βίον τὸν ἐν
φιλοσοφίᾳ, καὶ τί ποτ᾽ ἐστὶν οὗτος ἐκείνου διαφέρων. ἴσως
500 d1 οὖν βέλτιστόν ἐστιν, ὡς ἄρτι ἐγὼ ἐπεχείρησα, διαιρεῖσθαι,
διελομένους δὲ καὶ ὁμολογήσαντας ἀλλήλοις, εἰ ἔστιν τούτω
διττὼ τὼ βίω, σκέψασθαι τί τε διαφέρετον ἀλλήλοιν καὶ
ὁπότερον βιωτέον αὐτοῖν. ἴσως οὖν οὔπω οἶσθα τί λέγω.

500 d5 {ΚΑΛ.} Οὐ δῆτα.

{ΣΩ.} Ἀλλ᾽ ἐγώ σοι σαφέστερον ἐρῶ. ἐπειδὴ ὡμολογήκαμεν ἐγώ τε καὶ σὺ εἶναι μέν τι ἀγαθόν, εἶναι δέ τι ἡδύ, ἕτερον δὲ τὸ ἡδὺ τοῦ ἀγαθοῦ, ἑκατέρου δὲ αὐτοῖν μελέτην τινὰ εἶναι καὶ παρασκευὴν τῆς κτήσεως, τὴν μὲν τοῦ ἡδέος

20 ut glossam seclusi proponentibus Morstadt et Cobet.

Sokratas. Vadinasi, visa kita, taip pat tai, kas malonu, reikia daryti dėl to, kas gera, o ne gera dėl to, kas malonu.

Kaliklis. Žinoma.

Sokratas. Ar kiekvienas vyras gebės išsirinkti, kurie iš 500 a5
malonių dalykų geri ir kurie blogi? O gal kiekvieną kart reikia tokio meno žinovo?

Kaliklis. Reikia žinovo.

Sokratas. Tad prisiminkime ir tai, ką aš esu sakęs Polui ir
Gorgijui. Jei atsimeni, sakiau, kad kai kurios veiklos tesie- 500 b1
kia malonumo ir vien jį parūpina, bet su žinojimu, kas yra
geriau ir kas blogiau, neturi nieko bendra. O kitos remiasi
to, kas gera ir kas bloga, žinojimu. Prie malonumais besirū-
pinančių veiklų priskyriau virimo įgūdį (ne meną!), o prie
tų, kuriems rūpi gėris, – gydymo meną. 500 b5

Ir dėl Draugystės dievo, Kalikli, pats nemanyk, kad reikia
su manimi žaisti, neatsakyk bet kaip, kitaip nei manai, ir iš
manęs jokio žodžio nepriimk manydamas, kad man terūpi 500 c1
žaidimas. Matai juk, apie ką tos mūsų kalbos. Koks kitas
dalykas nors kiek proto turinčiam žmogui galėtų rūpėti
labiau nei šis – kaip reikia gyventi? Ar taip, kaip tu mane
ragini – dirbant vyro darbus, kalbant liaudžiai, atsidėjus 500 c5
retorikai ir taip tvarkant polio reikalus, kaip jūs juos dabar
tvarkote, ar tokį gyvenimą, kuris būtų skirtas filosofijai, ir
kuo šis skiriasi nuo ano. Turbūt geriausia yra, kaip nese- 500 d1
niai pabandžiau, atskirti, o atskyrus ir sutarus, ar čia išties
esama dviejų skirtingų gyvenimų, žiūrėti, kuo jiedu ski-
riasi ir katrą iš jų verta gyventi. Turbūt dar nesupranti,
apie ką kalbu.

Kaliklis. Tikrai ne. 500 d5

Sokratas. Tuomet pasakysiu tau aiškiau. Kadangi mudu jau esame sutarę, kad yra „gera“ ir „malonu“, kad „malonu“ skiriasi nuo „gera“ ir kad esama tam tikrų vienam ir kitam

500 d10 θήραν, τὴν δὲ τοῦ ἀγαθοῦ – αὐτὸ δέ μοι τοῦτο πρῶτον ἤ
500 e1 σύμφαθι ἢ μή. σύμφῃς;
{ΚΑΛ.} Οὕτως φημί.
{ΣΩ.} Ἴθι δή, ἃ καὶ πρὸς τούσδε ἐγὼ ἔλεγον, διομολόγησαί
μοι, εἰ ἄρα σοι ἔδοξα τότε ἀληθῆ λέγειν. ἔλεγον δέ που
500 e5 ὅτι ἡ μὲν ὀψοποιικὴ οὔ μοι δοκεῖ τέχνη εἶναι ἀλλ᾽ ἐμπειρία,
501 a1 ἡ δ᾽ ἰατρική, λέγων ὅτι ἡ μὲν τούτου οὗ θεραπεύει καὶ τὴν
φύσιν ἔσκεπται καὶ τὴν αἰτίαν ὧν πράττει, καὶ λόγον ἔχει
τούτων ἑκάστου δοῦναι, ἡ ἰατρική· ἡ δ᾽ ἑτέρα τῆς ἡδονῆς,
πρὸς ἣν ἡ θεραπεία αὐτῇ ἐστιν ἅπασα, κομιδῇ ἀτέχνως ἐπ᾽
501 a5 αὐτὴν ἔρχεται, οὔτε τι τὴν φύσιν σκεψαμένη τῆς ἡδονῆς οὔτε
τὴν αἰτίαν, ἀλόγως τε παντάπασιν ὡς ἔπος εἰπεῖν οὐδὲν
διαριθμησαμένη, τριβῇ καὶ ἐμπειρίᾳ μνήμην μόνον σῳζομένη
501 b1 τοῦ εἰωθότος γίγνεσθαι, ᾧ δὴ καὶ πορίζεται τὰς ἡδονάς. ταῦτ᾽
οὖν πρῶτον σκόπει εἰ δοκεῖ σοι ἱκανῶς λέγεσθαι, καὶ εἶναί
τινες καὶ περὶ ψυχὴν τοιαῦται ἄλλαι πραγματεῖαι, αἱ μὲν
τεχνικαί, προμήθειάν τινα ἔχουσαι τοῦ βελτίστου περὶ τὴν
501 b5 ψυχήν, αἱ δὲ τούτου μὲν ὀλιγωροῦσαι, ἐσκεμμέναι δ᾽ αὖ,
ὥσπερ ἐκεῖ, τὴν ἡδονὴν μόνον τῆς ψυχῆς, τίνα ἂν αὐτῇ
τρόπον γίγνοιτο, ἥτις δὲ ἢ βελτίων ἢ χείρων τῶν ἡδονῶν,
οὔτε σκοπούμεναι οὔτε μέλον αὐταῖς ἄλλο ἢ χαρίζεσθαι
501 c1 μόνον, εἴτε βέλτιον εἴτε χεῖρον. ἐμοὶ μὲν γάρ, ὦ Καλ-
λίκλεις, δοκοῦσίν τε εἶναι, καὶ ἔγωγέ φημι τὸ τοιοῦτον
κολακείαν εἶναι καὶ περὶ σῶμα καὶ περὶ ψυχὴν καὶ περὶ
ἄλλο ὅτου ἄν τις τὴν ἡδονὴν θεραπεύῃ, ἀσκέπτως ἔχων τοῦ
501 c5 ἀμείνονός τε καὶ τοῦ χείρονος· σὺ δὲ δὴ πότερον συγκατα-
τίθεσαι ἡμῖν περὶ τούτων τὴν αὐτὴν δόξαν ἢ ἀντίφῃς;
{ΚΑΛ.} Οὐκ ἔγωγε, ἀλλὰ συγχωρῶ, ἵνα σοι καὶ περανθῇ
ὁ λόγος καὶ Γοργίᾳ τῷδε χαρίσωμαι.
501 d1 {ΣΩ.} Πότερον δὲ περὶ μὲν μίαν ψυχήν ἔστιν τοῦτο, περὶ
δὲ δύο καὶ πολλὰς οὐκ ἔστιν;
{ΚΑΛ.} Οὔκ, ἀλλὰ καὶ περὶ δύο καὶ περὶ πολλάς.
{ΣΩ.} Οὐκοῦν καὶ ἀθρόαις ἅμα χαρίζεσθαι ἔστι, μηδὲν
501 d5 σκοπούμενον τὸ βέλτιστον;

puoselėti ir gauti skirtų veiklų, viena iš kurių medžioja
„malonu“, o kita „gera“, todėl visų pirma sakyk man: ar pri- 500 d10
tari tam, ar nepritari? 500 e1
Kaliklis. Pritariu. Taip ir yra.
Sokratas. Nagi, pritark man ir dėl to, ką esu sakęs ir Gorgi-
jui su Polu, jei tau išties atrodo, kad teisingai tąsyk kalbėjau.
Sakiau, kad, mano galva, kulinarija yra ne menas, o įgudi- 500 e5
mas. Menas – tai medicina. Aiškinau, kad viena iš jų ištiria 501 a1
ir žmogaus, kuriuo rūpinasi, prigimtį, ir savo veiksmų prie-
žastį, ir geba visa tai paaiškinti. Tai medicina. O kita, kurios
vienintelis rūpestis tėra malonumas, stačiai be jokio meno
eina prie jo, nė nepanagrinėjusi malonumo prigimties ir jo 501 a5
priežasties, visai be proto, nieko, galima sakyti, neapskaičia-
vusi, vien iš patyrimo ir įgudimo saugodama atminimą apie
tai, kas paprastai vyksta, – pagal tai ir parūpina malonumus. 501 b1
Tad, visų pirma, žiūrėk, ar tinkamai čia pasakyta. Ir dar: ar
esama ir su siela panašiai susijusių tokių veiklų? Vienos – meno,
kurioms rūpi, kas sielai būtų geriausia, o kitos šito visai nepaiso, 501 b5
bet, kaip ir ten, težiūri sielos malonumo, kaip jį jai parūpinus, –
o kuris malonumas geresnis ar prastesnis, nežiūri, nei apskri-
tai kas kita joms rūpi, vien džiūgavimas, kad ir koks, geresnis 501 c1
ar prastesnis, jis būtų. Man, Kalikli, atrodo, kad tokių veiklų
esama, ir aš sakau, kad tai yra pataikavimas – sielai, kūnui ar
bet kokiam kitam dalykui, kuriam siekiama parūpinti malo-
numo, kai nežiūrima, kas būtų geriau, o kas – blogiau. Tad ar 501 c5
dediesi prie tokios mūsų nuomonės, ar prieštarauji?
Kaliklis. Ne, sutinku, idant tu pabaigtum savo svarstymą
ir kad padaryčiau malonumą Gorgijui.
Sokratas. Ar taip yra tik tuomet, kai turime vieną sielą? 501 d1
O su dviem ar dar daugiau sielų – ne taip?
Kaliklis. Ne, ir su dviem ar daugiau sielų tas pat.
Sokratas. Tad ir visą sielų sambūrį kartu gali pamaloninti,
visai nesiekdamas to, kas geriausia? 501 d5

{ΚΑΛ.} Οἶμαι ἔγωγε.

{ΣΩ.} Ἔχεις οὖν εἰπεῖν αἵτινές εἰσιν αἱ ἐπιτηδεύσεις αἱ τοῦτο ποιοῦσαι; μᾶλλον δέ, εἰ βούλει, ἐμοῦ ἐρωτῶντος, ἣ μὲν ἄν σοι δοκῇ τούτων εἶναι, φάθι, ἣ δ᾽ ἂν μή, μὴ φάθι.
501 e1 πρῶτον δὲ σκεψώμεθα τὴν αὐλητικήν. οὐ δοκεῖ σοι τοιαύτη τις εἶναι, ὦ Καλλίκλεις, τὴν ἡδονὴν ἡμῶν μόνον διώκειν, ἄλλο δ᾽ οὐδὲν φροντίζειν;

{ΚΑΛ.} Ἔμοιγε δοκεῖ.

501 e5 {ΣΩ.} Οὐκοῦν καὶ αἱ τοιαίδε ἅπασαι, οἷον ἡ κιθαριστικὴ ἡ ἐν τοῖς ἀγῶσιν;

{ΚΑΛ.} Ναί.

{ΣΩ.} Τί δὲ ἡ τῶν χορῶν διδασκαλία καὶ ἡ τῶν διθυράμβων ποίησις; οὐ τοιαύτη τίς σοι καταφαίνεται; ἢ ἡγῇ
501 e10 τι φροντίζειν Κινησίαν τὸν Μέλητος, ὅπως ἐρεῖ τι τοιοῦτον ὅθεν ἂν οἱ ἀκούοντες βελτίους γίγνοιντο, ἢ ὅτι μέλλει
502 a1 χαριεῖσθαι τῷ ὄχλῳ τῶν θεατῶν;

{ΚΑΛ.} Δῆλον δὴ τοῦτό γε, ὦ Σώκρατες, Κινησίου γε πέρι.

{ΣΩ.} Τί δὲ ὁ πατὴρ αὐτοῦ Μέλης; ἦ πρὸς τὸ βέλτιστον
502 a5 βλέπων ἐδόκει σοι κιθαρῳδεῖν; ἢ ἐκεῖνος μὲν οὐδὲ πρὸς τὸ ἥδιστον; ἠνία γὰρ ᾄδων τοὺς θεατάς. ἀλλὰ δὴ σκόπει εἰ οὐχὶ ἥ τε κιθαρῳδικὴ δοκεῖ σοι πᾶσα καὶ ἡ τῶν διθυράμβων ποίησις ἡδονῆς χάριν ηὑρῆσθαι;

{ΚΑΛ.} Ἔμοιγε.

502 b1 {ΣΩ.} Τί δὲ δὴ ἡ σεμνὴ αὕτη καὶ θαυμαστή, ἡ τῆς τραγῳδίας ποίησις, ἐφ᾽ ᾧ ἐσπούδακεν; πότερόν ἐστιν αὐτῆς τὸ ἐπιχείρημα καὶ ἡ σπουδή, ὡς σοὶ δοκεῖ, χαρίζεσθαι τοῖς θεαταῖς μόνον, ἢ καὶ διαμάχεσθαι, ἐάν τι αὐτοῖς ἡδὺ μὲν ᾖ
502 b5 καὶ κεχαρισμένον, πονηρὸν δέ, ὅπως τοῦτο μὲν μὴ ἐρεῖ, εἰ δέ τι τυγχάνει ἀηδὲς καὶ ὠφέλιμον, τοῦτο δὲ καὶ λέξει καὶ ᾄσεται, ἐάντε χαίρωσιν ἐάντε μή; ποτέρως σοι δοκεῖ παρεσκευάσθαι ἡ τῶν τραγῳδιῶν ποίησις;

{ΚΑΛ.} Δῆλον δὴ τοῦτό γε, ὦ Σώκρατες, ὅτι πρὸς τὴν
502 c1 ἡδονὴν μᾶλλον ὥρμηται καὶ τὸ χαρίζεσθαι τοῖς θεαταῖς.

Kaliklis. Manau, kad taip.

Sokratas. Tad ar gali pasakyti, kokios veiklos tai padaro? Arba, veikiau, jei nori, aš klausinėsiu, o tu, jei manysi, kad tai – viena iš jų, pritark, o jei ne – prieštarauk. Pirma pasižiūrėkime į grojimą aulu. Ar tau neatrodo, kad tai yra kaž- 501 e1
kokia tokia veikla, Kalikli? – siekia tik mūsų malonumo ir niekuo kitu nesirūpina.

Kaliklis. Man taip atrodo.

Sokratas. Ir visos tokios veiklos, antai grojimas kitara per 501 e5
varžybas?

Kaliklis. Taip.

Sokratas. O kaip dėl chorų apmokymo ir ditirambų kūrimo? Ar tau nėra akivaizdu, kad tai panaši veikla? Ar manai, kad
Meleto sūnui Kinesijui kiek nors rūpi pasakyti ką nors tokio, 501 e10
kad išgirdę klausytojai taptų geresni? O gal jam rūpi pamaloninti žiūrovų minią? 502 a1

Kaliklis. Aišku, kad šitai, Sokratai. Bent dėl Kinesijo.

Sokratas. Na, o jo tėvas Meletas? Ar tau atrodo, kad jis, pasirodydamas su kitara, rūpinosi, kas būtų geriausia? Ar jis nė 502 a5
malonumu nesirūpino? Juk dainuodamas vargino žiūrovus. Ir vis dėlto žiūrėk: ar tau neatrodo, kad visas dainavimas su kitara ir ditirambų kūrimas yra išrasti dėl malonumo?

Kaliklis. Atrodo.

Sokratas. Na, o pati orioji ir įstabioji tragedijų kūrėjų 502 b1
veikla? Kas jai rimtai rūpi? Kaip tau atrodo – ar jos siekis ir rūpestis tėra pamaloninti žiūrovus? O gal ji yra pasirengusi kovoti, kad, jei kas nors žiūrovams yra miela ir malonu,
tačiau negera, kad tai nebūtų sakoma, o kas nemalonu, tačiau 502 b5
naudinga, kad būtų ir pasakyta, ir padainuota, patinka tas žiūrovams ar nepatinka? Kaip, tavo manymu, yra nusiteikę tragedijų kūrėjai?

Kaliklis. Šitai akivaizdu, Sokratai, – ji labiau siekia, kad
žiūrovams būtų malonu ir patiktų. 502 c1

{ΣΩ.} Οὐκοῦν τὸ τοιοῦτον, ὦ Καλλίκλεις, ἔφαμεν νυνδὴ
κολακείαν εἶναι;
{ΚΑΛ.} Πάνυ γε.
502 c5 {ΣΩ.} Φέρε δή, εἴ τις περιέλοι τῆς ποιήσεως πάσης τό τε
μέλος καὶ τὸν ῥυθμὸν καὶ τὸ μέτρον, ἄλλο τι ἢ λόγοι γίγνονται
τὸ λειπόμενον;
{ΚΑΛ.} Ἀνάγκη.
{ΣΩ.} Οὐκοῦν πρὸς πολὺν ὄχλον καὶ δῆμον οὗτοι λέγονται
502 c10 οἱ λόγοι;
{ΚΑΛ.} Φημί.
{ΣΩ.} Δημηγορία ἄρα τίς ἐστιν ἡ ποιητική.
502 d1 {ΚΑΛ.} Φαίνεται.
{ΣΩ.} Οὐκοῦν ῥητορικὴ δημηγορία ἂν εἴη· ἢ οὐ ῥητορεύειν
δοκοῦσί σοι οἱ ποιηταὶ ἐν τοῖς θεάτροις;
{ΚΑΛ.} Ἔμοιγε.
502 d5 {ΣΩ.} Νῦν ἄρα ἡμεῖς ηὑρήκαμεν ῥητορικήν τινα πρὸς δῆμον
τοιοῦτον οἷον παίδων τε ὁμοῦ καὶ γυναικῶν καὶ ἀνδρῶν, καὶ
δούλων καὶ ἐλευθέρων, ἣν οὐ πάνυ ἀγάμεθα· κολακικὴν γὰρ
αὐτήν φαμεν εἶναι.
{ΚΑΛ.} Πάνυ γε.
502 d10 {ΣΩ.} Εἶεν· τί δὲ ἡ πρὸς τὸν Ἀθηναίων δῆμον ῥητορικὴ
502 e1 καὶ τοὺς ἄλλους τοὺς ἐν ταῖς πόλεσιν δήμους τοὺς τῶν
ἐλευθέρων ἀνδρῶν, τί ποτε ἡμῖν αὕτη ἐστίν; πότερόν σοι
δοκοῦσιν πρὸς τὸ βέλτιστον ἀεὶ λέγειν οἱ ῥήτορες, τούτου
στοχαζόμενοι, ὅπως οἱ πολῖται ὡς βέλτιστοι ἔσονται διὰ τοὺς
502 e5 αὐτῶν λόγους, ἢ καὶ οὗτοι πρὸς τὸ χαρίζεσθαι τοῖς πολίταις
ὡρμημένοι, καὶ ἕνεκα τοῦ ἰδίου τοῦ αὑτῶν ὀλιγωροῦντες τοῦ
κοινοῦ, ὥσπερ παισὶ προσομιλοῦσι τοῖς δήμοις, χαρίζεσθαι
αὐτοῖς πειρώμενοι μόνον, εἰ δέ γε βελτίους ἔσονται ἢ χείρους
503 a1 διὰ ταῦτα, οὐδὲν φροντίζουσιν;
{ΚΑΛ.} Οὐχ ἁπλοῦν ἔτι τοῦτο ἐρωτᾷς· εἰσὶ μὲν γὰρ οἳ
κηδόμενοι τῶν πολιτῶν λέγουσιν ἃ λέγουσιν, εἰσὶν δὲ καὶ
οἵους σὺ λέγεις.
503 a5 {ΣΩ.} Ἐξαρκεῖ. εἰ γὰρ καὶ τοῦτό ἐστι διπλοῦν, τὸ μὲν

Sokratas. O mudu, Kalikli, ką tik sakėme, kad tai – pataikavimas?
Kaliklis. Žinoma.
Sokratas. Ką gi. O jei iš visos poetinės kūrybos atim- 502 c5
tume melodiją, ritmą ir metrą, liktų vien kalbos. Ar ne
taip?
Kaliklis. Neišvengiamai.
Sokratas. Kalbos, sakomos didžiulei miniai, liaudžiai? 502 c10
Kaliklis. Sutinku.
Sokratas. Vadinasi, poetinė kūryba yra kažin koks viešasis kalbėjimas?
Kaliklis. Regis. 502 d1
Sokratas. Retorinis viešasis kalbėjimas. Ar tau neatrodo,
kad poetai teatre sako retorių kalbas?
Kaliklis. Atrodo.
Sokratas. Vadinasi, būsime suradę tam tikrą retoriką, 502 d2
skirtą liaudžiai, kurią sudaro ir vaikai su moterimis, ir vyrai,
vergai ir laisvieji. Ši retorika nekelia mums didelio susižavėjimo – juk sakėme, kad ji yra pataikūnė.
Kaliklis. Aišku.
Sokratas. Ką gi. O kaip dėl retorikos, skirtos atėniečių liau- 502 d10
džiai ir visų kitų polių liaudžiai? Kas ji mums bus? Ar tau 502 e1
atrodo, kad retoriai visada kalba didesnio gėrio labui, siek-
dami, kad piliečiai dėl jų kalbų taptų kuo geresni? Ar juos
taip pat gena noras įsiteikti piliečiams ir, dėl savo pačių rei- 502 e5
kalo niekindami bendrąjį, jie su liaudimi elgiasi lyg su vai-
kais – tesiekia ją pamaloninti; o ar ji dėl to pasidarys geresnė,
ar prastesnė – tas jiems nė kiek nerūpi? 503 a1
Kaliklis. Čia taip pat netinka vienas atsakymas. Esama
tokių, kurie savo kalbas sako rūpindamiesi piliečiais, bet yra
ir tokių, kaip tu sakai.
Sokratas. Pakaks. Jei ir šis dalykas yra dvejopas, tuomet 503 a5

ἕτερόν που τούτου κολακεία ἂν εἴη καὶ αἰσχρὰ δημηγορία,
τὸ δ' ἕτερον καλόν, τὸ παρασκευάζειν ὅπως ὡς βέλτισται
ἔσονται τῶν πολιτῶν αἱ ψυχαί, καὶ διαμάχεσθαι λέγοντα τὰ
βέλτιστα, εἴτε ἡδίω εἴτε ἀηδέστερα ἔσται τοῖς ἀκούουσιν.
503 b1 ἀλλ' οὐ πώποτε σὺ ταύτην εἶδες τὴν ῥητορικήν· ἢ εἴ τινα
ἔχεις τῶν ῥητόρων τοιοῦτον εἰπεῖν, τί οὐχὶ καὶ ἐμοὶ αὐτὸν
ἔφρασας τίς ἐστιν;

{ΚΑΛ.} Ἀλλὰ μὰ Δία οὐκ ἔχω ἔγωγέ σοι εἰπεῖν τῶν γε
503 b5 νῦν ῥητόρων οὐδένα.

{ΣΩ.} Τί δέ; τῶν παλαιῶν ἔχεις τινὰ εἰπεῖν δι' ὅντινα
αἰτίαν ἔχουσιν Ἀθηναῖοι βελτίους γεγονέναι, ἐπειδὴ ἐκεῖνος
ἤρξατο δημηγορεῖν, ἐν τῷ πρόσθεν χρόνῳ χείρους ὄντες; ἐγὼ
μὲν γὰρ οὐκ οἶδα τίς ἐστιν οὗτος.

503 c1 {ΚΑΛ.} Τί δέ; Θεμιστοκλέα οὐκ ἀκούεις ἄνδρα ἀγαθὸν
γεγονότα καὶ Κίμωνα καὶ Μιλτιάδην καὶ Περικλέα τουτονὶ
τὸν νεωστὶ τετελευτηκότα, οὗ καὶ σὺ ἀκήκοας;

{ΣΩ.} Εἰ ἔστιν γε, ὦ Καλλίκλεις, ἣν πρότερον σὺ ἔλεγες
503 c5 ἀρετήν, ἀληθής, τὸ τὰς ἐπιθυμίας ἀποπιμπλάναι καὶ τὰς αὑτοῦ
καὶ τὰς τῶν ἄλλων· εἰ δὲ μὴ τοῦτο, ἀλλ' ὅπερ ἐν τῷ ὑστέρῳ
λόγῳ ἠναγκάσθημεν ἡμεῖς ὁμολογεῖν – ὅτι αἳ μὲν τῶν
ἐπιθυμιῶν πληρούμεναι βελτίω ποιοῦσι τὸν ἄνθρωπον,
503 d1 ταύτας μὲν ἀποτελεῖν, αἳ δὲ χείρω, μή, τοῦτο δὲ τέχνη τις
εἶναι ⟨ἔδοξεν ἡμῖν – ἆρ' ἔχεις φάναι⟩ τοιοῦτον ἄνδρα τούτων
τινὰ γεγονέναι;

{ΚΑΛ.} Οὐκ ἔχω ἔγωγε πῶς εἴπω.

503 d5 {ΣΩ.} Ἀλλ' ἐὰν ζητῇς καλῶς, εὑρήσεις. ἴδωμεν δὴ οὑτωσὶ
ἀτρέμα σκοπούμενοι εἴ τις τούτων τοιοῦτος γέγονεν· φέρε
γάρ, ὁ ἀγαθὸς ἀνὴρ καὶ ἐπὶ τὸ βέλτιστον λέγων, ἃ ἂν λέγῃ
503 e1 ἄλλο τι οὐκ εἰκῇ ἐρεῖ, ἀλλ' ἀποβλέπων πρός τι; ὥσπερ καὶ
οἱ ἄλλοι πάντες δημιουργοὶ [βλέποντες][21] πρὸς τὸ αὑτῶν ἔργον
ἕκαστος οὐκ εἰκῇ ἐκλεγόμενος προσφέρει ⟨ἃ προσφέρει⟩
[πρὸς τὸ ἔργον τὸ αὑτῶν,] ἀλλ' ὅπως ἂν εἶδός τι αὐτῷ σχῇ
503 e5 τοῦτο ὃ ἐργάζεται. οἷον εἰ βούλει ἰδεῖν τοὺς ζωγράφους,

21 delevit Burnet.

viena jo dalis turėtų būti pataikavimas ir bjauri demagogija, o kita, gražioji, turėtų rūpintis, kad piliečių sielos būtų kuo geresnės, ir kovoti, kad būtų sakoma tai, kas yra geriausia, ar malonu, ar nemalonu tai būtų klausytojams.

Bet tu niekada nesi matęs tokios retorikos? O jei gali 503 b1
nurodyti tokį retorių, ko tuomet man nesakai, kas jis?

Kaliklis. Dėl Dzeuso! Kad nė vieno negaliu tau nurodyti.
Bent iš dabartinių. 503 b5

Sokratas. Ką gi. O iš senųjų? Gali pasakyti, kieno dėka, jam pradėjus sakyti liaudžiai kalbas, atėniečiai, prieš tai buvę prastesni, pasidarė geresni? Bent jau aš nežinau, kas tai būtų.

Kaliklis. Argi? O Temistoklis? Nesi girdėjęs, kad jo šaunaus 503 c1
vyro būta? O Kimonas ir Miltiadas? Pagaliau, patsai neseniai miręs Periklis? Jį tu ir pats esi girdėjęs.

Sokratas. Taip, Kalikli, jei šaunumas išties yra tai, apie
ką kalbėjai pirmiau – pildyti troškimus, tiek savo, tiek 503 c5
kitų. O jei ne taip, bet, kaip toliau svarstydami buvome
priversti pripažinti: tuos troškimus, kurių pildymas
padaro žmones geresnius, pildyti reikia, o kurie daro 503 d1
blogesnius – ne, ir kad tai, ⟨mūsų sutarimu⟩ ir būtų tam tikras menas, – ⟨tai ar gali teigti⟩, kad kuris nors iš jų būtų toks vyras?

Kaliklis. Nežinau, kaip pasakyti.

Sokratas. Jei gražiai paieškosi, surasi. Pažiūrėkime tiesiog 503 d5
ramiai nagrinėdami, ar kuris iš jų toks buvo.

Nagi, šaunus vyras, kuris kalba siekdamas didesnio gėrio, kalbėdamas sako ne bet ką, bet visuomet 503 e1
į kažką žiūri? Ar ne taip? Ir visi kiti amatininkai, ką taiko savo dirbiniui, taiko ne bet kaip, bet išsirenka, kad jų
dirbinys įgytų tam tikrą pavidalą. Jei nori, pažiūrėk 503 e5

τοὺς οἰκοδόμους, τοὺς ναυπηγούς, τοὺς ἄλλους πάντας
δημιουργούς, ὅντινα βούλει αὐτῶν, ὡς εἰς τάξιν τινὰ
ἕκαστος ἕκαστον τίθησιν ὃ ἂν τιθῇ, καὶ προσαναγκάζει τὸ
504 a1 ἕτερον τῷ ἑτέρῳ πρέπον τε εἶναι καὶ ἁρμόττειν, ἕως ἂν τὸ
ἅπαν συστήσηται τεταγμένον τε καὶ κεκοσμημένον πρᾶγμα·
καὶ οἵ τε δὴ ἄλλοι δημιουργοὶ καὶ οὓς νυνδὴ ἐλέγομεν, οἱ
περὶ τὸ σῶμα, παιδοτρίβαι τε καὶ ἰατροί, κοσμοῦσί που
504 a5 τὸ σῶμα καὶ συντάττουσιν. ὁμολογοῦμεν οὕτω τοῦτ' ἔχειν
ἢ οὔ;

{ΚΑΛ.} Ἔστω τοῦτο οὕτω.

{ΣΩ.} Τάξεως ἄρα καὶ κόσμου τυχοῦσα οἰκία χρηστὴ ἂν
εἴη, ἀταξίας δὲ μοχθηρά;

504 a10 {ΚΑΛ.} Φημί.

{ΣΩ.} Οὐκοῦν καὶ πλοῖον ὡσαύτως;

504 b1 {ΚΑΛ.} Ναί.

{ΣΩ.} Καὶ μὴν καὶ τὰ σώματά φαμεν τὰ ἡμέτερα;

{ΚΑΛ.} Πάνυ γε.

{ΣΩ.} Τί δ' ἡ ψυχή; ἀταξίας τυχοῦσα ἔσται χρηστή, ἢ
504 b5 τάξεώς τε καὶ κόσμου τινός;

{ΚΑΛ.} Ἀνάγκη ἐκ τῶν πρόσθεν καὶ τοῦτο συνομολογεῖν.

{ΣΩ.} Τί οὖν ὄνομά ἐστιν ἐν τῷ σώματι τῷ ἐκ τῆς τάξεώς
τε καὶ τοῦ κόσμου γιγνομένῳ;

{ΚΑΛ.} Ὑγίειαν καὶ ἰσχὺν ἴσως λέγεις.

504 c1 {ΣΩ.} Ἔγωγε. τί δὲ αὖ τῷ ἐν τῇ ψυχῇ ἐγγιγνομένῳ ἐκ
τῆς τάξεως καὶ τοῦ κόσμου; πειρῶ εὑρεῖν καὶ εἰπεῖν ὥσπερ
ἐκείνῳ τὸ ὄνομα.

{ΚΑΛ.} Τί δὲ οὐκ αὐτὸς λέγεις, ὦ Σώκρατες;

504 c5 {ΣΩ.} Ἀλλ' εἴ σοι ἥδιόν ἐστιν, ἐγὼ ἐρῶ· σὺ δέ, ἂν μέν
σοι δοκῶ ἐγὼ καλῶς λέγειν, φάθι, εἰ δὲ μή, ἔλεγχε καὶ μὴ
ἐπίτρεπε. ἐμοὶ γὰρ δοκεῖ ταῖς μὲν τοῦ σώματος τάξεσιν
ὄνομα εἶναι ὑγιεινόν, ἐξ οὗ ἐν αὐτῷ ἡ ὑγίεια γίγνεται καὶ ἡ
ἄλλη ἀρετὴ τοῦ σώματος. ἔστιν ταῦτα ἢ οὐκ ἔστιν;

504 c10 {ΚΑΛ.} Ἔστιν.

504 d1 {ΣΩ.} Ταῖς δέ γε τῆς ψυχῆς τάξεσι καὶ κοσμήσεσιν

į dailininkus, namų ir laivų statytojus, visus kitus ama-
tininkus – imk kurį nori. Visi jie ką deda, deda pagal tam
tikrą tvarką ir verčia dalykus vieną prie kito pritikti ir 504 a1
pritapti, kol susidaro visas tvarkingai ir darniai sudėtas
daiktas. Taip pat ir mūsų neseniai minėti amatininkai,
kurie dirba su kūnu, – mankštos mokytojai ir gydytojai;
juk jie suderina ir sutvarko kūną. Sutinkame, kad taip 504 a5
yra, ar nesutinkame?

Kaliklis. Tebūnie šitaip.

Sokratas. Taigi, tvarką ir darną gavęs namas bus tikęs,
o negavęs – nevykęs?

Kaliklis. Pritariu.

Sokratas. Ir laivas taip pat? 504 a10

Kaliklis. Taip. 504 b1

Sokratas. Tą patį pasakysime ir apie savo kūnus?

Kaliklis. Žinoma.

Sokratas. O kaip siela? Ar negavusi tvarkos siela bus tikusi,
ar ta, kuri gaus tam tikrą tvarką ir darną? 504 b5

Kaliklis. Po ankstesnių svarstymų privalu su tuo sutikti.

Sokratas. O koks yra kūne iš tvarkos ir darnos atsirandan-
čio dalyko vardas?

Kaliklis. Turbūt kalbi apie sveikatą ir jėgą.

Sokratas. Išties. O to, kuris iš tvarkos ir darnos randasi sie- 504 c1
loje? Pamėgink ir čia surasti ir pasakyti tą vardą.

Kaliklis. O ko pats nesakai, Sokratai?

Sokratas. Na, jei tau taip maloniau, pasakysiu aš. O tu, jei 504 c5
atrodys, kad kalbu gerai, pritark, o jei ne, paneik, nesitaikyk.
Man atrodo, kūno tvarkos vardas – „sveikatingumas“, dėl
jo atsiranda sveikata ir visos kitos kūno dorybės. Taip yra
ar ne?

Kaliklis. Taip. 504 c10

Sokratas. O sielos tvarkos ir darnos – „įstatymiškumas“ ir 504 d1

νόμιμόν τε καὶ νόμος, ὅθεν καὶ νόμιμοι γίγνονται καὶ κόσμιοι·
ταῦτα δ' ἔστιν δικαιοσύνη τε καὶ σωφροσύνη. φῂς ἢ οὔ;

{ΚΑΛ.} Ἔστω.

504 d5 {ΣΩ.} Οὐκοῦν πρὸς ταῦτα βλέπων ὁ ῥήτωρ ἐκεῖνος, ὁ
τεχνικός τε καὶ ἀγαθός, καὶ τοὺς λόγους προσοίσει ταῖς
ψυχαῖς οὓς ἂν λέγῃ, καὶ τὰς πράξεις ἁπάσας, καὶ δῶρον
ἐάν τι διδῷ, δώσει, καὶ ἐάν τι ἀφαιρῆται, ἀφαιρήσεται,
πρὸς τοῦτο ἀεὶ τὸν νοῦν ἔχων, ὅπως ἂν αὐτῷ τοῖς πολίταις
504 e1 δικαιοσύνη μὲν ἐν ταῖς ψυχαῖς γίγνηται, ἀδικία δὲ ἀπαλ-
λάττηται, καὶ σωφροσύνη μὲν ἐγγίγνηται, ἀκολασία δὲ
ἀπαλλάττηται, καὶ ἡ ἄλλη ἀρετὴ ἐγγίγνηται, κακία δὲ ἀπίῃ.
συγχωρεῖς ἢ οὔ;

504 e5 {ΚΑΛ.} Συγχωρῶ.

{ΣΩ.} Τί γὰρ ὄφελος, ὦ Καλλίκλεις, σώματί γε κάμνοντι
καὶ μοχθηρῶς διακειμένῳ ἢ σιτία πολλὰ διδόναι καὶ τὰ ἥδιστα
ἢ ποτὰ ἢ ἄλλ' ὁτιοῦν, ὃ μὴ ὀνήσει αὐτὸν ἔσθ' ὅτι πλέον, ἢ
τοὐναντίον, κατά γε τὸν δίκαιον λόγον καὶ ἔλαττον; ἔστι
504 e10 ταῦτα;

505 a1 {ΚΑΛ.} Ἔστω.

{ΣΩ.} Οὐ γὰρ οἶμαι λυσιτελεῖ μετὰ μοχθηρίας σώματος
ζῆν ἀνθρώπῳ· ἀνάγκη γὰρ οὕτω καὶ ζῆν μοχθηρῶς. ἢ οὐχ
οὕτως;

505 a5 {ΚΑΛ.} Ναί.

{ΣΩ.} Οὐκοῦν καὶ τὰς ἐπιθυμίας ἀποπιμπλάναι, οἷον πει-
νῶντα φαγεῖν ὅσον βούλεται ἢ διψῶντα πιεῖν, ὑγιαίνοντα
μὲν ἐῶσιν οἱ ἰατροὶ ὡς τὰ πολλά, κάμνοντα δὲ ὡς ἔπος
εἰπεῖν οὐδέποτ' ἐῶσιν ἐμπίμπλασθαι ὧν ἐπιθυμεῖ; συγχωρεῖς
505 a10 τοῦτό γε καὶ σύ;

{ΚΑΛ.} Ἔγωγε.

505 b1 {ΣΩ.} Περὶ δὲ ψυχήν, ὦ ἄριστε, οὐχ ὁ αὐτὸς τρόπος;
ἕως μὲν ἂν πονηρὰ ᾖ, ἀνόητός τε οὖσα καὶ ἀκόλαστος καὶ
ἄδικος καὶ ἀνόσιος, εἴργειν αὐτὴν δεῖ τῶν ἐπιθυμιῶν καὶ
μὴ ἐπιτρέπειν ἄλλ' ἄττα ποιεῖν ἢ ἀφ' ὧν βελτίων ἔσται·
505 b5 φῂς ἢ οὔ;

„įstatymas“. Dėl to žmonės ir tampa paklusnūs įstatymui
ir tvarkingi. O tai yra teisingumas ir santūrumas. Pritari
ar ne?

Kaliklis. Tebūnie.

Sokratas. Taigi anas retorius, kuris išmano meną ir yra 504 d5
šaunus, žiūri į tai – ir kai skiria sieloms kalbas, ir visaip kitaip
veikdamas. Visuomet, ar ką nors dovanodamas, ar atimda-
mas, dovanos ar atims galvodamas apie tai, kad piliečių sie- 504 e1
lose rastųsi teisingumas, o neteisybė išnyktų, santūrumas
atsirastų, o nesivaldymas išnyktų – apskritai, kad atsirastų
visos dorybės, o blogumas pasitrauktų. Sutinki ar ne?

Kaliklis. Sutinku. 504 e5

Sokratas. Juk kokia nauda, Kalikli, duoti ligotam ir pras-
tos būsenos kūnui gausius ir maloniausius valgius, gėri-
mus ar dar ką nors malonaus, jei tas žmogui tikrai padės ne
daugiau nei priešingas dalykas, o teisingai svarstant – netgi
mažiau. Ar taip yra? 504 e10

Kaliklis. Tebūnie. 505 a1

Sokratas. Juk, manau, žmogui nėra naudos gyventi
turint prastos būsenos kūną. Mat tuomet ir jo gyvenimas
yra prastas. Ar ne taip?

Kaliklis. Taip. 505 a5

Sokratas. Taip pat ir tenkinti jo troškimus. Antai, alks-
tant valgyti kiek nori arba gerti, kai trokšta. Sveikam
gydytojai dažniausia tai leidžia, o ligoniui, galima sakyti,
niekad neleidžia pasitenkinti trokštamais dalykais. Dėl
šito ir tu sutinki? 505 a10

Kaliklis. Sutinku.

Sokratas. O su siela, šaunusis mano, ar neturėtų būti 505 b1
taip pat? Kol ji yra netikusi – neprotinga, nesitvardanti,
neteisinga ir nedievobaiminga, reikia drausti jai pildyti
troškimus ir leisti daryti tik tai, dėl ko ji taps geresnė.
Pritari ar ne? 505 b5

{ΚΑΛ.} Φημί.

{ΣΩ.} Οὕτω γάρ που αὐτῇ ἄμεινον τῇ ψυχῇ;

{ΚΑΛ.} Πάνυ γε.

{ΣΩ.} Οὐκοῦν τὸ εἴργειν ἐστὶν ἀφ' ὧν ἐπιθυμεῖ κολάζειν;

505 b10 {ΚΑΛ.} Ναί.

{ΣΩ.} Τὸ κολάζεσθαι ἄρα τῇ ψυχῇ ἄμεινόν ἐστιν ἢ ἡ ἀκολασία, ὥσπερ σὺ νυνδὴ ᾤου.

505 c1 {ΚΑΛ.} Οὐκ οἶδ' ἅττα λέγεις, ὦ Σώκρατες, ἀλλ' ἄλλον τινὰ ἐρώτα.

{ΣΩ.} Οὗτος ἀνὴρ οὐχ ὑπομένει ὠφελούμενος καὶ αὐτὸς τοῦτο πάσχων περὶ οὗ ὁ λόγος ἐστί, κολαζόμενος.

505 c5 {ΚΑΛ.} Οὐδέ γέ μοι μέλει οὐδὲν ὧν σὺ λέγεις, καὶ ταῦτά σοι Γοργίου χάριν ἀπεκρινάμην.

{ΣΩ.} Εἶεν· τί οὖν δὴ ποιήσομεν; μεταξὺ τὸν λόγον καταλύομεν;

{ΚΑΛ.} Αὐτὸς γνώσῃ.

505 c10 {ΣΩ.} Ἀλλ' οὐδὲ τοὺς μύθους φασὶ μεταξὺ θέμις εἶναι
505 d1 καταλείπειν, ἀλλ' ἐπιθέντας κεφαλήν, ἵνα μὴ ἄνευ κεφαλῆς περιίῃ. ἀπόκριναι οὖν καὶ τὰ λοιπά, ἵνα ἡμῖν ὁ λόγος κεφαλὴν λάβῃ.

{ΚΑΛ.} Ὡς βίαιος εἶ, ὦ Σώκρατες. ἐὰν δὲ ἐμοὶ πείθῃ,
505 d5 ἐάσεις χαίρειν τοῦτον τὸν λόγον, ἢ καὶ ἄλλῳ τῳ διαλέξῃ.

{ΣΩ.} Τίς οὖν ἄλλος ἐθέλει; μὴ γάρ τοι ἀτελῆ γε τὸν λόγον καταλίπωμεν.

{ΚΑΛ.} Αὐτὸς δὲ οὐκ ἂν δύναιο διελθεῖν τὸν λόγον, ἢ λέγων κατὰ σαυτὸν ἢ ἀποκρινόμενος σαυτῷ;

505 e1 {ΣΩ.} Ἵνα μοι τὸ τοῦ Ἐπιχάρμου γένηται, ἃ *πρὸ τοῦ δύο ἄνδρες ἔλεγον, εἷς ὢν* ἱκανὸς γένωμαι;[22] ἀτὰρ κινδυνεύει ἀναγκαιότατον εἶναι. οὑτωσὶ μέντοι ποιήσομεν. οἶμαι ἔγωγε χρῆναι πάντας ἡμᾶς φιλονίκως ἔχειν πρὸς τὸ
505 e5 εἰδέναι τὸ ἀληθὲς τί ἐστιν περὶ ὧν λέγομεν καὶ τί ψεῦδος· κοινὸν γὰρ ἀγαθὸν ἅπασι φανερὸν γενέσθαι αὐτό. δίειμι
506 a1 μὲν οὖν τῷ λόγῳ ἐγὼ ὡς ἄν μοι δοκῇ ἔχειν· ἐὰν δέ τῳ

22 γένωμαι; scripsi : γένωμαι. Dodds, alii.

Kaliklis. Pritariu.

Sokratas. Juk pačiai sielai taip geriau?

Kaliklis. Žinoma.

Sokratas. O neleisti tenkinti troškimų reiškia ją bausti?

Kaliklis. Taip. 505 b10

Sokratas. Vadinasi, sielai yra geriau patirti bausmę nei būti netramdomai, kaip tu ką tik manei.

Kaliklis. Nežinau, ką tu kalbi, Sokratai. Klausk ko nors kito. 505 c1

Sokratas. Šis žmogus nesugeba gauti naudos ir pats patirti to, apie ką kalbama, – tramdymo.

Kaliklis. Man nė kiek nerūpi, ką tu kalbi. Ir iki šiol atsaki- 505 c5
nėjau tau vien dėl Gorgijo.

Sokratas. Gerai. Tai ką darysime? Metame viską vidury svarstymo?

Kaliklis. Pats žinokis.

Sokratas. Bet sakoma, kad net mitų negalima palikti vidu- 505 c10
ryje, bet reikia uždėti galvą, idant nesibastytų be galvos. Tad 505 d1
atsakyk į likusius klausimus, kad mūsų svarstymas gautų galvą.

Kaliklis. Kaip spaudi, Sokratai. Tačiau paklausyk manęs:
arba palik šį svarstymą, arba kalbėkis su kuo nors kitu. 505 d5

Sokratas. Kas gi kitas norės. Nagi, nepalikime jo nepabaigto.

Kaliklis. O pats ar negalėtum pabaigti svarstymo? Arba viską sakytum savo vardu, arba pats atsakinėtum į savo klausimus.

Sokratas. Kad man išeitų pagal Epicharmą ir įsteng- 505 e1
čiau, „ką du kalbėjo vyrai prieš tai – aš vienas“? Bijau, kad tai yra absoliučiai neišvengiama. Bet jei taip darysime,
mano galva, visi turėsime veržtis sužinoti apie svarstomus 505 e5
dalykus, kas čia tiesa, o kas – melas. Juk jei paaiškėtų, tai
būtų visų bendras gėris. Tad aš dabar svarstydamas viską 506 a1

ὑμῶν μὴ τὰ ὄντα δοκῶ ὁμολογεῖν ἐμαυτῷ, χρὴ ἀντιλαμ-
βάνεσθαι καὶ ἐλέγχειν. οὐδὲ γάρ τοι ἔγωγε εἰδὼς λέγω
ἃ λέγω, ἀλλὰ ζητῶ κοινῇ μεθ' ὑμῶν, ὥστε, ἂν τὶ φαίνηται
506 a5 λέγων ὁ ἀμφισβητῶν ἐμοί, ἐγὼ πρῶτος συγχωρήσομαι.
λέγω μέντοι ταῦτα, εἰ δοκεῖ χρῆναι διαπερανθῆναι τὸν
λόγον· εἰ δὲ μὴ βούλεσθε, ἐῶμεν ἤδη χαίρειν καὶ ἀπίωμεν.

{ΓΟΡ.} Ἀλλ' ἐμοὶ μὲν οὐ δοκεῖ, ὦ Σώκρατες, χρῆναί πω
506 b1 ἀπιέναι, ἀλλὰ διεξελθεῖν σε τὸν λόγον· φαίνεται δέ μοι
καὶ τοῖς ἄλλοις δοκεῖν. βούλομαι γὰρ ἔγωγε καὶ αὐτὸς
ἀκοῦσαί σου αὐτοῦ διιόντος τὰ ἐπίλοιπα.

{ΣΩ.} Ἀλλὰ μὲν δή, ὦ Γοργία, καὶ αὐτὸς ἡδέως μὲν ἂν
506 b5 Καλλικλεῖ τούτῳ ἔτι διελεγόμην, ἕως αὐτῷ τὴν τοῦ Ἀμ-
φίονος ἀπέδωκα ῥῆσιν ἀντὶ τῆς τοῦ Ζήθου· ἐπειδὴ δὲ σύ,
ὦ Καλλίκλεις, οὐκ ἐθέλεις συνδιαπερᾶναι τὸν λόγον, ἀλλ'
οὖν ἐμοῦ γε ἀκούων ἐπιλαμβάνου, ἐάν τί σοι δοκῶ μὴ
506 c1 καλῶς λέγειν. καί με ἐὰν ἐξελέγχῃς, οὐκ ἀχθεσθήσομαί
σοι ὥσπερ σὺ ἐμοί, ἀλλὰ μέγιστος εὐεργέτης παρ' ἐμοὶ
ἀναγεγράψῃ.

{ΚΑΛ.} Λέγε, ὠγαθέ, αὐτὸς καὶ πέραινε.

506 c5 {ΣΩ.} Ἄκουε δὴ ἐξ ἀρχῆς ἐμοῦ ἀναλαβόντος τὸν λόγον.
Ἆρα τὸ ἡδὺ καὶ τὸ ἀγαθὸν τὸ αὐτό ἐστιν; – Οὐ ταὐτόν,
ὡς ἐγὼ καὶ Καλλικλῆς ὡμολογήσαμεν. – Πότερον δὲ τὸ ἡδὺ
ἕνεκα τοῦ ἀγαθοῦ πρακτέον, ἢ τὸ ἀγαθὸν ἕνεκα τοῦ ἡδέος;
– Τὸ ἡδὺ ἕνεκα τοῦ ἀγαθοῦ. – Ἡδὺ δέ ἐστιν τοῦτο οὗ
506 d1 παραγενομένου ἡδόμεθα, ἀγαθὸν δὲ οὗ παρόντος ἀγαθοί
ἐσμεν; – Πάνυ γε. – Ἀλλὰ μὴν ἀγαθοί γέ ἐσμεν καὶ ἡμεῖς
καὶ τἆλλα πάντα ὅσ' ἀγαθά ἐστιν, ἀρετῆς τινος παραγενο-
μένης; – Ἔμοιγε δοκεῖ ἀναγκαῖον εἶναι, ὦ Καλλίκλεις. –
506 d5 Ἀλλὰ μὲν δὴ ἥ γε ἀρετὴ ἑκάστου, καὶ σκεύους καὶ σώματος
καὶ ψυχῆς αὖ καὶ ζῴου παντός, οὐχ οὕτως εἰκῇ [κάλλιστα][23] παρα-
γίγνεται, ἀλλὰ τάξει καὶ ὀρθότητι καὶ τέχνῃ, ἥτις ἑκάστῳ
ἀποδέδοται αὐτῶν· ἆρα ἔστιν ταῦτα; – Ἐγὼ μὲν γάρ φημι.

23 seclusit Coraës, glossa οὕτως explicans esse videtur.

pereisiu, kaip pats tai matau. O jei kuriam nors iš jūsų
pasirodys, kad nėra taip, kaip aš su savimi sutariu, turite
pulti ir paneigti. Juk aš visa tai kalbu ne todėl, kad pats jau
žinočiau, bet tiriu kartu su jumis. Tad jei pamatysiu, kad
nesutinkantis su manimi sako kažką rimta, pats pirmas 506 a5
jam pritarsiu. Bet aš taip sakau tik tuo atveju, jei manote,
kad reikia užbaigti svarstymą. O jei nenorite, palikime jį
ir eikime sau.

Gorgijas. Ne, Sokratai. Aš nemanau, kad jau reikėtų trauk-
tis. Reikia, kad tu pabaigtum svarstymą. Man regis, ir kiti yra 506 b1
tos pačios nuomonės. Pats aš tikrai norėčiau išgirsti, kaip tu
aptari likusius dalykus.

Sokratas. Taigi, Gorgijau, aš taip pat su malonumu toliau
kalbėčiausi su mūsų Kalikliu, kol galėčiau į jo Dzeto kalbą 506 b5
atsakyti kaip Amfionas. Bet kadangi tu, Kalikli, nebenori
kartu baigti svarstymo, bent jau įsiterpk, jei klausydama-
sis pamanysi, kad ką nors sakau neteisingai. O jei paneigsi 506 c1
mano žodžius, nepyksiu ant tavęs, kaip tu ant manęs pykai,
bet įrašysiu į didžiausius savo geradarius.

Kaliklis. Pats kalbėk, gerasis, ir tęsk iki galo.

Sokratas. *Taigi, klausykis. Priminsiu svarstymą nuo* 506 c5
pradžios. – Ar malonu ir gera yra tas pat? – Ne, ne tas pat.
Mudu su Kalikliu dėl to sutarėme. – Ar tai, kas malonu,
reikia daryti dėl to, kas gera, ar kas gera dėl to, kas
malonu? – Kas malonu dėl to, kas gera. – Malonu yra tai,
kam atsiradus mes patiriame malonumą, o gera – kam 506 d1
esant būname geri? – Žinoma. – O geri – mes ir visi geri
dalykai – esame atsiradus tam tikrai dorybei? – Man atrodo,
tai neišvengiama, Kalikli. – Bet juk kiekvieno dalyko –
indo, kūno, sielos ir kiekvieno gyvio dorybė atsiranda 506 d5
ne šiaip sau, atsitiktinai, o dėl teisingumo, tinkamumo
ir meno, kuris kiekvienam iš jų yra skirtas? – Bent jau

506 e1 – Τάξει ἄρα τεταγμένον[24] καὶ κεκοσμημένον ἐστὶν ἡ ἀρετὴ
ἑκάστου; – Φαίην ἂν ἔγωγε. – Κόσμος τις ἄρα ἐγγενόμενος
ἐν ἑκάστῳ ὁ ἑκάστου οἰκεῖος ἀγαθὸν παρέχει ἕκαστον τῶν
ὄντων; – Ἔμοιγε δοκεῖ. – Καὶ ψυχὴ ἄρα κόσμον ἔχουσα
506 e5 τὸν ἑαυτῆς ἀμείνων τῆς ἀκοσμήτου; – Ἀνάγκη. – Ἀλλὰ μὴν
ἥ γε κόσμον ἔχουσα κοσμία; – Πῶς γὰρ οὐ μέλλει; – Ἡ δέ
507 a1 γε κοσμία σώφρων; – Πολλὴ ἀνάγκη. – Ἡ ἄρα σώφρων
ψυχὴ ἀγαθή. ἐγὼ μὲν οὐκ ἔχω παρὰ ταῦτα ἄλλα φάναι,
ὦ φίλε Καλλίκλεις· σὺ δ᾽ εἰ ἔχεις, δίδασκε.

{ΚΑΛ.} Λέγ᾽, ὠγαθέ.

507 a5 {ΣΩ.} Λέγω δὴ ὅτι, εἰ ἡ σώφρων ἀγαθή ἐστιν, ἡ τοὐ-
ναντίον τῇ σώφρονι πεπονθυῖα κακή ἐστιν· ἦν δὲ αὕτη ἡ
ἄφρων τε καὶ ἀκόλαστος. – Πάνυ γε. – Καὶ μὴν ὅ γε σώ-
φρων τὰ προσήκοντα πράττοι ἂν καὶ περὶ θεοὺς καὶ περὶ
ἀνθρώπους· οὐ γὰρ ἂν σωφρονοῖ τὰ μὴ προσήκοντα πράτ-
507 b1 των; – Ἀνάγκη ταῦτ᾽ εἶναι οὕτω. – Καὶ μὴν περὶ μὲν ἀνθρώ-
πους τὰ προσήκοντα πράττων δίκαι᾽ ἂν πράττοι, περὶ δὲ
θεοὺς ὅσια· τὸν δὲ τὰ δίκαια καὶ ὅσια πράττοντα ἀνάγκη
δίκαιον καὶ ὅσιον εἶναι. – Ἔστι ταῦτα. – Καὶ μὲν δὴ καὶ
507 b5 ἀνδρεῖόν γε ἀνάγκη· οὐ γὰρ δὴ σώφρονος ἀνδρός ἐστιν οὔτε
διώκειν οὔτε φεύγειν ἃ μὴ προσήκει, ἀλλ᾽ ἃ δεῖ καὶ πράγ-
ματα καὶ ἀνθρώπους καὶ ἡδονὰς καὶ λύπας φεύγειν καὶ
διώκειν, καὶ ὑπομένοντα καρτερεῖν ὅπου δεῖ· ὥστε πολλὴ
507 c1 ἀνάγκη, ὦ Καλλίκλεις, τὸν σώφρονα, ὥσπερ διήλθομεν,
δίκαιον ὄντα καὶ ἀνδρεῖον καὶ ὅσιον ἀγαθὸν ἄνδρα εἶναι
τελέως, τὸν δὲ ἀγαθὸν εὖ τε καὶ καλῶς πράττειν ἃ ἂν
πράττῃ, τὸν δ᾽ εὖ πρᾴττοντα μακάριόν τε καὶ εὐδαίμονα
507 c5 εἶναι, τὸν δὲ πονηρὸν καὶ κακῶς πράττοντα ἄθλιον· οὗτος
δ᾽ ἂν εἴη ὁ ἐναντίως ἔχων τῷ σώφρονι, ὁ ἀκόλαστος, ὃν
σὺ ἐπῄνεις.

Ἐγὼ μὲν οὖν ταῦτα οὕτω τίθεμαι καί φημι ταῦτα ἀληθῆ
εἶναι· εἰ δὲ ἔστιν ἀληθῆ, τὸν βουλόμενον, ὡς ἔοικεν, εὐ-
507 d1 δαίμονα εἶναι σωφροσύνην μὲν διωκτέον καὶ ἀσκητέον,

24 τεταγμένον mss, Burnet : τεταγμένον τι Iamblichus, Dodds.

aš sakau „taip". – Vadinasi, kiekvieno dalyko dorybė yra 506 e1
tvarkinga ir darni sudėtis. – Aš sakyčiau, „taip". – Vadinasi,
kai dalyke atsiranda tam tikra darna, kiekvienam sava, ji
kiekvieną esybę padaro gerą? – Man taip atrodo. – Tad ir
siela, turinti savąją darną, yra geresnė už tą, kuri darnos 506 e5
neturi? – Neišvengiama. – O darną turinti sielą bus darni? –
Kurgi nebus. – O darni – santūri? – Būtiniausiai. – Vadinasi, 507 a1
santūri siela yra gera. Aš nežinau, kaip kitaip čia galėčiau
pasakyti, mielasis Kalikli. Bet jei tu žinai, kaip, – pamokyk.

Kaliklis. Kalbėk, gerasis.

Sokratas. Taigi, sakau: jei santūri siela yra gera, tuo- 507 a5
met ta, kuri yra priešingos būsenos – bloga. O tai būtų ana
neprotinga ir netramdoma siela. – Žinoma.

– Na, o santūrus žmogus tinkamai elgtųsi ir su dievais,
ir su žmonėmis. Juk jei nesielgtų tinkamai, nebūtų san-
tūrus? – Privalo taip būti. – Tinkamai elgdamasis su žmo- 507 b1
nėmis, jis elgtųsi teisingai, o su dievais – dievobaimingai.
O kas daro teisingus ir dievobaimingus darbus, neišven-
giamai yra teisingas ir dievobaimingas. – Taip ir yra. – Be
to, jis būtinai turi būti drąsus. Juk santūrus žmogus nesi- 507 b5
veja ir nebėga, kai nereikia, bet bėga arba vejasi tą, ką
reikia, ar tai būtų daiktai ir žmonės, ar malonumai ir kan-
čios. Ir ištvermingai kenčia, kai prireikia. Taigi, Kalikli,
tikrai neišvengiama, kad santūrus žmogus, toks, apie kokį 507 c1
dabar kalbėjome, būdamas teisingas, drąsus ir dievobai-
mingas, yra tobulai geras vyras; geras vyras gerai ir gražiai
daro visus savo darbus; kam viskas gerai sekasi dirbti, yra
sėkmingas ir laimingas, o nedoras, kuriam blogai sekasi 507 c5
visi darbai, – vargšas. O tai ir būtų santūraus žmogaus
priešybė – tas netramdomasis, kurį tu gyrei.

Taigi, aš taip teigiu ir sakau, kad tai yra tiesa. O jei tai
tiesa, panašu, kad, norėdamas būti laimingas, žmogus turi 507 d1

ἀκολασίαν δὲ φευκτέον ὡς ἔχει ποδῶν ἕκαστος ἡμῶν, καὶ
παρασκευαστέον μάλιστα μὲν μηδὲν δεῖσθαι τοῦ κολάζεσθαι,
ἐὰν δὲ δεηθῇ ἢ αὐτὸς ἢ ἄλλος τις τῶν οἰκείων, ἢ ἰδιώτης
507 d5 ἢ πόλις, ἐπιθετέον δίκην καὶ κολαστέον, εἰ μέλλει εὐδαίμων
εἶναι. οὗτος ἔμοιγε δοκεῖ ὁ σκοπὸς εἶναι πρὸς ὃν βλέ-
ποντα δεῖ ζῆν, καὶ πάντα εἰς τοῦτο τὰ αὑτοῦ συντείνοντα
καὶ τὰ τῆς πόλεως, ὅπως δικαιοσύνη παρέσται καὶ σωφρο-
507 e1 σύνη τῷ μακαρίῳ μέλλοντι ἔσεσθαι, οὕτω πράττειν, οὐκ
ἐπιθυμίας ἐῶντα ἀκολάστους εἶναι καὶ ταύτας ἐπιχειροῦντα
πληροῦν, ἀνήνυτον κακόν, λῃστοῦ βίον ζῶντα. οὔτε γὰρ
ἂν ἄλλῳ ἀνθρώπῳ προσφιλὴς ἂν εἴη ὁ τοιοῦτος οὔτε θεῷ·
507 e5 κοινωνεῖν γὰρ ἀδύνατος, ὅτῳ δὲ μὴ ἔνι κοινωνία, φιλία οὐκ
ἂν εἴη. φασὶ δ᾽ οἱ σοφοί, ὦ Καλλίκλεις, καὶ οὐρανὸν καὶ
508 a1 γῆν καὶ θεοὺς καὶ ἀνθρώπους τὴν κοινωνίαν συνέχειν καὶ
φιλίαν καὶ κοσμιότητα καὶ σωφροσύνην καὶ δικαιότητα,
καὶ τὸ ὅλον τοῦτο διὰ ταῦτα κόσμον καλοῦσιν, ὦ ἑταῖρε,
οὐκ ἀκοσμίαν οὐδὲ ἀκολασίαν. σὺ δέ μοι δοκεῖς οὐ προσ-
508 a5 έχειν τὸν νοῦν τούτοις, καὶ ταῦτα σοφὸς ὤν, ἀλλὰ λέληθέν
σε ὅτι ἡ ἰσότης ἡ γεωμετρικὴ καὶ ἐν θεοῖς καὶ ἐν ἀνθρώποις
μέγα δύναται, σὺ δὲ πλεονεξίαν οἴει δεῖν ἀσκεῖν· γεωμε-
τρίας γὰρ ἀμελεῖς. εἶεν· ἢ ἐξελεγκτέος δὴ οὗτος ὁ λόγος
508 b1 ἡμῖν ἐστιν, ὡς οὐ δικαιοσύνης καὶ σωφροσύνης κτήσει εὐδαί-
μονες οἱ εὐδαίμονες, κακίας δὲ οἱ ἄθλιοι ⟨ἄθλιοι⟩, ἢ εἰ οὗτος
ἀληθής ἐστιν, σκεπτέον τί τὰ συμβαίνοντα. τὰ πρόσθεν ἐκεῖνα,
ὦ Καλλίκλεις, συμβαίνει πάντα, ἐφ᾽ οἷς σύ με ἤρου εἰ
508 b5 σπουδάζων λέγοιμι, λέγοντα ὅτι κατηγορητέον εἴη καὶ αὑτοῦ
καὶ ὑέος καὶ ἑταίρου, ἐάν τι ἀδικῇ, καὶ τῇ ῥητορικῇ ἐπὶ
τοῦτο χρηστέον· καὶ ἃ Πῶλον αἰσχύνῃ ᾤου συγχωρεῖν,
ἀληθῆ ἄρα ἦν, τὸ εἶναι τὸ ἀδικεῖν τοῦ ἀδικεῖσθαι ὅσῳπερ
508 c1 αἴσχιον τοσούτῳ κάκιον· καὶ τὸν μέλλοντα ὀρθῶς ῥητορικὸν
ἔσεσθαι δίκαιον ἄρα δεῖ εἶναι καὶ ἐπιστήμονα τῶν δικαίων,
ὃ αὖ Γοργίαν ἔφη Πῶλος δι᾽ αἰσχύνην ὁμολογῆσαι.

Τούτων δὲ οὕτως ἐχόντων σκεψώμεθα τί ποτ᾽ ἐστὶν ἃ σὺ

siekti santūrumo ir jį ugdyti, o nuo nesivaldymo bėgti
kiek kojos neša ir pasirūpinti, kad nereikėtų jokių baus-
mių, o jei prireiktų – ar jam pačiam, ar kam nors iš artimųjų,
šiaip žmogui ar poliui, – paskirti tą bausmę ir sutramdyti, 507 d5
idant galėtų būti laimingas. Toks, man regis, yra tikslas,
į kurį žvelgdamas turi gyventi žmogus, ir viską – tiek savo,
tiek polio – telkti tam, kad turėtų santūrumo ir teisingumo,
jei nori tapti laimingas. Taip viską turi daryti ir neleisti 507 e1
norams netramdomai augti, nesistengti jų pildyti (nesibai-
giantis blogis!), gyvendamas plėšiko gyvenimą.

Mat toks nei kitam žmogui, nei dievui nebūtų mielas, nes 507 e5
neįmanoma būtų su juo bendrauti, o kur nėra bendrystės, ten
ir draugystės būti negalėtų. O išminčiai, Kalikli, teigia, kad
dangų, žemę, dievus ir žmones telkia bendrystė, draugystė, 508 a1
darningumas [*kosmiotēs*], santūra ir teisybė, todėl, bičiuli, jie
ir vadina šią visybę tvarkinga sąranga [*kosmos*], o ne netvarka
[*akosmia*] ir palaida [*akolasia*]. Tu, man regis, į tai nekreipi 508 a5
dėmesio, nors toks esi išminčius. Nepastebėjai, kad geometrinė
lygybė ir tarp žmonių, ir tarp dievų turi didelę galią. Manai,
kad reikia stengtis turėti kuo daugiau. Apleidai geometriją.

Ką gi. Arba turime paneigti šį teiginį: laimingieji laimingi 508 b1
todėl, kad įgijo teisingumo ir santūrumo, o vargšai tokie yra
dėl blogumo, arba, jei šis teiginys yra teisingas, žiūrėti, kas iš
jo plaukia. O plaukia, Kalikli, visi tie ankstesni dalykai, apie
kuriuos tu manęs klausei, ar rimtai kalbu, kai sakiau, kad rei- 508 b5
kia pasidaryti kaltintoju – savęs paties, sūnaus ar bičiulio, jei
padaro kokią nors neteisybę, ir kad čia tinka imtis retorikos.
Teisinga tuomet bus ir tai, ką, tavo manymu, vien iš gėdos
pripažino Polas, – kad daryti neteisybę yra tiek pat blogiau
nei ją patirti, kiek tai yra gėdingiau. Vadinasi, ir norint būti 508 c1
tinkamu retoriumi, išties reikia būti teisingam ir išmanyti,
kas yra teisinga, – anot Polo, Gorgijas su tuo sutikęs taip pat
gėdos verčiamas.

508 c5 ἐμοὶ ὀνειδίζεις, ἆρα καλῶς λέγεται ἢ οὔ, ὡς ἄρα ἐγὼ οὐχ
οἷός τ' εἰμὶ βοηθῆσαι οὔτε ἐμαυτῷ οὔτε τῶν φίλων οὐδενὶ
οὐδὲ τῶν οἰκείων, οὐδ' ἐκσῶσαι ἐκ τῶν μεγίστων κινδύνων,
εἰμὶ δὲ ἐπὶ τῷ βουλομένῳ ὥσπερ οἱ ἄτιμοι τοῦ ἐθέλοντος,
508 d1 ἄντε τύπτειν βούληται, τὸ νεανικὸν δὴ τοῦτο τὸ τοῦ σοῦ
λόγου, ἐπὶ κόρρης, ἐάντε χρήματα ἀφαιρεῖσθαι, ἐάντε ἐκ-
βάλλειν ἐκ τῆς πόλεως, ἐάντε, τὸ ἔσχατον, ἀποκτεῖναι· καὶ
οὕτω διακεῖσθαι πάντων δὴ αἴσχιστόν ἐστιν, ὡς ὁ σὸς λόγος.
508 d5 ὁ δὲ δὴ ἐμὸς ὅστις, πολλάκις μὲν ἤδη εἴρηται, οὐδὲν δὲ
κωλύει καὶ ἔτι λέγεσθαι· Οὔ φημι, ὦ Καλλίκλεις, τὸ τύ-
πτεσθαι ἐπὶ κόρρης ἀδίκως αἴσχιστον εἶναι, οὐδέ γε τὸ τέμ-
508 e1 νεσθαι οὔτε τὸ σῶμα τὸ ἐμὸν οὔτε τὸ βαλλάντιον, ἀλλὰ τὸ
τύπτειν καὶ ἐμὲ καὶ τὰ ἐμὰ ἀδίκως καὶ τέμνειν καὶ αἴσχιον
καὶ κάκιον, καὶ κλέπτειν γε ἅμα καὶ ἀνδραποδίζεσθαι καὶ
τοιχωρυχεῖν καὶ συλλήβδην ὁτιοῦν ἀδικεῖν καὶ ἐμὲ καὶ τὰ
508 e5 ἐμὰ τῷ ἀδικοῦντι καὶ κάκιον καὶ αἴσχιον εἶναι ἢ ἐμοὶ τῷ
ἀδικουμένῳ. ταῦτα ἡμῖν ἄνω ἐκεῖ ἐν τοῖς πρόσθεν λόγοις
οὕτω φανέντα, ὡς ἐγὼ λέγω, κατέχεται καὶ δέδεται, καὶ
509 a1 εἰ ἀγροικότερόν τι εἰπεῖν ἔστιν, σιδηροῖς καὶ ἀδαμαντίνοις
λόγοις, ὡς γοῦν ἂν δόξειεν οὑτωσί, οὓς σὺ εἰ μὴ λύσεις
ἢ σοῦ τις νεανικώτερος, οὐχ οἷόν τε ἄλλως λέγοντα ἢ ὡς
ἐγὼ νῦν λέγω καλῶς λέγειν· ἐπεὶ ἔμοιγε ὁ αὐτὸς λόγος
509 a5 ἐστιν ἀεί, ὅτι ἐγὼ ταῦτα οὐκ οἶδα ὅπως ἔχει, ὅτι μέντοι
ὧν ἐγὼ ἐντετύχηκα, ὥσπερ νῦν, οὐδεὶς οἷός τ' ἐστὶν ἄλλως
λέγων μὴ οὐ καταγέλαστος εἶναι. ἐγὼ μὲν οὖν αὖ τίθημι
509 b1 ταῦτα οὕτως ἔχειν· εἰ δὲ οὕτως ἔχει καὶ μέγιστον τῶν κακῶν
ἐστιν ἡ ἀδικία τῷ ἀδικοῦντι καὶ ἔτι τούτου μεῖζον μεγίστου
ὄντος, εἰ οἷόν τε, τὸ ἀδικοῦντα μὴ διδόναι δίκην, τίνα ἂν
βοήθειαν μὴ δυνάμενος ἄνθρωπος βοηθεῖν ἑαυτῷ καταγέ-
509 b5 λαστος ἂν τῇ ἀληθείᾳ εἴη; ἆρα οὐ ταύτην, ἥτις ἀποτρέψει
τὴν μεγίστην ἡμῶν βλάβην; ἀλλὰ πολλὴ ἀνάγκη ταύτην
εἶναι τὴν αἰσχίστην βοήθειαν μὴ δύνασθαι βοηθεῖν μήτε
αὑτῷ μήτε τοῖς αὑτοῦ φίλοις τε καὶ οἰκείοις, δευτέραν δὲ
509 c1 τὴν τοῦ δευτέρου κακοῦ καὶ τρίτην τὴν τοῦ τρίτου καὶ τἆλλα

Štai kaip yra. Tad ir pažiūrėkime, kodėl tu mane kone-
veiki: teisingai ar neteisingai teigiama, kad aš negebu padėti 508 c5
nei pats sau, nei kam nors iš draugų arba artimųjų, nesugebu
išsigelbėti iš didžiausių pavojų, bet kas užsimanęs, tarsi kiek-
vieno valiai paliktam begarbiam žmogui, gali man (kaip tavo 508 d1
smarkiai pasakyta) duoti į žiaunas, atimti pinigus, išvaryti iš
polio, galiausiai net ir nužudyti? Anot tavo teiginio, tai pati
gėdingiausia padėtis. O manasis teiginys jau ne sykį buvo 508 d5
paskelbtas, bet niekas netrukdo pakartoti. Aš, Kalikli, nesu-
tinku, kad pats gėdingiausias dalykas yra, kai man duoda
į žiaunas, pjauna mano kūną ar piniginę. Ne, neteisingai 508 e1
mušti ir pjauti mane ir mano daiktus yra ir gėdingiau, ir
blogiau. Taip pat ir vogti, versti vergais, brautis į namus,
apskritai daryti kokią nors neteisybę man ar mano turtui
blogiau ir gėdingiau yra tam, kas tai daro, o ne man, kuris 508 e5
tą neteisybę patiria.

Ankstesni mūsų svarstymai mums parodė, kad yra taip,
kaip aš sakau, ir tai (gal ir stačiokiškai pasakysiu) yra sukalta 509 a1
bei susaistyta geležiniais ir plieniniais teiginiais. Bent taip
atrodo. Tad kol tu ar koks dar didesnis smarkuolis jų neiš-
ardys, niekas, teigdamas kitaip nei aš, negalės deramai kal-
bėti. Mat aš visada sakau tą patį: nežinau, kaip čia yra, tačiau 509 a5
niekas iš mano kada nors sutiktų žmonių, kaip ir dabar, kal-
bėdamas kitaip, negalėjo nebūti juokingas. Tad aš ir vėl tei-
giu, kad taip yra. O jeigu yra būtent taip, ir didžiausia iš visų 509 b1
blogybių yra neteisingai besielgiančio žmogaus neteisybė,
o už šią didžiausią blogybę dar didesnė (jei tai įmanoma)
ištinka tuomet, kai neteisingai besielgiantis žmogus nesu-
laukia bausmės, – tuomet kokios pagalbos sau suteikti nege-
bantis žmogus būtų išties juokingas? Ar ne tos, kuri pašalina 509 b5
didžiausią mums gresiančią žalą? Tai ir būtų visų gėdingiau-
sia – negebėti tokios pagalbos suteikti nei sau pačiam, nei
draugams ir artimiesiems, antra – nesuteikti tokios pagalbos, 509 c1

οὕτως· ὡς ἑκάστου κακοῦ μέγεθος πέφυκεν, οὕτω καὶ κάλλος
τοῦ δυνατὸν εἶναι ἐφ' ἕκαστα βοηθεῖν καὶ αἰσχύνη τοῦ μή.
ἆρα ἄλλως ἢ οὕτως ἔχει, ὦ Καλλίκλεις;
509 c5 {ΚΑΛ.} Οὐκ ἄλλως.
{ΣΩ.} Δυοῖν οὖν ὄντοιν, τοῦ ἀδικεῖν τε καὶ ἀδικεῖσθαι,
μεῖζον μέν φαμεν κακὸν τὸ ἀδικεῖν, ἔλαττον δὲ τὸ ἀδικεῖσθαι.
τί οὖν ἂν παρασκευασάμενος ἄνθρωπος βοηθήσειεν αὑτῷ,
509 d1 ὥστε ἀμφοτέρας τὰς ὠφελίας ταύτας ἔχειν, τήν τε ἀπὸ τοῦ
μὴ ἀδικεῖν καὶ τὴν ἀπὸ τοῦ μὴ ἀδικεῖσθαι; πότερα δύναμιν
ἢ βούλησιν; ὧδε δὲ λέγω· πότερον ἐὰν μὴ βούληται ἀδι-
κεῖσθαι, οὐκ ἀδικήσεται, ἢ ἐὰν δύναμιν παρασκευάσηται τοῦ
509 d5 μὴ ἀδικεῖσθαι [οὐκ ἀδικήσεται];
{ΚΑΛ.} Δῆλον δὴ τοῦτό γε, ὅτι ἐὰν δύναμιν.
{ΣΩ.} Τί δὲ δὴ τοῦ ἀδικεῖν; πότερον ἐὰν μὴ βούληται
ἀδικεῖν, ἱκανὸν τοῦτ' ἐστίν – οὐ γὰρ ἀδικήσει – ἢ καὶ ἐπὶ
509 e1 τοῦτο δεῖ δύναμίν τινα καὶ τέχνην παρασκευάσασθαι, ὡς,
ἐὰν μὴ μάθῃ αὐτὰ καὶ ἀσκήσῃ, ἀδικήσει; τί οὐκ αὐτό γέ
μοι τοῦτο ἀπεκρίνω, ὦ Καλλίκλεις, πότερόν σοι δοκοῦμεν
ὀρθῶς ἀναγκασθῆναι ὁμολογεῖν ἐν τοῖς ἔμπροσθεν λόγοις
509 e5 ἐγώ τε καὶ Πῶλος ἢ οὔ, ἡνίκα ὡμολογήσαμεν μηδένα
βουλόμενον ἀδικεῖν, ἀλλ' ἄκοντας τοὺς ἀδικοῦντας πάντας
ἀδικεῖν;
510 a1 {ΚΑΛ.} Ἔστω σοι τοῦτο, ὦ Σώκρατες, οὕτως, ἵνα δια-
περάνῃς τὸν λόγον.
{ΣΩ.} Καὶ ἐπὶ τοῦτο ἄρα, ὡς ἔοικεν, παρασκευαστέον
ἐστὶ δύναμίν τινα καὶ τέχνην, ὅπως μὴ ἀδικήσωμεν.
510 a5 {ΚΑΛ.} Πάνυ γε.
{ΣΩ.} Τίς οὖν ποτ' ἐστὶν τέχνη τῆς παρασκευῆς τοῦ
μηδὲν ἀδικεῖσθαι ἢ ὡς ὀλίγιστα; σκέψαι εἰ σοὶ δοκεῖ ἧπερ
ἐμοί. ἐμοὶ μὲν γὰρ δοκεῖ ἥδε· ἢ αὐτὸν ἄρχειν δεῖν ἐν
τῇ πόλει ἢ καὶ τυραννεῖν, ἢ τῆς ὑπαρχούσης πολιτείας
510 a10 ἑταῖρον εἶναι.
{ΚΑΛ.} Ὁρᾷς, ὦ Σώκρατες, ὡς ἐγὼ ἕτοιμός εἰμι ἐπαινεῖν,
510 b1 ἄν τι καλῶς λέγῃς; τοῦτό μοι δοκεῖς πάνυ καλῶς εἰρηκέναι.

kuri gelbsti nuo antrosios blogybės, trečia – nuo trečiosios ir
taip toliau. Koks kiekvienos blogybės dydis, toks ir gebėjimo
pagelbėti jai ištikus grožis arba gėda, kuomet negebama to
padaryti. Taip yra, Kalikli, ar kitaip?
Kaliklis. Ne kitaip. 509 c5
Sokratas. Taigi iš šių dviejų dalykų – daryti neteisybę ir
ją patirti, didesne blogybe pripažįstame pirmąją, o antrąją
mažesne. O kokia pagalbos priemone žmogus turėtų pasirū-
pinti, kad galėtų apsiginti nuo abiejų blogių – ir nuo netei- 509 d1
singų veiksmų, ir nuo skriaudėjo neteisybės? Galia ar noru?
Štai ką turiu galvoje: ar, jei nenorės nukentėti nuo neteisy-
bės, tai ir nenukentės? Ar tuomet, kai pasirūpins turėti tokią
galią, kad nenukentėtų? 509 d5
Kaliklis. Čia viskas aišku – reikia galios.
Sokratas. O kaip dėl neteisingų veiksmų? Jei žmogus neno-
rės pasielgti neteisingai, ar to ir pakaks? Juk tuomet jis ir
nesielgs neteisingai? Ar ir čia reikia pasirūpinti turėti tam 509 e1
tikrą galią ir meną, nes, jei jų neišmoks ir netaikys, elgsis
neteisingai? Ko man neatsakai? Ar, tavo manymu, mudu su
Polu, anksčiau svarstydami, išties privalėjome pripažinti, 509 e5
kad niekas nebūna neteisingas savo noru ir kad visi, kas
elgiasi neteisingai, taip daro to nenorėdami? Taip, ar ne?
Kaliklis. Tebūnie, kaip sakai, Sokratai, idant galėtum 510 a1
pabaigti svarstymą.
Sokratas. Panašu, kad ir čia reikia tam tikros galios ir
meno – kad nesielgtume neteisingai.
Kaliklis. Žinoma. 510 a5
Sokratas. Na, o koks menas mums padeda nepatirti netei-
sybės – visai arba kuo mažiausiai? Žiūrėk, ar tu taip pat, kaip
ir aš jį įsivaizduoji. Aš štai kaip: reikia arba turėti savo polyje
valdžią, gal net būti tironu, arba būti esamos tvarkos bičiuliu. 510 a10
Kaliklis. Matai, Sokratai, visada esu pasirengęs pagirti,
jei pasakai ką nors gražaus! Man atrodo, dabar tu labai gra- 510 b1
žiai pasakei!

{ΣΩ.} Σκόπει δὴ καὶ τόδε ἐάν σοι δοκῶ εὖ λέγειν. φίλος μοι δοκεῖ ἕκαστος ἑκάστῳ εἶναι ὡς οἷόν τε μάλιστα, ὅνπερ οἱ παλαιοί τε καὶ σοφοὶ λέγουσιν, ὁ ὅμοιος τῷ ὁμοίῳ. οὐ
510 b5 καὶ σοί;

{ΚΑΛ.} Ἔμοιγε.

{ΣΩ.} Οὐκοῦν ὅπου τύραννός ἐστιν ἄρχων ἄγριος καὶ ἀπαίδευτος, εἴ τις τούτου ἐν τῇ πόλει πολὺ βελτίων εἴη, φοβοῖτο δήπου ἂν αὐτὸν ὁ τύραννος καὶ τούτῳ ἐξ ἅπαντος
510 c1 τοῦ νοῦ οὐκ ἄν ποτε δύναιτο φίλος γενέσθαι;

{ΚΑΛ.} Ἔστι ταῦτα.

{ΣΩ.} Οὐδέ γε εἴ τις πολὺ φαυλότερος εἴη, οὐδ' ἂν οὗτος· καταφρονοῖ γὰρ ἂν αὐτοῦ ὁ τύραννος καὶ οὐκ ἄν ποτε ὡς
510 c5 πρὸς φίλον σπουδάσειεν.

{ΚΑΛ.} Καὶ ταῦτ' ἀληθῆ.

{ΣΩ.} Λείπεται δὴ ἐκεῖνος μόνος ἄξιος λόγου φίλος τῷ τοιούτῳ, ὃς ἂν ὁμοήθης ὤν, ταὐτὰ ψέγων καὶ ἐπαινῶν, ἐθέλῃ ἄρχεσθαι καὶ ὑποκεῖσθαι τῷ ἄρχοντι. οὗτος μέγα
510 d1 ἐν ταύτῃ τῇ πόλει δυνήσεται, τοῦτον οὐδεὶς χαίρων ἀδικήσει. οὐχ οὕτως ἔχει;

{ΚΑΛ.} Ναί.

{ΣΩ.} Εἰ ἄρα τις ἐννοήσειεν ἐν ταύτῃ τῇ πόλει τῶν νέων,
510 d5 «Τίνα ἂν τρόπον ἐγὼ μέγα δυναίμην καὶ μηδείς με ἀδικοῖ;» αὕτη, ὡς ἔοικεν, αὐτῷ ὁδός ἐστιν, εὐθὺς ἐκ νέου ἐθίζειν αὐτὸν τοῖς αὐτοῖς χαίρειν καὶ ἄχθεσθαι τῷ δεσπότῃ, καὶ παρασκευάζειν ὅπως ὅτι μάλιστα ὅμοιος ἔσται ἐκείνῳ. οὐχ οὕτως;

510 d10 {ΚΑΛ.} Ναί.

{ΣΩ.} Οὐκοῦν τούτῳ τὸ μὲν μὴ ἀδικεῖσθαι καὶ μέγα
510 e1 δύνασθαι, ὡς ὁ ὑμέτερος λόγος, ἐν τῇ πόλει διαπεπράξεται.

{ΚΑΛ.} Πάνυ γε.

{ΣΩ.} Ἆρ' οὖν καὶ τὸ μὴ ἀδικεῖν; ἢ πολλοῦ δεῖ, εἴπερ
510 e5 ὅμοιος ἔσται τῷ ἄρχοντι ὄντι ἀδίκῳ καὶ παρὰ τούτῳ μέγα

Sokratas. Pažiūrėk, ar ir šitai tau pasirodys gerai pasakyta: man atrodo, žmogus kitam žmogui draugas labiausiai būna tada, kai, kaip teigia senieji išminčiai, vienas yra panašus į kitą. O tau ne? 510 b5

Kaliklis. Ir man taip pat atrodo.

Sokratas. Tad jei polyje, kur valdo laukinis ir neišprusęs tironas, atsirastų už jį daug geresnis žmogus, tironas jo tikriausiai bijotų ir niekad negalėtų būti nuoširdus jo 510 c1
draugas?

Kaliklis. Taip ir yra.

Sokratas. O jei kas nors būtų daug menkesnis, taip pat negalėtų būti draugas? Juk tironas jį niekintų ir niekada rim- 510 c5
tai nelaikytų draugu.

Kaliklis. Ir tas tiesa.

Sokratas. Vadinasi, telieka vienintelis dėmesio vertas tokio valdovo draugas – toks, kuris, būdamas panašaus būdo ir peikdamas bei girdamas tuos pačius dalykus, sutiktų būti valdomas ir paklusti valdovui. Toks žmogus minėtame polyje 510 d1
turės didelę galią ir niekas nesidžiaugs neteisingai su juo pasielgęs. Ar ne taip?

Kaliklis. Taip.

Sokratas. Tad jei koks nors tame polyje gyvenantis jaunuolis susimąstytų, – kaip galėčiau tapti labai galingas, kad 510 d5
niekas manęs nenuskriaustų, jam, regis, tiktų šitoks kelias: nuo pat jaunumės pratintis džiaugtis ir piktintis tais pačiais dalykais kaip ir valdovas, ir pasirūpinti, kad taptų į jį kuo panašesnis. Ar ne taip?

Kaliklis. Taip. 510 d10

Sokratas. Tai tokiam žmogui pavyks pasiekti, kad nepa- 510 e1
tirtų neteisybės ir, kaip jūs sakote, polyje „turėtų didelę galią“.

Kaliklis. Žinoma.

Sokratas. O kad nedarytų neteisybės? Gal toli gražu? Juk jam teks būti panašiam į neteisingą valdovą, šalia kurio turės 510 e5

δυνήσεται; ἀλλ' οἶμαι ἔγωγε, πᾶν τοὐναντίον οὑτωσὶ ἡ
παρασκευὴ ἔσται αὐτῷ ἐπὶ τὸ οἵῳ τε εἶναι ὡς πλεῖστα
ἀδικεῖν καὶ ἀδικοῦντα μὴ διδόναι δίκην. ἦ γάρ;

{ΚΑΛ.} Φαίνεται.

511 a1 {ΣΩ.} Οὐκοῦν τὸ μέγιστον αὐτῷ κακὸν ὑπάρξει μοχθηρῷ
ὄντι τὴν ψυχὴν καὶ λελωβημένῳ διὰ τὴν μίμησιν τοῦ δε-
σπότου καὶ δύναμιν.

{ΚΑΛ.} Οὐκ οἶδ' ὅπῃ στρέφεις ἑκάστοτε τοὺς λόγους ἄνω
511 a5 καὶ κάτω, ὦ Σώκρατες· ἢ οὐκ οἶσθα ὅτι οὗτος ὁ μιμούμενος
τὸν μὴ μιμούμενον ἐκεῖνον ἀποκτενεῖ, ἐὰν βούληται, καὶ
ἀφαιρήσεται τὰ ὄντα.

511 b1 {ΣΩ.} Οἶδα, ὠγαθὲ Καλλίκλεις, εἰ μὴ κωφός γ' εἰμί, καὶ
σοῦ ἀκούων καὶ Πώλου ἄρτι πολλάκις καὶ τῶν ἄλλων ὀλίγου
πάντων τῶν ἐν τῇ πόλει· ἀλλὰ καὶ σὺ ἐμοῦ ἄκουε, ὅτι
ἀποκτενεῖ μέν, ἂν βούληται, ἀλλὰ πονηρὸς ὢν καλὸν κἀγαθὸν
511 b5 ὄντα.

{ΚΑΛ.} Οὐκοῦν τοῦτο δὴ καὶ τὸ ἀγανακτητόν;

{ΣΩ.} Οὐ νοῦν γε ἔχοντι, ὡς ὁ λόγος σημαίνει. ἢ οἴει
δεῖν τοῦτο παρασκευάζεσθαι ἄνθρωπον, ὡς πλεῖστον χρόνον
ζῆν, καὶ μελετᾶν τὰς τέχνας ταύτας αἳ ἡμᾶς ἀεὶ ἐκ τῶν
511 c1 κινδύνων σῴζουσιν, ὥσπερ καὶ ἣν σὺ κελεύεις ἐμὲ μελετᾶν
τὴν ῥητορικὴν τὴν ἐν τοῖς δικαστηρίοις διασῴζουσαν;

{ΚΑΛ.} Ναὶ μὰ Δία ὀρθῶς γέ σοι συμβουλεύων.

{ΣΩ.} Τί δέ, ὦ βέλτιστε; ἦ καὶ ἡ τοῦ νεῖν ἐπιστήμη
511 c5 σεμνή τίς σοι δοκεῖ εἶναι;

{ΚΑΛ.} Μὰ Δί' οὐκ ἔμοιγε.

{ΣΩ.} Καὶ μὴν σῴζει γε καὶ αὕτη ἐκ θανάτου τοὺς ἀνθρώ-
πους, ὅταν εἴς τι τοιοῦτον ἐμπέσωσιν οὗ δεῖ ταύτης τῆς
ἐπιστήμης. εἰ δ' αὕτη σοι δοκεῖ σμικρὰ εἶναι, ἐγώ σοι
511 d1 μείζω ταύτης ἐρῶ, τὴν κυβερνητικήν, ἣ οὐ μόνον τὰς ψυχὰς
σῴζει ἀλλὰ καὶ τὰ σώματα καὶ τὰ χρήματα ἐκ τῶν ἐσχάτων
κινδύνων, ὥσπερ ἡ ῥητορική. καὶ αὕτη μὲν προσεσταλμένη
ἐστὶν καὶ κοσμία, καὶ οὐ σεμνύνεται ἐσχηματισμένη ὡς
511 d5 ὑπερήφανόν τι διαπραττομένη, ἀλλὰ ταὐτὰ διαπραξαμένη

tą didelę galią. Ne, man regis, jis čia gaus visai priešingą
pasirengimą – gebės daryti didžiausias neteisybes ir negauti
bausmės jas darydamas. Juk taip?

Kaliklis. Atrodo.

Sokratas. Tad turės didžiausią blogybę – niekingą sielą, 511 a1
suluošintą valdovo mėgdžiojimo ir turimos galios.

Kaliklis. Nė nežinau, kaip tu visą laiką šitaip apsuki teigi-
nius, Sokratai! Gal nežinai, kad toks mėgdžiotojas panorė- 511 a5
jęs nužudys bet kurį iš tų, kurie nemėgdžios tirono, ir atims
jų turtus?

Sokratas. Kaip galėčiau nežinoti, šaunusis Kalikli, nebūda- 511 b1
mas kurčias ir klausydamasis, ką judu su Polu čia kartojate,
o ir bemaž visi polio žmonės kalba. Bet ir tu manęs paklau-
syk. Taip, panorėjęs nužudys. Bet tuomet bus taip, kad niek-
šas nužudys gražų ir gerą žmogų. 511 b5

Kaliklis. Ar čia ir nebus pats baisumas!?

Sokratas. Jei žmogus turi proto – ne. Tai rodo svarstymas.
O gal tu manai, kad žmogui reikia rūpintis, kad gyventų kuo
ilgesnį laiką, ir puoselėti tuos menus, kurie visais atvejais
gelbsti mus iš pavojų, taip pat ir tą meną, kurio tu ragini 511 c1
mane imtis, – retoriką, gelbstinčią teismuose?

Kaliklis. Prisiekiu Dzeusu, daviau tikrai gerą patarimą.

Sokratas. Ką gi, puikusis. Ar plaukimo menas tau taip pat
atrodo kažin koks garbingas? 511 c5

Kaliklis. Dėl Dzeuso, man – ne.

Sokratas. O juk jis irgi gelbsti žmones nuo mirties, jei
patenka į tokią padėtį, kai prireikia šito mokslo. Bet jei
jis tau atrodo menkas, nurodysiu tau didingesnį – vairi- 511 d1
ninko meną, kuris iš didžiausių pavojų gelbsti ne vien
sielas, bet ir kūnus bei turtus, kaip ir retorika. Tačiau
šis menas yra santūrus, kuklus ir nesipuikuoja oria
išvaizda, lyg veiktų ką nors ypatinga. Nors padaro tą patį 511 d5

τῇ δικανικῇ, ἐὰν μὲν ἐξ Αἰγίνης δεῦρο σώσῃ, οἶμαι δύ'
ὀβολοὺς ἐπράξατο, ἐὰν δὲ ἐξ Αἰγύπτου ἢ ἐκ τοῦ Πόντου,
511 e1 ἐὰν πάμπολυ, ταύτης τῆς μεγάλης εὐεργεσίας, σώσασα ἃ
νυνδὴ ἔλεγον, καὶ αὐτὸν καὶ παῖδας καὶ χρήματα καὶ γυναῖ-
κας, ἀποβιβάσασ' εἰς τὸν λιμένα δύο δραχμὰς ἐπράξατο,
καὶ αὐτὸς ὁ ἔχων τὴν τέχνην καὶ ταῦτα διαπραξάμενος
511 e5 ἐκβὰς παρὰ τὴν θάλατταν καὶ τὴν ναῦν περιπατεῖ ἐν μετρίῳ
σχήματι· λογίζεσθαι γὰρ οἶμαι ἐπίσταται ὅτι ἄδηλόν
ἐστιν οὕστινάς τε ὠφέληκεν τῶν συμπλεόντων οὐκ ἐάσας
καταποντωθῆναι καὶ οὕστινας ἔβλαψεν, εἰδὼς ὅτι οὐδὲν
512 a1 αὐτοὺς βελτίους ἐξεβίβασεν ἢ οἷοι ἐνέβησαν, οὔτε τὰ σώ-
ματα οὔτε τὰς ψυχάς. λογίζεται οὖν ὅτι οὐκ, εἰ μέν τις
μεγάλοις καὶ ἀνιάτοις νοσήμασιν κατὰ τὸ σῶμα συνεχό-
μενος μὴ ἀπεπνίγη, οὗτος μὲν ἄθλιός ἐστιν ὅτι οὐκ ἀπέ-
512 a5 θανεν, καὶ οὐδὲν ὑπ' αὐτοῦ ὠφέληται· εἰ δέ τις ἄρα ἐν τῷ
τοῦ σώματος τιμιωτέρῳ, τῇ ψυχῇ, πολλὰ νοσήματα ἔχει
καὶ ἀνίατα, τούτῳ δὲ βιωτέον ἐστὶν καὶ τοῦτον ὀνήσει,
ἄντε ἐκ θαλάττης ἄντε ἐκ δικαστηρίου ἐάντε ἄλλοθεν ὁπο-
512 b1 θενοῦν σώσῃ, ἀλλ' οἶδεν ὅτι οὐκ ἄμεινόν ἐστιν ζῆν τῷ
μοχθηρῷ ἀνθρώπῳ· κακῶς γὰρ ἀνάγκη ἐστὶν ζῆν.

Διὰ ταῦτα οὐ νόμος ἐστὶ σεμνύνεσθαι τὸν κυβερνήτην,
καίπερ σῴζοντα ἡμᾶς, οὐδέ γε, ὦ θαυμάσιε, τὸν μηχανο-
512 b5 ποιόν, ὃς οὔτε στρατηγοῦ, μὴ ὅτι κυβερνήτου, οὔτε ἄλλου
οὐδενὸς ἐλάττω ἐνίοτε δύναται σῴζειν· πόλεις γὰρ ἔστιν
ὅτε ὅλας σῴζει. μή σοι δοκεῖ κατὰ τὸν δικανικὸν εἶναι;
καίτοι εἰ βούλοιτο λέγειν, ὦ Καλλίκλεις, ἅπερ ὑμεῖς, σεμ-
512 c1 νύνων τὸ πρᾶγμα, καταχώσειεν ἂν ὑμᾶς τοῖς λόγοις, λέγων
καὶ παρακαλῶν ἐπὶ τὸ δεῖν γίγνεσθαι μηχανοποιούς, ὡς
οὐδὲν τἆλλά ἐστιν· ἱκανὸς γὰρ αὐτῷ ὁ λόγος. ἀλλὰ σὺ
οὐδὲν ἧττον αὐτοῦ καταφρονεῖς καὶ τῆς τέχνης τῆς ἐκεί-
512 c5 νου, καὶ ὡς ἐν ὀνείδει ἀποκαλέσαις ἂν μηχανοποιόν, καὶ
τῷ ὑεῖ αὐτοῦ οὔτ' ἂν δοῦναι θυγατέρα ἐθέλοις, οὔτ' ἂν
αὐτὸς λαβεῖν τὴν ἐκείνου. καίτοι ἐξ ὧν τὰ σαυτοῦ ἐπαι-

darbą, kaip teismo kalbovai, gyvus sveikus čia atpluk-
dęs iš Aiginos ima, manding, du obolu, o jei iš Egipto ar
Ponto, tai už tokią geradarybę, išgelbėjęs, kaip sakiau, 511 e1
mus pačius, mūsų vaikus, turtus ir moteris, išlaipinda-
mas ant kranto paima daugių daugiausia dvi drachmas.
O pats, tokius darbus atlikęs šio meno mokovas, išlipęs
ant kranto vaikštinėja sau palei jūrą ir savo laivą niekuo 511 e5
neišsiskirdamas.

Mat jis, manau, geba suvokti, kad neaišku, kuriems iš
savo keleivių jis atnešė naudos, neleidęs nuskęsti, o kuriems
pakenkė, nes žino, jog į krantą juos išlaipino nė kiek ne geres- 512 a1
nius, nei buvo įlipę į laivą, – nei jų kūnus, nei sielas. Tad ir
suvokia, kad, jei stiprių nepagydomų kūno negalių kamuo-
jamas žmogus nenuskendęs yra vargšas, kad nemirė, ir vai-
rininkas nesuteikė jam jokios naudos, negali būti, kad tam, 512 a5
kuris aibę neįveikiamų ligų turi už kūną daug vertesnėje savo
dalyje – sieloje, verta gyventi, ir kad tokiam žmogui bus nau-
dos, jei gyvas sveikas ištrūks iš jūros, teismo ar kokių kitų
pavojų. Jis žino, kad niekingam žmogui gyventi nėra geriau,
nes jo gyvenimas gali būti tik blogas. 512 b1

Todėl ir nėra tokio papročio, kad vairininkas puikuotųsi
savo menu, nors jis ir gelbsti mūsų gyvybes. Nesipuikuoja,
įstabusis mano, ir mechanikas, kuris kartais gali išgelbėti
ne mažiau nei karo vadas, ką ir kalbėti apie laivo vairininką 512 b5
ar kokį kitą meno mokovą, – juk būna, kad išgelbsti ištisus
polius. Tavo manymu, jis neprilygsta teismo kalbovui? Bet
jei jis, Kalikli, panorėtų kalbėti, kaip jūs, aukštindamas savo
reikalą, užverstų jus įrodymais aiškindamas, kad reikia būti 512 c1
mechanikais, ir ragindamas imtis šio meno – mat visa kita
tėra niekis, – jis tikrai turėtų, ką pasakyti. Bet tu niekini jį ir jo
meną, ir „mechanikas" tau tėra keiksmažodis. Nei savo duk-
ters jam nesutiktum atiduoti, nei jo paimti. Vis dėlto, turint 512 c5
omenyje, už ką tu giri savus darbus, kuo galėtum pagrįsti ir

νεῖς, τίνι δικαίῳ λόγῳ τοῦ μηχανοποιοῦ καταφρονεῖς καὶ
512 d1 τῶν ἄλλων ὧν νυνδὴ ἔλεγον; οἶδ' ὅτι φαίης ἂν βελτίων
εἶναι καὶ ἐκ βελτιόνων. τὸ δὲ βέλτιον εἰ μὴ ἔστιν ὃ ἐγὼ
λέγω, ἀλλ' αὐτὸ τοῦτ' ἐστὶν ἀρετή, τὸ σῴζειν αὑτὸν καὶ
τὰ ἑαυτοῦ ὄντα ὁποῖός τις ἔτυχεν, καταγέλαστός σοι ὁ
512 d5 ψόγος γίγνεται καὶ μηχανοποιοῦ καὶ ἰατροῦ καὶ τῶν ἄλλων
τεχνῶν ὅσαι τοῦ σῴζειν ἕνεκα πεποίηνται. ἀλλ', ὦ
μακάριε, ὅρα μὴ ἄλλο τι τὸ γενναῖον καὶ τὸ ἀγαθὸν ᾖ ⟨ἢ⟩ τὸ
σῴζειν τε καὶ σῴζεσθαι. μὴ γὰρ τοῦτο μέν, τὸ ζῆν ὁπο-
512 e1 σονδὴ χρόνον, τόν γε ὡς ἀληθῶς ἄνδρα ἐατέον ἐστὶν καὶ
οὐ φιλοψυχητέον, ἀλλὰ ἐπιτρέψαντα περὶ τούτων τῷ θεῷ
καὶ πιστεύσαντα ταῖς γυναιξὶν ὅτι τὴν εἱμαρμένην οὐδ' ἂν
εἷς ἐκφύγοι, τὸ ἐπὶ τούτῳ σκεπτέον τίν' ἂν τρόπον τοῦτον
512 e5 ὃν μέλλοι χρόνον βιῶναι ὡς ἄριστα βιοίη, ἆρα ἐξομοιῶν
513 a1 αὑτὸν τῇ πολιτείᾳ ταύτῃ ἐν ᾗ ἂν οἰκῇ, καὶ νῦν δὲ ἄρα δεῖ
σὲ ὡς ὁμοιότατον γίγνεσθαι τῷ δήμῳ τῷ Ἀθηναίων, εἰ
μέλλεις τούτῳ προσφιλὴς εἶναι καὶ μέγα δύνασθαι ἐν τῇ
πόλει· τοῦθ' ὅρα εἰ σοὶ λυσιτελεῖ καὶ ἐμοί, ὅπως μή, ὦ
513 a5 δαιμόνιε, πεισόμεθα ὅπερ φασὶ τὰς τὴν σελήνην καθαι-
ρούσας, τὰς Θετταλίδας· σὺν τοῖς φιλτάτοις ἡ αἵρεσις ἡμῖν
ἔσται ταύτης τῆς δυνάμεως τῆς ἐν τῇ πόλει. εἰ δέ σοι οἴει
ὁντινοῦν ἀνθρώπων παραδώσειν τέχνην τινὰ τοιαύτην, ἥτις
513 b1 σε ποιήσει μέγα δύνασθαι ἐν τῇ πόλει τῇδε ἀνόμοιον ὄντα
τῇ πολιτείᾳ εἴτ' ἐπὶ τὸ βέλτιον εἴτ' ἐπὶ τὸ χεῖρον, ὡς ἐμοὶ
δοκεῖ, οὐκ ὀρθῶς βουλεύῃ, ὦ Καλλίκλεις· οὐ γὰρ μιμητὴν
δεῖ εἶναι ἀλλ' αὐτοφυῶς ὅμοιον τούτοις, εἰ μέλλεις τι γνή-
513 b5 σιον ἀπεργάζεσθαι εἰς φιλίαν τῷ Ἀθηναίων δήμῳ καὶ ναὶ
μὰ Δία τῷ Πυριλάμπους γε πρός. ὅστις οὖν σε τούτοις
ὁμοιότατον ἀπεργάσεται, οὗτός σε ποιήσει, ὡς ἐπιθυμεῖς
πολιτικὸς εἶναι, πολιτικὸν καὶ ῥητορικόν· τῷ αὑτῶν γὰρ
513 c1 ἤθει λεγομένων τῶν λόγων ἕκαστοι χαίρουσι, τῷ δὲ ἀλλο-
τρίῳ ἄχθονται, εἰ μή τι σὺ ἄλλο λέγεις, ὦ φίλη κεφαλή.
λέγομέν τι πρὸς ταῦτα, ὦ Καλλίκλεις;

pateisinti, kad niekini mechanikus ir kitus, kuriuos dabar 512 d1
minėjau? Žinau, pasakysi, kad esi geresnis ir geresnių tėvų.
Bet jei „geriau“ nėra tai, ką aš taip vadinu, jei „dorybė“ yra
gelbėti save ir ką turi, kad ir koks pats būtum, tuomet yra
stačiai juokinga, kad sugebi peikti mechaniko, gydytojo ir 512 d5
visus kitus menus, kurių žmonės ėmėsi kaip tik tam, kad
gelbėtų gyvybę.

Ne, žiūrėk, palaimingasis, gal kartais kilnumas ir geru-
mas nėra savo ir kitų gyvybės gelbėjimas, o kažkas kita?
Gal nereikia, bent jau tikram vyrui, stengtis nugyventi tam 512 e1
tikrą laiką, nereikia drebėti dėl savo gyvybės, bet, palikus
tai dievui ir tikint moterimis, kurios sako, kad niekas negali
pabėgti nuo lemties, žiūrėti kito dalyko – kaip kuo geriau
nugyventi tau skirtą gyvenimo laiką. Ar tam reikia supana- 512 e5
šėti su santvarka, kurioje gyveni, ir tu dabar turėtum tapti 513 a1
kuo panašesnis į atėniečių demą, jei nori jam patikti ir turėti
polyje didelę galią? Žiūrėk, ar tau tas bus naudinga? O man?
Kad tik, įstabusis mano, mums kartais nenutiktų tai, kas, 513 a5
sakoma, atsitinka toms mėnulio pradangintojoms tesalie-
tėms. Mat pasirinkimas turėti polyje galią mums kainuos
pačius brangiausius dalykus.

Jei tu įsivaizduoji, esą koks nors žmogus suteiks tau tokį
meną, dėl kurio polyje galėsi turėti didelę galią nebūdamas 513 b1
panašus į esamą tvarką, ar pranokdamas ją gerumu, ar jai
nusileisdamas, tuomet, man regis, neteisingai mąstai, Kalikli.
Juk ne mėgdžioti reikia, bet iš prigimties būti į juos panašiam,
jei ketini tikrai nuveikti ką nors tokio, kas laimėtų atėniečių 513 b5
demo palankumą, o dar, dėl Dzeuso, – ir Pirilampo Demo! Tad
kas tave pavers į juos kuo panašesniu, tas padarys politiku,
kokiu trokšti būti, politiku ir retoriumi. Mat žmonės visada 513 c1
džiaugiasi kalbomis, kurios atitinka jų būdą, o kitomis pikti-
nasi. Nebent ką kita turi pasakyti, mielasis mano. Ar turime,
ką į tai atsakyti, Kalikli?

{ΚΑΛ.} Οὐκ οἶδ' ὅντινά μοι τρόπον δοκεῖς εὖ λέγειν, ὦ
513 c5 Σώκρατες, πέπονθα δὲ τὸ τῶν πολλῶν πάθος· οὐ πάνυ σοι
πείθομαι.

{ΣΩ.} Ὁ δήμου γὰρ ἔρως, ὦ Καλλίκλεις, ἐνὼν ἐν τῇ ψυχῇ
τῇ σῇ ἀντιστατεῖ μοι· ἀλλ' ἐὰν πολλάκις [ἴσως] καὶ βέλτιον
513 d1 ταὐτὰ ταῦτα διασκοπώμεθα, πεισθήσῃ. ἀναμνήσθητι δ' οὖν
ὅτι δύ' ἔφαμεν εἶναι τὰς παρασκευὰς ἐπὶ τὸ ἕκαστον θερα-
πεύειν, καὶ σῶμα καὶ ψυχήν, μίαν μὲν πρὸς ἡδονὴν ὁμιλεῖν,
τὴν ἑτέραν δὲ πρὸς τὸ βέλτιστον, μὴ καταχαριζόμενον ἀλλὰ
513 d5 διαμαχόμενον. οὐ ταῦτα ἦν ἃ τότε ὡριζόμεθα;

{ΚΑΛ.} Πάνυ γε.

{ΣΩ.} Οὐκοῦν ἡ μὲν ἑτέρα, ἡ πρὸς ἡδονήν, ἀγεννὴς καὶ
οὐδὲν ἄλλο ἢ κολακεία τυγχάνει οὖσα· ἦ γάρ;

513 e1 {ΚΑΛ.} Ἔστω, εἰ βούλει, σοὶ οὕτως.

{ΣΩ.} Ἡ δέ γε ἑτέρα ⟨γενναιοτέρα⟩, ὅπως ὡς βέλτιστον ἔσται
τοῦτο, εἴτε σῶμα τυγχάνει ὂν εἴτε ψυχή, ὃ θεραπεύομεν;

{ΚΑΛ.} Πάνυ γε.

513 e5 {ΣΩ.} Ἆρ' οὖν οὕτως ἐπιχειρητέον ἡμῖν ἐστιν τῇ πόλει
καὶ τοῖς πολίταις θεραπεύειν, ὡς βελτίστους αὐτοὺς τοὺς
πολίτας ποιοῦντας; ἄνευ γὰρ δὴ τούτου, ὡς ἐν τοῖς ἔμ-
προσθεν ηὑρίσκομεν, οὐδὲν ὄφελος ἄλλην εὐεργεσίαν οὐδε-
514 a1 μίαν προσφέρειν, ἐὰν μὴ καλὴ κἀγαθὴ ἡ διάνοια ᾖ τῶν
μελλόντων ἢ χρήματα πολλὰ λαμβάνειν ἢ ἀρχήν τινων ἢ
ἄλλην δύναμιν ἡντινοῦν. φῶμεν[25] οὕτως ἔχειν;

{ΚΑΛ.} Πάνυ γε, εἴ σοι ἥδιον.

514 a5 {ΣΩ.} Εἰ οὖν παρεκαλοῦμεν ἀλλήλους, ὦ Καλλίκλεις, δη-
μοσίᾳ πράξοντες τῶν πολιτικῶν πραγμάτων ἐπὶ τὰ οἰκοδο-
μικά, ἢ τειχῶν ἢ νεωρίων ἢ ἱερῶν ἐπὶ τὰ μέγιστα οἰκοδομή-
ματα, πότερον ἔδει ἂν ἡμᾶς σκέψασθαι ἡμᾶς αὐτοὺς καὶ
514 b1 ἐξετάσαι πρῶτον μὲν εἰ ἐπιστάμεθα τὴν τέχνην ἢ οὐκ
ἐπιστάμεθα, τὴν οἰκοδομικήν, καὶ παρὰ τοῦ ἐμάθομεν; ἔδει
ἂν ἢ οὔ;

{ΚΑΛ.} Πάνυ γε.

---

25 φῶμεν Madvig, Burnet : θῶμεν mss, Dodds.

Kaliklis. Man kažin kaip atrodo, kad kalbi teisingai, Sokra-
tai, bet jaučiu tą patį kaip ir dauguma žmonių: nelabai mane 513 c5
įtikini.

Sokratas. Tai tavo sieloje glūdinti meilė demui prieš mane
sukyla. Bet jei tuos pačius dalykus aptarsime dažniau ir 513 d1
geriau, patikėsi. Taigi prisimink: sakėme, kad esama dviejų
dalyko puoselėjimo būdų, tiek kūno, tiek sielos. Vienas
dalyko imasi žiūrėdamas malonumo, kitas – kuo didesnio
gėrio. Šis ne pataikauja, o kovoja. Ar šitaip mes tuomet tai 513 d5
apibrėžėme?

Kaliklis. Būtent taip.

Sokratas. Taigi vienas puoselėjimas, kuris siekia malo-
numo, yra netaurus; tai ne kas kita kaip pataikavimas. Juk
taip?

Kaliklis. Tebūnie taip, jei nori. 513 e1

Sokratas. O kitas, tauresnis, žiūri, kad dalykas, kuriuo
rūpinamės, ar tai būtų kūnas, ar siela, būtų kuo geresnis.

Kaliklis. Aišku.

Sokratas. Vadinasi, šitaip reikia rūpintis poliu ir pilie- 513 e5
čiais – pačius piliečius daryti kuo geresnius? Juk be šito, kaip
anksčiau jau atradome, jokia kita geradarybė neatneš jokios
naudos. Kokia nauda, jei daugybę pinigų, kokią nors valdžią 514 a1
ar kitokią galią gaunantys žmonės neturės gražaus ir gero
mąstymo. Sutinkame, kad taip yra?

Kaliklis. Žinoma, jei tau taip labiau patinka.

Sokratas. Tad jei mudu, Kalikli, ketindami būti visuome- 514 a5
niniais polio veikėjais, vienas kitą ragintume imtis statybų
ir didžiulių sienų, laivų statyklų ar šventyklų statinių, ar
mudu neturėtume panagrinėti savęs ir ištirti – pirma, ar
išmanome tą statybų meną, ar neišmanome, ir iš ko jo išmo- 514 b1
kome. Turėtume ar ne?

Kaliklis. Aišku.

514 b5 {ΣΩ.} Οὐκοῦν δεύτερον αὖ τόδε, εἴ τι πώποτε οἰκοδόμημα
ᾠκοδομήκαμεν ἰδίᾳ ἢ τῶν φίλων τινὶ ἢ ἡμέτερον αὐτῶν, καὶ
τοῦτο τὸ οἰκοδόμημα καλὸν ἢ αἰσχρόν ἐστιν· καὶ εἰ μὲν
ηὑρίσκομεν σκοπούμενοι διδασκάλους τε ἡμῶν ἀγαθοὺς καὶ
514 c1 ἐλλογίμους γεγονότας καὶ οἰκοδομήματα πολλὰ μὲν καὶ καλὰ
μετὰ τῶν διδασκάλων ᾠκοδομημένα ἡμῖν, πολλὰ δὲ καὶ ἴδια
ἡμῶν ἐπειδὴ τῶν διδασκάλων ἀπηλλάγημεν, οὕτω μὲν δια-
κειμένων, νοῦν ἐχόντων ἦν ἂν ἰέναι ἐπὶ τὰ δημόσια ἔργα·
514 c5 εἰ δὲ μήτε διδάσκαλον εἴχομεν ἡμῶν αὐτῶν ἐπιδεῖξαι οἰκο-
δομήματά τε ἢ μηδὲν ἢ πολλὰ καὶ μηδενὸς ἄξια, οὕτω
δὴ ἀνόητον ἦν δήπου ἐπιχειρεῖν τοῖς δημοσίοις ἔργοις καὶ
παρακαλεῖν ἀλλήλους ἐπ' αὐτά. φῶμεν ταῦτα ὀρθῶς λέ-
514 d1 γεσθαι ἢ οὔ;

{ΚΑΛ.} Πάνυ γε.

{ΣΩ.} Οὐκοῦν οὕτω πάντα, τά τε ἄλλα κἂν εἰ ἐπιχειρή-
σαντες δημοσιεύειν παρεκαλοῦμεν ἀλλήλους ὡς ἱκανοὶ ἰατροὶ
514 d5 ὄντες, ἐπεσκεψάμεθα δήπου ἂν ἐγώ τε σὲ καὶ σὺ ἐμέ, Φέρε
πρὸς θεῶν, αὐτὸς δὲ ὁ Σωκράτης πῶς ἔχει τὸ σῶμα πρὸς
ὑγίειαν; ἢ ἤδη τις ἄλλος διὰ Σωκράτην ἀπηλλάγη νόσου,
ἢ δοῦλος ἢ ἐλεύθερος; κἂν ἐγὼ οἶμαι περὶ σοῦ ἕτερα
τοιαῦτα ἐσκόπουν· καὶ εἰ μὴ ηὑρίσκομεν δι' ἡμᾶς μηδένα
514 e1 βελτίω γεγονότα τὸ σῶμα, μήτε τῶν ξένων μήτε τῶν
ἀστῶν, μήτε ἄνδρα μήτε γυναῖκα, πρὸς Διός, ὦ Καλλίκλεις,
οὐ καταγέλαστον ἂν ἦν τῇ ἀληθείᾳ, εἰς τοσοῦτον ἀνοίας
ἐλθεῖν ἀνθρώπους, ὥστε, πρὶν ἰδιωτεύοντας πολλὰ μὲν ὅπως
514 e5 ἐτύχομεν ποιῆσαι, πολλὰ δὲ κατορθῶσαι καὶ γυμνάσασθαι
ἱκανῶς τὴν τέχνην, τὸ λεγόμενον δὴ τοῦτο ἐν τῷ πίθῳ τὴν
κεραμείαν ἐπιχειρεῖν μανθάνειν, καὶ αὐτούς τε δημοσιεύειν
ἐπιχειρεῖν καὶ ἄλλους τοιούτους παρακαλεῖν; οὐκ ἀνόητόν
σοι δοκεῖ ἂν εἶναι οὕτω πράττειν;

514 e10 {ΚΑΛ.} Ἔμοιγε.

515 a1 {ΣΩ.} Νῦν δέ, ὦ βέλτιστε ἀνδρῶν, ἐπειδὴ σὺ μὲν αὐτὸς
ἄρτι ἄρχῃ πράττειν τὰ τῆς πόλεως πράγματα, ἐμὲ δὲ παρα-
καλεῖς καὶ ὀνειδίζεις ὅτι οὐ πράττω, οὐκ ἐπισκεψόμεθα

Sokratas. O antra – išsiaiškinti, ar kada privačiai 514 b5
esame pastatę kokį pastatą – kam nors iš draugų ar sau,
ir ar tas pastatas yra gražus, ar baisus. Ir jei nagrinė-
dami rasime, kad mūsų mokytojai buvo geri ir garbūs, ir
kad daug gražių pastatų pastatėme kartu su jais, o pas- 514 c1
kui ir patys, jau išsiskyrę su mokytojais, jei tokie būtų
mūsų reikalai, tuomet būtų protinga imtis visuomeninių
darbų. Bet jei negebėtume parodyti nei mokytojo, nei 514 c5
pastatų – visai jokių arba nieko verta, tuomet, ko gero,
būtų tikra beprotybė užsimoti imtis visuomeninių darbų
ir vienas kitą tam raginti. Sutiksime, kad tai teisingai
pasakyta, ar ne? 514 d1

Kaliklis. Aišku.

Sokratas. Ir visur tas pat. Štai, jei žengę į visuomeninę
veikląragintume vienas kitą veikti kaip tinkami gydyto-
jai, turbūt ištirtume – aš tave, o tu mane: „Nagi, dėl dievų, 514 d5
o pačiam Sokratui kaip su kūno sveikata? Ar kas nors kitas,
vergas ar laisvas žmogus, yra atsikratęs ligos Sokrato pade-
damas“? Manau, kad ir aš apie tave tą patį aiškinčiausi ir,
jei nerastume nieko, kas dėl mūsų būtų tapęs geresnės
kūno būsenos, – nei svetimšalis, nei miestietis, nei vyras, 514 e1
nei moteris, – dėl Dzeuso, Kalikli, ar išties nebūtų juokinga,
jei žmonės pasiektų tokios beprotybės, kad, anksčiau pri-
vačiai nenudirbę daug darbų, vienų ne kažin kaip, kitų 514 e5
sėkmingai, ir tinkamai neišmankštinę savo meno gebė-
jimų, sumanytų, kaip sakoma, „puodžiaus meno mokytis
ant didelio puodo“ – patys imtųsi visuomeninės veiklos
ir kitus tokius ragintų? Ar neatrodo tau, kad elgtis taip
būtų beprotybė?

Kaliklis. Atrodo. 514 e10

Sokratas. O štai dabar, puikiausiasis iš vyrų, kai pats nese- 515 a1
niai pradėjai dirbti polio darbus ir mane ragini bei peiki,
kad jų nedirbu, ar vienas kito taip nenagrinėsime: „Nagi,

ἀλλήλους, Φέρε, Καλλικλῆς ἤδη τινὰ βελτίω πεποίηκεν
515 a5 τῶν πολιτῶν; ἔστιν ὅστις πρότερον πονηρὸς ὤν, ἄδικός τε καὶ ἀκόλαστος καὶ ἄφρων, διὰ Καλλικλέα καλός τε κἀγαθὸς γέγονεν, ἢ ξένος ἢ ἀστός, ἢ δοῦλος ἢ ἐλεύθερος; λέγε μοι,
515 b1 ἐάν τίς σε ταῦτα ἐξετάζῃ, ὦ Καλλίκλεις, τί ἐρεῖς; τίνα φήσεις βελτίω πεποιηκέναι ἄνθρωπον τῇ συνουσίᾳ τῇ σῇ; ὀκνεῖς ἀποκρίνασθαι, εἴπερ ἔστιν τι ἔργον σὸν ἔτι ἰδιωτεύοντος, πρὶν δημοσιεύειν ἐπιχειρεῖν;

515 b5 {ΚΑΛ.} Φιλόνικος εἶ, ὦ Σώκρατες.

{ΣΩ.} Ἀλλ' οὐ φιλονικίᾳ γε ἐρωτῶ, ἀλλ' ὡς ἀληθῶς βουλόμενος εἰδέναι ὅντινά ποτε τρόπον οἴει δεῖν πολιτεύεσθαι ἐν ἡμῖν. ἢ ἄλλου του ἄρα ἐπιμελήσῃ ἡμῖν ἐλθὼν ἐπὶ τὰ
515 c1 τῆς πόλεως πράγματα ἢ ὅπως ὅτι βέλτιστοι οἱ πολῖται ὦμεν; ἢ οὐ πολλάκις ἤδη ὡμολογήκαμεν τοῦτο δεῖν πράττειν τὸν πολιτικὸν ἄνδρα; ὡμολογήκαμεν ἢ οὔ; ἀποκρίνου. ὡμολογήκαμεν· ἐγὼ ὑπὲρ σοῦ ἀποκρινοῦμαι. εἰ τοίνυν τοῦτο
515 c5 δεῖ τὸν ἀγαθὸν ἄνδρα παρασκευάζειν τῇ ἑαυτοῦ πόλει, νῦν μοι ἀναμνησθεὶς εἰπὲ περὶ ἐκείνων τῶν ἀνδρῶν ὧν ὀλίγῳ πρότερον ἔλεγες, εἰ ἔτι σοι δοκοῦσιν ἀγαθοὶ πολῖται γεγο-
515 d1 νέναι, Περικλῆς καὶ Κίμων καὶ Μιλτιάδης καὶ Θεμιστοκλῆς.

{ΚΑΛ.} Ἔμοιγε.

{ΣΩ.} Οὐκοῦν εἴπερ ἀγαθοί, δῆλον ὅτι ἕκαστος αὐτῶν βελτίους ἐποίει τοὺς πολίτας ἀντὶ χειρόνων. ἐποίει ἢ οὔ;

515 d5 {ΚΑΛ.} Ναί.

{ΣΩ.} Οὐκοῦν ὅτε Περικλῆς ἤρχετο λέγειν ἐν τῷ δήμῳ, χείρους ἦσαν οἱ Ἀθηναῖοι ἢ ὅτε τὰ τελευταῖα ἔλεγεν;

{ΚΑΛ.} Ἴσως.

{ΣΩ.} Οὐκ ἴσως δή, ὦ βέλτιστε, ἀλλ' ἀνάγκη[26] ἐκ τῶν
515 d10 ὡμολογημένων, εἴπερ ἀγαθός γ' ἦν ἐκεῖνος πολίτης.

515 e1 {ΚΑΛ.} Τί οὖν δή;

{ΣΩ.} Οὐδέν· ἀλλὰ τόδε μοι εἰπὲ ἐπὶ τούτῳ, εἰ λέγονται Ἀθηναῖοι διὰ Περικλέα βελτίους γεγονέναι, ἢ πᾶν τοὐναντίον διαφθαρῆναι ὑπ' ἐκείνου. ταυτὶ γὰρ ἔγωγε ἀκούω,

26 ἀνάγκη mss : ἀνάγκῃ Schanz, Dodds.

Kalikli, ar kurį nors pilietį jau esi padaręs geresnį? Ar kas nors, anksčiau buvęs bjaurus, neteisingas, netramdomas 515 a5
ir beprotis, Kaliklio dėka tapo gražus ir geras – svetimšalis, miestietis, vergas ar laisvasis"? Sakyk man, Kalikli, jei kas nors taip tave kvostų, ką pasakytum? Delsi? Neatsakai, 515 b1
ar turi nudirbęs kokį nors darbą privačiai, prieš imdamasis visuomeninio veikimo?

Kaliklis. Nori laimėti, Sokratai. 515 b5

Sokratas. Tikrai ne dėl pergalės tavęs klausiu. Išties noriu sužinoti, kaip, tavo manymu, turi būti tvarkomas mūsų polis. Kai pats imsiesi mūsų polio reikalų, tau rūpės, kad mes būtume kuo geresni piliečiai? Ne kas kita? Juk ne kartą 515 c1
jau esame sutarę, kad toks turi būti politiko darbas. Esame sutarę ar ne? Atsakyk. „Esame sutarę", – pats už tave atsakau. O jei geras vyras, būtent tai savo poliui turėtų parūpinti, 515 c5
prisimink ir pasakyk, ar tau tebeatrodo, kad anie vyrai, apie kuriuos neseniai kalbėjai, – Periklis, Kimonas, Miltiadas ir 515 d1
Temistoklis – buvo geri piliečiai?

Kaliklis. Atrodo.

Sokratas. O jei geri, vadinasi, kiekvienas iš jų piliečius, kurie buvo blogesni, darė geresnius. Darė ar nedarė?

Kaliklis. Darė. 515 d5

Sokratas. Vadinasi, kai Periklis pradėjo sakyti liaudžiai kalbas, atėniečiai buvo blogesni nei tuomet, kai jis kalbėjo paskutinį kartą?

Kaliklis. Galbūt.

Sokratas. Ne „galbūt", puikiausiasis tu mano, o „būtinai"!
Tai būtinai plaukia iš to, dėl ko sutarėme, jei tik tas žmogus 515 d10
išties buvo geras pilietis.

Kaliklis. Ir kas iš to? 515 e1

Sokratas. Nieko. Bet štai dar ką man pasakyk. Kaip kalbama? Ar kad atėniečiai Periklio dėka pasidarė geresni, ar, priešingai, kad jis juos sugadino? Bent aš būtent tai girdžiu:

515 e5 Περικλέα πεποιηκέναι Ἀθηναίους ἀργοὺς καὶ δειλοὺς καὶ λάλους καὶ φιλαργύρους, εἰς μισθοφορίαν πρῶτον καταστήσαντα.

{ΚΑΛ.} Τῶν τὰ ὦτα κατεαγότων ἀκούεις ταῦτα, ὦ Σώκρατες.

515 e10 {ΣΩ.} Ἀλλὰ τάδε οὐκέτι ἀκούω, ἀλλ' οἶδα σαφῶς καὶ ἐγὼ καὶ σύ, ὅτι τὸ μὲν πρῶτον ηὐδοκίμει Περικλῆς καὶ οὐδεμίαν αἰσχρὰν δίκην κατεψηφίσαντο αὐτοῦ Ἀθηναῖοι, ἡνίκα χείρους ἦσαν· ἐπειδὴ δὲ καλοὶ κἀγαθοὶ ἐγεγόνεσαν
516 a1 ὑπ' αὐτοῦ, ἐπὶ τελευτῇ τοῦ βίου τοῦ Περικλέους, κλοπὴν αὐτοῦ κατεψηφίσαντο, ὀλίγου δὲ καὶ θανάτου ἐτίμησαν, δῆλον ὅτι ὡς πονηροῦ ὄντος.

{ΚΑΛ.} Τί οὖν; τούτου ἕνεκα κακὸς ἦν Περικλῆς;

516 a5 {ΣΩ.} Ὄνων γοῦν ἂν ἐπιμελητὴς καὶ ἵππων καὶ βοῶν τοιοῦτος ὢν κακὸς ἂν ἐδόκει εἶναι, εἰ παραλαβὼν μὴ λακτίζοντας ἑαυτὸν μηδὲ κυρίττοντας μηδὲ δάκνοντας ἀπέδειξε ταῦτα ἅπαντα ποιοῦντας δι' ἀγριότητα. ἢ οὐ δοκεῖ σοι
516 b1 κακὸς εἶναι ἐπιμελητὴς ὁστισοῦν ὁτουοῦν ζῴου, ὃς ἂν παραλαβὼν ἡμερώτερα ἀποδείξῃ ἀγριώτερα ἢ παρέλαβε; δοκεῖ ἢ οὔ;

{ΚΑΛ.} Πάνυ γε, ἵνα σοι χαρίσωμαι.

516 b5 {ΣΩ.} Καὶ τόδε τοίνυν μοι χάρισαι ἀποκρινάμενος· πότερον καὶ ὁ ἄνθρωπος ἓν τῶν ζῴων ἐστὶν ἢ οὔ;

{ΚΑΛ.} Πῶς γὰρ οὔ;

{ΣΩ.} Οὐκοῦν ἀνθρώπων Περικλῆς ἐπεμέλετο;

{ΚΑΛ.} Ναί.

516 b10 {ΣΩ.} Τί οὖν; οὐκ ἔδει αὐτούς, ὡς ἄρτι ὡμολογοῦμεν, δικαιοτέρους γεγονέναι ἀντὶ ἀδικωτέρων ὑπ' ἐκείνου, εἴπερ
516 c1 ἐκεῖνος ἐπεμελεῖτο αὐτῶν ἀγαθὸς ὢν τὰ πολιτικά;

{ΚΑΛ.} Πάνυ γε.

{ΣΩ.} Οὐκοῦν οἵ γε δίκαιοι ἥμεροι, ὡς ἔφη Ὅμηρος· σὺ δὲ τί φῄς; οὐχ οὕτως;

516 c5 {ΚΑΛ.} Ναί.

„Periklis padarė atėniečius tinginiais, bailiais, plepiais ir gob- 515 e5
šuoliais, nes įvedė atlyginamą tarnybą“.

Kaliklis. Tokius dalykus girdi iš tų, ausis apsidaužusių žmonių, Sokratai.

Sokratas. Bet štai ką – ne girdžiu, bet aiškiai žinau, abudu 515 e10
žinome: kad pirma Periklis buvo gerbiamas, ir atėniečiai tuomet, kai dar buvo blogesni, neskyrė jam jokios gėdingos bausmės, o kai Periklio gyvenimo pabaigoje jo dėka pasidarė
gražūs ir geri, apkaltino jį vagyste ir vos nepaskyrė mirties 516 a1
bausmės – aišku, kad laikydami jį nedorėliu.

Kaliklis. Ir kas? Ar dėl to Periklis tapo blogas?

Sokratas. Na, jei toks būtų asilų, arklių ar karvių pri- 516 a5
žiūrėtojas, atrodytų blogas, jei gavęs gyvulius, kurie nesispardo, nesibado ir nesikandžioja, gražintų juos sulaukėjusius ir ėmusius visa tai daryti. Ar tau neatrodo,
kad apskritai blogas yra tas prižiūrėtojas, kuris romesnį 516 b1
gyvūną, kad ir kas tai būtų, gražina labiau sulaukėjusį. Atrodo, ar ne?

Kaliklis. Žinoma. Kad tik padaryčiau tau malonumą.

Sokratas. Tuomet dar sykį padaryk man malonumą atsa- 516 b5
kydamas: ar žmogus taip pat yra vienas iš gyvūnų? Taip ar ne?

Kaliklis. Kaipgi ne.

Sokratas. O Periklis prižiūrėjo žmones?

Kaliklis. Taip.

Sokratas. Taigi. Argi tie žmonės, kaip ką tik sutarėme, jo 516 b10
dėka neturėjo tapti teisingesni nei buvo anksčiau, jei juos
prižiūrėjo geras politikas? 516 c1

Kaliklis. Žinoma.

Sokratas. O teisingieji romūs, kaip sakė Homeras. O tu kaip sakai? Ne taip?

Kaliklis. Taip. 516 c5

{ΣΩ.} Ἀλλὰ μὴν ἀγριωτέρους γε αὐτοὺς ἀπέφηνεν ἢ οἵους παρέλαβεν, καὶ ταῦτ᾽ εἰς αὐτόν, ὃν ἥκιστ᾽ ἂν ἐβούλετο.

{ΚΑΛ.} Βούλει σοι ὁμολογήσω;

{ΣΩ.} Εἰ δοκῶ γε σοι ἀληθῆ λέγειν.

{ΚΑΛ.} Ἔστω δὴ ταῦτα.

{ΣΩ.} Οὐκοῦν εἴπερ ἀγριωτέρους, ἀδικωτέρους τε καὶ χείρους;

{ΚΑΛ.} Ἔστω.

{ΣΩ.} Οὐκ ἄρ᾽ ἀγαθὸς τὰ πολιτικὰ Περικλῆς ἦν ἐκ τούτου τοῦ λόγου.

{ΚΑΛ.} Οὐ σύ γε φῄς.

{ΣΩ.} Μὰ Δί᾽ οὐδέ γε σὺ ἐξ ὧν ὡμολόγεις. πάλιν δὲ λέγε μοι περὶ Κίμωνος· οὐκ ἐξωστράκισαν αὐτὸν οὗτοι οὓς ἐθεράπευεν, ἵνα αὐτοῦ δέκα ἐτῶν μὴ ἀκούσειαν τῆς φωνῆς; καὶ Θεμιστοκλέα ταὐτὰ ταῦτα ἐποίησαν καὶ φυγῇ προσεζημίωσαν; Μιλτιάδην δὲ τὸν ἐν Μαραθῶνι εἰς τὸ βάραθρον ἐμβαλεῖν ἐψηφίσαντο, καὶ εἰ μὴ διὰ τὸν πρύτανιν, ἐνέπεσεν ἄν; *καίτοι οὗτοι, εἰ ἦσαν ἄνδρες ἀγαθοί*, ὡς σὺ φῄς, οὐκ ἄν ποτε ταῦτα ἔπασχον. οὔκουν οἵ γε ἀγαθοὶ ἡνίοχοι κατ᾽ ἀρχὰς μὲν οὐκ ἐκπίπτουσιν ἐκ τῶν ζευγῶν, ἐπειδὰν δὲ θεραπεύσωσιν τοὺς ἵππους καὶ αὐτοὶ ἀμείνους γένωνται ἡνίοχοι, τότ᾽ ἐκπίπτουσιν· οὐκ ἔστι ταῦτ᾽ οὔτ᾽ ἐν ἡνιοχείᾳ οὔτ᾽ ἐν ἄλλῳ ἔργῳ οὐδενί· ἢ δοκεῖ σοι;

{ΚΑΛ.} Οὐκ ἔμοιγε.

{ΣΩ.} Ἀληθεῖς ἄρα, ὡς ἔοικεν, οἱ ἔμπροσθεν λόγοι ἦσαν, ὅτι οὐδένα ἡμεῖς ἴσμεν ἄνδρα ἀγαθὸν γεγονότα τὰ πολιτικὰ ἐν τῇδε τῇ πόλει. σὺ δὲ ὡμολόγεις τῶν γε νῦν οὐδένα, τῶν μέντοι ἔμπροσθεν, καὶ προείλου τούτους τοὺς ἄνδρας· οὗτοι δὲ ἀνεφάνησαν ἐξ ἴσου τοῖς νῦν ὄντες, ὥστε, εἰ οὗτοι ῥήτορες ἦσαν, οὔτε τῇ ἀληθινῇ ῥητορικῇ ἐχρῶντο – οὐ γὰρ ἂν ἐξέπεσον – οὔτε τῇ κολακικῇ.

{ΚΑΛ.} Ἀλλὰ μέντοι πολλοῦ γε δεῖ, ὦ Σώκρατες, μή ποτέ τις τῶν νῦν ἔργα τοιαῦτα ἐργάσηται οἷα τούτων ὅστις βούλει εἴργασται.

Sokratas. Bet juk jis padarė juos labiau sulaukėjusius nei gavo, be to, šitaip jie pasielgė su juo pačiu, o šito jis norėjo mažiausiai.

Kaliklis. Nori, kad tau pritarčiau?

Sokratas. Jei tau atrodo, kad sakau tiesą.

Kaliklis. Tebūnie taip.

Sokratas. O jei padarė juos labiau sulaukėjusius, tad ir labiau neteisingus ir blogesnius?

Kaliklis. Tebūnie.

Sokratas. Taigi, iš šito svarstymo plaukia, kad Periklis nebuvo geras politikas.

Kaliklis. Tu sakai, kad ne.

Sokratas. Dėl Dzeuso, ir tu taip sakai – juk vis man pritarei. O dabar pasakyk apie Kimoną: ar jo ugdyti žmonės nepritaikė jam ostrakizmo, tikėdamiesi dešimt metų nebegirdėti jo balso? Temistokliui padarė tą patį ir dar nubaudė tremtimi, o Maratono didvyrį Miltiadą nubalsavo mesti į Prarają ir, jei ne pritanas, jis būtų ten atsidūręs. Bet jei, kaip tu sakai, jie būtų buvę geri vyrai, niekad nebūtų galėję patirti tokių dalykų. Juk nebūna, kad geri vadeliotojai pirma neiškrenta iš vežimo, o kai paugdo arklius ir patys pasidaro geresni vadeliotojai, tada iškrenta. Ne, taip nebūna, nei vadeliotojų, nei kokioje kitoje veikloje. Ar tau atrodo, kad būna?

Kaliklis. Ne, neatrodo.

Sokratas. Taigi, panašu, kad teisingai anksčiau buvo pasakyta: nežinome nė vieno šiame polyje buvusio gero politiko. Tu sutikai tik dėl dabartinių, o iš praeities išsirinkai tuos keturis vyrus. Tačiau pasirodė, kad ir jie nesiskiria nuo dabartinių, tad, jei jie buvo retoriai, nesinaudojo nei tikrąja retorika (antraip nebūtų iškritę), nei pataikaujančia.

Kaliklis. Vis dėlto, Sokratai, niekas iš dabartinių negalėtų padaryti tokių darbų, kokius nudirbo tie vyrai, – imk kurį nori.

{ΣΩ.} Ὦ δαιμόνιε, οὐδ᾽ ἐγὼ ψέγω τούτους ὥς γε διακό-
νους εἶναι πόλεως, ἀλλά μοι δοκοῦσι τῶν γε νῦν διακονικώ-
τεροι γεγονέναι καὶ μᾶλλον οἷοί τε ἐκπορίζειν τῇ πόλει ὧν
517 b5 ἐπεθύμει. ἀλλὰ γὰρ μεταβιβάζειν τὰς ἐπιθυμίας καὶ μὴ
ἐπιτρέπειν, πείθοντες καὶ βιαζόμενοι ἐπὶ τοῦτο ὅθεν ἔμελ-
λον ἀμείνους ἔσεσθαι οἱ πολῖται, ὡς ἔπος εἰπεῖν οὐδὲν
517 c1 τούτων διέφερον ἐκεῖνοι· ὅπερ μόνον ἔργον ἐστὶν ἀγαθοῦ
πολίτου. ναῦς δὲ καὶ τείχη καὶ νεώρια καὶ ἄλλα πολλὰ
τοιαῦτα καὶ ἐγώ σοι ὁμολογῶ δεινοτέρους εἶναι ἐκείνους
τούτων ἐκπορίζειν. πρᾶγμα οὖν γελοῖον ποιοῦμεν ἐγώ τε
517 c5 καὶ σὺ ἐν τοῖς λόγοις· ἐν παντὶ γὰρ τῷ χρόνῳ ὃν διαλεγό-
μεθα οὐδὲν παυόμεθα εἰς τὸ αὐτὸ ἀεὶ περιφερόμενοι καὶ
ἀγνοοῦντες ἀλλήλων ὅτι λέγομεν. ἐγὼ γοῦν σε πολλάκις
οἶμαι ὡμολογηκέναι καὶ ἐγνωκέναι ὡς ἄρα διττὴ αὕτη τις
517 d1 ἡ πραγματεία ἔστιν καὶ περὶ τὸ σῶμα καὶ περὶ τὴν ψυχήν,
καὶ ἡ μὲν ἑτέρα διακονική ἐστιν, ᾗ δυνατὸν εἶναι ἐκπορίζειν,
ἐὰν μὲν πεινῇ τὰ σώματα ἡμῶν, σιτία, ἐὰν δὲ διψῇ, ποτά,
ἐὰν δὲ ῥιγῷ, ἱμάτια, στρώματα, ὑποδήματα, ἄλλ᾽ ὧν ἔρχεται
517 d5 σώματα εἰς ἐπιθυμίαν· καὶ ἐξεπίτηδές σοι διὰ τῶν αὐτῶν
εἰκόνων λέγω, ἵνα ῥᾷον καταμάθῃς. τούτων γὰρ ποριστικὸν
εἶναι ἢ κάπηλον ὄντα ἢ ἔμπορον ἢ δημιουργόν του αὐτῶν
517 e1 τούτων, σιτοποιὸν ἢ ὀψοποιὸν ἢ ὑφάντην ἢ σκυτοτόμον ἢ
σκυτοδεψόν, οὐδὲν[27] θαυμαστόν ἐστιν ὄντα τοιοῦτον δόξαι καὶ
αὑτῷ καὶ τοῖς ἄλλοις θεραπευτὴν εἶναι σώματος, παντὶ τῷ
μὴ εἰδότι ὅτι ἔστιν τις παρὰ ταύτας ἁπάσας τέχνη γυμνα-
517 e5 στική τε καὶ ἰατρική, ἣ δὴ τῷ ὄντι γε ἐστὶν σώματος
θεραπεία, ἥνπερ καὶ προσήκει τούτων ἄρχειν πασῶν τῶν
τεχνῶν καὶ χρῆσθαι τοῖς τούτων ἔργοις διὰ τὸ εἰδέναι ὅτι τε
χρηστὸν καὶ πονηρὸν τῶν σιτίων ἢ ποτῶν ἐστιν εἰς ἀρετὴν
518 a1 σώματος, τὰς δ᾽ ἄλλας πάσας ταύτας ἀγνοεῖν· διὸ δὴ καὶ
ταύτας μὲν δουλοπρεπεῖς τε καὶ διακονικὰς καὶ ἀνελευθέρους
εἶναι [περὶ σώματος πραγματείαν], τὰς ἄλλας τέχνας, τὴν δὲ
γυμναστικὴν καὶ ἰατρικὴν κατὰ τὸ δίκαιον δεσποίνας εἶναι

27 ⟨ὂν⟩ ante οὐδὲν add. Dodds.

Sokratas. Įstabusis mano, aš taip pat nenoriu jų peikti, jei
kalbama apie polio tarnus. Išties, man regis, jie buvo didesni
tarnai nei nūdieniai ir geriau gebėjo parūpinti poliui jo
trokštamų dalykų. Bet kad pakeistų troškimų kryptį ir jiems 517 b5
ne nuolaidžiautų, o ragintų ir verstų siekti to, kas padarytų
piliečius geresnius – čia jie, galima sakyti, nė kiek nepra-
noko dabartinių. O juk tai ir yra vienintelis gero piliečio 517 c1
darbas. Dėl laivų, sienų, laivų statyklų ir daugybės kitų
tokių dalykų aš su tavimi sutinku: visa tai jie išties gebėjo
parūpinti geriau nei dabartiniai.

Tad mudu svarstydami darome juokingą dalyką: kiek
kalbamės, visą laiką apsisukę grįžtame prie to paties ir vis 517 c5
nesuprantame, apie ką kalba kitas. Bent man atrodo, kad
tu jau ne sykį esi sutikęs ir supratęs, kad tiek kūnui, tiek
sielai skirtas veikimas yra dvejopas: vienas yra patarnau- 517 d1
jantis, gebantis parūpinti, kai mūsų kūnas alksta – maisto,
kai trokšta – gėrimo, jei šąla – drabužių, patiesalų, apavo
ir visokių kitokių dalykų, kurių užsigeidžia kūnas. Tyčia
kalbu tais pačiais vaizdais, kad lengviau suprastum. Visa 517 d5
tai parūpina prekeiviai, pirkliai arba kokių nors iš šių
dalykų gamintojai: duonos kepėjas, virėjas, audėjas, bat- 517 e1
siuvys ar odininkas, tad visai nenuostabu, kad atrodo, esą
toks žmogus rūpinasi kūnu. Ir jam pačiam taip atrodo, ir
kitiems, kiekvienam, kas nežino, kad, be visų šitų veiklų,
dar esama mankštos ir gydymo meno, kuris tikrai rūpi- 517 e5
nasi kūnu. Jam ir dera valdyti visus tuos menus ir naudo-
tis jų dirbiniais, nes jis žino, kokie valgiai ir gėrimai yra
naudingi arba žalingi kūno dorybei, o kiti nežino. Todėl 518 a1
visi kiti menai yra vergai ir nelaisvi tarnai, o mankšta ir
medicina teisėtai yra jų valdovės.

518 a5 τούτων. ταὐτὰ οὖν ταῦτα ὅτι ἔστιν καὶ περὶ ψυχήν, τοτὲ
μέν μοι δοκεῖς μανθάνειν ὅτι[28] λέγω, καὶ ὁμολογεῖς ὡς εἰδὼς
ὅτι ἐγὼ λέγω· ἥκεις δὲ ὀλίγον ὕστερον λέγων ὅτι ἄνθρωποι
518 b1 καλοὶ κἀγαθοὶ γεγόνασιν πολῖται ἐν τῇ πόλει, καὶ ἐπειδὰν
ἐγὼ ἐρωτῶ οἵτινες, δοκεῖς μοι ὁμοιοτάτους προτείνεσθαι
ἀνθρώπους περὶ τὰ πολιτικά, ὥσπερ ἂν εἰ περὶ τὰ γυμνα-
στικὰ ἐμοῦ ἐρωτῶντος οἵτινες ἀγαθοὶ γεγόνασιν ἢ εἰσὶν
518 b5 σωμάτων θεραπευταί, ἔλεγές μοι πάνυ σπουδάζων, Θεαρίων
ὁ ἀρτοκόπος καὶ Μίθαικος ὁ τὴν ὀψοποιίαν συγγεγραφὼς
τὴν Σικελικὴν καὶ Σάραμβος ὁ κάπηλος, ὅτι οὗτοι θαυμάσιοι
γεγόνασιν σωμάτων θεραπευταί, ὁ μὲν ἄρτους θαυμαστοὺς
518 c1 παρασκευάζων, ὁ δὲ ὄψον, ὁ δὲ οἶνον. ἴσως ἂν οὖν ἠγα-
νάκτεις, εἴ σοι ἔλεγον ἐγὼ ὅτι Ἄνθρωπε, ἐπαΐεις οὐδὲν
περὶ γυμναστικῆς· διακόνους μοι λέγεις καὶ ἐπιθυμιῶν
παρασκευαστὰς ἀνθρώπους, οὐκ ἐπαΐοντας καλὸν κἀγαθὸν
518 c5 οὐδὲν περὶ αὐτῶν, οἵ, ἂν οὕτω τύχωσιν, ἐμπλήσαντες καὶ
παχύναντες τὰ σώματα τῶν ἀνθρώπων, ἐπαινούμενοι ὑπ'
αὐτῶν, προσαπολοῦσιν αὐτῶν καὶ τὰς ἀρχαίας σάρκας· οἱ
518 d1 δ' αὖ δι' ἀπειρίαν οὐ τοὺς ἑστιῶντας αἰτιάσονται τῶν νόσων
αἰτίους εἶναι καὶ τῆς ἀποβολῆς τῶν ἀρχαίων σαρκῶν, ἀλλ'
οἳ ἂν αὐτοῖς τύχωσι τότε παρόντες καὶ συμβουλεύοντές τι,
ὅταν δὴ αὐτοῖς ἥκῃ ἡ τότε πλησμονὴ νόσον φέρουσα συχνῷ
518 d5 ὕστερον χρόνῳ, ἅτε ἄνευ τοῦ ὑγιεινοῦ γεγονυῖα, τούτους
αἰτιάσονται καὶ ψέξουσιν καὶ κακόν τι ποιήσουσιν, ἂν οἷοί
τ' ὦσι, τοὺς δὲ προτέρους ἐκείνους καὶ αἰτίους τῶν κακῶν
518 e1 ἐγκωμιάσουσιν. καὶ σὺ νῦν, ὦ Καλλίκλεις, ὁμοιότατον
τούτῳ ἐργάζῃ· ἐγκωμιάζεις ἀνθρώπους, οἳ τούτους εἱστιά-
κασιν εὐωχοῦντες ὧν ἐπεθύμουν. καί φασι μεγάλην τὴν
πόλιν πεποιηκέναι αὐτούς· ὅτι δὲ οἰδεῖ καὶ ὕπουλός ἐστιν
519 a1 δι' ἐκείνους τοὺς παλαιούς, οὐκ αἰσθάνονται. ἄνευ γὰρ
σωφροσύνης καὶ δικαιοσύνης λιμένων καὶ νεωρίων καὶ
τειχῶν καὶ φόρων καὶ τοιούτων φλυαριῶν ἐμπεπλήκασι τὴν
πόλιν· ὅταν οὖν ἔλθῃ ἡ καταβολὴ αὕτη τῆς ἀσθενείας, τοὺς

28 ὅτε Dodds.

O kad ir su siela yra tas pat, man regis, kartais supranti, 518 a5
ką aš kalbu, ir pritari, tarytum žinodamas, ką turiu ome-
nyje, bet kiek vėliau imi ir pareiški, kad polyje būta gra- 518 b1
žių ir gerų piliečių. Man paklausus, kas jie tokie, nurodai
tokius politikos žmones, kurie man labai primena štai ką.
Jei paklausčiau apie mankštą, kokie žmonės anksčiau ar
dabar gerai rūpinasi kūnu, o tu labai rimtai atsakytum, kad 518 b5
duonkepys Tearionas, veikalą apie Sicilijos valgius para-
šęs Mitaikas ir pirklys Sarambas – štai kas įstabiai rūpi-
nęsi kūnu, nes vienas gebėjęs parūpinti nuostabios duonos
kepaliukų, kitas – valgių, o trečias – vyno. Ko gero, supyk- 518 c1
tum, jei tau pasakyčiau: „Žmogau, nieko nenutuoki apie
mankštos meną. Vardiji man tarnus ir norų tenkintojus,
visai nenutuokiančius, kas tuose noruose galėtų būti gražu
ir gera. Progai pasitaikius, tokie tenkintojai pripildytų ir 518 c5
prikimštų juos už tai giriančių žmonių kūnus ir pražu-
dytų net tai, ką žmonės prieš tai tuose kūnuose turėjo. O šie,
kadangi yra visai neįgudę, dėl savo ligų ir kūno sunykimo 518 d1
kaltins ne anuos savo vaišintojus, bet tuos, kurie bus šalia
ir ką nors patars tuomet, kai gerokai vėliau anas, jokios
sveikatos nepaisęs prisikimšimas sukels ligą. Šiuos pata- 518 d5
rėjus jie kaltins, peiks ir, jei gebės, dar ir padarys ką nors
bloga, o anuos, ankstesniuosius, kurie ir yra blogybių kal-
tininkai, tik liaupsins“.

Tai tu, Kalikli, dabar elgiesi labai panašiai. Liaupsini tuos, 518 e1
kurie privaišino atėniečius viskuo, ko šie geidę. Tad ir tei-
giama, kad jie sukūrę polio didybę. O kad dėl tų senovės vyrų
polis tinsta pūliais, šito niekas nesuvokia. Anie vyrai pripildė
polį uostų, laivų statyklų, sienų, duoklių ir panašių nesąmo- 519 a1
nių. Bet ne santūrumo ir ne teisingumo. Taigi, kai ištiks anos

519 a5 τότε παρόντας αἰτιάσονται συμβούλους, Θεμιστοκλέα δὲ
καὶ Κίμωνα καὶ Περικλέα ἐγκωμιάσουσιν, τοὺς αἰτίους
τῶν κακῶν· σοῦ δὲ ἴσως ἐπιλήψονται, ἐὰν μὴ εὐλαβῇ, καὶ
τοῦ ἐμοῦ ἑταίρου Ἀλκιβιάδου, ὅταν καὶ τὰ ἀρχαῖα προσ-
519 b1 απολλύωσι πρὸς οἷς ἐκτήσαντο, οὐκ αἰτίων ὄντων τῶν κακῶν
ἀλλ' ἴσως συναιτίων.

Καίτοι ἔγωγε ἀνόητον πρᾶγμα καὶ νῦν ὁρῶ γιγνόμενον καὶ
ἀκούω τῶν παλαιῶν ἀνδρῶν πέρι. αἰσθάνομαι γάρ, ὅταν ἡ πόλις
519 b5 τινὰ τῶν πολιτικῶν ἀνδρῶν μεταχειρίζηται ὡς ἀδικοῦντα,
ἀγανακτούντων καὶ σχετλιαζόντων ὡς δεινὰ πάσχουσι· πολλὰ καὶ
ἀγαθὰ τὴν πόλιν πεποιηκότες ἄρα ἀδίκως ὑπ' αὐτῆς ἀπόλλυνται,
ὡς ὁ τούτων λόγος. τὸ δὲ ὅλον ψεῦδός ἐστιν· προστάτης γὰρ
519 c1 πόλεως οὐδ' ἂν εἷς ποτε ἀδίκως ἀπόλοιτο ὑπ' αὐτῆς τῆς
πόλεως ἧς προστατεῖ. κινδυνεύει γὰρ ταὐτὸν εἶναι, ὅσοι τε
πολιτικοὶ προσποιοῦνται εἶναι καὶ ὅσοι σοφισταί. καὶ γὰρ οἱ
σοφισταί, τἆλλα σοφοὶ ὄντες, τοῦτο ἄτοπον ἐργάζονται πρᾶγμα·
519 c5 φάσκοντες γὰρ ἀρετῆς διδάσκαλοι εἶναι πολλάκις κατηγο-
ροῦσιν τῶν μαθητῶν ὡς ἀδικοῦσι σφᾶς [αὐτούς], τούς τε
μισθοὺς ἀποστεροῦντες καὶ ἄλλην χάριν οὐκ ἀποδιδόντες,
519 d1 εὖ παθόντες ὑπ' αὐτῶν. καὶ τούτου τοῦ λόγου τί ἂν ἀλογώ-
τερον εἴη πρᾶγμα, ἀνθρώπους ἀγαθοὺς καὶ δικαίους γενο-
μένους, ἐξαιρεθέντας μὲν ἀδικίαν ὑπὸ τοῦ διδασκάλου,
σχόντας δὲ δικαιοσύνην, ἀδικεῖν τούτῳ ὃ οὐκ ἔχουσιν; οὐ
519 d5 δοκεῖ σοι τοῦτο ἄτοπον εἶναι, ὦ ἑταῖρε; ὡς ἀληθῶς δημη-
γορεῖν με ἠνάγκασας, ὦ Καλλίκλεις, οὐκ ἐθέλων ἀποκρί-
νεσθαι.

{ΚΑΛ.} Σὺ δ' οὐκ ἂν οἷός τ' εἴης λέγειν, εἰ μή τίς σοι
ἀποκρίνοιτο;

519 e1 {ΣΩ.} Ἔοικά γε· νῦν γοῦν συχνοὺς τείνω τῶν λόγων,
ἐπειδή μοι οὐκ ἐθέλεις ἀποκρίνεσθαι. ἀλλ', ὠγαθέ, εἰπὲ
πρὸς Φιλίου, οὐ δοκεῖ σοι ἄλογον εἶναι ἀγαθὸν φάσκοντα
πεποιηκέναι τινὰ μέμφεσθαι τούτῳ ὅτι ὑφ' ἑαυτοῦ ἀγαθὸς
519 e5 γεγονώς τε καὶ ὢν ἔπειτα πονηρός ἐστιν;

negalios paūmėjimas, kaltins tuo metu šalia esančius pata- 519 a5
rėjus, o Temistoklį, Kimoną ir Periklį, šiuos nelaimių kalti-
ninkus liaupsins. Kai bus praradę ne tik naujai įgytus turtus, 519 b1
bet ir senuosius, ko gero, puls ir tave, jei nepasisaugosi, taip
pat ir mano bičiulį Alkibiadą. Nesate nelaimių kaltininkai,
bet, ko gero, prisidėjote.

Bet aš ir dabar matau vykstant kvailą dalyką ir girdžiu
kvailas kalbas apie senovės vyrus. Pastebiu, kad, kai polis
imasi kokio nors politikos vyro dėl jo neteisybės, tai tie pik- 519 b5
tinasi ir aimanuoja: baisu, kas jiems nutikę! Tiek gera padarė
poliui, o štai tas neteisingai norįs juos pražudyti! Taip jie
kalba. Bet visa tai melas. Polio vadovas niekada negalėtų būti
neteisingai pražudytas to paties polio, kuriam vadovauja. 519 c1
Bijau, kad tai yra tas pat – tiek politikais besidedantys žmonės,
tiek sofistai. Juk ir sofistai, kad ir kokie protingi visur kitur
būtų, daro vieną labai keistą dalyką: teigia esantys dorybės 519 c5
mokytojai, o, kita vertus, dažnai kaltina savo mokinius, kad
nesumoka priklausančio atlygio ar kaip kitaip yra nedėkingi,
nors tiek gera iš jų gauną. Ar galėtų būti didesnis nesusipra- 519 d1
timas nei šitoks samprotavimas? Sako, kad žmonės, mokytojo
dėka atsikratę neteisybės, įgiję teisingumą ir todėl tapę geri
ir teisingi, elgiasi su jais neteisingai. Bet juk neteisingumo
jie nebeturi. Ar tau, bičiuli, neatrodo, kad tai nesusiprati- 519 d5
mas? Na štai, išties privertei mane rėžti susirinkimo kalbą,
Kalikli. Todėl, kad nenorėjai man atsakinėti.

Kaliklis. O tu tikrai negebi kalbėti, jei niekas tau neatsa-
kinėja?

Sokratas. Atrodo, kad taip. Bent jau šįkart tikrai sakau 519 e1
ilgokas kalbas, nes tu nenori man atsakinėti. Bet, gerasis
mano, dėl Draugystės dievo, pasakyk, ar nemanai, kad tai
nesusipratimas: tvirtinti, kad padarei žmogų gerą, ir čia pat
jį peikti už tai, kad dėl tavęs tapęs ir būdamas geras, jis dabar
yra netikęs? 519 e5

{ΚΑΛ.} Ἔμοιγε δοκεῖ.

{ΣΩ.} Οὐκοῦν ἀκούεις τοιαῦτα λεγόντων τῶν φασκόντων
παιδεύειν ἀνθρώπους εἰς ἀρετήν;

520 a1 {ΚΑΛ.} Ἔγωγε· ἀλλὰ τί ἂν λέγοις ἀνθρώπων πέρι οὐδενὸς
ἀξίων;

{ΣΩ.} Τί δ᾽ ἂν περὶ ἐκείνων λέγοις, οἳ φάσκοντες προε-
520 a5 στάναι τῆς πόλεως καὶ ἐπιμελεῖσθαι ὅπως ὡς βελτίστη
ἔσται, πάλιν αὐτῆς κατηγοροῦσιν, ὅταν τύχωσιν, ὡς πονη-
ροτάτης; οἴει τι διαφέρειν τούτους ἐκείνων; ταὐτόν, ὦ
μακάρι᾽, ἐστὶν σοφιστὴς καὶ ῥήτωρ, ἢ ἐγγύς τι καὶ παρα-
πλήσιον, ὥσπερ ἐγὼ ἔλεγον πρὸς Πῶλον· σὺ δὲ δι᾽ ἄγνοιαν
520 b1 τὸ μὲν πάγκαλόν τι οἴει εἶναι, τὴν ῥητορικήν, τοῦ δὲ κατα-
φρονεῖς. τῇ δὲ ἀληθείᾳ κάλλιόν ἐστιν σοφιστικὴ ῥητο-
ρικῆς ὅσῳπερ νομοθετικὴ δικαστικῆς καὶ γυμναστικὴ ἰατρικῆς·
μόνοις δ᾽ ἔγωγε καὶ ᾤμην τοῖς δημηγόροις τε καὶ σοφισταῖς
520 b5 οὐκ ἐγχωρεῖν μέμφεσθαι τούτῳ τῷ πράγματι ὃ αὐτοὶ παι-
δεύουσιν, ὡς πονηρόν ἐστιν εἰς σφᾶς, ἢ τῷ αὐτῷ λόγῳ
τούτῳ ἅμα καὶ ἑαυτῶν κατηγορεῖν ὅτι οὐδὲν ὠφελήκασιν
οὕς φασιν ὠφελεῖν. οὐχ οὕτως ἔχει;

520 c1 {ΚΑΛ.} Πάνυ γε.

{ΣΩ.} Καὶ προέσθαι γε δήπου τὴν εὐεργεσίαν ἄνευ μισθοῦ,
ὡς τὸ εἰκός, μόνοις τούτοις ἐνεχώρει, εἴπερ ἀληθῆ ἔλεγον.
ἄλλην μὲν γὰρ εὐεργεσίαν τις εὐεργετηθείς, οἷον ταχὺς
520 c5 γενόμενος διὰ παιδοτρίβην, ἴσως ἂν ἀποστερήσειε τὴν
χάριν, εἰ προοῖτο αὐτῷ ὁ παιδοτρίβης καὶ μή, συνθέμενος
[αὐτῷ] μισθὸν, ὅτι μάλιστα ἅμα μεταδιδοὺς τοῦ τάχους λαμ-
520 d1 βάνοι τὸ ἀργύριον· οὐ γὰρ δὴ τῇ βραδυτῆτι οἶμαι ἀδικοῦσιν
οἱ ἄνθρωποι, ἀλλ᾽ ἀδικίᾳ· ἦ γάρ;

{ΚΑΛ.} Ναί.

{ΣΩ.} Οὐκοῦν εἴ τις αὐτὸ τοῦτο ἀφαιρεῖ, τὴν ἀδικίαν,
520 d5 οὐδὲν δεινὸν αὐτῷ μήποτε ἀδικηθῇ, ἀλλὰ μόνῳ ἀσφαλὲς
ταύτην τὴν εὐεργεσίαν προέσθαι, εἴπερ τῷ ὄντι δύναιτό τις
ἀγαθοὺς ποιεῖν. οὐχ οὕτω;

Kaliklis. Manau, kad taip.

Sokratas. Ar tenka girdėti šitaip kalbant teigiančius, kad
jų auklėjimas vedąs žmones į dorybę?

Kaliklis. Tenka. Bet ką gali pasakyti apie nieko vertus 520 a1
žmones?

Sokratas. O ką gali pasakyti apie žmones, teigiančius, kad
vadovauja poliui ir rūpinasi, kad jis būtų kuo geresnis, o jei 520 a5
kas nors atsitinka, čia pat jį peikia kaip be galo netikusį?
Manai, kad tarp šių ir anų esama kokio nors skirtumo? Palai-
mingasis mano, sofistas ir retorius yra tas pat. Arba labai
artimi, beveik tas pat. Sakiau tai Polui. Bet tu iš nežino-
jimo vieną iš šių dalykų laikai labai gražiu, būtent retoriką, 520 b1
o kitą niekini. Iš tiesų sofistika yra tiek gražesnė už reto-
riką, kiek įstatymų kūrimo menas gražesnis už teisėjo meną,
o mankšta – už gydymą. Manau, vien viešiesiems kalbėto-
jams ir sofistams neleistina peikti to daikto, kurį jie auklėja 520 b5
už tai, kad niekingai su jais elgiasi. Mat tuo pačiu teiginiu jie
kaltina save pačius už tai, kad nedavė jokios naudos tiems,
kuriems teigia jos duodantys. Ar ne taip yra?

Kaliklis. Būtent taip. 520 c1

Sokratas. Tik jie vieni ir galėtų daryti geradarybę be atly-
gio, jei tai, ką sako, būtų tiesa. Mat kokios nors kitos gera-
darybės sulaukęs žmogus, antai mankštos mokytojo dėka 520 c5
tapęs greitas, gal ir neatsidėkotų mokytojui, jei tas nesitartų
dėl atlyginimo ir pasitikėdamas neimtų pinigo iškart, vos
suteikęs greitumą. Juk, manding, neteisingai žmonės elgiasi 520 d1
iš neteisingumo, ne iš lėtumo. Juk taip?

Kaliklis. Taip.

Sokratas. O jei kas nors panaikina būtent šį dalyką, netei-
sybę, tuomet tikrai gali nebijoti, kad su juo bus pasielgta 520 d5
neteisingai, ir tik toks žmogus gali drąsiai kitam daryti gera-
darybę, jei kas nors išties geba daryti žmones dorus. Ar ne
taip?

{ΚΑΛ.} Φημί.
{ΣΩ.} Διὰ ταῦτ᾽ ἄρα, ὡς ἔοικε, τὰς μὲν ἄλλας συμβουλὰς
520 d10 συμβουλεύειν λαμβάνοντα ἀργύριον, οἷον οἰκοδομίας πέρι
ἢ τῶν ἄλλων τεχνῶν, οὐδὲν αἰσχρόν.
520 e1 {ΚΑΛ.} Ἔοικέ γε.
{ΣΩ.} Περὶ δέ γε ταύτης τῆς πράξεως, ὅντιν᾽ ἄν τις τρό-
πον ὡς βέλτιστος εἴη καὶ ἄριστα τὴν αὑτοῦ οἰκίαν διοικοῖ
ἢ πόλιν, αἰσχρὸν νενόμισται μὴ φάναι συμβουλεύειν, ἐὰν
520 e5 μή τις αὐτῷ ἀργύριον διδῷ. ἦ γάρ;
{ΚΑΛ.} Ναί.
{ΣΩ.} Δῆλον γὰρ ὅτι τοῦτο αἴτιόν ἐστιν, ὅτι μόνη αὕτη
τῶν εὐεργεσιῶν τὸν εὖ παθόντα ἐπιθυμεῖν ποιεῖ ἀντ᾽ εὖ
ποιεῖν, ὥστε καλὸν δοκεῖ τὸ σημεῖον εἶναι, εἰ εὖ ποιήσας
520 e10 ταύτην τὴν εὐεργεσίαν ἀντ᾽ εὖ πείσεται· εἰ δὲ μή, οὔ.
ἔστι ταῦτα οὕτως ἔχοντα;
521 a1 {ΚΑΛ.} Ἔστιν.
{ΣΩ.} Ἐπὶ ποτέραν οὖν με παρακαλεῖς τὴν θεραπείαν
τῆς πόλεως, διόρισόν μοι· τὴν τοῦ διαμάχεσθαι Ἀθηναίοις
ὅπως ὡς βέλτιστοι ἔσονται, ὡς ἰατρόν, ἢ ὡς διακονήσοντα
521 a5 καὶ πρὸς χάριν ὁμιλήσοντα; τἀληθῆ μοι εἰπέ, ὦ Καλλίκλεις·
δίκαιος γὰρ εἶ, ὥσπερ ἤρξω παρρησιάζεσθαι πρὸς ἐμέ,
διατελεῖν ἃ νοεῖς λέγων. καὶ νῦν εὖ καὶ γενναίως εἰπέ.
{ΚΑΛ.} Λέγω τοίνυν ὅτι ὡς διακονήσοντα.
521 b1 {ΣΩ.} Κολακεύσοντα ἄρα με, ὦ γενναιότατε, παρακαλεῖς.
{ΚΑΛ.} Εἴ σοι Μυσόν γε ἥδιον καλεῖν, ὦ Σώκρατες· ὡς
εἰ μὴ ταῦτά γε ποιήσεις –
{ΣΩ.} Μὴ εἴπῃς ὃ πολλάκις εἴρηκας, ὅτι ἀποκτενεῖ με
521 b5 ὁ βουλόμενος, ἵνα μὴ αὖ καὶ ἐγὼ εἴπω, ὅτι Πονηρός γε
ὢν ἀγαθὸν ὄντα· μηδ᾽ ὅτι ἀφαιρήσεται ἐάν τι ἔχω, ἵνα
μὴ αὖ ἐγὼ εἴπω ὅτι Ἀλλ᾽ ἀφελόμενος οὐχ ἕξει ὅτι χρή-
σεται αὐτοῖς, ἀλλ᾽ ὥσπερ με ἀδίκως ἀφείλετο, οὕτως καὶ
521 c1 λαβὼν ἀδίκως χρήσεται, εἰ δὲ ἀδίκως, αἰσχρῶς, εἰ δὲ
αἰσχρῶς, κακῶς.

Kaliklis. Sutinku.
Sokratas. Regis, todėl imti pinigą už kitokius patarimus,
antai dėl statybų ar kitų menų, nėra gėdinga. 520 d10
Kaliklis. Panašu. 520 e1
Sokratas. Kita vertus, negavus pinigų, atsisakyti žmogui
patarti, kaip veikdamas jis taptų kuo geresnis arba geriau-
siai tvarkytų namus ar polį – šitai laikoma gėdingu dalyku.
Juk taip? 520 e5
Kaliklis. Taip.
Sokratas. Aišku, priežastis yra ta, kad tik ši geradarybė
padaro taip, jog gera patyrusiam žmogui kyla noras atsily-
ginti tuo pačiu. Todėl, jei kitam gera padaręs žmogus ir pats
iš jo patiria tą patį, tai laikoma geru ženklu, o jei nepatiria, 520 e10
tuomet ne. Juk taip yra?
Kaliklis. Taip. 521 a1
Sokratas. Tad ką turi omenyje, kai ragini mane rūpintis
poliu? Apibrėžk. Ar kovoti su atėniečiais, kaip kovoja gydy-
tojas, idant taptų kuo geresni, ar jiems tarnauti ir bendrau-
jant siekti jų malonumo? Sakyk man tiesą, Kalikli. Juk kaip 521 a5
pradėjai su manimi atvirai kalbėti, taip ir turėtum tęsti
sakydamas, ką galvoji. Tad ir dabar sakyk tiesiai šviesiai.
Kaliklis. Sakau – tarnauti.
Sokratas. Vadinasi, prakilnusis mano, ragini mane patai- 521 b1
kauti.
Kaliklis. Jei tau labiau patinka vadinti misu, Sokratai. Mat
jei šito nedarysi...
Sokratas. Nebekartok, ką daug kartų jau esi sakęs, kad
kas panorėjęs galės mane nužudyti, kad ir man netektų 521 b5
kartoti: „niekšas nužudys gerą žmogų“. Ir kad atims viską,
ką turėsiu, idant ir vėl nesakyčiau, kad atėmęs negalės iš
to gauti jokios naudos, nes, neteisingai atėmęs, ir nau- 521 c1
dosis neteisingai, o jei neteisingai, tai ir gėdingai, o jei
gėdingai – blogai.

{ΚΑΛ.} Ὥς μοι δοκεῖς, ὦ Σώκρατες, πιστεύειν μηδ᾽ ἂν ἓν τούτων παθεῖν, ὡς οἰκῶν ἐκποδὼν καὶ οὐκ ἂν εἰσαχθεὶς
521 c5 εἰς δικαστήριον ὑπὸ πάνυ ἴσως μοχθηροῦ ἀνθρώπου καὶ φαύλου.

{ΣΩ.} Ἀνόητος ἄρα εἰμί, ὦ Καλλίκλεις, ὡς ἀληθῶς, εἰ μὴ οἴομαι ἐν τῇδε τῇ πόλει ὁντινοῦν ἂν ὅτι τύχοι, τοῦτο παθεῖν. τόδε μέντοι εὖ οἶδ᾽ ὅτι, ἐάνπερ εἰσίω εἰς δικαστήριον περὶ
521 d1 τούτων τινὸς κινδυνεύων, ὃ σὺ λέγεις, πονηρός τίς μ᾽ ἔσται ὁ εἰσάγων – οὐδεὶς γὰρ ἂν χρηστὸς μὴ ἀδικοῦντ᾽ ἄνθρωπον εἰσαγάγοι – καὶ οὐδέν γε ἄτοπον εἰ ἀποθάνοιμι. βούλει σοι εἴπω δι᾽ ὅτι ταῦτα προσδοκῶ;

521 d5 {ΚΑΛ.} Πάνυ γε.

{ΣΩ.} Οἶμαι μετ᾽ ὀλίγων Ἀθηναίων, ἵνα μὴ εἴπω μόνος, ἐπιχειρεῖν τῇ ὡς ἀληθῶς πολιτικῇ τέχνῃ καὶ πράττειν τὰ πολιτικὰ μόνος τῶν νῦν· ἅτε οὖν οὐ πρὸς χάριν λέγων τοὺς λόγους οὓς λέγω ἑκάστοτε, ἀλλὰ πρὸς τὸ βέλτιστον, οὐ πρὸς
521 e1 τὸ ἥδιστον, καὶ οὐκ ἐθέλων ποιεῖν ἃ σὺ παραινεῖς, τὰ κομψὰ ταῦτα, οὐχ ἕξω ὅτι λέγω ἐν τῷ δικαστηρίῳ. ὁ αὐτὸς δέ μοι ἥκει λόγος ὅνπερ πρὸς Πῶλον ἔλεγον· κρινοῦμαι γὰρ ὡς ἐν παιδίοις ἰατρὸς ἂν κρίνοιτο κατηγοροῦντος ὀψοποιοῦ.
521 e5 σκόπει γάρ, τί ἂν ἀπολογοῖτο ὁ τοιοῦτος ἄνθρωπος ἐν τούτοις ληφθείς, εἰ αὐτοῦ κατηγοροῖ τις λέγων ὅτι «Ὦ παῖδες, πολλὰ ὑμᾶς καὶ κακὰ ὅδε εἴργασται ἀνὴρ καὶ αὐτούς, καὶ τοὺς νεωτάτους ὑμῶν διαφθείρει τέμνων τε καὶ κάων, καὶ
522 a1 ἰσχναίνων καὶ πνίγων ἀπορεῖν ποιεῖ, πικρότατα πώματα διδοὺς καὶ πεινῆν καὶ διψῆν ἀναγκάζων, οὐχ ὥσπερ ἐγὼ πολλὰ καὶ ἡδέα καὶ παντοδαπὰ ηὐώχουν ὑμᾶς·» τί ἂν οἴει ἐν τούτῳ τῷ κακῷ ἀποληφθέντα ἰατρὸν ἔχειν εἰπεῖν; ἢ εἰ
522 a5 εἴποι τὴν ἀλήθειαν, ὅτι «Ταῦτα πάντα ἐγὼ ἐποίουν, ὦ παῖδες, ὑγιεινῶς,» πόσον τι οἴει ἂν ἀναβοῆσαι τοὺς τοιούτους δικαστάς; οὐ μέγα;

{ΚΑΛ.} Ἴσως· οἴεσθαί γε χρή[29].

---

29 οἴεσθαί γε χρή Socrati attribuit Dodds.

Kaliklis. Man atrodo, jog tu, Sokratai, tikiesi, kad tau nieko tokio nenutiks – mat gyveni nuošaliai, ir nebus taip, kad koks nors gal ir labai bjaurus ir niekingas žmogus patrauktų tave 521 c5
į teismą.

Sokratas. Būčiau tikras begalvis, Kalikli, jei nemanyčiau, kad šiame polyje kiekvienam visko gali atsitikti. Vis dėlto esu tikras, kad, jei pateksiu į teismą ir man iškils vienas iš tavo minimų pavojų, į teismą mane bus patraukęs niekšas (juk 521 d1
joks doras žmogus netrauks teisman to, kas nedaro nieko neteisinga), ir nereikia stebėtis, jei turėsiu mirti. Nori, pasakysiu tau, kodėl šito tikiuosi?

Kaliklis. Žinoma. 521 d5

Sokratas. Manau, kad aš kartu su nedaugeliu atėniečių – idant nesakyčiau vienintelis – mėginu puoselėti tikrąjį politikos meną ir vienintelis iš nūdienos žmonių dirbu politiko darbą. O kadangi, sakydamas savo kalbas, niekada nesistengiu pamaloninti, žiūriu, kas geriausia, o ne kas maloniausia, ir nenoriu griebtis gudrybių, apie kurias tu kalbi, teisme 521 e1
neturėsiu ką pasakyti. Tad čia tinka tas pat, ką sakiau Polui: apie mane bus sprendžiama taip pat, kaip vaikai sprendžia apie kulinaro kaltinamą gydytoją. Pagalvok, kaip tokiame 521 e5
būryje atsidūręs žmogus galėtų gintis, kai kaltintojas kalbėtų: „Vaikai, šis vyras padarė jums daug bloga. Jis žaloja ir pačius jauniausius iš jūsų – pjausto, degina ir daro bejėgius marindamas troškuliu ir dusindamas, duodamas be galo 522 a1
karčių gėrimų ir versdamas trokšti bei alkti, ne taip, kaip aš, kuris vaišinau jus tokiais gausiais, skaniais ir įvairiais valgiais“... Kaip manai, ką į tai galėtų atsakyti į tokią nelaimę patekęs gydytojas? O jei pasakytų tiesą: „Visa tai, vaikai, aš 522 a5
dariau vardan sveikatos“, kaip, manai, imtų šaukti tokie teisėjai? Ar ne baisiai?

Kaliklis. Ko gero. Reikia manyti.

{ΣΩ.} Οὐκοῦν οἴει ἐν πάσῃ ἀπορίᾳ ἂν αὐτὸν ἔχεσθαι ὅτι
522 b1 χρὴ εἰπεῖν;

{ΚΑΛ.} Πάνυ γε.

{ΣΩ.} Τοιοῦτον μέντοι καὶ ἐγὼ οἶδα ὅτι πάθος πάθοιμι ἂν
εἰσελθὼν εἰς δικαστήριον. οὔτε γὰρ ἡδονὰς ἃς ἐκπεπόρικα
522 b5 ἕξω αὐτοῖς λέγειν, ἃς οὗτοι εὐεργεσίας καὶ ὠφελίας νομί-
ζουσιν, ἐγὼ δὲ οὔτε τοὺς πορίζοντας ζηλῶ οὔτε οἷς πορίζεται·
ἐάν τέ τίς με ἢ νεωτέρους φῇ διαφθείρειν ἀπορεῖν ποιοῦντα,
ἢ τοὺς πρεσβυτέρους κακηγορεῖν λέγοντα πικροὺς λόγους ἢ
ἰδίᾳ ἢ δημοσίᾳ, οὔτε τὸ ἀληθὲς ἕξω εἰπεῖν, ὅτι «Δικαίως
522 c1 πάντα ταῦτα ἐγὼ λέγω καὶ πράττω» – τὸ ὑμέτερον δὴ τοῦτο –
«ὦ ἄνδρες δικασταί», οὔτε ἄλλο οὐδέν· ὥστε ἴσως, ὅτι ἂν
τύχω, τοῦτο πείσομαι.

{ΚΑΛ.} Δοκεῖ οὖν σοι, ὦ Σώκρατες, καλῶς ἔχειν ἄνθρω-
522 c5 πος ἐν πόλει οὕτως διακείμενος καὶ ἀδύνατος ὢν ἑαυτῷ
βοηθεῖν;

{ΣΩ.} Εἰ ἐκεῖνό γε ἓν αὐτῷ ὑπάρχοι, ὦ Καλλίκλεις, ὃ σὺ
πολλάκις ὡμολόγησας· εἰ βεβοηθηκὼς εἴη αὑτῷ, μήτε περὶ
522 d1 ἀνθρώπους μήτε περὶ θεοὺς ἄδικον μηδὲν μήτε εἰρηκὼς μήτε
εἰργασμένος. αὕτη γὰρ τῆς βοηθείας ἑαυτῷ πολλάκις ἡμῖν
ὡμολόγηται κρατίστη εἶναι. εἰ μὲν οὖν ἐμέ τις ἐξελέγχοι
ταύτην τὴν βοήθειαν ἀδύνατον ὄντα ἐμαυτῷ καὶ ἄλλῳ βοηθεῖν,
522 d5 αἰσχυνοίμην ἂν καὶ ἐν πολλοῖς καὶ ἐν ὀλίγοις ἐξελεγχόμενος
καὶ μόνος ὑπὸ μόνου, καὶ εἰ διὰ ταύτην τὴν ἀδυναμίαν ἀποθνῄ-
σκοιμι, ἀγανακτοίην ἄν· εἰ δὲ κολακικῆς ῥητορικῆς ἐνδείᾳ
τελευτῴην ἔγωγε, εὖ οἶδα ὅτι ῥᾳδίως ἴδοις ἄν με φέροντα
522 e1 τὸν θάνατον. αὐτὸ μὲν γὰρ τὸ ἀποθνῄσκειν οὐδεὶς φοβεῖται,
ὅστις μὴ παντάπασιν ἀλόγιστός τε καὶ ἄνανδρός ἐστιν, τὸ
δὲ ἀδικεῖν φοβεῖται· πολλῶν γὰρ ἀδικημάτων γέμοντα τὴν
ψυχὴν εἰς Ἅιδου ἀφικέσθαι πάντων ἔσχατον κακῶν ἐστιν.
522 e5 εἰ δὲ βούλει, σοὶ ἐγώ, ὡς τοῦτο οὕτως ἔχει, ἐθέλω λόγον
λέξαι.

{ΚΑΛ.} Ἀλλ' ἐπείπερ γε καὶ τἆλλα ἐπέρανας, καὶ τοῦτο
πέρανον.

Sokratas. Taigi, manai, kad toks žmogus būtų visai sutri-
kęs nežinodamas, ką sakyti? 522 b1

Kaliklis. Aišku.

Sokratas. Žinau, kad tą patį ir man tektų patirti, jei atsi-
durčiau teisme. Juk negalėsiu išvardyti malonumų, kuriuos
jiems esu parūpinęs. Jie tai laiko naudingomis geradarybė- 522 b5
mis, o aš nesižaviu nei tais, kurie tuos malonumus parūpina,
nei tokių dalykų gavėjais. O jei bus teigiama, kad žaloju jau-
nesniuosius versdamas juos sutrikti ar kad karčiomis kal-
bomis viešai arba privačiai puolu vyresniuosius, negalėsiu
pasakyti nei tiesos („Visa tai aš“, kaip jūs sakote, „vyrai tei- 522 c1
sėjai“, „sakau ir darau teisingai“), nei ko nors kita. Tad, ko
gero, tokiam dalykui nutikus, taip man ir būtų.

Kaliklis. Tad tau, Sokratai, atrodo, kad yra gražu žmogui
taip gyventi polyje ir negebėti sau padėti? 522 c5

Sokratas. Taip, Kalikli, jei jis turi vieną dalyką, dėl kurio
tu jau ne sykį esi sutikęs: jei yra suteikęs sau pagalbą tuo,
kad nieko neteisinga nėra pasakęs ar padaręs nei žmo- 522 d1
nėms, nei dievams. Juk būtent šią pagalbos sau rūšį mudu
jau nekartą pripažinome pačia svarbiausia. Tad, jeigu man
parodytų, kad sau ar kitam nesugebu suteikti tokios pagal-
bos, susigėsčiau. Nesvarbu, ar tai įvyktų daugybės žmonių, 522 d5
ar nedaugelio akivaizdoje. Kad ir vieni du būtume. Ir jei dėl
tokio negebėjimo tektų mirti, tikrai sielvartaučiau. Bet jei
gyvenimą baigti turėčiau todėl, kad nepasinaudojau patai-
kaujančia retorika, tuomet, esu tikras, pamatytum mane
ramiai sutinkant mirtį. Mat pačios mirties niekas nebijo, 522 e1
nebent visai neprotaujantis ir nevyriškas žmogus. Bijoma
būti neteisingam. Juk jei siela į Hadą atkeliauja sklidina
neteisybių, blogiau ir būti negali.

Jei nori, galiu tau nusakyti, kaip tai vyksta. 522 e5

Kaliklis. Na, jei jau visa kita išdėstei, dėstyk ir šį dalyką.

523 a1 {ΣΩ.} Ἄκουε δή, φασί, μάλα καλοῦ λόγου, ὃν σὺ μὲν
ἡγήσῃ μῦθον, ὡς ἐγὼ οἶμαι, ἐγὼ δὲ λόγον· ὡς ἀληθῆ γὰρ
ὄντα σοι λέξω ἃ μέλλω λέγειν. ὥσπερ γὰρ Ὅμηρος λέγει,
διενείμαντο τὴν ἀρχὴν ὁ Ζεὺς καὶ ὁ Ποσειδῶν καὶ ὁ Πλούτων,
523 a5 ἐπειδὴ παρὰ τοῦ πατρὸς παρέλαβον. ἦν οὖν νόμος ὅδε περὶ
ἀνθρώπων ἐπὶ Κρόνου, καὶ ἀεὶ καὶ νῦν ἔτι ἔστιν ἐν θεοῖς,
τῶν ἀνθρώπων τὸν μὲν δικαίως τὸν βίον διελθόντα καὶ
523 b1 ὁσίως, ἐπειδὰν τελευτήσῃ, εἰς μακάρων νήσους ἀπιόντα οἰκεῖν
ἐν πάσῃ εὐδαιμονίᾳ ἐκτὸς κακῶν, τὸν δὲ ἀδίκως καὶ ἀθέως
εἰς τὸ τῆς τίσεώς τε καὶ δίκης δεσμωτήριον, ὃ δὴ Τάρταρον
καλοῦσιν, ἰέναι. τούτων δὲ δικασταὶ ἐπὶ Κρόνου καὶ ἔτι
523 b5 νεωστὶ τοῦ Διὸς τὴν ἀρχὴν ἔχοντος ζῶντες ἦσαν ζώντων,
ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ δικάζοντες ᾗ μέλλοιεν τελευτᾶν· κακῶς οὖν
αἱ δίκαι ἐκρίνοντο. ὅ τε οὖν Πλούτων καὶ οἱ ἐπιμεληταὶ οἱ
ἐκ μακάρων νήσων ἰόντες ἔλεγον πρὸς τὸν Δία ὅτι φοιτῷέν
523 c1 σφισιν ἄνθρωποι ἑκατέρωσε ἀνάξιοι. εἶπεν οὖν ὁ Ζεύς· «Ἀλλ᾽
ἐγώ,» ἔφη, «παύσω τοῦτο γιγνόμενον. νῦν μὲν γὰρ κακῶς
αἱ δίκαι δικάζονται. ἀμπεχόμενοι γάρ,» ἔφη, «οἱ κρινόμενοι
κρίνονται· ζῶντες γὰρ κρίνονται. πολλοὶ οὖν,» ἦ δ᾽ ὅς,
523 c5 «ψυχὰς πονηρὰς ἔχοντες ἠμφιεσμένοι εἰσὶ σώματά τε καλὰ
καὶ γένη καὶ πλούτους, καί, ἐπειδὰν ἡ κρίσις ᾖ, ἔρχονται
αὐτοῖς πολλοὶ μάρτυρες, μαρτυρήσοντες ὡς δικαίως βεβιώ-
523 d1 κασιν· οἱ οὖν δικασταὶ ὑπό τε τούτων ἐκπλήττονται, καὶ
ἅμα καὶ αὐτοὶ ἀμπεχόμενοι δικάζουσι, πρὸ τῆς ψυχῆς τῆς
αὑτῶν ὀφθαλμοὺς καὶ ὦτα καὶ ὅλον τὸ σῶμα προκεκαλυμ-
μένοι. ταῦτα δὴ αὐτοῖς πάντα ἐπίπροσθεν γίγνεται, καὶ τὰ
523 d5 αὑτῶν ἀμφιέσματα καὶ τὰ τῶν κρινομένων. πρῶτον μὲν
οὖν,» ἔφη, «παυστέον ἐστὶν προειδότας αὐτοὺς τὸν θάνατον·
νῦν γὰρ προΐσασι. τοῦτο μὲν οὖν καὶ δὴ εἴρηται τῷ Προ-
523 e1 μηθεῖ ὅπως ἂν παύσῃ αὐτῶν. ἔπειτα γυμνοὺς κριτέον
ἁπάντων τούτων· τεθνεῶτας γὰρ δεῖ κρίνεσθαι. καὶ τὸν
κριτὴν δεῖ γυμνὸν εἶναι, τεθνεῶτα, αὐτῇ τῇ ψυχῇ αὐτὴν τὴν
ψυχὴν θεωροῦντα ἐξαίφνης ἀποθανόντος ἑκάστου, ἔρημον
523 e5 πάντων τῶν συγγενῶν καὶ καταλιπόντα ἐπὶ τῆς γῆς πάντα

Sokratas. Tad klausyk, kaip sakoma, labai gražaus pasa- 523 a1
kojimo. Tu, manau, palaikysi tai pasaka, o aš – pasakojimu.
Juk pasakosiu tau visa tai kaip tikrus dalykus.

Taigi, kaip sako Homeras, perėmę iš tėvo valdžią, Dzeu-
sas, Poseidonas ir Plutonas ją pasidalijo. Krono laikais dėl 523 a5
žmonių būta tokio įstatymo – jį dievai ir dabar tebeturi: jei
žmogus gyvenimą nugyveno teisingai ir dievobaimingai, po
mirties keliauja gyventi į Palaimintųjų salas, visai laimingai, 523 b1
toli nuo blogio; o kas gyveno neteisingai ir nedievobaimin-
gai, atlikti bausmės traukia į kalėjimą, kurį vadina Tartaru.
Krono laikais ir dar neseniai, valdant Dzeusui, žmones dar 523 b5
gyvus teisė patys tebegyvenantys teisėjai, o teismas vyko
žmogaus mirties dieną, tad bylos buvo svarstomos prastai.
Plutonas ir iš Palaimintųjų salų atvykstantys prižiūrėto-
jai sakydavo Dzeusui, kad pas abu atkeliaują nevertų žmo- 523 c1
nių. Tad Dzeusas ir tarė: „Gana. Aš padarysiu šiam dalykui
galą. Dabar bylos sprendžiamos prastai. Mat teisiamieji, –
sakė, – teisiami apsirengę. Juk teisia gyvuosius. Tad dau-
gelis, – sakė, – turėdami niekingą sielą, vilki gražų kūną, 523 c5
kilmę ir turtus. Kai vyksta teismas, ateina daugybė liudy-
tojų paliudyti, kaip teisingai jie gyvenę. Teisėjus visa tai pri- 523 d1
bloškia, be to, jie ir patys teisia apsirengę: jų sielas dengia
akys, ausys, apskritai, visas kūnas. Visa tai sudaro kliūtį –
tiek jų pačių apranga, tiek teisiamųjų. Tad, pirmiausia, – 523 d5
sakė, – reikia baigti su tuo žinojimu apie mirtį. Mat dabar
jie apie mirtį žino iš anksto. Prometėjui jau pasakyta, kad 523 e1
šiam dalykui padarytų galą. Toliau reikia juos teisti be visos
tos aprangos – teisti mirusius. Teisėjas taip pat turi būti
neapsirengęs, jau miręs, ir pačia siela žvelgti į, iš anksto
neįspėjus, mirusio žmogaus sielą. Ir kad šalia nebūtų jokių 523 e5
giminių, ir visos tos puošnybės būtų paliktos žemėje, idant
teismas būtų teisingas.

ἐκεῖνον τὸν κόσμον, ἵνα δικαία ἡ κρίσις ᾖ. ἐγὼ μὲν οὖν
ταῦτα ἐγνωκὼς πρότερος ἢ ὑμεῖς ἐποιησάμην δικαστὰς ὑεῖς
ἐμαυτοῦ, δύο μὲν ἐκ τῆς Ἀσίας, Μίνω τε καὶ Ῥαδάμανθυν,
524 a1 ἕνα δὲ ἐκ τῆς Εὐρώπης, Αἰακόν· οὗτοι οὖν ἐπειδὰν τελευ-
τήσωσι, δικάσουσιν ἐν τῷ λειμῶνι, ἐν τῇ τριόδῳ ἐξ ἧς
φέρετον τὼ ὁδώ, ἡ μὲν εἰς μακάρων νήσους, ἡ δ' εἰς Τάρ-
ταρον. καὶ τοὺς μὲν ἐκ τῆς Ἀσίας Ῥαδάμανθυς κρινεῖ, τοὺς
524 a5 δὲ ἐκ τῆς Εὐρώπης Αἰακός· Μίνῳ δὲ πρεσβεῖα δώσω ἐπιδια-
κρίνειν, ἐὰν ἀπορῆτόν τι τὼ ἑτέρω, ἵνα ὡς δικαιοτάτη ἡ κρίσις
ᾖ περὶ τῆς πορείας τοῖς ἀνθρώποις.»

Ταῦτ' ἔστιν, ὦ Καλλίκλεις, ἃ ἐγὼ ἀκηκοὼς πιστεύω
524 b1 ἀληθῆ εἶναι· καὶ ἐκ τούτων τῶν λόγων τοιόνδε τι λογίζομαι
συμβαίνειν. ὁ θάνατος τυγχάνει ὤν, ὡς ἐμοὶ δοκεῖ, οὐδὲν
ἄλλο ἢ δυοῖν πραγμάτοιν διάλυσις, τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ
σώματος, ἀπ' ἀλλήλοιν· ἐπειδὰν δὲ διαλυθῆτον ἄρα ἀπ'
524 b5 ἀλλήλοιν, οὐ πολὺ ἧττον ἑκάτερον αὐτοῖν ἔχει τὴν ἕξιν τὴν
αὐτοῦ ἥνπερ καὶ ὅτε ἔζη ὁ ἄνθρωπος, τό τε σῶμα τὴν φύσιν
τὴν αὐτοῦ καὶ τὰ θεραπεύματα καὶ τὰ παθήματα ἔνδηλα
524 c1 πάντα. οἷον εἴ τινος μέγα ἦν τὸ σῶμα φύσει ἢ τροφῇ ἢ
ἀμφότερα ζῶντος, τούτου καὶ ἐπειδὰν ἀποθάνῃ ὁ νεκρὸς
μέγας, καὶ εἰ παχύ, παχὺς καὶ ἀποθανόντος, καὶ τἆλλα
οὕτως· καὶ εἰ αὖ ἐπετήδευε κομᾶν, κομήτης τούτου καὶ ὁ
524 c5 νεκρός. μαστιγίας αὖ εἴ τις ἦν καὶ ἴχνη εἶχε τῶν πληγῶν
οὐλὰς ἐν τῷ σώματι ἢ ὑπὸ μαστίγων ἢ ἄλλων τραυμάτων
ζῶν, καὶ τεθνεῶτος τὸ σῶμα ἔστιν ἰδεῖν ταῦτα ἔχον· ἢ
κατεαγότα εἴ του ἦν μέλη ἢ διεστραμμένα ζῶντος, καὶ
524 d1 τεθνεῶτος ταὐτὰ ταῦτα ἔνδηλα. ἑνὶ δὲ λόγῳ, οἷος εἶναι
παρεσκευάστο τὸ σῶμα ζῶν, ἔνδηλα ταῦτα καὶ τελευτήσαντος
ἢ πάντα ἢ τὰ πολλὰ ἐπί τινα χρόνον. ταὐτὸν δή μοι δοκεῖ
τοῦτ' ἄρα καὶ περὶ τὴν ψυχὴν εἶναι, ὦ Καλλίκλεις· ἔνδηλα
524 d5 πάντα ἐστὶν ἐν τῇ ψυχῇ, ἐπειδὰν γυμνωθῇ τοῦ σώματος, τά
τε τῆς φύσεως καὶ τὰ παθήματα ἃ διὰ τὴν ἐπιτήδευσιν
ἑκάστου πράγματος ἔσχεν ἐν τῇ ψυχῇ ὁ ἄνθρωπος. ἐπειδὰν
οὖν ἀφίκωνται παρὰ τὸν δικαστήν, οἱ μὲν ἐκ τῆς Ἀσίας

Visa tai supratęs anksčiau nei jūs, paskyriau teisėjais
savo sūnus: du iš Azijos – Minoją ir Radamantą, ir vieną iš
Europos, Ajaką. Kai jie mirs, teisėjaus pievoje ties sankryža, 524 a1
iš kur eina du keliu: vienas – į Palaimintųjų salas, kitas –
į Tartarą. Kilusiuosius iš Azijos teis Radamantas, o iš Euro-
pos – Ajakas. Minojui suteiksiu valdžią spręsti, jei katram 524 a5
teisėjui kiltų keblumų, kad sprendimas dėl žmonių kelio
būtų kuo teisingesnis".

Štai ką, Kalikli, esu girdėjęs ir tikiu, kad tai tiesa. Ir, 524 b1
mano galva, iš šitų pasakojimų plaukia štai koks dalykas:
mirtis, man regis, yra ne kas kita, kaip dviejų dalykų – sie-
los ir kūno – išsiskyrimas. O kai jiedu vienas su kitu išsi-
skiria, kiekvienas iš jų vis dėlto lieka tos pačios būklės, 524 b5
kokios buvo žmogui tebesant gyvam. Kūnas teberodo savo
prigimtį ir visko, kas jam buvo daroma ir ką teko patirti,
žymes. Antai, jei kieno nors kūnas gyvendamas iš pri- 524 c1
gimties, dėl mitybos ar abiejų dalykų buvo aukštas, jam
mirus lavonas taip pat bus aukštas, jei buvo storas, tai sto-
ras ir jo lavonas, ir visa kita taip pat. O jei žmogus, tarkim,
auginosi plaukus, jo lavonas irgi bus ilgaplaukis. Kas buvo
užkietėjęs niekdarys ir gyvas būdamas ant kūno turėjo 524 c5
smūgių paliktų randų žymių, nuo rykščių ar nuo kitokių
sužalojimų, visa tai ant jo kūno ir po mirties bus galima
išvysti. Ir jei kam gyvam kūno nariai buvo sulaužyti ar
iškrypę, tai aiškiai matyti ir žmogui mirus. Žodžiu, kokį 524 d1
kūną kas pasirūpino turėti, visa tai ir po mirties kurį laiką
aiškiai matyti – viskas arba daugelis dalykų. Tas pat, Kali-
kli, mano galva, yra ir sielai: viskas joje aiškiai matyti, kai
lieka nuoga, nuvilkus kūną: ir prigimties dalykai, ir paty- 524 d5
rimai, kuriuos žmogus turėjo sieloje, kai ėmėsi vieno ar
kito darbo... Taigi, kai žmonės atkeliauja pas teisėją, kurie
iš Azijos – pas Radamantą, šis įdėmiai apžiūri kiekvieno

524 e1 παρὰ τὸν Ῥαδάμανθυν, ὁ Ῥαδάμανθυς ἐκείνους ἐπιστήσας
θεᾶται ἑκάστου τὴν ψυχήν, οὐκ εἰδὼς ὅτου ἐστίν, ἀλλὰ
πολλάκις τοῦ μεγάλου βασιλέως ἐπιλαβόμενος ἢ ἄλλου
ὁτουοῦν βασιλέως ἢ δυνάστου κατεῖδεν οὐδὲν ὑγιὲς ὂν τῆς
524 e5 ψυχῆς, ἀλλὰ διαμεμαστιγωμένην καὶ οὐλῶν μεστὴν ὑπὸ
525 a1 ἐπιορκιῶν καὶ ἀδικίας, ἃ ἑκάστη ἡ πρᾶξις αὐτοῦ ἐξωμόρξατο
εἰς τὴν ψυχήν, καὶ πάντα σκολιὰ ὑπὸ ψεύδους καὶ ἀλα-
ζονείας καὶ οὐδὲν εὐθὺ διὰ τὸ ἄνευ ἀληθείας τεθράφθαι· καὶ
ὑπὸ ἐξουσίας καὶ τρυφῆς καὶ ὕβρεως καὶ ἀκρατείας τῶν
525 a5 πράξεων ἀσυμμετρίας τε καὶ αἰσχρότητος γέμουσαν τὴν
ψυχὴν εἶδεν· ἰδὼν δὲ ἀτίμως ταύτην ἀπέπεμψεν εὐθὺ τῆς
φρουρᾶς, οἷ μέλλει ἐλθοῦσα ἀνατλῆναι τὰ προσήκοντα πάθη.
525 b1 προσήκει δὲ παντὶ τῷ ἐν τιμωρίᾳ ὄντι, ὑπ᾽ ἄλλου ὀρθῶς
τιμωρουμένῳ, ἢ βελτίονι γίγνεσθαι καὶ ὀνίνασθαι ἢ παρα-
δείγματι τοῖς ἄλλοις γίγνεσθαι, ἵνα ἄλλοι ὁρῶντες πάσχοντα
ἃ ἂν πάσχῃ φοβούμενοι βελτίους γίγνωνται. εἰσὶν δὲ οἱ
525 b5 μὲν ὠφελούμενοί τε καὶ δίκην διδόντες ὑπὸ θεῶν τε καὶ
ἀνθρώπων οὗτοι οἳ ἂν ἰάσιμα ἁμαρτήματα ἁμάρτωσιν· ὅμως
δὲ δι᾽ ἀλγηδόνων καὶ ὀδυνῶν γίγνεται αὐτοῖς ἡ ὠφελία καὶ
ἐνθάδε καὶ ἐν Ἅιδου· οὐ γὰρ οἷόν τε ἄλλως ἀδικίας ἀπαλ-
525 c1 λάττεσθαι. οἳ δ᾽ ἂν τὰ ἔσχατα ἀδικήσωσι καὶ διὰ τὰ
τοιαῦτα ἀδικήματα ἀνίατοι γένωνται, ἐκ τούτων τὰ παρα-
δείγματα γίγνεται, καὶ οὗτοι αὐτοὶ μὲν οὐκέτι ὀνίνανται
οὐδέν, ἅτε ἀνίατοι ὄντες, ἄλλοι δὲ ὀνίνανται οἱ τούτους
525 c5 ὁρῶντες διὰ τὰς ἁμαρτίας τὰ μέγιστα καὶ ὀδυνηρότατα καὶ
φοβερώτατα πάθη πάσχοντας τὸν ἀεὶ χρόνον, ἀτεχνῶς παρα-
δείγματα ἀνηρτημένους ἐκεῖ ἐν Ἅιδου ἐν τῷ δεσμωτηρίῳ,
τοῖς ἀεὶ τῶν ἀδίκων ἀφικνουμένοις θεάματα καὶ νουθετήματα.
525 d1 ὧν ἐγώ φημι ἕνα καὶ Ἀρχέλαον ἔσεσθαι, εἰ ἀληθῆ λέγει
Πῶλος, καὶ ἄλλον ὅστις ἂν τοιοῦτος τύραννος ᾖ· οἶμαι δὲ
καὶ τοὺς πολλοὺς εἶναι τούτων τῶν παραδειγμάτων ἐκ
τυράννων καὶ βασιλέων καὶ δυναστῶν καὶ τὰ τῶν πόλεων
525 d5 πραξάντων γεγονότας· οὗτοι γὰρ διὰ τὴν ἐξουσίαν μέγιστα καὶ
ἀνοσιώτατα ἁμαρτήματα ἁμαρτάνουσι. μαρτυρεῖ δὲ τούτοις

sielą, nežinodamas, kieno ji. Dažnai pasitaiko, kad, paė- 524 e1
męs Didžiojo karaliaus, kokio kito karaliaus arba valdovo
sielą, pamato, kad joje nėra nieko sveika, bet visa siela 524 e5
nusėta rimbo randų ir melagingų priesaikų bei neteisybių
žaizdų, kurias joje paliko kiekvienas žmogaus darbas. Ir 525 a1
kad viskas ten kreiva dėl melo ir pagyrūniškumo, ir nėra
jokio tiesumo, nes ji išaugo be tiesos. Pamato sielą, dėl
valdžios, prabangos, darbų įžūlumo ir palaidumo sklidiną 525 a5
nedarnos ir bjaurumo. Išvydęs tokią, be jokios pagarbos
tiesiai siunčia kalėjiman, kur patekusi ji turės kentėti jai
priklausančias kančias. Kiekvienas, atlikdamas bausmę ir 525 b1
kito teisingai baudžiamas turės arba pats tapti geresnis ir
gauti naudos, arba būti pavyzdžiu kitiems, idant šie, maty-
dami, ką jis kenčia, iš baimės pasidarytų geresni. Nau-
dos teisingai dievų ir žmonių nubausti gauna tie žmonės, 525 b5
kurių nusižengimai yra pagydomi. Ta nauda ir čia, ir Hade
ateina tik per skausmus ir kančias. Mat kitaip neįmanoma
atsikratyti neteisybės. Tie, kurie padarė didžiausius įma- 525 c1
nomus nusikaltimus, ir dėl tokių nusikaltimų tapo nebe-
pagydomi, padaromi pavyzdžiais. Patys jie jokios naudos
nebegauna, nes yra nebepagydomi, tačiau kitiems yra nau-
dinga pamatyti, kaip už nusižengimus jie amžinai kenčia 525 c5
didžiausias, skausmingiausias ir baisiausias kančias, tie-
siog kaip ten, Hado kalėjime, pakabintus pavyzdžius – toks
reginys ir įspėjimas kiekvienam ten atkeliaujančiam netei-
singam žmogui. Sakau, kad tarp jų atsidurs ir Archelajas,
jei Polas sako tiesą, ir kiti tokie tironai. Manau, kad aps- 525 d1
kritai dauguma tų pavyzdžių padaryti iš tironų, karalių,
valdovų ir polių veikėjų, nes, turėdami didžiausią galią, 525 d5
jie ir padaro didžiausius ir bedieviškiausius nusikaltimus.
Ir Homeras tai paliudija. Juk Hade amžinai baudžiamus jis

καὶ Ὅμηρος· βασιλέας γὰρ καὶ δυνάστας ἐκεῖνος πεποίηκεν
525 e1 τοὺς ἐν Ἅιδου τὸν ἀεὶ χρόνον τιμωρουμένους, Τάνταλον καὶ
Σίσυφον καὶ Τιτυόν· Θερσίτην δέ, καὶ εἴ τις ἄλλος πονηρὸς
ἦν ἰδιώτης, οὐδεὶς πεποίηκεν μεγάλαις τιμωρίαις συνεχό-
μενον ὡς ἀνίατον – οὐ γὰρ οἶμαι ἐξῆν αὐτῷ· διὸ καὶ εὐδαιμο-
525 e5 νέστερος ἦν ἢ οἷς ἐξῆν – ἀλλὰ γάρ, ὦ Καλλίκλεις, ἐκ τῶν
526 a1 δυναμένων εἰσὶ καὶ οἱ σφόδρα πονηροὶ γιγνόμενοι ἄνθρωποι·
οὐδὲν μὴν κωλύει καὶ ἐν τούτοις ἀγαθοὺς ἄνδρας ἐγγίγνεσθαι,
καὶ σφόδρα γε ἄξιον ἄγασθαι τῶν γιγνομένων· χαλεπὸν γάρ,
ὦ Καλλίκλεις, καὶ πολλοῦ ἐπαίνου ἄξιον ἐν μεγάλῃ ἐξουσίᾳ
526 a5 τοῦ ἀδικεῖν γενόμενον δικαίως διαβιῶναι. ὀλίγοι δὲ γίγνονται
οἱ τοιοῦτοι· ἐπεὶ καὶ ἐνθάδε καὶ ἄλλοθι γεγόνασιν, οἶμαι δὲ
καὶ ἔσονται καλοὶ κἀγαθοὶ ταύτην τὴν ἀρετὴν τὴν τοῦ δικαίως
526 b1 διαχειρίζειν ἃ ἄν τις ἐπιτρέπῃ· εἷς δὲ καὶ πάνυ ἐλλόγιμος
γέγονεν καὶ εἰς τοὺς ἄλλους Ἕλληνας, Ἀριστείδης ὁ Λυσι-
μάχου· οἱ δὲ πολλοί, ὦ ἄριστε, κακοὶ γίγνονται τῶν δυνα-
στῶν. ὅπερ οὖν ἔλεγον, ἐπειδὰν ὁ Ῥαδάμανθυς ἐκεῖνος
526 b5 τοιοῦτόν τινα λάβῃ, ἄλλο μὲν περὶ αὐτοῦ οὐκ οἶδεν οὐδέν,
οὔθ' ὅστις οὔθ' ὧντινων, ὅτι δὲ πονηρός τις· καὶ τοῦτο
κατιδὼν ἀπέπεμψεν εἰς Τάρταρον, ἐπισημηνάμενος, ἐάντε
ἰάσιμος ἐάντε ἀνίατος δοκῇ εἶναι· ὁ δὲ ἐκεῖσε ἀφικόμενος
526 c1 τὰ προσήκοντα πάσχει. ἐνίοτε δ' ἄλλην εἰσιδὼν ὁσίως
βεβιωκυῖαν καὶ μετ' ἀληθείας, ἀνδρὸς ἰδιώτου ἢ ἄλλου τινός,
μάλιστα μέν, ἔγωγέ φημι, ὦ Καλλίκλεις, φιλοσόφου τὰ
αὑτοῦ πράξαντος καὶ οὐ πολυπραγμονήσαντος ἐν τῷ βίῳ,
526 c5 ἠγάσθη τε καὶ ἐς μακάρων νήσους ἀπέπεμψε. ταὐτὰ δὲ
ταῦτα καὶ ὁ Αἰακός – ἑκάτερος τούτων ῥάβδον ἔχων δι-
κάζει –[30] ὁ δὲ Μίνως ἐπισκοπῶν κάθηται, μόνος ἔχων χρυσοῦν
526 d1 σκῆπτρον, ὥς φησιν Ὀδυσσεὺς ὁ Ὁμήρου ἰδεῖν αὐτὸν –

χρύσεον σκῆπτρον ἔχοντα, θεμιστεύοντα νέκυσσιν.

Ἐγὼ μὲν οὖν, ὦ Καλλίκλεις, ὑπό τε τούτων τῶν λόγων
πέπεισμαι, καὶ σκοπῶ ὅπως ἀποφανοῦμαι τῷ κριτῇ ὡς ὑγιε-

30 Αἰακός, ἑκάτερος τούτων ῥάβδον ἔχων [δικάζει]· Dodds.

pavaizdavo karalius ir valdovus: Tantalą, Sizifą ir Titiją. 525 e1
O štai apie Tersitą ar kokį nors kitą nedorą žmogų joks
poetas nepasakoja, kad būtų nepagydomas ir sulauktų
didelės bausmės. Manau, kad jis neturėjo tam galios, todėl
ir buvo laimingesnis už tuos, kurie ją turėjo. Ne, Kalikli, 525 e5
iš galingųjų atsiranda ir didelių nedorėlių. Vis dėlto, nie- 526 a1
kas netrukdo tarp jų rastis ir geriems vyrams. Tokiais
išties verta gėrėtis – juk tai sunku, Kalikli, ir visokerio-
pai girtina, jei, turėdamas didelę galią daryti neteisybes,
žmogus teisingai nugyvena savo gyvenimą. Nedaug tokių 526 a5
atsiranda. Būta ir čia, ir kitur, manau, ir dar bus gražių
ir gerų žmonių, iškilių gebėjimu tvarkyti tai, kas jiems
patikėta. Vienas net labai žymus, net ir tarp kitų graikų – 526 b1
Aristidas, Lisimacho sūnus. Deja, dauguma valdovų, šau-
nusis mano, pasidaro blogi.

Taigi, kaip sakiau, kai Radamantas ima tokį žmogų, jis 526 b5
nieko apie jį nežino: nei kas jis toks, nei kokios kilmės, vien
tai, kad tai nedoras žmogus. Ir kai tai pamato, siunčia į Tar-
tarą pažymėjęs, ar pagydomas, ar nebepagydomas jis jam
atrodo. Ten nuvykęs turės iškęsti tai, kas jam priklauso. 526 c1
Tačiau kartais, pamatęs kitokią sielą, nugyvenusią doros
ir tiesos gyvenimą, kokio nors privataus žmogaus ar dar
ko nors, bet ypač, sakau tau, Kalikli, ypač filosofo, kuris
gyveno dirbdamas savo darbą ir kitur nesikišdamas, gėrisi
ja ir siunčia į Palaimintųjų salas. Taip pat ir Ajakas – abudu 526 c5
teisėjai turi po lazdą. O Minojas sėdi viską prižiūrėdamas ir
vienintelis turi auksinį skeptrą. Tokį jį, sako, matęs Homero 526 d1
Odisėjas:

„Rankoj turėjo jis skeptrą auksinį ir mirusius teisė“.

Mane, Kalikli, šitie pasakojimai įtikina, tad ir žiū-
riu, kad galėčiau parodyti teisėjui kuo sveikesnę sielą.

526 d5 στάτην τὴν ψυχήν· χαίρειν οὖν ἐάσας τὰς τιμὰς τὰς τῶν
πολλῶν ἀνθρώπων, τὴν ἀλήθειαν ἀσκῶν πειράσομαι τῷ ὄντι
ὡς ἂν δύνωμαι βέλτιστος ὢν καὶ ζῆν καὶ ἐπειδὰν ἀποθνῄσκω
526 e1 ἀποθνῄσκειν. παρακαλῶ δὲ καὶ τοὺς ἄλλους πάντας ἀνθρώ-
πους, καθ' ὅσον δύναμαι, καὶ δὴ καὶ σὲ ἀντιπαρακαλῶ ἐπὶ
τοῦτον τὸν βίον καὶ τὸν ἀγῶνα τοῦτον, ὃν ἐγώ φημι ἀντὶ
πάντων τῶν ἐνθάδε ἀγώνων εἶναι, καὶ ὀνειδίζω σοι ὅτι οὐχ
526 e5 οἷός τ' ἔσῃ σαυτῷ βοηθῆσαι, ὅταν ἡ δίκη σοι ᾖ καὶ ἡ κρίσις
ἣν νυνδὴ ἐγὼ ἔλεγον, ἀλλὰ ἐλθὼν παρὰ τὸν δικαστήν ἐκεῖνον,
527 a1 τὸν τῆς Αἰγίνης ὑόν, ἐπειδάν σου ἐπιλαβόμενος ἐκεῖνος ἄγῃ,
χασμήσῃ καὶ ἰλιγγιάσεις οὐδὲν ἧττον ἢ ἐγὼ ἐνθάδε σὺ
ἐκεῖ, καί σε ἴσως τυπτήσει τις [καὶ] ἐπὶ κόρρης ἀτίμως καὶ
πάντως προπηλακιεῖ.

527 a5 Τάχα δ' οὖν ταῦτα μῦθός σοι δοκεῖ λέγεσθαι ὥσπερ γραὸς
καὶ καταφρονεῖς αὐτῶν, καὶ οὐδέν γ' ἂν ἦν θαυμαστὸν κατα-
φρονεῖν τούτων, εἴ πῃ ζητοῦντες εἴχομεν αὐτῶν βελτίω καὶ
ἀληθέστερα εὑρεῖν· νῦν δὲ ὁρᾷς ὅτι τρεῖς ὄντες ὑμεῖς, οἵπερ
σοφώτατοί ἐστε τῶν νῦν Ἑλλήνων, σύ τε καὶ Πῶλος καὶ
527 b1 Γοργίας, οὐκ ἔχετε ἀποδεῖξαι ὡς δεῖ ἄλλον τινὰ βίον ζῆν
ἢ τοῦτον, ὅσπερ καὶ ἐκεῖσε φαίνεται συμφέρων. ἀλλ' ἐν
τοσούτοις λόγοις τῶν ἄλλων ἐλεγχομένων μόνος οὗτος
ἠρεμεῖ ὁ λόγος, ὡς εὐλαβητέον ἐστὶν τὸ ἀδικεῖν μᾶλλον ἢ
527 b5 τὸ ἀδικεῖσθαι, καὶ παντὸς μᾶλλον ἀνδρὶ μελετητέον οὐ τὸ
δοκεῖν εἶναι ἀγαθὸν ἀλλὰ τὸ εἶναι, καὶ ἰδίᾳ καὶ δημοσίᾳ·
ἐὰν δέ τις κατά τι κακὸς γίγνηται, κολαστέος ἐστί, καὶ τοῦτο
δεύτερον ἀγαθὸν μετὰ τὸ εἶναι δίκαιον, τὸ γίγνεσθαι καὶ
527 c1 κολαζόμενον διδόναι δίκην· καὶ πᾶσαν κολακείαν καὶ τὴν
περὶ ἑαυτὸν καὶ τὴν περὶ τοὺς ἄλλους, καὶ περὶ ὀλίγους
καὶ περὶ πολλούς, φευκτέον· καὶ τῇ ῥητορικῇ οὕτω χρηστέον
ἐπὶ τὸ δίκαιον ἀεί, καὶ τῇ ἄλλῃ πάσῃ πράξει.

527 c5 Ἐμοὶ οὖν πειθόμενος ἀκολούθησον ἐνταῦθα, οἷ ἀφικόμενος
εὐδαιμονήσεις καὶ ζῶν καὶ τελευτήσας, ὡς ὁ λόγος σημαίνει. καὶ
ἔασόν τινά σου καταφρονῆσαι ὡς ἀνοήτου καὶ προπηλακίσαι,
ἐὰν βούληται, καὶ ναὶ μὰ Δία σύ γε θαρρῶν πατάξαι τὴν

Todėl, palikęs visą daugumai žmonių brangią garbę ir 526 d5
puoselėdamas tiesą, mėginsiu gyventi būdamas išties kiek
galiu geriausias, ir taip mirti, kai mirsiu. Ir visus kitus 526 e1
žmones, kiek įmanau, kviečiu tai daryti, ir tave kviečiu
tokiam gyvenimui ir tokiai kovai; sakau, ji yra svarbesnė
už visas čionykštes kovas. Ir peikiu tave už tai, kad nesu-
gebėsi sau padėti, kai ateis teisingumo metas, tavo teismo 526 e5
metas, apie kurį dabar kalbėjau. Ateisi pas aną teisėją,
Aiginos sūnų, ir kai jis ves tave suėmęs, tuomet tu ten 527 a1
išsižiosi ir sutriksi ne prasčiau nei aš čia. Gal ir į žiau-
nas nuo ko nors negarbingai galėsi gauti, ir kitokių įžei-
dimų patirti.

Tau, turbūt, atrodo, kad tai, ką papasakojau, yra pasaka, 527 a5
kaip kokios senės. Niekini ją. Nenuostabu būtų niekinti,
jei kokiu nors būdu, ieškodami, galėtume rasti ką nors
geresnio ir tikresnio. Bet matai, kad jūs trys, išmintin-
giausi iš nūdienos graikų – tu, Polas ir Gorgijas – negalite
įrodyti, kad reikia gyventi kitokį gyvenimą, o ne tą, kuris 527 b1
ir ten, kaip matėme, bus naudingas. Tiek buvo teiginių, visi
paneigti, o šis vienintelis lieka nepajudinamas: kad reikia
labiau stengtis nepadaryti neteisybės, nei kad jos nepa-
tirtum, kad visų labiausia vyrui reikia stengtis ne atro- 527 b5
dyti geram, bet būti, tiek privačiai, tiek viešai. O jei kuo
nors pasidaro blogas, reikia bausti. Tai yra antrasis gėris
po pirmojo (būti teisingam) – tokiam tapti ir baudžiamam
atsakyti pagal teisybę. O visokio pataikavimo – tiek sau 527 c1
pačiam, tiek kitiems, ar mažai, ar daug jų būtų, – reikia
vengti, ir retoriką reikia naudoti būtent taip – teisingumo
labui, kaip ir bet kokią kitą veiklą.

Tad, patikėk manimi ir lydėk ten, kur nukeliavęs būsi 527 c5
laimingas, tiek gyvendamas, tiek baigęs gyvenimą. Taip
rodo pasakojimas. Ir jei kas norės tave paniekinti kaip
beprotį ir įžeisti, leisk jam. Dėl Dzeuso, drąsiai iškęsk

ἄτιμον ταύτην πληγήν· οὐδὲν γὰρ δεινὸν πείσῃ, ἐὰν τῷ ὄντι ᾖς καλὸς κἀγαθός, ἀσκῶν ἀρετήν. κἄπειτα οὕτω κοινῇ ἀσκήσαντες, τότε ἤδη, ἐὰν δοκῇ χρῆναι, ἐπιθησόμεθα τοῖς πολιτικοῖς, ἢ ὁποῖον ἄν τι ἡμῖν δοκῇ, τότε βουλευσόμεθα, βελτίους ὄντες βουλεύεσθαι ἢ νῦν. αἰσχρὸν γὰρ ἔχοντάς γε ὡς νῦν φαινόμεθα ἔχειν, ἔπειτα νεανιεύεσθαι ὡς τὶ ὄντας, οἷς οὐδέποτε ταὐτὰ δοκεῖ περὶ τῶν αὐτῶν, καὶ ταῦτα περὶ τῶν μεγίστων – εἰς τοσοῦτον ἥκομεν ἀπαιδευσίας. ὥσπερ οὖν ἡγεμόνι τῷ λόγῳ χρησώμεθα τῷ νῦν παραφανέντι, ὃς ἡμῖν σημαίνει ὅτι οὗτος ὁ τρόπος ἄριστος τοῦ βίου, καὶ τὴν δικαιοσύνην καὶ τὴν ἄλλην ἀρετὴν ἀσκοῦντας καὶ ζῆν καὶ τεθνάναι. τούτῳ οὖν ἑπώμεθα, καὶ τοὺς ἄλλους παρακαλῶμεν, μὴ ἐκείνῳ, ᾧ σὺ πιστεύων ἐμὲ παρακαλεῖς· ἔστι γὰρ οὐδενὸς ἄξιος, ὦ Καλλίκλεις.

tą negarbingą smūgį! Juk nieko baisaus tau nenutiks, jei puoselėsi dorybę ir būsi tikrai gražus ir geras. Tik taip, kartu pasidarbavę, galėsime imtis polio reikalų, jeigu manysime, kad reikia, o gal ir kokių kitų. Kaip mums atrodo, svarstysime tuomet, kai būsime labiau tinkami svarstyti nei dabar. Juk gėda esant tokiems, kokie dabar, regis, esame, smarkauti, lyg jau būtume kažkas, kai apie tuos pačius dalykus turime vis kitokią nuomonę. Ir dar apie pačius svarbiausius dalykus! Į kokį neišprusimą nusiritome! Imkime tad vadu pasakojimą, kuris dabar prieš mus iškilo nurodydamas, kad šis gyvenimo būdas yra geriausias: gyventi ir mirti puoselėjant teisingumą ir visas kitas dorybes. Sekime paskui jį ir kitus raginkime. Ne paskui tą, kuriuo tu tiki ir mane ragini sekti. Juk jis nieko vertas, Kalikli.

PAAIŠKINIMAI*

---

*„Paaiškinimuose" cituojant aiškinamą tekstą eilutės nurodomos pagal graikišką originalą.

447 a1–449 c8

Įžanga

Tiesioginio dialogo įžangoje pasirodo visi pokalbio dalyviai. Užsimenama ir apie nebylią Gorgijo klausytojų auditoriją (448 c6 *sq*). Pokalbį, aiškinantis, kokia yra Gorgijo meno galia, pradeda protagonistų asistentai: Gorgijo palydovas Polas ir jį klausinėjantis Sokrato bičiulis ir mokinys Chairefontas. Chairefontas greitai supranta, kokiais klausimais turi siekti gauti atsakymą apie Gorgijo meną, tačiau Polas leidžiasi tą meną liaupsinti, nepateikdamas nurodytos formos atsakymo į klausimą: „Kaip kokio meno žinovą kuo dera vadinti Gorgiją?“ Sokratas primena, kad prašyta atsakyti, *kas* yra Gorgijo menas, o ne *koks* tai menas, ir pastebi, kad Polas veikiau mokėsi „vadinamosios retorikos“ nei kalbėtis (*dialegesthai*). Sokratas pats pradeda klausinėti Polo mokytoją. Šis atsako, kad jo menas – retorika, o pats jis esąs retorius („geras retorius“) ir kitus gebąs tokiais padaryti. Apie tai, kad pokalbio įžanga, regis, rodo, kad pati retorikos sąvoka retorių stovykloje dar nėra įprasta, bet kuriama dialogo Sokrato, žr. Įvadas, sk. „‚Retorikos‘ atradimas?“

Gorgijas, lankstesnis kalbovas, žada į pateikiamus klausimus atsakyti trumpai ir konkrečiai. Tarp Sokrato amžininkų žodžio meistrų tai ganėtinai retas gebėjimas (plg. paaišk. *ad* 447 b9–c1). Vis dėlto Gorgijas, regis, dar gerai nenutuokia, kad „trumpas kalbėjimas“, kurio tikisi Sokratas, reikalauja visai kitokios rūšies gebėjimų, ir kad kalbantis su Sokratu tiek jam, tiek jo gerbėjams nepakaks padaryti įspūdį

(nepaprastai) ilga ar trumpa kalba. Reikės *kalbėtis*, t. y. žingsnis po žingsnio dalyvauti Sokrato puoselėjamoje sąvokų ir teiginių analizėje. Įžanginiai susitarimai dėl tinkamo kalbėjimo būdo (vėliau Sokratui ne sykį teks juos priminti ir tikslinti) ne tik parengia dialogo „sceną" pirmajam sokratiškos analizės veiksmui, bet ir pabrėžia šios analizės išskirtinumą polyje madingo monologinio kalbėjimo fone. Ilgo ar trumpo kalbėjimo strategijos klausimas panašiai iškyla Platono „Protagore" (plg. 329 a–b, 335 b–c).

Kadangi visą veikalą galima laikyti kovos už klausytojų ir skaitytojų sielas (bent jau už jų gyvenimo pasirinkimą) lauku, įsidėmėtina tai, kad įžangoje susikirtę mokiniai jau parodo tam tikrus gauto mokslo vaisius: Chairefontas greitai supranta ir taikliai išplėtoja dialektinę mokytojo nuorodą, Polas skuba priblokšti puošnia iškalba. VI a. po Kr. „Gorgijo" komentuotojas aleksandrietis Olimpiodoras pastebi, kad Chairefontas su savo mokytoju elgiasi pagarbiai ir rūpinasi svarstymu, o garbėtroška Polas jaunatviškai veržiasi *pasirodyti* (*In Gorg.* 2, 7, 1–4; 2, 10, 3–19).

E. Schiappos (1991, p. 45) nuomone, pradėdamas dialogą Sokrato ir Gorgijo *mokinių* pokalbiu, Platonas galbūt norėjo priminti savo varžybas su Isokratu.

447 a1–b8

Sokratas ir Chairefontas pavėluoja į Gorgijo pasirodymą

447 a1–2

Kare ir mūšyje šitaip, Sokratai, sako, reikia dalyvauti. „Gorgijo" scholijuose (*schol. vet.*) aiškinama, kad omenyje turima patarlė, taikyta pavėlavusiems į aukojimo apeigas: vėluojantiems buvo sakoma, kad taip daryti vertėtų nebent tuomet, jeigu vėluotų į karą ir mūšį. Matyti, kad noras išvengti karo pavojų toli gražu nebuvo svetimas ir

demokratinio graikų polio piliečiams. Olimpiodoras nepraleidžia progos pasmerkti nepatriotišką hedonistinę Kaliklio laikyseną (*In Gorg.* 1, 2, 4–25: „Tai būdinga kūno gerbėjams. Taip nusiteikę nekovotume nei dėl draugų, nei dėl tėvynės").

„Karas" (*polemos*) – pirmas prasidėjusio dialogo žodis. Seniai pastebėta (plg. Proklas, *In Parmen.* p. 658, 33–659, 23 Cousin), kad pirmi Platono dialogų žodžiai dažnai nusako svarbią viso veikalo temą arba, veikiau, bendrą jo toną ir „kryptį" (žr. Burnyeat, 1997, apie „Gorgiją" – p. 11 *sq*; plg. Aleknienė, Platonas, 1999, p. 120, Bartninkas, Platonas, 2014, p. 32 *sq*). „Gorgijo" svarstymas išties iš visų kitų Platono dialogų išsiskiria karingu *poleminiu* patosu. Žodį „karas" ištaria Kaliklis – didžiausias dialogo polemistas. Pokalbio pradžioj jis, regis, dar neįtaria, kad, atėjus kitokio kalbėjimo gerbėjui Sokratui, Gorgijo koncertinių kalbų sukurta šventės atmosfera netruks įgyti poleminių tonų. Kol kas draugiškai ir svetingai nusiteikęs Kaliklis, atrodo, nuoširdžiai gaili puikų renginį praleidusių bendrapiliečių. Kita vertus, galima sutikti (Doyle, 2006), kad *Kaliklio* ištarti pirmi „Gorgijo" žodžiai leidžia pajusti, kad rimčiausiai Sokratas turės susirungti būtent su šiuo retorikos gerbėju. Taip pat žr. paaišk. *ad* 447 a5.

447 a3

atėjome po šventės? Scholijų autoriai aiškina, kad taip atsiliepdamas Sokratas primena kitą patarlę: „ateiti po šventės" sakyta apie pavėlavusius ir „praleidusius kokį nors gražų dalyką". Patarlių rinktinėse nurodomi variantai „po Panatėnajų" (Apostolijus, *Collectio paroemiarum* 14, 1) ir „po Pitinių" varžybų (*ibid.* 15, 10). D. Sansone'as (2009) pagrįstai pabrėžia, kad pagrindinė šventės, ἑορτή, dalis yra dievams aukojamos mėsos dalybos, tad „ateiti po šventės" reiškia „pavėluoti į vaišes". Sokratas supranta, kad, Kaliklio manymu, jie bus praleidę kalbų šventę – „žodžių vaišes". Taip apie pokalbius

ir kalbas ne sykį sakoma Platono dialoguose. Plg. „Faidras“ 227 b („Aišku, Lisijas vaišino jus kalbomis?“), „Lisidas“ 211 c *sq* („Ko patys sau vaišinatės, o su mumis savo kalbomis nesidalinate?“), „Valstybė“ 352 b, 354 a–c, „Timajas“ 17 a, 27 b.

Olimpiodoras aiškina, kad atvykęs į Atėnus Gorgijas savo parodomosiomis kalbomis „taip sužavėjo atėniečių liaudį, kad jo pasirodymų dienos buvo vadinamos šventėmis, o kalbos periodai – ‚lampadodromija‘ [t. y. šventės metu rengiamomis ‚lenktynėmis su deglais‘]“ (*In Gorg.*, *intr.*, p. 3, 9–12; plg. *Prolegomena in Hermogenem, Rhet. Gr.* IV, 15, 7 *sqq* Walz). Tikėtina, kad šis vėlyvųjų autorių aiškinimas atsirado „Gorgijo“ Sokrato žodžius apie šventę supratus kaip tiesioginę nuorodą apie visuomeninį polio įvykį. Kita vertus, Platono dialogų veiksmas dažnai siejamas su kokia nors polio švente: antai, „Lisido“ pokalbis vyksta Hermio ir Dioniso (Hermajų) šventės dieną, „Faidono“ – pasibaigus šventiniam pasiuntinybės pas Delo Apoloną laikui, „Puotos“ dalyviai iškylauja po Dionisijų, o „Valstybėje“ kalbamasi po šventinės eisenos Bendidės Artemidės garbei. Tad dialogų kalbų vaišės, Platono ne sykį gretinamos su polio šventėmis, jas pratęsia ir papildo. Taip žiūrint, komentuotojų nuoroda, esą Gorgijo pasirodymų dienos laikytos šventėmis, neprieštarautų įprastai dialogų situacijai, nors akivaizdžiai stokoja religinio matmens.

447 a5

Ir po kokios žavios šventės! „Žavi“ perteikia ἀστεία. Šventės būta ne kokios „kaimiečių“, bet miestietiškai (ἀστύ) elegantiškos ir rafinuotos. Vargu ar apibūdinimas pasirinktas atsitiktinai. „Faidre“ miestietiška, elegantiška (ἀστεία) Sokratas pavadina neteisingai dievą Erotą vaizduojančių kalbų išraišką: tokios kalbos yra kvailos (arba „naivios“), bet jomis gebama padaryti įspūdį „paprastiems žmonėms“

ir tuo puikuojamasi (242 e–243 a). Platono Sokrato akimis žiūrint, dailios retorių kalbos nėra tinkamas sielos maistas. Jie stengiasi pasiūlyti tai, kas skanu ir malonu, bet ne kas iš tiesų yra sveika sielai ir ją ugdo.

D. Sansone'as (2009) nurodo, kad graikų komedijose būdvardžiu ἀστεῖος ne sykį apibūdinami gurmaniški patiekalai, o Aristofano „Raiteliuose" šis žodis taikomas rafinuotam minčių gaminiui (eil. 539: ἀπὸ κραμβοτάτου στόματος μάττων ἀστειοτάτας ἐπινοίας). Vėliau dialoge Sokratas pavadins retoriką pataikavimu ir palygins ją su kulinarija (462 d *sqq*). Išties ironiška, kad pačioje veikalo pradžioje kiečiausias retorių stovyklos atstovas pats Retoriaus pasirodymui pritaiko kulinarinio žodyno epitetą (Sansone, p. 633: „Callicles implicitly referred to the sophist Gorgias as having been responsible for preparing a splendid specimen of verbal *cuisine à la mode*").

Kaliklis Sokratą sutinka žodžiais apie karą ir mūšį, Sokratas kalba apie šventę. Šie du motyvai dialoge vėliau reikšmingai susikerta svarstant viešojo kalbėjimo ir visuomeninio veikimo paskirtį. Anot Sokrato, dauguma jo amžininkų politikoje stengiasi įsiteikti piliečiams ir elgiasi su jais kaip virėjai ir kulinarai, kuriems nerūpi maisto sveikumas – šventiškai vaišina gausiais ir įvairiais (tegu ir kenksmingais) valgiais. Gerieji retoriai ir politikai turėtų veikti kaip gydytojai, *kovodami* su bendrapiliečiais vardan kuo geresnės jų sielų sveikatos. Plg. 502 b, 503 a, 513 d, 521 a.

Pasak J. Doyle'o (2006, p. 600), „šis pirmasis dialogo replikų susikirtimas, nors ir atrodo toks lengvas, yra prikrautas prasmės ir sąmojo ir, ko gero, yra toks pat ‚elegantiškas', kaip kokia nors retorinė miniatiūra. Tėra vienas esminis skirtumas: tai yra būtent ta kalbėjimo forma, kurią Sokratas vėliau priešpriešina retorikai: trumpas klausimas ir atsakymas".

447 a6

surengė mums pasirodymą – daugybė gražių dalykų. „Surengė pasirodymą" perteikia ἐπεδείξατο, „parodė", „pademonstravo" savo gebėjimus. Veiksmažodis ἐπιδείκνυσθαι (netrukus dar kelis kartus pavartotas 447 b2, 8, 458 b7), kaip ir daiktavardis ἐπίδειξις (447 c3, 6) įgijo specifinę reikšmę (*terminus technicus*) nusakant savo gebėjimus mokiniams ir gerbėjams (dažnai būsimiems mokiniams) rodančių sofistų pasirodymus. Plg. „Faidras" 235 a6 *sq*. Sprendžiant iš „Hipijo I" liudijimo (282 b–c), pasirodymai paprastai būdavo rengiami privačiai, siekiant pritraukti jaunimą ir užsidirbti daug pinigų. Kita vertus, Gorgijas garsėjo ir įspūdingomis deklamacijomis per didžiąsias graikų šventes (žr. Alekniene, 2001, p. 21). Aristotelis „Retorikoje" išskiria epideiktinės („parodomosios") retorikos rūšį (1358 b8; 1414 b29 ši iškalbos rūšis siejama su Gorgiju).

Žodžiai „gausybė gražių dalykų" (πολλὰ γὰρ καὶ καλά) Platono dialoguose gali nusakyti paviršinį grožį, parodomąjį blizgesį, stokojantį tikro dalyko žinojimo. Antai, anot „Apologijos" 22 b–c Sokrato, jam teko įsitinkinti, kad poetai, nelygu pranašautojai, „pasako daug gražių dalykų, tačiau nieko apie juos nežino"; plg. *ibid.* 22 d. Rapsodas Ionas („Ionas" 530 d) giriasi galįs apie Homerą pasakyti tiek daug gražių minčių (πολλὰς καὶ καλὰς διανοίας), kiek nesugebėtų joks kitas Homero žinovas. Tą jis čia pat pasirengęs pademonstruoti (*epideixai*), tačiau Sokrato tyrimas atskleidžia, kad žinojimo apie sakomus dalykus rapsodas neturi. „Eutifrone" žynys Eutifronas žodžiais „daug gražių dalykų" (πολλὰ καὶ καλά) pateikia tuščią, jokio žinojimo nesuteikiantį atsakymą į Sokrato klausimą apie dievams naudingos žmonių tarnystės turinį (13 e). Tad patyrę Platono skaitytojai, regis, galėtų numanyti, kad rimtesnio žinojimo iš „daug gražių dalykų" demonstruojančio atlikėjo vargu ar verta tikėtis.

447 a7–8

kaltas... Chairefontas – privertė užtrukti aikštėje. Sokratas kalba apie *agorą* – centrinę miesto aikštę, kur telkėsi visuomeninis polio gyvenimas. (Apie Chairefonto asmenį žr. Įvadas, sk. „Dialogo veikėjai. *Chairefontas*"). Anot „Sokrato apologijos" (20 e *sqq*), būtent tai, kad Sokrato bičiulis smarkuolis Chairefontas ryžosi Delfų orakulo paklausti, ar kas nors yra išmintingesnis už Sokratą, ir gautu atsakymu privertė Sokratą imtis tos bendrapiliečių išminties tikrinimo veiklos, dėl kurios jam galiausiai teko atsidurti Atėnų teisme ir mirti.

Galima įsivaizduoti, kad Chairefontas savo draugą, kurio išmintimi labai žavėjosi ir didžiavosi (plg. ironišką 448 a4 repliką), mokėjo įtraukti ir į smulkesnes kontroversijas. Vis dėlto, jei žodžiai apie Chairefonto „kaltę" „Gorgijo" pradžioje primins „Apologijos" situaciją, įspūdis nebus klaidingas, nes besiplėtojantis dialogo svarstymas skaitytoją išties į ją sugrąžina: pokalbis, prasidėjęs aiškinantis retorikos vertės ir paskirties klausimus, virs Sokrato ir sokratiško gyvenimo pasirinkimo *apologija*, iškylant ir tokio gyvenimo vertinimo teismuose (atėniečių ir dievų) vaizdams. „Apologijos" situacijos nuojautą sustiprina ir tai, kad į Sokrato priekaištą Chairefontas atsiliepia Delfų orakulo ištarą priminti turinčiais žodžiais: „Aš viską ir pagydysiu". Žr. paaišk. *ad* 447 b1. „Gorgijo" įžangos nuorodą į „Apologiją" 20 e *sqq* pastebi ir J. Doyle'as (2006, p. 601: „Sokrato atsakymas Kalikliui primena būtent aną jo gyvenimą perkeitusį įvykį"), kartu stebėdamasis, kad, jo žiniomis, niekas iki tol šio (regis, akivaizdaus) ryšio nėra nurodęs.

Tas pats tyrėjas (Doyle, 2006, p. 601 *sq*) siūlo žodžius apie Sokratą agoroje užtrukti privertusį bičiulį laikyti nuoroda į Sokrato retorikai priešinamą dialektinio kalbėjimosi būdą: „Chairefontas priverčia [...] Sokratą užtrukti turgaus

aikštėje – ne tik šį kartą, bet visą jo filosofinį gyvenimą. Šis turgaus aikštėje leistas gyvenimas buvo skirtas tam dialektiniam klausinėjimui, kurį Sokratas ‚Gorgijuje' iškelia prieš tuščias retorikos pretenzijas. Sokratas užtrunka aikštėje, Gorgijas suokia miniai: dialogo pradžios situacija iškyla tarytum emblema, žyminti Sokrato dialektikos pergalę, kurią jis pelnys kalbėdamasis su Gorgiju, Polu ir, svarbiausia, su pačiu Kalikliu".

447 b1

Aš viską ir pagydysiu. Chairefonto atsakymas primena dar vieną patarlę (plg. paaišk. *ad* 447 a1–2 ir 447 a3): „Sužeidęs ir pagydys". Patarlė siejama su Heraklio sūnaus Misijos karaliaus Telefo istorija: sužeistas achajų didvyrio Achilo ir aiškindamasis, kaip pagydyti negyjančią žaizdą, Telefas gavo Delfų orakulo ištarą: „Pagydys tas, kas sužeidė" (ὁ τρώσας καὶ ἰάσεται). Žaizdą pagydė nuo Achilo ieties nugrandytos rūdys. Žodžiai „sužeidęs ir pagydys" tapo patarle, bet Platono amžininkai veikiausiai prisiminė ir pačią Telefo istoriją. Euripidas buvo parašęs neišlikusią tragediją „Telefas". Telefo nuotykiai minimi ir Aristofano „Acharniečiuose" 430 *sqq.* Išgirdę patarlės atgarsius, galbūt ir prisiminę mitinio karaliaus istoriją, Platono amžininkai veikiausia turėjo atpažinti nuorodą į Delfų orakulą. Skaičiusieji „Apologiją" galėjo ir tebegali pagalvoti, kad kadaise gauta Apolono orakulo ištara Sokrato gyvenimą „sužeidęs" Chairefontas (ką tik ir vėl „prasikaltęs") žada viską pataisyti: mezgamu „Gorgijo" pokalbiu jis suteikia Sokratui progą dar kartą, išsamiau nei „Apologijoje" paaiškinti savo gyvenimo (ir mirties) pasirinkimo pagrįstumą. Galbūt tai, kad klausinėti apie Gorgijo meno galią dialoge pradeda būtent Chairefontas (tolesniame pokalbyje jis beveik nebedalyvaus), atliepia tokį, į apologijos žanro kūrinį vedančio personažo, vaidmenį.

Telefo žaizdos istorija su Sokrato byla ir „Gorgijo" užmoju galėtų turėti ir kitokį ryšį: Sokrato kalbų („paneigimų", *elenchų*) sužeisti atėniečiai (plg. 521 d–522 c) neturėtų vengti bendravimo su Sokratu – tik jo kalbos gali išgydyti atsiradusią „žaizdą". Panašiai Telefo žaizdą mini Plutarchas, aiškindamas, kad filosofo kalbų „įkirsti" jaunuoliai turi ieškoti filosofinio gydymo, o ne raminti skausmą maloniomis pataikūnų ir sofistų šnekomis (*De audiendo* 46 e–47 a).

447 b7–8

Gorgijas pas mane yra apsistojęs. Iš svetur į Atėnus atvykę sofistai apsistodavo turtingų atėniečių namuose. Ten pat paprastai vykdavo jų pasirodymai, sutraukdavę daugybę klausytojų, visų pirma – aukštuomenės jaunimo. Plg. „Protagoras" 311 a (Protagoras apsigyvenęs pas Kaliją), „Hipijas II" 363 a (Hipijas apsistojęs Eudiko namuose). Tai, kaip Kaliklis žada Sokratui ir jo bičiuliui „organizuoti" Gorgijo pasirodymą („Kai tik panorėsite ateiti pas mane į namus... jis ir surengs jums pasirodymą"), rodo, kad svečiai tokiais atvejais veikiausiai turėdavo paisyti šeimininkų pageidavimų. Pasak Olimpiodoro (*In Gorg.* 1, 11, 5), Kaliklis tam ir išlaiko garsų svečią savo namuose, kad panorėjęs galėtų priversti jį parodyti savo meną. Panašų įspūdį daro Hipiją priėmusio Eudiko žodžiai, jam mezgant garsaus svečio pokalbį su Sokratu: „Aišku, Hipijas nepašykštės atsakymo, jei ko nors paklausi. Juk taip, Hipijau? Jei Sokratas tavęs ko paklaus, atsakysi. Ar ką darysi?" („Hipijas II" 363 c).

Kita vertus, Sokrato palydovas Chairefontas, kuris nėra Gorgijo šeimininkas, bet sakosi esąs jo draugas, taip pat tvirtina, kad Gorgijas „surengs... pasirodymą – jei tinka, dabar ar vėliau, jei nori" (447 b1–3). Gali būti, kad šia Chairefonto replika siekiama pabrėžti jo vaidmenį kuriant dar vienos Sokrato apologijos situaciją (žr. paaišk. *ad* 447 a7–8 ir 447 b1).

447 b9–448 a5

Sokratas nori sužinoti, koks yra Gorgijo menas

447 b9–c1

ar jis sutiktų su mumis *pasikalbėti*? Kaliklis neslėpė nuostabos: „Sokratas pageidauja pasiklausyti (išgirsti, ἀκοῦσαι) Gorgijo?“ (447 b4–5) ir pažadėjo, kad Gorgijas galės jiedviem su Chairefontu surengti pasirodymą („padeklamuoti“, ἐπιδείξεται, 447 b8). Sokratas nenori klausytis parodomųjų Gorgijo kalbų, jam rūpi ištirti Gorgijo praktikuojamo meno prigimtį ir paskirtį. Tai daryti Sokratas mokąs tik pateikdamas pašnekovui klausimus. Todėl ir bendrauti su Gorgiju, jo akimis, prasminga bus tik tuomet, kai tas sutiks pasikalbėti (διαλεχθῆναι). Sokratas, kaip visada, yra nusiteikęs „interaktyviam“ – dialektiniam nagrinėjimui. Visažinio meistro monologas jo nedomina. Tokius dalykus jis diplomatiškai siūlo palikti kokiam kitam kartui. Plg. 447 c3–4. „Hipijuje II“ 364 b Sokratas guodžiasi, kad per Hipijo pasirodymą klausytojų būriui nedrįsęs jo nutraukti ir pasiaiškinti rūpimo klausimo. Visa „Hipijo II“ pradžia vaizduoja „Gorgijo“ įžangai artimą priešpriešą tarp parodomosios deklamacijos ir Sokrato noro išsiklausinėti kalbėtoją.

Kalbėjimasis kaip klausimo aiškinimosi būdas yra Sokrato atradimas. Rasti pašnekovų tarp amžininkų kalbovų jam nelengva – šie temoka sakyti parodomąsias kalbas ir į trumpą klausimą atsako ilgomis skambiomis tiradomis. Plg. „Protagoras“ 329 a–b („skamba ilgai, lyg užgauti variniai puodai“). „Gorgijuje“ Sokratas ne sykį aiškina dialoginio kalbėjimo svarbą (453 a–c, 454 b–c, 519 d–e), tačiau jo pašnekovai retorikos gerbėjai *pokalbiui* vargiai tinka. Dialogui artėjant prie pabaigos, pokalbis smarkiai trūkinėja, Sokratui tenka kurį laiką vienam kalbėtis su savimi (505 c–509 c *sqq*), kol galiausiai jis leidžiasi į filosofinio mito „makrologiją“ (522 e–527 a).

R. B. Rutherfordas pastebi, kad Sokrato replika skamba paradoksaliai. Natūralu būtų tikėtis, kad žmogus apsidžiaugs galimybe pasiklausyti specialiai parengto pasirodymo, o pasikalbėti, regis, sugebėtų kiekvienas (1995, p. 143 *sq*). Tačiau veikalo tęsinys greitai parodo, kad *kalbėtis* su Sokratu kur kas sunkiau nei padeklamuoti paruoštą gražią kalbą.

447 c1–3

kokia yra šio vyro meno galia, ką jis žada ir ko moko. Gorgijui ir jo gerbėjams pakanka akivaizdžios galios ir susižavėjimą keliančių įgūdžių demonstravimo. Sokratas po žavios šventės pasirodo tarytum koks SKVC (Studijų kokybės vertinimo centro) ekspertas: koks yra profesinis Gorgijo potencialas? Kokias kompetencijas suteikia jo mokslas?

„Žada“ – ἐπαγγέλλεται. Kaip ir *epideiknusthai* bei *epideixis*, žodžiai *epaggelesthai* ir *epaggelia* sietini su sofistų veikla ir jų profesiniu „pažadu“ (*professio* yra lotyniškas graikų *epaggelia* vertinys): vertindami savo mokėjimą ir siūlydami kitiems jo (už gerą pinigą) įsigyti, jie žada suteikti tam tikrų gyvenime labai naudingų praktinių gebėjimų. Plg. Platonas, „Eutidemas“ 273 e, „Protagoras“ 319 a, „Lachetas“ 186 c, „Teagas“ 127 e–128 a, Aristotelis, „Nikomacho etika“ 1180 b35 ir Too (1995), p. 156 *sq*. Sokratas nusiteikęs ištirti vieno iš brangiausiai apmokamų dėstytojų pažadų pagrįstumą.

Klausimas, „kokia yra šio vyro meno galia?“ nusako kertines tolesnio svarstymo sąvokas – meno („profesinio gebėjimo“, τέχνη) ir jo teikiamos galios, įtakos (δύναμις). Daiktavardis τέχνη Platono laikų graikų kalboje visų pirmą nusako tam tikrus gamybinius įgūdžius, amatą (plg. Sokrato 447 d pateikiamą batsiuvystės pavyzdį), tačiau gali būti taikomas ir su gamyba mažai arba visai nesusijusioms veikloms, nuo mokėjimo žaisti šaškėmis (450 d7) iki aritmetikos, skaičiavimo,

geometrijos (450 d6 *sq*) ir astronomijos mokslų (451 c5). „Gorgijo“ Sokrato nuomone, tikra *tekhnē* neatsiejama nuo „profesionalo“ („meistro“, *tekhnitēs*) gebėjimo paaiškinti savo meno prielaidas, tikslus ir naudingai bei nuosekliai jį taikyti (465 a, 500 e–501 a, 503 e–504 a).

Dialogo pradžioje, klausdamas apie Gorgijo meno galią, Sokratas tikisi išgirsti garbingo svečio profesinės veiklos apibrėžimą. Tolesniame pokalbyje galia ir galios turėjimas (*dynasthai*) nusako vieno ar kito meno teikiamą pol(it)inę, pilietinę (apie tai kalba Sokrato oponentai) arba egzistencinio etinio pasirinkimo (taip šią sąvoką supranta Sokratas) galią.

Sokrato klausinėjimas apie Gorgijo meną 448 b *sqq* labai primena „Protagoro“ pradžios (311 b *sqq*) aiškinimąsi, kas yra „sofistas“. E.L. Harrisono (1964, p. 192, n. 53) manymu, „Gorgijuje“ pasirinkęs ištirti retorinio kalbėjimo mokslo prigimtį, Platonas turėjo pasistengti neminėti už šį mokslą imamo atlyginimo. Kitur dialoguose minint sofistus apie tai kalbama kone kiekvieną kartą. „Protagoro“ tekste piniginis sofistų atlygis minimas bent aštuonis kartus.

447 c3–4

visą tą „pasirodymą“ lai surengia, kaip pats sakai, kokį kitą kartą. Sokratas diplomatiškai kitam kartui (*ad Kalendas Graecas*) atideda galimybę pasiklausyti garsaus žodžio meistro. „Ione“ 530 d–531 a Sokratas panašiai atsisako pasiūlymo išgirsti rapsodo Iono dailų atlikimą: „Aš dar kada ištaikysiu laisvo laiko tavęs pasiklausyti, o dabar atsakyk man štai ką“ (vertė M. Adomėnas, Platonas, 1995).

447 c7

liepė esantiems patalpoje. Pažodžiui: „esantiems viduje“. Dialogo pradžioje pašnekovai bendrauja prie pastato, kuriame vyko Gorgijo pasirodymas, vėliau viduje, Gorgijo pasirodymo

klausytojų akivaizdoje (plg. 455 c5–d5, 458 b4–c5). Daugumos komentuotojų, pradedant Olimpiodoru (*In Gorg.*, *intr.*, p. 3, 17–19; 1, 2, 18), nuomone, tai vyksta Kaliklio namuose (plg. 447 b7–8: „Gorgijas pas mane yra apsistojęs, – jis ir surengs jums pasirodymą“ ir paaišk. *ad loc.*). Tai reikštų, kad prie durų sutikę Kaliklį, Sokratas ir Chairefontas netrukus įeina į šeimininko namus. Atrodo, Kaliklis turėtų pakviesti svečius tiesiai į vidų, užuot kvietęs, kai panorės, aplankyti pas jį apsistojusią žvaigždę: „Kai tik panorėsite ateiti pas mane į namus“ (447 b7). Vis dėlto, nesant jokių kitų užuominų apie pokalbio vietą, tenka manyti, kad kalbamasi Kaliklio namuose.

Mažai tikėtina, kad pasirodymas vyko kokiame nors viešame pastate („Eutideme“ 271 a ir „Hipijuje I“ 286 b kalbama apie gimnazijuose, Likėjuje ir „Feidostrato mokykloje“, rengtus sofistų pasirodymus), o pavėlavęs Sokratas ateina prie Kaliklio namų. Kad Platonas galėjo turėti omenyje tokią situaciją, mano Olimpiodoras (*In Gorg.* 1, 2, 18–21).

447 c6–8

klausti, kas ko nori, ir sakė atsakysiąs į visus klausimus. Graikų viešojo kalbėjimo istorijoje Gorgijas liko žinomas kaip pirmas improvizuotas kalbas sakyti pradėjęs kalbėtojas. Anot Filostrato „Sofistų gyvenimų“ (II a. po Kr. pabaiga – III a. pradžia), „pasirodęs atėniečių teatre jis išdrįso tarti ‚Siūlykite‘, pirmas nepabijojęs tokio iššūkio, matyt, norėdamas parodyti viską žinąs ir apie viską pagal aplinkybes gebąs kalbėti“ (*VS* I, 1). Plg. Platonas, „Menonas“ 70 b–c. „Hipijuje II“ 363 c–d kita viešojo kalbėjimo žvaigždė Hipijas taip pat giriasi galįs ne tik pagal pageidavimą padeklamuoti kurią nors iš savo paruoštų parodomųjų kalbų, bet ir ekspromtu atsakyti į bet kurį jam pateiktą klausimą. Taip pat plg. „Protagoras“ 315 c.

Akivaizdu, kad besididžiuodamas Gorgijo gebėjimu atsakyti į bet kurį klausimą, Kaliklis galvoja apie tuo metu madingą gebėjimą į klausimą atsakyti ilga įtaigia kalba, bet ne apie dalyvavimą Sokrato „apklausoje" (plg. Irwin, 1979, p. 113). Atrodo, Gorgijas išties yra nusiteikęs atsakyti jam įprastu būdu (plg. 448 a1–3: „Jau daugelį metų niekas nieko ypatinga manęs nėra paklausęs"). Netrukus Sokratui teks atskirai tartis su Gorgiju, kad tas į jo klausimus atsakinėtų trumpai (449 b–c).

447 d2
Ką turi galvoje? Chairefontas, regis, sutrikęs – Sokratas dedasi nežinąs, kas yra Gorgijas? Klausti Gorgijo „Kas jis toks?" būtų galima nebent norint pašnekovą paerzinti. Sokrato pavyzdys (447 d3–4) rodo, kad jis klausia apie Gorgijo „meną". Vargu ar ištikimam Sokrato palydovui Chairefontui klausimas „*Kas* yra Gorgijas?" išties atrodo netikėtas. Intermedija veikiausiai skirta tam, kad Sokratas turėtų progą aiškiau nusakyti pradinio klausimo formą. Kartu paaiškėja, kad jo asistentas geba greitai pagauti mokytojo mintį. Olimpiodoro nuomone (*In Gorg.*, *intr.*, p. 3, 19–21), Chairefontą Sokratas pasiėmęs būtent tam, „kad parodytų, kaip išmokstama kalbėtis". Chairefontas ne tik greitai supranta, ko klausia Sokratas, bet ir sugeba tinkamai analitiškai jo klausimą išplėtoti (448 b4–c3).

Ko gero, dar svarbiau yra tai, kad Chairefonto vaidmuo, pradedant pokalbį, pratęsia šio Sokrato bičiulio atsakomybės už dialogą, kuriame Sokratas galės įtaigiai paaiškinti savo laikyseną teisme, temą. Žr. paaišk. *ad* 447 b1 („Aš viską ir pagydysiu").

Jei manysime, kad iki „Gorgijo" žodis „retorika" buvo nebent labai menkai žinomas, ir kad Platonas dialoge sukuria retorikos kaip *terminus technicus* sąvoką, klausimas, kas yra Gorgijas, kaip ir tolesnis šio klausimo aptarimas, įgyja ypatingos, steigiamosios reikšmės. Plg. Įvadas, sk. „‚Retorikos' atradimas?"

447 d3

jei jis būtų apavo gamintojas. Norėdamas paaiškinti klausimą, Sokratas pasitelkia vieną iš savo mėgstamų „gamybinių" analogijų, kuriomis jis naudojasi aiškindamasis etikos, ugdybos ir politikos klausimus. Šį kartą Sokrato pavyzdys rodo, kad jis nori sužinoti, kaip vadintina Gorgijo veikla ir jo *tekhnē*. Garbingojo svečio veiklos lyginimas su batsiuvio amatu turėjo atrodyti gana nemandagus, todėl apklausos ėmęsis Chairefontas pateiks kiek prestižiškesnių – gydytojo ir dailininko – veiklų pavyzdžius (448 b4–c1). Plg. „Protagoras" 311 b–c: klausdamas jaunojo pašnekovo, už kokį mokslą („kaip kam?") jis ketinąs mokėti Protagorui, Sokratas klausimą paaiškina gydytojo ir skulptoriaus veiklų analogijomis.

448 a4

lengvai atsakysi, Gorgijau. E. R. Doddsas (1959, p. 191) taikliai pastebi: „Gorgijui kalbant nuobodžiaujančio eksperto tonu, Chairefontas atsiliepia su ironišku mandagumu. Ištikimas Sokrato palydovas puikiai žino, kaip lengva būna atsakyti į Sokrato klausimus".

448 a5

Gali išmėginti. Žodžiai apie išmėginimą (πεῖρα) besimezgančiam pokalbiui suteikia *agono* dvasios. Išmėginimas – vienas iš „Protagoro" diskusiją gaivinančių motyvų (plg. 341 d *sq*, 348 a, 349 c–d).

448 a5–c9

Chairefontas klausinėja Polą, kas yra Gorgijas

448 a6

gal mane norėtum išmėginti? Polas parodo savo jaunatvišką („kumeliukišką", plg. 463 e2) veržlumą.

448 a7

Gorgijas, man regis, pavargęs. „Pavargęs“ parteikia ἀπειρηκέναι (veiksmažodžio ἀπαγορεύω perfekto forma; aoristo laiku vartojama ἀπεῖπον). Etimologiškai šis žodis gali būti suvoktas kaip nuoroda į pasitraukimą (ἀπ-) nuo kalbų ir kalbėjimo (ἀγορεύω, εἶπον, εἰρηκέναι). Žr. Aleknienė (Platonas, 2016), p. 25 *sq*. „Filebo“ pradžioje iš pokalbio ryžtingai traukiasi malonumą tirti atsisakęs hedonistas Filebas. Gorgijas, kaip ir jo sekėjai, taip pat balansuoja ties negebėjimo kalbėtis su Sokratu riba.

448 b5

jo brolis Herodikas. Olimpiodoras (*In Gorg.* 2, 13, 3 *sq*) ir scholijų autoriai įspėja nepainioti dviejų gydytojų Herodikų. Vienas, garsėjęs kaip dietikos ir gydomosios gimnastikos pradininkas, buvo kilęs iš Megarų ir veikė Trakijos Selimbrijoje („Protagoras“ 316 e; t. p. plg. „Faidras“ 227 d ir „Valstybė“ 406 a–b). Čia minimas Gorgijo brolis turėjo būti leontinietis, kaip ir garsusis retorius. Komentuotojai sutaria, kad Herodikas, anot Aristotelio „Retorikos“ 1400 b19, pastebėjęs Polo ir Trasimacho vardų tinkamumą (plg. paaišk. *ad* 463 e2), galėjo būti tas pats asmuo, minėtuosius sofistus veikiausiai sutikęs brolio draugijoje. Vėliau pokalbyje Gorgijas užsimena apie vizitų pas ligonius patirtį: jis ėjęs „kartu su broliu ir kitais gydytojais“ (456 b).

448 b11–12

Aglaofonto sūnus Aristofontas arba jo brolis. Aglaofontas – iš Taso salos kilęs dailininkas, kaip ir jo sūnus Aristofontas. Jo brolio vardo Sokratas gali neminėti, nes tai – garsusis Polignotas, Atėnuose ištapęs Margąją stoją, Dioskūrų ir Tesėjo šventyklas, o Delfuose – knidiečių menę („leschę“). „Ione“ 532 e *sq* jis minimas kaip iškiliausias tarp dailininkų, kaip

Homeras – tarp poetų. Kitaip nei Sokrato žodžiai apie batsiuvį, Chairefonto pavyzdžiai pašnekovui galėjo patikti.

448 c2

kaip kokio meno žinovą, kuo teisinga būtų jį vadinti? Skirdamas pagrindą, leidžiantį žmogų laikyti vieno ar kito meno (dabar pasakytume „profesijos“) atstovu, Chairefontas tinkamai suskaidė Sokrato klausimą (plg. paaišk. *ad* 447 d2). Vieną kartą tas pagrindas yra žinojimas, kitą – įgudimas (448 b11–12: „Jei būtų įgudęs, ἔμπειρος, tame pačiame mene, kaip Aglaofonto sūnus Aristofontas“). Aišku, sokratiškoji *tekhnē* samprata meną sieja su žinojimu. Gali būti, kad dailininkų meno Platonas nenori pripažinti tikru, žinojimu besiremiančiu menu, todėl, apie jį kalbėdamas, Chairefontas „žinojimą“ pakeičia „įgudimu“. Klausdamas apie Gorgijo meną, Chairefontas kalba apie žinojimą: „Kaip kokio meno žinovą, kuo teisinga būtų jį vadinti?“ (448 c2–3), tačiau Polas ima liaupsinti iš įgudimo atsirandančius menus ir gražiausią tarp jų, kurio atstovas ir esąs Gorgijas (448 c4–7). Toliau dialoge Sokratas paaiškins, kad retorika nesiremia žinojimu, todėl negali būti vadinama menu, bet tėra tik tam tikras praktinis įgudimas (462 b *sqq*).

448 c4 *sqq*

daugybę menų turi žmonės. Į dialektinį Chairefonto klausimą Polas atsako manieringa tirada, be saiko išpuošta retorinėmis kalbos figūromis. Olimpiodoras (*In Gorg.* 3, 2, 5) nurodo τὰ πάρισα καὶ ὁμοιοκατάληκτα – panašaus ilgio ir vienodai besibaigiančius sakinio narius ir siūlo manyti, kad tai, ką Polas pateikia tarsi improvizuotą atsakymą, turėjo būti iš anksto paruoštas ir išmoktas tekstas. Polo replika primena dar vieno Gorgijo stiliaus gerbėjo, tragiko Agatono kalbą Platono „Puotoje“. Į ją Sokratas atsiliepia žodžiais: „Ši kalba taip priminė man Gorgiją, kad [...] išsigandau, kad

baigdamas Agatonas ant mano galvos neužsiundytų Gorgijo baisaus kalbovo galvos ir, atėmęs žadą, nepaverstų manęs akmeniu“ (198 c). „Gorgijo“ Polas taip pat kalba kaip stropus Gorgijo mokinys. Jo kalboje, ko gero, galima įžvelgti ir „Faidre“ 267 b–c minimos „diplaziologijos“ („dvigubinimo“) pavyzdį: „įgudimu per įgudimą... skirtingi... skirtingų, geriausi – geriausių (ἐκ τῶν ἐμπειριῶν ἐμπείρως... ἄλλοι ἄλλων ἄλλως, τῶν δὲ ἀρίστων οἱ ἄριστοι)“. Panašias „diplaziologijas“ arba „poliptotus“ – skirtingų to paties žodžių linksnių gretinimą, įprastesnį poezijoje, labai mėgo istorinis Gorgijas. Plg. „Helenės pagyrimas“ 11: ὅσοι δὲ ὅσους περὶ ὅσων... πάντες περὶ πάντων... ὁμοίως ὅμοιος.

Regis, Polas išties veržėsi atsakyti gražiau už patį Gorgiją (plg. 448 a9–10). Sokratas įvertina jo kalbos grožį: „Išties puikiai“ (448 d1: Καλῶς γε; graikų tekste tai pirmi Sokrato replikos žodžiai). Atidėjus į šalį Polo iškalbos grožį, galima suprasti, kad, jo teigimu, Gorgijo menas – puikiausias iš įgudimu (ἐμπειρία) įgyjamų menų. Regis, tą Gorgijo meno puikumą siekiama *parodyti* pačiu Polo kalbos puošnumu. Matyti, kad, dialogo autoriaus nuomone, toks yra esminis Gorgijo meno bruožas – jis tinka tik parodomosioms kalboms (*logoi*), ne dialektiniam svarstymui. Atsiliepdamas į puošnią deklamaciją, Sokratas teigia, kad Polas negeba atsakyti į klausimą. Skaitytojai jau gali įsidėmėti, kad Gorgijo mokyklos iškalba dengia intelektualinio turinio trūkumą. Plg. Levett (2005), p. 220.

Gorgijo meno vardo Polas taip ir nepasako. Netrukus, reaguodamas į Polo pateiktą praktinę meno demonstraciją, tai už jį netiesiogiai padaro pats Sokratas: „Aiškiai matau, kad Polas – štai, kaip jis kalba – daugiau mokėsi vadinamosios retorikos nei kalbėtis“ (448 d9–10). Apie tai, kad šis epizodas galimai parodo, kad retorių stovykloje dar nesama retorikos sąvokos, ir kad ją sukuria dialogo Sokratas, žr. Įvadas, sk. „‚Retorikos‘ atradimas?“

Aristotelis „Metafizikoje“ 981 a3 *sqq* pritariamai cituoja šiuos Polo žodžius teigdamas, kad tiek mokslas, tiek menas

yra įgudimo padariniai: „Juk, kaip sako Polas, įgudimas kuria meną (*tekhnē*), o neįgudimas – atsitiktinumą (*tykhē*)". Vėliau Sokratas primins Polo apibrėžimą ir aiškins, kad retorika – ne menas, o įgudimas (462 b *sqq*, 500 e *sqq*).

Jaunasis Sokrato pašnekovas „Filebe" 58 a–b cituoja ne sykį girdėtą Gorgijo teiginį, kad „retorika yra už visus kitus nelygstamai geresnis menas".

448 c5–7

įgudimas daro taip, kad mūsų amžiaus kelią kreipia meniškumas, neįgudimas – kad atsitiktinumas. Graikų kalboje opozicija tarp meno („meniškumo") ir atsitiktinumo dailiai nusakyta panašiai skambančiais žodžiais (κατὰ τέχνην... κατὰ τύχην). Įgudimu (ἐμπειρία) įgytas menas žmogų padaro gyvenimo šeimininku, o „neįgudimas" atiduoda į nenuspėjamo likimo rankas. Panašu, kad *tykhē* ir *tekhnē* priešpriešа v a. prieš Kr. intelektualiniame diskurse buvo gana įprasta. Plg. Euripidas, „Alkestidė" 785 *sq*, „Ifigenija taurų krašte" 89 ir Dodds (1959), p. 192.

448 d1–e5

Sokratas kritikuoja Polo atsakymus ir pradeda klausinėti patį Gorgiją

448 d1–2

Atrodo, kad Polas išties puikiai pasirengęs sakyti kalbas. Sokrato žodžius galima palaikyti pagyrimu, tačiau akivaizdu, kad jo mandagumas veikiau sarkastiškas: Polas puikiai parodė tai, ko Sokratas tikėjosi išvengti, – koncertinę iškalbą. Kita vertus, jis negeba *dia-legesthai*, duoti nurodytos formos atsakymus į pateikiamus klausimus. Netrukus Sokratas pasakys aiškiau: Polas „daugiau mokėsi vadinamosios retorikos nei kalbėtis" (448 d9–10).

448 d2–3

nedaro to, ką pažadėjo Chairefontui. Prisiminus, kad gebėjimas atsakyti į bet kurį klausimą yra vienas iš pagrindinių profesinio Gorgijo ir jo mokinio pasididžiavimo dalykų, Sokrato kaltinimas skamba labai rimtai: Polas nesugebėjęs pasakyti, koks yra Gorgijo menas ir kaip jį (kaip tokio meno žinovą) dera vadinti. Plg. 448 e2–3, 6–7.

448 d9–10

daugiau mokėsi vadinamosios retorikos nei kalbėtis. Nors Sokratas nuo pat pradžių paaiškino norįs pasikalbėti (447 c1), ne pasiklausyti, Gorgijo mokinys jo noro neišgirdo ar nesuprato. Todėl savo pageidavimus dėl bendravimo formos Sokratui teks aiškiau išdėstyti pačiam mokytojui. Sokratas, regis, girdėjo, kaip gali būti vadinamas Gorgijo skelbiamas ir skleidžiamas mokslas: „Mokėsi *vadinamosios* retorikos". Tačiau žodis „vadinamoji" parodo, kad jis yra nusiteikęs svarstyti šio vardo vartojimo prasmę ir pagrįstumą. Plg. 450 c3–4, e *sqq*, 462 e–463 a. Netrukus atsakydamas, kad norėtų būti vadinamas geru retoriumi (449 a7), Gorgijas galbūt atsiliepia į Sokrato neslepiamą nepasitenkinimą „vadinamąja retorika".

Įsidėmėtina, kad žodis „retorika" čia sutinkamas pirmą kartą mums žinomuose graikų tekstuose, ir kad pirmas šį žodį ištaria dialogo Sokratas. Daugiau apie tai žr. Įvadas, sk. „‚Retorikos' atradimas?"

448 e5

neatsakiau, kad tai – gražiausias menas? Vėliau Polas nekantraus išgirsti, ar Sokratas pripažįsta, kad retorikos menas yra gražus. Sokratas pabrėžia, kad pirma privalu išsiaiškinti, kas yra retorika, tik tuomet spręsti, ar tai yra gražus, ar bjaurus dalykas. Plg. 462 c–e, 463 b–d ir paaišk. *ad* 463 c3–5.

448 e6–449 b3

Gorgijas paaiškina esąs retorius ir gebąs kitus tokiais padaryti

448 e6–7

niekas neprašo atsakyti, *koks* yra Gorgijo menas. Klausiama, *kas* tai yra. Galima suprasti, kad Sokratas nori išgirsti esmingesnį dalyko apibrėžimą, iš kurio plauktų ir kitos, išvestinės jo savybės. Plg. paaišk. *ad* 448 e5.

449 a1–7

[S.] ... kas yra tas menas, ir kuo turime vadinti Gorgiją. ... Vadinasi, tave reikia vadinti retoriumi? [Gorg.] Geru retoriumi. Apie šio pokalbio epizodo reikšmę žr. Įvadas, sk. „‚Retorikos' atradimas?", ypač paskutinę pastraipą.

449 a7–8

jei nori mane vadinti tuo, kuo, kaip sako Homeras, „didžiuojuosi esąs". Gorgijas atsako žodžiais εὔχομαι εἶναι, kuriais ne kartą išdidžiai prisistato Homero poemų herojai. Plg. „Iliada" VI, 211; XIV, 113; XX, 209, 241; XXI, 187, „Odisėja" I, 180; XIV, 199, 204; XV, 425. Platono dialoge Gorgijo lūpomis ištarta poetinė formulė galbūt parodo daugiau nei išsilavinusiam graikui įprastą literatūrinę kultūrą. Galima manyti, kad taip nurodoma Gorgijo meno genealogija: Platonas sieja retoriką su tragedija (plg. 502 b–d), o šios „pirmtaku ir vadu" laiko Homerą (plg. „Valstybė" 595 c). Istorinis Gorgijas „Helenės pagyrime", aukštindamas žodžio galią, pirmiausia mini poezijos atvejį („Helenės pagyrimas" 9).

Vieną kartą „Iliadoje" (XXIII, 669) εὔχομαι εἶναι taikoma kalbančio personažo *menui*: kumštininkas Epėjas prieš rengiamas varžybas giriasi esąs geriausias savo meno atstovas

ir žada: „Priešą suknežinsiu taip, jog sveiko neliks nė kaulelio. / Drąsiai jau gali ateit ir palaukt pakastuvių rengėjai, / Bus kam lavoną išnešt, paguldytą rankos manosios“ (XXIII, 673–675, vertė A. Dambrauskas, Homeras, *Iliada*, Vilnius, 1981). Neatmestina galimybė, kad „Gorgijo“ tekste esama ir nuorodos į šiuos pagyrūniškus stipraus mušeikos žodžius. Platonas dialogo personažų veiklą kartais lygina su imtininkų kova (plg. „Faidras“ 236 b, „Filebas“ 13 d), o „Gorgijuje“ pats Gorgijas netrukus retorius lygins su kovos menų mokovais (456 c–457 c).

449 b1
Vadinasi, galime sakyti, kad ir kitus gebi padaryti retoriais? V–IV a. graikų visuomenėje *tekhnē* turėjimas neatskiriamas nuo gebėjimo savo meną perduoti kitam, mokiniui. Kita vertus, įtartinas atrodo toks meistras, kuris negali parodyti savo mokytojo ir jo darbų (plg. 514 a–c). Retoriai viešąsias kalbas ir prakalbas sakė ieškodami mokinių, o šiuos mokė kalbų pavyzdžiais. Plg. „Faidras“ 266 c.

449 b2–3
ne vien čia, bet ir kitur. Gorgijas, kaip ir kiti V a. madingi viešojo kalbėjimo mokytojai, keliavo iš miesto į miestą, kur savo meno už gerą atlygį mokė pasiturinčių šeimų jaunuolius. „Menone“ 70 b–c kalbama apie sėkmingą Gorgijo veiklą tesalų krašte. „Apologijoje“ 19 e *sq* Sokratas primena, kad leontinietis Gorgijas, kėjietis Prodikas ir elidietis Hipijas gali ateiti į bet kurį polį ir įtikinti jaunuolius mokėti jiems už mokslą, palikus savo neatlyginamai mokančių bendrapiliečių draugiją.

Gorgijas savo panhelėnine šlove neabejotinai džiaugiasi ir didžiuosi („ne vien čia, bet ir kitur“), tačiau Platono vaizduojamam Sokratui kultūrinė ir intelektualinė svetimšalių invazija kelia nerimą. Erzina jį ir tai, kad gimtajame polyje

įtakingi darosi besipelnantys atvykėliai – pats Sokratas patriotiškai susirūpinęs savo polio narių sielos sveikata ir jokio mokesčio už tokią naudingą veiklą imti nenori. J. Dalfenas (2004, p. 176 *sq*) pabrėžia emocinį ir „ksenofobinį" Platono antipatijos sofistų veiklai elementą.

449 b4–c8

Sutariama dėl bendravimo formos: pokalbis, ne parodomosios kalbos, „brachilogija" vietoj „makrologijos"

449 b6–7

tą kalbų ilgumą, kaip dabar pradėjo Polas, palikime kitam kartui? R. B. Rutherfordo teigimu (1995, p. 146), „Platonui ir kitiems autoriams ilgos kalbos įtartinos atrodo todėl, kad negalima joms kiekviename tarpsnyje pateikti klausimų ir jų patikrinti. Klausytojas vedamas vis tolyn negalėdamas įsiminti detalių". Ilga kalba, kurios negali nutraukti, išties ima panašėti į raštus, kurių, kaip skundžiasi „Faidro" Sokratas, nieko neįmanoma paklausti (275 d). Tuomet žodinis bendravimas netenka svarbiausio savo pranašumo prieš raštą. Ilgo kalbėjimo žanras galėjo atrodyti pavojingas ir todėl, kad sofistai buvo linkę manyti, kad, pasakę ilgą efektingą kalbą, jie jau viską yra padarę. Antai, „Valstybės" I knygoje Trasimachas, rėžęs galingą kalbą apie stipriojo teises, rengiasi pasitraukti. Kitiems pokalbio dalyviams tenka jį sulaikyti: „Tai pasakęs, Trasimachas, tarsi vanotojas, užpylęs mums ausis žodžių srautu, jau ketino išeiti, bet pokalbio dalyviai jo neišleido, privertė pasilikti ir savo žodžius pagrįsti įrodymais" (344 d, vertė J. Dumčius). „Panašiai ‚Gorgijuje' tiek Gorgijas, tiek Kaliklis mieliau iškilmingai deklaruoja savo principus arba nusako juos aukščiausio laipsnio būdvardžiais (451 d7–8, 452 d5–8) nei leidžia Sokratui papunkčiui

apie juos klausinėti" (Rutherford, 1995, p. 146). Polo žodžiai apie Gorgijo nuovargį (ἀπειρηκέναι) po įvykusio pasirodymo (448 a7-8), regis, rodo tą patį: Gorgijas viską jau yra pasakęs.

„Sofisto" pabaigoje (268 b) „makrologiškumas" išskiriamas kaip „demologui" (= „retoriui") būdinga savybė. Demologas („kalbėtojas demui / liaudžiai") apsimetinėja prieš didelius žmonių būrius, kalbėdamas „viešai ir sakydamas ilgas kalbas", o sofistas bendrauja privačiai ir „trumpomis kalbomis" priverčia pašnekovą sau prieštarauti. Jei „demologo" apibrėžimas primena tokius retorius, su kokiais „Gorgijuje" tenka bendrauti Sokratui, paties jo bendravimo forma tiek šiame dialoge, tiek kitur tiktų minėtosios distinkcijos sofistui. Plg. Sokratui skirtą Polo priekaištą (461 b-c).

Kad v a. pabaigos atėniečiai intelektualai puikiai suvokė nenutrūkstamo ir neanalizuojamo kalbėjimo galią ir tokio kalbėjimo keliamą pavojų, rodo Tukidido pasakojimo apie atėniečių pokalbį su meliečiais įžanga: atėniečių pasiuntiniai supranta, jog meliečių vadai bijo, kad pasiuntinių kalba gali padaryti įspūdį liaudžiai, todėl, bendraudami su polio atstovais, siūlo abiem pusėms nesakyti ilgų kalbų, bet po vieną vertinti atskirus teiginius (v, 85). Plg. *ibid.*, v, 89.

449 c7-8

nieko nesi girdėjęs trumpiau kalbant. Sokratas kalba Gorgijui suprantama kalba – prašo pademonstruoti „brachilogiją", labai glausto kalbėjimo meną (449 c4-5: ἐπίδειξιν αὐτοῦ τούτου ποίησαι). Gorgijas čia mato progą dar sykį priblokšti klausytojus. Mokėjimas pasakyti tiek labai trumpą, tiek be galo ilgą kalbą Sokrato amžininkų buvo laikomas vienu iš kalbėtojo meistriškumo įrodymų. „Faidre", apžvelgdamas retorikos meno istoriją, Sokratas sako, kad Teisijas ir Gorgijas „atrado kalbų, kad ir apie ką jos būtų, glaustumą ir beribį ilgį" (267 b).

Vartodamas retorikos gerbėjams artimas sąvokas, Sokratas kreipia pokalbį norima sokratiško kalbėjimo vaga. Gorgijas tikisi parodyti neprilygstamus savo įgūdžius, bet turės tapti Sokrato analizės dalininku, o tokios analizės lauke sublizgėti jam nebepavyksta. Panašiai Sokratas veikia „Protagore“ (329 b, 335 b–c): siekdamas įtraukti Protagorą į savo tyrimą, Sokratas primena pavydėtiną jo gebėjimą bendrauti tiek trumpomis, tiek ilgomis kalbomis (καὶ ἐν μακρολογίᾳ καὶ ἐν βραχυλογίᾳ).

449 c9–461 b2

Sokratas ir Gorgijas

Pirmame iš trijų pagrindinių dialogo „veiksmų“ Sokratas kalbasi su pačiu retorikos grandu, aptardamas jo praktikuojamo ir platinamo meno apibrėžimą. Atsakydamas į Sokrato klausimus, Gorgijas vieną po kito pasiūlo šešis savo meno apibrėžimo variantus. Išgirdęs, kad (1) „retorikos dalykas (*peri ti*) yra kalbos“ (449 e1), Sokratas pasako, kad toks apibrėžimas yra pernelyg bendras, tad Gorgijui tenka patikslinti, kad jo retorika yra (2) toks menas, kuris nėra susijęs su rankų darbu, bet viską nuveikia kalbomis (450 b6–c1). Sokratui raginant apibrėžimą dar labiau siaurinti, Gorgijas žingsnis po žingsnio paaiškina (pats rasdamas atsakymą arba sutikdamas su Sokratu), kad retorika (3) yra toks viską kalbomis nuveikiantis menas, kurio dalykas – „didžiausi ir geriausi žmonių dalykai“ (451 d7–8), kad (4) retorikos parūpinamas didžiausias gėris yra įtaiga (*peithō*), ir ji yra įsitikinimo kūrėja (452 d5–453 a7), kad (5) retorika teismuose ir kituose piliečių sambūriuose sukuria įsitikinimą „dėl to, kas yra teisinga ir neteisinga“ (454 b5–7), galiausia, kad (6) tas įsitikinimas yra ne „mokslinis“, o „tikybinis“, t.y. remiasi tikėjimu, ne žinojimu (454 e9–455 a7).

Sokrato akimis žiūrint, prieitame apibrėžime slypi nemenkas vidinis prieštaravimas, kadangi teisinga ir neteisinga jame siejama ne su žinojimu (kaip derėtų), bet su (žinojimu nepagrįstu) tikinimu. Sokratas savo ir nebylių bei nedrąsių pokalbio klausytojų vardu prašo paaiškinti, ar teisingumas yra vienintelė retorių kalbėjimo tema (455 d1–5). Gorgijui Sokrato klausimas suteikia dingstį dar sykį išaukštinti nepralenkiamai universalią retorikos meno *galią* (455 d6–456 c7). Vis dėlto nuo klausimo apie retorikos santykį su teisingumu jam pabėgti nepavyksta. Sokrato paprašytas tą santykį nusakyti, Gorgijas atsiduria aklavietėje (460 e5–461 b2). Mat jis (1) pripažino, kad jo mokinys, būsimasis retorius, turi išmanyti teisingumo dalyką (460 a5–b1), nors prieš tai (2) pabrėžė, kad retorikos mokytojas neturi atsakyti už galbūt netinkamai ir neteisingai (gal ir „nusikalstamai", *adikōs*, *adikei*) retorikos meno galią naudojančių mokinių veiksmus (456 c7–457 c3). Sokrato vertinimu, tai yra du nesuderinami dalykai. Kertinė Sokrato argumento prielaida, esą teisingumo išmokęs žmogus tegali būti teisingas (460 b6 *sq*), yra gerokai problemiška ir neskubėdamas su ja sutikti Gorgijas nebūtų suteikęs Sokratui tokios greitos pergalės.

Nors pirmoje dialogo dalyje Sokrato laimėta pergalė gali būti laikoma retorine (jis įtikino pašnekovą nesuteikęs jam žinojimo, plg. 454 e *sq*), dialogo protagonistas ir pats toli gražu nemano, kad aiškinimasis jau sėkmingai baigtas: „Nemenko mums prireiks pasikalbėjimo, kol tinkamai visa tai ištirsime" (461 b)! Kalbėdamas su Polu, Sokratas vėl grįš prie žinojimo (apie naudą ir gėrį) poveikio žmogaus elgesiui (466 c–468 e), o Kalikliui aiškins, kad teisingumas ir santūrumas veikia ir keičia pačią sielos tvarką (plg. 503 d–504 e).

449 c9–451 d8

Retorika ir kalbos

Polo mėginimai atsakyti į Sokrato palydovo klausimus parodė, kad Gorgijo sekėjai yra pratę savo meną pristatyti jį liaupsindami. Įprastai jų auditorijai veikiausiai pakakdavo iškalbingų pagyrų ir įspūdingo gebėjimo kalbėti (tiek trumpai, tiek ilgai ir apie bet ką) demonstravimo. Sokratas ieško konkretesnio ir konceptualesnio retorikos apibrėžimo. Jis prašė nesakyti ilgų parodomųjų kalbų ir nepulti liaupsinti savo meno (plg. 448 e3–4). Gorgijas sutiko kalbėti trumpai, tačiau, atsakinėdamas į Sokrato klausimus, linksta pabrėžti retorikos iškilumą, o Sokrato nurodytu būdu nusakyti savo meno objektą jam sekasi sunkiai.

Sakydamas, kad retorikos dalykas – kalbos (449 e1), Platono dialogo Gorgijas veikiausiai galvoja apie neįtikėtiną žodžio galią, kurią istorinis Gorgijas šlovina „Helenės pagyrime" (8–13). Aiškindamas, kuo retorika skiriasi nuo kitų „su kalbomis susijusių menų", jis giriasi išskirtiniu retorikos kalbiškumu, neturinčiu nieko bendra su (tiek Sokrato, tiek Platono laikais atėniečių visuomenėje menkai gerbtu) rankų darbu (450 b6–c2). Galų gale, Sokrato paklaustas, koks specifinis objektas skiria retoriką nuo kitų kalbomis ir per kalbas veikiančių menų, Gorgijas išdidžiai pareiškia: „Patys didžiausi iš žmogiškųjų dalykų, Sokratai, ir patys puikiausi" (451 d7–8). Tad jis elgiasi taip pat, kaip prieš tai Chairefonto klausinėtas Polas: liaupsina savo meną ir į klausimą „Kas?" atsako aukščiausiojo laipsnio apibūdinimais („labiausiai toks").

Teigdamas, kad retorikos dalykas yra kalbos, Gorgijas turi omenyje daugiau nei vien formalią kalbų raišką. Kaip ir sofistai, jis tiki, kad jo mokslas suteikia universalų žinojimą apie svarbiausius polio gyventojo reikalus. Todėl retorių ir sofistų mokslas daugelio amžininkų laikytas vertu didelių pinigų. Būtent ši

pretenzija būti universaliu ir pakankamu polinio gyvenimo menu kelia nerimą Platono Sokratui ir daro retoriką rimta Platono atstovaujamos filosofijos varžove. Kritikuodamas Gorgijo atsakymą, Sokratas nurodo, kad kalbos, *logoi*, rūpi ne vien retorikai, bet ir visiems kitiems menams: visi turi tam tikrą savo srities diskursą. Gydytojai kalba apie ligoniams tinkamą gyvenimo būdą, „kūno kultūros“ (*gymnastikē*) specialistai – apie gerą arba prastą kūno „formą“ (449 e–450 a). Kalbėjimas neatskiriamas nuo dalyko supratimo, *phronein*, tad, mokydamas savo srities kalbų, specialistas suteikia ir dalyko supratimą bei išmanymą (*ibid.*). Vėliau Sokratas parodys, kad būtent dalyko išmanymas ir gebėjimas pagrįsti bei paaiškinti savo veiksmus, jo akimis, tikrą meną skiria nuo prisitaikėliško ir pataikūniško įgudimo (500 e–501 a).

Kiekvienos srities žinovai turi savo specifinį diskursą ir išmano savo dalyką, todėl retorika negali savintis visos kalbų erdvės ir žadėti visko išmokysianti. Platono „Ione“ panašiai parodoma, kad Homero poemų rapsodas (atlikėjas ir aiškintojas) negali skelbtis apie viską gebąs pasakyti geriau nei bet kuris kitas žmogus: apie įvairias Homero epe, kaip ir kitų poetų kūriniuose, minimas žmonių veiklos sritis geriau pasakys kiekvienos konkrečios srities žinovas.

449 c9–e1

Retorikos meno dalykas – kalbos?

449 d5

Dėl Heros, Gorgijau... nė neįmanoma trumpiau atsakyti. Sunku neišgirsti Sokrato ironijos – Gorgijas du kartus teištarė: „Taip“. Vargu ar tokią brachilogiją jis ketino parodyti. Pats Gorgijas veikiausiai taip pat girdi ironiją, tačiau stengiasi išlaikyti orią atlaidžiai nusiteikusio eksperto laikyseną: „Manau, labai tinkamai tai darau“.

Atrodo, istorinis Sokratas išties mėgo prisiekinėti Heros vardu. Regis, dažniau taip darė moterys. Sokratas Hera prisiekia ironiškai pagirdamas pašnekovo žodžius. Plg. Ksenofontas, „Atsiminimai apie Sokratą" IV, 2, 9, Platonas, „Apologija" 24 e, „Teaitetas" 154 d.

449 e1–450 b5

Retorika – *vienas iš* menų, mokančių nusimanyti (*phronein*) ir kalbėti apie dalyką

449 e1–2

Kokios kalbos, Gorgijau? Ar tos, kurios nurodo ligoniams, kaip gyvendami jie būtų sveiki? Retoriaus menas dar sykį, vis dar netiesiogiai, gretinamas su medicina. Plg. 450 a1–5 ir paaišk. *ad* 447 b1 („Aš viską ir pagydysiu").

449 e4–5

daro žmones gebančius kalbėti? Plg. 449 b1. Sokrato pašnekovas Menonas to paties vardo dialoge sako, kad žavisi Gorgiju, kuris juokiasi iš visų, žadančių pamokyti dorybės, ir pats šito nežadąs, manydamas, kad reikia daryti žmones stipriais kalbovais (λέγειν δεινούς) („Menonas" 95 c).

449 e5–6

nusimanyti apie tai, apie ką kalbama? Gorgijas jau sutiko, kad retorikos dalykas – ne visos kalbos. Tam pakako Sokrato pateikto ligoniams skirtų kalbų apie gydymąsi pavyzdžio. Sokratas savo poziciją sutvirtina pridurdamas klausimą, kuris parodo, kad dalykui skirtose „kalbose" turi būti parodytas ir to dalyko supratimas (*phronein*) (449 e5–450 a2 *sqq*), o tai verčia dar labiau suabejoti retorikos universalumu. Vėliau Sokratas tvirtins, kad dėl tos pačios priežasties retorikos negalima laikyti tikru menu – ji savo dalyko neišmano, antraip gebėtų savo žodžius paaiškinti ir pagrįsti (465 a, c, 500 e–501 a).

Pasak E. R. Doddso (1959, p. 195 *sq*), moderniųjų laikų skaitytojams gali atrodyti, kad Gorgijas turėjo savo meną sieti tik su formaliąja kalbų raiška, bet ne su jų turiniu, tačiau „Gorgijo" laikais „forma" dar nebuvo aiškiai skiriama nuo „turinio", o žodžio *logos* vartosena tokią skirtį darė dar problemiškesnę: *logos* nusakė ne vien „kalbą", bet ir „mintį". Kita vertus, Gorgijas, kaip ir kiti ambicingi jo amžiaus retorikos mokytojai, toli gražu nenorėtų sutikti, kad moko vien formalių kalbos gudrybių. Tik retorikos pretenzijos būti universaliu polinio gyvenimo menu gali paaiškinti tai, kad rimčiausias Sokrato varžovas dialoge „Apie retoriką" yra politikas Kaliklis.

450 b1–2
kalbos, susijusios su tuo dalyku, kuriam skirtas šis menas. Pasak E. R. Doddso (1959, p. 196), „Platonui tenka griebtis griozdiškos parafrazės, nes, kol Aristotelis dar nėra atradęs ὑποκειμένη ὕλη sąvokos, graikų kalboje nėra ‚objektą' [*subject-matter*] nusakančio žodžio".

450 b3–4
Kodėl tad nevadini retorikomis visų kitų menų. T. Irwinas (1979, p. 115) atkreipia dėmesį į Sokrato čia taikomą indukcijos metodą. Išties, pateikęs dviejų su *logoi* reikalą turinčių menų pavyzdžius (medicina ir kūno kultūra, *gymnastikē*), Sokratas daro išvadą: jei Gorgijas teisingai apibrėžia retoriką, *visi* menai yra retorikos, kadangi visi yra susiję su kalbomis.

450 b6–451 a2

Retorika – vienas iš menų, „veikiančių kalbomis"

450 b8–9
neturi jokios tokios rankdarbystės, bet visas jos darbas ir visas veiksmingumas eina per kalbas. Gorgijas vargu, ar

norėtų savo meną atriboti nuo kalbų turinio. Jo akimis, retorika išsiskiria tuo, kad neturi nieko bendra su rankų darbu ir tokio darbo vaisiais, kitaip tariant, su praktine gamybine veikla. Gorgijo atsakyme galima išgirsti nemenką panieką rankų darbui, o kartu ir didžiavimąsi savo grynai kalbiniu menu. Panieka gamybiniams amatams ir rankų darbui nesvetima ir Platono Sokratui. Plg. „Valstybė“ 590 c.

Olimpiodoras (*In Gorg.* 4, 9, 1–4) praneša, kad, anot žodžių žinovų (gali būti, kad omenyje turimi „Platono žodžių, *lexeis*“ rinkiniai), χειρούργημα (išversta „rankdarbystė“) ir κύρωσις (išversta „veiksmingumas“) nėra įprastoje kalboje vartojami žodžiai. Olimpiodoras (4, 9, 4–8) spėja, kad Platonas juos į leontiniečio Gorgijo lūpas įdeda kaip sicilietiškas tarmybes, panašiai kaip jo Kebetas „Faidone“ tarmiškai bojotiškai sušunka *Ittō Zeus*.

Daiktavardis *kyrōsis* padarytas iš ganėtinai įprasto veiksmažodžio *kyroō* („patvirtinti“). Tukidido „Peloponeso karo istorijoje“ VI, 103 jis ir reiškia „patvirtinimas“. Vis dėlto, *kyrōsis*, kaip ir *cheirourgēma*, yra retas žodis ir pavartotas jis Gorgijo išties neįprastai. E. R. Doddsas mano (1959, p. 196), kad veikiau nei sicilietišką tarmę neįprastais daiktavardžiais siekiama pavaizduoti pompastišką Gorgijo kalbėseną. Atsiliepdamas į Gorgijo žodžius, Sokratas *cheirourgēma* keičia įprastu *ergasia* (450 c7), o *kyrōsis* – į *kyros* (450 e1).

450 c7–e1

vieni menai daugiausia susiję su darbu... Bet esama ir kitokių menų... kurie viską daro per kalbą... Kai kurie iš jų... Platono dialoguose ne kartą imamasi menų klasifikavimo (*diairesis tekhnōn*), taip pat ir skiriant praktinius (amatų) ir teorinius, arba intelektualiuosius, menus. „Charmide“ 165 e–166 a Sokrato pašnekovas Kritijas skiria tam tikrą produktą gaminančius menus ir tokius, kurie, kaip skaičiavimas arba geometrija, jokio daikto nepagamina. „Politike“ 258 d–e

tokie negamybiniai, vien žinojimą suteikiantys menai pavadinti gnostiniais (pažintiniais, *gnōstikē*), o tokie, kurių žinojimas yra neatskiriamas nuo gamybinės veiklos, – praktiniais (veiksmo). „Filebe" 55 d *sqq* tiek gamybiniai (demiurginiai), tiek pedagoginiai menai skirstomi pagal jų objekto ir vartojamų įrankių tikslumą bei apibrėžtumą, nurodant, kad ir gamybiniai turi tam tikrą aritmetinių mokslų elementą.

Įvairiuose dialoguose siūlomos menų klasifikacijos niekada nėra išsamios ir visada turi tam tikrą, konkretaus dialogo užmojį atitinkančią paskirtį. „Gorgijo" Sokratui rūpi parodyti, kad ir patikslintas retorikos apibūdinimas (esą ji viską daro kalbomis) neleidžia įžvelgti jos ypatumo – esama ir kitų „viską kalbomis nuveikiančių" menų. Sokratas nužymi savotišką menų gamybiškumo ir kalbiškumo skalę: viename jos krašte atsidurtų mažiausiai kalbūs tapybos ir skulptūros menai, kitame – pats kalbiausias retorikos menas. Regis, sutikdami dėl meno santykio su *logoi*, Sokratas ir jam pritariantis Gorgijas omenyje turi tiek tam tikrų teiginių (*logoi*) sudarytą, propozicinį meno turinį (Platonas akivaizdžiai nepaiso tokių skulptūros meno reiškinių kaip vaizduojamo kūno proporcijas nusakęs Polikleito „Kanonas"), tiek žodinę meno raišką. Apie tapytojus ir skulptorius pasakyta, kad jie savo darbą gali dirbti tylėdami. Suprantama, kad retorius taip dirbti negalėtų. Sunkiau suprasti, kodėl Gorgijas tokiais pačiais „per kalbą veikiančiais ir veiksmingais" menais sutinka laikyti įvairius matematinius menus; 451 c5 *sqq* Sokratas prie jų deda ir astronomiją. Galima sutikti, kad jų turinys Platono, ir galbūt jau Sokrato laikais negalėjo būti nusakytas be tam tikrų teiginių. Bet ar matematikas arba astronomas negali savo darbo dirbti tylėdami, kaip tapytojai ir skulptoriai? Galbūt sutikti su Sokratu Gorgijui padeda tai, kad matematiniai mokslai ir astronomija priklausė sofistų dėstomų mokslų programai, o sofistai savo darbą dirbo kalbėdami. Taip svarsto J. Dalfenas (2004, p. 184), nurodydamas „Protagoro" 318 d–e,

„Hipijo I“ 285 b–c, „Hipijo II“ 366 c *sqq* ir Aristofano „Debesų“ 200 *sqq* tekstus. Olimpiodoras (*In Gorg.* 4, 2, 28–31) primena, kad retorika gali naudotis ne tik kalba, bet ir tyla – nutylėjimo figūra, antai „apie tai patylėsiu – kam kalbėti“, ir pan.

Gorgijo „Helenės pagyrime“ 13 astronomijos kalbos nurodomos kaip ryškiausias kerinčio žodžio veikimo pavyzdys: „O kad prie žodžio prisidėjęs įtaigumas ir sielai deda kokį nori antspaudą, suprantama pirmiausia iš astronomų kalbų: šitie vieną nuomonę panaikinę, kitą sukūrę prieš nuomonės akis pasirodyti verčia neįtikimus ir neregimus dalykus“.

450 d7

kad ir šaškės. Pasak Sokrato, daugybė menų arba neturi nieko bendra su rankų darbu, arba labai mažai su juo susiję. Pateikdamas pavyzdžius, Sokratas po aritmetikos, skaičiavimo ir geometrijos nurodo šaškes (πεττευτική). Kaip šachmatai mūsų visuomenėje, žaidimai šaškėmis ir kauleliais graikų buvo laikomi gana intelektualia veikla. „Faidre“ 274 d šaškės ir kauleliai minimi greta kitų didžiųjų dievo Teuto atradimų: skaičių, skaičiavimo, geometrijos, astronomijos ir rašmenų. Anot „Valstybės“ Sokrato, tapti geru šaškininku (kaip ir žaidėju kauleliais) tegalima dalyko mokantis nuo mažens ir nuosekliai (374 c). „Politike“ 292 e Svečio paklaustas, ar tūkstantį vyrų turinčiame polyje atsirastų bent penkiasdešimt valdymo meno žinovų, Jaunesnysis Sokratas atsako, kad ir gerų šaškininkų tiek surasti nepavyktų, juolab valdovų (karalių). „Įstatymuose“ 903 d su žaidimu šaškėmis lyginamas apvaizdingas dievų veikimas rūpinantis žmonių sielų likimu.

Olimpiodoras (4, 8, 23–28) paaiškina, kad šaškės nuo kaulelių skiriasi kauliuko forma ir kad šiuos žaidimus su kalbomis sieja tai, jog žaidėjai turėjo skelbti iškritusių ėjimo taškų kiekį. Vargu ar Platonas omenyje turėjo būtent tokį, garsinį šaškių kalbumą.

450 e1-2

retorika vadini kažkurį iš tokių menų. Gorgijas veikiausiai nė nepastebėjo, kad jau sutinka („Teisingai sakai“) retoriką laikyti ne gražiausiu (plg. 448 c8-9, e5), bet vienu („kažkuriuo“) iš tam tikros rūšies menų.

450 e6-9

kas nors, užsimanęs prikibti prie žodžių, galėtų atkirsti... Bet nemanau, kad tu retorika vadini aritmetiką arba geometriją. Akivaizdu, kad pats Sokratas ir būtų tas priekabus žmogus, kuris sugebėtų padaryti Gorgijo apibrėžimą nurašančią išvadą: jeigu „retorika yra per kalbą (*logos*) veikiantis menas“, retorika galėtume vadinti ir įvairius matematikos mokslus arba šaškes (plg. 450 d4-e1). Tačiau šią savo pastabą Sokratas įdeda į hipotetinio piktavalio oponento lūpas – pats jis tikrai suprantąs, kad matematikos mokslų Gorgijas retorika nepavadintų. Netrukus Sokratas dar pagausins įsivaizduojamų priekabuolių gretas: su Gorgiju pasiginčyti norės jo sukurti gydytojo, gimnastikos mokytojo ir verslininko personažai (452 a-d).

Tai, kad bendraudamas su Gorgiju Sokratas savo priekaištus perduoda įsivaizduojamiems oponentams, rodo mandagų atsargumą. Vėliau, ginčydamasis su Polu ir Kalikliu, Sokratas savo prieštaravimus dėstys tiesiai, savo vardu.

451 a3-d8

Retorikos kalbų objektas – „didžiausi ir puikiausi iš žmogiškųjų dalykų“

451 b7-c1

kaip susirinkimo raštininkai. Sokratas cituoja susirinkimo protokoluose, fiksuojant piliečių siūlymus, vartotą formulę,

žinomą iš epigrafinių duomenų ir Aristotelio „Atėniečių polio santvarkos“ 29, 3: susirinkimo raštininkai nekartodavo viso ankstesniojo kalbėtojo siūlymo („visa kita, kaip ankstesniojo kalbėtojo“), bet perteikdavo tik kito kalbėtojo siūlomus pakeitimus.

451 d7–8

Patys didžiausi iš žmogiškųjų dalykų... ir patys puikiausi. Dar sykį paprašytas nusakyti retorikos meno dalyką, Gorgijas, nors ir laikosi pažado atsakyti trumpai, vėl prabyla atvirai panegiriniu stiliumi (kaip prieš tai jo mokinys Polas, 448 c4–9), pasakydamas, *kokie* tai dalykai, bet ne *kas* tai yra. Plg. 448 e6–7: Sokratas pastebi, kad niekas neprašė Polo atsakyti, koks yra Gorgijo menas, bet – kas tai yra.

Isokrato (*Nicocles* 5) teigimu, retorika yra visų didžiausių žmogiškosios prigimties gėrybių priežastis. Vėliau paaiškės, kad dialogo Gorgijas omenyje turėjo retorikos menu polyje laimimą įtaką ir galią.

451 d9–455 a7

Retorika ir įtaigumas (įtikimumas, *peithō*)

Gorgijo teiginį, kad retorikos menas skirtas „patiems didžiausiems iš žmogiškųjų dalykų ir patiems puikiausiems“, Sokratas pavadina „abejotinu ir dar visai neaiškiu“ (451 d9). Mat žmonės toli gražu nesutaria dėl to, kas žmogaus gyvenime yra svarbiausia ir puikiausia. Sokratas cituoja žinomą užstalės dainą, kurios motyvais jis sukuria dailią teatrinę miniatiūrą: dainoje minimų gėrybių (sveikatos, grožio ir turto) kūrėjai – gydytojas, mankštos mokytojas ir verslininkas – mielai pasiginčytų su retoriumi dėl didžiausio gėrio gamintojo vardo, tad Gorgijas dabar ne vien Sokratui, bet ir visiems jiems turės atsakyti, kokį didžiausią gėrį gamina jo menas? (451 e1–452 d4).

Gorgijas atsako, kad tai esąs gebėjimas kalbomis įtikinti (*peithein*) piliečių būrį, ir kurį laiką vėl gali jaustis orus ir patenkintas savimi, nes būtent gebėjimą įtikinti ir įtaigą (*peithō*) tiek jis pats, tiek jo gerbėjai laiko didžiausiu retorikos pranašumu. Sokrato pašnekovas „Filebe" jaunasis Protarchas nesiryžta „nelygstamai tikriausiu" laikyti „žinojimą apie tai, kas yra ir turi tikrą bei visada tapačią gimtį", nes „daug sykių" yra „girdėjęs Gorgiją sakant, kad visus menus toli pranoksta įtaigos menas – jo vergais visi tampa ne per prievartą, bet savo noru, ir tai esąs už visus kitus nelygstamai geresnis menas" (58 a–b). Istorinis Gorgijas „Helenės pagyrime" žodžio įtaigą aptaria kaip vieną iš stipriausių žmogaus elgesį lemiančių galių, šalia dievų veikimo, prievartos ir meilės aistros. Pasak šio veikalo autoriaus, „prie žodžio prisidėjęs įtaigumas sielai deda kokį nori antspaudą" („Helenės pagyrimas" 13).

Naujausiam retorikos apibrėžimui Sokratas skiria tą patį priekaištą, kokį sukėlė ankstesni Gorgijo mėginimai savo meną apibrėžti kaip „kalbų meną" ir „kalbomis veikiantį meną": retorikos kaip „įsitikinimo kūrėjos" apibrėžimas vis dar yra per platus, kadangi kiti menai mokydami savo dalyko irgi įtikina, vadinasi, taip pat „kuria įsitikinimą" (453 c4–454 a5). „Helenės pagyrimo" autoriui lengva būtų tam pritarti, nes savo teiginius apie žodžio įtaigos galią jis iliustruoja ne tik poezijos, magijos, bet ir astronomų, teismo kalbėtojų bei filosofų kalbų (*loc. cit.*: „kai rodomas minties judrumas, lengvai apverčiantis nuomonės įsitikinimą") pavyzdžiais.

Paprašytas paaiškinti, kokio į(si)tikinimo (*peithō*) menas yra jo retorika, Gorgijas atsako, kad tai yra gebėjimas įtikinti „teismuose ir kitur minioje... dėl to, kas yra teisinga ir neteisinga" (454 b5–7). Sokratas prisipažįsta, taip ir spėjęs (454 b8 *sq*, plg. 453 b5–c2). Ši veikalo vieta yra gana dramatiška, nes prie Sokrato laukiamo apibrėžimo atvesto Gorgijo žodžiai pirmą kartą įvardija ko gero jautriausią dialogo

temą – retorikos pretenziją būti laikomai didžiausiu teisingumo ir neteisingumo menu. Atidesni Platono skaitytojai jau gali numanyti, kad būtent ši Sokrato „nujaučiama" pretenzija vertė Sokratą ateiti pasikalbėti su Gorgiju apie jo meną.

Gorgijo atsakymai iškelia dar vieną dialogo tęsiniui labai svarbią temą: paklaustas apie retorikos kuriamą didžiausią gėrybę, jis paaiškina, kad tai esanti žmogui suteikiama laisvė ir galimybė valdyti kitus piliečius (452 d5–8). Polas ir Kaliklis dar ryžtingiau kalbės apie retorikos meno gerbėjų turimą poli(ti)nę galią (466 a *sqq*, 483 c–486 d).

Sokratas vis dar jaukinasi Gorgiją kaip *dialogo* partnerį, kelis sykius prašydamas nesistebėti, kad klausia klausimų, atsakymą į kuriuos ir pats nuspėja: jis tai darąs ne iš kokio nors priekabumo (nuo kurio jis stengiasi atsiriboti įvairiomis literatūrinėmis priemonėmis; 450 e6–8, 452 a1–d4), o gerbdamas pašnekovo ir paties svarstymo (*logos*) autonomiją (453 c1–4, 454 b8–c5).

Gorgijui patinka retorikos apibrėžimas, kurį, apibendrindamas nueitą kelią, pasiūlo Sokratas: retorika – įsitikinimo kūrėja (*peithous dēmiourgos*) (453 a). Jis neatrodo sunerimęs ir tuomet, kai tenka sutikti, kad retorikos „teismuose ir kitur minioje sukuriamas įsitikinimas dėl to, kas teisinga ir kas neteisinga" remiasi ne žinojimu (*epistēmē*), bet tikėjimu (*pistis*) (454 c7–455 a7). Istorinis Gorgijas „Helenės pagyrime" 11 žodžio galią taip pat sieja su, nesant aiškumo ir žinojimo, lengvai formuojama nuomone.

451 d9–452 d4

Kitų menų atstovai taip pat sakosi esantys didžiausių gėrybių kūrėjai. Kokį didžiausią gėrį kuria Gorgijas?

451 e1–2

esi girdėjęs per puotas žmones dainuojant tokią dainą. Sokratas cituoja puotose atėniečių dainuojamą skoliją.

Tokius skolijus, ketureilius posmus, puotos dalyviai dainavo pasikeisdami. Atlikdavo žinomus arba čia pat ekspromtu kūrė. Skolijus skirdavo dievams, įžymesniems istoriniams arba mitiniams veikėjams arba, kaip čia Sokarato cituojamajame, dėstydavo populiariąją gyvenimo išmintį. II a. po Kr. rašytojo Atėnajo veikale „Puotaujantys sofistai“ „Gorgijo“ skolijas cituojamas kaip anoniminis kūrinys (XV, 50, 38–48). Platono dialogų scholijuose nurodoma, kad jo autoriumi laikyti Simonidas arba Epicharmas.

451 e3–5

sveikata yra geriausia, antra – grožis, ... trečia... turtas be klastybės. Atėnajo kūrinio veikėjai cituoja dvidešimt penkis Atikos skolijus („Puotaujantys sofistai“ XV, 49–50), taip pat visą „Gorgijo“ skoliją. Ketvirtoje jo eilutėje nurodoma ketvirtoji žmogaus gyvenimo gėrybė: „džiaugtis jaunyste kartu su draugais“ (ἡβᾶν μετὰ τῶν φίλων). „Jaunystę su draugais“ Platonas praleidžia, nes su jos kūrimu joks menas nėra siejamas, o kitų trijų populiarių gėrybių tikrai pakanka intrigai sukurti. Dėl sveikatos pirmavimo gėrybių skalėje graikų kultūros žmonės, regis, vienbalsiai sutarė. Platono dialogų Sokratas, vardydamas populiariąsias gėrybes, pirmą taip pat mini sveikatą. Plg. „Eutidemas“ 278 e–279 b, „Menonas“ 87 e. Dėl antrosios vietos tokio sutarimo nebebūta. Antai Atėnajo aprašytos puotos dalyviai Sokrato cituotu skoliju pasidžiaugia ir prisimena, kad jį mini „puikusis Platonas“, tačiau vienas iš jų nurodo komiko Anaksandrido pjesėje „Turtas“ skolijo autoriui pažertą kritiką: skolijo kūrėjas, kad ir kas jis būtų, pasielgė beprotiškai po sveikatos padėjęs ne turtą, bet grožį, nes „alkstantis gražuolis – bjaurus padaras“ (XV, 50, 38–48). Sofistas Hipijas „Hipijuje I“ 291 d pirmą mini turtą, po jo – sveikatą ir garbę.

Pripažintų gėrybių tvarka Sokratui dabar nerūpi. Pakanka, kad kiekvieną gėrį kuriančio meno atstovas galėtų pasivaržyti su retoriumi dėl geriausios gėrybės kūrėjo („gamintojo") vardo. Akivaizdu, kad pats ėmęsis reitinguoti gėrybes, Platono Sokratas į pirmąsias vietas iškeltų ne kūno ir turto, bet doros sielos vertybes. Skolijo eilėse jas primena nebent žodžiai apie dorą turto kilmę („be klastybės"). Platono „Įstatymų" Atėnietis minėdamas „Gorgijuje" cituojamo skolijo teiginius („geriausia būti sveikam, antra grožis, trečia turtas") aiškina, kad šios ir panašios populiarios („daugumos skelbiamos") gėrybės išties geros tėra teisingiems ir doriems žmonėms, o neteisingiems – blogis (661 a–c). Panašiai aiškina „Menono" Sokratas (78 d–e). „Filebo" finale (66 a–c) skelbiama gėrybių skale parodoma, kaip žmogaus gyvenimo gėrybes rikiuoja brandus dialogų Sokratas: pirmosios vietos čia atitenka matui, darnai, mąstymui ir protingumui. Plg. paaišk. *ad* 467 e4–5 („gera – tai išmintis, sveikata, turtas ir kiti tokie dalykai", *in fine*). J. Dalfenas (2004, p. 186) atkreipia dėmesį į tai, kad, diskusijos pagrindu imdamas poetinį kūrinį, Sokratas taiko sofistams įprastą svarstymo metodą. Vėliau Kaliklis (484 b–c) savo teiginius grįs Pindaro eilėmis ir rimtai įsijaus į Euripido personažo vaidmenį. Sokratui skolijo eilės praverčia kaip liaudies išminties liudijimas.

452 a1–2

galėtų čia pat prisistatyti skolijo kūrėjo pagirtų gėrybių gamintojai. Sokratas graikų kultūroje įprastą gėrybių „reitingo" motyvą pateikia dramos pavidalu, kartu parodydamas, kad jis ir pats yra neprastas žodžio dirbinių kūrėjas, tačiau ne monologų, o gyvai judančių svarstymų. Plg. 453 c1–4, 454 b9–c5.

452 a3-b1

Pirmas prabiltų gydytojas: „Sokratai, Gorgijas tave klaidina! Ne jo menas skirtas didžiausiam žmonių gėriui, o manasis"! ... „Koks gėris žmonėms yra didesnis už sveikatą"? Čia retorika ir medicina dialoge pirmą kartą pasirodo kaip varžovės. Žr. paaišk. *ad* 447 b1 („Aš viską ir pagydysiu").

452 b2-4

jei Gorgijas gebėtų tau parodyti didesnę savo meno gėrybę nei aš - manojo. Žodžiu „parodyti", *epideixai*, galbūt norima priminti dialogo pradžioje ne kartą pabrėžtą „parodomąją" (*epideiktinę*) Gorgijo meno prigimtį.

452 d5-453 a7

Retorika - įsitikinimo kūrėja

452 d5-8

kas išties yra didžiausias gėris ir priežastis - ir pačių žmonių laisvės, ir kiekvieno kitiems savo polyje turimos valdžios. Šie Gorgijo žodžiai pirmą kartą paliečia svarbią tolesnio pokalbio temą: polyje turimos valdžios ir galios kilmė ir vertė. Polas gins teiginį, kad retoriai, kaip ir tironai, polyje turi didžiausią galią (466 b *sqq*); Kaliklis tikins, kad valdyti turi geriausios ir stipriausios prigimties piliečiai, mokantys kalbėti teismuose ir susirinkimuose (483 c *sqq*).

Sveikata ir (dėl antrosios vietos) besivaržantys grožis bei turtas yra privataus gyvenimo gėrybės. Gorgijo atsakymas svarstymą perkelia į visuomeninę - santykių su kitais polio nariais plotmę. T. Irwino nuomone (1979, p. 116), čia Gorgijo minima laisvė veikiausiai nusako ne vien laisvę nuo vergijos arba kalėjimo, bet ir plačiau - nuo kitų galios ir norų nepriklausomą būtį (plg. 485 b-d). Gali atrodyti, kad geriausias

būdas apsirūpinti tokia laisve ir nepriklausomybe – pačiam valdyti kitus: bendrapiliečius, jei kalbama apie individo laisvę, arba kitas valstybes, jei omenyje turima polio nepriklausomybė. Kitaip tariant, valdžia kitiems gali būti laikoma antrąja laisvės puse arba jos sąlyga. Plg. 491 e–492 c ir Tukidido „Peloponeso karo istorijoje" II, 63, 1–3 Periklio tariamus žodžius: „Ir nemanykite, kad kovojama vien dėl laisvės vietoj vergystės – kova susijusi ir su valdžia bei, jos netenkant, kylančiu pavojumi. [...] Neveiklumas [kalbama apie taikos šalininkus] neapsaugo, jei šalia nesama ryžtingo veikimo. Mėgautis ramia vergija tinka ne valdžią turinčiame, bet kitų valdomame polyje" ir „Istorija" III, 45, 6 (kalbama apie polius): „Dėl svarbiausių dalykų – laisvės ar kitiems turimos valdžios"; taip pat pseudo Ksenofontas, „Atėniečių polio santvarka" I, 8: „Mat liaudis nenori būti vergais gerai tvarkomame polyje, ji nori būti laisva ir valdyti".

Gorgijas laisvę ir valdžią vardija kaip kartu ir greta gaunamas gėrybes. Tolesni jo gerbėjų Polo ir Kaliklio aiškinimai taip pat rodo, kad, jų akimis žiūrint, valdžia yra savaime ne mažiau vertingas ir siektinas gėris nei laisvė ir asmens saugumas. Sau ir į save panašiems jie žada neribotą valdžią, o tokius kaip Sokratas gąsdina kalėjimu, tremtimi ir mirtimi. Plg. 486 a–c, 521 b–c, 522 c4 *sq*. Platono „Menone" vaizduojamas Gorgijo mokinys Menonas ir savo, ir mokytojo vardu vyro „dorybe" („šaunumu", „iškilumu", *aretē*) vadina gebėjimą tvarkyti polio reikalus padedant draugams ir kenkiant priešams (71 e), o pačia bendriausia žmogaus dorybe – gebėjimą valdyti kitus žmones (73 c–d). Plg. *ibid.* 77 b, 91 a–b. Aristotelis „*Politikoje*" VI, 6–9 laisvės ir valdžios santykį aiškina kitaip: demokratinės santvarkos pagrindas – laisvė, o laisvė joje įmanoma todėl, kad piliečiai pasikeisdami (taikant burtus ir rotaciją) valdo ir patys būna valdomi.

Sokratas klausė apie Gorgijo meno sukuriamą „didžiausią gėrį". Gorgijas atsako netiesiogiai. Jis kalba ne apie meno kuriamą gėrį, bet apie tokio gėrio suteikiamas gėrybes. Vadinasi, retorika pati nekuria didžiausio gėrio – politinės galios, bet suteikia tokią galią turėti leidžiantį įrankį.

452 e1-4

Gebėjimą kalbomis įtikinti – teisme teisėjus, taryboje tarėjus, susirinkime susirinkusiuosius, taip pat kiekviename susibūrime, kad ir koks būtų piliečių sambūris. Įstabią kalbos galią įtikinti apdainuoja istorinis Gorgijas („Helenės pagyrimas" 12–13: „Prie žodžio prisidėjęs įtaigumas sielai deda kokį nori antspaudą"). Už tai jo meną vertina ir Platono dialoguose vaizduojami jo gerbėjai (plg. „Filebas" 58 a–b). Dialogo Gorgijas kalba apie įtaigos taikymą politikos sferoje – retorika leidžia įtikinti įvairių pilietinių susibūrimų (*politikos syllogos*) dalyvius. Tiek Sokrato, tiek Platono laikais iškalba išties laikyta politinio veikimo įrankiu. Platono „Faidre" iš Sokrato išgirdęs, kad, „bendrai imant, retorika būtų tam tikras sielų suvedžiojimo kalbomis menas", taikomas „ne vien teismuose ir kitokiuose visuotiniuose susirinkimuose (*dēmosioi syllogoi*), bet ir privačiai – tas pats, ar apie smulkius, ar apie didžius dalykus būtų kalbama", Faidras atsako, kad, jo žiniomis, retorikos menas „labiausiai taikomas teismo kalboms ir raštams, taikomas ir liaudies susirinkimo kalboms", o apie kitką jis nėra girdėjęs (261 a–b).

Prabilęs apie pripažintą retorikos galią, Gorgijas leidžia sau pateikti nedidelį gražios ir sklandžios savo iškalbos pavyzdį, vartodamas paralelizmus ir *homojoteleutus* (vienodai besibaigiančių sakinio narių sąskambius): ἐν δικαστηρίῳ δικαστὰς καὶ ἐν βουλευτηρίῳ βουλευτὰς καὶ ἐν ἐκκλησίᾳ ἐκκλησιαστάς.

Kaip ir cituotos „Faidro" vietos pašnekovai, Gorgijas pirma pamini teismines kalbas. Teismai Atėnuose išties veikė kaip

„piliečių susibūrimai". Čia apie 200 dienų per metus įvairius piliečių reikalus sprendė burtais iš visų vyresnių nei 30 metų piliečių renkamos teisėjų kolegijos. Vieną bylą dažniausiai sprendė nuo 200 iki 400 teisėjų, posėdžiauti renkami iš 6000 prisiekusiųjų, po 600 nuo kiekvienos filės. Šie burtais rinkti piliečiai nebuvo teisės žinovai, nebūta ir prokurorų bei advokatų profesijų, tad iškalbos meistrai išties turėjo kur pasireikšti, surašydami kalbas tiesioginėje dvikovoje besivaržantiems piliečiams. Gorgijo „Helenės pagyrime" 13 teismo „varžybos" (*agonai*) minimos kaip vienas iš ryškiausių kalbos galios įrodymų: „Kad prie žodžio prisidėjęs įtaigumas ir sielai deda kokį nori antspaudą, suprantama pirmiausia iš aukštybių tyrėjų [‚astronomų', τῶν μετεωρολόγων] kalbų [...]; antra – iš lemtingų [arba ‚neišvengiamų', τοὺς ἀναγκαίους] kalbomis dalyką sprendžiančiųjų varžybų (ἀγῶνας), kai didelę minią pamalonina ir įtikina vienas meniškai surašytas, o ne pagal tiesą pasakytas žodis (τέχνῃ γραφείς, οὐκ ἀληθείαι λεχθείς)". Anot Platono „Sokrato apologijos", teisme atsidūrusiam septyniasdešimtmečiam Sokratui, visų pirma, tenka atsiriboti nuo tokiais atvejais įprastos retorinės kalbėsenos (17 b–18 a).

Teismo iškalba kaip retorikos veikimo pavyzdys čia pirmoje vietoje (plg. 454 b5–7, kur, tikslindamas retorikos apibrėžimą, Gorgijas kalba apie „teismus ir kitokias minias") veikiausiai atsiduria todėl, kad teismuose dažnai tiesiogiai buvo sprendžiamas asmens laisvės klausimas. Taip pat ir dėl Platono gyvenimą stipriai paveikusios Sokrato teismo patirties. Plg. 486 a–c (Kaliklio pamokymai Sokratui), 511 c–512 b, 521 c–d *sqq*.

Polio taryboje (*Boulē*) taip pat posėdžiavo nemenkas (500 piliečių) visus einamuosius polio reikalus sprendžiančių žmonių būrys. Piliečių susirinkimuose (*ekklesia*), kurie v a. prieš Kr. buvo šaukiami dešimt, o IV a. – trisdešimt arba keturiasdešimt kartų per metus, galėjo dalyvauti ir visus vidaus ir užsienio politikos klausimus sprendė visi Atėnų

piliečiai. Nežinia, kiek jų susirinkdavo, tačiau žinoma, kad tokiam svarbiam reikalui kaip ostrakizmas reikėjo šešių tūkstančių piliečių kvorumo. Didžiuliuose susibūrimuose kalbėjusių piliečių iškalba ir įtaiga paprastai nulemdavo priimamus sprendimus ir daromus pasirinkimus. Kad kalbos įtaiga trukdo piliečiams įvertinti dalyko tiesą, kliuvo ne vien Sokratui ir Platonui. Skundėsi net tokie ryžtingi demokratai kaip vienas iš V a. pabaigos Atėnų politinių lyderių strategas Kleonas. Tukidido „Peloponeso karo istorijoje" III, 38, 7 jis dejuoja, kad piliečiai labiau primena sofistų pasirodymų žiūrovus nei polio reikalus sprendžiančius žmones.

452 e4–6

apsiginklavęs tokia galia, vergais paversi ir gydytoją, ir mankštos mokytoją. Gorgijas nebekalba apie laisvę – retorika visų kitų menų atstovus leidžia paversti vergais. Jo patosą galima suprasti – jie mėtė iššūkį retorikos menui. Žodžio įtaigos Gorgijas, be abejo, netapatina su fizine prievarta. Istorinio Gorgijo „Helenės pagyrime" „prievarta" ir „žodis" yra dvi skirtingos neįveikiamos galios, šalia dievų ir aistringos meilės, o Sokrato pašnekovas „Filebe" pabrėžia, kad retorikos vergais visi tampa savo valia. Vis dėlto vargu ar atsitiktinai dabar kalbėdamas apie savo meną Platono Gorgijas pavartoja tokią kalbos konstrukciją (prielinksnis ἐν su datyvo linksniu – ἐν ταύτῃ τῇ δυνάμει), kuri graikų kalboje paprastai vartojama kalbant apie ginklus (ἐν ὅπλοισι, ἐν τόξοις ir pan.; žr. LSJ, s. v. ἐν, A I, 3).

Gorgijas nė neketina stoti į vieną eilę su kitų naudingų menų atstovais. Retorika tegali būti visų valdovė. Tai – metamenas. T. Irwinas (1979, p. 117) primena, kad kituose Platono dialoguose („Charmidas" 173 a–174 c, „Eutidemas" 288 d–291 b) Sokratas taip pat ieško aukštesniojo meno – tokio, kuris išties naudingą padarytų visų kitų menų veiklą

ir suteiktų žmogui laimę. „Eutideme“ (288 c–d), ieškant kitų veiklų rezultatais tinkamai naudotis leidžiančio meno, kaip netinkami atmetami ne vien medicina ir verslas, bet ir „kalbų rašytojų“ (*logopoioi*) menas. Čia pat Sokratas prisipažįsta, kad kalbų rašytojų menas jam, susiduriant su šio meno atstovais, visada atrodo „dieviškai iškilus“, nes nedaug tenusileidžia kerėtojų menui: „Šis užkeri gyvates, nuodingus vorus, skorpionus, kitus panašius gyvius ir ligas, o anas keri ir ramina teisėjus, susirinkimo dalyvius bei kitokias minias“ („Eutidemas“ 289 e–290 a).

453 a2

sakai, kad retorika yra įsitikinimo kūrėja. „Įsitikinimo kūrėja“ – πειθοῦς δημιουργός. Apibendrindamas ankstesnius svarstymus, Sokratas pasiūlo retorikos apibrėžimą, kuris Gorgijui pasirodo tinkamas ir pakankamas (plg. 453 a6–7: δοκεῖς ἱκανῶς ὁρίζεσθαι). Sokrato apibrėžimas prigijo, jį mėgo kartoti vėlesni rašytojai. Kai kurie jį priskiria Teisijo ir Korako mokyklai (plg. *Rhetores Graeci* IV, 19, 18–20 Walz) arba tam pačiam Gorgijui (*Rhetores Graeci* II, 104, 18 *sq* Walz). Vis dėlto metafora „įsitikinimo (*peithō*) kūrėja (*dēmiourgos*)“ veikiausiai priklauso pačiam Platonui arba jau Sokratui. „Charmide“ 174 e medicina pavadinta „sveikatos kūrėja (*dēmiourgos*)“, o „Puotoje“ 188 c–d pranašavimas – „dievų ir žmonių draugystės kūrėju“. „Valstybėje“ sargybiniams iškeliama užduotis būti „polio laisvės kūrėjais“ (395 b8–c1), o filosofas vadinamas „santūrumo, teisingumo ir visų visuomeninių dorybių kūrėju“ (500 d6–8).

Nurodytame *Rhetores Graeci* II tekste (Doksopatro „Homilijos Aftonijui“, XII a.) Gorgijui priskiriamas apibrėžimas neabejotinai paimtas iš Platono dialogo: pateikus apibrėžimą, glaustai dėstoma ir Sokrato dialoge jam skirta kritika (*RhG* II, 104, 25, plg. 453 d–454 a ir 450 b).

Gorgijas tikrai galėjo didžiuotis savo kūrybos vaisiumi – jo amžininkai labai vertino gebėjimą įtikinti ir įtaigą. Anot Euripido tragedijos Hekubės („Hekubė“ 814–819), norėdami pasiekti savo tikslo, žmonės turėtų mokytis valdovės („tironės“) įtaigos (*peithō*) mokslo.

453 a8–c4

Intermedija: dialogo reikmė

453 a8–b1

tuo esu įsitikinęs. Ὡς ἐμαυτὸν πείθω. Įterpdamas šiuos žodžius Sokratas, regis, subtiliai pastebi pats sau esąs įtaigos kūrėjas, o bendraudamas nori ne patirti vienokią ar kitokią įtaigą, bet išsiaiškinti svarstomą dalyką.

453 b8

tačiau spėju, apie kokį įsitikinimą kalbi ir dėl kokių dalykų. Graikiškajame tekste pašalinau žodį οἶμαι. Verčiant pažodžiui, netaisytas sakinys skambėtų maždaug taip: „Tačiau spėju, apie kokį, manau (οἶμαι), įsitikinimą kalbi ir dėl kokių dalykų“. Originaliame tekste οἶμαί vieta yra tokia pati nenatūrali, kaip ir vertime. Šis žodis veikiausiai atsirado kaip aiškintojo pasiūlytas ὑποπτεύω variantas.

453 c1–4

Kodėl tavęs klausiu, jei pats spėju? ... dėl svarstymo, kad šitaip eidamas priekin kuo aiškiau parodytų mums tai, kas svarstoma. Čia ir netrukus (454 b8–c5, taip pat plg. 505 d8 *sqq*) Platonas Sokrato lūpomis pateikia vieną iš išsamesnių dialogų protagonisto taikomo metodo pagrindimų. Išties, kam Sokratas kamantinėja savo pašnekovus (dialogo pradžioje pastebėta, kad ilgai ir gražiai kalbėjęs Gorgijas jau yra pavargęs), jei dažnai atrodo, kad jis pats pokalbio kelią mato bent keletą žingsnių į priekį? Sokratas teigia tai darąs ne dėl Gorgijo („ne dėl tavęs“,

453 c2–3), tai yra ne todėl, kad būtų jam nepalankus. Netrukus jis pakartos šį teiginį (454 c2) ir paaiškins norįs suteikti pašnekovui galimybę netrukdomai *pačiam* plėtoti savo teiginius (454 c2–5).

Dar labiau už pašnekovo „judėjimo laisvę" Sokratui rūpi paties svarstymo („kalbos", *logo*) galimybė laisvai ir nuosekliai judėti savo keliu. Net jei Sokratas žino, kur veda svarstymo kelias, jis nori, kad pašnekovas pats tą kelią nueitų ir patirtų. Sokrato taikomas bendravimo metodas yra Gorgijo meno priešingybė: Gorgijas retoriką giria už tai, kad ji visus verčia vergais, Sokratas rūpinasi, kad pašnekovas galėtų „dėstyti savo teiginius taip, kaip nori" ir yra „sumanęs" (454 c4–5). Skirtingai suprantamas ir pats *logos*: tiek dialogo, tiek istorinis Gorgijas „kalbą" ir „žodį" (*logos*) laiko nežinantį žmogų stipriai veikiančia priemone; Sokratas kalba apie „svarstymą", judantį ir vedantį prie aiškesnio žinojimo.

Graikiškajame tekste 453 c3 προΐῃ pataisiau į προϊὼν. Viena vertus, rankraščiuose sakinys sintaksiškai yra pernelyg nerangus. Kita vertus, esama bent keleto graikų autorių tekstų, kur junginys προϊὼν ὁ λόγος („pirmyn einantis svarstymas") derinamas su veiksmažodžiu, turinčiu reikšmę „atskleis", „parodys". Plg. Platonas, „Įstatymai" 887 a, Diodoras Sicilietis, *Bibl. hist.* II, 17, 3, 8; XIX, 59, 6, 2, Juozapas Flavijus, *Antiquitates Judaicae* I, 17, 1.

453 c4–454 a5

Kiti menai taip pat yra įsitikinimo kūrėjai

453 c5–8

kuris dailininkas yra Dzeuksidas... kokias gyvas būtybes jis piešia ir kur? „Dailininkas", ζωγράφος, yra tas, kas „piešia" (γράφει) τὰ ζῷα. Žodis ζῷα reiškia „gyvus padarus", tačiau dailėje galėjo reikšti ir tiesiog paveikslus, nebūtinai gyvų būtybių atvaizdus. Jei į klausimą: „Koks ‚dzografas' yra Dzeuksidas" atsakoma „Toks, kuris piešia *ta dzōa*", reikia

manyti, kad atsakymo *ta dzōa* nusako gyvas būtybes, antraip jame nebūtų jokios naujos informacijos („paveikslų piešėjas, kuris piešia paveikslus" arba „gyvų būtybių piešėjas, kuris piešia paveikslus"). „Protagore" 312 d, kur Sokratas dailininkų meno analogiją pateikia ieškodamas sofistų išminties apibrėžties, „dzografų" išmintis yra apibūdinama kaip „paveikslų (*eikones*) gamyba (*ἀπεργασία*)".

v a. pabaigoje ir iv a. pradžioje dailininkas Dzeuksidas buvo tikra žvaigždė, panašiai kaip Gorgijas retorikoje. Lukiano liudijimu (ii a. po Kr.), Dzeuksidas vengė įprastų siužetų, herojus ar dievus piešė retai ir ieškojo originalesnių motyvų, antai pavaizdavo kentaurų šeimyną („Dzeuksidas" 3, 2 *sqq*). Galbūt su tokia dailininko šlove sietinas ir klausimas „*kokių* gyvų būtybių"? Dzeuksidas išgarsėjo ir kaip reiklus moters grožio vertintojas – ieškodamas pavyzdžio užsakytai nutapyti Helėnei, vieno tinkamo modelio taip ir nesurado, tad „kombinavo" penkis (Plinijus, *Naturalis historia* xxxv, 64, 66 *et alibi*).

Klausimas, *kur* dailininkas piešia gyvas būtybes, gali atrodyti keistas (kai kurie leidėjai šiuos žodžius braukė), tačiau graikų dailininkai buvo žinomi pagal konkrečiose vietose, dažniausiai ant pastatų sienų nutapytus darbus. Apie Dzeuksidą pasakojama, kad Makedonijos karalius Archelajas brangiai jam sumokėjo už savo rūmų puošybą. Anot ii–iii a. rašytojo Eliano (*Varia historia* xiv, 17), Sokratas sakęs, kad Archelajas savo namams išleido daug pinigų, o sau – nieko, tad žmonės veržiasi išvysti tuos namus, o pas Archelają savo noru niekas nevyksta. Iš kito šaltinio žinome, kad pasidaręs toks turtingas, kad paveikslų nebeparduodavo, tik dovanodavo, Dzeuksidas ir Archelajui padovanojo savo „Paną" (Plinijus, *Naturalis historia* xxxv, 63). Sudedant šiuos duomenis, į klausimą: „Kokias gyvas būtybes ir kur" piešė dailininkas, būtų galima atsakyti, kad jis nupiešė Peloje Archelajo rūmuose esantį „Paną" (plg. Dodds, 1959, p. 205). Tokia mintis atrodo tikėtina, kadangi neteisingai valdžią Makedonijoje

paėmęs Archelajas yra ryškus vėlesnio „Gorgijo" svarstymo personažas (470 d-471 d *sqq*).

Ironiška, kad iškalbingiausią Gorgijo meną Sokratas palygina su nebyliausiu – dailininko (plg. 450 c7-d2), tačiau, Platono akimis žiūrint, dailę ir retoriką suartina tai, kad abidvi kuria *apgaulę*, tikrumo *iliuziją*. Dzeuksidas kaip tik garsėjo *trompe-l'œil* efektais (plg. jo dvikovos su Parasiju istoriją, Plinijus, *Naturalis historia* xxxv, 65) ir netgi laikomas perspektyvos iliuziją sukuriančios „šešėlių piešimo" (*skiagraphia*) technikos išradėju (plg. Kvintilianas, *Institutio oratoria* xii, 10, 4: *luminum umbrarumque inuenisse rationem*) arba vienu iš pirmųjų sėkmingų jos taikytojų (plg. Plinijus, *Naturalis historia* xxxv, 60-62). „Skiagrafija" Platono dialoguose ne sykį minima kaip netikrumo sinonimas („Faidonas" 69 b, „Valstybė" 365 c, „Teaitetas" 208 e), o dailė – kaip puikus netikrų dalykų pavyzdys („Valstybė" 602 c-d, „Kritijas" 107 a-d).

453 e2-3

Ar aritmetika ir aritmetikas nemoko mūsų visko, kas susiję su skaičiais? Sokrato klausimas meną ir meno žinovą („aritmetikos žmogų", ὁ ἀριθμητικὸς ἄνθρωπος) artimai sieja su meno objektu. Tokį santykį pritaikius retorikai ir retoriui, išeina, kad pats retorius turi būti teisingas žmogus ir elgtis teisingai. Taip svarstydamas Sokratas netrukus atskleis Gorgijo siūlomos retorikos sampratos prieštaringumą. Plg. 460 a5-c8 *sqq*.

454 a6-b7

Retorika teismuose ir kitur miniai sukuria įsitikinimą apie tai, kas yra teisinga ir kas neteisinga

454 b5-7

Įsitikinimo... kokio būna teismuose ir kitur minioje, kaip ką tik jau sakiau, ir dėl to, kas yra teisinga ir neteisinga.

„Kitur minioje“ perteikia ἐν τοῖς ἄλλοις ὄχλοις („kitose miniose“). Kaip ir „minia“ lietuvių kalboje, ὄχλος skamba gana paniekinamai. Nenuostabu, kad taip teisėjų būrį apibūdina Sokratas. Plg. 455 a3–4, „Eutidemas“ 290 a (apie „kalbų rašytojus“): „Teisėjų, susirinkimo dalyvių ir visų kitų minių kerėjimas ir raminimas“. Regis, dialogo Gorgijas apie savo auditoriją yra panašios nuomonės. Istorinis Gorgijas „Helenės pagyrime“ 13 šlovindamas kalbos (*logos*) galią panašiai teigia, kad „viena kalba, ne pagal tiesą pasakyta, bet meniškai surašyta, pamalonina ir įtikina didžiulę minią“.

„Kas yra teisinga ir neteisinga“ visų pirma sietina su teismais, nors ir kitos piliečių „minios“ kartais galėtų spręsti panašius klausimus. „Faidre“ 261 c–d Sokratas teismuose besibylinėjančiųjų kalbas sieja su teisingumo („teisinga ir neteisinga“), o sakomas susirinkimuose – su gėrio („gera ir bloga“) klausimais.

Gorgijas kalba apie teismuose ir kituose atėniečių sambūriuose vartojamą (konvencinę) teisingumo sampratą. Sokratas padarys išvadą, kad retorius turi būti pažinęs teisingumo prigimtį ir apie ją mokyti savo mokinius. Plg. Levett (2005), p. 212 *sq*. P. Friedländeris (1964[3], p. 231) taikliai pastebi, kad, Gorgijui meno objektą apibūdinus kaip teisinga ir neteisinga, „retorika reiškia, Sokrato vertinimu [*im Sinne des Sokrates*], labai aukštas pretenzijas, aukštesnes nei kas nors, antai Gorgijas, gali įtarti. Pretenzijas, kurias savo vardu iš tikrųjų galėtų skelbti tik visai kitas menas“.

454 b8–c6

Dialogo reik(š)mės priminimas

454 b9–c5

nesistebėk, jei netrukus ir vėl klausiu tavęs ko nors, kas, regis, akivaizdu... kad neįprastume ką nors nuspėdami plėšti

vienas iš kito dar nepasakytų dalykų, ir tu galėtum dėstyti savo teiginius taip, kaip nori ir esi sumanęs. Plg. 453 b5–c4.

454 c7–455 a7

Retorikos teismuose ir kitur minioje sukuriamas įsitikinimas apie tai, kas teisinga ir kas neteisinga, suteikia ne žinojimą, bet tikėjimą

Pasak P. Friedländerio (1964[3], p. 231 *sq*), jau susiaurinęs, Gorgijo teigimu, universalios retorikos lauko plotį (daugelis gyvenimo, taip pat ir kalbėjimo sričių, geriau tvarkomos tų sričių specialistų), Sokratas dabar sumažins ir jos gylį: net ir retorikai liekančiame „teisinga ir neteisinga" lauke ji teikia ne žinojimą, o tik (nebūtinai teisingą) tikėjimą.

454 c7

eikš, štai ką dar panagrinėkime. Sokratas jau siejo mokymą su įsitikinimu (visi menai, kurių mokoma, sukuria ir tam tikrą įsitikinimą; 453 d9–11 *sqq*) ir prašė Gorgijo pasakyti, „*kokio* (*poias*) įsitikinimo menas yra retorika, ir *su kuo susijusio* (*peri ti*) įsitikinimo" (454 a8–9)? Gorgijas atsakė, kad retorikos kuriamo įsitikinimo objektas yra „tai, kas teisinga ir neteisinga" (454 b7). *Koks* tai įsitikinimas, nusakyta žodžiais: „tokio, kokio būna teismuose ir kitur minioje" (454 b5–6). Dabar Sokratas imasi tikslinti šią atsakymo dalį.

454 c7–8

yra toks dalykas, kurį tu vadini „žinoti"?... Ir dar – „tikėti"? Naują svarstymo tarpsnį Sokratas dialoguose dažnai pradeda primindamas įprastas kalbos sąvokas: „yra toks dalykas, kurį vadini *x*". Su pašnekovu sutaręs, kad esama tam tikru žodžiu vadinamo reiškinio, Sokratas gali remtis kalbine pašnekovo patirtimi, toliau nagrinėdamas ir tikslindamas įprastos vartosenos turinį.

454 d5-7
ar esama ir teisingo, ir neteisingo tikėjimo? ... o ar žinojimas būna teisingas ir neteisingas? Gorgijas lengvai sutinka, kad žinojimas visada būna teisingas, o tikėjimo (*pistis*) gali būti ir neteisingo. „Teaitete" Sokratui tenka gerokai pasidarbuoti, kad įtikintų pašnekovą, kad nuomonės būna ir teisingos, ir neteisingos. Plg. „Teaitetas" 170 a-172 b, 177 c-179 b, 188 b *sqq*. „Filebe" imamasi kur kas sunkesnės užduoties – įrodyti, kad ir malonumai gali būti neteisingi.

Žinojimo tikrumas Platono paprastai siejamas su jo objekto patvarumu ir tikrumu: juo patvaresnis ir tikresnis yra žinojimo objektas, juo tikresnis žinojimas, *et vice versa*. Plg. „Filebas" 58 e-59 b. „Valstybėje" (509 d-511 e) Sokratas nubrėžia tikrovės lygmenų ir juos atitinkančių pažinimo pakopų skalę. „Tikėjimas" čia užima priešpaskutinę – trečią vietą, siejamą su regimybės patyrimu.

Dabar „Gorgijuje" Sokratas tikėjimą ir žinojimą skiria ne pagal objekto (*peri ti*) tikrumą, bet pagal mokytojo („tikintojo") veikimą ir jo meno galios (įtaigos) taikymo pobūdį. Objekto („tai, kas teisinga ir neteisinga") tikrumas abejonių nekelia, tačiau, veikdamas minioje, retorius tikrai negali per trumpą laiką suteikti žinojimo apie svarbius dalykus (455 a5-7).

454 e3-4
dvi įtikinimo rūšis: viena suteikia tikėjimą be žinojimo, kita – žinojimą. Tikėjimas be žinojimo „Menone" ir kitur Platono vadinamas nuomone (*doxa*), pripažįstant, kad nuomonė gali būti tikra ir teisinga, bet gali tokia ir nebūti. Vėliau, kalbėdamas su Kalikliu, Sokratas įtaigą ir patiklumą (*pithanon, peistikon*) sieja su besočiu geisminguoju sielos pradu (493 a-b).

455 a2-5
Vadinasi, retorius nėra „teismų ir kitų minių" mokytojas, pamokąs „apie teisingus ir neteisingus dalykus", o tik

tikintojas. Sokratas patikslina 454 b5-7 Gorgijo pasiūlytą retorikos apibrėžimą, nurodydamas svarbų „retorikos teismuose ir kitur minioje sukuriamo įsitikinimo dėl teisingų ir neteisingų dalykų" bruožą. Retoriai tik įtikina, nesuteikdami žinojimo. Pasak „Faidro" Sokrato, taip savo kalbas sako rapsodai – „nieko neištyrę ir nemokydami, [vien] siekdami įtikinti (πειθοῦς ἕνεκα)" (277 e8-9).

„Politike" Svečias iš Elėjos retorikos mokslui priskiria gebėjimą „įtikinti gausius būrius ir minias sekant mitus (διὰ μυθολογίας), o ne pamokant" (304 c10-d2). „Teaitete" 201 a Sokratas „retorių ir teismo kalbovų" meną taip pat sieja su įtikinimu (nesuteikiant žinojimo), tačiau kalba ne apie tikėjimą, bet apie nuomonę: „Jie savo menu įtikina (πείθουσιν) ne mokydami, o versdami turėti tokią nuomonę (δοξάζειν), kokią nori" (201 a8-10).

Dialogų Sokrato akimis žiūrint, dabar prieitame retorikos apibrėžime glūdi rimtas vidinis prieštaravimas tarp retorikos meno objekto tikrumo (teisinga ir neteisinga) ir jo pateikimo auditorijai būdo (įtikinimas be žinojimo). Plg. paaišk. *ad* 454 d5-7. Netrukus Sokratas parodys tai Gorgijui (458 e *sqq*). Polas minėtojo prieštaravimo mėgins išvengti, atsisakydamas Gorgijo pasiūlyto retorikos *objekto* apibrėžimo (461 b-c).

455 a5-6

turbūt ir negebėtų per trumpą laiką tokią minią išmokyti tokių didelių dalykų. „Apologijoje" 18 e-19 a, 37 a-b Sokratas pasiguodžia, kad, norint dalyką suprasti ir išsiaiškinti, kas yra teisinga, atėniečių teismuose skirto laiko toli gražu nepakanka, o „Teaitete" 201 a-b abejoja, kad retoriai ir teismo kalbovai yra „tokie galingi mokytojai, kad per trumpą laiką gebėtų" įvykių nestebėjusius žmones „tinkamai pamokyti, kas iš tiesų įvyko".

Regis, Gorgijas turi savo rimtą priežastį sutikti su Sokrato pasiūlytu retorikos galios vertinimu. Jis nė neketina būti minių mokytoju. Savo amato jis moko individualiai ir už gerą atlygį, o miniose (kaip ir visame žmogaus gyvenime) tvyranti nežinia yra esminė retorikos galios taikymo sąlyga. Plg. „Helenės pagyrimas" 11.

Gorgijas, kaip ir kiti garsūs kalbovai, gyrėsi gebantis kalbėti tiek trumpai, tiek labai ilgai. Plg. paaišk. *ad* 449 c7–8. Tai, kad įtikinti reikėjo per trumpą laiką, lėmė atėniečių teismų, tarybos ir susirinkimo veikimo sąlygos. Retoriai mokėjo prisitaikyti. Vėliau Sokratas kalbės apie prisitaikėlišką ir pataikūnišką retorikos prigimtį.

455 a8–457 c3

Retorikos galia ir nauda

Ragindamas pažiūrėti, „ką mes vis dėlto sakome apie retoriką", ir prisipažindamas, kad nė pats dar gerai nesupranta, kaip derėtų apie ją kalbėti (455 a8–b2), Sokratas pradeda nagrinėti žingsnis po žingsnio judviejų su Gorgiju prieito apibrėžimo implikacijas. Atidesni skaitytojai gali numanyti, kad, Sokrato vertinimu, pasiektas apibrėžimas yra savaime prieštaringas. Anot Gorgijo, jo meno objektas – teisingumas. Gorgijas turi omenyje įprastai vartojamas „teisinga" ir „neteisinga" sampratas, įstatymų ir papročių, galbūt ir su teisingumo klausimais susijusių procedūrų išmanymą. Sokratas pasiūlytame retorinės įtaigos apibrėžime (454 b) įžvelgia klausimą apie paties teisingumo prigimtį (plg. Levett, 2005, p. 212) ir nerimauja, kad, kalbėdamas apie šį žinojimo reikalaujantį dalyką, retorius nė neketina tokio žinojimo suteikti. Pateikdamas klausimus apie retoriaus vaidmenį priimant poli(ti)nio gyvenimo sprendimus (455 b2–c2), Sokratas siekia priversti Gorgiją aiškiau nusakyti retorikos santykį su

teisingumu. Ar jo mokiniai poliui galės patarinėti tik teisingumo klausimais (455 d2–4)? Jei Gorgijas sutiktų, Sokratas galėtų tiesiai imti nagrinėti retorikos ir teisingumo išmanymo santykį. Tačiau Gorgijas nenori nusileisti Sokrato minimų menų (medicina, statybos, karyba) žinovams ir, tarytum pamiršęs siaurinant retorikos ambicijas prieitą apibrėžimą, vėl kalba apie universalų savo meno pranašumą (455 d6–456 a3). Ironiškas Sokrato susižavėjimas (456 a4–6) jį dar labiau pakursto. Gorgijas nebesilaiko brachilogijos pažado ir pasako prakalbą apie visų menų atstovus nurungiančią retoriaus įtaigos *galią* (456 a7–c7).

Visų menų galias savyje suėmusi (456 a8) retorika ima atrodyti tokia stipri, kad Gorgijas, nors niekas jo dabar nepuola, jaučia poreikį atsiriboti nuo galingą retorikos ginklą netinkamai naudojančių retoriaus mokinių veiksmų (456 c7–457 c3). Aiškindamas, kad atsakingi už netinkamą meno naudojimą yra mokiniai, Gorgijas palyginimui pasitelkia kovos menus (456 c8–457 a4), o tai dar labiau sustiprina įspūdį, kad retorikos menas sietinas su brutalia jėga. Vėlesni Polo žodžiai apie polio retorių galią (466 a *sqq*: „Argi jie, tarsi tironai, negali nužudyti ką tik nori, atimti turtus ir išvaryti iš polio ką sumano?“) parodys, kokius mokinių veiksmus omenyje gali turėti Gorgijas. Dialogo kontekste kalbos apie retorių galią neteisingai elgtis su kitais polio žmonėmis neabejotinai rengia Sokrato teismo temą. Veikiausiai būtent ši tema lemia tai, kad retorikos galios šlovinimas ima krypti prie svarstymų apie fizinę šios galios išraišką polinio gyvenimo erdvėje.

Po Gorgijo kalbos proveržio Sokratui tenka dar sykį skelbti „metodinę pertrauką“ ir aptarti tolesnio pokalbio strategijos klausimus (457 c4–b2). Netrukus paaiškėja, kad Gorgijas, nors apie tai dabar ir nebuvo klausiama, iškėlė teiginį, parankų Sokrato rengiamai retorikos santykio su teisingumu

analizei. Mat jis pasakė, kad retoriaus mokiniai *gali elgtis neteisingai* (457 b5–c3).

455 a8–d5

Sokratas teiraujasi, kokiais klausimais poliui gali patarinėti retoriai?

455 b1–2

Prisipažįstu, aš ir pats dar negaliu suvokti, ką apie ją turėčiau sakyti. Plg. 453 b5–c4, 454 b8–c5. Sokratas randa progą dar sykį pabrėžti, kad pats jis atsakymo dar neturįs ir klausimas esąs atviras. Gorgijas turi pasijusti svarstymo bendrakeleiviu ir *kalbėtis*.

455 b2–4 *sqq*

Kai polyje vyks susirinkimas, renkant gydytojus arba laivų statytojus ir apskritai kokius nors amatininkų giminės atstovus, retorius nebus patarėjas. Kai polis renka specialistus visuomeninėms pareigoms ar rengiasi imtis svarbių statybų, paisoma tos srities žinovo nuomonės. Tad kyla klausimas, kokioje srityje gali būti naudingas retorikos išmanymas? Platono dialoguose Sokratas dažnai stebisi, kad įvairius „techninius" reikalus atėniečiai patiki specialistams, o bendresnius ir svarbesnius, taip pat su pačių piliečių ugdymu susijusius klausimus leidžia spręsti žmonėms, kurių kompetencijos neišsiaiškina. Plg. 514 a5–515 b2, „Protagoras" 319 a–d.

Dabartinėje „Gorgijo" svarstymo atkarpoje Sokratui labiausiai rūpi parodyti, kad retoriką su jos objektu turėtų sieti toks pats visuotinai pripažintas ryšys, kokio esama kitų menų veikloje.

455 b2

renkant gydytojus. Atėnuose ir kitur graikų poliuose šalia privačia praktika besiverčiančių gydytojų būta ir polio

išlaikomų specialistų. Herodotas „Istorijoje" III, 131 pasakoja apie VI a. gydytoją Demokedą: dirbdamas Aiginoje jis pralenkė visus gydytojus, tad kitais metais jį visuomeniniam darbui (δημοσίῃ μισθοῦνται) už talentą nusisamdė aiginiečiai, trečiaisiais metais – už šimtą minų atėniečiai, galiausiai, ketvirtaisiais už du talentus įdarbino Samo tironas Polikratas. Anot Antikos šaltinių (Aristofano „Acharniečių" scholijai, *ad* 1030 ir Sudos žodynas, s. v. Δημοσιεύων), tokie visuomeniniai gydytojai paslaugas teikė nemokamai.

455 c3–5

tavęs ir tinka klausti apie tavo meno dalykus. Jei Gorgijas yra tikras savo dalyko žinovas, jis turėtų gebėti paaiškinti savo meno prigimtį. Plg. 465 a, 501 a1–3.

455 c5–d1

Įsivaizduok, kad aš dabar stengiuosi ir dėl tavo reikalo – gal kas nors iš šioje patalpoje esančiųjų nori tapti tavo mokiniu... Jie veikiausiai drovisi tavęs paklausti, tad kai aš tave klausinėju, manyk, kad ir jie tavęs klausia. Pažadėjęs pareklamuoti Gorgijo meną, Sokratas netrukus įspraus jį į kampą, sukompromituodamas potencialių klientų akivaizdoje. Auditorija galėjo būti patenkinta – viešas autoritetingo asmens demaskavimas jauniems atėniečiams teikė nemažesnį malonumą, nei kitų laikų jaunimui. Plg. „Apologija" 22 c.

Sokratas savo klausimus dar kartą pateikia gausesnio suinteresuotų asmenų būrio vardu (plg. 452 d1–4). Šįkart toks jo atstovavimas natūraliai plaukia iš pokalbio aplinkybių – garsenybės pasirodymą stebėję jaunuoliai galbūt nedrįsta patys paklausti apie savo profesinę ateitį. Nedrąsaus jaunimo vardu pateiktas klausimas neabejotinai turi ir pedagoginį užmojį – Sokratas parodo, ką derėtų išsiaiškinti prieš tampant retoriaus mokiniais. Panaši yra „Protagoro"

pradžios scena: jaunasis Sokrato bičiulis Hipokratas svajoja tapti sofisto Protagoro mokiniu, tačiau pats nesiryžta į jį kreiptis, todėl prašo Sokrato tarpininkauti (310 e). Sokratas pradeda aiškintis, ar Hipokratas žinąs, už kokį mokslą ketina mokėti ir kuo taps išmokęs Protagoro meno (311 b–312 e; plg. 318 a).

Spėdamas, kad klausytojai nesiryžta klausinėti garsenybės apie savo profesinę ateitį, Sokratas pavartoja veiksmažodį αἰσχύνοιντο (455 c8: „gal drovisi / gėdijasi“). Šis žodis nusako ryškią tolesnio pokalbio temą. Drova, gėda arba, veikiau, tam tikrų viešojo elgesio taisyklių paisymas neleidžia retorikos apologetams tiesiai pažvelgti į savo veiklos prielaidas ir pasekmes. Plg. 461 b3–c4, 482 c5–483 a2, 487 a3–b5, d2–e6, 489 a1–6, 494 d2–5, 508 b7–c3. Sokratas sieks apversti retorinę gėdos sampratą, kalbėdamas apie tai, kokie veiksmai ir koks gyvenimas, jo manymu, išties laikytini gėdingais. Taip pat žr. Įvadas, sk. „Veikalo struktūra ir pagrindinių temų plėtotė“.

455 d2–4

Kas mums iš to bus, Gorgijau, jei leisime laiką su tavimi? Kokiais klausimais gebėsime patarinėti poliui? „(Jei) leisime laiką su tavimi“ perteikia συνῶμεν. Daiktavardžiu *synousia* („buvimas kartu“, „bendravimas“) paprastai nusakomos individualios pamokos. Mokiniai dažnai vadinami *synontes* – „būnantys kartu“. „Protagore“, pradėdamas pokalbį su garsiuoju sofistu, Sokratas sako, kad jo bičiulis Hipokratas trokšta Protagoro *synousia* – „būti su juo“, t. y. mokytis, todėl mielai sužinotų, „kas jam iš to bus“ (318 a).

455 d6–457 c3

Gorgijas apie retorikos galią, tinkamą ir netinkamą (neteisingą) jos taikymą

Sokratas klausytojų vardu teiraujasi apie retorikos pritaikomumą polio gyvenime, tačiau Gorgijas jo kalboje išgirsta iššūkį,

nes kalbama apie akivaizdžią *kitų* menų naudą. O kokiais klausimais gebės patarti retorikos mokovai? Tad Gorgijas atsako taip pat, kaip Sokrato cituoto skolijo personažams, aukštindamas visus menus pranokstančią retorikos galią (*dynamis*).

455 d8–e3

šios laivų statyklos, atėniečių sienos ir įrengti uostai atsirado Temistoklio patarimu, o kita – Periklio dėka, bet ne dėl amatų žinovų. Gorgijas Sokrato žodžiuose randa nuorodą į politinę galią (455 d: „Pats puikiai parodei kelią“), kuri demokratiškai tvarkomame Atėnų polyje neatskiriama nuo gerų kalbėjimo įgūdžių. Prieš 480 m. persų invaziją Temistoklio iniciatyva atėniečių įrengtas laivynas ir po karo su persais to paties Temistoklio ir Periklio rūpesčiu statytos miestą su uostais (senuoju Falero ir naujuoju Pirėjo) siejančios sienos „Gorgijuje“ vaizduojamo pokalbio laiku buvo ryškiausi, visiems graikams pažįstami atėniečių polio galios simboliai. Temistoklis (apie 525 m. – apie 459 m.) ir Periklis (apie 495 m. – 429 m.) nebuvo vien iškalbos meistrai, bet įtakingiausi polio gyvenimo žmonės („politikai“) ir karo vadai, tad, atsakydamas Sokratui, Gorgijas pokalbį ryžtingai nukelia į „aukštosios politikos“ plotmę.

Poli(ti)nio gyvenimo lyderiai Atėnuose ne tik *de facto* daug ką nuveikė kalbomis, bet ir buvo vadinami retoriais. Plg. Lisijas (apie 455 m. – apie 380 m.), *Or.* XVIII, 16; XXX, 22; XXXI, 27. Isokrato kalboje pateikiamas retorių apibūdinimas jiems taip pat tinka: „retoriais (ῥητορικούς) vadiname tuos, kurie geba kalbėti minioje (ἐν τῷ πλήθει)“ (*Nicocles* 8).

Vėliau, kalbėdamasis su Kalikliu (518 e1–519 b2 *sqq*), Sokratas teigia, kad liaudies įgeidžius tenkinę ir didingų statinių atėniečiams parūpinę, bet doresnių jų nepadarę, Temistoklis, Miltiadas, Kimonas ir Periklis yra tikrieji polį V a. pabaigoje ištikusių nelaimių kaltininkai.

455 e4–6

Apie Temistoklį taip kalbama, Gorgijau. O Periklį patį esu girdėjęs patarinėjant mums dėl viduriniosios sienos. 493–492 m. eidamas archonto pareigas ir reaguodamas į Jonijos graikų sukilimo įvykius, Temistoklis pasirūpino, kad būtų įtvirtintas naujas Pirėjo uostas. Aštuoniasdešimtaisiais, Kserkso kariuomenės invazijos išvakarėse, Temistoklio iniciatyva atėniečiai gerokai padidino savo laivyną, kuris, Temistokliui vadovaujant, 480 m. laimėjo lemiamą mūšį prieš persus prie Salamino salos. Periklis keturiasdešimtaisiais rūpinosi *dar vienos, pietinės sienos nuo Atėnų iki Pirėjo,* statybomis. Apleidus senąjį Falero uostą, saugų išteklių nuo jūros gabenimą atėniečiams užtikrino Atėnus su Pirėju jungiantis koridorius. Periklio sumanymu, tarp šių „Ilgųjų“ sienų atėniečiai Peloponeso karo pradžioje slėpėsi nuo Atikon atžygiuojančios spartiečių kariuomenės. Pralaimėję karą atėniečiai buvo priversti sugriauti „Ilgąsias sienas“ ir atsisakyti didelio laivyno (iš dviejų šimtų trierų teliko dvylika). Persų palaikomam atėniečių strategui Kononui 394 m. prie Knido (Karijos Chersonenas) sumušus spartiečių laivyną, Ilgosios sienos buvo atstatytos, ir Atėnai ėmė atgauti didžiausios jūrų galybės vaidmenį. Apie 470 m. gimęs Sokratas susirinkime tikrai galėjo girdėti Periklio kalbas apie „viduriniosios sienos“ statybas. 455 e5 vartojamos veiksmažodžių imperfekto formos (ἤκουον... συνεβούλευεν) rodo, kad Sokratas turi omenyje besikartojusį įvykį.

456 a2–3

patarinėja retoriai ir kad jų nuomonės čia laimi. Aristofano komedijos „Debesys“ sofisto Sokrato mąstyklos dievybių („Debesų“) choras žada naujokui Strepsiadui, kad, jam išėjus mąstyklos mokslus, jokio kito žmogaus nuomonė susirinkime nelaimės dažniau nei jo (eil. 432: ἐν τῷ δήμῳ γνώμας οὐδεὶς νικήσει πλείονας ἢ σύ).

456 a4-5

Todėl dabar ir klausiu, kokia yra toji retorikos galia? Vos atvykęs Gorgijo pasirodymo vieton Sokratas sakė norįs pasiaiškinti, kokia yra Gorgijo meno galia (447 c1-3).

456 b1-2

Daug sykių su broliu ar su kitais gydytojais esu ėjęs pas ligonius. Plg. 448 b4-10.

456 b3-4

nenorėjusius arba gerti vaistų, arba leisti gydytojams juos pjauti ar deginti. „Pjauti arba deginti" apibendrinamai nusako graikų medicinoje taikomą chirurginį gydymą. Plg. 480 c6, 521 e8. E. R. Doddsas (1959, p. 210) šias procedūras pavadino „the twin horrors of prie-anaesthetic surgery". Garsus Hipokrato aforizmas (*Aphorismi* 7, 87) skelbia: „Ko negydo vaistai, gydo geležis. Ko negydo geležis, gydo ugnis. Ko negydo ugnis, tas nepagydoma", o Herakleitas nurodo paradoksą: „Gydytojai pjaustydami ir degindami reikalauja visai nepelnyto atlygio, darydami tą patį gėrį, kaip ir ligos" (fr. 58 DK).

Skausmingų pjovimo ir prideginimo procedūrų ligoniai labai bijojo ir dažnai nesutikdavo jų kentėti. Gebėjimas įtikinti (*peithein*) turėjo pakeisti nuskausminamuosius vaistus. Hipokratas aiškina, kad gydytojai dažnai nepagrįstai kaltinami dėl ligonių mirčių: jie duodą teisingus nurodymus, tačiau patys ligoniai nenori arba nepajėgia jų vykdyti (*De arte* 7, 1-21). Pasak Hipokrato, pacientai tokiais atvejais „negeba įtikėti (arba ‚paklusti', ἀδυνατέειν πείθεσθαι), o netikėdami (arba ‚neklausydami', μὴ πειθομένους) sulaukia mirties" (*ibid.* 7, 22-23).

Anot Platono dialogų veikėjų, geras gydytojas turi gebėti ligonį įtikinti, viską jam paaiškindamas. „Charmide" Sokratas teigia, kad geri gydytojai gydo „holistiškai" (ne vieną narį,

bet visą kūną) ir paaiškina ligoniui, kas, kaip ir kodėl turi būti gydoma; pašnekovas sutinka, kad taip ir būna (156 b–c). „Įstatymų“ Atėnietis primena, kad vergus gydantis gydytojas vergas paprastai nieko neaiškina, vien tironiškai įsako, o laisvasis gydytojas sergantį laisvą pilietį „pamoko ir nieko neįsako, kol neįtikina (πρὶν ἄν πῃ συμπείσῃ), ir imasi gydyti tik įtaiga (μετὰ πειθοῦς) nuraminęs ir parengęs ligonį“ (720 c–d). Plg. *ibid.* 857 c–e.

456 b4–5

Gydytojui nesugebant ligonio įtikinti, aš tai padarydavau ne kokiu nors kitu menu, bet retorika. Anot Gorgijo, retoriai už visų kitų menų ir amatų atstovus pranašesni tiek visuomeninėje veikloje, tiek privataus bendravimo situacijose. Sokrato pašnekovo Faidro žodžiai jo vardu pavadintame dialoge („Faidras“ 261 a–c) rodo, kad pastarasis retorių veikimo laukas buvo kur kas mažiau įprastas nei kalbos liaudies susirinkime. Plg. paaišk. *ad* 452 e1–4.

Gorgijo teigimu, jo menas gali būti gydytojo talkininkas. A. Fussi (2000, p. 54 *sq*) pagrįstai atkreipia dėmesį į šį teiginį, pastebėdama, kad dialoge su medicina lyginama Sokrato veikla, kuriai taip pat galėtų praversti (ne arogantiška varžovė, bet supratinga) palydovė retorika.

456 b7–c6

turėtų susirinkime ar kitokiame sambūryje varžytis, katrą verta rinkti gydytoju, ... gydytojas nieko nelaimėtų, o išrinktas, jei panorėtų, būtų tas, kuris geba kalbėti... varžydamasis su bet kokio kito amato žmogumi, retorius veikiau nei kas kitas įtikintų, kad rinkti reikia jį. Gorgijas neketina retorikos meno dėti šalia kitų menų ir amatų. Jis kalba apie menų ir amatų *varžybas* (456 b7: διαγωνίζεσθαι, 456 b8–c1: οὐδαμοῦ ἂν φανῆναι τὸν ἰατρόν,

456 c3: ἀγωνίζοιτο), kuriose visas rungtis laimi retorius. Retorius ne tik visais klausimais geba geriausiai patarti, bet ir, renkant kokio nors amato atstovus visuomeninėms pareigoms (455 b2–c2), gali įtikinti, kad pats esąs geriausias kandidatas. Netrukus Sokratas pradės kritiškai nagrinėti Gorgijo aukštinamą retoriaus gebėjimą laimėti varžybas su dalyko žinovu. Plg. 459 a–c, 464 b–465 a.

456 c7–d2 *sqq*

retorika... reikia naudotis taip pat, kaip ir visais kitais kovos menais. Juk ir kitų menų nereikia griebtis prieš visus žmones... „Kovos menai“ perteikia ἀγωνία. Tokių menų mokė sporto mokytojas (παιδοτρίβης). Visų pirma ἀγωνία vadinti būtent „kovos menai“: kumštynės, imtynės, pankratijas, kova ginklais. Plg. „Lachetas“ 184 d8–e3, „Menonas“ 94 b4–5, „Teagas“ 122 e10 *sq*, „Alkibiadas II“ 145 c9 *sq*. Sporto varžybos vadinosi ἀγών. Agonais graikai vadino ir teismo bylų nagrinėjimus. „Faidre“ 269 d2 Sokratas pavadina retorių kovotoju („varžybų dalyviu“, ἀγωνιστής).

Palyginimas su kovos menais natūraliai plaukia iš ankstesnių Gorgijo žodžių apie varžybas („kovas“; plg. ankstesnį paaišk. *ad* 456 b7–c6) susirinkime: nors retorius visada gali laimėti prieš bet kurio meno atstovą (456 b6–c6), pasak Gorgijo, tai nereiškia, kad „jis turės atimti iš gydytojų ar iš kitų amatų atstovų jų šlovę“ (457 b1–4).

456 d2

kumštynių ir pankratijo arba kovoti ginklais. Kumštynės ir pankratijas nuo VII a. buvo įtraukti į Olimpinių varžybų programą. Pankratiju vadinama kovos rūšis, jungianti kumštynių, imtynių ir kitokių muštynių elementus. Draudžiama buvo tik draskytis, kandžiotis ir taikyti į akį. Kovoti ginklais mokėsi efebai. Būta keliaujančių tokių kovos menų mokytojų.

457 b4–c1

retorika reikia naudotis teisingai, kaip ir kovos menais. ... jei kas, tapęs retorikos mokovu, šio meno galią naudoja nusikalstamai, nekęsti ir iš polio varyti reikia ne mokytoją – jis meną perdavė teisėtai naudoti. Sokratas prašė atsakyti, ar teisinga ir neteisinga yra vienintelis retorikos objektas (455 d2–5), Gorgijas pradėjo kalbėti apie retorikos galios pranašumą prieš visus kitus mokslus bei amatus ir tik baigdamas savo kalbą pagaliau užsiminė apie galingojo meno santykį su teisingumu. Pasak jo, retorikos mokytojas savo meną perduoda teisingam ir teisėtam naudojimui (ἐπὶ δικαίᾳ χρείᾳ), tačiau mokiniai gali juo pasinaudoti neteisingai ir nusikalstamai (ἀδικεῖν). Tuomet teisinga (δίκαιον) yra kaltinti ir bausti ne mokytoją, bet mokinį.

Gorgijas apie savo meną kalba kaip apie etiškai „vertybiškai neutralų įgūdį, savaime nei gerą nei blogą, kurio moralinę vertę lemia asmeninio taikymo būdas“ (Levett, 2005, p. 213). Anot J. Beversluiso (2000, p. 300 *sq*), Gorgijas tikisi, kad jo mokiniai gebėjimą įtikinti taikys ne moralinio vakuumo sąlygomis, bet laikysis teisingumo brėžiamų ribų: „Suteikęs reikalingus įgūdžius ir paraginęs savo mokinius tinkamai jais naudotis, atsakingas retorius padarė viską, ko protingai galima iš jo tikėtis. Sakydamas, kad smerkti dėl piktnaudžiavimo retorika dera piktnaudžiautojus, o ne jų mokytojus, Gorgijas toli gražu ne ‚nusikrato atsakomybės‘ už būsimus savo mokinių veiksmus. Jo pozicija visai pagrįsta. Kompetentingas ir sąžiningas retorikos instruktorius už būsimus savo mokinių pažeidimus atsako ne daugiau, nei kompetentingas ir sąžiningas vairavimo instruktorius – už savo mokinių pažeidimus“.

Vis dėlto ankstesni Gorgijo teiginiai apie jo meno santykį su teisingumo klausimų neišmanančia auditorija ir galimybę neišmanėlių akivaizdoje laimėti prieš bet kokio kito

meno atstovą neleidžia Sokratui (ko gero, neturėtų leisti ir dialogo skaitytojams bei klausytojams) atsikratyti abejonių dėl pakankamo Gorgijo veiklos kompetentingumo ir atsakingumo. Priversdamas sutikti, kad pamokytų, kas yra teisinga ir neteisinga (gera ir bloga, gražu ir bjauru), nežinantį žmogų (jei toks ateitų pas jį mokytis retorikos), Sokratas neleis Gorgijui nuosekliai laikytis moraliai neutralios retorikos sampratos ir padarys jo poziciją akivaizdžiai prieštaringą (459 d *sqq*).

Nors Gorgijas taip ir neatsakė į jo klausimą, Sokratas gavo pakankamos medžiagos, kad galėtų imtis *elencho* (plg. 457 e3–458 a5) – kritinės Gorgijo teiginių analizės.

457 c1–3

nekęsti, išvaryti ir nužudyti teisinga tą, kuris netinkamai naudoja meną, bet ne mokytoją. Gorgijas žino, kad toli gražu ne visi polių gyventojai yra patenkinti gabių kalbėtojų ir įtaigių polio gyvenimo tvarkytojų veikla. Paprastai kliūva sofistams. Pakanka prisiminti Aristofano „Debesų" fabulą. Taip pat plg. „Protagoras" 316 c–d (Protagoras pripažįsta, kad sofistų veikla poliuose kelia nemenką nepasitenkinimą) ir „Menonas" 91 c–92 b (sofistų niekintojas atėnietis Anitas piktinasi, kad poliai nevaro jų lauk).

Olimpiodoras mano (*In Gorg.* 7, 2, 1–4), kad Gorgijas asmeniškai yra susijęs su čia dėstoma retorikos apologija: „Atkeliavęs į Argą, Gorgijas taip supykdė tenykščius žmones, kad jie uždėjo baudą jo mokiniams". Iš Platono „Sokrato apologijos" žinome, kad paties Sokrato teismas buvo susijęs su atėniečiams įsipykusiais jo sekėjais, mėgdžiojusiais Sokrato pašnekovams taikomą kritiką („Apologija" 23 c–e, 33 a–b). „Apologijos" Sokratas, kaip dabar Gorgijas, sako, kad neteisinga jį laikyti atsakingu, jei koks nors jo mėgdžiotojas elgiasi nedorai. Tačiau priežastį nurodo skirtingą: jis negali būti

laikomas atsakingu todėl, kad niekam nėra žadėjęs išmokyti jį kokio nors mokslo („Apologija“ 33 a–b). Ksenofontas „Atsiminimuose apie Sokratą“ 1, 2, 3 taip pat teigia, kad Sokratas niekam nežadėjo būti doros mokytoju, bet savo pavyzdžiu teikė sekėjams viltį, kad jį mėgdžiodami jie ir patys galės tokie tapti. Galima suprasti, kad, Sokrato požiūriu, žmogus, žadantis išmokyti kalbėti apie teisingumą, turėtų prisiimti atsakomybę už savo mokslo pasekmes. Aišku, kad, to paties Sokrato nuomone, neįmanoma apie teisingumą kalbėti jo nepažinus.

Ksenofonto aiškinimai „Atsiminimuose apie Sokratą“ rodo, kad Sokratas buvo laikytas atsakingu už savo „mokinių“ Alkibiado ir Kritijo politinę veiklą, su kuria buvo susiję jam teisme iškelti kaltinimai ir paskelbtas mirties nuosprendis. Ksenofontas, kaip ir Gorgijas, mano, kad mokytojas neatsako už savo mokinių elgesį („Atsiminimai apie Sokratą“ 1, 2, 17–27 *sqq*).

Gorgijo teiginys apie galimai neteisingus retoriaus mokinių veiksmus suteiks Sokratui galimybę parodyti, kad jo retorikos santykio su teisingumu samprata yra prieštaringa. Pasak J. M. Cooperio (1999, p. 41), net ir neteisingai naudodamas turimą gebėjimą formuoti susirinkimo nuomonę moralinio vertinimo klausimais, retorius turės realią galią valdyti bendrapiliečius ir darys tai artikuliuoto kalbėjimo sukuriama įtaigos galia, o ne netvarkingomis rietenomis ir brutalia fizine jėga. Vis dėlto „Gorgijuje“ ne sykį parodoma, kad retorių manipuliavimas teisingumo ir neteisingumo sąvokomis atėniečių polio tikrovėje lengvai virsta realiu fiziniu susidorojimu. Kitaip tariant, retorika tėra sublimuota brutalios fizinės jėgos forma. Dialogo Gorgijas tikrai neatsitiktinai savo mokslą taip noriai gretina su kovų menais, o Polas atvirai šlovina retorikos teikiamą galią savo nuožiūra tremti ir žudyti žmones.

457 c4–458 e2

Intermedija: Ar Gorgijas sutinka dalyvauti kritinėje savo teiginių analizėje?

Sokratas dar sykį galėtų tarti, kad retorikos gerbėjas giria savo meną, tarsi norėdamas jį apginti nuo priekaištų, nors niekas jo nepeikia. Plg. jo žodžius Polui 448 e2–4. Vis dėlto Sokratas suka kitu keliu. Jis jau surinko pakankamai duomenų, leidžiančių parodyti retorikos mokytojo Gorgijo savivokos prieštaringumą (457 e1–3). Prieš tai jis dar nori įsitikinti, kad Gorgijas sutinka tapti tokios analizės bendrininku. Apie save Sokratas sako, kad siekia ne asmeninės pergalės, bet išsiaiškinti dalyko tiesą. Jei ir Gorgijas yra toks žmogus, jis turėtų sutikti tęsti svarstymą. Priešingu atveju Sokratas siūlo taikiai išsiskirti. Kaip pastebi J. Beversluisas (2000, p. 301), „ten, kur Sokratas pradeda iškalbingai girti paneigimo [‚kritikos', *refutation*] privalumus, galima neabejoti, kad pašnekovas greitai jo sulauks".

Akivaizdu, kad Gorgijas mielai nutrauktų nieko gera jam nebežadantį pokalbį potencialių mokinių akivaizdoje, tačiau yra priverstas sutikti, kad ir jam labiau už viską rūpi tiesa. Jis dar mėgina išsisukti, siūlydamas pagailėti veikiausiai pavargusių ir kitų reikalų turinčių klausytojų. Tačiau auditorija nusiteikusi labai smalsiai. Gorgijui teks patirti Sokrato *elencho* jėgą: „Tad jei ir klausytojai pageidauja, pradėk svarstyti ir klausk, ko nori" (458 e1–2). Gorgijas tikrai nesiveržia aiškintis savo meno santykio su teisingumu. Pasak R. Jenkso (2007, p. 202), „tai, kad Gorgijas pavaizduotas kaip žmogus, neturintis entuziazmo ginti moralinį savo profesijos tinkamumą [*the moral acceptability*] – sąmoningai provokatyvu. Šioje teksto vietoje girdėti Platoną klausiant ‚Kaip *tai* gali nerūpėti žmogui?'".

Intermedija pabrėžiamas pedagoginis „Gorgijo" svarstymo užmojis. Retorikos gerbėjai ir potencialūs sekėjai turėtų gerokai susimąstyti prieš atsidėdami šiam menui. Sokrato teigimu, kalbama apie svarbiausių žmogaus gyvenimo dalykų

vertinimą: „Mano galva, joks blogis žmogui nėra didesnis už klaidingą nuomonę apie dalykus, kuriuos mudu dabar svarstome“ (458 a8–b3).

457 c5–e1

sunkiai pavyksta, kad, pradėję ką nors aptarinėti, pašnekovai susitikimą pabaigtų viską tarpusavyje apibrėžę ir vienas iš kito pasimokę. Kad ne. Jei dėl ko nors nesutaria... Kai kurie galiausia net labai bjauriai išsiskiria... net klausytojams pasidaro nejauku – kaip galėjo ateiti klausytis tokių žmonių. Sokratas jau įspėja apie dialogo baigtį ir kartu ją numato: „Nesutarimas, nepasitenkinimas, užgauliojimai ir piktas išsiskyrimas. Jis mato, kad teks bristi giliau ir, nors kol kas pokalbis yra malonus ir civilizuotas, jį tęsiant iškyla pavojus įžeisti pašnekovą“ (Rutherford, 1995, p. 148).

457 e3–5

bijau pradėti tave kritikuoti, idant nepamanytum, jog taip varžausi ne dėl dalyko, kad jis būtų kuo aiškiausias, bet norėdamas prieš tave laimėti. Plg. 457 d3–5. Dialogų Sokratas dažnai ragina kautis ne tarpusavyje, bet kartu varžytis (*philonikein*) vardan tiesos. Plg. „Filebas“ 14 b5–7: „Juk ne dėl to dabar varžomės (φιλονικοῦμεν), kad nugalėtų būtent tai, ką aš teigiu, arba tai, ką tu, bet turbūt abudu išvien turėtume kovoti didžiausios tiesos pusėje“ ir „Faidonas“ 91 a: „Bijau, kad aš dabar... elgiuosi taip, tarsi siekčiau ne žinojimo, o pergalės (φιλονίκως), kaip visai neišauklėti žmonės. Juk ir jie, dėl ko nors ginčydamiesi, nesirūpina, kokia yra svarstomo dalyko padėtis, bet tesiekia, kad pašnekovams atrodytų taip, kaip jie teigia“. Žmones, kuriems labiau nei tiesa rūpi laimėti, Sokratas vadina eristais („gincininkais“). Plg. „Valstybė“ 454 a, 499 a.

„Kritikuoti“ ir „patirti kritiką“ čia, taip pat 458 a3–5 ir 461 a3, perteikia veiksmažodžio (δι-)ἐλέγχω (kritiškai

klausinėti, aiškintis, siekiant paneigti oponento teiginius) formas. *Elenchas* ir *elenktika* – svarbus Sokrato analizės elementas. Toliau tekste veiksmažodis ἐλέγχω verčiamas „paneigti" (462 a4 *sq*, 464 a1, 470 c4–d1, 471 d6, e2–4 ir toliau).

458 a5–7

Patirti kritiką tokiems nemažiau malonu mat tai aš laikau didesniu gėriu – tiek, kiek pačiam atsikratyti didžiausios blogybės yra didesnis gėris nei kitą iš jos išvaduoti. Matuojant Sokrato siūlomu matu, apsiverčia įprastas kritikos vertinimas – geriau pačiam ją patirti ir atsikratyti neteisingos nuomonės, nei kitus iš jos vaduoti. Vėliau panašiai pasikeičia vietomis neteisybės darymas ir patyrimas: esant būtinybei rinktis, geriau rinktis neteisybę patirti, nei pačiam elgtis neteisingai, nes pastaruoju atveju siela nukenčia gerokai labiau (469 b8–c2). Apsiverčia ir malonumo samprata: pasirodo, malonumą galima patirti ir tuomet, kai laimi pašnekovo nuomonė.

458 a8–b1

mano galva, joks blogis žmogui nėra didesnis už klaidingą nuomonę apie dalykus, kuriuos mudu dabar svarstome. E. R. Doddso pastebėjimu, šiais Sokrato žodžiais pirmą kartą nurodoma, kad „svarstomas ne vien retorikos apibrėžimas, bet kur kas esmingesnis dalykas – visa pasaulėžiūra [a whole *Weltanschauung*]" (1959, p. 215).

458 d2–4

nežinau, ar kada teko patirti didesnį malonumą nei dabar... aš tik džiaugsiuosi. Olimpiodoro nuomone, Sokrato ir Gorgijo kalbų klausytis norintis Chairefontas kalba kaip filosofas, o Kaliklis – kaip hedonistas: „Nesako: ‚Kada esu gavęs daugiau naudos', bet: ‚Kada esu patyręs malonumą', taip parodydamas

savo meilę malonumui (τὸ φιλήδονον)“ (*In Gorg.* 8, 11). „Protagore“ Kalijas, sofisto Protagoro šeimininkas, susirūpinęs, kad jo svečio pokalbis su Sokratu nenutrūktų, taip pat tvirtina, kad jokia kalba jam nebūtų tokia maloni, kaip Sokrato ir Protagoro pokalbis (335 c–d). Kalijo žodžių apie jo patiriamą malonumą, regis, neverta laikyti kokios nors nuoseklesnės pasaulėžiūros išraiška, tačiau „Gorgijo“ Kaliklio hedonizmas – išties svarbi dialogo tema. Žr. 491 e *sqq*. Toliau dialoge, kai Kaliklis kalbės apie malonumų (nevaržomo poreikių tenkinimo) gėrį, o Sokratas imsis jo teiginių analizės ir kritikos (*elencho*), pokalbis Kaliklio visai nebedžiugins. Tuomet nesitraukti ir baigti svarstymą jį (savo šeimininką) ragins svečias Gorgijas. Žr. paaišk. *ad* 497 a6–c4 („Intermedija...“).

Kaliklio žodžiai neabejotinai turėjo paveikti jo svečią, linkusį pabaigti keblų aiškinimąsi. Plg. paaišk. *ad* 447 b7–8 („Gorgijas pas mane yra apsistojęs“).

458 d7–8

būtų tiesiog gėdinga, jei nesutikčiau. Graikų tekste žodis „gėdinga“ pabrėžtinai iškeltas į pirmą vietą (Αἰσχρὸν δὴ...). Plg. paaišk. *ad* 455 c5–d1. Šįkart gėda neleidžia Gorgijui nutraukti nebemalonaus svarstymo. Akivaizdu, kad prastai pasirodyti pokalbyje su Sokratu į visus klausimus atsakyti mokančiam kalbėtojui taip pat būtų gėda.

458 d8–e1

Pats pasiūliau klausti, kas ko nori. Plg. 447 c5–448 a3. Gorgijas ne tik siūlė klausti, kas ko nori, bet ir teigė, kad daugelį metų nesulaukė jokio netikėto klausimo.

458 e3–461 b2

Retorika ir teisingumo išmanymas

Sokratas imasi *elencho* – kritinės Gorgijo paliudytos pozicijos analizės. Jis primena, kad, anot ankstesnio Gorgijo

apibrėžimo, retorius pats geba ir kitus pamoko visais klausimais įtikinti didelį piliečių sambūrį. Gorgijas sutinka, kad pats retorius dalyko neišmano ir kalba jo taip pat neišmanantiems susirinkimo dalyviams (458 e6–c2). Su tokiu retorikos veikimo būdu susijusias išvadas Sokratas padarys vėliau, kalbėdamas su Polu. Kol kas jis ragina įsižiūrėti į retorikos santykį su teisingumu („teisinga ir neteisinga") ir kitomis etinio veikimo kategorijomis (459 d1 *sq*: „bjauru ir gražu", „gera ir bloga"). Paklaustas, ar pamokytų, kas gera ir bloga (gražu ir bjauru, teisinga ir neteisinga), nežinantį žmogų, jei toks ateitų pas jį mokytis retorikos, Gorgijas sutrinka: „Manau, Sokratai, jei kartais kas ateis nežinodamas, ir šių dalykų galės iš manęs išmokti" (460 a). Netrukus Polas aiškins, kad Gorgijas sutiko iš „nepatogumo" („gėdos", 461 b), o vėliau Kaliklis – kad Gorgijas „taip pasakė dėl to, kad toks yra žmonių paprotys – jie pasipiktintų, jei jis nebūtų pritaręs" (482 d). Taip pat plg. paaišk. *ad* 461 b4–5. Galima suprasti, kad Gorgiją suglumina pats Sokrato klausimas, nes jis nesitiki, kad atsirastų toks keistuolis – įprastų visuomenės konvencijų ir normų neišmanantis žmogus.

Sokratas Gorgijo atsakymą interpretuoja kaip pretenziją mokyti apie teisingumą (savaime) ir kitus pamatinius etikos dalykus. Jis primena Platono skaitytojams pažįstamą savo teiginį, esą žmogus tampa toks, kokį jį padaro išmoktas mokslas: išmokęs dailidės amato tampa dailide, muzikos – muzikantu, o „išmokęs, kas teisinga, pagal tą pačią taisyklę (κατὰ τὸν αὐτὸν λόγον), yra teisingas žmogus" (460 b1–7). Pridūręs, kad teisingas žmogus negali norėti elgtis neteisingai (460 b8 *sq*), Sokratas pagaliau gali nurodyti, kodėl, jo manymu, Gorgijo teiginiai skamba prieštaringai (οὐ συνᾴδειν; tarp jų „esama disonanso"). Mat Gorgijas sakė, kad mokytojas neturi būti kaltinamas dėl neteisingo mokinių elgesio (457 b1–c3), o dabar paaiškėjo, kad retoriaus mokinys *negali* elgtis neteisingai (460 c).

Išvadą apie neišvengiamai teisingą retorikos žinovo elgesį pagrindžia Ksenofonto (plg. „Atsiminimai" III, 9, 5) ir Aristotelio („Nikomacho etika" 1144 b17–20, „Eudemo etika" 1216 b3 *sqq*) istoriniam Sokratui priskiriamas teiginys apie dorybės ir žinojimo tapatumą. Tačiau „Gorgijo" svarstymui dabar svarbiausia yra ne tai, bet pats retorikos santykio su teisingumu klausimas. Kad ir ką manytume apie minėtos prielaidos pagrįstumą (Gorgijas nedvejodamas su ja sutinka), Sokratas išties surinko pakankamai medžiagos, kad parodytų šio santykio problemiškumą: pasak Gorgijo, teisingumas yra pagrindinis retoriaus kalbų objektas, tačiau retorius nė neketina būti šio dalyko žinovu („ekspertu") ir nežada tokio žinojimo suteikti piliečių „masėms", nors prispaustas sako, kad, reikalui esant, galės pamokyti teisingumo neišmanantį žmogų.

Kalbėdamas su Gorgiju, Sokratas prieina retorikos mokytojo atsakomybės už savo mokinių teisingumą klausimą. Šio klausimo svarbą pabrėžia ir tai, kad šioje dialogo dalyje ne sykį primenama, kad Sokrato ir Gorgijo pokalbį stebi potencialių retorikos grando mokinių būrys (455 c5–d5, 458 b5–c7). Su Gorgijo jau laimėtais sekėjais, Polu ir Kalikliu, bus kalbama apie dar didesnę retorių atsakomybę, sietiną su jų veikiamų piliečių sielos būsena.

Dialogų Sokratas siekia parodyti, kad madingi pilietinio iškilumo mokytojai, tarp jų ir Gorgijas, nėra nusiteikę aiškiai atsakyti, ar dorybė yra išmokstamas dalykas, ir koks mokslas suteikia dorybei reikalingą žinojimą. Plg. „Menonas" 95 b–c. Sokrato ir Platono laikų atėniečių bendruomenėje (kaip ir mūsų) tam tikras teisingumo išmanymas atrodė savaime suprantamas dalykas. Sokrato likimas Atėnų teisme, teisėjaujant jokių specialių žinių apie teisingumą neturintiems piliečiams, teisingumo prigimties klausimą pavertė viena iš kertinių filosofo Platono temų.

458 e3–459 c5

Neišmanydamas svarstomo dalyko, retorius neišmanėlių būriui geba pasirodyti įtaigesnis už amato žinovą

458 e6–459 a1

Tokiu, kuris apie viską gebėtų ne pamokyti, bet įtikinti, idant būtų įtaigus minioje? Plg. 454 e5–455 a7.

459 a1–3

Sakei, kad net svarstant apie tai, kas sveika, retorius bus įtaigesnis už gydytoją? Plg. 456 b6–c2.

459 b3–c2

nežinovas nežinovų būryje bus įtaigesnis už žinovą... Pačių dalykų, kokie jie yra, žinoti jai visai nereikia... kad nežinovų būryje pasirodytum žinąs daugiau už žinovus. Panašiai Sokrato pašnekovas Faidras jo vardu pavadintame dialoge sako girdėjęs, kad „būsimasis retorius privalo žinoti ne tai, kas iš tiesų yra teisinga, bet kas teisinga pasirodytų sprendimą priimsiančiam būriui. Ir kas išties yra gera ar gražu, mokėti nereikia, pakanka to, kas taip atrodys. Mat įtaigumas plaukia iš čia, ne iš tiesos“ (259 e *sq*).

459 c6–460 c6

Retorikos žinovas privalės išmanyti, kas yra teisinga ir kas ne, todėl negalės būti neteisingas

Sokratas aiškiai nusako retorikos žinovo santykio su savo veiklos objektu klausimą. Ar retorius privalo išmanyti, „kas teisinga ir neteisinga, bjauru, gražu, gera ir bloga“? Ar pakanka tokiam atrodyti gausiame piliečių sambūryje ir gebėti jį įtikinti? 459 d–e.

Jaunųjų atėniečių akivaizdoje klausiamas, ar pamokytų pas jį ateinantį žmogų apie tai, „kas teisinga ir neteisinga,

bjauru, gražu, gera ir bloga", Gorgijas akivaizdžiai sutrinka (koks doras pilietis to negalėtų?; plg. paaišk. *ad* 461 b4–5) ir yra priverstas atsakyti, kad pamokytų. Sokratas gauna galimybę pritaikyti savo meno (amato), žinojimo ir „profesionalaus" elgesio taisyklę: (1) viena vertus, meno atstovas tikrai privalo išmanyti savo dalyką (šį teiginį Sokratas išplėtos netrukus, 465 a), (2) kita vertus, žinojimas visada tiesiogiai veikia žinantį (meną išmanantį) žmogų: „Kas ko išmoksta, yra toks, kokį jį padaro dalyko mokslas". Todėl „išmokęs, kas teisinga, yra teisingas žmogus" (460 b), o „teisingas žmogus [negali] nenorėti elgtis teisingai" (460 c). Gorgijas sutinka labai neryžtingai – jis atsidūrė jam akivaizdžiai neįprastų teiginių lauke ir veikiausiai nujaučia, kad pašnekovas įviliojo jį į spąstus.

Galima sutikti, kad spąstus Gorgijui paspendžia dviejų teisingumo išmanymo sampratų skirtumas. (1) Įprastas polinis teisingumo išmanymas numato, kad profesionalus retorius susirinkime sugeba asmenis ir įvykius nusakyti taip, kad politinį klausimą sprendžiantys susirinkimo dalyviai pripažintų juos teisingais arba neteisingais, gražiais arba bjauriais, gerais arba blogais, ir moka pateikti svarių argumentų vieno ar kito sprendimo naudai (plg. Cooper, 1999, p. 40 *sq*). Toks mokėjimas numato tam tikrą pamatinį polyje galiojančių moralės normų žinojimą. (2) Anot Sokrato teisingumo išmanymo sampratos, kas teisinga, žinantis žmogus pats tampa teisingas, kaip gydymo dalykų išmokęs – gydytoju, o muzikos – muziku. Vėliau dialoge primindamas šią svarstymo vietą Sokratas pasakys, kad „norint būti tinkamu retoriumi [t. y. tokiu, koks atitinka Sokrato ‚gerosios retorikos' sampratą] išties reikia būti teisingam ir išmanyti, kas yra teisinga" (508 c).

459 c7

netrukus pasiaiškinsime. Tokio aiškinimosi Sokratas imsis kalbėdamas su Polu, 466 a *sqq*. Sokratas pradeda elgtis kaip ryžtingas ir valdingas svarstymo šeimininkas.

459 d1–2

retorikos mokovo santykis su tuo, kas teisinga ir neteisinga, bjauru, gražu, gera ir bloga. Žodžiais „kas teisinga ir neteisinga, bjauru, gražu, gera ir bloga" apimama visa etinio polinio elgesio sritis. Tie patys žodžiai, tik kita tvarka kartojami 459 d4–5. Anksčiau Sokrato klausinėjamas Gorgijas priėjo glaustesnį ir specifiškesnį retorikos dalyko apibrėžimą – tai, „kas yra teisinga ir neteisinga" (454 b, plg. 455 b).

Aristotelis „Retorikoje" (1358 b20 *sqq*) skirs tris retorinių kalbų rūšis, kiekvieną siedamas su specifiniu tikslu („paskirtimi", *telos*). Patariamoji retorika, visų pirma, sietina su tuo, kas „gera ir bloga" (arba „naudinga ir kenksminga"), teisminė – su „teisinga ir neteisinga", o parodomoji (*epideiktinė*, plg. paaišk. *ad* 447 a6) – su „bjauru ir gražu".

459 d4–e8

neišmanydamas pačių dalykų... jis yra apsirūpinęs tokia įtaigumo priemone, kad nežinovų būryje atrodys žinąs daugiau už žinovą? Ar būtina išmanyti... Ar tu išvis negalėsi jo mokyti retorikos, jei prieš tai nebus išmokęs šių dalykų tiesos? „Faidre" 260 e7–d2 pašnekovai sutinka: kas gera ir kas bloga, neišmanantis retorius išaugintų labai prastų vaisių, jei, žiūrėdamas vien sambūrio („masės", *plēthous*) nuomonės, įtikintų žmones daryti ne gerus, bet blogus darbus. Tačiau Sokratas čia pat pasitaiso: „Gal mes vis dėlto grubiau nei dera esame išpeikę kalbų meną? Jis, ko gero, galėtų tarti: ‚Kokias nesąmones kalbate, keistuoliai! Juk aš nieko neverčiu mokytis kalbėti, jei neišmano tiesos, bet, jei galiu patarti, manęs žmogus tegu imasi jau įgijęs aną dalyką. O šitai galiu pasakyti išdidžiai: ‚Be manęs tikrovės žinovas vis vien neturės jokio įtaigos meno'" (260 d). Pats Sokratas „Faidre" neskuba pritarti tokiam retorikos vertinimui, mat dar reikia įrodyti, kad ji – „menas", *tekhnē*.

Gorgijas mūsų dialoge nepasiūlo nei tokios, nei kitokios nuoseklesnės retorikos santykio su teisingumu versijos, o klausimą apie galimybę retoriką laikyti „menu“ Sokratas netrukus svarstys kalbėdamas su Polu (462 b *sqq*). Dialogo visuma palieka galimybę retoriką laikyti gero politiko pagalbininke. Pokalbį kaip reiklus dialektikas pradėjęs Sokratas pats jį pabaigs įtaigiu retoriniu pamokslu.

459 e3–4

tu kaip retorikos mokytojas jo nemokysi jokių tokių dalykų (tai juk ne tavo darbas). Sokrato žodžiai gali priminti „Menone“ 95 b–c nusakomą Gorgijo poziciją: Gorgijas juokiasi iš tų, kurie skelbiasi esantys „dorybės mokytojai“. Sokrato klausimas Gorgijui turi būti keblus, kadangi klausiama potencialių mokinių akivaizdoje.

459 e6

kad atrodytų geras toks nebūdamas? „Geras“ (*ἀγαθόν*) čia nusako gerą tam tikro meno atstovo ar žinovo kokybę: Gorgijo mokinys susirinkime pasirodys geras svarstomo dalyko žinovas, toks nebūdamas. Kita vertus, „geras“ galbūt nuspėja ir netrukus Sokrato iškelsimą teiginį: kaip dailidės amato išmokęs žmogus virsta dailide, o išmokęs muzikos – muzikantu, taip ir, kas teisinga, išmokęs retoriaus mokinys turi tapti geras (t. y. doras) ir teisingas (460 b).

„Gorgijo“ pabaigoje Sokratas iškilmingai skelbia, jog teiginys, kad vyras labiau nei ko nors kito „turi siekti būti, ne atrodyti geras“, yra viso svarstymo metu kritiką atlaikiusi tiesa, sietina su keliais kitais jo gintais teiginiais: geriau patirti neteisybę nei pačiam būti neteisingam, nedorėliui geriau patirti bausmę nei likti nenubaustam, bet kokio pataikavimo reikia vengti, o retoriką, kaip ir bet kokią kitą veiklą, reikia naudoti teisingumo labui (527 b–c).

Priešpriešą tarp „būti" ir „atrodyti" nusako graikams gerai žinoma Aischilo eilutė: „Ne rodytis geriausias, bet būti nori" („Septynetas prieš Tebus" 592). Plg. „Valstybė" 361 b. Šis teiginys („būti teisingam, ne atrodyti") atliepia esminę „Gorgijo" temą – apsimestinės bei prisitaikėliškos retorikos ir filosofinės, nuogos dalyko tiesos priešpriešą.

460 a1-2

kaip ką tik sakei, atverk retorikos galią. Plg. 455 d6-7.

460 a3-4

Manau, Sokratai, jei kartais kas ateis nežinodamas, ir šių dalykų galės iš manęs išmokti. Gorgijas sako ἐὰν τύχῃ μὴ εἰδώς – pažodžiui: „jei pasitaikytų toks, kuris nežino". Regis, šiais žodžiais norima parodyti, kad Gorgijas tokį atvejį (kad kas nors pas jį ateitų neišmanydamas, kas yra gera, gražu ir teisinga) laiko retenybe. Išties, tiek Sokrato, tiek Platono laikų graikų polyje buvo įprasta manyti, kad tam tikrą supratimą apie tai, kas yra gera ir teisinga, vaikai gauna stebėdami savo tėvų ir kitų dorų piliečių pavyzdį, ir kad be tokio suvokimo poli(ti)nis gyvenimas tiesiog nebūtų įmanomas. Platono dialoge sofistas Protagoras pasakoja mitą, anot kurio, Hermis Dzeuso paliepimu teisybę ir gėdą padalijo visiems žmonėms, mat kitaip jie neįstengė gyventi kartu („Protagoras" 322 b-d). Būtent todėl, kad toks visuotinis teisingumo suvokimas laikytas savaime suprantamu dalyku, Atėnų teisme, lėmus burtams, teisingumą vykdyti galėjo kiekvienas pilietis.

Regis, Gorgijas neturi parengęs tokiam atvejui tinkamos teisingumo mokslo programos ir nežino, kaip tas žmogus iš jo pasimokys teisingumo (plg. Rutherford, 1995, p. 148: *By a process of passive absorption?*). Sutikdamas, kad pamokytų, kas yra gera, gražu ir teisinga, nežinantį mokinį, dialogo

Gorgijas vargu ar prieštarauja „Menone“ 95 b–c jam priskiriamam požiūriui į dorybės mokytojus (pasak Menono, Gorgijas iš tokių juokiasi). „Gorgijo“ personažas dabar, atrodo, viso labo sutinka supažindinti (keistoką) žmogų su bendriausiomis bendruomenės sampratomis apie tai, kas yra teisinga ir neteisinga, bet nežada būti dorybės mokytoju ir padaryti jį dorybingą. Pasak J. Beversluiso (2000, p. 307), „neigdamas esąs dorybės mokytojas, t. y. sakydamas nesąs žmogus, kuris ‚daro žmones dorus‘ ir kartu teigdamas, kad suteikia moralės žinių jų stokojantiems mokiniams, Gorgijas sau prieštarauja ne daugiau nei žmogus, kuris nelaiko savęs geografijos mokytoju, t. y. ‚[ne]daro žmonių geografais‘ ir čia pat ima jiems aiškinti, kaip iš Atėnų nukeliauti į Spartą“. Akivaizdu, kad dialogo Sokratas turi kitokią mokymo apie tai, kas teisinga, gražu ir gera, sampratą. Jo nuomone, kiekvienam normaliam piliečiui žinomų bendriausių elgesio normų išmanymas negalėtų būti pakankamu pagrindu retorikai suteikti lemiamą balsą, piliečių miniai sprendžiant teisingumo klausimus (plg. 460 e).

460 b1–7

Išmokęs dailidės amato dalykų žmogus yra dailidė? ... Muzikos – muzikas? ... ? Ir visi kiti pagal tą pačią taisyklę: kas ko išmoksta, yra toks, kokį padaro dalyko mokslas? ... pagal tą pačią taisyklę, ir išmokęs to, kas teisinga, yra teisingas žmogus? Nurodydamas įvairių amatų (*tekhnē*) mokslo pavyzdį, Sokratas kildina bendrą taisyklę: „Kas ko išmoksta, yra toks, kokį padaro dalyko mokslas“. Tokį „techninį“ modelį jis taiko ir dorybėms: kas išmoksta teisingumo (τὰ δίκαια, „teisingumo dalykų“), yra teisingas (δίκαιος) žmogus.

Galima sutikti, kad Sokrato argumentas yra retorinis ta prasme, kokia Sokratas neseniai kalbėjo apie retoriką: ji įtikina nesuteikdama žinojimo (454 e–455 a). Retorinį ir

parodinį Sokrato argumentavimo pobūdį aptaria B. Levettas (2005), p. 216 *sqq*. Gorgijas pritaria Sokrato išvadai, tačiau kritiškam žvilgsniui jo svarstymas turėtų pasirodyti gana trapus. Visų pirma, jei teisingumo mokslas gretinamas su amatininkų mokymu, tuomet, kas teisinga, išmokęs žmogus turėtų tapti ne teisingas, bet teisėju. Tačiau teisėjų darbą Atėnuose dirbo jokių specialių mokslų nėję piliečiai. Kyla ir kitų klausimų: Gorgijas sutiko, kad galėtų pamokyti apie tai, kas yra teisinga ir neteisinga, gera ir bloga, gražu ir bjauru. Akivaizdu, kad Sokratas savo svarstymą taiko tik vienai – teigiamas savybes nusakančiai sampratų daliai – jis nenori pasakyti, kad tas pats Gorgijo mokinys taptų neteisingas (išmokęs, kas neteisinga), blogas ir bjaurus (išmokęs, kas bjauru ir bloga). Plg. Levettas (2005), p. 216 *sq*.

Sokrato argumento pamatą sudarantis būdvardžių gretinimas: išmokęs τὰ τεκτονικά („dailidės amato“) žmogus yra τεκτονικός (*sc*. ἀνήρ; „dailidė“, įprastas žodis būtų τέκτων), ὁ τὰ μουσικὰ („muzikos dalykų“) μουσικός („muzikas“), ὁ τὰ ἰατρικὰ („gydymo dalykų“) ἰατρικός („gydytojas“; įprastesnis žodis būtų ἰατρός), primena retorinę Gorgijo mokyklos manierą – joje mėgtą poliptoto (skirtingų to paties žodžio linksnių gretinimas) figūrą. Tokio stiliaus iškalbos pavyzdį dialogo pradžioje pateikė Polas. Žr. paaišk. *ad* 448 c4 *sqq*. B. Levetto teigimu (2005, p. 224 *sq*), Sokratas įveikia Gorgiją jo retorikos ginklais, kartu parodydamas, kad sklandžiai sudėliotų žodžių įtaigumas nebūtinai nusako tvirtai apmąstytą žinojimą.

Vis dėlto negalima sutikti, kad vienintelis šio Sokrato argumento tikslas – parodyti pašnekovui, kaip veikia retorinė apgaulė. Teiginys, esą, kas teisinga, išmokęs (žinantis) žmogus negali norėti elgtis neteisingai, atitinka garsią etinės Sokrato filosofijos prielaidą apie žinojimo ir dorybės tapatumą. Istoriniam Sokratui ją priskiria Ksenofontas,

„Atsiminimai apie Sokratą“ III, 9, 5 („sakė, kad teisingumas ir visos kitos dorybės yra išmintis“) ir Aristotelis, „Nikomacho etika“ 1144 b17–20, „Eudemo etika“ 1216 b3 *sqq*. Vėliau Sokratas aiškins Polui, kad norėti žmogus gali tik gėrio (467 c–468 e). Šį jo teiginį taip pat grindžia (dialoge neaptariama) prielaida apie neatsiejamą žinojimo ir etinio elgesio ryšį. Platono dialogų Sokrato įsitikinimas, esą, kas teisinga, žinantis žmogus tegali norėti elgtis teisingai, remiasi įsitikinimu, (1) kad visi žmonės gyvenime siekia gėrio, (2) kad gėris neįmanomas be teisingumo ir kad, (3) kas teisinga, žinantis žmogus negali rinktis kito kelio. Plg. „Menonas“ 77 b–79 b, „Eutidemas“ 279 c–282 b, „Protagoras“ 356 c–357 e, 359 c–360 d, „Charmidas“ 171 d–174 d ir Cooper (1999, p. 44).

Sokratas neatskleidžia, kaip jis pats įsivaizduoja teisingumo mokslą, padarantį žmogų teisingą, t. y. keičiantį jo motyvaciją ir veiklą. Atrodo, kad šioje teksto vietoje Platonas išties „mus palieka su pritempta teisingumo išmanymo ir medicinos, dailidės amato bei muzikos išmanymo analogija, pagražinta kažkokiu dekoratyviniu priedu [*an ornament*], kuris šiame kontekste atrodo tiesiog kaip nepagrįsta Sokrato mokymo apie moralinį žinojimą ir moralinę motyvaciją dogma“ (Cooper, 1999, p. 44), ir kad baigiamaisiais pokalbio su Gorgiju žodžiais (461 a–b: „Nemenko mums prireiks pasikalbėjimo, kol tinkamai visa tai ištirsime!“) siekiama parodyti, kad klausimas dar toli gražu nėra ištirtas (*ibid.*, p. 45). Pokalbyje su Kalikliu aiškėja, kad teisingumo pažinimas tiesiogiai keičia sielą – jos pradų būseną ir santykius. Plg. 503 d–504 e. Sielą nuosekliai formuojančio teisingumo samprata bus išplėtota Platono „Valstybėje“.

J. M. Cooperio nuomone (1999, p. 44–51), dialogo Sokratui priskirdamas reiklesnius skaitytojus nuviliantį argumentą, Platonas siekia, kad jie (mes), kaip ir jis pats, nusiviltų Sokrato mokymu apie moralinę motyvaciją sukuriantį žinojimą ir

patys imtų (imtume) ieškoti geresnio aiškinimo, kaip pats Platonas jau brandina skirtingo (ne vien racionalaus) moralinio ugdymo sampratą. Atrodo, dialogo kontekste labiau verta kalbėti ne apie Platono patiriamą ir perteikiamą nusivylimą Sokrato veikimo metodais (sunku būtų tokią intenciją suderinti su ryškiai skambančiais teiginiais apie Sokrato laikysenos pranašumą artėjančių išbandymų akivaizdoje), o apie Sokrato mąstyseną pagrįsti leidžiančių naujų kelių paiešką. Apie sielos pradus ir jų tvarką keičiantį teisingumo ir santūrumo veikimą toliau dialoge kalbės tas pats pokalbio protagonistas Sokratas, kuris Gorgijui pareiškia, kad jų dar laukia ilgas aiškinimasis. Nebūtina manyti, kad nuviliančiais argumentais Platonas skaitytojams nori parodyti, kad Sokrato moralinės motyvacijos samprata nepakankamai pagrįsta, o pats Platonas gali pasiūlyti geresnę. Labiau tikėtina, kad norima pasakyti: „Nemanykite, kad čia yra visas Sokrato mokslas. Skaitykite toliau. Žiūrėkite, ką jis dar pasakys".

460 c3–6

[[S.] Taigi, teisingas žmogus niekada nenorės elgtis neteisingai? ... [Gorg.] Taip.] Leidėjai seniai pastebėjo, kad 460 c4 *sq* žodžiai (οὐκοῦν ἀνάγκη τὸν ῥητορικὸν δίκαιον εἶναι) kartoja ankstesnį 460 c1 teiginį (τὸν δὲ ῥητορικὸν ἀνάγκη ἐκ τοῦ λόγου δίκαιον εἶναι), o 460 c3 (Οὐδέποτε ἄρα βουλήσεται ὅ γε δίκαιος ἀδικεῖν) apibendrintai perteikia 460 b8–c2 žodžius. Todėl tikėtina, kad ši teksto dalis – į tekstą perrašinėtojo įtraukta alternatyvi Sokrato argumento formuluotė.

460 c7–461 b2

Sokratas nurodo Gorgijo teiginių prieštaringumą: retorius ir gali, ir negali būti neteisingas

Sutikęs su specifine Sokrato žinojimo ir meno samprata ir pripažinęs, kad teisingumą išmanantis žmogus tegali norėti

elgtis teisingai, Gorgijas nebegali neigti moralinės retoriaus atsakomybės *už savo ar savo mokinio veiksmus*, taip prieštaraudamas savo ankstesniems žodžiams, esą retorikos mokytojas neatsako už neteisingus savo mokinių veiksmus (456 d–457 c). Pasak J. Beversluiso (2000, p. 309), siūlydamas Gorgijui sutikti, kad, kas teisinga, išmokęs žmogus tegali būti teisingas, „Sokratas pašnekovui jau parūpina virvę, kad tas galėtų pasikarti". Sokratas paaiškina, kodėl, jo akimis, Gorgijo teiginiai nedera tarpusavyje: (1) anksčiau Gorgijas pripažino, „kad retorikos dalykas yra kalbos – ne apie lyginius ir nelyginius skaičius, bet apie tai, kas teisinga ir kas neteisinga"; (2) vėliau – kad retoriaus mokiniai gali pasielgti neteisingai.

Sokrato manymu, teisingumui skirtų kalbų mokslas negali būti susijęs su neteisingumu („būti neteisingas reikalas"). Kad taip yra, Sokratas Gorgijui parodė pasiūlęs sutikti, kad išmokstant, kas yra teisinga, teisingu žmogumi tampama taip pat, kaip išmokstant gydymo dalykų – gydytoju. Akivaizdu, kad tą patį argumentą jis galėtų pritaikyti įrodinėdamas, esą teisingumui skirtų kalbų ekspertas, vadinasi, teisingumo žinovas, negali pats būti neteisingas žmogus.

Polas aiškins, kad prieštaravimas Gorgijo pozicijoje atsirado todėl, kad jis nedrįso (jam „buvo gėda") „nesutikti..., kad retorikos žinovas taip pat žino, kas yra teisinga, gražu ir gera, ir jei kas pas jį ateitų šito nežinodamas, jis pamokys", vadinasi, nesugebėjo laikytis teiginio apie retorikos mokslo *neutralumą* moralės klausimais. Pats Polas sakys, kad, kalbant apie politinę galią ir sėkmę, neturi reikšmės, teisingai ar neteisingai jų pasiekta (469 a).

Galima sutikti, kad Sokrato nurodomas Gorgijo pozicijos prieštaringumas *sensu stricto* „nėra vidinis Gorgijo pažiūrų prieštaringumas [*not internal to Gorgias' views*], bet atspindi Gorgijo ir Sokrato požiūrių skirtumą" (Irwin, 1979, p. 129; plg. Cooper, 1999, p. 49 *sq*, Levett, 2005, p. 215). Polas (461 b–c)

ir Kaliklis (482 c-d) mėgins aiškinti, kad iškilusio prieštaravimo priežastis – situacinė ir emocinė (auditorijos akivaizdoje jaučiama gėda). Sokrato manymu, nurodomas konfliktas atspindi giluminį polinės retorikos santykio su teisingumu problemiškumą.

460 c7-d6

atsimeni, anksčiau sakei... Buvo taip pasakyta ar nebuvo? Plg. 456 c7-457 c3.

460 e2-5

sakėme, kad retorikos dalykas yra kalbos – ne apie lyginius ir nelyginius skaičius, bet apie tai, kas teisinga ir kas neteisinga. Plg. 454 b5-7.

461 a2

tavo teiginiai tarpusavy nedera. Ar Gorgijas galėjo išvengti triuškinančios Sokrato kritikos išvados? Gal jam būtų pakakę pasakyti, kad mokslo žinovas gali suklysti. Juk ir batsiuvys, ir muzikantas ne visuomet tobulai atlieka savo darbus. Vis dėlto ankstesniuose Gorgijo žodžiuose apie neteisingai besielgiančius retoriaus mokinius sunku būtų įžvelgti tokią mintį – jis kalbėjo apie pagrįstai nekenčiamus piktadarius, kurių kaltė neturi būti verčiama doram mokytojui (plg. 457 b2-c7).

461 a2-4

pasakiau anuos žodžius: jei, kaip ir aš, manai, kad dėl kritikos tik laimi, verta kalbėtis toliau, o jei ne – atsisveikinkime. Plg. 458 a-b. Sokratas klastingai primena ankstesnį sutarimą. Suprask, jei Gorgijas yra toks žmogus, kokiu dėjosi, dabar turėtų džiaugtis pokalbio rezultatu. Kita vertus, galima sutikti, kad Sokratas dar nėra panaikinęs jokios klaidingos Gorgijo nuomonės apie svarbiuosius gyvenimo

dalykus (plg. 458 a): „geriausiu atveju, parodęs jo įsitikinimų [*belief-set*] nenuoseklumą“ (Beversluis, 2000, p. 310). J. Beversluiso nuomone, net ir Gorgijo nenuoseklumo Sokratas neįrodo, kadangi prieštaravimas atsiranda ne dėl loginio paties Gorgijo teiginių prieštaringumo, bet tik dėl jo neapdairumo. Sokratui siūlant sutikti, kad, kas teisinga, išmokęs žmogus yra teisingas ir negalės elgtis neteisingai, Gorgijas, užuot skubėjęs pritarti šiam specifiniam Sokrato moralės paradoksui, turėjęs tvirtai tarti: „Ne, Sokratai, tai tavo mokslas, ne mano. Ir kol tu nenurodysi man priežasčių, verčiančių skelbti tokius intuicijai ir įprastai nuomonei prieštaraujančius teiginius [*such counter-intuitive and contra-endoxic theses*], aš jiems nepritarsiu. Todėl aš nuosekliai galiu tvirtinti, kad suteikiu mokiniams trūkstamas moralės žinias, ir kad jie galbūt neteisingai pasinaudos retorika“ (2000, p. 313).

Regis, Sokratas prieš Gorgiją išties kol kas laimėjo, veikiau, retorinę pergalę. Vėliau jis pasakys Polui, kad dar nėra išsiaiškinęs, kaip Gorgijas supranta savo retoriką (463 a), o dabar – kad laukia ilgas pokalbis (461 b1–2: „Nemenko mums prireiks pasikalbėjimo, kol tinkamai visa tai ištirsime!“).

„Protagore“ su Sokratu besikalbantis sofistas Protagoras aiškina, kad dailidės ir kitų panašių amatų reikalu atėniečiai klausia tik negausių dalyko žinovų, o tardamiesi pilietinio teisingumo klausimais išklauso kiekvieno vyro nuomonę, „nes kiekvienam dera būti šios dorybės dalininku, antraip tiesiog negalėtų būti polių“ (322 e–323 a). Tad Platonas ir jo Sokratas puikiai žino, kad atėniečių bendruomenė teisingumo klausimais nesitiki išgirsti eksperto nuomonės, tačiau, kitaip nei jų bendrapiliečiai, nemano, kad taip ir turėtų būti.

461 a7–b1

Dėl šuns, Gorgijau. Sokratas, matyt, mėgo šią priesaiką, veikiau – priežodį. „Gorgijuje“ jis šunimi prisiekia dar du kartus (466 c3, 482 b5), taip pat „Apologijoje“ 22 a, „Hipijuje I“

287 e, 298 b, „Liside“ 211 e, „Kratile“ 411 b, „Faidone“ 98 e, „Valstybėje“ 567 d, 592 a ir „Faidre“ 228 b. Toks dievagojimas priklausė žemo, gruboko stiliaus šnekamajai kalbai. Aristofano „Vapsvose“ 83 šunimi prisiekia vergas. Daugiau žr. Alekniene (Platonas, 1999, p. 238 *sq*) ir Ališauskas (Platonas, 2011, p. 182 *sq*). Nestandartines priesaikas mėgstantis Sokratas vėliau (489 e2) žaismingai vietoj Dzeuso prisiekia Dzetu (kurį „vaidina“ Kaliklis).

461 b3–481 b5

Sokratas ir Polas

Polo įsiveržimu į pokalbį prasideda antras dialogo dramos veiksmas. Nuo pat pradžios nekantravęs parodyti savo gebėjimus, Polas pagaliau gauna tokią progą. Sokratas leidžia jam užimti Gorgijo vietą ir pataisyti, jo vertinimu, netinkamas ankstesniojo pokalbio vietas (kaip sužaistos partijos ėjimus). Polas gali būti laikomas „gyvu Gorgijo retorikos meno produktu“: „Platonas vaizduoja Polą kaip profesinio santykio su Gorgiju suformuotą žmogų. [...] Jis mėgdžioja Gorgijo iškalbos stilių ir trokšta Gorgijo žadamų garbės ir asmeninės laisvės. Jis tiki, kad retoriniai įgūdžiai jam suteiks galią daryti tai, kas jam patinka, ir kontroliuoti kitus žmones. Jis net galėtų būti laikomas vienu iš tų mokinių, kurie, atsidūrę sudėtingesnėje situacijoje, turbūt galėtų piktnaudžiauti savo įgūdžiais“ (Bensen Cain, 2008, p. 214).

Gorgijas oriai atsakinėjo į Sokrato klausimus. Polas aršiai kritikuoja Sokrato klausinėjimo būdą (461 c). Jis įtaria pašnekovą nenuoširdumu ir nori išgirsti paties Sokrato nuomonę svarstomais klausimais (461 b, 462 c8–10, 463 d3, 468 e6–9, 470 b11, 471 d8–e1, 474 b7). Polui rūpi, kad Sokratas pripažintų retorikos meno grožį ir galią. Jo nuomone, retoriai, t. y. kalbėti įgudę politiniai veikėjai, polyje gali turėti didelę,

net tironišką valdžią. Tokia neribota valdžia jis žavisi ir negali patikėti, kad Sokratas nepritaria jo požiūriui.

Sokratui pasiūlius rinktis – klausinėti ar atsakinėti į klausimus, veržlusis Polas renkasi užduoti klausimus (462 b3 *sqq*). Kadangi Gorgijui nepavyko patenkinamai paaiškinti, kas yra retorika, jis siūlo į šį klausimą atsakyti pačiam Sokratui (462 b4 *sq*). Tačiau netrukus grįžta prie atsakinėtojo vaidmens, aiškindamas, kad tikisi tokiu būdu greičiau sužinoti *Sokrato* nuomonę (467 c3 *sq*, plg. 474 c2 *sq*). Galiausiai, Polui nėra svarbu, kokį vaidmenį rinktis – klausinėti ar atsakyti į pašnekovo klausimus, kad tik kuo skubiau išgirstų, ką mano retoriams iššūkį metęs Sokratas. Sokratas pabrėžia, kad Polas pernelyg skuba išgirsti išvadas, neturėdamas kantrybės išsiaiškinti svarbių parengiamųjų klausimų (plg. 463 b7–c6, e1–2). Polo laikysena lemia tai, kad, bendraudamas su juo, Sokratas vis dažniau ima kalbėti apie save – savo požiūrį į pilietinį gyvenimą ir teisingus bei neteisingus veiksmus. Taip ima ryškėti sokratiškoji (filosofinė) alternatyva retorių ir jų gerbėjų ugdomai mąstysenai. Antrajame dialogo „veiksme" Sokratas pirmą kartą prabyla ir apie savo asmeninį santykį su retorine Atėnų teismų praktika (471 e–472 c).

Išgirsti Sokrato teiginiai Polą ne tik stebina, bet ir pykdo: „Sokratai, tai, ką kalbi, yra stačiai pasibjaurėtina! Neįmanoma!" (467 b10); „Sokratai, mėgini prakišti nesąmones (*atopa*)!" (473 a1); „Nemanai, kad tavo teiginys jau yra paneigtas, kai kalbi dalykus, kuriems joks žmogus nepritartų? Nagi, paklausk bet kurio iš čia esančiųjų!" (473 e4 *sq*). Mat Sokratas teigia, kad retoriai ir tironai poliuose neturi jokios galios, kadangi „nedaro ką nori", nors ir daro „ką sumano" (466 b–468 e); tikina, kad jis nepavydės galingam tironui, kad ir pačiam „Didžiajam karaliui", kol neišsiaiškins, koks yra jų išsilavinimas ir teisingumas, nes tik teisingas žmogus yra laimingas (470 d–e). Jis aiškina, kad geriau būti neteisingai

nuskriaustam (patirti neteisybę) nei pačiam kitus skriausti („elgtis neteisingai") (468 e–469 c), o pasielgus neteisingai (nusikaltus), geriau patirti bausmę nei jos išvengti (472 d–474 b10). Sokratas žino, kad jam nepritartų ne tik Polas, bet ir dauguma gerbiamų Atėnų piliečių, (472 a–b). Tas jam nerūpi – svarbiausia sutarti su tiesa ir pamėginti įtikinti atvirai dalyką svarstantį pašnekovą (471 e–472 c, 474 a5–b1, 475 e7–476 a2).

Kita vertus, anot Sokrato, iš tikrųjų visi žmonės, kad ir kaip paradoksaliai tai skamba, mano, kad „daryti neteisybę yra didesnis blogis nei ją patirti, o likti nenubaustam blogiau nei bausmę gauti" (474 b2–5). Sokratas dėsto savo argumentus: daryti neteisybę yra bjauriau nei ją patirti; o jei bjauriau, tad ir blogiau (474 b2–476 a2); baudžiamas žmogus patiria tai, kas yra teisinga, gražu ir gera, ir atsikrato sielos blogio (476 a3–477 a7), o šis yra pats didžiausias (477 a7–477 e6), todėl teisingumas yra pats gražiausias iš blogio vaduojantis menas (477 e7–478 b5). Polas žingsnis po žingsnio verčiamas pritarti Sokrato teiginiams, o kadangi jis noriai kalbėjo visų žmonių vardu (473 e1, 474 b6–7), Sokratas pašnekovo pritarimą, ko gero, gali laikyti savo žodžių apie tikrąją visų žmonių nuomonę įrodymu. Svarstyti klausimai, pasak jo, „yra ne kokie menkniekiai, bet tai, ką žinoti, ko gero, yra visų gražiausia, o nežinoti – bjauriausia. Juk šių svarstymų esmė – suprantame mes ar nesuprantame, kuris žmogus yra laimingas, o kuris – ne" (472 c8–d1).

Pokalbis su Gorgiju atskleidė, kad retoriai nesiveržia aiškintis savo meno santykio su teisingumu ir *de facto* siekia būti nuo jo nepriklausomi, tikėdamiesi vien iškalbos galia pelnyti didžiausią įtaką ir galią. Antrajame dialogo veiksme, bendraudamas su Polu, Sokratas stengiasi parodyti, kad, kalbant apie galią ir sėkmę, teisingumo klausimas yra pats svarbiausias. Mat tikroji galia priklauso nuo santykio su gėriu,

o tariamos galios siekiantys polio veikėjai toli gražu ne juo savo veiklą grindžia (466 b–468 e). Teisingumas yra ir tikros sėkmės („klestėjimo", „laimės", *eudaimonia*) matas. Neteisingas žmogus yra nelaimingas, net jei išoriškai, retorių akimis žiūrint, jis ir atrodo visagalis. Neteisybių vengiančiam žmogui retorikos įgūdžiai nereikalingi, o neteisingajam ji galėtų praversti nebent norint greičiau išsireikalauti tinkamą, sielos sveikatą ir dorą sugrąžinsiančią bausmę.

Polas peikia Sokratą, teigdamas, kad tas negarbingai įviliojo Gorgiją į spąstus, pasinaudodamas kiekvienam padoriam žmogui būdingu gėdos jausmu. Jis – jaunesniosios kartos žmogus, mažiau paisantis viešojo elgesio taisyklių ir drąsiau skelbiantis savo mintis. Tačiau, kaip pastebės pokalbį po Polo tęsiantis Kaliklis, pačiam jam atlaikyti Sokrato kritiką sutrukdė tas pat *gėdos* jausmas (482 c5–e2). Mat Polas sutiko, kad daryti neteisybę (*adikein*) yra bjauriau („gėdingiau", *aiskhion*) nei ją patirti (*adikeisthai*) (474 c).

Polo pozicija dialoge žymi pusiaukelę tarp retorikos teorijos (Gorgijas) ir politinės praktikos (Kaliklis). Jis aistringai žavisi tiek teorinės, tiek praktinės retorikos grožiu, tačiau politinės retorių galios vaisių pats nėra ragavęs. Šio galia besižavinčio pašnekovo negebėjimas atsispirti Sokrato argumentams veikia ne vien kaip Sokrato teiginių teisingumo įrodymas, bet turi savaiminio draminio poveikio. Pasak A. Spitzer (1975, p. 10), Polo pralaimėjimo dramą sudaro ne „loginiai jo sampratos trūkumai, jos neatitiktis Sokrato standartams, bet veikiau tai, kad Polas, kuriam labiausiai rūpi dominuoti, lieka sutrikęs ir suglumęs po susidūrimo su galia, kuri siekia ne pribloškti, bet pamokyti. Smarkusis Polas yra priverstas ramiai pasiduoti ‚plieno stiprumo pančiams' [plg. 509 a], kuriais Sokratas sutvirtina bendras jų pokalbio prielaidas. [...] Polas pralaimi ne vien pagal Sokrato standartus, bet ir pagal savuosius" (1975, p. 10 *sq*).

461 b3–462 a10

Polas kritikuoja Sokrato strategiją. Sokratas siūlo jam taisyti ankstesnio svarstymo klaidas (netinkamus žingsnius)

Polas Gorgijo vietą užima jau gerokai įniršęs. Galima suprasti jo jauseną. Viena vertus, jis neabejoja, kad Sokratas Gorgiją įveikė negarbingai. Kita vertus, tiek pats Sokratas, tiek jo „asistentas" Chairefontas nuo pat pokalbio pradžios negailėjo Polui užgaulių replikų. Pasak Sokrato pašnekovus nuosekliai ginančio J. Beversluiso: „Vos spėjęs prasižioti Polas smerkiamas dėl plepumo ir kaltinamas negebėjimu suprasti klausimą. Kelių pastraipų tekste jis dar apkaltintas ketinimu pralenkti mokytoją, įvertintas kaip nevykęs dialektikas ir išjuoktas kaip netikęs informacijos šaltinis. Tad prieš toliau jį keikdami, turime pripažinti, kad jis gavo nedėkingą Sokrato dialektikos baudžiamojo berniuko [*whipping-boy*] vaidmenį ir, suprantama, dėl to jaučiasi nelaimingas" (2000, p. 316).

461 b3

Ką, Sokratai? J. Dalfenas primena (2004, p. 226), kad panašiai į pokalbį įsiveržia „Charmido" ir „Valstybės" I knygos personažai. „Charmido" ir „Valstybės" veiksmą perpasakojantis Sokratas stebi ir nupasakoja nekantraujančių dialogo personažų būseną. „Charmido" Kritijas, Sokratui bendraujant su jaunuoliu Charmidu, kurį laiką vos tvardosi nekantraudamas pats susirungti su Sokratu, kol pagaliau gauna progą išlieti savo pyktį (162 c–d). „Valstybės" Trasimachas, kurį mėgina sulaikyti kiti klausytojai, vis dėlto puola besikalbančius Sokratą ir Polemarchą it pašnekovus sudraskyti pasirengęs žvėris (336 b). „Gorgijuje" karštą Polo temperamentą perteikia nervingai trūkinėjanti jo sakinio struktūra. Plg. Shorey (1933, p. 137) ir Friedländer (1964^3, p. 234).

Dabar jaunojo retoriaus iškalba nė iš tolo neprimena nugludintos dialogo pradžios deklamacijos (448 c4–9). Gorgijas, galima spėti, nebuvo nepatenkintas, kad veržlusis mokinys nutraukė jaunuolių būrio akivaizdoje į aklavietę jį įstūmusį aiškinimąsi.

461 b4–5

Gorgijui buvo gėda. Anot Polo, Gorgijui turėjo būti gėda nukrypti nuo įprasto visuomenės požiūrio, esą kiekvienas padorus pilietis žino, koks yra teisingas elgesys ir kitiems gali patarti teisingumo klausimais. Plg. 482 c5–d3. Pasak Ch. Kahno (1996, p. 134 *sq*), Gorgijo patiriamas spaudimas juo didesnis, kad jis yra „užsienietis, auklėjantis būsimuosius politinius Atėnų lyderius“. Tokia Gorgijo gėdos interpretacija turi įtaigių kritikų. Viena vertus, pagrįstai pažymima, kad Polas dialoge vaizduojamas kaip labai menkas analitikas (plg. Cooper, 1999, p. 46–51). Kita vertus, pabrėžiama, kad pokalbis vyksta ne atėniečių „demo akivaizdoje (kuri gali tapti neatsakingo, bet retoriškai įtaigaus kalbėtojo auka), bet nedideliame būryje aristokratų, daugelį iš kurių, kaip ir Kaliklį, retorikos mokslas domina kaip galią teikianti priemonė“ (Levett, 2005, p. 213, n. 9). Vis dėlto tai, kad tiek Polas, tiek Kaliklis Gorgijo sutrikimą aiškina kaip „gėdą“ prasilenkti su įprastais visuomenės lūkesčiais, rodo, kad, bent jau įprastos retorių mąstysenos kontekste, tokia Gorgijo gėdos interpretacija nėra nepagrįsta. Dialogo Sokratas retorių siekį kurti polio bendruomenei *patinkantį* vaizdą ir baimę jai neįtikti laiko būdingiausiu Gorgijo meno bruožu.

J. Dalfenas primena (2004, p. 227), kad gėdos jausmas, kylantis iš baimės prastai pasirodyti klausytojų auditorijai, ir kituose Platono dialoguose ne sykį yra minimas kaip kalbėtojų elgesiui ir jų kalbų turiniui įtakos turintis veiksnys. Plg. „Charmidas“ 169 c, „Eutidemas“ 303 d, „Protagoras“ 348 c. Sofistų veikla ir sofisto vardas savaime galėjo būti

gėdos bendruomenės akyse priežastis. Sokratui pasiteiravus, ar jo jaunajam bičiuliui Hipokratui ne gėda „prieš graikus pasirodyti sofistu“, tas prisipažįsta: „Atvirai kalbant, taip, Sokratai. Prisiekiu Dzeusu“ („Protagoras“ 312 a).

Taip pat žr. paaišk. *ad* 461 a2-4.

461 c3-4

kad šitaip kreiptum svarstymą, reikia būti visai laukiniam! Polas kaltina Sokratą *agroikia* – jis elgiasi kaip neišprusęs ir nemandagus „kaimietis“ (*agroikos*). Galima prisiminti, kad dialogo pradžioje Kaliklis pranešė pavėlavusiems Sokratui ir Chairefontui, kad jie praleido žavią („miestietiškai elegantišką“, *asteios*) šventę. Žr. paaišk. *ad* 447 a3.

Polo manymu, drąsesnė („begėdiškesnė“) Gorgijo laikysena jam būtų padėjusi išvengti Sokrato nurodyto prieštaravimo. Tačiau Sokratas įsidėmėjo daugiau retoriaus pozicijos nenuoseklumą rodančių ženklų. Plg. 460 e ir paaišk. *ad* 461 a2 („tavo žodžiai nedera tarpusavy“).

461 d2-3

Esu pasirengęs atsiimti bet kurį ėjimą, jei tau atrodo, kad dėl kurio nors iš sutartų dalykų netinkamai buvo sutarta. Sokrato teigimu, sutarimas su pašnekovu (*homologia*) yra būtina svarstymo sąlyga. Pritarimo ir sutikimo žingsnis yra toks būtinas, kad, pašnekovui atsisakius dalyvauti Sokrato svarstyme, jis pats imasi sau pritariamai atsakančio pašnekovo vaidmens (505 d-507 b).

Sutarimas – būtina tyrimo sąlyga, tačiau jis nėra prieitų išvadų teisingumo garantas. „Charmide“ 169 c-d Sokratas ragina preliminariai sutarti vien tam, kad svarstymas (*logos*) galėtų judėti priekin, tikintis kitą kartą grįžti peržiūrėti aklavietėn atvedusio sutarimo. Toliau tame pačiame dialoge jis konstatuoja, kad prie absurdiškų išvadų prieita todėl, kad,

sutariant dėl tam tikrų teiginių, nepaisyta „paties svarstymo nuorodų" („Charmidas" 175 a-d).

Siūlymas pakeisti ėjimą (Sokratas sako „atsiimti" [ėjimą], „peržaisti", ἀναθέσθαι) remiasi žaidimo šaškėmis metafora. Platonas ją mėgo. Plg. „Charmidas" 164 c-d: Sokratas sako, kad labiau nei pripažinti, jog kalbėjo neteisingai, bijo sutikti su absurdiška išvada, todėl pasirengęs atsiimti netinkamus teiginius (svarstymo ėjimus), „Protagoras" 354 e, „Menonas" 89 d, „Faidonas" 87 a, „Hiparchas" 229 e.

461 d6-7

Apie makrologiją, Polai, kurios mėginai griebtis pokalbio pradžioje. Būtent dėl makrologijos Polas dialogo pradžioje buvo pripažintas netinkamu pašnekovu (448 d-e), todėl dabar, sutikdamas kartu su juo peržvelgti ankstesnį svarstymą, Sokratas primena tinkamo kalbėjimo taisykles ir draudimą sakyti ilgas kalbas (461 e-462 a). Netrukus Sokratas pats pasakys ilgą kalbą (464 b-465 d), aiškindamas, kad ištęsti kalbą leistina tuomet, kai pašnekovui nepakanka trumpo atsakymo ir jis „negeba juo pasinaudoti" (465 e-466 a).

461 e2-3

niekur kitur Graikijoje negalima taip laisvai kalbėti! Atėnai garsėjo visiems gyventojams suteikta „žodžio laisve" – παρρησία („atviras kalbėjimas") ir ἰσηγορία („kalbos lygybė"). Sokratas dabar nevartoja šių populiarių sąvokų, o sako ἐξουσία τοῦ λέγειν, „galimybė / laisvė kalbėti". Euripidas šią laisvų atėniečių teisę (παρρησία) nukelia į mitinę polio praeitį („Hipolitas" 421 *sqq*, „Ionas" 670 *sqq*). Anot „Senojo Oligarcho" (pseudo Ksenofontas, „Atėniečių polio santvarka" 1, 12), atėniečiai vienodą žodžio laisvę (ἰσηγορία) suteikė vergams, laisviesiems, atvykėliams („metekams") ir miestiečiams. „Oligarchui" antrina Demostenas, tvirtindamas, kad

atėniečiai taip tiki laisvės atvirai kalbėti (παρρησία) universalumu, kad ją yra suteikę ir vergams bei svetimšaliams, ir kad net vergai Atėnuose dažnai kalba laisviau nei kai kurių kitų polių piliečiai (*Or.* 9, 3). „Valstybėje“ 557 a *sqq* ir 562 a *sqq* Sokrato lūpomis παρρησία („kalbos atvirumas“) minima kaip polį griaunantis demokratinės santvarkos elementas.

Kalbėdamas apie Atėnuose įprastą atvirą kalbėseną, Sokratas kartu primena, kad jo pašnekovas Atėnuose tėra svečias: „jei *atvykęs į Atėnus*... vienintelis būtum tokios galimybės negavęs“. Vėliau jis pagirs drąsiau nei Gorgijas ir Polas (abu svetimšaliai) savo nuomonę dėstančio (atėniečio) Kaliklio atvirumą, παρρησία (487 a–b). Vėlesni Sokrato aiškinimai parodo jo teiginio apie žodžio laisvę Atėnuose paradoksalumą. Mat viešieji polio kalbėtojai toli gražu nesijaučia laisvi – kalba ne tai, ką mano, bet tai, ko iš jų tikisi *demas* (Atėnų liaudis). Plg. paaišk. *ad* 463 a6–8 (apie stochastinę retorikos prigimtį) ir *ad* 463 b1 (apie retorikos pataikūniškumą). Būtent viešosios nuomonės baimė (gėdos jausmas) trukdo Sokrato pašnekovams nuosekliau ginti savo poziciją.

461 e3–4

Bet žvelk kitaip. Ἀλλ' ἀντίθες τοι – „pažvelk iš kitos pusės“, „įvertink kitą pusę“. E. R. Doddsas (1959, p. 223) spėja, kad Sokratas čia cituoja Kratino komedijos žodžius. Plg. fr. 15, 1 Koch.

462 a5

regis, sakai, kad moki tą patį, ką ir Gorgijas. Plg. 448 a6–b3. Dialogo pradžioje Sokratas pasmerkė Polo nemokėjimą kalbėtis (*dialegesthai*). Sugebėjęs pasiekti, kad pats Gorgijas su juo *pasikalbėtų*, Sokratas tikisi, kad mokinys seks mokytojo pavyzdžiu ir gebės tapti tam tikrą kelią jau nuėjusio pokalbio bendrininku: „Jei tau kiek rūpi mūsų svarstymas... tuomet, ...

tavo eilei atėjus, klausk, leiskis klausiamas, paneik mano teiginius ir leisk paneigti tavuosius, kaip mudu su Gorgiju darėme".

Turint omenyje nesėkmingą į prieštaravimus įsivėlusio Gorgijo dialektinio bendravimo su Sokratu patirtį, Sokrato žodžiai skamba sarkastiškai. Jau dialogo pradžia parodė, kad su Polu Sokratas nusiteikęs bendrauti gerokai griežčiau ir grubiau nei su didžiuoju Gorgiju.

462 b1–465 e1

Retorika – ne menas (*tekhnē*), o įgudimas (*empeiria*)

Sokratas siūlė Polui peržvelgti ir nurodyti Gorgiją sutrikti privertusio svarstymo klaidas („netinkamus ėjimus"), tačiau tokios analizės skaitytojai nesulaukia. Polui pasirinkus klausinėti, Sokratui tenka pačiam atlikti abu vaidmenis: formuluoti klausimus, kuriuos paskui jį kartoja Polas, ir į juos atsakyti, taip atskleidžiant savo retorikos sampratą. Polas pasirodo išties neįgudęs svarstyti sokratiškai dialektiškai (plg. 448 c, 471 d). Gorgijui surengtos apklausos pavyzdys jo nieko nepamokė. Jis neįsidėmėjo, kad tas pats apibrėžimas gali tikti daugeliui veiklų, ir kad būtina tiksliau nusakyti dalyko bruožus. Dar daugiau, jis, kaip ir pokalbio pradžioje, veržiasi kalbėti apie dalyko kokybę (kokia yra retorika), neišsiaiškinus, *kas* jis yra (plg. 448 c–e, 462 c8 *sq*, 463 c–d).

Sokratas pareiškia, kad nelaiko retorikos menu. Pasak jo, retorika – įgudimas „kurti tam tikrą pasitenkinimą ir malonumą". Polui atrodo, kad Sokratas jau yra pateikęs savo retorikos apibrėžimą, ir jis skuba prašyti ją įvertinti: „Ar tau neatrodo, kad retorika yra gražus dalykas, jei ji geba pamalonінti žmones?" (462 c8–9). Tačiau Sokratas savo apibrėžimą laiko nepakankamai tiksliu. Anksčiau, kalbėdamasis su Gorgiju, jis ne sykį turėjo raginti pašnekovą retorikos apibrėžimą siaurinti ir konkretinti. Dabar jis tą patį daro

su savo apibrėžimu, nors pašnekovas nėra reiklus ir, regis, sutiktų su bet kuriuo apibrėžimu, jei tik Sokratas retoriką pagirtų (kad ir kaip ją vadindamas). Tačiau Sokratas anaiptol nėra nusiteikęs girti. Pats būdamas klausinėtojo vietoje, Sokratas dabar paklaustų, ar kulinarija taip pat nėra įgudimas „teikti pasitenkinimą ir malonumą“? Anksčiau jis panašiai reagavo į Gorgijo siūlomus pernelyg bendrus retorikos apibrėžimus (plg. 449 e *sqq*, 450 b *sqq*, 451 d5 *sqq*, 453 a *sqq*) ir klausė, kodėl Gorgijas retorikomis nevadina kitų, jo pasiūlytus apibrėžimus atitinkančių menų. Plg. 450 b, e. Polas anų pamokų neįsidėmėjo ir dabar nustebęs klausia, ar, Sokrato teigimu, „retorika ir kulinarija yra tas pat“ (462 e2)? Sokratas yra kur kas geresnis dialektikas nei retorikos apibrėžimą tikslinti mėginęs Gorgijas. Jis nubrėžia visą veikimo būdų rūšių „žemėlapį“, jame nurodydamas retorikos vietą. Prieš tai jam tenka atsiprašyti Gorgijo, nes retorikai skiriama toli gražu ne garbinga vieta. Sokrato teigimu, retorika – viena iš pataikūniškumo atmainų. Kitos to paties veikimo dalys yra kosmetika (kūno gražinimas, κομμωτική) ir sofistika (463 b).

Visa pataikūniškumo veikla yra toje pačioje srityje veikiančio meno *pamėgdžiojimas* – klastingas ir apgaulingas jo *eidōlon* („pamėklė“), o retorika vadinama „politikos dalies pamėklė“ (*eidōlon*) (463 d1–2). Nesusipažinusiems su Platono mokymu apie tikrąsias esybes ir jų (dažnai apgaulingus) atvaizdus, Sokrato teiginys turėjo pasirodyti gerokai keistas. Tai parodo Sokrato žodžiai (463 d1: „Tik ar suprasi mano atsakymą...“) ir Gorgijo reakcija (463 d6–7: „Dėl Dzeuso, Sokratai! Aš ir pats dar nesuprantu, apie ką kalbi“). Sokrato aiškinimai išties remiasi iš vėlesnių Platono dialogų gerai pažįstama perskyra tarp tikrovės ir apgaulingos regimybės. Pasak jo, esama tikra sielos ir kūno būsena vardan kuo didesnio jų gėrio besirūpinančių veiklų (464 c4: ἀεὶ πρὸς τὸ βέλτιστον θεραπευουσῶν) – tikrų menų, *tekhnai*. Bendras

sielai skirtų menų vardiklis – poli(ti)nė veikla (πολιτική), jos dalys – įstatymų kūrimas (νομοθετική) ir teisingumas (δικαιοσύνη). Kūnui skirtoms meno veikloms Sokratas bendro pavadinimo neturi, o atskiros kūno priežiūros (σώματος θεραπεία) dalys yra kūno lavinimas (γυμναστική) ir medicina („gydymo menas", ἰατρική). Poli(ti)niame mene kūno lavinimo atitikmuo yra įstatymų kūrimas, medicinos – teisingumas (464 b–c). Sokratas taip nesako, tačiau galima suprasti, kad įstatymų kūrimas su kūno lavinimu sudaro palaikomųjų, arba prevencinių, o teisingumas su medicina – korekcinių menų porą (plg. Dodds, 1959, p. 226).

Visos pataikūniškumo rūšys elgiasi kaip klastingos apgavikės: užsideda vieno iš menų kaukę, tačiau veikdamos siekia ne kuo didesnio gėrio, bet žada neprotingajam sielos pradui greitai prieinamą malonumą (464 c–d). Visos jos yra ne menai, bet įgudimai (ἐμπειρίαι), kadangi taikosi į neprotingąjį sielos pradą, nesiekia gėrio ir negeba racionaliai paaiškinti savo veiksmų (kokiu pagrindu sielai arba kūnui siūlo vieną ar kitą dalyką) (464 d, 465 a). Retorika ir kulinarija – dvi pataikaujančio veikimo rūšys. Kitos dvi – sofistika ir kosmetika.

Išsamiau Sokratas nusako medicina apsimetančios kulinarijos ir kūno lavinimu besidedančios kosmetikos elgesį (464 d–465 b). Visų pataikūniškų įgudimų santykį su tikrais menais jis ragina įsivaizduoti pagal tą patį, pasak jo, geometrinės proporcijos (465 c7: „pasakysiu tau geometrų kalba") santykį: „koks kosmetikos ir kūno lavinimo, toks sofistikos ir įstatymų kūrimo, ir koks kulinarijos bei medicinos, toks retorikos ir teisingumo" (465 c). Sokrato nusakytus santykius galima pavaizduoti gretimame puslapyje pateikta schema.

Toks diairetinio (tam tikrą vienetą *skaidant* į smulkesnius elementus) sisteminimo metodas vėliau Platono buvo labai mėgtas. Ypač gausiai jis taikomas „Sofiste" ir „Politike".

<table>
<tr><td colspan="4">kuo didesnio gėrio siekiantis veikimas („rūpinimasis“, therapeia) = menas</td></tr>
<tr><td colspan="2">veikimas, skirtas sielai
politika (politikē)</td><td colspan="2">veikimas, skirtas kūnui
(bevardis)</td></tr>
<tr><td>(norminis)</td><td>(korekcinis)</td><td>(norminis)</td><td>(korekcinis)</td></tr>
<tr><td>a „įstatymų kūrimas“
(nomothetikē)</td><td>b „teisingumas“
(dikaiosynē)</td><td>c „kūno lavinimas“
(gimnastikē)</td><td>d „medicina“
(iatrikē)</td></tr>
<tr><td>a’ „sofistika“
(sophistikē)</td><td>b’ „retorika“
(rhētorikē)</td><td>c’ „kūno lavinimas“
(kommōtikē)</td><td>d’ „kulinarija“
(opsopoiikē)</td></tr>
<tr><td colspan="2">veikimas, skirtas sielai
(bevardis)</td><td colspan="2">rūpinimasis kūnu
(bevardis)</td></tr>
<tr><td colspan="4">didesnio malonumo ieškantis pataikūniškumas, meno eidōlon (pamėklė)</td></tr>
</table>

E. R. Doddsas pastebi (1959, p. 226), kad šis Sokrato aiškinimas primena baigiamąją „Sofisto" diairezę (268 b–d), kur „demologas" (kalbėtojas liaudžiai, retorius) minimas kaip sofistui labai artimas tipas: abudu yra apsimetėliai ir tikrą žinojimą mėgdžiojantys „pamėklių kūrėjai". Pasak E. R. Doddso (*ibid.*, p. 227), „Gorgijuje" pateikta klasifikacija „turi mažiausiai vieną akivaizdų trūkumą: ‚protą prižiūrintys menai' rūpinasi visuomene, o prižiūrintys kūną – atskirais individais, tad tikras jų atitikmuo dvasinėje srityje veikiau būtų lavinimas (*mousikē*, plg. „Valstybė" 376) ir psichiatrija. Brėždamas analogiją tarp retoriaus ir kulinaro, Platonas šio skirtumo nepaiso. Jis taip daro todėl, kad yra giliai įsitikinęs, jog esminis politiko tikslas yra piliečių auklėjimas". Ši pastaba yra taikli. Vis dėlto, nors dažniausiai „Gorgijuje" išties kalbama apie politinį kalbėjimą būriui, masei arba miniai, omenyje turimas ir kiekvienai sielai daromas poveikis. Pateiktoje klasifikacijoje kalbama apie įstatymų kūrimą ir teisingumą. Pirmasis gal ir nebuvo labai individualizuotas, bet teisingumas, ypač teisme, tikrai turėjo reikalą su konkrečių piliečių sielomis.

Galbūt labiau verta stebėtis tuo, kad „Gorgijo" Sokratas nė kiek nedvejoja, kad esama *tikrojo* politinio meno. Tiesa, dialogui baigiantis, paaiškėja, kad pretenduoti į tokio meno žinovo vardą galėtų nebent pats (filosofas) Sokratas. Plg. 521 d. „Kritone" Sokratas apie galimybę išmanyti, kas yra teisinga ir neteisinga, bjauru ir gražu, gera ir bloga, kalba atsargiau: „*jeigu* yra tokius dalykus išmanantis žmogus" („Kritonas" 47 c–d). Kita vertus, pasak „Kritono" Sokrato, sprendžiant politinio elgesio tinkamumo ir teisingumo klausimus, tik tokio žmogaus nuomonės ir vertėtų paisyti („Kritonas" 47 c–d, 48 a ir Kahn, 1996, p. 130). Ryžtingas užmojis, su kuriuo „Gorgijo" Sokratas postuluoja žinojimą pagrindiniais polio žmogaus vertybinio elgesio klausimais, leidžia Ch. Kahnui šį dialogą vadinti dviejų

filosofijos sričių – etikos ir politinės teorijos – steigiamuoju tekstu (1996, p. 125).

Sokratas pabrėžia matematinį nusakyto santykio tarp menų ir jų imitacijų pobūdį. Vėliau jis kalbės apie universalią (kosminę) geometrinės proporcijos reikšmę (plg. 507 e–508 a). Paaiškės ir kai kurie kiti kol kas nenurodomi schemos narių santykių bruožai. Antai, Sokratas paaiškins Kalikliui, kad „sofistika yra tiek gražesnė už retoriką, kiek įstatymų kūrimo menas gražesnis už teisėjo meną, o mankšta už gydymą“ (520 b). Sokratas nepasako, kodėl taip yra, tačiau nesunkiai galima suprasti, kad įstatymų kūrimas ir mankšta pranašesni dėl to, kad palaiko esamą gerą sielos ar kūno būklę (εὐεξία), o teisingumo ir gydymo prireikia tuomet, kai reikia ją sugrąžinti. Tokį patį santykį, anot Sokrato, rasime pataikūniškųjų pamėklių, sofistikos ir retorikos, lygmenyje. Regis, taip pat suprasti kosmetikos (kūno gražinimo) ir kulinarijos santykį būtų gerokai kebliau. Nenuostabu tad, kad Sokratas apie jas čia nutyli.

Pataikūniškos pamėklės nėra pasyvūs menų atvaizdai arba šešėliai, jie kryptingai ir išradingai klaidina protu nesivadovaujančius žmones. Vaizduodamas, kaip veikia pavojingos apgavikės, Sokratas sukuria puikias Ezopo pasakėčių stiliaus miniatiūras apie „medicinos kaukę užsidėjusią kulinariją“ ir „piktadarę apgavikę“ kosmetiką. Ko gero, Sokratas ne be reikalo atsiprašė Gorgijo. Turėtume įsivaizduoti, kaip retorius, užsidėjęs teisingumo žinovo kaukę, stojasi mulkinti žmonių šalia „piktadarės apgavikės, vulgarios vergės“ kosmetikos.

Sokrato aiškinimas parodo, kad pataikūniškumas veikia kūną ir (jam pasidavusį) neprotingąjį sielos pradą (464 d2: „medžioja ir mulkina kvailybę, τὴν ἄνοιαν“). Vėliau Sokratas išplėtos šią retoriniam pataikavimui jautraus sielos prado sampratą (plg. 493 a3 *sq*: „Ta mūsų sielos dalis, kurioje

yra norai, leidžiasi įtikinama ir suka ten, kur pakreipsi“). Jau dabar aiškėja, kad atskirti, kur yra apsišaukėlė meno pamėklė, o kur – tikrasis menas, geba tik protinga siela: „Jei kulinarui ir gydytojui tektų vaikų arba proto ne daugiau už vaiką turinčių vyrų akivaizdoje varžytis dėl to, katras iš jų nusimano apie tai, koks maistas yra naudingas ir koks žalingas, gydytojas būtų pasmerktas mirti iš bado“ (464 d5–e2). Taip pat plg. 465 c7–d6: „Jei kūną prižiūrėtų ne siela, bet jis pats savęs žiūrėtų...“ Atskirti meną nuo jo pamėklės gali tik protinga, tai yra kūno nevaldoma siela, nes tik ji geba skirti gera nuo malonu ir bloga nuo nemalonu, o kūnas gėriu laiko tik tai, kas jam teikia malonumą, nesirūpindamas nei savo, nei, juo labiau, sielos dėl to malonumo galbūt patiriama žala.

Apibendrindamas savo aiškinimus apie retorikos prigimtį, Sokratas teigia, kad laiko „retoriką kulinarijos atitikmeniu“ (465 d7–e1). Tad retorika, anot jo, esanti „sielos kulinarė“ – siūlo nenaudingą, bet skanų ir malonų maistą. Sokratas kalba apie kulinarijos ir medicinos varžybas kūno priežiūros srityje (464 d, 465 c8–d6). Tačiau kitur dialoge jis ne sykį su medicina gretina pačią retoriką. Su gydymo menu iškalbos galią noriai lygino pats istorinis Gorgijas. Plg. „Helenės pagyrimas“ 14. Gali būti, kad retorikos lyginimas su medicina Platonui atrodė prasmingas dar ir todėl, kad, kaip parodoma „Gorgijuje“, retorika veikia tą sielos pradą, kuris yra labai giliai įsitraukęs į *kūno* gyvenimą (plg. 493 a *sqq*).

Dialogo užmojui labai svarbius savo aiškinimus apie nemenišką (ne profesionalią, *techninę*) retorikos prigimtį Sokratas pateikia taip, tarsi būtų juos su savimi „atsinešęs“, o ne kildintų iš ankstesnio pokalbio su retoriumi Gorgiju. Jis netgi pabrėžtinai nuo ano pokalbio atsiriboja: „Nė nežinau, ar tai yra ta pati ‚retorika‘, kuria verčiasi Gorgijas. Mat ir iš dabartinio mūsų svarstymo vis dar nepaaiškėjo, kuo jis ją laiko. Tai, ką aš vadinu ‚retorika‘...“ (462 e–463 a). Atrodo,

kad Gorgijo retorikos (iškalbos meno bendriausia prasme) dialoge nenorima tapatinti su poli(ti)nio pataikavimo įgudimu, paliekant vietos gerajai – piliečio gėrio sąmoningai siekiančio filosofo (Sokrato) retorikai. Į kampą įspraustas Gorgijas nesitraukia iš pokalbio, bet rūpinasi jo tęsiniu, tad ir galimybe tą gerąją retoriką apibrėžti.

Žodžiai apie sofistikos ir retorikos skirtumą Sokrato aiškinimo pabaigoje iškyla kiek netikėtai. Šis skirtumas toli gražu nebuvo pagrindinis keliamo klausimo ir jo aptarimo dalykas, tačiau apibendrindamas Sokratas pareiškia: „Taigi, kaip sakiau, esama tokio sofistikos ir retorikos prigimties skirtumo, tačiau jos yra šalia, todėl nebeatskirsi, kur sofistas, o kur retorius: sritis ta pati ir klausimai tie patys. Todėl nei jie patys žino ką su savimi daryti, nei kiti žmonės – su jais" (465 c). Galima spėti, kad šie intarpą primenantys žodžiai nurodo visam dialogui svarbų užmojį – bendrame sofistų veikimo lauke nužymėti tokių kalbovų, kaip Gorgijas ir jo mokiniai, veiklos sritį. Daugiau apie tai žr. Įvadas, sk. „‚Retorikos' atradimas?"

462 b1–c7

Retorika – įgudimas (*empeiria*) teikti malonumą

462 b1–2

imk ir daryk katrą nori dalyką – klausinėk arba atsakinėk. Polas renkasi klausinėti – jis nekantrauja išgirsti, kaip į didįjį Gorgiją sutrikti privertusį klausimą „Kas yra retorika?" atsakys pats priekabusis Sokratas. Polas veikiausiai įsivaizduoja, kad klausinėtojo pozicija yra saugesnė (Sokratas negalės jo kaltinti nesupratingumu ir netaiklumu) ir padės greičiau išgirsti Sokrato atsakymą. Paaiškėja, kad dialektinio klausinėjimo menas ne ką saugesnis ir lengvesnis: klausinėtojas yra tikras pokalbio vadovas ir turi numanyti, kur

jis nori vesti savo pašnekovą, o reiklusis Sokratas tikrai ras, ką prikišti neįgudusiam klausinėtojui (462 c10-d2, d8 *sqq*, 463 b7 *sqq*, e2, 466 a6 *sq*, 466 b1, 466 c3-d6).

462 b3-5

Atsakyk man, Sokratai, nes, tavo manymu, Gorgijui keblu atsakyti apie retoriką: kas ji, pasak tavęs? Sokratas ką tik priminė Polui jo mokytojo reklamuojamą gebėjimą atsakyti į bet kokį auditorijos klausimą. Sokrato apklausos visažinis Gorgijas neatlaikė. Savo gebėjimą atsakyti į klausimus dabar parodys Sokratas. Jis ne tik gali atsakyti, bet ir turi priekaištų dialektinei pateikiamų klausimų kokybei.

462 b10

O kas, tavo manymu, yra retorika? Sokratas pagaliau kalba atvirai: retorika, jo nuomone, nėra joks menas (462 b8-9). Polas turi pagrindo nustebti. Juk jau patį pirmą kartą dialoge įvardindamas klausimą, kurį jis norėtų pateikti Gorgijui, Sokratas sakė norįs sužinoti, „kokia yra jo meno (*tekhnē*) galia" (447 c). Apie Gorgijo meną kalbėjo Polą klausinėjęs Chairefontas, vėliau – su pačiu Gorgiju tikslesnio jo veiklos apibrėžimo ieškojęs Sokratas. O štai dabar paaiškėja, kad pats Sokratas nė nelaiko retorikos menu. Galima spėti, kad, jo manymu, būtent tai, kad retorika nėra tam tikras specialus mokėjimas (*tekhnē*), o ne Gorgiją apėmęs gėdos jausmas lėmė svarstant prieito retorikos apibrėžimo prieštaringumą.

462 b11-c2

Toks daiktas, kuris, kaip sakai mano neseniai skaitytame tavo rašinyje, padaro meną. „Faidre" 267 b-c Polas taip pat minimas kaip retorikos teoretikas. (Žr. Įvadas, sk. „Dialogo veikėjai. *Polas*"). Dabartinės Sokrato nuorodos į teorinį Polo veikalą santykis su ankstesniais Polo žodžiais apie įgudimą

ir retoriką (448 c) yra ganėtinai mįslingas. Kai kurie tyrėjai, matydami akivaizdų 448 c teiginių („daugybę menų turi žmonės, įgudimu per įgudimą atrastų. Mat įgudimas daro taip, kad mūsų amžiaus kelią kreipia meniškumas, neįgudimas – kad atsitiktinumas") ir dabar Sokrato pateikiamo apibrėžimo panašumą, 448 c žodžius laikė Sokrato minimo Polo veikalo citata. Gal Platonas išties norėjo, kad taip suprastume dabartinius Sokrato žodžius ir žinotume, kad būtent tokia istorinio Polo pozicija (jis pabrėžė empirinio įgudimo svarbą) padarė jį tinkamu „Gorgijo" personažu (plg. Dalfen, 2004, p. 232). Jei tai tiesa, draminėje dialogo plotmėje autoriaus intencija perteikta gana nerangiai. Nežinia, kodėl Sokratas negalėjo tiesiog priminti ankstesnių Polo žodžių, gal ir pridurdamas, kad tą patį yra skaitęs jo rašinyje. Kita vertus, Polas stebėtinai neatpažįsta Sokrato nuorodos: „Apie ką kalbi?" (462 c2). Gal taip norima parodyti, kad Polas visai negeba apmąstyti patetiškų savo teiginių ir pateikti glausto apibrėžimo?

Įgudimą („patyrimą", *empeiria*) šlovinantis Polas, atrodo, esąs ištikimas istorinio Gorgijo mokinys. Aristotelis (*Sophistici elenchi* 183 b36 *sqq*) Gorgijo mokslą vadina nemokslišku („nemenišku", *a-tekhnos*), mat jis mokė, pateikdamas daugybę pavyzdžių, bet ne patį meną. Plg. Įvadas, sk. „Dialogo veikėjai. *Gorgijas*".

462 c4

Tad tau atrodo, kad retorika yra įgudimas? Polas, regis, negali patikėti, kad Sokratas (taip jam dabar atrodo) pritaria jo teiginiui apie įgudimo vertę. Tačiau Sokrato nuomonė yra gerokai kitokia. Ne vien todėl, kad Sokratas, kaip netrukus paaiškėja, retorinį įgudimą sieja su negarbingu pataikūniškumu, bet ir dėl to, kad, kitaip nei Polas, jis nekildina iš įgudimo jokio meno. Pati įgudimo pataikauti prigimtis verčia taikytis prie aplinkybių (klausytojų įgeidžių) ir neleidžia laikytis kokių nors tvirtesnių meno principų.

462 c8–463 b6

Retorika – pataikavimo (įgudimo pataikauti) dalis. Kitos tokios veiklos dalys yra kulinarija, kosmetika ir sofistika

462 c8–9

Ar tau neatrodo, kad retorika yra gražus dalykas, jei ji geba pamaloninti žmones? Sokratas atsakė, kad, jo manymu, retorika yra įgudimas „kurti tam tikrą pasitenkinimą ir malonumą“ (χάριτός τινος καὶ ἡδονῆς ἀπεργασίας). Žodžiai πρὸς χάριν – „(klausytojų) malonumui“ graikų autorių veikaluose dažnai nusako pataikūnišką kalbėseną, kai sakoma ne tai, kas geriausia, bet kas patinka pašnekovui arba klausytojui. Plg. Dalfen (2004), p. 234. Ksenofontas „Atsiminimuose apie Sokratą“ IV, 4, 4 aiškina, kad Sokratas teisme nenorėjo elgtis taip, kaip buvo įprasta: „Kalbėti, kaip patinka (πρὸς χάριν) teisėjams, pataikauti ir prašyti įstatymų neatitinkančių dalykų“, nors daugeliui tokiu būdu pavyko išvengti bausmės.

Polas jokio nepasitikėjimo retorika Sokrato žodžiuose neišgirsta. Jis retorikos ryšį su malonumu ir pasitenkinimu supranta kaip jos vertės („grožio“) išraišką. Čia dialoge pirmą kartą aiškiai iškyla retorikos santykio su malonumu tema. Su Polu pradedama kalbėtis apie retorių *auditorijai* teikiamą malonumą. Kita vertus, taip besielgdamas retorius galvoja ne apie klausytojų, bet apie savo naudą. Įsiteikęs liaudžiai, jis bus išgirstas, įvertintas, išrinktas ir palaikytas. Kaliklio laikysena dar labiau atveria paties retoriaus patiriamų malonumų perspektyvą: retorika besiremiantis stiprus žmogus gali netrukdomas tenkinti visus gausius savo norus (491 e5 *sqq*). Sokratas sieks parodyti abiejų rūšių su retorika siejamų (auditorijai ir sau pačiam teikiamų) malonumų pragaištingumą.

462 c10–d1

Jau išsiaiškinai, kuo aš ją laikau, kad klausi, ar ji man neatrodo graži? Plg. toliau 463 d3 *sqq*, 463 b7–c6. Pokalbio pradžioje (448 d5–e7) Sokratas sakė retoriką šlovinti puolusiam Polui, kad jis neatsako į klausimą, *kas* yra Gorgijo menas. Polui nustebus: „Argi neatsakiau, kad tai – gražiausias menas?", Sokratas paaiškino: „Niekas neprašo atsakyti, *koks* yra Gorgijo menas. Klausiama, *kas* tai yra, ir kuo dera vadinti Gorgiją". Polui svarbu, kad retorika būtų pripažinta gražia, kad tokia ji atrodytų pašnekovui. Kas ji yra iš tiesų, jam nerūpi. Netrukus Sokratas vėl jam priekaištauja (463 b7–c5): „Nė nepastebėjęs, kad dar nesu atsakęs, jis jau klausinėja, ar nelaikau jos [retorikos] gražiu dalyku. Bet aš neketinu jam atsakyti, ar gražiu, ar negražiu dalyku laikau retoriką, kol neatsakysiu, *kas* tai yra". Sokratui pačiam tenka formuluoti pašnekovo klausimus ir siūlyti atsakymus (462 d7 *sqq*).

462 e6

Bijau, kad tiesa skambės pernelyg nemandagiai. „Pernelyg nemandagiai" – ἀγροικότερον. Polas ką tik sakė Sokratui, kad kalbėdamas su Gorgiju ir privertęs jį sau prieštarauti, jis elgėsi labai nemandagiai (kaip „visai laukinis", πολλὴ ἀγροικία). Sokratas reaguoja į pašnekovo priekaištą, puikiai žinodamas, kad rengiasi būti dar nemandagesnis.

463 a3

dalis tokio dalyko, kurio prie gražiųjų nepriskirčiau. Panašios strategijos laikomasi „Eutideme" 289 e–290 a, kur profesionalių kalbų kūrėjų (*logopoioi*) menas pavadintas gyvų būtybių kerėjimo meno rūšimi: „Šis [kerėtojų menas] užkeri gyvates, nuodingus vorus, skorpionus, kitus panašius gyvius ir ligas, o anas keri ir ramina teisėjus, susirinkimo dalyvius ir kitokias minias".

463 a5

Kokio, Sokratai? Sakyk. Manęs nesidrovėk. Gorgijas galbūt įsidėmėjo Polo žodžius, kad sklandžiai paaiškinti, kas yra jo menas, jam sutrukdė gėda (461 b5) ir padarė išvadą, kad svarstant gėda (arba keblumo jausmas) trukdo pasiekti aiškumo. Dabar jis ragina Sokratą nesigėdyti (μηδὲν ἐμὲ αἰσχυνθείς). Begėdiško retorikos prigimties atidengimo tema dialoge yra labai ryški. Prie jos savotiškai prisideda ir ankstesnis pagyrūniškas Gorgijo pažadas „atverti (‚atidengti‘, ἀποκαλύψαι) retorikos galią“ (455 d); Sokratas tą pažadą jam priminė (460 a). Dialogo pabaigoje Sokratas pasakoja, kaip retorikos paveikta siela atrodo ją apnuoginus (nuvilkus kūną ir visus regimos šlovės atributus).

463 a6–8

veikimas, kylantis ne iš meno, bet iš taiklios, drąsios ir baisaus įgimto gabumo prieiti prie žmonių turinčios sielos. Sokratas pakartoja, kad retoriaus veiklos nelaiko menine (ἐπιτήδευμα τεχνικὸν μὲν οὔ). Ji tinka taikliai (στοχαστικῆς), drąsiai ir įgimtą gabumą prieiti prie žmonių turinčiai sielai (φύσει δεινῆς προσομιλεῖν τοῖς ἀνθρώποις). „Taiklumas“ („stochastika“) Platono dialoguose laikomas skiriamuoju nepakankamai „meninių“ veiklų bruožu. Graikų kalboje veiksmažodžio *stokhazesthai* („pataikyti“) ir jo vedinių pirminė, nemetaforinė reikšmė siejama su šaudymu iš lanko į taikinį (*skopos*). Plg. „Valstybė“ 519 c, „Įstatymai“ 706 a (gero įstatymų kūrėjo veikla lyginama su lankininko taiklumu), Isokratas, *Ep.* 6, 10. Koks taiklumas turimas omenyje, kalbant apie retoriką, parodo „Lacheto“ 178 b žodžiai: „Kai kurie žmonės, kai kas nors klausia jų patarimo, nepasako, ką galvoja, bet taikosi prie klausiančio [t. y. mėgina atspėti, ką tas nori išgirsti] ir sako ne tai, ką mano“. Tokia elgsena priešpriešinama atviram kalbėjimui (παρρησιάζεσθαι), *ibid.* 178 a. Taiklumą kaip

improvizuotai kalbas sakančiam retoriui naudingą savybę gyrė vyresnysis Platono amžininkas, Gorgijo mokinys retorius Alkidamantas (*In sophistas* 3), kalbėdamas apie gebėjimą „taikliai (εὐστόχως) sekti paskui žmonių norus (ταῖς ἐπιθυμίαις)". Sokrato žodžiai primena ir kito retorikos teoretiko, Platono amžininko Isokrato teiginį (*In sophistas* 17), kad norint išmokti tinkamai sudėti kalbą, reikia stropumo ir „drąsios bei sumanios sielos" (ψυχῆς ἀνδρικῆς καὶ δοξαστικῆς ἔργον εἶναι). Tyrėjai skirtingai interpretuoja chronologinę šių dviejų tekstų seką. Plg. Too (1995), p. 153–156. Aristotelis „Atėniečių polio santvarkoje" 22, 1 sako, kad Kleistenas naujus įstatymus sukūrė, taikydamasis prie piliečių daugumos („masės", στοχαζόμενον τοῦ πλήθους), o „Retorikoje" 1355 a14–18 taiklumą tikėtinuose dalykuose (πρὸς τὰ ἔνδοξα στοχαστικῶς ἔχειν) sieja su gebėjimu pataikyti į tiesą.

Anot Platono „Filebo" 55 e, stochastika („taiklumu") tenka kliautis tuomet, kai nuo menų atskiriami matematiniai mokslai: „Jei nuo visų amatų atskirtum skaičių meną, matavimą ir svėrimą, menkas, galima sakyti, iš kiekvieno teliktų daiktas. ... Tuomet beliktų spėlioti ir patirtimi bei pratimais [ἐμπειρίᾳ καί τινι τριβῇ, plg. 463 b4] lavinti pojūčius telkiantis taiklumo gebas, kurias daugelis vadina menais, kuomet lavinimas ir stropus darbas išugdo jų stiprybę". Pasak „Filebo" Sokrato, „šito, ko gero, visų pirma yra kupinas muzikos, kuri skambesį derina ne pagal matą, bet lavindama taiklumą, menas, toks ir visas aulo menas, kuris taikydamasis pagauna kiekvieno judančio garso matą. Todėl čia yra įmaišyta daug neaiškumo ir maža patvarumo" (56 a). Prie tokių, stochastinių menų Sokratas skiria ir gydymą, žemdirbystę, laivavedybą ir karybą (56 b). Plg. Aleknienė (Platonas, 2016, p. 550): „Tai nereiškia, kad Sokratas dabar yra pasirengęs pašalinti muziką ir kitus, veikiau praktiniais įgūdžiais nei tiksliais matais besinaudojančius menus iš mokslų giminės. Vien nemoksliniai ir

nemeniniai įgūdžiai liktų tuo atveju, jei minėti menai neturėtų jokio kontakto su matematiniais mokslais. Tuomet tai nebebūtų ,mokslai'. Tačiau muzika, kaip ir medicina, žemdirbystė, laivavedyba ir karyba (56 b1 *sq*, c4–6) tokio kontakto nepraranda, jie tebėra ,menai', kad ir ne tokie ,meniški', kaip statyba".

Įsidėmėtina, kad retorikos stochastinių menų sąraše „Filebo" Sokratas nemini. Šiame dialoge ji apskritai nėra svarstoma kaip gerojo gyvenimo mišiniui tikti galintis menas. Kita vertus, minėtajame sąraše atsiduria gydymo menas, kuris „Gorgijuje" nuosekliai priešpriešinamas retorikos (arba jos atitikmens kūno reikaluose) pseudomenui. Medicinos priskyrimas prie empirinių ir stochastinių menų atitinka pačių graikų gydytojų turėtą savo meno sampratą. Antai, Hipokrato korpuso veikalo „Apie senąją mediciną" (v arba iv a. prieš Kr.) autorius aiškina, kad gydytojas turi ieškoti (στοχάσασθαι) tam tikro saiko, tačiau rasti jį galima tik pagal konkretaus kūno jautrumą, todėl pasiekti kokio nors tikslumo įmanoma tik darant įvairias nedideles klaidas (*Vet. med.* 9).

Tiek Hipokrato mokyklos medicina, tiek Gorgijo sekėjų retorika netaiko bendrųjų principų ir remiasi konkrečių atvejų analize. Vis dėlto „Gorgijuje" retorika atsiduria prie stochastinių pseudomenų, o medicina prie tikrųjų menų. Taip atsitinka todėl, kad svarbiausias veiklų skirstymui taikomas kriterijus šiame dialoge yra tai, *ko* viena ar kita veikla siekiama. Arba, kaip sako Sokratas, kas medžiojama: gėris ar malonumas. Plg. 464 c4, 462 a2, 509 d6–10. Medicinos, juolab senovės graikų, su malonumu niekas nesiejo. Ne veltui Gorgijui tenka padėti broliui ir kitiems gydytojams tikinti pacientus pakęsti skirtą gydymą (kai reikėjo juos „pjauti ar deginti"), 456 b. Taip pat plg. 521 a, 521 e–522 a. Visi tikrieji menai siekia gėrio. Tad galima suprasti, kodėl „Filebe" visi jie (taip pat ir nelabai tikslūs) priimami į šio dialogo pašnekovų kuriamą gerojo gyvenimo „mišinį".

463 a8–b1

O vadinu aš jį, jo esmę, pataikavimu. Gorgijo raginamas nesidrovėti, Sokratas imasi negailestingos retorikos prigimties analizės, vadindamas ją pataikūniškumo atmaina. „Pataikūniškumas", κολακεία, graikų kalboje nusako ne tik prisitaikėliškus veiksmus (lietuviškas žodis „pataikūniškumas" gerai perteikia šį bruožą), bet ir savanaudę pataikūno intenciją. Antai, Aristotelis pataikūniškumu vadina tokį žmogaus elgesį, kai meilikaujant siekiama materialios naudos („pinigų ar ko nors, kas įgyjama už pinigus"). Nesavanaudis „meilikautojas", ἄρεσκος, nėra „pataikūnas", κόλαξ („Nikomacho etika" 1127 a7–10). Anot Teofrasto apibrėžimo, „pataikūniškumas yra negražus [arba ‚gėdingas', αἰσχράν], tačiau pataikautojui naudingas bendravimo būdas" („Charakteriai" 2, 1).

Vėliau Sokratas pataikavimu ir pataikūniškumu pavadins ir prisitaikėlišką politinių retorių, Atėnų polio lyderių veiklą. Plg. 521 a–b. Platonas tikrai ne pirmas pastebėjo, kad viešąsias kalbas sakantys kalbėtojai pataikauja liaudžiai ir ją mulkina. v a. komedijų rašytojai mėgo pašiepti sofistų ir politinių kalbėtojų pataikūniškumą. Aristofano 424 m. parodytuose „Raiteliuose" to meto politinis lyderis Kleonas pataikauja Atėnų liaudžiai, komedijoje įkūnytai kvailoko senio Demo. Kleonas visaip gerinasi Demui, kuris nepastebi, kad tas vedžioja jį už nosies, o didžiausios naudos tikisi sau. Plg. „Raiteliai" 46 *sqq*, 1115 *sqq*, 1152 *sqq*. 422 m. parodytose „Vapsvose" politikas vardu Kleonimas (iš „šlovė", *kleos*, ir „vardas", *onyma*) virsta Kolakonimu (iš „pataikūnas", *kolax*, ir „vardas", *onyma*). Gal ir neatsitiktinai, atsiprašydamas Gorgijo, Sokratas pavartoja veiksmažodį *diakōmōdein* (išversta „pašiepti"): jis nenorįs pateikti Gorgijo meno *komiškoje* šviesoje.

Isokratas kalboje „Apie taiką" (apie 356) taip pat peikia atėniečius, kurie klauso tokių kalbėtojų, kurie jiems pataikauja ir kalba taip, kaip pageidaujama (3 *sqq*). Ta proga jis kalba

apie pataikavimo meną, *tekhnē* (*ibid.* 4, 4). Platonas retorių pataikūniškumą pavertė tam tikros kvazi mokslinės menų ir gebėjimų klasifikacijos pagrindu, visagaliam Gorgijo menui nurodydamas gana netikėtą vietą.

463 b4

tai ne menas, o įgudimas ir patyrimas. Pataikūniškumas visada yra įgudimas (ne menas), bet vargu ar Sokratas čia nori pasakyti, kad įgudimas visada yra pataikūniškumas. Polas vadino įgudimą visų menų, taip pat retorikos, pagrindu. Sokratas retorikos ir patyrimo santykį vertina kitaip: retorika, kaip ir kulinarija, kosmetika bei sofistika, yra *tik* įgudimas. Tokių (empirinių) įgudimų nuvertinimą pabrėžia kartu pavartotas žodis τριβή (išversta „patyrimas"). Šis daiktavardis graikų kalboje gimininingas veiksmažodžiui τρίβειν („trinti", „gaišti", „eikvoti"). Junginiu „įgudimas ir patyrimas" (ἐμπειρία καὶ τριβή) Platono dialoguose įprastai nurašomi netikrieji menai, ypač retorika. Plg. „Faidras" 260 e, 270 b, „Filebas" 55 e, „Įstatymai" 938 a. Pastarajame veikale kalbama apie teisingumo prigimtį iškreipiantį nemenišką (*a-tekhnos*) „įgudimą ir patyrimą" ginti ir gintis teisme, nepaisant tiesos. Tokio meno į polį patariama neįsileisti.

463 b5

Kosmetiką. Κωμμοτική. Žr. paaišk. *ad* 465 b2.

463 b7–e2

Polas veržiasi išgirsti, ar, Sokrato manymu, retorika – gražus dalykas. Į pokalbį vėl įsitraukia Gorgijas

Polui sunkiai sekasi palaikyti sklandų pokalbį su Sokratu. Į judviejų dialogą kuriam laikui vėl grįžta Gorgijas. Galima sutikti (plg. Friedländer, 1964^{3}, p. 235 *sq*), kad Gorgijo sugrįžimu „simboline forma [*im Formsymbol*] parodoma, kad

pirmojo pokalbio lygmuo persmelkia antrąjį. [...] Greta klausimų apie retorikos veikimą ir jos santykį su teisingumu iškyla klausimas apie retorikos esmę".

463 c3–5

aš neketinu jam atsakyti, ar gražiu, ar negražiu dalyku laikau retoriką, kol neatsakysiu, kas tai yra. Dialogo pradžioje (448 d–e) Sokratas jau priekaištavo Polui, kad jis neskiriąs klausimų „Kas?" ir „Koks"? „Menone" 71 a–b Sokratas panašiai pabrėžia klausimo „Kas?" (esminio dalyko apibrėžimo) pirmumą: neišsiaiškinus, kas yra dorybė, neįmanoma svarstyti, ar jos išmokstama. Panašiai, kas yra Menonas, nežinantis žmogus negalėtų pasakyti, ar Menonas yra gražus, turtingas ir kilmingas. Plg. „Faidras" 237 b–c ir (plačiau apie Polo santykį su apibrėžimais) Bensen Cain (2008), p. 221 *sq*.

463 b7

Tad jei Polas nori aiškintis, lai aiškinasi. Pasak J. Dalfeno (2004, p. 238), šiais žodžiais Sokratas tarytum perleidžia Polui atsakomybę už tai, ką menkinama jis dar turės pasakyti apie retoriką: „Prieš Gorgiją Sokratas galėtų atsiprašyti už savo menkinamą retorikos vertinimą: ‚Nebūčiau šito pasakęs, jei Polas nebūtų manęs paklausęs'".

463 d1

Tik ar suprasi mano atsakymą... Pasak J. Dalfeno, šie žodžiai rodo ne tik nedraugiškumą Polui, „kadangi abejojama jo gebėjimu suvokti aiškinimą, bet ir tai, kad atsakyme slypės kažkas, su kuo Polas (ir skaitytojai) dar nėra susipažinę" (2004, p. 238). Jei Platonas tikrai norėjo palikti tokią nuorodą, ji turėtų būti skirta veikiau įdėmiems skaitytojams nei Polui, kurį stebina kone kiekvienas Sokrato teiginys.

463 d1–2

mano supratimu, retorika yra politikos dalies pamėklė. „Pamėklė“ – εἴδωλον. Šis žodis Homero poemose nusako apgaulingą, dievų sukurtą žmogaus atvaizdą („Iliada“ v, 451, „Odisėja“ iv, 796) arba mirusiojo vaizdą Hado valdose („Iliada“ xxiii, 72, „Odisėja“ xi, 476). Panašiai daiktavardis *eidōlon* vartotas ir tragikų, nusakant netikrą, šešėlį primenantį žmogaus būvį. Plg. Aischilas, „Agamemnonas“ 839, Sofoklis, „Ajantas“ 126, „Filoktetas“ 947. Tad išgirdęs, kad retorika yra „politikos dalies pamėklė“, Polas turėjo suprasti, kad Sokratas kalba apie kažin kokį netikrą, „simulakrinį“ retorikos būvį. Kita vertus, Sokratas dar turėtų paaiškinti, apie kokią „politikos dalį“ jis kalba. Negali Polas žinoti ir to, kad Platono kalboje *eidōla*, kartu su šešėliais, nusako tam tikrą, žemiausią ontologinio tikrumo pakopą. Nuo jų imama kilti prie tikrai esančių dalykų. Plg. „Valstybė“ 516 a, 532 b. *Eidōla* siejami su netiesa ir nežinojimu. Plg. „Puota“ 212 a, „Teaitetas“ 150 b–c, „Valstybė“ 382 b, 443 c, 534 b–c, 587 c–d, 599 a, „Sofistas“ 240 a–b. Visi šie kūriniai turėjo būti parašyti vėliau už „Gorgiją“, tad Platono gerbėjas galėjo būti skaitęs nebent „Lisidą“ 219 c–d, kur teigiama, kad visi mieli dalykai (*phila*) tėra pirmosios ir tikrosios meilės (*philia*) pamėklės, *eidōla*.

Platonas sieja retoriką su poezija („Gorgijuje“ plg. 501 d *sq*), o poetus „Valstybėje“ smerkia kaip nuo tikrovės gerokai nutolusių (antrosios eilės) *eidōlōn* kūrėjus (εἰδώλου δημιουργός, ὁ τοῦ εἰδώλου ποιητής) – 599 d3, 601 b9.

463 d3

Taigi, ar gražiu ar negražiu dalyku ją laikai? Polui svarbu, koks dalykas *atrodo*.

463 e2

šis Polas yra labai jaunas ir smarkus. „Polas“, πῶλος, graikiškai reiškia „kumeliukas“, „eržiliukas“. Platonas

veikiausiai norėjo tokio kalambūro. Aristotelis „Retorikoje“ 1400 b21 „Polo“ vardą nurodo kaip etimologiškai iškalbingo vardo pavyzdį: „Kononas vadino Trasibulą ‚trasibulu‘ [θρασύβουλον, ‚drąsių sprendimų‘ žmogumi], Herodikas Trasimachą – ‚trasimachu‘ [θρασύμαχος, ‚drąsiu kovotoju‘], Polui sakė: ‚visada esi *polas* (‚kumeliukas‘)‘, o apie įstatymų kūrėją Drakontą teigė, kad jo įstatymai – ne žmogaus, bet drakono (dėl žiaurumo)“.

R. Jenksas (2007, p. 213, n. 4) mano, kad Polo vardu norima priminti ir kitą graikų kalbos žodį – πολύς, „daugelis“, „daugumos“: „Polo personažas – daugumos nuomonės atstovas. Populiariosios moralės atstovas [*a spokesperson for popular morality*] tinkamai vaizduojamas kaip labai nenuoseklus [*confused*]“. Jenksas cituoja Chr. Emlyn-Jones nuomonę (*Gorgias*, London, 2004, XXIII), esą tiek Polo, tiek Kaliklio figūros galėjo būti išgalvotos, nes abiejų vardai turi iškalbingą reikšmę. „Kaliklio“ (Καλλικλῆς) vardą Emlyn-Jones perteikia kaip „graži šlovė“.

463 e3–465 e1

Retorika – kulinarijos atitikmuo sielos gyvenime

Sokratas aiškina, kad retorika, kaip ir kitos menų pamėklės, rūpinasi ne tikrąja dalyko būsena, o regima jo išvaizda, siekia pamaloninti ir veikia neprotingąjį vertintojų sielos pradą. Taikydami dabar plėtojamą retorikos apibrėžimą ankstesniojo pokalbio su Gorgiju išvadoms (esą retorius turi sugebėti įtikinti susirinkimo dalyvius teisingumo klausimais), turėtume suprasti, kad, Sokrato manymu, susirinkimui pristatydamas savo įvykių vertinimo versiją, retorius turi sugebėti taip nusakyti situaciją, kad, sprendžiant, kas svarstomu atveju yra teisinga ir kas neteisinga, balsuotojams būtų *malonu* pasirinkti retoriaus siūlomą sprendimą. Taip svarsto

J. M. Cooperis (1999, p. 40). Sokratas sako, kad retoriai nesiremia kokiu nors tvirtesniu teisingumo išmanymu ir nesiekia tokio išmanymo perteikti savo auditorijai, bet naudojasi empirine patirtimi, stebėdami, koks kalbėjimas (retorinis argumentavimas, kurio pavyzdžių bus pateikta toliau kalbantis su Polu) geriausiai veikia auditoriją. Reikia pripažinti, kad toks retorinis įgudimas, kokį vaizduoja Sokratas, išties primena virtuozinį kulinaro arba įvaizdžio stilisto darbą.

464 a1

Kažką vadini „kūnu", ir kažką – „siela"? Graikiškame tekste yra dalelytė πoυ, kuri Sokrato žodžiams suteikia „reikia manyti", „veikiausiai", „juk" reikšmės atspalvį. Tad klausimas skamba taip, tarsi Sokratas klaustų savaime suprantamo dalyko. Prieš imdamasis sudėtingesnio aiškinimo, Sokratas siūlo pašnekovui susitarti dėl pamatinių prasidedančio svarstymo sąlygų. Jis remiasi tam tikromis jam ir pašnekovui bendromis kalbinėmis ir kultūrinėmis sampratomis, kurios, tęsiant svarstymą, dažnai atveda prie neįprastų sokratiškų išvadų.

464 a3–4

ar gali būti, kad sveika būsena tėra regimybė, ne tikrovė? Tokią galimybę Sokratas konkrečiau nusako regimai sveiko, tačiau iš tiesų ligoto kūno pavyzdžiu. Kūno būsenos pavyzdys – akivaizdesnis ir lengviau suprantamas. Veikalo pabaigoje Sokratas panašiai svarsto apie sielą, prastą jos būseną lygindamas su kūno žaizdomis (524 b–525 a). Pasak Sokrato, ar sveikai atrodantis žmogus išties yra sveikas, gali suprasti tik gydytojas ar kūno lavinimo mokytojas. O ką jis pripažintų įžvalgiu sielos būsenos vertintoju? Gimnastikos ir medicinos atitikmenimis sielos srityje Sokratas pavadina įstatymų kūrimą ir teisingumą (464 b7 *sq*). Tačiau dialogo

Sokratas tikrai nėra geros nuomonės nei apie Atėnų įstatymų kūrėjus, nei apie teisme bylas sprendžiančius teisėjus. Plg. 522 b–c.

464 a7–b1

sakau, kad ir kūne, ir sieloje yra toks dalykas, dėl kurio kūnas ir siela atrodo esantys geros būsenos, bet sveiki anaiptol nepasidaro. Atrodo, kad Sokratas kalba apie kažin kokį kūne arba sieloje esantį „dalyką", suteikiantį jiems sveiką išvaizdą. Tačiau toliau jis aiškins apie sveikos ir patrauklios išorės (įvaizdžio) kūrimo „specialistus", ne apie žmogaus viduje esantį pradą. Tad šiuos Sokrato žodžius apie „dalyką, dėl kurio kūnas ir siela *atrodo* esantys geros būsenos", veikiausiai reikia suprasti kaip raginimą pripažinti, kad esama tokio reiškinio (tai ir būtų „toks dalykas").

464 b2–3

kiek gebėsiu, pamėginsiu tau aiškiau parodyti, apie ką kalbu. „Parodyti" – ἐπιδείξω. Gali būti, kad šiuo žodžiu norima įspėti, kad pats Sokratas dabar pateiks savo stiliaus *epideiktinę* („parodomąją") kalbą, ir kad ši epideiktinė Sokrato kalba yra atsakas į retoriką, kaip gražiausią meną šlovinusio Polo prakalbą (448 c). Plg. Dalfen (2004), p. 241.

464 b3

esant dviem dalykams esama ir dviejų menų. Pripažintos sielos ir kūno dichotomijos pagrindu (plg. 464 a1) Sokratas kuria tam tikrą veikimo būdų sistemą. Sistema sudaryta pagal analogijas, atitikmenis ir priešingybes. Tiek kūno, tiek sielos srityje esama dviejų tikrų menų ir dviejų apsimetėlių pataikūnų. Daugiau apie Sokrato siūlomą veiklų klasifikaciją žr. anksčiau *ad* 462 b1–465 e1 („Retorika – ne menas, *tekhnē*, bet įgudimas, *empeiria*").

464 b3–4

Tą, kuris skirtas sielai, aš vadinu politika. Sokrato amžininkai, kaip ir šių dienų piliečiai, nelaikė politikos „sielai skirta veikla". Vėliau, kalbėdamas su Kalikliu, Sokratas sakys, kad nei praeityje, nei dabartyje nemato gerų politinių Atėnų lyderių – tokių, kuriems rūpėtų, kad piliečiai taptų kuo geresni. Save Sokratas vadina kone vieninteliu atėniečiu, mėginančiu puoselėti tikrąjį politinį meną, nes siekia gėrio, o ne įsiteikti auditorijai (521 d–e). Platono dialogų Sokratas yra įsitikinęs, kad demokratiškai tvarkomuose Atėnuose tikrųjų politikų beveik nesama. Šią mintį galima įžvelgti ir ironiškame Sokratui kaltinimus iškėlusio Meleto pagyrime: atrodo, kad Meletas vienintelis pasirinko teisingą politikos kelią, nes jam rūpi, kad jaunimas būtų kuo geriausias („Eutifronas" 2 c–d).

Pateikdamas savo veiklos klasifikaciją Sokratas kalba ne apie esamus politinius lyderius (jie puoselėja retoriką), bet apie tokią politiką, kuria verčiasi jis pats. Šiai rūpi piliečių sielos reikalai. Svarbiausi jos įrankiai turėtų būti įstatymai ir teisingumas.

464 b5–7

dvi vienos kūno priežiūros dalys – kūno lavinimas ir medicina. „Kūno lavinimas" – γυμναστικήν. Tai, kad gimnastika skirta kūnui, yra įprastas senovės graikų požiūris. „Valstybėje" 410 b–e Sokratas su juo ginčijasi teigdamas, kad tiek „dailieji" (arba „mūziškieji") menai („muzika"), tiek gimnastika (sportas) skirti sielai: vien sportuodami žmonės pasidaro pernelyg grubūs, o ugdomi tik mūziškaisiais menais – per daug išglebę.

464 b8

medicinos atitikmuo – teisingumas. Graikų tekste „teisingumas", δικαιοσύνη, akivaizdžiai „iškrenta" iš schemos, nes tik šis meno pavadinimas nėra padarytas įprastu būdu – kaip sudaiktavardėjęs būdvardis su priesaga -ική (*sc.* τέχνη),

kaip πολιτική, νομοθετική, γυμναστική, ἰατρική, σοφιστική, ῥητορική. „Teisingumas" kaip vienas iš menų minimas dar 464 c2 ir 465 c4. Vėliau, savo klasifikaciją primindamas Kalikliui, Sokratas teisingumo meną įvardija pagal kitų menų pavyzdį – δικαστική (520 b3).

Kai kurie vėlyvosios Antikos autoriai cituodami šią „Gorgijo" vietą rašo ne δικαιοσύνη, o δικαστική. Tą patį variantą visais atvejais sutinkame F rankraštyje. Vis dėlto tikėtina, kad Platonas sąmoningai nesiekia vienodumo ir vengia žodžio δικαστική, kuris būtų siejamas su įprastai šį meną taikančiais δικασταί, „teisėjais", „teisės žinovais". Reali Atėnų teismų praktika jam atrodė ne ką patrauklesnė nei juose viešpataujanti retorika. Plg. paaišk. *ad* 522 c1–2 („kaip jūs sakote, ‚vyrai teisėjai'").

Kita vertus, Platono dialoguose dorybės, kaip ir menai, yra siejamos su žinojimu ir analizuojamos taikant menų (*tekhnai*) modelį. Plg. (dorybė ir žinojimas) „Lachetas" 194 d *sqq*, 199 c–e, „Protagoras" 349 e *sqq*; (*tekhnē* ir žinojimas) „Ionas" 537 c–e, „Valstybė" 342 c, „Filebas" 55 d *sqq*.

„Valstybėje" 332 d apie „teisingumą" kalbama kaip apie meną: (Sokratas) „Kam ir ką reikia skirti, kad teisingumą būtų galima pavadinti menu?" Dialoge „Varžovai" Sokratas tapatina δικαιοσύνη ir δικαστική. Naujųjų laikų tyrėjai šį Antikoje Platonui skirtą veikalą laiko neautentišku, vėlesniu kūriniu, tačiau minėtas tapatinimas veikiausiai remiasi „Gorgijo" tekstu (plg. Dodds, 1959, p. 228).

Tęsdamas pokalbį su Polu Sokratas gretina teisybę (δίκη) su gydymo menu, aiškindamas, kad tikrąjį teisingumą taikantis teisėjas, kaip medicina kūną iš ligos, vaduoja žmogaus sielą iš netramdomo neteisingumo (476 a *sqq*, 477 e–479 c).

464 c1–3

Kiekvienos poros nariai – medicina su kūno lavinimu ir teisingumas su įstatymų kūrimu – turi tam tikro bendrumo, nes abu taikomi tam pačiam dalykui, tačiau turi

ir šį tą skirtinga. Porų narius sieja bendras taikymo objektas – kūnas arba siela. Vėliau Sokratas pareiškia, kad „iš tiesų sofistika yra tiek gražesnė už retoriką, kiek įstatymų kūrimo menas gražesnis už teisėjo meną, o mankšta už gydymą" (520 b). Galima suprasti, kad didesnis sofistikos ir medicinos grožis plaukia iš to, kad šie du menai kuria ir palaiko gerą kūno ir sielos formą (εὐεξία, 464 a; vėliau Sokratas kalbės apie meno kuriamą tvarką, teisingumą ir santūrumą, 506 d *sqq*), o teisingumas su retorika gydo ir taiso tai, kas pagedę.

464 c5–6

pataikavimas tai pastebėjo (nesakau, kad supratęs, bet pataikęs). Sokratas pabrėžia, kad pataikūniškumas veikia ne mąstymu ir žinojimu, bet pojūčiais ir intuicija – taikydamasis (στοχασαμένη). Plg. 463 a6–8 ir 465 a2.

464 c7–d1

užsidėjęs kiekvienos menų dalies kaukę, vaidina esąs tai, kieno kaukę yra užsidėjęs. „Užsidėjęs kaukę" perteikia ὑποδῦσα ir ὑπέδυ. Taip pat plg. 464 d4: ὑποδέδυκεν. Veiksmažodžio ὑποδύω pirminė reikšmė – „pakišti po (kuo nors)" arba (*intransitiviter*) „palįsti po (kuo nors)", o metaforiškai – „įslinkti", „įsmukti". Čia remiamasi teatro vaizdais – graikų aktoriai turėjo ne tik apsivilkti personažo drabužį, bet ir užsidėti ant veido jo kaukę. Aristotelis perima metaforinę Platono vartoseną. Jis kalba apie filosofų išvaizdą (arba „drabužį", σχῆμα) „užsivelkančius" (ὑποδύονται) sofistus („Metafizika" 1004 b18) ir apie politikos išvaizdą („drabužį") „užsivelkančią" (ὑποδύεται) retoriką („Retorika" 1356 a27).

464 d2

Didesnis gėris jam nė kiek nerūpi. Pasimovęs didžiausio dabarties akimirkos malonumo masalą, jis medžioja ir mulkina kvailybę. „Kvailybę" – τὴν ἄνοιαν. Pseudomenai

patys stokoja protingumo bei žinojimo ir veikia malonumų ieškantį neprotingąjį sielos pradą.

Išsamiau gėrio ir malonumo santykį Sokratas svarstys kalbėdamas su Kalikliu (495 a *sqq*, 506 c *sqq*).

464 d3–e2

jei kulinarui ir gydytojui tektų vaikų arba proto ne daugiau už vaiką turinčių vyrų akivaizdoje varžytis dėl to, katras iš jų nusimano apie tai, koks maistas yra naudingas ir koks žalingas, gydytojas būtų pasmerktas mirti iš bado. Gorgijas kalbėjo apie retorikos ir medicinos varžybas, teigdamas, kad gebėjimas įtikinti visada lemia retoriui pergalę (456 b–c). Sokratas įtaigos nemini. Anot jo, pseudomokslai laimi vietoj gėrio siūlydami lengvai pasiekiamą malonumą. Gorgijas didžiavosi, kad dideliam žmonių būriui (ἐν πλήθει) retorius visada pasirodys įtaigesnis. Sokratas sukuria Gorgijo pavyzdžio parodiją: pataikūnas virėjas nurungia gydytoją mažapročių sambūryje.

521 c–522 a Sokratas savo padėtį Atėnų teisme palygins su beviltiška vaikų būryje kulinaro kaltinamo gydytojo situacija: „Čia tinka tas pat, ką sakiau Polui: apie mane bus sprendžiama taip pat, kaip vaikai sprendžia apie kulinaro kaltinamą gydytoją“.

Tinkama mityba (dieta) sudarė svarbią graikų medicinos dalį, tad kulinaras (arba virėjas), kaip ir šiandien, turėjo dėl ko pasivaržyti su gydytoju. Plg. „Faidras“ 270 b: gydytojas skiria kūnams vaistus ir maistą. Anot „Valstybėje“ 332 c–d siūlomo apibrėžimo, gydymo menas skiria „kūnui vaistus, valgius ar gėrimus“, o virėjo (μαγειρική) – „pagardus valgiams“.

464 e2–465 a1

tvirtinu, kad tai yra negražus dalykas, Polai (tai sakau būtent tau). „Negražus“ perteikia αἰσχρόν. Šį žodį taip pat būtų galima versti „bjaurus“ arba „gėdingas“. Tai yra καλόν – to,

kas gražu, girtina ir garbinga, priešprieša. Sokratas savo griežtus žodžius apie pataikūniškumo vertę pabrėžtinai skiria Polui, kuris nekantravo išgirsti, ar Sokratas laiko retoriką gražiu dalyku (462 c8–9, 463 d3). Kita vertus, Sokratas dar sykį parodo, kad nenori blogai kabėti apie *Gorgijo* meną. Plg. 462 e6–463 a4.

465 a3–4

negali pateikti jokio paaiškinimo apie paskiriamų dalykų prigimtį, kurio pagrindu ji juos skiria. „Skiria" perteikia προσφέρει. Veiksmažodis προσφέρειν yra graikų medicinos *terminus technicus*, dažnai vartojamas Hipokrato korpuso veikaluose. Platono „Puotoje" 187 e šį žodį vartoja gydytojas Eriksimachas. Taip pat plg. „Faidras" 268 a10, „Faidonas" 63 d8. Vėliau „Gorgijuje" (504 d6) Sokratas kalbės apie gero retoriaus („kuris išmano meną ir yra šaunus") sieloms skiriamas (προσοίσει, veiksmažodžio προσφέρειν būsimojo laiko forma) kalbas ir veiksmus. „Faidre" 270 b Sokratas, gretindamas medicinos ir geros retorikos veikimo būdą, taip pat vartoja veiksmažodį προσφέρειν. Žr. kitą paaišk.

465 a5

Aš tokio, paaiškinimo neturinčio dalyko, negaliu vadinti menu. „Paaiškinimo neturintis dalykas" – ἄλογον πρᾶγμα. Anot „Puotos" Diotimos, ἄλογον πρᾶγμα negali būti žinojimu (ἐπιστήμη), tačiau gali būti teisinga nuomone: „Turėti teisingą nuomonę, kad ir negebant pateikti paaiškinimo (λόγον δοῦναι) [...] nėra nei žinojimas (kaip nepaaiškintas dalykas, ἄλογον πρᾶγμα, galėtų būti žinojimas?), nei neišmanymas (argi prie tikrovės prisiliečiantis dalykas galėtų būti neišmanymas?)" (202 a).

Regis, dabar Sokratas ἄλογον πρᾶγμα vertina griežčiau – tai meno ir išmanymo priešingybė. Tikro meno atstovas turi gebėti paaiškinti (λόγον δοῦναι) savo veiksmus. Platonas turi

omenyje teorinį praktinių veiksmų pagrindimą. Teoriškai savo veiksmus pagrįsti geba tik kūno arba sielos prigimtį išmanantis meno žinovas. Vėliau, Kalikliui primindamas šiuos savo žodžius, Sokratas tai pasakys dar aiškiau (500 e–501 b).

Plg. „Faidras“ 270 b: „Abiejuose menuose [tiek medicinoje, tiek retorikoje] reikia išmanyti dalyko prigimtį, viename – kūno, kitame – sielos, jei ketini ne vien iš patyrimo ir įgudimo, bet pagal meną kūnui skirti (προσφέρων) jėgos duodančius vaistus ir maistą, o sielai – [...] tinkamas, dorybę suteiksiančias kalbas ir veiksmus“.

Medicina galėtų būti laikoma tikro meno (*tekhnē*) pavyzdžiu, nes šio meno atstovai, kaip rodo *corpus Hippocraticum* veikalai, siekė suvokti ir išdėstyti teorines savo veiksmų prielaidas. Taip pat žr. ankstesnį paaišk. *ad* 456 b3–4 („nenorėjusius arba gerti vaistų, arba leisti gydytojams juos pjauti ar deginti“), *in fine*.

Sokratas aiškino Gorgijui, kad jo apibrėžimas, esą retorikos dalykas – kalbos (*logoi*), yra pernelyg bendras, kadangi visi menai turi tam tikras savo kalbas (mokslo teiginius, *logoi*). Jam atsakydamas, Gorgijas aukštino retoriką kaip kalbingiausią – viską per kalbas ir kalbomis nuveikiantį meną (449 e–450 c). Dabar paaiškėjo, kad *logoi* turi tik tikrieji menai (anksčiau Sokratas nurodė Gorgijui tokių menų – medicinos, kūno lavinimo ir matematinių mokslų pavyzdžius), o retorika, kaip ir kitos pataikavimo rūšys, yra bekalbis, artikuliuoto paaiškinimo neturintis daiktas – *alogon pragma*, ne ką kalbesnis už dailę (plg. 450 c), be to, kaip ir dailė, turintis reikalą su *eidōla* – netikrovinių vaizdų kūryba.

465 a6–7

Jei nesutinki su tuo, ką pasakiau, esu pasirengęs pateikti paaiškinimų. „Pateikti paaiškinimų“ – ὑποσχεῖν λόγον. „Gorgijuje“ dar nebuvo kalbama apie tai, koks yra paties Sokrato menas, tačiau šiais žodžiais neabejotinai siekiama parodyti, kad išdėstytas aiškinimas – tikrojo meno produktas. Kitaip

nei pseudomenų atstovai, Sokratas galįs „pateikti paaiškinimų“. Polas nepasinaudoja Sokrato suteikta proga įsiterpti ir pasiginčyti dėl Sokrato teiginių pagrįstumo. Pirmosios Polo replikos po Sokrato monologo rodo, kad jis vis laukia aiškesnio retorikos apibrėžimo, tokio, kuris leistų ją įvertinti: „Tai koks tavo žodis? Tau atrodo, kad retorika yra pataikavimas?“ (466 a4–5); „Tai tau atrodo, kad gerieji retoriai poliuose yra menkai gerbiami, nes yra pataikūnai?“ (466 a9–10).

465 b2

Kosmetika. „Kosmetika“ – ἡ κομμωτική, kūno gražinimo menas. Scholijuose poleminiam Elijaus Aristido veikalui („Prieš Platoną. Apie keturis“) aiškinama, kad ἡ κομμωτική yra ἡ κοσμητική („gražinimo menas“), t. y. kirpimo (ἡ κουρική) ir audimo (ἡ ὑφαντική) menas (p. 2, 112 Tett, Jebb). Kosmetiką Sokratas vaizduoja labai iškalbingai ir paniekinamai. Galima manyti, kad ją nusakantys apibūdinimai: „piktadarė“ (κακοῦργός), „apgavikė“ (ἀπατηλή), „vulgari“ („žema“, „nekilminga“, ἀγεννής), „vergė“ („nelaisva“, ἀνελεύθερος) sietini su visa pataikūniškumo gimine.

J. Dalfenas (2004, p. 246 *sq*) mano, kad Sokratas čia pašiepia puošnia apranga prieš publiką besipuikuodavusius sofistus ir kitus viešai pasirodymus rengdavusius atlikėjus. „Ione“ 530 b Sokratas sakosi pavydįs rapsodų amato: jų menas reikalauja pasipuošti ir atrodyti kuo gražiau, o „Hipijuje I“ 291 a pastebi, kad sofistas Hipijas yra gražiai apsirengęs ir apsiavęs. Sokrato sudarytoje pataikūniškų įgudimų schemoje kosmetika atitinka sofistiką.

465 b6–7

kad nesileisčiau į makrologiją. Netrukus (465 e1 *sqq*) Sokratui vis dėlto teks aiškinti, kodėl, neleidęs Polui sakyti ilgų kalbų, pats taip pasielgė.

465 b7

pasakysiu tau geometrų kalba. Vėliau, kalbėdamas su Kalikliu, Sokratas giria geometrinę lygybę ir apgailestauja, kad Kaliklis apleido geometriją (508 a). Mokslą apie proporcijas graikai laikė geometrijos, ne aritmetikos dalimi. Geometrija priklausė įprastai sofistų mokymo programai. Plg. „Protagoras" 318 d–e. Aristofano „Debesyse" 202 *sqq* geometrija – vienas iš sofistinėje Sokrato mąstykloje dėstomų mokslų. Platono „Menone" 82 b *sqq* (plg. 86 d *sqq*) Sokratas geometrijos problemos sprendimo pavyzdžiu rodo, kaip veikia *anamnezė* (anksčiau pažintos tikrovės „prisiminimas"); „Teaiteto" pradžioje geometrijos priemonėmis pateikiamas pirmas bendrojo sampratos apibrėžimo pavyzdys (147 c–148 b). „Valstybėje" 526 c–527 d Sokratas aiškina, kad geometrija yra vienas iš polio valdovams naudingiausių mokslų, kadangi ji neabejotinai padeda pažinti „amžinąją būtį".

465 c4–7

esama tokio sofistikos ir retorikos prigimties skirtumo, tačiau jos yra šalia, todėl nebeatskirsi, kur sofistas, o kur retorius: sritis ta pati ir klausimai tie patys. Todėl nei jie patys žino ką su savimi daryti, nei kiti žmonės – su jais. Vėliau, Kalikliui paniekinamai atsiliepus apie „nieko vertus" sofistus, Sokratas pakartoja, kad sofistas ir retorius yra beveik tas pat, ir paaiškina, kad „sofistika yra tiek gražesnė už retoriką, kiek įstatymų kūrimo menas gražesnis už teisėjo meną, o mankšta už gydymą" (520 a–b). Žr. paaišk. *ad* 464 c1–3 („Kiekvienos poros nariai...").

Regis, Sokratas sąmoningai pabrėžia retorių savivoką gaubiantį miglotumą: „Todėl nei jie patys žino, ką su savimi daryti..." (465 c5 *sq*). Tą pačią intenciją galima įžvelgti tolesnėje Sokrato replikoje, kai, kalbėdamas apie menų ir įgudimų maišatį, jis priduria: „mielasis Polai, – čia tu esi

įgudęs" (465 d4–5). Abiem atvejais (tiek kalbant apie retorius ir sofistus, tiek apie medicinos ir kulinarijos dalykų mišinį) pavartotas tas pats veiksmažodis φύρεσθαι, „sumišti" (465 c4, d5).

Naujųjų laikų tyrėjams skirtis tarp graikų sofistų ir retorių taip pat niekada neatrodė pakankamai aiški. „Sofistai" Protagoras ir Trasimachas siejami su retorikos teorinių taisyklių formulavimu ir praktiniu taikymu. Sofistu dažnai vadintas ir Gorgijas. Plg. Įvadas, sk. „Dialogo veikėjai. *Gorgijas*". „Sofistai" svarstė visuomenės įstatymų ir normų (*nomoi*) klausimus, žadėjo išmokyti savo mokinius gyventi pagal šias normas ir įgyti „dorybę" (*aretē*) – tapti dorais („šauniais") piliečiais. „Retoriai" daugiau reikalų turėjo su normų ir įstatymų taikymu teismuose ir piliečių susirinkimuose. Apie prielaidą, kad „Gorgijuje" Platonas Sokrato lūpomis ne vien ištiria esamą retorinio kalbėjimo reiškinį, bet ir kuria pačią „retorikos" sąvoką mokslų nomenklatūroje žr. Įvadas, sk. „‚Retorikos' atradimas?" ir paaišk. *ad* 462 b1–465 e1 („Retorika – ne menas, *tekhnē*, o įgudimas, *empeiria*"), *in fine*.

465 c7–d1

jei kūną prižiūrėtų ne siela. Tai, ką dabar Sokratas kalba apie kūno negebėjimą atskirti medicinos ir sveikatos dalykų nuo kulinarijos, pagal Sokrato iškeltą analogijos dėsnį galioja ir retorikos bei teisingumo santykiui. Apie „sielą" čia kalbama neskiriant protingosios ir neprotingųjų jos „dalių". Vis dėlto tai turėtų būti protinguoju savo pradu besivadovaujanti siela, nes, kaip ką tik sakė Sokratas, pataikūniškumas medžioja ir mulkina kvailybę (*a-noia*). Vėliau Sokratas kalbės apie sielos dalį, kurioje glūdi norai (geismai, ἐπιθυμίαι) (492 e–493 b). Ši sielos dalis yra patikli, lengvai leidžiasi įtikinama ir tikrai nėra pajėgi atsispirti retorikos arba kitokios rūšies pataikavimo įtaigai.

465 d3–5

išeitų labai anaksagoriškai, mielasis Polai, – čia tu esi įgudęs: „visi daiktai kartu" sumištų toje pačioje vietoje. Sokratas cituoja Anaksagoro veikalo „Apie prigimtį" pradžios žodžius: „Visi daiktai buvo kartu" (fr. 1). Taip Anaksagoras nusako pirmykštę visybės būklę, kurioje ima veikti Mąstymas (*Nous*). Šiuos Anaksagoro žodžius Sokratas mini ir „Faidone" 72 c. Anaksagoro poemos žodžiai dabar cituojami išties taikliai, kadangi Sokratas nori nusakyti protingosios sielos dar nevaldomoje dalykų visybėje tvyrantį chaosą.

Nežinia, kaip reikia suprasti Sokrato pabrėžiamą Polo įgudimą (σὺ γὰρ τούτων ἔμπειρος). Ar norima pasakyti, kad, kitaip nei analogija paremtą retorikos apibrėžimą, populiarųjį Anaksagoro teiginį Polas turėtų be vargo suprasti? Ar galbūt Sokratas (grubokai) pabrėžia pašnekovo negebėjimą aiškiai skirti svarstomus dalykus? Plg. 466 a6–8.

465 e1–466 a3

Sokratas aiškina, kodėl pasakė ilgą kalbą (leidosi į *makrologiją*)

P. Friedländeris (1964[3], p. 235 *sq*) pastebi, kad labai ironiška, jog ilgą (kaip retoriai) kalbą Sokratas pasakė, pačiai retorikai nurodydamas žeminančią vietą tarp antrarūšių menų. Sokratas kol kas nieko nė nemėgino įrodyti, tik teigė. Rimtesnio pagrindimo dabar išdėstyta diairetinė menų ir pseudomenų sistema sulauks tik paskutinėje dialogo dalyje, Sokratui brėžiant skirtį tarp gera ir malonu (*ibid.*, p. 236).

465 e6–466 a2

Jeigu, tau atsakinėjant, aš taip pat negebėsiu pasinaudoti tavo atsakymu, tu irgi gali ištęsti kalbą, o jei gebėsiu – leisk man pasinaudoti. Ankstesnis pokalbis jau parodė,

kad Sokratui, idant galėtų tęsti savo tyrimą, pakanka ir labai trumpų pašnekovo atsakymų. Plg. 449 c–e *sqq*.

466 a4–468 e5

Retorių galios klausimas

Ši pokalbio su Polu dalis parodo, kad Sokrato aiškinimai apie pataikūnišką retorikos prigimtį pataikė į jautriausią retorikos gerbėjų vietą. Gorgijas su pasididžiavimu skelbė, kad jo menas leidžia turėti didžiausią galią, visų kitų menų atstovus paversti vergais, o pačiam turėti laisvę (452 d5–e8). Aiškindamasis, kokia yra retorikos meno galia (plg. 455 d6–8, 456 a4–b1, 460 a1 *sq*), Sokratas su Gorgiju svarstė retorinės įtaigos prigimtį ir Gorgijo meno santykį su žinojimu apie tai, kas yra teisinga. Pastarasis klausimas privertė Gorgiją suklupti. Gorgijo vietą užėmus drąsesniam pašnekovui, Sokratas pasiūlė savo, retorių galią akivaizdžiai nuvertinantį retorikos apibrėžimą. Polas tai suprato ir pasipiktino: argi nėra akivaizdu, kad retoriai, tarytum tironai, graikų poliuose yra labai galingi? Plg. ankstesnius Gorgijo aiškinimus apie viešąsias kalbas sakančių Atėnų politikų įtaką polio gyvenimui (455 d6–e3).

Sokratas Polo teiginį apie didelę retorių (viešųjų polio kalbėtojų) galią paneigia dviem argumentais. Abiem atvejais jis remiasi *gėrio* samprata ir toliau plėtoja savo teiginį apie retorių neišmanymą (žinojimo neturėjimą). Plg. 454 c7–455 a6, 458 e6–459 c2, 465 a2–6. Kalbėti apie žmonėms teikiamą gėrį kaip apie retorikos vertės matą pradėjo Gorgijas, retorikos gėrį tapatindamas su jos įtaigos *galia* (451 d7 *sqq*, 452 d5 *sqq*). Polas taip pat nedvejodamas sutiko, kad „turėti didelę galią“ yra gėris (466 b6–8, 466 e6–8). Kita vertus, jis pripažįsta, kad daryti ką sumanai ir ką laikai geriausia, neturint apie tai supratimo, nėra

gėris (466 e9–12). „Supratimo neturėjimą“ („neišmanymą“, 466 e10: νοῦν μὴ ἔχων; 467 a5: ποιεῖν ἄνευ νοῦ) Sokratas sieja su ką tik pasiūlytu retorikos apibrėžimu: kaip ir visa pataikūniškumo giminė, retorika neturi supratimo (žinojimo) apie savo veiksmus (465 a1–7). Todėl jis teigia, kad, darydami ką sumano retoriai ir tironai (neturėdami supratimo) poliuose nėra galingi (466 e13–467 a10).

Sokratas kursto Polą paneigti savo teiginius – parodyti retorių *elencho* galią (466 e13–467 a4, b2). Pasak Sokrato, pašnekovas visų pirma turėtų paneigti teiginį, esą retorika – tai supratimo apie savo veiksmus neturintis pataikavimas (466 e13–467 a1; 465 a6 *sq* Sokratas jau siūlė Polui reaguoti į šiuos žodžius). Polas nė nemėgina imtis tokios užduoties.

Sokratas nesitenkina, regis, jau pasisekusiu įrodymu. Jis nusiteikęs parodyti dar vieną dalyką: daryti ką *sumanai* (ἃ δοκεῖ) nėra tas pat, kaip daryti, ką *nori* (ἃ βούλονται) – 467 a9 *sqq*. Jau privertęs pašnekovą sutikti, kad darydami ką sumano, bet *neturėdami išmanymo*, retoriai nepasiekia gėrio, dabar jis aiškins, kad daryti ką sumanai apskritai nereiškia daryti ką nori, todėl tokie veiksmai ir negali suteikti gėrio. Savo prielaidą Sokratas įrodo teigdamas, kad žmonės viską daro *norėdami* gėrio, ne blogio ir ne neutralių (nei gerų, nei blogų) dalykų. Polas sutinka, jog gali būti, kad retorius ar tironas ką nors nužudo, išvaro iš polio ar atima turtus, manydamas, kad tai jam yra geriau, bet iš tiesų tai yra blogiau. Tuomet jis daro ką sumano, tačiau (jei norima tik gėrio) nedaro ko nori (467 c5–468 c8). Šis Sokrato argumentas *impliciter* remiasi tuo pačiu teiginiu apie retorių neišmanymą: imtis tam tikrų veiksmų, kurie nesuteikia jiems gėrio, retoriai *sumano* todėl, kad neturi žinojimo (supratimo) apie pamatines savo veiksmų prielaidas. Netrukus pradės aiškėti, kad žmogaus gėriui reikšmingu veiklos pagrindu Sokratas laiko teisingumą.

466 a4–467 c4

Sokratas teigia, kad retoriai poliuose neturi jokios galios, nes nedaro ko nori, nors daro ką sumano

466 a6–8

Negebi įsiminti, Polai? O dar toks jaunas. Ką toliau darysi? Sokratas neatsilieka nuo grubokai su juo bendraujančio Polo. Gera atmintis žodinės kultūros dominavimo laikais laikyta labai svarbia ir vertinga savybe. Sofistas Hipijas garsėjo savo mnemotechnikos mokslu ir išskirtine atmintimi („Hipijas II“ 368 d, „Hipijas I“ 285 d–e). „Valstybėje“ 487 a, vardydamas būsimajam polio vadovui būtinas prigimties savybes, Sokratas pradeda nuo geros atminties. Kaip ir kituose dialoguose, „Gorgijuje“ Sokratas neretai ragina pašnekovą prisiminti ankstesnius pokalbio teiginius: „atsimeni“, „jei teisingai atsimenu“, „prisiminkime“ ir pan. (460 c7, 488 b6, 495 d2–3, 500 a7, 513 d1, 515 c6). Kai kurių Platono dialogų įžangose („rėmuose“) visas ilgas veikalo tekstas pateikiamas kaip po daugelio metų iš atminties tiksliai papasakotas Sokrato arba kito personažo („Charmidas“, „Protagoras“, „Eutidemas“, „Faidonas“, „Puota“, „Parmenidas“, „Valstybė“).

Dialogų Sokratas kartais kalba apie savo užmaršumą – kai ragina pašnekovą vengti ilgų kalbų („Protagoras“ 334 c–d, plg. „Hipijas II“ 373 a). Tikėtina, kad ir dabartinis Sokrato priekabis sietinas su „makrologijos“ klausimu: Sokratas prašė Polo nesakyti ilgų kalbų, o štai dabar, kai pats tokią pasakė, pasirodė, kad Polas neįstengia prisiminti jos pradžios. Akivaizdu, kad Polas praleidžia „auksinę progą paprašyti Sokratą susilaikyti nuo ilgo kalbėjimo“ (Beversluis, 2000, p. 321).

466 a9–10

Tai tau atrodo, kad gerieji retoriai poliuose yra menkai gerbiami, nes yra pataikūnai? „Menkai gerbiami“ – φαῦλοι

νομίζεσθαι („laikomi menkystomis“, φαῦλοι). Polas supriešina sąvokas „geri“ (ἀγαθοί) ir „menki“ (φαῦλοι). Jis kalba apie gerus („šaunius“) retorius. Galbūt jis sutiktų, kad prasti retoriai neverti pagarbos. Jo mokytojas Gorgijas sakė esąs „geras retorius“ ir kitus galįs tokius padaryti (449 a6–b3).

466 b1

Ar tu čia klausi, ar pradedi naują kalbą? Teisindamasis dėl savo kalbos ilgumo Sokratas sakė, kad, jei jis nesugebės pasinaudoti trumpais Polo atsakymais, tas taip pat galės pasakyti ilgesnę kalbą (465 e6–466 a2). Polas kol kas lieka klausinėtojo vietoje. Tačiau išgirdęs jo klausimą, Sokratas suabejoja, ar tai vis dar yra klausimas. Galbūt abejonių jam kyla todėl, kad Polas veikiau jausmingai sušunka, nei paklausia. Panašiai nutinka po kitos emocingosios Polo replikos (466 b11–c2).

466 b4–5

Argi jie poliuose neturi didžiausios galios? Polo žodžiai sugrąžina pokalbį prie retorikos galios klausimo. Plg. ankstesnius paaišk. *ad* 466 a4–468 e5 („Retorių galios klausimas“).

466 b6–7

Ne, jei tu sakysi, kad galios turėjimas ją turinčiajam yra kažkoks gėris. Polui advokataujantis J. Beversluisas pastebi, kad Sokrato klausimo paskirtis ne informacinė, bet poleminė: „Jei jis būtų paklausęs: ‚Ką tu vadini galia?‘, Polas būtų galėjęs pasiūlyti savo apibrėžimą ir pasakyti, ką iš tiesų mano. Klausdamas: ‚Galia tu vadini kažkokį jį turinčiam žmogui gerą dalyką?‘, Sokratas ne tik kviečia atsakyti pritariamai (vargu ar Polas galėjo atsakyti, ‚Ne, kažkokį jį turinčiam žmogui blogą dalyką‘), jis čia pat slapčia, nepaaiškindamas to Polui, įtraukia į diskusiją specifiškai sokratiškas galios ir gėrio sąvokas“ (2000, p. 321–322). Budrus pašnekovas turėjo

pastebėti, kad „galia“ ir „gėris“ – lanksčios sąvokos ir paprašyti Sokratą paaiškinti, ką jis turįs omenyje (*ibid.*, p. 322). Gorgijas retorikos galia ir jos teikiamu gėriu vadino gebėjimą turėti valdžią kitiems polio žmonėms. Akivaizdu, kad taip galią ir gėrį supranta ir Polas.

Be minėtojo loginio priekaišto, Polas Sokratui galėjo nurodyti ir vieną metodinį jo klausimo trūkumą: dar neišsiaiškinus, *kas* yra galia, Sokratas jau nori išgirsti, ar tai – kažkoks gėris („kažkas gera“). Plg. Beversluis (2000), p. 322 ir paaišk. *ad* 462 c10–d1.

Polas noriai kalba apie retorikos *grožį*. Plg. 448 c9, e5, 462 c–d, 463 d. Grožį jis supranta kaip įspūdingą retorių įvaizdį ir visuomeninį jų meno pripažinimą. Politinės galios turėjimą jis taip pat neabejotinai pavadintų gražiu dalyku. Būtent taip grožį poli(ti)niame gyvenime apibūdina „Hipijo I“ personažas sofistas Hipijas. Išgirdęs Sokrato išvadą, kad „galia yra gražu, o negalia – bjauru (αἰσχρόν)“ (Sokratas šį teiginį kildina iš naudingumo grožio sampratos), Hipijas entuziastingai pritaria: „Dar ir kaip! Visi dalykai liudija, kad taip ir yra, ypač politikoje: politiniame gyvenime gražiausia, kai savo polyje esi galingas, o jei esi bejėgis – bjauriausia“ (295 e–296 a).

Šalia grožio ir bjaurumo (atgrasumo, gėdingumo) priešpriešos į svarstymą įtraukdamas gėrio ir blogio opoziciją ir siedamas grožį su gėriu, o bjaurumą su blogiu, Sokratas sujaukia Polo įsitikinimus dėl to, kas polio gyvenime yra gera, o kas – bloga. Plg. 474 c–d *sqq*. Dialogo Sokratas galingu polio veikėju galėtų pripažinti tokį žmogų, kuris žino, kas yra teisinga ir naudinga (tiek jam pačiam, tiek polio žmonėms), ir savo veiksmais tokio gėrio siekia (plg. 503 a–505 b, 507 c–508 c, 513 d–515 b *sqq*, 521 d *sq*).

466 b11–c2

Argi jie, tarsi tironai, negali nužudyti ką tik nori, atimti turtus ir išvaryti iš polio ką sumano? Polas vardija

didžiausias graikų poliuose skirtas bausmes. Poli(ti)nę galią jis supranta kaip galimybę jas taikyti bet kam, savo nuožiūra. Kita vertus, Polas pradeda nuo galimybės bet ką *nužudyti*, todėl atrodo, kad omenyje jis turi ne vien politinę, bet egzistencinę retorių galią – jie gali atimti ne tik pilietines teises ir gyvenimo išteklius, bet ir pačią žmogaus gyvybę.

Anot Polo, tokia savo galia retoriai prilygsta tironams. Tironais (graik. *tyrannoi*, „tiranai") graikai vadino jėga valdžią poliuose paėmusius ir taip pat jėga ją išlaikančius valdovus (dabar tokius įprasta vadinti uzurpatoriais ir diktatoriais). Graikų polius valdę tironai nebūtinai buvo žiaurūs smurtautojai. Antai Atėnus kelis dešimtmečius valdęs tironas Peisistratas labiau pasižymėjo veiksmais, pavertusiais Atėnus ryškiausiu graikų kultūros ir religijos centru. Vis dėlto V–IV a. graikų literatūroje tironai dažniausiai siejami su netramdomu žiaurumu ir nebaudžiamumu. Tokie yra tragedijų tironai: Dzeusas Aischilo „Prikaltajame Prometėjuje", Oidipas Sofoklio tragedijoje „Karalius Oidipas", Kreontas „Antigonėje", Jasonas Euripido „Medėjoje", Likas „Heraklyje". Apie tokį tironą kalba ir „Valstybės" Sokratas (344 a–c ir VIII–IX knygos).

Tironiškoji valdžia laikyta laisvės polio gyvenime daryti ką noriu įsikūnijimu ir buvo vienodai atgrasi tiek saikingo oligarchinio, tiek demokratinio valdymo šalininkams, tačiau gundė ir traukė ambicinguosius valdžios ir galios gerbėjus. Plg. Euripidas, „Trojietės" 1168–70 („dievams prilygstanti tirono valdžia" čia minima kaip įprasta sėkmingo ir laimingo gyvenimo samprata), „Foinikietės" 503–506 (Eteoklis: „Aš eičiau ten, kur pateka žvaigždės, į žemės gelmę, galėčiau tai padaryti, idant laimėčiau didžiausią iš dievų – Tironiją!"), 523–525 („Jei jau tenka elgtis neteisingai, gražiausia daryti tai dėl tironijos") ir Rutherford (1995, p. 151–153). Isokratas (*De bigis* 38) liudija, kad daugelis atėniečių įtarė, kad Alkibiadas nori tapti tironu, – ne

dėl jo veiksmų, bet „manydami, kad šio dalyko siekia visi, o jis geriausiai įstengtų tai padaryti“.

V a. Atėnų suburtos Delo sąjungos gyvavimo laikais kalbėta apie tironiškąją atėniečių liaudies valdžią kitiems graikams. Plg. Tukididas, „Peloponeso karo istorija“ II, 63, 2–3; III, 37, 2, Aristofanas, „Raiteliai“ 1111–1115. „Valstybėje“ Sokratas aiškina, kad tironas atsiranda ne kur kitur, bet demokratinėje santvarkoje (562 a *sqq*), o kelią į tironiją prasiskina įtaigai lengvai pasiduodančią (σφόδρα πειθόμενον) minią valdantis liaudies vadovas, kuris išdrįsta „paragauti gentainių kraujo“ – neteisingai kaltina savo gentainius, juos tremia ir žudo (565 e). „Valstybės“ Sokrato lūpose Polo idealas (liaudį paveikti gebantis retorius tampa visagaliu tironu) virsta šiurpiu kraujo brolius draskančio žvėries paveikslu. Pasak T. Irwino (1979, p. 139), „nagrinėdamas tironus, Platonas nagrinėja savo amžininkų žavėjimąsi galia ir sėkme, siekdamas parodyti, kad jie turi rinktis tarp šių dalykų ir savo žavėjimosi teisingumu bei kitomis pripažintomis dorybėmis. [...] Jie negali išties žavėtis teisingumu, kaip skelbia, jei mano, kad žmogui geriausia turėti tirono valdžią ir sėkmę, kad ir kaip neteisingai šių dalykų būtų pasiekta“.

Anot Ksenofonto „Atsiminimų apie Sokratą“, Sokratas buvo kaltinamas kaip Kritijo ir Alkibiado mokytojas: „Kritijas buvo gobšiausias ir žiauriausias oligarchinio valdymo metu, Alkibiadas – labiausiai netramdomas siautėtojas (ὑβριστότατος) demokratijos laikais“ (I, 2, 12). Kritijas (Platono dėdė) buvo Atėnuose liūdnai pagarsėjusių trisdešimties tironų vadas. Alkibiado kritikai jo politinį elgesį tapatino su tirono laikysena. Oratoriui Andokidui priskirtos kalbos „Prieš Alkibiadą“ (parašytos veikiausiai IV a. pradžioje) autorius teigia, kad prieš savo polio piliečius smurtaujantis Alkibiadas kalba kaip demagogas („liaudies vadas“), o veikia kaip tironas (*Or.* IV, 27). Platono Sokratas – negailestingas tironijos kritikas.

466 c3

Dėl šuns. Žr. paaišk. *ad* 461 a7–b1 („Dėl šuns, Gorgijau").

466 c3–5

Kiekvienas tavo teiginys verčia mane dvejoti, ar čia tu pats kalbi ir pasakai savo nuomonę, ar manęs klausi? Plg. paaišk. *ad* 466 b1 („Ar tu čia klausi, ar pradedi naują kalbą?").

466 c7

Mat čia yra iškart du klausimai. Sokrato atsakymas (466 d5 *sq*: „Tad aš tau sakau, kad čia yra du klausimai. Į abu ir atsakysiu" ir toliau) rodo, kad jis turi omenyje klausimus: (1) Argi retoriai poliuose neturi didžiausios galios? (466 b4–5; 466 b11–c2 šis klausimas nėra pakartotas, tačiau numanomas) ir (2) „Argi jie, tarsi tironai, negali nužudyti ką tik nori, atimti turtus ir išvaryti iš polio ką sumano?" (466 b11–c2).

Sokratui kartojant Polo žodžius, kuriuos jis supranta kaip antrąjį pašnekovo klausimą („Ar retoriai negali nužudyti ką tik nori, atimti turtus ir išvaryti iš polio ką sumano?", 466 c9–d3), atidesnis skaitytojas jau gali įsidėmėti, kad Polas vieną sykį pasako „ką tik nori" (οὓς ἂν βούλωνται), o kitą – „ką sumano" („savo nuožiūra", „ką tinkami", ὃν ἂν δοκῇ αὐτοῖς). Netrukus Sokratas dar aiškiau tai parodo: „Mat jie, galima sakyti, nieko nedaro taip, kaip nori, bet daro tai, kas, jų manymu, yra geriausia" (466 d8–e2). Sokrato daroma skirtis leistų ir šioje Polo replikoje įžvelgti du klausimus: (1) Ar retoriai nedaro ką sumano?; (2) Ar jie daro ką nori? Plg. paaišk. *ad* 467 a8–10.

466 e9–10 *sqq*

manai, kad tai yra gėris, kai kas daro tai, kas, jo manymu, yra geriausia, neturėdamas supratimo? „Neturėdamas supratimo" – νοῦν μὴ ἔχων. Nenuostabu, kad Polas nesutinka gėriu ir „didelės galios turėjimu" pripažinti supratimo (νοῦν

galima būtų suprasti „proto“) neturinčių žmonių veiksmus. Labiau netikėta atrodo tai, kad Sokratas iš savo ankstesniųjų aiškinimų apie retoriką (kaip savo veiksmų pagrįsti negebantį įgudimą) ryžtingai kildina teiginį apie retorių nesupratingumą (ir neprotingumą), tarsi tapatindamas juos su ta neprotingų vyrų auditorija (464 d6: ἐν ἀνδράσιν οὕτως ἀνοήτοις), kurioje, pasak jo, pataikūnų įgudimas laimi prieš tikrąjį meną (464 d5–e2).

467 a8–10

jei Sokrato žodžiai nebus paneigti Polo, ir nebus įrodyta, kad jie daro tai, ką nori. Supriešinęs sąvokas „ką nori“ ir „ką sumano“ (466 d8–e2), Sokratas iki šiol kalbėjo apie „ką sumano“. Greitai galutinai paaiškės, kad tokių veiksmų jis netapatina su „ko nori“ veikimu (467 b).

467 b2

Aš atsisakau pripažinti, kad jie daro ką nori. Imk ir paneik! Sokratas provokuoja Polą *elenchui* – pašnekovo teiginių kritikai ir paneigimui. Plg. 458 a, 462 a, 463 e6–464 a1, 467 a1 *sq*, 470 c, 471 d. Dviejų *elencho* tipų – sokratiškojo ir retorinio – palyginimas yra ryški tolesnio Sokrato pokalbio su Polu tema. Plg. 471 e *sqq*, 474 a *sqq*, 475 e7–476 a2.

467 b10

Sokratai, tai, ką kalbi, yra stačiai pasibjaurėtina! Neįmanoma! „Neįmanoma“ perteikia ὑπερφυῆ – „nenormalu“, „nenatūralu“. Plg. 473 a1, 473 e4 *sq*.

467 b11–c2

Nelygstamasis Polai... nesikeik. Jei sugebi pateikti man klausimų, įrodyk, kad kalbu netiesą. Polas mėgsta sušukti ir naudoti kitokias emocinio spaudimo priemones. Sokratas

tvirtina, kad tokie retorinio argumentavimo metodai nieko neįrodo. Plg. 471 e *sqq*, 473 d, e.

467 c3–4

Verčiau atsakinėsiu, kad pagaliau sužinočiau, apie ką tu kalbi. Polas patiria paradoksalų dalyką: paaiškėja, kad, bendraujant su Sokratu, tikresnis būdas sužinoti jo nuomonę – ne klausti, o pačiam atsakinėti. Mat Sokratas moka analizuoti atsakymus ir savo klausimais kreipti pokalbį prie norimų išvadų. Kai jis tiesiai pasako savo nuomonę, pašnekovas nustemba (dažnai supyksta) ir visai juo netiki. Plg. 467 b10, 470 b4 *sq*, 473 a1, b8 *sq*. Tačiau ir visą svarstymo kelią nuėjęs bei sutikti su Sokratu priverstas pašnekovas nebūtinai lieka jo įtikintas. Plg. 475 e2–3, 513 c4–6.

467 c5–468 b4

Žmonės viską daro norėdami gėrio

467 c5 *sqq*

Ar, tavo manymu, žmonės visada nori to, ką daro? O gal to, dėl ko daro tai, ką jie tuomet daro? Tyrėjai kritikuoja Platoną dėl čia nepagrįstai brėžiamos skirties tarp tikslo ir priemonių: „to, ką darome“ ir „to, dėl ko darome tai, ką dabar darome“. Pasak E. R. Doddso (1959, p. 236), „pavojinga tikslų ir priemonių skirtis, kurios ilga ir sukrečianti istorija prasideda čia ir ‚Liside‘ 219 e, pateikiama kaip absoliuti, nors yra geriausiu atveju reliatyvi. Griežtai kalbant, veiklos srityje nėra grynų ἀδιάφορα [‚bereikšmių dalykų‘], nes kiekviena gyvenimo akimirka yra vertinga arba bevertė, nėra ir grynųjų ‚tikslų‘, kadangi kiekvienas įvykis priežastiniu ryšiu yra susijęs su vėlesniais įvykiais“. T. Irwinas (1979, p. 141) stebisi: „Kodėl turime sutikti, kad, kai darome *x* dėl *y*, mes norime tik *y*, bet ne *x*?“ Anot šio tyrėjo, net jei mes nenorime kančios

ir skausmo savaime (plg. 467 c7–d1), mes galime jų norėti kaip pasveikti leisiančio dalyko. Sokratas „galėtų teigti nebent tai, kad mes nenorime pavojų, skausmų ir panašių dalykų kaip tokių, t. y. apibūdintų tik kaip ‚pavojai', ‚skausmai' ir t. t.".

„Gorgijuje" Sokratas kalba vien apie nemalonius dalykus, nors ir teigia, kad ta pati taisyklė galioja visais atvejais (467 d6–e1, 468 b8–c1). Numanoma, kad ir retorių galią parodantys veiksmai (žudyti, tremti ir pan.) nėra malonūs, ir kad žmonės imasi jų, panašiai kaip skausmingo gydymo, tik tikėdamiesi naudos. „Liside" 218 e–220 b svarstoma apie dalykus, kurie yra *mylimi* dėl ko nors kito, o paaiškinęs, kad dėl ko nors kito mums mielų dalykų seka veda į galutinį tikslą – pirminį mielumą (arba meilę), visus pakeliui į tą tikslą mums mielus arba mylėtus dalykus Sokratas paskelbia *tariamai* mielais (arba mylimais) („Lisidas" 220 a–b).

Vis dėlto Sokratas, ko gero, teisingai pastebi, kad paklaustas apie kokios nors (malonios ar nemalonios) savo veiklos priežastį, žmogus paprastai paaiškina, kuo, jo manymu, (arba jo žiniomis), ši veikla jam yra naudinga (dalyko ar veiklos naudingumą Sokratas laiko neabejotinu gerumo įrodymu, 468 c2–5). Dar svarbiau įsidėmėti, kad, apibendrindamas gydymo ir pavojingų veiklų pavyzdžiais paremtą teiginį apie veikiančio žmogaus norus, Sokratas kalba ne apie visus veikimo atvejus, bet išskiria tuos, kai veikiama *dėl* ko nors: „*Kai žmogus ką nors daro dėl ko nors*, jis nori ne to, ką daro, bet to, dėl ko jis tai daro?" (467 d6–e1); „esame sutarę, kad *ką nors darydami dėl ko nors*, mes norime ne šių daromų dalykų, bet to, dėl kurio juos darome?" (468 b8–c1). Atrodo, kad ir pats pirmas Sokrato argumento teiginys taip pat leistų išskirti įvairius veikimo atvejus: „Ar, tavo manymu, žmonės visada (‚visais veikimo atvejais', ‚kad ir ką veiktų', ὃ ἂν πράττωσιν ἑκάστοτε") nori to, ką veikia?" (467 c *sqq*). Kitaip tariant, galima spėti, kad pasitaiko ir tokių atvejų, kai norima ne tik veiklos tikslo.

„Valstybėje“ 357 b–d kuriamas sudėtingesnis priemonių ir tikslų santykių paveikslas. Pradėdamas naują ir gilesnį teisingumo vertės aptarimą, Sokrato pašnekovas (Platono brolis) Glaukonas sako, kad esama trijų rūšių gėrybių: kai kurių dalykų mes norime dėl jų pačių (antai nekenksmingų džiaugsmų ir malonumų), kitų – tiek dėl jų pačių, tiek dėl jų pasekmių (antai proto, geros regos ir sveikatos), pagaliau, yra ir tokių, kurie savaime yra varginantys ir nemalonūs, tačiau vertingi dėl nešamo pelno ir kitokių naudingų pasekmių (antai mankšta ir gydymasis). Atrodo, kad dabar, skiriant tikslus ir priemones, visų pirma omenyje turima pastarosios rūšies veikla – nemaloni, tačiau, kaip manoma, vertinga dėl naudingų pasekmių, nors, kalbėdamas apie nei blogus, nei gerus dalykus, Sokratas pateikia neutralių veiksmų (sėdėjimas ar stovėjimas) pavyzdžius. Žr. paaišk. *ad* 467 e6–468 a1 *sqq*.

Kalikliui Sokratas sakys, kad dera rinktis tik gerus malonumus, tai yra tokius, kurie veda prie gėrio tikslo (499 d–500 a).

467 c7 *sqq*

Tarkime, žmonės, geriantys gydytojų skirtus vaistus: ar, tavo manymu, jie nori būtent to, ką daro – gerti vaistus ir sirgti? „Lachete“ 185 c–d ir „Liside“ 219 b *sqq* vaistai ir gydymas taip pat minimi kaip dėl naudingų pasekmių norimos veiklos pavyzdys.

467 d1–5

kurie leidžiasi plaukti ar kitaip verslauja... plaukia dėl turto. Tiek čia, tiek „Valstybėje“ 357 c–d verslavimas (χρηματισμός) laikomas pavojų, rūpesčių ir kitokių nemalonumų sukeliančia veikla, kurios žmonės imasi tik dėl jos teikiamo pelno. Plaukti laivais Sokrato ir Platono laikais nebuvo maloni turistinė pramoga. Plaukiojo ir kelionės jūra pavojus (audros, piratai) dažniausiai patirdavo pirkliai.

467 e4-5

gera – tai išmintis, sveikata, turtas ir kiti tokie dalykai. Iš anksčiau Sokrato pateiktų pavyzdžių plaukė, kad žmonės, ką nors veikdami, siekia sveikatos arba turto. Apie išmintį iki šiol kalbėta nebuvo. Kad tai, ko žmonės nori veikdami, yra *gėris*, anksčiau taip pat nebuvo minėta. Tačiau Sokrato argumentas apie politinę galią ir norėjimą remiasi būtent šiuo čia neįrodomu teiginiu.

Anksčiau, cituodamas užstalės dainą (451 e3-5: „sveikata yra geriausia, antra – grožis, ... trečia... turtas be klastybės"), Sokratas neminėjo sielos gėrio. Plg. paaišk. *ad loc.* Dabar vardijamos gėrybės gali būti siejamos su žmogaus (1) siela (išmintis), (2) kūnu (sveikata) ir (3) žmogui priklausančiais daiktais (įvairūs materialūs turtai).

„Eutideme" 279 a *sqq* Sokratas kaip laimę nešančias gėrybes pirma mini turtą, paskui – kūno (sveikata, grožis ir kt.) ir su garbinga visuomenine padėtimi susijusias (kilmė, galia, garbė), galiausiai – sielos gėrybes (santūrumas, teisingumas, drąsa ir išmintis). Vardydamas kūno ir išorines gėrybes, Sokratas sako, kad kalba banalius dalykus – kiekvienas žino, kad tai yra gėris. Dėl sielos dorybių tokio tikrumo nesama: „Kleinijau, kaip manai? Kuomet būsime teisūs? Ar pripažindami tai gėrybėmis, ar nepripažindami? Gal kas nors mums paprieštarautų? Kaip tau atrodo?" (279 b).

Išties, sielos dorybės Sokrato ir Platono amžininkų nebuvo laikomos taip pat akivaizdžiai geru dalyku, kaip sveikata, šlovė ir turtai. Sofistas Hipijas „Hipijuje I" vardydamas tai, kas „kiekvienam vyrui visur yra gražiausia" (turtas, sveikata, garbė), sielos dorybių nemini (291 d). Menonas Platono „Menone" gėrybėmis vadina sveikatą, turtą ir turto nešamą garbę bei valdžią (78 c). Sokratas verčia jį pripažinti, kad geras yra tik teisingai pelnytas turtas (78 d *sqq*) ir kad, apskritai, gerais ir naudingais minėtus dalykus (jie gali ir

kenkti) padaro tik protingos sielos vadovavimas (87 e–88 a). „Eutideme" panašiai pripažįstama, kad vienintelis savaiminis gėris yra išmintis, ir kad tik ji gerais padaro kitas gėrybes (280 b–281 e). Taigi, „Eutidemo" ir „Menono" Sokratas dabar „Gorgijuje" minimas sveikatos ir turto gėrybes yra pasirengęs pripažinti neutraliais (savaime nei gerais, nei blogais) dalykais, tad ir instrumentiniu gėriu (žr. kitą paaišk.). Ypač aiškiai tai pasakyta „Eutideme" 281 d–e.

„Filebo" pabaigoje (66 a–d) paaiškėja, kokia tvarka svarbiausias gyvenimo gėrybes dėlioja vėlyvojo Platono dialogo Sokratas: (1) „matas arba tai, kas turi matą, tinkamumas ir visi tokiais laikytini dalykai", (2) „tai, kas yra darnu, gražu, tobula, pakankama ir visi kiti šios giminės dalykai", (3) „mąstymas ir protingumas", (4) mokslai, menai ir teisingos nuomonės, (5) grynieji sielos malonumai.

467 e6–468 a1 *sqq*

nei gerais, nei blogais vadini dalykus, kurie gali turėti kažką gera arba kažką bloga, arba – nei gera, nei bloga. Čia pirma kartą filosofijos istorijoje glaustai pateikiama žmonių veiklai reikšminga dalykų vertės klasifikacija, išskiriant (1) gerus, (2) blogus ir (3) vertės požiūriu neutralius dalykus („nei gerus, nei blogus"). Geri dalykai – tai „išmintis, sveikata, turtas ir kiti tokie dalykai", blogi – „šių dalykų priešingybės". Prie neutralių dalykų Sokratas priskiria tai, ką galėtume pavadinti žaliava (akmenys, mediena) ir įvairius kūno judesius bei judėjimo tipus (sėdėti, eiti, bėgti, plaukti). Anot Sokrato, neutraliųjų veiksmų vertė priklauso ne tik nuo siekiamo tikslo (visi siekia gėrio), bet ir nuo veikėjo žinojimo apie tai, ką ir kodėl jis veikia.

„Puotoje" 202 a–b, kalbėdama apie Eroto prigimties neutralumą (jis nei geras, nei blogas, nei gražus, nei bjaurus), Diotima šią savybę paaiškina kaip buvimą *tarp* dviejų

priešingybių. Tokia, tarpinė padėtis suteikia dalykui dinamiškumo. Erotas yra labai veržlus – siekia grožio, gėrio ir išminties, kurių pats neturi (203 d *sqq*). „Gorgijuje" aptariami neutralūs veiksmai ir daiktai patys niekur nesiveržia ir neveda.

Neutralūs veiksmai priskiriami prie anksčiau išskirtos instrumentinės veiklos (tai, kas daroma dėl kito tikslo) kategorijos. Sokrato aiškinimas leidžia manyti, kad ir tokią pavojingą bei varginančią veiklą kaip gydymasis ir verslas jis turėtų laikyti neutralia – savaime nei bloga, nei gera. Kita vertus, peršasi mintis, kad žudymą, trėmimą ir turto atėmimą reikia gretinti ne su tokiais neutraliais veiksmais kaip sėdėjimas, stovėjimas ar ėjimas, bet su nemaloniais vaistais arba pavojų kupina jūros kelione (plg. paaišk. *ad* 468 b4–6).

468 b1

Taigi mes siekiame gėrio. Iki šiol kalbėjęs apie „gera" ir „gerus dalykus", Sokratas dabar prabyla apie gėrį (τὸ ἀγαθόν). Teiginį, kad veikimo tikslas yra gėris, Sokratas kildina iš ankstesnių pavyzdžių apie gydantis siekiamą sveikatą ir verslaujant kraunamą turtą. Akivaizdu, kad jis turi omenyje bendresnį dalyką: gėris yra žmonių gyvenimo ir veikimo siekis. Šis teiginys nei „Gorgijuje", nei kitur Platono dialoguose nėra įrodomas, tačiau Sokrato pašnekovai lengvai su juo sutinka, nes jis remiasi bendra nuomone, kad žmonės nenori blogų dalykų, bet siekia sveikatos, turto bei garbės, ir kad tai yra geri dalykai. Sokratas verčia juos pripažinti, kad svarbu ir sielos dorybės bei išmintis, ir kad pastaroji yra svarbiausias gėris, dėl kurio geri yra visi kiti geri dalykai. Plg. „Menonas" 77 b–79 b ir paaišk. *ad* 467 e4–5.

„Valstybėje" 505 d Sokratas teigia, kad žmonės nesutaria dėl to, kas yra gėris ir negeba jo apibrėžti, tačiau visi jo siekia ir nori tikro, ne tariamo gėrio (teisingumo ir grožio žmonėms

pakanka kad ir tariamo) (505 d–e). Kas yra tas visų siekiamas Gėris „Valstybės" Sokratas nesiima aiškiai apibrėžti (506 d–e). Viename iš vėlyviausių Platono veikalų, „Filebe", vardijant būtinas Gėrio savybes, teigiama, kad Gėris būtinai yra tobulas ir savaime pakankamas, o jį pažįstantis žmogus „jį medžioja ir vejasi, idant pagautų ir įsigytų sau, o kitkuo nė kiek nesirūpina, vien tuo, kas ateina kartu su Gėrio tikslu" (20 c). Tai, kad Gėris būtinai yra siektinas, plaukia iš to, kad žmogui pakanka jį vieną turėti. Kiek toliau „Filebe" (22 b1), apibendrindamas atlikto tyrimo rezultatus, Sokrato pašnekovas Protarchas mini tik Gėrio savaime pakankamumą (ἱκανός) ir siektinumą (αἱρετός). Aristotelis „Nikomacho etikoje" (1097 a25–b21) aptaria tas pačias aukščiausiojo Gėrio (τὸ ἄριστον) savybes: aukščiausiasis Gėris turi būti tobulas (τέλειον), pakankamas sau (αὔταρκες) ir labiausiai siektinas („dėl savęs paties", καθ' αὑτὸ διωκτόν, αἱρετόν). Aristotelio veikale Gėrio tobulumo, pakankamumo ir siektinumo ryšys parodytas ryškiau nei „Filebe".

468 b4–468 e5

Darydami *ką sumano* retoriai ir tironai nebūtinai siekia gėrio, vadinasi, nedaro *ko nori*

468 b4–6

Tad ir žudydami, jei ką nužudome, išvarydami žmogų ir atimdami turtus. Nors šiuos smurtinius veiksmus Sokratas mini vienoje gretoje su neutraliais fiziniais judesiais, vargu ar jis sutiktų juos laikyti tokiais pat neutraliais, kaip sėdėjimas, stovėjimas arba ėjimas. Netrukus, dar kartą juos minėdamas, Sokratas neutralesnį veiksmažodį ἀποκτείνυμεν, „žudome", pakeičia gerokai brutalesniu σφάττειν, „užmušti", „nugalabyti" (468 c2), o dar vėliau teigia, kad žmonėms, kurie polyje „nužudo ką sumano, atima pinigus ar suriša", nėra ko pavydėti (468 e–469 a).

468 b4–8 *sqq*

Tad ir žudydami, jei ką nužudome, išvarydami žmogų ir atimdami turtus manome, kad tai daryti mums yra geriau nei nedaryti? ... Vadinasi, visus tokius dalykus darantys žmonės juos daro dėl gėrio. Kokia galėtų būti žudytojo ir turto konfiskuotojo gaunama nauda, Sokratas čia nesvarsto. Jam pakanka, kad Polas sutinka su bendriausia prielaida, kad gali pasirodyti, jog, kitaip nei tikėtasi, tai nebuvo naudingi veiksmai. Vėlesni Sokrato aiškinimai rodo, kad naudingais minėtus brutalius veiksmus Sokratas veikiausiai sutiktų laikyti tuo atveju, jei tai būtų nusikaltėliui skirtos teisingos ir sielą tiesinančios bausmės. Plg. 478 a–480 d.

468 b6

manome, kad tai daryti mums yra geriau nei nedaryti? Pasak J. Dalfeno (2004, p. 261), „Platono gėrio sąvoka yra refleksyvi. Geras veikimas yra geras tam, kas veikia".

468 c2–5

Vadinasi, mes ne šiaip norime ką nors užmušti, išvaryti iš polio arba atimti turtus, bet, jei tai yra naudinga, norime tai daryti, o jei žalinga – nenorime. Platono dialoguose gėris paprastai siejamas su naudingumu. Plg. „Protagoras" 333 d–e, „Alkibiadas I" 116 c, „Menonas" 87 e. „Eutideme" ieškant laimę suteikiančio mokslo sutariama, kad toks mokslas turi būti naudingas ir teikti gėrį (288 d *sqq*).

468 c5–6

mes norime to, kas gera, o kas nei gera, nei bloga – to nenorime. Su šiuo teiginiu galima nesutikti. Jei pripažįstame, kad esama neutralios (tarp gėrio ir blogio) padėties, turėtume sutikti, kad galima ne siekti gėrio, bet norėti atsikratyti blogio ir pasiekti „nei gera, nei bloga" padėtį. „Filebe" Sokratas

panašiai gina neutralios būsenos tarp malonumo ir skausmo tikrumą. Plg. „Filebas“ 42 c–44 c.

468 d1–6

kai žmogus ką nors nužudo, išvaro iš polio arba atima turtus, ar jis būtų tironas, ar retorius... jis turbūt daro ką sumano?... Bet ar tai, ko nori. „Valstybėje“ 577 e Sokratas taip pat sako, kad tironiška siela nedaro ko nori (ἥκιστα ποιήσει ἃ ἂν βουληθῇ), tačiau nurodo kitą priežastį: tirono siela nėra laisva, nes joje viešpatauja maža beprotiškoji jos dalis, o padoriausios vergauja (577 d–e).

Platono dialoguose veiksmažodis βούλεσθαι ne visada nusako tikrą, netikriems norams priešpriešinamą norėjimo veiksmą. Antai, „Liside“ 207 e6 jis pavartotas kalbant apie vaikų norus (įgeidžius), o „Valstybėje“ 445 b ὃ ἂν βουληθῇ reiškia „ką užsimano“. Vis dėlto Akademijoje įsigalėjo apibrėžtesnė βούλησις („norėjimas“) vartosena, šį žodį siejant su protingu troškimu (ne kiekvienas sumanymas ar geidavimas būtų pripažintas noru). Po Platono mirties Akademijoje surašytuose „Apibrėžimuose“ βούλησις („norėjimas“) nusakytas kaip „teisingo protavimo lydimas siekis“ (ἔφεσις μετὰ λόγου ὀρθοῦ), „protingas troškimas“ (ὄρεξις εὔλογος) ir „su prigimtimi sutinkantis proto lydimas troškimas“ (ὄρεξις μετὰ λόγου κατὰ φύσιν) (413 c8–9). Aristotelis „norėjimu“ (βούλησις) taip pat vadina „protingą troškimą“ (λογιστικὴ ὄρεξις) ir apibrėžia jį kaip „gėrio troškimą“: „Nes niekas nieko nenori, jei nemano, kad tai yra gėris“ („Retorika“ 1369 a1–7).

468 d7–e2

Tad ar gali būti, kad toks žmogus tame polyje turėtų didelę galią, jei turėti didelę galia, kaip tu sutikai, yra kažkoks gėris. Sokratas primena ankstesnį sutarimą, kuriuo rėmėsi pirmoji teiginio apie retorių galią paneigimo dalis

(466 e3-467 a10). Kita vertus, gėrio (kaip galutinio veiklos tikslo) sąvoka sudaro ir antrosios šio paneigimo dalies (apie skirtumą tarp „sumanyti“ ir „norėti“) pamatą.

468 e3-5

Vadinasi, aš buvau teisus, sakydamas, jog gali būti, kad žmogus, kuris polyje daro ką sumano, neturi didelės galios ir nedaro ko nori. Sokratas sujungia pagrindines svarstytas sąvokas: tiek didelės galios neturėjimas, tiek negebėjimas daryti ką nori siejamas su tuo, kad retoriai daro ką sumano (ἃ δοκεῖ), o tai nėra žinojimu (supratimu) pagrįstas veikimas. Tokį retorikos vertinimą leido nuspėti jau 454 c-455 a, 458 e-459 e aiškinimai. Sokratas praleidžia pamatinę savo įrodymo sąvoką – gėrį. Mat apie gėrį nekalbėjo ir retorių galią aukštinęs Polas.

468 e6-469 b9

Neteisingas žmogus nelaimingas; didžiausia blogybė – elgtis neteisingai

Sokratas nesutiko pripažinti, kad retoriai daro ką nori. Polas mėgina ryžtingai įveikti šią kliūtį. Jis nė neketina aiškintis Sokrato argumentų pagrįstumo: tegu retoriai ir tironai nedaro ko nori, bet ar paties Sokrato neima pavydas, matant, kaip jie daro ką sumano? 468 e6-7, 469 c6-7. Pasak Olimpiodoro (*In Gorg.* 17, 1, 1-6), taip elgiasi „paprasti gatvės žmonės“: „Neturėdami, kaip paprieštarauti kimba prie žmogaus gyvenimo, sakydami: O ką? Pats esi toks, kaip kalbi?“

Sokratas ką tik aiškino, kad pataikūnai taiko į *neprotingąją* sielos dalį. Polo elgesys, ko gero, parodo, kaip tai daroma. Jis mėgina perkelti svarstymą į emocijų plotmę, kalbėdamas apie galingų polio veikėjų keliamą pavydą (pavydas vėlesniuose Platono dialoguose siejamas su nirštančiu, ambicinguoju

sielos pradu; plg. „Valstybė“ 586 c–d): „Ar neima pavydas matant, kaip kas nors nužudo ką sumano, atima pinigus arba suriša?“ (468 e7–9); „Ar tai vis vien nėra pavydėtina?“ (469 a1). Akivaizdu, kad patį Polą galingųjų savivalė žavi. Regis, iš pokalbio klausytojų jis gali tikėtis panašios reakcijos. Galbūt, ketindami tapti Gorgijo mokiniais jie slapčia tikisi patys ateityje tokie būti. Jei ir Sokratas pripažintų, kad žavisi tironiškais retorių veiksmais, Polas pagrįstai galėtų manyti, kad yra parodyta, jog, visuomenės akimis, retorika yra puikus („žavus“, *kalon*), ne bjaurus („gėdingas“, *aiskhron*) dalykas, o retoriai ir tironai yra geri (*agathoi*), ne menki (*phauloi*) žmonės. Plg. 462 c8–9, 463 d3, 466 a9–10.

Sokratas nesutinka. Jis grąžina pokalbį prie teisingumo klausimo (468 e10). Polui, kad ir nenoromis, tenka sutikti skirti teisingus ir neteisingus veiksmus (469 a9–10). Tačiau Sokratas dar turi kuo jį nustebinti: jis teigia, kad žudyti žmones niekada nėra pavydėtinas dalykas, o kitą neteisingai nužudęs žmogus yra didžiausias nelaimėlis, vertas ne pavydo, o gailesčio.

Sokrato laikysena remiasi garsiu istorinio Sokrato teiginiu, kad daryti neteisybę (ἀδικεῖν) yra pats didžiausias blogis (469 b8–9). Plg. „Apologija“ 28 b, 29 b, 32 b–d. Vienas „Apologijos“ Sokrato aiškinimas ypač primena dabartinę „Gorgijo“ svarstymo vietą, nes čia Sokratas priešpriešina tariamą (teismo) minios tikintojų galią (žudyti, tremti) ir tikrą, teisingumu matuojamą vertę. Sokratas teigia, kad kaltintojas be reikalo tikisi galįs jam pakenkti: „Galbūt jis gali mane nužudyti, ištremti ar atimti piliečio garbę [‚palikti begarbiu‘]. Bet, jei jis ar dar kas nors, mano, kad tai – didelės blogybės, aš taip nemanau. Daug didesnis blogis yra tai, ką šis žmogus dabar daro ketindamas neteisingai nužudyti vyrą“ („Apologija“ 30 d). Ksenofontas liudija, kad nesielgti neteisingai buvo didžiausias Sokrato gyvenimo rūpestis. Plg. „Atsiminimai apie Sokratą“ IV, 4, 11–12, „Sokrato apologija“ 3.

469 a1

Ar tai vis vien nėra pavydėtina? T. Irwinas pastebi, kad „Gorgijo" Polas gal ir pasmerktų galingąjį žmogų už neteisybę, tačiau negali atsispirti jo sėkmės („laimės", *eudaimonia*) žavesiui. „Iš čia plaukia, kad jis skiria pripažintas dorybes: teisingumą, tikėtina, ir santūrumą, ir, kita vertus, *eudaimonia* sąlygas. Čia jis sutinka su ‚Valstybės' II knygoje, ypač 364 a kritikuojamais paprastais žmonėmis. Sokrato ir Platono įsitikinimu, toks dorybės ir laimės suvokimas – iš esmės klaidingas" (Irwin, 1979, p. 147).

„Valstybėje" Adeimantas primena Sokratui įprastą daugumos žmonių ir poetų nuomonę apie teisingumą ir neteisybę: „Visi vienu balsu gieda, kad santūrumas ir teisingumas yra gražus, tačiau sunkus ir varginantis dalykas, nesitvardymas ir neteisybė – smagus ir lengvai pasiekiamas, o bjaurus [‚gėdingas', *aiskhron*] tėra anot [viešosios] nuomonės ir įstatymo. Jie teigia, kad neteisybė dažniausiai yra naudingesnė už teisingumą, turtingus ir kitokią galią turinčius nedorėlius mielai vadina laimingais ir gerbia tiek viešai, tiek privačiai, o teisinguosius menkina bei niekina – juk jie yra silpni ir skurdūs, nors ir pripažįsta juos geresniais už anuos nedorus žmones" (364 a–b). Polas nė nemėgina svarstyti teisingumo, neteisybės ir politinės galios santykio. Jo atsakymas į Sokrato klausimą puikiai parodo, kad jį domina tik pastaroji.

Polo klausimai: „Tarsi pats, Sokratai, nenorėtum, kad tau būtų leista polyje daryti ką sumanai, veikiau nei nebūtų leista? Ar neima pavydas matant, kaip kas nors nužudo ką sumano, atima pinigus arba suriša?" – žymi svarbų dialogo posūkį. Pradedama kalbėti apie paties Sokrato poli(ti)nę laikyseną.

469 a2

Atsargiau kalbėk, Polai. „Atsargiau kalbėk" – Εὐφήμει. Religinių apeigų kontekste veiksmažodžio εὐφημεῖν liepiamoji

nuosaka nusako raginimą vengti blogų ar netinkamų žodžių, geriausia – tylėti. Kasdienėje kalboje εὐφήμει kviečia nesakyti netinkamų, nederamų dalykų: „Ką tu kalbi!“, „Prisilaikyk liežuvį!“ Atrodo, Sokratas taiko į vidinį Polo gėdos jausmą („Negalima taip kalbėti!“). Plg. Jenks (2012), 376 ir Įvadas, p. 164, n. 172.

469 b10–479 e9

Daryti neteisybę (*adikein*) yra blogiau nei ją patirti (*adikeisthai*), o negauti bausmės – didesnis blogis nei bausmę patirti

Teiginys, kad elgtis neteisingai yra blogiau nei pačiam patirti neteisybę, šioje dialogo dalyje persipina su kita Sokrato ginama elgesio maksima: negauti bausmės yra blogiau nei jos sulaukti (472 d1–473 e1, 476 a3–479 e9). Polui tokia pozicija kelia juoką, tačiau Sokratas greitai priverčia jį sutikti, kad neteisybė yra didžiausias sielos ir apskritai žmogaus blogis, o teisingumas yra vienintelis būdas jo atsikratyti (477 a7–479 e9).

Teisingumo ir neteisingumo tema šioje „Gorgijo“ atkarpoje iškyla todėl, kad Sokratas atsisako žavėtis tokia politine galia, kokią, anot Polo, gali suteikti retorių menas. Jis nesutinka, kad galingas tironas, toks, kaip neseniai neteisėtai valdžią Makedonijoje paėmęs Archelajas, yra laimingas ir pavydo vertas žmogus. Mat laimę galima matuoti tik sielos gėriu, o sielos gėris yra neatskiriamas nuo jos teisingumo arba neteisybės. Tai svarbus dialogo posūkis – Sokratas ima kalbėti apie vidinę sielos būseną kaip apie tikrą žmogaus sėkmės ir gerovės (*eudaimonia*) matą (470 e). Vaizdingiausiai ir įtaigiausiai ši mintis išplėtojama baigiamajame dialogo mite. Akivaizdu, kad retorikos mokytojai ir mokovai, nė nesusimąstantys apie moralinę žmonių veiksmų prigimtį ir galios bei teisingumo santykį, tokios (tikros) gerovės polio žmonėms suteikti negali.

Archelajas, dėl kurio laimės nesutaria Sokratas ir Polas, nėra joks retorius. Polas Archelajo pavyzdį iškelia laikydamas jį akivaizdžiausiu politinės galios patrauklumo įrodymu („Kas gali nesižavėti Archelaju?“). Archelajas – Polo aukštinamos poli(ti)nės galios simbolis. Gorgijas gyrė retorių *kalbos įtaiga* teikiamą galią pavergti polio bendruomenę ir atskirus jos narius (452 e). Polas piešia absoliučiai brutalios galios vaizdą: Archelajas nesakė kalbų ir nieko nemėgino įtikinti, jis klastingai spendė spąstus, apgaudinėjo ir šaltakraujiškai žudė teisėtai į valdžią pretenduoti galėjusius varžovus (471 a–c). Kadangi Archelajas yra polinio demokratinio gyvenimo neturėjusių makedonų valdovas, galima suprasti, kad, dialogo Polo nuomone, retorika tėra grubios jėgos pakaitalas arba naudingas priedas demokratinio polio sąlygomis.

Retorikos prigimties klausimas šioje Sokrato pokalbio su Polu dalyje iškyla dar vienu pavidalu. Polo teiginiai ir klausimai rodo, kad, kaip ir didžiausią galią polyje turintiems žmonėms, retoriams rūpi *daugumos* nuomonė ir pripažinimas. Sokratas pabrėžia, kad polinkis remtis daugumos nuomone – retoriams būdinga argumentavimo ir priešininko pozicijos paneigimo (*elencho*) strategija (471 e–472 b). Pačiam jam terūpi svarstant įtikinti savo pašnekovą, kad ir ką manytų ir sakytų atėniečių dauguma (472 b, 475 e). Atrodo, kad Sokrato ir Polo ginčas pasmerktas likti nevaisingas, nes pašnekovai pripažįsta skirtingus argumentavimo būdus: Sokratui nerūpi, ką mano dauguma, o Polas, nors ir yra priverstas pritarti Sokrato dėstomiems argumentams, regis, neteikia jiems didelės reikšmės, nes jie neatitinka daugumos nuomonės (472 c). Vis dėlto šią prasilenkiančių *elenchų* kovą laimi Sokratas: Polas nesugeba paprieštarauti Sokrato argumentams ir pripažįsta jų nuoseklumą (475 c–e), o Sokratui Polo šūkavimas apie visų žmonių nuomonę jokio įspūdžio nepadaro (471 d, 473 a10–b1).

469 b10–470 c8

Sokratas veikiau rinktųsi patirti neteisybę nei ją daryti. Jis nesutiktų būti tironas

469 b10

Ar patirti neteisybę ne didesnė? „Valstybėje“ tokią nuomonę dėsto Trasimachas. Pasak jo, didelę neteisybę patyręs, nors pats neteisingai elgtis nė neketinęs žmogus, – pats nelaimingiausias (344 a), o neteisingumą žmonės peikia ne todėl, kad bijotų elgtis neteisingai, bet iš baimės neteisybę *patirti* (344 c). Kalbėdamas su Kalikliu (508 d *sqq*) Sokratas tvirtina, kad niekas pokalbio metu nesugebėjo paneigti jo teiginio, anot kurio, daryti neteisybę yra blogiau ir gėdingiau nei ją patirti, o baigdamas paskutinę dialogo kalbą ryžtingai skelbia, kad daug kitų teiginių buvo paneigta, o „šis vienintelis lieka nepajudinamas: kad reikia labiau stengtis nepadaryti neteisybės, nei kad jos nepatirtum“ (527 a–b).

469 b12–c2

Nenorėčiau nei vieno, nei kito, bet jei būtinai reikėtų neteisybę patirti arba padaryti, veikiau pasirinkčiau ją patirti nei daryti. „Apologijos“ Sokratas ne kartą ryžtingai skelbia mintį, kad, jo manymu, pasielgti neteisingai yra daug baisiau nei nukentėti pačiam net tuomet, jeigu tektų mirti. Plg. „Apologija“ 28 b, 29 b, 30 d, 32 b–d.

469 c3

Vadinasi, nesutiktum būti tironu? Plg. paaišk. *ad* 466 b11–c2 („Argi jie, tarsi tironai, negali nužudyti ką tik nori, atimti turtus ir išvaryti iš polio ką sumano?“).

469 d1–2

Jei aš žmonių pilnos aikštės viduryje ištraukčiau iš po pažasties durklą. „Pilna aikštė“ („agora“, žr. paaišk. *ad* 447 a7–8)

atitinka vėlyvojo ryto metą. Plg. Herodotas, „Istorija“ IV, 181, Ksenofontas, „Anabazė“ I, 8, 1. Tukidido „Peloponeso karo istorijoje“ VIII, 92, 2 tais pačiais žodžiais (ἐν τῇ ἀγορᾷ πληθούσῃ) nusakytas 411 m. įvykusios politinės žmogžudystės (nudurtas vienas iš oligarchinio režimo talkininkų strategas Frinichas) metas. Po pažastimi durklas laikytas norint iš pasalų užpulti auką. Plg. Ksenofontas, „Graikų istorija“ II, 3, 23.

469 d7

Sumanysiu, kad apsiaustas turi būti suplėšytas. Suplėšius apsiaustą, galima buvo nupjauti pinigų kapšą. Kapšapjoviai (βαλλαντιατόμοι) yra graikų autorių greta kitokių vagių ir šventvagių minima miesto piktadarių rūšis. Plg. Aristofanas, „Varlės“ 772, Platonas, „Valstybė“ 552 d, 575 b, Ksenofontas, „Atsiminimai apie Sokratą“ I, 2, 62.

469 e4–5

net ir atėniečių laivų statyklas, trieras. Laivynas sudarė atėniečių karinės ir ekonominės galios pamatą. Aristofanas „Acharniečiuose“ 910 *sqq* vaizduoja Peloponeso karo metu Atėnuose tvyrojusią baimę, kad priešai gali padegti jų laivus ir laivų statyklas.

470 a1

Gali pasakyti, kuo tau nepatinka tokia galia? Atsakydamas į šį klausimą Polas sako: „Šitokį veikėją būtinai nubaus“ (470 a5). Akivaizdu, kad Sokratas kitaip paaiškintų, kuo bloga „tokia galia“. Juo labiau jis neturėtų sutikti, kad „patirti bausmę yra blogis“ (470 a7). Tačiau jis pasinaudoja Polo atsakymu, norėdamas parodyti, jog ir Polui atrodo, kad, „jei veikiant ką sumanai prisideda veikimo naudingumas, tai yra gėris, ir toks veikimas, matyt, ir reiškia ‚turėti didelę galią‘, o jei neprisideda, tai yra blogis ir menka galia“ (470 a9–12).

Netrukus Sokratas aiškins, kad patirti bausmę neteisingai pasielgusiam žmogui (aišku, toks būtų ir turgaus aikštėje siautėjančio Sokrato atvejis) būtų didelis gėris (472 c7–e7 *sqq*).

470 a9–12

vėl manai, kad, jei veikiant ką sumanai prisideda veikimo naudingumas, tai yra gėris, ir toks veikimas, matyt, ir reiškia „turėti didelę galią", o jei neprisideda, tai yra blogis ir menka galia. Plg. 458 b–c.

470 b1–7

ar mudu sutiksime, jog kartais geriau yra daryti tai, ką dabar minėjome – žudyti, išvaryti žmones, atimti jų turtus, o kitąsyk – ne? ... Tad šį dalyką, regis, abudu pripažįstame? Plg. 468 b–d.

470 b9–c2

[S.] Kokią, sakyk, čia brėži ribą? [Pol.] Pats ir atsakyk į šį klausymą, Sokratai! [S.] Atsakau, Polai, jei tau labiau patinka atsakymą išgirsti iš manęs. Polui nepavyksta ne tik klausti, bet ir atsakinėti. Plg. 462 b3 *sqq*, 462 b4 *sq* ir paaišk. *ad* 461 b3–481 b5 („Sokratas ir Polas"). Tačiau jis tebesiveržia išgirsti Sokrato nuomonę, kuri jį kaskart dar labiau „užveda".

470 c2–3

Jei anie veiksmai padaromi teisingai, geriau yra juos daryti, o jei neteisingai – blogiau. Nors tokį Sokrato atsakymą buvo galima nujausti jau nuo 468 e10 („Kalbi apie teisingus veiksmus ar apie neteisingus?" ir t. t.), dabar jis pirmą kartą aiškiai pasako, kad žmonių veiksmus dera matuoti jų teisingumu. „Kritone" 48 c–d iš atėniečių kalėjimo pabėgti raginamas Sokratas aiškina, kad elgtis teisingai yra svarbiau nei (bet kokia kaina) išsigelbėti.

470 c6–7

Būsiu labai dėkingas tam vaikui, lygiai ir tau, jei paneigsi mano žodžius ir padėsi atsikratyti paikybės. Sokratas pasirengęs padėkoti padėjusiam atsikratyti kvailo įsitikinimo (φλυαρίας). Jis jau kalbėjo apie save kaip apie žmogų, kuriam malonu patirti iš klaidų vaduojančią kritiką (*elenchą*, 458 a). Tokia Sokrato pozicija artima vėliau jo dėstomam teiginiui, kad būti teisingai nubaustam ir atsikratyti neteisybės – didelis gėris (472 c7–e7 *sqq*).

470 c7–8

Tad negailėki jėgų darydamas gera draugui vyrui. Ἀλλὰ μὴ κάμῃς φίλον ἄνδρα εὐεργετῶν. Vertime Sokrato žodžiams mėginta suteikti kvazipoetinio skambesio. G. I. C. Robertsonas (2008) gana įtikimai parodė, kad šioje replikoje slypi aliuzija į Pindaro II *Olimpinės giesmės* (476 m. prieš Kr.) žodžius: „[...] prisiekęs tarsiu: per šimtą metų joks polis / nepagimdė vyro draugams labiau gera daryti (φίλοις ἄνδρα μᾶλλον... εὐεργέταν) linkusios širdies ir rankos dosnesnės / nei Terono“ (*Ol.* II, 92–95). Nors junginys φίλον ἄνδρ' εὐεργετῶν („vyrui draugui gera darydamas“) sutinkamas ir Euripido tragedijoje (plg. „Ifigenija taurų krašte“ 314), o Ksenofonto Sokratas giria žmogų, kuris „skuba kenkti priešams, o draugams daryti gera“ („Atsiminimai apie Sokratą“ II, 3, 14) (Robertsonas šių tekstų nemini), vis dėlto gretinimas su Pindaro giesme „Gorgijo“ kontekste atrodo išties vaisingas. Viena vertus, Pindaro eiles vėliau dialoge cituoja Kaliklis, siekdamas Sokratui įrodyti, kad *might is right* (481 b); kito poeto, Euripido, tragedijos „Antiopė“ tekstas sudaro savotišką „Gorgijo“ temų plėtotės foną (žr. paaišk. *ad* 481 b6–522 e8: Sokratas ir Kaliklis); poetų veikla dialoge gretinama su pataikūnišku retorių veikimu (plg. 501 e, 502 c–d). Kita vertus, minėtoje giesmėje Pindaras, kaip ir dialogo Polas, aukština

laimingą tironą (Akraganto tironą Teroną, apie 488–472 m. prieš Kr.). Poetas piešia ir šlovingųjų galiūnų (tarp jų būtų ir Teronas) laukiančio palaimingo pomirtinio gyvenimo vaizdą (*Ol.* II, 55–83; čia, kaip ir Sokrato dialogo pabaigoje pasakojamame mite, minimas teisėjas Radamantas). Tačiau tirono ir jo laimės vertinimas „Gorgijuje" būdingai apsiverčia: tironų po Radamanto teismo laukia ne aukso gėlių vainikai Palaimintųjų laukuose, bet didžiausios ir skausmingiausios kančios (525 c–d). Anot Sokrato, Archelajas turės atsidurti tarp Hado kalėjime žmonėms pamokyti ir atgrasinti iškabintų pavyzdžių, šalia kitų galingų polių valdovų, kurie „turėdami didžiausią galią [...] padaro didžiausius ir bedieviškiausius nusikaltimus" (525 d). Galima spėti, kad, Sokrato manymu, tarp tokių būtų ir Pindaro liaupsių adresatas (Robertson, 2008, p. 362).

G. I. C. Robertsonas svarsto: „Kaip Pindaras pataikavo Teronui savo poezija, taip Sokratas dabar pataikauja Polui retorika. Polas tiki, kad retorikos įgūdžiai jį kelia į ‚ką sumano' daryti galinčių tironų aukštumą (466 b–c), Sokratas į šį tirono galios trokštantį retorių [*the aspiring rhetor tyrant*], kreipiasi Pindaro stiliumi, ruošdamasis paneigti jo pretenzijas" (2008, p. 362). Šitaip ironiškasis Sokratas „tironiškų ambicijų turintį *kolaką* [‚pataikūną'] retorių pašiepia naudodamas poetinę Pindaro, tironų *kolako* [‚pataikūno'] *per excellence*, kalbą" (*ibid.*, p. 363).

470 c9–471 d2

Makedonų valdovo Archelajo pavyzdys

Archelajas Makedonijos karaliumi tapo 413 m. Apie šios chronologinės dialogo nuorodos santykį su kitomis istorinėmis pašnekovų užuominomis žr. Įvadas, p. 36. Platono „Gorgijo" 471 a–471 c tekstas yra vienintelis žinomas Antikos šaltinis,

kuriame pasakojama apie neteisybėmis ir žmogžudystėmis nutiestą Archelajo kelią į valdžią. Kiti Antikos (ir šiandienos) autoriai Archelajo valdymą vertina teigiamai. 422 m. Archelajas paminėtas atėniečių ir makedonų sąjungos sutartyje, vadinasi, jau tuomet turėjo būti laikomas teisėtu Perdiko II sūnumi. Perdiko sūnumi (be išlygų) Archelają vadina ir Tukididas („Peloponeso karo istorija" II, 100, 2), kuris teigia, kad, rūpindamasis statybomis, tiesdamas gerus kelius ir kitaip stiprindamas kariuomenę, jis nuveikęs daugiau nei visi aštuoni prieš jį valdę Makedonijos karaliai. Archelajo Makedonija tapo svarbiu graikų pasaulio istorijos veiksniu. Peloponeso kare Archelajas palaikė atėniečius, o paskutiniaisiais karo metais parūpino 413 m. (žygis į Siciliją) laivyno netekusiems sąjungininkams medienos ir leido jiems statytis laivus savo krašte. Dėkingi atėniečiai paskelbė Archelają polio ir liaudies geradariu (*euergetēs*) ir suteikė jam kartu su vaikais *proxenos* vardą (pareigos, panašios į garbės konsulo) (*Inscriptiones Graecae* I^3, 117).

Kai Archelajas 400 m. užėmė Tesalijos Larisą, sofistas Trasimachas, perfrazuodamas Euripido tragedijos „Telefas" žodžius, pasakė: „tarnausime Archelajui, helėnai barbarui" (fr. 2 DK). Barbaras Archelajas rūpinosi makedonų helėnimu: rengė muzikos ir sporto varžybas Dzeuso ir Mūzų garbei (Diodoras, *Bibl. hist.* XVII, 16, 3, Arianas, „Aleksandro žygis" 1, 11, 1), į naują makedonų sostinę Pelą kvietėsi garsius graikų menininkus – dailininką Dzeuksidą (Sokratas jį minėjo pradėdamas aiškintis, kas yra Gorgijas, 453 c5–8 ir paaišk. *ad loc.*), poetą ir muziką Timotėją, poetus Agatoną, Choirilą ir Euripidą, kuriems labai gerai mokėjo (Atėnajas, *Deipnosophistae* VIII, 345 d, plg. Plutarchas, *Regum et imperatorum apophthegmata* 177 a–b). Euripidas Peloje parašė ne tik savo „Bakchantes", bet ir dramą „Archelajas", kurioje, įsiteikdamas karaliui, kildino Archelajo giminės pradininką

Karaną („Arche-lajas“ graikiškai reiškia „tautos vadas“) iš Argo herojaus Temeno, o galiausiai – iš paties Heraklio. J. Dalfenas (2004, p. 272) svarsto, kad, jei Platonas būtų gimęs kiek anksčiau, jis, ko gero, būtų vykęs ne į Siciliją, bet į Makedoniją ir neabejotinai būtų turėjęs daugiau sėkmės nei Sirakūzų tironų dvare.

Istorinis Sokratas elgėsi kitaip nei dauguma jo amžininkų. Pakviestas į karališkąjį Pelos dvarą, jis atsisakė ten vykti sakydamas, kad „negalėti atsilyginti už geradarystę (*eu pathontas*) yra toks pats įžeidimas (*hybris*), kaip neturėti galimybės atsakyti už patirtą blogį“ (Aristotelis, „Retorika“ 1398 a24–26, plg. Diogenas Laertijas II, 25). „Gorgijuje“ atėniečių daugumos ir Sokrato požiūris į Archelają taip pat radikaliai skiriasi: pasak Polo, visi žavisi Archelajo sėkme (kad ir koks būtų į ją atvedęs kelias), tačiau Sokratas (tegu ir vienas) laimingu sutinka laikyti tik teisingą žmogų.

Archelajas, kaip ir Sokratas, buvo nužudytas bendrapiliečių tais pačiais 399 m. (istoriniai šaltiniai nurodo skirtingas įvykio versijas). Toks sutapimas taip pat galėjo paskatinti gretinti garsiojo karaliaus ir filosofo gyvenimus (plg. Dodds, 1959, p. 241). Tikėtina ir tai, kad Archelajas buvo siejamas su Gorgiju: karalius galbūt globojo šlovingąjį kalbėtoją. Anot Atėnajo (*Deipnosophistae* V, 220 d), Antisteno dialoge „Archelajas“ (šis Sokrato mokinys, regis, taip pat norėjo pateisinti savo mokytojo poziciją) kliūva demagogui Gorgijui. Plg. Dodds (1959), p. 242.

Apie siaubingas Archelajo neteisybes pasakoja Polas. Sokratas ne kartą pabrėžia, kad nelaimingu Archelają laikytų tik tuomet, jei Polo pasakojimas būtų tiesa. Plg. 479 a1 *sq*: „Kaip, pasak tavęs, įsigudrino Archelajas“; 525 d („jei Polas sako tiesą“). Ar gali būti, kad istorija apie baisias Archelajo neteisybes tėra Platono pramanas? Jei taip, galima įsivaizduoti, kad jis siekė parodyti, jog visuotinis sutarimas

ir entuziastingas pritarimas nebūtinai atitinka dalyko *tiesą*. Plg. 471 e-472 d. Dialogo Polas žino, kaip Archelajas gavo valdžią, tačiau nemano, kad tai sumenkina jo laimę. Archelają giriantiems Atėnų piliečiams jo valdymo pradžia galbūt paprasčiausiai nerūpėjo, o Platonas kviečia domėtis moraliniais kelio į valdžią aspektais. Tikėtina ir tai, kad atėniečiai vengė viešai aiškintis negražias jų polio geradario iškilimo aplinkybes.

Polas Archelajo valdymo pradžią vaizduoja kaip tobulai neteisingą veiksmą ir neabejoja, kad Archelajas visų laikomas laimingu. Toks vaizdas atitinka „Valstybės" Trasimacho aiškinimą, esą neteisingumo pranašumą prieš teisingumą geriausiai atskleidžia pačios kraštutinės jo formos: tokia yra tironija („Valstybė" 344 a-c).

470 c9-d1

tavo žodžiams paneigti nereikia dairytis senų dalykų. Graikams buvo įprasta įvairius teiginius remti senų laikų ir mitų pavyzdžiais.

470 e4-5

ir apie Didįjį karalių tu, Sokratai, pasakysi nežinąs, ar jis laimingas? Didžiuoju karaliumi vadinamas persų valdovas, dėl savo valdžios ir pasakiškų turtų laikytas laimės etalonu. Plg. „Apologija" 40 d, „Eutidemas" 274 a. Pokalbio pabaigoje Sokratas papasakos, kas po mirties turėtų nutikti Didžiajam karaliui, jei teisėjas Radamantas, nė nežinodamas, kad prieš jį karalius, pamatys (pasak Sokrato, tai dažnas dalykas) neteisybių subjaurotą jo sielą (524 e *sqq*).

470 e6-7

nežinau, koks jo išprusimas ir teisingumas. „Išprusimas" – παιδεία („išsilavinimas"). Platono „Sofisto" Svetimšalis

išsilavinimą vadina būtina laimės (*eudamonia*) sąlyga, taip pat ir Didžiojo karaliaus laimei (230 d–e). Greta išprusimo minėdamas teisingumą, Sokratas parodo, kad kalba apie *moralinį* auklėjimą. Netrukus, atsakydamas Polui, Sokratas žodžius „išprusimas ir teisingumas" pakeis junginiu „gražus ir geras", καλὸν καὶ ἀγαθόν (470 e9–10). Anot Eliano (*Varia historia* XIV, 17), Sokratas apie Archelają sakęs, kad savo namams jis išleido daug pinigų, o sau – nieko, tad žmonės veržiasi išvysti tuos namus, o pas Archelają savo noru niekas nevyksta. Platono Sokrato akimis, teisingumas yra ne įgimta, bet ugdoma savybė. Tai nereiškia, kad tokį ugdymą galima, kad ir brangiai, įsigyti iš amžininkų sofistų.

470 e9–11

gražus ir geras žmogus, vyras ar moteris, yra laimingas, o neteisingas ir nedoras – nelaimingas. „Gražus ir geras" perteikia garsųjį graikų kalbos junginį καλὸν καὶ ἀγαθόν. Regis, toks junginys (*kalos*, „gražus", „puikus" ir *agathos*, „geras", „taurus") atsirado kaip pleonazmas, vartotas didesnio įtaigumo dėlei. *Kalos kai agathos* (sutraukiama į *kalokagathos*): „puikus ir geras" – „nuostabiai geras", „tiesiog puikus žmogus". Taip buvo įprasta vadinti visuomenės elitą – „tikrus džentelmenus". Plg. Tukididas, „Peloponeso karo istorija" VIII, 48, 6 (vadinamieji *kaloi kagathoi* čia priešpriešinami demui, „liaudžiai"), Ksenofontas, „Atsiminimai apie Sokratą" III, 5, 19 (anot Periklio, kariuomenės elitas, hoplitai ir raiteliai, iš visų turėtų išsiskirti savo *kalokagathia*), „Valstybė" 569 a (priešpriešinami, viena vertus, polio „turtuoliai ir vadinamieji *kaloi kagathoi*" ir, kita vertus, demas). Sokratas populiariam tradiciniam apibūdinimui suteikė savo „puikumo" sampratos turinį. Tikrasis „kalokagatas" – tai teisingos sielos žmogus. Plg. Ksenofontas, „Atsiminimai apie Sokratą" I, 1, 16 (tikrieji „kalokagatai" – tai žmonės, žinantys,

„kas yra dievobaiminga ir kas ne, kas gražu ir kas bjauru, kas teisinga ir kas neteisinga“, ir išmanantys kitokius su pilietinio gyvenimo morale susijusius dalykus, o šito neišmanančiuosius tinka vadinti vergais); I, 2, 7; III, 9, 5.

Platono Sokratas kalba ir apie gyvūnų, žinojimo, mąstymo arba norėjimo kalokagatiją – kiekvienas dalykas turi savo iškilumą (*aretē*). Plg. „Apologija“ 20 a–b, 21 d („Nė vienas iš mudviejų nežino nieko gražaus ar gera“), „Gorgijas“ 514 a („Kokia nauda, jei daugybę pinigų, kokią nors valdžią ar kitokią galią gaunantys žmonės neturės gražaus ir gero mąstymo“), 518 c („Vardiji man tarnus ir norų tenkintojus, visai nenutuokiančius, kas tuose noruose galėtų būti gražu ir gera“). Kalbėdamas su Kalikliu apie piliečiams polio retorių daromą poveikį, Sokratas kalokagatiją vadina tinkamo auklėjimo siekiamybe (513 e–514 a, 515 a, 526 a), o galiausiai pareiškia, kad būti gražiam ir geram puoselėjant dorybę – vienintelis tikras žmogaus gyvenimo siekis (527 d).

Sokratas ne tik nuosekliai perkelia kalokagatiją į moralinio tobulumo plotmę, bet taiko ją ne vien vyrams (taip buvo įprasta), bet ir moterims. Polą Sokrato „feminizmas“ turėjo nustebinti (Dalfen, 2004, p. 274). Platono „Menone“ kitas Gorgijo mokinys, Menonas, tradiciškai skiria vyro ir moters dorybes. Vyro dorybė – „gebėti tvarkyti polio reikalus, o juos tvarkant padėti draugams, kenkti priešams ir saugotis, kad pačiam taip nenutiktų. Moters dorybė – gerai tvarkyti namus, saugoti tai, kas juose yra, ir paklusti vyrui“ (71 e). Diogeno Laertijo žiniomis (*VPh* VI, 12), Sokrato mokinys Antistenas, priešingai, teigė, kad „vyras ir moteris turi tą pačią dorybę“.

471 a6–7

teisėtai jis turėjo būti Alketo vergas. Vergės ir laisvo vyro vaikas turėjo priklausyti vergės šeimininkui. Plg. „Įstatymai“ 930 d.

471 b2–3
ketindamas grąžinti jam valdžią, kurią iš jo atėmė Perdikas. Makedonijos valdovas Aleksandras I turėjo penkis sūnus. Kai vienas iš jų, Perdikas II, pradėjo valdyti po jo mirties 454 m., bent du kiti – Alketas ir Pilypas turėjo savo valdomas sritis. Perdikas užėmė Alketo žemes, nors patį jį paliko gyvą. Plg. Roismann (2010), p. 146.

471 b3–4
Kaip svečius priėmęs Alketą ir jo sūnų Aleksandrą. Archelajo nusikaltimą apsunkino trys papildomos aplinkybės – jis nužudė savo šeimininką, gimines ir svečius.

471 b6–7
Pridaręs tokių neteisybių, nė nenutuokė tapęs be galo nelaimingas, nei gailėjosi. T. Irwinas (1979, p. 150) pastebi, kad Polas nelaimingumą sieja su tam tikra emocine būsena, o „Sokrato laimės ir nelaimės samprata jokio subjektyvaus patikrinimo nenumato“.

471 c1–4
tikrąjį Perdiko sūnų, septynmetį vaiką, kuriam teisėtai turėjo priklausyti valdžia... nepanoro tapti laimingas, teisingai šį vaiką išauginęs ir perdavęs jam valdžią... įmetė į šulinį ir paskandino. Šis „Gorgijo“ tekstas – vienintelis šaltinis, kuriame kalbama apie teisėtą Perdiko II sūnų (jo vardo Platonas nemini) ir jo nužudymą. Plg. Roismann (2010), p. 154. Pasak J. Dalfeno (2004, p. 275), šioje vietoje Polo pasakojimas „darosi visai įtartinas“. Mat, anot Euripido Archelajo užsakymu parašytos tragedijos „Archelajas“ fabulos (ji perteikiama Higinui priskiriamuose „Mituose“), pats mitinis giminės pradininkas Karanas valdžią gavo į duobę įmetęs klastingai jį pražudyti sumaniusį trakų karalių Kisėją

(*Fab.* 219: *in foveam coniecit atque ita eum perdidit*). J. Dalfeno nuomone, „psichologiniu požiūriu visai neįtikinėta, kad Euripidas būtų taip pavaizdavęs mitinio Archelajo protėvio istoriją, jei istorinis Archelajas, kuriam jis rašė savo tragediją, pats sostą išties būtų gavęs taip, kaip aprašė Platonas" (*ibid.*, p. 276).

471 d3–472 d1

Intermedija: retorių ir Sokrato taikomi priešininkų teiginių paneigimo (*elencho*) būdai

Sokratas ilgą Polo monologą įvertina taip pat, kaip pirmą kartą dialoge jo pasakytą kalbą: Polas gerai pramoko retorikos, bet yra menkas dialektikas („svarstytojas"). Sokratas atsako dar ilgesne kalba – šįkart ne apie kritikos („paneigimo") naudą (plg. 457 c–458 b), o apie tinkamą ir netinkamą paneigimo būdą.

Pokalbio pradžioje Polas priekaištavo Sokratui, esą jis pasinaudojo Gorgijo pritarimu („sutikimu", *homologia*) ir negarbingai privertė jį sau pačiam prieštarauti. Kalbėdamas su Polu Sokratas rūpestingai pabrėžia pašnekovų pasiektus susitarimo (*homologia*) taškus. Plg. 467 a5–b5, 468 d1, 468 e1–2, 470 b. Polas nenori (Sokrato teigimu, nemoka) kritiškai analizuoti pašnekovo teiginių, bet skuba pasiremti daugumos nuomone. Kadangi pokalbio klausosi Gorgijo talento gerbėjų būrys, galima manyti, kad jis išties skelbia polyje įprastas tiesas.

Sokratas Polo laikyseną (tiek paneigimo, tiek sutarimo atžvilgiu) vadina retorine ir sieja ją su atėniečių teismo praktika: teismuose taip pat įprasta daryti teisėjams poveikį atsivedant daug garbingų liudytojų. Sokratas kolektyviniam daugumos sprendimui, besiremiančiam liudytojų gausa ir visuomeniniu jų prestižu, priešpriešina individualią nuomonę, kurios pamatas – pati dalyko tiesa. Archelajo laimės

klausimas – puikus takoskyros tarp individualios Sokrato nuomonės ir atėniečių visuomenės sutarimo pavyzdys. Kalbėdamas su Polu, Sokratas ir jį ragina ieškoti ne masių pritarimo, bet individualaus sutarimo su pašnekovu, kuriam svarbu ne mitinių ir / ar istorinių veikėjų šlovė, o pokalbio dalyvių teiginių analizė.

Sokratas ir Polas sutarė (pasiekta *homologia*) gėriu ir didelės galios apraiška laikyti tik tokius veiksmus, kurie yra naudingi (470 b). Tačiau kitam Sokrato teiginiui, esą geri ir naudingi tėra teisingi veiksmai, o neteisingi nenaudingi, Polas atsisakė pritarti (*homologein*), pareiškęs, kad paneigti (*elegxai*) tokį teiginį pajėgtų ir vaikas (470 a–c). Sokratas kritikuoja Polo taikomo *elencho* formą – tai esąs ne dialektinis, o retorinis paneigimas. Jis remiasi ne vidiniais svarstymo elementais, bet išoriniais daugumos nuomonės stereotipais. Tad dabar pritarti (*homologein*) atsisako Sokratas.

471 d3–5

Jau pokalbio pradžioje pagyriau tave, Polai: mano nuomone, retorikos esi gerai išmokytas, bet svarstymo meną apleidai. Plg. 448 d: „Aiškiai matau, kad Polas – štai, kaip jis kalba – daugiau mokėsi vadinamosios retorikos nei kalbėtis“.

471 e5–6

atsiveda daug garbingų liudininkų. Atėniečių teisme liudininkų parodymai buvo svarbi procesų dalis. Teismo kalbose tikinama, kad kalbėtojas savo žodžiams įrodyti gali pateikti daugybę garbingų liudininkų, o oponentai – vos vieną. Plg. Isajas, *Or.* III („Apie Pirą“), 16, 18, 21 (žadama pateikti daug „gražių ir gerų“ liudininkų); VI („Apie Filoktemoną“), 32. Anot „Gorgijo“ pabaigos mito, Dzeusas pakeitęs teismo tvarką taip, kad gausūs liudytojai nebedarytų įtakos mirusiojo gyvenimą vertinantiems teisėjams (523 c–e).

471 e7–472 a1

Bet tiesos požiūriu toks paneigimas nieko vertas. „Apologijos" pradžioje Sokratas panašiai supriešina teisėjų patiriamą kalbos poveikį ir dalyko tiesą (17 a). Dabar jis kalba ne apie kalbos įtaigą, o apie įprotį įrodymą grįsti daugumos nuomone.

472 a4

liudys Nikerato sūnus Nikijas ir jo broliai – jų trikojų eilė puošia Dioniso šventovę. E. R. Doddsas atkreipia dėmesį į tai, kad „Polo ‚liudytojus' Sokratas renkasi iš skirtingų politinių stovyklų tarsi norėdamas parodyti, kad ginčijamasi ne su kuria nors politine partija, bet su atėniečių politine nuomone apskritai. 421 m. taikos sutarties autorius Nikijas buvo seno sukirpimo konservatorius; Aristokratas priklausė keturių šimtų tarybai, nors, regis, sukilo prieš kraštutinius oligarchus [...], Periklio giminė buvo demokratai" (1959, p. 244).

Nikijas nepriklausė labai garsiai giminei, tačiau iš tėvo Nikerato paveldėjo įspūdingus turtus, kurių didelė dalis buvo investuota į Laurijo sidabro kasyklas. Čia darbavosi daugybė jam priklausančių vergų – anot Ksenofonto (*De vectigalibus* IV, 14) ir Atėnajo (*Deipnosophistae* VI, 272 c), tūkstantis. Retoriaus Lisijo (apie 445 m. – apie 380 m.) žiniomis, Nikijas turėjo ne mažiau kaip šimtą talentų ir turtu nusileido tik pirmajam Atėnų turtuoliui Hiponiko sūnui Kalijui (*Or.* XIX, 47–48). Savo įtaką ir visuomeninį prestižą Nikijas laimėjo vykdydamas brangiai kainuojančias pilietines „tarnystes" (*liturgijas*): chorego (turėjusio padengti dramų vaidinime dalyvaujančio choro išlaidas) ir gimnaziarcho (finansavusio sporto veiklas). Anot Plutarcho („Nikijas" 3, 3), atlikdamas šiuos darbus Nikijas visus savo pirmtakus ir amžininkus pralenkė prabanga ir geru skoniu (*khariti*). Jaunesnieji Nikijo broliai Eukratas ir Diognetas taip pat paveldėjo nemenkus turtus. Abu priklausė politinei Nikijo stovyklai, buvo choregais.

Trikojais būdavo apdovanojami laimėjusių dramų choregai. Savo apdovanojimus jie skirdavo Dionisui ir statydavo šventojoje dievo apytvaroje (*temenos*) Akropolio papėdėje, į pietryčius nuo Dioniso teatro. Anot Plutarcho („Nikijas" 3, 3), Nikijo finansuojamos dramos laimėjo daug kartų ir nė karto neliko paskutinės. Atrodo, kad Nikijas pastatydino atskirą pastatą, kur turėjo būti laikomi jo ir brolių laimėti choregijų trofėjai. Gali būti, kad pats Plutarchas dar matė šio statinio pamatus (plg. Plutarchas, *loc. cit.* ir Dodds, 1959, p. 244). Šventovėje laikomi apdovanojimai ryškiai liudijo apie politinį choregiją ėjusių piliečių prestižą.

Nikijas buvo vienas iš pagrindinių atėniečių strategų Peloponeso karo metu. „Atėniečių polio santvarkos" autorius (Aristotelis arba jo mokiniai) jį vadina kone geriausiu („po senųjų") atėniečių politiku, šalia Tukidido ir Terameno: „Dėl Nikijo ir Tukidido beveik visi sutaria, kad jie buvo ne tik gražūs ir geri (καλοὺς κἀγαθούς) vyrai, bet ir politikai, kurie su visu poliu elgėsi tėviškai" (28, 5). 427 m. Nikijas laimėjo svarbią pergalę prieš spartiečius, o 421 m., žuvus jo politiniam varžovui Kleonui, pasiekė, kad būtų sudaryta taika (vadinamoji Nikijo taika). 415 m. Nikijas priešinosi atėniečių ekspansionizmui ir buvo pagrindinis žygį Sicilijon rengti raginančio Alkibiado oponentas. Eklezijoje laimėjo Alkibiado nuomonė, ir Nikijas buvo paskirtas vienu iš žygio vadų. 413 m. atėniečių kariuomenė buvo sunaikinta sirakūziečių ir jiems į pagalbą atvykusių spartiečių. Pats Nikijas nugalėtojų buvo nužudytas. Vadinasi, kalbėdamas netrukus po Archelajo valdymo pradžios (413 m.), Sokratas negalėtų Nikijo minėti kaip Polo teisme liudyti pasirengusio asmens. E. R. Doddso manymu (1959, p. 244), niekas „Gorgijo" tekste nerodo, kad Sokratas kalba apie tebegyvą asmenį, tačiau sunku kitaip interpretuoti čia pavartotą būsimojo laiko formą. Abu Nikijo broliai sulaukė karo pabaigos. Eukratas, kaip strategas, dalyvavo

paskutiniame Peloponeso karo jūros mūšyje. Trisdešimties tarybos nariai 404 m. mėgino patraukti jį į savo pusę, tačiau Eukratas pasirinko palaikyti oligarchiniam valdymui besipriešinančius demokratus ir netrukus žuvo (Lisijas, *Or.* XVIII, 4–5).

Nikijas yra vienas iš Sokrato pašnekovų Platono „Lachete“.

472 a7–b1

eis ir Skelijo sūnus Aristokratas – jo garsi dovana puikuojasi Pitiečio šventovėje. 421 m. Aristokratas buvo vienas iš atėniečių pasiuntinių, turėjusių sudaryti su spartiečiais Nikijo taiką. Jo vardas ne sykį minimas 418–414 m. atėniečių polio išlaidas nurodančiame įraše (*IG* I^2, 302, žr. Dalfen, 2004, p. 281). 411 m., valdant keturiems šimtams oligarchų, Aristokratas palaikė saikingo oligarchinio režimo šalininką Terameną, 410 m. buvo išrinktas strategu, 406 m. kovėsi prie Arginūsų. Jūros mūšis buvo šlovingai laimėtas, tačiau naktį kilusi audra sutrukdė strategams surinkti žuvusiųjų kūnus. Sugrįžę strategai Terameno iniciatyva buvo teisiami Atėnų teisme ir nubausti mirtimi. Plg. Ksenofontas, „Graikų istorija“ I, 5, 16; VI, 29; VII, 2. „Apologijoje“ 32 b–c Sokratas pasakoja tuo metu ėjęs pritano pareigas ir vienintelis, nieko nebijodamas, priešinosi neteisėtam sprendimui teisti visus strategus kartu, o ne kiekvieną skyrium, kaip reikalavo įstatymai. Plg. Ksenofontas, „Graikų istorija“ I, 7, 15.

Apolono Pitiečio apytvaroje Atėnuose būdavo statomi per Targelijas (pavasario šventė Apolono ir Artemidės garbei) chorų varžybose choregų pelnyti trikojai. Žr. Tukididas, „Peloponeso karo istorija“ VI, 54, 6–7, Fotijus, *Lexicon*, s. v. Πύθιον ir paaišk. *ad* 472 a4.

472 b2

ir visa Periklio šeima. Abu vyresnieji Periklio sūnūs iš pirmos jo santuokos, Ksantipas ir Paralas, mirė nuo maro 430–429 m., prieš patį Periklį (Plutarchas, „Periklis“ 36, 6–9). Platonas juos mini tarp Protagoro klausytojų („Protagoras“

315 a, plg. 319 e–320 a, „Menonas“ 94 a–b). Jaunesnysis sūnus, kurį pagimdė Aspasija, buvo tarp mirtimi nubaustų Arginūsų strategų. Ksenofontas, „Graikų istorija“ I, 5, 16; 6, 29; 7, 2; 16; 21. Plg. paaišk. *ad* 472 a7–b1.

Sokrato žodžiai galbūt neatsitiktinai verčia prisiminti Arginūsų mūšio pasekmių istoriją. Anot Sokrato, Aristokratas ir Periklio šeimyna, kaip ir kitos iškilios atėniečių giminės, sutartinai eitų liudyti prieš „disidentą“ Sokratą ir palaikytų Polo skelbiamą daugumos nuomonę. Kita vertus, jų pačių byloje tas pats Sokratas prieš daugumą (anot „Apologijos“ 32 b–c, vienas) drąsiai gynė jiems palankesnės procedūros taikymą. Nubaudę strategus atėniečiai greitai ėmė dėl to gailėtis (plg. „Apologija“ 32 b, Ksenofontas, „Graikų istorija“ I, 7, 35). Tad šis dramatiškas įvykis galėtų būti puiki Sokrato žodžių iliustracija: daugumos priimtas sprendimas nebūtinai yra teisingas.

472 b5–6

gviešiesi išvaryti mane iš mano valdų – tiesos. Teismuose melagingų liudininkų pasikvietę kaltintojai siekdavo išvaryti kaltinamąjį iš jam priklausančių namų (ἐκβάλλειν ἐκ τοῦ οἴκου / ἐκ τῶν πατρῴων; plg. Isajas, *Or.* II, 33, 5; X, 24, 7). Sokratas savo valda („nuosavybė“, *ousia*) vadina tiesą (*to alethes*).

472 b9–c1

nemanysiu, kad pasiekiau ką nors svarbesnio dalykuose, apie kuriuos kalbame. Sokrato žodžiuose esama kalambūro. „Ką nors svarbesnio“ perteikia ἄξιον λόγου (pažodžiui „verta kalbos, *logou*“, tad „įsidėmėtina“, „reikšminga“) „dalykuose, apie kuriuos kalbamės“ – „apie kuriuos yra kalba, *logos*“ (περὶ ὧν ἂν ἡμῖν ὁ λόγος ᾖ). Sokratas sako: nepateikęs pritariančio pašnekovo liudijimo, nebūsiu nuveikęs nieko, verto mūsų *logo* – „kalbos“ arba „svarstymo“. Jis skelbia bendrą kalbėjimosi ir ginčo taisyklę, o netrukus pabrėžia, kad šiuo konkrečiu judviejų pokalbio atveju kalbos dalykas yra ypač

svarbus (472 c6–472 d1). Juolab svarbu ir nelengva turėtų būti nuveikti ką nors „jo verta“ (ἄξιον λόγου).

472 c4–6

dėkime juodu vienas šalia kito ir žiūrėkime, ar esama kokio skirtumo. Sokratas, regis, nebeturi vilties priversti Polą bendrauti pagal savo pokalbio taisykles. Jis siūlo „lyginti“ – praktiškai išbandyti Polo taikomą retorinį (besiremiantį daugumos pritarimu, nebūtinai tiesai) ir savo (svarbu tiesa, ne pritariančiųjų skaičius) paneigimo – pašnekovo pozicijos kritikos – metodus (τρόπος ἐλέγχου).

472 c6–472 d1

Tai, dėl ko dabar nesutariame, yra ne kokie menkniekiai... Juk šių svarstymų esmė – suprantame mes ar nesuprantame, kuris žmogus yra laimingas, o kuris – ne. Kad Sokrato su Gorgiju ir jo gerbėjais užmegztu pokalbiu siekiama ne smalsiai išsiaiškinti, kuo verčiasi Gorgijas, bet svarstyti su jo veikla susijusius etinius gyvenimo klausimus, leido nujausti ankstesnės dialogo dalyvių replikos. Plg. 451 d, 452 c–d, 458 a–b („[S.] Mano galva, joks blogis žmogui nėra didesnis už klaidingą nuomonę apie dalykus, kuriuos mudu dabar svarstome“), 458 c („[Chair.] Aš tikrai neįsivaizduoju reikalo, dėl kurio praleidęs tokius svarstymus, kai svarsto tokie žmonės, dirbčiau kokį naudingesnį darbą“). Vis dėlto tik dabar galutinai atidengiama pamatinė dialogo tema – kalbama apie tai, kas yra žmogaus „laimė“ („sėkmė“, *eudaimonia*).

472 d1–473 e3

Neteisingas žmogus bus mažiau nelaimingas, jei gaus bausmę

Sokratas konstatuoja, kad vienu klausimu pašnekovai nesutaria (nėra *homologijos*): Polas mano, kad neteisingas žmogus

gali būti laimingas, Sokratas nesutinka (472, plg. 470 a–c). Prieš tai Polas mėgino paneigti Sokrato teiginį. Sokratas jo kritiką pavadino retorine ir sakė, kad nepripažįsta tokios kritikos ir įrodinėjimo būdo. Dabar, iškeldamas kitą, su minėtuoju susijusį savo teiginį, kuriam taip pat atsisako pritarti Polas (neteisingas žmogus bus mažiau nelaimingas, jei gaus bausmę), Sokratas nori parodyti, kaip veikia jo taikomas oponento pozicijos paneigimo metodas. Plg. 473 a2–3: „Vis dėlto, bičiuli, pasistengsiu padaryti taip, kad ir pats imtum kalbėti tą patį“. Polas taip pat kurstomas dar sykį išmėginti jo mėgstamo stiliaus paneigimą (473 b7): „Ir šį teiginį nori paneigti?“

Anksčiau paklaustas, kodėl jam neatrodo sektinas vidury dienos agoroje siautėjančio smurtautojo pavyzdys, Polas atsakė, kad tokį žmogų būtinai nubaus (470 a5: „Mat šitokį veikėją būtinai nubaus“). Tuomet Sokratas nesiginčijo, bet padarė svarstymui pravarčią išvadą, kad, ir Polo manymu, be galios daryti ką sumanai, svarbus yra veikimo *naudingumas* (470 a9–12). Dabar Sokratas grįžta prie anos svarstymo vietos, pasirengęs įrodyti, kad neteisingai pasielgusiam žmogui visada geriau patirti gydančio teisingumo galią.

Pirmojoje aptarimo dalyje vis primenamas paneigimo būdų klausimas. Sokratas nepraleidžia progos ironiškai plėtoti retorinio paneigimo paveikslą: anksčiau kvietęsis gausius liudytojus (tai – pagrindinis retorinio paneigimo elementas), dabar Polas mėgina pašnekovą gąsdinti (473 d3–4), galiausiai ima iš jo juoktis (473 e2–3). Pats Polas nė kiek neprarado pasitikėjimo savo kritikos metodu: stipresnis teiginys esąs tas, kuriam visi pritaria. Plg. 473 e: „Nemanai, kad tavo teiginys jau yra paneigtas, kai kalbi dalykus, kuriems joks žmogus nepritartų? Nagi, paklausk bet kurio iš čia esančiųjų!“ Nenusileidžia ir Sokratas – kad ir kas prieš jį liudytų arba jį gąsdintų, jis laikosi tiesos, o ji nepaneigiama (473 b10–11).

Prie klausimo, ar neteisingas žmogus (koks, anot Polo, buvo Archelajas) gali būti laimingas, Sokratas grįš kalbėdamas

apie (kosminį) santūrumo pranašumą (507 a–508 a) ir pasakodamas baigiamąjį dialogo mitą (524 d *sqq*).

472 e5–6

jei už savo neteisybę neatsiteis ir negaus bausmės. „Atsilyginti už neteisybę" perteikia frazeologizmą δίκην διδόναι, pažodžiui – „grąžinti teisybę" (δίκην). „Gauti bausmę" – τυγχάνειν τιμωρίας, „sulaukti atlygio".

472 e7

iš dievų bei žmonių gaus teisingą bausmę. Kol kas Sokratas kalbės tik apie žmonių teisme gaunamą bausmę. Apie dievų rūpestį teisingu žmonių gyvenimo įvertinimu jis aiškins pasakodamas mitą (523 a–526 d).

473 a1

Keistus dalykus mėgini teigti, Sokratai! „Keisti dalykai" – ἄτοπα, keisti ir absurdiški, „ne šios vietos" (*topos*) dalykai. Daugumos nuomonės paisyti ryžtingai atsisakantis Sokratas atrodo išties a-tipiškas ir a-topiškas. „Teaitete" 149 a Sokratas aiškina: „Kalba, kad esu labai keistas (*a-topōtatos*) ir verčiu žmones sutrikti (*a-porein*, ‚pamesti kelią')". Sokrato keistumą (*atopia*) mėgina nusakyti „Puotos" Alkibiadas („Puota" 215 a).

473 a2–3

Vis dėlto, bičiuli, pasistengsiu padaryti taip, kad ir pats imtum kalbėti tą patį. Mat laikau tave savo draugu. Plg. 470 c ir paaišk. *ad* 470 c6–7.

473 a4–10

anksčiau esu sakęs, kad daryti neteisybę yra blogiau nei ją patirti? ... O tu, kad blogiau yra neteisybę patirti. ... Ir

dar sakiau, kad neteisybę darantys žmonės yra nelaimingi, o tu paneigei mano teiginį. Plg. 468 e10–469 c2, 470 c2.

473 b4

Sakei, kad neteisybę darantys žmonės laimingi, jei neatsako pagal teisybę? Taip suformuluoto teiginio Polas iki šiol nebuvo pateikęs. Sokratas tokią išvadą veikiausiai daro iš Polo žodžių, esą smurtautojo viešumoje galia nėra gera, nes „tokį veikėją būtinai nubaus“, o patirti bausmę yra blogis (470 a5–8). Sokrato replikoje nėra veiksmažodžio, išversto „sakei“. Jis klausia: „Tu – kad neteisybę darantys žmonės laimingi, jei neatsako pagal teisybę?“, todėl galima manyti, kad jis čia ne primena ankstesnį Polo teiginį (tokiais žodžiais Polas dar nėra kalbėjęs), bet siūlo jam patvirtinti dabar formuluojamą nuomonę. Vis dėlto labiau tikėtina, kad, primindamas ankstesniojo pokalbio pozicijas, Sokratas dabar grįžta prie anksčiau (taktiniais sumetimais) nepaneigto Polo teiginio apie bausmės blogį, ketindamas jį iš esmės pataisyti.

473 b8–9

Paneigti tokį teiginį dar sunkiau nei aną, Sokratai! Plg. 470 c4–5.

473 b10–11

Ne sunkiau, bet neįmanoma. Mat tiesa nepaneigiama. Sokratas jau pavadino tiesą (τὸ ἀληθές) savo „valdomis“ (472 b5 *sq*). Kalbėdamasis su Kalikliu jis primins ankstesnius savo teiginius ir tvirtins, kad, kitaip nei pašnekovų gintos prielaidos, jo esminiai teiginiai (didžiausia žmogaus blogybė – elgtis neteisingai, dar blogiau – pasielgus neteisingai likti nenubaustam) atlaikė smarkių oponentų kritiką (508 e–509 b, 527 a–c: „Tiek buvo teiginių, visi kiti paneigti, o šis vienintelis lieka nepajudinamas“). Baigdamas paskutinę

dialogo kalbą, šių tvirčiausių teiginių Sokratas ir ragins laikytis savo pašnekovą (527 c *sqq*).

Atrodo, kad „Gorgijuje“ Sokrato elenchais (pašnekovo teiginių kritika) siekiama išmėginti pokalbio dalyvių pozicijų tvirtumą ir ieškoma patvariausio ir gyvenimui labiausiai tinkamo teiginio. Tokia strategija atitinka „Faidono“ pašnekovo pasiūlytą receptą: užuot nepasitikėjus visomis kalbomis (*logoi*) ir tapus „mizologu“ (mat daugelis teiginių neatlaiko kritikos), reikia rinktis „geriausią bei tvirčiausiai atlaikantį kritiką (‚elenchą‘, δυσεξελεγκτότατον) ir ant jo, tarsi ant plausto, ryžtis perplaukti gyvenimą“ (85 c–d, 89 c–90 e).

473 b12–c1

besikėsinantis tapti tironu. „Gorgijo“ atsiradimo laikais Atėnuose galiojo įstatymas, skelbiantis atėniečių priešais asmenis, mėginusius panaikinti esamą demokratinę santvarką ir įvesti tironišką valdymą. Tokie žmonės turėjo būti nužudomi, o jų turtas atitekdavo poliui ir deivei Atėnei (dešimtinė). Už nužudymą buvo atlyginama skiriant pusę nužudytojo turto. Įstatymo tekstą cituoja Andokidas, *De mysteriis* 96–98. Anot Aristotelio „Atėniečių polio santvarkos“ 16, 10, Peisistrato laikais (VI a. antroji pusė) Atėnuose galiojo švelnesnis įstatymas: už mėginimą įvesti tironiją ir tokių veiksmų palaikymą buvo baudžiama iš nusikaltusiojo ir visos jo giminės atimant pilietines teises. Polo toliau nusakomų baisių kankinimų (473 c1–5) žinomi įstatymai nenumato.

473 c1–5

jam laužytų kaulus... galiausiai nukryžiuotų ar suteptą derva sudegintų. „Valstybėje“ 361 e–362 a Sokrato pašnekovas Glaukonas panašiai nusako kančias, kurias, pasak neteisingo gyvenimo šlovintojų, teks iškęsti žmogui, tobulai teisingam, bet visai nesirūpinančiam tuo, koks atrodys. Anot

šios pozicijos gynėjų, tobulai neteisingam žmogui, priešingai, labiausiai rūpi ir sekasi turėti visą regimą sėkmę - valdžią, turtus, žmonių ir dievų meilę (362 a-c).

Svarstymo kontekstai, kuriuose abiejų dialogų pašnekovai nubrėžia žmogui tenkančių didžiausių ir skausmingiausių kančių vaizdą, skiriasi, tačiau abiem atvejais siekiama parodyti, kad regimybė svarbiau už tikrąją žmogaus sielos (teisinga ar ne) būseną. Kam pavyksta sėkmingai vykdyti savo planus, gyvena laimingas, kad ir kokie neteisingi ir neteisėti veiksmai tą sėkmę neštų. Regimybės nepaisymas arba negebėjimas prie jos prisitaikyti baigiasi labai skausmingai. Sokratas gina tikrovę: svarbu ne atrodyti, bet būti. Dialogo pabaigoje jis tvirtins, kad tai - vienintelis, dialogo dalyvių kritiką atlaikęs pokalbio teiginys (527 b). Anot baigiamojo Sokrato mito, pomirtinis sielų vertinimas galiausiai atskleidžia žmogaus „vidų". Regimybės paprasčiausiai nebelieka, ir bausmė skiriama pagal tikrąją sielos būklę (524 e-525 c *sqq*).

473 c5-d1

gyvenimą nugyventų polyje darydamas ką užsimano ir keldamas jo sėkme besižavinčių piliečių ir svetimšalių pavydą? Polo pozicija nepakito: akivaizdžiausias žmogaus sėkmės („laimės", *eudaimonia*) įrodymas - aplinkiniams keliamas pavydas. Plg. 468 e-469 a.

473 d3-4

Dabar, užuot pateikęs paneigimą, gąsdini mane baubais, kilnusis Polai. O prieš tai šaukeisi liudininkų. „Gąsdini baubais" - μορμολύττῃ, „gąsdini Morma / Mormone". Šia „ragana" graikai gąsdindavo neklusnius vaikus, tad veiksmažodis *mormolyttein* ėmė reikšti „gąsdinti lyg vaiką". Tokia pati reikšmė siejama su daiktavardžiu μορμολύκεια - taip vadinti minėtų pabaisų atvaizdai, kaukės. Plg. Aristofanas,

„Paukščiai“ 1244, „Faidonas“ 77 e, Ksenofontas, „Graikų istorija“ IV, 4, 17, 7, Epiktetas, „Pokalbiai“ II, 1, 15. „Kritone“ 46 c Sokratas „mormoliukinimu“ („gąsdinimu baidyklėmis“) vadina kalbas apie kalėjimą, tremtį ir mirtį – tokie gąsdinimai nepaveiks jo nuomonės apie tai, kas yra teisinga ir kaip jam dera elgtis.

Sekdamas baigiamąjį dialogo mitą apie anapusybėje neteisingų žmonių laukiančias kančias, pats Sokratas panašiai gąsdina pašnekovą.

473 e2–3

Juokiesi? Ar tai dar vienas paneigimo būdas – kam nors iškėlus kokį teiginį, išjuokti, užuot pateikus paneigimą? Sokratas svarsto, ar prie dviejų anksčiau įsidėmėtų Polo naudojamų elencho būdų (kviestis liudininkus ir gąsdinti) nevertėtų pridėti trečiojo – juoktis iš pašnekovo teiginių. Anot Aristotelio „Retorikos“ 1419 b4 *sq*, Gorgijas patarė ginčijantis varžovų rimtumą griauti juoku, o prieš juoką veikti rimtumu. Tokį Gorgijo patarimą cituoja ir Olimpiodoras (*In Gorg.* 20, 5), darydamas išvadą, kad, ėmęs juoktis, Polas pasielgė kaip tikras Gorgijo mokinys.

473 e4–474 b2

Intermedija: politinis balsavimas ir Sokrato argumentavimo būdas

473 e4–5

kalbi dalykus, kuriems joks žmogus nepritartų? Nagi, paklausk bet kurio iš čia esančiųjų! Polas vėl šaukiasi liudininkus. Plg. 471 c–472 b, 473 d. Jis siūlo paklausti bet kurio iš pokalbio klausytojų, tačiau Sokratas pagrįstai spėja, kad, kaip ir ankstesniuoju atveju (471 c8 *sqq*), Polas turi omenyje visą Atėnų polio bendruomenę. Tai jam suteikia progą dar

kartą paaiškinti savo kalbėjimo stiliaus unikalumą įprasto poli(ti)nio bendravimo kontekste.

473 e6

nepriklausau politikams. „Apologijoje" 23 b Sokratas teigia, kad nei polio, nei savo namų reikalams laiko (*skholē*) neturįs todėl, kad uoliai tarnauja Delfų dievui – tikrina žmonių išmintį. Toliau toje pačioje gynimosi kalboje Sokratas svarsto, kad galėtų pasirodyti keista (*atopon*), jog, gausiai dalydamas asmeninius patarimus, jis vis dėlto nesiima viešai patarinėti poliui lipdamas ant pakylos piliečių sambūryje (ἀναβαίνων εἰς τὸ πλῆθος, 31 c). Sokratas paaiškina, kad imtis politinio veikimo jam draudžia kažin koks nuo vaikystės jį lankantis dieviškas balsas. Sokrato nuomone, draudžia labai teisingai: ėmęsis politinės veiklos jis jau seniai būtų žuvęs, nes joks žmogus negali išlikti mėgindamas priešintis gausiems neteisingiems ir neteisėtiems polio daugumos sprendimams (31 c–32 a). Norėdamas pagrįsti savo žodžius, Sokratas papasakoja du savo santykių su poli(ti)ne valdžia epizodus. Vieną – iš demokratinės santvarkos laikų, kitą – iš 404 m. trisdešimties oligarchų valdymo metų (32 a–d). Abiem atvejais Sokratas, nebijodamas jokios bausmės, vienintelis ryžosi priešintis neteisingam politinės valdžios sprendimui. Pirmąjį epizodą, susijusį su 406 m. atėniečių strategų pergale prie Arginūsų salų, po kurios grįžę strategai buvo teisiami ir nubausti mirtimi, Sokratas prisimins ir dabar „Gorgijuje". Žr. paaišk. *ad* 473 e6–474 a1.

Anot Ksenofonto „Atsiminimų" I, 6, 15, Antifonto paklaustas, kodėl manydamas, jog kitus geba daryti politikais, pats nesiima politinės veiklos, Sokratas atsakė: „Katruo atveju, Antifontai, labiau dirbčiau politinį darbą: ar tuomet, jei vienas tai daryčiau, ar tada, jei pasirūpinčiau, kad kuo daugiau žmonių būtų pajėgūs tai daryti?"

Vėliau, kalbėdamas su Kalikliu, Sokratas pareiškia, kad jis kone vienintelis iš atėniečių puoselėja tikrąjį politikos meną ir pakartoja iš „Apologijos“ gerai pažįstamą teiginį apie tokios politinės veiklos keliamą mirtiną riziką (521 d).

473 e6–474 a1

kai pernai man iškrito būti Tarybos nariu ir mūsų filės pirmininkavimo metu turėjau surengti balsavimą, sukėliau juoką, nes nemokėjau to padaryti. Tarybą (*Boulē*) sudarė burtais renkami penki šimtai piliečių, po penkiasdešimt nuo kiekvienos iš dešimties atėniečių filių. Dešimtadalį metų Tarybai „pirmininkavo“ (buvo *pritanais*) vienos filės Tarybos nariai. Filių pirmininkavimo tvarką taip pat lėmė burtai. Pirmininkaujančios filės nariai rengdavo Tarybos posėdžius, piliečių susirinkimus ir dirbdavo kitus einamuosius polio valdymo darbus. Kiekvieną dieną burtais buvo renkamas *epistatas*, vadovaudavęs Tarybos ir susirinkimo posėdžiams ir turėdavęs rengti balsavimus. Sokrato žodžiai rodo, kad jis buvo tokiu *epistatu*.

„Apologijoje“ 32 a–b Sokratas pasakoja niekada nėjęs jokių politinių pareigų, tik sykį buvęs Tarybos narys, ir kad jo Antiochidės filei einant pritanų pareigas, atėniečių buvo nuspręsta visus kartu teisti dešimt karo vadų, kurie 406 m. (Peloponeso karo pabaigoje), po Arginūsų mūšio pergalės prieš spartiečius, dėl naktį kilusios audros, nesugebėjo surinkti jūros mūšyje žuvusių karių kūnų („Apologija“ 32 b), todėl buvo apkaltinti šventvagyste. Pasak Sokrato, tuomet jis vienintelis priešinosi neteisėtam sprendimui visus strategus teisti kartu ir balsavo prieš. Sokratui grėsęs kalėjimas ar net mirtis, tačiau jis pasirinkęs laikytis įstatymo ir teisingumo (32 b–c).

Ksenofonto pasakojimai leidžia suprasti, kad Taryboje tarp pritanų buvo daugiau Sokrato bendraminčių, tačiau susirinkime jie išsigandę ir susvyravę. Iki galo tvirtai laikęsis vienas Sokratas. Plg. „Graikų istorija“ I, 7, 1 *sqq*; 14 *sq*,

„Atsiminimai apie Sokratą“ I, 1, 17 *sq*; IV, 4, 2. Anot Ksenofonto „Atsiminimų“ I, 1, 17–18, Sokratas epistatu (posėdžio pirmininku) buvo būtent strategų teismo dieną.

Dabar „Gorgijuje“ kalbėdamas apie savo negebėjimą paklausti daugumos nuomonės, Sokratas nepasakoja, kaip anuomet vienas prieš daugumą laikėsi teisingumo, tačiau iš „Apologijos“ žinomas epizodas gerai iliustruoja ankstesnius jo teiginius apie daugumos nuomonę ir tiesą (471 e–472 c).

474 a2–3

jei neturi už šiuos geresnio būdo paneigti teiginius. Plg. 471 e–472 b (Sokratas atpažįsta vieną retorinio paneigimo būdą), 473 d–e (antrasis ir trečiasis retorinio paneigimo „būdai“).

474 a6–7

Mat aš moku pateikti tik vieną savo žodžių liudininką – tą patį, su kuriuo kalbuosi; visais kitais nesirūpinu. Plg. 472 b–c.

474 a7–b1

su minia nė nemėginu kalbėtis. Gorgijas gyrė retorikos galią veikti žmonių minias (plg. 452 e, 454 e *sq*, 456 c, 457 a). Sokratui minios nuomonė nerūpi. Plg. „Kritonas“ 44 b *sq*, 46 c *sqq*, 47 b–c, 48 b–c, 49 b. Net ir patekęs į didesnį žmonių sambūrį, Sokratas pasirenka vieną ar keletą pašnekovų. Pasak E. R. Doddso (1954, p. 248), „dialektika buvo žaidimas nedideliam žaidėjų skaičiui, paprastai dviem“.

474 b1–2

žiūrėk, ar norėsi paneigimą perleisti man, o pats atsakinėti į klausimus? Pokalbio pradžioje Polas pasirinko klausinėti Sokratą (461 e–462 b). Klausinėti jam sekėsi sunkiai, Sokratui teko pačiam formuluoti tinkamus klausimus (462 d: „Taigi paklausk manęs...“). Pasirodo, kad norint sužinoti Sokrato

nuomonę verčiau pačiam atsakinėti į jo klausimus. Plg. paaišk. *ad* 467 c3–4. Paradoksalūs Sokrato teiginiai privertė Polą griebtis paneigimo (470 c: „Tikrai sunku paneigti tavo žodžius, Sokratai! Nejau nesupranti, kad net vaikas galėtų tai padaryti ir parodyti, kad kalbi neteisingai“?), kurį Sokratas pripažįsta netinkamu (471 d–472 d, 473 d–474 a). Dabar, dar kartą paaiškinęs, kaip jis pats siūlo svarstyti, Sokratas vėl siūlo Polui rinktis vaidmenį. Polas renkasi atsakinėti.

474 b2–476 a2

Daryti neteisybę yra bjauriau nei ją patirti; jei „bjauriau“ („gėdingiau“, *aiskhion*), tad ir „blogiau“; kas „bjauru“ („gėdinga“, *aiskhron*), tas bloga (*kakon*)

Pokalbio vadovo vaidmenį perėmus Sokratui, svarstymas tampa gerokai drausmingesnis. Suformulavęs dvi Polo pasipiktinimą sukėlusias prielaidas („Mano nuomone, ir aš, ir tu, ir visi kiti žmonės mano, kad (1) daryti neteisybę yra didesnis blogis nei ją patirti, o (2) likti nenubaustam blogiau nei bausmę gauti“), Sokratas imasi pirmosios pagrindimo.

Polo nuomone, patirti neteisybę („būti nuskriaustam“, *adikeisthai*) yra blogiau (*kakion*) nei pačiam pasielgti neteisingai (ką nors „skriausti“, *adikein*). Kita vertus, elgtis neteisingai, pasak jo, yra „bjauriau“ (*aiskhion*) nei neteisybę patirti („būti nuskriaustam“). Sokratas siūlo pripažinti: „Jei ‚bjauriau‘, vadinasi ‚blogiau‘“. Polas nesutinka. Jo pozicija remiasi tuo, kad „gera“ / „bloga“ vertinimą jis sieja su naudingumu („gera man“, „bloga kitam“), o „gražu“ / „bjauru“ – su įprastu visuomenės požiūriu, anot kurio, elgtis neteisingai ir skriausti kitus – „negražu“ (*aiskhron*). Sokratas pastebi, kad Polas atsisako tapatinti, viena vertus, „gražu“ ir „gera“, ir, kita vertus, „negražu“ („bjauru“, *aiskhron*) ir „bloga“ (474 c9–d2).

Pašnekovo poziciją Sokratas įveikia sulaukęs jo pritarimo, kad:

1) gražiais vadinami arba naudingi, arba malonūs, arba tiek naudą, tiek malonumą teikiantys dalykai. Pašnekovų sutarimu, dalyko („kūno, spalvos, formos, garso, gyvensenos“, „garsų ir visos muzikos“, „įstatymų“, „žinių“) grožį apibrėžia pragmatinis (nauda) ir hedonistinis (malonumas) aspektai (474 d3–475 a4). Naudą Polas pats čia pat sutapatina su gėriu (475 a3);
2) bjaurumas („negražu“, τὸ αἰσχρόν), priešingai, sietinas su dalyko sukeliamu skausmu arba jo blogiu (475 a4–5).

Belieka pritaikyti šias distinkcijas svarstomam neteisingo elgesio atvejui (475 a5–c9). Teigdamas, kad „elgtis neteisingai“ yra „bjauriau“ („labiau negražu“) nei neteisybę patirti, Polas dabar turi atsakyti, kuo – ar skausmu (malonumo priešingybe), ar blogiu (gėrio ir naudingumo priešybe) neteisybės darymas pranoksta neteisybės patyrimą? Atmetus „skausmą“ (skriaudėjui skauda mažiau nei skriaudžiamajam), tenka pripažinti, kad „elgtis neteisingai“ yra „blogiau“ nei „neteisybę patirti“ (475 c6–9).

Kadangi pašnekovai sutaria, kad „geriau“ lygu „naudingiau“, o „blogiau“ – „nenaudingiau“ („gera“ ir „naudinga“ buvo tapatinami ir anksčiau; plg. 468 b), Polas negali nesutikti su jį pribloškusiu Sokrato teiginiu: nei jis, „nei joks kitas žmogus nesirinktų veikiau daryti neteisybę nei ją patirti, mat tai yra didesnis blogis“ (mažiau naudinga) (475 e).

Kito Sokrato oponento panašiame ginče „Valstybės“ Trasimacho pozicija gerokai kietesnė ir sunkiau įveikiama (348 e5–6). Mat Trasimachas nesidrovi nepaisyti visuomenės normų, drąsiai vadina (tobulą, ne smulkų) neteisingumą gražiu ir tapatina jį su dorybe. Todėl, jam atsakydamas, Sokratas negali (kaip dabar pokalbyje su Polu) remtis visuotiniu

sutarimu (κατὰ τὰ νομιζόμενα), skelbiančiu neteisybę esant negražią ir gėdingą (348 e6–9). Jam tenka rinktis kitokį oponento pozicijos paneigimo būdą. Sofistinio auklėjimo kontekste Trasimacho kietumas neatrodo ypatingas, o Polo laikysena išsiskiria etiniu konformizmu. Sofistinės pedagogikos principus šaržuotai vaizduojančio Aristofano „Debesyse" Teisingasis Žodis (*Dikaios Logos*) varžovą Neteisingąjį Žodį (*Adikos Logos*) kaltina tuo, kad jis moko jaunimą bjaurius dalykus laikyti gražiais, o gražius – bjauriais (1020 *sq*), o Neteisingasis žada, kad, su juo bendraudamas, jaunasis mokinys galėsiąs nieko nelaikyti bjauriu („gėdingu") (1077 *sq*).

Sokratas pabrėžia, kad siekia tik savo pašnekovo, ne minios pritarimo (472 b–c, 474 a, 475 e–476 a), tačiau pokalbiu taikoma ne vien į asmeninį Polo požiūrį į teisingą ir neteisingą elgesį, bet į visų žmonių nuomonę šiuo klausimu (474 b, 475 d, e). Tad Sokratas dabar (vienas, kaip ir Arginūsų byloje) kovoja su Polo atstovaujama bendra Atėnų piliečių nuomone.

Galima sutikti, kad Sokratas Polą įveikia todėl, kad, kitaip nei jis, nesilaiko žodžių „gražu" ir „bjauru" (1) moralinės ir (2) pragmatinės reikšmių skirties ir nepalieka galimybės teigti, kad (moraliai) gražūs veiksmai tokie gali būti savaime (*on its own ground*): „Esama moraliai gėdingų dalykų, kurie yra malonūs ir naudingi, ir moraliai puikių dalykų, kurie nėra nei malonūs, nei naudingi" (Bensen Cain, 2008, p. 221). Kita vertus, mažai tikėtina, kad kryptingai perstumdamas žodžių „gražu" ir „bjauru" reikšmes, Sokratas siekia pateikti sofistinio manipuliavimo žodžiais parodiją (*ibid.*, p. 222–225). Moraliai gražiais dialogo Sokratas nuosekliai pasirengęs pripažinti tik gerus, t. y. sielai (pagal jo naudos sampratą) naudingus veiksmus.

Polas nesugebėjo pasinaudoti Sokrato svarstymo logikos teikiama galimybe ir pritaikyti atvirkštinę dedukciją: „Jei

daryti neteisybę yra ‚geriau' arba ‚gera', o gėris siejamas su grožiu, tuomet daryti neteisybę yra ir ‚gražu'. Polas neturi tokio ryžto, antraip jis būtų Kaliklis. Tad ir Sokratas dar nemeta į kovą visų savo pajėgų" (Friedländer, 1964[3], p. 239).

474 c2–3
Žinoma. Juk noriu sužinoti, ką pasakysi. Plg. paaišk. *ad* 474 b1–2.

474 d3–6 *sqq*
gražų daiktą, antai kūną, spalvą, formą, garsą ar gyvenseną, vadini gražiu. ... Pradėkime nuo kūno... Svarstydamas grožio prigimtį, Sokratas nubrėžia Platono dialoguose įprastą kelią: nuo fizinių kūnų grožio per abstraktesnes jų savybes (spalva, forma) ir muzikos garsus iki dvasinio gyvenimo dalykų – gyvensenos („papročiai", ἐπιτηδεύματα), įstatymų, galiausiai, žinių grožio (475 a1–2). Panašias grožio patyrimo pakopas nusako „Puotos" Diotima (210 a–d): kūnai, sielos, gyvensena (ἐπιτηδεύματα) ir įstatymai, mokslai (ἐπιστῆμαι). „Hipijo I" grožio analizėje (298 a–b), be žmonių (ir gyvūnų, 295 d), muzikos, kalbų, papročių ir įstatymų, atsiranda vietos dailės kūriniams (prieš muziką) ir mitams (μυθολογία, po kalbų).

474 d3–5
Kai kokį gražų daiktą, antai kūną, spalvą, formą, garsą ar gyvenseną, vadini gražiu, į nieką nežiūri? Sokratas verčia pašnekovą susimąstyti apie taikomų vertinimų pagrindą. Pasak E. R. Doddso (1954, p. 249), „Sokratas nori parodyti, kad [gražu] nėra neanalizuojamas terminas, kaip ‚geltona', bet numato, kad, matuojant vienu arba abiem kriterijais, ἡδονή ir ὠφέλιμον, dalykas atitinka tam tikrą standartą".

Žodžiais „žiūrėti į", „(atsi)žvelgti į" (ἀποβλέπειν εἰς arba βλέπειν πρός) dialogų Sokratas gali nusakyti

žiūrėjimo („atsižvelgimo") į mąstomuosius pavidalus veiksmą. Plg. „Eutifronas" 6 e, „Menonas" 72 c–d, „Kratilas" 389 a *sqq* (ποῖ βλέπων; πρός τι βλέπων), 390 d–e, „Valstybė" 484 c. Tą patį junginį „atsižvelgti į" Platonas, kaip ir kiti graikų autoriai, vartoja ir ne tokia technine prasme, kalbėdamas apie žodžių arba veiksmų tinkamumo matą. Plg. Dalfen (2004), p. 292.

„Hipijuje I" 295 c–d Sokratas siūlo pašnekovui sutikti, kad apie dalyko grožį sprendžiama pagal jo naudingumą, *(atsi)žvelgiant į tai*, „kas tai yra, kaip padirbta ir kokios būsenos", o „Protagore" 354 b–c teigia, kad žmonės gerais patyrimus vadina *(atsi)žvelgdami į* jų pasekmes (sukeliamą malonumą arba skausmą). Vėliau „Gorgijuje" Sokratas sakys, kad geras politikas kalba ir veikia ne kaip pasitaiko, bet žvelgdamas į savo veiklos pasekmes (503 d, 504 d–e), ir kad kiekvienas žmogus gyvendamas turi žvelgti į sėkmę nešantį tikslą (507 d).

474 d5–8

gražų kūną gražiu vadini arba dėl naudos, jei jis yra naudingas tam, kam yra skirtas, arba dėl tam tikro malonumo. „Hipijuje I" Hipijas pritaria Sokrato siūlymui „gražu" apibrėžti kaip „naudinga" (295 c–e), tačiau Sokratas greitai parodo, kad tokio apibrėžimo nepakanka (296 d *sqq*). „Gražu" ir „malonu" nusako dvi išties svarbias graikiško (kaip ir lietuviško) žodžio „gražu" reikšmių plotmes: (1) pragmatinę – gražu, nes gražiai tinka tam tikram atvejui, ir (2) estitinę bei hedonistinę – gražu, nes teikia malonumą. Vis dėlto dėl visuomenės gražiais pripažįstamų gražių dalykų naudos (naudinga kam?) būtų galima pasiginčyti. Tai padarys Kaliklis.

474 d7–9

arba dėl tam tikro malonumo, jei jo vaizdas stebėtojui teikia malonumą. Čia minimam estetiniam malonumui

Sokratas neturi, ko prikišti. Anksčiau jis malonumą siejo su įgudimų, tokių, kaip kulinarija ir retorika, veikimu. Tokie tesiekia pamaloninti, gėris jiems visai nerūpi (462 c *sqq*, 464 d–465 d). *Hedonē* ir *hedonizmas* taps svarbia Sokrato ir Kaliklio polemikos dalimi (491 d *sqq*).

475 a2–4

Sokratai, dabar tikrai gražiai apibrėži, kas yra gražu: malonumu ir gerumu. Sokratas kalbėjo apie gražiais laikomų dalykų naudą. Polas, pritardamas jo grožio apibrėžimui, naudą pakeičia gėriu. Pašnekovai ir anksčiau sutarė tapatinti gėrį ir naudą: „geriau“ reiškia „geriau man / mums“, t. y. naudingiau. Plg. 468 b, 469 d–470 a.

P. Friedländerio pastebėjimu (1964^3, p. 239), Polas Sokrato apibrėžime išgirsta „hedonistinę ir utilitaristinę prasmę“ (*das Hedonistische und Utilitaristische dieser Deutung*), todėl noriai jam pritaria.

475 d5–e1

Drąsiai atsiduok mūsų svarstymui tarytum į gydytojo rankas ir atsakyk į mano klausimą. Gorgijas gyrėsi, kad retorius dėl savo iškalbos pasirodo pranašesnis už gydytoją – ir ligoniai, ir piliečių minia mieliau jo klauso. Sokratas save lygina su gydytoju (plg. 521 d–522 a): šis taiko nemalonias ir skausmingas priemones, tačiau, kitaip nei malonusis retorius, išties rūpinasi ligonio sveikata. Panašiais žodžiais Sokratas netrukus kalbės apie būtinybę atsiduoti į teisingumo rankas: „Versti save ir kitus nesibaiminti, bet užsimerkus ramiai ir drąsiai atsiduoti tarytum gydytojui į rankas – tegu pjauna ir degina“ (480 c).

Galima suprasti, kad, Sokrato manymu, jo kritinis svarstymas veikia kaip medicina ir kaip teisingumas, (gal ir skausmingai) šalinantis neteisingas pašnekovo nuomones.

475 e2–3

Man regis, ne. Bent šitaip svarstant. Polas priverstas sutikti. Jis nenori atsisakyti įprasto požiūrio, tačiau negeba nurodyti Sokrato argumentavimo klaidų. Plg. 480 e1–4.

475 e7–476 a2

palyginus vieną paneigimą su kitu, jie visai nepanašūs. Plg. 471 e–472 c, 473 e–474 b.

476 a3–479 e9

Negauti bausmės yra didesnis blogis nei bausmę patirti

Polas teigė, kad teisingumas gražu, nors, jei pavyksta išsisukti nuo bausmės, geresnis (naudingesnis) gali būti neteisingas elgesys. Sokratas privertė jį sutikti, kad, būdamas bjauresnis, neteisingas elgesys yra ir blogesnis, vadinasi – mažiau naudingas (474 c–475 e). Šio įrodymo turi pakakti norint paneigti Polo teiginį, esą joks žmogus nesirinktų veikiau patirti neteisybę nei elgtis neteisingai. Dabar jis imasi antrosios Polo prielaidos (474 b4–5): pasielgus neteisingai (jau parodyta, kad tai visada ir visiems blogesnis pasirinkimas), geriau likti nenubaustam nei patirti bausmę.

476 a3–477 a4

Baudžiamas žmogus patiria tai, kas yra teisinga, gražu ir gera

Savo įrodymą Sokratas pradeda išskirdamas veikimo ir patyrimo, kitaip – veikiamosios ir neveikiamosios nuosakų kategorijas: τὸ ποιοῦν („veikiantysis“) ir τὸ πάσχον („patiriantysis“). Jo teigimu, veikiamasis patiria tai, ką veikia veikiantysis, ir taip, kaip šis veikia. Antai, mušamasis patiria mušimą – smarkų arba greitą, jei mušama smarkiai arba

greitai, deginamasis – smarkų arba skausmingą deginimą, pjaunamasis – gilų arba skausmingą pjovimą (476 a11–d4).

Polui sutikus aktyvųjį „atsakyti pagal teisybę" (τὸ διδόναι δίκην) veiksmą tapatinti su „būti teisingai baudžiamam" (τὸ κολάζεσθαι δικαίως) patirtimi, Sokratas minėtą poveikio / patyrimo koreliatyvumo dėsnį taiko bausmę gaunančio žmogaus atvejui (476 d5). Baudžiamas žmogus patiria tai, kas teisinga. Polas sutinka, kad viskas, kas teisinga, kiek tai teisinga, yra gražu (476 b1 *sqq*, e3). Sokratui lieka priminti ankstesnį sutarimą gražiu laikyti tai, kas yra arba malonu, arba naudinga (476 e6–7), ir padaryti išvadą, kad bausmę patiriantis (vadinasi, už padarytą neteisybę atsakantis) žmogus gauna naudos.

Aristotelis „Retorikoje" 1397 a23–b11 nurodo, kad Sokrato aptariamas koreliatyvumo dėsnis galioja ne visais atvejais ir gali atvesti prie klaidingos išvados (ἔστι δ' ἐν τούτῳ παραλογίσασθαι), kadangi tarp veikėjo veikimo ir patiriančiojo patyrimo nebūtinai esama tiesioginio ryšio: „Gal kas nors kažką patyrė teisingai, bet galbūt ne iš tavęs. Todėl reikia žiūrėti atskirai: ar patyrusysis pelnytai tai patyrė ir ar padariusysis teisingai tai padarė, ir naudotis teiginiu priklausomai nuo atsakymo. Mat kartais atsakymai nesutinka" (1397 a29–b1).

Sokrato pateikiami fizinių veiksmų pavyzdžiai jo siūlomą dėsnį daro tikėtiną – patiriama tai ir *taip*, kaip veikiama. Tačiau, grįždamas prie bausmės atvejo, jis žengia į veikimo *subjekto* savybių sritį, o tokios savybės neperduodamos taip pat tiesiogiai, kaip fizinių veiksmų charakteristikos. Jei mušama greitai arba skaudžiai, mušamasis patiria greitus ir stiprius smūgius, tačiau kažin ar jis taip pat patiria mušamojo veiksmo piktumą arba teisingumą? Pasak J. Beversluiso, „bausmės teisingumas nėra nei A suteikiamo, nei B patiriamo skausmo savybė" (2000, p. 336).

T. Irwinas, komentuodamas Sokrato argumentą, pabrėžia, kad veikimo ir patyrimo koreliatyvumo dėsnis galioja

tik tuomet, jei svarstoma savybė priklauso pačiam veiksmui [*intrinsically*] arba yra susijusi su patiriančiuoju dalyku [*patient*], o ne su veikėju [*agent*]. Antai, „jei aš tau suduodu staigų smūgį, tu patiri staigų smūgį, bet jei man sunku sukelti skausmą, tai nereiškia, kad ir tu sunkiai patiri skausmą" (1979, p. 159). Kitaip tariant, veiksmo patyrimas ne visada ir nebūtinai savo kokybe (476 b6: „taip, kaip anas veikia") yra tapatus veikėjo veiksmui.

Sokrato svarstymui galima pateikti ir daugiau pagrįstų priekaištų. Neaišku, kokiu pagrindu jis siūlo tapatinti teisinga ir gražu (žr. paaišk. *ad* 476 a9–10). Nemažiau svarbu ir tai, kad, „priešingai, nei numano Sokratas, ‚bausmė' [‚baudimas', *punishing*] nėra veiksmo įvardijimas. Mes baudžiame žmones atlikdami tam tikrus veiksmus, kurie pripažįstami bausme, jei juos atlieka tam tikri (ne kiti) žmonės, pagal tam tikras (ne kitas) taisykles ir tam tikrame (ne kitame) kontekste. Antai siunčiame juos eiti į jų kambarį, uždarome į kalėjimą ir t.t." (Beversluis, 2000, p. 336).

476 a3–6

pasiaiškinkime dėl antrojo mūsų nesutarimo: ar didžiausia blogybė yra atsakyti už daromą neteisybę, kaip teigei tu, ar didesnis blogis – neatsakyti pagal teisybę, kaip sakiau aš? Plg. 472 e ir 474 b.

476 a7–8

Ar... „atsakyti pagal teisybę" ir „būti teisingai nubaustam", kai elgiesi neteisingai, yra tas pat? Polo pritarimas („atsakyti pagal teisybę" lygu „būti teisingai baudžiamam") leis Sokratui „atsakyti pagal teisybę" *veiksmą* laikyti (bausmės) *patyrimu* ir pritaikyti jam 476 a11–d4 dėstomą veikimo / patyrimo koreliatyvumo dėsnį (476 d5–e1).

Graikų veiksmažodis κολάζειν reiškia ne tik baudimo, bet ir tramdymo, drausminimo, žabojimo ir panašius

veiksmus. Antai Hipokrato veikale *De diaeta in morbis acutis* (59) κολάζεται nusako tulžingojo elemento, o Ksenofonto „Namų ūkyje" (20, 12) – sūrumo malšinimą. Platono dialogo Lisidas prašo Sokrato pasikalbėti su jo bičiuliu Meneksenu, kuris yra baisus priešgyniautojas („eristas") ir jį „aptramdyti" (κολάζειν) („Lisidas" 211 b–c).

Sokratas aiškins Polui, kad bausmė („būti baudžiamam", κολάζεσθαι) teigiamai veikia „pasileidusį" (ἀ-κόλαστος, „nepažabotą", „netramdomą") žmogų (477 d–e, plg. 478 d). Kaliklis iškels *netramdomų* norų („geismų", ἐπιθυμίαι) tenkinimo („pildymo") – ἀ-κολασία idealą, tačiau Sokratas jį privers sutikti, kad geriausia siela yra santūri ir tvarkinga, o nesveiką sielą būtina tramdyti, užuot tenkinus jos norus (492 c *sqq*, 504 e–505 b).

476 a9–10

Ar galėtum teigti, kad ne viskas, kas yra teisinga, kiek tai yra teisinga, yra gražu? Sokratas Polą ragina prieš atsakant gerai pasvarstyti. Pasvarstyti, regis, išties vertėtų. Anksčiau Sokratas aiškino, kad gražiais dalykai laikomi arba dėl jų naudos, arba dėl teikiamo malonumo (474 d). Nežinia, kaip su tokiu apibrėžimu dabar būtų galima suderinti teisingumo grožį. Plg. Beversluis (2000), p. 335.

Polo pozicija atrodo gana prieštaringa. Jis lengvai sutinka, kad teisingumas gražu, o neteisingumas gėdinga („bjauru", 474 c), tačiau dar ryžtingiau šlovina tegu ir neteisingai didelę galią įgijusio žmogaus sėkmę. Mat tokia galia ir sėkmė, daugumos akimis, taip pat yra gražus ir susižavėjimą bei pavydą keliantis dalykas. Plg. 468 e *sq*, 469 c, 470 d *sq*, 472 a *sqq*. Toks nenuoseklumas rodo, kad Sokrato oponentas turėtų arba sutikti su Sokrato požiūriu į galios ir teisingumo santykį, arba pakeisti savo požiūrį į teisingumo vertę („kas teisinga – gražu"). Kaliklis smerks Polo konformizmą (jis neišdrįso

neigti, kad daryti neteisybę bjauriau nei ją patirti) ir aiškins, kad visuomenėje galioja silpnesniųjų daugumos primesti teisingumo ir neteisybės apibrėžimai – įstatymai (482 d *sqq*).

Ne toks analitiškas, kaip Kaliklis, tačiau gerokai drąsesnis už „konformistą" Polą yra „Valstybės" Trasimachas, kurio teigimu, teisingumas yra „labai kilnus naivumas" (πάνυ γενναία εὐήθεια), o neteisingumas – ne blogis, bet „sveikas protas" arba „gebėjimas gerai mąstyti" (εὐβουλία), 348 c-d.

476 c3 *sqq*

Jei kas degina, kažkas būtinai yra deginamas?... Deginimas (καίειν) kartu su toliau Sokrato aptariamu pjovimu (τέμνειν, 476 c6–d1) yra pagrindinės intervencinės senovės graikų medicinos procedūros. Gorgijas gyrėsi, kad savo meno galia geriau nei gydytojai geba įtikinti ligonius pakęsti tokį gydymą. Sokratas mediciną skyrė prie tikrųjų menų, o retoriką – prie pataikūnių, menų pamėklių (463 d *sqq*). Dabar jis gretina medicinos poveikį su teisingumo (taip pat tikrojo meno, 464 b) veikimu (476 d–e), o pokalbio su Polu pabaigoje teigs, kad, pasielgus neteisingai, geriausia „nesibaiminti, bet užsimerkus ramiai ir drąsiai atsiduoti tarytum gydytojui į rankas – tegu pjauna ir degina" (480 c).

Savo analizės meną Sokratas taip pat prilygina gydymui. Jis ką tik paragino klausimų į kampą įspaustą Polą turėti drąsos atsiduoti „svarstymui tarytum į gydytojo rankas" (475 d5 *sqq*).

476 d2–3

kaip dabar sakiau. Plg. 476 b5–6.

476 d4

Kaipgi ne, sutinku. „Sutinku" – ὁμολογῶ. Sokratas ką tik paaiškino Polui, kad savo paneigimą („kritinę analizę",

elenchą) sėkmingu laikys tik tuomet, jeigu jam pritars (ὁμολογῶν) jo pašnekovas Polas (475 e7–476 a2). Jis dar sykį pabrėš, kad sutarimas (*homologija*) pasiektas: „O jei dėl šito sutinkame“ (Τούτων δὴ ὁμολογουμένων) (476 d5). Taip pat plg. 476 e3–4.

476 e3–4

O kas teisinga, lyg ir sutarėme, – gražu? Plg. 476 a9–11. Dabar paaiškėja, kodėl Sokratas ragino Polą gerai pamąstyti prieš atsakant į klausimą, ar „viskas, kas yra teisinga, kiek tai yra teisinga, yra gražu“. Tik sutapatinęs „teisinga“ ir „gražu“, Sokratas gali įrodyti, kad bausmės patirtis baudžiamajam yra graži, vadinasi, gera ir naudinga.

476 e6–7

O kas gražu, – gera? Juk tai yra arba malonu, arba naudinga? Plg. 474 d–475 a. Suprantama, kad „malonu“ kategorija bausmės grožiui netinka. Lieka gėris.

477 a5–e6

Baudžiamasis atsikrato sielos blogio. Sielos blogis – pats didžiausias

Sokratas teigia, kad baudžiamo žmogaus patiriamą naudą tinka suprasti kaip jo sielos gerėjimą. Šios prielaidos jis nė nemėgina pagrįsti. Kitą savo teiginį Sokratas pasirengęs įrodyti. Laikydamasis gerai žinomos trichotomijos (siela, kūnas ir išoriniai, žmogui priklausantys dalykai, pirmiausia, turtas; plg. 451 e *sqq*), jis išskiria trijų rūšių žmogaus gyvenimo blogybes: skurdas turto reikaluose, liga – kūno, neteisybė ir kitos nedorybės – sielos gyvenime (477 b–c). Lieka įrodyti, kad sielos blogis yra didesnis už kūno ir turtinių reikalų. Tai Sokratas padaro dviem žingsniais: (1) Polas sutinka, kad

sielos blogis – bjauriausias dalykas; (2) Sokratas įrodo, kad, būdamas bjauriausias, jis yra ir blogiausias.

Su pradine Sokrato prielaida ir galutine jo išvada Polas sutinka nenoriai („Na, taip. Panašu“; „Atrodo. Bent iš to, kas pasakyta“), tačiau teigiamai atsako į visus Sokrato klausimus. Kad Polas pripažįsta, jog sielos blogis – bjauriausias dalykas, nėra visai netikėta. Mat jis jau sutiko, kad elgtis neteisingai bjauru (plg. 474 c), o teisingumas gražus (plg. 476 a). Vis dėlto abejotina, kad taip pat į Sokrato klausimą atsakytų Polo amžininkų dauguma, didžiausiomis pripažįstanti kūno (sveikata ir grožis) ir materialiąsias (turtas) gėrybes. Plg. 451 e.

Įrodydamas antrąjį savo argumento teiginį, Sokratas remiasi ankstesniais, Polo pritarimo jau sulaukusiais savo aiškinimais: 474 c–475 c Sokratas privertė Polą pripažinti, kad gražesnis dalykas yra geresnis, o bjauresnis – blogesnis. Kertinė ano argumento prielaida buvo ta, kad gražūs dalykai gražiais laikomi arba dėl teikiamos naudos (tad ir gėrio), arba dėl malonumo, o bjaurūs, priešingai, – dėl jų sukeliamos žalos (blogio) arba suteikiamo skausmo (475 b–c). Tuomet Sokratas įrodė Polui, kad, būdamas bjauresnis, neteisybės darymas yra ir blogesnis už neteisybės patyrimą. Dabar, taikydamas išbandytas formules, jis parodo Polui, kad sielos bjaurumas kitą žmogaus (kūno ir turtų) ydingumą lenkia blogiu, nes didesnio skausmo (nemalonumo) tikrai nesuteikia.

477 b6–8

Taip vadini neteisybę, neišmanymą, bailumą ir kitus tokius dalykus? Neteisybė (ἀδικία), neišmanymas (ἀμαθία) ir bailumas (δειλία) – trijų didžiųjų dorybių: teisingumo (δικαιοσύνη), protingumo (φρόνησις) ir drąsos (ἀνδρεία) priešingybės. Vėliau bus paminėtas „palaidumas“, „netramdomumas“, ἀκολασία (477 e5; ἀκόλαστον εἶναι, 477 d5) – santūrumo (σωφροσύνη) antipodas.

477 c5

Kodėl taip sakai, Sokratai? Sokrato argumentavimo schemoje numatytos alternatyvios galimybės: gražesnis dalykas toks būna arba dėl jo teikiamos naudos (gėrio), arba dėl suteikiamo malonumo, o bjauresnis – dėl žalos (blogio) arba skausmo, taigi kas kartą lyginant tenka aptarti abi galimybes. Todėl galima manyti, kad Polo klausimas pagrįstai primena Sokrato praleistą tinkamos alternatyvos pasirinkimo procedūrą.

Tai, kad svarstant apie teisingumo ir neteisybės grožį ir bjaurumą tenka atmesti malonumo ir skausmo matą, sutinka su Sokrato nuostata, kad kalbant apie sielos gėrį ir blogį malonumo ir skausmo matmuo toli gražu nėra lemiamas.

477 c7–8

Anksčiau buvome dėl to sutarę. Plg. 475 a–b.

477 e7–478 c3

Teisingumas – gražiausias iš blogio vaduojantis menas

Šios dialogo atkarpos svarstymas primena ankstesnėje dalyje Sokrato suvaidintą menų atstovų ginčą: Gorgijui pareiškus, kad jo menas skirtas „didžiausiems ir puikiausiems“ dalykams, Sokratas pastebėjo, kad su juo pagrįstai galėtų pasiginčyti gydytojas, mankštos mokytojas ir verslininkas – sveikatos, grožio ir pelno gamintojai (450 a–452 c). Tuomet Gorgijas atsakė, kad retorika suteikia galią valdyti minias (piliečių sambūrius), o netrukus paaiškino, kad retorikos įtaiga veikia sprendžiant, kas yra *teisinga ir neteisinga* (452 d–454 b). Polas perėmė politinės retorikos galios temą (466 a *sqq*), o Sokratas primygtiniau nei iki šiol iškėlė teisingumo klausimą (468 e *sqq*). Dabar jis gretina verslo (pasipelnymo meno) eksperto, gydytojo ir teisėjo (teisingumo meno) veiklas. Retorika jau yra pašalinta iš menų srities (462 b–465 d), o grožis (kurio gamintoju

skelbėsi mankštos mokytojas) dabar aptariamas kaip bendriausias vertės kriterijus. Gorgijui Sokratas parodė, kad jo veiklos santykis su teisingumu gerokai prieštaringas; dabar jis priverčia Polą pripažinti, kad pats naudingiausias yra (tikrasis) teisingumo menas.

Aptariami žmones iš blogio vaduojantys menai veikia trijose srityse: žmogaus (1) turimų daiktų (turto), (2) kūno ir (3) sielos. Teisingumo meno veikimą Sokratas, kaip ir anksčiau (plg. 464 b, 465 c), gretina su medicina. Abu yra dalyko korekcijai, blogai būsenai pataisyti skirti menai (mankšta ir įstatymai – palaikomieji). Netrukus Sokratas teisingumą (δίκη) pavadins sielos medicina (478 d7 *sq*).

Kad Platono Sokratas svarbiausiu laiko sielos gerinimo meną, nė kiek nestebina. Ar reikia stebėtis, kad Polas taip noriai jam pritaria? Plg. 477 a, c. Ankstesnieji svarstymai parodė, kad tiek Gorgijas, tiek Polas teisingumo klausimus laiko svarbiausiu polio gyvenimo elementu. Anot Gorgijo, retorika yra labai galinga, nes geba nulemti piliečių sprendimus apie tai, kas yra teisinga ir neteisinga (452 d *sqq*, 454 b). Tad sutikdamas, kad teisingumas yra gražiausias iš blogio vaduojantis menas, Polas nėra visai nenuoseklus. Kaip ir Gorgijas, jis tiki, kad, sprendžiant teisingumo reikalus, lemiamas balsas priklauso retoriams.

Polui sutikus, kad teisingumo menas grožiu gerokai lenkia kitus (478 b5), Sokratas pritaiko jau du sykius išmėgintą formulę „gražu yra malonu arba / ir naudinga" ir prieina išvadą, kad, atmetus malonumą (juk gydymas yra skausmingas), lieka nauda. Medicinos ir teisingumo veikimas jam atrodo toks artimas, kad, užuot svarstęs apie teisingumo keliamą nemalonumą, Sokratas ima kalbėti apie skausmingą *gydymą* (478 b7–c3).

478 a4–5

O kur neteisingus ir netramdomus? „Neteisingus ir netramdomus" – τοὺς ἀδικοῦντας καὶ τοὺς ἀκολασταίνοντας.

Sokratas kone tapatina neteisybę su netramdomumu („palaidumu“, ἀκολασία) (477 d4–5, e4–6). Toks gretinimas jo svarstymui yra labai parankus: didžiausią žmogaus blogį, *a-kolasia*, (žodis nusako drausmės ir bausmės trūkumą), gali pašalinti tik tinkama bausmė – teisingai taikomas *kolazein* („tramdyti“, „drausminti“, „bausti“) veiksmas. Plg. 478 a6–b1.

478 a5–6

[Pol.] Nori pasakyti, kad pas teisėjus? [S.] Idant atsakytų pagal teisybę? Vėlesnis pokalbis su Kalikliu rodo, kad nei Kaliklis, nei pats Sokratas neturi iliuzijų dėl atėniečių teismo tikrovės: atsidurti teisme gali ir visai nekaltas žmogus, o atsisakęs pataikūniškos retorikos jis veikiausiai gaus nepelnytą bausmę. Plg. 486 a *sqq*, 521 c *sqq*.

478 b1

teisingumas – iš netramdomo neteisingumo. Sokratas dėsto medicininę teisingumo sampratą: tinkama bausmė tarytum chirurgas pašalina nukrypimus nuo teisingos normos. Dialogo pabaigoje sekdamas mitą Sokratas sako, kad kai kurie žmonės, turėję didelę galią ir padarę didžiausius nusikaltimus, tampa nebepagydomi, tad patys naudos nebegauna, tačiau kitiems gali tapti bauginančiu įspėjimu (525 a–e).

478 c3–479 e9

Teisingumo išvengęs neteisingas žmogus yra pats nelaimingiausias

Sokratas priverčia Polą sutikti su antruoju paradoksaliu savo teiginiu: teisingumo išvengęs neteisingas žmogus yra pats nelaimingiausias. Dabar jis gali galutinai susidėlioti laimingo (sėkmingo) gyvenimo skalę. Leidžiantis nuo laimės viršūnės esama tokių pakopų:

1) nesielgti neteisingai (didžiausia laimė);
2) (pasielgus neteisingai)
   a) patirti bausmę ir atgauti sielos sveikatą arba
   b) neatsakyti už padarytą neteisybę ir „gyventi su nesveika, netikusia, neteisinga ir šventvage siela“ (479 c–d) (= didžiausia nelaimė).

Neteisingą elgesį Sokratas vadina „antruoju pagal dydį blogiu“ (479 d). Tai – laikina būsena, nes nuo jos neišvengiamai pereinama arba prie (2 a) bausmės ir sveikimo, arba prie (2 b) baisiausios, nebepagydomos ligos būsenos.

Polui tenka pritarti (*homologia*) ką tik jam pyktį ir juoką kėlusiems Sokrato teiginiams: „Neteisybę darantis žmogus yra nelaimingesnis už tą, kuris ją patiria, o tas, kuris neatsako už neteisybę – už atsakantį“ (479 e). Sokratas galės grįžti prie retorikos vertės klausimo.

Šioje svarstymo atkarpoje Sokrato argumentui labai praverčia medicinos ir teisingumo gretinimas. Mat Polui lengva sutikti, kad (1) geriau nesusirgti, nei susirgus pasveikti, o (2) sergant geriau būti gydomam nei gyventi su negydoma negalia (478 c–d). Kadangi jau sutarta, kad sielos blogis yra pats didžiausias, Sokratas nesunkiai priverčia Polą sutikti, kad tai, kas akivaizdžiai galioja kūnui, *a fortiori* tinka kalbant apie sielos gėrį ir blogį.

478 b5–7

Vadinasi, jis teikia arba didžiausią malonumą, arba naudą, arba viena ir kita? Jei yra gražiausias. Plg. 474 d–475 a.

478 d7–8

Juk teisingumas, ko gero, žmogų daro santūresnį, teisingesnį ir tampa sielos medicina? „Daro santūresnį“ – σωφρονίζει. Σωφροσύνη, „santūrumas“, yra ἀκολασία,

„netramdomumo" („palaidumo", „nedrausmingumo") priešingybė. Taikydamas bausmę, κολάζειν („bausti", „drausminti") veiksmą, teisingumas panaikina *a-kolasia* ir sugrąžina sveiką sielos būseną. Plg. paaišk. *ad* 478 a4–5.

478 e6–479 a2

būtų toks žmogus, kuris, darydamas didžiausias neteisybes ir elgdamasis baisiai neteisingai, sugeba išvengti auklėjimo, bausmės ir neatsako pagal teisybę, kaip, pasak tavęs, įsigudrino Archelajas. Plg. 470 d–471 d.

479 a2–3

ir kiti tironai, retoriai bei valdovai. Polą turėtų nudžiuginti tai, kad retoriai pateko tarp tironų ir valdovų (δυνάσται). Norėdamas pasiginčyti su Sokratu dėl retorių polyje turimos galios, jis pats palygino juos su tironais (466 c *sqq*: „Argi jie, tarsi tironai, negali nužudyti ką tik nori, atimti turtus ir išvaryti iš polio ką sumano?"). Netrukus, tarytum pamiršę retorius ir retoriką, pašnekovai pradėjo svarstyti (neteisėtai valdžią turinčių) tironų ir Archelajo, kaip ryškaus tokios padermės atstovo, klausimą. Sokratas pagaliau grįžta prie retorių, tačiau mini juos, kartu su tironais ir despotais, toli gražu ne palankiai: Polui tenka sutikti, kad „blogiausiai gyvena neteisybę turintys ir iš jos nevaduojami žmonės", tokie kaip „Archelajas ir kiti tironai, retoriai bei valdovai".

479 b3–7

Panašu, toks nežino, koks dalykas yra sveikata ir kūno dora. ... nenutuokia. „Nežino"..., „nenutuokia" perteikia ἀγνοῶν... ἀγνοεῖν. Sokrato žodžiuose galima išgirsti garsaus jo etinio intelektualizmo gaidą: žmogus, žinantis, kas yra gera, gražu ir teisinga, elgiasi taip, kaip liepia jo žinojimas. Plg. „Protagoras" 352 b–c.

479 b8–c1

gyventi... su nesveika, netikusia, neteisinga ir šventvage siela. Čia, kaip ir kitur dialoguose, kalbama taip, tarytum siela būtų ne „pats žmogus“, bet viena iš sudedamųjų jo dalių. Plg. „Faidonas“ 67 c–d: „Kuo labiausiai skirti sielą nuo kūno ir pratinti ją...“ Pasak E. R. Doddso (1959, p. 256), toks kalbėjimas neturi stebinti, kadangi „sąmonės refleksyvumas reiškia, kad ψυχή pati sau gali būti objektas, tad ir bendražygis [*companion*]“.

J. Dalfenas (2004, p. 305) atkreipia dėmesį į poetinį žodžių „gyventi su... nesveika, netikusia, neteisinga ir šventvage siela“ (ψυχῇ συνοικεῖν) skambesį ir siūlo juos palyginti su Sofoklio tragedijų eilutėmis. Kaip dabar Sokratas, Sofoklis kalba apie žmogaus sugyventinius vargus ir nelaimes. Plg. „Elektra“ 784 *sq*: „žala didesnė jau gyveno su manim (ξύνοικος ἦν μοι)“; „Karalius Oidipas“ 1205 *sq*: „Kas su nelaimėm žiauriom, kas su kančių gyvenimo kaita gyvena (ξύνοικος)“; „Filoktetas“ 1168: „Vargas gausus, kuris kartu gyvena“ (μυρίον ἄχθος ὃ ξυνοικεῖ); „Oidipas Kolone“ 1134: „suteptis, nelaimių sugyventinė“; 1238: „kad... visas blogis kartu gyventų“. Taip pat plg. Euripidas, „Herakleidai“ 996: „nebegyvenčiau kartu su baime“ (μὴ συνοικοίην φόβωι).

„Filebe“ Sokratas vaizduoja proto ir mąstymo svarstymus apie galimybę sugyventi su malonumais (63 d *sq*).

479 c2–4

ir pinigais apsirūpina, ir draugais, ir pačia įtaigiausia iškalba... Atėnų teisme tiek kaltintojas, tiek kaltinamasis patys turėdavo atstovauti savo interesams, tačiau negebantys parengti įtaigios kalbos kreipdavosi į *logografus*, profesionalius kalbų rašytojus, tokius kaip Lisijas arba Isokratas. Draugai teisme galėdavo arba liudyti besibylinėjančiojo naudai, arba būti jo talkininkais „advokatais“ (συνήγοροι, σύνδικοι) ir

patys pasakyti kalbą. Įstatymas draudė mokėti už tokią talką (įstatymas cituojamas Demosteno kalboje *In Stephanum* II, 26), tačiau ne visi jo paisė (plg. Demostenas, *Or.* LI, 16).

Žodžiai apie įtaigią iškalbą (pažodžiui: „kad būtų kuo įtaigesni kalbovai") primena kurį laiką nuošaly paliktą pagrindinį pokalbio su Gorgiju klausimą: retorikos teikiamas gėris. Prie jo sugrįžtama paskutinėje pokalbio su Polu atkarpoje – 480 a1–481 b5 („Retorikos naudos klausimas").

479 c5–6

[S.] ... nujauti, kas iš šio mūsų svarstymo plaukia? Ar nori, kad apibendrintumėme? [Pol.] Jei manai, kad reikia. Polo reakcija rodo, kad jis gerai numano, kokios būtų bendrosios svarstymo išvados (Sokratas pasiūlo συλλογίσασθαι) ir visai nesiveržia jas išgirsti.

479 d7–e6

Tu aukštinai Archelajo laimę – mat, darydamas didžiausias neteisybes, jis už nieką neatsako. Aš, priešingai, maniau... Ar ne taip esu kalbėjęs? Plg. 468 e10–473 b11 *sqq*.

480 a1–481 b5

Retorikos naudos klausimas

Gorgijas teigė, kad jo menas ne sykį padėjo įkalbėti ligonius *gydytis* (456 b). Sokratas pavadino teisingumą sielos medicina (478 d), o gebėjimą įtaigiai kalbėti paminėjo kaip vieną iš priemonių, kurių griebiasi teisingumo kaip skausmingo gydymo vengiantys žmonės (479 c). Taip naudojama retorika būtų ne didžiausių gėrybių šaltinis (plg. 452 c–e), bet baisiausios nelaimės talkininkė.

Polas retoriką siejo su galimybe polyje turėti nevaržomą galią teigdamas, kad tokia galia visada gerai – nesvarbu,

teisingais ar neteisingais veiksmais jos pasiekta (466 b *sqq*, 470 b–e *sqq*). Dabar, panaudodamas pašnekovo pritarimo sulaukusias prielaidas, Sokratas padaro lemiamas išvadas apie Polo retorikos sampratą. Tokia retorika, kaip ją supranta ir aukština Polas, ne tik nėra graži (plg. 463 d *sqq*), bet ir nenaudinga (vadinasi, ir negera; plg. 470 a10 *sqq*, 474 d–475 a *sqq*). Pritaręs paradoksaliems Sokrato teiginiams, Polas dabar nė nemėgina priešintis Sokrato išvadoms: teisingam žmogui retorikos nereikia, o neteisingam ji padėtų nebent ją nukreipus priešinga kryptimi – ne gynybai, bet kaltinant neteisingai pasielgusį žmogų. Toks retorikos naudojimas prieštarautų Sokrato anksčiau aptartai retorikos kaip pataikavimo sampratai.

Polas galėtų pasakyti, kad retorika padeda apginti neteisingai nukentėjusį arba nepagrįstai apkaltintą žmogų. Tai Sokratui primins Kaliklis (486 a–c). Sokratas ir pats žino, kad ir jam gali tekti atsidurti teisme (plg. 521 b *sqq*), tačiau tvirtai laikosi įsitikinimo: kad ir kas nutiktų, geriausia pagalba sau ir kitiems – teisinga siela (522 d).

Platono „Sokrato apologijoje" pavaizduota Sokrato gynyba pateikiama kaip provokuojančiai anti-retorinė (17 a–d). Retorikai priešingo patoso kupina ir „Gorgijuje" ryškėjanti Sokrato gyvenimo kelio apologija. Diskusiją su drąsiausiu retorikos gynėju, Kalikliu, Sokratas baigs teigdamas: „Jei gyvenimą baigti turėčiau todėl, kad nepasinaudojau pataikaujančia retorika, tuomet, esu tikras, pamatytum mane ramiai sutinkant mirtį. Mat pačios mirties niekas nebijo, nebent visai neprotaujantis ir nevyriškas žmogus. Bijoma būti neteisingam" (522 e).

Gorgijas retoriką siejo su teisingumo klausimais, tačiau kalbėjo ne vien apie teismus, bet ir apie visus kitus „piliečių sambūrius" (452 e, 454 b, e, 455 a). Teismai – akivaizdžiai labiausiai teisingumo reikalais besirūpinęs atėniečių sambūris (Gorgijas ir Sokratas sako: „teismuose ir kitur minioje"). Vis dėlto tai, kad dabar retorikos nauda siejama vien su

retorikos taikymu teisme, veikiausiai atliepia dialogo autoriui asmeniškai svarbią Sokrato teismo patirtį. Kalbėdamas su Kalikliu, Sokratas grįš prie kitų polinės retorikos pavidalų.

480 b1–2

nebepagydomu sielos pūliniu. „Pūliniu“ verčiama ὕπουλον (τὴν ψυχήν), pažodžiui: „viduje pūliuojančią sielą“. Būdvardis ὕπουλος nusako po (sveika) išvaizda slypinčius pūlius ir, perkeltine prasme, – apgaulingai sveiką ir gražią dalyko išvaizdą. Antai Sofoklio „Karaliuje Oidipe“ 1396 minimas „ὕπουλον (‚pūlingas‘) blogybių grožis“.

Aiškindamas Polui, kaip jis pats supranta retorikos prigimtį, Sokratas ją skyrė prie dalykų, kurie padeda sukurti sveiką dalyko (kūno arba sielos) regimybę, bet nesirūpina tikrąja jo būkle (463 e–464 b). Vėliau, kalbėdamas su Kalikliu, jis kaltins garsiuosius Atėnų politikus: dėl jų pataikūniškų veiksmų atėniečių polis dabar „tinsta pūliais“ (518 e). Anot baigiamojo Sokrato mito (524 e *sqq*), po mirties sielą teisiantys teisėjai visada pamato, kas iš tiesų slypėjo po (gal ir graži) žmogaus išore.

480 b3–5

Jei ankstesni mūsų sutarimai tebegalioja, tik tokie mūsų teiginiai su jais dera, kiti – ne. Ar tai nėra neišvengiama? Sokratas, regis, nori pabrėžti savo dėstytų teiginių ir išvadų nuoseklumą. Kita vertus, jis gali siekti atkreipti dėmesį į tai, kad skelbiamos išvados galioja tik tuomet, *jei* sutariama dėl ankstesniųjų teiginių. Galbūt nevertėjo taip lengvai su jais sutikti ir dar būtų ką aptarti? Plg. Dalfen (2004), p. 307. Be abejo, klaida galėjo rastis ir darant išvadas (plg. Irwin, 1979, p. 168).

480 b8

neteisingai besielgiančios tėvynės. Anot Sokrato, retoriai yra pataikūnai ir tesiekia pamaloninti piliečius (plg. 463 e–465 e, 502 d–e). Tikras politikas (pats Sokratas) žiūri polio ir

piliečių sveikatos, o jo veikimas būna nemalonus ir skausmingas (521 d–522 a). Plg. „Apologija" 30 d–31 b: Sokratas duotas poliui, kad įkyriai ragintų piliečius rūpintis sielos gerumu.

Kita vertus, „Kritone" 51 a–c atėniečių teismo nuosprendžiui paklusti pasirinkęs Sokratas pripažįsta absoliučią tėvynės ir jos įstatymų viršenybę ir teisę spręsti, kas yra teisinga.

480 c1–3

pravers priešingam tikslui - kaltinti pirmiausia save, taip pat ir namiškius bei visus kitus, jei kas iš brangių žmonių padarytų neteisybę. Retorikos apibrėžimas susiaurėjo iki teismų kalbų retorikos, o atmetus gynimosi teisme reikmę, liko kaltinamoji jos paskirtis.

Apie artimiesiems ir valstybei, reikalui esant, skirtiną bausmę Sokratas panašiai kalbės ir 507 d. Sokrato amžininkams, kaip ir nūdienos žmonėms, neatrodė, kad kaltinti artimuosius yra natūralus ir akivaizdžiai doras elgesys. Paprastai nesitikima, kad „namiškiai" (*oikeioi*) teisme liudys prieš savo artimąjį. Plg. Isajas, *Or.* II, 33, Demostenas, *Or.* XLIX, 38.

„Eutifrone" Sokratas baisisi („Herakli!") išgirdęs, kad žynys Eutifronas kaltina savo tėvą žmogžudyste. Pasak jo, suprasti tokį poelgį būtų galima nebent tuomet, jei nužudytasis taip pat būtų Eutifrono giminaitis (4 a–b). Pats žynys taip pat puikiai supranta, kad kaltindamas savo tėvą kitiems atrodo išsikraustęs iš proto (3 e–4 a), tačiau neketina taikytis prie neišmintingos daugumos nuomonės ir savo laikysena išprovokuoja „Eutifrono" svarstymus apie dievobaimingumo (*to hosion*) sampratą (4 b *sqq*). Platono dialogo Eutifrono žodžiai skamba išties sokratiškai: „Juokinga, Sokratai, jei, tavo nuomone, yra koks nors skirtumas, svetimas ar namiškis mirusysis, ir nemanai, kad vieno tereikia žiūrėti: ar teisėtai žudikas nužudė, ar ne, ir jei teisėtai, nieko jam nedaryti, o jeigu ne, persekioti teisme, net jei žudikas ir gyventų su

tavimi po vienu stogu bei valgytų prie vieno stalo“ (4 b–c). Kita vertus, Eutifronas turi ir kitokį, ne sokratišką, motyvą kaltinti savo tėvą: jis bijo susitepti (4 c).

„Septintajame laiške“ 330 d–331 d, apibendrindamas savo gyvenimo politinę patirtį Platonas aiškina, kad patarinėti – tiek poliui, tiek tėvui ir motinai – verta tik tuomet, jei jie tų patarimų prašo ir laukia. Jei neprašo, neverta jų erzinti bergždžiais patarimais, bet nereikia ir pataikauti jų norams.

480 c6–7

užsimerkus ramiai ir drąsiai atsiduoti tarytum gydytojui į rankas. Plg. 475 d5 *sqq*. Olimpiodoras (*In Gorg*. 24, 7) aiškina, kad neištvermingi, tačiau gydytis pasiryžę pacientai „užmerkia akis, kad nematytų, kaip juos pjauna“. Žodžiai μύσαντα φέρειν („nešti / pakelti užsimerkus“) virto patarle. Plg. Elijus Aristidas, „Rodo kalba“, p. 547, 30 Jebb: „Ir, kaip sakoma, užsimerkus tai pakelti“. Menandras (fr. 654) žaidžia tiesiogine ir perkeltine žodžių reikšme: patariama nevesti, o jei jau vedei, „užsimerkus nešti ir didelį kraitį, ir žmoną“.

480 c7–8

nekreipiant dėmesio į skausmą. Μὴ ὑπολογιζόμενον τὸ ἀλγεινόν. „Apologijoje“ 28 b Sokratas aiškina, kad ko nors vertas žmogus veikdamas turi žiūrėti tik vieno: teisingai ar neteisingai elgiasi ir ar tai yra gero, ar prasto vyro darbai, ir nekreipti dėmesio į galimą, kad ir mirties (κίνδυνον ὑπολογίζεσθαι τοῦ ζῆν ἢ τεθνάναι), pavojų.

480 e5–7

jeigu išties gali prireikti kam nors pakenkti – priešui ar šiaip kam nors. Žinoma, tuomet, jei pats nesi to priešo neteisybės auka; čia reikia atsargumo! Sokratas ironiškai mėgina rasti retorikai vietą savo nupieštoje vertybių

sistemoje. Jo svarstymas *impliciter* remiasi prielaida, kad retorikos, kaip ją supranta Polas, tikslas – padėti žmogui išsisukti nuo neteisingais veiksmais pelnytos bausmės.

Galimybę ką nors bloga padaryti savo skriaudėjui Sokratas aiškiai atmeta, nes keršydamas skriaudikui žmogus užimtų nepavydėtiną neteisingai besielgiančiojo vietą (ἀδικούμενον ἀνταδικεῖν). Plg. „Kritonas" 49 b10–11.

Kita vertus, dialogų Sokratas apskritai atmeta galimybę kam nors daryti bloga (prieštaraudamas įprastai amžininkų nuomonei, kad draugams reikia daryti gera, o priešams kenkti), nes tai visuomet būtų neteisybė. Plg. „Kritonas" 49 b–c: „Juk kenkti žmogui niekuo nesiskiria nuo neteisybės (*adikein*)?"; „Valstybė" 332 a–b, 334 b–336 a. Taigi, dabar sakydamas: „Jei tikrai (εἰ ἄρα) galėtų prireikti pakenkti", jis *argumenti gratia* daro prielaidą, kurios pats nepripažįsta.

Sokrato žodžiuose galima išgirsti dar vieną ironišką gaidą: „Žmonės, siekiantys pridengti savo draugų ir artimųjų neteisybes, netraukiantys jų atsakomybėn ir padedantys išsisukti nuo bausmės, iš tiesų jiems kenkia, vadinasi, elgiasi su jais kaip su savo priešais" (Beversluis, 2000, p. 338).

481 b4–5

pamatėme, kad ji nieko nelaimi. Apibendrindamas svarstymus apie retorikos (ne)naudingumą Sokratas atsiliepia į pagyrūniškai retorikos visagalybę šlovinusio Gorgijo žodžius, esą retorius savo įtaigos galia visada laimi varžybas su gydytoju ar bet kokio kito meno atstovu: „Jeigu retoriką išmanantis žmogus ir gydytojas... ateitų į kokį nori polį ir turėtų susirinkime ar kitokiame sambūryje varžytis, katrą verta rinkti gydytoju, ... gydytojas *nieko nelaimėtų*, o išrinktas, jei panorėtų, būtų tas, kuris geba kalbėti. ... Štai kokia ypatinga ir didinga, Sokratai, yra šio meno galia" (456 b–c).

„Nieko nelaimi" perteikia οὐδαμῇ ἐφάνη οὖσα. Čia, kaip ir 456 c1 (οὐδαμοῦ ἂν φανῆναι τὸν ἰατρόν) vartojama lenktynių

metafora: „niekur nepasirodyti“, „niekaip nepasižymėti“ reiškia „likti be vietos“. Plg. „Faidonas“ 72 c ir Demostenas, Or. XVIII, 310: „Tarp kurių pasirodysi nieko nelaimėjęs (‚niekuo nepasižymėjęs‘, ‚negavęs jokios vietos‘, οὐδαμοῦ σὺ φανήσει γεγονώς) – nei pirmasis, nei antrasis, nei trečiasis, nei ketvirtasis, nei penktasis, nei šeštasis, nei apskritai kažkelintasis“.

Ar įmanoma šią „Gorgijo“ Sokrato išvadą suderinti su „Filebo“ Sokrato pozicija? Šiame dialoge, pašnekovui priminus Gorgijo teiginį apie retorikos pranašumą, Sokratas sutinka, kad „pagal žmonėms teikiamą naudą [Gorgijo] menas yra pranašesnis“ už dialektiką (58 a–c), tačiau pastaroji visus menus pranokstanti artumu tiesai, tikrumu ir proto bei mąstymo grynumu. Iš dalies paaiškinti paradoksą galbūt galėtumėme tuo, kad „Filebe“ Sokratas pabrėžtinai skiria praktinės, taikomosios naudos ir tiesos bei tikrumo kriterijus, o „Gorgijuje“ retoriką matuoja tiesos ir tikrumo matu: retorikai nerūpi dalyko tiesa, ji padeda paslėpti tikrąją sielos būseną. Plg. Aleknienė (Platonas, 2016, p. 215–217). Vis dėlto tokio paaiškinimo tikrai nepakanka. Regis, „Filebo“ Sokrato netikėta atlaidžia replika siekiama atsiriboti nuo karštai poleminio „Gorgijo“ patoso ir pasiūlyti ramią dialektinę proto ir malonumo santykio žmogaus gyvenime analizę. Toks aptarimas pradėtas karingu Sokrato susidūrimu su Kalikliu paskutinėje ir ilgiausioje dialogo dalyje. „Filebe“ nebenorima kariauti, o siekiama kuo kruopščiau ir išsamiau ištirti malonumo vietą gerame žmogaus gyvenime. Neatsitiktinai Filebas (kurio vardu pavadintas dialogas) – radikalesnis Kaliklio hedonizmo atstovas – lieka už tokio aptarimo „ribų“.

481 b6–522 e8

Sokratas ir Kaliklis

Galima sutikti, kad „paskutinysis iš trijų, vis sunkesnių ‚Gorgijo‘ Sokrato pašnekovų – Kaliklis iš Acharnių yra viena

didžiųjų Platono sėkmių, galbūt, (po Sokrato) didžiausia jo sėkmė. Draminiu požiūriu tai vienas iš labiausiai išplėtotų ir ryškiausiai nusakytų pašnekovų ankstyvuosiuose dialoguose; panašiai kruopščiai ir paisant detalių pavaizduotas tik Protagoras, tačiau jis gerokai mažiau įdomus" (Beversluis, 2000, p. 339).

Pokalbis su Kalikliu – neabejotinai dramatiškiausia ir įsimintiniausia dialogo dalis. Mandagaus retorikos mokytojo ir jo stačiokiško gerbėjo vietą užėmus ambicingam ir drąsiam Atėnų politikui, galutinai išryškėja svarbiausios egzistencinės veikalo gijos – gyvenimo pasirinkimo tema ir filosofijai skirto bei prie mirties nuosprendžio vedančio (atvedusio) Sokrato bei tokių jo sekėjų kaip pats Platonas gyvenimo apologija: „Juk svarstyti tuos dalykus, dėl kurių tu man priekaištavai, yra gražiausias klausimas: koks turi būti žmogus, ko turi imtis ir kaip toli eiti, vyresnis ar jaunesnis būdamas" (487 e *sq*). Kaliklis yra sėkmės lydimas ir veiklus polio žmogus. Tokio gyvenimo, pasak jo, turėtų siekti ir Sokratas. Gyvenimo sėkmę Kaliklis supranta kaip galimybę tenkinti didelius (kuo didesnius) savo norus. „Kaliklis – visiškas materialistas: geras gyvenimas yra ilgas gyvenimas, menas – tai gebėjimas išgyventi, o galia – galia turėti" (Spitzer, 1975, p. 13). Neturtingo ir nekilmingo Sokrato, regis, nė kiek netrikdo socialinis pašnekovo prestižas. Išklausęs pirmąją įtaigią Kaliklio kalbą, jis džiaugiasi pagaliau radęs protingą, draugišką ir drąsų pašnekovą. Kaliklis išties geriau nei Polas mato ir drąsiau nei abu ankstesni pašnekovai atidengia vieno ar kito gyvenimo pasirinkimo prielaidas. Sokratas apgailestauja, kad ankstesnieji jo pašnekovai – abu Atėnų svečiai – pasirodė pernelyg drovūs ir dėl savo drovumo sakė nesuderinamus dalykus (487 b). Dabar atėjo metas drąsiai ir atvirai kalbėti pratusių atėniečių (plg. 461 e) dvikovai, o kartu ir demokratiniame polyje įprasto politinio ir Sokrato stiliaus filosofinio gyvenimo akistatai.

Paskutinis dialogo veiksmas dramiškiausias dar vienu atžvilgiu. Dialogo Sokratas ir Kaliklis tarytum suvaidina (ar pervaidina) Euripido tragedijos „Antiopė“ epizodą – muzikanto ir filosofo Amfiono ir jo veiklaus brolio Dzeto ginčą (*agoną*). Anot mito, Amfionas ir Dzetas buvo Antiopės vaikai dvyniai, muzikantas ir piemuo, atkeršiję motiną kankinusiems Antiopės dėdei Likui ir jo žmonai Dirkei. Euripido tragedijoje (išliko tik jos fragmentai) broliai prieš imdamiesi vaduoti motiną aiškinasi santykius. Dzetas smerkia neveiklų brolio, poeto ir filosofo, gyvenimą, žlugdantį jo kilnią prigimtį, danginantį turtus ir nenaudingą nei jam pačiam, nei draugams bei poliui (fr. 8–10, 22–25 Kambitsis). Amfionas gina savo ramią ir nuošalią buitį ir giria išminties galią (fr. 15–19, 26 Kambitsis). Euripido Amfionas, regis, nusileidžia broliui ir imasi veikti kartu (plg. Nightingale, 1992, p. 129 ir fr. 32 Kambitsis), tačiau tragedijos pabaigoje pasirodantis Hermis kaip savo ir Dzeuso dovaną įteikia Amfionui lyrą – ja šlovinant dievus akmenys patys gulsis į naują Tėbų miesto sieną.

Aistringai kviesdamas Sokratą palikti vaikiškai juokingą filosofo gyvenimą, Kaliklis kelis kartus cituoja Dzeto žodžius (484 e, 485 e–486 a, 486 b, 486 c). Sokratas sutinka imtis Amfiono vaidmens: „Aš [...] su malonumu toliau kalbėčiausi su mūsų Kalikliu, kol galėčiau į jo Dzeto kalbą atsakyti kaip Amfionas“ (506 b). Platono jaunystės metais Euripido kūryba buvo nepaprastai populiari ir įtakinga (nors ir nebūtinai visų mėgstama; žr. Sansone, 1996), tad dialogo skaitytojai turėjo mokėti „Antiopės“ protagonistų partijas, o pats Platonas nepraleidžia progos ne vien pacituoti, bet ir perinterpretuoti dialogo siužetui parankią tragedijos sceną: kitaip nei Euripido Amfionas, Sokratas nė neketina atsisakyti savo filosofinio gyvenimo ir jo teikiamos darnos (plg. 482 b–c); Euripido Dzetas Amfioną kaltina hedonizmu – gyvenimo

malonumai jam svarbesni už viešąją veiklą (fr. 7, 14, 15, 24); Platono „Dzetas" Kaliklis – karingas hedonistas, o „Amfionas" Sokratas – įtaigus hedonizmo kritikas.

„Gorgiją" galima skaityti ne tik kaip autorinę Amfiono ir Dzeto dvikovos versiją, bet ir kaip naujo – filosofinės dramos – žanro kūrinį: tariamai rimti ir grėsmingi veikėjai (toks būtų Kaliklis) galiausiai pasirodo verti pajuokos (tad ir vietos komedijos žanro pjesėje), o apsiginti negebantis ir, atrodytų, komiškas visuomenės nepritapėlis (Sokratas) yra nepaprastai rimtas (plg. 481 b) ir galiausiai triumfuoja (526 c *sqq*). Plg. Nightingale, 1992, p. 137–141 ir „Filebas" 49 b *sqq*. Tragiškumo ir komiškumo sampratos dialoge apsiverčia. Kaliklis nupiešia išties komišką filosofija „užsižaidusio" Sokrato paveikslą (484 c–486 c), tačiau tolesnis dialogo veiksmas, ypač baigiamasis mitas, kaip „Antiopės" finale pasirodęs Hermis (*deus ex machina*) Amfionui, pirmenybę suteikia, pasirodo, visai nebejuokingam Sokratui. Tragiškas (?) Sokrato likimas, kaip ir daugumos polio gyvenimo dalyvių akimis komiškas jo įvaizdis, – nuoseklios tarnystės filosofijai vaisius („Apologijoje" Sokratas kalba apie savo tarnystę dievui, 29 d, 30 a). Kita vertus, dialogo pabaigoje dieviškosios tikrovės vardu paliudijama galutinė Sokrato pergalė („Filebo" Sokrato žodžiais tariant) „visoje gyvenimo tragedijoje ir komedijoje" („Filebas" 50 b). Apie dialogų Sokrato įvaizdžio santykį su tragedijos žanru taip pat žr. Alekniene (2001a).

Įrodinėdamas Polui teisingos bausmės taikymo naudą ir jos patyrimo pranašumą prieš galimybę likti nenubaustam, Sokratas kalbėjo apie *vidinę* neteisingo žmogaus sielos būklę (sveikatą) (476 a *sqq*). Jo polemika su Kalikliu dėl nesitvardančio žmogaus laimės taip pat remiasi santūrios ir nesitvardančios sielos būsenos (darnos arba palaidumo) gretinimu.

Sokratas taip stropiai tiria hedonistinės Kaliklio laikysenos prielaidas, kad ši dialogo dalis virsta viena išsamiausių malonumo analizių Platono dialoguose (greta „Valstybės"

ir „Filebo“). Hedonizmo temos svarba pokalbyje su Kalikliu leidžia pritarti Olimpiodoro pastebėjimui, kad su Gorgiju svarstęs retorikos sampratą Sokratas kreipėsi į protaujantį sielos pradą, ginčydamas su Polu mėgino paveikti „rūstųjį“, o Kaliklio pozicija jį priverčia kalbinti proto įtaigai sunkiausiai pasiduodantį „geismingąjį“ (*In Gorg.* 27, 2). Plg. paaišk. *ad* 491 d4–500 a4 („Didelių norų pildymas – laimingas gyvenimas?“).

Politiko hedonisto laikysena prieštaringa bent dviem atžvilgiais: jis kalba apie stipraus žmogaus galią ir laisvę, tačiau nepaiso, kad tas pats stipruolis privalo *tarnauti* savo norams (juos *pildyti*, 492 a *sqq*), be to, nuolat *pataikauti* polio demui (plg. 521 b). Nors Sokratui nepavyksta sulaukti pašnekovo pritarimo (jis sakė, kad toks esąs vienintelis jo polemikos tikslas, 474 a, 475 e–476 a), jis parodo, kad Kaliklio laikysena nėra nuosekli, o pats jis tvirtai laikosi tų pačių savo teiginių (527 a *sqq*). Toks pokalbio rezultatas atrodo labai svarbus, nes jį pradėdamas Sokratas pareiškia, kad „geriau nedarniai groti nesuderinta lyra arba turėti nedarnų chorą, tegu dauguma žmonių man nepritaria ir prieštarauja, nei aš vienas pats su savimi nesutarsiu ir sau prieštarausiu“ (482 b–c).

481 b6–482 c3

Sokratas nejuokavo. Jis aiškina, kad pašnekovų laikyseną lemia jų aistros objektas: Kaliklis myli (D)demą, o jis – filosofiją

Sokratui „nurašius“ retoriką („Dabar pamatėme, kad ji nieko nelaimi“), Polas nieko jam nebeatsako (ar nespėja atsakyti). Į susidariusią pauzę įsiterpia Kaliklis. Panašiai susiklostė Sokrato pokalbio su Gorgiju pabaiga. Kaliklis į pokalbį įsitraukia gerokai mandagiau nei veržlusis Polas (plg. 461 b–c), tačiau klausimą kelia kur kas radikaliau pastebėdamas, kad

Sokrato teiginiai meta esminį iššūkį įprastai amžininkų elgsenai ir mąstysenai: „jei kalbi rimtai ir jei tavo žodžiai tiesa, tai reiškia, kad visas mūsų, žmonių, gyvenimas verčiamas aukštyn kojomis – panašu, kad mes viską darome priešingai nei derėtų“ (481 c). Pasak J. Beversluiso, „kitaip nei Polas, kuriam Sokrato teiginiai atrodė viso labo keisti, Kaliklis suvokia revoliucingas jų implikacijas“ (2000, p. 341).

Užuot gynęs ar aiškinęs savo teiginius, Sokratas pareiškia, kad viso labo kartoja tai, ką sako jo meilė – filosofija. Jis tikisi, kad Kaliklis jį supras, nes abu turi panašią erotinę patirtį: Kaliklis myli atėniečių demą (liaudį) ir Pirilampo sūnų Demą, Sokratas – Alkibiadą ir filosofiją. „Eutifrone“ Sokratas sako, kad „mylinčiajam tenka sekti paskui mylimąjį, kad ir kur tas vestų“ (14 c). Kaliklio mylimieji ne tik (stebuklingai) yra bendravardžiai, bet abu yra nepastovūs ir įnoringi. Kalikliui tenka prie jų taikytis. Santykiai su Alkibiadu leidžia Sokratui suprasti Kaliklio patirtį. Tačiau, kitaip nei prie įnoringų mylimųjų taikytis priverstas Kaliklis, jis turi ir kitą meilę – filosofiją, o ši visada sako tą patį. Tad norėdamas priversti Sokratą atsisakyti savo žodžių, Kaliklis turėtų paneigti pačios filosofijos teiginius.

Kaliklio ir Sokrato meilių situacija primena „Puotos“ Pausanijo kalbos skirtį tarp liaudiško („pan-demiško“) ir dangiškojo eroto („Puota“ 180 e *sqq*). Kaliklis patiria tik demiškas aistras, o Sokratas – neabejotinai dangišką aistrą. Verta prisiminti ir „Puotos“ Sokrato (Diotimos) kalbą apie kilimą meilės aistros pakopomis nuo vieno gražaus kūno iki beribės nekintamo grožio ir filosofijos „jūros“ (210 a–212 a). Žavėdamasis Alkibiado grožiu Sokratas pradeda kilti Grožio laiptais, ten pat savo kalbomis kreipdamas ir žemiškąjį savo aistros objektą. Plg. paaišk. *ad* 481 d3–4.

Dangiškosios meilės objekto pastovumas leidžia likti nuosekliam ir siekti sutarimo. Polui Sokratas sakė, kad jam rūpi

sutarti su savo pašnekovu (kad ir kokia būtų daugumos nuomonė, 472 b–c, 474 a–b, 475 e–476 a), dabar jis kalba apie sutarimo su pačiu savimi svarbą.

481 b8–9

Man regis, Kalikli, nepaprastai rimtai. Bet geriausia jo paties paklausti. „Nepaprastai rimtai" – ὑπερφυῶς („antgamtiškai") σπουδάζειν. Chairefonto žodžiai dar sykį primena, kad svarstomas rimčiausias gyvenimo klausimas. Plg. 458 c ir 472 c5–d1. Veiksmažodis σπουδάζειν („kalbėti rimtai") Sokrato pokalbio su Kalikliu įžangoje pakartotas keturis kartus (481 b6, 8 *sq*, c1, 2). Chairefontas atlieka įprastą savo vaidmenį – perduoda žodį rimtus dalykus nagrinėti gebančiam savo bičiuliui. Dialogo pradžioje (447 c) Kaliklis tais pačiais žodžiais („Geriausia jo paties paklausti") patarė Sokratui klausti paties Gorgijo. „Dabar dėmesio centre Sokratas" (Irwin, 1979, p. 168).

481 c5 *sqq*

jei žmonės neturėtų vienų ar kitų bendrų patirčių... Sokratas tikisi, kad suprasti jo kalbų revoliucingumą pašnekovui gali padėti nuoroda į bendrą judviejų meilės aistros patirtį. „Puotos" Alkibiadas panašiai remiasi bendra klausytojų patirtimi: tik tie iš jų, kurie bendraudami su Sokratu yra išgyvenę tą patį, ką ir jis (it gyvatės kirtį), galės jį suprasti ir jam atleisti (217 e–218 b).

Aiškindamas, kokia aistra lemia jo teiginius, Sokratas ir savo pašnekovui Kalikliui nurodo, iš kur plaukia jo žodžiai – jis taikosi prie d(D)emo nuotaikų. J. Dalfenas (2004, p. 311) siūlo Sokrato aiškinimus palyginti su Hipokrato veikalo „Apie senąją mediciną" (2, 10) svarstymais. Medicinos teoretikas pataria kalbant apie gydymo meną minėti paprastiems žmonėms (nespecialistams, „demiečiams") suprantamus

dalykus: „Nieko kito jie nei aiškinasi, nei kalba, tik apie savo potyrius, kuo serga ir ką kenčia. Patiems savo potyrius – kaip jie atsiranda ir nutrūksta, dėl kokios priežasties stiprėja ir silpsta, jiems, paprastiems [demo] žmonėms, suvokti sunku, o, kitam supratus ir paaiškinus, – lengva. Mat tuomet klausydamasis kiekvienas viso labo prisimena, kas jam pačiam nutinka". Išties, galima manyti, kad Sokratas dabar kaip profesionalus (sielos) medicinos žinovas neišmanančiam pašnekovui aiškina, ką jam tenka patirti.

481 d3–4

aš – Kleinijo sūnų Alkibiadą. Alkibiadas buvo paskutinis garsus įtakingosios Alkmajonidų giminės atstovas. Peloponeso karo metais, po Nikijo taikos, Alkibiadas buvo vienas iš Atėnų politinių lyderių, taikos su Sparta priešininkas ir pagrindinis tolesnio karo kurstytojas. Įvykiams klostantis jam nepalankia linkme, Alkibiadas pabėgo į Spartą, vėliau – pas Lidijos ir Karijos satrapą Tisaferną. 407 m. Alkibiadas vėl tapo atėniečių strategu, tačiau politiniai priešai privertė jį dar sykį trauktis pas persus (pas Bitinijos satrapą Farnabazą). Po keleto savaičių jis buvo nužudytas. Žinoma keletas šios žmogžudystės motyvų versijų.

Alkibiadas garsėjo kaip gabus oratorius, mokėjęs paveikti piliečių sambūrį. Plg. Demostenas, *Or.* XXI, 145–146: Alkibiadas buvo „geriausias karo vadas ir, sakoma, buvo laikomas stipriausiu kalbovu (λέγειν δεινότατος)"; Plutarchas, „Alkibiadas" 10. Vėliau „Gorgijuje" Sokratas minės Alkibiadą šalia tokių jaunosios kartos Atėnų politikų kaip Kaliklis (519 a). Dialogo Sokrato vertinimu, galingieji piliečių minios tikintojai pataikauja miniai ir patys yra priklausomi nuo jos norų. Plg. 481 d–e, 502 d *sqq*. Platono „Puotoje" Alkibiadas atvirauja, kad negeba atsispirti („nusileidžiu", ἡττημένῳ) „Atėnų liaudies teikiamai garbei" (216 b). Naujausių laikų

istorikai Alkibiado iškalbą išmoko vertinti sokratiškai. Antai, pasak Th. Habineko, Alkibiadas klausytojams mokėjo pasakyti tai, ką jie norėjo išgirsti, todėl „tam tikra prasme buvo tokia polio personifikacija [*instantiation*], kurios lūpomis jis kalbėjo – ir mylėjo save patį" (*Ancient Rhetoric and Oratory*. Blackwell, 2005, p. 23–24).

Apie Sokrato meilę Alkibiadui Platono dialoguose kalbama ne kartą, išsamiausiai – „Puotoje" 213 b *sqq*. Taip pat plg. „Protagoras" 309 a–b, „Alkibiadas I" 103 a *sqq*, 131 c *sqq*. Sokratas laikytas Alkibiado mokytoju, ir šis santykis su blogą šlovę Atėnuose pelniusiu politiku tapo viena iš atėniečių pasipiktinimo Sokrato veikla priežasčių. Plg. Ksenofontas, „Atsiminimai apie Sokratą" I, 2, 12 *sqq*, Isokratas, *Busiris* 5 ir paaišk. *ad* 466 b11–c2. „Puotos" Alkibiadas aiškina, kad neįstengia nei prieštarauti Sokratui, nei sekti jo nurodymais (216 a–b).

Sokratas garsėjo meile gražuoliams – jo pedagoginė meilė ir rūpinimasis jaunuolių siela turėjo neabejotiną homoerotinį elementą. Plg. „Puota" 211 d, 212 b, 216 d, „Charmidas" 153 d *sqq*, 154 d, 155 c–e, „Menonas" 76 b–c, „Alkibiadas I" 131 c–e. „Puotos" Alkibiadas įspėja, kad Sokrato įsimylėjėlio vaidmuo yra apgaulingas: iš tiesų jis yra kupinas santūrumo ir greitai pats tampa kitų meilės ir siekio objektu (216 d–e, 222 a–b).

Ksenofonto Sokratas save vadina erotišku (ἐρωτικός) žmogumi ir sako siekiąs, kad jo mylimas ir geidžiamas žmogus pats imtų jį mylėti ir jo geisti („Atsiminimai apie Sokratą" II, 6, 28 *sq*); jis negalįs nurodyti laiko, kada nebūtų ko nors įsimylėjęs („Puota" VIII, 2; plg. *ibid*. IV, 63). Ksenofontas aiškina, kad Sokratą, kuris dažnai sakėsi ką nors įsimylėjęs, akivaizdžiai traukė ne kūno grožis, bet sielos iškilumas (ἀρετή) („Atsiminimai apie Sokratą" IV, 1, 2), o jo „Puotos" Sokratas aiškina, kad nėra reikalo stebėtis, kad jis sugebąs auklėti jam

patinkantį žmogų: jis norįs parodyti, kad aistra (ἔρως) sielai yra daug svarbesnė už aistrą kūnui" („Puota" VIII, 12–13).

481 d4

ir filosofiją. „Gorgijuje" vaizduojama takoskyra tarp politikos ir filosofijos kelio. Kaliklis myli demą ir politiką, tikroji Sokrato aistra (tik jos teiginių jis tikrai paiso) – filosofija. Kituose dialoguose (ko gero, nuosekliau) Sokrato ir visų *filosofų* aistros objektu vadinama išmintis („pažinimas", φρόνησις; „Faidonas" 62 e: „Ko geidžiame ir ką sakomės mylį – pažinimą"), grožis („Puota" 209 e *sqq*) arba antdangiška tikrovė („Faidras" 249 d *sqq*), o filosofija vaizduojama kaip vaduotoja iš kūninio gyvenimo pančių („Faidonas" 83 a). Pats E(e)rotas yra filosofas („Puota" 204 b); tad nenuostabu, kad filosofas Sokratas yra giliai erotiškas žmogus.

481 d4–5

tu – atėniečių demą ir to paties vardo Pirilampo sūnų. Graikai rašydami neskyrė didžiųjų ir mažųjų raidžių, todėl graikiškajame tekste Sokrato žodžiai skamba daug efektingiau: „tu – d(D)emą, atėniečių ir Pirilampo".

„Demo gerbėjo" („erasto", „meilužio") vardas Platono skaitytojams turėjo būti gerai žinomas bent jau iš Aristofano „Raitelių" (demą čia įkūnija senis vardu Demas) ir tikrai nebuvo garbingas. Komedijoje Demo erastais save vadina demagogas Kleonas ir jo varžovas, abu kovojantys dėl atėniečių liaudies palankumo (732 *sqq*). Galiausiai Demui tenka išgirsti, kad žmonės, kurie skelbiasi jį įsimylėję, jį kvailina (1340 *sqq*). Plg. „Acharniečiai" 141 *sqq*: „Mylėjo atėniečius (φιλαθήναιος ἦν) jis labai, / Gerbėjas buvo jūsų (ὑμῶν τ᾽ ἐραστὴς) toks, kad net / ant sienų rašė ‚Atėniečiai gražūs' jis". Taip pat žr. paaišk. *ad* 463 b1. „Alkibiade I" Sokratas, kalbėdamas apie savo meilę Alkibiadui (μόνος ἐραστὴς

ἦν σός), būgštauja, kad jis nesugestų įsimylėjęs atėniečių demą – tapęs δημεραστής (132 a). Tukidido „Peloponeso karo“ Periklis ragina atėniečius tapti galingojo savo polio *erastais* (II, 43). S. Hornbloweris (1991, p. 311) ta proga pastebi, kad demo *erastų* vaizdinys turėjo priklausyti istorinio Periklio ir kitų v a. antrosios pusės demokratų žodynui. „Gorgijo“ Sokrato nuomone, pašnekovo aistra demui jam trukdo girdėti Sokrato lūpomis bylojančios tiesos balsą. Plg. 513 c7–8: „Tai tavo sieloje glūdinti meilė demui prieš mane sukyla“.

Kaliklio numylėtinio jaunuolio Demo tėvas Pirilampas buvo Periklio bičiulis (Plutarchas, „Periklis“ 13) ir atėniečių pasiuntinys Azijoje pas persų karalių ir kituose kraštuose („Charmidas“ 158 a). Jis buvo labai išvaizdus vyras. „Charmido“ Sokrato teigimu, „niekas, kaip kalbama, žemyne nelaikytas už jį gražesniu ir aukštesniu“ (158 a). Pirmai žmonai mirus, Pirilampas apie 423 m. vedė našlavusią Platono motiną Periktionę. Demas buvo Pirilampo sūnus iš pirmosios santuokos, vyresnis už Platoną ir kitus tris Periktionės ir Aristono vaikus. Iš tėvo jis paveldėjo išskirtinį grožį, turtus ir paukštyną, kuriame veisė povus (vieną porą Pirilampas atsivežė iš persų karaliaus dvaro), kurių pasižiūrėti į Atėnus traukė net Spartos ir Tesalijos graikai. Demas – pirmas tokiu vardu žinomas graikas. Tikėtina, kad tai buvo atėniečių demo diplomatinėje tarnyboje veikusio jo tėvo išradimas. Anot D. Nails (2002, p. 124), nuo 470 m. tokie politinės simbolikos vardai tapo madingi. Apie 422 m., kai buvo parodyta Aristofano komedija „Vapsvos“, Demas buvo pripažintas polio gražuolis. Plg. „Vapsvos“ 97 *sq* (ant durų rašoma: „Pirilampo Demas gražus“) ir scholijus *ad loc.* (ant sienų, durų ir visur kur buvo įprasta rašyti „‚Toks ir toks‘ yra gražus“). Kaliklio meilę Demui Sokratas dar kartą mini 513 b. Apie 422 m. Demas buvo geidžiamas gražuolis, tai po 413 m. (Archelajo valdymo Makedonijoje pradžia) jis vargu ar tebebuvo tinkamo amžiaus, kad kurstytų erastų aistras.

481 d6–e1

nors ir esi baisiai gabus. „Baisiai gabus“ – δεινός („baisus“). „Baisumas“ (*deinotēs*) dažniausiai siejama su iškalbos galia. Akivaizdu, kad ją dabar Sokratas ir turi omenyje. Nors ir būdamas labai stiprus kalbėtojas, Kaliklis neįstengia prieštarauti (ἀντιλέγει) savo numylėtinio (D)demo teiginiams ir stengiasi prie jų prisitaikyti, vikriai keisdamas savo nuomonę (pažodžiui, judėdamas ἄνω καὶ κάτω, „aukštyn žemyn“ arba „pirmyn atgal“). „Baisus“ Kaliklio gabumas nesuteikia jam stiprumo ir nuoseklumo, nes, Sokrato vertinimu, remiasi būtent gebėjimu prisitaikyti ir įtikti. Plg. 463 a: „Mano galva, tai [retorika] yra veikimas, kylantis ne iš meno, bet iš taiklios, drąsios ir baisaus įgimto gabumo (φύσει δεινῆς) prieiti prie žmonių turinčios sielos“.

482 a5–482 b1

filosofija, mielas bičiuli, nuolat sako tai, ką dabar iš manęs girdi. [...] Kleinijo sūnaus kalbos vis kitokios, bet filosofijos – tos pačios. Ksenofonto „Atsiminimuose apie Sokratą“ Hipijas pašaipiai klausia Sokrato, ar jis kartais nesako to paties, ką Hipijas kadaise jau yra iš jo girdėjęs. Sokratas atsikerta: „Dar baisiau, Hipijau. Ne tik visuomet sakau tą patį, bet ir apie tuos pačius dalykus. O tu, būdamas visažinis, turbūt niekada apie tą patį dalyką nesakai to paties“ (IV, 4, 6). Plg. 490 e–491 a.

482 b2–4

arba paneik jos teiginį, kad, kaip dabar sakiau, daryti neteisybę ir negauti už tai bausmės yra pati didžiausia blogybė, arba, jei paliksi teiginį nepaneigtą... Polas buvo priverstas sutikti, kad Sokratas įrodė savo teiginius: daryti neteisybę yra blogiau nei ją patirti, o visų blogiausia – pasielgus neteisingai, negauti bausmės (479 d2–e9). Sokratas ne sykį ragino Polą paneigti jo teiginius ir

kritikavo pašnekovo taikomus retorinio paneigimo būdus. Plg. 470 c6 *sqq*, 471 d3 *sqq*, Sokratas teigė, kad tiesos atžvilgiu (471 e7–a1: πρὸς τὴν ἀλήθειαν) Polo paneigimas nieko vertas, o jo paties pozicija nepaneigiama, nes tapati tiesai (472 b5 *sq*, 473 b10 *sq*). Dabar Sokratas nuspėjamą Kaliklio kritiką peradresuoja pačiai filosofijai. Plg. paaišk. *ad* 473 b10–11.

482 b5

prisiekiu šunimi, egiptiečių dievybe. Žr. paaišk. *ad* 460 a7–b1. Kadangi egiptiečiai su šuns galva vaizdavo mirusiuosius globojantį dievą Anubį, ši priesaika savotiškai tiesia kelią į pačią dialogo pabaigą – Sokratas pasakos apie dieviškojo Radamanto vykdomą mirusiųjų teismą (523 e).

482 b6–c3

Kaliklis su tavimi, Kalikli, nesutiks ir visą gyvenimą negalės su tavimi sutarti. ... geriau nedarniai groti nesuderinta lyra arba turėti nedarnų chorą, tegu dauguma žmonių man nepritaria ir prieštarauja, nei aš vienas pats su savimi nesutarsiu ir sau prieštarausiu. Sakydamas „*visą gyvenimą* negalės su tavimi sutarti“, Sokratas dar sykį primena, kad, jo nuomone, kalbama apie rimčiausius žmogaus gyvenimo dalykus. Žodžiuose: „Negalės su tavimi sutarti“ (διαφωνήσει) glūdi muzikinė metafora, kurią išplėtoja tolesni Sokrato teiginiai.

Anksčiau Sokratas priekaištavo Gorgijui dėl jo teiginių tarpusavio nesutarimo ir nedarnumo: 457 e (οὐ πάνυ ἀκόλουθα... οὐδὲ σύμφωνα), 461 a (οὐ συνᾴδειν). Panašiai apie teiginių nesutarimą Sokratas kalba ir kituose dialoguose. Plg. „Faidonas“ 92 c, „Protagoras“ 333 a (οὐ πάνυ μουσικῶς λέγονται· οὐ γὰρ συνᾴδουσιν οὐδὲ συναρμόττουσιν ἀλλήλοις), „Valstybė“ 398 c. „Lachete“ kalbama apie žodžių ir darbų darną: pasak Lacheto, gyvenimo žodžių ir darbų dermė esanti svarbesnė ir gražesnė už lyros ir kitų pramogai skirtų instrumentų darną (188 c–d; plg. 193 d–e).

„Valstybėje", kur daug svarstoma apie skirtingų muzikinių dermių poveikį žmogaus sielai (398 d *sqq*, 410 c *sqq*, 413 e; plg. „Protagoras" 326 a–c), muzikinės dermės sąvokomis nusakomas ir bendriausių sielos dorybių – santūrumo ir teisingumo – veikimas (plg. „Valstybė" 430 e, 431 e–432 a, 443 c–e). Su „Valstybės" teisingumo ir santūrumo sampratomis susipažinusiems skaitytojams gali pasirodyti, kad Sokratas dabar neatsitiktinai nedarna grasina neteisingumą ir palaidumą (nesitvardymą) tolesniame pokalbyje ginsiančiam Kalikliui. Nesižvalgant taip toli, lieka manyti, kad Sokratas naujajam savo pašnekovui, dar nespėjusiam nusakyti savo pozicijos, dabar priskiria visus ankstesniajame pokalbyje iškilusius nenuoseklumus. Plg. paaišk. *ad* 476 a9–10. Sokratas parodė, kokios išvados dera (480 b4: συμφωνεῖν) prie prielaidų, kurioms pritarė Polas. Jei Kaliklis jomis suabejojo, jam teks šias prielaidas (dabar Sokratas jas priskiria pačiai filosofijai) paneigti arba likti nesutariančiam su pačiu savimi. Kita vertus, dabar Sokratas nedarną sieja ne tik su konkrečiais pašnekovo teiginiais, bet, bendriau ir giliau, su vidine jo būsena.

Anksčiau Sokratas sakė Polui, kad paneigti jo (tiesos) pozicijos stačiai neįmanoma (473 b10 *sq*: „mat tiesa nepaneigiama"), todėl jo įspėjimas dėl Kalikliui, jeigu tas nesugebės paneigti Sokrato teiginio, gresiančio esminio nesutarimo su savimi skamba išties bauginančiai.

482 c4–486 d1

Kaliklio kalba

482 c4–483 a7

Kaliklis kritikuoja Sokrato argumentavimo būdą ir aiškina, kodėl jam pavyko įveikti Polą

Kaliklis taikliai paaiškina, kodėl Sokratui stebėtinai lengvai pavyko priversti Polą pritarti savo teiginiams: gintis

jam sutrukdė ta pati drąsos nepaisyti visuomenės konvencijų stoka, dėl kurios į prieštaravimus anksčiau buvo įsipainiojęs ir Gorgijas. Plg. paaišk. *ad* 461 b4–5, 474 b2–476 a2, 475 e2–3, 476 a9–10. Tiek Polas, tiek Kaliklis kaltina Sokratą negarbingu elgesiu su pašnekovu: jis pasinaudoja pašnekovo silpnumu (gėdos jausmu) ir džiaugiasi įstūmęs jį į kampą. Vargu ar Sokrato strategiją išties galima laikyti negarbinga: jis neiškraipo pašnekovų teiginių, bet, viso labo, apnuogina jų pozicijos nenuoseklumą, kurio priežastį dialogo autorius palieka nurodyti oponento vaidmenį perimančiam personažui. Sokrato (tiek „Gorgijuje", tiek kituose dialoguose) kartojamame prašyme pasvarstyti ir apsispręsti, ar pašnekovas sutinka su jo teiginiais ir išvadomis, verta išgirsti raginimą rimčiau apmąstyti savo pozicijos prielaidas ir pasekmes.

Polas kalbėjo apie Gorgijui sutrukdžiusį gėdos jausmą (461 b–c: „Kas gi, tavo manymu, neigs, kad ir pats išmano, kas teisinga, ir kitą gali pamokyti?"). Primindamas Polo aiškinimus, Kaliklis Gorgijo sutrikimo priežastį nusako konceptualiau: „Jis taip [kad pamokytų, kas teisinga] pasakė dėl to, kad toks yra žmonių paprotys (*ethos*)" (482 d2–3). Sokrato pokalbio su Polu patirtį Kaliklis analizuoja dar skvarbiau ir nusako esminę skirtį tarp vertinimo „pagal prigimtį" (*physei*) ir „pagal įstatymą" (*nomōi*) (482 e2 *sqq*). Šios skirties, puikiai ją perpratęs, anot jo, piktybiškai nesilaikąs Sokratas.

Kaliklio kalba verčia susimąstyti apie Sokrato elenktinio metodo prielaidas ir, galima sakyti, skaidrumą (ypač 482 e6 *sqq*), o kartojami priekaištai demagoginei Sokrato kalbėsenai (žr. paaišk. *ad* 482 c5) dar kartą (kaip ir kitų dviejų dialogo veiksmų pradžioje) primena tinkamo kalbėjimo klausimą.

482 c4

smarkauji, Sokratai. „Smarkauji" – νεανιεύεσθαι; šis veiksmažodis reiškia „elgtis jaunatviškai", tad dažniausiai: (jaunatviškai) „smarkauti", „drąsauti", „siautėti". Plg. 508 d1, 509 a3,

527 d6. Kaliklis atsiliepia į jam skirtus ryžtingus Sokrato pamokymus ir įspėjimus.

482 c4-5

Kalbi, lyg išties būtum susirinkime... todėl dabar ir rėži mums tokią kalbą. „Lyg išties būtum susirinkime... rėži mums tokią kalbą" – ὡς ἀληθῶς δημηγόρος ὤν... δημηγορεῖς. Taip pat plg. 482 e4: φορτικὰ καὶ δημηγορικά („nuobodžią demagogiją"); 494 d1: ἀτεχνῶς δημηγόρος („tikras demagogas"); 519 d5 *sq*: δημηγορεῖν („rėžti susirinkimo kalbą"). *Dēmēgoros* („kalbėtojas demui") ir *dēmēgorein* („kalbėti demui") gali (neutraliai) nusakyti kalbėtoją susirinkime ir tokio kalbėjimo veiksmą, tačiau taip pat – gražbylystę arba populistą ir populistinį kalbėjimą. Tokia vartosena akivaizdi 482 e4, kur Kaliklis smerkia Sokrato naudojamą „pigų populistinį triuką" – gudravimą neskiriant prigimtinės ir konvencinės dalyko sampratos: „O tu, Sokratai, išties viską kreipi į tokią nuobodžią demagogiją (φορτικὰ καὶ δημηγορικά) – į tai, kas gražu ne pagal prigimtį, o pagal įstatymą". Ši mintis suteikia toną visai karštai Kaliklio kalbai ir paaiškina, kodėl, ją pradėdamas, jis iš karto pavadina Sokratą demegoru. Toks apibūdinimas ypač kandžiai skamba po Sokrato žodžių apie prisitaikėlišką Kaliklio meilę atėniečių demui. Atsikirsdamas Kaliklis, regis, nori pasakyti: pats esi tikras „dema-goras" („demagogas")!

Kalbėjimas susirinkime ir liaudies tribūno vaidmuo yra aiški priešingybė Sokrato puoselėjamam individualaus kalbėjimosi menui. Plg. 474 a-b ir „Protagoras" 336 b: „[Sokratas]: Maniau, kad bendrauti kalbantis tarpusavy (τὸ συνεῖναί ἀλλήλοις διαλεγομένους) ir sakyti kalbą susirinkime (δημηγορεῖν) – skirtingi dalykai".

482 c5-7

Polas dabar patyrė tą patį dalyką, dėl kurio smerkė Gorgiją – kad leido tau tai padaryti. „Patyrė tą patį dalyką"

perteikia ταὐτὸν παθόντος πάθος, „leido tau... padaryti“ (πρὸς σὲ παθεῖν); pažodžiui: „kad tai iš tavęs patyrė“. Atsiliepdamas į Sokrato aiškinimus apie abiem suprantamą įsimylėjimo patirtį (481 c5 *sqq*), Kaliklis pasirodo esąs ne prastesnis „patologas“ (taip pat plg. 482 d6: ταὐτὸν τοῦτο ἔπαθεν).

Kita vertus, žodžiai apie Sokrato pašnekovų patyrimus gali priminti Sokrato aiškinimus apie veikimo ir patyrimo koreliatyvumą (476 b–477 a): jei Sokratas veikė teisingai, pašnekovai, kad ir nesuvokdami, turėjo patirti tai, kas teisinga, gražu ir gera.

482 d2–3

Gorgijas pasijuto nepatogiai ir pasakė, kad pamokytų. Jis taip pasakė dėl to, kad toks yra žmonių paprotys – jie pasipiktintų, jei jis nebūtų pritaręs. Žmonėms, kurie pasipiktintų, jei Gorgijas nepaisytų bendruomenės etoso, dialoge, regis, atstovauja nebyli klausytojų auditorija. Kaliklio žodžiai primena, kad visas pokalbis vyksta atėniečių bendruomenės atstovų akivaizdoje.

482 d3–4

Dėl šio pritarimo jis ir buvo priverstas pats sau prieštarauti. Plg. 482 d8–e2: „Dėl šito sutikimo ir nebeleidai jam aiškintis [...] Mat jis gėdijosi“. Sokratas aiškino, kad jis savo kritikos („paneigimo“) nelaikys vykusia, jei nesulauks pašnekovo pritarimo (*homologia*), ir kalbėdamas su Polu pabrėžė pasiekto sutarimo taškus. Plg. paaišk. *ad* 471 d3–472 d1, 476 d4. Kaliklio teigimu, Sokratui laimėti leidusio pritarimo abiem atvejais pasiekta negarbingai: pašnekovai neišdrįso kalbėti kitaip, nei reikalauja galiojančios visuomeninio gyvenimo sampratos.

Pokalbio su Polu pradžioje, atsiliepdamas į jo kritiką, Sokratas sakė, kad yra „pasirengęs atsiimti bet kurį ėjimą“, jei pašnekovui „atrodo, kad dėl kurio nors iš sutartų dalykų netinkamai

buvo sutarta" (461 d). Naują dialogo veiksmą pradedantis Kaliklis, regis, turi progą ištaisyti savo pirmtakų klaidas.

482 d5

tau tokie dalykai patinka. Tą patį Sokratui sakė Polas: „Esi toks patenkintas" (461 c1).

482 d7–8

Čia aš Polu nesižaviu – kad sutiko su tavimi, esą daryti neteisybę yra bjauriau nei ją patirti. Plg. 474 c.

482 e1–2

supančiojai ir pažabojai. „Pažabojai" – ἐπεστομίσθη („buvo pažabotas"). Veiksmažodis ἐπιστομίζω („uždėti žąslus") vartojamas ir perkeltine prasme – „užčiaupti", „nutildyti", tačiau Kaliklis, regis, sąmoningai vartoja žirgininkystės sąvokas: Sokratas negarbingomis priemonėmis sutramdė veržlųjį „kumeliuką" Polą. Plg. paaišk. *ad* 463 e2 („šis Polas yra labai jaunas ir smarkus").

482 e3–4

viską kreipi į tokią nuobodžią demagogiją. „Nuobodžią demagogiją" – φορτικὰ καὶ δημηγορικά. Plg. T. Irwino parafrazę (1959, p. 170): *‚vulgarities and stock themes of mob-orators'. Socrates appeals to boring, commonplace moral clichés.* Žr. paaišk. *ad* 482 c5. „Apologijoje" Sokratas sako, kad kalbės „teisme įprastas nuobodybes / banalybes" (φορτικὰ καὶ δικανικά; N. Kardelis, Platonas, 2009, verčia: „kasdieniškai nuvalkiotus ir teisiškai nuobodžius dalykus"), tačiau teisingas („Apologija" 32 a). Taip pat plg. „Valstybė" 442 e, Aristotelis, „Nikomacho etika" 1178 b16.

Nuobodžia („banalia") demagogija Kaliklis vadina Sokrato vietoje prigimtinių svarstyti pakišamas konvencines moralės sampratas – nuobodų moralizavimą.

482 e4–5

kas gražu ne pagal prigimtį, o pagal įstatymą. Dažniausiai jiedu vienas kitam priešingi – prigimtis ir įstatymas. „Prigimties“ (φύσις) ir „įstatymo“ (νόμος) priešprieša graikų intelektualinėje kalboje atsirado apie V a. prieš Kr. vidurį. Daiktavardis νόμος susijęs su veiksmažodžiu νομίζειν („pripažinti“) ir nusako ne vien teisiškai galiojančius įstatymus, bet, plačiau, bendruomenės pripažįstamas, joje galiojančias elgesio normas. Įstatymui priešpriešinama prigimtis suvokiama kaip žmonių nuomonės ir norų nepaveikta dalykų padėtis.

Prigimties / įstatymo antitezė iškyla stebint įvairių tautų papročių įvairovę (plg. Herodotas, „Istorija“ III, 38) ir apmąstant civilizuotos žmonių bendruomenės atsiradimo iš gyvuliškos būsenos kelią (tokių teorijų pavyzdį Platonas pateikia „Protagore“ 320 d–323 c). Antikos laikų filosofijos istorijos tradicijoje ankstyviausias teiginys apie įstatymišką sampratų „teisinga“ ir „gėdinga“ („bjauru“, αἰσχρόν) kilmę priskiriamas V a. filosofui Archelajui. Diogeno Laertijo pateikiamoje filosofijos istorijos versijoje prigimties ir įstatymo priešprieša atspindi bendresnę fizikos ir etikos opoziciją: „Archelajas pirmas iš Jonijos į Atėnus perkėlė gamtos filosofiją ir gavo ‚fiziko‘ vardą; Sokratui įvedus etiką, juo gamtos filosofija ir pasibaigė. Regis, pats jis irgi buvo palietęs etiką, nes svarstė apie įstatymus ir apie tai, kas gražu bei teisinga. [...] Jis taip pat teigė [...], kad ‚teisinga‘ ir ‚gėdinga‘ yra ne pagal prigimtį, o pagal įstatymą“ (*VPh* II, 16).

Sofistų sąjūdžio intelektualai gal ir nebuvo prigimties ir įstatymo priešpriešos atradėjai, tačiau ją gerokai išpopuliarino ir išplėtojo. Platono „Protagore“ Hipijas skelbia, kad „įstatymas, žmonių tironas, jėga padaro daugybę prigimčiai priešingų dalykų“ (337 d). Kaliklio teiginį apie prigimties ir įstatymo priešpriešą primena ir Antifonto veikalo „Tiesa“

(v a. pabaiga) žodžiai: „dauguma įstatymo dalykų yra priešiški prigimčiai“ (fr. 44 A, col. 2, 26–30 DK). Antifonto svarstymai atliepia ir dialogo Polo pozicijos paradoksą: „Teisingumas – nenusižengti polio, kuriame gyveni, įstatymams [‚normoms‘, νόμιμα]. Didžiausią naudą iš teisingumo žmogus gautų tuomet, jei liudininkų akivaizdoje stropiai laikytųsi įstatymų, o būdamas vienas – prigimties dalykų“ (*ibid.*, col. 1, 6–23).

Netrukus Kaliklis išplėtos savo, įstatymą prigimčiai radikaliau nei visos žinomos jų santykių versijos priešpriešinančią teoriją. Žr. 483 a7–484 c3 („Prigimtinis teisingumas ir konvencinė teisingumo samprata (‚pagal įstatymą‘)“).

483 a2–3

Perpratai šią gudrybę ir ja piktnaudžiauji pokalbiuose. „Gudrybė“ – τὸ σοφόν; „piktnaudžiauji pokalbiuose“ – κακουργεῖς ἐν τοῖς λόγοις. Kaliklis kaltina Sokratą sofistinio triuko taikymu: esą jis tyčia įvelia pašnekovą į sąvokų „pagal įstatymą“ ir „pagal prigimtį“ prieštaravimus. Kaliklio žodžius ir jo nurodomą visos „senosios mokyklos“ svarstymų triuką (sukelti sampratų „pagal įstatymą“ ir „pagal prigimtį“ prieštaravimus) „Sofistiniuose paneigimuose“ aprašo Aristotelis (173 a7–18). Aristotelis aptaria ir bendresnį tokios svarstymo klastos pavidalą – „pagal tai, ko norima, ir to, kas rodoma viešai“: „Juk žmonės nori ne tų pačių dalykų, kuriuos rodo viešai – kalbas sako kuo padoriausias, o nori to, kas rodosi naudinga. Antai sako, kad gražiai numirti geriau nei maloniai gyventi, o vargti laikantis teisingumo geriau nei negražiai pralobti, bet nori priešingų dalykų. Tad žmogų, kuris kalbėdamas laikosi to, ko nori, reikia kreipti prie viešai skelbiamos nuomonės, o tą, kuris laikosi viešosios nuomonės, – prie slaptosios. Vienaip ar kitaip, žmogus neišvengiamai ims prieštarauti arba viešai rodomai arba slaptajai nuomonei“ (172 b36–173 a6).

Apie suktą Sokrato siekį pakenkti pašnekovo teiginiui kalba „Valstybės" Trasimachas: „Taip supranti [mano žodžius], kad kuo labiau pakenktum teiginiui (ἂν κακουργήσαις μάλιστα τὸν λόγον)" (338 d); „Nepaslėpsi nuo manęs savo piktų kėslų (κακουργῶν)" (341 a-b), ir „Hipijo II" Hipijas: „Bet Sokratas amžinai sujaukia svarstymus, lyg koks kenkėjas (ἔοικεν ὥσπερ κακουργοῦντι)" (373 b). „Teaitete" 167 d-168 b Sokratas pats įsivaizduojamąja Protagoro kalba ragina save klausinėti geranoriškai, vengiant neteisybės (ἀδικεῖν): neteisingai elgtis galima ginčijantis (ὡς ἀγωνιζόμενος), bet ne kalbantis (ἐν τῷ διαλέγεσθαι); antraip Sokrato pašnekovai, užuot pamilę filosofiją, ims jos nekęsti.

Dialoguose, suteikdamas žodį piktavalės Sokrato svarstymų manieros kritikams, Platonas perteikia autentišką Sokrato amžininkų reakciją į jo argumentavimo būdą. Akivaizdu, kad dialogų Sokratas, kaip ir istorinis Sokratas, moko naudotis sofistinėmis polemikos technikomis – Aristofano „Debesų" Sokratas nėra sukurtas iš nieko. Kita vertus, dialogų Sokrato gretinimas su eristais turi ir daugiau paskirčių: jis verčia atidžiau vertinti dėstomų argumentų prielaidas ir ėjimus, o bendresniame kūrinio kontekste leidžia įžvelgti Sokrato svarstymų ir įrodymų išskirtinumą. „Eutideme" Platonas parodo įstabią Sokrato akistatą su ekstravagantiškų sofistinių triukų virtuozais ir duoda daug peno apmąstyti savo herojaus filosofavimo technikos santykį su tokiomis gudrybėmis.

Galiausiai reikia pasakyti, kad Kaliklio taikliai nurodyta ankstesnio svarstymo problema kyla ne iš piktavalių Sokrato manipuliacijų, bet iš objektyvaus Polo pozicijos nenuoseklumo – Aristotelio aprašomo prieštaravimo tarp realių norų ir gražių deklaracijų.

499 b pats Sokratas kaltina Kaliklį suktumu – „koks esi apgavikas" (πανοῦργος).

483 a6–7

Polas turėjo omenyje: „bjauriau“ pagal įstatymą, o tu tęsei svarstymą apie prigimtį. Plg. 474 c *sqq*. Pasak Kaliklio, Sokratas tyčia apsimetė nesupratęs, kad Polas turėjo omenyje ne tikrąją, prigimtinę, bet (viso labo) sutartinę, „pagal įstatymą“, neteisingo veikimo sampratą.

483 a7–484 c3

Prigimtinis teisingumas ir konvencinė teisingumo samprata („pagal įstatymą“)

Might is Right – kartu su „Valstybės“ Trasimachu Kaliklis yra seniausias ir iškalbingiausias šios maksimos skelbėjas. Kaliklis tikisi įveikti prieštaravimą, į kurį leidosi įpainiojamas Polas. Anot jo, kas geriau („naudingiau“), visada yra gražiau, o kas blogiau – gėdingiau. Sutikdamas, kad skriausti kitą (daryti neteisybę) yra bjauriau („gėdingiau“) nei neteisybę patirti, Polas turėjęs omenyje žmonių bendruomenės įstatymą, ne prigimtį. Prigimtis leidžianti stipriesiems turėti daugiau už kitus (tad ir skriausti kitus bei elgtis neteisingai), tačiau silpnųjų dauguma, siekdama sutramdyti stipriuosius, sukūrusi tokį elgesį gėdingu („negražiu“) skelbiančius įstatymus. Patys negebėdami turėti daugiau, silpnesnieji laimingi tuomet, kai gauna po lygiai.

Polo nereflektuotas žavėjimasis galingais žmonėmis Kaliklio kalboje gauna teorinį pagrindimą. Panašias mintis „Valstybės“ II knygoje dėsto Platono brolis Glaukonas: Trasimachas ir šimtai kitų kalba, kad įstatymo apibrėžiamas teisingumas tėra silpnesnių žmonių pasirinktas kompromisas tarp to, kas būtų geriausia, – pačiam kitus skriausti, ir blogiausio – būti skriaudžiamam. Tikras vyras prie tokių susitarimų niekada nesidėtų („Valstybė“ 358 b *sqq*). „Įstatymuose“ skundžiamasi „išminčiais“, tarp kurių esama ir poetų,

teigiančiais, kad teisingumas ir įstatymai, kaip ir dievai, yra ne prigimties, bet „meno“ (*tekhnē*) padariniai, todėl nėra reikalo jų paisyti (889 e–890 a).

Sofisto Antifonto (v a. pabaiga) „Tiesos“ fragmente taip pat kalbama apie įstatymų nenatūralumą (nusižengus įstatymams, galima išsisukti nuo bausmės, nusižengęs prigimčiai niekur nuo jos nepabėgsi) ir priešiškumą prigimčiai: įstatymai uždeda pančius prigimties laisvei ir be reikalo suteikia žmonėms skausmą (fr. 44 A, col. 1, 23–5, 24 DK). Kita vertus, įstatymai, anot Antifonto, vis vien nesugeba nei veiksmingai sutramdyti skriaudėjų, nei tinkamai apginti skriaudžiamųjų (fr. 44 A, col. 5, 25–6, 18 *sqq* DK), be to, sukuria naujas neteisybės situacijas (antai, prieš kitą liudijant teisme); teisinga būtų nei pačiam kitus skriausti, nei būti skriaudžiamam (fr. 44 C DK).

Kiti žinomi v a. prieš Kr. prigimties ir įstatymo santykių teoretikai įstatymų vaidmenį vertina teigiamai: įstatymai tramdo natūralią žmonių agresiją ir leidžia jiems sugyventi bendruomenėje. Anot „Jamblicho Anonimo“ (Jamblicho „Protreptike“ cituojama v a. pabaigos sofistinio veikalo ištrauka): „Kadangi žmonės gimė nepajėgūs gyventi pavieniui ir pasidavę būtinybei susitelkė į būrį, padarydami visus gyvenimo ir jam reikalingų menų atradimus, o būti kartu ir gyventi neteisingai jie negali (tai būtų dar didesnė prapultis už aną gyvenimą pavieniui), dėl šių būtinybių žmonėse karaliauja įstatymas ir teisybė, ir niekur jie negali pasitraukti, susaistyti prigimties galios“ (fr. 6, 1 DK). Panašią įstatymų kilmės versiją Platono dialoge dėsto Protagoras („Protagoras“ 322 b–d). Kitame dialoge Sokratas to paties Protagoro vardu apie įstatymus kalba kaip skeptikas ir reliatyvistas, tačiau neneigia jų naudos: „Protingi ir geri retoriai pasirūpino, kad teisingais poliams atrodytų ne bjaurūs, bet tinkami (χρηστά) dalykai. Mat kas kiekvienam poliui atrodo teisinga ir gražu, tas jam

ir yra gražu ir teisinga, kol jis pripažįsta šiuos dalykus (ἕως ἂν αὐτὰ νομίζῃ)" („Teaitetas" 167 c, plg. *ibid.* 172 a–b).

Kaliklis tiek prigimties, tiek įstatymų veikimą laiko universaliu: prigimties teisingumas ir įstatymas stipriajam suteikia teisę turėti daugiau už kitus, silpnesnius, o silpnesniųjų „įstatymas" visur tramdo stipriuosius silpnųjų naudai. Prigimties teisingumo universalumą parodo (483 c8: „pati prigimtis *apreiškia*") gyvūnijos, (nedemokratinės santvarkos) polių ir skirtingų tautų gyvenimas bei jų santykiai: esą visur laikoma teisinga, kad geresnysis turėtų daugiau už prastesnįjį, stipresnis – už silpnesnį (483 c8–e4). Akivaizdu, kad tokią karingą anarchistinę laikyseną sunku būtų suderinti su Sokrato nusakytu retorikos, kaip pataikūnės, vaidmeniu. Pasirodo, Gorgijo sekėjas ir, anot Sokrato, didysis demo gerbėjas (481 d4 *sqq*) yra aistringas demokratinės santvarkos niekintojas. Regis, dabar išties tiktų Sokrato žodžiai apie su savimi sutarti negebantį Kaliklį (482 b4 *sqq*).

483 b6 *sq*

Sau ir savo naudai jie ir kuria tuos įstatymus. Kad valdantieji įstatymus kuria ir teisingumą apibrėžia taip, kaip jiems naudinga, – dar viena, gana paplitusi politinės teorijos mintis V a. pabaigos – IV a. pradžios graikų tekstuose. Ją dėsto Platono „Valstybės" Trasimachas (338 c–339 a) ir „Įstatymų" Atėnietis (714 b–d). Nežinomas Atėnų demokratijos kritikas (pseudo Ksenofontas) veikale „Atėniečių polio santvarka" I, 6 pripažįsta, kad, jei valdytų ne liaudis, kaip dabar, o geriausieji, jie taip pat pasirūpintų, kad gerai būtų jiems patiems ir į juos panašiems, bet ne liaudžiai.

483 c1–8

nori išgąsdinti stipresnius žmones, galinčius turėti daugiau už juos... skelbia, esą turėti daugiau gėdinga ir

neteisinga... Patys jie, manau, yra patenkinti galėdami turėti po lygiai... „Turėti daugiau“ (πλεονεκτεῖν, πλέον ἔχειν) gali turėti neutralią reikšmę – „turėti pranašumą“. Tačiau dažniau šiais žodžiais ir daiktavardžiu πλεονεξία nusakomas smerktinas pranašumo siekis – įvairių rūšių godumas tiek turto, tiek valdžios dalybų srityje. Isokratas priekaištauja sofistams dėl to, kad jie pavertę politinę iškalbą *pleonexia* – asmeninio pelnymosi mokslu (*In sophistas* 20). *Pleonexia* ir *pleon ekhein* – ryškios teisingumo nagrinėjimo Platono „Valstybėje“ sąvokos: Trasimacho įsitikinimu, neteisingas žmogus tiek asmeniniuose, tiek polio sandėriuose visada gauna daugiau; Sokratas teigia, kad teisingasis turėti daugiau nenorėtų (343 d–344 a, 349 b–c); Glaukonas būgštauja, kad, jei būtų galima paslėpti savo veiksmus, teisingas žmogus, siekdamas pranašumo („iš godumo“, διὰ τὴν πλεονεξίαν) elgtųsi taip pat, kaip ir neteisingas: „prigimtis visada to siekia kaip gėrio, o gerbti lygybę verčia įstatymo prievarta“ (359 b–c).

Peloponeso karo metais politinis „gobšumas“ Atėnuose, regis, tapo liūdnai įprastas. Tukidido teigimu, dėl apgailėtinos pilietinės moralės būklės kalti buvo visus apėmę garbėtroška ir godumas. Politinės draugijos („hetairijos“) buvo kuriamos „ne siekiant įstatymais numatytos naudos, bet iš esamiems įstatymams priešiško godumo (πλεονεξίᾳ)“ (III, 82, 6 ir 8).

„Jamblicho Anonimas“ smerkia „godumą“ kaip didžiausią polinio sugyvenimo priešą: „Nereikia siekti pranašumo [*pleonexia*] ar juo suteiktą galią laikyti šaunumu, o paklusnumą įstatymams – bailumu. Tai labai bjauri galvosena, iš kurios kyla visos gėrio priešybės, visa žala ir blogis. Juk žmonės gimė nepajėgūs gyventi pavieniui ir pasidavę būtinybei susitelkė į būrį, padarydami visus gyvenimo ir jam reikalingų menų atradimus, o būti kartu ir gyventi neteisingai jie negali (tai būtų dar didesnė prapultis už aną gyvenimą pavieniui)“ (fr. 6, 1 DK).

Aristotelio „Nikomacho etikoje“ pateikiamame godišiaus („savanaudžio“, πλεονέκτης) apibūdinime galima atpažinti dialogo Kaliklio bruožus: godus žmogus yra neteisingas ir nepripažįsta lygybės (1129 a32 *sqq*, 1130 a19–24); tokie vadinami savimylomis, jie „sau skiria daugiau turtų, garbės ir kūno malonumų. [...] šių dalykų gobšūs žmonės (πλεονέκται) pataikauja geiduliams, taip pat visoms kitoms aistroms ir neprotingajam sielos pradui“ (1168 b12–21). Plg. 484 d, 491 e *sqq*, 494 a *sqq*.

„Atėniečių polio santvarkos“ autorius pastebi, kad Atėnuose vargšai ir liaudis turi pranašumą („turi daugiau“) prieš kilminguosius ir turtinguosius (1, 2). Kaliklis skundžiasi silpnųjų daugumos primetamomis egalitarinėmis („turėti po lygiai“) normomis. „Turėti po lygiai“ primena *isonomijos* („lygių dalybų, *nomē*“) idealą, galbūt senesnį už demokratijos („liaudies valdžios“) sąvoką. Tukidido veikale Alkibiadas pareiškia, kad nėra neteisinga, jei apie save gerai galvojantis žmogus, gebantis naudos gauti ne vien sau, bet ir poliui, „turi ne lygią dalį“ („Peloponeso karas“ VI, 16, 3–4). Su Alkibiadu, Trisdešimties vadu Kritiju ir Charmidu artimai bendravęs Sokratas buvo kaltinamas tuo, kad ugdęs „tironiškus, nepakenčiamus ir lygybę niekinančius žmones“, šitaip keldamas pavojų įstatymais grįstai polio santvarkai (žr. Libanijus „Apologija“ 38, 49 *sq*). Tikėtina, kad, padarydamas Sokratą elitinės nedemokratinės laikysenos oponentu, Platonas siekia apginti jį nuo tokių kaltinimų.

483 c8–e1

pati prigimtis aiškiai rodo... Daug kur matyti, kad taip yra – ir tarp kitų gyvūnų, ir tarp žmonių. Ištisuose poliuose ir gentyse... kokia kita teisybe remdamasis Kserksas surengė žygį prieš Graikiją arba jo tėvas – prieš skitus? Būtų galima pateikti tūkstantį tokių pavyzdžių. Veikiau nei skeptiku ir reliatyvistu Kaliklį verta laikyti realistu ir natūralistu. Jo

teigimu, esama tikrojo, prigimtinio teisingumo, kurį iškreipia natūralią galią varžantys sutartiniai įstatymai. Šį reiškinį Kaliklis, regis, laiko universaliu, nors atėniečių demokratija jam turėjo atrodyti ekstremaliu prigimties suvaržymo atveju. Mažiausiai konvencinių įstatymų paveiktas gyvūnų gyvenimas. Aristofano „Debesys" 1427 *sq* liudija, kad naujoje sofistinėje pedagogikoje nuorodos į natūralųjį gyvūnų gyvenimą galėjo būti laikomos tinkama žmonių elgesio legitimacija: mąstyklos mokslus išėjęs jaunuolis Feidipidas aiškina tėvui galįs jį mušti, nes taip elgiasi gaidžiai ir kiti gyvūnai. Herodotas „Istorijoje" mini, kad kitos tautos (ne graikai ir ne egiptiečiai) nevengia lytinių santykių šventyklose aiškindami, kad dievai akivaizdžiai nedraudžia to gyvūnams: „Jie mano, kad žmonės yra kaip ir kiti gyvūnai" (II, 64). Herodotas smerkia tokį aiškinimą ir elgesį.

Dar vienu gamtoje galiojančių normų pavyzdžiu Kaliklis laiko persų valdovų surengtus žygius prieš skitus ir graikus. T. Hobbesas, vienas iš garsiausių Kaliklio sekėjų moderniaisiais laikais, teigė, kad apie tai, koks yra natūralus individų elgesys, galima spręsti pagal nuolat tarpusavyje kariaujančių valstybių elgesį. Šio filosofo manymu, nesant vienos valdžios, nesama ir įstatymų bei teisingumo. Hobbesas tokios žmonių padėties nelaiko nei laiminga, nei galutine – tiek jausmai, tiek protas žmonėms nurodo varganą prigimtinę būklę įveikti leidžiantį kelią link išganingo susitarimo („Leviatanas" 13, pabaiga). Kaliklio teigimu, tai, kad susitarimų nevaržomos gamtos sąlygomis stipresnysis valdo silpnesnįjį, ne tik *nėra* neteisinga (čia Hobbesas jam pritartų), bet ir yra tikrasis teisingumas.

Kaliklis persų ekspansiją sieja su prigimtiniu galios dominavimu. Herodoto „Istorijoje" VII, 8 pateikiamoje Kserkso kalboje, šalia dievo veikimo temos, ryškiausias yra keršto už atėniečių padarytą neteisybę motyvas. Anot Herodoto, prieš skitus Darėjas taip pat žygiavęs todėl, kad tie, įsiverždami

į jų žemes, anksčiau buvo nuskriaudę (*adikia*) medus (IV, 1), galiausiai, visas Azijos ir Europos konfliktas kilęs dėl grobiant svetimas moteris padarytų neteisybių (I, 2).

Ar sakydamas, kad persai vadovavosi gamtos teisingumu, Kaliklis sutinka, kad Kserkso prieš graikus 480 m. vedamos kariuomenės pergalė būtų buvusi teisinga? Ar ne geresnis pavyzdys čia būtų atėniečių galios politika, kurią iškalbingai nusako Tukidido „Peloponeso karo istorijos" veikėjai? Plg. I, 76: „Ne mes pirmi tai pradėjome, bet visada buvo taip, kad silpnesnysis būtų varžomas stipresniojo"; iškilus galimybei jėga gauti daugiau, teisingumo sumetimai nieko niekada nesustabdė; V, 89: „Ir mes, ir jūs žinome, kad apie teisingumą žmonės kalba esant lygiai jėgai, bet pranašesnieji daro ką gali, o silpnesnieji paklūsta"; V, 105: „Apie dievus spėjame, o apie žmones aiškiai žinome, kad tokia yra neįveikiama prigimtis: visur, kur jie [žmonės] yra stipresni, ten ir valdo", ir toliau. Galima suprasti, kad Kaliklis dabar kalba kaip atėniečių demokratinės tvarkos priešas, todėl persų galybės pavyzdys jam atrodo mielesnis. Galima prisiminti, kad su atėniečių demu susipykęs Alkibiadas du kartus prieglobstį rado pas persų satrapus. Kaliklis turėtų ir kitų priežasčių nesitapatinti su Tukidido veikale kalbančiais atėniečiais. Šie, nors ir (realistiškai) pripažįsta, kad, iškilus galimybei jėga gauti daugiau, teisingumo sumetimai nieko niekada nesustabdė, mano, kad teisingas stiprių valdovų elgesys (jie galėtų nepaisyti jokio teisingumo) juos tik puošia (I, 76), o konvenciniam teisingumui prieštaraujančio stipriųjų elgesio nevadina nei gražiu, nei teisingu. Kitaip nei Tukidido atėniečiai, Kaliklis skelbia, kad „galia ir yra teisė".

Kaliklio pavyzdžiai gali stebinti ir todėl, kad 513 m. Darėjo žygis prieš skitus buvo nelabai sėkmingas, o 480 m. Kserkso kampanija baigėsi ryškia graikų pergale. Galbūt Platonas tyčia parinko tokius probleminius prigimtinės galios

dominavimo pavyzdžius? Konvencinio teisingumo kritikai turėtų apie ką susimąstyti (plg. Irwin, 1979, p. 175). Kalbėdamas apie natūralų ir sutartinės teisės nevaržomą galios dominavimą Kaliklis, regis, galėjo prisiminti makedoną Archelają, bet galbūt nebenorėjo grįžti prie savo stovyklai nesėkmingos pokalbio dalies.

483 e1–4

tokie žmonės veikia pagal teisybės prigimtį ir – dėl Dzeuso! – pagal įstatymą, prigimties įstatymą. Kaliklis ką tik ryžtingai supriešino prigimties ir įstatymo teisingumą. Dabar jis pabrėžtinai („dėl Dzeuso!") įveda naują sąvoką – „prigimties įstatymas". Jo pavyzdžiai, regis, tik parodo, kaip gamtoje („natūraliai") klostosi gyvūnų ir valstybių santykiai. Tačiau Kaliklis nori pasakyti daugiau. Jo teigimu, tik gamtos įstatymas nusako tikrąjį teisingumą: turėti daugiau priklauso ne visiems, bet tik stipriesiems. Pats Platonas neprieštarautų (nedemokratiniam) teiginiui, kad dalyti žmonėms, kaip ir sielos pradams, reikia ne po lygiai, bet pagal jų vertę. Plg. 508 a ir paaišk. *ad* 508 a5–7. Netrukus Sokratas vers Kaliklį svarstyti, kas lemia žmogaus pranašumą ir kokių gėrybių jam turi atitekti daugiau (490 b *sqq*).

483 e4–6

pagal kurį nulipdome pačius geriausius tarp mūsų, pačius stipriausius. Imame juos nuo pat mažens lyg liūtus, užburiame, užkerime, kol paverčiame vergais. Kaliklis kalba apie demokratinės atėniečių bendruomenės taikomą auklėjimą. „Nulipdome" – πλάττοντες. Veiksmažodžio πλάττειν pirminė reikšmė – „lipdyti", kalbant apie skulptoriaus (πλάστης) darbą. Taikant poetų kūrybai, žodis įgijo reikšmę „išgalvoti", „pramanyti". Platonas ne kartą vartoja šį veiksmažodį kalbėdamas apie tinkamą sielų formavimą. Plg. „Valstybė"

377 b *sq*, 500 d, „Įstatymai" 671 c (παιδεύειν τε καὶ πλάττειν), „Timajas" 88 c (πλάττειν čia taikoma kūnui, bet kartu svarstomas sielos ugdymas).

Užburiantis ir kerintis žodžio veikimas šlovinamas Gorgijo „Helenės pagyrime" 10 *sqq*: „Dieviškieji žodžių užkeikimai malonumą teikia, liūdesį vaiko: užkeikimo galia su sielos nuomone susidėjusi apžavi, įtikina ir kerais perkeičia sielą. Kerėjimo ir būrimo menas dvejopas" ir t.t. Sokrato pašnekovas Platono „Menone" 80 a tais pačiais žodžiais („užburi, pakeri") apibūdina Sokrato kalbų poveikį. „Faidono" Sokratas sutrikusiems bičiuliams pataria ieškoti jį pakeisiančio kerėtojo, gebančio numalšinti jų sielose tūnančią mirties baimę (77 e *sq*).

Dabar Kaliklis kalba apie žmonių teisingumo sampratą nuo mažens formuojantį („lipdantį", „kerintį") visuomeninį diskursą. Platono „Įstatymuose" 659 d–e panašiai užkeikimais („užkalbėjimais", ἐπωδαί) vadinamos vaikus sutinkamai su valstybės įstatymais ir papročiais džiaugtis ir liūdėti pratinančios dainos. Platono dialogo Protagoras vaikus formuojantį drausminimą ir mokymą aprašo proziškiau: „Pradėję nuo pat mažens, visą gyvenimą juos moko ir protina. Kai tik vaikas ima suprasti, kas jam sakoma, žindyvė, motina, prižiūrėtojas ir pats tėvas kovoja, kad jis taptų kuo geresnis. Sulig kiekvienu darbu ir žodžiu pamoko ir nurodo: ‚Tai teisinga, o tai neteisinga', ‚tai gražu, o tai bjauru', ‚tai šventa, o tai – ne', ‚šitai daryk, o šito nedaryk!'" ir t.t. („Protagoras" 325 d). „Valstybėje" Sokrato lūpomis nubrėžiama įspūdinga piliečių teisingumo ugdymo nuo pat kūdikystės programa.

Didžiausias visuomenės rūpestis – potencialių „liūtų", geriausiųjų ir stipriausiųjų tramdymas. Aristofano komedijoje „Varlės" Aischilas liūtais vadina Alkibiado sukirpimo politinius lyderius: „Šiukštu neauginti liūto polyje, / Išauginai – jo tarnauti užgaidoms" (1431 *sq*). Plutarchas „Alkibiado" gyvenimo aprašyme šias Aristofano eilutes nurodo

kaip taiklų atėniečių demo santykio su tironiškų užmojų turinčiu politiku apibūdinimą („Alkibiadas“ 16, 2–3). Anot tos pačios biografijos, su liūtu save vaikystėje (besikandžiodamas) palyginęs pats Alkibiadas (*ibid.* 2, 3). Platono „Valstybėje“ 588 d *sqq* liūtas įkūnija τὸ θυμοειδές – ambicingąjį, tad ir politinį, sielos pradą.

Pasak E. R. Doddso (1959, p. 309), Kaliklio nupieštas „visuomenės bergždžiai tramdomo liūto vaizdas, galima sakyti, persekioja Nietzsche [*haunt the pages of Nietzsche*]“. Fr. Nietzsche su aistringa simpatija kalba apie „visų kilmingųjų rasių esmėje“ glūdintį ir kartas nuo karto iš tramdomųjų pančių ištrunkančią „prašmatnią, godžiai grobio ir pergalės tykančią šviesiaplaukę bestiją“ (vertė A. Tekorius, Nietzsche, „Apie moralės genealogiją“, I, 11, Pradai 1996) *ir teigia*, kad „*bet kokios* [dabartinės] *kultūros* esmę sudaro siekis iš plėšriojo žvėries ‚žmogaus‘ išvesti romaus ir civilizuoto *naminio gyvūno* veislę“ (kiek pakeistas A. Tekoriaus vertimas). Plg. ten pat, I, 13: „Reikalauti iš jėgos, kad ji reikštųsi *ne* kaip jėga, kad *ne*norėtų įveikti, nugalėti, įsiviešpatauti, *ne*trokštų priešų, priešinimosi, triumfo, yra lygiai taip pat beprasmiška, kaip reikalauti iš silpnybės, kad ji reikštųsi kaip jėga“. Kaip ir Kaliklis, Nietzsche nemano, kad kilmingoji plėšrioji žmogaus prigimtis gali būti galutinai sutramdyta. Jo „Taip Zaratustra kalbėjo“ „besijuokiantys liūtai“ (*lachende Löwe*) virsta naujos, ateities žmonijos simboliu (III, 12, 1; IV, 11 ir 21).

484 a2–b1

manau, kai tik atsiranda pakankamai galingos prigimties žmogus... Atsitiesęs šis mūsų vergas pasirodo esąs valdovas – čia ir suspindi prigimties teisingumas. Ši, Polo 466 b pradėtą *tirono šlovinimo* temą *sugrąžinanti* Kaliklio tirada išties gali priminti stiprų žmogų aistringai ir poetiškai aukštinančio Nietzsche’s kalbėseną. Kaip ir „Valstybės“

359 b Trasimachas (ir tas pats Nietzsche), Kaliklis nemano, kad tikrai stiprus žmogus („tikras vyras") sutiktų taikytis prie silpnesniųjų primetamos tvarkos.

„Jamblicho Anonimas" įsivaizduoja kitokį stipraus žmogaus iškilimo scenarijų: „Jei gimtų tokios prigimties žmogus, kad jo nežalotų smūgiai, neimtų nei ligos, nei kančios, nepaprastas, tiesiog plieninis tiek kūnu, tiek siela, galėtum pamanyti, kad tokiam, ko gero, pakaktų jo pranašumo galios – juk toks ir nesilenkdamas įstatymams galėtų likti nebaudžiamas... Bet tai klaidinga mintis! Jei ir būtų toks žmogus (kas neįmanoma), jis galėtų gyvuoti, jei talkintų įstatymams ir teisingumui, juos stiprintų ir savo galią naudotų jų ir jų sąjungininkų naudai, o kitaip neišliktų. Manau, kad visi gerą tvarką [‚teisinį stabilumą', εὐνομία] palaikantys žmonės taptų tokio padaro priešais, ir dauguma gudrumu ar jėga nugalėtų ir įveiktų šitokį žmogų. Tai parodo, kad ir pati galia, jei tai tikra galia, išsilaiko per įstatymą ir teisę" (fr. 6, 2–5 DK).

484 b1–11

liudija Pindaras giesmėje, kur sako: „Įstatymas visų karalius... aukščiausiąja ranka veda teisindamas didžiausią smurtą"... Heraklis nei nusipirko karves, nei dovanai jas gavo iš Geriono ir vis dėlto jas nuvarė. Heraklio figūra Kaliklio kalboje iškyla kaip mitinis prigimtinės stipriųjų teisės provaizdis (plg. Friedländer, 1964[3], p. 243). Cituojamas Pindaro kūrinys žinomas tik fragmentiškai (*incerta fragmenta* 169 a Maehler-Snell) iš scholijų Pindaro „Nemėjos giesmėms" (*ad* IX, 35), Elijaus Aristido prakalbos (*Or.* XLV, p. 52, 14–17 Jebb ir scholijai) ir vieno papiruso. Pirmosios penkios fragmento eilutės atkuriamos taip, kaip jas čia cituoja Kaliklis. Tęsinys, kurio tiksliai neatsimenąs Kaliklis, skamba taip: „nes Geriono karves / prie milžiniškų Euristėjo vartų / nuvarė nebaudžiamas ir nepirkęs (ἀνατεί τε καὶ ἀπριάτας ἔλασεν)".

Tai, kad Kaliklis sakosi tiksliai neatsimenąs poeto eilių, leidžia Platonui išvengti nenatūraliai ilgo citavimo. E. R. Doddsas (1959, p. 271) šia proga nurodo Proklo komentaruose Platono „Alkibiadui“ (v a. po Kr.) dėstomus aiškinimus. Pasak Proklo, Platonas moka poetinį kūrinį cituoti taip, kad jis maloniai paįvairintų ir palengvintų dialektinį svarstymą, tačiau nebūtų neskoningai per ilgas ir neužgožtų pagrindinės pokalbio gijos. Tam reikalui tinka prie prozinio teksto pritaikytos poezijos parafrazės (*In Alc.* 291, 15–292, 7 Creuzer).

Pindaro eilėse minimas dešimtasis iš dvylikos Heros liepimu karaliaus Euristėjo Herakliui užkrautų darbų. Heraklis turėjo į Argolidę parvaryti toli vakaruose gyvenusio trikūnio milžino Geriono karves. Jis įvykdė žygį nužudęs karvių piemenį Euritioną, dvigalvį Geriono šunį Ort(r)ą ir patį milžiną. Anot Kaliklio, Pindaras kalbėjęs apie tą patį prigimties įstatymą ir prigimties teisę, kurių sampratą jis dabar dėsto Sokratui. Nors poetas nemini prigimties, Heraklio istorija, regis, išties puikiai iliustruoja šią sampratą, o žodžiai „teisindamas / versdamas teise didžiausią smurtą“ (δικαιῶν τὸ βιαιότατον) nuostabiai patvirtina Kaliklio žodžius apie tikrąją – stipresniojo dominavimo teisę.

V–IV a. ir vėlesni autoriai dažniausiai cituoja pirmuosius Kaliklio deklamuojamų eilių žodžius: „Įstatymas – visų karalius“. Herodotas „Istorijoje“ III, 38 juos mini pritariamai, aiškindamas, kad visų tautų žmonės geriausiais laiko savo įstatymus ir juos gerbia. „Jamblicho Anonimas“ Pindaro „įstatymą“ supranta kaip bendrą žmonių gyvenimą reguliuojančias normas ir kalba apie „žmonėse karaliaujantį įstatymą ir teisybę“ (fr. 6, 1 *sqq* DK). Platono „Puotoje“ 196 c Gorgijo gerbėjas Agatonas mini „įstatymus“ „polio karalius“, o Aristotelis „Retorikoje“ 1406 a22 *sq* žodžius „polių karaliai įstatymai“ priskiria Gorgijo mokiniui Alkidamantui. Platono „Protagore“ Hipijas primena platesnį poemos kontekstą, tačiau,

kalbėdamas apie įstatymą, kuris, „būdamas žmonių tironas, daug ką nuveikia smurtu [βιάζεται] prieš prigimtį" (337 c), Pindaro žodžiams suteikia vargiai poeto norėtą prasmę.

„Įstatymuose" 690 b–c Pindaro eilutės suprantamos taip pat, kaip siūlo Kaliklis: pagal prigimtį tarp visų gyvūnų dažniausiai „stipresnysis valdo, o silpnesnysis valdomas". Atėnietis pataiso „nepaprastai išmintingą Pindarą" teigdamas, kad geriausia valdžia yra ta, kuri nežinančiam nurodo sekti, o išmanančiajam vesti, nes „pagal prigimtį valdžiai turi būti paklūstama savo noru, ne per prievartą (οὐ βίαιον)". Vėliau, primindamas šiuos svarstymus, kūrinio protagonistas cituoja žodžius „veda teisindamas didžiausią smurtą" (715 a). Pindaro eilių atgarsio galbūt esama ir tolesniame „Įstatymų" tekste, nors „įstatymas" čia nusako ne prigimtinę stipriojo teisę, o visuomenės gyvenimo normas. Atėnietis su kartėliu kalba apie išminčius (tarp jų esama ir poetų), teigiančius, kad dievai ir tai, kas laikoma gražu ir teisinga, yra ne prigimties, bet tam tikro susitarimo („papročių", τοῖς νόμοις) dalykas, ir aiškina jaunimui, kad „didžiausias teisingumas – kai laimima jėga (ὅτι τις ἂν νικᾷ βιαζόμενος)". Tokios kalbos kurstančios jaunimą ieškoti „pagal prigimtį tinkamo gyvenimo" – „gyventi valdant kitus ir nevergaujant kitiems pagal įstatymą" (889 e–890 a).

Pats dievobaimingasis Pindaras (plg. Dodds, 1959, p. 270), regis, norėjo garsiojo graikų didvyrio smurtavimą (poemoje minima ir Diomedo žirgų pagrobimo istorija) pateisinti Dzeuso ar moiros „įstatymo" veikimu. Aukščiausiojo dieviško pasaulio tvarka („dėsnis", *nomos*) primityviai galiūnų jėgai suteikia tvarką ir kryptį.

Mintinai mokėti poetinius kūrinius buvo svarbi graikų bendrojo lavinimo dalis. Sofistai mokė analizuoti poetinius kūrinius ir juose ieškoti argumentų savo teiginiams paremti. Platonas „Protagore" 338 e–347 a parodo, kad jo Sokratas

kūrinio interpretacijos meistriškumu nenusileidžia sofistikos grandui Protagorui.

484 b6

veda teisindamas didžiausią smurtą. Ἄγει δικαιῶν τὸ βιαιότατον. Veiksmažodis ἄγει (išverstas „veda") gali būti siejamas su τὸ βιαιότατον – „varo / stumia didžiausią smurtą" arba (ne gramatiškai, bet logiškai) – su ankstesnėje eilutėje minėtais „mariaisiais ir nemariaisiais". Vis dėlto labiau tikėtina, kad jis neturi jokio objekto: įstatymas karalius veda – yra visų vadas ir vadovas. Galbūt Pindaras nori pasakyti, kad jo (aukščiausios dieviškos galios?) ranka ir vedė Heraklį „jėgos / prievartos keliu" (βίας ὁδόν minimas 19 cituojamos poemos fragmento eilutėje).

Pindaro citata kelia ir vieną tekstologinį klausimą. Leidėjų ir vertėjų pasirenkamas tekstas δικαιῶν τὸ βιαιότατον pateikiamas tik vieno „Gorgijo" rankraščio paraštėje. Jo naudai liudija ir Elijaus Aristido tekstas bei Platono „Įstatymai" 714 e (žr. ankstesnį paaišk.). Kituose rankraščiuose rašoma βιαίων τὸ δικαιότατον („smarkuolių teisybę"). Kai kurie tyrėjai, pradedant U. von Wilamowitzu-Möllendorfu (1920², II, 96 *sqq*) mėgino įrodyti, kad originalus „Gorgijo" tekstas buvo βιαιῶν – šį žodį jie siūlo suprasti „prievarta (smurtu) įtvirtindamas". Su tokia interpretacija polemizuojantis E. R. Doddsas (1959, p. 271) nurodo, kad (kitaip nei δικαιόω) kituose žinomuose tekstuose nevartojamas veiksmažodis βιαιόω turėtų reikšti „padaryti prievartinį / smurtinį".

Doddso nuomone, klaida „Gorgijo" rankraščiuose turėjo atsirasti vėliau nei II a. po Kr. (Aristidas dar skaitė teisingą tekstą), bet anksčiau, nei jį skaityti teko Libanijui (IV a. po Kr.). Pastarasis savo „Sokrato apologijoje" 87 Pindaro žodžius parafrazuoja kaip βιάζεται τὸ δίκαιον („spaudžia teisingumą") ir priekaištauja Polikrato „Sokrato kaltinimo" personažui Anitui, kuris, jo teigimu, iškreipė Pindaro žodžius norėdamas

pateisinti poetą ir apjuodinti Sokratą. Tikėtina, kad Libanijus tokią išvadą padarė todėl, kad teisingu laikė savo „Gorgijo“ rankraštyje perskaitytą klaidingą tekstą (kurį parafrazuoja), o Polikrato rankraštyje Pindaro žodžiai buvo cituojami teisingai (Dodds, p. 272). Libanijaus žodžiai rodo, kad Pindaro eilutės galėjo skambėti Sokrato kaltinimo kontekste. Jei tai tiesa, juo labiau jei Polikrato „Kaltinimas“ buvo parašytas anksčiau nei „Gorgijas“ (galėjo būti ir priešingai, žr. Dodds, 1959, p. 28 *sq*), gali būti, kad, įdėdamas Pindaro citatą į Sokrato varžovo lūpas, Platonas siekė pasakyti, kad Sokratas nebuvo tokios išminties šalininkas. Pindaro žodžiai „įstatymas karalius“ buvo garsūs, tačiau poemos tęsinį, regis, mažai kas mėgo prisiminti.

484 c4–485 e2

Filosofijos vieta gyvenime

Nuo pat dialogo pradžios Sokratas priešpriešina savo (dialektinio, filosofinio) kalbėjimo ir argumentavimo būdą retoriniam (politiniam) kalbėjimui. Plg. 447 b–c, 471 e–472 e, 474 a–b, 475 e–476 a. Prasidėjus trečiajam dialogo veiksmui, Sokratas paaiškino, kad jis – orus filosofijos gerbėjas, o Kalikliui tenka taikytis prie savo mylimojo demo įgeidžių. Kaliklis šios politinę retoriką (ir politiką) menkinančios priešpriešos neketina palikti be atsako. Jau jo aiškinimuose apie prigimtinį ir sutartinį teisingumą (482 e–484 c) galima buvo įžvelgti norą apginti užgautą politikų orumą. Dabar jis pereina į kontrpuolimą – neorus, vaikiškas ir nevyriškas esąs paties Sokrato filosofavimas.

Dialogui bemaž įpusėjus, Kaliklio kalba ryškiai nusako esminę „Gorgijo“ temą – takoskyrą tarp politinės retorikos ir sokratinio tipo filosofijos. Veržlaus politinio gyvenimo dalyvio lūpomis Platonas skelbia priekaištus filosofiniam Sokrato gyvenimui. Tokių priekaištų jis pats turėjo girdėti ir apie juos mąstyti rinkdamasis savo ateities kryptį. Plg. Įvadas, p. 43 *sq*.

Kaliklio cituojamas Euripido „Antiopės“ *agonas* tarp filosofuojančio muzikanto Amfiono ir praktiško jo brolio Dzeto į politikos ir filosofijos akistatą leidžia pažvelgti bendresniame kultūriniame *vita activa* ir *vita contemplativa* priešpriešos kontekste. Kita vertus, pabrėžtinos nuorodos į tragediją šio žanro ženklų verčia ieškoti ir Dzeto-Kaliklio bei Amfiono-Sokrato dvikovoje. Žr. paaišk. *ad* 481 b6-522 e8 („Sokratas ir Kaliklis“).

Kaliklis nemano, kad filosofijos žmogui visai nereikia. Filosofija – smagus erudicinis ir edukacinis žaidimas laisviesiems jaunuoliams. Tačiau vyrui dera mesti žaidimus ir imtis „rimtesnių dalykų“, tai yra politinės veiklos. Jei manysime, kad 473 e kalbėdamas apie savo patirtį susirinkime rengiant balsavimą Sokratas turėjo omenyje 406 m. įvykius, akivaizdu, kad, gimęs apie 470 m., jis filosofijai turėjo būti skyręs ne tik jaunystės, bet ir visą savo brandos metą. „Apologijos“ ir „Faidono“ skaitytojams, žinantiems, koks ištikimas jai Sokratas liko ir teisme, ir paskutinę savo gyvenimo dieną, Kaliklio raginimai ir įspėjimai skamba lyg klausimas, ar, žinodamas, kur veda filosofijos kelias, Sokratas (ir Platonas) norėtų jį nueiti dar kartą.

Šis klausimas Platonui neabejotinai atrodė labai svarbus. „Teaitete“ 172 c *sqq* jam skirta ilga Sokrato prakalba, supriešinanti viešiesiems polio reikalams atsidėjusio (neišvengiamai) apsukraus polio praktiko ir praktiniuose rūpesčiuose sau vietos nė neieškančio, bet visą laisvę mąstyti ir svarstyti turinčio filosofo gyvenimą.

484 c4-5

jei pagaliau mesi filosofiją ir imsiesi rimtesnių dalykų. „Rimtesnių dalykų“ – τὰ μείζω (būtų galima versti „didingesnių“). Tolesni Kaliklio žodžiai rodo, kad jis turi omenyje visų rūšių viešą poli(ti)nę veiklą: ne tik kalbas susirinkime, bet ir privačių sandėrių sudarymą.

„Menekseno“ pradžioje Sokratas žaismingai spėja, kad sutiktas iš Tarybos salės keliaujantis jaunuolis mano, kad

išsilavinimo ir filosofijos jam jau pakanka, ir ketina imtis rimtesnių („didingesnių“) dalykų.

„Menone“ Gorgijo mokinys Menonas paklaustas, kas yra „dorybė“ („iškilumas“, *aretē*), nė kiek nedvejodamas atsako, kad „vyro dorybė – gebėti dirbti polio darbus, juos dirbant draugams daryti gera, o priešams bloga ir žiūrėti, kad pačiam taip nenutiktų“ (71 e). Kitokios yra moters, skirtingų lyčių vaikų ir senių dorybės. Kiekvienas amžius taip pat turi savo dorybę (71 e *sqq*). Plg. *ibid.* 73 a.

484 c6–d2

filosofija... smagus dalykas, jei įsitrauki į ją saikingai ir būdamas tinkamo amžiaus... kai sugaišti daugiau nei dera... net ir būdamas labai geros prigimties... neišvengiamai liksi nepatyręs visur, kur privalai būti patyręs. Panašią nuomonę „Valstybėje“ dėsto Platono brolis Adeimantas, sakydamas, kad kalbantis (λόγῳ) paprieštarauti filosofiją giriančiam Sokratui yra sunku, „tačiau tikrovėje (ἔργῳ) matyti, kad žmonės, kurie, patraukę į filosofiją, nepalieka jos paragavę jaunystėje dėl išsilavinimo, bet užsibūna ilgiau, dažniausiai tampa gerokai keisti [‚labai savotiški‘], kad nesakytume – visai netikę. Net ir tiems, kurie atrodo visai padorūs, dėl tavo giriamos veiklos nutinka tas, kad jie tampa nebenaudingi poliui“ (487 c–d).

Kaliklis ragina filosofija domėtis saikingai (μετρίως). Peržengęs saiką ir ilgiau nei tinka su ja užtrukęs (περαιτέρω τοῦ δέοντος) žmogus tampa ἄπειρον („nepatyręs“) visur, kur turi būti patyręs (ἔμπειρον) visuomenės gerbiamas vyras. Šiuose žodžiuose esama neperteikiamo žodžių žaismo: *apeiros* reiškia ir „nepatyręs“, ir „beribis“ – Kaliklis kalba apie *be saiko* filosofijai atsidavusį žmogų. Panašaus žodžio žaismo esama „Timajuje“ 55 c–d: teigti, kad esama *be galo daug* pasaulių (ἀπείρους κόσμους) gali tik *be galo* dalyko, kurį dera išmanyti, neišmanantis žmogus (ὄντως ἀπείρου τινὸς εἶναι δόγμα, ὧν ἔμπειρον χρεὼν εἶναι). „Filebe“ (17 e) Sokratas kalba apie

tinkamai dalyko ribų (*peras*) įžvelgti negebančio (tam reikėtų ilgai užgaišti prie dialektinio tyrimo) žmogaus *a-peiriškumą* – negebėjimą ir netinkamumą mąstyti. Plg. Aleknienė (Platonas, 2016, p. 460). Kaliklio mintis priešinga: per ilgai filosofijoje užtrukęs žmogus tampa netinkamas polio gyvenimui.

Kaliklio kalba kupina aristokratinio patoso: filosofijos perteklius kenkia geros prigimties žmogui (εὐφυής, 484 c9, 485 d4), kuris galėtų ir turėtų tapti pripažintu polio „kalokagatu" („gražiu ir geru", 484 d1 *sq*). Jo priekaištuose, kad filosofija žlugdo gerą prigimtį (yra pragaištis, διαφθορά), galima išgirsti Sokratui mesto kaltinimo, esą jis gadinąs (διαφθείρει) jaunimą, atgarsius. Plg. „Apologija" 23 d, 24 b, c.

484 d1–6

nei polyje galiojančių įstatymų, nei kalbų, kurias tinka sakyti sudarant privačius ar visuomeninius sandėrius, nei malonumų, nei žmogiškų aistrų... Vargu ar Kaliklis dabar „sutaria su Kalikliu". Ką tik įtaigiai pasmerkęs polyje galiojančius silpnųjų daugumos įstatymus, dabar jis kaltina jų neišmanančius filosofus. Nors ir gerbia ryžtingus tironus (kaip ir Polas), Kaliklis pasirengęs tenkintis sėkmingo žaidėjo Atėnų demokratijos sąlygomis vaidmeniu. „Kalbos, tinkamos sakyti sudarant privačius ar visuomeninius sandėrius", yra tas retorių ginklas, kurio stiprybę šlovino Gorgijas. Apie „malonumus ir aistras (‚norus', ἐπιθυμιῶν)" iki šiol nebuvo kalbėta. Šis klausimas netrukus (491 d *sqq*) taps pagrindine Sokrato ir Kaliklio polemikos tema.

484 e1–3

darosi stačiai juokingi... kaip juokingi yra politikai, įsivėlę į jūsų draugijos kalbas. Plg. 474 a. „Teaitete" 173 c–175 b Sokratas filosofo nepraktiškumą realiame gyvenime sukarikatūrina ne prasčiau nei „Gorgijo" Kaliklis (čia paminėta ir garsi

stebint dangų duobėn įkritusio ir trakę tarnaitę prajuokinusio Talio istorija), tačiau kartu atsilygina ir politinės praktikos virtuozams: įpratę žodžiais ir darbais vergauti ir pataikauti šeimininkui, šie jau jaunystėje įgyja smulkią, kreivą sielą ir „į brandų vyro gyvenimą žengia visai nebeturėdami sveiko mąstymo“ (172 e–173 b). Jei nepraktiškasis filosofas tokį teismo kalbų ekspertą „patrauktų aukštyn ir tas sutiktų nuo ‚Kuo aš tau nusikaltau?‘ ar ‚Kuo tu man?‘ pereiti prie pačių teisingumo ir neteisybės nagrinėjimo ir prie ‚Kas jiedu yra ir kuo skiriasi nuo viso kito bei vienas nuo kito?‘, o nuo ‚Ar karalius yra laimingas?‘, ‚O aukso prisikrovęs žmogus?‘ – prie karališkos valdžios ir, apskritai, žmogaus laimės ir nelaimės svarstymo, [...] jei anam menkadvasiam teismo kietuoliui visa tai reikėtų paaiškinti, jam būtų tas pat: pakibęs svaiginamoje aukštumoje ir iš ten žvelgdamas žemyn, nepratęs prie tokių dalykų, sutrikęs, pasimetęs ir ėmęs mikčioti prajuokintų ne trakes ir kitokius neišprusėlius (jie šito nepastebi), bet kiekvieną, kas yra išaugintas priešingai nei anie vergžmogiai“ (175 b–d).

484 e1–9

kaip juokingi yra politikai, įsivėlę į jūsų draugijos kalbas. Juk, kaip sako Euripidas, ten „kiekvienas spindi“ ir „ten veržiasi“, “didesnę laiko dalį tam ir skirdamas, kur pats yra toks geras, koks tik gali būti“, o kur yra prastas, iš ten bėga ir tą dalyką peikia, o kitą giria – iš palankumo sau, manydamas, kad šitaip pats save pagiria. Kaliklis pripažįsta, kad politikai filosofų aplinkoje taip pat atrodo juokingi, tačiau tas jam nerūpi – panašiai, anot „Teaiteto“ Sokrato, vergai nė nepastebi apgailėtinos filosofuoti priversto politiko būsenos. Kaliklis turi savo psichologinį tokio nejautrumo paaiškinimą: žmogui terūpi sublizgėti savo aplinkoje, ten, kur jis pasirinko save realizuoti. Ją girdamas, jis tikisi pakelsiąs ir savo vertę, o kitas veiklas peikia ir menkina.

Euripidas, kartu su Homeru ir Simonidu, yra vienas iš dažniausiai Platono cituojamų poetų. Jo tragedijos – tiek jų literatūrinė forma, tiek intelektualinis turinys neabejotinai turėjo įtakos paties Platono kuriamam filosofinio dialogo žanrui. Plg. Sansone (1996). Kaliklis gausiai cituoja Euripido „Antiopės" *agono* (ginčas tarp kontempliatyviojo ir veikliojo brolių dvynių) Dzeto partiją. Žr. paaišk. *ad* 481 b6–522 e8 („Sokratas ir Kaliklis").

Žodžiai „ten kiekvienas spindi" ir t. t. cituojami Aristotelio „Retorikoje", Platonui priskiriamame „Alkibiade II", Aristoteliui priskiriamose „Problemose" ir Plutarcho veikaluose. Citatose esama skirtumų. Fragmentas yra žinomas kaip fr. 23 J. Kambitsio ir fr. 185 A. Naucko leidimuose. Euripido Dzeto teigimu, kiekvienas žmogus daugiausiai laiko ir pastangų deda ten, kur tikisi geriausiai save realizuoti – yra *at his best*. Nežinia, koks yra šio teiginio kontekstas tragedijoje. Kaliklis jį cituoja sutikdamas, kad suprantama, jog žmonės giria savo veiklą ir peikia svetimą. Kita vertus, poeto laisve besidžiaugiančiam broliui skirtus Dzeto žodžius jis prisimena todėl, kad kalbėdamas su Sokratu turi panašią užduotį – priminti, kad tikrai suspindėti žmogus gali tik polio susirinkimo aikštėje (485 d5–6). Dzeto žodžius Kaliklis dar cituoja 485 e6–486 a3, b4–5, c4–8.

485 a3–4

labiausia tinka pasiimti abiejų dalykų. „Pasiimti abiejų dalykų" – ἀμφοτέρων μετασχεῖν, „tapti abiejų bendrininku", „būti pabendravus / patyrus". Kaliklio manymu, filosofija geram jaunuoliui tinka kaip parengiamasis mokslas prieš žengiant į tikro vyro – politinį gyvenimą. Kitaip dalyvavimą abiejuose dalykuose (filosofijoje ir politikoje) įsivaizduoja neįvardytas Kritono pašnekovas Platono „Eutideme" – teismo kalbas kitiems rašyti įgudęs žmogus (tikėtina, kad omenyje turimas Isokratas). Šis Sokrato pašnekovas, supeikęs

išminčius už tai, kad rimtai svarsto niekniekius (304 d–305 a), pats, kaip paaiškina Sokratas, balansuoja ties filosofijos ir politikos riba (μεθόρια φιλοσόφου τε ἀνδρὸς καὶ πολιτικοῦ). Tokie žmonės „mano, kad yra labai gudrūs, ir ne be reikalo: saikingai ima filosofijos ir saikingai politikos (μετρίως μὲν γὰρ φιλοσοφίας ἔχειν, μετρίως δὲ πολιτικῶν) [...] ir, nesiveldami į pavojingus ginčus, mėgaujasi išminties vaisiais" (305 d–e). Pasak Sokrato, tokio vidurio kelio pranašumas yra menamas: jei ir filosofija, ir politika yra koks nors gėris, *tarp* jų esantis dalykas kiekvienam nusileidžia ten, kur jie yra geri, todėl išties yra ne pirmas, bet trečias (305 e–306 c).

485 a4–5

Prasidėti su filosofija dėl išsilavinimo gražu, o jaunuoliui visai ne gėda filosofuoti. „Jaunuoliui" – μειρακίῳ. Šiuo žodžiu nusakomas amžius maždaug nuo keturiolikos iki dvidešimt vienerių metų. „Protagore" Sokratas išsiaiškina, kad jaunasis jo bičiulis Protagoro sofistikos mokysis ne tam, kad profesionaliai įgytų šį amatą (ὡς δημιουργὸς ἐσόμενος), bet „dėl išsilavinimo (ἐπὶ παιδείᾳ), kaip dera paprastam (‚nespecialistui', ὡς τὸν ἰδιώτην) laisvajam žmogui" (312 a–b).

485 d5–6

vengia polio aikštės ir turgaus susibūrimų, kur, pasak poeto, „vyrai ima spindėti". „Ima spindėti" – tampa ἀριπρεπεῖς, „tikrai iškilūs", „ryškūs". Kaliklis laisvai cituoja Homero „Iliadą" IX, 441. Homeras *agora* („aikštė") vadina ne turgaus aikštę, bet susirinkimų vietą. Apie tokią aikštę čia ir kalba Kaliklis.

485 d7–e1

Tokiam lemta visą likusį gyvenimą lindėti kampe ir šnibždėtis su trimis keturiais jaunikaičiais. Istoriniam Sokratui toks vaizdas vargiai tinka. Anot Ksenofonto „Atsiminimų

apie Sokratą", „jis visada buvo viešumoje: ryte ėjo į pasivaikščiojimo vietas ir gimnazijus, apie vidudienį pasirodydavo aikštėje, o ir likusią dienos dalį leisdavo ten, kur galėjo sutikti daugiausia žmonių" (I, 1, 10). Platono „Sokrato apologijoje" Sokratas sako teisme ginsiąsis tais pačiais žodžiais, kuriais yra „pratęs kalbėti aikštėje prie pinigų keityklų, kur daugelis jūsų mane girdėjote, ir visur kitur" (17 c).

E. R. Doddso (1959, p. 275) nuomone, „sunku nepadaryti išvados, kad Platonas čia omenyje veikiau [nei V a. situaciją] turi ketvirtojo amžiaus pradžioje atsirandančias filosofines mokyklas (διατριβαί, 484 e2), galbūt ir savo sprendimą likusį gyvenimą skirti tokios mokyklos kūrimui".

„Teaitete" aptariamas filosofijos korifėjus „nežino kelio į polio aikštę (*agorą*), nežino, kur yra Teismas, Taryba ir visos kitos polio bendruomenės sueigos" (173 c–d). Žodžiai apie filosofų lindėjimą kampe tapo klišė. Plutarchas piešia klasikinį filosofavimo Romos imperijos laikais vaizdą: toks žmogus vengia „polio aikštės" (plg. 485 d5) ir „ramiai kur kampe narplioja silogizmus" (*Maxime cum principibus* 777 B). Plg. Epiktetas, „Pokalbiai" I, 29, 55; II, 13, 26.

A. Fussi (2000, p. 48) pastebi, kad Kaliklis priešpriešina retorių politikų viešą, akivaizdų ir garsų gyvenimą spindinčiame polio centre (bei paviršiuje) ir filosofinį šnibždėjimąsi kamputyje. Pirmasis siejamas su vyriškumu (vyriška yra politikų auditorija), pastarasis – su vaikiškumu ir nebrandumu.

485 e2–486 d1

Draugiškas patarimas Sokratui

Savo mintis apie filosofijos vertę Kaliklis dabar tiesiogiai taiko pačiam Sokratui, dar dramatiškiau nužvelgdamas pražūtingas filosofavimo brandžiame amžiuje pasekmes ir pranašaudamas (*vaticinium ex eventu*) Sokratą ištiksiantį likimą. Ankstesniuosius pašnekovus pakirtusį gėdos jausmą

mėginama sukelti Sokratui: ar jam ne gėda būti tokiu žmogumi, kuris negeba nei pats savęs apginti, nei kitiems padėti? Mirtinas pavojus, dėl kurio Kaliklis draugiškai įspėja Sokratą, yra ne kas kita, kaip galimybė būti apkaltintam teisme, kad ir visai nepagrįstai. Štai kur (jei ir ne tam, kad pats kitus valdytum) Sokratui ir kitiems filosofams tikrai praverstų retoriniai įgūdžiai.

Pastebėta (žr. Dalfen, 2004, p. 341), kad Kaliklis greitai ima kalbėti apie mušimą (485 c2: „toks atrodo baisiai juokingas, nevyriškas ir vertas rykštės [‚smūgių', πληγῶν]"; 485 d2: „tokiam... jau reikia rykštės [πληγῶν]"; 486 c3: „tokiam... galima nebaudžiamai duoti į žiaunas") ir kad tai veikiausiai sietina ne tik su agresyviu asmens temperamentu, bet ir su aristokratinėmis oligarchinėmis jo nuostatomis. Polą taip pat žavėjo galimybė panaudoti fizinę prievartą.

Kaliklis kalba labai įtaigiai, vis labiau įsitraukdamas į poetinį „Antiopės" Dzeto vaidmenį (485 e–486 d).

485 e4

kaip mano minėtasis Euripido Dzetas Amfionui. Žr. 484 e ir paaišk. *ad* 481 b6–522 e8 („Sokratas ir Kaliklis"). Olimpiodoras taip nusako Kaliklio poetinės reminiscencijos esmę: „Tas Amfionas buvo muzikantas. Tad Dzetas, jo brolis jam sakė: ‚Mesk lyrą ir imk ginklus', o aš tau sakau: ‚Mesk filosofiją ir čia, polyje, eik spręsti bylas'" (*In Gorg.* 26, 20).

485 e6–486 a3

„Apleidai tai, Sokratai, kuo turėjai rūpintis... nei žodį tarsi taiklų ir su įtaiga, nei ką patarsi drąsiai kito reikalu". „Gorgijo" Kaliklio žodžiai, papildyti Olimpiodoro, kartu su Filostrato „Apolonijaus gyvenimo" IV, 21, 28–30 leidžia atkurti „Antiopės" fragmentą (fr. 9 Kambitsis; fr. 185 Nauck). Kreipdamasis į Sokratą, Kaliklis tragedijoje pavartotą būdvardį

γυναικομίμωι, „mėgdžiojančia moteris“ (tai rodo Filostrato citata ir Olimpiodoro paaiškinimai, *In Gorg.* 26, 21) pakeičia žodžiu μειρακιώδει („jaunuoliška“, „berniukiška“). Negalėdamas prikišti Sokratui išvaizdos moteriškumo, Kaliklis jam priekaištauja dėl nebrandžios ir nevyriškos mąstysenos.

Kaliklis praleidžia ir situacijai netinkamus Dzeto žodžius apie skydą. Olimpiodoras aiškina: „Euripidas sakė: ‚ir skydo nemokėtum naudotis gaubtu‘, o jis sako: ‚Atsidėk (σχόλαζε) teismams, Sokratai‘“ (*In Gorg.* 26, 22).

486 a7–8

jei kas nors tave ar kitą tokį suimtų ir nuvestų kalėjiman. Pasak P. Friedländerio, kartu su šiuo Kaliklio *argumentum ad hominem* „kaip kovingojo pokalbio fonas arba veikiau tarsi *experimentum crucis* iškyla Sokrato procesas, aiškėja, kad svarstomas gyvybės ir mirties reikalas, tarytum į vieną mazgą sueina kovų tarp imoralizmo ir teisingumo, tarp praktinės politikos ir filosofijos, tarp atėniečių ir Sokrato, gijos“ (1964^3, p. 244).

486 a9

teigdamas, kad nusikaltai, nors ir nebūtum padaręs jokios neteisybės. Sokratas su Polu ginčijosi dėl *adikein* ir *adikeisthai* alternatyvos – kas geriau: ar skriausti kitą (*adikein*, „elgtis neteisingai“), ar pačiam būti skriaudžiamam (*adikeisthai*, „patirti neteisybę“). Kaliklis gąsdina Sokratą kitokiu scenarijumi: Sokratą apkaltins neteisingu elgesiu (ἀδικεῖν), nors jis nebus padaręs jokios neteisybės (μηδὲν ἀδικοῦντα).

486 a9–b4

Supranti, kad nė netuoktum, kaip elgtis… turėtum mirti, jei anas norėtų, kad būtum nubaustas mirtimi. Kaliklis pranašauja dialogo skaitytojams gerai žinomą Sokrato gyvenimo baigtį. „Teaitete“ 172 d *sqq* Sokratas apie teismo praktikos

nepaveiktus filosofus kalba su pasididžiavimu, niekindamas teismo ir panašių institucijų kalbėjimo taisyklių sužalotus ir laisvės netekusius politikus. Pasak jo, atsidūręs ten, kur į dalykus reikėtų (iš aukštai) pažvelgti filosofo žvilgsniu, apsukrusis polio kalbėtojas pats pasirodytų bejėgis ir bežadis (175 b–d). Plg. paaišk. *ad* 484 e1–3 („darosi stačiai juokingi... kaip juokingi yra politikai"). Dialogo pabaigoje papasakojęs apie sielų laukiantį teismą, Sokratas „grąžina" Kalikliui jam dabar skiriamą priekaištą ir žada: „Ateisi pas aną teisėją, ... ir kai jis ves tave suėmęs, tuomet tu ten išsižiosi ir sutriksi ne prasčiau nei aš čia. Gal ir į žiaunas nuo ko nors negarbingai galėsi gauti, ir kitokių įžeidimų patirti" (526 e–527 a).

486 b4–5

„kokia tai išmintis, kai menas taurų vyrą menku padaro". „Taurų vyrą" – εὐφυῆ φῶτα. Kaliklis vėl kalba apie geros prigimties (εὐφυῆ) gadinimą, šį kartą – ne apie polio įstatymų (plg. 482 e–484 a), bet apie visiško jų neišmanymo žalą. Frazės ritmas ir poetinis žodis φῶτα leido atpažinti dar vieną „Antiopės" citatą (fr. 22 Kambitsis, fr. 186 Nauck).

486 b5–6

nebegeba pats sau padėti ir iš baisiausių pavojų ištraukti nei savęs paties, nei kokio kito žmogaus. V–IV a. Atėnuose politinė iškalba buvo svarbus ir veiksmingas asmens gyvybės ir turto apsaugos įrankis gana nesaugiame pilietiniame gyvenime. „Gebėti sau padėti", „išsigelbėti iš pavojaus" – ryški „Gorgijo" tema, neabejotinai susijusi su Sokrato proceso patirtimi ir jo baigties apmąstymais.

486 c1–2

gyvens jis polyje tiesiog begarbis? „Begarbis" – ἄτιμος. Tapęs begarbis, begarbystę (ἀτιμία) patyręs žmogus Atėnuose

netekdavo visų arba dalies piliečio teisių, tad dažnai turėjo ribotas galimybes priešintis patiriamai neteisybei. Andokido kalboje *De mysteriis* 73–76 dėstomos priežastys, dėl kurių piliečiai galėjo tapti *atimoi*, ir teisinės įvairių rūšių *atimijų* pasekmės. Begarbiais tapdavo įvairų finansinių įsiskolinimų poliui arba neteisingais teisiniais veiksmais prieš kitus piliečius nusikaltę žmonės. Dėl vagysčių arba korupcijos piliečio garbės netekę atėniečiai nebeturėdavo politinių teisių, tačiau išsaugodavo nuosavybės teisę. Taip pat buvo baudžiami iš mūšio ar nuo karo tarnybos pabėgę, tris kartus melagingai liudiję arba tėvus skriaudę atėniečiai. Būta ir daugiau *atimijos* atmainų. „Kai kuriems nebuvo leidžiama plaukti per Helespontą, kitiems – į Joniją, dar kitiems buvo įsakyta nekelti kojos į agorą“.

486 c3

duoti į žiaunas. Ἐπὶ κόρρης τύπτειν. Κόρρη nusako šoninę galvos pusę – smilkinį arba žandikaulius. Antikos laikų gramatikai žodžius „duoti į κόρρη“ laiko posakių „trenkti per galvą“ (ἐπὶ τῆς κεφαλῆς) arba „į žandikaulius (ἐπὶ τῆς γνάθου)“ sinonimu. Tokie veiksmai Atėnuose laikyti labai dideliu įžeidimu (*hybris*). Iškelti teisminį ieškinį skriaudėjui tokiais atvejais galėjo ne tik pats nukentėjusysis, bet ir kiti Atėnų piliečiai. Demostenas kalboje „Prieš Meidiją“ 72 aiškina, kad laisvajam žmogui baisus ne pats smurtinis veiksmas ir suteikta fizinė žala, o patiriamas pažeminimas (*atimia*); aukai ir visiems tai regėjusiems įžeidimas yra akivaizdus, nors nėra lengva kitiems tą patirtį nusakyti. Plg. 508 d, 527 a.

486 c4–8

gerasis, baik paneigimus, gyvenimo darbų muzikalumą puoselėk... kitiems paliki šiuos gudrius, – derėtų sakyti, – kliedesius ar pliurpalus, – dėl jų gyventi gausi tuščius namus. Jambinis ritmas ir poetinė κενοῖσιν forma

(486 c7) rodo, kad Kaliklis vėl pritaiko Euripido Dzeto žodžius. Įvairias to paties fragmento (fr. 10 Kambitsis, fr. 188 Nauck) eilutes cituoja Jonas Stobietis (IV, 15, 13) ir Dionas Chrisostomas (*Or.* LXXIII, 10).

Dialogo Kaliklis Dzeto partiją pritaiko savo akistatos su Sokratu situacijai. Euripido Dzetas, regis, ragino brolį liautis kvailioti – παῦσαι ματάιζων (fr. 10, 2). Kalikliui gana Sokrato paneigimų (*elenchų*) – παῦσαι ἐλέγχων. Jis ragina Sokratą puoselėti darbų (πραγμάτων) muzikalumą. Anot Olimpiodoro, tragedijos Dzetas kalbėjo apie karų (πολέμων) muzikalumą (*In Gorg.* 26, 24), tačiau πολέμων netinka jambiniam eilutės metrui, todėl „Antiopės" fragmentų leidėjai ieško kitų sprendimų.

Kaliklis praleidžia Dzeto raginimus „kasti, arti žemę ir prižiūrėti kaimenes" (fr. 10, 4), o σοφίσματα, „gudrybės" (fr. 10, 5: τὰ κομψὰ ταῦτ'... σοφίσματα, „šias įmantrias gudrybes") pakeičia ληρήματα ir φλυαρίας („kliedesius" ir „pliurpalus" / „nesąmones") galbūt todėl, kad σοφίσματα primena „sofistus". Kaliklis jų, regis, nemėgsta, bet ir netapatina su Sokratu (plg. 520 a–b).

Panašiais žodžiais mesti „tuščius pliurpalus" Sokratą ragina Platono dialogo Hipijas („Hipijas I" 304 a–b). Pasak jo, užuot knaisiojęs kalbų smulkmenas, Sokratas turėtų pasirūpinti tikrai svarbiu ir vertingu dalyku – „kad gebėtų teisme, taryboje ar kitokiame valdžios susirinkime, gerai ir gražiai sudėjęs kalbą, įtikinti ir laimėti ne kokius mažmožius, bet didžiausią laimikį – savęs, savo turtų ir draugų saugumą".

486 c8–d1

sek ne tokius mažmožius paneiginėjančiais vyrais. „Mažmožiais" (τὰ μικρὰ ταῦτα) Kaliklis vadina tuščius, nes nepraktiškus, filosofų nagrinėjimo objektus. Pats jis, nesileisdamas į paneiginėjimus, greitai ir ryžtingai paaiškino

Sokratui, kas yra tikrasis prigimtinis teisingumas. Kita vertus, tais pačiais praktiniais sumetimais jis ne tik neatsisako dalyvauti prigimtį varžančio polio gyvenime, bet ir Sokratą ragina suskubti pramokti šio gyvenimo taisyklių – palikus filosofiją imtis didesnių dalykų (484 c).

Kaliklio vertinimas ryškiai prieštarauja Sokrato kartojamam teiginiui, esą dialogo pašnekovai svarsto „ne kokius menkniekius (οὐ πάνυ σμικρὰ ὄντα), bet tai, ką žinoti, ko gero, yra visų gražiausia, o nežinoti – bjauriausia [arba ‚gėdingiausia', αἴσχιστον]" (472 c). Plg. 487 b5: „Ir dar pačiais svarbiausiais klausimais!"; 527 d7–e1: „Ir dar apie pačius svarbiausius dalykus!" (περὶ τῶν μεγίστων). Kaliklis pripažino, kad, jei Sokratas kalbėjo rimtai, visas gyvenimas apsiverčia aukštyn kojomis, tačiau čia pat nurašo jo filosofavimą kaip vaikiškus niekus.

486 d2–488 b1

Kaliklis – tinkamas „bandymo akmuo". Sokratas galės pasitikrinti, ar teisingai gyvena

Kaliklis metė Sokratui rimtą iššūkį kritikuodamas jo gyvenimo kelią ir pranašaudamas (*ex eventu*) tragišką jo baigtį. Nenuostabu, kad Sokrato atsakyme labai ryškiai skamba apologetinis motyvas. Pokalbis prasidėjo aiškinantis, kas yra Gorgijas ir jo menas. Dabar Sokratas kalba apie *savo* sielos išbandymą: „ar ji teisingai gyvena" (487 a1 *sq*). Pasak jo, Kaliklis tokiam tikrinimui idealiai tinka, kadangi kitaip nei dauguma Sokrato sutinkamų žmonių nestokoja nei žinojimo (ἐπιστήμη), nei palankumo (εὔνοια), nei atvirumo (παρρησίαν). Ankstesnieji pašnekovai, Gorgijas ir Polas, anot Sokrato, pritrūko pastarosios savybės: „Abu yra tokie drovūs, kad iš gėdos ir vienas, ir kitas nepabijojo patys sau prieštarauti daugelio žmonių akivaizdoje" (487 b).

„Faidone" Sokratas savo laikyseną (jis nesielvartauja, kad tuoj teks mirti) gina ir aiškina būreliui ištikimų bendraminčių, kuriems galima kalbėti apie tokius ezoterinius Platono filosofijos dalykus kaip pavidalai (*idėjos, eidai*). „Gorgijo" apologija skirta ne artimam filosofo ratui, bet aktyviems polio veikėjams, kokiu galėjo tapti ir pats Platonas. (Apie tai, kad Sokratą imtis politikos raginantis Kaliklis gali būti laikomas paties Platono vidinės pagundos personifikacija, politinis *alter ego*, žr. Įvadas, p. 43 *sq*). Asmeninio skambesio Sokrato kalbai suteikia ir jo papasakotas (kadaise nugirstas) ankstyvosios Kaliklio jaunystės laikų epizodas (487 c–d).

Sokratas sakė, kad, kitaip nei Atėnų teisme, jam pakanka pašnekovo pritarimo ir liudijimo (472 b–c). Tad Kaliklis jam išties yra nuostabus laimikis (486 e3: *hermaion*), mat tokio kieto oponento pritarimas parodytų, kad Sokrato ginamos pažiūros tikros: taip auksas tikrinamas jį trinant į tam skirtą „bandymo akmenį". Jis sako, kad, jiedviem sutarus, bus prieita tiesa (487 e6 *sq*: ἡ ἐμὴ καὶ ἡ σὴ ὁμολογία τέλος ἤδη ἕξει τῆς ἀληθείας), nes savo poziciją jis tapatina su filosofijos tiesomis (472 b, 481 d–482 a). Dabar, rengdamasis rimčiausiam dialogo išbandymui, Sokratas sutinka (preliminariai) savo poziciją laikyti nuomone (486 e6 *sq*: περὶ ὧν ἡ ἐμὴ ψυχὴ δοξάζει). Jei jo nuomonė atsilaikys prieš patį kiečiausią tikrinimą, ją reikės laikyti tiesa.

Sunku nepastebėti, kad toks (*elenktinis*) tiesos apibrėžimo būdas yra labai personalizuotas ir priklausomas nuo konkrečios dialogo situacijos. Platonui priekaištauta dėl jo dialoguose perteikiamų *elenchų* „partikuliarumo" ir „akcidentalumo": „Šiuo atžvilgiu jis nusileidžia nuasmenintai, universaliai ir racionaliai mokslinio tyrimo eigai [*march of a science*], besilaikančiai Aristotelio iškeltų aksiomų" (Robinson, 1953², p. 16). Čia ne vieta svarstyti, koks būdas prieiti tiesą yra pranašesnis. Kad ir kaip būtų, akivaizdu, kad

vaizduojamuose Sokrato pokalbiuose kitaip būti negalėtų. Plg. Dodds (1959, p. 279 *sq*). Antraip nereikėtų ir pokalbio, ko gero, nereikėtų nė paties Sokrato. Mintis, kad Sokratas kartu su jam pritariančiu pašnekovu stipriausiai liudija (*martyrei*) gyvenimo pasirinkimo tiesą, „Gorgijuje" nusakyta ryškiau ir nuosekliau nei kituose Platono dialoguose.

486 d2–7

Jei mano siela būtų auksinė... turėčiau džiaugtis radęs vieną iš tų akmenų, kuriais tikrina auksą... ir man nebereikia kito tikrinimo. Sokratas kalba apie tikrinant aukso tikrumą ir kokybę naudotą „prabavimo akmenį" (βάσανος). Tam tiko tamsūs kieti mineralai, antai, tamsusis kvarcas arba jaspis. „Prabavimo akmuo" graikų dar vadintas Lidijos akmeniu, tad dabar jį siūloma vadinti liditu. Į tokį akmenį trinamas auksas palieka geltoną pėdsaką. Metaforine prasme kalbėta apie žmogaus būdo tikrinimą bandymo akmeniu (plg. angl. *touchstone*, pranc. *pierre de touche*, vok. *Prüfstein*, rus. *пробный камень* vartoseną ir Teognido „Elegijos" 415–418, 447–452, 1105). Perkeltinai vartotas ir veiksmažodis βασανίζειν – „tikrinti", „testuoti". Pasak E. R. Doddso (1959, p. 280), „vaizduodamas idealų pašnekovą kaip *mąstymo* [*intellectual*] tiesos bandymo akmenį, [Platonas] naujai pasuka seną įvaizdį [*has given to old fancy quite new twist*]".

Tiek daiktavardžiu, tiek veiksmažodžiu buvo nusakomi ir teismo praktikoje vergams taikomi „bandymai" – kankinimai.

486 d5 *sq*

jei jis patvirtintų, kad mano siela gerai prižiūrėta. „Gerai prižiūrėta" – καλῶς τεθεραπεῦσθαι: siela „gražiai pasirūpinta", jai „gražiai patarnauta". Kaliklis ragina Sokratą gyventi veiklųjį polio vyro gyvenimą. Sokrato atsakymas rodo, kad jis svarbesniu (ir svarbiausiu) dalyku laiko sielos

priežiūros reikalus. Grįžtama prie ryškaus pokalbio su Polu pabaigos motyvo – tinkamai prižiūrint sielą (laiku taikant teisingą bausmę) atsikratoma didžiausio blogio. Plg. 477 a *sqq*, 479 b, 480 a–b. Retorika, kaip Sokratas jau aiškino Polui, negeba rimtai prižiūrėti sielos, jos negydo, bet vien nesveikai pamalonina, kaip kulinarija kūną. Plg. 464 d *sqq*, 465 d–466 a. Apie du sielos priežiūros pavidalus vėliau bus svarstoma ir su Kalikliu (500 e *sqq*, 513 c *sqq*, 517 c *sqq*, 521 a).

Anot „Apologijos" Sokrato, didžiausias jo pilietinio gyvenimo rūpestis buvo ir lieka bendrapiliečiams priminti, kad svarbiausia – rūpintis (ἐπιμελεῖσθαι) savo siela (29 d–30 b, 31 b, 36 c–d). Taip pat plg. „Faidonas" 107 c, „Alkibiadas I" 124 a *sqq*, 128 e *sqq*.

Kitus versti rūpintis savimi – įprasta Sokrato veikla. Dabar, spaudžiamas Kaliklio, jis sakosi pagaliau radęs progą pasitikrinti *savo* sielos kokybę. Tokia laikysena gali būti siejama su apologetiniu „Gorgijo" užmoju. Kita vertus, tokia yra ir mėgstama pedagoginė Sokrato gudrybė: nenorėdamas atbaidyti pašnekovo tiesmuka kritika, jis pats prisiima tikrinamo ir auklėjamo pokalbio dalyvio vaidmenį. Plg. 521 a *sq*.

486 e3

būsiu aptikęs tokį laimikį. „Laimikis", ἕρμαιον (dievo Hermio dovana) – netikėtas, tarsi dievo siųstas radinys. „Faidone" 107 c *hermajas* taip pat siejamas su esminiais „rūpinimosi siela" reikalais: jei siela reikėtų rūpintis vien dėl šio gyvenimo, o ne dėl visos jos ateities, niekšams tai būtų tikras laimikis.

487 a2–3

reikia trijų dalykų: žinojimo, palankumo ir atvirumo. „Žinojimo, palankumo ir atvirumo" – ἐπιστήμην τε καὶ εὔνοιαν καὶ παρρησίαν. Kaliklio tirada jau leido patirti, kad

jis yra gerai išsilavinęs („apsiskaitęs") – moka savo teiginiui pritaikyti *physei* / *nomōi* skirtį ir poetinių kūrinių tekstus. Netrukus Sokratas pasakys, kad, daugelio atėniečių nuomone, jis – tinkamai išsilavinęs žmogus (487 b6 *sq*) ir kad jam netrūksta išminties (487 e4: σοφίας). Apie Kaliklio žinojimą, išsilavinimą ir išmintį čia kalbama ne specifine Platono dialogų Sokrato prasme (plg. ankstesnius aiškinimus apie retorikos nemoksliškumą, 454 d–455 a, 465 a), bet matuojant įprastu atėniečių visuomenės matu (plg. 487 b6: „Daugelis atėniečių pritartų").

Apie savo palankumą („draugiškumą") Sokratui kalbėjo pats Kaliklis (486 a: „pasakysiu tai norėdamas tau gera"). Sokratas pateiks savo Kaliklio draugiškumo įrodymą (487 b–c). Platono dialoguose ne sykį kalbama apie palankumą ir draugiškumą kaip būtiną filosofinio svarstymo sąlygą. „Protagoro" Hipijas aiškina, kad ginčas nuo vaido skiriasi tuo, kad ginčytis (ἀμφισβητοῦσι) gali ir vienas kitam palankiai nusiteikę draugai, o vaidijasi (ἐρίζουσιν) nesutariantys priešai (337 b). Sokratas pabrėžia savo elenktinio (kritinio) veikimo geranoriškumą (plg. „Teaitetas" 151 c). Anot Platono „Septintojo laiško", dalyko suvokimas ir supratimas (φρόνησις περὶ ἕκαστον καὶ νοῦς) ateina („nušvinta") tik per geranorišką kritiką (*elenchą*), „klausinėjant ir atsakinėjant be pavydo" (344 b). Olimpiodoras (*In Gorg.* 27, 2) svarsto: „Jei turėtų žinojimą, bet neturėtų palankumo, tuomet nekęsdamas nepatartų taip, kaip reikia. Juk ir gydytojas, jei nekęs, negydys ligonio".

Atvirumas (παρρησία) – drąsa neslėpti tikrųjų savo minčių, anot Sokrato, yra rečiausiai aptinkama savybė. Būtent atvirumo ir drąsos, ne išminties ir palankumo, esą pritrūkę ankstesni du jo pašnekovai (487 b). Aišku, Sokratas ironizuoja – paprastai jo pašnekovams trūksta ne drąsos pasakyti, ką mano, bet noro ir gebėjimo analizuoti savo mintis ir

poelgius ir, svarbiausia, nuoseklumo (*homologia*). Plg. 487 d: „O kad gebi kalbėti atvirai ir nesidrovėdamas, ir pats sakai, ir tavo ką tik pasakyta kalba su tavimi sutaria". Sokrato giriamas už atvirumą ir raginamas nepasiduoti drovai (487 d, 489 a, 492 d, 494 d, 495 a *sq*) Kaliklis įveikia ne vieną sunkią pokalbio vietą, tačiau galiausiai paaiškėja, kad ir jo drąsus atvirumas turi polio *retoriaus* vaidmens nulemtas ribas. Plg. 521 a.

Žinojimo, palankumo ir atvirumo trejetas gali būti siejamas su trimis pagrindiniais sielos pradais – protinguoju, rūsčiuoju bei veržliuoju („garbėtroška") ir geisminguoju. Plg. paaišk. *ad* 491 d4–500 a4 („Didelių norų pildymas – laimingas gyvenimas?").

487 a7–b2

svečiai – Gorgijas ir Polas – jie ir protingi, ir man draugiški, tačiau stokoja atvirumo ir yra drovesni nei derėtų. Sakydamas, kad svečiai („svetimšaliai", ξένω) pritrūko atvirumo, Sokratas veikiausiai nori pabrėžti, kad dabar apie piliečio gyvenimą kalbėsis patys Atėnų piliečiai. Gali būti, kad jis apskritai linkęs pabrėžti svetimšalių ir jų atnešto mokslo svetimumą ir kitoniškumą. Plg. Dalfen (2004), p. 344 *sq* (*Die Sophisten ‚gehören nicht dazu'*) ir paaišk. *ad* 449 b2–3 („ne vien čia, bet ir kitur").

487 b3–5

iš gėdos ir vienas, ir kitas nepabijojo patys sau prieštarauti daugelio žmonių akivaizdoje. Plg. 461 b, 482 c–d. Dėl to, kad gėda prastai pasirodyti „daugelio žmonių akivaizdoje", su Sokratu sutiktų dauguma atėniečių. Tačiau kitam Sokrato teiginiui, esą gėdą sukelia tai, kad žmogus yra nenuoseklus ir pats sau prieštarauja, jie vargiai pritartų. Kad prieštarauti sau yra gėda ir negražu (*aiskhron*), yra vienas iš „Gorgijo" Sokrato tvirtai skelbiamų ir ginamų teiginių (plg. 482 b–c,

488 a–b, 527 d *sq*). Būtent nuosekli laikysena neleidžia jam, net atsidūrus teisme ir sulaukus neteisingų kaltinimų, griebtis retorinės gynybos ar kaip nors kitaip išsisukinėti. Sokrato oponentų retorinė politinė orientacija mokė būtent šito – gebėjimo prisitaikyti prie aplinkybių.

487 b5

Ir dar pačiais svarbiausiais klausimais! Plg. paaišk. *ad* 481 b8–9 („Man regis, Kalikli, nepaprastai rimtai") ir 486 c8–d1 („sek ne tokius mažmožius paneiginėjančiais vyrais").

487 b6–7

Daugelis atėniečių pritartų, kad turi tinkamą išsilavinimą. Ir man linki gera. Plg. paaišk. *ad* 487 a2–3 („reikia trijų dalykų: žinojimo, palankumo ir atvirumo"). Olimpiodoras atkreipia dėmesį, kad šį kartą pats Sokratas pasitelkia daugumos („vidutinio žmogaus", τὸν πολὺν ἄνθρωπον) liudijimą (*In Gorg.* 27, 2).

487 c2

jūs keturiese buvote susivieniję puoselėti išmintį. „Susivienįę puoselėti išmintį" – κοινωνοὺς γεγονότας σοφίας. Gali būti, kad žodžiu κοινωνοί („bendrininkai", „dalininkai", „partneriai") norėta parodyti, kad Sokrato minimas ketvertas sudarė tam tikrą susivienijimą ar asociaciją (κοινωνία), savotišką filosofijos būrelį. J. Dalfenas (2004) verčia: *ihr zu viert Mitglieder eines Vereins zur Pflege der Weisheit seid.*

487 c3–4

Teisandras Afidnietis, Androtiono sūnus Andronas ir Nausikidas Cholargietis. Iš čia minimų Kaliklio filosofų būrelio narių daugiausia žinoma apie Androną. Veikiausiai tai yra tas pats Andronas, kuris minimas „Protagore" 315 c kaip

vienas iš Kalijo namuose Hipiją supančių ir apie prigimtį (*physis*) jį klausinėjančių gerbėjų (šalia atėniečių Eriksimacho ir Faidro). E. R. Doddsas čia įžvelgia ryšį tarp Kaliklio ir „φύσις doktrinos pradininko". Andronas buvo vienas iš 411 m. valdžią Atėnuose paėmusių keturių šimtų oligarchų. Režimui žlugus, jis Taryboje iškėlė kaltinimą keliems buvusiems savo bendrininkams (pseudo Plutarchas, *Vitae decem oratorum* 833 e *sq*). Demosteno žiniomis, Andronas vėliau už skolas buvo patekęs į kalėjimą, iš kur galiausiai paspruko (*Or.* XXII, 33 *sq*). Androno sūnus Androtionas II buvo turtingas atėnietis, vienas iš „Atidės" (Atikos istorijos) autorių (vadinamųjų Atidų). Šis Androtionas buvo Isokrato mokinys, tad apie filosofijos naudą turėjo būti tos pačios nuomonės, kokia čia yra priskiriama jo tėvui, Kaliklio bendraminčiui.

Jei čia Sokrato minimas Afidnietis (iš Afidnės demo) *Teisandras* yra viename IV a. pradžios įraše minimas „[...]isandras, Kefisodoro sūnus, Afidnietis" (*Inscriptiones Graecae* II^2 1929), jis turėjo būti labai turtingas, nes įraše kalbama apie (turtingiausiems piliečiams tenkančią) liturgijos prievolę. Jo sūnus galėjo būti to paties Isokrato mokinys Kefisodoras (kaip buvo įprasta, gavęs senelio vardą). Plg. Dalfen (2004), p. 346.

Ksenofonto „Atsiminimuose" (II, 7, 6) Sokratas mini *Nausikidą*, kuris taip sėkmingai verčiasi miltų malimu, kad „maitina ne vien namiškius, bet ir gausybę kiaulių bei jaučių, ir dar lieka tiek, kad dažnai imasi polio liturgijų". Plg. Aristofanas, „Moterys susirinkime" 422–426. Sokratas Nausikidą, kaip ir Teisandrą, pavadina pagal jo demą – Cholargietis (iš Cholargo demo).

Matyti, kad Kaliklis priklausė Atėnų „auksinio jaunimo" būreliui. Pasak E. R. Doddso, tokie jaunuoliai „‚naujųjų mokslų' [*new learning*] pramokdavo tiek, kiek pakako atsikratyti netikusių moralinių skrupulų" (1959, p. 282). Apie Kaliklio rato ryšį su Isokratu žr. Įvadas, p. 48.

487 c4–5

Sykį nugirdau, kaip tarėtės. J. Dalfenas (2004, p. 346 *sq*) svarsto, kad neverta labai stebėtis, jog galėta nugirsti, kaip tarėsi artimų bičiulių rato („klubo“) nariai: tiek Platono dialogai, tiek Ksenofonto „Atsiminimai“ rodo, kad Atėnuose dažnai bendrauta viešai. Atsitiktinai pro šalį ėjęs ar kur nors užsukęs žmogus galėjo tapti grupelės pokalbio klausytoju. Plg. „Eutideme“ 304 d *sqq* papasakotą epizodą.

487 c6–7

nereikia veržtis filosofiją pažinti iki smulkmenų. „Pažinti iki smulkmenų“ (εἰς τὴν ἀκρίβειαν φιλοσοφεῖν) – siekti kruopščiai, „akribiškai“ išsiaiškinti filosofijos dalykus. Kaliklio būrelio nuomonė gali priminti Isokrato teiginį, esą geram piliečiui „daug svarbiau yra neblogai išmanyti (ἐπιεικῶς δοξάζειν) naudingus dalykus nei tiksliai žinoti (ἀκριβῶς ἐπίστασθαι) tai, kas nėra naudinga, ir kad būti truputį pranašesniam svarbiuose dalykuose yra daug daugiau nei labai išsiskirti gyvenimui nenaudinguose mažmožiuose“ (*Helenae encomium* 5). Plg. Įvadas, p. 47.

487 d1–2

kad nepastebimai nesugestumėte pasidarę išmintingesni nei dera. „Nepastebimai nesugestumėte“ – μὴ... λήσετε διαφθαρέντες. Plg. 484 c7 (διαφθορά). Atkakliai filosofuojantis Sokratas buvo kaltinamas tuo, kad „gadina jaunimą“ (διαφθείρει).

487 d2–3

duodi man tuos pačius patarimus. Plg. 485 e *sqq*.

487 d5–6

kad gebi kalbėti atvirai ir nesidrovėdamas, ir pats sakai, ir tavo ką tik pasakyta kalba su tavimi sutaria. Apie savo

drąsą Kaliklis tiesiogiai nekalbėjo, tačiau tai, kaip jis pasmerkė ankstesnių Sokrato pašnekovų drovumą (482 c–d), leidžia manyti, kad pats jis nusiteikęs kalbėti atvirai. Tai parodė ir drąsūs jo teiginiai apie įgimtą stiprios prigimties žmonių pranašumą prieš silpnųjų minią (482 e *sqq*). Sokratas giria Kaliklio *homologiją*. Plg. 482 b–c. Netrukus paaiškės, kad jis reikalauja ne tik žodžių, bet ir veiksmų *homologijos*, nuoseklumo (488 b).

487 e1–3

jau bus pakankamai patikrintas... tad jam nebereikės jokio kito bandymo akmens. „Patikrintas“ – βεβασανισμένον; „kito bandymo akmens“ – ἐπ’ ἄλλην βάσανον. Žr. paaišk. *ad* 486 d2–7.

487 e5–6

esi man draugiškas – pats taip sakai. Plg. 485 e, 486 a.

487 e7–488 a2

svarstyti tuos dalykus, dėl kurių tu man priekaištavai, yra gražiausias klausimas: koks turi būti žmogus, ko turi imtis ir kaip toli eiti. „Svarstyti... gražiausias klausimas“ perteikia καλλίστη σκέψις – „gražiausias nagrinėjimas / tyrimas“. Sokratas formuluoja bendriausią „Gorgijo“ svarstymų temą. Apibūdinimo pasirinkimas – „*gražiausias* klausimas“ gali būti susijęs su Sokrato nusiteikimu svarstyti moralinį gyvenimo pasirinkimo aspektą. Būtent klausimas apie elgesio grožį arba bjaurumą parklupdė ankstesnį Sokrato pašnekovą.

488 a2–3

jei mano gyvenimas kuo nors neteisingas, žinok, kad klystu ne tyčia, bet dėl savo neišmanymo. Sokratas sau pačiam pritaiko garsųjį savo teiginį, esą niekas neklysta (nesielgia neteisingai) savo noru (plg. „Apologija“ 25 e–26 a). Šio

teiginio atgarsių esama ir ankstesniajame Sokrato svarstyme (467 c–468 e). Sokratas savo gyvenimo (pasirinkimo) klaidas sieja su neišmanymu (ἀμαθία). Panašiai žmonių daromą blogį aiškina „Protagoro“ (345 d–e) ir „Menono“ (77 b *sqq*) Sokratas. Anksčiau neišmanymas buvo pavadintas sielos ydingumu drauge su neteisybe, bailumu ir kitais tokiais dalykais (477 b).

Platono „Įstatymų“ Atėnietis nežinojimą, dėl kurio daromos klaidos, kildina iš per didelės meilės sau (731 c–732 a), o „Timajo“ protagonistas kaltomis vadina liguistas kūno būsenas (86 d *sqq*).

488 a4–6

kad jau pradėjai mane mokyti, nesitrauk ir kaip reikia parodyk man, kas yra tas dalykas, kurio turėčiau imtis. Panašiai „Sokrato apologijoje“ Sokratas sako Meletui, kad nereikėjo traukti klystančio žmogaus teisman, bet derėjo tokį pamokyti ir paauklėti: išmokęs pamoką Sokratas liautųsi daręs tai, ką darė netyčia („nenorėdamas“, ἄκων), t. y. „gadinęs jaunimą“(26 a). „Eutifrono“ pabaigoje, Eutifronui atsisakius tęsti užtrukusį ir susipainiojusį dievobaimingumo sampratos nagrinėjimą, Sokratas sušunka: „Ką darai, bičiuli! Nueini atėmęs iš manęs didžią viltį, kad, iš tavęs išmokęs, kas yra dievobaiminga ir kas nėra, atsikratysiu Meleto kaltinimų parodydamas jam, jog Eutifrono dėka jau tapau išmintingas dieviškųjų dalykų klausimu ir iš nežinojimo nebeprasimanau apie juos, kas tik galvon šauna. Taip pat ir likusį savo gyvenimą nugyvenčiau kiek įmanoma geriau“ (15 e–16 a).

Jau kalbėdamas su Gorgiju Sokratas siekė bendravimą paversti pašnekovų poziciją tinkamai išbandančia *kritika*. Plg. 457 e *sqq*, 462 a, 467 a *sqq*, 470 c, 471 e *sqq*, 473 b *sqq*, 475 e–476 a. Dabar parodoma, kad jo taikomo *elencho* tikslas – ne vien atmesti klaidingas nuomones, bet ir parodyti, kokiõs pozicijos galima ir tinka laikytis.

Sokratas mėgsta pedagoginiais sumetimais pokalbyje užimti auklėjamo ir mokomo pašnekovo vietą. Plg. „Eutifronas“ 5 a, „Hipijas I“ 291 b. Šį kartą jis, kaip sakė Kalikliui, ieško tinkamo „prabavimo akmens“. Paaiškėjus, kad jo gyvenimo pozicija lieka nepaneigta, ir kritikas negeba jam pasiūlyti geresnio kelio, Sokratas galės pakviesti pašnekovą sekti savo pavyzdžiu. Plg. 527 c–e.

488 a6–8

jei pričiupsi mane, kad dabar su tavimi sutikau, o vėliau nedarysiu to, dėl ko buvau sutikęs. Plg. paaišk. *ad* 487 d5–6. Pedagoginį Sokrato talentą prisiimti mokinio vaidmenį taikliai komentuoja Olimpiodoras: „Įsidėmėk didelę Sokrato išmintį: tai, ką turėjo daryti Kaliklis, jis priskiria sau, kad tokiu būdu jį atverstų. Sako: ‚Kalikli, jei įtikintum mane manyti kaip tu, ne vien žodžiais turėčiau pritarti, bet ir patikėti žodžius darbams. Juk negana paskelbti žodžius, reikia siekti darbų, idant galėtume tuos žodžius išmėginti tinkamais darbais. Tad, jei ir aš tave įtikinčiau, Kalikli, ne vien žodžiais pritark, bet visada daryk tai, kam pritarsi“ (*In Gorg.* 27, 3).

488 a8–b1

laikyk mane visišku kvaiša ir daugiau niekada manęs nebemokyk. Išmokęs pamoką, Sokratas turėtų žinoti, kaip elgtis ir gyventi, tad nebedarytų klaidų – juk klydo netyčia (488 a3: οὐχ ἑκών), iš neišmanymo. Negalėdamas gyventi pagal gautas žinias, jis parodytų, kad negeba mokytis, todėl yra nepataisomas.

488 b1

būsiu nieko vertas padaras. Polas gynė retorių vertę ir galią (466 a *sqq*), Kaliklis šlovino stiprios prigimties pranašumą (483 a–484 c), Sokratas laikosi įsitikinimo, kad žmogaus ir jo pozicijos vertę rodo gebėjimas būti nuosekliam (su savimi sutarti), gyvenimo žodžių ir darbų *homologija*.

488 b2–491 d3

Kaliklio teiginių (483 a *sqq*) analizė. Kas yra „geresnieji" ir „stipresnieji"?

Kaliklio kalba apie prigimties ir įstatymo teisingumą parodė, kad, kitaip nei Polas, jis moka atkreipti dėmesį į sąvokų vartoseną ir ją analizuoti. Vis dėlto Sokrato apklausa atskleis, kad ir šio jo pašnekovo teiginiai nėra nuoseklūs ir tinkamai apmąstyti. Aukštindamas prigimtinę stipresniųjų ir geresniųjų teisę turėti daugiau už silpnesniuosius ir prastesniuosius, Kaliklis vartojo dvejopus apibūdinimus. Vieni (ἐρρωμενέστεροι, δυνατότερος, δυνατοί, ἰσχυρότεροι) nusako didesnę fizinę galią ir jėgą turinčius žmones („galingesnieji", „stipresnieji", „stiprūs"). Žodis κρείττων („stipresnis", „pranašesnis"; priešingybė ἥττων) Kaliklio kalboje veikiausiai taip pat nusako fizinės galios pranašumą. Stipresnieji ir galingesnieji turi teisę valdyti silpnuosius (οἱ ἀσθενεῖς, οἱ ἀσθενέστεροι, ἀδυνατώτερος); pastaruosius Kaliklis dar vadina (sau ir rūpimiems žmonėms padėti negebančiais) vergais, o stipresniuosius – vyrais (483 b). Kitais apibūdinimais (juos Kaliklis vartoja rečiau) supriešinami „geresnieji" (βέλτιστοι, βελτίων, ἀμείνων) ir „prastesnieji" (χείρων, φαυλότεροι).

Visa Kaliklio kalba apie silpnųjų daugumos tramdomus stipresnius ir geresnius žmones, kaip ir jo minimi Kserkso žygio ir (Pindaro eilių) graikų galiūno Heraklio pavyzdžiai, pakankamai aiškiai rodo, kad jis turi omenyje prigimtine kūno galia paremtą pranašumą ir gerumą. Taip Kaliklio žodžius apie stipresniųjų pranašumą supratęs Sokratas (488 b8–d3) sulaukia ryžtingo jo pritarimo: „Tai aš tau aiškiai ir sakau: tas pat [yra ‚galingesnis', ‚geresnis' ir ‚stipresnis']" (488 d4). Remdamasis šia prielaida Sokratas verčia Kaliklį sutikti, kad silpnesniųjų *dauguma* visada yra stipresnė, vadinasi, ir geresnė bei pranašesnė už vieną atskirą galiūną (488 d), todėl jos sprendimai ir įstatymai (sakantys,

kad „teisinga yra turėti po lygiai, o ne daugiau, ir kad labiau gėdinga daryti neteisybes nei patirti") yra gražūs, atitinka prigimtį ir neturi būti jai priešinami (488 d–489 b).

Su tokia išvada elitariškai nusiteikęs aristokratas Kaliklis tikrai neketina sutikti, todėl keičia savo teiginį. Pasirodo, kalbėdamas apie jėgą ir galią, jis vis dėlto turėjo omenyje ne kūninį pajėgumą – galingesnieji žmonės yra geresni ir vertesni (489 b7–e5). Kaliklio siūlomas apibrėžimas skamba tautologiškai („geresnieji" yra „labesnieji", žr. paaišk. *ad* 489 e5), tad Sokratui tenka perimti iniciatyvą: gal geresniais ir galingesniais Kaliklis vadina protingesnius žmones? (489 e6 *sq*). Kaliklis džiaugiasi nurodyta išeitimi: „Dėl Dzeuso, taip! Būtent juos" (489 e9). Tačiau jo entuziazmas netrunka nuslopti, kai Sokratas pradeda priekabiai aiškintis, kokiomis aplinkybėmis ir kokių dalykų už kitus protingesni žmonės turėtų gauti daugiau: maisto, gėrimo, apsiaustų ar batų (490 b–e)? Suirzęs Kaliklis vėl kaltina Sokratą tuščiu plepėjimu (490 e) ir pasiūlo dar vieną geresniųjų ir galingesniųjų apibrėžimą: tai „polio reikalus išmanantys ir vyriški [arba ‚drąsūs'] " žmonės; „jiems priklauso valdyti polį, ir tai yra teisinga, jeigu jie turi daugiau nei visi kiti – valdantieji daugiau nei valdiniai" (491 d).

Sokratas turi pagrindo kaltinti Kaliklį nenuoseklumu (491 b–c). Kita vertus, jam pavyko perkelti svarstymą į etinių vertybių plotmę. Kaliklis sutinka gerumą ir galingumą matuoti protingumu, polio reikalų (*ta politika*) išmanymu ir drąsa. Kitas pokalbio žingsnis, klausiant, ar kitus valdyti turintys žmonės patys geba valdytis (491 d4 *sqq*), dar labiau išryškins etinę analizės kryptį.

488 b2–d4

Kas yra Kaliklio „geresnieji" ir „stipresnieji"?

488 b8–d2

Ar geresniu ir galingesniu vadini tą patį žmogų? ... Aiškiai apibrėžk man šį dalyką: „galingesnis", „geresnis" ir

„stipresnis“ – tai tas pat ar ne tas pat? Sokratas pradeda nagrinėti Kaliklio vartojamas sąvokas. „Valstybėje“ 338 c *sqq* jis panašiai pradeda klausinėti Trasimachą apie jo pateiktą teisingumo apibrėžimą: „tai, kas naudinga stipresniajam“. Sąvokų apibrėžimas ir tikslinimas apskritai yra vienas iš pagrindinių Sokrato svarstymo metodų; jis taikomas ir *elencho* (pašnekovo pozicijos kritikos ir paneigimo) situacijoje.

488 b6

Ar gerai atsimenu? Sokratas turi puikią atmintį. Jo pašnekovai negali tikėtis, kad jis pamirš jų sykį paskelbtus teiginius ir nepastebės, jei vėliau jie ims kalbėti kitaip, patys sau prieštaraudami. Siekdamas priversti Protagorą atsisakyti ilgų kalbų Sokratas „Protagore“ 334 c–d sako esąs užuomarša. Netrukus Alkibiadas paaiškina, kad apie savo užmaršumą Sokratas kalba juokaudamas (παίζει), o iš tikrųjų nieko nepamiršta (kitaip nei dauguma pokalbio klausytojų) (336 d).

488 c3–6

teigdamas, esą dideli poliai mažuosius puola pagal prigimties teisę, nes jie yra galingesni ir stipresni. Plg. 483 d.

488 d5–489 b6

Jei „geresnysis“ yra tas pat, kas „stipresnysis“, daugumos įstatymai yra prigimties (kaip ją nusakė Kaliklis) įstatymai

489 a1–2

žiūrėk, pats dabar nepakliūk į drovos spąstus! Plg. 482 d–e.

489 a5–6

tau pritarus, būsiu visiškai tikras, pasitikėdamas dalykus skirti gebančio vyro pritarimu. Sokratas primena, kad

Kaliklio atvirumas, protas ir draugiškumas („nepašykštėk!“) leidžia tikėtis, jog pokalbis su juo veiks kaip „bandymo / prabavimo akmuo“. Plg. 486 c–487 a, 487 e.

Girdamas Kaliklį kaip dalykus aiškiai skirti (διαγνῶναι) gebantį vyrą, Sokratas veikiausiai turi omenyje ne vien skvarbų pašnekovo protą, bet ir jo gebėjimą skirti artimų sąvokų (sinonimų) reikšmes. Turint omenyje, kad Kaliklis ką tik nemokėjo atskirti ir apibrėžti, kas yra „galingesnis“, „geresnis“ ir „stipresnis“, pagyrimas skamba ironiškai. Kaliklis akivaizdžiai nesimokė Prodiko sinonimikos mokslo. Sokratas, nors ir išklausė tik pigesnę jo paskaitą („pasirodymą“, *epideixis*) už vieną drachmą (neturėdamas pinigų brangesniam, penkiasdešimt drachmų kainuojančiam kursui, „Kratilas“ 384 b), sinonimikos pramoko pakankamai, kad sublizgėtų intelektualių pašnekovų draugijoje. Plg. „Protagoras“ 341 a, „Charmidas“ 163 d, „Lachetas“ 197 d.

489 b3–6

be reikalo mane puolęs teigdamas, kad įstatymas ir prigimtis yra priešingi dalykai, o aš neva esu tai perpratęs ir tuo piktnaudžiauju svarstymuose... Plg. 482 e–483 a.

489 b7–e5

„Galingesnis“ reiškia „geresnis“ ir „vertesnis“

489 b7–8

šitas vyras niekad nesiliaus kalbėjęs nesąmones! ... ar ne gėda tau, sulaukus tokio amžiaus, kibti prie žodžių. „Kalbėjęs nesąmones“ – φλυαρῶν. Kaliklis primena ankstesnius savo priekaištus filosofijos nesąmonėmis (plg. 486 c7: φλυαρίας) ilgiau, nei dera, žaidžiančiam žmogui. Žr. paaišk. *ad* 486 c4–8. Akivaizdu, kad dabar jis nori pasakyti: „Apie ką kalbėjau! Vėl kimba prie žodžių, prie visokių smulkmenų!“

Sokrato ne kartą pagirtas ir paragintas būti jo mokytoju, Kaliklis dar turi kantrybės tęsti pokalbį, be abejo, tikėdamasis, kad, patikslinęs savo teiginių prasmę, įveiks vaikišką pašnekovo priekabumą ir įkyrumą. Netrukus Kaliklis vėl skųsis atkakliu Sokrato polinkiu kalbėti apie „niekus“ (490 c–e).

„Valstybės“ Trasimachas taip pat kalba apie smulkmenišką (*akribologišką*) Sokrato priekabumą, vadindamas jį skundiku, *sikofantu* (340 d–e). Hipijas „Hipijuje I“ 304 a–b Sokrato svarstymo manierą pavadina „žodžių nuograndomis ir smulkiai sukapotais gabalais“ (plg. paaišk. *ad* 486 c4–8), o „Hipijuje II“ piktinasi, kad Sokratas, užuot svarstęs reikalo visumą, kimba prie žodžių smulkmenų (369 b–c). Galima suprasti, kad Sokrato kruopštumas jo pašnekovams, net ir gana išsilavinusiems, atrodė perteklinis, juolab kad kruopščiai nagrinėdamas ryžtingai iškeltus teiginius Sokratas parodydavo jų pozicijos silpnumą. Savimi pasitikintys Sokrato pašnekovai nėra pratę taip (dažnai viešai) pralaimėti ir greitai suirzta.

R. Jenksas pažymi, kad girdėdamas Sokrato daromas išvadas (išeina, kad tikruosius prigimties įstatymus gali skelbti „krūva vergų“, 489 c4 *sqq*), Kaliklis pats jaučia gėdą, tačiau stengiasi savo jausmą perkelti Sokratui: „Kaliklis mėgina apsisaugoti nuo vidinės gėdos jausmo ragindamas Sokratą jausti išorinę gėdą“ (2012, p. 377), t. y. suprasti, kad jis elgiasi netinkamai (plg. Įvadas, p. 64). Taip pat žr. paaišk. *ad* 494 e7–8.

489 c1

jei kas suklysta ties kuriuo nors žodžiu, laikyti tai laimikiu? Kalbėdamas apie laimikį, Kaliklis veikiausiai (kandžiai) atsiliepia į Sokrato žodžius apie tikrąjį laimikį – drąsų, protingą ir draugišką pašnekovą. Plg. 486 d *sqq* ir 489 a. Kaliklis galbūt nori pasakyti, kad tikrasis Sokrato laimikis – pašnekovo *lapsus linguae*.

489 d5 *sq*

pradėkime dar sykį: pasakyk man. Sokratas ragina Kaliklį dar kartą nuo pradžios pamėginti atsakyti į jo klausimą. Dialogų Sokratas dažnai, ypač svarstymui patekus į aklavietę, ragina pašnekovą grįžti ten, kur pradėta, ir pamėginti „dar kartą iš pradžių“. „Eutifrone“ dievobaimingumo ekspertas Eutifronas, išgirdęs Sokrato raginimą dar sykį nuo pradžios svarstyti, kas yra dievobaiminga, ir patyręs, kad Sokratas neketina jo paleisti, kol negaus atsakymo, sako, labai skubąs ir turįs bėgti (15 c–e).

Sokrato inicijuojami sugrįžimai verčia pašnekovus kartoti mąstymo pamokas, pratintis ieškoti taiklaus apibrėžimo, o kartu parodo, kad filosofai, kitaip nei praktinių reikalų spaudžiami polio veikėjai, niekur neskuba ir turi laiko mąstyti. Plg. „Teaitetas“ 172 c *sqq*.

489 d7–8

švelniau mokyk savo mokinį, kad nenustočiau lankyti tavo pamokų. Plg. 488 a. Nors Sokratas neturi pinigų ir pasitraukęs nepadarytų mokytojui jokių nuostolių, jo grasinimai sukuria dialogo skaitytojams gerai pažįstamą sofistų mokyklos situaciją. Sofistą Dionisidorą Sokratas ragina nekalbėti labai griežtai („nemaloniai“, χαλεπῶς) („Eutidemas“ 302 c), o Hipiją prašo nesijuokti, jei jis dėl savo nenuovokumo kelis kartus turės pakartoti klausimą, bet atsakyti švelniai ir maloniai („Hipijas II“ 364 c–d). Kaliklis puikiai perpranta ironišką Sokrato vaidybą.

489 d7 pavartotas veiksmažodis προ-δίδασκε („mokyk“) galbūt nusako parengiamąjį (*pro*-)mokymą. Sokratas, regis, prašo Kaliklio pamokyti jį taip, kad vėliau jis žinotų, ką galvoti ir kaip elgtis. Plg. Dodds (1959), p. 287.

489 e1

Apsimeti, Sokratai? „Apsimeti“ – εἰρωνεύῃ. Kaliklis kaltina Sokratą (e)ironiškumu: jis apsimeta nenuovokiu ir jautriu

mokiniu. Sokratas primena, kad pats Kaliklis ką tik vaidino Euripido tragedijos personažą.

489 e2

Prisiekiu Dzetu. Μὰ τὸν Ζῆθον. Sokratas žaismingai iškreipia ir pokalbio situacijai pritaiko priesaiką Μὰ τὸν Ζῆνα, „prisiekiu Dzeusu". Plg. paaišk. *ad* 461 a7–b1 („Dėl šuns, Gorgijau"). Neiginys „ne" čia praleistas, kaip ir „Alkibiade I" 109 d6.

489 e5

Geresniaisiais aš vadinu vertesnius žmones. Verčiant neįmanoma perteikti Kaliklio atsakymo tautologiškumo. Į Sokrato klausimą, ką jis vadina βελτίους („geresniaisiais"), Kaliklis atsako – ἀμείνους („labesnius" arba „puikesnius"). Abu graikiški žodžiai yra būdvardžio ἀγαθός („geras", „taurus") aukštesniojo laipsnio formos variantai, tad Sokratas išties turi pagrindo teigti, kad pašnekovas nieko nepaaiškina, o vien „taria žodžius" (489 e6 *sq*).

489 e6–490 c7

„Geresnis" reiškia „protingesnis"?

Sokratas pasiūlo Kalikliui patikslintą apibrėžimą: galbūt geresniais ir galingesniais pašnekovas vadina protingesnius žmones? J. M. Cooperis šia proga pastebi, kad dialoguose užduotis filosofiškai aiškiai suformuluoti oponento poziciją visada atitenka Sokratui: „Platono dialogų nefilosofams, kad galėtų aiškiai ir suprantamai pasakyti, ką jie turi omenyje, visada reikia filosofų pagalbos" (1999, p. 53, n. 33).

490 a1–2

vienas protingas žmogus dažnai būna galingesnis už tūkstantį neprotingų. Pažodžiui: „už dešimt tūkstančių"

(μυρίων), tačiau μυριάς graikų kalboje reiškė tiesiog „baisiai daug“; dabar labiau įprasta sakyti „šimtas“. E. R. Doddsas (1959, p. 288) spėja, kad šie žodžiai turi priminti kažkokią dialogo skaitytojams gerai žinomą poetinį dvieilį, kurio atgarsį galima išgirsti Herakleito ištaroje (fr. 49 DK: „Vienas man – tūkstančiai, jei jis geriausias“) ir Euripido tragedijos fragmente (fr. 584 Nauck: „Vienas teisingas neteisingųjų tūkstančius / valdo“). Herakleito žodžiai puikiai atliepia aristokratinę Kaliklio mąstyseną.

490 a4–5

nemanyk, kad noriu prigauti tavo teiginį. Plg. 489 b8.

490 a6–8

pagal prigimtį teisinga tai, kad tas, kuris yra geresnis ir protingesnis, valdo menkesnius ir turi daugiau nei jie. Sokratas pasiūlo Kalikliui geresniais ir stipresniais vadinti protingesnius (φρονιμωτέρους) žmones. Kaliklis ryžtingai sutinka, tačiau protingesniais jis, regis, laiko gudresnius ir, kitaip nei protingus žmones neprotingiems priešpriešinantis Sokratas (490 a1 *sq*), protingiesiems ir geresniesiems priešpriešina menkesniuosius („labiau nevykusius“), φαυλότεροι.

490 b1–2

Jei, kaip dabar, būtume gausiai susirinkę. Skaitytojams primenama, kad pokalbis vyksta gana gausios auditorijos akivaizdoje.

490 b4–c6

vienas iš mūsų geriau šiuos dalykus išmanytų, būdamas gydytojas... šis žmogus, būdamas už mus visus protingesnis, čia bus geresnis ir galingesnis nei kiti? ... paims už vienus daugiau, o už kitus – mažiau? Vargu ar Sokratas

galėjo nesuprasti, kad Kaliklis valdymą ir didesnės dalies turėjimą sieja su politine valdžia. Plg. 491 a–b. Jau Gorgijas kalbėjo apie retorikos teikiamą galią valdyti kitus piliečius. Tačiau Platono dialogų Sokratas mėgsta valdžios ir didesnės dalies turėjimo reiškinį atitraukti nuo įprasto politinio konteksto ir perkelti į įvairių amatų ir amatininkų sritį taip versdamas įžvelgti tokius šių reiškinių bruožus, kurie lieka nepastebimi (nes tarsi savaime suprantami) įprastoje politinio valdymo situacijoje. Antai „Ione" 540 b–c, prabilus apie valdančiajam ir valdomajam tinkamas kalbas, Sokratas pateikia audros blaškomą laivą valdančio vairininko ir ligonį valdančio gydytojo pavyzdžius. „Valstybės" Trasimachui jis taip pat siūlo svarstyti gydytojo ir vairininko „valdžios" atvejus ir verčia pašnekovą sutikti, kad valdančiuoju tampama dėl tam tikro meno, o to meno tikslas – kiekvienam surasti ir suteikti tai, ko jam reikia („Valstybė" 341 c–d). Vėliau „Valstybėje" Sokratas dar aiškiau skelbia, kad „joks menas ir jokia valdžia neieško naudos sau, bet [...] parūpina ir liepia tai, kas naudinga valdiniui, žiūrėdama jo naudos – silpnesniojo, ne stipresniojo" (346 e). Ksenofonto „Atsiminimų" III, 9, 10 *sq* pasakojimas rodo, kad analizuoti valdžią amatų ir amatininkų pavyzdžiais veikiausiai mėgo pats istorinis Sokratas. „Atsiminimų" Sokratas aiškina, kad visuose amatuose valdančiuoju padaro žinojimas (ἐπιστήμη).

„Valstybėje" maisto dalybų pavyzdį Sokratas aptaria atsiliepdamas į ryžtingą Trasimacho teiginį, kad „teisinga yra tai, kas naudinga stipresniajam, ne kas kita". Sokratas prašo pasakyti, ar maistas, naudingas stipriam atletui (pankratininkui), būtų naudingas ir mums, silpnesniems žmonėms, ir ar teisinga būtų mums taip maitintis. Trasimachas kaltina Sokratą piktu siekiu iškreipti jo teiginį (ᾗ ἂν κακουργήσαις μάλιστα τὸν λόγον, plg. 483 a2 *sq*), bet yra priverstas aiškiau nusakyti politinį savo minties turinį („Valstybė" 338 c–d). Panašų emocinį ir mąstymo kelią dabar nueina Sokrato klausinėjamas Kaliklis.

490 c8–e11

Kokių dalykų geresnieji turi turėti daugiau?

Pasiektas pranašesniųjų apibrėžimas vis dar labai neaiškus. Sokratas turi progą parodyti turėjimo daugiau sąvokos problemiškumą.

490 c8–9

Kalbi apie valgius, gėrimus, gydytojus ir kitokias nesąmones! „Nesąmones" – φλυαρίας; plg. 486 c7 ir 489 b7. Valdymo ir jo naudos klausimų perkėlimas į gydymo ir maisto dalybų sritį dar labiau supykdo Kaliklį, tačiau Sokratas nesutrinka ir toliau amatų pavyzdžiais tikrina teiginį apie protingųjų teisę turėti daugiau nei kiti.

490 d7 *sqq*

geriausias audėjas turės didžiausią apsiaustą... batsiuviui tiktų vaikščioti apsiavus daugybe didžiausių sandalų... žemės reikalus išmanančiam gražiam ir geram žemdirbiui priklausytų turėti daugiau sėklų. „Eutideme" sofistas Eutidemas panašiais pavyzdžiais įrodo pašnekovui, kad „niekam nereikia turėti daug gėrybių": jei sergant gera išgerti vaistų, o kariaujant – turėti kuo daugiau ginklų, ar tai reiškia, kad žmogui visada gera gerti kuo daugiau vaistų ir būti kuo gausiau apsiginklavus („Eutidemas" 299 a *sqq*)?

Neskubant kartu su Kalikliu piktintis Sokrato siūlomais pavyzdžiais, juose galima įžvelgti tam tikrų bendresnių aptariamo reiškinio bruožų ir šio bei to išmokti apie protingų dalybų prigimtį. Antai, kuo daugiau maisto sau pasiskiriantis žmogus neabejotinai nukenčia, o pririnkęs kuo daugiau apsiaustų ir batų – be reikalo apsikrauna, bet žemdirbiui „turėti daugiau sėklų ir kuo gausiau užsėti savo lauką" būtų prasmingas veiksmas. Plg. Dalfen (2004), p. 356 *sq*.

„Žemės reikalus išmanančio žemdirbio“ atvejį Sokratas aiškiai skiria nuo ankstesnių pavyzdžių sekos. Žemdirbystė laikyta garbingu amatu, ir žemdirbys čia neatsitiktinai pavadintas „gražiu ir geru“ (*kalokagatu*, žr. paaišk. *ad* 470 e9–11). Ksenofonto „Namų ūkyje“ Sokratas, kalbėdamasis su Kritono sūnumi turtuoliu Kritobulu, vadina žemdirbystę gražiam ir geram žmogui labiausiai tinkama veikla ir puikiausiu žinojimu, vardija gausius jos privalumus (ji stiprina kūną, palieka laiko rūpintis draugais bei poliu, ugdo drąsą) ir teigia, kad „poliuose šis gyvenimo būdas yra labiausiai gerbiamas, nes manoma, kad jis parūpina bendruomenei puikiausių ir palankiausių piliečių“ (6, 8–11).

490 e10

Ne tik tą patį, Kalikli, bet ir apie tuos pačius dalykus. Plg. 482 a *sq.*

491 a1–d3

„Geresnieji“ ir „galingesnieji“ yra polio reikalus išmanantys drąsūs žmonės

Kaliklis paaiškina, kad kalba apie polio reikalus išmanančius geresnius ir galingesnius vyrus. Akivaizdu, kad neseniai aistringoje jo kalboje minėti natūraliai pranašesni Kserksas ir Heraklis tokio polinio pranašumo apibrėžimo neatitiktų.

491 a1–3

Niekaip nesiliauji kalbėjęs apie visokius odininkus, vėlėjus, virėjus ir gydytojus, tarsi apie tokius dalykus mes dabar kalbame. Anot Ksenofonto „Atsiminimų“ I, 2, 37, trisdešimties tironų vadas Kritijas liepęs Sokratui „liautis minėti batsiuvius, dailides ir kalvius“, kurių vardus Sokratas esą

„visiškai nuvalkiojęs nuolat kartodamas“. Sokratas teiraujasi, ar tai reiškia, kad jis negalėsiąs kalbėti ir „apie tai, kas eina toliau – teisingumas, dievobaimingumas ir visi tokie dalykai“? Kitaip, nei Ksenofonto pasakojimo tironus, Kaliklį piktina ne per didelis pilietinis Sokrato aktyvumas (plg. *ibid.* 1, 2, 22; 37 *sq*), bet tai, kad, užuot kalbėjęs apie politinės valdžios reikalus, jis atkakliai mini „žemųjų“ amatų atstovus. „Charmido“ Kritijas (aristokratas, kaip ir Kaliklis) batsiuvio darbą mini šalia kitų negarbingų veiklų: „prekybos sūdyta žuvimi ir prostitucijos“ (163 b). Plg. *ibid.* 173 d–e. Gydytojo darbas taip pat nelaikytas labai garbinga veikla.

„Puotos“ Alkibiadas Sokrato kalbas lygina su atsidarančiais silėnais: nepatyrusiam ir nenuovokiam žmogui jo šnekos „apie nešulinius asilus, visokius kalvius, batsiuvius ir odininkus“ („rodosi, lyg nuolat tais pačiais žodžiais kalba apie tą patį“) atrodo juokingos, bet, jas atvėrus ir patekus vidun, tenka įsitikinti, „kad jos vienintelės teturi prasmės, dar daugiau – yra be galo dieviškos [...] ir taikančios į viską, kas turi rūpėti tikrai tobulam tapti besirengiančiam žmogui“ („Puota“ 221 e–222 a). To paties dialogo Diotima menus ar amatus (τέχνας ἢ χειρουργίας) išmanantį žmogų menkinamai vadina juodadarbiu (βάναυσος).

491 b2-4

ne tik išmanantys, bet dar ir vyriški – kad pajėgtų įvykdyti ką sumano ir nesitrauktų dėl silpnadvasiškumo. „Vyriški“ čia ir toliau (491 c3, 7) perteikia būdvardį ἀνδρεῖοι (c3: ἀνδρειότεροι). Šis žodis dažnai gali būti verčiamas „drąsus“ (ἀνδρεία „drąsa“), bet čia Kaliklis, regis, nori pabrėžti, kad kalba apie vyrus, ne jaunuolius (plg. 485 a *sqq*). Gorgijo mokinys Menonas Platono dialoge aiškina, kad vyro dorybė – „sugebėti dirbti polio darbus“ („Menonas“ 71 e), o Alkibiadas gerais vadina „polyje valdyti gebančius vyrus“ („Alkibiadas I“ 125 b).

„Silpnadvasiškumą“ (μαλακία τῆς ψυχῆς) Kaliklis sieja su negebėjimu laiku palikti filosofijos mokslų ir imtis tikrosios vyro veiklos (plg. 485 d *sqq*).

491 b8

aš, priešingai, kaltinu tave tuo, kad nuolat skirtingai kalbi apie tuos pačius dalykus. Plg. 481 d *sqq*. Šį kartą Kaliklis savo žodžius keičia ne todėl, kad turėtų taikytis prie mylimojo demo (jis niekinamai kalba apie silpnųjų daugumą), bet todėl, kad nėra pratęs analizuoti, jo akimis žiūrint, akivaizdžių teiginių: stipresniesiems ir geresniesiems priklauso valdyti polį ir turėti daugiau už silpnųjų daugumą.

491 d4–500 a4

Didelių norų pildymas – laimingas gyvenimas?

Kalbėdamasis su drąsiausiu ir atviriausiu savo pašnekovu, Sokratas pradeda nagrinėti giliausius vidinius politinės valdžios ir turėti daugiau už kitus trokštančio žmogaus impulsus: kaip atrodo tokio žmogaus siela? Ar jis geba valdyti *patį save*? Ar verta siekti *tokios* valdžios („savitvardos“) ir tramdyti gausius ir įvairius savo norus? Ar nuolatinis norų tenkinimas daro žmogų laimingą? Norų („įgeidžių“, „geismų“, ἐπιθυμίαι) ir malonumų (ἡδοναί) tema šioje dialogo dalyje darosi tokia ryški, kad taikli atrodo Olimpiodoro pastaba, esą, kalbėdamas su Gorgiju, Sokratas mėgino taisyti klaidingą pašnekovo nuomonę (διάστροφον δόξαν), polemikoje su Polu auklėjo rūstųjį, ambicingąjį pradą (τὸ θυμοειδές), o dabar reikia „ištirti (ἐλεγχθῆναι) geismingąjį (τὸ ἐπιθυμητικόν), idant galutinai patikėtume tiesa ir atsidurtume kiek įmanoma arčiau bendrųjų prielaidų [loginių aksiomų, τῶν κοινῶν ἐννοιῶν]“ (*In Gorg.* 27, 2, 18–23). Išties, su Gorgiju daugiausia svarstytas teorinis retorikos apibrėžimas, su Polu ginčytasi dėl retorių garbės ir polyje turimos vertės, o Kaliklis dabar gina stipraus žmogaus teisę ir priedermę tenkinti didžiausius savo norus.

Pradėdamas kalbėti su Kalikliu Sokratas pasidžiaugė jo protu, draugiškumu ir drąsa (486 e *sqq*). Plėtojant Olimpiodoro mintį ir taikant (iš kitų Platono dialogų gerai žinomą) sielos pradų sampratą, Kaliklio protingumą ir gerą išsilavinimą galima būtų sieti su protinguoju sielos pradu, draugiškumą – su ambicinguoju, o atvirumą – su geisminguoju. Proto ir išsilavinimo, kaip pabrėžia Sokratas, Kalikliui netrūksta, jo draugiškumas liudija apie neblogą garbės trokštančio sielos prado būklę, tačiau geismingasis atkakliai atsisako išgirsti Sokrato teiginius.

„Mitai" (mito egzegezė ir to paties stiliaus pasakėčia) Kaliklio neveikia (492 e–494 b). Sokratas imasi kruopštesnio, loginiais (ar kvaziloginiais) argumentais paremto pašnekovo pozicijos paneigimo (*elencho*). Šioje dialogo dalyje (494 b–500 a) nužymėtus malonumo prigimties analizės elementus gerokai išplėtos ir pagilins Platono „Filebas". Tai, kad malonumo aptarimo „Gorgijuje" Sokratas imasi besiginčydamas dėl geriausio gyvenimo būdo (filosofija ar politinė retorika), gerai paaiškina pradinę „Filebo" pokalbio situaciją, kuomet supriešinami du teiginiai apie didžiausią gyvenimo gėrį: malonumas ir visa jo giminė ar protas, mąstymas ir jų giminaičiai? Filebas, kurio vardu pavadintas vėlyvasis Platono dialogas, nusiteikęs dar radikaliau nei Kaliklis ir pokalbyje dalyvauti atsisako – pavargo ir nebenori kalbėtis. Jo vietą užima sukalbamesnis malonumo gerbėjas Protarchas, su kuriuo Sokratas imasi išsamiai analizuoti malonumą, kol galiausiai nurodo grynųjų malonumų vietą gerai sutvarkytame gyvenime.

491 d4–492 c8

Valdžios sau ir norų tramdymo klausimas

Sokratas neleidžia pašnekovams likti jų retorinės valdžios sampratos paviršiuje. Jis jau vertė Gorgiją, juo labiau Polą

susimąstyti apie retorių galios santykį su teisingumu. Dabar valdžios klausimas įgyja dar vieną – valdžios sau pačiam matmenį. Šalia priesako „Pažink save patį!“, tai yra viena iš būdingųjų dialogų Sokrato temų. Šįkart prie jos ateinama svarstant Kaliklio teiginį, kad geriesiems ir stipriesiems polio vadovams priklauso *turėti daugiau* nei menkesniems ir silpnesniems bendrapiliečiams. Jau parodęs kai kuriuos akivaizdžius šios sampratos keblumus, Sokratas ragina Kaliklį jo ginamą teiginį apžiūrėti iš *vidinės* daugiau už kitus turėti siekiančio stipruolio perspektyvos. Taip politinės valdžios klausimas nukeliamas į vidinio sielos gyvenimo erdvę („ertmę“).

Sokratas primena graikų bendruomenėje svarbias valdžios sau, santūrumo ir savitvardos normas. Taip dar sykį sukuriama elitaristinės Kaliklio ir tradicinės polio moralės priešprieša. Savo polemiką Sokratas pradeda nuo daugumai suprantamos sąvokos (plg. 491 d10: „Nieko įmantraus, tą patį, kaip ir dauguma žmonių“). Sulaukęs ryžtingo Kaliklio protesto (491 e5–492 c8) ir mėgindamas priversti pašnekovą pakeisti savo poziciją, jis pasiūlys įdėmiau (ir giliau) pažvelgti į norų tenkinimo vyksmą ir jo santykį su sėkmingo gyvenimo siekiamybe.

491 d10–e1

tą patį, kaip ir dauguma žmonių: būti santūriam, tvardytis, valdyti savyje esančius geismus ir norus. Sokratas nurodo Kalikliui, kad jo prigimtinės teisės samprata prieštarauja pamatinėms graikų bendruomenės vertybėms: santūrumo, nuosaikumo ir savitvardos. „Santūrus“ – σώφρων. Etimologiškai šis būdvardis yra sudarytas iš σῶς („sveikas“) ir φρήν („sąmonė“, „nuovoka“) – „sveikos nuovokos“, „sveikai mąstantis“. Santūrumo dorybė visų pirma siejama su gebėjimu saikingai vartoti maistą, gėrimą ir erotinius malonumus. Plg. „Valstybė“ 389 d–e, „Puota“ 196 c. Sofistas Antifontas

sōphrosynē nusako kaip gebėjimą *pačiam save nugalėti* nepasiduodant akimirkos malonumams (fr. 58, 12–15 DK).

Anot Sokrato, jis kalba apie tradicinę etinę sampratą. Vis dėlto jo pridurti žodžiai „savyje esančius" (geismus ir norus) nurodo specifinę sokratišką (platonišką) santūrumo reiškimo tyrimo kryptį, kai aptariami skirtingų sieloje esančių pradų santykiai. Plg. paaišk. *ad* 506 d5–e4, e5–7. Taip pat žr. Alekniene (1999), p. 33–66.

„Tvardytis" perteikia ἐγκρατῆ αὑτὸν ἑαυτοῦ. *Egkrateia*, „savitvarda", siejama su gebėjimu saikingai vartoti kūno malonumus ir ištverme, kenčiant šaltį, karštį bei fizinį krūvį (plg. Ksenofontas, „Atsiminimai apie Sokratą" I, 2, 1 *sqq*; I, 5, 1 *sqq*; II, 1, 1 *sqq*). Ksenofonto teigimu, pats Sokratas geriausiai įkūnijo šią dorybę ir stengėsi prie jos kreipti savo pašnekovus (plg. „Atsiminimai" I, 2, 1; IV, 5, 1 *sqq*). Gali būti, kad Sokratas pirmasis būdvardį ἐγκρατής („tvarus", „atsparus") pritaikė moralinei savybei ir sukūrė daiktavardinį vedinį ἐγκράτεια (plg. Jaeger, 1947, p. 54).

491 e2

Kvailius vadini santūriais. Tukididas, kalbėdamas apie pirmųjų karo metų poveikį žmonių moralei, sako, kad „įprasta poelgius vertinančių žodžių reikšmė buvo iškreipta: beatodairišką drąsą imta laikyti narsia ištikimybe draugams, atsargų apdairumą – bailumo priedanga, santūrumą – silpnadvasiškumo (τοῦ ἀνάνδρου) kauke" (III, 82, 4). „Valstybėje" Sokratas panašų moralinių vertinimo žodžių pervertinimą priskiria oligarchinį žmogų demokratiniu verčiančioms (jo sielą užėmusioms) kalboms: „Gėdą jie su panieka spiria lauk vadindami kvailumu, o santūrumą vadina silpnadvasiškumu (ἀνανδρίαν) ir išmeta drabstydami purvais" (560 d). To paties dialogo Trasimachas, polemizuodamas su Sokratu, teisingumą vadina kilniu naivumu (348 c12). Plg. 492 a8–b1.

491 e5–6

Kaip žmogus galėtų būti laimingas kam nors vergaudamas? Pokalbis grįžta prie laimingo (sėkmingo) gyvenimo klausimo. Polui Sokratas mėgino įrodyti, kad neteisingai pasielgęs žmogus negali būti laimingas, o jei negaus bausmės, bus dar nelaimingesnis (469 a *sqq*). Grįsdamas savo teiginį Sokratas kalbėjo apie neteisingo žmogaus sieloje glūdintį blogį. Atsakydamas Kalikliui Sokratas dar nuosekliau kalbės apie vidinę vieną ar kitą gyvenimo kelią besirenkančio žmogaus sielos būseną.

491 e7–8

ką aš tau dabar atvirai pasakysiu. Παρρησιαζόμενος λέγω. Plg. 487 a–d, 492 d, 521 a.

491 e8–492 a3

leisti savo norams kuo labiau augti ir jų netramdyti; kita vertus, įstengti tokiems didžiausiems norams patarnauti savo drąsa ir protu, pripildyti, ko tik geidžia. Kaliklio teiginys, esą tinkamai („teisingai“, ὀρθῶς) gyvenantis žmogus turėtų leisti savo norams („geismams“, ἐπιθυμίας) kuo labiau augti, daro jį panašų į radikalųjį hedonistą Filebą (plg. „Filebas“ 27 e), o žodžiai apie norų pripildymą (ἀποπιμπλάναι, plg. 492 a7 *sq*) primena „Filebe“ vyraujančią malonumo kaip prisipildymo sampratą.

„Netramdyti“ – μὴ κολάζειν. Šis veiksmažodis nusako ne vien tramdymo, bet ir baudimo veiksmą. Polui Sokratas įrodinėjo bausmės už neteisingus veiksmus naudą. Kaliklis nebaudžiamumo sąvoką taiko (anot Platono klasifikacijos, gyvuliškiausio) geidžiančiojo sielos prado impulsams. Jis ryžtingas stiprių norų nebaudžiamumo ir netramdomumo (ἀκολασία) šalininkas. Plg. paaišk. *ad* 476 a7–8. Ἀκολασία – santūrumo ir savitvardos priešingybė.

Kaliklis piktinasi stipriuosius silpnųjų vergais verčiančiomis bendruomenės normomis, tačiau jo šlovinamų stipriųjų drąsa (arba „vyriškumas“, ἀνδρεία, plg. paaišk. *ad* 491 b2–4) ir protas paradoksaliai patys turi *tarnauti* netramdomiems geismams ir norams. J. Dalfenas (2004, p. 363 *sq*) taikliai pastebi, kad Kaliklio kalboje galima įžvelgti darnios trijų sielos pradų (protingojo, narsiojo ir geidžiančiojo) sąveikos paveikslą. Kitaip nei „Valstybės“ Sokratas, kalbėjęs apie protingojo prado vadovavimą, jo talkininką narsųjį ir klusnųjį geidžiantįjį pradus, Kaliklis piešia geismingajam tarnaujančių ir jį aptarnaujančių sielos dalių vaizdą. Plg. 492 c4 *sq* ir paaišk. *ad* 491 d4–500 a4 („Didelių norų pildymas – laimingas gyvenimas?“)

492 a4–5

iš gėdos, dangstydami savo bejėgiškumą. „Valstybėje“ dėstydamas labai paplitusią nuomonę apie teisingumo kilmę Glaukonas (jis norėtų, kad Sokratas tą nuomonę paneigtų) sako, kad teisingumą gerbiantys žmonės tai daro iš bejėgiškumo (ἀδυναμίᾳ), neįstengdami elgtis neteisingai. Plg. paaišk. *ad* 483 a7–484 c3 („Prigimtinis teisingumas ir konvencinė teisingumo samprata“).

„Iš gėdos“ – δι᾽ αἰσχύνην. Gėda – kone svarbiausia moralinė kategorija, kuria remiasi Kaliklis (tikras *shame culture* žmogus). Jo kalboje galima išskirti mažiausiai tris visuomeninės gėdos atmainas: (1) gėda sutrukdė Gorgijui ir Polui atremti Sokrato kritiką, nes jie nedrįso viešai paneigti visuomenėje galiojančių elgesio normų (plg. 492 a5 *sq*); (2) polyje galiojančios teisingumo normos sugalvotos *gėdingą* savo silpnumą dangstančios menkų žmonių daugumos; (3) stiprios prigimties žmonėms didžiausia gėda – paisyti silpnųjų pramanyto tvardymosi ir teisingumo (492 b2 *sqq*). Pagrįsta tėra pastaroji

gėdos rūšis, kitos – prigimčiai priešiško silpnųjų dominavimo padariniai.

492 a5 *sqq*

teigia, esą nesivaldymas yra gėdingas dalykas, kaip jau sakiau, versdami vergais geresnės prigimties žmones. Plg. 483 b–c, e *sq.*

492 b1

dėl savo nevyriškumo. Pasak E. R. Doddso (1959, p. 294), „Mokyklai, kuriai priklauso Kaliklis, ‚nevyriškumas' buvo (ir lieka) didžiausias pasmerkimas: jie didžiuojasi esantys ‚tikri vyrai' (ὡς ἀληθῶς ἄνδρες, *Resp.* 359 b2)".

492 b3–4

pasiekti valdžios – tironiškos arba savo grupelės. „Savo grupelės" perteikia δυναστείαν. Šiuo žodžiu nusakoma ne vieno asmens, bet turtingų ir įtakingų žmonių grupės vykdoma valdžia, tironiška oligarchijos forma. Retorius Andokidas „dinastėja" vadina 411-ųjų režimą (keturių šimtų valdymą) (*De reditu suo* 27): „Vietoj demokratijos įkūrę grupės valdymą (δυναστείαν)".

492 c2–3

savo draugams negalėtų skirti daugiau nei priešams. Kaliklio nevaržomos laimės idealas čia sutinka su populiaria graikų moralės nuostata. Platono dialogo Menonas gebėjimą padėti draugams ir pakenkti priešams laiko svarbiausiu vyro „dorybės" elementu („Menonas" 71 e). „Valstybės" Glaukonas (provokuodamas) teigia, kad tikrai neteisingas žmogus turėtų stengtis visur turėti daugiau, o pralobęs padėti draugams ir kenkti priešams (362 b–c).

492 c4

sakai, kad ieškai tiesos. Plg. 482 e.

492 c5 *sq*

dorybė bei laimė. „Dorybė“ – ἀρετή. Šiuo žodžiu Kaliklis nusako ne vidinę sielos savybę (tokią reikšmę ima plėtoti Sokratas ir Platonas), o žmogaus šaunumą ir tinkamumą. Tradicinė „dorybė“ yra veikiau socialinė nei etinė kategorija. Kaliklio „doras“ („tinkamas“, „šaunus“) vyras geba pasirūpinti savimi ir savo draugais. Toks ir klesti; „laimė“ (εὐδαιμονία) įprastoje graikų vartosenoje nusako ne vidinę jauseną, bet objektyvią gyvenimo sėkmę.

492 d1–493 d4

Euripido eilučių ir Danaïdžių mito egzegezė

Sokratas atsiliepia į įspūdingus pašnekovo teiginius apie netramdomų norų tenkinimo suteikiamą laimę (gyvenimo sėkmę). Kaliklis metė iššūkį tradicinėms santūros ir teisingumo dorybėms. Kitaip nei ankstesni du Sokrato pašnekovai, Kaliklis yra politikas, be to – Atėnų pilietis. Tačiau pokalbis su juo prasideda ne polio reikalų, bet *vidinio* žmogaus gyvenimo aptarimu. Ryžtingi Kaliklio teiginiai apie nevaržomą norų tenkinimą verčia įdėmiau aptarti daugiau už kitus turėti trokštančio politiko sielos būseną. Dialogo Sokratas, regis, siekia atidengti gilumines pašnekovo laikysenos ištakas. Kaliklio atvirumas leidžia to tikėtis.

Savo polemiką Sokratas pradeda cituodamas Euripido žodžius ir pateikdamas išradingą mito apie Danaïdžių likimą Hado buveinėje egzegezę. Mite piešiamas niūrus Hado gyvenimo paveikslas – beprasmis sudužusiais indais vandenį į kiaurą ąsotį nešiojančių nelaimėlių vargas. Euripido eilutės („Kas žino, ar gyvenimas nėra mirtis,

mirtis – gyvenimas...", 492 e) leidžia šį pomirtinio gyvenimo vaizdą suprasti kaip sielos gyvenimo čia, kūno „kape", būseną (493 a). Sokratas dėsto ir kruopštesnę bei išradingesnę mito vaizdų egzegezę teigdamas, kad jos šaltinis – vienas sumanus Didžiosios Graikijos vyras. Šis „sicilietis ar italas", remdamasis žodžių sąskambiais, kiaurą ąsotį sutapatino su geisminguoju sielos pradu („ta sielos dalis, kur yra geismai"), o tokį pat kiaurą rėtį – su vandenį į ją nešiojančių bepročių siela (493 a–c).

Dialogo pabaigoje pasakojamam mitui panašios egzegezės neprireiktų: Sokratas iš karto kalbės apie nuogų sielų būseną. Tą savo pasakojimą jis pabrėžtinai vadins *logu*.

492 d4–5

neturėčiau tavęs paleisti, idant taptų tikrai aišku, kaip reikia gyventi. Plg. 486 e *sqq*.

492 e3–4

neteisingai sakoma, kad nieko nestokojantys žmonės yra laimingi? Nereiklumas ir asketizmas – ryškūs istorinio Sokrato bruožai. Anot Ksenofonto pasakojimo, sofistas Antifontas, norėdamas pervilioti Sokrato mokinius, stebėjosi, kad Sokratas taip varganai gyvena, mat jam atrodė, kad filosofavimas turi daryti žmones laimingesnius („Atsiminimai apie Sokratą" 1, 6, 1 *sqq*). Sokratas vardija Antifontui savo asketiško gyvenimo privalumus, o galiausiai teigia: „Panašu, kad tu, Antifontai, manai, jog laimė – tai ištaiga ir turtai, o aš maniau, kad neturėti poreikių – dieviška, o kuo mažiau jų turėti reiškia būti arčiausiai dieviškumo" (*ibid.* 1, 6, 10).

492 e5–6

tuomet patys laimingiausi būtų akmenys ir lavonai. Atėniečiai šaipėsi iš leisgyvių asketiškojo Sokrato mokinių.

Plg. Aristofanas, „Debesys" 504 (Strepsiadas išsigąsta, kad ėmęs lankyti mąstyklą pats taps pusgyviu, ἡμιθνής). Plg. „Faidonas" 64 b, 65 a: „Daugumai žmonių... tikriausiai atrodo, kad jei nesimėgauji jokiais tokiais dalykais [t. y. su kūnu susijusiais malonumais] ir neturi su jais nieko bendra, tai nė neverta gyventi, ir kad kam visai nerūpi per kūną pasiekiami malonumai, tam visai nebetoli iki mirties". Suprantama, gyvenimas be malonumų mirtimi vadintas ne vien turint omenyje Sokratą ir jo mokyklos filosofus. Plg. Sofoklis, „Antigonė" 1165 *sqq*: šauklys svarsto, kad žmogaus, iš kurio gyvenimo dingo malonumai, nepavadintų gyvenimu, veikiau – gyvu lavonu (ἔμψυχον νεκρόν).

492 e10–11

„Kas žino, ar gyvenimas nėra mirtis, mirtis – gyvenimas..." Sokratas savo ruožtu cituoja Euripido žodžius iš neišlikusios tragedijos „Polijidas" (fr. 638 Nauck). Visas dviejų eilučių fragmentas atkuriamas taip: „Kas žino, ar gyvenimas nėra mirtis, / mirtis ten apačioje nelaikoma gyvenimu". Panašus paradoksas nusakomas Euripido „Frikso" eilutėmis (fr. 833 Nauck). E. R. Doddso nuomone (1959, p. 300), klausytojai turėjo įsiminti šiuos tragiko žodžius, nes Aristofanas du kartus apie juos užsimena „Varlėse" (1082, 1477 *sq*).

493 a1 *sqq*

esu girdėjęs iš vieno išminčiaus, kad dabar mes esame mirę, ir mūsų kūnas yra mūsų kapas. Sokrato teigimu, toliau dėstomą Danaïdžių mito egzegezę jis girdėjęs iš „vieno išminčiaus", kuris, savo ruožtu, perpasakojęs „vieno gudraus vyro, veikiausiai siciliečio ar italo, mintis". Gudraus egzegeto iš Didžiosios Graikijos mintys taip primena Platono dialogų teiginius apie geismingąją sielos dalį ir taip tinka prie „Gorgijuje" kuriamo retorikos ir jos veikiamo sielos prado paveikslo,

kad sunku nemanyti, kad išradingos ir žaismingos egzegezės autorius – pats Platonas.

„Kūnas – kapas" menkai perteikia graikų žodžių σῶμα σῆμα (*sōma – sēma*) sąskambį. Mintis apie kūne palaidotą sielą siejama su pitagorininkais. Pitagorininkui Filolajui priskiriamas toks teiginys: „Senieji teologai ir pranašai taip pat liudija, kad, atlikdama tam tikras bausmes, siela yra sujungta su kūnu ir tarytum kape jame palaidota" (fr. 14 DK = Klemensas Aleksandrietis, „Stromatai" III, 3, 17, 1). Tad Klemenso Aleksandriečio Filolajas mintį apie σῶμα σῆμα taip pat kildina iš senesnių religinių autoritetų. Filolajas gimė Pietų Italijoje (Krotone arba Tarente), maždaug dvidešimt metų po Pitagoro mirties ir keleriais metais anksčiau nei Sokratas. „Faidone" Sokratas tikisi, kad jo jaunesni pašnekovai – Kebetas ir Simijas – iš Filolajo girdėjo, jog „negalima kelti prieš save rankos". Daugiau apie Filolają ir jo fragmentus žr. Aleknienė (Platonas, 1999), p. 151 *sq*.

Anot „Kratilo" Sokrato, „kai kurie žmonės teigia", kad kūnas (σῶμα) esąs jame dabar palaidotos sielos kapas (σῆμα) (400 c–d). Su Orfėjo sekėjais siejama alternatyvi nuomonė apie žodžio σῶμα kilmę – jokių raidžių esą keisti nereikia: σῶμα kyla iš veiksmažodžio σῴζηται („gelbėjasi"), kadangi kūnas sielai yra suteiktas tarytum aptvaras, kad ją saugotų, kol atlieka „už tam tikrus dalykus jai skirtą bausmę" (*ibid.*).

Platono dialoguose žodis „išminčius" (σοφός) paprastai nėra pagyrimas. Taip dažnai vadinami „sofistai" ir kiti paviršutiniu žinojimu besipuikuojantys žmonės. Plg. Aleknienė (Platonas, 2016), p. 112. Dabar išminčiaus figūra siejama su kvazietimologiniais žaidimais, tad ir išminčiaus vardas galbūt pavartotas žaismingai.

493 a3–4

ta mūsų sielos dalis, kurioje yra geismai. „Geismai" – ἐπιθυμίαι. „Valstybėje" ši sielos dalis gauna geidžiančiosios

arba geismingosios vardą. Plg. Aleknienė (1999), 48 *sqq*. Platonas tikrai nebuvo pirmas graikų mąstytojas, pastebėjęs proto ir aistrų konfliktą (plg. Teognidas, „Elegijos“ 629–631, Aischilas, „Persai“ 767), tačiau nuoseklesnę vieningos sielos dalių ir jų santykių sampratą jis išplėtojo pirmasis. Žr. Aleknienė (1999), p. 101–134.

493 a4–5

leidžiasi įtikinama ir suka ten, kur pakreipsi. Kalbėdamas apie geismingąjį sielos pradą („ta mūsų sielos dalis, kurioje yra geismai“) Sokratas vartoja tuos pačius žodžius ἄνω κάτω („aukštyn žemyn“, „pirmyn atgal“), kuriais nusakė prie mylimo demo (ir Demo) besitaikančio Kaliklio būseną (481 d–e). Panašu, kad galingasis retorius pats yra varomas permainingų (savo ir savo mylimo demo) geismų.

Žodžiai ἄνω κάτω („aukštyn žemyn“, „pirmyn atgal“) Platono dialoguose dažnai nusako nuomonės ir laikysenos nepastovumą. Plg. „Protagoras“ 356 d, 361 c, „Hipijas II“ 376 c, „Ionas“ 541 e, „Kratilas“ 386 e, „Faidonas“ 90 c, „Valstybė“ 508 d.

493 a5–6

vienas gudročius, veikiausiai sicilietis ar italas. „Gudročius“ – κομψὸς ἀνήρ, „įmantrus (‚subtilus‘) vyras“. Cituodamas Euripido „Antiopės“ žodžius Kaliklis ragino Sokratą palikti gudrias / įmantrias (κομψά) filosofų nesąmones (žr. paaišk. *ad* 486 c4–8) ir imtis tikrų vyro darbų (486 c). Platono dialoguose apibūdinimas κομψός ir jo vediniai (κομψῶς, „gudriai“, „įmantriai“; κομψεύεσθαι, „įmantriai kalbėti“) paprastai taikomi nepatikimų mąstymo pavidalų, visų pirma sofistikos ir eristikos, reiškiniams. Plg. „Lachetas“ 197 d, „Hipijas I“ 288 d, „Kratilas 399 a, 400 b, 402 d, 429 d, „Valstybė“ 489 b, 499 a, „Faidras“ 227 c, „Teaitetas“ 156 a, 171 a, 202 d. Tad tiek savo tiesioginį pašnekovą („išminčius“), tiek

jo perteikiamą įmantruolio iš Sicilijos ar Italijos aiškinimą Sokratas apibūdina ironiškai, parodydamas, kad jo pasakojimas veikiau yra svarstomam dalykui apibūdinti tinkama, žaisminga ir vaizdinga egzegetinė miniatiūra nei rimtas mokslas. Žaismo autorius veikiausiai yra pats Platonas, nors jo fantazija neabejotinai remiasi ankstesniųjų mąstytojų (tikėtina, pitagorininkų ir orfikų) mintimis.

Nurodyta įmantraus aiškinimo kilmė (Italija) verčia jį sieti su pitagorininkų sąjūdžiu. Italijos pietuose būta ir daug orfizmo sekėjų. Sicilija gali būti siejama su Empedokliu. Šis filosofas ir poetas įspūdingai kalbėjo apie persikūnijimus, kuriuos siela priversta pereiti mokėdama bausmę už savo paklydimus (fr. 15, 115, 117 DK), ir apie „[paklydimo deivės] Atės pievas" liūdnajame numirėlių krašte (fr. 121 DK).

493 a5–6

Kalbėdamas mitų kalba. Μυθολογῶν. Netrukus Sokratas tą patį veiksmažodį μυθολογέω taikys sau: „kad ir kiek tokių mitų tau dar sekčiau" (493 d). Platono dialoguose šis žodis paprastai taikomas būtent Sokrato sekamiems mitams („Faidonas" 61 e, „Valstybė" 376 d, 415 a, 501 e) arba siejamas su jo aiškinimu apie tai, kokius mitus turi kurti gero polio poetai („Valstybė" 378 c, 379 a, 380 c, 392 b). „Faidre" 276 e μυθολογέω apibūdina Sokrato išdėstytą „nerimto" rašymo koncepciją.

493 a6

žaisdamas žodžiais. „Žaisdamas žodžiais" – παράγων τῷ ὀνόματι. Veiksmažodis παράγω gali reikšti „vesti pro šalį" („pravesti"), „vesti aplink" („apvesti"), „atvesti", taip pat „paveikti" (plg. „Valstybė" 365 e, pasyvo forma) ir „nuklaidinti" („Faidras" 262 d). Būtent dviem pastaraisiais atvejais veiksmažodis vartotas su datyvo linksniu: „paveikti" ar „suklaidinti" „kalbomis", „melu" ir pan. Plg. „Valstybė" 383 a.

Kita vertus, Platono „Kratile“ veiksmažodžiu παράγω nusakomas žodžio iškraipymas. Toks iškraipymas dialogo Sokratui leidžia kurti kvazimokslines žodžių kilmės (*derivacijos*) teorijas. Anot „Kratilo“ 398 c–d, žodis ἥρως („herojus“) kilo iš „truputį iškreipto“ (σμικρὸν παρῆκται, σμικρὸν παρηγμένον) daiktavardžio ἔρως („aistra“, „meilė“). Plg. *ibid.* 400 c ir „Alkibiadas II“ 147 d.

Dabar Sokratas, regis, nori sujungti dvi veiksmažodžio reikšmes: „veikti“, „vilioti“ ir „iškreipti“ (kildinant žodį).

493 a6–7

dėl to, kad pa-si-duoda patikinimui [*pithanon*] ir įtikinimui [*peistikon*] pavadino puodu [*pithos*]. Mėginta perteikti graikiško teksto kalambūrą. Sokrato pasakojimo gudročius geismingąjį sielos pradą pavadino *pitu* (πίθος, didele puodyne), šį žodį žaismingai kildindamas iš πιθανόν (*pithanon*) ir πειστικόν (*peistikon*). Abu šie būdvardžiai yra daiktavardžio πειθώ („įtaiga“) ir veiksmažodžio πείθειν („įtikinti“, „įteigti“) giminaičiai ir įprastai nusako aktyvią savybę: „įtaigus“, „įtikinamas“, o pasyvią: „patiklus“, „pasitikintis“, „klusnus“ – gerokai rečiau. Šioje „Gorgijo“ vietoje, kur kalbama apie geismingojo sielos prado nepastovumą ir nepasotinamumą, jiems, regis, suteikta antroji, retesnė, reikšmė. Kita vertus, dialogo skaitytojai vargiai galėjo negalvoti ir apie aktyviąją būdvardžių reikšmę ir neprisiminti ankstesnių svarstymų apie retorių kalbų įtaigumą. Plg. 456 c (πιθανώτερον), 457 a (πιθανώτερος), 458 e–459 b (πιθανώτερος) ir 479 c. Galima suprasti, kad lengvai įtaigai pasiduodantys sielos geismai yra ideali retorinės įtaigos veikimo vieta.

493 a7

neturinčius smegenų – negavusiais slėpinių. Τοὺς δὲ ἀνοήτους ἀμυήτους. Ἀνόητοι yra proto, nuovokos (νοῦς)

neturintys žmonės. Tokių žmonių sielose viešpatauja geismai. Ἀμύητοι – į slėpiningas apeigas, rengiančias pomirtiniam gyvenimui, neįšventinti žmonės. „Faidone“ Sokratas cituoja misterinių apeigų steigėjų žodžius, esą „kas į Hadą atvyks nesužinojęs paslapčių ir neįšventintas į slėpinius, atsidurs purve, o ten nuvykęs apsivalęs ir įšventintas, apsigyvens su dievais“. Pastarieji, spėja jis, yra „filosofijai gyvenimą tikrai skyrę žmonės“ („Faidonas“ 69 c–d). Ἀμύητοι taip pat gali reikšti „neužsičiaupę“ (arba „neužsimerkę“), todėl „pralaidūs“ ir „skylėti“; ši reikšmė praturtina aiškintojo kuriamą kalambūrą.

493 b4–5

Hade (jis kalba apie neregimybę). Ἐν Ἅιδου – τὸ ἀιδὲς δὴ λέγων. Dar vienas kvazietimologinis aiškinimas, kurio perteikti nepavyko. Platono laikais Ἅιδης („Hadas“) ir ἀιδής buvo rašomi vienodai (be kirčio ir aspiracijos ženklų). Tariant šiuodu žodžiai skyrėsi kirčio vieta ir pirmosios balsės aspiracija (*h*-). Kaip ir Euripido eilučių citata (492 e10 *sq*), Hado sutapatinimas su neregimybe leidžia pomirtines numirėlių kančias aiškinti kaip vidinės (geismų valdomos) sielos būsenos alegoriją. Apie Hado tapatinimą su neregimybe žr. Alekniené (Platonas, 1999), paaišk. p. 210.

„Hade“ – ἐν Ἅιδου (*sc.* οἴκῳ), „Hado buveinėje“. Hadas yra ne vietovė, bet požemio karalystės valdovas.

493 b5–7

anie neįšventinti žmonės, kurie kiauru rėčiu nešioja vandenį į tokį pat kiaurą ąsotį. Sokrato pateikiama alegorija remiasi Danaïdžių mito egzegeze. Anot mito, Danajo dukterys, prieš savo valią tapusios Egipto sūnų žmonomis, vestuvių naktį nužudė savo vyrus ir gavo bausmę Hade rėčiu nešioti vandenį į kiaurą puodą. Pseudoplatoniniame dialoge

„Aksiochas“ bergždžias Danaĩdžių darbas gretinamas su Tantalo ir Titijo kančiomis bei nesibaigiančiu Sizifo vargu (371 e). Platono „Valstybėje“ 363 d Sokrato pašnekovas Adeimantas dėsto įprastą žmonių sampratą apie teisingumo ir dievobaimingumo pranašumą: teigiama, kad nedievobaimingi ir neteisingi žmonės, nukeliavę pas Hadą, atsiduria purve ir rėčiu nešioja vandenį. II a. po Kr. keliautojas Pausanijas paliko detalų Polignoto (V a. I pusė) paveikslo Delfuose (knidiečių leschėje) aprašymą. Anot šio aprašymo, Odisėjo apsilankymą Hado valdose vaizdavęs dailininkas nutapė dvi sudužusiais indais į puodynę vandenį nešiančias moteris. Ant paveikslo esą buvo užrašyta, kad tai į slėpinius neįšventintos (οὐ μεμυημένων) moterys („Graikijos aprašymas“ X, 31, 9). Toliau tame pačiame paveiksle Pausanijas matė panašią sceną (keletas žmonių neša vandenį, viena senyva moteris į puodynę išpila sudužusio ąsočio šukėje likusius lašus) ir padarė išvadą, kad tai taip pat turėjo būti „Eleusino slėpinių negerbę žmonės“ (*ibid.* X, 31, 11). Tikėtina, kad minėta bausmė turėjo parodyti, kad žmonės, gyvenime tinkamai nepasirūpinę apsivalymo apeigomis, bergždžiai mėgins apsivalyti po mirties. Kiti mito aiškintojai bausmę sieja su Danaĩdžių nevaisingumu (mat jos nužudė savo vyrus). Esama ir kitokių mito interpretacijų. Kad ir kokia būtų istorinė ir psichologinė mito kilmė, Platono Sokratas siekia parodyti, kad Danaĩdžių kančiai save pasmerkia tarnystę geismams gyvenimo tikslu pavertęs žmogus. Siela Hado kančias kenčia ne todėl, kad turi kūną, o todėl, kad pasirenka tarnauti jo poreikiams. Plg. Saudelli (2014), 31.

493 c2-3

dėl nepatikimumo ir užmaršumo nieko negeba sulaikyti. „Nepatikimumas“ – ἀπιστία. Regis, būtent taip šiame Sokrato svarstymo kontekste reikia suprasti šį graikišką žodį:

nepastovi ir permaininga proto stokojančių žmonių siela nieko negeba sulaikyti, todėl primena rėtį. Įprastesnė daiktavardžio ἀπιστία reikšmė – „nepasitikėjimas" ir „nepatiklumas". Vandens nešiojančių nelaimėlių bausmės egzegezei tokia reikšmė taip pat tiktų: baudžiami slėpinių žinia patikėti nepanorę žmonės. Panašioje situacijoje kartais atsiduria Platono dialogų Sokrato pašnekovai. „Faidone" Sokratas kantriai mėgina įveikti bičiulių *nepatiklumą* ir įrodyti (arba parodyti), kad jie neturi nerimauti dėl jo ir kitų filosofų sielos ateities. Kadangi aiškinant to pasiekti nepavyksta, Sokratas paseka ilgą mitą apie pomirtinę sielų kelionę bei tolesnį jų likimą ir pats rodo ryžtingo tikėjimo (πίστις) pavyzdį. Plg. „Faidonas" 73 b (ἀπιστεῖς γὰρ δὴ πῶς), 87 a (ἔτι ἀπιστεῖς), 88 c–d (εἰς ἀπιστίαν καταβαλεῖν... εἰς ἀπιστίαν καταπέπτωκεν), 107 a–b, 114 d. „Gorgijo" pabaigoje Sokratas taip pat papasakoja Kalikliui mitą ir ragina paklausyti (πειθόμενος) bei sekti paskui jį „ten, kur nukeliavęs būsi laimingas, tiek gyvendamas, tiek baigęs gyvenimą" (527 c). Kaliklis pripažįsta, kad Sokrato teiginiai atrodo teisingi, tačiau jis negali jais patikėti (513 c). Platonas veikiausiai sąmoningai renkasi dvejopos interpretacijos žodį.

„Užmaršumas" – λήθη („užmaršumas" ir „užmarštis"). Platono dialoguose λήθη – esminis mąstymo ir žinojimo priešas („Faidras" 248 c, 275 a, „Filebas" 63 d *sq*).

Olimpiodoras ἀπιστία supranta kaip nepatiklumą ir aiškina: „‚Dėl nepatiklumo' – jei nepriima, ‚dėl užmaršumo' – jei pamiršta tai, ką priėmė" (*In Gorg.* 30, 6).

493 c3–4

skamba gana keistai. „Keistai" – ἄτοπα. Keistais („atopiškais") Platono dialoguose, taip pat „Gorgijuje" (465 e, 473 a, 480 e, 494 e), dažnai vadinami Sokrato teiginiai, poelgiai ir visa jo asmenybė (plg. „Charmidas" 172 e, „Puota" 175 a, 215 a,

221 d, „Teaitetas“ 149 a ir paaišk. *ad* 473 a1), todėl mito egzegezei taikomas apibūdinimas („keista“) galbūt nurodo, kad tikrasis jos autorius – pats Platono Sokratas. Plg. Dalfen, 2004, p. 374.

493 c5

persigalvoti. Μεταθέσθαι, „pakeisti nuomonę / poziciją“. 493 c–d šis žodis pavartotas tris kartus – Sokratui akivaizdžiai rūpi įtikinti Kaliklį pakeisti nuomonę ir pasikeisti.

493 c6–d2

vietoj nepasotinamo ir netramdomo gyvenimo rinktis tvarkingą... Tvarkingi žmonės. „Tvarkingą“, „tvarkingi“ – κοσμίως (ἔχοντα), κοσμίους. Tvarkingumas čia santūrumo sinonimas (plg. 493 d7) ir netramdomo pasileidimo priešingybė. „Charmide“ Sokrato raginamas apibrėžti „santūrumą“ jaunasis Charmidas sako, kad tai – „gebėjimas viską daryti tvarkingai ir ramiai“ (κοσμίως καὶ ἡσυχῇ) (159 b). Sokratas kritikuoja jaunuolio apibrėžimą nurodydamas, kad dažnai gražu yra veikti greitai, o ne ramiai (159 b–160 d). Tvarkingumo ir santūrumo santykio „Charmide“ jis nesvarsto, o „Gorgijuje“ (sielos pradų) tvarką (κόσμος) vadina santūrumo ir teisingumo pamatu (504 d). „Valstybėje“ 500 b–d kalbama apie dieviškosios tikrovės tvarką mėgdžiojančius valstybės kūrėjus: su ja supanašėdamas žmogus ir pats tampa „tvarkingas“ (κόσμιος) ir „dieviškas“.

493 d5–494 b7

Sveikų ir kiaurų indų vaizdinys (*eikōn*)

Išdėstyta mito egzegezė Kalikliui įspūdžio nepadaro (493 c–d), tad Sokratas pasiūlo „tos pačios mokyklos“ nemitologinį santūraus ir netramdomo gyvenimo paveikslą (εἰκόνα). Šis Sokrato „mitas“ veikiau primena pasakėčią; graikų μῦθος

nusako ir mitą, ir pasakėčią. Norų pildymo veiksmą šlovinančiam pašnekovui Sokratas pasiūlo ryškų malonumo kaip stokos pildymo paveikslą. Tikėtina, kad malonumo kaip prisipildymo (πλήρωσις) samprata v a. pabaigoje buvo gana paplitusi (plg. Alekniene, Platonas, 2016, p. 125). Doksografinė tradicija ją priskiria Empedokliui: „[Empedoklis teigė], kad malonumą teikia panašūs dalykai – dėl trūkumo ir siekio prisipildyti, kai stokojantysis siekia panašaus dalyko, o skausmą suteikia priešingi. [...] Malonumai kyla iš panašaus prado, susiliejant gimininingiems ir panašiems dalykams, o nemalonumai [‚vargai', ὀχλήσεις] ir ⟨skausmai – iš nepanašumo⟩" (test. 95 DK = Aetijus, *Placita philosophorum* IV, 9, 14; V, 28). Danaïdžių mito vaizdiniai (sveiki ir suskilę indai) Platono Sokratui leidžia sukurti įtaigų, kone satyrinį pildymosi kaip gyvenimo siekio paveikslą. Kiaurus indus sieloje turintis žmogus dieną naktį privalo rūpintis, kaip suteikti sau malonumą, antraip jį ištinka baisūs nepripildytų norų skausmai. Sunku nepamanyti, kad Sokrato paveikslas puikiai nusako priklausomybių kankinamo žmogaus būseną.

Kaliklis lieka nepajudinamas: be gausių malonumų, kad ir pramaišiui su skausmais, būtume it akmenys (494 a–b). Sokrato bandymai įtikinti Kaliklį rinktis ne netramdomą, bet tvarkingą (κοσμίως) gyvenimą atskleidžia svarbų įtaigos ir įtikinamumo paradoksą. Viena vertus, egzegetinis Sokrato aiškinimas pabrėžia geismingojo sielos prado patiklumą ir nepastovumą (493 a). Kita vertus, į Sokrato klausimus, ar pavyksta jį įtikinti ir ar jis sutiktų persigalvoti, Kaliklis, to paties prado apologetas (ir atstovas), du kartus atsako neigiamai. Atrodo, kad racionaliai svarstyti nusiteikusiam Sokratui nepavyksta paveikti proto argumentams kurčios sielos dalies. Gali pasirodyti, kad antrasis (mažiau mitinis) Sokrato aiškinimas Kaliklį paveikia dar mažiau nei pirmasis, mitologinis (plg. 493 d ir 494 a), tačiau, matyt, ir šis yra perdėm

racionalus, kad įtikintų neprotingąją sielos dalį. Plg. 464 d („medžioja ir mulkina kvailybę“, τὴν ἄνοιαν) ir paaišk. *ad* 462 b1–465 e1.

493 d5–6

dar vieną tos pačios mokyklos vaizdą. Pažodžiui – „to paties gimnazijo“. Aristofano „Vapsvose“ choras tokiais žodžiais nusako savo bendramintį Filokleontą (526 *sq*). Sokratas ketina pasiūlyti perpasakotos egzegezės vaizdinius plėtojantį paveikslą – nebe mitą, veikiau pasakėčią. Tačiau veiksmas tebevyksta vidinėje sielos erdvėje, neregimybėje (plg. 493 b4 *sq*).

„Mokykla“ čia nusako veikiau ne kokį nors apčiuopiamesnį mokytojo ir mokinio santykį, o minčių ir vaizdinių bendrumą. Sokratas pasiūlo to paties stiliaus, arba tos pačios pakraipos, paveikslą.

493 e8–494 a1

tenka nuolat, dieną naktį juos pildyti, antraip kenčia baisiausias kančias. Doksografinė tradicija panašų svarstymą apie kūno geismus tenkinančio malonumo trumpalaikiškumą priskiria Demokritui: „Pilvo malonumų ieškančių ir valgių, gėrimų bei Afroditės džiaugsmų saiko nepaisančių žmonių malonumai trumpi ir trunka tik tol, kol valgoma ar geriama, o skausmai gausūs. Mat tų pačių dalykų geismas visada yra čia pat, o gavus geidžiamų dalykų patirtas malonumas greitai praeina, tad juose nėra nieko dora: trumpas smagumas ir vėl tas pats poreikis“ (fr. 235 DK).

Sokratas nori parodyti, kad pildymosi malonumas negali būti atskirtas nuo stokojimo skausmo. Siekiantys turėti daug stiprių malonumų turi nusiteikti patirti nemažiau gausių ir stiprių skausmų. Malonumo ir skausmo santykio beribiškumą (judviejų neskiria aiški riba) kruopščiai tiria „Filebo“ Sokratas.

494 a3–6

[S.] Ar pavyksta man tave tokiomis kalbomis įtikinti? ... Ar neįtikinau? [Kal.] Neįtikinai. Plg. 493 c4–d4 ir paaišk. *ad* 493 d5–494 b7 („Sveikų ir kiaurų indų vaizdinys“), *in fine*.

494 a8–b1

kaip sakiau, tai reiškia gyventi it akmuo – kai prisipildai ir nebeturi nei džiaugsmo, nei skausmo. Plg. 492 e5–6. J. Dalfenas (2004, p. 367) nurodo, kad akmuo graikų kalboje gali būti siejamas su emociniu (plg. „Odisėja“ XXIII, 103: „Tavo širdis visada kietumu ir akmenį lenkia“), intelektualiniu (plg. Aristofanas, „Debesys“ 1202, Platonas, „Hipijas I“ 292 d5) arba, kaip čia, biologiniu nejautrumu (plg. Teognidas, „Elegijos“ 568).

Aristotelis „Eudemo etikoje“ 1221 a21 *sqq* bejausmiu (ἀναίσθητος) vadina žmogų, kuris nejaučia net tinkamų ir natūralių poreikių ir yra „beaistris it akmuo“ (ἀπαθὴς ὥσπερ λίθος). Tokio akmeninio nejautruolio priešingybė, anot „Eudemo etikos“ autoriaus, yra saiko niekur nepaisantis netramdomas (ὁ ἀκόλαστος) ir geidulingas (ὁ ἐπιθυμητικός) žmogus (1221 a19 *sqq*). Tikėtina, kad nusakydamas šias dvi netinkamas (per mažai ir per daug) jausmingumo būsenas Aristotelis prisimena šią „Gorgijo“ vietą.

494 b6–7

išties kalbi ne apie lavoną ir ne apie akmenį. Tai bus kažkoks paukštis storkulnis. „Storkulnis“ – χαραδριός. Spėjama, kad tai sėjikų šeimos (*charadriiformes*) paukštis – storkulnis arba kirlikas. Graikiškas paukščio vardas aiškinamas tuo, kad jis suko lizdus kalnų tarpekliuose (περὶ τὰς χαράδρας) (Aristotelis, *Historia animalium* 614 b31 *sq*). Aristotelis taip pat aiškina, kad „charadrijas“ – „blankios (φαῦλος) spalvos ir balso paukštis, pasirodo naktimis, o dieną sprunka (ἀποδιδράσκει)“

(*ibid.* 615 a2 *sq*). Olimpiodoras spėja, kad Sokratas kalba „arba apie gyvūną, kuris ėda ir tuštinasi vienu metu, arba apie pačius kalnų tarpeklius, kurie surenka ir išstumia vandenis“ (*In Gorg.* 30, 8).

„Filebe“ radikalus hedonistas, kurio vardu pavadintas dialogas, pokalbyje beveik nedalyvauja, o gerokai sukalbamesnis jo bičiulis greitai sutinka su Sokratu, kad vien malonumus turintis gyvenimas be proto, mąstymo ir panašių savybių paverstų žmogų „medūza ar kažin kokiu kitu jūros moliusku“, ir kad geriausias būtų toks gyvenimas, kuriame būtų ir proto, ir malonumo („Filebas“ 21 b *sqq*). Daugiau apie hedonistinių malonumų lyginimą su gyvūnų patirtimi žr. Aleknienė (Platonas, 2016), p. 86, n. 171.

„Timajo“ protagonistas aiškina, kad, numatydami žmogaus ėdrumą, kūno kūrėjai įdėjo ilgą ir vingiuotą žarnyną, idant čia pat kūną paliekantis maistas neverstų kūno nuolat jo ieškoti ir, sukeldamas ėdrumą, „nepadarytų žmonių giminės neklausančios dieviškiausio mūsų prado, svetimos Mūzoms ir filosofijai“ (72 e–73 a).

494 b7–500 a4

Ar malonumas tapatus gėriui?

Mitai (mito egzegezė ir to paties stiliaus pasakėčia) Kaliklio nepaveikė. Sokratas imasi kruopštesnio loginiais (ar kvaziloginiais) argumentais paremto pašnekovo pozicijos paneigimo.

Jei malonumas visada būtų siektinas gėris, klausytojai (skaitytojai) turėtų rinktis ne Sokrato, bet Kaliklio ir retorikos (kaip bet koks pataikavimas, ji siekia parūpinti greitą malonumą nesirūpindama gėriu, 465 a, d) siūlomą gyvenimo kelią. Todėl dialogo Sokratas rimtai sustoja prie malonumo ir gėrio (ne)tapatumo klausimo. Šioje dialogo dalyje nužymėti malonumo prigimties analizės elementai bus išplėtoti

vėlyvajame Platono dialoge (paskutiniame jo Sokrato pokalbyje) „Filebe“.

494 b7–c1

Alkio ir troškulio malšinimo atvejis

Alkio ir troškulio malšinimo, akivaizdžiausių norų pildymo atvejų (plg. „Filebas“ 31 e: „įprasti ir akivaizdūs“) analizė netrukus taps bendresnio klausimo – malonumo ir gėrio santykio – nagrinėjimo pagrindu (496 c6 *sqq*). Galima manyti, kad Sokratas jau dabar pasirengęs jo imtis, tačiau Kaliklio teiginys, esą jis omenyje turi ne tik šiuos, bet ir visus kitus norus, verčia Sokratą sustoti ties šiuo jo teiginiu.

494 c2–e6

Kaliklis kalba apie *visų* norų pildymą. Kasymosi malonumai. Kaliklio drąsos išbandymas

Kaliklio teiginys, esą laimę teikia visų norų pildymas, verčia atidėti alkio ir troškulio malonumų analizę (žr. 496 c6 *sqq*) ir patikrinti Kaliklio laimingo gyvenimo kaip norų pildymo sampratos ribas. Taip iškyla gerų ir negerų malonumų klausimas, kuriuo prasideda išsamus malonumo tyrimas.

Sokratas klausia, ar nuolatinį poreikį kasytis tenkinantis (vadinasi, niežais sergantis) žmogus taip pat būtų laimingas (atitiktų Kaliklio laimės sampratą)? O įvairias, taip pat intymiausias savo kūno vietas kasantis žmogus? Kaliklį Sokrato klausimai piktina, o šis ragina nepasiduoti ankstesnius pašnekovus iš vėžių išmušusiam gėdos jausmui.

„Filebe“ 46 b niežų gydymas trynimu (kasantis) svarstomas kaip nesveiko kūno patiriamas (tokie būna stipresni, nei sveikųjų) *mišrus* malonumas – malonumas čia susilieja su malšinama kančia.

494 c7

knieti pasikasyti... gauni kasytis... galėsi kasytis. Sokratas neabejotinai tyčia tris kartus iš eilės kartoja ganėtinai vulgarų malonumo paveikslą kuriantį veiksmažodį.

494 d1

Kokia nesąmonė, Sokratai! Kaliklis sušunka: Ὡς ἄτοπος εἶ, ὦ Σώκρατες – „Koks *atopos* (‚keistas', ‚ne šio pasaulio') esi, Sokratai"! Apie Sokrato *atopiškumą* žr. paaišk. *ad* 493 c3–4 („skamba gana keistai"). Čia Sokratui skirtas apibūdinimas *a-topos* gali būti suprastas kaip „netinkamas" – jis kalba apie tai, apie ką kalbėti netinka, nedera, yra neskoninga. Plg. Dalfen (2004), p. 378 *sq*.

494 d1

Esi tikras demagogas! Ἀτεχνῶς δημηγόρος. Plg. paaišk. *ad* 482 c5 („Kalbi, lyg išties būtum susirinkime..."). Dabar Kaliklis Sokratą demagogu („demegoru") vadina veikiausiai dėl to, kad, jo manymu, klausdamas kone nepadorių dalykų, Sokratas siekia padaryti įspūdį klausytojams – elgiasi kaip populistas.

494 d2–4

Taigi ir išmušiau iš vėžių Polą ir Gorgiją ir priverčiau juos susigėsti. Bet tu žiūrėk, nesileisk išmušamas iš kelio ir sugėdinamas. Juk esi drąsus vyras. Tiesiog atsakyk. Plg. 482 c *sqq*, 487 a *sq*. Sokrato vartojamas žodis ἐκπλήττω (ἐξέπληξα, οὐ μὴ ἐκπλαγῇς) – „pritrenkti", „šokiruoti" – vargu ar taikliai nusako ankstesnių Sokrato pašnekovų jauseną, tačiau šiai pokalbio su Kalikliu situacijai jis išties tinka.

Galima sutikti, kad girdamas Kaliklio drąsą (tad ir pataikaudamas kaip retoriai pataikūnai) Sokratas stengiasi

pastūmėti jį teigiamai atsakyti į šį ir tolesnius savo klausimus, sukarikatūrinančius Kaliklio poziciją. J. Beversluisas pastebi: „Gorgijas ir Polas yra jautrūs gėdos jausmui, o Kaliklis akivaizdžiai pernelyg jautrus pataikavimui. Prisistatęs kaip gėdos nejaučiantis žmogus, jis dabar negali nepritarti jokiam gėdingam teiginiui. Jis turi ginti savo reputaciją. Tad, jei yra gėdinga teigti, kad besikasantis žmogus gyvena maloniai ir laimingai, jis turi taip teigti" (2000, p. 351).

494 e4

kinaido gyvenimas. *Kinaidu* (κίναιδος, lotyniškai *catamitus*, iš *Ganimedus*) vadintas pasyvusis (*receptyvus*) homoerotinių santykių partneris. Ksenofontas pasakoja, kad norėdamas atkalbėti Kritiją (būsimąjį tironą) siekti turėti santykių su Eutidemu, kurį tas buvo įsimylėjęs, Sokratas daugelio žmonių ir to paties Eutidemo akivaizdoje pasakęs: „Man regis, Kritijui nutinka tas pat, kaip kiaulėms: jis geidžia pasikasyti į Eutidemą, kaip kiauliukai į akmenis" („Atsiminimai apie Sokratą" 1, 2, 29–30). Ksenofonto žiniomis, „nuo tol Kritijas ir ėmė nekęsti Sokrato, todėl, tapęs vienu iš trisdešimties ir kartu su Charikliu leisdamas įstatymus, prisiminė savo neapykantą ir išleido įstatymą, draudžiantį mokyti svarstymo meno – norėdamas pažeminti Sokratą ir nerasdamas, prie ko prikibti, jis taikė jam tai, kuo žmonės paprastai kaltina filosofus, ir šmeižė Sokratą žmonių akyse" (*ibid.* 1, 2, 31). Ksenofonto papasakotas anekdotas rodo, kad kasymosi lyginimas su homoerotiniu malonumu galėjo priklausyti istoriniam Sokratui ir turėti politinio atspalvio. J. Dalfenas (2004, p. 380) spėja, kad Sokrato žodžiais apie *kinaidų* malonumus Platonas galbūt „norėjo kritiškai atsiliepti apie perdėtą homoseksualumo praktiką aplinkoje, kuriai pagal savo socialinę padėtį priklausė Kaliklis (kaip ir Kritijas)". Taip pat plg. Aleknienė (Platonas, 2016), p. 527.

Anot K. Doverio (*Greek Homosexuality*, Cambridge, Harvard, 1978, p. 103), „beveik neabejotina, kad, graikų akimis, vyras, kuris laužo legitimuotos erotikos ‚taisykles‘, atskiria save nuo piliečių vyrijos [*male citizenry*] ir stoja vienon eilėn su moterimis ir užsieniečiais. Kad prostitutas laužo taisykles, manoma paprasčiausiai todėl, kad ekonominė priklausomybė nuo klientų tokį žmogų verčia daryti tai, ko anie pageidauja“. Sokrato pavyzdys Kalikliui atrodo toks atgrasus, kad jis nė nemėgina ginti *tokių* malonumų. Teoriškai tokia galimybė išlieka. Pasak R. Jenkso (2007, p. 202), nors „sodominė patirtis [*being sodomized*] gali turėti didelę politinę kainą (ir akivaizdžiai atgrasi asmeniškai Kalikliui [...]), tai dar nereiškia, kad patiriamas malonumas yra blogas“.

Kaliklio reakcija rodo, jog vertindamas malonumą Kaliklis paiso *kitų* kriterijų – visų pirma (jo menkinamų) socialinių konvencijų.

494 e7–495 c2

Intermedija: Ar visi malonumai yra geri ir teikia laimę? Pašnekovai turi sakyti tai, ką galvoja

Ankstesni Kaliklio teiginiai leido manyti, kad jis laiko malonumus gyvenimo sėkmės ir laimės pagrindu ir neskiria gerų (kilnių) ir blogų (žemų) malonumų. Tai reikštų, kad jis tapatina malonumą su gėriu. Būtent tokia yra pradinė hedonistų pozicija Platono „Filebe“: „Filebas teigia, kad visų gyvų būtybių gėris esąs džiaugsmas, malonumas, mėgavimasis ir visi kiti prie šios giminės derantys dalykai“ (11 b). Kai Sokratas, kartu su nuosaikesniu hedonistu Protarchu pradėjęs nagrinėti malonumą, siūlo skirti įvairius – gerus ir blogus malonumus, pašnekovas sukyla: „Ką tu kalbi, Sokratai? Manai, kas nors, pripažinęs malonumą gėriu, paskui leis tau teigti, esą kai kurie malonumai yra geri, o kai kurie – kitokie, blogi?“

(13 a–c). „Filebe“ hedonistų ir Sokrato intelektualizmo priešpriešą greitai keičia mišriojo (kur būtų ir malonumo, ir proto) gyvenimo projektas, o Protarchas, pokalbiui judant į priekį, nebesipriešina teiginiui apie *blogus* malonumus (37 d); rimtesnių rūpesčių jam tuomet kelia teiginys apie *klaidingų* malonumų galimybę (36 c *sqq*).

Nors netrukus Kaliklis sakys tik juokais sutikęs, kad visi malonumai yra geri (499 b), kol kas jis, regis, neturi aiškaus atsakymo į Sokrato klausimą, ar „malonu ir gera yra tas pat, ar tarp maloniųjų yra koks nors dalykas, kuris nėra geras“? Sokrato žodžiai apie *kinaido* malonumus jį akivaizdžiai sutrikdė, tačiau, siekdamas likti nuoseklus, jis renkasi teigti, kad „malonu ir gera... yra tas pat“ (495 a5 *sq*). Sokratas susirūpina, kad mėgindamas prisitaikyti Kaliklis nebegalės būti tas bandymo akmuo, kuriuo jis tikėjosi patikrinti savo įsitikinimo tikrumą ir grynumą (plg. 486 c–487 e).

Ši dialogo vieta gerai parodo, kad tiek Sokratas, tiek jo pašnekovas žino, kad nėra reikalo kiekvieno teiginio priimti už tikrą pinigą. Tikinimas, kad ne juokaujama, o kalbama rimtai (495 c5: ὡς σοῦ σπουδάζοντος) taip pat negali būti atvirumo ir nuoširdumo garantu. Plg. 499 b, kur Kaliklis apie tą patį rimtą savo teiginį sako pajuokavęs; taip pat plg. 489 e, kur pašnekovai vienas kitą įtaria kalbant ironiškai. Vis dėlto Kaliklio blaškymąsi vargu ar galima laikyti sąmoninga svarstymo strategija. Labiau tikėtina, kad jis, nors filosofijos mokėsi daugiau nei Polas, svarstymo meno nespėjo pramokti tiek, kad gebėtų turėti nuoseklų požiūrį ir jį ginti nuo Sokrato kritikos.

494 e7–8

Ar ne gėda, Sokratai, kreipti kalbas prie tokių dalykų! Pasak R. Jenkso (2012, p. 377 *sq*, 380 *sq*), čia, kaip ir 489 b7 *sqq*, Kaliklis, jausdamas autentišką „vidinę“ gėdą (jam nesmagu matyti, kur veda jo teiginiai; „parodyta, kad jo hedonistiniai

principai nedera su jo moraline intuicija"), mėgina savo jausmą paversti „išorine" gėda ir perkelti ją Sokratui: esą tai jam turėtų būti gėda kalbėti apie tokius, visuomenės akimis žiūrint, negražius dalykus.

495 a5

Idant mano teiginyje neatsirastų prieštaravimo. Kaliklis, regis, įsidėmėjo Sokrato žodžius, esą nieko nėra baisesnio nei sau pačiam prieštarauti ir su savimi nesutarti (482 b–c).

495 a7

gadini ankstesnius mūsų svarstymus. Plg. „Protagoras" 360 a6. Sokratas turi omenyje sutarimą dėl drąsaus Kaliklio atvirumo (487 a–e), kuriuo, kaip atrodė, iki šiol rėmėsi judviejų pokalbis.

495 a8

Nebegalėsime kartu tinkamai ištirti dalykų. Plg. 487 e: „Jei mudu sutarsime, tikrai būsime priėję tiesą". „Dalykų" – τὰ ὄντα, „esybės", „esamybės", „esantys dalykai". Dialoguose, kur užsimenama apie mąstomus „pavidalus" („idėjas"), τὰ ὄντα dažnai nusako tikrai *esančius* dalykus – „esamybes", „esybes", „tikrenybes". „Gorgijuje" apie tokias esybes nekalbama; vis dėlto tikėtina, kad žodžiu τὰ ὄντα čia norima nusakyti *tikrąją* dalykų padėtį, dalykus, kokie jie yra.

495 a8–9

jei sakysi kitaip, nei galvoji. „Kitaip, nei galvoji" – παρὰ τὰ δοκοῦντα σαυτῷ („prieštarausi savo nuomonei"). Dialogų Sokratas prašo pašnekovus nieko nesakyti kitaip, nei jie mano, nes tokiu atveju pokalbis lieka bevaisis. Plg. „Valstybė" 346 a, „Kritonas" 49 d *sq*, „Menonas" 83 d. Iš Kaliklio jis tikėjosi ypač didelio kietumo ir atvirumo (486 c–487 e).

495 b1

Kad ir tu pats, Sokratai. Polas taip pat abejojo Sokrato nuoširdumu (471 e, 474 b).

495 c1–2

[S.] ... pasvarstykime, jei esi rimtai nusiteikęs. [Kal.] Dar ir kaip. „Rimtai nusiteikęs“ – ὡς σοῦ σπουδάζοντος. Pokalbio su Sokratu pradžioje Kaliklis norėjo įsitikinti, ar Sokratas nejuokauja (481 b). Pasak jo, jei Sokratas kalba rimtai (σπουδάζει), tai reikštų, kad „visas mūsų, žmonių, gyvenimas verčiamas aukštyn kojomis – panašu, kad mes viską darome priešingai nei derėtų“ (481 b). Dabar Sokratas nori, kad jo pozicija būtų *rimtai* išbandyta kitaip gyventi raginančio pašnekovo. Plg. 487 e *sq*.

495 c3–e2

Žinojimas, drąsa, malonumas ir gėris

Teisingumas, santūrumas, protingumas („žinojimas“, „išmanymas“) ir drąsa – keturios pagrindinės dialogų Sokrato išpažįstamos ir analizuojamos dorybės. Kaliklis teisingumą supranta kitaip nei Sokratas (pagal prigimtį teisinga, kad stiprieji turėtų daugiau už silpnuosius), o santūrumo apskritai nepripažįsta (jis verčia žmogų akmeniu arba lavonu). Kita vertus, jis sutinka, kad stipresni žmonės yra protingesni (489 e *sq*: φρονίμοτεροι), t. y. išmanantys polio reikalus (εἰς τὰ τῆς πόλεως πράγματα φρόνιμοι), ir priduria, kad jie turi būti „ne tik išmanantys, bet dar ir vyriški [‚drąsūs‘, ἀνδρεῖοι] – kad pajėgtų įvykdyti ką sumano ir nesitrauktų dėl silpnadvasiškumo“ (491 b). Tad laikinai atidėjęs šalin teisingumo ir santūrumo sampratas, Sokratas į malonumo ir gėrio santykio analizę įtraukia Kaliklio giriamus protingumą ir (vyrišką) drąsą.

Malonumas ir gėris yra du esminiai Kaliklio pranašesnio žmogaus sampratos elementai. Jis kalbėjo apie gerą gyvenimą turinčius geresnės prigimties žmones ir teigė, kad tokie žmonės gali sau leisti mėgautis įvairiais ir gausiais malonumais. Bet Kaliklis nėra grynas hedonistas, nes, be malonumo, vertina protingumą ir drąsą.

Sokratas nubrėžia tokį minėtų keturių elementų (*protingumas, drąsa, malonumas* ir *gėris*) santykių paveikslą, koks, jo manymu, atitinka Kaliklio mąstyseną. Kaliklis vargiai yra pasirengęs kruopščiai analizei ir sutinka, kad drąsa, žinojimas ir malonumas yra skirtingi dalykai, o malonu ir gera – tas pat. Akivaizdu, kad jis pasielgė neapdairiai: pripažinus, kad žinojimas, drąsa ir gėris – skirtingi dalykai, vargu ar lieka galioti minėtasis pranašesnių žmonių apibrėžimas. Tuomet, regis, vienintele Kaliklio pranašesnio žmogaus sampratos atrama tampa malonumo tapatinimas su gėriu.

Kalikliui priskirtas žinojimo, drąsos, malonumo ir gėrio santykių vaizdas aiškiai prieštarauja dialogų Sokrato piešiamam paveikslui. Žinojimas čia laikomas visų dorybių pagrindu, o malonumo santykis su gėriu atrodo gerokai problemiškas. Pasak P. Friedländerio (1964[3], p. 246), „Kaliklio vertybių sistemos [‚žinojimas' ir ‚drąsa', ‚malonu' ir ‚gera'] eina šalia ir kertasi; Sokratas bendrą jų centrą regi Gėryje [*in dem Agathón*]".

495 c3

atskirk man šiuos dalykus. „Atskirk" – διελοῦ (iš διαιρέω). *Diairezė* čia nusako ne mąstomojo vieneto skaidymą (tokią reikšmę vėlesniuose dialoguose dažniausiai turi daiktavardis διαίρεσις), bet tam tikrų svarstytinų sąvokų skyrimą ir apibrėžimą.

495 c4 *sq*

tam tikros, žinojimo lydimos drąsos? Plg. 489 e *sq*, 491 b. Sutikti, kad geresniais ir stipresniais jis laiko protingesnius

žmones, Kalikliui pasiūlė Sokratas. Tas entuziastingai sutiko, tačiau nebuvo patenkintas, kai Sokratas ėmė svarstyti, kaip protingumas leidžia protingam žmogui „turėti daugiau nei kiti“ (490 b *sqq*). Galiausiai Kaliklis pareiškė turįs omenyje „polio reikalus išmanančius (φρόνιμοι) žmones“, be to, vyriškus („drąsius“, ἀνδρεῖοι), kad „pajėgtų įvykdyti ką sumano ir nesitrauktų dėl silpnadvasiškumo“ (491 b). Dabar, primindamas Kaliklio žodžius, Sokratas kalba apie žinojimą (ἐπιστήμη). Kaliklis nesipriešina, nors Sokrato ἐπιστήμη dažniau nusako ne praktinį dalyko išmanymą, o bendresnį teorinį žinojimą – mokslą. Kadangi jis jau įrodė Polui, kad retorika nėra menas (τέχνη), nes nesuvokia teorinių dalyko pagrindų (465 a, d), dabartiniai jo žodžiai apie mokslą skamba klastingai.

495 c6–7

apie drąsą ir žinojimą dabar kalbėjai kaip apie du skirtingus dalykus. Kaliklis sakė, kad drąsa („vyriškumas“) kartu su protu leidžia pranašesniems žmonėms pildyti gausius savo norus. Drąsos („vyriškumo“) stokojantys silpnieji polio nariai savo nevyriškumą dangsto teisingumo ir santūrumo „dorybėmis“ (492 a *sq*). Kaliklis apie protingumą lydinčią *ir jį remiančią drąsą kalbėjo taip*, kad protingumą ir drąsą išties būtų galima laikyti dviem skirtingais dalykais. Galima manyti, kad, Kaliklio nuomone, kai kurie žmonės, antai Sokratas ir kiti filosofai, yra pakankamai protingi, tačiau stokoja reikiamo vyriškumo. Plg. 485 d ir Cooper (1999, p. 54).

Drąsos ir žinojimo („protingumo“ arba „išmanymo“) santykis ne kartą svarstomas Platono dialoguose, visų pirma „Lachete“ ir „Protagore“. „Lachete“ Sokratas siūlo aptarti teiginį, esą „drąsa – tai žinojimas, kas yra baisu ir kas saugu (ἐπιστήμην φῂς δεινῶν τε καὶ θαρραλέων)“ (196 d). Nors jis čia pat parodo, kad tokio drąsos apibrėžimo nepakanka (jis akivaizdžiai netinka liūto, leopardo ar šerno prigimtinės

drąsos atvejams), netrukus Sokrato pašnekovai strategai Nikijas ir Lachetas priversti sutikti, kad drąsa, kaip ir visos kitos dorybės (santūrumas, teisingumas, dievobaimingumas), kyla iš žinojimo, kas yra gera ir kas bloga (199 c–d). Protagoras Platono dialoge teigia, kad drąsa yra ypatinga dorybės dalis („kitos keturios viena kitai yra gana artimos, o drąsa gerokai nuo visų kitų skiriasi“, mat esama „be galo neteisingų, nedievobaimingų, pasileidusių, kvailų, tačiau nepaprastai drąsių žmonių“, „Protagoras“ 349 d), tačiau galiausiai pritaria svarstymo išvadai, kad „kiekviena dorybė yra žinojimas (ἐπιστήμη)“ (360 d–e *sqq*).

495 c8

malonumas ir žinojimas yra tas pat, ar tai skirtingi dalykai? Platono dialogų Sokratas žinojimą laiko malonumo matu arba jo vertinimo įrankiu. Išsamiausiai proto ir žinojimo santykis su malonumu svarstomas „Filebe“, kur paaiškėja, kad tik protas (įvairūs intelekto gebėjimai) gali atskirti tikrąjį malonumą – nubrėžti ribą tarp jo ir prigimtiniame mišinyje su malonumu susiliejančio skausmo. „Protagore“ žinojimas taip pat aptariamas kaip malonumo matas. Plg. Alekniené (Platonas, 2016), p. 118 *sq*.

495 d1–2

Drąsa ir malonumas taip pat skirtingi? Kaliklis sakė, kad drąsa padeda protingiems žmonėms pildyti savo norus (492 a–b).

495 d3–7

Kaliklis Acharnietis teigia... Sokratas Alopekietis... nesutinka. Sokratas į Kaliklį kreipiasi oficialiai, nurodydamas demo (pagrindinio atėniečių polio administracinio ir politinio vieneto) pavadinimą. Kaliklis atsiliepia tuo pačiu stiliumi. Galbūt tai žaisminga aliuzija į teismo procesą. Kita vertus,

abiejų demų pavadinimai gali sukelti tam tikrų prasminių asociacijų (apie žaidimą demų pavadinimais graikų komedijoje žr. D. Whitehead, *The Demes of Attica, 508/7 – ca. 250 B.C.: A Political and Social Study*, Princeton 1986, p. 328–38). „Acharnietis", Ἀχαρνεύς (iš demo Ἀχαρναί) primena ἀχαρνώς (ἄχαρνος arba ἀχάρνας) – žuvies, laikytos gurmanišku gardėsiu (plg. komikas Kalijas *apud* Atėnajas, *Deipnosophistae* VII, 286 b), pavadinimą. Sokrato demo vardas Ἀλωπέκη primena ἀλώπηξ, „lapę", kuri graikų, kaip ir kitų tautų tautosakoje laikyta gudruole. Plg. „Valstybė" 365 c (čia minimos Archilocho eilės apie „gudrią ir suktą", κερδαλέαν καὶ ποικίλην, lapę). Tad galima įsivaizduoti, kad Sokratas, vadindamas Kaliklį Acharniečiu, užsimena ir apie pašnekovo hedonizmą, o Kaliklis atsikerta gudriam „lapinui" (Alopekiečiui) Sokratui (plg. 495 d1, 497 a6).

495 d4–5

Kaliklis... teigia, kad malonu ir gera yra tas pat, o žinojimas ir drąsa skiriasi – ir tarpusavyje, ir nuo gėrio. Bendrąjį teiginį, kad „malonu ir gera yra tas pat" suformulavo Sokratas. Kaliklis jam pritarė norėdamas likti nuoseklus (495 a). Kita vertus, tokią poziciją jau leido nuspėti ankstesnieji jo žodžiai apie pildant netramdomus norus pasiekiamą laimę (491 e–492 c). Sokrato aiškinimai apie retorikos prigimtį jau parodė, kad pats jis netapatina malonumo su gėriu, o retoriką laiko malonumo talkininke: ji „taikosi į malonumą nežiūrėdama kuo didesnio gėrio" (465 a).

Akivaizdu, kad, sutikdamas, jog drąsa ir žinojimas – skirtingi dalykai, Kaliklis rimčiau apie jų santykius nesusimąsto, o teiginį apie jų skirtingumą nuo gėrio Sokratas kildina iš kitų Kaliklio pritarimo sulaukusių teiginių („malonu ir gera tas pat", „žinojimas ir malonumas nėra tas pat", „drąsa ir malonumas nėra tas pat"). Kaliklis turėtų sunerimti, nes, anot jo ankstesnių aiškinimų, geresniųjų gerumą lemia tai, kad jie yra protingi ir drąsūs („vyriški") (489 e *sqq*, 491 b).

495 e1–2

ir Kaliklis nesutiks, jei sugebės teisingai į save pažvelgti. Sokratas kalba apie Kaliklio santykius su pačiu savimi (plg. 482 b: „Kaliklis su tavimi, Kalikli, nesutiks ir visą gyvenimą negalės su tavimi sutarti"), taip ragindamas jį atsigręžti į save ir tvarkyti savo sielą. Panašiai veikia Sokrato kalbos apie valdžią sau (491 d) ir vidinius sielos indus (492 e *sqq*).

495 e2–497 a5

Malonumas nėra tapatus gėriui. *Pirmasis įrodymas.* Malonumas ir vargas nėra gėris ir blogis, nes jie patiriami tuo pačiu metu ir toje pačioje vietoje

Sokratas nori įrodyti Kalikliui, kad malonumas nėra tapatus gėriui. Jis dėsto du įrodymus. Pirmasis remiasi teiginiu, kad laikytis gerai ir blogai yra priešingos būsenos, negalinčios iškilti vienu metu ir toje pačioje vietoje. Konkretūs tokių priešingų būsenų pavyzdžiai: sveikata ir liga, jėga ir silpnumas, greitumas ir lėtumas. Kaliklis pritaria. Sutinka jis ir su tuo, kad alkio ar troškulio malšinimo malonumas patiriamas *kartu* su varginančia būsena (alkis, troškulys), todėl, likdamas nuoseklus, turėtų sutikti, kad „džiaugsmas nereiškia, kad einasi gerai, o vargas – kad blogai", ir pritarti išvadai, kad „malonumas ir gėris nėra tas pat" (497 a).

Prašydamas Kaliklio pasakyti, ar dalykai, kurių žmogus atsikrato vienu metu, gali būti priešingybės gėris ir blogis, Sokratas ragina jį gerokai pamąstyti. Kaliklis skuba atsakyti ryžtingai pritardamas: „Kad tiesiog nė neįmanoma būtų labiau pritarti" (496 c). Raginimas gerai pamąstyti Platono dialoguose paprastai nurodo svarstymo išvadoms lemiamą arba probleminę, potencialiai ginčytiną analizės vietą. Pats teiginys, jog tai, kas kartu prasideda ir baigiasi, nėra priešingybės, regis, neturėtų kelti abejonių. Problemiška ir ginčytina atrodo kita Sokrato argumento dalis. Jis teigia, kad

sveikata ir liga, jėga ir silpnumas, greitumas ir lėtumas yra aiškios priešingybės, tačiau tarp sveikatos ir ligos, jėgos ir silpnumo, greitumo ir lėtumo esama daugybės mišrių būsenų; vargu ar rastume absoliučiai gryną sveikatą, visišką ligą ir pan. Kitaip tariant, sunku pasakyti, kur tarp dviejų postuluojamų priešingų polių plytinčioje skalėje baigiasi viena ir prasideda kita priešingybė. Dar sunkiau sveikatą nuo ligos būtų atskirti tuomet, jei, kaip daroma malonumo atveju, kalbėtume ne apie abstrakčias sampratas, bet apie žmogaus patiriamą sveikatą, jėgą ar greitumą. Ko gero, tektų sutikti, kad sveikatą patiriame tol, kol dar nevisai atsikratyta ligos patirties. Pamiršę ligą, nebepastebime ir savo sveikatos. Panašiai susijusios ir silpnumo, stiprumo bei lėtumo ir greitumo patirtys.

R. Jenksas (2007, p. 205) svarsto, kad argumento apie gėrio ir blogio koegzistavimo [*compresence*] akivaizdoje Sokratas turėtų pabrėžti, kad gėris nepriklauso nuo blogio taip, kaip malonumas priklauso nuo skausmo. Malonumo priklausomybę nuo skausmo kruopščiai aptaria „Filebo“ Sokratas. Pasak jo, net ir grynieji malonumai kyla esant vos pastebimam stokos skausmui. Su tokia malonumo samprata polemizuoja Aristotelis („Nikomacho etika“ 1173 b3–21).

495 e6

vienu metu... kartu. Ἅμα. 495 e6–497 d8 Sokratas žodį ἅμα („kartu“, „vienu metu“) kartoja šešiolika kartų pabrėždamas aptariamų būsenų simultaniškumą. Jo svarstymas remiasi prielaida, kad gera ir bloga negali būti kartu. Mišriųjų būsenų galimybės jis nesvarsto, nes Kaliklis nedvejodamas pritaria iškeltai prielaidai.

495 e11–496 a1

kokią nori kūno dalį... tarkime, žmogus serga akių liga. J. Dalfenas (2004, p. 384) pastebi, kad Sokratas kalba apie

„bet kokią kūno dalį", tačiau parenka jo svarstymui palankų pavyzdį – akis yra nedidelis ir jautrus organas, jos ligą ir sveikatą atskirti lengviau nei stambesnių kūno dalių.

496 a1–2

vadinamąja oftalmija. Galenas (126 m. – apie 216 m.) aiškina, kad oftalmija yra akies ragenos plėvės uždegimas, dėl kurio ima skirtis vis tirštesnės ir lipnesnės išskyros. Plg. *De morborum differentiis* VI, 976, 18 *sqq*, *De totius morbi temporibus* 83, 20 *sqq*.

496 c6–7

grįžkime prie ankstesnių mūsų susitarimų. Ar kalbėdamas apie alkį... Plg. 494 b *sq*.

496 c7 *sqq*

[S.] ... laikai maloniu ar varginančiu dalyku? Kalbu apie patį alkį. [Kal.] Varginančiu. Tačiau valgyti alkstant, mano galva, malonu. Sutarus, kad alkis vargina, o jo malšinimas malonus, Sokratas, regis, jau galėtų skelbti savo svarstymo išvadą: gera ir bloga būsena negali iškilti vienu metu ir toje pačioje vietoje, vadinasi, malonumas ir vargas nėra gėris ir blogis (plg. 496 e–497 a). Vis dėlto jis dar svarsto troškulio atvejį, kuomet vargas, ko gero, dar akivaizdžiau sumyšta su stokos pildymo malonumu (496 d2).

„Filebe" 31 e *sq* Sokratas alkio ir troškulio malšinimo būsenas aptaria kaip „įprastus ir akivaizdžius" stokos pildymo atvejus. Taip pat plg. „Filebas" 34 d *sqq*, 54 e.

496 e7–8

Sieloje ar kūne, – kaip nori. Manau, čia nėra jokio skirtumo. „Filebe" Sokratas parodo pašnekovui, kad tikrasis visų troškimų šaltinis – siela, o „kūnas troškimų neturi" (35 d).

497 a6–c4

Intermedija: Kaliklis skundžiasi Sokrato klausinėjimo stiliumi („smulkmenos", „mažmožiai"). Gorgijas ragina leisti Sokratui pabaigti paneigimą (elenchą)

Kaliklis nenusiteikęs gilintis į Sokrato išvedžiojimus. Matydamas, kad reikalas krypsta jam nepalankia linkme, jis kaltina Sokratą (sofistiniu) gudravimu. Sokratas gana grubiai atsikerta („apsimeti kvaiša") ir mėgina svarstyti toliau, sukeldamas naują Kaliklio kaltinimą: „Kokie tai vėl kliedesiai"! Regis, pokalbis gali virsti tokiomis rietenomis, apie kurių pavojų anksčiau kalbėjo Sokratas: „Kai kurie galiausiai net labai bjauriai išsiskiria išsikeikę ir vienas kitam prikalbėję tokių dalykų, kad net klausytojams pasidaro nejauku – kaip galėjo ateiti klausytis tokių žmonių" (457 d). Tą kartą Gorgijas buvo linkęs pabaigti vis nepatogesniu tampantį svarstymą, tačiau jo šeimininkas ir pokalbio rengėjas (plg. 447 b) Kaliklis nenorėjo netekti didelio malonumo: „Esu girdėjęs daug svarstymų, bet nežinau, ar kada teko patirti didesnį malonumą nei dabar. Tad kad ir visą dieną nutartumėte svarstyti, aš tik džiaugsiuosi" (458 d). Ragindamas svečius nenutraukti pokalbio Kaliklis elgėsi taip, kaip kituose Platono dialoguose pavaizduoti šeimininkai atėniečiai, susirūpinę, kad jų namuose su jų svečiais užsimezgusi įdomi diskusija nenutrūktų. Plg. „Protagoras" 335 c–d, „Hipijas II" 373 a–c ir paaišk. *ad* 447 b7–8 („Gorgijas pas mane yra apsistojęs"). Dabar situacija paradoksaliai apsiverčia: šeimininkas Kaliklis nebenori tęsti nemalonaus svarstymo apie malonumo ir gėrio santykį. Kaliklio padėtis išties nemaloni: pats būdamas šeimininkas, jis negali pasitraukti, negali ir išprašyti jį erzinančio Sokrato. Pokalbį gelbsti Kaliklio svečias Gorgijas sakydamas, kad reikia leisti Sokratui baigti jo kritinę analizę (*elenchą*).

Prisimenant Olimpiodoro įžvelgiamą pokalbio dalių ryšį su pagrindiniais sielos pradais (žr. paaišk. *ad* 491 d4–500 a4:

„Didelių norų pildymas – laimingas gyvenimas?“), Gorgijo įsikišimą galima laikyti racionalaus prado intervencija į proto (Sokratas) dialogą su kalbėtis atsisakančiu geisminguoju sielos pradu (svarbus Kaliklio partijos dėmuo). „Filebe“ nepajudinamas Malonumo gerbėjas Filebas jau dialogo pradžioje atsisako dalyvauti Sokrato rengiamoje malonumo analizėje.

506 a Gorgijui vėl teks gelbėti pokalbį.

497 a6

gudrauji. Σοφίζῃ. Kaliklio žodžiuose galima išgirsti kaltinimą sofistinių gudrybių taikymu. Sofistus jis niekina (520 a). Sokrato svarstymai, jo manymu, balansuoja ties sofistinių triukų riba.

497 a7

apsimeti kvaiša. Ἀκκίζει. Olimpiodoras ir scholijų autoriai aiškina, kad veiksmažodis ἀκκίζειν kilo iš labai kvailos moters vardo Ἀκκώ. Tad būtų galima versti „apsimeti kvaila boba“.

497 a7–b1

kad pamatytum, koks gudrus man esi mokytojas. Plg. 488 a.

497 b3

kokie tai vėl kliedesiai! Plg. 486 c6 *sq*, 489 b7 *sqq*, 490 e4.

497 b4–5

Atsakyk ir dėl mūsų, idant svarstymas būtų baigtas. „Hipijuje II“ Hipijo šeimininkas Eudikas panašiai prašo sofisto nenutraukti pokalbio ir atsakyti Sokratui – „dėl mūsų ir dėl tavo jau pasakytų kalbų“ (373 c).

R. Jenksas (2007, p. 208) Gorgijo žodžiuose įžvelgia užuominą apie giluminius „komunitarinius [pašnekovo]

impulsus“: „Net Gorgijas, kuris moko tik įtaigos ir niekina moralinį ugdymą (žr. ‚Menonas‘ 95 c3–4), pripažįsta moralinės bendruomenės [*the moral community*] būtinumą. Giliai [savyje] Sokrato varžovai žino tiesą“.

497 b6–7

Sokratas amžinai toks – klausinėja visokių smulkmenų, menkniekių ir paneiginėja. Hipijas skundžiasi savo šeimininkui Eudikui, kad Sokratas „visada trikdo savo pašnekovus ir, regis, sukčiauja“ (373 b).

R. Jenksas (2007, p. 207–210) pastebi, kad retorių stovyklos gynėjo susierzinimas, esą Sokrato aiškinimas tėra smulkus kabinėjimasis prie žodžių (plg. 489 b7–8), yra paradoksalus. Žmogus, kuris yra „politikas, norintis išmokti įtaigiai naudotis žodžiais“ „negali atmesti Sokrato svarstymo kaip ‚grynai verbalinio‘ kartu nenupjaudamas šakos, ant kurios pats sėdi“ (p. 210). Be to, taip atsakydamas jis apskritai sukliudo sau toliau dalyvauti pokalbyje ir mėginti ką nors įtikinti (*ibid.*).

Anot to paties autoriaus (Jenks, 2007, p. 207 *sq*), apskritai ironiška, kad retorikai, tai yra žodžių taikymo menui, skirtame dialoge dažnai pasigirsta kaltinimas, esą pašnekovas nieko neįrodo, o viso labo manipuliuoja žodžiais. Plg. 489 e [Sokratas]: „Pats tik tari žodžius, bet nieko nepaaiškini!“; 489 b–c [Kaliklis]: „Ar ne gėda tau, sulaukus tokio amžiaus, kibti prie žodžių ir, jei kas suklysta ties kuriuo nors žodžiu, laikyti tai laimikiu“?; 490 a [Sokratas]: „Tik nemanyk, kad noriu prigauti tavo teiginį“. Galima pasakyti, kad šis ironiškasis „Gorgijo“ bruožas atliepia esminį dialogo užmojį – aptarti polinio kalbėjimo ir (plačiau) bendravimo prigimtį.

497 b8

tai ne tavo bėda, Kalikli. Οὐ σὴ αὕτη ἡ τιμή, ne tavo τιμή. Pagrindinės daiktavardžio τιμή reikšmės – „garbė“,

„(garbingos) pareigos“ (plg. lot. *honor*), „vertė“, „vertinimas“, (skiriama) „bauda“. Regis, čia omenyje turima „bauda“: Gorgijas nori pasakyti, jog, kad ir kaip būtų, Kaliklis nenukentės; jam nieko negresia, neteks mokėti už galimas Sokrato klaidas; tai ne jo problema. Panašiai Gorgijo žodžius parafrazuoja Olimpiodoras: „Kas tau? Juk tai ne tavo τιμή. Netinkamai jis klausinėja ar tinkamai, tau tai nieko nereiškia [tavęs neliečia, οὐδὲν πρὸς σέ]“ (*In Gorg*. 31, 11).

Olimpiodoro manymu, Gorgijas tikisi, kad Kaliklis taip pat neatsilaikys prieš Sokrato kritiką („bus paneigtas“, ἐληλεγμένος), ir jis nebus vienas, todėl ir ragina Kaliklį nesitraukti ir laikytis, kol paaiškės išvados (*ibid.*).

497 c3–4
jei į didžiuosius slėpinius esi įšventintas prieš mažuosius. Į mažuosius Eleusino slėpinius įšventindavo Antesteriono (apytiksliai antroji vasario ir pirmoji kovo pusė), o į didžiuosius – Boedromiono mėnesį. Įšventintieji į mažuosius slėpinius gaudavo *mistų* (μύσται), „pašvęstųjų“, vardą ir galėdavo patirti didžiųjų slėpinių apreiškimus. Mistų („mistinė“) patirtis su filosofiniu tikrovės (grožio, tiesos) pažinimu lyginama Platono „Faidre“ 250 c ir „Puotoje“ 209 e–210 a. „Puotos“ Diotima, kalbėdama apie kilimą prie paties Grožio, skiria parengiamąjį ir „tobulų regėjimo slėpinių“ (τέλεα καὶ ἐποπτικά) tarpsnį.

Vargu ar šios dialogo vietos užuominoje apie misterijas verta ieškoti gilios prasmės. Sokratas, regis, tenori pasakyti, kad Kaliklis be reikalo niekina parengiamąsias svarstymo smulkmenas, be kurių neįmanoma būtų skelbti ir didžiųjų išvadų. Kita vertus, paisant bendresnio Platono dialogų konteksto, galima suprasti, kad be smulkmenų, kurių narpliojimas taip erzina Kaliklį, nepavyktų laimėti didesnių filosofinių tiesų apreiškimo. Galima prisiminti ir tai, kad Sokratas ką tik kalbėjo apie neregimybėje kenčiančius

neįšventintuosius (ἀμυήτους), tai yra, anot jo, proto neturinčius (mąstyti negebančius, ἀνοήτους) žmones (493 a–b).

497 c5–d8

Malonumas nėra tapatus gėriui. ***Pirmojo įrodymo tęsinys.*** **Malonumas ir kentėjimas baigiasi vienu metu, todėl negali būti, kad jie – gėris ir blogis**

Po 497 a6–c4 intermedijos Sokratas grįžta prie 495 e2 pradėto argumento. 495 e2–497 a5 parodęs Kalikliui, kad malonumas ir vargas negali būti gėris ir blogis, kadangi kyla vienu metu ir vienoje vietoje (Kaliklis sutiko, kad gėris ir blogis iškyla tik pakaitomis), dabar Sokratas tą pačią analizę pritaiko malonumo ir kentėjimo pabaigos patirčiai ir daro išvadą: „gėris nėra tas pat, kas malonumas, o blogis – ne tas pat, kas kentėjimas. Mat vieni baigiasi tuo pačiu metu, o kiti – ne, nes yra skirtingi".

497 d2–3

gera ir bloga negali baigtis kartu, kaip tu sutikai. Ar dabar jau nebesutinki? Plg. 496 c. Klausdamas, ar Kaliklis sutinka, kad kartu iškylantys ir pasibaigiantys dalykai negali būti gėris ir blogis, Sokratas prašė jį gerai pamąstyti. Dabar jis dar sykį suteikia pašnekovui progą nesutikti su lemiamu savo įrodymo teiginiu. Plg. paaišk. *ad* 495 e2–497 a5. Kaliklis nenusiteikęs gilintis į Sokrato smulkmenas, tad vėl pritaria, nors šįkart gerokai atsainiau nei 496 c.

497 d8–499 b3

Malonumas nėra tapatus gėriui. ***Antrasis įrodymas.*** **Blogi (neprotingi ir bailūs) žmonės džiaugiasi taip pat, gal net daugiau nei geri (protingi ir drąsūs), vadinasi (jei malonumas tapatus gėriui), turėtų būti geresni už geruosius**

Sokratas nelaukia pašnekovo reakcijos ir čia pat ima dėstyti dar vieną Kaliklio teiginiui apie malonumo ir gėrio

tapatumą pritarti neleidžiantį argumentą. Dabar į įrodymą įtraukiamos *Kaliklio* 491 a–b iškeltos protingumo ir drąsos sąvokos. Plg. paaišk. *ad* 495 c3–e2: „Žinojimas, drąsa, malonumas ir gėris“. Sokratas sulaukia Kaliklio pritarimo papildomai prielaidai: geri žmonės yra geri dėl juose esančių gerų dalykų (497 e). Vėliau jis šią prielaidą papildo: „o blogi – dėl blogų“ (498 d). Ši prielaida tampa viso Sokrato argumento pagrindu. Mat, jei malonumas būtų gėris, besidžiaugiantys ir malonumą patiriantys žmonės turėtų daugiau gėrio ir būtų geresni už tuos, kurie džiaugsmo ir malonumo turi mažiau. Kadangi Kaliklis sutinka, kad neprotingi ir bailūs žmonės džiaugiasi ne mažiau, bet panašiai arba daugiau už drąsius ir protingus, išeina, kad jie turėtų būti geresni. Tačiau tokia išvada akivaizdžiai prieštarauja Kaliklio pasiūlytam geresniųjų žmonių apibrėžimui. Drąsių ir bailių žmonių elgesio karo metu palyginimas leidžia ypač įtaigiai parodyti, kad jų, priešams traukiantis, patiriamas džiaugsmas didesnis nei drąsiųjų.

Daugumos komentuotojų nuomone, Kaliklį šis Sokrato argumentas įveikia todėl, kad jis nėra grynas hedonistas. R. Jenksas (2007, p. 203) taip perteikia šią nuomonę: „Grynas hedonistas, kuris nesižavi dar ir narsa bei drąsa, bet siekia tik padidinti malonumą, kad ir kaip to būtų pasiekta, galėtų blogą malonumą laikyti mažesniu malonumu“. Tačiau Kaliklis anksčiau jau sutiko, kad gėris ir malonumas nepriklauso tai pačiai vertinimo skalei (žr. 496 b–497 a). Gėris negali būti kartu su blogiu, vadinasi negali būti koekstensyvus (kartu su blogiu būti galinčiam) malonumui, todėl minėta (benthamiška) išeitis jam nebetinka. Plg. Jenks (2007), p. 204–207. „Jei gėris ir malonumas išties yra skirtingi, tuomet ‚geresnis malonumas‘ arba daugiau gėrio sukeliantis malonumas negali būti suprantamas kaip ‚malonesnis malonumas‘“ (*idem*, p. 207).

Gėrio, malonumo, žinojimo (protingumo) ir dorybių santykis kruopščiai svarstomas vėlyvajame „Filebe“. Tuomet paaiškėja, kad nuoseklus („grynas“) hedonistas apskritai negali būti sokratiškos analizės bendrininku. Šiame dialoge baigdamas išsamią malonumo analizę Sokratas glaustai (kaip savotišką priedą) pateikia ir dabar „Gorgijuje“ dėstomą argumentą: „Žmogų, kuris nesidžiaugia, bet patiria skausmą, privalėtume laikyti blogu tuomet, kai jis patiria skausmą, nors jis ir būtų pats geriausias, o tą, kuris džiaugiasi, – juo labiau išsiskiriančiu dorybe, juo labiau jis džiaugdamasis džiaugiasi“. Sokrato pašnekovas tuomet atsiliepia: „Negali būti didesnių nesąmonių už visa tai, Sokratai“ („Filebas“ 55 b–c).

497 d8–e1

ir tuomet tau nebus pritarta. Plg. 495 e1–2.

497 e1–3

Žiūrėk: ar gerus žmones gerais vadini ne dėl juose esančių gerų dalykų? O gražiais – tuos, kuriuose esama grožio? Pasak Sokrato, gerą, gražų, apskritai *kokį* nors žmogų daro gero, gražaus ar kokio nors kito dalyko buvimas jame – *prezencija* (παρουσίᾳ... παρῇ). Netrukus Sokratas šį teiginį pritaikys ir blogų žmonių atvejui: blogi žmonės yra blogi (vadinami blogais) dėl juose esančių blogybių (498 d). Anksčiau Sokratas jau privertė Kaliklį sutikti, kad gėrio ir blogio ko-prezencija – neįmanomas dalykas.

„Charmide“ 160 d Sokratas ragina pašnekovą įsižiūrėti, kokį jį padaro jame esantis santūrumas (ἡ σωφροσύνη παροῦσα), ir pamąstyti, koks turėtų būti tas santūrumas, kad jį taip veiktų. „Faidone“ 100 d Sokratas žodžiu *parousia* („buvimas čia“, *prezencija*) nusako dalyko grožį lemiantį mąstomojo grožio pavidalo buvimą jame. Dabar jis kalbės apie žmonėse esančius (jų patiriamus) malonumo gėrį ir

kentėjimo blogį, kurie, kaip sutinka Kaliklis, turėtų juos daryti gerus arba blogus (jei būtų gėris ir blogis).

„Liside“ 217 b-218 a blogio buvimo dalyke (*parousia*) poveikis tam dalykui svarstomas gerokai labiau niuansuotai. Anot šio dialogo Sokrato, blogio ar kokio nors kito dalyko buvimas kūne nebūtinai keičia (savaime nei gerą, nei blogą) kūną. Antai ligos blogumas nepadaro kūno blogo. Būtent todėl (šalia ar savyje turėdamas blogį, bet dar netapęs blogas) kūnas trokšta gydymo gėrio ir yra jam draugiškas (blogis nebūtų draugiškas gėriui). Panašiai balto dažo buvimas (*parousia*) plaukuose nedaro jų baltų – jie tik atrodo balti, bet lieka savo prigimtinės spalvos, kol pražils. Nežinia, ar panaši analizė praverstų šiam „Gorgijo“ svarstymui (taip mano J. Dalfenas, 2004, p. 394), kadangi Kaliklis pats tvirtai siejo norų pildymo ir malonumo patirtį (visada gėris, anot 495 a-b) su geresniųjų piliečių gerumu (491 e-492 c, 494 c).

497 e3-5

ar gerais vyrais vadini bailius ir bepročius? ... visai neseniai taip vadinai ne juos, bet drąsius ir protingus. Plg. 489 e6 *sqq*, 491 a7-b4, c6 *sq*.

498 b7-c1

bepročiai, protingieji, bailiai ir narsuoliai liūdi ir džiaugiasi panašiai, bet bailiai labiau už narsuolius. „Filebe“ 45 a *sqq* Sokratas sulaukia pašnekovo pritarimo aiškindamas, kad „didžiausi malonumai, kaip ir didžiausios kančios, randasi prastõs, o ne doros būklės sieloje ir kūne“ (45 e).

498 e10-11

kartu su manimi daryk išvadą – kas mudviem plaukia iš to, dėl ko sutarėme. „Daryk išvadą“ – συλλόγισαι (veiksmažodžio συλλογίζομαι, „*suskaičiuoti*“, „*susumuoti*“, *liepiamosios*

nuosakos forma): „suskaičiuok“, „sudėk“, „susumuok“. Aristotelio logikoje šis veiksmažodis apibūdina specifinės formos samprotavimo – silogizmo taikymą.

Žodžiai „kas mudviem plaukia iš to, dėl ko sutarėme“ primena, kad gaunama išvada nebūtinai teisinga; remiantis kitomis pradinėmis prielaidomis arba nepritarus kai kuriems papildomiems teiginiams būtų galima gauti kitokį svarstymo vaisių.

498 e11–499 a1

Sako, ir du, ir tris kartus gražu minėti, kas gražu, ir tai nagrinėti. Ši patarlė taip pat cituojama „Filebe“ 59 e10–60 a2 („Regis, išties vykusi yra patarlė, kad du ir tris kartus dera kartoti tai, kas yra gera“), „Įstatymuose“ 754 c2 *sq* („Tikrai nekenkia dukart sakyti tai, kas gražu“) ir 956 e7–a1 („Ir du, ir triskart gražu [minėti] tai, kas teisinga, τό γε ὀρθόν“). „Gorgijo“ scholijuose aiškinama, kad Platono minimas priežodis paimtas iš Empedoklio, ir cituojami tokie jo poemos žodžiai (fr. 25 DK): „dukart gražu mat kas dera ištarti“.

Regis, dabar, „Gorgijuje“ cituodamas patarlę, Sokratas siekia pasakyti, kad ir (rimtam polio veikėjui) Kalikliui nepakenktų neskubant pa(si)kartoti vaikiškas ir nerimtas svarstymo pamokas.

499 a7–b1

išeina, kad blogas žmogus blogu ar geru tampa panašiai kaip ir geras. Gal jis net geresnis! Tokią išvadą Sokratas siūlo daryti todėl, kad pašnekovai jau pripažino, kad geri ir blogi – drąsūs ir bailūs – žmonės karo metu džiaugiasi ir liūdi panašiai; kita vertus, bailiųjų džiaugsmas, traukiantis priešams, yra didesnis. Su Sokrato „aritmetika“ (plg. 498 e10: συλλόγισαι, „susumuok“) būtų galima pasiginčyti. Gali būti, kad, artėjant priešams, bailių patiriama baimė (blogis) nusveria priešams

traukiantis juos apimantį džiaugsmą, tad, palyginus teigiamas ir neigiamas patirtis, vyrautų neigiama patirtis (blogis). Tačiau tokie skaičiavimai nekeistų samprotavimo iš esmės. Sokratui pakanka Kaliklio sutikimo, kad malonumo patirtis visada yra gėris, o gėrio buvimas daro žmogų gerą.

499 b1

tokie ir anksčiau minėti dalykai. Plg. 494 e.

499 b4–c6

Kaliklis nemano, kad visi malonumai yra vienodi – esama geresnių ir blogesnių malonumų. Sokratas jaučiasi apgautas

Kaliklis nenori gilintis į Sokrato samprotavimo smulkmenas, tačiau negali negirdėti, kokios keistos išvados kyla iš jo ankstesnių teiginių ir prielaidų, su kuriomis jis nerūpestingai sutiko, todėl yra priverstas keisti savo poziciją. Tai darydamas Kaliklis nepripažįsta, kad neatsilaikė prieš Sokrato *elenchą*, bet dar sykį (plg. panašų manevrą 498 b–c) viską verčia Sokrato vaikiškumui. Pasirodo, Sokratas lyg vaikas (μειράκιον nusako paauglio iki dvidešimties metų amžių) nesuprato, kad Kaliklis juokavo. Iš tikrųjų nei jis pats, nei koks kitas (rimtas) žmogus nemano, kad visi malonumai yra vienodi: „vieni yra geresni, kiti prastesni“. Sokratas turi pagrindo kaltinti Kaliklį klasta – klausytojai ir skaitytojai neturėjo pamiršti, kad jis visai neseniai teigė esąs labai rimtai nusiteikęs (σπουδάζοντος... πάνυ γε σφόδρα, 495 c) ginti teiginį, jog džiaugsmas visada yra gėris, kad ir kas jį teiktų (τὸ πάντως χαίρειν, 495 b).

499 b9

Kalikli, koks esi apgavikas! „Apgavikas“ – πανοῦργος („sukčius“, „gudruolis“). Panašiai Sokratas savo pašnekovą kaltina „Menone“: esą jis su Sokratu „žaidžia“ („juokauja“, παίζεις,

79 a), yra apgavikas („sukčius“, πανοῦργος) ir vos jo neapmovė (80 b–c). Dažniau suktumu pašnekovai kaltina patį Sokratą. Plg. „Valstybė“ 338 d, 341 a, „Hipijas II“ 373 b ir paaišk. *ad* 483 a2–3 („Perpratai šią gudrybę ir ja piktnaudžiauji pokalbiuose“).

499 c3–4

nemaniau, bent iš pradžių, kad sieksi mane apgauti. Juk esi draugas. Sokratas tikėjosi, kad protingas, draugiškas ir drąsus Kaliklis bus tobulas pašnekovas, tikras bandymo akmuo jo sielai (486 e–487 e). Kaliklio laikysena 495 a *sq* vertė abejoti jo atvirumu, dabar iškyla rimtų abejonių ir dėl jo draugiškumo. Kaliklis į Sokrato svarstymus nuo pat pradžių žiūri įtariai. Plg. 483 a, 489 b–c, 495 b.

499 c4–6

pagal seną patarlę, teks man verstis su tuo, kas yra, ir imti ką duodi. Olimpiodoras cituoja patarlę: „Gerai dėk tai, kas yra“ (τὸ παρὸν εὖ τίθει) ir aiškina, kad tai reiškia: „Tvarkyk tai, ką duoda likimas“ (*In Gorg.* 32, 7). Anot Olimpiodoro, patarlė visų pirmų sietina su žaidimu kauliukais: nemokša žaidėjas (ἄτεχνος), net iškritus geram skaičiui, negeba pasinaudoti likimo (τύχη) suteiktu privalumu.

„Imti ką duoda“ taip pat galėtų būti šnekamosios kalbos priežodis. Plg. Ciceronas, *Ad Atticum* 6, 5, 2: „Subarė mane sena patarle [*vetere proverbio*] τὰ μὲν διδόμενα [‚kas duodama‘]“.

499 c6–500 a4

Geri malonumai naudingi, blogi kenksmingi; viskas, taip pat ir tai, kas malonu, daroma dėl to, kas gera, o ne gera – dėl to, kas malonu

Kalikliui sutikus, kad malonu ir gera nėra tas pat (ne visi malonumai yra geri), Sokratas žengia dar vieną žingsnį ir

verčia pašnekovą sutikti, kad malonumas ir gėris ne tik nėra tapatūs, jie nėra lygiaverčiai: malonumas „subordinuotas“ gėriui; rinktis malonumus (kaip ir kančias, apie kurias Kaliklis, suprantama, nėra kalbėjęs) verta tik tuomet, jei jie neša gėrį (naudą).

Šioje pokalbio dalyje Sokratas gali remtis anksčiau Polo pritarimo sulaukusiais teiginiais: tai, kas gera, yra naudinga; naudinga yra tai, kas kuria kokį nors gėrį; veikdami žmonės visada siekia gėrio; tai, kas yra nei gera, nei bloga, daroma dėl to, kas gera (467 b–468 e, 470 a). Malonumai ir kančios dabar atsidūrė tarp tokių nei blogų, nei gerų dalykų, vertingų nebent kaip priemonė, leidžianti pasiekti tikslą – gėrį. Ankstesniame pokalbyje malonumams ir skausmams buvo suteikta garbingesnė (dalyko grožio mato) vieta. Įrodinėdamas Polui, kad elgtis neteisingai yra ne tik gėdingiau („bjauriau“) nei būti neteisybės auka, bet ir blogiau, Sokratas malonumo kriterijų dėjo šalia naudos: gražus dalykas gražiu vadinamas arba „dėl naudos, jei jis yra naudingas tam, kam yra skirtas, arba dėl tam tikro malonumo, jei jo vaizdas stebėtojui teikia malonumą“ (474 d).

Polui Sokratas siekė įrodyti, kad didelė *galia* nebūtinai yra gėris (nėra tapati gėriui). Taip jis galėjo paneigti vieną iš esminių polio retorių ambicijų – turėti polyje didelę galią (466 a9 *sqq*). Pokalbyje su Kalikliu iškilus polio stipruoliams (ne daugumai) pasiekiamų *malonumų* temai, Sokratas pritaiko jau išmėgintą *elencho* strategiją.

Kita vertus, ryškėja viena svarbi viso dialogo gija: skirdamas pataikūniškus įgūdžius ir menus (*tekhnai*), Sokratas vienus siejo su malonumu, kitus su gėriu (464 c–465 a); dabar, parodęs, kad tiek galia, tiek malonumas vertingi tik tuomet, jei teikia gėrį, jis galės ryžtingiau apibendrinti, savo gyvenimo pasirinkimą siedamas su gėriu, o polio retoriką – su malonumais (500 c *sqq*).

499 d1-2

Naudingieji yra geri, o kenksmingieji – blogi? Plg. paaišk. *ad* 468 c2-7.

499 d4-7

kūno malonumai valgant ir geriant: tie iš jų, kurie kūne sukuria sveikatą, stiprybę ar kokią kitą kūno dorybę, yra geri. Regis, Kaliklis galėjo paprieštarauti, kad sveikatą ir stiprybę sukuria ne malonumai, bet maistas, ir palikti galimybę malonumą laikyti tikslu, o ne priemone kam nors pasiekti (plg. Dalfen, 2004, p. 398). Kalbėdamas su Polu Sokratas malonumą minėjo kaip gėrio alternatyvą (ne priemonę gėriui pasiekti) (464 d–e) ir kaip dalyko grožio kriterijų (šalia naudos, 474 d).

499 e1-2

Ir kančios taip pat: vienos naudingos, kitos netikusios? Kaliklis apie kančias nekalbėjo, tačiau Sokratas kančias ir vargą vadina malonumo priešybe ir svarsto kartu su blogio bei gėrio pora. Anot „Filebo" analizės, malonumas neatskiriamai sumišęs su savo priešingybe – skausmu.

499 e6-7

Šitaip, jei atsimeni, mudu su Polu buvome nusprendę. Plg. 468 a–c.

499 e8-9

gėris yra visų veiksmų tikslas. „Tikslas" – τέλος. Anot E. R. Doddso (1959, p. 317), tikėtina, kad tai yra pirmas žinomas tekstas, kur τέλος („galas", „pabaiga") nusako žmogaus veikimo „tikslą". Panašiai daiktavardis τέλος pavartotas „Protagore" 354 d. Vėlesnėje graikų filosofinėje tradicijoje τέλος tampa įprasta sąvoka žmogaus gyvenimo tikslui nusakyti.

500 a1–2

Dediesi prie mūsų? Turime trečią balsą? 473 e6 *sqq* Sokratas aiškino Polui, kad nemoka rengti masinio balsavimo. Tačiau po vieną pritarimo balsus jis renka kryptingai.

500 a2–3

tai, kas malonu, reikia daryti dėl to, kas gera, o ne gera dėl to, kas malonu. Polui Sokratas įrodinėjo, kad žmonės viską daro dėl gėrio. Dabar teiginys (ko gero, realistiškiau) nusakytas imperatyvo forma.

500 a4–501 c1

Skirtumo tarp meno (*tekhnē*) ir pataikavimo įgudimo (*empeiria*) priminimas (plg. 462 b–466 a)

Polui ir Kalikliui pritarus teiginiui apie būtinybę visus veiksmus matuoti gėrio matu, Sokratas grįžta prie ankstesniosios dialogo dalies primindamas 462 c–466 a iškeltus teiginius. Kartojami teiginiai įgyja universalesnį ir tvirtesnį pagrindą, be to, ryškėja bendriausios viso pokalbio gijos. Kita vertus, kartojimai turi ir savaiminės vertės: klausytojai ir skaitytojai gauna progą geriau juos įsidėmėti ir apmąstyti. Gali būti, kad neseniai Sokrato ištartais žodžiais: „Ir du, ir tris kartus gražu minėti, kas gražu, ir tai nagrinėti“ (498 e11–499 a1) jau siekta nuteikti tokiam vaisingo kartojimo darbui.

500 a4–b5

Sokratas primena ankstesnį aiškinimą apie (1) vien malonumo siekiančias ir (2) žinojimu apie gera ir bloga grįstas veiklas

Sutarus, kad esama geresnių ir prastesnių malonumų, Sokratas kelia klausimą apie juos skiriantį meną (*tekhnē*) ir grįžta

prie anksčiau, kalbantis su Polu, nusakyto skirtumo tarp menų (jie žiūri kuo didesnio gėrio) ir įgudimo pataikauti (teikiančio akimirkos malonumą) (462 c–466 a).

Įrodinėdamas Kalikliui, kad malonumas savaime nėra gėris, o geras tėra tuomet, kai veda prie gėrio, Sokratas atsiliepė į pašnekovo teiginį apie galingų polio žmonių patiriamus malonumus, vadinasi, svarstė polio *retorių*, ne jų auditorijos (silpnųjų masės) situaciją. Tačiau aptartąją malonumų patirtį galima laikyti universalia, tad pokalbis gana nuosekliai pereina prie viešosios retorių veiklos ir jų poveikio *klausytojų* sieloms atvejo.

Tai svarbus dialogo posūkis. Prieš tai su Polu kalbėjęs apie retorių ambicijas turėti didelę galią (466 a *sqq*) ir įrodinėjęs Kalikliui, kad pranašesniųjų žmonių patiriami malonumai nebūtinai yra geri ir nešą laimę (491 d *sqq*), Sokratas retoriką svarstė iš *vidinės* – retorių savivertės perspektyvos. Polas ryškiausiai atstovavo garbėtroškos pradui, Kaliklis – geismingajam. Dabar grįžtama prie retorių veiklos *objekto*, auditorijos, klausimo. Malonumo patirtis tokiam perėjimui puikiai tinka, kadangi malonumas dialoge siejamas tiek su retorių patiriama, tiek su sukeliama klausytojų būsena. Ambicijos valdyti kitus, priešingai, dialoge siejamos tik su retorių jausena ir mąstysena.

500 a4–6

Ar kiekvienas vyras gebės išsirinkti, kurie iš malonių dalykų geri ir kurie blogi? O gal kiekvienąkart reikia tokio meno žinovo? „Meno žinovo“ – τεχνικοῦ. Platono dialoguose ne sykį užsimenama apie žmogaus gyvenimo reikalų meno žinovo vertę ir reikšmę. „Faidre“ tokio „specialisto“ žinojimas ir veikimas priešpriešinamas retorikos praktikai: *tekhnikos* turi išmanyti dalyko prigimtį, jo sudėtį ir gebas (270 c–d); sunkiu darbu tokį meną išsiugdęs žinovas

jį naudos ne žmonių, bet dievų malonumui (273 d–274 a). „Lachete" ieškoma jaunuolius ugdyti, tai yra jų siela rūpintis, gebančio „specialisto" (τεχνικὸς περὶ ψυχῆς θεραπείαν) (184 e *sqq*, 185 d–e). „Protagore" (357 a–b) sutariama, kad tinkamai rinktis malonumus ir skausmus žmonėms leistų tam tikras išganingas matavimo menas (μετρητικὴ τέχνη). „Filebo" svarstymas parodo, kad tik protas gali išskirti malonumą iš natūralios jo jungties su skausmu. Galima suprasti, kad „Filebo" Sokratas ir yra tas žmogus, kuris geba skirti, kurie malonumai geri ir verti rinktis.

Kaliklis teigė, kad valdžia polyje teisingai turėtų priklausyti stipriems ir ryžtingiems *vyrams*. Sokratas parodo, kad, norint tinkamai vartoti tokį svarbų Kaliklio šlovinamo gyvenimo dalyką kaip malonumas, nepakanka būti vyrišku vyru, reikia specialaus (meno, techninio) išmanymo.

500 a7–b5

Jei atsimeni, sakiau... Plg. 462 d–465 d.

500 b5–d5

Intermedija: Svarstomas rimčiausias dalykas – kokį gyvenimą verta rinktis: polio retorių ar Sokrato filosofijos?

Tinkamo gyvenimo tema iškilo Sokratui kalbantis su Polu: „Tai, dėl ko dabar nesutariame, yra ne kokie menkniekiai [...] Juk šių svarstymų esmė – suprantame mes ar nesuprantame, kuris žmogus yra laimingas, o kuris – ne" (472 c6–472 d1). Kaliklis (Sokratas giria jo protą ir išsilavinimą) seniai pajuto, kad Sokrato teiginiai meta rimtą iššūkį pašnekovų gyvensenai. Žr. 481 c. Išklausęs Sokrato aiškinimų apie prisitaikėlišką ir nenuoseklią savo laikyseną (481 d–482 c), Kaliklis pereina į puolimą: pats Sokratas

turįs kuo greičiau atsisakyti savo netinkamos (nevyriškos ir nepoliškos) gyvensenos (484 c-486 c). Sokratas pasirengęs rimtai ištirti savo ir Kaliklio gyvenimo pasirinkimus. Žr. 487 e-488 a. Dabar jis dar aiškiau nusako esminį dialogo klausimą - takoskyrą tarp polio retorikos ir filosofo ugdomos mąstysenos bei laikysenos.

500 b6

dėl Draugystės dievo. Πρὸς Φιλίου. Φίλιος (Filijas) su draugyste siejamo, ją globojančio Dzeuso epitetas (Ζεὺς φίλιος). Pausanijas mini Peloponese Megalopolyje pastatytą „Dzeuso Filijo" šventyklą ir pasakoja apie joje esančią Polikleito darbo statulą („Graikijos aprašymas" VIII, 31, 4). „Draugystės globėjas" dar sykį minimas 519 e, taip pat „Faidre" 234 e, „Eutifrone" 6 b, „Alkibiade I" 109 d. Kaliklio draugiškumas laikytas svarbia pokalbio sėkmės prielaida (487 a-488 a). Dabar Sokratas Draugystės globėjo vardu mėgina jį susigrąžinti. Plg. 485 e, 487 a-487 e, 499 c.

500 b6-c1

pats nemanyk, kad reikia su manimi žaisti, neatsakyk bet kaip, kitaip nei manai, ir iš manęs jokio žodžio nepriimk manydamas, kad man terūpi žaidimas. Plg. 495 a5-b3. Žaidimo Sokrato partijoje, kaip ir visame dialoge, tikrai netrūksta. Kita vertus, egzistencinė „Gorgijo" tema skamba išties rimtai (gyvybės ar mirties klausimas).

500 c2-3

Koks kitas dalykas nors kiek proto turinčiam žmogui galėtų rūpėti labiau nei šis - kaip reikia gyventi? „Galėtų rūpėti labiau" - τί ἂν μᾶλλον σπουδάσειε. Plg. paaišk. *ad* 481 b8-9 („Man regis, Kalikli, nepaprastai rimtai...") ir 500 b5-d5 („Svarstomas rimčiausias dalykas...").

500 c4–8

Ar taip, kaip tu mane ragini, dirbant vyro darbus, kalbant liaudžiai, atsidėjus retorikai ir taip tvarkant polio reikalus, kaip jūs juos dabar tvarkote, ar tokį gyvenimą, kuris būtų skirtas filosofijai, ir kuo šis skiriasi nuo ano. Plg. 484 c–486 d *sqq*.

500 d1–3

geriausia yra, kaip neseniai pabandžiau, atskirti, o atskyrus ir sutarus, ar čia išties esama dviejų skirtingų gyvenimų... „Atskirti" – διαιρεῖσθαι; „atlikti diairezę". Sokratas kalba apie 462 e–465 d jo pasiūlytą menų ir empirinių pataikavimo įgudimų diairezę. Dabar jis ketina su ja sieti retoriaus ir filosofo veiklą. Kaliklis šio ryšio dar neįžvelgia. Plg. 500 d4–5: „[S.] Turbūt dar nesupranti, apie ką kalbu. [Kal.] Tikrai ne".

500 d6–501 c8

Su siela taip pat yra susijusios arba pataikūniškos, arba *techninės* (menai) veiklos

Kaliklis nesuprato, kokį ryšį Sokratas įžvelgia tarp 462 e *sqq* diairezės ir dabar pradedamos rimtos kalbos apie gyvenimo pasirinkimą, todėl Sokratas išsamiai primena savo aiškinimus apie malonumą medžiojantį kulinarinį įgudimą ir gėriu besirūpinantį gydymo meną. Anksčiau Sokratas daugiau kalbėjo apie kūnui skirtas įgudimo ir meno veiklas (464 d3 *sqq*, 465 b). Dabar jis ragina sutikti, kad tokia dichotomija tinka ir sielai.

501 a6–7

visai be proto, nieko, galima sakyti, neapskaičiavusi. „Be proto", „nieko... neapskaičiavusi" – ἀλόγως, οὐδὲν... διαριθμησαμένη. 465 a įgudimų „alogiškumas" (ἄλογον πρᾶγμα) siejamas su negebėjimu paaiškinti („pateikti paaiškinimą",

„apyskaitą", *logon*) savo veiksmų priežasties. Skaičiavimas (διαριθμησαμένη) veikiausiai sietinas su skirtingų pradų, šiuo atveju – skirtingų malonumo rūšių išskyrimu („skaičiavimu", „apyskaita"). „Faidre" 273 d–e Sokratas aiškina, kad kalbų meno žinovu (τεχνικὸς λόγων πέρι) negalės tapti žmogus, negebantis atskirti („suskaičiuoti", διαριθμήσηται) būsimųjų klausytojų prigimties rūšių (jis taip pat privalės mokėti skirti esybių pavidalus ir kiekvieną dalyką aprėpti vienu bendru vaizdu, *idea*). Anot „Filebo" Sokrato, kiekvienos esybės „apskaičiavimas" – vidinės sandaros elementų skaičiaus apibrėžimas – yra būtina (dievų apreikšto) dialektinio tyrimo sąlyga. Plg. „Filebas" 16 d–e, 17 c–19 a, 18 a *sqq*, 18 e–19 a. Nežinia, ar rašydamas „Gorgiją" Platonas jau turėjo tokią tyrimo sampratą, apie kurią užsiminta „Faidre" ir daug aiškinama „Filebe", tačiau šie Sokrato žodžiai neblogai prie jos dera.

501 c8

kad padaryčiau malonumą Gorgijui. Dialogo Sokrato aiškinimai apie pataikūnišką retorikos prigimtį ir retorių santykį su malonumais verčia šiuose žodžiuose įžvelgti daugiau nei įprastą mandagumo formulę. Plg. 462 c. Retoriams terūpi teikti malonumą. Kita vertus, girdėti ir Kaliklio susierzinimas: dabar jam tenka vargti dėl savo svečio, neleidžiančio nutraukti nebemalonų pokalbį.

501 d1–503 a9

Pataikūniškos kūrėjų ir retorių veiklos

Kad retorika teikia malonumą, sutiko jau Polas, tikėdamasis, kad ir Sokratas dėl to ja žavėsis (462 c). Sutarus, kad esama ne vien gerų ir naudingų, bet ir blogų bei kenksmingų malonumų, atsirado galimybė kalbėti apie blogų malonumų nuo gerų neskiriančias veiklas: pirma muzikos kūrėjų, paskui

(nes muzikos kūriniuose esama ir diskursyvaus turinio) – apie liaudžiai skiriamas retorių kalbas.

Kita vertus, Kaliklis iki šiol minėjo tik pačių retorių (įtakingų politikų) patiriamus malonumus, tad Sokratas dar turi atvesti jį prie minties, kad auditorijai teikiamus malonumus taip pat reikia vertinti ir matuoti gėrio matu.

501 d1–502 c4

Miniai pataikaujančios muzikinės veiklos

Kaliklis, regis, neabejoja, kad aulu grojantys muzikantai, virtuoziški kitarininkai, ditirambų ir tragedijų kūrėjai tesiekia suteikti klausytojams malonumą. Platono „Įstatymų“ Atėnietis mintį, kad poeziją dera vertinti pagal jos teikiamą malonumą, vadina daugumos žmonių nuomone (658 e). Dialogo protagonistas ir pats jai pritaria, tačiau priduria svarbią išlygą: vertinimo matu reikia imti ne atsitiktinių, bet doriausių ir geriausiai išauklėtų žmonių patiriamą malonumą (658 e *sqq*). Dabar „Gorgijuje“ Sokratas pasirenka kitą kalbėjimo apie malonumą kryptį. Užuot toliau svarstęs apie tinkamą malonumų vertinimą ir vertintoją, jis grįžta prie pokalbyje su Polu iškelto teiginio, kad tam tikrų veiklų atstovai siekia malonumo (nesvarbu, kokio) ir nesirūpina nauda bei gėriu.

484 b–486 c į Kaliklio kalbą įdėtos gausios Pindaro ir Euripido citatos galbūt turėjo paliudyti jo mąstysenos giminystę dabar minimoms pataikavimo rūšims.

501 d4

ir visą sielų sambūrį kartu galì pamaloninti. Sokratas artėja prie retorikos srities. Gorgijas savo veiklą apibūdino kaip kalbėjimą dideliuose piliečių sambūriuose (452 e) ir sutiko, kad retorius ne moko, o įtikina dalyko neišmanančių žmonių minią (454 e *sqq*, 456 c, 457 a, 458 e *sq*). Sokratas

pabrėžtinai atsisako bendrauti su minia – jam rūpi tik individualus pašnekovo pritarimas. Plg. 472 a–c, 473 e–474 b, 475 e–476 a.

501 d8–9

veikiau, jei nori, aš klausinėsiu, o tu, jei manysi, kad tai – viena iš jų, pritark, o jei ne – prieštarauk. Sokrato žodžiai galbūt parodo, kad toliau pateikiami neatsitiktiniai pavyzdžiai: tik toks įžvalgus įvairių veiklų vertintojas kaip Sokratas galėjo tinkamai juos parinkti.

501 e1–3

Pirma pasižiūrėkime į grojimą aulu... siekia tik mūsų malonumo ir niekuo kitu nesirūpina. Apie aulu vadinamą muzikos instrumentą žr. V. Ališausko paaiškinimus (Platonas, 2000, p. 104 ir 193–194). Obojų ir lietuvių birbynę primenančiu aulu buvo grojama tiek solo, tiek akompanuojant; grota įvairiomis polio gyvenimo progomis: šokant karo šokius, apverkiant mirusiuosius, per vestuves ir simposijus, „užvedant“ sportininkus ir darbininkus, taip pat palydint elegijų ir ditirambų deklamacijas.

Aristotelis grojimą aulu, kaip ir visą profesionalų atlikimo meną, laiko netinkamu doram piliečiui ugdyti: meistriškumu besivaržantys atlikėjai „stengiasi ne dėl savo dorybės [tinkamas muzikinis lavinimas – privaloma laisvo piliečio kultūros dalis], bet *dėl klausytojų malonumo*, ir dargi grubaus [φορτικῆς, ‚vulgaraus‘]; todėl tokią veiklą laikome netinkama laisviesiems – ji dera samdomiems atlikėjams; be to, nuo jos tampama niekingais [βαναύσους, ‚prasto skonio‘], nes ydingas yra pats tikslas, į kurį jie kreipia savo veiklą: vulgarus žiūrovas paprastai keičia ir pačią muziką – tam tikras savybes suteikia ir dėl jo besistengiantiems atlikėjams, ir jų kūno judesiams“ („Politika“, 1341 b10–18, kiek pakeistas M. Strockio

vertimas, Aristotelis 1997, išskirta mano). Plg. *ibid.* 1341 a9 *sqq.* Aulas turi ir kitų ugdymui nepalankių savybių: tai ne „etinis“ (neperteikia tam tikro būdo savybių), bet bakchišką *siautulį kurstantis instrumentas* (1341 a21 *sqq*: *οὐκ ἔστιν ὁ αὐλὸς ἠθικὸν ἀλλὰ μᾶλλον ὀργιαστικόν*, plg. 1341 a14–17, 1342 b1 *sqq*); grojimas aulu neleidžia kalbėti (atlikėjo burna užimta, 1341 a24 *sq*); jis visai neugdo mąstymo (1341 b6 *sqq*). Tad atėniečiai pasielgė teisingai aulą kartu su kitais klausytojams malonumą teikti skirtais senaisiais instrumentais pašalinę iš laisvųjų piliečių ugdymo programos (1341 a26 *sqq*, a37 *sqq*).

Aristotelio kritika (jokiam kitam muzikos instrumentui jis neturi tiek pedagoginių priekaištų) leidžia suprasti, kodėl grojimas aulu „Gorgijo“ Sokrato minimas kaip ryškiausias vien malonumą (ne naudą) teikiančios muzikos pavyzdys.

501 e5–6

grojimas kitara per varžybas. Kitaromis vadintos populiariausios rūšies lyros („chelis“, „barbitas“, „forminga“, „kitara“). Turimas omenyje toks meistriškas muzikavimas dėl klausytojų minios malonumo, kokį smerkia Aristotelis Žr. paaišk. *ad* 501 e1–3. Per Panatėnajų šventę vykdavo kitara grojančių muzikantų ir kitara sau pritariančių dainininkų (kitarodų) varžybos (E. R. Doddsas, 1959, p. 323, cituoja *Inscriptiones Graecae* II, 965 tekstą).

501 e8–9

kaip dėl chorų apmokymo ir ditirambų kūrimo? Ditirambais vadinamos chorinės dainos buvo kuriamos dievo Dioniso garbei (Ditirambas – vienas iš paties dievo vardų); jas dainuodavo ir šokdavo atlikėjų choras. Tokio choro pasirodymo parengimas čia skiriamas nuo ditirambus kuriančių poetų darbo. Ditirambų atlikėjai Atėnuose varžydavosi per

Didžiųjų Dionisijų ir Panatėnajų šventes. Ditirambus kūrė ir Kaliklio pagarbiai cituojamas Pindaras.

501 e9–502 a1

manai, kad Meleto sūnui Kinesijui kiek nors rūpi pasakyti ką nors tokio, kad klausytojai išgirdę taptų geresni? Kinesijas kūrė paskutiniais v a. dešimtmečiais ir buvo siejamas su „naująja muzika". Poeto modernizmas davė gausaus peno komedijų rašytojams. Aristofanas „Paukščiuose" pašiepia miglotą (iš debesų sklindančią) Kinesijo patetiką (1386 *sqq*), o jo „Varlėse" Dionisas sako, kad šalia kitų nusikaltėlių mėšliname Hado purvyne turėtų atsidurti ir Kinesijo *pirichę* (karo šokį) išmokę atlikėjai (152 *sq*).

Platono „Valstybėje" Sokratas pritaria muzikos teoretiko Damono nuomonei, kad naujovės muzikoje labai pavojingos, nes „nebūna taip, kad, kintant muzikavimo būdui [‚stiliui', τρόποι), nepasikeistų ir svarbiausi polio įstatymai" (424 c). Akivaizdu, kad Platonas, kaip ir Aristofanas, nelaikė muzikantų meno politiškai ir etiškai neutralia pramoga.

Sokratas neketina tirti, gerus ar blogus malonumus patiria Kinesijo klausytojai. Kaliklio pritarimo jis sulaukia paklausęs, ar šiam poetui rūpėję padaryti klausytojus geresnius. Kaliklio atsakymas rodo, kad Kaliklis nemano, kad apskritai nebūtų tokių, t. y. klausytojų tobulinimu besirūpinančių, menininkų: „Aišku [...] Bent dėl Kinesijo".

Sokrato žodžiuose galbūt esama kalambūro: žodis „rūpi" (509 e11: μέλλει) skamba panašiai kaip Kinesijo tėvo vardas „Meletas". „Apologijoje" Sokratas panašiai žaidžia savo kaltintojo Meleto vardu (24 c *sqq*).

502 a4

jo tėvas Meletas? Poetas Ferekratas 421–420 m. parodytoje komedijoje „Laukiniai" Meletą pavadino blogiausiu kada

nors gimusiu kitarodu (kitara savo dainoms pritariančiu dainininku) (fr. 6 Koch). Patį Meletą Platonas vargu ar galėjo girdėti, tačiau apie jo meno kokybę galėjo spręsti tiek iš minėtos Ferekrato komedijos (apie kurią užsimena „Protagore“ 327 d), tiek iš kitų, mums nežinomų šaltinių.

502 b1–8

orioji ir įstabioji tragedijų kūrėjų veikla... Kaip, tavo manymu, yra nusiteikę tragedijų kūrėjai? „Orioji“ – σεμνή. Šį būdvardį Platonas paprastai vartoja ironiškai. Anot „Filebo“ Sokrato, tragedijų sukeliamas išgyvenimas yra mišrus. Tai nenusakomo malonumo priemaišų turinti *kančia* (47 e *sqq*). Su malonumo patyrimo dominavimu šiame dialoge siejama ne tragedijų, bet komedijų žiūrovų patirtis (48 a *sqq*). „Filebo“ ir „Gorgijo“ tekstų gretinimas rodo, kad, kalbėdamas apie pataikūnų siekį suteikti auditorijai malonumo, Platonas nebūtinai turi omenyje *malonumo* kaip kančios priešingybės išgyvenimą, veikiau tai, kad pataikūniškos veiklos aptarnauja tą (iracionalųjį) sielos pradą, kuriame kartu iškyla malonumo ir skausmo patirtis. Plg. 496 c–497 a, d.

Draminės poezijos pataikūniškumą „Gorgijuje“ iliustruoja ne daugiau malonumo nei skausmo sukelianti komedija, o tragedija, nes šio žanro pjesių kūrėjai Platonui atrodo turintys rimtų (Sokratas neatsitiktinai kartoja ἐσπούδακεν... ἡ σπουδή) ambicijų dvasiškai ugdyti tragedijas stebinčią minią. Būtent dėl tragedijų kūrėjų auditorijai daromo poveikio (jos mąstysenos ir jausenos formavimo) „Valstybės“ Sokratas taip išsamiai aptaria tragedijas stebinčių piliečių sieloms daromą žalą.

Nežinia, ar Kaliklis sutiktų, esą tragedijomis siekiama vien pamaloninti žiūrovus, bet Sokratas padeda jam apsispręsti paklausdamas, ar tragedijų autoriai pasirengę sakyti klausytojams naudingus, tačiau nemalonius dalykus? Galima manyti, kad, kalbėdamas apie tragedijų pataikūniškumą,

Sokratas turi omenyje ir varžybų situaciją (plg. 501 e5 *sq*). Atėnuose dramas vertino ne visi žiūrovai, o tam paskirti teisėjai, tačiau publikai nepatikusių (nemalonių) pjesių autoriai vargiai galėjo tikėtis pergalės tragedijų konkurse. Plg. „Įstatymai" 659 a–c. Nemalonių, bet naudingų kalbų žiūrovus klausytis verčiantis poetas greta publikai pataikaujančių kolegų laimėti turėtų tiek pat šansų, kaip su gydytoju vaikų akivaizdoje besivaržantis kulinaras (plg. 464 d *sq*).

502 b6–7

ir pasakyta, ir padainuota. „Pasakyta" – pjesės veikėjų, „padainuota" – choro.

502 c5–d9

Pataikūniška poetų retorika

Sokratas poetinės kūrybos branduoliu siūlo laikyti kalbas („jei iš visos poetinės kūrybos atimtume melodiją, ritmą ir metrą, liktų vien kalbos"), o poeziją – retorikos atmaina. Kaliklio toks požiūris neturėtų stebinti. Gorgijas „Helenės pagyrime" poeziją taip pat vadina „metrą turinčia kalba"; būtent kalba – „žodis" (*logos*), anot šios prakalbos, yra didysis burtininkas, verčiantis klausytojus drebėti, gailėti ir ilgėtis (§ 8–9). „Valstybėje" Sokratas aiškina, kad dermė ir ritmas (konkretūs metrai) turi sekti paskui kalbas ir pamėgdžioti drąsaus, išmintingo ir santūraus vyro būdą (398 c–d). Anot jo, muzikinė dermė ir poetinis ritmas kalbai suteikia tam tikrų „spalvų", kurias nutrynus, kūrinys (kalba) pasirodytų blankus (601 a–b). Tad tiek Gorgijas, tiek Platonas poeziją laiko melodija ir ritmu kalbos poveikį stiprinančia, užburiančio žavesio jai suteikiančia raiškos priemone. Gorgijas iškelia retorikos branduolį, Platonas – tam tikrą, visuomeniškai ir etiškai angažuotą diskursą.

502 c5-7

jei iš visos poetinės kūrybos atimtume melodiją, ritmą ir metrą, liktų vien kalbos. Sokratas nurodo formalius poezijos (ποίησις) elementus. „Valstybėje“ lyrinė poezija (μέλος, „lyrinės eilės“) panašiai apibrėžiama kaip kalbos (λόγου), dermės (ἁρμονίας) ir ritmo derinys (398 d). Ritmu vadinamas bendras ritminis kokio nors judėjimo (muzikos arba šokio) piešinys, metrais – tokios ritminės „formulės“ kaip daktilis, spondėjas, jambas, trochėjas ir t. t.

502 d2-3

Ar tau neatrodo, kad poetai teatre sako retorių kalbas? „Sako retorių kalbas“ – ῥητορεύειν. Sokratas gali turėti omenyje tiek protagonistų kalbas (ypač tokias, kaip Euripido pjesėse), tiek „programines“ choro partijas.

502 d5-7

tam tikrą retoriką, skirtą liaudžiai, kurią sudaro ir vaikai su moterimis, ir vyrai, vergai ir laisvieji. „Valstybės“ Sokratas teatro auditoriją vadina „įvairaus plauko žmonėmis“ (604 e), „Įstatymų“ Atėnietis tragikų kūrybą vadina „viešuoju kalbėjimu (δημηγορεῖν) vaikams, moterims ir visai miniai“ (817 c). Tas pats personažas svarsto, kad įvairaus amžiaus ir lyties žmonės pergalę varžybose atiduotų skirtingo žanro pasirodymams: maži vaikai – lėlininkams, kiek paaugę – komedijoms, paaugliams ir moterims labiausiai patinka tragedijos, o seniams – epinių poemų rečitacijos (658 c–d).

Regis, nesama istorinių šaltinių, kurie paliudytų, kad senovės Atėnuose vaikai, juolab vergai išties galėjo stebėti teatro vaidinimus. J. Dalfenas svarsto, kad Platonas galėjo „nukrypti nuo istorinės tikrovės norėdamas kuo negatyviau pavaizduoti poetų publiką“ (2004, p. 409). Vargu ar tai įtikima prielaida. Kad ir kaip būtų, teatras Atėnuose išties buvo ne išprususiam

elitui, bet miniai skirta pramoga. Veikiausiai Periklio laikais neturtingiems žiūrovams imta iš valstybės iždo mokėti po du obolus, vadinamuosius „žiūrovo pinigus“ (*theōrikon*), kad jie galėtų susimokėti už vietą teatre. Plg. Plutarchas, „Periklis“ 9, 1.

502 d7–8

Ši retorika nekelia mums didelio susižavėjimo – juk sakėme, kad ji yra pataikūnė. Sokratas daro Kaliklį savo nuomonės bendrininku. Plg. 463 a–d, 464 e–465 a.

502 d10–503 a9

Dalis polio liaudžiai skirtos retorikos pataikūniška

Sokratas jau yra pavadinęs retoriką pataikūnišku įgūdžiu, mandagiai atskyręs Gorgijo meną – galbūt tai kažkokia kita veiklos rūšis (462 e–463 b *sqq*). Dabar su Kalikliu jis kalba nebe taip tiesmukai: sulaukęs jo pritarimo, kad esama ir pataikūniškos retorikos, palieka galimybę pateikti kitokios – piliečių sielos gėriu besirūpinančios retorikos pavyzdžių.

502 e6–8

dėl savo pačių reikalo niekindami bendrąjį, jie su liaudimi elgiasi lyg su vaikais – tesiekia ją pamaloninti. Sokratas čia aiškiai sujungia du svarstytus retorių veiklos siekius – pamaloninti auditoriją ir patiems gauti malonumo (taip retorių pranašumą nusakė Kaliklis). Tokį veikimą Sokratas nusako kaip asmeninio (privataus) reikalo (τοῦ ἰδίου τοῦ αὑτῶν) iškėlimą bendro reikalo (τοῦ κοινοῦ) sąskaita.

502 e7

su liaudimi elgiasi lyg su vaikais. Sokratas ką tik sakė Kalikliui, kad tas su juo elgiasi kaip su vaiku: nerūpestingai žaidė ir pataikavo užuot pasakęs, ką mano (499 c). Galima suprasti, kad,

Sokrato manymu, pašnekovas su juo bendrauja taip, kaip yra pratęs veikti polyje. Panašiai jis priekaištavo ir Polui (471 e *sqq*).

503 a2

Čia taip pat netinka vienas atsakymas. Plg. 501 d: „[S.] Tad ar gali pasakyti, kokios veiklos tai padaro? Arba, veikiau, jei nori, aš klausinėsiu, o tu, jei manysi, kad tai – viena iš jų, pritark, o jei ne – prieštarauk“.

503 b1–505 b12

Naudingas retoriaus veikimas suteikia sielai tvarką

Sokratas nemano, kad atėniečių polyje kada nors būta kitokios, ne prisitaikėliškos retorikos atstovų, tačiau dabar, paprašęs pašnekovo nurodyti naudingo retorių veikimo pavyzdžių („jei gali nurodyti tokį retorių, ko tuomet man nesakai, kas jis“), pasako, kaip turėtų atrodyti gera ir meniška („profesionali“), o ne prisitaikėliška retorika. Gerosios (filosofinės) retorikos samprata plėtojama antrojoje Platono „Faidro“ dalyje, o „Politike“ (304 a) kalbama apie „teisingus įsitikinimus kuriančią, karališkajam [politikos] menui talkinančią ir kartu su juo visus polių veiksmus kreipiančią retoriką [‚oratorystę‘, ῥητορεία]“. „Gorgijuje“ ryškėjantis gerosios retorikos paveikslas ima panašėti į nepataikaujančio, tačiau įtaigaus filosofo Sokrato veiklą.

503 b1–d4

Ar esama liaudžiai nepataikaujančios retorikos?

Sokratas abejoja, ar pašnekovui pavyktų nurodyti piliečiams ne pataikaujančių, bet jų sielos būsena susirūpinusių retorių vardus. Kaliklis prisipažįsta išties nežinąs nė vieno tokio dabarties retoriaus, tačiau nedvejodamas nurodo šlovingų

praeities demagogų vardus: Temistoklis, Kimonas, Miltiadas, „pagaliau, pats neseniai miręs Periklis".

IV a. retoriai Isokratas ir Demostenas taip pat ne sykį apgailestauja, kad dabartiniai politikai, liaudies pripratinti, sako ne nemalonią tiesą, bet tai, kas jai patinka. Plg. Isokratas, *De pace* 3–5, Demostenas, *Or.* III, 3. Jų manymu, tai naujųjų laikų atėniečių bendruomeninio gyvenimo nuosmukio vaisius; Atėnų didybės metais liaudžiai vadovavo puikūs ir viską bendrajam polio labui darę demagogai – Aristidas, Temistoklis, Miltiadas, Nikijas, Demostenas ir Periklis. Plg. Isokratas, *De pace* 75, 126, *Antidosis* 123 *sq*, Demostenas, *Or.* III, 21 *sqq*.

Platono Sokratas suabejoja ir šiuo stipriu tikėjimu: esą senais gerais laikais, iki Peloponeso karo pabaigoje polį ištikusios krizės, kalbėtojai puikiai mokėjo pasirūpinti polio gerove. Jo nuomone, garsūs praeities vadai ne ką geriau mokėjo įžvelgti, kokie troškimai žmones daro geresnius, o kokie – blogesnius, ko dera siekti pačiam retoriui ir kaip ugdyti savo klausytojus.

503 c1–3

O Temistoklis? Nesi girdėjęs, kad jo šaunaus vyro būta? O Kimonas ir Miltiadas? Pagaliau, pats neseniai miręs Periklis? Jį tu ir pats esi girdėjęs. Kaliklis mini keturis šaunius („gerus", ἀγαθοί) praeities vyrus, V a. Atėnų politinio gyvenimo lyderius ir karo vadus.

„Šaunaus vyro būta" – ἄνδρα ἀγαθὸν γεγονότα. Būdvardis ἀγαθός klasikinėje graikų kalbos vartosenoje visų pirmą nusakė kario dorybę: „šaunus vyras" reiškė „puikus karys". Šia prasme visi Kaliklio išvardinti vyrai buvo labai šaunūs – sėkmingi karo vadai.

Temistoklis (apie 525–459) – ryškus V a. pradžios politikas, pagrindinis atėniečių laivyno stiprinimo šalininkas, persų kariuomenės invazijos metu (480 m.) vadovavęs Artemisijo ir

Salamino mūšiams. Temistoklis turėjo prieštaringą apsukraus politiko šlovę ir gyvenimą baigė persų karaliaus Artakserkso paskirtas valdyti keletą Mažosios Azijos miestų. Tikėtina, kad pirmas tarp šaunių praeities „retorių" čia neatsitiktinai (ironiškai) paminėtas būtent šis politinės konjunktūros virtuozas. Po to, kai 470 m. Temistoklis ostrakizmu buvo ištremtas, Atėnų politinio gyvenimo lyderiu tapo *Kimonas* (510–449), Temistokliui vadovaujant sudarytos Delo sąjungos strategas, politiniame gyvenime kylančio Periklio oponentas. *Miltiadas* (apie 550–489) – Kimono tėvas, vienas iš įtakingiausių v a. pradžios Atėnų politikų, Maratono mūšyje (490 m.) atėniečių kariuomenei vadovavęs strategas. Tukididas apie *Periklio* (apie 495–429) vaidmenį polio gyvenime didžiausios Atėnų polio galios graikų pasaulyje metais sakė: „Žodžiais (λόγῳ) tai buvo demokratija, o iš tikrųjų (ἔργῳ) – pirmojo žmogaus [,vyro'] – valdymas" („Peloponeso karo istorija" II, 65, 9 *sq*). Tukididas Periklį, kuriuo labai žavėjosi, nuo kaltinimų pataikavimu būtų galėjęs ginti daug geriau nei Kaliklis. Pasak šio istoriko, Periklio autoritetas, protas ir nepaperkamumas jam leido drąsiai valdyti atėniečių liaudį: „Nebuvo jos vedamas, veikiau pats ją vedė, nes, galią gavęs ne kokiais nors netinkamais būdais, nekalbėjo, kas jai malonu, bet, remdamasis savo įtaka, nebijodavo sukelti liaudies pyktį jai prieštaraudamas" („Peloponeso karo istorija" II, 65, 8). Kitaip elgėsi Periklio įpėdiniai: „Būdami veikiau lygūs ir kiekvienas verždamasis pirmauti, vėlesnieji [politikai] taikėsi pamaloninti liaudį ir atidavė jai polio reikalus" (*ibid.* II, 65, 10 *sq*).

Periklis mirė Peloponeso karo pradžioje, 429 metais, tad Kaliklio žodžiai apie jo mirtį („neseniai miręs") prieštarauja kitai chronologinei dialogo nuorodai – Archelajas neseniai tapo makedonų valdovu (tas įvyko 413 m.). Apie chronologinių nuorodų „Gorgijo" tekste santykius žr. Įvadas, p. 36 *sq*. Apie kitus Temistoklio ir Periklio paminėjimus žr. paaišk. *ad* 455 d8–e3 ir 455 e4–6.

„Antrosios sofistikos“ žvaigždė Elijus Aristidas (117–181 m.) parašė prakalbą „Apie keturis“, kurioje gynė, autoriaus įsitikinimu, Platono be reikalo apšmeižtus žymiuosius praeities politikus.

503 c4–6

jei šaunumas išties yra tai, apie ką kalbėjai pirmiau – pildyti troškimus, tiek savo, tiek kitų. „Šaunumas“ – ἀρετή, „dorybė“, „iškilumas“. Plg. 492 c: „Prabanga ir nevaržoma laisvė, jei turi paramą, ir yra dorybė bei laimė“! Kaliklis kalbėjo apie stipriųjų žmonių galimybę „mėgautis visomis gėrybėmis“. Taip pat plg. 492 d *sq*, 494 c. Vėliau, verčiamas aiškiau apibrėžti savo požiūrį, Kaliklis sutinka, kad „malonu ir gera yra tas pat“ (495 a).

Sokrato Kalikliui priskiriamas šaunumo („dorybės“) apibrėžimas: „pildyti troškimus, *tiek savo, tiek kitų*“, – regis, pagaliau sieja (1) pačių retorių (polio lyderių) patiriamo ir (2) jų auditorijai suteikiamo malonumo sampratas. Kita vertus, visa dialogo analizė auditorijos malonumą verčia laikyti ne retorių veiklos siekiu, bet jų iškilimo įrankiu. Tad dabartinį dorybės apibrėžimą labiau tiktų suprasti kaip universalų, visiems („tiek sau, tiek kitiems“) galiojantį teiginį.

503 c6–7

kaip toliau svarstydami buvome priversti pripažinti. Plg. 499 c–500 a.

503 d1–2

ir kad tai, ⟨mūsų sutarimu⟩ ir būtų tam tikras menas, – ⟨tai ar gali teigti⟩, kad kuris nors iš jų būtų toks vyras? Tikėtina, kad šios vietos tekstas sugadintas. Verčiau E. R. Doddso pasiūlytą rekonstrukciją. Rankraščiuose pašnekovų replikos paskirstomos skirtingai: rankraštyje F žodžiai „Negaliu pasakyti“ priskiriami Sokratui, o „Jei gražiai paieškosi,

surasi" – Kalikliui. Vis dėlto Platono dialoguose „Nežinau, kaip pasakyti" paprastai sako Sokrato pašnekovai, o „Jei gražiai paieškosi, surasi" skamba labai sokratiškai. Kaliklis vargiai galėjo taip kalbėti.

503 d5–504 d4

Meno (amatininkų) tikslas – suteikti dirbiniui tam tikrą tvarką ir darną. Kūno tvarkos vardas – „sveikatingumas", sielos – „įstatymiškumas"

Anksčiau Sokratas apie gėrį ir naudą kalbėjo kaip apie protingai pasirenkamos veiklos tikslą. Dabar pradedama nauja svarstymo atkarpa – nauda ir gėris siejami su tvarka ir darna. Tikrasis meno (*tekhnē*) žinovas siekia, kad jo dirbinys virstų darniai sudėta visuma (τεταγμένον τε καὶ κεκοσμημένον πρᾶγμα). Toks siekiamo gėrio apibrėžimas Sokratui leis dar tvirčiau paremti savo teiginius apie teisingumo ir santūrumo kaip vidinės sielos tvarkos ir darnos vertę.

Šioje dialogo dalyje aiškiai nusakoma vėliau „Valstybėje" gerokai labiau išplėtosima teisingumo kaip tinkamos sielos (pradų) tvarkos samprata. Apie teisingumo ir teisingos tvarkos santykį žr. Alekniené (1999), p. 73 *sqq* ir (1999a). G. Klosko taikliai pastebi, kad dialogo Sokratui priskiriamame „tikrojo politinio meno kaip sielų formavimo [*molding*] apibrėžime slypi visos ‚Valstybės' politinės teorijos užuomazga" (1983, p. 579).

Kaliklis lengvai sutiko su teiginiais apie tvarkingai sudėto namo, laivo ir kūno gerumą. Tačiau bendrai taisyklei, teigiančiai, kad tvarka padaro dalyką gerą, juolab jos taikymo sielai rezultatui jis pritaria labai nenoriai: „Tebūnie šitaip" (503 e–504 a); „O ko pats nesakai, Sokratai"?; Tebūnie" (504 b–d). Tai nestebina, nes anksčiau Kaliklis kelis kartus nedvejodamas teigė, kad Sokrato aiškinimai apie santūraus gyvenimo pranašumą prieš „pasileidusį" (nevaržant norų) jam jokio įspūdžio nedaro. Plg. 492 e, 493 d, 494 a *sq*.

503 e1

į kažką žiūri? Nežinia, ar rašydamas „Gorgiją“ Platonas jau turi savo mokslą apie mąstomuosius dalykų pavyzdžius (pavidalus, *eidē*, „idėjas“) ir ar norėjo jį čia priminti, tačiau žodžiai apie kažkur („į kažką“, πρός τι) kreipiamą kalbėtojo žvilgsnį verčia apie tai pagalvoti. Juo labiau, kad Sokratas dabar kalba apie dalykams suteikiamą tvarką ir darną (tinkamą *formą*). Plg. 504 d–c. „Valstybėje“ 500 b–c kalbama apie mąstomojo pasaulio tvarką ir darną reginčius (βλέπειν εἰς... τεταγμένα ἄττα) ir su ja supanašėjančius idealios valstybės valdovus. Daugiau apie žodžių „žiūrėti į“ vartoseną Platono dialoguose žr. paaišk. *ad* 474 d3–5 („kai kokį gražų daiktą... vadini gražiu, į nieką nežiūri?“)

„Valstybėje“ 342 e Sokratas sako, kad kiekvienas vadovas viską daro ir sako žiūrėdamas į tai (πρὸς ἐκεῖνο βλέπων), kas naudinga ne jam pačiam, bet jo valdiniams. Jo pašnekovas Trasimachas apgailestauja, kad nėra auklės, kuri nuvalytų Sokratui snarglius – jis nesuprantąs, kad visi valdovai žiūri (πρὸς... τι βλέποντας) savo gėrio (343 b).

503 e4–5

tam tikrą pavidalą. „Pavidalą“ – εἶδος. Šiuo žodžiu Platono dialoguose vadinami ir mąstomieji dalykų pavidalai („idėjos“). „Kratile“ 389 a *sqq* Sokratas kalba apie gaminamo įrankio (šaudyklės) pavidalą (tai būtų „tai, kas *yra* šaudyklė“), į kurį žiūrėdamas amatininkas gamina savo įrankį.

503 e8–9

verčia dalykus vieną prie kito pritikti ir pritapti. „Verčia“ – προσαναγκάζει. Meno žmogus nepataikauja savo veiklos objektui. Negana to, jam tenka taikyti prievartą – kovoti dėl naudingo savo veiklos tikslo. Plg. 502 b, 503 a, 513 d, 521 a.

504 a2–3

mūsų neseniai minėti amatininkai, kurie dirba su kūnu, – mankštos mokytojai ir gydytojai. Apie mankštą („kūno lavinimą“) ir mediciną kaip tikruosius menus, kuriuos mėgdžioja pataikaujantieji įgudimai kosmetika ir kulinarija, Sokratas aiškino Polui (464 b *sqq*). 500 e–501 a, ragindamas Kaliklį pritarti ankstesnio pokalbio su Polu rezultatams, Sokratas minėjo tik mediciną.

504 c4

ko pats nesakai, Sokratai? Kaliklis turėjo suprasti, kad dabar jis yra priverstas pripažinti, kad „tvarkinga“ siela yra geresnė nei pasileidusi. Plg. 491 d *sqq*, 494 a *sq*. Pats to pasakyti jis, suprantama, nenori.

504 c5

jei tau taip maloniau, pasakysiu aš. Sokratas nepraleidžia progos pašiepti akivaizdžiai pralaiminčio Kaliklio hedonizmo.

504 d2

„įstatymiškumas“ ir „įstatymas“. Νόμιμόν τε καὶ νόμος. Polui Sokratas sakė, kad įstatymų kūrimo menas yra gimnastikos (kūno sveikatą palaikančio meno) atitikmuo politinio veikimo srityje (464 b–c). Tad galima suprasti, kad būdvardžiu νόμιμον („atitinkąs įstatymą“) dabar nusakoma tokia sveika sielos tvarka, iš kurios randasi Platono dialoguose artimai siejamos teisingumo ir santūrumo dorybės.

504 d5–e5

Geras retorius turi siekti, kad piliečių sielose atsirastų teisingumas ir santūrumas

Gerasis retorius, anot Sokrato, klausytojams skirs tokias kalbas, kurios jų sielose kurs tinkamą tvarką. Žodis „skirs“

(προσοίσει, veiksmažodžio προσφέρω būsimojo laiko forma) primena dialoge ne kartą jau iškilusią retorikos ir medicinos analogiją. Plg. paaišk. *ad* 465 a3–4 („negali pateikti jokio paaiškinimo apie paskiriamų dalykų prigimtį“). Įprasta polio retorika veikia kaip malonumų (nesvarbu, kokių) parūpinanti kulinarija. Apie (kvazimedicininį) retorinių kalbų skyrimą pagal klausytojų prigimtį kalba ir „Faidro“ Sokratas: „Ko gero, gydymo meno veikimo būdas yra toks pat, kaip ir retorikos [...] Abiejuose reikia skaidyti prigimtį, viename – kūno, kitame – sielos, jei ketini ne vien iš įgudimo ir patyrimo, bet pagal meną [*tekhnēi*, ‚meistriškai‘, ‚profesionaliai‘] kūnui skirti (προσφέρων) sveikatą ir jėgą suteiksiančius vaistus bei maistą, o sielai – tokias kalbas ir įstatymiškas veiklas, kurios perduos norimą įsitikinimą ir dorybę“ (270 b). Plg. „Faidras“ 271 c *sqq*.

Tiek „Gorgijuje“, tiek „Faidre“ minimos ne vien retorių sakomos kalbos, bet ir visoks pol(it)inis jų veikimas. Kalbos – ryškiausia, tačiau ne vienintelė piliečius formuojančio retorių veikimo dalis.

Sutikdamas su Sokrato išvadomis apie retorių veiklos tikslą, Kaliklis turi atsisakyti visų ankstesnių savo teiginių apie laimę ir dorybę, esą kylančias iš nevaržomo potraukių tenkinimo. Galbūt jis dar tikisi, kad tokios išvados taikomos retorių klausytojams, bet ne patiems iškalbingiesiems polio vadovams. Šiems, blogiausiu atveju, tektų pasimokyti skaidyti (t. y. analizuoti) klausytojų sielų prigimtį.

504 d5

žiūri į tai. Žr. paaišk. *ad* 503 e1 („Į kažką žiūri?“).

504 d7–8

ar ką nors dovanodamas, ar atimdamas. Tikėtina, kad šiais žodžiais Sokratas visų pirma atsiliepia į ankstesnį Polo

teiginį, esą retoriai poliuose yra galingi, nes „tarsi tironai [...] gali nužudyti ką tik nori, atimti turtus ir išvaryti iš polio ką sumano“ (466 b11–c2). Sokratas parodė Polui, kad daryti ką nori jie galėtų vien tuomet, jei žinotų, kokio gero ir naudingo tikslo siekia. Dabar teiginys yra išplėstas ir patikslintas: retoriai turi siekti, kad piliečių sielose atsirastų tinkama (teisinga) tvarka.

Ką nors padovanoti piliečiams galingi politikai galėjo juos vaišindami, kaip tai darė Kimonas. Sokratas gali turėti omenyje ir tokias „dovanas“ kaip užmokestis už dalyvavimą teismo posėdžiuose ir susirinkimuose arba apmokamas vietas spektaklio žiūrovams. Plg. paaišk. *ad* 502 d5–7 ir 515 e4–7. Atimti turtus buvo galima ne tik juos konfiskuojant, bet ir skiriant piliečiams atlikti brangiai kainuojančias polio *liturgijas*, antai choregiją (parengti chorą) arba trierarchiją (įrengti trierą), arba skelbiant kokias nors tikslines rinkliavas (*eisphorai*).

504 d9

Visuomet... galvodamas apie tai. Pažodžiui: „visada kreipdamas mąstymą / protą į tai, kad...“ (πρὸς τοῦτο ἀεὶ τὸν νοῦν ἔχων). Šie žodžiai, regis, atitinka Sokrato plėtojamą „žiūrėjimo į“ ką nors mąstymo žvilgsniu sampratą (plg. 503 e1, 504 d5).

504 e6–505 b12

Tenkinti prastos būsenos kūno ar sielos troškimus nenaudinga. Bausmė („tramdymas“) geriau nei netramdomas pasileidimas

Anot Sokrato, tenkinti sveikos sielos, kaip ir sveiko kūno troškimus gal ir nebūtų blogas dalykas, tačiau prastos būsenos sielai reikia griežto gydymo, jos malonumus reikia riboti, tramdyti (κολάζειν). Sokratas atveda Kaliklį prie tos pačios išvados,

prie kurios buvo prieita kalbantis su Polu: patirti bausmę yra geriau nei likti nenubaustam (476 a–477 e, 480 d *sqq*).

Sokratas, regis, mano, kad sveika siela neturi nei didelių, nei įvairių troškimų ir, kad smarkiausiai trokšta ir didžiausią stokos malšinimo malonumą patiria ne geros, bet prastos būsenos kūnas ir siela. Plg. „Filebas" 45 e: „Didžiausi malonumai, kaip ir didžiausios kančios, gimsta prastõs, o ne doros būklės sieloje ir kūne". Tramdomai (baudžiamai) sielai netenkant perteklinių troškimų, matyt, turėtų susitraukti (susitvarkyti) ir nesveikai išsipūtęs geismingasis pradas (plg. 492 e *sqq*).

505 b9

neleisti tenkinti troškimų reiškia ją bausti? „Bausti" – κολάζειν. Šis veiksmažodis turi ir bendresnę reikšmę: „žaboti", „tramdyti", „drausminti". Žr. paaišk. *ad* 476 a7–8.

505 b11–12

geriau patirti bausmę nei būti netramdomai, kaip tu ką tik manei. Plg. 492 c4 *sqq*.

505 c1–506 c4

Intermedija: Sokratui teks vienam tęsti savo svarstymą

Pokalbyje su Kalikliu ateinama prie tų pačių išvadų, dėl kurių Kaliklis suskubo užtarti kampan įspaustą Polą. Dabar, kai panašus likimas ištiko ir drąsųjį bei įžvalgųjį Kaliklį, ir šis taip pat netenka noro tęsti pokalbio, nebeliko paskutinį Sokrato pašnekovą pakeisti besiveržinčio retorių stovyklos gynėjo. Plg. 505 d6: „Kas gi kitas norės". Intermedija dar sykį primena „Gorgijuje" ryškų dialoginio kalbėjimo reik(š)mės motyvą. Plg. 453 a8–c4. Kita vertus, galutinai aiškėja, kad tarp retorikos (kalbingiausio meno, plg. 449 e–450 c) gerbėjų nėra

pokalbį su Sokratu iki galo ištverti (plg. 505 c3: οὐχ ὑπομένει) gebančio žmogaus.

Pasak R. Jenkso, „Kaliklis - profesionalus kalbėtojas, kuris nebeįstengia kalbėtis su Sokratu, bet mėgina gelbėti savo poziciją atsisakydamas leisti ją nuodugniai ištirti. Profesionalūs kalbėtojai, veržlūs oratoriai išlaiko akmeninę tylą" (2007, p. 214, n. 23); „Tikrai įstabu, kad šie kalbėtojai - vienas garsus profesionalus kalbėtojas ir du besipraktikuojantys, negeba kalbėtis su Sokratui. Kuo gi jie prekiauja"? (p. 214, n. 20).

Sokratas dar nėra susitaikęs su pašnekovų netektimi. Likdamas vienas pats su savimi pabaigti svarstymo, jis ragina dialogo partnerius galutinai nepasitraukti, bet likti budriems ir, reikalui esant, pereiti į puolimą - imtis paneigimo.

505 c3-4

***Šis žmogus nesugeba gauti naudos ir pats patirti to, apie ką kalbama, -* tramdymo.** „Nesugeba" perteikia οὐχ ὑπομένει: „nepakelia", „neištveria", „neturi kantrybės". „Tramdymo" - κολαζόμενος. Žr. paaišk. *ad* 476 a7-8 ir 505 b9.

505 c6-7

Iki šiol atsakinėjau tau vien dėl Gorgijo. Plg. 497 c1-2, 501 c7-8. Pats Kaliklis niekina Sokrato svarstomus „mažmožius".

505 c10-d3

sakoma, kad net mitų negalima palikti per vidurį, reikia uždėti galvą, idant nesibastytų be galvos. Žodžiai apie mito galvą remiasi metaforine daiktavardžio κεφαλή vartosena: „galva" nusako ne tik organinio kūno dalį, bet ir dalyko viršūnę, užbaigimą. Sokratas čia apie „begalvius mitus" primena taip, tarsi tai būtų žinomas posakis. Kitų tai patvirtinančių šaltinių, regis, nežinoma. Kad ir kaip būtų, Platonas šį posakį aiškiai mėgo ir siejo su kalbos (*logo*)

kaip visas dalis turinčios organinės būtybės samprata („Faidras“ 264 c). „Timajo“ protagonistas ragina „uždėti mitui tokią galvą, kuri tiktų prie anksčiau pasakytų dalykų“ (69 b); „Įstatymų“ Atėnietis teigia, kad „nenorėtų palikti mito [pašnekovų svarstymo apie tinkamą valstybės tvarką] begalvio, nes visur toks besibastydamas jis pasirodytų negražus [neišvaizdus, beformis, ἄμορφος]“ (752 a). Taip pat plg. „Filebas“ 66 c10–d2: „Mums dabar belieka tarytum uždėti galvą viskam, kas buvo pasakyta“.

Žodžiai apie mito galvą gali būti susiję su prietaringu tikėjimu, esą nebaigtas sekti mitas neša nelaimę. Čia pavartoti žodžiai οὐ... θέμις („negalima“, „neleistina“) išties paprastai siejami su religiniais draudimais. Plg. E. R. Dodds (1959), p. 332.

Reikalavimas nepalikti mito be galvos primena kitą Platono dialoguose minimą priežodį – apie išgelbėtą, nepražudytą mitą. Plg. „Valstybė“ 621 b („Šitaip buvo išgelbėtas ir nežuvo pasakojimas [‚mitas‘] ir mus galės išgelbėti, jei juo tikėsime“); „Teaitetas“ 164 d, „Filebas“ 14 a („Mūsų svarstymas tuomet pranyktų tarsi žuvęs mitas, o patys mes išsigelbėtume užsikabinę už kokios nors beprasmybės“). Žodžiai apie mito gelbėjimą nuo jam gresiančios žūties dialoguose siejami su pašnekovų nusiteikimu rūpestingai tęsti svarstymą arba rimtai juo tikėti. Plg. Alekniene (Platonas, 2016), p. 440. Būtent šito dalyko – noro rimtai įsitraukti į svarstymą ir jį pabaigti (nepalikti be galvos) pritrūko Sokrato pašnekovui.

Dabar Sokratas *lygina* savo nepabaigto svarstymo situaciją su sekti nebaigtais (begalviais) mitais; dialogo pabaigoje jis pats paseks mitą, tarsi uždėdamas galvą visiems dialogo svarstymams.

505 d4

Kaip spaudi, Sokratai. „Spaudi“ – βίαιος εἶ, „esi smurtininkas“, „taikai smurtą, prievartą“. Ryžtingai ragindamas Kaliklį

tęsti svarstymą, Sokratas elgiasi kaip geras retorius, kuris gali versti klausytojus išgirsti tai, kas jiems nemalonu, tačiau naudinga jų sielos tvarkai. Plg. 503 e8 (apie gero meistro darbą): προσαναγκάζει, „priverčia"; 505 c3 *sq*: Kaliklis pats turi patirti sokratiško pokalbio tramdymą (κολαζόμενος).

505 d8–9

O pats ar negalėtum pabaigti svarstymo? Kaliklio klausimas primena dialoginio kalbėjimo reik(š)mės temą. Plg. 453 b5–c4, 454 b8–c5. Įvairiose Platono dialogų situacijose Sokratas ne kartą sukuria įsivaizduojamo pokalbio epizodus. Plg. 452 a–d. „Protagore" 333 c Sokratas siūlo Protagorui kalbėtis taip, kad Protagoras atsakinėtų ne savo, bet žmonių daugumos vardu, ir paaiškina, kad tiria patį teiginį, ne pašnekovą, nors, kita vertus, išeina taip, kad tyrimo objektu tampa ir jis pats, klausinėtojas, ir į jo klausimus atsakantis pašnekovas. Kaliklis tikisi išvengti šio nejaukaus – sokratiško tyrimo *objekto* – vaidmens.

505 e1–2

išeitų pagal Epicharmą ir įstengčiau, „ką du kalbėjo vyrai prieš tai – aš vienas"? „Teaitete" 152 e Sokratas vadina Epicharmą iškiliausiu komedijų kūrėju ir deda greta iškiliausio tragiko Homero („abiejų rūšių poezijos korifėjai"). Tą pačią Epicharmo eilutę panašioje pokalbio situacijoje (pašnekovas neatsako) du kartus cituoja Atėnajas (308 c, 362 d = fr. 16 DK).

505 e4–5

visi turėsime veržtis sužinoti apie svarstomus dalykus. „Veržtis" – φιλονίκως ἔχειν, „varžytis". *Philo-nikia* dialoguose paprastai siejama su vieno iš pašnekovų siekiu nugalėti bet kuria kaina, nepaisant dalyko tiesos. 457 d svarstydamas, ar verta tęsti pokalbį, Sokratas priminė Gorgijui, kad

nesutariantys pašnekovai įprastai vienas kitą kaltina „filonikija“. Sokratas bijo, kad Gorgijui nepasirodytų, kad jam terūpi pergalė, o ne reikalo tiesa (457 e). Plg. autoironišką Sokrato svarstymą apie jo *filonikiją* mirties akivaizdoje „Faidone“ 91 a. Dialogų Sokratas ragina garbėtrošką ir siekį laimėti sieti ne su asmenine pergale, bet su tiesos atradimo triumfu. Plg. „Filebas“ 14 b ir paaišk. *ad* 457 e3–5.

Dabar „Gorgijo“ svarstymą ištikusi krizė primena „Protagoro“ 336 d–e situaciją. Kritijas, vienas iš klausytojų, Sokratą palaikantį Alkibiadą pavadina „amžinu garbėtroška“ (*filoniku*) ir ragina klausytojus nesiveržti paremti katrą nors iš pašnekovų (nepalaikyti nei Sokrato, nei Protagoro *filonikijos*), o kartu prašyti, kad jie nenutrauktų įpusėjusio pokalbio.

505 e6

jei paaiškėtų, tai būtų visų bendras gėris. Plg. 458 a–b, 487 b5, 487 e–488 a, 500 c.

506 a3–4

Juk aš visa tai kalbu ne todėl, kad pats jau žinočiau, bet tiriu kartu su jumis! Dialogų Sokratas mėgsta pabrėžti, kad jis ir pats dar nežinąs atsakymų į svarstomus klausimus. Plg. „Apologija“ 21 b *sqq*, 23 a, „Eutifronas“ 6 a–b, „Charmidas“ 165 b–c. Anot „Sokrato apologijos“ Sokrato, būtent žinojimas apie savo nežinojimą lemia jo pranašumą prieš kitus, tiesos taip pat nežinančius, tačiau savo nežinojimo nesuvokiančius ir jos neieškančius (netiriančius) žmones (21 d, 23 b, 29 b). Kai kurie Sokrato pašnekovai įtaria, kad jo nežinojimas yra apsimestinis, kad tai tėra ironiška laikysena (εἰρωνεία, plg. 489 e1, „Valstybė“ 337 a). Dialogų Sokratas tikrai neatrodo nieko nežinantis. Jis tvirtai pasikliauja kai kuriais teiginiais apie esminius žmogaus gyvenimo orientyrus. Kita vertus, dialoguose dėstomi (suvaidinami) svarstymai

niekada nebūna nepaneigiamai užbaigti ir visada palieka vietos svarstymams tikslinti, taisyti ir plėtoti. Sokratas tikrina ne vien pašnekovų, bet ir savo paties teiginius. Plg. 458 a, 487 d *sqq*, „Charmidas" 166 c–d. Paties Platono kūrinių visuma rodo vis kitaip krypstantį svarstymų ir ieškojimų kelią.

Tirdamas kartu su vienu pašnekovu ar nedideliu pašnekovų būreliu Sokratas dirba savo politinį darbą. Plg. 474 a–b.

506 a4–5

jei pamatysiu, kad nesutinkantis su manimi sako kažką rimta, pats pirmas jam pritarsiu. Plg. 458 a5 *sqq*. „Kažką rimta" – τι, „kažką" pagrįsta, prasminga. Priešingybė būtų „sakyti nieką" (οὐδὲν λέγειν) – kalbėti bereikšmius niekus.

506 a8–b3

nemanau, kad jau reikėtų trauktis. Reikia, kad tu pabaigtum svarstymą. Man regis, ir kiti yra tos pačios nuomonės. Gorgijas tvirtai perėmė šeimininko vaidmenį. Plg. 497 b ir paaišk. *ad* 497 a6–c4 („Intermedija").

506 b4–5

taip pat su malonumu toliau kalbėčiausi su mūsų Kalikliu. Sokrato žodžiuose galima išgirsti sarkazmą: hedonistas Kaliklis nebejaučia jokio malonumo tęsti svarstymo, o Sokratui dabartinė svarstymo padėtis išties galėtų būti maloni.

506 b5–6

kol galėčiau į jo Dzeto kalbą atsakyti kaip Amfionas. Judviejų pokalbio pradžioje Kaliklis mokė Sokratą gyventi pasinaudodamas Euripido tragedijos „Antiopė" protagonisto veiklaus Dzeto broliui, mąsliajam poetui Amfionui skirtais pamokymais (485 e *sqq*). Išliko tragedijos eilutės, kuriomis Dzetui atsakantis Amfionas teigia, kad vienas protingai

mąstantis žmogus yra stipresnis ir poliui naudingesnis už kvailių ir pasileidėlių minią (fr. 19). Jei Sokratui būtų pavykę (Dzetui Kalikliui atsakyti kaip Amfionas), „Antiopės" fragmentų rinkinys galbūt būtų pasipildęs naujomis, nežinomomis eilutėmis. Kita vertus, ryžtingu Sokrato Amfiono atsakymu galima lakyti dialogo pabaigoje Kalikliui skirtus Sokrato įspėjimus ir raginimus (526 e *sqq*).

506 c1–3

jei paneigsi mano žodžius, nepyksiu ant tavęs, kaip tu ant manęs pykai, bet įrašysiu į didžiausius savo geradarius. Plg. 458 a ir 470 c6–8. Sakydamas „įrašysiu tave į didžiausius savo geradarius" (μέγιστος εὐεργέτης παρ' ἐμοὶ ἀναγεγράψῃ), Sokratas kalba kaip persų karaliai, kurie, žadėdami amžiną dėkingumą, geradariais paskelbdavo („užrašydavo") jiems pasitarnavusius žmones. Plg. Herodotas, „Istorija" VIII, 85, 3, Tukididas, „Peloponeso karo istorija" I, 129. Anot „Gorgijo" Sokrato, tikrasis geradarys nepataikauja, o pataiso ir pašalina tai, kas bloga. „Sokrato apologijoje" 36 d Sokratas vadina save atėniečių geradariu ir teigia, kad būti maitinamas Pritanėjuje jis nusipelno daug labiau nei Olimpinių varžybų nugalėtojai: „Mat jie daro, kad jūs atrodytumėte laimingi, o aš – kad būtumėte". Pokalbio su Kalikliu pradžia leido Sokratui tikėtis, kad svarstymas su atvirai kritiškai nusiteikusiu pašnekovu jam bus labai naudingas (486 d *sqq*).

506 c5–509 c4

Sokratas kalba vienas

Pokalbis su drąsiu hedonizmo išpažinėju trūkinėja. Iki 509 c4 Sokratas kalbės vienas. „Filebe" hedonistas jau dialogo pradžioje atsisako dalyvauti Sokrato tyrime apie malonumo ir gėrio santykį.

Neturėdamas kitaip, nei jis pats, gyvenimą vertinančio pašnekovo, Sokratas galės netrukdomas išrinkti ir tvarkingai sudėlioti svarbesnes ankstesnių svarstymų gijas, vedančias prie išvados apie žalingų norų tramdymo („bausmės“) naudą, kuri galutinai atėmė Kalikliui norą tęsti svarstymą (505 b–c). Nors svarstys vienas, Sokratas savo kalbėjimą pateiks kaip dialogą su supratingai pritariančiu pašnekovu.

506 c5–507 a7

Tvarkinga ir santūri siela gera, netramdoma bloga

Peržvelgdamas ankstesnius svarstymus (495 a *sqq*, 503 d–504 d), Sokratas dar kartą siekia pagrįsti savo teiginį apie tvarkingos ir santūrios sielos pranašumą prieš nedrausmingą ir pasileidusią (*akolastos*). Pastaroji būsena dialoge siejama su Kaliklio hedonistine mąstysena ir visos retorikos ugdomu hedonizmu. Dabar Sokratas retorių pataikavimui dar aiškiau nei iki šiol priešpriešina tvarkos, darnos ir iš jų atsirandančio gėrio siekį, su kuriuo jis sieja tikrą, neapsimestinį meną.

506 c6–7

Ar malonu ir gera yra tas pat? – Ne, ne tas pat. Mudu su Kalikliu dėl to sutarėme. 495 a Sokratas klausė: „Ar, anot tavęs, malonu ir gera yra tas pat, ar tarp maloniųjų yra koks nors dalykas, kuris nėra geras“? Netrukus Sokratas jau galėjo nusakyti šio klausimo svarstymo išvadą: „Išeina, jog gėris nėra tas pat, kas malonumas, o blogis – ne tas pat, kas vargas“ (497 d), o kiek vėliau ir pats Kaliklis buvo priverstas aiškintis, kad, iš tiesų, joks žmogus negali nemanyti, „kad vieni malonumai yra geresni, kiti – prastesni“ (499 b). Tiesiogiai pritarti teiginiui „malonu ir gera nėra tas pat“ Kalikliui neteko.

506 c9

Kas malonu dėl to, kas gera. 499 e–500 a Kaliklis pritarė ankstesniam Sokrato ir Polo sutarimui, kad viskas daroma dėl gėrio (468 a–c), ir sutiko, kad ši taisyklė galioja ir gėrio santykiui su malonumu: „visa kita, taip pat tai, kas malonu, reikia daryti dėl to, kas gera, o ne gera dėl to, kas malonu“.

506 c9–d2

kam atsiradus mes patiriame malonumą, o gera – kam esant būname geri? Anksčiau buvo sutarta, kad geri žmonės gerais vadinami „dėl juose esančių gerų dalykų“, o gražiais tie, „kuriuose esama grožio“ (497 e). Remdamasis šia prielaida, Sokratas parodė malonumą su gėriu tapatinančiam Kalikliui, kad jo teiginys veda prie paradoksalių išvadų: kvaili ir bailūs žmonės džiaugiasi ne mažiau nei drąsūs ir protingi, vadinasi, nėra už juos blogesni. Dabar sutarus, kad malonu ir gera nėra tas pat, Sokratas malonumui pritaiko tą pačią savybes lemiančios tam tikro dalyko (šįkart malonumo) prezencijos taisyklę. Toliau svarstydamas Sokratas kalbės apie *gėrio* buvimo sieloje atvejį, o kaip sielą veikia nevaržomi malonumai, nusakys tik *e contrario*.

506 d2–4

O geri – mes ir visi geri dalykai – esame atsiradus tam tikrai dorybei? „Dorybė“ perteikia ἀρετή. Šis daiktavardis graikų vartosenoje nusakė gero (ἀγαθός) dalyko kokybę – asmens ar daikto gerumą, šaunumą, dorą ne specifine etine prasme. Sokratas čia pat kalbės apie „kiekvieno dalyko – indo, kūno, sielos ir kiekvieno gyvio *dorybę*“. „Valstybės“ Sokratas teigia, kad apie „kiekvieno įnagio, gyvio ir kiekvienos veiklos dorą [‚šaunumą‘, ἀρετή], grožį ir tinkamumą“ sprendžiama pagal tai, kaip jie atitinka tą praktinę paskirtį (τὴν χρείαν), kuriai juos skyrė prigimtis ar gamintojai (601 d).

506 d5–e4

kiekvieno gyvio dorybė atsiranda... dėl teisingumo, tinkamumo ir meno, kuris kiekvienam iš jų yra skirtas... kiekvieno dalyko dorybė yra tvarkinga ir darni sudėtis... kai dalyke atsiranda tam tikra darna, kiekvienam sava, ji kiekvieną esybę padaro gerą? Mintis, kad dalyko ar asmens „dora" ir „dorybė" lemia jo gerumą ir naudingumą, Sokrato ir Platono amžininkams turėjo būti gana artima. Plg. „Menonas" 87 d–e. Tačiau tai, kad pati dorybė atsiranda dėl tam tikros vidinės tvarkos (*kosmos*), yra savitas Platono dialogų Sokrato teiginys. „Gorgijas", regis, yra pirmas dialogas, kur „dorybė" taip aiškiai siejama su tinkama dalyko sąranga – τάξις („tvarka") ir κόσμος (tinkama, graži sąranga). Tinkamos tvarkos svarbą sielos ir polio teisingumo dorybei plėtoja „Valstybės" Sokratas. Kosminę (visuotinę) šio principo reikšmę parodo „Timajo" protagonistas.

Platono dialoguose tinkama, dalyko kokybę („dorybę") lemianti, tvarka siejama su protingo žinovo (meistro, specialisto, tikro menininko) veikla: „dėl teisingos tvarkos *ir meno, kuris kiekvienam iš jų yra skirtas*". Tai esminis „Gorgijo" Sokrato teiginys.

506 e4–5

siela, turinti savąją darną, yra geresnė už tą, kuri darnos neturi? Apeliuodamas į egzistencinę patirtį ir piešdamas netvarkingo gyvenimo keliamų vargų vaizdus, Sokratas Kaliklio visai neįtikino (492 d–494 c). Objektyvesnis kalbėjimas apie dalyko kokybę, naudą ir tokių rezultatų pasiekti gebantį meistrą atrodė kiek veiksmingesnis galbūt vien todėl, kad Kaliklis nėra nusiteikęs gilintis į Sokrato „smulkmeniško" svarstymo logiką, ir nori, kad aiškinimas kuo greičiau būtų baigtas. Plg. 500 d *sqq*, 503 d *sqq*. Tačiau priėjus lemiamą teiginį apie tvarkingo („tramdomo") gyvenimo pranašumą prieš netramdomą, Kaliklis atsisakė tęsti pokalbį (505 b–c). Dabar Sokratas dar kartą, niekieno

netrukdomas, dėsto esminę savo prielaidą apie sielos ir žmogaus gyvenimo kokybę lemiančią „tvarką“.

„Darna“ perteikia κόσμος, „kuri darnos neturi“ – ἀκοσμήτου. *Kosmos* graikų kalboje nusako ne vien darnią tvarką, sandarą, bet ir su tokia tvarka siejamą grožį. Todėl Sokrato ir Platono amžininkai į klausimą apie tvarkingosios (κοσμία) sielos santykį su netvarkingąja („netvarkyta“, „nepuošta“, ἀκόσμητος) vargu ar galėtų atsakyti kitaip, nei tai dabar daro pats su savimi besikalbantis Sokratas.

506 e5–7

O darną turinti sielą bus darni? ... O darni – santūri? „Darni“ čia perteikia κοσμία, „santūri“ – σώφρων. „Darna“ (κόσμος) ir savybė κόσμιος graikų kalboje siejamos su tinkamu elgesiu, tad κόσμιος – „tvarkingas“, net „kuklus“ ir „klusnus“ žmogus yra ir nuosaikus, santūrus. „Valstybėje“ pradėdamas tirti santūrumą Sokratas primena įprastą šios dorybės sampratą: „Tai lyg kokia darna (κόσμος πού τις), gebėjimas valdyti tam tikrus norus ir geismus, – taip teigia kalbantys apie ‚savęs įveikimą‘ [‚būti stipresniam už save patį‘, κρείττω αὑτοῦ], nė nežinau kokiu būdu“ (430 e).

Platono „Charmide“ mėginama tirti intelektualųjį *sōphrosynēs* („sveikos nuovokos“) potencialą. „Gorgijo“ pokalbyje santūrumas suprantamas kaip pataikavimo nevaržomiems norams priešprieša, tad lietuviški žodžiai „santūrumas“, „santūra“, „santūri“ gerai perteikia dialogo Sokrato mintį: santūrioje sieloje neprotingi ir besaikiai norai yra sutūrėti sukūrus tinkamą darną (*kosmos*). Išsamiai šią tvarką aiškina „Valstybės“ Sokratas.

506 e9

jei tu žinai, kaip, – pamokyk. Sokratas primena pokalbio pradžioje (488 a *sq*) Kalikliui priskirtą mokytojo vaidmenį.

507 a4

Kalbėk, gerasis. Kaliklio replika, regis, siekiama pabrėžti, kad dabar dėstomi teiginiai apie tvarkingos ir santūrios sielos gerumą ir pranašumą nesulaukia pašnekovo pritarimo. Tai solinis Sokrato balsas.

507 a6–7

tai būtų ana neprotinga ir netramdoma siela. Žodžiu „ana" perteikiama Sokrato vartojama imperfekto forma ἦν, „buvo". Šis veiksmažodis nurodo į ankstesnę diskusiją, kurioje Kaliklis gynė nevaržomus norus tenkinančio žmogaus gyvenimą. Tokia imperfekto laiko vartosena graikų kalboje vadinama filosofine – *imperfectum philosophicum.*

Panašiai Kaliklio pozicija jam primenama 505 b11–12: „Geriau patirti bausmę nei būti netramdomai, kaip tu ką tik manei" (plg. 492 c *sqq*) ir 507 c5–8: „Tai ir būtų santūraus žmogaus priešybė – tas nesutramdomasis, kurį tu gyrei".

507 a7–e3

Santūrus žmogus turi visas dorybes ir yra laimingas, netramdomas – nelaimingas

Sokratas svarsto, kad santūrumą sielai suteikianti graži darna (*kosmos*) lemia ir kitas (Sokrato ir Platono amžininkų akimis) esmines žmogaus dorybes – dievobaimingumą (ὁσιότης), teisingumą (δικαιοσύνη) ir drąsą (ἀνδρεία). Teisingumas ir santūrumas tiek įprastoje graikų, tiek dialogų Sokrato vartosenoje yra artimai siejamos sielos dorybės. Plg. 492 b–c, 504 d–e, 507 a–b, e *sqq*, 519 a, „Protagoras" 322 e *sq*, „Alkibiadas I" 134 c, „Puota" 209 a, „Valstybė" 364 a, 430 c *sqq*. „Valstybės" Sokratas jas abi laiko vidinės sielos tvarkos (tinkamo trijų pradų santykio) dorybėmis. „Eutifrone" besikalbantys Sokratas ir žynys Eutifronas sutinka

dievobaimingumą laikyti santykiams su dievais skirta teisingumo dalimi (12 c–e).

Įdomesnis dalykas yra tai, kad dabar Sokratas iš santūrumo kildina ir drąsą. Plg. paaišk. *ad* 491 b2–4. Tai jis padaro ganėtinai išradingai, siedamas bendresnę ir konkretesnę žodžių „vytis" („sekti", διώκειν) ir „vengti" („bėgti" nuo ko nors, „sprukti") vartoseną: „Santūrus žmogus nesiveja ir nebėga, kai nereikia, bet bėga arba vejasi tą, ką reikia, ar tai būtų daiktai ir žmonės, ar malonumai ir kančios". Apie drąsos santykį su kitomis dorybėmis žr. paaišk. *ad* 495 c6–7.

Platono Sokratas laikosi nuomonės, kad visos dorybės yra vieningos: žmogus negali turėti vienos dorybės kartu neturėdamas visų kitų. Įprastai dialoguose svarstoma žinojimu (ἐπιστήμη) besiremiančios dorybių vienovės samprata. „Faidone" 69 a–c visos dorybės įtaigiai kildinamos iš pažinimo (arba „protingumo", *phronēsis*). „Charmide" mėginama dorybės kaip žinojimo sampratą įžvelgti santūrumo (*sōphrosynē*) dorybėje. Šis dialogas neatveda prie aiškesnio rezultato. Dabar Sokratas visas dorybes kildina iš santūrumo, kuris, savo ruožtu, atsiranda iš sieloje esančios tinkamos tvarkos. Plg. ankstesnį jo teiginį: „Vadinasi, santūri siela yra gera" (506 e7–8).

Tarp Sokrato dabar svarstomų dorybių nėra nuo žinojimo neatskiriamo protingumo (φρόνησις). Tai suprantama – protingumą ir žinojimą „Gorgijo" Sokratas sieja su tikrojo žinovo (ne pataikūno) veikla. Šis žinovas ir suteikia palaidai sielai tinkamą tvarką. Toks visų sielos dorybių ir proto santykio vaizdas yra artimas Platono „Valstybės" sampratai, anot kurios, teisingą sielos pradų tvarką, tad ir teisingumą sukuria protas („protingumas"), o ši teisinga tvarka (sielos teisingumas) nulemia visas kitas dorybes.

Sokratas ne vien atsiliepia į Kaliklio teiginius apie tikrąją laimę, bet ir primena pokalbio su Polu išvadas, po kurių Kaliklis ir perėmė pagrindinio pašnekovo vietą. Su Polu kalbėta

apie bausmės už neteisingus veiksmus naudą (478 a–480 d). Apibendrindamas visus savo svarstymus, Sokratas dabar gali paaiškinti, kad santūrumo ugdymas – geriausias vaistas nuo neteisingo elgesio, o jei jau nepavyktų jo išvengti, teisinga bausmė („tramdymas") turėtų kuo greičiau sugrąžinti tinkamą tvarką (tad ir laimę).

507 c3–5

geras vyras gerai ir gražiai daro visus savo darbus; kam viskas gerai sekasi dirbti, yra sėkmingas ir laimingas. Teiginį apie santūraus ir kitas etines dorybes turinčio žmogaus laimę ir jo priešingybes, nedorėlio, vargą Sokratas pagrindžia gana sofistiškai. Veiksmažodis πράττειν, (1) vartojamas su tiesioginiu papildiniu, reiškia „veikti" („ką nors"), (2) o be papildinio, bet su prieveiksmiu („kaip nors"), antai εὖ πράττειν, κακῶς πράττειν, – „laikytis" gerai arba blogai. Todėl Sokratas gali aiškinti, kad gerai ir gražiai („kalokagatiškai") viską darantis vyras εὖ πράττει –„gerai veikia", gerai gyvena, vadinasi, yra laimingas, o „blogai veikiančiam" nedorėliui viskas „prastai sekasi". Tokį patį kalbos idiomatika paremtą svarstymą rasime „Charmide" 172 a ir „Alkibiade I" 134 a *sq*.

Taip Sokratas tikisi paneigti ankstesnįjį Kaliklio teiginį apie savo norų nevaržančio drąsaus ir protingo vyro laimę (491 e *sqq*).

507 c5–7

nedoras, kuriam blogai sekasi visi darbai, – vargšas. O tai ir būtų santūraus žmogaus priešybė – tas nesutramdomasis, kurį tu gyrei. Tikėtina, kad Sokratas dabar galėtų parodyti, kad iš nesitvardymo kyla visos sielos blogybės („ydos"), taip pat, kaip iš santūrumo – visos dorybės. Jis šito nedaro pasitenkindamas teiginiu, kad nesitvardantis (netramdomas) žmogus yra santūraus žmogaus priešybė. Visus savo norus pildyti gebančio

protingo ir drąsaus vyro laimę Kaliklis gyrė 491 e *sqq* silpnais kvailiais vadindamas Sokrato ginamus santūrius žmones. 493 c Sokratas sakė, kad siekia įtikinti Kaliklį „vietoj nepasotinamo ir netramdomo gyvenimo rinktis tvarkingą (κοσμίως), kuriam visuomet pakanka ir užtenka esamų dalykų“.

507 c8–9

sakau, kad tai yra tiesa. Tikėtina, kad Sokratas atsiliepia į ankstesnę Kaliklio repliką: „Sokratai, iš tiesų (sakai, kad ieškai tiesos) yra štai kaip: prabanga ir nevaržoma laisvė, jei turi paramą, ir yra dorybė bei laimė“ (492 c).

507 d2–6

pasirūpinti, kad nereikėtų jokių bausmių, o jei prireiktų – ar jam pačiam, ar kam iš artimųjų, šiaip žmogui ar poliui, – paskirti tą bausmę ir sutramdyti, idant galėtų būti laimingas. Sokratas lakoniškai primena tai, ką išsamiau ir aistringiau dėstė Polui (480 b–e). Tuomet jis aiškiai siejo teisingos bausmės ir retorikos naudos klausimus.

507 d6–7

Toks, man regis, yra tikslas, į kurį žvelgdamas turi gyventi žmogus. Pradėdamas svarstyti, koks turėtų būti geras retorius, Sokratas sakė, kad toks žmogus kalbėtų „ne bent kaip, bet į kažką žvelgdamas“ (503 e1: ἀποβλέπων πρός τι). Dabar jis skelbia, kad tas tikslas – tai santūrios ir teisingos sielos darna, ta pati, kokios esama darnioje visybėje (*kosmos*).

507 d7–8

viską – tiek savo, tiek polio – telkti tam, kad turėtų santūrumo ir teisingumo. Kalbėdamas apie polio išteklių telkimą, Sokratas parodo, kad turi omenyje ne vien privatų, bet ir politinį veikimą; dialogo svarstymams pastarasis netgi svarbesnis. Taip pat plg. 507 d4–5: „šiaip žmogui ar poliui“.

507 e1–3

neleisti norams netramdomai augti, nesistengti jų pildyti (nesibaigiantis blogis!) Ankstesnės Sokrato kalbos apie nesibaigiantį nesitvardančių ir nuolatos kiaurus savo norų indus pildančių žmonių vargą Kaliklio neįtikino. Plg. 492 e–494 b.

507 e3

gyvendamas plėšiko gyvenimą. Olimpiodoras aiškina, kad plėšiko gyvenimą nesitvardantis žmogus gyvena todėl, kad elgiasi neteisingai (*In Gorg.* 35, 11). Minėdamas plėšikus Sokratas akivaizdžiai pažemina Kaliklio šlovinamą daugiau už kitus turėti siekiančio (plg. 508 a7: *pleonexia*) stipraus žmogaus idealą. Gali būti, kad prie tokių „plėšikų“ Sokratas dabar priskiria ir Polo girtus tironus. „Sofiste“ „plėšikavimas, grobimas, tironija ir visa karyba“ vadinami viena, žmonėms gaudyti skirta medžioklės rūšimi (222 c). Dialogo Sokratas ne kartą pabrėžia, kad esminė pokalbio tema – laimę suteikiančio gyvenimo pasirinkimas, todėl tikėtina, kad plėšiko gyvenimu jis pasirengęs vadinti savo pašnekovų, Polo ir Kaliklio, ginamą gyvenimo kelią.

507 e3–508 a8

Kosminis tvarkos ir santūrumo vaidmuo

Apsvarstęs darnios tvarkos ir santūrumo reikšmę iš vidinės subjekto perspektyvos, Sokratas dabar nurodo jų vietą „kosminiu“ mastu. Jis cituoja „išminčių“ teiginį apie „dangų, žemę, dievus ir žmones“ telkiančias „bendrystę, draugystę, tvarkingumą, santūrą ir teisybę“ ir aiškina, kad išminčiai visybei tinkamu vardu laiko būtent „darną“, *kosmos*. Darni visybė valdoma tam tikros geometrinės proporcijos. Gyvenimo išminties Sokratą pamokyti užsimojęs išminčius Kaliklis šito akivaizdžiai nesuvokiąs, nes skelbia, esą laimingas yra tas, kas turi *daugiau*.

507 e6–508 a4

išminčiai, Kalikli, teigia, kad dangų, žemę, dievus ir žmones telkia bendrystė, draugystė, darningumas [*kosmiotēs*], santūra ir teisybė. Sokrato žodžiuose esama vadinamųjų ikisokratikų minčių ir ištarų apie visuotinę tvarkos („įstatymo“) ir draugystės (*philia*) reikšmę atgarsių. Plg. Herakleitas, fr. 114 DK (apie visus žmonių įstatymus maitinantį dieviškąjį įstatymą, *nomos*) ir Aristotelis, „Nikomacho etika“ 1155 b1–8 (poetų ir mąstytojų teiginių apie pasaulio pradus siejančią meilę apžvalga). Išminčių mokslas apie visuotinę meilę prisimenamas Platono „Liside“ 214 b, 215 c–216 a ir „Puotoje“ 186 a–188 d. Dabar Sokrato skelbiamas teiginys apie visybinę draugystės, tvarkos, santūrumo ir teisingumo reikšmę neabejotinai priklauso pačiam Platonui ir atitinka „Gorgijo“ motyvų konsteliaciją.

Sokratas pavartoja du neįprastus daiktavardžius – κοσμιότης ir δικαιότης. J. Dalfenas (2004, p. 431 *sq*) nurodo, kad tokie, priesagą -*otēs* turintys abstraktūs daiktavardžiai paprastai nusako dalyko būseną arba polinkį (*diathesis, hexis*): iš darningumo (*kosmiotēs*) kyla visybės darna (*kosmos*), o *dikaiotēs* („teisingingumas“) lemia *dikaiosynē* – teisingumo dorybę.

J. S. Morrisonas (1958) nagrinėja galimus pitagorietiškus šios „Gorgijo“ vietos šaltinius ir ją sieja su Platono viešnagės Didžiojoje Graikijoje projektu.

508 a3–4

todėl, bičiuli, ir vadina šią visybę tvarkinga sąranga [*kosmos*], o ne netvarka [*akosmia*] ir palaida [*akolasia*]. Anot Sokrato, pati visybės tvarka akivaizdžiai prieštarauja Kaliklio skelbiamam nesitvardymo (*akolasia*) idealui. „Išminčiai“ tai žino.

Sokrato žodžiai rodo, kad visybei taikomas „kosmo“ vardas yra specifinė intelektualų vartosena. Panašiai Ksenofontas

„Atsiminimuose apie Sokratą“ I, 1, 11 kalba apie „vadinamąjį sofistų *kosmą*“. Pats Sokratas, Ksenofonto teigimu, kitaip nei dauguma mąstytojų, kosmu nesidomėjo manydamas, kad pirma dera ištirti žmonių reikalus (*ibid.* I, 1, 11–13). Ksenofonto Sokratas nurodo, kad pasaulio tyrėjai vieni kitiems prieštarauja, o tai, anot jo, rodo mėginimo pažinti visybės prigimtį bergždumą. Platono „Faidone“ 96 a–99 c Sokratas pasakoja apie savo jaunystės aistrą gamtos tyrimo išminčiai ir nusivylimą patyrus, kad gamtos tyrėjai negeba paaiškinti, kaip ir kodėl yra sutvarkyti visi dalykai. Daugiausia vilčių jam teikęs Anaksagoras, teigiantis, kad viską sutvarko („derina“, διακοσμῶν) protas (*nous*): „Pagalvojau: jei šitaip yra, tai jau tvarkantysis protas viską tvarko (κοσμοῦντα πάντα κοσμεῖν) ir kiekvieną daiktą deda taip, kad būtų kuo geriausia“ (97 c). Tačiau ir čia teko nusivilti: „Paskaitęs toliau pamačiau, kad šis vyras visai nesinaudoja protu ir neskiria jam jokios atsakomybės, o atsakingus laiko orą, eterį, vandenį ir daugybę kitų keistų dalykų“ (98 b–c).

Dabar „Gorgijo“ Sokratas tarytum pamiršęs apie gamtotyrininkų išminčių nenuoseklumą ir paviršutiniškumą remiasi (tariamu) jų konsensusu. Panašiai „Filebo“ Sokratas teigia: „Visi išminčiai... sutaria, kad protas yra mūsų dangaus ir žemės karalius“ (28 c). Kadangi Platono (kaip ir Ksenofonto) Sokratas pabrėžtinai nenori būti laikomas gamtos tyrėju, bendresnius, su jo mokslu apie žmogaus sielą sutariančius teiginius apie visybės tvarką jis ne tiria, o autoritetingai skelbia išminčių vardu. Autoritetingas išminčių žinojimas nėra Sokrato puoselėjamos intelektualinės veiklos siekiamybė. Plg. Aleknienė (Platonas, 2016, p. 112): „‚Išminčiai‘, kurių sutarimu Sokratas dabar paremia savo aiškinimus, Platono dialoguose toli gražu nėra filosofinio žinojimo idealas. ‚Išminčiais‘ ir ‚išmintimi‘ paprastai... vadinama pagyrūniška, paviršutiniška ir lengvai pasiekiama (!) visažinystė,

mažai ką bendra turinti su filosofo dialektiko atsargumu ir kruopštumu".

Anot mus pasiekusios doksografinės tradicijos, pirmas visatą („dangų") *kosmu* pavadino Pitagoras arba Parmenidas. Plg. Diogenas Laertijas, *VPh* VIII, 48, 10 *sqq*. Seniausias žinomas tekstas, kuriame žodis *kosmos* taikomas pasaulio visybei, priklauso Herakleitui: „Šio *kosmo* [M. Adomėnas verčia ‚dailios tvarkos'] nesukūrė joks dievas ir joks žmogus, bet [jis] amžinai buvo, yra ir bus amžinai gyva ugnis, [tam tikrais] tarpais [μέτρα] įsižiebianti ir gęstanti" (fr. 30 DK). Žr. M. Adomėno komentarus apie žodžio *kosmos* vartoseną ankstyvoje graikų filosofinėje tradicijoje (Herakleitas, 1995, p. 200–202).

Nė viename mums žinomame ankstesniame nei ši „Gorgijo" atkarpa tekste daiktavardis *kosmos* nėra taip aiškiai siejamas su darna, juolab – santūrumu ir teisingumu. Šią mintį plėtoja „Valstybės" Sokratas, anot kurio, tikrieji filosofai stebi teisingą ir darnią (κόσμῳ) visybės tvarką, patys su ja supanašėja tapdami *kosmioi* ir geriausiai geba tokius padaryti ir kitus piliečius (500 c *sqq*).

Gorgijas „Helenės pagyrimo" įžangoje kalba apie polio, kūno, sielos, darbo ir žodžio *kosmos* ir jo priešybę – *akosmia*. Taigi *kosmos* čia taip pat ganėtinai universali (nors ir ne kosminė) sąvoka, tačiau „Pagyrimo" autorius turi omenyje ne darną, o dailumą: „Polio dailumas [‚grožis', κόσμος] – geri vyrai, kūno – grožis, sielos – išmintis, darbo – šaunumas [‚dorybė'], žodžio – tiesa. O kas tam priešinga – nedailu [‚negražu', ἀκοσμία]" (fr. 11, 1).

508 a5–7

Nepastebėjai, kad geometrinė lygybė ir tarp žmonių, ir tarp dievų turi didelę galią. Geometrine lygybe vadinamas toks skaičių santykis, kai santykis tarp sekos narių lieka tas pats, nors tarpai tarp jų – skirtingi. Antai: 1 – 2 – 4 – 8 – 16

sudaro tokią seką, kurioje 1/2 = 2/4 = 4/8 = 8/16. Dabar tai vadinama geometrine proporcija. J. S. Morrisonas spėja, kad „geometrine ji galėjo būti pavadinta todėl, kad paprasčiausias jos pavyzdys 2:4:8:16 susijęs su linijos, kvadrato, kubo ir dvigubo kubo seka" (1958, p. 213, n. 5).

„Geometrinės lygybės" priešybė yra „aritmetinė lygybė" – tokia skaičių seka, kai skirtumai tarp narių yra vienodi, tačiau santykis kinta, antai, 1, 2, 3, 4, 5 arba 2, 4, 6, 8. Pastaruoju atveju skirtumas tarp skaičių visada yra du, tačiau 2/4 yra mažiau nei 4/6, o 4/6 mažiau už 6/8. Be geometrinės ir aritmetinės, graikų autoriai dar skyrė „harmoninę" lygybę. Pastarajai, kaip aiškina Olimpiodoras (*In Gorg.* 35, 13, 24–28), būdinga tai, kad skirtumai tarp sekos narių sudaro „tas pačias dalis. Antai, 6, 8, 12. Dvylika keturiais daugiau už aštuonis, o keturi yra dvylikos trečdalis; aštuoni dviem yra daugiau nei šeši, o ‚du' – šešių trečdalis". „Valstybėje" santūrumo ir teisingumo sielai ir poliui teikiama tvarka nusakoma harmoninės proporcijos sąvokomis. Žr. Morrison (1958), p. 214 *sq*.

Aritmetinė lygybė (arba tiesiog lygybė) buvo priešpriešinama tironiškai vienvaldystei ir, ko gero, gali būti siejama su graikų polių demokratėjimo laikais iškilusiu *isonomijos* („lygybės") idealu. Euripido tragedijoje „Foinikietės" Jokastė ragina sūnų Eteoklį gerbti žmones ir polius siejančią lygybę, nes iš jos esą gimsta pagarba įstatymams (*nomimon*), o „daugiau" ir „mažiau" kelia karus ir vaidus (535 *sqq*). Jokastės kalba apskritai gali priminti „Gorgijo" Sokrato partiją: ji kalba apie visuotinę lygybės svarbą (dienos ir nakties santykiai), smerkia Eteoklio siekį tapti polio tironu ir neteisybes, kurių jis pasiryžęs imtis dėl tokio savo tikslo, galiausiai primena, kad „pakankamų dalykų santūriems užtenka" (542–554).

Platono Sokratas nėra demokratinės lygybės gerbėjas. Pasak jo, demokratinė santvarka – „smagi, nevaldoma [‚anarchiška', ἄναρχος], marga, lygiems ir nelygiems vienodai

skirianti tam tikrą lygybę“ („Valstybėje“ 558 c). Cituotoje „Valstybės“ vietoje „lygioji“ aritmetinė lygybė siejama su hedonistine demokratėjančio žmogaus nuostata vienodai tenkinti visus savo norus: „Jei kas jam sako, kad vieni malonumai kyla iš gražių ir gerų troškimų, kiti – iš niekingų ir kad anuos reikia puoselėti ir gerbti, o šiuos tramdyti ir valdyti, jis į visa tai tik purto galvą ir sako, kad visi jie yra vienodi ir lygiai gerbtini“ (561 b–c). Regis, „Gorgijo“ Sokratas dabar taip pat nepamiršta Kaliklio teiginių apie netramdomo *visų* norų tenkinimo (*akolasia*) sukeliamą laimę. Anot Sokrato, pasaulio tvarka yra akivaizdžiai priešinga tokiai nuostatai: viskas, norai ir geismai taip pat, turi gauti tai, kas jiems priklauso pagal jų vertę (proporcingai).

Platono „Įstatymų“ Atėnietis svarsto apie dviejų rūšių lygybę: viena lengvai įvykdoma visuose poliuose, visiems skirsto po lygiai, kita, tikroji ir geriausioji lygybė, vadinama „Dzeuso sprendimu“; iš šios lygybės kyla visos polių gėrybės, ji „didesniam skiria daugiau, mažesniam – mažiau, kiekvienam duodama tai, kas atitinka jo prigimtį“ (757 b–d). Gali atrodyti, kad, girdamas geometrinę („proporcinę“) lygybę (ne visiems visko turi būti skirstoma po lygiai), Sokratas sutinka su Kalikliu, gynusiu stipresniųjų teisę turėti *daugiau* už menkesniųjų daugumą (plg. 483 c). Tačiau sutarimas ilgai netruktų. Sokratas neatsitiktinai priekabiai aiškinosi, kokius žmones Kaliklis vadina pranašesniais ir ar jie geba patys save valdyti? Kitu atveju beprasmiška būtų pilti į amžinai kiaurą indą.

Porfirijaus žiniomis (*In Ptol. harm.*, p. 92), tris minėtas lygybės rūšis skyrė Platono amžininkas ir bičiulis pitagorininkas Architas (apie 420–apie 350) (fr. 2 DK). Architas svarsto apie muzikines proporcijas, tačiau kitas jo veikalų fragmentas rodo, kad jam rūpėjo ir socialinės lygybės klausimas. Architas kalba apie *pleonexia* („gobšumo“) išvengti leidžiantį teisingą turto paskirstymą turtingiesiems ir vargšams (fr. 3 DK),

todėl negalima atmesti galimybės, kad pitagorininkams rūpėjo tam tikrų matematinių modelių taikymas poli(ti)nei tikrovei. Plg. Dodds (1959), p. 339 *sq*. Aristotelis vėliau dviejų rūšių (aritmetinę ir geometrinę) lygybę siejo su dviejų rūšių teisingumu: skirstant bendras visuomenės gėrybes taikomas geometrinis, o ištaisant padarytas skriaudas - aritmetinis („Nikomacho etika" 1131 b–1132 a), ir svarstė demokratinei ir oligarchinei santvarkoms būdingas proporcinės lygybės sampratas.

Tikėtina, kad, kalbėdamas apie didelę galią turinčią geometrinę lygybę, Sokratas prisimena ankstesnį pokalbį su Polu ir ginčą dėl retorių poliuose turimos (Polo teigimu) didelės galios. Plg. 466 b–467 a *sqq*, 468 e, 469 d–470 a *sqq*. Sokratas privertė Polą sutikti, kad galią dera matuoti pasiekiama nauda ir gėriu.

„Nepastebėjai" perteikia λέληθεν - veiksmažodžio λανθάνω perfekto forma, pažodžiui: „Tau liko nežinoma / paslaptis". Daiktavardį ἀλήθεια („tiesa") kaip „ne-paslėptį" (ἀλήθεια) aiškinti mėgstantys tyrėjai čia galėtų įžvelgti paslėptą autoriaus nuorodą į tai, kad Kaliklis nemato tos Sokrato tiesos, apie kurią neseniai pašaipiai kalbėjo. Plg. 482 e, 492 c ir 472 b, 473 b, 481 c, 507 d, 524 b.

508 a7

Manai, kad reikia stengtis turėti kuo daugiau. Kaliklis siekį turėti daugiau (πλέον ἔχειν) priešpriešino daugumą tenkinančiam turėjimui po lygiai. Plg. 483 e *sq*, 488 b *sqq*, 488 e–489 b, 490 a *sqq*. Sokratas taip pat nemano, kad visi verti turėti po lygiai, tačiau nori gerai išsiaiškinti, kas būtų daugiau turėti verti pranašesnieji ir kokių dalykų jiems dera turėti daugiau. Plg. 488 b–491 d.

508 a7–8

Apleidai geometriją. Apie „geometrijos" mokslą žr. paaišk. *ad* 465 b7 („Pasakysiu tau geometrų kalba"). J. S. Morrisonas

šį Sokrato priekaištą sieja su Platono domėjimusi pitagorininkų aplinkoje paplitusiu įsitikinimu, kad politinės *aretē* pagrindą sudaro matematinis lavinimas (1958, p. 207). P. Friedländeris (1964[3], p. 251) siūlo išgirsti ironiškai nusakytą Platono „Valstybės" ir Akademijos ugdybos principą. Nežinia, ar Sokratui dabar išties labiausiai rūpi nurodyti Kalikliui geometrijos žinių spragą. Veikiau – negebėjimą suvokti tikrąją santūrumo ir teisingumo svarbą. Polui Sokratas „geometrų kalba" aiškino, kokio santykio esama tarp imitacinių pataikavimo įgūdžių ir tikrųjų menų: „Koks kosmetikos ir kūno lavinimo, toks sofistikos ir įstatymų kūrimo [santykis], ir koks kulinarijos bei medicinos, toks retorikos ir teisingumo" (465 b–c). Tikėtina, kad Sokratas dabar omenyje turi ir pašnekovo tokios geometrijos žinių spragas.

Tardamas „apleidai" (ἀμελεῖς), Sokratas veikiausiai atsiliepia į Kaliklio Dzeto vardu jam mestą priekaištą: „Apleidai tai, Sokratai, kuo turėjai rūpintis" (485 e). Nenorėdamas, kad pokalbis su Kalikliu nutrūktų nepabaigtas, Sokratas sakė, jog mielai toliau kalbėtųsi su Kalikliu, kad galėtų „į jo Dzeto kalbą atsakyti kaip Amfionas" (506 b). Kaliklis Dzetas kaltino Sokratą tuo, kad tas pernelyg ilgai užsižaidęs filosofija ir nemokąs gyventi tikro vyro gyvenimo. Išdėstęs esmines savo tezes apie santūrumo ir teisingumo poveikį žmogaus gyvenimui, Sokratas jaučiasi jau galįs atsakyti į anuos Kaliklio priekaištus. Žr. 508 b–e ir 526 e *sqq*.

508 a8–c3

Pripažinus teiginio apie teisingumo ir santūrumo svarbą paaiškėja, kad Sokratas teisingai buvo nurodęs Polo ir Gorgijo klaidas

Sokratas grįžta į pačią pokalbio su Kalikliu pradžią nusiteikęs atsiliepti į tuomet susakytus gausius pašnekovo kaltinimus.

Pasak jo, sutikus su dabar išdėstytais teiginiais apie teisingumo ir santūrumo suteikiamą laimę („sėkmę“, *eudaimonia*), teks sutikti, kad Kaliklio priekaištas, esą Polas ir Gorgijas (Sokratas dialogą nužvelgia nuo pabaigos, kaip tai darė ir į pokalbį įsitraukęs Kaliklis) su Sokrato teiginiais sutiko tik veikiami gėdos (*aiskhynē*) jausmo. Kitaip tariant, Sokrato svarstymai turėjo įrodyti, kad pašnekovams gintis sutrukdęs gėdos jausmas nėra vien bereikšmis visuomenės prietaras, bet atitinka esminę visybės (*kosmo*) ir sielos prigimtį.

508 b1–2

laimingieji laimingi todėl, kad įgijo teisingumo ir santūrumo, o vargšai tokie yra dėl blogumo. Teiginys, kad vargšai (ἄθλιοι) žmonės būna dėl blogumo (κακία), primena ankstesnes Sokrato prielaidas: gerais žmonės vadinami „dėl juose esančių gerų dalykų“, gražiais – dėl juose „esamo grožio“, o blogais – „dėl blogų dalykų“ (497 e, 498 d, plg. 506 d). Teisingumo ir santūrumo santykio su laime taip lengvai (prezencijos dėsniu) paaiškinti nepavyktų. Sokratas jį grindė išsamiau, likęs su sokratiškai svarstyti mokančiu pašnekovu – pačiu savimi.

508 b4–5

tu manęs klausei, ar rimtai kalbu. Žr. 481 b. Kaliklis reagavo į 480 a *sqq* Sokrato aiškinimus apie tikrąją retorikos naudą.

508 b7

tai, ką, tavo manymu, vien iš gėdos pripažino Polas. Žr. 482 d–e ir 474 c *sqq*.

508 c3

anot Polo, Gorgijas su tuo sutikęs taip pat gėdos verčiamas. Žr. 461 b ir 482 c–d.

508 c4–509 c4

Išties juokinga yra negebėti sau suteikti tikros pagalbos – atsikratyti savo neteisybės

Atsiliepęs į pirmuosius Kaliklio kalbos kaltinimus, Sokratas imasi kitų, bendresnių Kaliklio priekaištų, esą Sokratas pernelyg ilgai žaidžia filosofiją, todėl negeba savęs apginti tikrame polio gyvenime ir atrodo stačiai juokingas (484 c–486 c). Atsakydamas Kalikliui jis grįžta prie ankstesnio pokalbio su Polu ir prie Kaliklio nuostabą bei pyktį sukėlusio teiginio, esą patirti teisingą bausmę yra geriau nei likti nenubaustam, ir kad retorius sau ir kitiems galėtų suteikti vienintelę išties vertingą pagalbą – pasirūpinti, kad nusikaltęs žmogus kuo greičiau būtų nubaustas (476 a–481 b).

508 c5–d3

teisingai ar neteisingai teigiama, kad aš negebu padėti nei pats sau, nei kam iš draugų arba artimųjų, nesugebu išsigelbėti iš didžiausių pavojų, bet kas užsimanęs, tarsi kiekvieno valiai paliktam begarbiam žmogui, gali man... duoti į žiaunas, atimti pinigus, išvaryti iš polio, galiausiai net ir nužudyti? Plg. 486 a–c. Kaliklio įspėjimai Sokratui primena Polo svajones apie retorių galybę. Plg. 466 b–c: „Argi jie, tarsi tironai, negali nužudyti ką tik nori, atimti turtus ir išvaryti iš polio ką sumano?“ Išeina, kad retoriai ir būtų tie rimti ir galingi polio žmonės, kurie galėtų nebaudžiami skriausti, net nužudyti bejėgį filosofą.

„Duoti į žiaunas“ – žr. paaišk. *ad* 486 c3.

508 d5 *sqq*

O manasis teiginys jau ne sykį buvo paskelbtas, bet niekas netrukdo pakartoti. Sokratas primena pokalbyje su Polu nusakytą ir gintą savo teiginį, esą patirti neteisybę yra

geriau nei ją daryti. Plg. 469 b–c, 473 a, 474 c *sqq*, 475 b–e. Dabar Sokratas jį paremia išdėstytais aiškinimais apie santūrumo ir teisingumo pranašumą ir naudą sielai. Anksčiau jis panašiai grindė prielaidą, esą nepatirti bausmės yra blogiau nei būti teisingai nubaustam (476 b *sqq*).

Kad Sokratas vis kartoja tuos pačius teiginius, neturi stebinti. Pasak jo, jis tekartoja tai, ką sako filosofija (ir tiesa, plg. 473 b10, 481 d–482 b, 509 a–b), tačiau pašnekovams šie tiesos teiginiai atrodo vaikiški, juokingi ir nesuderinami su polio gyvenimo tikrove.

508 e3–5

vogti, versti vergais, brautis į namus, apskritai daryti kokią nors neteisybę man ar mano turtui. J. Dalfenas (2004, p. 435) nurodo, kad Platonas dabar nepaleidžia iš akių populiaraus ir „Valstybės“ I knygoje išsamiai svarstomo teiginio, esą neteisingas žmogus yra laimingesnis už teisingąjį. Sokratas ką tik pasakė, kad, anot jo, laimę („sėkmę“) lemia teisingumas ir santūrumas (508 b). „Valstybėje“ Trasimachas aiškina Sokratui, kad smulkūs ir pavieniai vagys, prekeiviai žmonėmis, įsilaužėliai ir panašūs nusikaltėliai yra sugaunami ir smerkiami, tačiau didelio masto tokius pačius nusikaltimus darantys žmonės vadinami sėkmingais ir laimingais (344 b7: εὐδαίμονες καὶ μακάριοι). Plg. 507 c: „santūrus žmogus... būdamas teisingas, drąsus ir dievobaimingas... yra sėkmingas ir laimingas“ (μακάριόν τε καὶ εὐδαίμονα).

508 e7–509 a2

tai (gal ir stačiokiškai pasakysiu) yra sukalta bei susaistyta geležiniais ir plieniniais teiginiais. „Stačiokiškai“ perteikia ἀγροικότερόν τι – „pernelyg kaimietiškai“, „per grubiai“, „be ceremonijų“. Sokratas vartoja posakį, skirtą sušvelninti per daug griežtam ar kategoriškam teiginiui. Panašiai

„Sokrato apologijoje“ Sokratas sako: „parodžiau, kad mirtis man (gal ir stačiokiškai pasakysiu) nė kiek nerūpi“ (32 d).

Kaliklis tais pačiais žodžiais „gal ir stačiokiškai pasakysiu“, palydėjo savo draugišką įspėjimą Sokratui, esą, nepaskubėjęs mesti filosofijos ir „surimtėti“, jis virs žmogumi, kuriam „galima nebaudžiamai duoti į žiaunas“ (486 c). Tikėtina, kad, kalbėdamas apie savo žodžių stačiokiškumą, Sokratas atsiliepia į aną ryškų Kaliklio grasinimą, kurį jis ką tik du kartus pacitavo (508 c–d). Taip pat plg. 527 a.

Kalikliui reikės būti dar smarkesniam, kad sugebėtų sugriauti Sokrato nukaltus teiginius (509 a).

509 a4–7

Mat aš visada sakau tą patį: nežinau, kaip čia yra, tačiau niekas iš mano kada nors sutiktų žmonių, kaip ir dabar, kalbėdamas kitaip, negalėjo nebūti juokingas. Sokratas jau ne sykį yra pasakęs, kad visada tvirtai kartojąs tą patį, ką sako tiesa ir jo numylėtinė filosofija. Plg. 473 b10, 481 d–482 b, 508 d5 *sqq*. Juokingas, anot jo, yra ne polio reikaluose bejėgis filosofas, bet filosofinės tiesos nesuvokiantys ir polio reikalus neteisingai tvarkantys veikėjai. Plg. paaišk. *ad* 509 b3–5.

509 a7–b3

Tad aš ir vėl teigiu, kad taip yra... didžiausia iš visų blogybių yra neteisingai besielgiančio žmogaus neteisybė, o už šią didžiausią blogybę dar didesnė (jei tai įmanoma) ištinka tuomet, kai neteisingai besielgiantis žmogus nesulaukia bausmės. Plg. 476 a–479 e.

509 b3–5

kokios pagalbos sau suteikti negebantis žmogus išties būtų juokingas? Kaliklis teigė, kad juokingi yra filosofijoje užsibuvę vyrai, neišmokstantys tikrojo polio gyvenimo papročių (484 e,

485 a). Jis pripažino, kad juokingai atrodo ir politikai, įsivėlę į filosofų diskusijas (484 e). Sokratas paaiškina, kas, filosofo akimis žiūrint, atrodo išties juokingas realiame polio gyvenime.

Kaliklis kalbėjo apie gėdingą savęs ir saviškių nuo skriaudos ir smurto apginti negalinčio žmogaus padėtį (486 a–c). Sokratas grįžta prie pokalbio su Polu pabaigoje dėstytų teiginių apie žmogui išties naudingą pagalbą (padėti kuo greičiau patirti teisingą bausmę, 480 a–e), kuriuos jis dabar yra sutvirtinęs naujausių savo svarstymų apie teisingumą ir santūrumą „geležimi ir plienu“.

509 c5–511 a3

Kaliklis vėl įsitraukia į pokalbį. Kas padeda nepatirti neteisybės ir nesielgti neteisingai: noras ar galia ir tam tikras menas?

Atsakydamas į jam veikiausiai nekenksmingą pasirodžiusį Sokrato klausimą apie blogio dydžio ir (ne)gebėjimo sau padėti santykį (509 c2–4), ilgai tylėjęs Kaliklis vėl įsitraukia į pokalbį.

Pirma dar labiau įtvirtinęs savo teiginius apie (skirtingą) neteisybės patirties ir neteisingų veiksmų žalą, Sokratas imasi svarstyti, kokios priemonės – noras ar galia ir tam tikras menas (*tekhnē*) – leidžia išvengti įvairių rūšių neteisybės. Šis klausimas natūraliai plaukia iš ką tik Sokrato primintos Kaliklio kalbos konteksto. Mat, baigdamas dėstyti savo priekaištus filosofinei Sokrato gyvensenai, Kaliklis Euripido tragedijos žodžiais smerkė meną, nepadedantį žmogui apginti savo garbės ir turtų (486 b–c).

Kaliklis sutinka, kad abiem atvejais, – (1) kad nepatirtum neteisybės ir (2) kad pats nesielgtum neteisingai, – noro nepakanka. Pirmuoju atveju akivaizdu, kad noras negali apginti nuo svetimos neteisybės, dėl antrojo prisiminta, kad,

kaip buvo sutarta su Polu, niekas neteisingai nesielgia savo noru. Lieka galia (*dynamis*). Kaliklis „galią“ supranta kaip realią fizinę jėgą. Sokratas ją gretina su *tekhnē* (509 e1, 510 a3–7), tam tikru specialiu išmanymu, ir parodo, kad politinė galia pati savaime (apie tokią svajoja Polas ir Kaliklis) gali padėti žmogui apsiginti nuo neteisingų veiksmų, tačiau toli gražu nepadeda pačiam išvengti neteisingo elgesio, o ši neteisybės rūšis pašnekovų jau pripažinta daug pavojingesne.

Svarstymai apie galią ir meną primena dialogo pradžioje Sokrato iškeltą klausimą apie Gorgijo meno galią (447 c, 455 d, 456 a, c, 460 a). Vėliau Sokratas, viena vertus, pareiškia Polui, kad retorika apskritai nėra menas, kita vertus, teigia, jog galia, kaip ją supranta Polas, toli gražu nedaro žmogaus laimingo. Dabar ima aiškėti, kad išties naudinga galia turi remtis tam tikru specialiu mokėjimu, *tekhnē*.

Kad galia savaime neapgina nuo blogiausios neteisybės, Sokratas parodo didžiausios retorius žavinčios tironiškos valdžios pavyzdžiu. Norėdamas apsiginti nuo neteisybės, žmogus turėtų supanašėti su polio valdovu ir išmokti elgtis neteisingai (509 e1, 510 a4). Kai kurių tyrėjų manymu, tirono bendravimą su aplinkiniais (510 b–c) Platonas čia nusakė remdamasis asmenine viešnagės pas Sirakūzų tironą Dionisiją patirtimi.

509 d6

Čia viskas aišku – reikia galios. Regis, Kaliklis todėl sutinka toliau kalbėtis su Sokratu, kad jam pasirodo, jog pokalbis krypsta gera linkme: imama kalbėti apie galios svarbą. Plg. 510 a11–b1.

509 e1

tam tikrą galią ir meną. Plg. 510 a4. Sokratui klausiant, galia (δύναμις) ar noras (βούλησις) padeda išvengti neteisybės

blogio (509 d3 *sqq*), atrodė, kad galią jis supranta kaip fizinę galią ir (arba) politinę valdžią. Veikiausiai būtent taip jo žodžius turėjo suprasti Kaliklis. Tačiau aiškėja, kad Sokratas turi omenyje ne tik (tikėtina, visų pirma ne) tokią galią (netrukus jis kalbės apie politinės galios keliamus moralinius pavojus), bet galią kaip racionaliai pagrįstą gebėjimą siekti naudingo tikslo. Tokia galia yra meno (*tekhnē*) palydovė. Neatsitiktinai dialogo pradžioje Sokratas kelia ir ilgai su Gorgiju svarsto būtent taip iškeltą klausimą: „Kokia yra Gorgijo meno galia?“ (447 c, 455 d, 456 a, c, 460 a).

509 e2

jei jų neišmoks ir netaikys, elgsis neteisingai? Sakinyje pavartota daugiskaita: neišmoks ir netaikys *jų*. „Neišmoks“ tiesiogiai galėtų būti taikoma tik menui, tačiau meną, anot Sokrato, lydi ir tam tikra galia.

Galima suprasti, kad menas, kurį „išmokęs ir taikydamas“ žmogus nesielgtų neteisingai, yra teisingumas. Kalbėdamas su Gorgiju ir brėždamas analogiją su kitais menais, Sokratas siūlė sutikti, kad „išmokęs, kas teisinga, yra teisingas žmogus“, ir kad toks žmogus ir elgsis teisingai (460 b–c). Pirmoje dialogo dalyje apie retoriką svarstoma kaip apie ambicijų spręsti teisingumo klausimus turintį meną. Vėliau paaiškėjo, kad Sokratas retoriką laiko ne menu, bet „simuliakrine“ veikla – pataikūniška teisingumo meno imitacija, tokia pačia, kaip kulinarija yra medicinos, kosmetika – gimnastikos, o sofistika – įstatymų kūrimo meno imitacija (465 c).

509 e3–7

Ar... mudu su Polu, anksčiau svarstydami, išties privalėjome pripažinti, kad niekas nebūna neteisingas savo noru ir kad visi, kas elgiasi neteisingai, taip daro to nenorėdami? Plg. 467 c5–468 e5. Sokratas su Polu kalbėjo apie

įvairius smurtinius veiksmus ir sutarė, kad tokių veiksmų imamasi ne dėl jų pačių, bet siekiant gėrio.

510 a1–2

Tebūnie, kaip sakai, Sokratai, idant galėtum pabaigti svarstymą. Plg. 501 c, 506 a–b.

510 a8–10

reikia arba turėti savo polyje valdžią, gal net būti tironu, arba būti esamos tvarkos bičiuliu. „Bičiulis" perteikia ἑταῖρος. Šis žodis čia veikiausiai nusako politinės priklausomybės santykį. „Sokrato apologijoje" Sokratas Chairefontą vadina savo ir atėniečių daugumos (πλῆθος) „bičiuliu", t. y. demokratų šalininku (21 a).

Klausimas apie neteisybės išvengti padedantį meną ir siūlomas atsakymas neabejotinai susiję su istorinio Sokrato likimo apmąstymais ir veda prie „Valstybėje" Platono aprašyto sprendimo: valdžia turi priklausyti kruopščiai atrinktiems ir ilgus metus trunkančius mokslus išėjusiems valdovams filosofams.

510 a11–b1

Matai... visada esu pasirengęs pagirti, jei pasakai ką nors gražaus! Man atrodo, dabar tu labai gražiai pasakei! Sokrato žodžiai ir vėl leidžia suprasti, kad jis turi omenyje politinę valdžią. Kalikliui toks pokalbio posūkis labai patinka. Tačiau Sokratas savo svarstymus apie valdžią pradėjo klausimu apie meną, tad ir valdžia, kuri leistų išvengti neteisingo elgesio, turėtų būti paremta tinkamo meno išmanymu.

510 b2–4

žmogus kitam žmogui draugas labiausiai būna tada, kai, kaip teigia senieji išminčiai, vienas yra panašus į kitą.

„Liside“ 214 a svarstydamas, kas lemia draugystę, Sokratas cituoja Homero „Odisėjos“ XVII, 218 eilutę: „Dievas visada pas panašų veda panašų“. Poemoje niekinamai kalbama apie du elgetas. Žodžiai virto patarle. „Puotoje“ 195 b Agatonas pritariamai mini seną priežodį (παλαιὸς λόγος), esą „panašus vis prie panašaus“. Taip pat plg. „Protagorą“ 337 d ir lotynišką patarlę *similis simili gaudet*. „Liside“ 214 b Sokratas primena, jog tas pat, kaip minėtoje „Odisėjos“ eilutėje, teigiama didžiausių išminčių, svarstančių ir rašančių apie visybės prigimtį, raštuose (214 b). Apie visuotinę panašių elementų trauką kalbėjo Empedoklis (fr. 90 DK). Olimpiodoras Sokrato žodžius (kaip ir 507 e) sieja su pitagorininkams priskiriamu mokslu apie visybės pradus siejančią draugystę (*In Gorg.* 37, 7).

„Liside“ Sokratas taip pat pasiūlo svarstyti, ar draugystės priežastis nėra panašumas (213 e *sqq*), tačiau greitai imasi šią prielaidą tikslinti (ji galiotų tik geriems žmonėms; prasti juo arčiau sueina, juo labiau vienas kitą skriaudžia ir susipyksta; prasti žmonės nuolat kinta ir net į save pačius nelieka panašūs) ir kritikuoti (kokios naudos vienas iš kito galėtų gauti panašūs žmonės? Be to, geras žmogus pats sau yra pakankamas).

510 b7–8

polyje, kur valdo laukinis ir neišprusęs tironas. „Tironai“ graikų poliuose nebūtinai buvo laukiniai ir neišprusę, tačiau Sokratas pasirenka aptarti tokį atvejį, kuris leistų geriausiai parodyti, kad pati savaime valdžia toli gražu neapsaugo nuo neteisybės pavojaus (ir pagundos). Panašiai pokalbyje su Polu svarstant didelės galios polyje klausimą, iškilo absoliučiai neteisingai valdžią gavusio Archelajo istorija (470 d *sqq*). Tuomet Sokratas sakė, kad, jo akimis, svarbiausia – žmogaus išprusimas ir teisingumas, antraip net ir didysis (persų) karalius jam neatrodytų laimingas (470 e).

510 b9–c1

atsirastų už jį daug geresnis žmogus, tironas jo tikriausiai bijotų ir niekad negalėtų būti nuoširdus jo draugas. Kad tironai yra pavydūs ir bijo gerų piliečių – įprastas tirono paveikslo bruožas V a. antrosios pusės graikų tekstuose. Plg. Herodotas, „Istorija“ III, 80, 16 *sq*, Sofoklis, „Karalius Oidipas“ 584 *sqq*, Euripidas, „Ionas“ 621 *sqq*, „Foinikietės“ 549 *sqq*, Ksenofontas, „Hieronas“ 5, 1 *sq*. Platono „Valstybėje“ Sokratas aiškina, kad gentainių kraujo paragavęs valdovas virsta vilku arba tironu ir yra priverstas naikinti jam pavojų keliančius iškilesnius piliečius (565 d *sqq*, 567 a–c).

Graikiškojo sakinio sintaksė ir visas šios vietos kontekstas neleidžia kategoriškai nuspręsti, katras „negalėtų būti nuoširdžiu draugu“: ar tironas – geresnio žmogaus, ar šis – tirono. Kad ir kaip būtų, aišku, kad Sokratas nori pasakyti, kad tokių (nepanašių) žmonių draugystė nebūtų įmanoma.

510 d4–5

jei koks nors tame polyje gyvenantis jaunuolis susimąstytų – kaip galėčiau tapti labai galingas, kad niekas manęs nenuskriaustų? Tokios ir panašios mintys galėjo kilti Sokrato likimą regėjusiems jauniems jo sekėjams. Juos neabejotinai turėjo veikti paplitęs požiūris apie teisingumo ir neteisybės vertę. „Valstybės“ II knygos pradžioje (365 a *sqq*) Sokrato pašnekovai Platono broliai Adeimantas ir Glaukonas susirūpinę klausia, ką turi daryti gyvenimo kelią besirenkantys jaunuoliai, girdėdami, esą neteisingas elgesys žmogui yra daug naudingesnis už sunkų ir sėkmės neatnešantį teisingumą.

510 d11–e1

kaip jūs sakote polyje „turėtų didelę galią“. Gorgijas kalbėjo apie nepranokstamą retorikos galią, Polas dar aiškiau gyrė didelės poli(ti)nės galios turėjimą (466 b *sqq*). Sokratas

galią apibrėžė kaip gebėjimą pasiekti gėrio ir įrodinėjo, kad tokios galios retoriai poliuose neturi. Dabar jis grįžta prie „didelės galios“ sąvokos (510 d1) siekdamas dar sykį parodyti, kad „didelė galia“, kaip ją supranta retorikos gerbėjai, neatneša tikrojo gėrio ir laimės (511 a1–3).

510 e7–8

gebės daryti didžiausias neteisybes ir negauti bausmės jas darydamas. Neteisingo tirono sėkme besižavintis Polas pripažino, kad būtina jos sąlyga – gebėjimas išvengti bausmės (470 a, 473 b *sqq*).

511 a1–3

turės didžiausią baisybę – niekingą sielą, suluošintą valdovo mėgdžiojimo ir turimos galios. Sokratas privertė Polą sutikti, kad niekinga siela yra didžiausias žmogui įmanomas blogis (477 a–479 c).

Apie mėgdžiojamo dalyko poveikį sielai daug kalbama Platono „Valstybėje“: žalingos įtakos turi poezijos kūriniuose klausytojams teikiami mėgdžiojimo pavyzdžiai (388 c *sqq*, 395 c *sqq*); kita vertus, nekintamai tvarkingą tikrovę mėgdžiojantys filosofai supanašėja su regimų dalykų teisingumu ir patys tampa dieviški bei teisingi (500 b–d). „Valstybės“ autoriui neabejotinai rūpi apmąstyti, kaip ir pagal kokį modelį turi būti sutvarkytas polio gyvenimas, kad ir nemąstantys piliečiai visada turėtų mėgdžioti tinkamų pavyzdžių.

Netrukus Sokratas paaiškins, kad norint išties įsiteikti demui vien mėgdžiojimo nepakaktų. Tektų pačiam su juo *supanašėti* (512 e–513 b).

511 a4–513 c3

Gyvybės išsaugojimas nėra didžiausias gėris

Polas ir Kaliklis didžiuojasi retorikos gebėjimu padėti žmogui teisme išvengti bausmės. Polui Sokratas įrodinėjo, kad,

padedant išvengti teisingos bausmės, žmogus paliekamas su didžiausiu įmanomu blogiu – bloga siela. Taip „padėti" vertėtų nebent priešui (480 a–481 b). Dabar Sokratas pateikia keletą papildomų argumentų, verčiančių abejoti retorikos gebėjimo gelbėti gyvybę nauda ir iškilumu. Visų pirma, jei retorikos vertė sietina su gyvybės gelbėjimu, ne mažiau vertinami turėtų būti tokie menai kaip plaukimas, vairininko, juolab gynybinių karo mechanizmų inžinieriaus menas. Antrasis Sokrato argumentas yra bendresnis ir esmingesnis: gyvenimo trukmė savaime ir gyvybės gelbėjimas bet kokia kaina nėra vertybė. Jei tenka gyventi turint nepagydomai ligotą kūną arba, dar blogiau, neteisingą sielą, gyvybės gelbėti neverta. Tokie Sokrato argumentai, ko gero, galėtų tikti radikaliam eutanazijos ir eugenikos gynėjui. Tačiau Platonui čia akivaizdžiai rūpi kitas, su Sokrato likimu susijęs klausimas: ar verta gelbėti savo gyvybę prisitaikant prie esamos polio santvarkos ir, kaip dabar teigia Sokratas, su ja supanašėjant? Sokratas aiškina, kad vien paviršutiniško prisitaikymo (pataikavimo) neužtektų; norint tapti saugiu demo draugu, tektų pačia savo prigimtimi (513 b4: αὐτοφυῶς) tokiam tapti.

Koks yra su demu supanašėjęs „demokratiškas" žmogus ir kaip įvyksta toks „demokratėjimas", išsamiai svarstoma „Valstybėje" (558 c–562 a). „Gorgijuje" šis klausimas atskirai nėra aptariamas, tačiau pašnekovų kalbos rodo, kad demą jie laiko neišmanėlių minia, kuriai nerūpi skirti, kas yra gera ir kas bloga, ir kuri yra pasirengusi palaikyti kiekvieną jos įgeidžius tenkinantį žmogų. Su tokia minia supanašėjęs žmogus tikrai atitiktų Sokrato „Valstybėje" iškalbingai nusakytą demokratiško vyro paveikslą. Būti pranašesnis ir stipresnis už piliečių masę siekiantis Kaliklis turėtų sunerimti.

Šis Sokrato svarstymas apie gyvybės saugojimą atliepia pamatinį jo pokalbio su Kalikliu motyvą. Jiedviem ginčijantis dėl tinkamos gyvensenos pasirinkimo, „Sokratas pataria

bet kokia kaina saugoti vidinį žmogų; Kaliklis atsako raginimu puoselėti išorinį žmogų, nes materialioji tikrovė yra visų dalykų pagrindas, o gyvybė – gėrio sąlyga" (Spitzer, 1975, p. 13).

511 a4–5

Nė nežinau, kaip tu visą laiką šitaip apsuki teiginius, Sokratai! Dialogo Sokratas didžiuojasi savo nuomonės tvirtumu ir pastovumu, o blaškymusi (ἄνω καὶ κάτω) kaltina pašnekovą. Plg. 482 a, 490 e, 491 b, 509 a. Kaliklis, kuriam ką tik atrodė, kad svarstymas krypsta palankia kryptimi (510 a11–b1), nepraleidžia progos tą patį kaltinimą atsukti prieš patį Sokratą.

511 b1–3

Kaip galėčiau nežinoti... nebūdamas kurčias ir klausydamasis, ką judu su Polu čia kartojate, o ir bemaž visi polio žmonės kalba. Plg. 466 b *sqq*, 486 a–c.

511 b4–5

bus taip, kad niekšas nužudys gražų ir gerą žmogų. Plačiau apie tai Sokratas svarstys 521 b–d *sqq*.

„Gražų ir gerą" perteikia καλὸν κἀγαθόν. Plg. paaišk. *ad* 470 e9–11 („gražus ir geras žmogus..").

511 b6

Ar čia ir nebus pats baisumas!? „Pats baisumas" perteikia τὸ ἀγανακτητόν – tai, kas tokioje, t. y. Sokrato, padėtyje turėtų kelti sielvarto ir pasipiktinimo jauseną ir verstų ἀγανακτεῖν – „piktintis", „sielvartauti". Kaliklis dar kartą draugiškai mėgina parodyti Sokratui, kad tokių kaip jis žmonių padėtis polyje apgailėtina; Sokratas turėtų susirūpinti tuo, kas jam gali nutikti. Plg. 522 c–d.

Veiksmažodis ἀγανακτεῖν Platono dialoguose dažnai siejamas su Sokrato laikysena jam paskelbto mirties nuosprendžio akivaizdoje: Sokratas atsisako „sielvartauti". Plg. „Apologija" 35 e, „Kritonas" 43 b, „Faidonas" 62 d, 63 b, c, 64 a, 67 e, 68 b, 69 e, 115 e. „Faidone" Sokratas aiškina, kad filosofiškai gyvenęs ir mirti besipratinęs žmogus negali sielvartauti („piktintis"), kai ateina sielos išsivadavimo valanda. Galima manyti, kad Sokrato likimas jo aplinkos žmonėms išties kėlė klausimą: ar tai, kas įvyko, nėra pasipiktinimo vertas, gal ir apgailėtinas dalykas? Gal neverta rinktis panašaus gyvenimo kelio?

„Valstybės" Sokratas aiškina, kad santūrus žmogus, kad ir kas nutiktų, sielvartauti neturėtų (604 b), ir smerkia sielvartaujančius vyrus vaizduojančią poeziją (604 e–605 a).

511 b7

Jei žmogus turi proto – ne. Tai rodo svarstymas. Sokratas turi omenyje pokalbyje su Polu gintą teiginį, kad geriau patirti neteisybę nei pačiam pasielgti neteisingai (474 b–475 e).

511 b7–8

manai, kad žmogui reikia rūpintis, kad gyventų kuo ilgesnį laiką. Netrukus Sokratas pasakys: „Gal nereikia, bent jau tikram vyrui, stengtis nugyventi tam tikrą laiką, nereikia drebėti dėl savo gyvybės, bet, palikus tai dievui, ... žiūrėti kito dalyko – kaip kuo geriau nugyventi tau skirtą gyvenimo laiką" (512 d–e). Tokiais ir panašiais žodžiais Platono Sokratas ginasi nuo kritiškų vertintojų ir nuoširdžiai jo likimu susirūpinusių bičiulių priekaištų: ar ne gėda, ar ne juokinga, kad jo gyvenimas ir veikla sulaukia tokios pabaigos? „Sokrato apologijoje" Sokratas atsiliepia į hipotetinį stebėtojo klausimą: „Ar ne gėda tau, Sokratai, kad veikei tai, dėl ko dabar tau gresia mirtis?", teigdamas, kad „vyrui, iš kurio

yra nors kiek naudos", neturėtų rūpėti mirties pavojus, bet tik tai, ar „tai, ką jis daro, yra teisingi ar neteisingi darbai, gero vyro ar blogo" (28 b). „Kritone" teismo baigtis ir draugų bejėgiškumas juokingi ir gėdingi atrodo senajam Sokrato draugui Kritonui (44 b–c, 45 e), tad Sokratui tenka jam priminti, kad žiūrėti reikia tik vieno – teisingi ar neteisingi yra tavo paties veiksmai, ir kad „branginti reikia ne gyvenimą (τὸ ζῆν), bet gerai gyvenamą gyvenimą (τὸ εὖ ζῆν)" (48 a–b).

511 c1–2

taip pat ir tą meną, kurio tu ragini mane imtis, – retoriką, gelbstinčią teismuose. Plg. 484 c–486 c.

511 c4–5

Plaukimo menas tau taip pat atrodo kažin koks garbingas? „Garbingas" perteikia σεμνή – „svarbus", „orus". Šiuo būdvardžiu Platono dialoguose paprastai nusakomi „pasipūtėliai". Plg. paaišk. *ad* 502 b1–8 („orioji ir įstabioji tragedijų kūrimo veikla"). Atrodo, plaukimas laikytas elementariu mokėjimu. „Įstatymuose" 689 d cituojamas visiškus nemokšas apibūdinantis priežodis: „nei plaukti, nei rašto" (*sc.* „nemoka"), μήτε νεῖν, μήτε γράμματα. Plg. Diogenianas, *Paroemiae* VI, 56. Akivaizdu, kad mokėjimas plaukti gali išgelbėti gyvybę. Herodotas pasakoja, kad Salamino mūšyje dauguma graikų, sudužus laivams, išsigelbėjo, kadangi mokėjo plaukioti, o persai nemokėjo, ir daug jų žuvo jūroje. „Istorija" VIII, 89, plg. *ibid.* VI, 44.

511 d1–3

vairininko meną, kuris iš didžiausių pavojų gelbsti ne vien sielas, bet ir kūnus bei turtus. Tiek Platono, tiek Ksenofonto Sokratas mėgsta įvairius žmogaus veikimo klausimus svarstyti pasitelkdamas laivo vairininko meno (ἡ κυβερνητική) pavyzdį. Plg. „Protagoras" 344 c–d, „Valstybė"

332 d–e, 341 c–d, „Alkibiadas I“ 119 d, 135 a, „Atsiminimai apie Sokratą“ I, 2, 9; III, 3, 9; III, 9, 11.

Anot dabar Sokrato pateikiamo apibūdinimo, vairininko menas yra skirtas ne tiek nugabenti keliautojus norima kryptimi, kiek pasirūpinti jų kelionės saugumu. „Valstybėje“ 346 a vardindamas įvairių menų teikiamą naudą, vairininko meną Sokratas taip pat sieja su „saugumu (σωτηρία) plaukiant“ (o mediciną – su sveikata).

Sakydamas, kad vairininkas „gelbsti ne vien sielas, bet ir kūnus bei turtus“, Sokratas vargu ar turi omenyje sielos ir kūno dichotomiją (nors netrukus, 512 a, iškils ir tokia priešpriešа, o „sielos“, „kūnai“ ir „turtai“ susideda į gerai pažįstamą Platono dialogų trichotomiją) – vairininkas negelbsti žmogaus dvasios. Labiau tikėtina, kad „sielos“ čia nusako gyvybę (plg. 512 e2: οὐ φιλοψυχητέον), o „kūnai“ – keleivį lydinčius ir nuo jo priklausomus šeimynos narius (plg. Dodds, 1959, p. 347). Siūlyta šių Sokrato žodžių keblumo išvengti išbraukiant žodžius „ir kūnus“ (žr. Dodds, *ibid.*).

511 d3–4

šis menas yra santūrus, kuklus ir nesipuikuoja oria išvaizda. „Santūrus“ čia perteikia προσεσταλμένη, pažodžiui „susitraukęs“, neužimantis daug vietos, nesipučiantis. „Liside“ 210 e pašnekovo menkinimas ir „nusodinimas“ (συστέλλοντα) priešpriešinamas paikinimui ir „išpūtimui“ (χαυνοῦντα). Pabrėždamas tikrojo gyvybės gelbėtojo vairininko kuklumą Sokratas *e contrario* kuria pretenzingos ir pagyrūniškos retorikos portretą.

511 d6–e3

čia atplukdęs iš Aiginos ima, manding, du obolu, o jei iš Egipto ar Ponto... paima daugių daugiausia dvi drachmas. Pats niekur nekeliavęs Sokratas apytiksliai nurodo

artimiausių ir tolimiausių kelionių kainas. Iki Aiginos salos Sarono įlankoje iš atėniečių uosto Pirėjo plaukti reikėjo apie dvidešimt kilometrų. Egiptas ir Pontas nusako piečiausias ir šiauriausias graikų gyvenvietes. Pontu *sensu stricto* IV a. vadinta pietinės graikų Svetingojo Ponto (Juodosios jūros) sritis į rytus nuo Sinopės. Taip galėjo būti pavadintos ir atėniečiams artimesnės Propontidės (Marmuro jūros) ir Bosporo (Bizantijo) apylinkės. Du obolai IV a. pradžioje turėjo atitikti vidutines dienos pragyvenimo išlaidas. Žinoma, kad nuo 404 m. piliečių susirinkime dalyvavę atėniečiai gaudavo pirma po vieną, vėliau – po du, galiausiai (vykstant infliacijai) – po tris obolus. Plg. Aristotelis, „Atėniečių polio santvarka“ 28, 3; 41, 3. Gorgijas už savo mokslą imdavo šimtus minų (vieną miną sudarė šimtas drachmų, o vieną drachmą šeši obolai). Plg. Įvadas, p. 14, n. 12.

Kalbant apie „išgelbėtos gyvybės kainą“ galima prisiminti, kad Sokrato draugai kaip alternatyvią bausmę ir savotišką išpirką už Sokrato gyvybę siūlė trisdešimt minų (tris tūkstančius drachmų, arba aštuoniolika tūkstančių obolų) („Apologija“ 38 b).

512 a2–b2

suvokia, kad, jei stiprių nepagydomų kūno negalių kamuojamas žmogus nenuskendęs yra vargšas, kad nemirė... negali būti, kad tam, kuris aibę neįveikiamų ligų turi už kūną daug vertesnėje savo dalyje – sieloje, verta gyventi... niekingam žmogui gyventi nėra geriau, nes jo gyvenimas gali būti tik blogas. Anksčiau Kaliklis jau pritarė Sokrato teiginiui, kad „žmogui nėra naudos gyventi turint prastos būsenos kūną. Mat tuomet ir jo gyvenimas yra prastas“ (505 a). Sokratas ir Platonas jautrumu nepranoksta savo amžininkų, lengvai nurašančių kūno negalią turinčius žmones. Plg. „Lachetas“ 195 c–d, „Valstybė“ 409 e–410 a. Kita

vertus, akivaizdu, kad „Gorgijo“ Sokratui teiginiai apie prastą kūną svarbūs tik todėl, kad leidžia *a fortiori* teigti, kad gyvenimas su prasta *siela* akivaizdžiai bevertis.

512 b3

nėra tokio papročio, kad vairininkas puikuotųsi savo menu. „Puikuotųsi“ – σεμνύνεσθαι. Plg. 512 b8–c1: „aukštindamas (σεμνύνων) savo reikalą“; 502 b1–8: „orioji (σεμνή) ir įstabioji tragedijų kūrimo veikla...“) ir 511 c5: „kažin koks garbingas (σεμνή τις)“. Būdvardis σεμνός ir veiksmažodis σεμνύνεσθαι dialoge siejami su retorikos pretenzijomis būti laikomai didžiausia žmonių gelbėtoja.

512 b4–5

mechanikas. Μηχανοποιός – „mechanizmų kūrėjas“, „inžinierius“. Taip vadinti tiek apgulties, tiek gynybai skirtos technikos kūrėjai.

512 c1–3

užverstų jus įrodymais aiškindamas, kad reikia būti mechanikais, ir ragindamas imtis šio meno – mat visa kita tėra niekis. 451 d *sqq* Sokratas jau vaizdavo amatininkus, nesutinkančius su Gorgijo teiginiu, esą retorikos kalbos skirtos „patiems didžiausiems iš žmogiškųjų dalykų ir patiems puikiausiems“.

Žodžiai „užverstų jus įrodymais“ verčia smagiai įsivaizduoti, kaip karo inžinierius *apšaudo* retorius savo argumentais.

512 c5

„mechanikas“ tau tėra keiksmažodis. 491 a1–3 („Niekaip nesiliauji kalbėjęs apie visokius odininkus, vėlėjus, virėjus ir gydytojus, tarsi apie tokius dalykus mes dabar kalbame“)

buvo galima patirti, kad Kaliklis nejaučia pagarbos amatininkams, taip pat ir gydytojams. Žr. paaišk. *ad loc.* Požiūris į mechanizmų kūrėjus pasikeitė helenizmo laikais. „Valstybėje“ 590 c Sokratas aiškina, kad rankų darbas niekinamas (ὄνειδος φέρει) dėl to, kad geriausias jį dirbančių žmonių sielos pradas yra silpnas ir negeba valdyti neprotingųjų sielos dalių.

512 d1–2

pasakysi, kad esi geresnis ir geresnių tėvų. „Geresnis ir geresnių tėvų“ (βελτίων καὶ ἐκ βελτιόνων) – regis, įprasta kilmingumą nusakanti formulė, kuri veikiausiai galėjo skambėti ir teisme. Plg. Lisijas, *Or.* x, 23. Varžovui galima buvo prikišti, kad jis „vergas ir iš vergų kilęs“ (plg. Lisijas, *Or.* xiii, 64).

Pokalbio su Sokratu pradžioje Kaliklis šlovino geresniųjų galią ir teisę turėti daugiau už silpnųjų piliečių masę (483 e *sqq*), o Sokratas priekabiai aiškinosi, kokius žmones Kaliklis vadina geresniaisiais (488 b–491 c). Tuomet Sokratas gerokai paerzino Kaliklį geresniųjų teisę turėti daugiau už kitus nagrinėdamas atėniečių elito negerbiamų amatų pavyzdžiais (490 b–491 a).

Sekdamas savo mitą apie pomirtinį sielos likimą Sokratas papasakos, kad (iki Dzeuso įvykdytos reformos) žmogaus kilmė, greta kitų išorės dalykų, trukdė teisėjams tinkamai jį įvertinti (523 c).

512 d3–6

sugebi peikti mechaniko, gydytojo ir visus kitus menus, kurių žmonės ėmėsi kaip tik tam, kad gelbėtų gyvybę. „Mechanikais“ (μηχανοποιοί) vadinti ne tik gynybinių, bet ir puolamųjų mechanizmų kūrėjai, taip pat ir teatro scenos inžinieriai, tad vargu ar tai būtų menas, „kurio žmonės ėmėsi kaip tik tam, kad gelbėtų gyvybę“. Plaukimo ir vairininko menus taip pat sunku būtų tokiais laikyti.

512 e2–4

palikus tai dievui ir tikint moterimis, kurios sako, kad niekas negali pabėgti nuo lemties. Platono Sokratas savo mirties klausimą sieja su „dievu" („Apologija" 42 a, „Faidonas" 62 c, 67 a, 69 d, 80 d), asmeninę filosofinę tarnystę – su Apolonu („Apologija" 21 b–23 c, „Faidonas" 60 c–61 b, 85 b). Tikėtina, kad savo likimo dievu Sokratas laiko būtent dievą Apoloną (tokį, kaip jis, filosofas, jį supranta), tačiau kalbėdamas apie slėpiningiausius savo sielos gyvenimo įvykius nenurodo jo vardo, savo žodžiams suteikdamas mūsų ausiai įprastą monoteistinį skambesį.

Moterys Platono dialoguose kartais minimos kaip tradicinių įsitikinimų ir ištarų šaltinis. Plg. „Menonas" 99 d, „Alkibiadas I" 120 b, o visokie „paistalai" siejami su „senėmis" (γραῶν ὕθλος). Plg. 527 a, „Lisidas" 205 d, „Teaitetas" 176 b, „Valstybė" 350 e. Žodžius apie neišvengiamą žmogaus lemtį „Iliadoje" VI, 488 ištaria Andromachę guodžiantis Hektoras: „Joks, sakau, žmogus nėra dar likimo (μοῖραν) išvengęs". Kai kurie senesni tyrėjai manė, kad Platonas turėjo omenyje būtent šią poemos eilutę, o moterims ją priskyrė ironiškai arba apsiriko (*lapsus memoriae*) manydamas, kad tai – trojėnių žodžiai. Žr. Dodds (1959), p. 349 *sq*.

„Faidone" Sokratas sako, kad žmogus negali pats trauktis iš savo vietos, „kol dievas [...] neskirs kokio nors neišvengiamo likimo [‚neišvengiamybės', ἀνάγκην]" (62 b–c), o dialogo pabaigoje skelbia: „Mane, kaip pasakytų tragikas, šaukia *jau likimas* [εἱμαρμένη]" (115 a).

512 e5–513 a4

Ar tam reikia supanašėti su santvarka, kurioje gyveni, ir tu dabar turėtum tapti kuo panašesnis į atėniečių demą, jei nori jam patikti ir turėti polyje didelę galią? Žr. paaišk. *ad* 511 a4–513 c3 („Gyvybės išsaugojimas nėra didžiausias

gėris“). Jei gyvybės išsaugojimo kaina – supanašėjimas su bloga nuo gera neskiriančiu demu, Sokrato manymu, neverta jos mokėti, nes tektų turėti blogą sielą, didžiausią žmogui įmanomą blogį. Plg. 477 a–e, 478 d, 479 b–c *sqq*.

513 a4–7

nenutiktų tai, kas, sakoma, atsitinka toms mėnulio pradangintojoms tesalietėms. Tesalija, šiaurinė Graikijos sritis, garsėjo savo burtininkėmis („žolininkėmis“, φαρμακίδες), o „pradanginti“ arba „nutraukti“ (καθαιρεῖν) Mėnulį, t. y. sukelti jo užtemimą, buvo garsiausias jų „triukas“. Plg. Aristofanas, „Debesys“ 749 *sq*: [Strepsiadas] „Pasamdęs burtininkę iš Tesalijos, / Nutraukčiau naktį aš mėnulį iš dangaus“ (vertė A. Dambrauskas). Scholijų „Debesims“ autorius nurodo, kad „iki šiolei burtininkės pas mus vadinamos tesalietėmis“. Plg. Plinijus, *Naturalis historia* XXX, 7.

513 a6–7

pasirinkimas turėti polyje galią mums kainuos pačius brangiausius dalykus. Tikėta, kad burtininkės už savo galią turėdavo brangiai sumokėti. Dzenobijaus vardu vadinamoje patarlių rinktinėje (II a. po Kr. pradžia) cituojamas posakis „sau [savo nelaimei] pradanginti mėnulį“ ir aiškinama: „Sakoma, kad mėnulį pradanginančios tesalietės netenka akių ir vaikų“ (*Epitome collectionum Lucilli Tarrhaei et Didymi* IV, 1).

„Protagore“ 313 d *sqq* Sokratas įspėja jauną bičiulį atsargiai vartoti sofisto Protagoro siūlomą mokslą (maistą sielai) ir nežaisti brangiausiais dalykais (περὶ τοῖς φιλτάτοις) – sielos sveikata.

513 b3–6

ne mėgdžioti reikia, bet iš prigimties būti į juos panašiam, jei ketini tikrai nuveikti ką nors tokio, kas laimėtų

atėniečių demo palankumą. Norėdamas nuveikti ką nors autentiškai (τι γνήσιον) patinkančio demui, Kaliklis turėtų atsisakyti savo pranašesnės ir stipresnės prigimties (plg. 484 a, c, 485 e, 492 a) ir tapti „pačia prigimtimi“ (αὐτοφυῶς) panašus į menkesniųjų atėniečių minią. Išeina, kad „kilnią savo prigimtį“ gadina ne filosofija užsižaidęs Sokratas (plg. 485 d–e *sqq*), bet rimtus demo reikalus spręsti besiveržiantis Kaliklis.

513 b5–6

o dar, dėl Dzeuso, – ir Pirilampo Demo! Plg. 481 d *sqq*. J. Dalfeno (2004, p. 444) nuomone, sušukdamas „dėl Dzeuso!“ Sokratas pabrėžia Kaliklio situacijos keblumą: „turtingo ir kilmingo [*vornehmen*] Pirilampo sūnus tikrai nebuvo atėniečių *demo* pavidalo ‚demokratiškas žmogus‘, tad abiem patikti norinčiam Kalikliui tektų suskaidyti savo prigimtį“.

513 b6–8

kas tave pavers į juos kuo panašesniu, tas padarys politiku, kokiu trokšti būti, politiku ir retoriumi. Sokrato požiūriu, politinė veikla, kurios Kaliklis ragina jį imtis, yra retorinė tokia prasme, kuri buvo nusakyta pokalbyje su Polu (462 d–467 a), – pataikūniška ir prisitaikėliška. Sokratas jau sakė, kad Kaliklio ir jo bendraminčių politika, jo akimis, yra retorinė: „Kaip reikia gyventi? Ar taip, kaip tu mane ragini, dirbant vyro darbus, kalbant liaudžiai, atsidėjus retorikai ir taip tvarkant polio reikalus [‚būnant tokiu politiku‘, *politeuomenos*], kaip jūs juos dabar tvarkote [*politeuesthe*], ar tokį gyvenimą, kuris būtų skirtas filosofijai“ (500 c).

Kaliklis „Gorgijuje“ nesako, kad trokšta būti politiku. Skaitytojai apie Kaliklio politinius troškimus gali spręsti iš jo kalbų apie stipresnės prigimties žmogaus sėkmę ir Sokratui skirtus raginimus keisti gyvenimą. Netrukus iš Sokrato išgirsime, kad Kaliklis neseniai ėmėsi politinės veiklos (515 a).

513 c4–e4

Du dalyko puoselėjimo būdai (priminimas)

513 c4–6

jaučiu tą patį, kaip ir dauguma žmonių: nelabai mane įtikini. Kaliklis prisipažįsta, kad Sokrato aiškinimai jam „atrodo teisingi“ (513 c4: δοκεῖς εὖ λέγειν), tačiau asmeninis jausmas ir patirtis, *pathos* (πέπονθα... πάθος... οὐ πάνυ σοι πείθομαι) atsisako jiems pritarti. Sokratas atsiliepia taip, kaip įprasta Platono dialogų Sokratui: viena vertus, siūlo pakartoti „pamoką“, kita vertus, toliau plėtoja *asmeninės* savo ir Kaliklio politinės karjeros klausimą.

Kaliklio minima daugumos žmonių patirtis (τὸ τῶν πολλῶν πάθος) yra ta, kad net ir pripažindami teiginių pagrįstumą žmonės negeba arba nenori jais tikėti. Ši „dauguma“ gali būti tapatinama su *demu*, kuriam kalba retoriai, – jam reikia ne loginių argumentų, bet įtikinimo ir tikėjimo. Plg. 454 c–455 a („tas įsitikinimas dėl teisingų ir neteisingų dalykų, kurį sukuria retorika, yra tikėjimo, ne mokslo dalykas“). Tokį ryšį atsiliepdamas nurodo Sokratas (513 c7–8: „Tai tavo sieloje glūdinti meilė demui prieš mane sukyla“).

„Nelabai tikiu“ – οὐ πάνυ σοι πείθομαι. Veiksmažodžio πείθω („įteigti“, „įtikinti“) pasyvo formą taip pat būtų galima suprasti: „Nepasiduodu tavo įtaigai“, „Tau nepavyksta manęs įtikinti“. Pasak E. R. Doddso, *Callicles find Socrates' argument more logical than convicting* (1959, p. 351). Gebėjimas įtikinti dialoge pripažįstamas kone svarbiausia retorikos savybe. Plg. 452 e–453 a („retorika – įsitikinimo kūrėja“), 459 a *sqq*. Išeina, kad politikas retorius Kaliklis nenori nusileisti logikui Sokratui savo – veikiau emocinės patirties nei racionalių argumentų – teritorijoje.

Platono Sokratas turi savo emocinio poveikio priemonių arsenalą, įspūdingiausiai taikomą „Faidone“: dėstomais sielos nemirtingumo įrodymais patikėti negebantiems draugams

(plg. 88 c-d, 107 a-b, 115 c) Sokratas siūlo vėl ir vėl kartoti tuos pačius „burtažodžius" (77 e-78 a, 107 a-b), dalijasi asmenine tikėjimo paieškų istorija (95 e-96 a *sqq*), galiausiai seka įtaigiai pomirtinį sielos gyvenimą *vaizduojantį* mitą (107 c-114 d). Panašių priemonių jis imasi ir dabar „Gorgijuje". Plg. 513 d: „Jei tuos pačius dalykus aptarsime dažniau ir geriau, patikėsi"; 514 a *sqq*: „Jei mudu, Kalikli, ketindami dirbti visuomeninius polio darbus, vienas kitą ragintume..."; 522 d-527 a ir 527 c: „*Patikėk* manimi ir lydėk ten..."; 527 e1: „Imkime tad vadu pasakojimą... Sekime... paskui jį... Ne paskui tą, kuriuo tu *tiki*".

J. Beversluiso manymu, Kaliklio replika rodo, kad Platonas suprantąs, jog, norint paveikti pašnekovą, vien Sokrato logikos nepakanka. Reikalingas nuoseklus emocinis auklėjimas ir žmogaus sieloje glūdinčių aistrų „perorientavimas". „Kaliklio užsispyrimas turi būti kildinamas ne iš žinojimo stokos arba negebėjimo sekti įrodymą, bet iš jo ‚klaidingų meilių'. Jo problema – ne supratingumo stoka, bet priešinimasis dalykams, kuriuos jis supranta. Tokio užsispyrimo neįmanoma įveikti svarbius klausimus svarstant ‚dažniau ir geriau'. Tai giliausia ikividuriniojo Platono periodo įžvalga apie užsispyrimo psichologiją. Pasakyti, kad Kaliklis priešinasi tik todėl, kad susiduria su klaidingais ir nepagrįstais argumentais, reiškia perdėti Sokrato kaltę. Bet pasakyti, kad Kaliklis priešinasi tik todėl, kad yra apsisprendęs priešintis, reiškia perdėti Kaliklio kaltę" (2000, p. 369-370).

Anot Beversluiso, dialogo Sokratas dar tiki, kad Kaliklis gali išgirsti racionalius jo argumentus, tačiau dialogo autorius Platonas jau mato, kad būtina dairytis kito auklėjimo kelio. Tokio, veikiau emocinio auklėjimo pavyzdys pateikiamas baigiamajame dialogo mite (2000, p. 367 *sqq*). Ryškiu Platono perėjimo nuo Sokrato intelektualizmo prie viduriniųjų Platono dialogų psichologijos ir politinės teorijos liudijimu „Gorgiją" laiko ir G. Klosko (1983).

Platonas išties veikiausiai jau brandina kompleksiškesnio ir nuoseklesnio sielų formavimo sistemos projektą („Valstybė“), tačiau ir elenktikas Sokratas nelaukia pokalbio pabaigos, kad išbandytų vaizdesnio ir veikiau emocinio nei loginio auklėjimo priemones. Plg. 492 e–494 b. Sokrato „pasakos“ Kaliklį veikė dar menkiau nei vėliau dėstomi kvaziloginiai argumentai (493 d, 494 a).

513 c7–8

tavo sieloje glūdinti meilė demui prieš mane sukyla. Apie Kaliklio meilę demui ir priklausomybę nuo jo žr. 481 d–482 a. „Alkibiade I“ Sokratas sako nerimaująs, kad Alkibiadas netaptų „demo gerbėju / meilužiu“ (δημεραστής) ir nepagestų, „kaip jau yra nutikę daugeliui gerų atėniečių“ (132 a).

„Sukyla“ (ἀντιστατεῖ) yra politinė metafora. Meilė demui jau daro Kaliklį į jį panašų, ir jis sukyla prieš Sokratą, kaip sukilo Sokratą apkaltinęs atėniečių *demas*.

513 c8–d1

jei tuos pačius dalykus aptarsime dažniau ir geriau, patikėsi. „Patikėsi“ – πεισθήσῃ. Galima suprasti – „leisiesi įtikinamas“. Žr. paaišk. *ad* 513 c5–6. Tikėtina, kad šiais žodžiais jau nuspėjamas baigiamasis dialogo raginimas darbuotis kartu su Sokratu ir kartu siekti jo nurodomo tikslo.

513 d1–5

sakėme, kad esama dviejų dalyko puoselėjimo būdų, tiek kūno, tiek sielos. Vienas dalyko imasi žiūrėdamas malonumo, kitas – kuo didesnio gėrio. Šis nepataikauja, o kovoja. Sokratas primena 500 a–501 c dėstytus teiginius, kuriems „vien norėdamas įtikti Gorgijui“ (501 c) pritarė Kaliklis. Tai buvo anksčiau su Polu svarstytų teiginių priminimas. Akivaizdu, kad Sokratas laikosi ką tik nusakytos

pedagoginės taisyklės: „Jei tuos pačius dalykus aptarsime dažniau ir geriau, patikėsi“.

500 c Sokratas, kaip ir dabar, pabrėžė, kad svarstomas esminis gyvenimo veiklos pasirinkimo klausimas: „Koks kitas dalykas kiek nors proto turinčiam žmogui galėtų rūpėti labiau nei šis – kaip reikia gyventi“?

„Pataikavimą“ (καταχαριζόμενον) ir „kovą“ (διαμαχόμενον) Sokratas priešpriešino kalbėdamas apie poetinį viešojo retorinio kalbėjimo atitikmenį (502 b: χαρίζεσθαι... ἢ καὶ διαμάχεσθαι). Kovos ir malonios šventės motyvai supriešinami jau „programinėje“ dialogo įžangoje. Žr. paaišk. *ad* 447 a3 („atėjome po šventės?“).

513 e1

Tebūnie taip, jei nori. Netrukus Kaliklis pasakys: „Žinoma, jei tau taip labiau patinka“ (514 a4). 510 a žodžiais „Tebūnie, kaip sakai, Sokratai, idant galėtum pabaigti svarstymą“ į pokalbį grįžęs Kaliklis jame dalyvauja vangiai.

513 e5–515 b4

Būsimojo politiko patirtis: ar jau esame ką nors padarę geresnį?

Sokratas ką tik bauginamai parodė, kad įgudimo pataikauti priešingybė – tikros naudos piliečių sieloms siekiantis *menas*. Anksčiau Sokratas retoriką kaip įgūdį pataikauti priešino teisingumui. Galima suprasti, kad, anot jo, teisingumo, teisingos tvarkos palaikymas polyje ir piliečių sielose ir būtų tikroji politika – piliečiams naudingas veikimas. Teisingo polio viziją išplėtoja „Valstybės“ (*Politėjos*) Sokratas.

Atsiliepdamas į Kaliklio priekaištus, Sokratas svarstė apie gebėjimą pasirūpinti savimi – suteikti sau išties naudingą ir būtiną pagalbą. Dabar jis kalba apie gebėjimą pasirūpinti

piliečiais. Tik gebėjimą pasirūpinti savimi ir bent vienu bendrapiliečiu įrodęs (savo darbus parodęs) žmogus gali pretenduoti į polio ugdytojo vaidmenį.

513 e5–7

šitaip reikia rūpintis poliu ir piliečiais – pačius piliečius daryti kuo geresnius? Rūpintis „pačiais piliečiais“ reiškia pasirūpinti, kad jie, kaip tuoj pasakys Sokratas, turėtų tai, kas yra daug svarbiau už turtus ir bet kokią valdžią, – „gražų ir gerą mąstymą“. Plg. 517 b–c: senieji polio lyderiai mokėjo parūpinti poliui „laivų, sienų, laivų statyklų ir daugybę kitų tokių dalykų“, bet, kaip ir dabartiniai, nė nesiekė padaryti piliečių geresnių. „Sokrato apologijoje“ 36 c Sokratas kalba apie didžiausią geradarystę, kurią jis galėjo padaryti poliui, – kiekvieną pilietį asmeniškai raginti rūpintis *pačiu savimi*, „kad būtų kuo geresnis ir protingesnis“.

513 e7–8

be šito, kaip anksčiau jau atradome, jokia kita geradarybė neatneš jokios naudos. Plg. 504 d–e.

514 a1

gražaus ir gero mąstymo. Καλὴ κἀγαθὴ ἡ διάνοια. Piliečių ir polio gyvenimo sėkmę lemia mąstymo „kalokagatiškumas“. Apie „kalokagatiją“ žr. paaišk. *ad* 470 e9–11 („gražus ir geras žmogus, vyras ar moteris“).

514 a5

jei mudu, Kalikli, ketindami būti visuomeniniais polio veikėjais. Netrukus išgirsime, kad Kaliklis neseniai ėmėsi politinės veiklos (πράττειν τὰ τῆς πόλεως πράγματα) – 515 a1 *sq*. Dabar Sokratas siūlo įsivaizduoti, kad, atsiliepdamas į Kaliklio raginimą, jis taip pat svarsto pradėti politiko karjerą, ir parodo, kaip sužinoti, ar tam jau pasirengta.

„Alkibiade I“ 105 e *sqq* Sokratas panašius klausimus kelia įtakingu polio veikėju tapti besiveržiančiam Alkibiadui. Pasirodo, jaunuolis (vaizduojamo pokalbio metu Alkibiadas vos sulaukęs dvidešimties) nė nebuvo susimąstęs, ką pats turėtų išmanyti, kad galėtų tapti svarbiausiu atėniečių patarėju. J. Dalfenas (2004, p. 447) nurodo, kad tokia pokalbio situacija (*Gesprächskonstellation*), kuomet Sokratas į politiką žengti besirengiantį jaunuolį ragina pasirūpinti šiai veiklai tinkamu mokslu, dažnai vaizduojama Ksenofonto „Atsiminimuose apie Sokratą“. Plg. III, 1; III, 5; IV, 2. Anot „Atsiminimų“ III, 6, Sokratas vienintelis sugebėjo įkalbėti dvidešimties dar neturintį Aristono sūnų Glaukoną (Platono brolį) nesiveržti sakyti viešųjų kalbų (δημηγορεῖν) ir nesitikėti tapti polio lyderiu (προστατεύειν), kai niekam iš giminių ir draugų tas nebuvo pavykę. Ksenofontas pastebi, kad ir Kritijas bei Alkibiadas su Sokratu bendravo galvodami apie būsimą politinę veiklą (I, 2, 47).

Ksenofonto „Atsiminimų“ Sokratas jaunimą nebūtinai verčia neskubėti ir tinkamai pasirengti politinei veiklai. Matydamas, kad Charmidas yra „dėmesio vertas vyras, daug pajėgesnis už dabarties politikus, tačiau nesiryžta atsigręžti į demą ir rūpintis polio reikalais“, Sokratas jį ragina nepristigti drąsos (III, 7).

514 a6–b2

vienas kitą ragintume imtis statybų ir didžiulių sienų, laivų statyklų ar šventyklų statinių... ištirti – pirma, ar išmanome mes tą statybų meną, ar neišmanome. Sokrato siūlomas statybų pavyzdys su politika artimai susijęs: atėniečių laivyno statybos buvo laikomos kone svarbiausiu Temistoklio politikos nuopelnu, o Periklis garsėjo didžiaisiais Akropolio ir Ilgųjų sienų statybų darbais. Plg. 455 d–e. Su Gorgiju svarstydamas retorikos apibrėžimą, Sokratas sakė, kad renkant visuomeninius darbus dirbsiančius „gydytojus arba laivų statytojus ir apskritai kokius nors amatininkų

giminės atstovus", demo susirinkime patarinėja ne retoriai, o geriausi amato žinovai (455 b). Netrukus Sokratas teigs, kad, lyginant su svarbiausia politiko užduotimi – žiūrėti, kad patys piliečiai būtų kuo geresni, visos didžiosios Atėnų lyderių statybos tėra „nesąmonės", φλυαρίαι (519 a, plg. 517 b–c).

514 b2

ir iš ko jo išmokome. Tiek Platono, tiek Ksenofonto Sokratas ne kartą pabrėžia, kad sprendžiant, ar žmogus yra geras meno žinovas, privalu pasidomėti, ar jis turėjo mokytojų ir ar tie mokytojai buvo geri. Regis, amatų srityje tai buvo įprastas būdas įsitikinti specialisto kvalifikacija. Sokratas verčia pašnekovus susimąstyti, ar ta pati taisyklė (*a fortiori*) neturėtų būti taikoma piliečių auklėjimo ir polio valdymo (politikos) menui. Plg. „Lachetas" 185 b–e *sqq*, „Protagoras" 319 a *sqq*, „Valstybė" 487 e *sqq*, „Alkibiadas I" 109 d, Ksenofontas, „Atsiminimai apie Sokratą" III, 5, 21 *sqq*; IV, 2, 2 *sqq*.

514 d5–7

turbūt ištirtume – aš tave, o tu mane: „Nagi, dėl dievų, o pačiam Sokratui kaip su kūno sveikata? Ar kas nors kitas, vergas ar laisvas žmogus, yra atsikratęs ligos Sokrato padedamas"? Anot Sokrato, įsitikinus, kad pretendentai dirbti visuomeninį darbą turėjo tinkamus mokytojus, privalu paklausti apie jų praktiškai nuveiktus darbus. Siūlydamas gydytojo pavyzdį, Sokratas skiria du šio klausimo elementus: (1) paties būsimojo gydytojo sveikatos reikalai (plg. *medice, cura te ipsum*), (2) kitiems suteikta pagalba. Baigdamas paskutinę savo kalbą, Sokratas ragina Kaliklį pirma pasirūpinti, kad pats taptų teisingas, „gražus bei geras", ir tik tuomet galvoti apie visuomeninę veiklą (527 d).

Statybų meno atveju taip pat klausti apie profesinį užmojį atitinkančią paties statybininko ar architekto

būseną nepavyktų; tokio klausimo atitikmeniu galima laikyti Sokrato žodžius apie pretendento sau pačiam pastatytą pastatą (514 b).

Panašiai svarsto „Lacheto“ Sokratas (186 a–b): norėdami patarti tėvams, kaip pamokyti jų sūnus tapti kuo puikiausios sielos žmonėmis („kad siela taptų kuo geriausi“), Sokratas ir kiti du patarėjai (Lachetas ir Nikijas) arba turėtų parodyti savo mokytojus ir jų darbus (kad patys mokytojai buvo geri, pasirūpino daugelio jaunuolių, taip pat ir Sokrato, Lacheto bei Nikijo, sielomis), arba, jei pasakytų, kad patys sau buvo mokytojais, „bent jau įvardyti savo darbus ir parodyti, kas iš atėniečių arba svetimšalių, vergai ar laisvieji“, dėl jų „tapo, visų manymu, gerais [ἀγαθοί] žmonėmis“. Sokratas teigia pats tokio mokytojo neturėjęs, nors nuo jaunumės to troškęs: padaryti gražiu ir geru žmogumi žada tik sofistai, jis neturėjęs pinigų už tokį mokslą sumokėti, o pats niekaip negebąs jo atrasti (186 c).

514 e6–7

kaip sakoma, „puodžiaus meno mokytis ant didelio puodo“. Pažodžiui „ant pito“. Pitais (πίθος) graikai vadino didelius (žmogaus ūgio ir dar didesnius) maisto atsargoms (grūdams, vynui, alyvuogių aliejui, sūdytai žuviai) laikyti skirtus indus. Tą pačią patarlę tokiame pačiame kontekste Sokratas mini „Lachete“ 187 b. Akivaizdu, kad Sokratas patarlę supranta taip pat, kaip tai yra nusakyta Dzenobijaus vardu vadinamoje patarlių rinktinėje (*Epitome collectionum Lucilli Tarrhaei et Didymi* III, 65): „Patarlė apie tuos, kurie peršoka pradžią ir tiesiai griebiasi didesnių dalykų. Taip būtų, jei lentelių ar kitų smulkių dalykų nulipdyti dar neišmokęs žmogus imtųsi pito“. Plg. Plutarchas, *Paroem.* II, 12, 1.

Dzenobijaus rinktinėje pateikiamas ir kitas, peripatetikui Dikajarchui (apie 350–apie 275) priskiriamas patarlės

aiškinimas. Anot šio filosofo, ji reiškia, kad „mokslui tinka panašūs [tos pačios rūšies, ἐν τοῖς ὁμοίοις] dalykai, antai vairininkui – laivas, o vadeliotojui – žirgai“.

515 a1–2

puikiausiasis iš vyrų, kai pats neseniai pradėjai dirbti polio darbus ir mane ragini bei peiki, kad jų nedirbu. Politikos naujokas Kaliklis ragina Sokratą žengti savo pėdomis. Sokratas kviečia jį patį grįžti į ankstesnę poziciją ir atsakyti į dabar iškeltus parengiamuosius politiko kelio klausimus. Plg. 527 d.

Kreipinys „puikiausiasis iš vyrų“ šioje pokalbio atkarpoje iš Sokrato lūpų skamba ironiškai – gerokai abejotina, ar Kaliklis jau yra pats geriausias Sokrato šiam žodžiui teikiama prasme.

515 b5–517 c4

Ar Periklis, Kimonas, Miltiadas ir Temistoklis išties buvo geri politikai?

Sokratas grįžta prie anksčiau dialoge nusakytos skirties tarp pataikavimo ir meninių, gėrio siekiančių veiklų, kuriai Kaliklis jau yra pritaręs (500 a–501 c *sqq*), ir, konkrečiau, – prie tokios skirties taikymo poli(ti)niam veikimui (501 d *sqq*). 503 a sulaukęs Kaliklio pritarimo teiginiui apie dvejopą politinį retorių veikimą (502 d–503 a: „Jei šis dalykas išties yra dvejopas, tuomet viena jo dalis turėtų būti pataikavimas ir bjauri demagogija, o kita, gražioji, turėtų rūpintis, kad piliečių sielos būtų kuo geresnės“), Sokratas klausė, ar pašnekovas kada nors yra matęs tokią, t. y. ne pataikaujančią, bet piliečių sielomis tikrai besirūpinančią retoriką (503 b)? Kaliklis negalėjo nurodyti nė vieno dabartinio tokios retorikos atstovo (503 b), tačiau siūlė prisiminti šaunius praeities politikus: Temistoklį, Kimoną, Miltiadą ir Periklį (503 c). Sokratas patikslino savo

klausimą, skirdamas įvairius troškimus tenkinančio pataikūno „šaunumą“, ir tokį veikimą, kuriuo siekiama pildyti tik žmones geresnius darančius troškimus. Kaliklis prisipažino, kad jam sunku atsakyti, ar jo minėti politikai išties buvo tokie vyrai (503 c–d). Sokratas leidosi į ilgą aiškinimą apie tikrojo, tvarką ir santūrumą sieloje ugdančio politiko veikimą (503 d *sqq*), taip galėjęs dar sykį atmesti retorių pretenziją nulemti žmogaus gyvenimo sėkmę arba nesėkmę (511 a–513 b).

Apsukęs didelį ankstesnių teiginių kartojimo ir naujų aiškinimo ratą, Sokratas grįžta prie klausimo apie keturių garsių praeities politikų šaunumą primindamas, kad geras retorius (politikas) piliečius turi daryti geresnius (515 d *sqq*). Kas laikytina piliečių gerumu, Sokratas jau paaiškino. Dabar, gero politinio veikimo apibrėžimą taikydamas minėtiems praeities politikams, Sokratas parodo, kad jų politinis veikimas atėniečius padarė ne geresnius, bet piktesnius ir neteisingesnius (515 e–516 e). Kad valdant garsiesiems politikams atėniečiai sugedo, Sokratas Kalikliui įrodo dviem argumentais: (1) kalbama, kad „Periklis padarė atėniečius tinginiais, bailiais, plepiais ir gobšuoliais, nes įvedė atlyginamą tarnybą“ (515 e); (2) visi Kaliklio minimi politiniai lyderiai piliečių buvo nubausti; gero ugdytojo toks likimas ištikti negalėtų (515 e–516 e).

Abu argumentai neatitinka paties Sokrato tiesos kriterijų: tai, kad tam tikrą nuomonę skelbia ir palaiko dauguma žmonių, toli gražu neįrodo, kad ji yra teisinga. Plg. 471 e–472 b, 473 e–474 b. Sokratą atėniečiai taip pat nubaudė, tačiau nei „Sokrato apologijos“, nei (žvelgdamas į savo ateitį) „Gorgijo“ Sokratas nemano, esą tai įrodo, kad jis buvo prastas žmogus ir pilietis. Panašu, kad, savo įrodymą grįsdamas teiginiais apie demo nuomonę ir politikų veiklos vertinimu, Sokratas Kaliklį siekia įveikti jo paties „teritorijoje“: Kaliklio gerbiamų politikos lyderių veikla buvo tokia pat nesėkminga, kaip, anot jo įspėjimo, turį atsitikti filosofuojančiam Sokratui.

„Menone“ 93 a Sokratas sutinka, kad Atėnuose buvo ir yra gerų politikų („politikos dalykuose gerų vyrų“), tačiau nemano, kad jie būtų ir geri savo dorybės (savo politinio šaunumo, *aretē*) mokytojai. Būtent pastarasis dalykas – mokėjimas piliečius daryti geresnius dabar rūpi „Gorgijo“ Sokratui. „Menone“ 93 a–99 c Atėnų politikų negebėjimas ką nors, pradedant savo sūnumis, išauklėti aiškinamas tuo, kad jų dorybė nėra toks žinojimas, kurį būtų galima perteikti, ir kad jie vadovaujasi ne žinojimu, o nuomone. Plg. „Protagoras“ 319 c–320 b, „Lachetas“ 178 a–179 d, „Teagas“ 126 a–d. „Sokrato apologijoje“ Sokratas pasakoja patyręs, kad Atėnų politikai nėra išmintingi, tačiau, kitaip nei jis pats, manosi kažką išmanantys (21 c–22 a). „Gorgijuje“ politikų veikimo nesėkmė taip pat siejama su išmanymo stoka: atėniečių polio lyderiai nežino, kas išties yra naudinga demui ir kokius jo norus verta tenkinti, ir, siekdami įsiteikti, tenkina visus. Plg. 500 a–b, 501 b–503 a.

Kita vertus, Sokratas ką tik paaiškino, kad demo meilę pelnyti gali tik savo prigimtimi su juo supanašėjęs politikas (politikas retorius, 513 b), o tai verčia manyti, kad esamomis sąlygomis joks piliečių sielas keičiantis veikimas apskritai nėra įmanomas. Tai, kad Periklis ir kiti v a. atėniečių polio vadai sukėlė demo nepasitenkinimą, galbūt rodo, kad (1) jie nebuvo iki galo nuoseklūs ir sėkmingi pataikūnai (plg. 517 a) arba (2) kad mėginimas pataikauti demui galiausiai baigiasi taip pat, kaip nepriklausomas tiesos ieškotojo veikimas.

515 b5

Nori laimėti. Φιλόνικος εἶ. Noras laimėti bet kokia kaina (*philonikia*) yra įprastas ginčo, kuriame siekiama paneigti pašnekovo teiginius, elementas. Noru laimėti ginčą, o ne išsiaiškinti tiesą, Sokratą jau kaltino Polas ir tas pats Kaliklis. Plg. 461 b–c, 482 c–e, 499 b. Iškilus įtemptai pokalbio su Gorgiju situacijai, Sokratas kalbėjo apie įprastai laimėti siekiančių ginčo dalyvių

nuotaikas ir aiškino, kad jam pačiam nemažiau patinka nusileisti taikliai varžovo kritikai, nei laimėti (457 c–458 b).

515 c2–4

ne kartą jau esame sutarę, kad toks turi būti politiko darbas. Esame sutarę ar ne? Atsakyk. „Esame sutarę“, – pats už tave atsakau. Kad gražiai politinei retorikai turėtų rūpėti, kad piliečių sielos būtų kuo geresnės, Sokratas teigė 502 e *sqq*. Tuomet Kaliklis nesakė, kad pritaria Sokrato žodžiams, tačiau neprieštaravo ir nesugebėjo nurodyti Sokrato gero politiko apibrėžimą atitinkančių politikų (503 b–d). Teigdamas, kad visus – tiek savo, tiek polio – išteklius žmogus turi telkti tam, „kad turėtų santūrumo ir teisingumo“ (507 d *sq*), Sokratas kalbėjo vienas, o į 513 e teiginį („šitaip reikia rūpintis poliu ir piliečiais – pačius piliečius daryti kuo geresnius“, ir t. t.). Kaliklis atsiliepė atsainiai: „Žinoma, jei tau taip labiau patinka“ (514 a). Tad nenuostabu, kad dabar Sokratui pačiam tenka patvirtinti pašnekovo pritarimą.

515 c5–7

prisimink ir pasakyk, ar tau tebeatrodo, kad anie vyrai, apie kuriuos neseniai kalbėjai – Periklis, Kimonas, Miltiadas ir Temistoklis – buvo geri piliečiai? Plg. 503 c ir paaišk. *ad* 503 c1–3 („O Temistoklis? Nesi girdėjęs, kad jo šaunaus vyro būta? O Kimonas ir Miltiadas? Pagaliau, pats neseniai miręs Periklis?“). Anksčiau klausdamas apie „šaunius politikus“ Sokratas jau patikslino, ką vadina politiko „šaunumu“: „tuos troškimus, kurių pildymas padaro žmones geresnius, pildyti reikia, o kurie daro blogesnius – ne, ir kad tai [...] ir būtų tam tikras menas, [...] ⟨tai ar gali teigti⟩, kad kuris nors iš jų būtų toks vyras“? (503 c–d) Kaliklis negebėjo atsakyti (503 d: „Aš nežinau, kaip pasakyti“), galbūt todėl, kad dar nebuvo pakankamai suvokęs Sokrato siūlomos

deramo politinio veikimo sampratos. Ją kruopščiau apsvarstęs ir pagrindęs (net „kosminiu" mastu), Sokratas grįžta prie savo klausimo: Ar Periklis, Kimonas, Miltiadas ir Temistoklis išties buvo geri politikai? Šį kartą Kaliklis nedvejodamas atsako, kad jie „darė piliečius geresnius" (515 d).

Sokratas dabar, kaip ir netrukus (515 d10, 517 c2 ir 518 b1), kalba ne apie „politikus" (*politikoi*), bet apie gerus „piliečius" (*politai*). Pilietis graikų polyje yra ne vien tam tikrų polinių teisių subjektas, bet ir aktyvus polio reikalų sprendėjas. Plg. 500 c5 *sqq*: „dirbant vyro darbus, kalbant liaudžiai, atsidėjus retorikai ir taip tvarkant polio reikalus, kaip jūs juos dabar tvarkote (πολιτευόμενον τοῦτον τὸν τρόπον ὃν ὑμεῖς νῦν πολιτεύεσθε)". Apie politiko kaip gero piliečio priedermes kalba Tukididas, „Peloponeso karo istorija" III, 42, 4 *sq*, Ksenofontas, „Atsiminimai apie Sokratą" IV, 6, 14.

Tiek 503 c, tiek dabar keturių praeities lyderių seką pradeda ir baigia (sukeičiami vietomis) demokratinės pakraipos politikai, o vidurį sudaro aristokratų politinio sparno lyderių, Kimono ir jo tėvo Miltiado, pora. Kimonas buvo politinis Temistoklio, vėliau Periklio varžovas.

515 d6–7

kai Periklis pradėjo sakyti liaudžiai kalbas, atėniečiai buvo blogesni nei tuomet, kai jis kalbėjo paskutinį kartą? Periklis politinę veiklą pradėjo apie 463–462 metus palaikydamas prieš Areopago galią ir Kimono įtaką kovojusį Efialtą (plg. Aristotelis, „Politika" 1274 a7 *sqq*, „Atėniečių polio santvarka" 27, 1 *sq*). Mirė Peloponeso karo pradžioje, 429 m., nuo atėniečius ištikusio maro.

515 e4–7

Bent aš būtent tai girdžiu: „Periklis padarė atėniečius tinginiais, bailiais, plepiais ir gobšuoliais, nes įvedė

atlyginamą tarnybą“. Sokratas pateikia retorinį argumentą, tokį, kurį turėtų įvertinti jo pašnekovai Polas ir Kaliklis: „Visi žmonės kalba...“

Siekdamas nenusileisti savo politiniam varžovui (ἀντιδημαγωγῶν) turtuoliui Kimonui, kuris maitino savo demo piliečius ir visiems leido vaišintis savo derliaus vaisiais, Periklis įvedė atlyginimą už pilietinį darbą (Aristotelis, „Atėniečių polio santvarka“ 27, 3 *sq*). Teismo posėdyje dalyvavę teisėjai (apie teismų ir teisėjų darbą Atėnuose žr. paaišk. *ad* 452 e1–4) gaudavo dviejų obolų užmokestį, pakankamą dienai pragyventi. Tikėtina, kad dviejų obolų dydžio atlyginimą Tarybos nariams (apie atėniečių Tarybą žr. paaišk. *ad* 452 e1–4) bei atlyginimą karo tarnybą einantiems kariams taip pat pradėjo mokėti Periklis. Aristotelio žiniomis, Peloponeso karo pradžioje kariai prie jo jau buvo pripratę („Atėniečių polio santvarka“ 27, 2). 403 m. nuvertus po karo valdžią Atėnuose paėmusius trisdešimt tironų, pradėta po obolą mokėti susirinkimo dalyviams („Atėniečių polio santvarka“ 41, 2 *sq*). IV a. visi šie ir panašūs neturtingiems piliečiams išsilaikyti padedantys ir polio liaudžiai politiniame gyvenime dalyvauti leidę atlyginimai didėjo. Vargingesni piliečiai gaudavo ir specialią pašalpą, skirtą susimokėti už vietą teatro vaidinimuose (*theōrikon*).

Graikiško sakinio sintaksė neleidžia nuspręsti, ar su atlyginimo įvedimu siejamas tik atėniečių gobšumas (φιλαργύρους), ar ir kitos pagedimą nusakančios savybės. Atlyginamą pilietinį darbą kritikavo oligarchinės santvarkos šalininkai: esą tai lemia, kad tikraisiais polio šeimininkais tampa mažiau turto ir su juo susijusių rūpesčių turintys, todėl patys laisviausi žmonės. Plg. Aristotelis, „Politika“ 1292 b41–1293 a10, 1317 b28–37. Su atlyginimo teisėjams įvedimu sietas ir korupcijos atsiradimas. Anot Aristotelio „Atėniečių polio santvarkos“ 27, 5, pirmajam papirkti teisėjus pavykę

Pilo kampanijos nesėkme kaltintam Anitui. Ten pat cituojama nuomonė, kad teisėjams mokami atlyginimai sugadino teismus, nes teisėjų pareigas (burtų keliu) gauti labiausiai veržėsi ne patys padoriausi žmonės (27, 4). Aristofanas „Raiteliuose" 1152 *sqq* vaizduoja (su įpročiu gauti atlygį, tikėtina, susijusį) Atėnų demo gobšumą ir perkamumą, o „Vapsvose" rodo, kokiomis „vapsvomis" (ir „širšėmis") pagyvenusius (laisvus ir nelabai turtingus) atėniečius pavertė už teisėjo darbą mokomas atlygis.

Tingumas taip pat galėjo būti siejamas su galimybe gyventi iš pilietinių išmokų nieko kito neveikiant (σχολάζειν). Plg. Aristotelis, „Politika" 1292 b23–1293 a10. Už dalyvavimą susirinkime ir Taryboje mokamas atlyginimas galėjo prisidėti ir prie didesnio susirinkimuose ir Taryboje aktyvių piliečių plepumo. Sunkiau suprasti, kaip už pilietinę tarnybą mokamas atlyginimas atėniečius galėjo padaryti bailesnius. Olimpiodoras žodžius apie bailumą sieja su Periklio iniciatyva Peloponeso karo pradžioje atėniečių taikyta strategija (spartiečiams atžygiuojant į Atiką, jie užsidarydavo už savo Ilgųjų sienų), o plepumą aiškina tuo, kad Periklis pirmas perkėlė į Atėnus visų jūros sąjungos bylų svarstymą, „kad turėtų apie ką kalbėti" (*In Gorg.* 41, 12). Olimpiodoras mini komedijų autorius, teigiančius, kad „cikados gieda du mėnesius, o atėniečiai teismuose – visą laiką" (*ibid.*).

515 e8

Tokius dalykus girdi iš tų, ausis apsidaužusių žmonių, Sokratai. „Apdaužytos ausys" – pomėgio kumščiuotis pasekmė, o pats pomėgis Atėnuose buvo laikomas lakonomanijos (simpatijos Spartai) ženklu. Plg. „Protagoras" 342 b: norėdami pamėgdžioti lakoniečius („lakonuodami", λακωνίζοντας) kitų polių graikai „apsidaužo ausis, apsivynioja kumščius odiniais diržais, mėgsta mankštintis ir vilki

trumpus apsiaustus". Spartai v a. antrojoje pusėje simpatijų turėjo oligarchinio režimo šalininkai. Tokių jaunuolių buvo ir Sokrato aplinkoje. Aristofanas „Paukščiuose" lakonomaniją kaip kultūrinę madą mini kartu su „sokratavimu": „Visi žmonės tuomet buvo lakonomanai (ἐλακωνομάνουν), / augindavosi plaukus, badaudavo, nesiprausdavo, sokratuodavo (ἐσωκράτων), / nešiodavosi vėzdus" (1281–1283). Sokratas neatsiliepia į Kaliklio repliką apie politinę Periklio veiklos kritikos kilmę ir imasi kito savo argumento.

515 e13–516 a1

kai Periklio gyvenimo pabaigoje jo dėka pasidarė gražūs ir geri, apkaltino jį vagyste ir vos nepaskyrė mirties bausmės – aišku, kad laikydami jį nedorėliu. Tukididas („Peloponeso karo istorija" II, 65) pasakoja, kad 430 m. pirmųjų karo metų išvarginti atėniečiai pyko ant Periklio, „kol nepaskyrė jam piniginės bausmės. Tačiau gana greitai, kaip įprasta miniai, vėl išsirinko strategu ir patikėjo jam visus reikalus". Netrukus po šių įvykių (429 m.) Periklis mirė. Plutarcho žiniomis („Periklis" 32, 4), kaltinimas Perikliui buvo iškeltas „ar dėl vagystės [‚lėšų iššvaistymo' arba ‚grobstymo', κλοπῆς] ir kyšininkavimo, ar dėl piktnaudžiavimo [padėtimi, ἀδικίου]"; anot Plutarcho, tokios galėjo būti alternatyvios kaltinimo (δίωξις) formuluotės. Plutarchas pasakoja, kad Periklio varžovai, siekdami susilpninti jo poziciją, iškėlė kaltinimus jo aplinkos žmonėms: skulptoriui Feidijui, Periklio žmonai Aspasijai ir filosofui Anaksagorui („Periklis" 31–32). Apie Perikliui „vos neskirtą mirties bausmę" iš kitų šaltinių nieko nėra žinoma. Gali būti, kad tokios bausmės reikalavo kaltintojas. Anot Demosteno, mirties bausmės vos trimis balsais išvengė Kimonas (*Or.* XXIII, 205). Daugiau apie politinį Periklio vaidmenį žr. paaišk. *ad* 503 c1–3 („... Pagaliau, pats neseniai miręs Periklis?").

Sokratas nurodo tikrą paradoksą: *kaloi kagathoi* („gražūs ir geri“) pasidarę atėniečiai nubausti juos ugdžiusį politiką galėjo nebent todėl, kad pats jis buvo (ar tapo) ne „gražus ir geras“, o „nedoras“ (*ponēros*). Kaliklis paklaus, ar tai reiškia, kad Periklis buvo blogas (*kakos*)? Sokratas pasiūlys svarstyti apie „profesinį“ Periklio ir kitų praeities politikų „gerumą“, t. y. gebėjimą gerai dirbti aktyvaus piliečio ir polio lyderio darbą.

516 a5–6

jei toks būtų asilų, arklių ar karvių prižiūrėtojas, atrodytų blogas. Vadovo kaip (tautų) piemens įvaizdis gerai žinomas nuo Homero poemų laikų, tačiau Sokratas (tiek Platono, tiek Ksenofonto veikalų liudijimu) neapsiriboja poetine vartosena ir gyvulių prižiūrėtojo įvaizdį siūlo nuosekliau analizuoti piliečių ugdymo klausimų kontekste. Plg. „Apologija“ 20 a–b, 25 a–b, „Valstybė“ 335 b–c, Ksenofontas, „Atsiminimai apie Sokratą“ III, 2, 1; IV, 1, 3 *sq*. „Valstybėje“ 343 a–c Sokrato oponentas Trasimachas gyvulių augintojų pavyzdį pasitelkia savo argumento naudai: valstybės valdovai, kaip ir gyvulių augintojai žiūri savo, ne ganomųjų naudos. Anot Ksenofonto „Atsiminimų“ I, 2, 32 *sqq* (plg. *ibid.* 37), Sokratas supykdė Trisdešimties valdžią lygindamas jų veiklą su galvijų bandą prastai prižiūrinčiu, t. y. ją mažesne ir menkesne darančiu piemeniu. „Eutifrone“ 13 a–b rūpinimosi gyvuliais analogija Sokratui padeda svarstyti dievobaimingumo kaip tarnystės dievams sampratą; graikų kalboje θεραπεία reiškia tiek „rūpinimąsi“, tiek „tarnystę“.

Skaitytojams neturėtų prasprūsti pro akis, kad atėniečių palyginimą su gyvulių banda Sokratas pradeda nuo asilų. E. R. Doddsas (1959, p. 359) pastebi ir tai, kad Sokrato svarstymai apie taikius gyvulius, kurie sulaukėja dėl prastos priežiūros, apverčia Kaliklio su kartėliu nusakytą pilietinio ugdymo apibūdinimą: Kaliklis skundėsi, kad silpnųjų dauguma it liūtus sutramdo stipriosios prigimties žmones (483 e *sq*).

516 b4

Žinoma. Kad tik padaryčiau tau malonumą. Ἵνα σοι χαρίσωμαι – „Kad tu būtum patenkintas“. Pokalbiui pirmą kartą patekus į aklavietę, Kaliklis ragino Sokratą ir Gorgiją jo nenutraukti: „Nežinau, ar kada teko patirti didesnį malonumą nei dabar. Tad kad ir visą dieną nutartumėte svarstyti, aš tik džiaugsiuosi“ (458 d). Po to, kai Sokratas nusakė savo retorikos kaip pataikūniškai žmones pamaloninti siekiančios veiklos sampratą (462 c *sqq*) ir apgynė keletą pašnekovų absurdiškais laikytų teiginių (466 a *sqq*), Kaliklis pokalbiu nebesidžiaugia, jį tęsia tik Gorgijo prašomas ir laukia nesulaukia, kad jis pasibaigtų. Plg. 501 c, 505 c–d, 506 c, 507 a, 510 a („Tebūnie, kaip sakai, Sokratai, idant galėtum pabaigti svarstymą“), 513 e („Tebūnie taip, jei nori“), 514 a ir netrukus, 516 c8, 10 („Nori, kad tau pritarčiau? ... Tebūnie taip“).

516 c3

teisingieji romūs, kaip sakė Homeras. Homero „Odisėjoje“ (VI, 120; VIII, 575; IX, 175; XIII, 201) kartojasi nesvetingų ir nedievobaimingų žmonių apibūdinimas: „smurtautojai, laukiniai ir neteisingi“ (ὑβρισταί τε καὶ ἄγριοι οὐδὲ δίκαιοι); tokių laukinių priešingybė – svetingi (φιλόξεινοι) ir dievobaimingi žmonės (καί σφιν νόος ἐστὶ θεουδής). A. Dambrauskas tokias eilutes verčia: „Gal jie atšiaurūs labai, teisybės negerbią laukiniai, / O gal malonūs svečiams ir dievą pažįsta jų širdys“?

Sokratas, regis, daro išvadą, kad laukinius žmones neteisingais vadinęs poetas sutiktų, kad teisingieji – romūs, nes ἥμερος („taikus“, „romus“) yra ἄγριος („laukinis“) priešingybė.

516 c6–7

jis padarė juos labiau sulaukėjusius nei gavo, be to, šitaip jie pasielgė su juo pačiu. „Valstybėje“ Sokratas sako, kad per

daug laisvės turinčioje demokratinėje visuomenėje valdiniai baudžia nepakankamai jiems nuolaidžiaujančius valdovus skelbdami juos „bjauriais oligarchais“ („Valstybė“ 562 c–d). Pasak Sokrato, tokia visuomenės būsena galų gale ima šaukte šauktis tironiškos valdžios.

516 d5

Dėl Dzeuso, ir tu taip sakai – juk vis man pritarei. Nepaisydamas pabrėžtinai atsainaus Kaliklio replikų tono, Sokratas jį skelbia prieitų išvadų bendraautoriumi.

516 d6–7

pasakyk apie Kimoną: ar jo ugdyti žmonės nepritaikė jam ostrakizmo, tikėdamiesi dešimt metų nebegirdėti jo balso? Kimonas buvo turtingesniųjų atėniečių interesams atstovaujantis politinis „liaudies draugo“ Periklio varžovas, Spartos politinės santvarkos gerbėjas („lakonofilas“). Atėniečių, taip pat neturtingų, palankumą jis pelnė dosniai juos vaišindamas ir dalydamasis savo laukų derliaus vaisiais. Plg. paaišk. *ad* 503 c1–3 („... O Kimonas ir Miltiadas?“) ir 515 e4–7.

461 m. po nepavykusio žygio paremti su Mesėnijos heilotais kariaujančius spartiečius Kimonas dešimčiai metų (taip numatė ostrakizmo procedūra) buvo ištremtas ostrakizmo būdu (Plutarchas, „Kimonas“ 17, 3). Kimono pasitraukimas leido sustiprėti demokratiniam politikų sparnui su Perikliu priešakyje. Teopompo (IV a. prieš Kr.) ir Plutarcho žiniomis („Kimonas“ 17, 8), po 457 m. atėniečių spartiečiams pralaimėto Tanagros mūšio Kimonui buvo leista sugrįžti.

516 d8–9

Temistokliui padarė tą patį ir dar nubaudė tremtimi. Temistoklis (žr. paaišk. *ad* 503 c1–3: „O Temistoklis?“) savo politinėje veikloje rėmėsi demu. Šio politiko rūpesčiu buvo

pastatytas stiprus atėniečių laivynas, leidęs įveikti 480 m. į Graikiją įsiveržusius persus. 472–471 m. Temistoklio veikla atstatant persų sugriautus Atėnus nepatenkinti spartiečiai ir jo varžovai aristokratai (tarp jų ir Aristidas bei Kimonas) pasiekė Temistoklio ostrakizmo. Anot Plutarcho („Temistoklis" 22, 1 *sqq*), atėniečiai taip padarė susirūpinę pernelyg išaugusia Temistoklio galia: „Taip jie buvo įpratę elgtis su visais, jų manymu, įgijusiais per daug svorio ir nebeatitinkančiais demokratinės lygybės. Mat ostrakizmas buvo ne bausmė, o būdas numalšinti ir palengvinti pavydą, suteikiant malonumo pažeminti per daug iškilius ir išlieti priešiškumą tokiu pilietinės bausmės veiksmu" (*ibid.* 22, 4–5).

Ostrakizmu iš Atėnų pašalintas Temistoklis netrukus buvo apkaltintas medizmu (simpatija persams) ir nuo jam gresiančio teismo ir bausmės gelbėjosi bėgdamas į Kerkirą, Epirą, Sirakūzus, galiausiai – pas persų karalių Artakserksą.

516 d9–e2

Maratono didvyrį Miltiadą nubalsavo mesti į Prarają ir, jei ne pritanas, jis būtų ten atsidūręs. Kimono tėvas Miltiadas (žr. paaišk. *ad* 503 c1–3: „... O Kimonas ir Miltiadas?") jau 493 m. Atėnuose buvo kaltinamas dėl ankstesniaisiais metais (nuo 520 m.) Trakijos Chersonese turėtos tirono valdžios. Kaltintojai Miltiadui reikalavo mirties bausmės, tačiau jis buvo išteisintas. Plg. Herodotas, „Istorija" VI, 104. Netrukus po 490 m. pergalės Maratono mūšyje atėniečiai patikėjo Miltiadui vadovauti jo iniciatyva surengtam žygiui prieš Parą. Miltiadas Paro saloje buvo sužeistas ir ekspediciją teko nutraukti. Grįžęs į Atėnus Maratono didvyris už nesėkmingą žygį buvo patrauktas į teismą. Kaltintojas reikalavo mirties bausmės. Anot Herodoto pasakojimo, „Į teismą stojo pats Miltiadas, bet nesigynė, nes pūvanti koja neleido jam kalbėti – teisme dalyvavo gulėdamas lovoje. Už jį kalbėjo draugai, daug kartų

primindami Maratono mūšį ir Lemno paėmimą. [...] Tauta taip pat jį palaikė ir atleido nuo mirties bausmės, bet už tai, kad nusikalto poliui, priteisė jam sumokėti penkiasdešimties talentų baudą. Po to, prasidėjus gangrenai ir ėmus pūti kojai, Miltiadas mirė, o penkiasdešimt talentų sumokėjo jo sūnus Kimonas" („Istorija" VI, 136, vertė J. Dumčius).

Apie atėniečių mirties bausme nuteistiesiems skirtą „Prarają" (τὸ βάραθρον) kalbama Ksenofonto, „Graikų istorijoje" I, 7, 20. Istoriniai šaltiniai (visų pirma Herodoto „Istorija") liudija, kad Miltiado byla buvo svarstoma liaudies susirinkime (*eklesijoje*). Žodžiai apie lemiamą pritano įsikišimą primena garsiąją Sokrato pritanavimo istoriją. Žr. paaišk. *ad* 473 e6–474 a1 („kai pernai man iškrito būti tarybos nariu ir mūsų filės pirmininkavimo metu turėjau surengti balsavimą...").

516 e9–517 a2

panašu, kad teisingai anksčiau buvo pasakyta: nežinome nė vieno šiame polyje buvusio gero politiko. Plg. 503 b–c.

517 a4–6

jei jie buvo retoriai, nesinaudojo nei tikrąja retorika (antraip nebūtų iškritę), nei pataikaujančia. Geroji retorika, kaip aiškino Sokratas, turėtų piliečius daryti geresnius (visų pirma, teisingesnius ir santūresnius, 503 d–504 e), tad, anot dabartinio svarstymo, taikesnius. Teiginys, esą garsūs praeities politikai negebėjo naudotis ne tik tikrąja, bet ir pataikūniškąja retorika, skamba paradoksaliai, turint omenyje, kad Sokratas tuoj pat pripažins, kad jie buvo didesni polio tarnai nei dabartiniai politiniai lyderiai (517 b–c). Todėl manyta, kad tekste esama spragos ir siūlyta jį taisyti papildant: „nesinaudojo nei tikrąja retorika (antraip nebūtų iškritę), nei ⟨tikrąja politika, bet⟩ pataikaujančia". Žr. Dodds, 1959, p. 360.

517 b5–c1

kad pakeistų troškimų kryptį ir jiems ne nuolaidžiautų, o ragintų ir verstų siekti to, kas padarytų piliečius geresnius... juk tai ir yra vienintelis gero piliečio darbas. Apie piliečių ugdymui taikytiną prievartą (βιαζόμενοι) Sokratas prabyla pirmą kartą: jei nepakanka tikinimo, dera ir jėga piliečius kreipti prie didesnio sielų gėrio. Anksčiau jis jau sakė, kad tikrasis piliečių ugdytojas jiems nepataikautų, bet kovotų, kad būtų pasakyti tegu ir nemalonūs, bet naudingi dalykai (513 d). Tikėtina, kad Sokratas ir dabar omenyje turi tik verbalinę prievartą. Kita vertus, galima įsivaizduoti (taip svarsto J. Dalfenas, 2004, p. 461), kad panašūs teiginiai galėjo įkvėpti tokius ryžtingus polio gyvenimo tvarkytojus kaip Kritijo vadovaujami Trisdešimt tironų, atėjusius „apvalyti polį nuo neteisingų žmonių, o likusius piliečius atgręžti į dorybę ir teisingumą“ (Lisijas, *Or.* XII, 5). Tiesa, netrukus pasidarė aišku, kad labiausiai jiems rūpėjo pasiglemžti turtingesnių piliečių nuosavybę (*ibid.* XII, 6 *sqq*; XVIII, 11; Aristotelis, „Atėniečių polio santvarka“ 35, 3 *sq*).

Sokratas kalba apie gero piliečio (ne politiko) darbą. Plg. paaišk. *ad* 515 c5–7. Tikėtina, kad jis taip daro todėl, kad galvoja ir apie save, kuris kone vienintelis stengiasi „puoselėti tikrąjį politikos meną“. Žr. 521 d: „Manau, kad aš kartu su nedaugeliu atėniečių – idant nesakyčiau vienintelis – mėginu puoselėt tikrąjį politikos meną ir vienintelis iš nūdienos žmonių dirbu politiko darbą“. Sokratas nėra politikas įprasta prasme, bet laiko save tikrai geru piliečiu.

517 c2–4

Dėl laivų, sienų, laivų statyklų ir daugybės kitų tokių dalykų... visa tai jie išties gebėjo parūpinti geriau nei dabartiniai. „Laivai, sienos ir laivų statyklos“ – V a. Atėnų politinės galios ir augančio turto ženklai. Gorgijas laivų, uostų ir sienų statybą siejo su Temistoklio ir Periklio politika

(455 d–e). Kimonas taip pat prisidėjo prie Ilgųjų sienų statybų, be to, papuošė miestą elegantiškais parkais: „Agorą apsodino platanais, o išdžiūvusią ir apleistą Akademiją pavertė drėkinama giraite įrengęs atvirus bėgimo takus ir pavėsingus pasivaikščiojimo kelius“ (Plutarchas, „Kimonas“ 13, 7). Periklio globojamų įspūdingų Akropolio statybų Sokratas galbūt nemini todėl, kad nenori menkinamai atsiliepti apie šventyklas; gali būti, kad jas nusako žodžiai „daugybės kitų dalykų“. Demostenas (*Or.* XXII, 76) Propilajus, Partenoną, portikus ir laivų statyklas vadina akivaizdžiausiu įrodymu, kad atėniečiams labiau rūpėjo ne turtai, o šiuose brangiai kainavusiuose statiniuose įkūnyta šlovė.

Netrukus Sokratas uostus, laivų statyklas ir sienas minės šalia kitų „niekų“, kurių garsieji praeities politikai pripildė atėniečių polį, užuot ugdę piliečių santūrumą ir teisingumą (519 a).

517 c4–519 b2

Kaliklis vis dar nesupranta pataikavimo ir tikro politiko meno skirtumo. Sokratas įspėja jo kartos politikus

Kaliklis sutinka su Sokrato dėstytų argumentų eiga, tačiau nenori *tikėti* jo teiginiais. Plg. 513 c. Sokratas dar sykį pakartoja pamatinę savo skirtį tarp pataikaujančių ir tikrųjų menų (464 b *sqq*), pateikdamas karikatūrišką garsiųjų Atėnų politikų veikimo paveikslą.

Sokratas jau įspėjo Kaliklį: vardan saugumo supanašėdamas su demu jis galįs netekti svarbiausio – sveikos sielos (513 a–b). Sokrato įspėjimai darosi vis grėsmingesni ir konkretesni. Anot jo, Kaliklio kartos (Peloponeso karo pabaigos kartos) politikams teks sumokėti už pataikūnišką praeities politikų veiklą. Tad gali būti, kad jie net negalės ilgai pataikauti demui, dėl ankstesniojo ugdymo jau netekusiam viso kada nors turėto santūrumo ir teisingumo (518 c–519 b).

Kaliklis ragino ir dar ragins Sokratą rinktis saugesnį retorinio polio gyvenimo dalyvio kelią. Sokratas stengiasi parodyti, kad ir šis kelias toli gražu nėra saugus, net Kaliklio „saugumui“ suteikiama fizinio saugumo prasmė. Jei Kaliklis buvo istorinis asmuo ir jei šis veržlus politikos debiutantas išties pražuvo Peloponeso karo pabaigos įvykiuose (plg. Įvadas, p. 23), Sokrato žodžiai apie auklėjamųjų piliečių elgesį su auklėtojais turėtų skambėti kaip labai stiprus įspėjimas „rimtiems politikams“. Sokrato pozicija dvikovoje su Kalikliu dėl tinkamo gyvenimo būdo pasirinkimo, ko gero, taip pat būtų stipresnė, bet tuo pačiu netektų dalies tragiškojo savo patoso. Kad ir koks buvo istorinio Kaliklio (jei tokio būta) likimas, žinome apie toli gražu ne palaimingą veiklaus politiko Alkibiado karjeros baigtį.

517 c7–d1

Bent man atrodo, kad tu jau ne sykį esi sutikęs ir supratęs, kad tiek kūnui, tiek sielai skirtas veikimas yra dvejopas. Plg. 500 e–501 c, 513 d–e. Kaliklis sakė: „Sutinku, idant tu pabaigtum savo svarstymą, ir kad padaryčiau malonumą Gorgijui“ (501 c). Toks pritarimas vargu ar galėjo tapti tikro pašnekovų sutarimo pamatu.

517 d5–6

Tyčia kalbu tais pačiais vaizdais, kad lengviau suprastum. Sakydamas „Tais pačiais vaizdais“ Sokratas galbūt turi omenyje 490 b–c svarstymą, kur Kaliklio teiginys apie stipriųjų teisę turėti daugiau buvo analizuojamas valgių, gėrimų, apsiaustų ir apavo pavyzdžiais. Kaliklis pyko: „Kalbi apie valgius, gėrimus, gydytojus ir kitokius niekus! Bet aš ne apie tai kalbu!“

517 e7–518 a1

jis žino, kokie valgiai ir gėrimai yra naudingi arba žalingi kūno dorybei, o kiti nežino. Plg. 500 a: „[S.] Ar kiekvienas

vyras gebės išsirinkti, kurie iš malonių dalykų geri ir kurie blogi? O gal kiekvienąkart reikia tokio meno žinovo? [Kal.] Reikia žinovo“.

518 a7–b1

polyje būta gražių ir gerų piliečių. Sokratas sako „piliečių“, ne „politikų“ ar „politikos vyrų“. Plg. paaišk. *ad* 515 c5–7 ir 517 b5–c1.

518 b5–7

duonkepys Tearionas, veikalą apie Sicilijos valgius parašęs Mitaikas ir pirklys Sarambas. Tearionas – garsus Atėnų duonininkas. Jis minimas Atėnajo (III, 112 c–e) cituojamose Antifano (fr. 176) ir Aristofano (fr. 1) eilutėse. Tas pats Atėnajas ne sykį mini kulinarinę Mitaiko knygą (τὸ Ὀψαρτυτικόν). Maksimas Tirietis (*Or.* XVII, 1) rašo, kad sirakūzietis Mitaikas kulinarijoje buvo toks pat didis, kaip Feidijas skulptūroje. Siciliečių ir konkrečiai sirakūziečių virtuvė buvo labai garsi. Plg. Aristofanas, fr. 225, Platonas, „Valstybė“ 404 d. Apie Sarambą žinome tik iš šios „Gorgijo“ vietos.

Garsiausių V a. Atėnų politikų palyginimas su rafinuoto maisto gamintojais ir pardavėjais supykdė ne tik tokius Antikos laikų retorikos gerbėjus kaip Elijus Aristidas (plg. Įvadas, p. 75). Pasak J. Dalfeno: „Provokuojantis grubumas veikiausiai buvo būdingas ne tik Platono dialogų, bet istoriniam Sokratui; vis dėlto taip lygindamas didžiuosius Atėnų politikus su minėtais personažais Platonas gerokai persistengia. [...] Net komedijų autoriai, kurie negailėdavo pašaipų politikams – paprastai gyviems, kurie galėjo gintis, – būtų susilaikę nuo tokio autoriui garbės nedarančio palyginimo. [...] Būtų galima iš jo [Platono] tikėtis nors tokio istorinio susivokimo, kad be Miltiado, Temistoklio ir Periklio jis būtų gimęs ne kultūriniame Graikijos centre, bet, tikėtina, mažame

nežymiame miestelyje persų valstybės pakraštyje“ (2004, p. 465). Tas pats autorius spėja, kad tokiu grubiu palyginimu Platonas išliejo savo neapykantą demokratiniam režimui ir jį kuriantiems politikams.

Akivaizdu, kad Platonas dialogo Sokrato žodžiais nusako įsitikinimą, kad visas didingas v a. prieš Kr. Atėnų gyvenimas buvo statomas (taip pat ir tiesiogine prasme) ant netinkamo pamato. Taip kuriamame gyvenime galiausiai neliko vietos ne tik Sokratui, bet ir politikos grandų pėdsakais ėjusiems jaunosios kartos politikams. Kita vertus, dialogo Sokratas čia viso labo konkrečiais pavyzdžiais papildo seniai nubrėžtą menų ir pataikavimų santykių schemą (464 b–465 e): medicinos ir kulinarijos santykis yra toks pats, kaip teisingumo arba tikrosios, teisingumą ir santūrumą ugdančios politikos (tokių politikų Sokratas nemato) ir v a. Atėnų piliečius ugdžiusių retorių.

518 e4–519 a1

dėl tų senovės vyrų polis tinsta pūliais. Sokratas sakė, kad teisingą bausmę nusikaltusiam žmogui skirti reikia kuo greičiau: „Paskubėti, idant įsisenėjusi neteisybės negalia nevirstų nebepagydomu sielos pūliniu“ (480 b). Plg. paaišk. *ad* 480 b1–2.

519 a1–4

Anie vyrai pripildė polį uostų, laivų statyklų, sienų, duoklių ir panašių nesąmonių. Apie didžiąsias v a. prieš Kr. Atėnų politikų inicijuotas statybas žr. paaišk. *ad* 517 c2–4; apie užmokestį už politinį darbą – *ad* 515 e4–7. Sakydamas „nesąmonių“ (φλυαριῶν) Sokratas atsiliepia į ankstesnes Kaliklio replikas, esą Sokratas užsispyręs kartoja savo filosofinius kliedesius: 486 c (λῃρήματα... φλυαρίας), 489 b (οὐ παύσεται φλυαρῶν), 492 c (φλυαρία καὶ οὐδενὸς ἄξια). Taip pat plg. 470 c7.

Šiuos „Gorgijo“ Sokrato žodžius primena jam „Alkibiade I“ priskirta replika, esą „kad būtų laimingi [‚sėkmingi‘, εὐδαιμονήσειν], poliams, jei neturės dorybės, nereikia nei sienų, nei trierų, nei laivų statyklų, nereikia nei gyventojų gausos, nei dydžio“ (134 b).

519 a7–8

Ko gero, puls ir tave, jei nepasisaugosi, taip pat ir mano bičiulį Alkibiadą. Sakydamas „puls“ (ἐπιλήψονται) Sokratas atsilygina jį panašiais žodžiais dėl filosofinio gyvenimo pavojų įspėjusiam Kalikliui: „Jei kas nors tave ar kitą tokį suimtų (λαβόμενος) ir nuvestų kalėjiman teigdamas, kad nusikaltai, nors ir nebūtum padaręs jokios neteisybės“ ir t. t. (486 a).

Dialogo Sokratas pranašauja liūdną demo puolamo savo bičiulio Alkibiado baigtį. Alkibiadas (plg. paaišk. *ad* 481 d3–4) pakurstė atėniečius sulaužyti su spartiečiais 421 m. sudarytą „Nikijo taiką“ ir 415 m. surengti žygį į Siciliją (plg. Tukididas, „Peloponeso karo istorija“ VI, 15 *sqq*). Žygio pradžioje Atėnuose vyko teismas dėl šventvagiškų kai kurių kilnuomenės jaunuolių veiksmų. Alkibiadas *in absentia* buvo nuteistas mirti už hermų ir Eleusino slėpinių išniekinimą (plg. Plutarchas, „Alkibiadas“ 19), todėl pabėgo į Spartą, iš ten – pas persų satrapą Tisaferną. Vėliau, kai Atėnuose 411 m. įvyko keturių šimtų oligarchų perversmas, Alkibiadas vėl tapo atėniečių laivyno vadu. 407 m. atėniečiai sugrąžino jam stratego įgaliojimus (Kritijas laikė tai dideliu savo nuopelnu; fr. 5 DK), tačiau po pralaimėjimo prie Notijo jis nusprendė, kad bus saugiau vėl palikti Atėnus.

Sokratas kalba taip, tarsi norėtų didžiąją atėniečių dar ir IV a. pradžioje nekenčiamo išdaviko Alkibiado (plg. Lisijas, *Or.* XIV, 30, 37 *sqq*) kaltės dalį (519 b1–2: „Nesate nelaimių kaltininkai, bet, ko gero, prisidėjote“) perkelti jų mėgstamiems V a. politikams. Prastą karjeros baigtį Sokratas pranašauja ir savo pašnekovui. Galbūt šis jo teiginys taip pat

gali būti laikomas *vaticinium ex eventu*. Plg. Įvadas, p. 23. Pasak E.R. Doddso prielaidai (Kaliklis turėjo žūti Peloponeso karo pabaigoje) pritariančios A. Spitzer, „rašydamas ‚Gorgiją' Platonas turėjo žinoti, kas atsitiko Kalikliui, ir dialoge siedamas jo ir Alkibiado vardus tegalėjo siekti nurodyti skaitytojams, kad Kalikliui taip pat blogai baigėsi. Tai, kad Platonas pateikia tokią užuominą [...] verčia prielaidą [dėl Kaliklio likimo] laikyti labai tikėtinu faktu" (1975, p. 12). Anot tos pačios tyrėjos, „visas jo [Kaliklio] gyvenimas yra skirtas meilintis daugiagalviam valstybės žvėriui siekiant turėti ‚daugiau' apčiuopiamos gyvenimo naudos. Kad toks žmogus turi būti nužudytas ar ostrakizuotas dėl politinių priežasčių [plg. 519 a–b], yra be galo ironiška. Tai reiškia, kad galia, kurios jis siekia visa siela, yra neįmanoma. Nėra galios, kurios pakaktų norint pasiekti tokio tikslo; gyvenimas, praleistas mėginant tai padaryti, tuščiai švaistomas" (Spitzer, 1975, p. 13).

Jei Sokrato žodžiais įvardijama situacija prieš 415 m., tai prieštarauja kitai kvaziistorinei dialogo nuorodai: Archelajas Makedonijos karaliumi tapo 413 m. Plg. 470 d ir Įvadas, p. 36 *sq*.

519 a8–b1

kai bus praradę ne tik naujai įgytus turtus, bet ir senuosius. Sokratas gali turėti omenyje Sicilijos žygio baigtį: atėniečiai prarado visus žygyje dalyvavusius karius ir laivus. Tukididas („Peloponeso karo istorija" VI, 87, 5–6) žygio į Siciliją baigtį vadina atėniečius ištikusia visiška pražūtimi (πανωλεθρίᾳ ἀπώλετο). Alkibiado inicijuotame žygyje jie neteko dviejų trečdalių savo laivyno ir maždaug trečdalio hoplitų. Karas su Sparta truko dar devynerius metus, tačiau po Sicilijos katastrofos atėniečių pralaimėjimas jau buvo nulemtas.

Sokrato žodžiai (ὅταν καὶ τὰ ἀρχαῖα προσαπολλύωσι πρὸς οἷς ἐκτήσαντο) primena Tukidido veikale Periklio pasakytos kalbos teiginį, esą jo kartos žmonės labiau nei kitiems

protėviams turi būti dėkingi savo tėvams, prie ankstesnių turtų pridėjusiems (įgijusiems) naujuosius: κτησάμενοι γὰρ πρὸς οἷς ἐδέξαντο (II, 36, 2). Periklis šlovina nuoseklų atėniečių galios augimą. Sokratas pranašauja staigų sveiko pagrindo neturinčios galios praradimą.

519 b3–521 a1

Dorybės ugdytojai negali skųstis, kad jų auklėtiniai su jais elgiasi neteisingai

Sokratas grįžta prie pirmoje dialogo dalyje Gorgijui nurodyto paradokso: Gorgijas teigė, kad retorikos mokytojas neturi būti kaltinamas ir baudžiamas dėl neteisingų bei nusikalstamų mokinių veiksmų, o Sokratas aiškino, kad mokinys, išmokęs, kas yra teisinga, negalėtų elgtis neteisingai (456 c–457 c, 459 c–461 a). Tąsyk kalbėta apie kitus polio žmones veikiančią mokinių neteisybę. Artėjant dialogo pabaigai, Sokratas keičia svarstymo kryptį ir pradeda kalbėti apie tai, kaip retorinės ugdybos vaisiai gali paveikti pačius ugdytojus.

Pasak Sokrato, nei politikai („retoriai“), nei sofistai, jei jie išties ugdo dorybę, negali skųstis mokinių nedėkingumu: tapę dori ir teisingi šie nebebūtų nedėkingi. Apie sofistus panašiai svarstė Isokratas (*In sophistas* 3–5). „Gorgijo“ Sokratas tą patį kaltinimą perkelia politikams, tačiau, pastariesiems jis vargu ar tinka: kitaip nei profesionalūs sofistai, politiniai atėniečių lyderiai nežadėjo „išmokyti piliečius dorybės“, juolab neėmė už tai pinigų. Sokratas netrukus prisipažins esąs kone vienintelis tikrą politinį darbą polyje dirbantis žmogus (521 d).

519 b6–7

Tiek gera padarė poliui, o štai tas neteisingai norįs juos pražudyti! Demosteno vertinimu, Temistoklio ir Kimono

bausmių istorijos rodo, kad atėniečių protėviai budriai saugojo teisingumą nenuolaidžiaudami net „tiek gera jiems padariusiems žmonėms“: „Mat jie neatidavė jiems savo laisvės ir darbų didybės, bet, kol anie buvo dori, juos gerbė, tačiau neleido elgtis neteisingai“ (*Or.* XXIII, 204–206).

519 b8–c1

Polio vadovas. „Vadovas“ – προστάτης. V a. ir IV a. autoriai „prostatais“ dažniausiai vadina demokratinės pakraipos lyderius – demo vadovus (plg. Tukididas, „Peloponeso karo istorija“ III, 75, 2; III, 82, 1; IV, 66, 3, Aristotelis, „Atėniečių polio santvarka“ 2, 3; 20, 4; 23, 3; 25, 1), tačiau Aristotelis („Atėniečių polio santvarka“ 28, 2–3) kalba ir apie politinius demo prostatų varžovus – „kilmingųjų“, „turtingųjų“ ir „įžymiųjų“ „prostatus“ (Peisistratas, Miltiadas, Aristidas, Kimonas, Tukididas, Nikijas, Teramenas) („Atėniečių polio santvarka“ 28, 2–3).

519 c2–3

Bijau, kad tai yra tas pat – tiek politikais besidedantys žmonės, tiek sofistai. Anot Sokrato anksčiau pateiktos tikrųjų ir apsimetėliškų menų klasifikacijos, tiek retorika, tiek sofistika yra politinę veiklą mėgdžiojantys pataikavimo įgudimai (463 a–d). Dabar atrodo, kad retorika viešoje vartosenoje tokio vardo dar neturi, ir kad dialogo Sokratas šiuo vardu vadina viešą politinį kalbėjimą.

519 c5–7

teigia esantys dorybės mokytojai, o, kita vertus, dažnai kaltina savo mokinius, kad nesumoka priklausančio atlygio ar kaip kitaip yra nedėkingi. Anot Ksenofonto, Sokratas pinigų už bendravimą su juo imti nenorėjo saugodamas savo laisvę ir manydamas, kad gavę užmokestį ugdytojai patys

save pavergia, „nes yra priversti bendrauti su jiems sumokėjusiais žmonėmis“ („Atsiminimai apie Sokratą“ 1, 2, 6). Stebindavo jį ir tai, kad dorybę žadantis žmogus „prašo sumokėti, nemano, kad didžiausias pelnas – gauti gerą draugą, ir bijo, kad gražus ir geras tapęs žmogus neparodys didžiausio dėkingumo tam, kas suteikė jam didžiausią geradarybę“ (*ibid.* 1, 2, 7). Pats Sokratas panašių pažadų neskelbė, tačiau tikėjo, kad su juo bendraujantys žmonės taps gerais jo ir vienas kito draugais (*ibid.* 1, 2, 8).

519 d1–2

Ar galėtų būti didesnis nesusipratimas nei šitoks samprotavimas? Sokratas žaidžia žodžiais: τούτου τοῦ λόγου τί ἂν ἀλογώτερον εἴη πρᾶγμα („Koks dalykas būtų alogiškesnis už tokį logą“). C. Euckenas pastebėjo (1983, p. 40, plg. Too, 1995, p. 153), kad Platonas čia pri(si)mena Isokrato „Prieš sofistus“ 6 žodžius. Isokratas išties tą pačią mintį dėsto labai panašiais žodžiais. Jo teigimu, kitų dalykų mokytojai gal ir galėtų nerimauti, ar mokiniai sumokės sutartą mokestį, ir numatyti ginčo sprendimo būdus, tačiau, „ar nėra nesusipratimas [‚nesąmonė‘, ἄλογον], kai savo mokiniais nepasitiki dorybę ir santūrumą suteikiantys žmonės? Juk būdami gražūs, geri ir teisingi [καλοὶ κἀγαθοὶ καὶ δίκαιοι] su kitais žmonėmis, jie nepradės skriausti tų, kurių dėka tokie tapo“. Platono ἀλογώτερον atliepia Isokrato ἄλογον, o 519 d1 ἀγαθοὺς καὶ δικαίους – καλοὶ κἀγαθοὶ καὶ δίκαιοι.

519 d5–6

išties privertei mane rėžti susirinkimo kalbą. „Rėžti susirinkimo kalbą“ – δημηγορεῖν. Kaliklis jau pokalbio su Sokratu pradžioje kaltino jį „demegoriniu“ („demagoginiu“) kalbėjimu. Žr. paaišk. *ad* 482 c5 („Kalbi, lyg išties būtum susirinkime“). Netrukus (520 b4) „demegorais“ Sokratas pavadins

liaudžiai kalbančius ir ją ugdančius politikus: tik tokie kalbėtojai ir sofistai, *jei* jie išties daro žmones gerus, galėtų nesirūpinti dėl jiems priklausančio atlygio.

Anot Sokrato, sakyti ilgas („susirinkimo") kalbas jį verčia pašnekovų retorių negebėjimas klausti („pasinaudoti jo atsakymu", žr. 465 e *sq*) arba atsakyti (519 e: „Todėl, kad nenorėjai man atsakinėti... kadangi tu nenori man atsakinėti").

519 d8–9

tikrai negebi kalbėti, jei niekas tau neatsakinėja? „Gorgijuje" dažnai primenama apie specifinį Sokrato kalbėjimo būdą: jis svarsto loginiais (arba kvaziloginiais) žingsniais. Norint, kad toks samprotavimas judėtų ir kur nors nuvestų, reikia atskiriems jo žingsniams pritariančio pašnekovo. Plg. 447 b–c, 453 a–c, 454 b–c, 471 e–472 e, 474 a–b, 475 e–476 a.

Likęs be partnerio Sokratas jaučiasi priverstas sakyti ilgas susirinkimo kalbas (δημηγορεῖν), tarsi pats būtų minios tikintojas ir vadas. Tačiau toks kalbėjimas nėra natūrali jo bendravimo (ir unikalaus pilietinio veikimo, plg. 521 d) forma.

519 e2–3

dėl Draugystės dievo. Žr. paaišk. *ad* 500 b6 („dėl Draugystės dievo").

519 e7–8

Ar tenka girdėti šitaip kalbant teigiančius, kad jų auklėjimas vedąs žmones į dorybę? Platono dialoguose sofistai įprastai yra minimi kaip žmonės, už pinigą žadantys suteikti „dorybę". Plg. „Apologija" 19 d *sqq*, „Lachetas" 186 c, „Hipijas I" 283 c, „Hipijas II" 364 c–d, „Protagoras" 348 e–349 a, „Eutidemas" 273 d *sq*, „Sofistas" 223 a.

520 a1–2

ką gali pasakyti apie nieko vertus žmones? „Apie nieko vertus žmones“ – πέρι οὐδενὸς ἀξίων. Kaliklis niekina sofistus (520 a), kadangi dorybės (pilietinio iškilumo) ugdymą laiko nereikalinga nesąmone (φλυαρία καὶ οὐδενὸς ἄξια), o tikrąja dorybe vadina „prabangą ir nevaržomą laisvę“ (492 b–c).

v a. Atėnuose sofistų amatas apskritai nelaikytas „gražių ir gerų“ žmonių vertu darbu. Plg. „Protagoras“ 312 a. Sofistai buvo svetimšaliai ir imdavo pinigus už tai, kas buvo tradicinės piliečių ugdybos dalykas. Paniekinamai apie sofistus atsiliepia Platono „Lacheto“ Lachetas (197 d: „Tokios gudrybės labiau pritinka sofistui nei vyrui, kurį polis laiko vertu jam vadovauti“) ir „Menono“ Anitas, pasak kurio, „bendraujančius su jais sofistai akivaizdžiai žaloja ir gadina“ (91 c).

520 a6–8

Palaimingasis mano, sofistas ir retorius yra tas pat. Arba labai artimi, beveik tas pat. Sakiau tai Polui. Plg. 465 c ir paaišk. *ad* 465 c4–7 („esama tokio sofistikos ir retorikos prigimties skirtumo, tačiau jos yra šalia, todėl nebeatskirsi, kur sofistas, o kur retorius: sritis ta pati ir klausimai tie patys“).

520 b2–3

sofistika yra tiek gražesnė už retoriką, kiek įstatymų kūrimo menas gražesnis už teisėjo meną, o mankšta – už gydymą. Sokratas pataria ambicingam pašnekovui neskubėti niekinti sofistikos – ji mėgdžioja polio tvarkos taisykles brėžiantį įstatymo kūrybos meną, o retorikai rūpi tik imituoti teisingumo veiklą. Teisingumo, kaip ir gydymo, prireikia tik tuomet, kai sutrinka įstatymų polyje arba sporto treniruotėmis kūne palaikoma gera (teisinga ir santūri, plg. 504 c–d) tvarka.

Anksčiau, aiškindamas menų ir įgudimų santykius, Sokratas kalbėjo apie „teisingumą“, dabar nuosekliau – apie „teisėjo

meną“ (δικαστική). Žr. paaišk. *ad* 464 b8 („medicinos atitikmuo – teisingumas“). Apie prieštaringą Gorgijo santykį su pažadu mokyti dorybės žr. Įvadas, p. 14 *sq*. Dabartiniame svarstyme Gorgijo gerbėjai, viena vertus, skiriami nuo dorybės pamokyti žadančių „nieko vertų“ sofistų, kita vertus, jie (viešieji kalbėtojai) čia ir visur, pradedant 500 a, taip pat siejami su pretenzija padaryti piliečius gražius ir gerus.

520 b4–6

vien viešiesiems kalbėtojams ir sofistams neleistina peikti to daikto, kurį jie auklėja už tai, kad niekingai su jais elgiasi. „To daikto“ – τούτῳ τῷ πράγματι. Gali būti, kad šiais žodžiais norima priminti ankstesnius svarstymus apie tikro menininko (amatininko) dirbiniui suteikiamą (teisingą) tvarką. Sokratas netiki, kad sofistai ir viešieji kalbėtojai geba taip dirbti su savo ugdomaisiais.

520 d6–7

jei kas nors išties geba daryti žmones dorus. Platono dialogų Sokratas žavėjimąsi sofistų gebėjimu daryti žmones geresnius atmiešia didele abejone: *jei* jie ir, apskritai, *kas nors išties geba padaryti žmogų dorą*. Plg. „Apologija“ 19 e, „Protagoras“ 319 a *sq*, „Eutidemas“ 273 d–274 a. Saugiausias ir tikriausias tokios ugdybos būdas svarstomas „Valstybėje“: regis, tik teisinga polio santvarka leidžia tikėtis išugdyti teisingos sielos piliečius.

520 e2–5

negavus pinigų, atsisakyti žmogui patarti, kaip veikdamas jis taptų kuo geresnis arba geriausiai tvarkytų namus ar polį – šitai laikoma gėdingu dalyku. Platono dialogų pašnekovai gebėjimą tvarkyti savo namus ir polio reikalus pripažįsta esmine piliečio savybe, o svarstydami, kas to galėtų pamokyti, prisimena pinigus už tokį mokslą imančius

sofistus. Geidžiamiausias tokios dorybės mokytojas – Protagoras. Plg. „Protagoras“ 318 e *sq*, 328 b, „Menonas“ 91 a *sq*. „Protagore“ atsiliepdamas į Protagoro teiginį, kad jis pamoko, „kaip geriausia tvarkyti savo namus ir gebėti tvarkyti polio reikalus bei apie juos kalbėti“, Sokratas sako, kad, jo nuomone, Protagoras kalba apie „politikos meną ir žada daryti vyrus gerais piliečiais“ (319 a).

Platono Sokratas tokios sofistų išminties ne tik nesmerkia, bet ja žavisi („jei jie išties geba duoti tai, ką žada“), tačiau nurodo, kad trokštamas gebėjimas negalėtų atsirasti be teisingumo ir santūrumo. Plg. „Apologija“ 19 d–20 c, „Menonas“ 73 a *sq*, taip pat Ksenofontas, „Atsiminimai“ IV, 2, 11 *sq*. Apie save Sokratas sako, kad pinigų sofistų mokslui neturėjęs (plg. „Lachetas“ 186 c).

Anot Ksenofonto „Atsiminimų“ Sokrato, už pinigus savo išmintį visiems norintiems parduodantys žmonės vadinami sofistais, o apie tą, kas pamoko geros prigimties žmogų norėdamas turėti gerą draugą „manoma, kad jis elgiasi taip, kaip dera gražiam ir geram piliečiui“ (I, 6, 13 *sq*). „Sokrato apologijos“ Sokratas pastebi, kad jaunuoliai renkasi mokėti pinigus atvykėliams, nors ir turi galimybę nemokamai bendrauti su visais savo polio piliečiais (19 e).

Pats Sokratas visada pasirengęs pamokyti kiekvieną norintį („Apologija“ 26 a, 33 b). Tarimosi su bendrapiliečiais situacija vaizduojama Platono „Lachete“, o svetimšalio sofisto mokiniu tapti besiveržiančiam jaunuoliui Sokratas primena, kad jis privalėtų pasitarti su giminėmis, draugais ir vyresniaisiais („Protagoras“ 313 a–b, 314 b). Sokratas tikėjosi, kad bendrapilietis Kaliklis (kitaip nei svetimšaliai Gorgijas ir Polas) atvirai ir draugiškai dalysis su juo savo išmintimi (487 a–488 b).

Imti pinigą už pilietinės dorybės ugdymą atrodė gėdinga, o toks ugdymo „profesionalizavimas“ įtartinas, nes piliečių auklėjimas laikytas natūralia vidinio polio gyvenimo

dalimi. Sokratas pasiūlo kitokį aiškinimą: natūralus atlygis už ugdant bendrapilietį suteiktą geradarybę būtų ugdomojo dėkingumas. Galima suprasti, kad piniginis užmokestis iškreipia šį natūralų polio bendruomenės santykį, paversdamas „dorybę" preke ir ją nužemindamas. Plg. Ksenofontas, „Atsiminimai apie Sokratą" 1, 6, 13 *sq*, kur Sokratas parduodamą sofistų išmintį lygina su prostitutų parduodamu grožiu.

521 a2–522 e4

Sokrato negąsdina tai, kad atsidūręs teisme jis negalės apsiginti ir turės mirti

Paskutinėje Sokrato pokalbio su Kalikliu atkarpoje glaustai primenamos visos pagrindinės dialogo temos:

1) poli(ti)nė galia ir piliečio (ne)saugumas;
2) pataikavimas poli(ti)nei auditorijai ir kova dėl jos gėrio;
3) tikrasis politinis ir pilietinis veikimas;
4) teismas, teisingumas ir gebėjimas apsiginti (padėti sau).

Dabar visos jos, ryškiau nei iki šiol, sutelkiamos į polinę Sokrato veiklą ir jo likimą:

1) Sokratas žino, kad polyje jis nėra saugus, gali atsidurti teisme, netekti turto ir mirti;
2) jis ne pataikavo piliečiams, bet siekė tikros jų naudos;
3) kadangi Sokratas kone vienintelis dirbo tikrąjį pilietinį ir politinį darbą, t. y. siekė bendrapiliečius padaryti geresnius,
4) teisme jis negalės priminti piliečiams suteiktų malonumų ir bus pasmerktas, tačiau nesielvartaus, nes bus suteikęs sau vienintelę tikrą pagalbą – turės teisingą sielą.

Sokrato žodžiuose galima išgirsti ir jam iškelto kaltinimo nepagarba polio dievams atgarsį (522 d), tačiau ryškiausiai dabar skamba jo bendravimo su atėniečiais (jaunesniaisiais

ir vyresniaisiais) tema. Sokratas nesvarsto potencialaus kaltintojo („niekšo") motyvų, bet susitelkia į gynimąsi teisme, veikiau, savo negebėjimo jame apsiginti situaciją. Netiesiogiai paaiškėja, kad kaltintojas galėtų kalbėti Sokrato trikdomų jaunuolių ir jo puolamų vyresniojo amžiaus atėniečių vardu (522 b). Savo bylos svarstymo atėniečių teisme atvejui Sokratas šmaikščiai pritaiko ir išplėtoja pokalbyje su Polu iškilusį kulinaro ir gydytojo varžybų vaizdą (464 d–e): atsidūręs kulinaro kaltinamo gydytojo kailyje, jis negalės išvardinti teisėjaujantiems piliečiams parūpintų malonumų, nes žiūrėjo, kas geriausia, ir niekada nesistengė jų pamaloninti.

Baigdamas pokalbį su Kalikliu, Sokratas taria ir paskutinį žodį visą dialogą skambančia „gėdos" tema: „gėda" vertė Sokrato pašnekovus pritarti viešosios nuomonės teiginiams ir neleido nuosekliai ginti savo pozicijos (487 b, 494 c, 508 b); Polas ir Kaliklis gėdino, anot jų, negarbingai diskusiją kreipiantį Sokratą (489 b *sq*, 492 a, 494 e); Kaliklis pradėjo kalbėti apie gėdingą polinės retorikos neišmanančio filosofo padėtį (485 a *sqq*, 486 a *sqq*, 508 c *sqq*) ir paskelbė, kad silpnesnieji daugiau turėti galinčius stipriuosius smerkia gėdydamiesi savo silpnumo (483 c, 489 a); galiausiai dabar Sokratas pareiškia, kad teisingas žmogus, net ir galimos mirties akivaizdoje, neturi dėl ko gėdytis, gėda tik negebėti būti teisingam. Galima pajusti, kad dialogo autorius turėjo esminę (apologetinę) intenciją įrodyti, kad, nepaisant žinomos Sokrato gyvenimo baigties, nei jam, nei jo mokiniams bei sekėjams nėra ko gėdytis.

521 a2–3

ką turi omenyje, kai ragini mane rūpintis poliu? Pažodžiui: „Katram rūpinimuisi (ἐπὶ ποτέραν τὴν θεραπείαν) mane kvieti"? Anksčiau kalbėdamas apie skirtingus santykio su veikimo objektu tipus – meną ir pataikavimą, Sokratas abiem jiems taikė daiktavardį θεραπεία (464 b–c, 501 a, c,

513 e, 517 e, 518 b, plg. 486 d). Šis žodis graikų kalboje nusako ne vien „tarnystę“ (žmonėms arba dievams), gydytojo „rūpinimąsi“ ligoniu arba arklininko arkliais (plg. 516 e), bet ir pataikūnišką patarnavimą. Antai Aristofano „Raitelių“ Kleonas, siekdamas įsiteikti Demui, niekam neleidžia jam „patarnauti“ (59) ir veja šalin kitus „retorius“ (46–60).

521 a3–5

Ar kovoti su atėniečiais, kaip kovoja gydytojas, idant taptų kuo geresni, ar jiems tarnauti ir bendraujant siekti jų malonumo? Kovos („karo ir mūšio“) ir malonios šventės motyvai simboliškai susikirto jau dialogo įžangoje. Plg. paaišk. *ad* 447 a1–2 ir 447 a3. Taip pat žr. 502 b, 513 d.

Apie atėniečių politikų pataikavimą liaudžiai žr. paaišk. *ad* 463 b1. Demostenas sako, kad teisingas pilietis renkasi „gelbėti padėtį, o ne žodžiais maloninti“. Pasak jo, taip su piliečiais bendravo Aristidas, Nikijas, paties Demosteno bendravardis ir Periklis, o jo (IV a. antrosios pusės) amžininkai klausinėja: „Ko pageidaujate? Kokį įstatymą turėčiau surašyti? Kaip galėčiau suteikti jums malonumą?“ (*Or.* III, 21 *sq*).

521 a6–7

kaip pradėjai su manimi atvirai kalbėti, taip ir turėtum tęsti sakydamas, ką galvoji. Atėnietiškas Kaliklio atvirumas (*parrhēsia*) teikė Sokratui viltį, kad pokalbis bus tikras ir leis išsiaiškinti svarbiausius pilietinio gyvenimo pasirinkimo klausimus. Plg. 461 e, 487 a–c, 492 d.

521 a7

sakyk tiesiai šviesiai. „Tiesiai šviesiai“ perteikia εὖ καὶ γενναίως, „šauniai ir kilniai“. Sokratas ragina Kaliklį turėti jo kilmingai prigimčiai priderančios drąsos padaryti svarstymo išvadas. Anksčiau jis panašiai drąsino Polą „atsiduoti

svarstymui tarytum į gydytojo rankas" ir atsakyti į klausimą taip, kaip vertė svarstymas (475 d–e). Kaliklio drąsa turi leisti padaryti galutinę dialogo išvadą apie Atėnų politikų veiklą.

521 b1

prakilnusis mano, ragini mane pataikauti. „Prakilnusis" – ὦ γενναιότατε. Kreipinys skamba ironiškai: „kilmingasis" Kaliklis dabar verčiamas sutikti, kad politikai pataikauja atėniečių demui. Panašią ironiją galima įžvelgti ir 494 e9 kreipinyje (kilnusis pašnekovas privertė Sokratą kalbėti apie visai nekilnius malonumus).

521 b2

Jei tau labiau patinka vadinti misu. Misai – Mažosios Azijos šiaurės vakarinėje dalyje gyvenusi tauta. Garsiausiu šalies karaliumi, anot graikų mitų, buvo Telefas. Panašu, kad atėniečiai miso vardą laikė niekinančiu. Platono „Teaitete" 209 b cituojama patarlė „paskutinis misas" („Μυσῶν τὸν ἔσχατον"). Anot scholijų (*ad loc.*), taip kalbėta apie beverčius žmones. Su misais siejama ir kita patarlė: apie lengvą grobį sakyta „misų grobis". Plg. Aristotelis, „Retorika" 1372 b31 *sqq.*

Kaliklis nori pasakyti: „vadink kad ir misu". Olimpiodoras aiškina (*In Gorg.* 45, 4), kad Kaliklis cituoja patarlę, kilusią iš Euripido „Telefo": „Mat ten vienas žmogus klausinėja apie Telefą ir sako ‚misą Telefą'; bet ar jis buvo misas, ar iš kur kitur – kaip atpažįstama, kad jis Telefas"? Plg. Euripidas, fr. 704. Tragedijos kontekstą Olimpiodoras perteikia labai miglotai, tačiau galima suprasti, kad, anot jo, „Telefe" iškyla panašus pavadinimo ir tapatybės santykio klausimas. Kaliklio žodžių intenciją Olimpiodoras nusako taip: „gali vadinti pataikūnu, gali tarnu ar kaip kitaip, bet polyje reikia būti tokiu žmogumi". Verta įsidėmėti, kad minėtoje „Teaiteto" vietoje patarlė apie misus taip pat minima svarstant asmens atpažinimo klausimą.

Jei Olimpiodoro nuoroda į Euripido „Telefą“ yra teisinga, galėtume manyti, kad dialogo pabaigoje Platonas nori dar sykį priminti Telefo istoriją (ir tragedijos siužetą). Plg. paaišk. *ad* 447 b1.

521 b2–3

Mat jei šito nedarysi... Skaitytojai gali įsivaizduoti, kad Kaliklis savo repliką pabaigia iškalbingu gestu arba mimika. J. Dalfenas atkreipia dėmesį į tokius Platono dialogo „neverbalinės komunikacijos“ elementus (2004, p. 475). Plg. 447 b: galima suprasti, kad pašnekovai eina į Kaliklio namus; 465 a: numanoma neverbalinė Polo reakcija; 466 e: „Vardan!.. Kaip gi nesakei“; 467 b: „Šis žmogus...“; 497 b: Kaliklis turėjo parodyti, kad ketina pasitraukti. Prie tokių neverbalinių dialogo elementų galima priskirti ir situacines nuorodas į pašnekovams negebant atsakyti atsirandančias pauzes. Plg. 468 c, 475 d, 478 a, 515 c.

521 b4–8

Nebekartok, ką daug kartų jau esi sakęs... kad ir man netektų kartoti. „Nebekartok“ – plg. 496 a *sqq*, 511 a–b. „Kad ir man netektų kartoti“ – plg. 508 c–e, 511 b.

521 b5–6

„niekšas nužudys gerą žmogų“. Platonas turi puikią progą pasakyti, ką manąs apie Sokrato kaltintojus. Panašiai kalba jo „Sokrato apologijos“ Sokratas (30 c–d). Šio kūrinio Sokratas pabrėžia du dalykus: 1) blogesnis žmogus negali pakenkti geresniam; 2) daug blogiau yra tam, kas neteisingai siekia nužudyti žmogų. Taip pat plg. 521 d.

521 b6–c2

idant ir vėl nesakyčiau, kad atėmęs negalės iš to gauti jokios naudos, nes, neteisingai atėmęs, ir naudosis

neteisingai, o jei neteisingai, tai ir gėdingai, o jei gėdingai – blogai. Apie savo atvejį Sokratas iki šiol taip nėra sakęs. Dabar jis primena ir sau pritaiko tai, ką dėstė Polui įrodinėdamas, kad naudingi yra tik gėrio siekiančio žmogaus veiksmai (467 c–468 e). Tuomet Sokratas privertė pašnekovą sutikti, kad elgtis neteisingai yra ne tik gėdinga (*aiskhron*, „negražu“, „bjauru“), bet ir bloga (474 c–475 e).

521 c3–4

Man atrodo, jog tu, Sokratai, tikiesi, kad tau nieko tokio nenutiks. Platono „Menone“ Sokratui prakalbus apie Atėnų politikų negebėjimą savo vaikų išauginti gerais žmonėmis, Anitas pastebi, kad, jo nuomone, Sokratas per daug lengvai puola (κακῶς λέγειν, „piktai kalba apie“) žmones ir turėtų pasisaugoti: „Gal ir kituose poliuose padaryti žmogui ką nors bloga yra lengviau nei ką nors gera, bet čia pas mus tai jau tikrai. Manau, ir pats tai žinai“ (94 e). Ksenofonto „Atsiminimuose apie Sokratą“ Hermogenas, žinodamas apie Meleto jau surašytą kaltinimą, ragina Sokratą mąstyti apie gynimosi kalbą (ὅ τι ἀπολογήσεται), o išgirdęs, kad Sokratas „visą gyvenimą ją rengė“ (nagrinėjo, kas yra teisinga ir kas neteisinga, dirbo teisingus darbus, o nuo neteisingų susilaikė), primena, kad „Atėnuose teisėjai, paveikti kalbų, jau yra pasmerkę mirti daugelį nieko neteisinga nepadariusių žmonių“ (IV, 8, 4–5).

521 c7–8

Būčiau tikras begalvis, Kalikli, jei nemanyčiau, kad šiame polyje kiekvienam visko gali atsitikti. Plg. 511 b. Tikėtina, kad ne tik Platono dialogų, bet ir istorinis Sokratas gaudavo įspėjimų ir žinojo, kas jo laukia. Plg. paaišk. *ad* 521 c3–4. Kitaip nei ką tik minėti Atėnų demo auklėtojai politikai (519 b), Sokratas į artėjančią teismo patirtį žiūri ramiai, nesipiktina ir nesielvartauja.

521 d6–8

Manau, kad aš kartu su nedaugeliu atėniečių – idant nesakyčiau vienintelis – mėginu puoselėti tikrąjį politikos meną ir vienintelis iš nūdienos žmonių dirbu politiko darbą. Bendrapiliečių gadinimu Meleto apkaltintas Sokratas („Apologija“ 25 a) – vienintelis tikras Atėnų politikas! Pasak P. Friedländerio, „Gorgijo“ paradoksu ryžtingai atsiliepiama į jam iškeltą kaltinimą (1964^3, p. 253). Kartu su Kalikliu ieškojęs gerų – atėniečiams nepataikaujančių, bet juos geresnius darančių Atėnų politikų, Sokratas tokių nerado nei dabartyje, nei praeityje (502 d–519 b). Dabar paaiškėja, kad jis vienintelis ir bus tas tikrasis politikas, kuris atitinka dialoge ne kartą primintą tikro meno kriterijų: „niekada nesistengiu pamalonininti, žiūriu, kas geriausia, o ne kas maloniausia“ (521 d8–e1). Plg. 464 b–c *sqq*, 500 b, 501 b *sqq*, 502 b, 502 e–505 b, 515 b–c.

Sokrato teiginys gali nustebinti: kad jis nėra ir negalėtų būti politiku, teigia tiek „Gorgijo“ (473 e–474 a), tiek „Sokrato apologijos“ Sokratas. „Apologijoje“ Sokratas sako, kad nuo politinės veiklos („dirbti polio darbus“, τὰ πολιτικὰ πράττειν) jį visada sulaikydavo lydintis daimoniškas balsas ir kad politikoje jis jau seniai būtų pražuvęs, „nes joks žmogus negali likti sveikas rimtai priešindamasis [...] kokiai nors [...] miniai ir mėgindamas sutrukdyti daugybei polyje vykstančių neteisingų ir neteisėtų dalykų“ (31 d–e). Vis dėlto „Apologijos“ Sokratas nesako, kad teisingumo puoselėtojui dera susilaikyti nuo bet kokio polinio veikimo: „Todėl [dėl minėtos grėsmės] tikram kovotojui už teisybę, jei nori bent kurį laiką likti sveikas, privalu veikti ne viešai, o privačiai [ἰδιωτεύειν ἀλλὰ μὴ δημοσιεύειν]“ (31 e–32 a). Akivaizdu, kad dabar pasiskelbdamas tikruoju politiku Sokratas turi omenyje tokį – privatų polinį veikimą. Jis nė nemėginąs kalbėti miniai ir ką nors jai įrodinėti (474 a *sq*).

Vadinti save tikru politiku „Gorgijo" Sokratui leidžia aptartas politiko meno apibrėžimas: geras politikas turi daryti piliečius geresnius. Geresniais daromų piliečių skaičius nelaikomas esminiu gero politinio veikimo rodikliu. Priešingai, Sokratas pabrėžė, kad, prieš imdamasis auklėti mases, būsimasis politikas turėtų pasižiūrėti, ar jau yra padaręs geresnį kokį nors vieną konkretų žmogų (514 a–515 b). Anot Ksenofonto „Atsiminimų apie Sokratą", Antifonto paklaustas, „kodėl mano, kad kitus darąs politikais, o pats nedirbąs polio darbų [‚nesiima politinės veiklos', οὐ πράττει τὰ πολιτικά], jei mokąs tai daryti", Sokratas atsakė: „Antifontai, katruo atveju aš labiau dirbčiau polio darbus? Ar tuomet, jei tik vienas juos dirbčiau, ar tada, jei pasirūpinčiau, kad kuo daugiau žmonių pajėgtų tai daryti"? (1, 6, 15) Sokratas nėra *demagogas* ir *demegoras*, tačiau jis laiko save geru, poliui tikrai naudingą darbą dirbančiu piliečiu. Plg. paaišk. *ad* 515 c5–7 ir 517 b5–c1. Galima manyti, kad ir „Gorgijuje" vaizduojamas pokalbis su Kalikliu yra tokio ugdomojo pilietinio ir politinio darbo dalis.

Sokrato teiginys leidžia daryti bendresnę išvadą. A. Spitzer pagrįstai mano, kad tokia „Gorgijo" svarstymo išvada *in nuce* nusako „Valstybėje" išsamiai analizuojamą filosofo valdovo paveikslą: „‚Gorgijuje' *expliciter* nėra teigiama, kad tikroji retorika yra filosofija, ir kad filosofas turi tinkamam valstybės valdymui būtiną žinojimą bei dorybę. Tačiau ginčą su Kalikliu Sokratas pradeda tapatindamas save su filosofija ir paaiškindamas, jog ‚tai, ką dabar iš manęs girdi', yra filosofijos kalbos (482 a), ir baigia jį, tarytum išvada būtų dabar vykusio pokalbio rezultatas, teiginiu, kad jis, Sokratas, esąs vienintelis tikras politikas. ‚Valstybėje', kur ryšys tarp filosofijos ir politinio valdymo nusakomas aiškiai ir atvirai, tai daroma pateikiant kruopštų filosofo valdovo portretą („Valstybė" 475–485), apimantį visus bruožus", kuriuos galima rasti „Gorgijuje" svarstomoje teisingojo retoriaus sampratoje (Spitzer, 1975, p. 22).

521 e1–2

nenoriu griebtis gudrybių, apie kurias tu kalbi. Ryžtingai kviesdamas Sokratą mesti vaikiškas filosofų kvailiones ir cituodamas „Antiopės" Dzeto žodžius Kaliklis ragino Sokratą kitiems palikti filosofines gudrybes (486 d). Sokratas atsisako griebtis demui pataikaujančių politikų „gudrybių".

521 e2–4

tinka tas pat, ką sakiau Polui: apie mane bus sprendžiama taip pat, kaip vaikai sprendžia apie kulinaro kaltinamą gydytoją. Sokratas išplėtoja 464 d *sq* nusakytą gydytojo ir kulinaro varžybų vaikų (ar vaikiško proto vyrų) akivaizdoje vaizdą ir pritaiko jį savo teismo situacijai. Apie gydytojo ir retoriaus (sielos kulinaro) varžybas dialoge užsiminta ne kartą (452 a, e, 456 b–c, 457 b, 459 a–b). Dabar varžybos dėl darbo vietos ir įtakos virsta teismo *agonu*, kur pralaimėjusįjį mirtimi nuteisia retorių išugdyti (geresni ir santūresni netapę ir vaiko protą tebeturintys) piliečiai.

522 a1

daro bejėgius. Ἀπορεῖν ποιεῖ. Veiksmažodis *aporein* graikų kalboje gali nusakyti įvairias pasimetimo būsenas – tiek dvasinio neaiškumo bei suglumimo, tiek fizinės stokos. Pasak įsivaizduojamo kaltintojo, gydomus pacientus ištinka *aporija* – darosi trošku, kartu, trūksta oro, skysčių ir maisto. Plg. paaišk. *ad* 522 b7–9.

522 a6–7

kaip, manai, imtų šaukti tokie teisėjai? Ar ne baisiai? „Sokrato apologijoje", atėniečių teisėjų akimis, neįprastai besikalbantis ir besielgiantis Sokratas ne kartą jų prašo neširsti ir netriukšmauti (17 c–d, 20 e, 21 a, 27 b, 30 c, 31 e).

522 a9–b1

toks žmogus būtų visai sutrikęs nežinodamas, ką sakyti? „Sokrato apologijoje“ Sokratas jį nuteisusiems teisėjams sako, kad pritrūko ne žodžių, kuriais būtų galėjęs apsiginti (ἀπορίᾳ λόγων), kaip jiems veikiausiai atrodo, bet begėdystės griebtis visų įmanomų kalbų ir veiksmų, kad tik išvengtų mirties (38 d–e). Taip pat žr. paaišk. *ad* 522 a1.

522 b4–6

negalėsiu išvardinti malonumų, kuriuos jiems esu parūpinęs. Jie tai laiko naudingomis geradarybėmis. Besigindami teisme atėniečiai nurodydavo savo ar savo giminės nuopelnus poliui – atliktas „tarnystes“, *liturgijas* ir kitokias „geradarystes“, *euergesijas*. Plg. paaišk. *ad* 472 a4.

„Sokrato apologijoje“ Sokratas sako, kad buvo didžiausias polio geradarys (*euergētēs*) ir siūlo sau už tai skirti maitinimą Pritanėjuje (36 c–d).

522 b7–9

jei bus teigiama, kad žaloju jaunesniuosius versdamas juos sutrikti ar kad karčiomis kalbomis viešai ar privačiai puolu vyresniuosius. Kad Sokratas žaloja („gadina“, διαφθείρειν) jaunimą, buvo vienas iš dviejų pagrindinių jam istoriniame teisme iškeltų kaltinimų („Apologija“ 24 b, Ksenofontas, „Atsiminimai apie Sokratą“ 1, 1, 1). Pasak „Apologijos“ Sokrato, taip jį kaltinantys žmonės turėtų žalingomis pripažinti jo kalbas apie dorybės svarbą, nes nieko kito jis piliečių – nei jaunų, nei senų – niekada nemokęs (30 a–b).

Sokratui inkriminuojami veiksmai dabar apibūdinami kaip gydytojui keliami kaltinimai: Sokratas taip pat verčia jaunesniuosius *aporein* – sutrikti, pasimesti, nebežinoti, ką daryti (plg. 522 a1), o vyresniuosius puola „karčiomis“ kalbomis (πικροὺς λόγους). Plg. 522 a1: „duodamas be galo karčių gėrimų“

(πικρότατα πώματα). Pasak A. Fussi (2000, p. 54), „Gorgijas" – kartus dialogas, nes Sokratas čia veikia kaip geras retorius, kurio veikla gretinama su skausmingu gydymu. Dialogas „kartus kaip kartūs vaistai, kuriuos Sokratas skelbiasi skiriąs savo pašnekovams. Tai yra gydytojo, ne virėjo darbas. Retorinės priemonės čia naudojamos ne tam, kad suteiktų mums malonumą, bet taip, kad mums gali kilti noras jų atsikratyti".

Sokrato pašnekovai Platono dialoguose skundžiasi Sokrato gebėjimu kurti *aporetines* situacijas. Pasak Menono („Menonas" 79 e *sqq*), Sokratas pats mėgstąs „pasimesti" (ἀπορεῖν) ir kitus verčiąs taip pasijusti, tiesiog veikiąs kaip paralyžių sukelianti raja (*narkē*). „Teaitete" 149 a pats Sokratas sako turįs tokią šlovę: žmonės kalba, kad „esu didelis keistuolis (*atopōtatos*) ir verčiu žmones pasimesti [‚sutrikti', ἀπορεῖν]". Plg. „Alkibiadas I" 116 e *sqq*: Alkibiadas pasijunta „pasiklydęs", nebeturintis įprastos vietos (ἀλλ' ἀτεχνῶς ἔοικα ἀτόπως ἔχοντι).

„Menone" Anitas įspėja Sokratą, kalbėjusį apie Atėnų politikų negebėjimą gerai išauginti savo vaikų: jis lengvai puoląs (κακῶς λέγειν, „piktai kalbąs" apie) žmones ir turėtų būti atsargesnis (94 e). Atsiliepdamas Sokratas pastebi, kad Anitas, viena vertus, įsivaizduoja, kad jis „keiksnoja" (κακηγορεῖν) polio lyderius, kita vertus, mano, kad pats esąs vienas iš jų. Platono „Įstatymų" Atėnietis sako, kad gerajame polyje bet koks „keiksnojimas" (*kakēgoria*) turi būti uždraustas, nes kursto pyktį ir nesantaiką (934 e *sqq*).

Tikėtina, kad dabar „Gorgijuje" Sokrato „piktas kalbėjimas" (*kakēgoria*) siejamas su Sokrato *elenchais*, kurių galią jis ne kartą yra parodęs ir šiame dialoge.

522 c1–2

kaip jūs sakote, „vyrai teisėjai". „Jūs" – viešieji polio veikėjai, politikai ir retoriai. Platono „Sokrato apologijoje" Sokratas į teisėjus kreipiasi ne šia įprasta formule (taip daro jo

kaltintojas Meletas, 26 d), bet „vyrai atėniečiai“, o „vyrais teisėjais“ paskutinėje savo kalboje vadina tik jį supratusius ir už išteisinimą balsavusius teisėjus pabrėždamas, kad vien juos teisinga būtų taip vadinti (40 a). Teisėjo figūra „Gorgijuje“ atrodo prieštaringa. Viena vertus, teisėjas yra gydytojo atitikmuo – pas jį kaip ligonį pas gydytoją reikia skubiai vesti dėl sielos neteisybės kenčiantį žmogų (480 a–c). Kita vertus, dialogo Sokratas neturi jokių iliuzijų dėl (retorinės įtaigos veikiamų) istorinio atėniečių teismo teisėjų gebėjimo spręsti, kas yra teisinga. Veikiausiai todėl, nusakydamas menų ir apsimetėliškų įgudimų santykį, Sokratas kalbėjo ne apie teisėjo meną, o apie teisingumą (464 b–c, 465 c, žr. paaišk. *ad* 464 b8). Viso dialogo kontekste retorikos alternatyva yra ne teisėjo menas, o polinė (vadinamųjų teisėjų nuteisto) Sokrato veikla.

522 c4–6

tau, Sokratai, atrodo, kad yra gražu žmogui taip gyventi polyje ir negebėti sau padėti? Kaliklis ir toliau laikosi retorinės grožio sampratos: retorika yra graži, nes padeda turėti polyje galią, o neturėti tokios galios ir negebėti apsiginti yra negražu ir gėdinga. Plg. 447 a, 448 c, e, 462 c *sqq*, 482 e–483 b *sqq*, 485 d–486 c, 510 a–b.

522 c7–d3

jei jis turi vieną dalyką, dėl kurio tu jau ne sykį esi sutikęs: jei yra suteikęs sau pagalbą tuo, kad nieko neteisinga nėra pasakęs ar padaręs nei žmonėms, nei dievams. Juk būtent šią pagalbos sau rūšį mudu jau ne kartą pripažinome pačia svarbiausia. Kaliklio klausimas (522 c4–6) leidžia Sokratui dar kartą apibendrintai priminti ankstesnio svarstymo apie tinkamo (gražaus) gyvenimo pasirinkimą išvadas. Plg. 508 c–509 c. Teisingą elgesį su dievais Sokratas minėjo aiškindamas, kad iš santūrumo plaukia visos kitos

žmogaus dorybės, taip pat ir dievobaimingumas (507 a–c, e). „Eutifrone“ 12 c–e Sokratas siūlo dievobaimingumą laikyti teisingumo dalimi – ta, kuri yra susijusi su „rūpinimusi“ (*therapeia*) dievais (dievų „garbinimą“ graikai vadino *therapeia*); likusioji teisingumo dalis skirta „rūpintis“ žmonėmis.

Kad Sokratas nepripažįsta polio dievų, bet gerbia naujas dievybes, buvo vienas iš dviejų Atėnų teisme jam iškeltų kaltinimų („Apologija“ 24 b, Ksenofontas, „Atsiminimai apie Sokratą“ 1, 1, 1). Antrasis buvo tas, kad jis „gadina“ („žaloja“, *diaphteirei*) jaunimą (plg. paaišk. *ad* 522 b7–9). Tad kaltinimas Atėnų teisme nusakė tiek Sokrato santykį su žmonėmis (jaunaisiais Atėnų piliečiais), tiek su dievais. „Gorgijo“ Sokratas sako, kad tiek vienu, tiek kitu atveju jis yra ramus dėl savo žodžių ir veiksmų teisingumo.

522 d3–6

Tad, jei man parodytų, kad sau ar kitam nesugebu suteikti tokios pagalbos, susigėsčiau... Kad ir vieni du būtume. „Parodytų“ (akivaizdžiai per blankiai) perteikia ἐξελέγχοι. Tas pats veiksmažodis pavartotas 522 d5. Sokratas kalba apie *elenchą* – kritinę oponento teiginių analizę, jo pozicijos paneigimą. *Elenchas* – svarbi „Gorgijo“ tema. Ar Sokratas geba gyvenime likti teisingas, dialoge tiesiogiai nesvarstoma. Sokratas čia įrodinėja, kad daug labiau reikia stengtis pačiam nedaryti neteisybės, nei siekti, kad jos nepatirtum (plg. 527 b).

Sokrato žodžiai rodo, kad jis puikiai supranta, jog pašnekovams nesmagu ir gėda pralaimėti Sokratui (neišlaikyti jo *elencho*) klausytojų būrio akivaizdoje. Sokratas sakė Polui, kad jam rūpi ne minios nuomonė, bet pašnekovo pritarimas (473 e–474 b, 475 e *sq*; taip pat plg. 457 d–458 b).

522 d6–e1

jei dėl tokio negebėjimo tektų mirti, tikrai sielvartaučiau. Bet jei gyvenimą pabaigti turėčiau todėl, kad

nepasinaudojau pataikaujančia retorika, tuomet, esu tikras, pamatytum mane ramiai sutinkant mirtį. „Negebėjimo“ perteikia ἀδυναμία. Plg. anksčiau 522 d4: „nesugebu“ – ἀδύνατον ὄντα. Šiais žodžiais atsiliepiama į ankstesnius dialogo svarstymus apie retorikos teikiamą galią. Tokios galios stoka ir žinojimas, kad nesistengė ja pasinaudoti, netrukdys Sokratui ramiai mirti. „Sokrato apologijos“ Sokratas sako, kad pritrūko ne žodžių, bet „begėdiškos drąsos ir noro sakyti tai, kas būtų labai malonu girdėti“ jo teisėjams, – kad Sokratas raudotų, vaitotų ir darytų bei sakytų įvairius jo „nevertus dalykus“ (38 d–e).

Pažadą „ramiai sutikti mirtį“ tesi „Sokrato apologijos“, „Kritono“, o visų įspūdingiausiai – „Faidono“ Sokratas. Šiuose dialoguose pakartojami ir žodžiai „ramiai sutikti“, pažodžiui „lengvai pakelti“ (ῥᾳδίως φέρειν) mirtį. Plg. „Kritonas“ 38 e (ὡς ῥᾳδίως αὐτὴν καὶ πρᾴως φέρεις), „Faidonas“ 62 c (τοὺς φιλοσόφους ῥᾳδίως ἂν ἐθέλειν ἀποθνῄσκειν), 63 a (οὕτω ῥᾳδίως φέρεις). „Faidone“ draugams aiškindamas, kodėl „lengvai [‚ramiai‘] palieka“ juos, jį globojančius dievus ir „nesielvartauja“ (plg. paaišk. *ad* 511 b6), Sokratas vadina tai dar viena savo „apologija“ (63 b, d, 69 d, e). „Faidono“ Sokratas išplėtoja kitokią „lengvos mirties“ sampratą: „lengvai miršta“ savo, nuo kūno atskirą gyvenimą gyventi pripratinta filosofo siela.

522 e1–2

pačios mirties niekas nebijo, nebent visai neprotaujantis ir nevyriškas žmogus. Bijoma būti neteisingam. Akivaizdu, kad žodžiais „niekas nebijo“ Sokratas nusako siekiamybę, ne empirinę tikrovę. Kartu įkertama Kalikliui: bijoti mirties ir stengtis bet kuria kaina jos išvengti gali „nebent visai neprotaujantis ir nevyriškas žmogus“. Kaliklis šlovino stipriuosius polio žmones, kurie yra „protingi ir vyriški“ (491 b, c, 497 e *sqq*).

„Sokrato apologijoje“ Sokratas teigia, kad bijoti mirties jam, dievo įpareigotam tikrinti atėniečių išmintį ir raginti

juos rūpintis savo siela, viena vertus, būtų taip pat nevyriška, kaip kariui palikti rikiuotę (28 d–e), kita vertus, mirties bijoti jis negalįs todėl, kad nežinąs, kas yra mirtis ir Hadas (29 a *sq*). Pasak jo, sunkiau pabėgti ne nuo mirties, o nuo sielos „niekšystės“ („ydingumo“, πονηρία), kuri „bėga greičiau už mirtį“: lėtesnį Sokratą esą pagavo mirtis, o spartesnius jo kaltintojus – sielos niekšybė (39 a–b).

Daugiau apie „Apologijos“ Sokrato požiūrį į mirtį žr. paaišk. *ad* 522 e5–526 d2.

522 e3–4

jei siela į Hadą atkeliauja sklidina neteisybių, blogiau ir būti negali. Iki šiol neteisybės blogis aiškintas tuo, kad tai svarbiausios žmogaus dalies, sielos, blogybė (477 a–478 e, 479 c). Dabar Sokratas rengiasi nusakyti tolesnes neteisingą sielą turinčio žmogaus gyvenimo pasekmes.

522 e5–527 e7

Sokratas

Sokratas išsiaiškino ir paaiškino viską, ką norėjo išgirsti ir pasakyti apie retorikos teikiamą galią ir jos naudą. Paskutinėje dialogo atkarpoje, Sokrato kalboje apie tai, kodėl jam nėra nei gėda, nei pikta ar baisu, kad atėniečių teisme jam apsiginti nepavyks (521 a2–522 e4), susilieja visos svarbiausios ankstesnių dialogo dalių teminės gijos: galia, (ne)saugumas, teisingumas, teisinga poli(ti)nė laikysena. Vienintelis iki šiol nesvarstytas dalykas – pati mirtis, kurios, pasak Sokrato, „niekas nebijo“ (522 e). Rimčiau apie tai, ką žmogui ir jo sielai reiškia „mirtis“, bus svarstoma „Faidone“. Dabar Platono dialogų Sokratas pasiūlo pirmą išsamesnę pomirtinio gyvenimo viziją.

Tris dialoginio kalbėjimo partijas laimėjęs Sokratas (nuo pokalbio su Kalikliu vidurio šis daugiau tylėjo) dabar pasako

ilgą ir įtaigią parodomąją (epideiktinę) kalbą – „ir tai dialoge, kuris prasidėjo Sokrato Gorgijui skirtu raginimu (499 b–c) susilaikyti nuo ilgų kalbų“ (Jenks, 2007, p. 210). Pridurkime: tai tas Sokratas, kuris nenorėjo klausytis ilgų parodomųjų kalbų (447 b–c). Tačiau paskutinėje dialogo dalyje ėmė aiškėti, kaip Sokratas įsivaizduoja gerą polinę retoriką. Dabar jis pateikia tokio – gero pedagoginio kalbėjimo pamokant jauną ir ambicingą bendrapilietį – pavyzdį. Retorius Sokratas laikosi anksčiau aptartų gerosios retorikos taisyklių. Jis nesistengia suteikti klausytojui malonumo (grubokai jį pagąsdina, 526 e *sq*), bet tikisi dar galįs padaryti jį geresnį.

Retorika gali būti naudinga, jei talkins dalyką išmanančiam sielų gydytojui. Plg. 456 b. J. Beversluisas (2000, 369–376) baigiamąją „Gorgijo“ dalį siūlo laikyti ryškiu Platono pedagogikos lūžio liudijimu: „Platonas žinojimą gerbė taip pat, kaip Sokratas. Gal net labiau. Bet jis pamažu ėmė tikėti, kad Sokratas smarkiai pervertino motyvacinį žinojimo veiksmingumą. Kitaip nei Sokratas, kuris tikėjo, jog, turint omenyje visuotinį laimės siekį, žinojimas yra tiek būtina, tiek pakankama dorybės sąlyga, Platonas ėmė manyti, kad nė vienu atveju taip nėra. ‚Gorgijas‘ žymi sokratiško elencho ir jo grindžiamos moralinės psichologijos pabaigos pradžią. Jį keičia nauja moralės psichologija, kurios ankstyvoji išraiška yra Didysis Mitas“ (2000, p. 371).

522 e5–526 d2

Sokrato pasakojimas apie pomirtinį teismą

Tikėtina, kad įvairiuose Platono veikaluose pomirtinis likimas vaizduojamas skirtingai ne vien todėl, kad Platonas augina ir plečia savo herojaus mintis, bet ir taikantis prie dialogo situacijos bei pokalbio auditorijos.

„Sokrato apologijos“ Sokratas (artimiausias istorinio Sokrato portretas) apie mirties patirtį spėlioja gana atsargiai, nors ir yra tvirtai įsitikinęs, kad kvaila būtų jos bijoti nežinant, ar

kartais mirtis nėra gėris (29 a–b). Už jo išteisinimą balsavusiems teisėjams Sokratas aiškina, kad mirtis turėtų būti arba visiškai nejuntamas nebuvimas, arba persikėlimas į kitą vietą (41 a *sqq*). Regis, pačiam jam išties patraukli atrodo tik antroji galimybė. Pirmoji veikiau tiktų neramios sąžinės kamuojamam Didžiajam karaliui. Pats Sokratas džiaugiasi, kad („jei tai, kas pasakojama, yra tiesa"), persikėlęs į Hadą, jis galės ir toliau vykdyti savo misiją – tikrinti garsių praeities išminčių (gudruolių) išmintį. Kitaip nei tremties į kitą polį atveju, Hade jis už tai nebegalėtų būti nubaustas mirtimi (41 c, plg. 37 c–d). Mirtis „Apologijos" Sokrato nebaugina dar ir todėl, kad jis nedvejoja, jog įprastas dieviškas ženklas jo neapgavęs: mirtis nėra blogis ir teisingam žmogui nieko bloga atsitikti negali (40 a–c, 41 c–d).

„Faidone" (draugams skirtoje savo apologijoje) Sokratas apie pomirtinį sielos gyvenimą pasakoja sielos tverme susirūpinusiems bičiuliams. Didžioji jo pasakojimo („pasakos", *mythos*) apie pomirtinį pasaulį dalis – tikrosios Žemės, kur keliaus iš persikūnijimo gniaužtų ištrūksiančios filosofų sielos, paveikslas. „Gorgijuje" veikiau siekiama ne apginti Sokrato sielų tikrintojo misiją, bet politinės retorikos galia besižavintiems atėniečiams parodyti, kad Sokrato gyvenimas neturės (neturėjo) nelaimingos pabaigos. Anaiptol, – filosofo Sokrato laukia Palaimintųjų salos, o dauguma galingų politikų patirs skausmingų kančių, juo sunkesnių, juo didesnę valdžią turėjo. Baigiamajame „Valstybės" mite taip pat vaizduojama (po mirties daug ryškiau nei šiame gyvenime spindintis) teisingųjų triumfas.

522 e5–523 a3

Įžanga

522 e7–8

jei jau visa kita išdėstei, dėstyk ir šį dalyką. Atrodo, Kaliklis nebeturi jokio ryžto – nei tęsti pokalbį, nei reikalauti, kad jis

būtų baigtas. Paskutiniai Sokrato aiškinimai jį turėjo gerokai sugluminti: Sokratas pripažino, kad atsidūręs teisme veikiausiai turės mirti, tačiau teigia, kad tas pralaimėjimas jo visai neskaudins.

Gali būti, kad Kaliklį sudomino Sokrato žodžiai apie neteisingos sielos Hade tykantį blogį. Išties, jokiame mus pasiekusiame tekste, ankstesniame už „Gorgiją", nerasime pasakojimo, panašaus į tai, kokį dabar dėstys Sokratas. Vis dėlto Kaliklio sutikimas leisti Sokratui papasakoti apie sielos patirtį Hade nė iš tolo neprimena entuziazmo, su kuriuo išklausyti panašius aiškinimus sutinka Sokrato pašnekovai „Faidone" ir „Valstybėje". Plg. „Faidonas" 108 d, 110 b, „Valstybė" 614 b.

523 a1–3

Tu, manau, palaikysi tai pasaka, o aš – pasakojimu. Juk pasakosiu tau visa tai kaip tikrus dalykus. „Pasaka" – μῦθον, „pasakojimu" – λόγον. Kiek šaltesnis atrodo dabartinis Sokrato pašnekovas (plg. ankstesnį paaišk.), tiek ryžtingesnis pats Sokratas. Savo pasakojimą apie pomirtinę sielų patirtį jis pabrėžtinai vadina ne „pasaka" („mitu"), bet nepramanytu (*non fiction*) „pasakojimu", *logu*. Kalikliui Sokrato pasakojimas gali priminti „senių pasaką", tačiau Sokratas jį laiko nuosekliu vienintelio kritiką atlaikiusio teiginio tęsiniu (527 a–c).

„Apologijos" Sokratas tvirtai tiki vien tuo, kad dievai ir po mirties nenustos rūpintis gero žmogaus reikalais (41 c–d). „Faidone" Sokratas savo pasakojimą apie tikrąją Žemę ir jos buveines, į kurias keliausiančios filosofų sielos, vadina „pasaka" („mitu", 110 b) ir sako negalįs teigti, kad viskas yra būtent taip, kaip jis dabar nupasakojo savo bičiuliams (108 d–e, 114 d). „Valstybės" pabaigoje Sokratas papasakoja ne anoniminį padavimą, o konkrečiam asmeniui priskirtą regėjimą, tačiau pačioje dialogo pabaigoje cituodamas patarlę

(„mitas išgelbėtas“; plg. paaišk. *ad* 505 c10–d3), pavadina jį „mitu“ (621 c). „Gorgijo“ Sokratas nenori suteikti pašnekovams ir klausytojams progos abejoti savo „geležinių ir plieninių“ teiginių tiesa. Plg. 509 a.

Sokrato pasakotojo apie pomirtinį sielų būvį tikrumas priklauso nuo pokalbio situacijos ir jo auditorijos, tačiau nekeičia paties pasakojimo (šį kartą tvirtai vadinamo *logu*) žanro. Kvazimitiniai pasakojimai apie pomirtinį sielų likimą vainikuoja (uždeda galvą) visus apolog(et)inio skambesio turinčius Platono dialogus. „Sokrato apologijoje“ iškeltas klausimas apie pomirtinį filosofo sielos išlikimą, „Gorgijuje“ pirmą kartą išsamiai nupasakotas tikrojo sielų teismo scenarijus, „Faidono“ pasakojimu siekiama „užkerėti“ draugų nerimą dėl mirsiančio Sokrato sielos likimo, „Valstybės“ mitu tariamas paskutinis (*eschatologinis*) žodis ilgame („Gorgijo“ klausimus plačiu polio santvarkos mastu aiškinančiame) svarstyme apie sielos ir poli(ti)nės santvarkos teisingumo pranašumą. Pasakojimas apie pomirtinį sielų likimą – neatskiriama išsamesnių aiškinimų apie tinkamą gyvenimo kryptį, tokią, kokia savo gyvenimą kreipė Platono Sokratas, dalis.

Pokalbyje su retorikos gerbėjais Sokratas pabrėžia racionalaus argumentavimo (*logos*) reikšmę ir atsiriboja nuo mitinio kalbėjimo. Su draugais jis kalba atviriau – tiek jo išdėstyti argumentai (*logoi*), tiek vaizdus pasakojimas apie pomirtinį pasaulį nėra galutiniai. Argumentus taip pat būtina toliau tikrinti ir tikslinti („Faidonas“ 107 b). Galutinis atrodo tik Sokrato tikrumas, kad viskas turėtų būti panašiai kaip jo pasakojimuose ir kad viltis, jog teisinga siela sulauks dieviško likimo, yra tokia didelė, kad kvaila būtų nesutelkti į ją visų gyvenimo pastangų („Faidonas“ 114 c–d). Apie sielos likimą mirties akivaizdoje dera *diamythologein* (derinti loginį ir mitinį kalbėjimą) ieškant įtaigumo ir tikėjimo (παραμυθίας καὶ πίστεως) („Faidonas“ 70 b; plg. *ibid.* 61 e, διασκοπεῖν τε καὶ μυθολογεῖν).

Sofistui Protagorui Platono „Protagore“ priskiriamas paviršutiniškesnis, veikiau instrumentinis, požiūris į *logo* ir *mito* santykį. Pasiteiravęs klausytojų, koks įrodymas, kad dorybės („šaunumo“) galima išmokti, jiems labiau patiktų, – loginis argumentavimas (*logas*) ar senesnio žmogaus jaunesniems papasakota pasaka (*mitas*), – ir išgirdęs, kad jis pats gali spręsti, Protagoras renkasi, jo manymu, klausytojams malonesnę mito formą (320 c).

Sokratas sako, kad pasakojimą jis yra girdėjęs, bet neaiškina, kur ir iš ko (524 a–b). „Apologijoje“ svarstydamas apie galimą mirties gėrį jis taip pat remiasi tuo, „kas pasakojama“ (*ta legomena*, 40 c, e, 41 c). Žodžiais „kaip pasakojama“ pradedamas ir „Faidono“ pasakojimas apie pomirtinę sielos kelionę (107 d; plg. *ibid.* 108 c: kaip atrodo tikroji Žemė, Sokratą „įtikino vienas žmogus“). Sokratas remiasi tam tikru žodiniu padavimu, tradicija, tačiau savo šaltinius nurodo nebent labai miglotai. Plg. 493 a *sqq*. „Tradicija“ Platono dialoguose grindžiami ne vien Sokrato svarstymai apie pomirtinę sielos būtį, bet ir jo teiginiai apie sielų „pre-egzistenciją“ bei reinkarnacijų ciklą. Plg. „Menonas“ 81 a–e, „Faidonas“ 70 c–d.

Neabejotina, kad dialogų Sokrato pasakojimai apie pomirtinį sielų gyvenimą neatsirado iš niekur: apie Hado teisėjus ir įvairiems garsiems personažams skiriamą atlygį užsimenama „Odisėjoje“ (XI, 568–571, 576–601), pomirtinius didvyrių džiaugsmus vaizduoja Pindaro „Olimpinės giesmės“ II, 56 *sqq*, o orfikų tekstuose kalbama apie pomirtinę sielų kelionę ir mirusiųjų teismą. Tačiau nieko panašaus į dialogo Sokrato teiginius apie sielos likimo priklausomybę nuo gyvenimo teisingumo, juo labiau vaizdingo pasakojimo apie tai detalių jokioje „tradicijoje“ nerasime.

Geriausiai savo požiūrį į Sokrato kuriamų mitų šaltinius „Faidro“ personažų lūpomis nusako pats Platonas. Iš senesnių žmonių (τῶν προτέρων) Sokrato neva girdėtą istoriją

(pasak Sokrato, „tiesą tik jie patys žino“, 274 c) apie Egipto dievo Teuto išradimus išgirdęs Faidras atsako: „Tu, Sokratai, lengvai kuri egiptietiškus ir kokius tik nori kitokius mitus“ (275 c). Sokratas atsiliepia: „Tau, matyt, svarbu, kas pasakoja ir iš kur jis kilęs, nežiūri vien to, ar išties taip yra, ar kitaip“ (*ibid.*).

Vis dėlto, net ir kuo didesnį tikrumo įspūdį retoriams padaryti siekiantis Sokratas nesako, kad jo girdėtas pasakojimas – tiesa. Sokratas jį Kalikliui pateikia „kaip tikrus dalykus“ (523 a2–3: ὡς ἀληθῆ ὄντα), kuriais jis tiki (524 a–b: „esu girdėjęs ir tikiu, kad tai tiesa“; 526 d: „Mane, Kalikli, šitie pasakojimai įtikina“), ir ragina juo sekti savo pašnekovą (527 c–e). Platono „Septintajame laiške“ tvirtinama, kad „išties visuomet reikia tikėti senais šventais padavimais (λόγοις), nurodančiais mums, kad siela yra nemirtinga ir kad, atsikračius kūno, laukia teisėjai ir tenka sumokėti didžiausias bausmes, todėl reikia manyti, kad patirti net ir didelius nusikaltimus bei neteisybes yra mažesnis blogis nei pačiam juos padaryti“ (335 a).

523 a3–524 a7

Pomirtinio teismo „reforma“: turi būti teisiamos „nuogos“ sielos

Anot Sokrato, dar nuo Krono laikų būta įstatymo, kad teisingai ir dievobaimingai gyvenimą nugyvenę žmonės „po mirties keliauja gyventi į Palaimintųjų salas, visai laimingai, toli nuo blogio; o kas gyveno neteisingai ir nedievobaimingai, atlikti bausmės traukia į kalėjimą, kurį vadina Tartaru“. Teiginys apie „nuo amžių“ galiojantį teismo įstatymą tėra Sokrato pasakojimo pradžia. Anot jo, senoji tvarka, kuomet gyvi teisėjai teisė dar nemirusius žmones, leido teisiamiesiems elgtis taip pat, kaip įprasta Atėnų teisme: niekingą sielą

dengti gražia išvaizda ir liudytojų parodymais apie neva teisingą jų gyvenimą. Pagrindinė Sokrato pradėto pasakojimo žinia – „neseniai“ įvykusi mirusiųjų teismo reforma: nuo istorinių Atėnų praktiką atspindinčios teismo eigos Dzeuso sprendimu buvo pereita prie naujos mirusiųjų sielų vertinimo sistemos pagal Sokrato ginamą „nuogos“ sielos teisingumo matą. Tokia teismo reforma nuostabiai atliepia elenktinę pašnekovų teiginius demaskuojančios Sokrato kritikos kryptį. Platono „Charmido“ įžangoje Sokrato pokalbis metaforiškai palyginamas su sielos nusirengimu: gražaus veido jaunuolio Charmido dėdė Kritijas sako, kad nusirengęs jaunuolis parodytų dar gražesnį kūną, tačiau Sokratas siūlo pirma nurengti jo sielą (jaunuolis jau yra kalbėtis tinkamo amžiaus) ir pasižiūrėti, ar ir ji graži (154 d–e).

Šiapusėje Atėnų polio tikrovėje kritinį tikrinimo ir pašnekovų „nurenginėjimo“ darbą atlieka Platono dialogo protagonistas, o po mirties nuogą sielą apžiūrės „senos šventos“ mitinės tradicijos (plg. ankstesnį paaišk., *in fine*) teisėjai. „Sokrato apologijos“ Sokratas ir po mirties tikėjosi tęsti savo elenktinę veiklą, o Hado teisėjams, regis, skyrė mirusiųjų bylų sprendėjų vaidmenį, tad jo „Hadas“ nedaug skyrėsi nuo Atėnų tikrovės. Plg. V. Ališausko komentarą *in* Platonas (2009), p. 271–272. Homero „Odisėjoje“ XI, 568–571 Minojas taip pat vaizduojamas kaip mirusiųjų tarpusavio bylas sprendžiantis teisėjas. „Gorgijo“ Sokratas savo pasakojime suburia rinktinę žymiausių tradicijos teisėjų kolegiją, kuriai skiriama vertinti nuogas sielas ir, priklausomai nuo tikrosios sielos būklės, ją siųsti į Palaimintųjų salas arba į Tartarą (523 e–524 a).

Tai, ką Sokratas dabar nupasakoja kaip kvaziistorinį pomirtinio teismo reformos įvykį, perteikia skirtumą tarp tradicinės retorinės teismo ir atpildo sampratos ir dialogo Sokrato ginamo teiginio, kad žmogaus gyvenimo vertė ir sėkmė turi būti matuojama tik jo veiksmų ir žodžių teisingumu.

523 a3–4

kaip sako Homeras, perėmę iš tėvo valdžią, Dzeusas, Poseidonas ir Plutonas ją pasidalijo. Apie šias valdžios dalybas „Iliadoje“ XV, 187–192 pasakoja Poseidonas:

Krono mes sūnūs visi, trys broliai, gimę iš Rėjos:
Dzeusas ir aš, ir trečias – šešėlius valdantis Hadas,
Visa mums trims padalyta, kiekvienas gavom po dalį:
Jūras pilkąsias valdyt per amžius, kai metėme burtus,
Nulemta buvo tik man, o Hadui – miglų karalystė,
Dzeusui iškrito dangus su giedra ir debesys tamsūs.
Žemė visiems pasiliko bendra ir aukštas Olimpas.
(Vertė A. Dambrauskas)

523 a5–6

Krono laikais dėl žmonių būta tokio įstatymo. „Krono laikai“ nusako seniausius žmonijos laikus. Anot Hesiodo poemos, kai nemirtingieji olimpiečiai sukūrė pirmąją – aukso žmonių kartą, danguje karaliavo Kronas („Darbai ir dienos“ 109 *sqq*). Nors išskirtinė kai kurių didvyrių pomirtinio buvimo vieta minima jau Homero ir Hesiodo poemose (žr. kitą paaišk.), „Sokrato apologijos“ Sokratas įsivaizduoja, kad Hade galės sutikti tiek šauniuosius praeities didvyrius, tiek garsųjį šventvagį Sizifą (41 a–c). „Apologijos“ Sokratui svarbu, kad su visais jis galės kalbėtis, „Gorgijo“ protagonistui rūpi galutinis teisingo žmogaus triumfas. Pomirtinės nedorėlių kančios ir teisingųjų laimė nusakomos ir baigiamuosiuose „Faidono“ bei „Valstybės“ mituose. Anot abiejų šių mitų, prieš teismą sielos keliauja į tam skirtą vietą („Faidonas“ 107 d *sqq*, 113 d *sqq*, „Valstybė“ 614 c *sqq*). „Faidone“ pasakojama ir apie trečiąją – vidutiniškai gyvenimą nugyvenusių žmonių rūšį ir jų sielų likimą (113 d–e).

Palaimintųjų salos minimos jau Hesiodo „Darbuose ir dienose“: ten Dzeusas skyrė be vargo gyventi herojų kartos

žmonėms (eil. 168–173). Homero „Odisėjoje" minimas Elisijas (Elisiejus arba Eliziejus); ten „į pasaulio kraštą" dievai siųs Menelają:

> Į Elisiejaus laukus, kur gyvena Radamantas šviesplaukis,
> Ten, kur bėga lengvai gyvenimas žmogui mirtingam,
> Kur nei audrų nėra, nei lietų, nei žiemų didžiaspeigių, –
> Ten Okeanas siunčia malonų Zefyro vėjelį,
> Kad jis papūstų gaiviau ir duotų žmonėms atsigauti.
> (IV, 561–568, vertė A. Dambrauskas)

Menelajas į šį palaimingą kraštą pateks ne dėl išskirtinės gyvenimo doros, bet dėl ypatingo giminystės ryšio: „Juk tu Eleną turi ir žentas esi Kroniono" (*ibid.* 569).

523 b3–4

į kalėjimą, kurį vadina Tartaru. „Tartaro" bedugnė minima Homero „Iliadoje" VIII, 13 *sqq*, 478–481 ir Hesiodo „Teogonijoje" 119. Anot „Iliados", ten tūno titanai Japetas ir Kronas (VIII, 479). Valdžios perėjimas Dzeusui ir jo broliams Sokrato nusakytas kaip paprastas ir taikus veiksmas (plg. 523 a5: „perėmę iš tėvo valdžią"), nutylint dramatiškas šio perėjimo aplinkybes (plg. Hesiodas, „Teogonija" 453 *sqq*). „Valstybės" Sokratas aiškina, kad tokios istorijos yra labai netinkamos pasakoti vaikams ir turi būti nuo jų slepiamos (377 e *sq*).

„Faidone" Sokratas išsamiai pasakoja apie keturias į Tartaro angą sutekančias upes (112 a *sqq*).

523 c1

atkeliauja nevertų žmonių. Nevertų bausmės – pas Plutoną, nevertų pomirtinės palaimos – į Palaimintųjų salas.

523 c3–4

teisiamieji, – sakė, – teisiami apsirengę. Sokrato pasakojimas apie apsirengusias sielas yra vienas iš seniausių tekstų,

kur iškyla kūno kaip sielos drabužio vaizdas. Tiesa, Sokrato metafora čia yra bendresnė: siela vilki ne vien kūną, bet ir kilmę bei turtus (523 a5–6). Anot „Kratilo" Sokrato, žmonės Hado bijo todėl, kad sielai ten tenka keliauti nuogai (403 d).

523 c6–d1

Kai vyksta teismas, ateina daugybė liudytojų paliudyti, kaip teisingai jie gyvenę. Besiginčydamas su Polu dėl neteisingai valdžią paėmusio makedonų karaliaus Archelajo laimės, Sokratas sakė, kad nepripažįsta teismuose įprasto retorinio argumentavimo, kai teiginiai įrodomi atsivedant daugybę garbingų liudininkų (471 e *sqq*).

523 d2–4

jų sielas dengia akys, ausys, apskritai, visas kūnas. Visa tai sudaro kliūtį. Kūnas ir jo organai laikomi ne suvokimo įrankiais, bet sielos regą užstojančia kliūtimi. Geriausiai regi pati, kūną su visomis jo juslėmis nusirengusi siela. Kūno kaip sielai pažinti trukdančio priedo samprata, išplėtota „Faidone" 65 a *sqq*, tampa labai būdinga kai kurių vėlesnių platonikų mąstymui (antai Filonas Aleksandrietis, Plotinas).

523 d6–e1

dabar jie apie mirtį žino iš anksto. Prometėjui jau pasakyta, kad šiam dalykui padarytų galą. Platonas remiasi mitine tradicija, anot kurios Prometėjas atėmė iš žmonių žinojimą apie jiems lemtą mirtį. Aischilo tragedijos Prometėjas šį veiksmą ir ugnies dovaną vadina didžiausiomis savo geradarybėmis žmonėms, dėl kurių jis užsitraukė tironiškai valdančio Dzeuso rūstybę – „Prikaltasis Prometėjas" 248–252: „[Prometėjas] Žmonėms aš nebeleidau numatyt likimo. [Choras] O kokius suradai nuo šios ligos jiems vaistus? [Pr.] Apdalijau juos aklomis aš viltimis. [Ch.] Taip, brangią dovaną

žmonėms padovanojai! [Pr.] Be to, aš atnešiau ir ugnį mirtingiesiems" (vertė R. Mironas).

Aischilo Prometėjas vartoja tą patį veiksmažodį – ἔπαυσα, „padariau galą" (eil. 248, išversta „nebeleidau"), kurį savo kalboje kelis kartus pakartoja Sokrato mito Dzeusas (523 c2, d6, 523 e1).

Dievų santykius Sokratas vaizduoja idiliškai. Tikėtina, kad čia esama ir paslėptos ironijos: visi Platono skaitytojai žinojo kitokią įvykių versiją (plg. paaišk. *ad* 523 b3-4). Tačiau Sokrato mito dievai veikia kaip aukščiausia tikrojo teisingumo instancija, todėl neturi kilti abejonių dėl jų pačių veiksmų teisingumo ir tarpusavio santykių darnos. Kita vertus, Dzeusas, skubantis patikinti, kad viską žino geriau už savo valdinius ir viską yra iš anksto numatęs, pavaizduotas su akivaizdžiu sąmoju.

Kodėl, reformuodamas pomirtinį teismą, Dzeusas pasirūpina, kad žmonės apie savo mirtį nežinotų iš anksto? Galbūt nenorėta, kad paskutinę dieną jie suskubtų tiesinti savo sielų ir, staiga nurengtos, jos patikimiausiai liudytų apie viso gyvenimo vertę?

523 e3-4

pačia siela žvelgti į, iš anksto neįspėjus, mirusio žmogaus sielą. Plg. paaišk. *ad* 523 d2-4. „Alkibiade I" plėtodamas sielos kaip tikrosios žmogaus tapatybės (siela – tai žmogus, 130 c) sampratą, Sokratas siūlo Alkibiadui sutikti, kad vienas su kitu bendraudami kalbomis jie „siela bendrauja su siela" (τῇ ψυχῇ πρὸς τὴν ψυχήν) (130 d). Plg. *ibid.* 130 e: „Kai Sokratas vartodamas kalbą kalbasi su Alkibiadu, jis sako kalbas ne tavo veidui, kaip gali atrodyti, bet Alkibiadui, o tai yra siela". Kalba yra sielų bendravimo įrankis. Sokratas įspėja Alkibiadą nepasiduoti gražiaveidžio atėniečių demo žavesiui, bet žvelgti į jį „nusirengusį" (132 a).

523 e7–524 a1

paskyriau teisėjais savo sūnus: du iš Azijos – Minoją ir Radamantą, ir vieną iš Europos – Ajaką. Minojas (arba Minas) ir Radamantas atstovauja Azijai, kadangi juos Kretos saloje pagimdžiusi Europė buvo finikietė. Abu broliai laikyti Kretos valdovais ir siejami su seniausia šios salos įstatymų tradicija. Mirusiųjų tarpusavio bylas sprendžiantis „garbingasis Kronido sūnus“ Minojas minimas „Odisėjoje“ XI, 568–571. Radamantas, anot tos pačios poemos, gyvena Elisijo laukuose (IV, 564). Apie Kretos įstatymų tradicijos pradininkus – su Dzeusu bendravusį Minoją ir didžiai teisingą Radamantą – kalbama Platono „Įstatymų“ įžangoje (624 a *sqq*). Apie Minojo pas Dzeusą išeitus mokslus ir paskelbtus įstatymus išsamiai pasakoja (pseudo) Platono „Minojo“ Sokratas (319 a *sqq*). Anot mitinės tradicijos, Ajakas – Dzeuso ir nimfos Aiginos sūnus. Dievobaimingumu ir *teisingumu garsėjęs vyras buvo kviestas spręsti ne tik žmonių* (Pausanijas, „Graikijos aprašymas“ I, 39, 6), bet ir dievų ginčus (Pindaras, „Istmo giesmės“ VIII, 21 *sqq*).

„Apologijoje“ Sokratas sako, kad, jei pasakojimai apie pomirtinį gyvenimą yra teisingi, atsikratęs vadinamųjų atėniečių teisėjų, Hade žmogus galės sutikti tikruosius: „juk pasakojama, kad ten tokie teisėjauja – Minojas, Radamantas, Ajakas, Triptolemas ir visi kiti savo gyvenime teisingi buvę pusdieviai“ (40 e–41 a).

524 a2–4

pievoje ties sankryža, iš kur eina du keliu: vienas – į Palaimintųjų salas, kitas – į Tartarą. „Odisėjoje“ kelis kartus minima „plėnūnių“ („asfodelų“) pieva (ἀσφοδελὸς λειμών), „kur vėlės gyvena, pabaigusių vargą šešėliai“ (XI, 539, 573; XXIV, 13 *sq*, vertė A. Dambrauskas). Pomirtinio pasaulio pievą (arba pievas) mini daugelis Antikos autorių. Plg. Aristofanas, „Varlės“ 326, 344 *et al.*, Pindaras, fr. 129, „Auksinės plokštelės“,

fr. 20 DK: „Džiaukis, džiaukis eidamas dešiniuoju keliu per šventąsias pievas ir Persefonės giraites". Anot „Valstybės" Ero mito, pievoje, šalia tos vietos, kur Eras stebėjo teisėjų darbą, pasiilsėti ir pabendrauti įsikurdavo iš ilgų kelionių danguje arba po žeme grįžusios sielos (614 e).

Anot Sokrato pasakojimo, teisėjai teisėjauja „ties sankryža, iš kur eina du keliu". „Valstybės" Eras pasakoja, kad sprendimą padarę teisėjai teisingiesiems „liepdavę eiti keliu į dešinę ir aukštyn į dangų [...], o neteisingiesiems įsakydavę eiti į kairę ir žemyn" (614 d, vertė J. Dumčius). „Faidone" Sokratas sako, kad jam į Hadą vedantis kelias „neatrodo nei paprastas, nei vienintelis [...] atrodo, kad iš tikrųjų jis turi daugybę atšakų ir kryžkelių" (108 a). Skirtingi mirusiųjų pasaulio keliai minimi ir orfikų auksinėse plokštelėse: mirusiajam nurodoma eiti dešiniuoju keliu (fr. 20 DK); plg. „Auksinės plokštelės", Naujasis Židinys-Aidai 1998, 7/10, p. 375.

524 a5–7

Minojui suteiksiu valdžią spręsti, jei katram teisėjui kiltų keblumų, kad sprendimas dėl žmonių kelio būtų kuo teisingesnis. Kelios teismo instancijos numatomos ir Platono „Įstatymuose" 766 e–767 a: kilus ginčui, reikia kreiptis į kaimynus, draugus ir liudininkus; jei čia išspręsti ginčo nepavyksta, eiti į „antrosios instancijos" teismą; „o jei abu teismai nesugeba sutaikyti ginčo pusių, trečiasis turės galutinai išspręsti bylą".

524 a8–d7

Siela saugo visas gyvenimo patirties žymes

Sokratas nutraukia savo pasakojimą ir pasidalija išvadomis, kurios, jo manymu, iš jo plaukia. Pasakojimas apie sielų nusirengimą ir teismą leidžia Sokratui atsargiai („mano galva...

man regis“) teigti, kad mirtis yra „dviejų dalykų – sielos ir kūno – išsiskyrimas“. Tokiu mirties apibrėžimu prasideda „Faidono“ svarstymai apie pomirtinį sielos likimą (64 c, plg. 67 d). „Gorgijo“ Sokratui pasiūlytas apibrėžimas padeda toliau kalbėti apie vienos sielos be kūno patirtį. Iki šiol dialoge taip aiškiai apie nepriklausomą sielos gyvenimą kalbėta nebuvo. Kūnas ir po mirties išlaiko savo išvaizdą ir įvairias žymes. Sokratas gana išsamiai ir vaizdžiai apie jas kalba galbūt todėl, kad nori klausytojus nuteikti įsivaizduoti, jog ir siela panašiai išsaugo tiek savo prigimtinį vaizdą, tiek gyvenimo darbų paliktas žymes. „Faidono“ Sokratas nei nuogos sielos vaizdo, nei jos apžiūros nenusako taip iškalbingai, kaip dabar „Gorgijuje“, tačiau jo žodžius, esą „vykdama į Hadą siela neturi ničnieko, tik tai, kas joje kasdieniu penu buvo išugdyta ir išauklėta“ (107 d), galima būtų suderinti su „Gorgijo“ mito versija.

524 a8–b1

Štai ką, Kalikli, esu girdėjęs ir tikiu, kad tai tiesa. Sokratas nesako žinąs, kad papasakota istorija – tiesa. Jis ja tegali tikėti (πιστεύω). „Faidono“ Sokratas ne sykį pakartoja, jog *tiki* pasakojimu apie tikrąją Žemę (108 c–109 a). Plg. paaišk. *ad* 523 a1–3.

524 b2–4

mirtis, man regis, yra ne kas kita, kaip dviejų dalykų – sielos ir kūno – išsiskyrimas. J. Beversluisas, man regis, teisus pabrėždamas, kad čia pirmą kartą *expliciter* skelbiamo „metafizinio Platono dualizmo“ sėklų esama „Sokrato apologijoje“ 40 e4–7 ir „Kritone“ 54 c6–8, ir kad nėra reikalo per daug abejoti, kad „Apologijos“ ir „Kritono“ Sokratui patinka pomirtinės palaimos viltis, ir „pernelyg stengtis pabrėžti [*over-emphasize*] skirtumą tarp Sokrato ir Platono“ (2000, p. 365, n. 39).

„Sokrato apologijoje" Sokratas svarsto, kad mirtis yra arba visai nejuntama nebūtis, arba, „kaip pasakojama", sielos persikėlimas į kitą vietą (40 c). „Faidone" Sokratas tokį patį apibrėžimą, kaip dabar „Gorgijuje", pateikia nedvejodamas, o Sokrato bičiulis Simijas ryžtingai jam pritaria (64 c, plg. 67 d).

524 b4–6

kai jiedu vienas su kitu išsiskiria, kiekvienas iš jų vis dėlto lieka tos pačios būklės, kokios buvo žmogui tebesant gyvam. „Faidone" Sokratas svarsto, kad, jei kūnas po mirties ne iškart suyra, bet gali išlikti ganėtinai ilgą laiką, juo labiau tikėtina, kad išliks ir siela (80 c *sqq*). „Gorgijo" Sokratui dabar labiau nei kas nors kita rūpi pomirtinės kūno ir sielos būklės „paralelizmas" – abu išlaiko nugyvento gyvenimo paliktas žymes.

524 c5

užkietėjęs niekdarys. Μαστιγίας (iš μάστιξ, -ῑγος, „botagas", „rimbas") – rimbo besiprašąs nenaudėlis. Žodis *mastigias* verčia galvoti tiek apie rykščių paliekamas žymes, tiek apie nedorą sielą, todėl puikiai tinka Sokrato aiškinimui. Plg. 524 e3–524 a2: „paėmęs Didžiojo karaliaus, kokio kito karaliaus arba valdovo sielą, pamato, kad joje nėra nieko sveika, bet visa siela nusėta rimbo randų ir melagingų priesaikų bei neteisybių žaizdų, kurias joje paliko kiekvienas žmogaus darbas".

524 d3–7

Tas pat... yra ir sielai: viskas joje aiškiai matyti, kai lieka nuoga, nuvilkus kūną: ir prigimties dalykai, ir patyrimai, kuriuos žmogus turėjo sieloje, kai ėmėsi vieno ar kito darbo. Sokratas kalba tiek apie teberegimą sielos prigimtį, tiek apie jos darbų paliktas žymes. Vieno ar kito valstybės luomo žmogui tinkama sielos prigimtis, ypač sargybinių

filosofų sielų prigimtis – svarbi „Valstybės“ tema, tačiau dabar Sokratui kur kas labiau rūpi teisingų arba neteisingų sielos darbų įspraustos žymės, o prigimtį jis mini išlaikydamas palyginimo su kūnu paralelę: lavonas turi tiek prigimtines savybes (plg. 524 b6, c1), tiek gyvenimo paliktus pėdsakus.

524 d7–526 d2

Teisėjo darbas ir skiriamos bausmės. Galingų valdovų ir filosofų likimas

Teiginį apie sieloje gyvenimo patirčių paliekamas žymes Sokratas pateikė kaip savo asmeninę prielaidą. Ja remdamasis jis grįžta prie mitinio pasakojimo apie pomirtinį teismą. Jei sieloje, kaip jis siūlė manyti, įsispaudžia visos neteisingų darbų žymės, teisėjams, regis, turėtų būti nesunku taikliai įvertinti sielos būklę. Sokratas sielų vertinimą lygina su gydytojų veikla: įvertinę sielos vaizdą, teisėjai nusprendžia, ar įmanoma ją pagydyti (ištiesinti) skausmingomis bausmės procedūromis, ar teks kreivą pakabinti Hado kalėjime kaip vaizdinę edukacinę priemonę, atgrasančią kitas sielas nuo neteisybės.

Sokratas kandžiai atsiliepia į ankstesnes pašnekovų kalbas apie galingų valdovų (Polas) ir savo poreikius nevaržomai tenkinti gebančių stiprių žmonių (Kaliklis) laimę: juo didesnę žmogus turi valdžią ir galią, juo didesnė tikimybė, kad jo siela bus subjaurota neteisingų gyvenimo darbų ir sulauks griežto vertinimo. O štai į politiką nesikišęs, privataus žmogaus („idiotišką“, plg. paaišk. *ad* 526 c1–2) gyvenimą nugyvenęs žmogus vertintojams galės parodyti stulbinamo grožio sielą. „Sokrato apologijoje“ Sokratas svajoja Hade tęsti savo elenktinę veiklą, „Gorgijo“ protagonistas vaizduoja filosofo ir filosofinio gyvenimo triumfą.

Platono „Faidono“ ir „Valstybės“ mituose nusakomi įvairūs sielų reinkarnacijos ir galimybės jos išvengti atvejai.

„Faidono“ Sokratas, bičiuliams aiškindamas, kaip siela turi būti pratinama gyventi be kūno, rodo kelią, kuriuo eidami filosofai galės ištrūkti iš įsikūnijimų rato. „Gorgijo“ Sokratas tiesiogiai reinkarnacijos nemini, tačiau jo pasakojime ji neabejotinai numatoma: gydytinos neteisingos sielos, atlikusios skirtą bausmę (gydomąsias procedūras), grįš į kūno gyvenimą, nebepagydomos virs mitinėmis Hado baidyklėmis, o labai gražios filosofų sielos iškeliaus į dievišką palaimą.

524 d8–e1

kurie iš Azijos – pas Radamantą. Nuo Azijos numirėlių pradedama, regis, todėl, kad ten būta galingiausių ir turtingiausių valdovų, visų pirma – pats Didysis karalius. Žr. kitą paaišk.

524 e3–5

paėmęs Didžiojo karaliaus, kokio kito karaliaus arba valdovo sielą, pamato, kad joje nėra nieko sveika. Polas Didžiojo karaliaus gyvenimą laikė abejonių nekeliančiu laimės (sėkmės) pavyzdžiu. Sokratas atsakė, kad apie laimę galėtų spręsti tik pagal žmogaus „išprusimą ir teisingumą“, galbūt „išugdytą teisingumą“ (παιδείας ὅπως ἔχει καὶ δικαιοσύνης). Galima prisiminti, kad, anot „Faidono“ Sokrato, siela į Hadą išsineša tik tai, kas joje buvo išugdyta ir išpuoselėta – „išprusimą“ ir „ugdybą“ (οὐδὲν... ἄλλο... πλὴν τῆς παιδείας τε καὶ τροφῆς, 107 d).

524 e5–525 a1

visa siela nusėta rimbo randų ir melagingų priesaikų bei neteisybių žaizdų, kurias joje paliko kiekvienas žmogaus darbas. „Nusėta rimbo randų“ – διαμεμαστιγωμένην. Plg. paaišk. *ad* 524 c5 („užkietėjęs niekdarys“). Priesaikos laužymas nuo seniausių laikų graikų laikytas didele šventvagyste. „Iliados“ kariai duodami priesaiką šaukiasi dievų, kurie baudžia „žmogų šešėlių šaly už kreivą priesaiką duotą“

(III, 276 *sqq*, vertė A. Dambrauskas; plg. XIX, 258 *sqq*). Anksčiau Sokratas kalbėjo apie gražaus paviršiaus dengiamas sielos žaizdas. Dabar jos atsiveria prieš teisėjo akis.

„Paliko" perteikia ἐξωμόρξατο – ganėtinai reto, veikiau poetų (Euripido) žodyno veiksmažodžio ἐξομόργνυμι forma. Tiesioginė žodžio reikšmė – „nusivalyti" (į ką nors), todėl „sutepti" (kuo nors).

525 a2–3

kreiva dėl melo ir pagyrūniškumo. Melas ir pagyrūniškumas gali būti siejami su pagyrūniška retorių laikysena (retoriai visur laimi, plg. 456 a *sqq*) ir nenoru žiūrėti tiesos (plg. 454 d–455 a, 458 e–459 e, 471 e–472 a).

525 a3

nėra jokio tiesumo, nes ji išaugo be tiesos. Graikų kalboje nesama tokio akivaizdaus ryšio tarp „tiesumo" (εὐθύ) ir „tiesos" (ἀλήθεια), kokį verčia įžvelgti lietuviškas vertimas. „Išaugo" perteikia τεθράφθαι. Galima versti „buvo išauklėta / išugdyta". Plg. paaišk. *ad* 524 e3–5.

525 a3–6

sielą, dėl valdžios, prabangos, darbų įžūlumo ir palaidumo sklidiną nedarnos ir bjaurumo. „Valdžia" perteikia ἐξουσία, galimybę daryti tai, ką sumanai. „Įžūlumas" (ὕβρις) nusako santūrumo (σωφροσύνη) priešingybę. Galia daryti ką sumanai žavėjosi Polas (plg. 466 c, 468 e), prabanga ir galimybė nevaržomai tenkinti visus savo norus – Kaliklio idealas (plg. 492 c).

„Nedarna ir bjaurumas" (ἀσυμμετρία τε καὶ αἰσχρότης) – tikrų menų ugdomos gražios tvarkos (*kosmo*) ir santūraus darnumo (*kosmiotēs*) priešingybė. Plg. 506 e *sq*, 507 e–508 a. „Filebo" Sokratas daro išvadą, kad svarbiausi gero gyvenimo

ingredientai yra „matas ir darna“ (μετριότης καὶ συμμετρία), o grožio, darnos ir tiesos trejybė nusako visą Gėrio galią (64 c–65 a).

525 a6–7

be jokios pagarbos tiesiai siunčia kalėjiman, kur patekusi ji turės kentėti jai priklausančias kančias. „Be jokios pagarbos“ – ἀτίμως. Sokratas atsiliepia į Kaliklio gąsdinimą (486 b–c), esą filosofijos laiku nepalikęs žmogus polyje veikiausiai liks „begarbis“, t. y. neteks visų arba dalies piliečio teisių. Žr. paaišk. *ad* 486 c1–2 („gyvens jis polyje tiesiog begarbis?“).

„Kentėti“ perteikia dar vieną (plg. paaišk. *ad* 524 e5–525 a1) poetinio žodyno žodį – ἀνατλῆναι (aoristo ἀνέτλην bendratis). Regis, Platonas siekia mitiniam Sokrato pasakojimui suteikti poetinio skambesio. Tai būtų suprantama: Sokratas sakė, kad į Kaliklio Dzeto kalbą mielai atsakytų Euripido tragedijos Amfiono žodžiais (506 b).

525 b1–8

atlikdamas bausmę ir kito teisingai baudžiamas, turės arba pats tapti geresnis ir gauti naudos, arba būti pavyzdžiu kitiems, idant šie, matydami, ką jis kenčia, iš baimės pasidarytų geresni. Taikydami bausmes teisėjai daro tai, ką, anot Sokrato, turėtų daryti tikri politikai (ir piliečiai), – siekia, kad žmonės taptų geresni. Apie terapinį bausmės poveikį Sokratas kalbėjo 476 a–479 d. Jis sakė, kad reikia „paskubėti, idant įsisenėjusi neteisybės negalia nevirstų nebepagydomu sielos pūliniu“ (480 b). Dabar paaiškėjo, kas laukia nebepagydomų sielų. Žodžiai apie teigiamą nepagydomų nedorėlių pavyzdžio poveikį kitoms sieloms rodo, kad manoma, jog atgrasius pavyzdžius regінčios sielos dar sugrįš į kūnų gyvenimą.

Platono dialogo Protagoras aiškina, kad protingai baudžiantys žmonės visada baudžia ne tam, kad atkeršytų už

padarytą neteisybę, bet siekdami nuo būsimų neteisybių atgrasinti tiek patį nusikaltėlį, tiek jo patiriamą bausmę reginčius žmones („Protagoras“ 324 a–c).

„Faidone“ skiriamos penkios sielų rūšys ir jų likimai: 1) vidutiniškai gyvenimą nugyvenusios sielos (tokios yra daugumos žmonių), apsivaliusios Acherusiados ežere ir atsilyginusios už neteisybes, gauna atleidimą, o už gerus darbus – atlyginimą; 2) „tie, dėl kurių nutariama, kad jie nepagydomi – tokie dideli jų nusižengimai [...] – tokius derama lemtis nusviedžia į Tartarą, iš kur jie niekad nebeišlipa“; 3) „kurių nusižengimai pripažįstami nors ir pagydomais, tačiau dideliais [...] tokie neišvengiamai patenka į Tartarą, tačiau patekusius ir išbuvusius ten metus juos išmeta bangos“ ir, atsidūrę prie ežero, jie gali permaldauti nuskriaustuosius, kad patektų į ežerą; 4) „o tie, kurių gyvenimas pripažįstamas nepaprastai dievobaimingu, išvaduoti iš šių vietų Žemėje ir paleisti tarsi iš kalėjimo nueina aukštyn į tyrą buveinę ir apsigyvena Žemės paviršiuje“; 5) tie iš jų, kurie pakankamai apsivalė filosofija, toliau gyvena visai be kūno ir keliauja į dar gražesnes buveines“ (113 d–114 c). Apie auklėjamąją nepagydomų sielų paskirtį „Faidone“ nekalbama. „Valstybės“ mite taip pat skiriama nepagydomų nedorėlių kategorija – dauguma jų tironai. Kitos sielos turi progą pamatyti jų baisias kančias, sužinoti, už ką jos kankinamos, ir, tikėtina, pasimokyti (615 c–616 a).

Pomirtinis teismas nėra pagrindinė „Faidro“ mito apie sparnuotą sielos prigimtį tema. Vis dėlto ir čia skiriamos greičiau už kitas iš kūnų pasaulio ištrūkstančios filosofų sielos. Visos kitos, baigusios pirmąjį savo gyvenimą, yra teisiamos, o po teismo vienos patenka į požemio kalėjimus, kitos – į tam tikrą vietą danguje, kur leidžia laiką taip, kaip gyveno žmogaus kūne. Po tūkstančio metų ir vienos, ir kitos eina rinktis antrojo gyvenimo (249 a–b). Nepagydomų ir visiems laikams Tartare uždaromų sielų „Faidro“ Sokratas nemini.

Anot Platono „Įstatymų" Atėniečio, vienas iš nepagydomiems nusikaltėliams skiriamos mirties bausmės tikslų – kad kiti turėtų nuo neteisingų veiksmų atgrasantį pavyzdį (862 e *sq*).

525 b6–8

Ta nauda ir čia, ir Hade ateina tik per skausmus ir kančias. Kalbėdamas su Polu Sokratas lygino skausmingo gydymo naudą su terapiniu taip pat skausmingos bausmės poveikiu (478 b–479 c).

525 d1–2

tarp jų atsidurs ir Archelajas, jei Polas sako tiesą, ir kiti tokie tironai. Polas apie Makedonijos valdovą Archelają pasakojo norėdamas parodyti, „kad daugybė neteisingai besielgiančių žmonių yra laimingi" (470 d *sqq*). Pasakojimo istoriškumas kelia abejonių. Plg. paaišk. *ad* 470 c9–471 d2 („Makedonų valdovo Archelajo pavyzdys"). Sokrato žodžiais „jei Polas sako tiesą" galbūt taip pat norima pasakyti, kad nebūtina juo tikėti.

Anot „Valstybės" mito, dauguma iš Tartaro pragarmės ištrūkti negalinčių žmonių yra tironai (615 d). Ryškiausias tarp jų – Ardiajas, „prieš tūkstantį metų buvęs vieno Pamfilijos polio tironu". Šio Ardiajo nusikaltimai primena tuos, kuriuos Polas priskyrė Archelajui: „Apie jį buvo pasakojama, kad jis nužudęs savo seną tėvą ir vyresnįjį brolį ir padaręs daug kitokių baisių nusikaltimų" (615 c–d, vertė J. Dumčius).

525 d4–5

dauguma tų pavyzdžių padaryti iš tironų, karalių, valdovų ir polių veikėjų. „Valdovų" – δυναστῶν. Plg. paaišk. *ad* 492 b3–4. „Polių veikėjų" – τὰ τῶν πόλεων πραξάντων, „dirbusių polio darbus". Taip įprastai įvardijami politikai.

Nė vieno nepagydomai neteisingo politiko pavyzdžio Sokratas nenurodo. Vargu ar jis mano, kad tokie buvo jo kritikuojami Atėnų polio lyderiai.

525 d5-6

turėdami didžiausią galią, jie ir padaro didžiausius ir bedieviškiausius nusikaltimus. E. R. Doddsas (p. 342), komentuodamas tokius dialogo Sokrato teiginius, primena garsią lordo Actono maksimą: *Power tends to corrupt, and absolute power corrupts absolutely. Great men are almost always bad men.*

525 d6-e2

Homeras tai paliudija. Juk Hade amžinai baudžiamus jis pavaizdavo karalius ir valdovus: Tantalą, Sizifą ir Titiją. Apie amžiną bausmę kenčiančius Titiją, Tantalą ir Sizifą kalbama „Odisėjoje“ XI, 576 *sqq*. Anot mitinės tradicijos, Tantalas buvo Frigijos (arba Lidijos) karalius, Sizifas – Efiros (Korinto). Titijas ir Tantalas žinomi kaip Dzeuso sūnūs. Visi nusikalto šventvagiškai pasielgę su dievais olimpiečiais. „Odisėjoje“ minima tik Titijo bausmės priežastis: „Jis mat Lėtonę užpuolė, Kronido gulovę garbingą“ (XI, 580, vertė J. Dumčius).

525 e2-4

apie Tersitą, ar kokį nors kitą nedorą privatų žmogų, joks poetas nepasakoja, kad būtų nepagydomas ir sulauktų didelės bausmės. „Iliadoje“ II, 212 *sqq* Tersitas nusakytas kaip labai bjaurios išvaizdos, nepaprastai plepus ir įžūlus žmogus, nuolat keikdavęs Achilą, Odisėją, užsipuolęs ir „Agamemnoną šviesų“. Tersitas puola karalius, ne dievus, tad ir nėra labai baudžiamas. „Iliadoje“ nėra minimas Tersito patronimas, todėl tikėtina, kad jis nekilmingas karys. Vėlesnėje epinėje tradicijoje jis siejamas su Aitolijos karalių gimine. Anot „Valstybės“ mito, juokdarys Tersitas kitam įsikūnijimui pasirenka beždžionės gyvenimą (620 c).

„Privatus žmogus" perteikia ἰδιώτης; taip Atėnuose vadino žmogų, kuris rūpinosi ne polio bendruomenės, o savo asmeniniais reikalais. „Sokrato apologijoje" Sokratas aiškina, kad vengti viešos politinės veiklos (*dēmosieuein*) jį įspėjo daimoniškas jo ženklas: už teisingumą polyje išties kovojantis žmogus turįs veikti privačiai (*idiōteuein*), ne viešai (*mē dēmosieuein*), jei nenori kaip mat pražūti (31 c–32 a). Sokratas ragino Kaliklį prieš imantis viešos polio veiklos (514 a5 *sq*: δημοσίᾳ πράξοντες) pasižiūrėti, ar juodu jau yra ką nors gera nuveikę *privačiai* (kaip *idiōtai*, 514 b6: ἰδίᾳ).

Anot „Valstybės" mito, tarp Tartare uždarytų nusikaltėlių „buvo ir vienas kitas paprastas žmogus (ἰδιῶταί τινες), padaręs baisius nusikaltimus" (615 d, vertė J. Dumčius).

526 a2–3

Vis dėlto niekas netrukdo tarp jų rastis ir geriems vyrams. Tokiais išties verta gėrėtis. „Geri... gėrėtis" – ἀγαθοὺς... ἄγασθαι (t. p. plg. 526 c5: ἠγάσθη). „Kratile" siūloma τὸ ἀγαθόν kildinti iš ἀγαστόν ir θοόν: „gėris (τἀγαθόν) yra pasigėrėtinos (ἀγαστῷ) greitumo (θοοῦ) dalies vardas" (412 c). Plg. *ibid.* 422 a. Šiuolaikinės kalbotyros mokslas nežino patikimos žodžio ἀγαθός etimologijos.

526 a3–5

sunku, Kalikli, ir visokeriopai girtina, jei, turėdamas didelę galią daryti neteisybes, žmogus teisingai nugyvena savo gyvenimą. Kaliklis save tvardančius žmones vadino kvailiais (491 e) ir klausė: „Kam nuo pradžios pasisekė arba gimti karalių vaikais, arba patiems įgimtais gabumais pasiekti valdžios – tironiškos arba savo grupelės, kas tokiems žmonėms išties gali būti gėdingiau ir blogiau už santūrumą ir teisingumą"? (492 a).

526 a6-b1

Būta ir čia, ir kitur, manau, ir dar bus gražių ir gerų žmonių, iškilių gebėjimu tvarkyti tai, kas jiems patikėta. Kartu su Kalikliu ieškodamas gerųjų politikų Sokratas tokių Atėnų praeityje nerado. Tiesa, dabar jis kalba ne apie gebėjimą daryti piliečius geresnius, bet apie gebėjimą („šaunumą“, „iškilumą“, ταύτην τὴν ἀρετήν) tvarkyti jiems patikėtus reikalus. Būtent tokią šlovę buvo pelnęs Aristidas. Žr. kitą paaišk.

526 b1-3

Vienas net labai žymus, ir tarp kitų graikų – Aristidas, Lisimacho sūnus. Aristidas (apie 530–468 m.) buvo vienas iš atėniečių strategų Maratono mūšyje, kitais metais (489–488 m.) buvo išrinktas archontu eponimu. Aristidas buvo aristokratinės pakraipos politikas, Temistoklio ir jo laivyno plėtros programos oponentas. Konfliktas baigėsi Aristido ostrakizmu, tačiau persų žygio į Graikiją pradžioje Aristidas ir kiti tremtiniai buvo pakviesti grįžti į Atėnus, kartu su Temistokliu vadovavo graikų laivynui Salamino mūšyje, Plutarcho žiniomis, turėjo vyriausią valdžią Platajų mūšyje („Aristidas“ 11). Aristidas pelnė Jonijos graikų pasitikėjimą ir tapo pagrindiniu prieš persų suburtos Delo sąjungos „architektu“ (plg. Plutarchas, „Aristidas“ 23). Pasak Plutarcho, Aristidas taip teisingai paskirstė į bendrą Delo sąjungos iždą mokėtinus mokesčius, kad graikai jo administravimo metus šlovino kaip jų pirmtakai – Krono amžių (*ibid.* 24). Herodotas rašo, kad, jo nuomone, atėnietis Aristidas, kurį demas buvo išvaręs iš polio („ostrakizavo“), „kiek teko patirti apie jo būdą“, buvo „geriausias ir teisingiausias žmogus Atėnuose“ („Istorija“ VIII, 79). Jau savo politinės karjeros pradžioje Aristidas gavo pravardę Teisingasis.

Anksčiau, kritikuodamas garsius Atėnų politikus, Sokratas sakė, kad demo jiems skirtos bausmės rodo, kad jie

negebėjo padaryti piliečių geresnių (515 c–516 e). Ostrakizmo sulaukusį Aristidą jis, regis, taip pat turėtų laikyti nevykusiu demo ugdytoju. Tiesa, Aristidui ostrakizmas buvo skirtas karjeros pradžioje, o vėliau jis buvo labai sėkmingas politikas ir – retas atvejis Atėnų politikoje – iki gyvenimo pabaigos nebuvo užsitraukęs demo nemalonės.

Sokratas Kalikliui siūlė politinę veiklą pradėti nuo konkrečių žmonių ugdymo (515 a). Taikant šį politinės veiklos kriterijų, Aristidą, regis, taip pat sunku būti pripažinti geru politiku. „Lacheto“ pradžioje Sokrato patarimo prašantys Aristido sūnus Lisimachas ir Tukidido sūnus Melesijas pasiguodžia, kad jų tėvai puikiai kariavo ir tvarkė ne tik savo polio, bet ir sąjungininkų reikalus, tačiau visai nepasirūpino savo vaikų auklėjimu (179 c–d). „Menone“ Sokratas panašiai nurodo pašnekovui Anitui, kad Aristidas, nors pats buvo geras žmogus, sūnų vargu ar padarė geresnį; tiesa, pasirūpino, kad įprastų mokslo dalykų mokytojai jį išmokytų kuo puikiausiai.

526 b7–8

siunčia į Tartarą pažymėjęs, ar pagydomas, ar nebepagydomas jis jam atrodo. „Valstybės“ Eras pasakoja, kad teisėjai, prieš siųsdami nuteistuosius skirtingais keliais, užkabindavo jiems ženklus (σημεῖα) – teisingiems priekyje, neteisingiems užpakalyje, – kur sužymėdavo visus jų darbus (614 c).

526 c1–2

kartais, pamatęs kitokią sielą, nugyvenusią doros ir tiesos gyvenimą. Dorai ir teisingai gyvenusio žmogaus atvejis minimas kaip retesnė išimtis.

526 c2

kokio nors privataus žmogaus. Plg. paaišk. *ad* 525 e2–4 („... ar kokį nors kitą nedorą privatų žmogų“).

526 c3–5
ypač filosofo, kuris gyveno dirbdamas savo darbą ir kitur nesikišdamas, gėrisi ja ir siunčia į Palaimintųjų salas. Sokratas atsiliepia į Kaliklio raginimą greičiau mesti filosofiją ir imtis rimtų polio darbų (485 c–486 c). Anot jo, panašių raginimų nepaisęs filosofas neturės dėl ko gailėtis.

„Dirbančiu savo darbą" (pažodžiui – „tai, kas savo", τὰ αὑτοῦ) graikai vadino į svetimus reikalus nesikišantį arba politikai tolimą žmogų. „Charmide" pašnekovas pasiūlo Sokratui aptarti apibrėžimą, teigiantį, kad „būti santūriam reiškia dirbti savo darbą", „rūpintis savo reikalais" – τὸ τὰ ἑαυτοῦ πράττειν (161 b). Sokratas parodo tokio apibrėžimo problemiškumą: vargu ar polis būtų gerai tvarkomas, jei kiekvienas jame išties dirbtų tik savo darbą ir sau. „Valstybėje" siūlydamas įsivaizduoti besikuriantį polį Sokratas svarsto, kad jo piliečiai turėtų dalytis savo darbo vaisiais, o ne kiekvienas „pats sau dirbti savo darbą" (370 a); kita vertus, vėliau paaiškina, kad teisingumas atsiranda tuomet, kai kiekvienas (polio luomas ir sielos pradas) „dirba savo darbą" (433 a–b, 434 c, 443 c, plg. „Alkibiadas I" 127 c).

„Valstybėje" ryškiai primindamas „Sokrato apologijos" motyvus, Sokratas kalba apie didžios sielos filosofą: „ramiai gyvendamas ir dirbdamas savo darbą", jis tikisi likti nesusitepęs polį užtvindžiusiais neteisingais bei nedorais darbais ir „išsiskirs su šiuo gyvenimu turėdamas gražią viltį, švelniai bei taikiai" (496 e). Dabar žodžiais apie „savo darbą" Sokratas veikiausiai nusako ne tik nuošalų filosofo gyvenimo būdą (plg. 485 d *sq*, 521 c), bet ir jo veiklą. „Sokrato apologijoje" 33 a Sokratas panašiai gretina „savo darbą" ir įprastas savo kalbas (λέγοντος καὶ τὰ ἐμαυτοῦ πράττοντος).

„Kitur nesikišdamas" perteikia οὐ πολυπραγμονήσαντος. Πολυπραγμοσύνη – veikimo dirbant „savo darbą" (τὰ ἑαυτοῦ πράττειν) priešingybė. Plg. „Valstybė" 433 a–b: „Kad dirbti

savo darbą ir nesikišti kitur (μὴ πολυπραγμονεῖν) yra teisingumas – tai mes irgi iš daug ko esame girdėję, ir patys ne sykį esame sakę“; taip pat 434 b–c ir 443 d.

„Valstybėje“ Sokratas aiškina, kad filosofo gyvenimą ir būtiną tarnystę poliui baigę filosofai, parengę sau pamainą, iškeliauja gyventi į Palaimintųjų salas (540 b). Iškeliauja ne galutinai: anot šio dialogo baigiamojo mito, tikėtina, kad tikrai filosofiškai gyvenęs žmogus, jei ne paskutinis gauna rinktis, „ne tik čia gyvena laimingas, bet ir iš čia ten bei atgal keliaus ne šiurkščiu žemės keliu, bet lygiu dangiškuoju“ (619 e). „Faidono“ Sokratas pasakoja, kad filosofai iškeliauja į pačias gražiausias buveines, kurių dialogo Sokratas nebespėsiąs aprašyti (114 b–c). Anot „Faidro“, filosofų sielos anksčiau už visas kitas (po trijų tūkstantmečių ciklų) ištrūksta iš persikūnijimų rato (249 a).

526 c6–7

abudu teisėjai turi po lazdą. Lazda (ῥάβδος) Atėnuose buvo įvairių pareigūnų atributas. Teisėjų lazda vadinta βακτηρία. Plg. Aristotelis, „Atėniečių polio santvarka“ 63, 2; 65, 1 *sqq*; 69, 2, Demostenas, *Or.* XVIII, 210.

526 d1

Tokį jį sako matęs Homero Odisėjas: „Rankoj turėjo jis skeptrą auksinį ir mirusius teisė“. „Odisėja“ XI, 569, vertė J. Dumčius.

526 d3–527 e7

Baigiamieji Sokrato įspėjimai ir raginimai Kalikliui

Baigdamas savo kalbą ir visą dialogą, Sokratas atgręžia į Kaliklį judviejų pokalbio pradžioje Kaliklio Sokratui skirtus įspėjimus ir paraginimus. Anot baigiamosios Sokrato

kalbos, padėti sau, kai tos pagalbos tikrai reikės, negebės ne privatus filosofas Sokratas, o pats politikas ir retorius Kaliklis. Sokratas nenori vaizduoti pomirtinio teismo įvykio kaip vienintelės, pagaliau tikrą gyvenimo vertę nurodančios instancijos. Jis pabrėžia dabartinio ir būsimo gyvenimo tęstinumą: „mėginsiu gyventi būdamas išties kiek įstengiu geriausias ir taip mirti, kai mirsiu“; „negalite įrodyti, kad reikia gyventi kitokį gyvenimą, o ne tą, kuris ir ten, kaip matėme, bus naudingas“; „lydėk ten, kur nukeliavęs būsi laimingas, tiek gyvendamas, tiek baigęs gyvenimą“; „šis gyvenimo būdas yra geriausias: gyventi ir mirti puoselėjant teisingumą ir visas kitas dorybes“. Pomirtinio teismo teisėjai ne keičia čia galiojančias sielos gyvenimo taisykles, bet jas *apnuogina*.

Dialogas baigiamas gerosios retorikos pavyzdžiu: Sokratas tikrai nepataikauja pašnekovui, bet siekia jį padaryti geresnį. Pats Sokratas jau yra „įtikintas“ savo pasakojimo tikrumu (526 d4: πέπεισμαι) ir ragina Kaliklį juo patikėti („pasiduoti jo įtaigai“, 527 c4–5: ἐμοὶ οὖν πειθόμενος ἀκολούθησον). Sokratas tikina, kad jo pokalbis su trimis išmintingiausiais amžininkais graikais leido surasti geriausiai kritiką atlaikantį teiginį, kurio galima ir verta laikytis keliaujant per gyvenimą (plg. paaišk. *ad* 527 b2–4). Tai yra svarbiausia dialogo žinia. Imtis polio reikalų Sokratas ragina tik tuomet, kai puoselėjama tiesa ir dorybė leis turėti tvirtą nuomonę apie svarbiausius gyvenimo pasirinkimo reikalus.

Paskutiniuose dialogo žodžiuose sunku neišgirsti kvietimo jungtis prie Platono Akademijos. Sokratas ragina Kaliklį (ir visus kitus žmones) darbuotis kartu ir apgailestauja dėl dabartinio judviejų „neišprusimo“ (527 e1: ἀπαιδευσία; plg. paaišk. *ad* 527 c4–6). Atėnietis Kaliklis *expressis verbis* kviečiamas mokytis pagal Sokrato *logo* rekomendacijas, svetimšaliai Gorgijas ir Polas turi suprasti, kad patys daug ko nežino, o jų mokslų Atėnų polyje nereikia. Gorgijo mokslo

pažadas, kurio pagrįstumo patikrinti Sokratas atėjo pas Kaliklį, pasirodė bevertis (527 e6–7). Prisimenant neoplatonikų pasiūlytą dialogų personažų gretinimą su sielos pradais, galima manyti, kad, ragindamas Kaliklį vadovautis stipriausiu pokalbio *logu*, Sokratas siūlo jam pasirinkti tinkamą protingąjį vadovą kitiems dviem stipriems jo sielos pradams. Plg. paaišk. *ad* 481 b6–522 e8 („Sokratas ir Kaliklis", *in fine*), 491 d4–500 a4. Paaiškėja, kad Gorgijas ir jo mokslas tokiu vadovu būti negali.

Baigiamasis „Gorgijo" protreptikas primena kitų dviejų, su Sokrato bylos apmąstymais ryškiai susijusių Platono dialogų pabaigos žodžius. „Faidono" pabaigoje Sokratas ragina bičiulius tikėti savo pasakojimu apie pomirtinį sielos likimą ir „save tarsi kerėti tokiais dalykais". Pasak jo, „žmogus, kuris gyvenime numojo ranka į visus kitus kūnui skirtus malonumus ir puošnybes, [...] o į pažinimo malonumus žiūrėjo rimtai ir išpuošė sielą ne svetimu, bet jos pačios puošnumu – santūrumu, teisingumu, narsa, laisve ir tiesa", gali nesirūpinti savo sielos ateitimi ir „ramiai laukia kelionės pas Hadą pasirengęs keliauti, kai tik pašauks likimas" (114 c–115 a). Panašiu raginimu tikėti eschatologiniu pasakojimu visą „Valstybės" pokalbį baigia Ero mitą papasakojęs Sokratas: „Tai šitokiu būdu, Glaukonai, mitas nežuvo, bet buvo išgelbėtas ir mus gali išgelbėti, jei juo tikėdami (ἂν πειθώμεθα) gerai persikelsime per Letės upę ir nesuteršime savo sielos. Jei tikėsime manimi (ἂν ἐμοὶ πειθώμεθα) manydami, kad siela yra nemirtinga [...], visada laikysimės aukštybių kelio ir visais būdais ugdysimės teisingumą ir protą, idant būtume mieli sau patiems ir dievams – tiek būdami čia, tiek tada, kai, tarytum pergalingi varžybų nugalėtojai, gausime to kelio apdovanojimus. Ir kad ir čia, ir toje tūkstantmetėje kelionėje, kurią apsakėme, būtume laimingi (εὖ πράττωμεν)" (621 b–d).

526 d4–5

kad galėčiau parodyti teisėjui kuo sveikesnę sielą. Teisėjui pasirodoma tarsi gydytojui. Plg. 475 d, 478 a–480 c. Sokrato pasiūlytoje tikrųjų menų sistemoje (sielai skirtas) teisingumas yra (kūno) medicinos atitikmuo (464 b *sq*, 465 c, 478 b).

526 e1–4

Ir visus kitus žmones, kiek įmanau, kviečiu tai daryti, ir tave kviečiu tokiam gyvenimui ir tokiai kovai; sakau, ji yra svarbesnė už visas čionykštes kovas. „Gorgijo" Sokratas buria (Platono Akademijos) sekėjus. Sokratas sako ἀντιπαρακαλῶ – „savo ruožtu kviečiu": atsiliepdamas į Kaliklio kvietimą palikti filosofiją ir imtis vyriškos politikos (485 d–486 d), Sokratas jį kviečia puoselėti tiesą ir teisingumą. Vėliau bus galima svarstyti apie politinę karjerą.

„Kovai" – ἐπὶ... τὸν ἀγῶνα. Agonais graikų kalboje vadinamos įvairių rūšių varžybos, kovos, taip pat teismo proceso kova. „Valstybėje" Sokratas kalba apie viso gyvenimo *agoną*: „Didi kova, mielas Glaukonai, didi, ne tokia, kaip atrodo: ar geras bus žmogus, ar blogas. Todėl nei garbė, nei turtai, jokia valdžia, net poezija negali leisti žmogui nesirūpinti teisingumu ir apskritai dorybe" (608 b). „Faidono" ir „Valstybės" pabaigoje kalbama apie atkaklių kovotojų laukiančius prizus (τὰ ἆθλα) („Faidonas" 114 c, „Valstybė" 621 c–d).

Anot dialogų Sokrato, gyvenimo *agono* laimima vertė daug didesnė nei įvairių poli(ti)nių varžybų arba kokio nors, kad ir mirties nuosprendžiu gresiančio teismo proceso rezultatas.

526 e4–5

peikiu tave už tai, kad nesugebėsi sau padėti. Plg. 486 b–c ir 508 c *sqq*.

526 e6–527 a4

Ateisi pas aną teisėją, Aiginos sūnų, ir kai jis ves tave suėmęs, tuomet tu ten išsižiosi ir sutriksi ne prasčiau nei aš čia. Gal ir į žiaunas nuo ko nors negarbingai galėsi gauti, ir kitokių įžeidimų patirti. Aiginos sūnus – Ajakas. Žr. paaišk. *ad* 523 e7–524 a1. Sokratas žodis žodin pakartoja anksčiau Kaliklio jam skirtus įspėjimus. Plg. 486 a–c.

527 a5

Tau turbūt atrodo, kad tai, ką papasakojau, yra pasaka, kaip kokios senės. „Senių pasakos“ – rimto dėmesio nevertos, vaikams skirtos istorijos. Plg. „Valstybė“ 350 e, „Lisidas“ 205 c–d („senės taip dainuoja“), „Teaitetas“ 176 b, „Hipijas I“ 286 a.

Pagyvenęs turtingas atėnietis Kefalas (jo sūnaus Polemarcho namuose vyksta „Valstybės“ pokalbis) sako, kad „pasakos apie Hadą (μῦθοι περὶ τῶν ἐν Ἅιδου), esą čia neteisingai pasielgęs žmogus ten turės už tai atsilyginti“, juokingos tol, kol nepriartėja gyvenimo pabaiga. „Tuomet jos ima kankinti žmogaus sielą – o jei tai tiesa?“. Nerimo persmelktas žmogus „svarsto ir žiūri, ar nėra su kuo nors neteisingai pasielgęs“ (330 d–e). Daug neteisybių padariusį žmogų suima baimė dėl ateityje jo laukiančio blogio, o ramios sąžinės žmogaus senatvę lydi maloni viltis (330 e–331 a).

Platono Sokratas apie pomirtinį sielos likimą svarsto artėjančio savo teismo ir mirties akivaizdoje. Į „pasakas apie Hadą“ dialoguose žiūrima ne mažiau rimtai nei žaismingai. Jos nušviečia viso svarstomo gyvenimo ir viso dialogo svarstymo kelią. „Faidono“ Sokratas sako, kad mirties artumas suteikia jam ypatingą pranašavimo dovaną (84 e–85 a).

527 a8–9

jūs trys, išmintingiausi iš nūdienos graikų. Galbūt vadindamas pašnekovus išmintingiausiais savo amžininkais

graikais Sokratas nori sušvelninti triuškinamas pokalbio išvadas. Kita vertus, jei Sokratas nebūtų laikęs Gorgijo, Polo ir Kaliklio būdingais ir, tam tikra prasme, iškiliais amžiaus išminties atstovais, nebūtų siekęs su jais pasikalbėti.

„Protagore" 337 d–e vienas iš dialoge aprašyto sofistų „kongreso" dalyvių, „Hipijas Išmintingasis", apgailestauja, kad išmintingiausi iš graikų, atkeliavę į patį Graikijos išminties pritanėją („rotušę"), nesugeba pasakyti nieko, kas būtų verta tokios šlovės, bet vaidijasi kaip didžiausi nevykėliai.

527 b1–2

negalite įrodyti, kad reikia gyventi kitokį gyvenimą, o ne tą, kuris ir ten, kaip matėme, bus naudingas. Tai, kaip nuo pasakojimo apie Hadą pereinama (grįžtama) prie ankstesnių Sokrato teiginių apie tinkamą gyvenimą, rodo visų veikalo *logų* tęstinumą.

527 b2–4

Tiek buvo teiginių, visi paneigti, o šis vienintelis lieka nepajudinamas. Tvirčiausiu Sokratas dabar vadina Polui įrodytą teiginį, „kad reikia labiau stengtis nepadaryti neteisybės, nei kad jos nepatirtum" (469 b–c, 474 b–475 e). Antrasis gėris, kaip jis tada parodė, būtų patyrus bausmę vėl tapti teisingam (476 a–479 e). Teiginys, kad „visų labiausia vyrui reikia stengtis ne atrodyti geram, bet būti", atskirai svarstytas nebuvo, tačiau taikliai perteikia bendrą svarstymų apie apsimetėlišką retoriką mintį (žr. paaišk. *ad* 527 b5–6). Ta pati mintis nusakyta žodžiais: „O visokio pataikavimo – tiek sau pačiam, tiek kitiems, ar mažai, ar daug jų būtų, – reikia vengti" (527 c1–3). Iš šių teiginių apie teisingumo ir tikro buvimo svarbą plaukia ir išvada apie galimą retorikos naudą: „retoriką reikia naudoti būtent taip – teisingumo labui, kaip ir bet kokią kitą veiklą". Plg. 480 a–481 b.

Tvirčiausias, geriausiai kritiką atlaikęs teiginys gali (kol neatsirado dar tvirtesnio) tapti gyvenimo kelrodžiu. Plg. 527 e. „Kritone“ Sokratas jo likimu susirūpinusiam draugui aiškina, kad jis nesugeba „paklusti (πείθεσθαι) jokiam kitam teiginiui, tik tam, kuris svarstant pasirodo geriausias“ (46 b). Pasikeitęs likimas tokiam pasirinkimui neturįs jokios reikšmės, todėl, jei jiedu su Kritonu neranda geresnių teiginių (apie tinkamą elgesį), Sokratas privaląs laikytis ankstesnių savo įsitikinimų. „Faidone“ Sokrato bičiulis Simijas svarsto, kad sužinoti tiesą apie sielos prigimtį nepaprastai sunku, todėl reikia iš visų žmonių teiginių pasirinkti „geriausią bei tvirčiausiai atlaikantį kritiką (δυσεξελεγκτότατον) ir ant jo tarsi ant plausto ryžtis perplaukti gyvenimą“ (85 c–d).

Pasak P. Friedländerio, „čia pirmą kartą Platono kūryboje Sokratas paskelbia, kad ‚logas rymo‘ [ἠρεμεῖ] ... *Eutifrone* (11 d) tai dar buvo siekiamybė. Mat dialogas pirmą kartą ne vien rodo kelią [*Wegführung*], bet viskas, kas šiame kelyje buvo surasta, pabaigoje perleista per mitą ir paženklinta amžinybės antspaudu, iškilmingai sudedama tarytum į įstatymų rinktinę“ (1964[3], p. 254).

527 b5-6

kad visų labiausia vyrui reikia stengtis ne atrodyti geram, bet būti, tiek privačiai, tiek viešai. Taip formuluojamas teiginys nebuvo pagrindinis svarstymo objektas, tačiau jis atliepia daugumos svarstytų klausimų turinį. Anot Sokrato, retorikai, kaip ir kitiems apsimestiniams menams, rūpi dalyko įvaizdis, o ne tikroji padėtis. Plg. 459 d–e, 464 a–b. Teisingos bausmės išvengęs žmogus išoriškai gali atrodyti sėkmingas, tačiau turi baisų vidinį blogį (478 e–479 c).

Žodžiais „ne atrodyti, bet būti“ primenamos garsios Aischilo tragedijos „Septynetas prieš Tebus“ eilutės: „Ne

rodytis geriausias, bet būti nori, / gilią vagą savo proto vesdamas, / kur taurios mintys gimsta“ (592 *sqq*). Dramoje šiais žodžiais Pasiuntinys apibūdina vieną iš žygio prieš Tebus dalyvių – Argo karalių, pranašą Amfiarają. Anot Plutarcho, kai atėniečiai išgirdo šias, 467 m. parodytos pjesės eilutes, „visų žvilgsniai nukrypo į Aristidą, nes jis labiausiai buvo priartėjęs prie tokios dorybės“ („Aristidas“ 3, 5). Plg. 526 c.

„Valstybės“ Sokrato pašnekovai nori, kad Sokratas pagirtų ne teisingo žmogaus reputacijos suteikiamus privalumus, o *teisingumą patį savaime*, todėl ragina jį Aischilo dramos teiginį „ne atrodyti, o būti geram“ aptarti gryniausiu pavidalu: tegu žmogus, būdamas teisingas, visai neatrodo toks esąs. Ar jis sugebės išlaikyti tokį teisingumo išmėginimą, jei lyginsime jį su neteisingu, bet teisingo žmogaus įvaizdį susikuriančiu, todėl visų gerbiamu žmogumi? Teisingas atrodyti nesistengiantis teisuolis sulauks didžiausių bausmių, o tobulai teisingas atrodantis nedorėlis – žmonių pagarbos ir dievų dovanų. Tokios, anot „Valstybės“ pašnekovų, yra įprastos vaikus auklėjančių tėvų ir visuomenę ugdančių poetų kalbos (361 b–367 e).

Taip pat plg. paaišk. *ad* 459 e6 („kad atrodytų geras toks nebūdamas?“).

527 c4–6

lydėk ten, kur nukeliavęs būsi laimingas, tiek gyvendamas, tiek baigęs gyvenimą. Šiuose žodžiuose galima išgirsti ir kvietimą jungtis prie Platono Akademijos.

527 c6

Taip rodo pasakojimas. Ὡς ὁ λόγος σημαίνει. „Rodo pasakojimas“ gali būti siejama tiek su pasakojimu apie pomirtinį teismą (Sokratas pabrėžtinai vadino jį *logu*), tiek su visus dialogo svarstymus pergalingai atlaikiusiu teiginiu

(527 b). Taip dar kartą nurodomas visų Sokrato kalbų tęstinumas.

Žodžiai „taip rodo svarstymas" ne kartą pavartoti Platono dialoguose. Plg. 511 b, „Lisidas" 214 d–e, „Valstybė" 334 a, 399 d, 518 c, 584 a, „Teaitetas" 160 c, „Filebas" 24 b. „Faidone" Sokratas „taip rodo mūsų svarstymas" sako apibendrindamas savo aiškinimus apie sielos būseną šiame gyvenime ir po jo. „Taip rodo svarstymas" galbūt buvo įprasta graikų kalbos formulė – „Valstybėje" tokiais žodžiais atsiliepia Sokrato pašnekovai (334 a, 399 d, 584 a). Kita vertus, Platono dialoguose *logas* („svarstymas", „aiškinimas", „teiginys") dažnai vaizduojamas kaip autonomiška, savo keliu einanti būtybė. Pašnekovų tikslas – jai netrukdyti, jos nepražudyti, o iš *logo* tikimasi, kad jis parodys ieškomą kryptį ir tikslą. Plg. 453 c: „Ne dėl tavęs tai darau, dėl svarstymo, kad šitaip eidamas priekin kuo aiškiau parodytų mums tai, kas svarstoma". Ypač gyvas ir veiklus yra „Filebo" „svarstymas" (13 d–14 a, 35 d, 53 e, 57 a–b, 61 b).

Netrukus Sokratas paragins prieš akis iškilusiu pasakojimu sekti kaip gyvenimo vadu (527 e1–2).

527 c8–d1

iškęsk tą negarbingą smūgį! 486 a–c Kaliklis įspėjo Sokratą, kad toks kaip jis – tikro politinio gyvenimo nepatyręs žmogus negalės apginti savo garbės nuo, tikėtina, atsirasiančių kaltintojų ir skriaudėjų. Sokratas jau parodė, kad tikrajame sielų teisme toks likimas laukia paties galinguosius polio veikėjus giriančio Kaliklio (526 e–527 a). Dabar jis pasako dar vieną dalyką: išoriškai patiriami įžeidimai ir su jais polyje susijęs garbės praradimas tìkrajai žmogaus vertei apskritai nieko nereiškia. Išorinės nesėkmės ir vidinio teisingumo kontrastas iškalbingai nusakomas pirmose dviejose „Valstybės" knygose.

527 d1–2

nieko baisaus tau nenutiks, jei puoselėsi dorybę ir būsi tikrai gražus ir geras. Plg. „Mato evangelija" 10, 28: „Nebijokite tų, kurie žudo kūną, bet negali užmušti sielos" (Č. Kavaliausko vertimas). Pirmųjų amžių krikščionys tikrai ne be reikalo taip kalbantį Sokratą laikė savo pirmtaku ir „protokankiniu". Plg. Klemensas Aleksandrietis, *Stromata* v, 2, 14, 1; *Acta et martyrium Apollonii* 41, 1 *sqq*, *Martyrium Pionii* 17, 2 *sq*.

527 d2–4

Tik taip, kartu pasidarbavę, galėsime imtis polio reikalų. Plg. 514 a–515 b. Prieš imdamasis politinės veiklos Kaliklis turi išeiti Sokrato (Platono) mokyklos mokslus. Tokią išvadą turi padaryti ir „Alkibiado I" protagonistas.

527 d7

kai apie tuos pačius dalykus turime vis kitokią nuomonę. Plg. paaišk. *ad* 482 b6–c3. Sokratas pedagogiškai tapatinasi su savo pašnekovu: nuomonės nepastovumas ir nedarnumas iki šiol buvo siejamas tik su Kalikliu (481 d–482 c, 491 b). Apie save dialogo Sokratas sakė, kad jis tvirtai kartojąs tai, ką teigia filosofija (arba tiesa, plg. 472 b), todėl visada kalbąs tą patį (482 a, 491 b).

527 d7–e1

apie pačius svarbiausius dalykus! Plg. 458 a–b, 472 c–d, 487 b, 487 e–488 a, 500 c.

527 e1

Į kokį neišprusimą nusiritome! „Neišprusimas" (ἀπαιδευσία) čia gali nusakyti tiek svarbiausių gyvenimo pasirinkimo klausimų neišmanymą, tiek (beprotišką) ryžtą imtis darbo

tinkamai jam nepasirengus (plg. 514 e: „Ar neatrodo tau, kad elgtis taip būtų beprotybė?“).

527 e1–6

Imkime tad vadu pasakojimą, kuris dabar prieš mus iškilo nurodydamas, kad šis gyvenimo būdas yra geriausias... Sekime paskui jį ir kitus raginkime. Ne paskui tą, kuriuo tu tiki ir mane ragini sekti. Pasakojimas apie pomirtinį sielų teismą „iškilo“ šalia ankstesnių Sokrato įrodymų juos patvirtindamas ir pratęsdamas. Kadangi šis *logas*, Sokrato teigimu, yra šlovingai įveikęs visus varžovus (527 b), jis tinka būti gyvenimo kelionės *vadu*. Pasak Olimpiodoro, „šiuo niekieno neįveiktu teiginiu (*logu*) reikia sekti kaip vadu, tuomet tikrai ir čia, ir ten turėsime gerą gyvenimą“ (*In Gorg.* 50, 17).

Apie Gorgijo gintą *logą* kalbama esamuoju laiku: Sokratas nemano, kad Kaliklis jo jau atsisakė (plg. Cooper, p. 52, n. 32), bet dar kartą pabrėžia, kad tai esąs menkas gyvenimo vadas.

527 e6

mane ragini sekti. Plg. 485 e–486 d, 500 c, 511 c, 515 a, 521 a–b.

527 e6–7

jis nieko vertas, Kalikli. „Nieko vertas“ – οὐδενὸς ἄξιος. Paskutiniais dialogo žodžiais Sokratas skelbia galutinį savo verdiktą apie pašnekovų gyvenimo *credo* (plg. „kuriuo tu tiki“, ᾧ σὺ πιστεύων) ir jų siūlomos gyvenimo programos vertę. Sokratas dar kartą atsiliepia į ankstesnius Kaliklio žodžius, esą teisingumas ir santūrumas tėra „nesąmonė ir nieko verti, οὐδενὸς ἄξια“ (492 c). Panašia išvada apie retorikos vertę baigėsi ir pokalbis su Polu: „Juk dabar pamatėme, kad ji nieko nelaimi“ (481 b). Pirmojo dialogo veiksmo – pokalbio su Gorgiju – pabaigoje teigiama, kad laukia ilgas svarstymas (461 b).

Vis dėlto dialogas baigiasi ne triuškinamu pasmerkimu, o kreipiniu. Kaliklis, o kartu ir visa būsimųjų Atėnų politikų karta dar gali pasirinkti. Kai kurių tyrėjų manymu (visų pirma Klosko, 1983, Beversluis, 2000, p. 369–376), tai, kad retoriai artėjant dialogo pabaigai tyli taip ir nepripažinę Sokrato argumentų pergalės, liudija, kad „Gorgiją“ rašęs Platonas pradeda aiškiai matyti Sokrato intelektualizmo ribas: norint „atversti“ žmogų, kad jis rinktųsi moraliai teisingo gyvenimo kelią, vien racionalių argumentų nepakanka. Pasak J. Beversluiso, „Valstybę“ jau rašantis Platonas pasakytų, kad su tokiais pašnekovais kaip Kaliklis nieko nebepadarysi: „Turint omenyje netinkamą ankstyvąjį auklėjimą ir iš čia kylantį nejautrumą dorybės balsui, jau per vėlu ko nors iš jo tikėtis. Kaip ir pagedusios politinės institucijos, jis – užsispyrusio pašnekovo pavyzdys – nebepagydomas. Nenuostabu, kad Platonas netrukus palieka Sokrato elenchą. Elenchas neveikia ten, kur jo labiausiai reikia, nes jam nuolat trukdo netinkama moralinė psichologija. Jei šio pasaulio Kalikliai nėra tinkamai suformuoti vaikystėje, neįmanoma jų performuoti jų suaugusių“ (2000, p. 375).

„Valstybėje“ išties pasiūloma nauja (kaip dabar tai veikiausiai būtų pavadinta) „ankstyvojo piliečių moralinių kompetencijų ugdymo“ sistema, turinti tapti esmine filosofiniam mąstymui ir sokratiškai moralei draugiško polio santvarkos dalimi. Vis dėlto verta prisiminti, kad Kaliklis dialoge vaizduojamas kaip žmogus, manantis, jog ankstyvoje jaunystėje filosofuoti žmogui yra naudinga, ir pats tokių mokslų ragavęs. Filosofija Kaliklį erzina tik kaip nuoseklus viso gyvenimo veiklos pasirinkimas. Sokratas ne vien baigiamojoje „Gorgijo“ dalyje, bet ir anksčiau pašnekovą mėgina paveikti ne tik argumentų kalba, bet ir mitiniais vaizdiniais (493 c–494 b) ir iki pat veikalo pabaigos nenustoja tikėti galimybe jį įtikinti (plg. 513 c–d, 527 c). Verta prisiminti ir tai, kad pokalbio

klausosi gausus ateities planus kuriančių ir mokslų kryptį besirenkančių jaunuolių būrys. Plg. 455 c–d, 458 c.

Dialoge nesama aiškesnių užuominų apie Sokrato pašnekovų, retorių stovyklos atstovų, atsivertimo galimybę (jau „atsivertęs“ Chairefontas sako, kad nerastų svarbesnio reikalo nei klausytis Sokrato pokalbio su Gorgijumi), tačiau Antikos tradicijoje išliko pasakojimas, liudijantis apie toli sklindančią protreptinę dialogo galią (žr. Įvadas, p. 75 *sq*).

Bibliografija

„Gorgijo“ ir kitų Platono dialogų leidimai, vertimai ir komentarai

Burnet, John (1900–1902): *Platonis Opera* recognovit brevique adnotatione critica instruxit J. Burnet, v. I–V, Oxonii, e typographeo Clarendoniano.

Canto, Monique (1993): *Platon, Gorgias*. Traduction inédite, introduction et notes par M. Canto, Paris, Flammarion.

Dalfen, Joachim (2004): *Platon, Gorgias*. Übersetzung und Kommentar (= Ernst Heitsch, Carl Werner Müller, hrsg., *Platon, Werke*. Übersetzung und Kommentar, Bd. VI 3), Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht.

Dodds, Eric Robertson (1959): *Plato, Gorgias*. A Revised Text with Introduction and Commentary by E. R. Dodds, Oxford, Clarendon Press.

Platonas (1995): Ijonas. Iš graikų kalbos vertė Mantas Adomėnas, *Naujasis Židinys-Aidai* 1995/4, p. 265–274.

Platonas (1999): *Faidonas, arba Apie sielą*. Iš senosios graikų kalbos vertė, įvadą ir paaiškinimus parašė Tatjana Aleknienė, Vilnius, Aidai.

Platonas (2000): *Puota, arba Apie meilę*. Iš graikų kalbos vertė Tatjana Aleknienė, paaiškinimus parašė, bibliografiją ir rodykles sudarė Vytautas Ališauskas, Vilnius, Aidai.

Platonas (2000): *Valstybė*. Iš senosios graikų kalbos vertė Jonas Dumčius, Vilnius, Pradai.

Platonas (2009): *Sokrato apologija*. Iš senosios graikų kalbos vertė ir vertėjo žodį parašė Naglis Kardelis; komentarą parašė, planą, bibliografiją ir rodykles sudarė Vytautas Ališauskas, Vilnius, Aidai.

Platonas (2014): *Lisidas*. Iš senosios graikų kalbos vertė, įvadinį straipsnį ir komentarus parašė Vilius Bartninkas, Vilnius, Klasikų asociacija.

Platonas (2016): *Filebas*. Iš graikų kalbos vertė, įvadą ir paaiškinimus parašė Tatjana Aleknienė, Philosophica 1, Vilnius, Lietuvos edukologijos universiteto leidykla.

Kitų Antikos autorių veikalai

Aristotelis (1997): *Politika*. Iš senosios graikų kalbos vertė Mindaugas Strockis, Vilnius, ALK, Pradai.
Herakleitas (1995): [Hėrakleitas], *Fragmentai*. Graikišką tekstą parengė, vertė, įvadą ir komentarus parašė Mantas Adomėnas, Vilnius, Aidai.
Gorgijas (2001): *Helenės pagyrimas*. Iš graikų kalbos vertė Tatjana Aleknienė, in Aleknienė (2001), p. 26–28.
Olympiodorus (1970): *In Platonis Gorgiam commentaria*. Ed. L. G. Westerink, Leipzig, Teubner.

Tyrimai

Ackeren, van, M. (ed.) (2011): *Platon verstehen. Themen und Perspektiven*. Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt.
Aleknienė, Tatjana (1999): *Sielos dermės, Filosofinės graikų etikos apybraiža*, Vilnius, Aidai.
Aleknienė, Tatjana (1999a): Kosmios kai theios. La justice divine de l'âme selon Platon, *Freiburger Zeitschrift für Philosophie und Theologie* 46, p. 369–387.
Aleknienė, Tatjana (2001): Gorgijo „Helenės pagyrimas“: retorikos gimimas iš „sekuliarizmo“ dvasios, *Literatūra* 43/3, p. 18–25.
Aleknienė, Tatjana (2001a): „Faidonas“: filosofinė (anti)tragedija?, *Naujasis Židinys-Aidai* 7–8, p. 401–406.
Benardete, Seth (1991): *The Rhetoric of Morality and Philosophy: Plato's „Gorgias“ and „Phaedrus“*, Chicago, University Press.
Bensen Cain, Rebecca (2008): Shame and Ambiguity in Plato's Gorgias, *Philosophy & Rhetoric* 41/3, p. 212–237.

Beversluis, John (2000): *Cross-Examining Socrates: A Defense of the Interlocutors in Plato s Early Dialogues*, Cambridge, University Press.

Burnyeat, Myles F. (1997): First words: a Valedictory Lecture, *Proceedings of the Cambridge Philological Society* 43, p. 1–20.

Cooper, John M. (1999): *Reason and Emotion*, Princeton, University Press.

Dodds, Eric Robertson (1951): *The Greeks and the Irrational*, Berkeley, Los Angeles, London, University of California Press.

Doyle, James (2006): On the First Eight Lines of Plato's Gorgias, *Classical Quarterly* 56/2, p. 599–602.

Erler, Michael (2007): *Platon*, in: *Grundriss der Geschichte der Philosophie. Die Philosophie der Antike*, hrsg. von H. Flashar, Bd. 2/2, Basel, Schwabe.

Eucken, Christoph (1983): *Isocrates: seine Positionen in der Auseinandersetzung mit den zeitgenössischen Philosophen*, Berlin, New York, de Gruyter.

Friedländer, Paul (1964³): *Platon*, Bd. II, Berlin, de Gruyter.

Fussi, Alessandra (2000): Why Is the „Gorgias" so Bitter? *Philosophy & Rhetoric* 33/1, p. 39–58.

Gauss, Hermann (1956): *Handkommentar zu den Dialogen Platos* II, i, Bern, Herbert Lang.

Guthrie, William Keith Chambers (1971): *The Sophists*, New York, Cambridge, University Press.

Guthrie, William Keith Chambers (1975): *A History of Greek Philosophy*, vol. IV: *Plato, the Man and His Dialogues: Earlier Period*, Cambridge, University Press.

Haden, James C. (1992): Two Types of Power in Plato's "Gorgias", *Classical Journal* 87/4, p. 313–326.

Harrison, Edward L. (1964): Was Gorgias a Sophist?, *Phoenix* 18/3, p. 183–192.

Hornblower, Simon (1991): *A Commentary on Thucydides*, vol. I, Oxford, Clarendon Press.

Irwin, Terence (1979): *Plato, Gorgias*, translated with notes by T. Irwin, Oxford, Clarendon Press.

Jaeger, Werner (1947): *Paideia: The Ideals of Greek Culture*, vol. II: *In Search of Divin Centre*, transl. by G. Highet (*Paideia. Die Formung des griechischen Menschen*), Oxford, Basil Blackwell.

Jenks, Rod (2007): The Sounds of Silence: Rhetoric and Dialectic in the Refutation of Callicles in Plato's Gorgias, *Philosophy & Rhetoric* 40/2, p. 201–215.

Jenks, Rod (2012): The Power of Shame Consideration in Plato's „Gorgias", *History of Philosophy Quarterly* 29/4, p. 373–390.

Kahn, Charles H. (1988): On the Relative Date of the Gorgias and the Protagoras, *Oxford Studies in Ancient Philosophy* 6, p. 69–102.

Kahn, Charles H. (1996): *Plato and the Socratic Dialogue. The Philosophical Use of a Literary Form*, Cambridge, University Press.

Klosko, George (1983): The Insufficiency of Reason in Plato's Gorgias, *The Western Political Quarterly* 36/4, p. 579–595.

Kobusch Theo, Mojsisch Burkhard, ed. (1996): *Platon. Seine Dialoge in der Sicht neuer Forschungen*, Darmstadt, Wissenschaftliche Buchgesellschaft.

Lesky, Albin (1971[3]): Geschichte der griechischen Literatur, Berlin, Franke Verlag.

Levett, Brad (2005): Platonic Parody in the Gorgias, *Phoenix* 59/3–4, p. 210–227.

Martin, Josef (1974): *Antike Rhetorik: Technik und Methode*, München, Beck.

Meyer, Martin F. (2011): *Platon als Erfinder und Kritiker der Rhetorik*, in: Ackeren, van, M. (ed.) (2011), p. 210–235.

Morrison, J. S. (1958): The Origin of Plato's Philosopher-Statesman, *Classical Quarterly* 52, p. 198–218.

Nails, Debra (2002): *The People of Plato: A Prosopography of Plato and Other Socratics*, Indianapolis, Cambridge, Hackett.

Nightingale, Andrea Wilson (1992): Plato's "Gorgias" and Euripides' "Antiope": A Study in Generic Transformation, *Classical Antiquity* 11/1, p. 121–141.

Raeder, Hans (1905): *Platons Philosophische Entwicklung*, Leipzig, Teubner.

Riginos, Alice Swift (1976): *Platonica. The Anecdotes Concerning the Life and Writings of Plato*, Leiden, Brill.

Robertson, G. I. C. (2008): Polos euergetês: Rhetoric and Poetry in the "Gorgias", *Mnemosyne* 61/3, p. 353–364.

Robertson, Richard (1953[2]): *Plato's Earlier Dialectic*, Oxford, University Press.

Roismann, Joseph (2010): *Classical Macedonia to Perdiccas III. Perdiccas II* in: J. Roismann, J. Worthington (ed.) (2010): *A Companion to Ancient Macedonia*, Blackwell Publishing.

Rutherford, Richard B. (1995): *The Art of Plato: Ten Essays in Platonic Interpretation*, London, Duckworth.

Sansone, David (1996): Plato and Euripides, *Illinois Classical Studies* 21, p. 35–67.

Sansone, David (2009): Once Again the Opening of Plato's "Gorgias", *Classical Quarterly* 59/2, p. 631–633.

Saudelli, Luciana (2014): Le „cadavre" chez Platon: des images présocratiques et un commentaire néoplatonicien. Gorgias 493 a–c, *Études platoniciennes* 11.

Schiappa, Edward (1990): Did Plato Coin *Rhētorikē*? *The American Journal of Philology* 111/4, p. 457–470.

Schiappa, Edward (1991): *Protagoras and Logos: A Study in Greek Philosophy and Rhetoric*, Columbia, SC.

Shorey, Paul (1933): *What Plato Said*, Chicago, University Press.

Spitzer, Adele (1975): The Self-Reference of the Gorgias, *Philosophy & Rhetoric* 8/1, p. 1–22.

Stallbaum, Johann Gottfried (1836–1860): *Platonis opera omnia* recensuit prolegominis et commentariis instruxit, v. I–X, Gothae, sumtibus Fridericae Hennings.

Tarrant, Leonardo (1982): The Composition of Plato's Gorgias, *Prudentia* 14, p. 3–22.

Taylor, Alfred Edward (1937[4]): *Plato. The Man and His Work*, London, Methuen.

Too, Yun Lee (1995): *The Rhetoric of Identity in Isocrates: Text, Power, Pedagogy*, Cambridge, University Press.

Wilamowitz Moellendorff (von), Ulrich (1920[2]): *Platon*, Bd. II, *Beilage und Textkritik*, Berlin, Weidmannsche Buchhandlung.

Index locorum

Index Graecus

Index nominum et rerum